

FA 7 B 755-1

GOTHOFREDI GUILLELMI
LEIBNITII,
OPERA OMNIA.

In Sex Tomos distributa.

GOTHOFREDI GUILLELMI
LEIBNITII,

*S. Cæsar. Majestatis Consiliarii, & S. Reg. Majest.
Britanniarum a Consiliis Justitiæ intimis, nec non
a scribendâ Historiâ,*

OPERA OMNIA,

Nunc primum collecta, in Classes distributa, præfatio-
nibus & indicibus exornata, studio

LUDOVICI DUTENS.

TOMUS PRIMUS,

QUO THEOLOGICA CONTINENTUR.

GENEVÆ,

Apud FRATRES DE TOURNES.

MDCCLXVIII.

GODEFROI GUILLAUME
LEIBNITZ,

Né le 3 Juillet 1646 mort le 14 Novembre 1716.

11. 11. 11. 8 253/1

III
SERENISSIMO
AC POTENTISSIMO PRINCIPI
GEORGIO III.
MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ
ET HIBERNIÆ REGI,
FIDEI PROPUGNATORI,
BRUNSVICENSIVM ET LUNEBURGENSIVM
DUCI,
SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI,
ET ARCHI-THESAURARIO.
&c. &c. &c.

6. 11. 11.
1111

REX POTENTISSIME,

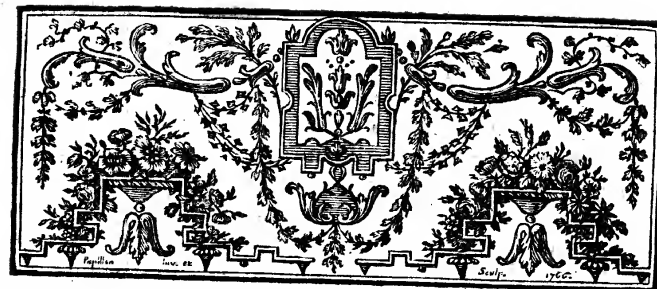
NIHIL Leibnitii memoriam exornatu-
ro felicius contingere poterat, quàm sibi ut
liceret, scripta illustrissimi illius philosophi
MAJESTATIS TUÆ præsidio &
tutelæ commendare. In eoque videtur authoris
nostri fortuna maximè laudanda, quod cùm
* 3 vivus,

IV
*vivus, summi Neutoni æmulus fuerit, ita post fata, æquè benignè habeatur à Rege ac Ille ab Angliæ Reginâ exceptus fuerat: Et ut præclaras ingenii dotes omittamus, speciali titulo Regiæ Tuæ benevolentia sibi vindicat honores Leibnitius, qui labore indefesso antiquissimæ Tuæ stirpis initia recoluerit, & felices ejusdem ramos in Italiâ & Germaniâ plura antè secula florentes, ad nostra ferè tempora deduxerit. Felix si Proavorum famam & laudes prosequenti, fastigium illud gloriæ quod eveetus es suspicere contigisset! Imperii Britannici fines sine metâ versùs occidentem, ad Gangem usque versùs orientem Te auspice prolatos audivisset: **TEQUE OPTIMUM REGEM** contemplaretur morum cultorem sanctissimum, & coronâ virtutum quæ vitam civilem condecorant adeò insignem, ut ambiguum fiat majorne Civis an Princeps innotescas.*

TUÆ MAJESTATIS

Londini pridie Nonas Junias
 Britannis faustissimâ die:

Servus obsequentissimus, devotissimus
 ac fidelis subditus.
LUDOVICUS DUTENS.

LUDOVICI DUTENS

P R Æ F A T I O

IN OPUS UNIVERSUM.

HABET Literaria Respublica, æquè ac alia quævis civilis societas, sua jura in illos, qui se civēs ejus esse glorientur, atque id ad singulis postulāt, ut omni ope, atque opera enitentur, & quantum in se est conferant ad ejus incrementum. Quum id omnino mihi persuasum sit, ad præclarum adeo finem me certiori via contendere non posse censui, quàm si scientiarum amatoribus in unum corpus collatas exhiberem Leibnitii lucubrationes omnes, utpote qui præ omnibus Philosophis, memoria nostra ad Literarum decus utilissimam operam impenderit. Ut erat sublimi, acerrimoque ingenio præditus, in occultiores Naturæ recessus pervasit, atque ejus investigationum ope mirum quæ, & quanta e tenebris in lucem eruta fuerunt. Ut mente erat ampla, ac bene constituta, doctrinas omnes (a) complexus est, omniaque
Leibnitii Oper. Tom. I. a que

(a) Hoc certè multo maximam admirationem habet, quòd simul tot diversâ studia animo complecti potuerit, & in singulis adeo præstare. Contemplationi earum

que earum principia affecutus, hæc emendavit, illa perfecit: neque potest quis ejus opera nosse, quin ultro, libenterque fateatur, ab eo, in tanta disciplinarum varietate, in quibus excelluit, Philosophos omnes superatos, quicumque post scientiarum instaurationem prodire. Nemo autem satis dolere poterat, quòd tanti viri commentationes simul congestæ, & sub uno veluti conspectu nondum positæ fuissent. Hæc enim erat ratio, qua illæ utiliores, atque aptiores ad omnes erudiendos essent; ac mirum erat, a nemine hætenus eam curam fuisse susceptam. Ipse omnium primus viderat quantum incommodum inde profecturum esset, si sua scripta dispersa circumferrentur; atque huic malo remedium asserere, at serò nimium, cogitavit. In Epistola quadam, quam duobus ante obitum suum annis dedit ad *Remondum de Montmort* (b) testabatur, se maximè optare, ut ab aliquo negotium fusciperetur suorum operum in unum colligendorum, quæ in literariis multis Europæ Diariis dispersa erant, aut scriptis inserta eruditorum hominum, cum quibus ei studiorum, literarumque commercium intercedebat; atque si quis exstitisset, qui laborem hunc non refugeret, ipsemet pollicebatur, se indicaturum ea loca, ex quibus depromi potuissent. Sed urgentibus gravioris momenti rebus, consilium in aliud tempus differre coactus fuit; dein morte præreptus, quæ cogitabat, nequiquam efficere potuit. Quod ipse infectum reliquit, id *Joannes Georgius Eccardus* diu tanti viri amicus & Collega facere instituit, sed longa inopinatum eventuum (c) series privavit literariam rempublicam iis fructibus, quos ex Editoris adeo sapientis laboribus percepisset. Idem consilium postea

rum rerum, quas sublimiores habent Geometria, ac subtilior Metaphysica, adjunxit illa studiorum genera, quæ maximo intervallo ab iis artibus disident, puta Jurisprudentiam, Historiam, investigationes antiquitatis, atque originis populorum, linguarumque. Ad hæc in Latina poesi ex-

celluit, & Gallicos etiam versiculos non inficet scripsit.

(b) Anno 1714.

(c) Hanovera discessit anno 1724, Catholicæ Religionis nomen dedit, ac præfectus est Bibliothecæ Episcopi *Wurtzburgi* cum annuo mille *scutorum* stipendio,

PRÆFATIO GENERALIS.

postea cepit *Daniel Eurardus Baringius* (d), sed non perfecit. *Celeberrimus Ludovicus* (e), qui tanta cum laude historiam conscripsit *Leibnitianæ Philosophiæ*, optimè poterat rem ad exitum perducere, & verò jam aggressus fuerat: sed nescio quamobrem factum sit, ut semper desideratum fuerit, quod ille promiserat.

Eruditissimus *Bourguet* (f) præfidiis Clarissimi *Jordani* (g) adjutus, idem, etsi frustra, sibi proposuerat. Tandem, quum in irritum cesserint horum hominum præstantissimorum conatus, ac præclara consilia, hætenus Literaria respublica caruit perfectâ, atque absolutâ editione operum excellentis viri, qui *Cartesium*, qui *Newtonum* æmulatus est, Philosophi longè doctissimi, cujus notionum varietas, ac multitudo postulabat, ut eæ magno studio una congestæ aliæ cum aliis componi possent.

Post relata clarissima illorum nomina, qui nequicquam tentarunt, quod ego exsecutus sum, ad vitandam temeritatis notam, quæcumque affingi mihi posset, ingenuè fateri debeo, hoc semper mihi propositum fuisse, ut iis adjumentis uterer, quæ eorum singuli sibi seorsum paraverant, iis pariter cognitionibus utens, quas, ad hæc opera conquirenda, mihi attulerunt *Eccardus*, *Fontenellius*, *Eques de Jaucourt*, *Ludovicus*, *P. Nicéronus*, ac *Bruckerus*, qui in suis, quas de *Leibnitio* scripserunt, literariis historiis, mihi accuratè admodum eos fontes indicarunt, unde notitias omnes hausi, quibus mihi opus fuerat (h).

a 2

Ad

(d) Consilium ceperat conscribendæ vitæ literariæ omnium Brunsvicensium Scriptorum, quemadmodum significabat in epistola illa, quam edidit Hanoveræ anno 1730. in 4°.

(e) Edidit *Historiam Philosophiæ Leibnitianæ*. Lipsiæ 1737. 2. vol. 8°.

(f) Insignis Philosophus ex urbe *Nismæ*, Historiæ naturalis cultor, qui in *Helvetios* se recepit, ac diem obiit anno 1742. Auctor est plurium diversorum ope-

rum philosophicorum, Italice Bibliothecæ cujusdam &c.

(g) *Carolus Stephanus Jordanus* Berolinensis, vita functus anno 1745, cui magnum nomen pepererunt sua Collectanea Literaturæ, Historiæ, ac Philosophiæ, &c. Historia vitæ, atque operum Clarissimi *De la Croze*. Primus electus fuit Pro-Prefide Academiæ Berolinensis.

(h) Evolvenda mihi fuerunt omnia periodica opera illorum temporum, ut de-

Ad provinciam hanc suscipiendam itidem impulsus sum adjuventis, quæ ab Auctoribus habui satis notis Operum, quæ inscribuntur *Miscellanea Physico-Mathematica Societatis Regiæ Taurinensis*, quos spero passuros, ut hanc occasionem arripiam eos nominandi, iisque publicè gratias agendi, quòd animum mihi ad tantum opus addiderint. Occurrit statim mecum amicitia conjunctissimus Comes *De Saluce*, qui me consiliis suis juvare voluit ad Physicam horum Collectaneorum partem illustrandam. *Ludovico* etiam *De La Grange* placuit in partem curarum mecum venire, in iis præsertim, quæ ad Mathesin pertinebant. Utinam ei gravissimis aliis occupationibus districto majorem mihi operam præstare licuisset! Summa certè, & quantam maximam Respublica Literaria optare potuisset, ex præstantissimi Mathematici lucubrationibus facta fuisset ad hoc opus accessio. Conatibus item meis obsequi voluerunt doctissimus *Cigna*, & eruditissimus *Bon*, quorum posterior curam conscribendæ in Jurisprudentiam Præfationis suscepit.

Præter hæc, literas scripsi in præcipuas omnes Germaniæ, Galliæ, atque Italiæ urbes, ut quantum fieri posset, viderem, an ibi aliquod opus extaret, quod diligentiam fugisset eorum, qui ante me idem consilium inierunt: atque illud affirmare possum, inanes non fuisse curas meas, atque inquisitiones. Plura opuscula adeptus sum, quæ non modò nunquam publici juris fuerunt, verum etiam (i) eos ipsos prorsus latue-

rant,

cerperem opera hujus summi viri, quæ in iis inserta sunt. Ea petere debui ex iis libris, qui inscribuntur, *Acta Eruditorum Lipsiæ*; *Actes d'Allemagne*; *Mémoires de l'Académie des Sciences de Paris*; *Mémoires de l'Académie des Sciences de Berlin*; *Journal des Sçavans*; *Mémoires de Trevoux*; *Histoire des Ouvrages des Sçavans*; *Europe sçavante*; *Journal Littéraire*; *Histoire critique de la République des Lettres*; *Mémoires de Littérature*, & ex pluribus aliis Dia-

riis Germaniæ, præter innumera volumina a multis Eruditis edita per illud tempus, quo florebat *Leibniti*, quibus viris cum eo commercium intercedebat, & qui plura illius scripta suis interposuerunt.

(i) Plures epistolæ ad *Muratovium*; alioque eruditos Italos: septuaginta de Historia, ac Metaphysica ad *P. de Bosses*, quas ut haberem, *Cl. Gobeius* consilii mei comicius humanissimè curavit: Epistolæ ad *Bourguetum*, *Bignonem*, *Varignonem* &c.

PRÆFATIO GENERALIS.

rant, qui vitam literariam (k) Auctoris nostri scriptis mandarunt, atque indicem ejus operum (l) composuere. Hic equidem gratias maximas referre debeo humanitati incredibili, qua eruditissimus *Bruckerus* (Auctor jure, meritoque ab omnibus maximi habitus, egregii libri, qui inscribitur *Historia Critica Philosophiæ*, 5. vol. in 4°.) respondere dignatus curæ meæ, qua ipsum consului, me consiliis adjuvans, cognitionibusque omnibus, quibus egebam, idque mihi concedens, ut hujus Editionis initio vitam *Leibnitii* collocarem, & compendia ejus Philosophiæ, qualia extant in volumine 5° operis, quod modo nominavi (m). Hæc Auctoris nostri Vita, ut mihi quidem videtur, longè majori judicio, ac diligentia scripta est, quàm cæteræ omnes, quæ hætenus prodierunt: placuitque summo viro præterea mihi copiam facere additamentorum quorundam, quibus hujus Philosophiæ historia ad hanc usque diem produci potest. Officio deessem si urbanitatem eximiam silentio præterirem, qua præstantissimus *Muratovius* ad me humanissimè misit plures *Leibnitii* epistolas, quas in scriniis reperit patrui sui celeberrimi illius Annalium Italicorum scriptoris. Neque item satis unquam gratiarum habere possem benignitati, qua vir clarissimus *Berta* mihi adesse voluit, in assiduis inquisitionibus, quibus perlustranda mihi fuit insignis, & copiosa Universitatis Taurinensis Bibliotheca, cui ille tanta cum judicii ac sapientiæ laude præest.

a 3

Postea-

(k) Literæ ad *Hermannum* insertæ in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiae Berolinensis, ann. 1757: Plures epistolæ inter posthuma *Bossesii* opera editæ, de Ecclesiarum reconciliatione: Dissertatio habita in primo consessu Regiæ Academiae Berolinensis: Plures ad *Hoffmannum* Epistolæ: Quinquaginta ad *Magliabecchium* epistolæ: Mantissa Hexados epistolarum *Leibnitii* ad *Spizelium*, in *Miscellan. Histor. Philosoph. Bruckeri*: Aliaque plura opuscula inter *anecdota Boineburgica* &c.

(l) Omnium absoletissimus catalogus

Operum *Leibnitii* ille est, qui reperitur in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiae Berolinensis, ac Lipsiæ prodit anno 1739. Nam continet ejus opera omnia ab Equite *de Jaucourt*, & *Ludovico* indicata.

(m) Satis monere nequeo Lectores, ut hæc *Leibnitianæ* Philosophiæ excerpta penitus condicant, ac teneant. Scripta enim sunt summo illo judicio, atque accuratone, quibus adeo commendantur, ac præstant opera omnia insignis *Bruckeri*, cujus meritis nunquam pares laudes in Literaria Republica rependi poterunt.

Posteaquàm causas exposui, quæ me, ut editionem hanc suscipere impulerunt, rationes, quibus usus sum, subsidia, quibus ad assequendum, quod petebam, ab aliis adjutus fui, credo habere me, cur gloriari possim, talem conatibus meis exitum datum, ut jam mihi liceat editionem hanc vel a primo initio ipso exhibere in eo perfectionis gradu, qui, quantum fieri potest, respondeat curis, atque impensis meis, quibus minimè peperci, ut esset tanto Scriptore digna. Namque præter vulgata *Leibnirii* opera, hic multa Lector inveniet, quæ cognita esse non poterant, quum nunquam in publicum emissa fuerint, aliaque plura, quæ in periculo erant intercidendi unà cum operibus illis, quibus erant inserta, vel certè nonnisi difficillimè conquiri ac parari poterant. Hoc verò præ cæteris nequeo satis proponere Lectoribus considerandum, quantum ad has philosophicas cognitiones accedere debeat ex hac conjunctione, ac veluti coagmentatione sententiarum celeberrimi hujusce Scriptoris. Hujusmodi connexio vim illis sine dubio, ac perspicuitatem addit, ac plurimum prodest ad ea loca illustranda, quæ sublimitas, ac magnitudo investigationum obscuriora facit. Jam verò quemadmodum *Leibnirius* nunquam in uno, eodemque argumento diutius immorari solebat, & extremam vitæ suæ partem infumfit firmando, exornandoque Philosophiæ suæ ædificio, quod prima juventute excitaverat, fieri non potest, ut quis rem totam cognoscat, ac de ea judicium ferat, quin præ oculis habuerit materiam omnem, quam ille adeo diversis, ac diffitis temporibus tractavit: quod vix, ac ne vix quidem contingere poterat citra longum, assiduumque laborem, studiorum cum plurimis commercium, ac singularem industriam, diligentiamque, qua ego diutissimè usus sum, & cujus nunc fructum omnem Literaria Respublica percipiet.

Hæc Collectanea in partes tribui, quarum *prima* Theologiam complectetur; in eaque dubium erit, utrum majore admiratione dignum sit *Leibnirii* studium in tuendis contra incredulos atque impios mysteriis Christianæ Religionis, ejusque

ejusque pietas, qua invicto labore conatus est reconciliare dissidentes Ecclesiæ partes, an verò judicium, atque immensa eruditio, qua illius hac de re scripta redundant. *Theodiceam* ad Theologiam retuli, propterea quòd, etsi plura in eo opere persequitur, quæ ad Metaphysicam pertinent, videtur tamen in univèrsam adnumeranda potius in illa classe, in qua ipsam ego collocavi.

Primum omnium, quæ de hoc libro præfari mihi opus est, confutanda occurrit ea sententia, quæ leviter admodum vulgo expenditur, & facilè nimium admittitur, *Leibnitium* in quadam ad *Pfaffium* epistola, confessum fuisse, se in *Theodicea* sua seriò loqui minimè voluisse (n), dum *Baylii* principia oppugnaret de physici, ac moralis mali origine, de bonitate Dei, atque hominis libertate. En quæ huic opinioni fovendæ causam dederunt. Anno 1720 *Pfaffius* Theologiæ Professor in Academia Tubingensi, quum Dissertationes aliquot ederet contra *Baylium*, asseruit, *Leibnitium* idem cum *Baylio* sentire, etsi in *Theodicea* sua illum impetere videretur; ac *Leibnitium* ipsum sibi in literis quibusdam confessum esse, sententiam suam aptiorem esse fulciendæ, quàm evertendæ *Baylii* opinioni. Verùm quum *Pfaffius* has literas non afferret, in dubium revocari cœptæ sunt; donec ab amico certior rei factus, ipsa literarum *Leibnirii* verba protulit, quæ amicus ille inferenda curavit in Actis Eruditorum Lipsiæ. En igitur ea, quæ *Pfaffius* (o) ad amicum scribit de *Leibnitiana Theodicea*.

» Quod verò literas illas Leibnitianas, de quibus scribis,
» attinet, eas hanc ob causam publici nondum feci juris, quod
» Philosophis illis subtilissimis, qui novum illud philosophan-
» di genus sectantur, in lite illa sua, cui impliciti sunt, nolo
» esse gravis; meque, qui olim an e motas has controversias
» Dissertationes Anti-Baylianas scripturus eram, pugnæ isti,
» &

(n) *Pfaffii Dissertationes Anti-Baylianae*.
Tubingæ 1720. 4°. Dissert. 3. pag. 9.

(o) *Act. Erudit. Lips. Mens. Mart. An.*
1728. p. 125, & seq.

» & acerbæ quidem immiscere: idque eo minus; quod ad-
 » huc antiqua illa animo meo sententia suadet, quam ad
 » *Leibnitium* perscripsi olim, & quam ille, vir sanè judiciosus
 » sumus, pro ea, quam in literis ad me datis semper testamur
 » fecit, animi sinceritate, prorsus approbavit. Rogaverat abs
 » me vir illustris, quid de *Theodicea* sentirem, methodoque
 » illa, qua *Baylium* refutasset? Scripsi existimare me, quod
 » animi saltem causa illud Philosophiæ confixerit systema, &
 » quemadmodum *Clericus*, *Baylium* refutaturus, Origenistam
 » simulaverit, ita & ipse novam hanc philosophandi viam ini-
 » erit ad refutandum *Baylium*, quæ quidem, licet pulverem
 » saltem oculis eorum, qui & altum alias non videant, inji-
 » ciat, tamen eo ingeniosior sit, quod probè perspecta, &
 » sententiam *Baylii* crassior, sub specie refutationis, potius
 » modo subtiliore, mysterio tamen non illico detegendo, fir-
 » met, & diversis quoque dissidentium Religionum systema-
 » tis, opinionibusque, alias vix defendendis, incrustandis,
 » favorique adeo & Theologorum omnium ferè partium, ma-
 » ximè nostratum, aucupando, sit applicabilis: præoptare
 » verò me, ut *Baylii* tam periculosa sententia seriò, solidè,
 » & graviter refutetur. Quid, quæso, ad hæc respondit *Leib-*
 » *nitius*, quem credideram mihi, ob ingenuam responsum, in-
 » dignaturum? Ita autem ille in literis Hanovera A. 1716. die
 » 21 Maji ad me datis (do verò verba viri formalia, licet
 » brevissima: reliqua enim epistolæ, quæ hoc negotium non
 » tangunt, addere non convenit.) Ita prorsus est, vir summè
 » reverendè, uti scribis, de *Theodicea* mea. Rem acu tetigisti; &
 » miror, neminem hætenus fuisse, qui sensum hunc meum sense-
 » rit. Neque enim Philosophorum est rem seriò semper agere; qui
 » in fingendis hypothesibus, uti bene mones, ingenii sui vires expe-
 » riuntur. Tu, qui Theologus, in refutandis erroribus Theologum
 » ages. » Hæc *Leibnitius*, hæc illa epistolæ verba, quæ nosse
 » cupiunt viri eruditi, & quæ ipsorum curiositati haud invi-
 » deo. Recensui illa aliquando *Bulfingero* nostro, qui puta-
 » bat, jam verò hæc ipsa *Leibnitium* seria mente haud scri-
 » psisse;

PRÆFATIO GENERALIS.

» psisse; quæ qui causari voluerit, is quidem per me suo sen-
 » su abundabit. Ego contrariò persuasissimus sum, certissimus-
 » que etiam, varia Religionis nostræ placita in *Theodicea*
 » *Leibnitium* defendisse, quæ risit alias, & naso adunco sus-
 » pendit: e. g. dogma de præsentia reali. Norunt mentem
 » viri aulici, & Philosophi, ipsiusque circa Religionem sen-
 » tentias, quibus virum penitus nosse contigit. Sed de his
 » quidem satis jam. Miror saltem, tot esse, qui hæc princi-
 » pia seriò, & tanto quidem cum conatu defendant. »

Quidquid putet *Pfaffius*, facilius credi posse videtur, *Leib-*
nitium potius cum eo tunc ludere voluisse, in brevi epistola,
 officiosè, ac specie tenus ejus opinionem probans, quam Philoso-
 phum hunc, qui nihilo minus quàm orio abundabat, tempo-
 re, atque opera abuti voluisse ad volumen non exiguum con-
 scribendum, eo consilio uno, ut animum suum oblectaret,
 observans quid sententiæ illæ suæ in eruditorum animis effi-
 cerent.

Plurima vis adeo verisimili conjecturæ accedet, si confide-
 remus *Leibnitium* omne vitæ suæ tempus impendisse confir-
 mandis iis principiis, quæ in sua *Theodicea* posuit, ac sem-
 per tenuit deinceps. Quod si quis objiciat, quemadmodum
 vir cl. *Des Maizeaux*, nihil fuisse, cur *Leibnitius* vera sua
 sensa dissimulare, atque occulere amico suo cogeretur, facile est
 hoc argumentum refutare per aliud ejusdem generis: allato
 primum *P. Tournemini* testimonio apud *P. Niceronum* (p), quod
 non solum testimonio *Pfaffii* posterius est, sed multo melius
 congruit cum ingenio Auctoris nostri, ac ratione, quam con-
 stantissimè per omne vitæ suæ tempus servavit. Ita loquitur
 vir hic eruditissimus: *A. R. P. Tourneminius Societatis Jesu as-*
severat, falsum esse, quod Clericus (q) & *Pfaffius de Theodi-*
Leibnitii Oper. Tom. I. b cca

(p) Tom. 10. 1. Par. Commentariorum
 ad *Virorum illustrium historiam*. p. 77.

(q) Tom. 15. Bibliothecæ veteris, &
 recentioris, p. 179. Quum *Clericus*, postea-

quàm *Pfaffii* librum vidit, asseruit, se quo-
 que jamdudum in eadem opinione fuisse;
Leibnitium seriò non locutum in sua Theo-
 dicea. Optandum fuisset, ut argumenta af-
 ferret,

cea Leibnitiana autumarunt, & Philosophum hunc ad se scripsisse, eo libro genuinas sententias suas contineri. P. Niceronus, qui diu Parisiis cum P. Tournemino vixit, cujus verba ipsa refert, locupletissimus est testis ad comprobendam veritatem assertio- nis hujus, quæ cum dictis Pfaffii pugnat, & conjecturam hanc confirmat, reipsa ironicam fuisse ad Pfaffium responsionem. Cer- tē hæc una erat ratio, qua uti posset Leibniti- us, quum adeo novæ, absurdæque Pfaffii epistolæ responderet, qui vel ipse satis sentiebat, se nimium prætergressum esse, quandoquidem metuere videbatur, quo animo eam conjecturam Leibniti- us excepturus esset. At Philosophus satius esse judicavit, ac se ipso dignius, finire, ut Theologus suæ, quam putabat, acris ingenii acie illuderetur, quàm ei succensere, quemadmodum opus fuisset, si illi inanem eam persuasionem extorquere vo- luisset. Eques de Jaucourt Clarissimum Bourguetum adducit vel- uti sponso- rem de hac veritate, nosque certiores facit, doc- tissimum hunc Historiæ Naturalis cultorem sibi affirmasse, se ab Auctore nostro plures literas accepisse, in quibus hic significa- bat, a se Theodiceam, suumque systema tamquam res gravissimas, ac maximi momenti haberi: Additque huic testimonio episto- lam, quam Leibniti- us ad celeberrimum Bignonum dederat Ha- noveræ cal. Martii anno 1708, ex qua hæc affert: Quemad- modum Borussia Regina, dum in vivis ageret, longè spectatissi- ma, quæ Baylii lectione delectabatur, me sæpius jussit senten- tiam meam verbis, ac scriptis declarare super iis, quæ ille obje- cit, & quæ mihi talia non videntur, ut dilui nequeant, nonnul- li etiam atque etiam me hortantur, ut omnia hæc scripta colligam, & congesta in unum opus connectam (1). Jam verò post hæc quid ampliùs esse potest, quamobrem credi queat, a Leibnitio, cujus ingenuus morum candor adeò omnibus per- spectus est, id consilium suscipi potuisse, ut Reginae tanto hono-

ferret, quibus innitebatur opinio adeo re- pugnans argumentis, quæ contrarium om- ninò evincunt; non verò crederet, debuif- se solam hanc assertionem satis esse, ut in

suam sententiam alii pedibus irent.

(1) Vid. Epist. Leibnitii ad C. D. Ko- chium p. 501. Tom. I. ubi tentamina sua Theodiceæ paradoxæ exprobratione tueretur.

honore, ac cultu dignæ, de se optimè meritæ, quæ unice veritatis studio ducebatur, fucum faceret, simulque famam suam, qua optima, constantique tamdiu florebat objiceret telis adversarii, cujusmodi Baylius erat, nullâ vel minimâ ne- cessitate cogente! Habes, Lector, ni fallor, quantum satis est ad refellendam opinionem, quæ nunquam invaluit, nisi apud illos, qui satis attento animo non considerarunt, quàm absurda esset ejusmodi confessio (s), nisi a ludificandi studio profecta fuisset: ac supervacaneum admodum existimarem ad- jicere hoc loco, qua ratione hanc opinionem, statim ac ob- tinere cœpit, exagitarunt Bulfingerus, ac Wolfius, nisi potius Lectoris curiositati satisfaciendum, quàm jam allatis rationi- bus pondus, ac momentum addendum esse videretur. Bulfin- gerus quidem, quum datam ad Pfaffium epistolam vidisset, contendit, Leibnitium per jocum in ea fuisse locutum, atque indignari visus est, quod rumore hujusmodi candor, ac pru- dentia tanti viri, post ejus mortem, attentaretur. Wolfius verò epistolam continuò edidit, in qua agebat (t): Quamobrem me parùm moveat, quod vir quidam in his Actis asseruit, Leibni- tium fuisse confessum, quemadmodum ipsi videtur, seriò omnia, quæ de rebus metaphysicis in Theodicea tradidit, esse lusum inge- nii. Sint enim Leibnitio lus ingenii verba, quæ ab eodem ad- apto: Aut igitur alium eisdem tribuit, quàm ego, sensum; aut si eundem tribuit, ludendo dicit verum. Quum ego rationibus meis stare soleam, id me parùm anxium tenet, num alterum iis- dem verbis sensum tribuerit a veritate abhorrentem, aut num lu- dendo dixerit verum, quod ego rationibus meis convictus tamquam verum admitto. Nec invideo aliis, quòd alta videant, adoque in superficie hæreant; sufficit mihi, si profunda videam, atque adeò ad intimas rerum rationes penetrem.

Fufius de hac re proloqui me debere existimavi, non igna-
b 2 rus

(s) Alius longè gravior est error mul- torum, ea verba epistolæ Leibnitianæ a Pfaffio relata, ad diversa omnia Leibnitii principia referentium, quasi magnus hic vir, in cujus scriptis veri Philosophi animus

summopere se prodit, vitam omnem suam consumere poterit rebus docendis, quas ipse re improbare.

(t) Act. Erud. mens. Dec. 1728. pp. 550, 551.

rus ea etiam, quæ verissima sint, opus habere propugnatore; & quod suspicarer, quum de tanta accusatione ageretur, nonnullos fortasse futuros, qui silentium meum perversè interpretarentur. Redeo ad ordinem a me in hisce Collectaneis servatum.

Præfationem hanc excipiet Synopsis quædam, quæ ob oculos ponet totius Operis partitionem, cum Indice Articulorum omnium, qui ibi continentur. Cujusque voluminis initio præfationem posui, in qua, post indicatam in universum voluminis materiam, de singulis, ac distinctis capitibus loquor, rebusque, de quibus in iis agitur. Atque hoc quidem, quando Articuli illi peculiare Monitum non postulent. Nam quum hoc contigerit, illud ipsum enucleatius agam in Argumentis, quæ diversis opusculis præponam.

Alterum volumen complectetur scripta omnia *Leibnitii*, quæ ad Logicam, Metaphysicam, Physicam Generalem, Chymicam, Medicinam, Botanicam, & Historiam Naturalem spectant.

Tertium Mathesin continebit, Geometriam, Arithmeticam, Mechanicam, Opticam; quæ opuscula chronologico ordine disponentur: quod ideò faciendum censui, ut facilius judicare possit lector de progressu, quo mens illa in iis, quas *exactas scientias* vocant, in dies processit. Cur verò quæstionem celebrem de jure inventionis calculi infinitesimalis, quæ tamdiù *Leibnitium* ac *Newtonum* exercuit, non tractaverim, præfationem singularem huic volumini præmissam legendo, videbitur.

Je ne décide point entre Genève & Rome: sed lector ipse de hac causâ judicium ferre poterit, ope auctoris nostri vitæ a *Bruckero* exaratæ, ejus vitæ elogii a *Fontenellio* descripti, & præsertim ope historiarum istius calculi infinitesimalis inventionis, a D.D. *De Jaucourt* & *Montucla* relatarum, quibus consulto sub hujus voluminis initium locum dedi.

Quartum volumen continet Jurisprudentiam, Historiam, Antiquitates, Historiam ac Philosophiam Sinenfium, & opuscula

cula nonnulla, quæ ad Philosophiam in universum referuntur. Præfationem in Jurisprudentiam concinnavit, quæ singularis ejus humanitas fuit, Eruditissimus *Bon* ut omnia Auctoris nostri de hujusmodi rebus placita, veluti in prospectum unum exhiberet. Quod attinet ad opuscula, quæ ad Historiam, Antiquitates, & alia id genus, pertinent, satius fore existimavi in fronte ipsa adnotare, quæ mihi de materia quaque præmonenda erant.

Volumina *quintum* & *sextum* conficiet ea opuscula omnia, quæ ad priores classes minimè relata fuerint, vel quod ad nullam ex iis pertineant, vel quod in pluribus genere diversis versentur, cujusmodi sunt Epistolæ ferè omnes hisce voluminibus comprehensæ. Eadem hæc volumina complectentur itidem omnia *Leibnitii* scripta, quæ ad Philologiam, ac politiorum literaturam attinent; quæ insuper declarabunt, quàm studiosè, quàm assiduè ille de progressu, atque incremento disciplinarum omnium cogitaret.

Nemo non videt, in hæc Collectanea referri minimè potuisse plura opera ab Auctore nostro edita, propter nimiam eorum molem. Re enim verâ sunt septem, vel octo præter propter volumina *in folio*; quorum operum ille nonnisi Editor reipsâ fuit. Quisque probè intelligit, loqui me de iis libris, qui inscribuntur *Codex Juris gentium diplomaticus*, vol. un. in fol. *Mantissa Codicis juris gentium* &c. vol. un. in fol. *Scriptores rerum Brunsvicensium* tria vol. in fol. &c. *Accessiones historicae* &c. quæ opera omnia sunt Collectanea quædam monumentorum historicorum, librorumque novitate, ac raritate suâ singularium, plurimum conferentia ad illustrandum jus publicum, ac Germaniæ universæ, ejusque partium historiam; quæ improbo sanè labore ab Auctore nostro collecta fuere, ac tantam utilitatem, quantam omnes norunt, afferunt studiosis earum rerum, de quibus in iis agitur; sed inter Auctoris hujus scripta recenferi verè nequeunt. Hisce Collectaneis e penu suo depromtas addebat ut plurimum Præfationes eximias, in quibus universim expendebat eas res, quas

illustrare voluisset; ac præfationes istæ quidem locum hic aliquem jure suo sibi vindicant. Ex eo numero sunt duæ illæ pulcherrimæ Dissertationes, quæ in Jurisprudentiæ Parte insertæ sunt, hoc titulo, *De Actorum publicorum usu*. Præfationis loco præfixæ sunt altera Operi, quod *Codex juris gentium diplomaticus*, altera illi, quod *Manissa Codicis juris gentium* inscribitur, ac *Leibnitii* de Jurisprudentia omnia fermè principia ob oculos ponunt.

Etsi ostendi, opera, quorum modò mentionem feci, proximè ad hanc editionem non pertinere, credo tamen, antequàm præfandi finem faciam, debere me & de iis aliquid dicere, ut omnia planè præstem, quæ a me postulari quomodo possunt, ac rationem reddere vel earum lucubrationum Auctoris nostri, quæ in hac ipsa editione locum non habent.

Principium sit a *Codice juris gentium diplomatico*, cujus libri hæc est integra inscriptio.

Codex juris gentium diplomaticus, in quo Tabulæ Autenticæ Actorum publicorum, Tractatum, aliarumque rerum majoris momenti per Europam gestarum, pleræque ineditæ, vel selectæ, ipso verborum tenore expressæ, ac temporis serie digestæ, continentur, a fine sæculi undecimi ad nostra usque tempora; quem ex Mss. præsertim Bibliothecæ Augustæ Guelferbytanæ Codicibus, & monumentis Regionum, aliorumque Archiviorum, ac propriis denique Collectaneis, edidit G. G. L. Hanoveræ, impensis Samuelis Ammonii, 1693. in fol.

Incipiunt hæc Collectanea ab anno 1096, ac desinunt in annum 1499. Omnia, quæ ibi continentur, ordine Chronologico digesta sunt, eruditissimamque præfationem iis *Leibnitius* apposuit. Edidit deinde supplementum, hoc titulo: *Manissa Codicis juris gentium diplomatici*. Hanoveræ 1700. in fol. Typis iterum excusi prodire hi libri anno 1724. in fol. Hæc duo opera *Codices juris gentium* inscripsit, quòd Acta contineant inter plures nationes, unde leges existunt nationibus inter se servandæ, quo propriè jus gentium conficitur.

Anno

Anno 1706. Commentarium edidit, cujus titulus, *Compendiaria expositio juris, quo Augustissimus Borussiae Rex pollet, succedendi in Comitatus de Neufchâtel, & de Vallangin, in Hollandia typis excusum in folio*, paginarum ferè sexaginta, tacito Auctoris, & Typographi nomine, ac tempore. In eo commentario demonstrare nititur *Leibnitius* æquitatem juris, quo Borussiae Rex sibi vindicabat Principatum de *Neufchâtel* contra Principem de *Conti*, qui patrociniò Regis Galliarum, & testamento demortui Ducis de *Longueville* nitebatur; & contra *Guillelmum III.* Britanniae Regem, qui tamquam hæres familiæ de *Chalons*, quæ in illius dominiū possessione fuerat, a familia Ducis de *Longueville* illud repetebat, sibi que vindicare conabatur. Hoc erat validius argumentum, quod pro Borussiae Rege afferebat, quòd nempe hic Princeps legitime jus suum ad Principatum illum sibi vindicabat, utpote antiquius jure Ducis de *Longueville*.

Anno 1707. Magnum illud opus emisit de Scriptores rerum Brunsvicensium in tria volumina in folio divisum, quorum primum prodit anno 1707, alterum anno 1710, tertium verò anno 1711. Scriptores, rerum Brunsvicensium illustrationi inservientes, antiqui omnes, & Religionis Reformatione priores. Opus, in quo nonnulla Chronica hujus, vicinarumque regionum, & urbium, Episcopatumque, ac Monasteriorum, præsertim *Ostfalæ*: res etiam *Atestinorum Longobardiæ*, & *Guelforum superioris Germaniæ*: vitæ item hominum illustrium, aut Principum; omnia magno studio, sumptuque conquesta &c. continentur. Cura *Godefridi Guil. Leibnitii*. Hanoveræ 1707. in folio. III. Tomi. In hoc opus Scriptores omnes collegit, qui aliquid conferre possunt ad illius regionis historiam, quod spectat ad Geographiam, Genealogiam, titulos, ac jura Principum; vel ad historiam rerum ab eorum majoribus gestarum, adeò ut omnia ibi conjuncta reperiantur, quæ ad eam ditionem pertinent. Præter ea, quæ propiùs ad ejus Principatus historiam referuntur, multa alia sunt, quæ ad eundem remotius tantum pertinent, & exterarum universum nationum studia excitare possunt,

sunt, qualia sunt ea, quæ ex veteribus Scriptoribus excerpt de populis, qui ad Albim & Visurgim incolebant, ex *Strabone*, *Velleio Paterculo*, *Pomponio Mela*, *Suetonio*, *Solino*, *Dione*, *Eutropio*, *Ammiano*, *Claudiano*, ac præsertim *Plinio*, ac *Tacito*; quibus notas adjecit, quæ & eos Scriptores illustrant, & proprias suas conjecturas explicant, & confirmant.

Anno 1698. alia Miscellanea Auctor noster edidit hoc titulo: *Accessiones historice quibus utilia superiorum temporum historiis illustrandis scripta, monumentaque nondum hætenus edita, in quibus Scriptores diu desiderari continentur*. Lipsiæ in 4°. Ac paulo post alterum volumen emisit, cui titulus: *Accessionum historicarum Tomus II, continens potissimum Chronicon Alberici Monachi Trium Fontium, diu desideratum, & e Mss. editum a G. G. L. Hanov. ap. Nicol. Færsterum 1698. in 4°*. Etsi hoc ingenii opus minimè sit, congeries tamen est quædam scriptorum singularium ad Germaniæ historiam pertinentium, quæ ad illam usque diem fugerant Auctores licet diligentissimos, qui *Leibnitio* in hujusmodi investigationibus præiverant.

Plurima alia scripta collegerat, quæ edere cogitabat ad illustrandam peculiarem aliquot Germaniæ partium historiam; sed ejus consilia mors intervertit: eaque Collectanea dein prodire cura aliquot Eruditorum, a quibus in lucem emissæ sunt. In eo numero ponendæ *Origines Guelficæ* 4. vol. in fol. a *Scheidio* editæ anno 1750. Hanoveræ, cujus Operis en integram inscriptionem:

Origines Guelficæ, quibus potentissima gentis primordia, magnitudo, variaque fortuna usque ad Ottonem, quem vulgo Puerum dicunt, primum Brunsvicensium, & Lüneburgensium Ducem, ex æqualium Scriptorum testimoniis, instrumentis publicis, statuis, lapidibus, gemmis, sigillis, numis, aliisque monumentis superstitibus deducuntur, & in compendio exhibentur. Opus præeunte D. Godofrido Guillelmo Leibnitio, stilo D. Jo. Georgii Eccardi literis consignatum; postea a D. Jo. Daniele Grubero novis probationibus instructum, variisque pernecessariis animadversionibus castigatum: jam verò in lucem emissum a Christiano Ludovico Scheidio

Scheidio J. C. Serenissimæ Familiæ Guelficæ a scribenda Historia. Tom. I. pro bono publico. Hanoveræ, sumptibus Orphanotrophæi Morigenfis. Excudebat Henricus Ernestus Christophorus Schlüterus MDCCCL.

Totius operis formam *Leibnitius* excogitaverat, & facem *Eccardo* prætulera in delectu habendo Opusculorum, ex quibus constat; cui operi extremam manum *Gruberus*, & *Scheidius* admovere.

Aliud opus adhuc est, de quo fusiùs me proloqui nihil refert, quum præfationem illius suo loco collocaverim; nempe *Historia arcana Alexandri VI. Papæ* in 4°. in quâ nihil habet *Leibnitius*, nisi quod eam cum præfatione ediderit.

Nonnihil dicendum superest de aliquot Operibus manuscriptis Auctoris nostri, quæ Bibliothecæ Hanoverensi cesserunt, quorum edendorum copia clarissimo *Raspio* illius Bibliothecæ Præfecti vices gerenti facta est. Prodiit hoc ipso anno volumen in 4°. Amitelodami, quod inscribitur *Oeuvres Philosophiques de Leibniz &c.* Animadversiones præcipuè continet in opus *Lockii* de humano intellectu. Pollicetur Editor alterum volumen Mathematicorum operum *Leibnitii* hætenus ineditorum.

Certior de *Raspio* consilio factus sum, quo tempore collectionem meam vixdum absolveram; & quum id, quod sibi ille proposuit, alienum sit ab instituto meo, idcirco ab Editione hac non destiti, quam nunc exhibeo, ubi omnia *Leibnitii* opera continentur, quæ tantam ei, quanta nunc floret, famam pepererunt. Postuma opera à *Raspio* edita *Leibnitiani* nominis celebritati respondent: conferent præterea plurimum ad lucem afferendam multis Philosophiæ *Leibnitianæ* partibus; & quum typis excusa sint eadem forma, qua horum Collectaneorum volumina, tamquam continuatio quædam censeretur, & conficere unâ cum *Commercio Philosophico Leibnitii, & Bernoullii* *Leibnitianam* Bibliothecam, quæ per se Encyclopædiam quamdam constituet, & maximam partem cognitionum nostrarum in doctrinis sublimioribus complectetur.

Credo, non posse me aptiùs instituti sermonis finem facere.

xviii L. DUTENS PRÆFATIO GENERALIS.

re, quàm si, non sine grati animi significatione, testimonium publicè præbuero singulari studio, quo literatissimus *Gobetus* Editioni huic augendæ, atque exornandæ operam dedit. Placuit humanissimo viro mihi literas comparare Auctoris nostri supra septuaginta ad P. *De Bosses*, publicæ adhuc lucis expertes, quas Parisiis in Bibliotheca Collegii a *Ludovico M.* instituti, reperit. Sunt in hisce Epistolis multa, quæ non solum famæ respondent, qua usque *Leibnizius* excelluit, sed dignissima etiam sunt, quibus nova lux, ac splendor addatur.

Idipsum de MS. alio dico, quod ejusdem Viri opera ad me delatum fuit eo planè tempore, quo præfationis huic finem impositurus eram. In eo plurimæ epistolæ continentur *Leibnizium* inter, & *Bourguetum*, de variis philosophicis rebus, Metaphysicis præsertim, atque ad Historiam naturalem pertinentibus, & aliquot Matheseos partibus; quæ omnia non minus nova, quàm utili ratione connexa inter se cohærent. Hoc MS., cui erit suus in hac Editione locus, ad Rothomagensis Scientiarum, Humaniorumque Literarum Academiam pertinebat, quæ humanissimè illius mihi copiam facere voluit, efflagitatu doctissimi *Le Cat* hujus insignis Academiæ perpetui Secretarii. Qua in re plurimum insuper debere me profiteor curis, assiduisque studiis *Gobeti*, cui, qui *Leibnitii* gloriam amant, satis gratiarum habere nequeunt, quod tam enixè me adjuverit, ut Editio hæc quàm absolutissima poterat, in publicum prodiret.

ELOGE

ELOGE
DE M^R. G. G. LEIBNIZ
PAR M^R. DE FONTENELLE:

Tiré de l'Histoire de l'Académie Royale des Sciences de Paris
année 1716.

ODEFROI Guillaume Leibniz naquit à Leipzig en Saxe le 23. Juin 1646. de *Frédéric Leibniz*, Professeur de Morale, & Greffier de l'Université de Leipzig, & de *Catherine Schmuck*, sa troisième femme, fille d'un Docteur & Professeur en droit. *Paul Leibniz* son grand oncle avoit été Capitaine en Hongrie, & ennobli pour ses services en 1600. par l'Empereur *Rodolphe II.* qui lui donna les armes que M. *Leibniz* portoit.

Il perdit son père à l'âge de six ans; & sa mère, qui étoit une femme de mérite, eut soin de son éducation. Il ne marqua aucune inclination particulière pour un genre d'étude plutôt que pour un autre. Il se porta à tout avec une égale vivacité; & comme son père lui avoit laissé une assez ample bibliothèque de livres bien choisis, il entreprit, dès qu'il fut assez

assez de latin & de grec, de les lire tous avec ordre, poètes, orateurs, historiens, jurisconsultes, philosophes, mathématiciens, théologiens. Il sentit bien-tôt qu'il avoit besoin de secours, il en alla chercher chez tous les habiles gens de son tems, & même quand il fallut, assez loin de Leipzig.

Cette lecture universelle, & très-assidue, jointe à un grand génie naturel, le fit devenir tout ce qu'il avoit lû; pareil en quelque sorte aux anciens qui avoient l'adresse de mener jusqu'à huit chevaux attelés de front, il mena de front toutes les sciences. Ainsi nous sommes obligés de le partager ici; & pour parler philosophiquement, de le décomposer. De plusieurs *Hercules* l'Antiquité n'en a fait qu'un, & du seul M. Leibniz nous ferons plusieurs Savans. Encore une raison qui nous détermine à ne pas suivre comme de coutume l'ordre chronologique, c'est que dans les mêmes années il paroissoit de lui des écrits sur différentes matières, & ce mélange presque perpétuel, qui ne produisoit nulle confusion dans ses idées, ces passages brusques & fréquens d'un sujet à un autre tout opposé qui ne l'embarrassoient pas, mettoient de la confusion & de l'embarras dans cette histoire.

M. Leibniz avoit du goût & du talent pour la poésie. Il favoit les bons poètes par cœur, & dans sa vieillesse même il auroit encore recité *Virgile* presque entier mot pour mot. Il avoit une fois composé en un jour un ouvrage de trois cens vers latins, sans se permettre une seule élision; jeu d'esprit, mais jeu difficile. Lorsqu'en 1679. il perdit le Duc Jean Frédéric de Brunswick son protecteur, il fit sur sa mort un poème latin, qui est son chef-d'œuvre, & qui mérite d'être compté parmi les plus beaux d'entre les modernes. Il ne croyoit pas, comme la plupart de ceux qui ont travaillé dans ce genre, qu'à cause qu'on fait des vers en latin, on est en droit de ne point penser & de ne rien dire, si ce n'est peut-être ce que les anciens ont dit; sa poésie est pleine de choses, ce qu'il dit lui appartient, il a la force de *Lucain*, mais de *Lucain* qui ne fait pas trop d'effort. Un morceau remarquable de

de ce poème est celui où il parle du phosphore dont Brandt étoit l'inventeur. Le Duc de Brunswick excité par M. Leibniz avoit fait venir Brandt à sa Cour pour jouir du phosphore, & le poète chante cette merveille jusques-là inouïe. *Ce feu inconnu à la nature même, qu'un nouveau Vulcain avoit allumé dans un antre savant, que l'eau conservoit & empêchoit de se rejoindre à la sphère du feu sa patrie, qui ensevelie sous l'eau, dissimuloit son être, & sortoit lumineux & brillant de ce tombeau, image de l'ame immortelle & heureuse, &c.* Tout ce que la fable, tout ce que l'histoire sainte ou profane, peuvent fournir qui ait rapport au phosphore, tout est employé, le larcin de *Prométhée*, la robe de *Medée*, le visage lumineux de *Moyse*, le feu que *Jeremie* enfouit quand les Juifs furent emmenés en captivité, les Vestales, les lampes sépulcrales, le combat des Prêtres Egyptiens & Perses; & quoiqu'il semble qu'en voilà beaucoup, tout cela n'est point entassé, un ordre fin & adroit donne à chaque chose une place qu'on ne lui sçauroit ôter, & les différentes idées qui se succèdent rapidement, ne se succèdent qu'à propos. M. Leibniz faisoit même des vers françois, mais il ne réussissoit pas dans la poésie allemande. Notre préjugé pour notre langue, & l'estime qui est due à ce poète, nous pourroient faire croire que ce n'étoit pas tout-à-fait sa faute.

Il étoit très-profond dans l'histoire, & dans les intérêts des Princes, qui en sont le résultat politique. Après que Jean Casimir Roi de Pologne eut abdiqué la couronne en 1668. Philippe Guillaume de Neubourg Comte Palatin, fut un des prétendans, & M. Leibniz fit un traité sous le nom supposé de *George Ulicovius*, pour prouver que la République ne pouvoit faire un meilleur choix. Cet ouvrage eut beaucoup d'éclat; l'auteur avoit 22. ans.

Quand on commença à traiter de la paix de Nimegue, il y eut des difficultés sur le cérémonial à l'égard des Princes-légitimes de l'Empire qui n'étoient pas Electeurs: on ne vouloit pas accorder à leurs ministres les mêmes titres, & les

mêmes traitemens , qu'à ceux des Princes d'Italie , tels que sont les Ducs de Modene ou de Mantoué. M. Leibniz publia en leur faveur un livre intitulé *Cesarini Furstenerii De jure Suprematus ac Legationis Principum Germaniæ*, qui parut en 1667. Le faux nom qu'il se donne signifie qu'il étoit & dans les intérêts de l'Empereur, & dans ceux des Princes ; & qu'en soutenant leur dignité, il ne nuisoit point à celle du chef de l'Empire. Il avoit effectivement sur la dignité impériale une idée qui ne pouvoit déplaire qu'aux autres potentats. Il prétendoit que tous les états chrétiens, du moins ceux d'occident, ne font qu'un corps, dont le Pape est le chef spirituel, & l'Empereur le chef temporel ; qu'il appartient à l'un & à l'autre une certaine juridiction universelle ; que l'Empereur est le général né, le défenseur, l'Advoué de l'Eglise, principalement contre les Infidèles, & que de là lui vient le titre de sacrée Majesté, & à l'Empire celui de saint empire ; & que quoique tout cela ne soit pas de droit divin, c'est une espèce de système politique formé par le consentement des peuples, & qu'il seroit à souhaiter qui subsistât en son entier. Il en tire des conséquences avantageuses pour les Princes libres d'Allemagne, qui ne tiennent pas beaucoup plus à l'Empereur que les Rois eux-mêmes n'y devroient tenir : du moins il prouve très fortement que leur souveraineté n'est point diminuée par l'espèce de dépendance où ils sont, ce qui est le but de tout l'ouvrage. Cette République Chrétienne dont l'Empereur & le Pape sont les chefs, n'auroit rien d'étonnant si elle étoit imaginée par un Allemand Catholique, mais elle l'étoit par un Lutherien ; l'esprit de système qu'il possédoit au souverain degré, avoit bien prévalu à l'égard de la religion sur l'esprit de parti.

Le livre du faux *Cesarinus Furstenerius* contient non-seulement une infinité de faits remarquables, mais encore quantité de petits faits qui ne regardent que les titres & les cérémonies, assez souvent négligés par les plus savans en histoire. On voit que M. Leibniz dans sa vaste lecture ne méprisoit rien,

rien ; & il est étonnant à combien de livres médiocres, & presque absolument inconnus, il avoit fait la grace de les lire : mais il l'est sur-tout, qu'il ait pu mettre autant d'esprit philosophique dans une matière si peu philosophique. Il pose des définitions exactes, qui le privent de l'agréable liberté d'abuser des termes dans les occasions ; il cherche des points fixes & en trouve dans les choses du monde les plus inconstantes & les plus sujettes au caprice des hommes ; il établit des rapports & des propositions, qui plaisent autant que des figures de rhétorique, & persuadent mieux. On sent qu'il se tient presque à regret dans les détails où son sujet l'enchaîne, & que son esprit prend son vol dès qu'il le peut, & s'élève aux vûes générales. Ce livre fut fait & imprimé en Hollande, & réimprimé d'abord en Allemagne jusqu'à quatre fois.

Les Princes de Brunsvic le destinèrent à écrire l'histoire de leur maison. Pour remplir ce grand dessein & ramasser les matériaux nécessaires, il courut toute l'Allemagne, visita toutes les anciennes abbayes, fouilla dans les archives des Villes, examina les tombeaux & les autres antiquités, & passa de là en Italie, où le Marquis de Toscane, de Ligurie, & d'Est, sortis de la même origine que les Princes de Brunsvic, avoient eu leurs Principautés & leurs Domaines. Comme il alloit par mer dans une petite barque seul & sans aucune suite de Venise à Mesola dans le Ferrarois, il s'éleva une furieuse tempête, & le pilote qui ne croyoit pas être entendu par un Allemand, & qui le regardoit comme la cause de la tempête, parce qu'il le jugeoit hérétique, proposa de le jeter à la mer, en conservant néanmoins ses hardes & son argent. Sur cela M. Leibniz sans marquer aucun trouble, tira un chapelet, qu'apparemment il avoit pris par précaution, & le tourna d'un air assez dévot. Cet artifice lui réussit ; un marinier dit au pilote que puisque cet homme-là n'étoit pas hérétique, il n'étoit pas juste de le jeter à la mer.

Il fut de retour de ses voyages à Hanovre en 1690. Il avoit

avoit fait une abondante recolte, & plus abondante qu'il n'étoit nécessaire pour l'histoire de Brunsvic ; mais une savante avidité l'avoit porté à prendre tout. Il fit de son superflu un ample recueil, dont il donna le premier volume in folio en 1693. sous le titre de *Codex Juris Gentium Diplomaticus*. Il l'appella *Code du Droit des Gens*, parce qu'il ne contenoit que des Actes faits par des Nations, ou en leur nom, des déclarations de guerre, des manifestes, des traités de paix ou de trêve, des contrats de mariage de Souverains, &c. & que comme les nations n'ont de loix entr'elles que celles qu'il leur plaît de se faire, c'est dans ces sortes de pièces qu'il faut les étudier. Il mit à la tête de ce volume une grande préface bien écrite & encore mieux pensée. Il y fait voir que les actes de la nature de ceux qu'il donne, sont les véritables sources de l'Histoire autant qu'elle peut être connue ; car il sçait bien que tout le fin nous en échape, que ce qui a produit ces actes publics & mis les hommes en mouvement, ce sont une infinité de petits ressorts cachés, mais très-puissans, quelquefois inconnus à ceux mêmes qu'ils font agir, & presque toujours si disproportionnés à leurs effets, que les plus grands événemens en seroient deshonorés. Il rassemble les traits d'histoire les plus singuliers que ses actes lui ont découverts, & il en tire des conjectures nouvelles & ingénieuses sur l'origine des Electeurs de l'Empire fixés à un nombre. Il avoue que tant de traités de paix si souvent renouvelés entre les mêmes nations, sont leur honte, & il approuve avec douleur l'enseignement d'un marchand Hollandois, qui ayant mis pour titre *A la Paix perpétuelle*, avoit fait peindre dans le tableau un cimetière.

Ceux qui savent ce que c'est que de déchiffrer ces anciens actes, de les lire, d'en entendre le stile barbare, ne diront pas que M. Leibniz n'a mis du sien dans le *Codex Diplomaticus* que sa belle préface. Il est vrai qu'il n'y a que ce morceau qui soit de génie, & que le reste n'est que de travail & d'érudition ; mais on doit être fort obligé à un homme tel que

que lui, quand il veut bien pour l'utilité publique faire quelque chose qui ne soit pas de génie.

En 1700. parut un supplément de cet ouvrage sous le titre de *Mantissa Codicis Juris Gentium Diplomatici*. Il y a mis aussi une préface, où il donne à tous les savans qui lui avoient fourni quelques pièces rares des louanges dont on sent la sincérité. Il remercie même M. Toinard, de l'avoir averti d'une faute dans son premier volume, où il avoit confondu avec le fameux *Christophe Colomb*, un *Guillaume de Caseneuve* surnommé *Coulomp*, Vice-Amiral sous Louis XI, erreur si légère & si excusable, que l'aveu n'en seroit guère glorieux sans une infinité d'exemples contraires.

Enfin il commença à mettre au jour en 1707. ce qui avoit rapport à l'Histoire de Brunsvic, & ce fut le premier volume in folio, *Scriptorum Brunsvicensia illustrantium* : Recueil de pièces originales qu'il avoit presque toutes dérobées à la poussière & aux vers, & qui devoient faire le fondement de son histoire. Il rend compte dans la préface de tous les auteurs qu'il donne, & des pièces qui n'ont point de noms d'auteurs, & en porte des jugemens dont il n'y a pas d'apparence que l'on appelle.

Il avoit fait sur l'histoire de ce tems-là deux découvertes principales, opposées à deux opinions fort établies.

On croit que de simples Gouverneurs de plusieurs grandes provinces du vaste Empire de Charlemagne étoient devenus dans la suite des Princes héréditaires ; mais M. Leibniz soutient qu'ils l'avoient toujours été, & par-là ennoblit encore les origines des plus grandes maisons. Il les enfonce davantage dans cet abîme du passé, dont l'obscurité leur est si précieuse.

Le dix & le onzième siècle passent pour les plus barbares du Christianisme ; mais il prétend que ce sont le treize & le quatorze, & qu'en comparaison de ceux-ci le dixième fut un siècle d'or, du moins pour l'Allemagne. *Au milieu du douze on discernoit encore le vrai d'avec le faux ; mais ensuite les fables*
 Leibnitii Oper. Tom. I. d ren-

renfermées auparavant dans les cloîtres & dans les légendes, se débordèrent impétueusement, & inondèrent tout. Ce sont à peu près ses propres termes. Il attribue la principale cause du mal à des gens qui étant pauvres par institut, inventoient par nécessité. Ce qu'il y a de plus étonnant, c'est que les bons livres n'étoient pas encore alors totalement inconnus. *Gervais de Tilbury*, que *M. Leibniz* donne pour un échantillon du treizième siècle, étoit assez versé dans l'antiquité, soit profane, soit ecclésiastique, & n'en est pas moins grossièrement ni moins hardiment romanesque. Après les faits dont il a été témoin oculaire, l'auteur d'*Amadis* pouvoit soutenir aussi que son livre étoit historique. Un homme aussi versé dans l'étude de l'histoire que l'étoit *M. Leibniz*, en sçait tirer de certaines réflexions générales, élevées au dessus de l'histoire même; & dans cet amas confus & immense de faits, il démêle un ordre, & des liaisons délicates, qui n'y sont que pour lui. Ce qui l'intéresse le plus, ce sont les origines des nations, de leurs langues, de leurs mœurs, de leurs opinions, sur-tout l'histoire de l'esprit humain, & une succession de pensées qui naissent dans les peuples les unes après les autres, ou plutôt les unes des autres, & dont l'enchaînement bien observé pourroit donner lieu à des espèces de prophéties.

En 1710. & 1711. parurent deux autres volumes *Scriptorum Brunsvicensia illustrantium*, & enfin devoit suivre l'histoire qui n'a point paru, & dont voici le plan.

Il la faisoit précéder par une dissertation sur l'état de l'Allemagne tel qu'il étoit avant toutes les histoires, & qu'on le pouvoit conjecturer par les monumens naturels, qui en étoient restés, des coquillages pétrifiés dans les terres, des pierres où se trouvent des empreintes de poissons ou de plantes, & même de poissons & de plantes qui ne sont point du pays, médailles incontestables du déluge. De-là il passoit aux plus anciens habitans dont on ait mémoire, aux différens peuples qui se sont succédés les uns aux autres dans ces pays, & traitoit

toit de leurs langues, & du mélange de ces langues, autant qu'on en peut juger par les étymologies, seuls monumens en ces matières. Ensuite les origines de Brunsvic commençoient à Charlemagne en 769. & se continuoient par les Empereurs descendus de lui, & par cinq Empereurs de la Maison de Brunsvic, *Henri I.* l'Oiseleur, les trois *Othons*, & *Henri II.* où elles finissoient en 1025. Cet espace de temps comprenoit les antiquités de la Saxe par la Maison de *Wiking*, celles de la haute Allemagne par la Maison *Guelse*, celles de la Lombardie par la Maison des Ducs & Marquis de Toscane & de Ligurie. De tous ces anciens Princes sont sortis ceux de Brunsvic. Après ces origines venoit la généalogie de la Maison *Guelse* ou de Brunsvic, avec une courte mais exacte histoire jusqu'au tems présent. Cette généalogie étoit accompagnée de celles des autres grandes maisons, de la maison *Gibelline*, d'Autriche ancienne & nouvelle, de Bavière, &c. *M. Leibniz* avançoit, & il étoit trop savant pour être présomptueux, que jusqu'à présent on n'avoit rien vu de pareil sur l'histoire du moyen âge, qu'il avoit porté une lumière toute nouvelle dans ces siècles couverts d'une obscurité effrayante, & reformé un grand nombre d'erreurs, ou levé beaucoup d'incertitudes. Par exemple, cette Papesse *Jeanne* établie d'abord par quelques-uns, détruite par d'autres, ensuite rétablie, il la détruiroit pour jamais, & il trouvoit que cette fable ne pouvoit s'être soutenue qu'à la faveur des ténèbres de la chronologie qu'il dissipoit.

Dans le cours de ses recherches il prétendit avoir découvert la véritable origine des François, & en publia une Dissertation en 1716. L'illustre Père de *Tournemine* Jésuite attaqua son sentiment, & en soutint un autre avec toute l'érudition qu'il falloit pour combattre un adversaire aussi savant, & avec toute cette hardiesse qu'un grand adversaire approuve. Nous n'entrerons point dans cette question; elle étoit même assez indifférente, selon la réflexion polie du *P. de Tournemine*,

xxviii ELOGE DE M. LEIBNIZ

puisque de quelque façon que ce fût, les François étoient compatriotes de M. Leibniz.

M. Leibniz étoit grand Jurisconsulte. Il étoit né dans le sein de la Jurisprudence, & cette science est plus cultivée en Allemagne qu'en aucun autre pays. Ses premières études furent principalement tournées de ce côté-là; la vigueur naissante de son esprit y fut employée. A l'âge de 20. ans il voulut se faire passer Docteur en Droit à Leipzig; mais le Doyen de la Faculté poussé par sa femme, le refusa sous prétexte de sa jeunesse. Cette même jeunesse lui avoit peut-être attiré la mauvaise humeur de la femme du Doyen. Quoi qu'il en soit, il fut vengé de sa patrie par l'applaudissement général avec lequel il fut reçu Docteur la même année à Altorf dans le territoire de Nuremberg. La thèse qu'il soutint étoit *De Casibus perplexis in Jure*. Elle fut imprimée dans la suite avec deux autres petits traités de lui, *Specimen Encyclopaediae in Jure*, *seu quaestiones Philosophiae amoeniores ex Jure collectae*, & *Specimen certitudinis seu demonstrationum in Jure exhibitum in doctrina conditionum*. Il savoit déjà rapprocher les différentes sciences, & tirer des lignes de communication des unes aux autres.

A l'âge de 22. ans, qui est l'époque que nous avons déjà marquée pour le livre de George Ulricovius, il dédia à l'Electeur de Mayence Jean Philippe de Schomborn une nouvelle méthode d'apprendre & d'enseigner la Jurisprudence. Il y ajoutoit une liste de ce qui manque encore au Droit, *Catalogum desideratorum in Jure*, & promettoit d'y suppléer. Dans la même année il donna son projet pour réformer tout le Corps du Droit, *Corporis Juris reconcinnandi ratio*. Les différentes matières du droit sont effectivement dans une grande confusion; mais sa tête en les recevant les avoit arrangées, elles s'étoient refonduës dans cet excellent moule, & elles avoient beaucoup gagné à reparoitre sous la forme qu'elles y avoient prise.

Quand il donna les deux volumes de son *Codex Diplomaticus*;

PAR M. DE FONTENELLE. xxix

zicus, il ne manqua pas de remonter aux premiers principes du droit naturel & du droit des gens. Le point de vue où il se plaçoit, étoit toujours fort élevé, & de là il découvroit toujours un grand pays, dont il voyoit tout le détail d'un coup d'œil. Cette théorie générale de Jurisprudence, quoique fort courte, étoit si étendue, que la question du Quétisme alors fort agitée en France, s'y trouvoit naturellement dès l'entrée, & la décision de M. Leibniz fut conforme à celle du Pape.

Nous voici enfin arrivés à la partie de son mérite qui intéresse le plus cette Compagnie; il étoit excellent Philosophe & Mathématicien. Tout ce que renferment ces deux mots, il l'étoit.

Quand il eut été reçu Docteur en Droit à Altorf, il alla à Nuremberg pour y voir des Savans. Il apprit qu'il y avoit dans cette Ville une société fort cachée de gens qui travailloient en Chimie, & cherchoient la pierre philosophale. Aussitôt le voilà possédé du désir de profiter de cette occasion pour devenir Chimiste; mais la difficulté étoit d'être initié dans les mystères. Il prit des livres de Chimie, en rassembla les expressions les plus obscures, & qu'il entendoit le moins, en composa une lettre inintelligible pour lui-même, & l'adressa au directeur de la société secrète, demandant à y être admis sur les preuves qu'il donnoit de son grand savoir. On ne douta point que l'auteur de la lettre ne fût un Adepté, ou à peu près; il fut reçu avec honneur dans le laboratoire, & pria d'y faire les fonctions de secrétaire. On lui offrit même une pension. Il s'instruisit beaucoup avec eux pendant qu'ils croyoient s'instruire avec lui; apparemment il leur donnoit pour des connoissances acquises par un long travail les vûes que son génie naturel lui fournissoit; & enfin il paroit hors de doute que quand ils l'auroient reconnu, ils ne l'auroient pas chassé.

En 1670. M. Leibniz âgé de vingt-quatre ans se déclara publiquement Philosophe dans un livre dont voici l'histoire.

Marius Nizolius de Bersello dans l'Etat de Modène publi

en 1553. un *Traité De veris principiis, & vera ratione philosophandi contra pseudophilosophos*. Les faux philosophes étoient tous les scholastiques passés & présents, & *Nizolius* s'élevoit avec la dernière hardiesse contre leurs idées monstrueuses, & leur langage barbare, jusques-là qu'il traitoit *Saint Thomas* lui-même de borgne entre des aveugles. La longue & constante admiration qu'on a eue pour *Aristote* ne prouve, disoit-il, que la multitude des fots, & la durée de la sottise. La bile de l'auteur étoit encore animée par quelques contestations particulières avec des Aristoteliciens.

Ce livre qui dans le tems où il parut, n'avoit pas dû être indifférent, étoit tombé dans l'oubli, soit parce que l'Italie avoit eu intérêt à l'étouffer, & qu'à l'égard des autres pays ce qu'il avoit de vrai n'étoit que trop clair & trop prouvé, soit parce qu'effectivement la dose des paroles y est beaucoup trop forte par rapport à celle des choses. *M. Leibniz* jugea à propos de le mettre au jour avec une préface & des notes.

La préface annonce un éditeur, & un commentateur d'une espèce fort singulière. Nul respect aveugle pour son auteur, nulles raisons forcées pour en relever le mérite, ou pour en couvrir les défauts. Il le louë, mais seulement par la circonstance du tems où il a écrit, par le courage de son entreprise, par quelques vérités qu'il a apperçues; mais il y reconnoit de faux raisonnemens & des vues imparfaites; il le blâme de ses excès & de ses emportemens à l'égard d'*Aristote*, qui n'est pas coupable des rêveries de ses prétendus disciples, & même à l'égard de *Saint Thomas*, dont la gloire pouvoit n'être pas si chère à un Luthérien. Enfin il est aisé de s'apercevoir que le commentateur doit avoir un mérite fort indépendant de celui de l'auteur original.

Il paroît aussi qu'il avoit lu des philosophes sans nombre. L'histoire des pensées des hommes, certainement curieuse par le spectacle d'une variété infinie, est aussi quelquefois instructive. Elle peut donner de certaines idées détournées du chemin ordinaire que le plus grand esprit n'auroit pas produites

duites de son fonds, elle fournit des matériaux de pensées, elle fait connoître les principaux écueils de la raison humaine, marque les routes les plus sûres, & ce qui est le plus considérable, elle apprend aux plus grands génies qu'ils ont eu des pareils, & que leurs pareils se sont trompés. Un solitaire peut s'estimer davantage que ne fera celui qui vit avec les autres & qui s'y compare.

M. Leibniz avoit tiré ce fruit de sa grande lecture, qu'il en avoit l'esprit plus exercé à recevoir toutes sortes d'idées, plus susceptible de toutes les formes, plus accessible à ce qui lui étoit nouveau, & même opposé, plus indulgent pour la foiblesse humaine, plus disposé aux interprétations favorables, & plus industrieux à les trouver. Il donna une preuve de ce caractère dans une lettre de *Aristotele Recentioribus reconciliabili*, qu'il imprima avec le *Nizolius*. Là il ose parler avantageusement d'*Aristote*, quoique ce fût une mode assez générale que de le décrier, & presque un titre d'esprit. Il va même jusqu'à dire qu'il approuve plus de choses dans ses ouvrages que dans ceux de *Descartes*. Ce n'est pas qu'il ne regardât la philosophie corpusculaire ou mécanique comme la seule légitime, mais on n'est par Cartésien pour cela; & il prétendoit que le véritable *Aristote*, & non pas celui des scholastiques, n'avoit pas connu d'autre philosophie. C'est par là qu'il fait la réconciliation. Il ne le justifie que sur les principes généraux, l'essence de la matière, le mouvement, &c. mais il ne touche point à tout le détail immense de la physique, sur quoi il semble que les modernes seroient bien généraux, s'ils vouloient se mettre en communauté de biens avec *Aristote*.

Dans l'année qui suivit celle de l'édition du *Nizolius*, c'est-à-dire, en 1671, âgé de vingt-cinq ans, il publia deux petits traités de Physique, *Theoria Motus abstracti*, dédié à l'Académie des Sciences, & *Theoria Motus concreti*, dédié à la Société Royale de Londres. Il semble qu'il ait craint de faire de la jalousie.

Le premier de ces traités est une théorie très subtile & presque toute neuve du mouvement en général. Le second est une application du premier à tous les phénomènes. Tous deux ensemble font une Physique générale complète. Il dit lui-même qu'il croit que son système réunit & concilie tous les autres, supplée à leurs imperfections, étend leurs bornes, éclaircit leurs obscurités, & que les philosophes n'ont plus qu'à travailler de concert sur ces principes, & à descendre dans des explications plus particulières, qu'ils portent dans le trésor d'une solide philosophie. Il est vrai que ses idées sont simples, étendues, vastes. Elles partent d'abord d'une grande universalité, qui en est comme le trône, & ensuite se divisent, se subdivisent, & pour ainsi dire, se ramifient presque à l'infini, avec un agrément inexprimable pour l'esprit, & qui aide à la persuasion. C'est ainsi que la nature pourroit avoir pensé.

Dans ces deux ouvrages, il admettoit du vuide, & regardoit la matière comme une simple étendue absolument indifférente au mouvement & au repos ; il a depuis changé de sentiment sur ces deux points. À l'égard du dernier, il étoit venu à croire que pour découvrir l'essence de la matière il falloit aller au de-là de l'étendue, & y concevoir une certaine force qui n'est plus une simple grandeur géométrique. C'est la fameuse & obscure Entelechie d'Aristote, dont les Scholastiques ont fait les Formes substantielles, & toute substance a une force selon sa nature. Celle de la matière est double, une tendance naturelle au mouvement, & une résistance au mouvement imprimé d'ailleurs. Un corps peut paroître en repos, parce que l'effort qu'il fait pour se mouvoir, est reprimé ou contrebalancé par les corps environnants ; mais il n'est jamais réellement ou absolument en repos, parce qu'il n'est jamais sans cet effort pour se mouvoir.

Descartes avoit vû très ingénieusement que malgré les chocs innombrables des corps, & les distributions inégales de mouvement, qui se font sans cesse des uns aux autres, il devoit y avoir au fond de tout cela quelque chose d'égal, de constant,

stant, de perpétuel, & il a crû que c'étoit la quantité de mouvement, dont la mesure est le produit de la masse par la vitesse. Au lieu de cette quantité de mouvement, M. Leibniz mettoit la force, dont la mesure est le produit de la masse par les hauteurs auxquelles cette force peut élever un corps pesant ; or ces hauteurs sont comme les quarrés des vitesses. Sur ce principe il prétendoit établir une nouvelle Dynamique, ou science des forces ; & il soutenoit que de celui de Descartes s'ensuivoit la possibilité du mouvement perpétuel artificiel, ou d'un effet plus grand que sa cause ; conséquence qui ne se peut digérer ni en mécanique, ni en métaphysique.

Il fut fort attaqué par les Cartésiens, sur-tout par Messieurs l'Abbé Catelan, & Papin. Il répondit avec vigueur, cependant il ne paroît pas que son sentiment ait prévalu ; la matière est demeurée sans force, du moins active, & l'entelechie sans application & sans usage. Si M. Leibniz ne l'a pas rétablie, il n'y a guère d'apparence qu'elle se relève jamais.

Il avoit encore sur la Physique générale une pensée particulière, & contraire à celle de Descartes. Il croyoit que les causes finales pouvoient quelquefois être employées ; par exemple, que le rapport des Sinus d'incidence & de refraction étoit constant, parce que Dieu vouloit qu'un rayon qui doit se détourner, allât d'un point à un autre par deux chemins, qui pris ensemble, lui fissent employer moins de temps que tous les autres chemins possibles, ce qui est plus conforme à la souveraine Sagesse. La puissance de Dieu a fait tout ce qui peut être de plus grand, & sa sagesse tout ce qui peut être de mieux ou de meilleur : l'univers n'est que le résultat total, la combinaison perpétuelle, le mélange intime de ce plus grand, & de ce meilleur, & on ne peut le connoître qu'en connoissant les deux ensemble. Cette idée qui est certainement grande & noble, & digne de l'objet, demanderoit dans l'application une extrême dextérité, & des ménagemens infinis. Ce qui appartient à la sagesse du Créateur, semble

xxxiv ELOGE DE M. LEIBNIZ

être encore plus au dessus de notre foible portée, que ce qui appartient à sa puissance.

Il seroit inutile de dire que M. Leibniz étoit un Mathématicien du premier ordre, c'est par-là qu'il est le plus généralement connu. Son nom est à la tête des plus sublimes problèmes qui ayent été résolus de nos jours, & il est mêlé dans tout ce que la Géométrie moderne a fait de plus grand, de plus difficile, & de plus important. Les Actes de Leipzig, les Journaux des Savans, nos Histoires sont pleines de lui entant que Géomètre. Il n'a publié aucun corps d'ouvrages de mathématique, mais seulement quantité de morceaux détachés, dont il auroit fait des livres s'il avoit voulu, & dont l'esprit & les vûes ont servi à beaucoup de livres. Il disoit qu'il aimoit à voir croître dans les jardins d'autrui des plantes dont il avoit fourni les graines. Ces graines sont souvent plus à estimer que les plantes même : l'art de découvrir en mathématique est plus précieux que la plupart des choses qu'on découvre.

L'Histoire du Calcul différentiel ou des Infiniment-petits, suffira pour faire voir quel étoit son génie. On sçait que cette découverte porte nos connoissances jusques dans l'Infini, & presque au de-là des bornes prescrites à l'esprit humain, du moins infiniment au de-là de celles où étoit renfermée l'ancienne géométrie. C'est une science toute nouvelle, née de nos jours, très étendue, très subtile, & très sûre. En 1684. M. Leibniz donna dans les Actes de Leipzig les règles du calcul différentiel, mais il en cacha les démonstrations. Les illustres frères Bernoulli les trouvèrent quoique fort difficiles à découvrir, & s'exercèrent dans ce calcul avec un succès surprenant. Les solutions les plus élevées, les plus hardies, & les plus inespérées naissoient sous leurs pas. En 1687. parut l'admirable livre de M. Newton, *Des Principes Mathématiques de la Philosophie naturelle*, qui étoit presque entièrement fondé sur ce même calcul; de sorte que l'on crut communément que

PAR M. DE FONTENELLE. xxxv

que M. Leibniz & lui l'avoient trouvé chacun de leur côté par la conformité de leurs grandes lumières.

Ce qui aidait encore à cette opinion, c'est qu'ils ne se rencontroient que sur le fond des choses; ils leur donnoient des noms différents, & se servoient de différents caractères dans leur calcul. Ce que M. Newton appelloit *Fluxions*, M. Leibniz l'appelloit *Différence*; & le caractère par lequel M. Leibniz marquoit l'infiniment petit, étoit beaucoup plus commode & d'un plus grand usage que celui de M. Newton. Aussi ce nouveau calcul ayant été avidement reçu par toutes les nations savantes, les noms & les caractères de M. Leibniz ont prévalu par-tout, hormis en Angleterre. Cela même faisoit quelque effet en faveur de M. Leibniz, & eût accoutumé insensiblement les Géomètres à le regarder comme seul ou principal inventeur.

Cependant ces deux grands hommes sans se rien disputer, jouissoient du glorieux spectacle des progrès qu'on leur devoit, mais cette paix fut enfin troublée. En 1699. M. Fatio ayant dit dans son écrit sur la *Ligne de la plus courte descente*, qu'il étoit obligé de reconnoître M. Newton pour le premier inventeur du Calcul différentiel, & de plusieurs années le premier, & qu'il laissoit à juger si M. Leibniz second inventeur avoit pris quelque chose de lui, cette distinction si nette de premier & de second inventeur, & ce soupçon qu'on insinuoit, excitèrent une contestation entre M. Leibniz, soutenu des Journalistes de Leipzig, & les Géomètres Anglois déclarés pour M. Newton, qui ne paroissoit point sur la scène. Sa gloire étoit devenue celle de la nation, & ses partisans n'étoient que de bons citoyens qu'il n'avoit pas besoin d'animer. Les écrits se sont succédés lentement de part & d'autre, peut-être à cause de l'éloignement des lieux; mais la contestation ne laissoit pas de s'échauffer toujours, & enfin elle vint au point qu'en 1711 M. Leibniz se plaignit à la Société Royale de ce que M. Keill l'accusoit d'avoir donné sous d'autres noms & d'autres caractères le Calcul des Fluxions inventé

xxxvi ELOGE DE M. LEIBNIZ

par M. *Newton*. Il soutenoit que personne ne favoit mieux que Mr. *Newton* qu'il ne lui avoit rien dérobé, & il demandoit que M. *Keill* défavotiat publiquement le mauvais sens que pouvoient avoir ses paroles.

La Société établie Juge du procès, nomma des Commissaires pour examiner toutes les anciennes lettres des savans mathématiciens que l'on pouvoit retrouver, & qui regardoient cette matière. Il y en avoit des deux parties. Après cet examen, les Commissaires trouvèrent qu'il ne paroïssoit pas que M. *Leibniz* eût rien connu du Calcul différentiel ou des infiniment petits, avant une lettre de M. *Newton* écrite en 1672. qui lui avoit été envoyée à Paris, & où la méthode des fluxions étoit assez expliquée pour donner toutes les ouvertures nécessaires à un homme aussi intelligent; que même M. *Newton* avoit inventé sa méthode avant 1669. & par conséquent 15. ans avant que M. *Leibniz* eût rien donné sur ce sujet dans les Actes de *Leipfic*; & de-là ils concluoient que Mr. *Keill* n'avoit nullement calomnié M. *Leibniz*.

La Société a fait imprimer ce jugement avec toutes les pièces qui y appartenoient, sous le titre de *Commercium Epistolicum de Analyfi promota*, 1712. On l'a distribué par toute l'Europe, & rien ne fait plus d'honneur au système des infiniment petits, que cette jalousie de s'en assurer la découverte, dont toute une nation si savante est possédée; car encore une fois, M. *Newton* n'a point paru, soit qu'il se soit reposé de sa gloire sur des compatriotes assez vifs, soit, comme on le peut croire d'un aussi grand homme, qu'il soit supérieur à cette gloire même.

M. *Leibniz* ou ses amis n'ont pas pû avoir la même indifférence; il étoit accusé d'un vol, & tout le *Commercium Epistolicum* ou le dit nettement, ou l'insinué. Il est vrai que ce vol ne peut avoir été que très subtil, & qu'il ne faudroit pas d'autre preuve d'un grand génie que de l'avoir fait; mais enfin il vaut mieux ne l'avoir pas fait, & par rapport au génie & par rapport aux mœurs.

Après

PAR M. DE FONTENELLE. xxxvii

Après que le jugement d'Angleterre fut public, il parut un écrit d'une seule feuille volante du 29. Juillet 1713. Il est pour M. *Leibniz*, qui étant alors à Vienne, ignoroit ce qui se passoit. Il est très vif, & soutient hardiment que le calcul des fluxions n'a point précédé celui des différences, & insinuë même qu'il pourroit en être né.

Le détail des preuves de part & d'autre seroit trop long, & ne pourroit même être entendu sans un commentaire infiniment plus long, qui entreroit dans la plus profonde géométrie.

M. *Leibniz* avoit commencé à travailler à un *Commercium Mathematicum*, qu'il devoit opposer à celui d'Angleterre. Ainsi quoique la Société Royale puisse avoir bien jugé sur les pièces qu'elle avoit, elle ne les avoit donc pas toutes; & jusqu'à-ce qu'on ait vû celles de M. *Leibniz*, l'équité veut que l'on suspende son jugement.

En général il faut des preuves d'une extrême évidence pour convaincre un homme tel que lui d'être plagiaire le moins du monde, car c'est-là toute la question. M. *Newton* est certainement inventeur, & sa gloire est en sûreté.

Les gens riches ne dérobent pas, & combien M. *Leibniz* l'étoit-il?

Il a blâmé *Descartes* de n'avoir fait honneur ni à *Kepler* de la cause de la pesanteur tirée des forces centrifuges, & de la découverte de l'égalité des angles d'incidence & de réflexion; ni à *Snellius* du rapport constant des sinus des angles d'incidence, & de réfraction: *Petiti artifices*, dit-il, *qui lui ont fait perdre beaucoup de véritable gloire auprès de ceux qui s'y connoissent*. Auroit-il négligé cette gloire qu'il connoissoit si bien? Il n'avoit qu'à dire d'abord ce qu'il devoit à M. *Newton*, il lui en restoit encore une fort grande sur le fond du sujet, & il y gagnoit de plus celle de l'aveu.

Ce que nous supposons qu'il eût fait dans cette occasion; il l'a fait dans une autre. L'un des Messieurs *Bernoulli* ayant voulu conjecturer quelle étoit l'histoire de ses méditations

xxxviii ELOGE DE M. LEIBNIZ

mathématiques, il l'expose naïvement dans le mois de Septembre 1691. des Actes de Leipzig. Il dit qu'il étoit encore entièrement neuf dans la profonde géométrie, étant à Paris en 1672. qu'il y connut l'illustre M. Huygens, qui étoit après Galilée & Descartes celui à qui il devoit le plus en ces matières, que la lecture de son livre de *Horologio oscillatorio*, jointe à celle des ouvrages de Pascal, & de Grégoire de Saint Vincent, lui ouvrit tout d'un coup l'esprit, & lui donna des vues qui l'étonnérent lui-même, & tous ceux qui favoient combien il étoit encore neuf; qu'aussi-tôt il s'offrit à lui un grand nombre de théorèmes qui n'étoient que des corollaires d'une méthode nouvelle, & dont il trouva depuis une partie dans les ouvrages de Gregory, de Barrow, & de quelques autres; qu'enfin il avoit pénétré jusqu'à des sources plus éloignées & plus fécondes, & avoit soumis à l'analyse ce qui ne l'avoit jamais été. C'est son calcul dont il parle. Pourquoi dans cette histoire qui paroît si sincère, & si exempte de vanité, n'auroit-il pas donné place à M. Newton? il est plus naturel de croire que ce qu'il pouvoit avoir vu de lui en 1672. il ne l'avoit pas entendu aussi finement qu'il en est accusé, puisqu'il n'étoit pas encore grand géomètre.

Dans la théorie du mouvement abstrait qu'il dédia à l'Académie en 1671. & avant que d'avoir encore rien vu de M. Newton, il pose déjà des infiniment-petits plus grands les uns que les autres. C'est-là une des clefs du système, & ce principe ne pouvoit guère demeurer stérile entre ses mains.

Quand le calcul de M. Leibniz parut en 1684, il ne fut point réclamé; M. Newton ne le revendiqua point dans son beau livre qui parut en 1687; il est vrai qu'il a la générosité de ne le revendiquer pas non plus à présent, mais ses amis plus zélés que lui pour ses intérêts auroient pû agir en sa place, comme ils agissent aujourd'hui. Dans tous les Actes de Leipzig M. Leibniz est en une possession paisible & non interrompue de l'invention du Calcul différentiel. Il y déclare même que Messieurs Bernoulli l'avoient si heureusement cultivé, qu'il

PAR M. DE FONTENELLE. xxxix

qu'il leur appartenait autant qu'à lui. C'est-là un acte de propriété, & en quelque sorte de souveraineté.

On ne sent aucune jalousie dans M. Leibniz. Il excite tout le monde à travailler; il se fait des concurrens, s'il peut; il ne donne point de ces louanges basses & circonspéctes qui craignent d'en trop dire; il se plaît au mérite d'autrui; tout cela n'est pas d'un plagiaire. Il n'a jamais été soupçonné de l'être en aucune autre occasion; il se feroit donc démenti cette seule fois, & auroit imité le Héros de Machiavel, qui est exactement vertueux jusqu'à ce qu'il s'agisse d'une Couronne. La beauté du système des Infiniment-petits justifie cette comparaison.

Enfin il s'en est remis avec une grande confiance au témoignage de M. Newton, & au jugement de la Société Royale. L'auroit-il osé?

Ce ne sont-là que de simples présomptions, qui devront toujours céder à de véritables preuves. Il n'appartient pas à un Historien de décider, & encore moins à moi. Amicus se feroit bien gardé de prendre parti entre ce César & ce Pompée.

Il ne faut pas dissimuler ici une chose assez singulière. Si M. Leibniz n'est pas de son côté aussi-bien que M. Newton l'inventeur du système des Infiniment-petits, il s'en faut infiniment peu. Il a connu cette infinité d'ordres d'Infiniment-petits toujours infiniment plus petits les uns que les autres, & cela dans la rigueur géométrique; & les plus grands géomètres ont adopté cette idée dans toute cette rigueur. Il semble cependant qu'il en ait ensuite été effrayé lui-même, & qu'il ait crû que ces différents ordres d'Infiniment-petits n'étoient que des grandeurs *Incomparables*, à cause de leur extrême inégalité, comme le seroient un grain de sable & le globe de la terre, la terre & la sphère qui comprend les planètes, &c. Or ce ne seroit là qu'une grande inégalité, mais non pas infinie, telle qu'on l'établit dans ce système. Aussi ceux même qui l'ont pris de lui n'en ont-ils pas pris cet adou-

adoucissement, qui gâteroit tout. Un architecte a fait un bâtiment si hardi, qu'il n'ose lui-même y loger, & il se trouve des gens qui se tiennent plus que lui à sa solidité, qui y logent sans crainte, & , qui plus est, sans accident. Mais peut-être l'adoucissement n'étoit-il qu'une condescendance pour ceux dont l'imagination se seroit revoltée. S'il faut tempérer la vérité en géométrie, que fera-ce en d'autres matières?

Il avoit entrepris un grand ouvrage, *De la Science de l'Infini*. C'étoit toute la plus sublime géométrie, le Calcul intégral joint au différentiel. Apparemment il y fixoit ses idées sur la nature de l'infini & sur ses différens ordres; mais quand même il seroit possible qu'il n'eût pas pris le meilleur parti bien déterminément, on eût préféré les lumières qu'on tenoit de lui à son autorité. C'est une perte considérable pour les mathématiques que cet ouvrage n'ait pas été fini. Il est vrai que le plus difficile paroît fait; il a ouvert les grandes routes, mais il pouvoit encore ou y servir de guide, ou en ouvrir de nouvelles.

De cette haute théorie il descendoit souvent à la pratique, où son amour pour le bien public le ramenoit. Il avoit songé à rendre les voitures & les carosses plus légers & plus commodes; & de là un Docteur qui se prenoit à lui de n'avoir pas eu une pension du Duc d'Hanovre, prit occasion de lui imputer dans un écrit public qu'il avoit eu dessein de construire un chariot, qui auroit fait en vingt-quatre heures le voyage de Hanovre à Amsterdam; plaisanterie mal entendue, puisqu'elle ne peut tourner qu'à la gloire de celui qu'on attaque, pourvu qu'il ne soit pas absolument insensé.

Il avoit proposé un moulin à vent pour puiser l'eau des mines les plus profondes, & avoit beaucoup travaillé à cette machine; mais les ouvriers eurent leurs raisons pour en traverser le succès par toutes sortes d'artifices. Ils furent plus habiles que lui, & l'emportèrent.

On doit mettre au rang des inventions plus curieuses qu'utiles, une Machine Arithmétique différente de celle de M. *Pascal*.

cal, à laquelle il a travaillé toute sa vie à diverses reprises. Il ne l'a entièrement achevée que peu de tems avant sa mort, & il y a extrêmement dépensé.

Il étoit métaphysicien, & c'étoit une chose presque impossible qu'il ne le fût pas, il avoit l'esprit trop universel. Je n'entends pas seulement universel, parce qu'il alloit à tout, mais encore parce qu'il saisissoit dans tous les principes les plus élevés & les plus généraux, ce qui est le caractère de la métaphysique. Il avoit projeté d'en faire une toute nouvelle, & il en a répandu ça & là différens morceaux selon sa coutume.

Ses grands principes étoient que rien n'existe ou ne se fait sans une raison suffisante, que les changemens ne se font point brusquement & par sauts, mais par degrés & par nuances, comme dans des suites de nombres, ou dans des courbes; que dans tout l'univers, comme nous l'avons déjà dit, un meilleur est mêlé par-tout avec un plus grand, ou, ce qui revient au même, les loix de convenance avec les loix nécessaires ou géométriques. Ces principes si nobles & si précieux ne sont pas aisés à appliquer; car dès qu'on est hors du nécessaire rigoureux & absolu, qui n'est pas bien commun en métaphysique, le suffisant, le convenable, un degré ou un saut, tout cela pourroit bien être un peu arbitraire; & il faut prendre garde que ce ne soit le besoin du système qui décide.

Sa manière d'expliquer l'union de l'ame & du corps par une *Harmonie préétablie*, a été quelque chose d'imprévu & d'espéré sur une matière où la philosophie sembloit avoir fait ses derniers efforts. Les Philosophes aussi-bien que le peuple avoient crû que l'ame & le corps agissoient réellement & physiquement l'un sur l'autre. *Descartes* vint qui prouva que leur nature ne permettoit point cette sorte de communication véritable, & qu'ils n'en pouvoient avoir qu'une apparente, dont Dieu étoit le médiateur. On croyoit qu'il n'y avoit que ces deux systèmes possibles; M. *Leibniz* en imagina un troisième. Une ame doit avoir par elle-même une certaine suite

de pensées, de désirs, de volontés. Un corps qui n'est qu'une machine, doit avoir par lui-même une certaine suite de mouvemens, qui seront déterminés par la combinaison de sa disposition machinale avec les impressions des corps extérieurs. S'il se trouve une ame & un corps tels que toute la suite des volontés de l'ame d'une part, & de l'autre toute la suite des mouvemens du corps se répondent exactement, & que dans l'instant, par exemple, que l'ame voudra aller dans un lieu, les deux pieds du corps se meuvent machinalement de ce côté-là, cette ame & ce corps auront un rapport, non par une action réelle de l'un sur l'autre, mais par la correspondance perpétuelle des actions séparées de l'un & de l'autre. Dieu aura mis ensemble l'ame & le corps qui avoient entr'eux cette correspondance antérieure à leur union, cette harmonie préétablie. Et il en faut dire autant de tout ce qu'il y a jamais eu, & de tout ce qu'il y aura jamais d'ames & de corps unis.

Ce système donne une merveilleuse idée de l'intelligence infinie du Créateur ; mais peut-être cela même le rend-il trop sublime pour nous. Il a toujours pleinement contenté son auteur, cependant il n'a pas fait jusqu'ici, & il ne paroît pas devoir faire la même fortune que celui de *Descartes*. Si tous les deux succomboient aux objections, il faudroit, ce qui seroit bien pénible pour les Philosophes, qu'ils renonçassent à se tourmenter davantage sur l'union de l'ame & du corps. *M. Descartes* & *M. Leibniz* les justifieroient de n'en plus chercher le secret.

M. Leibniz avoit encore sur la Métaphysique beaucoup d'autres pensées particulières. Il croyoit, par exemple, qu'il y a par-tout des substances simples, qu'il appelloit *Monades* ou Unités, qui sont les vies, les ames, les esprits qui peuvent dire *Moi*, qui selon le lieu où elles sont reçoivent des impressions de tout l'univers, mais confuses à cause de leur multitude ; ou qui, pour employer à peu près ses propres termes, sont des miroirs sur lesquels tout l'Univers rayonne selon

selon qu'ils lui sont exposés. Par là il expliquoit les perceptions : Une monade est d'autant plus parfaite, qu'elle a des perceptions plus distinctes. Les monades qui sont des ames humaines ne sont pas seulement des miroirs de l'univers des créatures, mais des miroirs ou images de Dieu même ; & comme en vertu de la raison & des vérités éternelles elles entrent en une espèce de société avec lui, elles deviennent membres de la cité de Dieu. Mais c'est faire tort à ces sortes d'idées, que d'en détacher quelques-unes de tout le système, & d'en rompre le précieux enchaînement, qui les éclaire & les fortifie. Ainsi nous n'en dirons pas davantage, & peut-être ce peu que nous avons dit est-il de trop, parce qu'il n'est pas le tout.

On trouvera un assez grand détail de la métaphysique de *M. Leibniz* dans un livre imprimé à Londres en 1717. C'est une dispute commencée en 1715. entre lui & le fameux *M. Clarke*, & qui n'a été terminée que par la mort de *M. Leibniz*. Il s'agit entr'eux de l'espace & du temps, du vuide & des atomes, du naturel & du surnaturel, de la liberté, &c. car heureusement pour le public, la contestation en s'échauffant venoit toujours à embrasser plus de terrain. Les deux savans adversaires devenoient plus forts à proportion l'un de l'autre, & les spectateurs qu'on accuse d'être cruels, seront fort excusables de regretter que ce combat soit si-tôt fini ; on eût vu le bout des matières, ou qu'elles n'ont point de bout.

Enfin pour terminer le détail des qualités acquises de *M. Leibniz*, il étoit Théologien, non pas seulement entant que Philosophe, ou Métaphysicien, mais Théologien dans le sens étroit ; il entendoit les différentes parties de la Théologie Chrétienne, que les simples philosophes ignorent communément à fond ; il avoit beaucoup lu & les Pères & les Scholastiques.

En 1671. année où il donna les deux théories du mouvement abstrait & concret, il répondit aussi à un savant Socinien, neveu de *Socin*, nommé *Wissowatius*, qui avoit em-

ployé contre la Trinité la dialectique subtile, dont cette secte se pique, & qu'il avoit apprise presque avec la langue de sa nourrice. M. Leibniz fit voir dans un écrit intitulé, *Sacro-sancta Trinitas per nova inventa Logica defensa*, que la Logique ordinaire a de grandes défauts, qu'en la suivant son adversaire pouvoit avoir eu quelques avantages, mais que si on la réformoit, il les perdoit tous, & que par conséquent la véritable Logique étoit favorable à la foi des orthodoxes.

On étoit si persuadé de sa capacité en Théologie, que comme on avoit proposé vers le commencement de ce siècle un mariage entre un grand Prince Catholique & une Princesse Luthérienne, il fut appelé aux conférences qui se tinrent sur les moyens de se concilier à l'égard de la Religion. Il n'en résulta rien, sinon que M. Leibniz admira la fermeté de la Princesse.

Le savant Evêque de Salisbury, M. Burnet, ayant eu sur la réunion de l'Eglise Anglicane avec la Luthérienne des vues qui avoient été fort goûtées par des Théologiens de la Confession d'Ausbourg, M. Leibniz fit voir que cet Evêque, tout habile qu'il étoit, n'avoit pas tout-à-fait bien pris le nœud de cette controverse, & l'on prétend que l'Evêque en convint. On sait assez qu'il s'agit là des dernières finesse de l'art, & qu'il faut être véritablement Théologien, même pour s'y méprendre.

Il parut ici en 1692. un livre intitulé, *De la Tolérance des Religions*. M. Leibniz la soutenoit contre feu M. Pelisson, devenu avec succès théologien & controversiste. Ils disputoient par lettres, & avec une politesse exemplaire. Le caractère naturel de M. Leibniz le portoit à cette tolérance que les esprits doux souhaiteroient d'établir, mais dont après cela ils auroient assez de peine à marquer les bornes, & à prévenir les mauvais effets. Malgré la grande estime qu'on avoit pour lui, on imprima tous ses raisonnemens avec privilège, tant on se fioit aux réponses de M. Pelisson.

Le plus grand ouvrage de M. Leibniz, qui se rapporte à la

la Théologie, est sa *Théodicée*, imprimée en 1710. On connoit assez les difficultés que M. Bayle avoit proposées sur l'origine du mal, soit physique, soit moral; M. Leibniz, qui craignoit l'impression qu'elles pouvoient faire sur quantité d'esprits, entreprit d'y répondre.

Il commence par mettre dans le Ciel M. Bayle qui étoit mort, celui dont il vouloit détruire les dangereux raisonnemens. Il lui applique ces vers de Virgile.

Candidus insueti miratur limen Olympi,

Sub pedibusque videt nubes & sidera Daphnis.

Il dit que M. Bayle voit présentement le vrai dans sa source; charité rare parmi les Théologiens, à qui il est fort familier de damner leurs adversaires.

Voici le gros du système. Dieu voit une infinité de mondes ou univers possibles; qui tous prétendent à l'existence. Celui en qui la combinaison du bien métaphysique, physique & moral, avec les maux opposés, fait un *Meilleur*, semblable aux *Plus grands* géométriques, est préféré; de là le mal quelconque, permis, & non pas voulu. Dans cet univers qui a mérité la préférence, sont comprises les douleurs & les mauvaises actions des hommes, mais dans le moindre nombre, & avec les suites les plus avantageuses qu'il soit possible.

Cela se fait encore mieux sentir par une idée philosophique, théologique, & poétique tout ensemble. Il y a un Dialogue de *Laurent Valla*, où cet auteur feint que *Sextus* fils de *Tarquin le Superbe* va consulter *Apollon* à Delphes sur sa destinée. *Apollon* lui prédit qu'il violera *Lucrece*.

Sextus se plaint de la prédiction. *Apollon* répond que ce n'est pas sa faute, qu'il n'est que devin, que *Jupiter* a tout réglé, & que c'est à lui qu'il faut se plaindre. Là finit le dialogue, où l'on voit que *Valla* sauve la préscience de Dieu aux dépens de sa bonté; mais ce n'est pas là comme M. Leibniz l'entend: il continue selon son système la fiction de *Valla*. *Sextus* va à Dodone se plaindre à *Jupiter* du crime auquel il est destiné. *Jupiter* lui répond qu'il n'a qu'à ne point aller à

Rome ; mais *Sextus* déclare nettement qu'il ne peut renoncer à l'espérance d'être Roi, & s'en va. Après son départ, le grand Prêtre *Theodore* demande à *Jupiter* pourquoi il n'a pas donné une autre volonté à *Sextus* ? *Jupiter* envoie *Theodore* à Athènes consulter *Minerve*. Elle lui montre le palais des destinées, où sont les tableaux de tous les univers possibles depuis le pire jusqu'au meilleur. *Theodore* voit dans le meilleur le crime de *Sextus*, d'où naît la liberté de Rome, un gouvernement fécond en vertus, un Empire utile à une grande partie du genre humain &c. *Theodore* n'a plus rien à dire.

La Theodicée seule suffiroit pour représenter M. Leibniz. Une lecture immense, des anecdotes curieuses sur les livres ou les personnes, beaucoup d'équité & même de faveur pour tous les auteurs cités, fût-ce en les combattant ; des vues sublimes, & lumineuses, des raisonnemens au fond desquels on sent toujours l'esprit géométrique, un style où la force domine, & où cependant sont admis les agrémens d'une imagination heureuse.

Nous devrions présentement avoir épuisé M. Leibniz, il ne l'est pourtant pas encore ; non parce que nous avons passé sous silence un très grand nombre de choses particulières, qui auroient peut-être suffi pour l'éloge d'un autre, mais parce qu'il en reste une d'un genre tout différent ; c'est le projet qu'il avoit conçu d'une langue philosophique & universelle. *Wilkins* Evêque de Chester, & *Dalgarno* y avoient travaillé ; mais dès le tems qu'il étoit en Angleterre, il avoit dit à Messieurs *Boyle* & d'*Oldenbourg* qu'il ne croyoit pas que ces grands hommes eussent encore frappé au but. Ils pouvoient bien faire que des nations qui ne s'entendoient pas eussent aisément commerce, mais ils n'avoient pas attrapé les véritables caractères réels, qui étoient l'instrument le plus fin dont l'esprit humain se pût servir, & qui devoient extrêmement faciliter & le raisonnement, & la mémoire, & l'invention des choses. Ils devoient ressembler, autant qu'il étoit possible, aux caractères d'Algèbre, qui en effet sont très simples &

très

très expressifs, qui n'ont jamais ni superfluité, ni équivoque, & dont toutes les variétés sont raisonnées. Il a parlé en quelque endroit d'un *Alphabet des pensées humaines*, qu'il méditoit, selon toutes les apparences ; cet alphabet avoit rapport à sa langue universelle. Après l'avoir trouvée, il eût encore fallu, quelque commode & quelque utile qu'elle eût été, trouver l'art de persuader aux différents Peuples de s'en servir, & ce n'eût pas été là le moins difficile. Ils ne s'accordent qu'à n'entendre point leurs intérêts communs.

Jusqu'ici nous n'avons vu que la vie savante de M. Leibniz, ses talens, ses ouvrages, ses projets ; il reste le détail des événemens de sa vie particulière.

Il étoit dans la Société secrète des Chimistes de Nuremberg, lorsqu'il rencontra par hasard à la table de l'hôtellerie où il mangeoit M. le Baron de Boinebourg, Ministre de l'Electeur de Mayence, Jean-Philippe. Ce Seigneur s'aperçut promptement du mérite d'un jeune homme encore inconnu, il lui fit refuser des offres considérables que lui faisoit le Comte Palatin pour récompense du livre de *George Ulicovius*, & voulut absolument l'attacher à son Maître & à lui. En 1668, l'Electeur de Mayence le fit Conseiller de la Chambre de revision de sa Chancellerie.

M. de Boinebourg avoit des relations à la Cour de France, & de plus il avoit envoyé son fils à Paris pour y faire ses études, & ses exercices. Il engagea M. Leibniz à y aller aussi en 1672. tant par rapport aux affaires, qu'à la conduite du jeune homme. M. de Boinebourg étant mort en 1673, il passa en Angleterre, où peu de tems après il apprit aussi la mort de l'Electeur de Mayence, qui renversoit les commencemens de sa fortune. Mais le Duc de Brunswick-Lunebourg se hâta de se saisir de lui pendant qu'il étoit vacant ; il lui écrivit une lettre très honorable, & très propre à lui faire sentir qu'il étoit bien connu, ce qui est le plus doux & le plus rare plaisir des gens de mérite. Il reçut avec toute la joye

&

XLVIII ELOGE DE M. LEIBNIZ

& toute la reconnoissance qu'il devoit la place de Conseiller, & une pension qui lui étoient offertes.

Cependant il ne partit pas sur le champ pour l'Allemagne. Il obtint permission de retourner encore à Paris, qu'il n'avoit pas épuisé à son premier voyage. De-là il repassa en Angleterre où il fit peu de séjour, & enfin il se rendit en 1676. auprès du Duc *Jean Frideric*. Il y eut une considération qui appartiendroit autant & peut-être plus à l'éloge de ce Prince, qu'à celui de M. *Leibniz*.

Trois ans après il perdit ce grand protecteur, auquel succéda le Duc *Ernest Auguste*, alors Evêque d'Osnabrug. Il passa à ce nouveau maître, qui ne le connut pas moins bien. Ce fut sur ces vûes & par ses ordres qu'il s'engagea à l'Histoire de Brunsvic, & en 1687. il commença les voyages qui y avoient rapport. L'Electeur *Ernest Auguste* le fit en 1696. son Conseiller privé de justice. On ne croit point en Allemagne que les savans soient incapables des charges.

En 1669. il fut mis à la tête des Affociés Etrangers de cette Académie. Il n'avoit tenu qu'à lui d'y avoir place beaucoup plus tôt, & à titre de pensionnaire. Pendant qu'il étoit à Paris, on voulut l'y fixer fort avantageusement, pourvu qu'il se fit Catholique; mais tout tolérant qu'il étoit, il rejetta absolument cette condition.

Comme il avoit une extrême passion pour les sciences, il voulut leur être utile non-seulement par ses découvertes, mais par la grande considération où il étoit. Il inspira à l'Electeur de Brandebourg le dessein d'établir une Académie des Sciences à Berlin, ce qui fut entièrement fini en 1700. sur le plan qu'il avoit donné. L'année suivante cet Electeur fut déclaré Roi de Prusse; le nouveau Royaume & la nouvelle Académie prirent naissance presque en même tems. Cette Compagnie, selon le génie de son fondateur, embrassoit outre la physique, & les mathématiques, l'histoire sacrée & profane, & toute l'antiquité. Il en fut fait Président perpétuel, & il n'y eut point de jaloux.

En

PAR M. DE FONTENELLE. XLIX

En 1710. parut un volume de l'Académie de Berlin sous le titre de *Miscellanea Berolinensia*.

Là M. *Leibniz* paroît en divers endroits sous presque toutes ses différentes formes, d'historien, d'antiquaire, d'étymologiste, de physicien, de mathématicien; on y peut ajouter celle d'orateur, à cause d'une fort belle épître dédicatoire adressée au Roi de Prusse; il n'y manque que celles de jurisconsulte & de théologien, dont la constitution de son Académie ne lui permettoit pas de se revêtir.

Il avoit les mêmes vûes pour les Etats de l'Electeur de Saxe Roi de Pologne, & il vouloit établir à Dresde une académie, qui eût correspondance avec celle de Berlin; mais les troubles de Pologne lui ôtèrent toute espérance de succès.

En récompense il s'ouvrit à lui en 1711 un champ plus vaste, & qui n'avoit point été cultivé. Le Czar, qui avoit conçu la plus grande & la plus noble pensée qui puisse tomber dans l'esprit d'un Souverain, celle de tirer ses peuples de la barbarie, & d'introduire chez eux les sciences & les arts, alla à Torgau pour le mariage du Prince son fils aîné, avec la Princesse *Charlotte Christine*, & y vit & consulta beaucoup M. *Leibniz* sur son projet. Le Sage étoit précisément tel que le Monarque méritoit de le trouver.

Le Czar fit à M. *Leibniz* un magnifique présent, & lui donna le titre de son Conseiller privé de justice avec une pension considérable. Mais ce qui est encore plus glorieux pour lui, l'histoire de l'établissement des sciences en Moscovie ne pourra jamais l'oublier, & son nom y marchera à la suite de celui du Czar. C'est un bonheur rare pour un sage moderne qu'une occasion d'être législateur de barbares; ceux qui l'ont été dans les premiers tems sont ces chantes miraculeux qui attiroient les rochers, & bâtissoient des villes avec la lire, & M. *Leibniz* eût été travesti par la fable en *Orphée*, ou en *Amphion*.

Il n'y a point de prospérité continuë. Le Roi de Prusse
Leibnitii Oper. Tom. I. g mourut

2 ELOGE DE M. LEIBNIZ

mourut en 1713. & le goût du Roi son successeur, entièrement déclaré pour la guerre, menaçoit l'Académie de Berlin d'une chute prochaine. M. *Leibniz* songea à procurer aux Sciences un siège plus assuré, & se tourna du côté de la Cour Impériale. Il y trouva le Prince *Eugene*, qui pour être un si grand Général, & fameux par tant de victoires, n'en aimoit pas moins les sciences, & qui favorisa de tout son pouvoir le dessein de M. *Leibniz*. Mais la peste survenue à Vienne rendit inutiles tous les mouvemens qu'il s'étoit donnés pour y former une académie. Il n'eut qu'une assez grosse pension de l'Empereur, avec des offres très avantageuses, s'il vouloit demeurer dans sa Cour. Dès le temps du couronnement de ce Prince, il avoit déjà eu le titre de Conseiller Aulique.

Il étoit encore à Vienne en 1714. lorsque la Reine *Anne* mourut, à laquelle succéda l'Electeur d'Hanovre, qui réunissoit sous sa domination un Electorat, les trois Royaumes de la grande Bretagne, M. *Leibniz* & M. *Newton*. M. *Leibniz* se rendit à Hanovre, mais il n'y trouva plus le Roi, & il n'étoit plus d'âge à le suivre jusqu'en Angleterre. Il lui marqua son zèle plus utilement par des réponses qu'il fit à quelques libelles Anglois publiés contre S. M.

Le Roi d'Angleterre repassa en Allemagne, où M. *Leibniz* eut enfin la joye de le voir Roi. Depuis ce tems sa santé baissa toujours; il étoit sujet à la goutte, dont les attaques devenoient plus fréquentes. Elle lui gagna les épaules, & on croit qu'une certaine pîsane particulière qu'il prit dans un grand accès, & qui ne passa point, lui causa les convulsions & les douleurs excessives dont il mourut en une heure le 14. Novembre 1716. Dans les derniers momens qu'il put parler, il raisonna sur la manière dont le fameux *Furtenbach* avoit changé la moitié d'un clou de fer en or.

Le savant M. *Eckard* qui avoit vécu dix-neuf ans avec lui; qui l'avoit aidé dans tous ses travaux historiques, & que le Roi d'Angleterre avoit choisi en dernier lieu pour être historiographe de sa maison, & son bibliothécaire à Hanovre, prit

soin

PAR M. DE FONTENELLE.

LI

soin de lui faire une sépulture très honorable, ou plutôt une pompe funèbre. Toute la Cour y fut invitée, & personne n'y parut. M. *Eckard* dit qu'il en fut fort étonné; cependant les Courtisans ne firent que ce qu'ils devoient; le mort ne laissoit après lui personne qu'ils eussent à considérer, & ils n'eussent rendu ce dernier devoir qu'au mérite.

M. *Leibniz* ne s'étoit point marié; il y avoit pensé à l'âge de cinquante ans, mais la personne qu'il avoit en vuë voulut avoir le tems de faire ses réflexions. Cela donna à M. *Leibniz* le loisir de faire aussi les siennes, & il ne se maria point.

Il étoit d'une forte complexion. Il n'avoit guère eu de maladies, excepté quelques vertiges dont il étoit quelquefois incommodé, & la goutte. Il mangeoit beaucoup, & buvoit peu, quand on ne le forçoit pas, & jamais de vin sans eau. Chez lui il étoit absolument le maître, car il y mangeoit toujours seul. Il ne régloit pas ses repas à de certaines heures, mais selon ses études; il n'avoit point de ménage, & envoyoit querir chez un traiteur la première chose trouvée. Depuis qu'il avoit la goutte il ne dînoit que d'un peu de lait; mais il faisoit un grand souper, sur lequel il se couchoit à une heure ou deux après minuit. Souvent il ne dormoit que assis sur une chaise, & ne s'en réveillait pas moins frais à sept ou huit heures du matin. Il étudioit de suite; & il a été des mois entiers sans quitter le siège, pratique fort propre à avancer beaucoup un travail, mais fort mal-saine. Aussi croit-on qu'elle lui attira une fluxion sur la jambe droite, avec un ulcère ouvert. Il y voulut remédier à sa manière, car il consultoit peu les Médecins, & il vint à ne pouvoir presque plus marcher, ni quitter le lit.

Il faisoit des extraits de tout ce qu'il lisoit, & y ajoutoit ses réflexions, après quoi il mettoit tout cela à part, & ne les regardoit plus. Sa mémoire, qui étoit admirable, ne se déchargeoit point, comme à l'ordinaire, des choses qui étoient écrites, mais seulement l'écriture avoit été nécessaire pour les y graver à jamais. Il étoit toujours prêt à répon-

LII ELOGE DE M. LEIBNIZ

dre sur toutes sortes de matières , & le Roi d'Angleterre l'appelloit son *Dictionnaire vivant*.

Il s'entretenoit volontiers avec toutes sortes de personnes ; gens de cour, artisans, laboureurs, soldats. Il n'y a guère d'ignorant qui ne puisse apprendre quelque chose au plus savant homme du monde , & en tout cas le savant s'instruit encore quand il fait bien considérer l'ignorant. Il s'entretenoit même souvent avec les Dames , & ne comptoit point pour perdu le temps qu'il donnoit à leur conversation. Il se dépouilloit parfaitement avec elles du caractère de savant & de philosophe , caractères cependant presque indélébiles , & dont elles appercevroient bien finement & avec bien du dégoût les traces les plus légères. Cette facilité de se communiquer le faisoit aimer de tout le monde ; un savant illustre qui est populaire & familier , c'est presque un Prince qui le seroit aussi ; le Prince a pourtant beaucoup d'avantage.

M. *Leibniz* avoit un commerce de lettres prodigieux. Il se plaisoit à entrer dans les travaux ou dans les projets de tous les savans de l'Europe , il leur fournissoit des vuës , il les animoit , & certainement il prêchoit d'exemple. On étoit sûr d'une réponse dès qu'on lui écrivoit , ne se fût-on proposé que l'honneur de lui écrire. Il est impossible que ses lettres ne lui aient emporté un tems très considérable , mais il aimoit autant l'employer au profit ou à la gloire d'autrui , qu'à son profit ou à sa gloire particulière.

Il étoit toujours d'une humeur gaye , & à quoi serviroit sans cela d'être philosophe ? on l'a vû fort affligé à la mort du feu Roi de Prusse , & de l'Electrice *Sophie*. La douleur d'un tel homme est la plus belle oraison funèbre.

Il se mettoit aisément en colère , mais il en revenoit aussitôt. Ses premiers mouvemens n'étoient pas d'aimer la contradiction sur quoi que ce fût , mais il ne faisoit qu'attendre les seconds ; & en effet ces seconds mouvemens , qui sont les seuls dont il reste des marques , lui feront éternellement honneur.

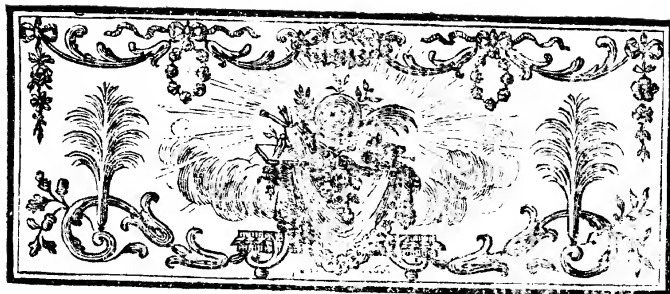
On l'accuse de n'avoir été qu'un grand & rigide observa-
teur

PAR M. DE FONTENELLE. LIII

teur du Droit naturel. Ses Pasteurs lui en ont fait des réprimandes publiques & inutiles.

On l'accuse aussi d'avoir aimé l'argent. Il avoit un revenu très considérable en pension du Duc de Wolfembutel , du Roi d'Angleterre , de l'Empereur , du Czar , & vivoit toujours assez grossièrement. Mais un philosophe ne peut guère , quoi qu'il devienne riche , se tourner à des dépenses inutiles & fastueuses qu'il méprise. De plus M. *Leibniz* laissoit aller le détail de sa maison comme il plaisoit à ses domestiques , & il dépensoit beaucoup en négligence. Cependant la recette étoit toujours la plus forte , & on lui trouva après sa mort une grosse somme d'argent comptant qu'il avoit caché. C'étoient deux années de son revenu. Ce trésor lui avoit causé pendant sa vie de grandes inquiétudes qu'il avoit confiées à un ami , mais il fut encore plus funeste à la femme de son seul héritier fils de sa sœur , qui étoit Curé d'une paroisse près de *Leipsic*. Cette femme en voyant tant d'argent ensemble qui lui appartenoit , fut si saisie de joye qu'elle en mourut subitement.

M. *Eckard* promet une vie plus complete de M. *Leibniz* ; c'est aux mémoires qu'il a eu la bonté de me fournir qu'on en doit déjà cette ébauche. Il rassemblera en un volume toutes les pièces imprimées de ce grand homme éparées en une infinité d'endroits , de quelque espèce qu'elles soient. Ce sera là , pour ainsi dire , une résurrection d'un corps dont les membres étoient extrêmement dispersés , & le tout prendra une nouvelle vie par cette réunion. De plus M. *Eckard* donnera toutes les œuvres posthumes qui sont achevées , & des *Leibnitiana* qui ne seront pas la partie du Recueil la moins curieuse. Enfin il continuera l'Histoire de *Brunsvic* , dont M. *Leibniz* n'a fait que ce qui est depuis le commencement du Règne de *Charlemagne* jusqu'à l'an 1005. C'est prolonger la vie des grands hommes , que de poursuivre dignement leurs entreprises.

G. G. LEIBNITII
VITA
A CELEB. JAC. BRUCKERO
SCRIPTA.

Ex Tom. V. ejusdem Philosophiæ Historia, deprompta.

§. I.

Germaniæ indu-
stria in
excolenda
philosophia ecclē-
stica.

PRODUXIMUS hætenùs in scenam viros sum-
mos quos emendandæ philosophiæ genuit Italia,
Anglia, Gallia, quove eventu in formandis ve-
ris ejus vultibus sedulitatem atque ingenium pro-
baverint, pro instituti modo enarravimus. Restat
Germania nostra, quæ tantæ felicitatis, quantam vera de re-
bus ad cognitionem humanam pertinentibus cura promittit,
memor seriùs quidem, quàm reliquæ Europæ regiones, at
satis eleganter exoptatoque successu in restituenda philosophia
ecclēstica defudavit. Cui par tanto conatui largita est provi-
dentia divina ingenium, GODOFREDUM GUILIELMUM
LEIB-

JAC. BRUCKERI, LEIBNITII VITA. IV

LEIBNITIUM; quem si reliquis, quos unquam orbis lite-
rarius produxit, heroibus adnumeremus, & inter maximos
ætatis recentioris viros collocemus, nihil faciemus, quod non
rectè nos fecisse, & civitatis eruditæ consensio, & sequens
viri summi demonstrabit historia. Tanta enim tamque ingen-
tia sunt viri famigeratissimi, & non πολυγῳρίας tantummodò
laude celeberrimi, sed matheseos quoque & philosophiæ co-
gnitione admirandi merita, ut quantum ex eo ornamenti ad
patriam, quantum utilitatis ad literas omnes, maximè ad phi-
losophiā, & quæ cum ea conspirat mathematicam discipli-
nam accesserit, nemo ignoret, qui non rerum in orbe erudi-
to gestarum planè rudis est atque hospes. Is cùm post *Car-
tesium* novam philosophiæ faciem valdè memorabilem effinx-
erit, inter restauratores philosophiæ ecclēsticæ suo jam merito
est enarrandus.

§. II. Tanta cum laude artibus propemodum & disciplinis Scriptores
historiæ
Leibnitii
omnibus illustrandis, augendis, emendandis per totam sep-
tuaginta annorum vitam insudavit illustri *Leibnitius*, ut & vi-
vus ignoraretur a nemine, de scientiarum fatis curioso, &
post fata non deessent, qui viri summi historiam, meritaque
de literis commentariis exponerent. Quod sàxum volvendum
sibi delegerat ipse *Leibnitius*, qui ad *Pellissonium* (1) histo-
riam vitæ, morum, laborum & cogitationum transmisit, quam
in vulgus non exiisse eò magis dolemus, quò magis in ex-
plorandis ingenii animique viribus atque moribus maximam
vir summus perspicaciam probavit, in epistolis autem ad ami-
cos scriptis luculenter prodidit, eam sibi φιλαυτίας vim atque
imperium non inesse, quod vel veritati officeret, vel inanem
ipsi gloriæ sine meritis affectionem commendaret. Fatis fun-
ctus, cum maximum sui desiderium reliquisset in eraditorum
animis vir incomparabilis, nonnullorum in eo versata est in-
dustria, ut biographiam ejus luci publicæ sistendo illud ali-
quate-

BRUCKERI NOTÆ.

(1) Vid. *Pellisson Lettres de la tolérance.*

quatenus lenirent, & quid in eo amiserint literæ, quantisque per eum accessionibus auctæ fuerint, accuratè docerent. Fecerunt id, fatis erepto *Leibnitio*, plerique, qui commentarios de rebus literariis, tum edidere: laudabili exemplo præeunte, quæ nostri patria fuit Lipsia, in quo bonarum mentium optimarumque scientiarum emporio, post *Nova literaria*, singulis hebdomadibus vulgari solita præstantissimi *Aëtorum eruditorum* collectores Leibnitianam memoriam, condito ex more elogio immortalitati consecrarunt. Qui cum scire res magni viri potuerint, quocum familiariter vixerunt, & prolixè quoque eas exponendi occasionem habuerint, nobis ante omnes duces eligendi sunt, ut, quis in orbis literati theatro fuerit *Leibnitius* intelligi possit. Quamvis enim prolixiora dare & ex instituto summi mathematici & philosophi historiam conscribere susceperint VV. CC. *Sebastianus Kortholtus*, *Jo. Georgius Eckardus* & *Daniel Eberhardus Baringius*, nihil tamen hætenus eorum lucem vidit. Secuti sunt acta eruditorum scriptores ephemeridum literariorum alii, certatim in id connitentes, ut defuncti memoriam iusta solverent & nominis ejus gloriæ calamos suos dicarent. In quo tamen pietatis & humanitatis officio nemo superasse censei potest, elegantissimæ eruditionis virum *Bernardum Fontenellium*. Cum enim diu academiam scientiarum, quæ regiis auspiciis Parisiis floret, membrum fuisset *Leibnitius*, atque ex more laudatissimo ejus ad lares meliores translata vita, merita, laudes in confesso academiam essent enarrandæ, instructus notitia de tanto viro ab *Eccardo Leibnitii* familiari vir facundissimus, elegantissimum herois incomparabilis elogium anno 1700 cccxvii, Id. Nov. recitavit. Quod cum plausu omnium exceptum *Historiæ illustris societatis* a se conditæ inseruisset *Fontenellius*, nostris quoque hominibus vernacula legendum traditum & *Theodiceæ Leibnitianæ* cum observationibus nonnullis adjectum est. Cujus editio cum recuderetur, adjectæ sunt annotationes tum ab *Eccardo*, tum ab anonymo, quem *Baringium* esse, verisimillimum

rum viri doctis (2) visum est. Quamvis autem ab homine familiari, rerumque *Leibnitii* peritissimo memoriæ istæ profectæ sint, quibus usus est Scriptor Gallus, dolendum tamen, & elogii indolem obstinisse *Fontenellio*, quo minùs justam tanti viri historiam conderet, & relationes nonnullas suspectas, quasdam falsas esse. Tacemus alios, qui vitam Leibnitianam pro scopo instituti sui tetigerunt, quod post *Jo. Fabricium* (3), *Joachimum Frid. Fellerum* (4), *Christianum Grundmannum* (5), *Frid. Gentzenium* (6), *Jac. Frid. Reimannum* (7), *Theoph. Stollum* (8). Germanos ex Gallis fecit elegantissimus *Niceronius* (9). Horum tamen omnium studium cum imperfectum meritò visum fuerit, magno eruditi orbis commodo & plausu integram atque suis numeris absolutam *Leibnitii* historiam scribere suscepit vir eruditissimus, & de philosophiæ recentioris historia præclare meritis *Carolus Guntherus Ludovici*. Debemus indefessæ diligentiae & pulcherrimæ eruditionis viro prolixos commentarios de *Philosophia Leibnitiana* (10), (ita enim inscriptio habet,) quos tamen historiæ Leibnitianæ philosophiæ prodromum tantum & delineationem ampliorem esse voluit, illam suo tempore plenissimam descripturus. Ad eò verò in jucundissimo & erudito libro accuratorem, ordinem, perspicuitatem & fidem præstitit vir doctissimus, ut ad hunc unum fontem lectorem tutò ablegare possimus, ceteras unde sua hausit auctor, scaturigines ex eo facillè reperturum, idque unum doleamus, Latino sermone non exaratum istum librum esse, ut quantus vir fuerit *Leibnitius*, etiam exteris inde luculentius constet. Nos secundum leges instituti nostri consultis viro-

h rum

(2) Cl. Ludovici l. citando c. 1. §. 4. p. 4.

(3) Hist. bibl. suæ vol. I. pag. 317.

(4) Is Orio Hanoverano additiones ad vitam *Leibnitii* in A. E. enarratam præmisit. Fuit autem is quoque ex familiaribus *Leibnitii*.

(5) In Officiis & cineribus literarum anno 1716. defunctorum p. 16.

(6) In Hist. phil. p. 178.

(7) Hist. lit. germ. P. III. p. 576. P. IV. p. 147. P. V. p. 162. seq.

(8) Hist. liter. P. II. c. 1. p. 488. seqq.

(9) Mémoires T. II. p. 64. Præfixit quoque editioni Amstelodamensi *Theodiceæ* anni 1734. vitam auctoris L. de *Neufville*, quam Latine versam adjecerunt editores *Tubingenses* novæ versioni Latine 1739.

(10) Lips. 1737. 8. II. Vol.

rum doctissimorum, quos nominavimus, laboribus, ipsa quoque *Leibnitii* scripta, maximè *Epistolas* ab eruditissimo *Christiano Kortholto* edita (11), & *Collectanea* ex ore viri summi a Cl. *Felleo* hausta (12), quæque in ephemeridibus passim occurrunt, ad *Leibnitii* historiam pertinentia consulemus, & brevem quidem ac succinctam ut scriptiois nostræ modus postulat, veram tamen & a partis studio alienam dabimus illustris philosophi historiam.

Nativitas
& ed-
catio
Leibnitii.

§. III. Edidit polyhistorem *Leibnitium* Lipsia, tot ingeniorum præclarissimorum mater & altrix, anno cldo cxcxvi, IX. Cal. Jul. st. v. parentibus familiæ decoribus, & literarum meritis conspicuis, patre *Friderico Leibnitio*, facultatis philosophicæ affessore, & moralis doctrinæ doctore publico, viro eruditissimo, matre *Catharina, Guilelmi Schmuckii*, J. U. D. & professoris filia. Cum parentum uterque, & naturali ingenii acumine & reliquis quoque præfidiis abundaret, quibus ad præclara quævis formari solent elegantiora ingenia, feliciori nativitatis sorte in urbe tanto successu Musis operante, *Leibnitius* uti non potuit. Patrem autem sexennis puer amisit, a matre, magnæ prudentiæ & pietatis fœmina ritè educatus. Qui cum paulò adolesceret, scholæ Nicolaiticæ traditus, divini quod nactus erat, ingenii scintillas præmaturè prodidit, condiscipulis non industria modò, sed felicitate quoque ingenii citò superatis. Totus enim in disciplinarum optimarum studium cum exardesceret, non contentus lectionibus, quas peritissimorum præceptorum industria suppeditabat, adolescens admodum in patris bibliothecam optimis libris refertam se abscondit, & contemptis rivulis ad humanitatis fontes, scriptores veteres Græcos & Latinos, accurrit, jugi lectione atque meditatione ardentem veteris literaturæ sitim restincturus (13). Incidit autem in *Livium* atque *Virgilium*, optimos dicendi fin-

(11) Lips. 1738-1742. IV. Vol.

(12) Edidit ea Otii Hanoverani, s. Miscellaneorum Leibnitianorum titulo Lips. 1718. 8.

(13) Act. erud. l. c. & post hos reliqui. Inter præcoces ideo eruditos locum suo jure postulat *Leibnitius*.

gendique auctores, quos cum difficiles nimis tenero adolescenti præceptores dissuassent, pervicit tamen ignea vis animi ejus, ut utrumque totum ferè devoraret: tanta memoriæ fidelitate, ut ad senium vergens, poetarum principem totum ferè atque integrum ex memoria recitare posset. Ita verò formata est præstantissima viri summi quam in humanitatis studiis postea ostendit, peritia, qua elegantissimis suæ ætatis calamis & prosa & ligata oratione inferiorem se non esse apud omnes demonstravit. Sed & rhetores, poetas, historicos, philosophos, & quicquid bonorum scriptorum ei suggerebat paterna supellex tanta diligentia & judicandi solertia legit adolescens præmaturæ indolis, ut egregia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας notitia ei succresceret, & ante dies virilibus studiis esset aptus. Sanè eo tempore collegisse divini ingenii virum eas elegantioris literaturæ, maximè antiquæ, opes, quibus velut gemmis ejus scripta interstinguuntur, ex scriptis ejus in juvenili ætate editis est manifestissimum. Ita cum ante ætatem animi vis robor eximium acquisivisset, altius ingressus stadium ad academicorum studiorum cursum animum applicuit, & quindecim annos natus anno cldo cxcxi, albo academiciæ patriæ nomen dedit. Quo factò dici non potest, quantum animorum succreverit adolescenti ignea animi virtute exsuperanti ad prosequendum gnaviter eum cursum, quem intenderat. Igitur lectioni, auditioni, meditationi totus immersus, non uni literarum generi inhæsit, sed quoscunque scriptores fors obtulisset, supra ætatis vires judicio instructus ita legit, ut severè examinaret, & in horrea memoriæ longè fidissimæ referret, quicquid eruditioni futuræ posset esse utilissimum. Ita theologorum, juris peritorum, medicorum, philosophorum, auctorumque aliorum, quos eruditionis lumen commendabat, libros nocturna diurnaue manu versando inexpectatos inde fructus reulit. Quòd si difficiliora occurrissent, ad præceptorum oracula accurrens auxilium implorabat, quod tamen ex proprio fundo, aciem animi in partes vocando, omnium optimè hauriebat. Erat inter eos, a quorum ore pendeat omnium sine dubio

eruditissimus *Jacobus Thomafius*, cujus excellentissimam doctrinam alibi (14) ex merito deprædicavimus. Is cum vastissimam lectionem cum judicio accuratè copulasset, & imprimis veteris philosophiæ, maximè Græcicæ, rarè ejus ætatis inter Germanos exemplo, esset consultissimus, *Leibnitium*, acerrimi ingenii adolescentem ad hæc mysteria accuratè cognoscenda maxima dexteritate adduxit, ea felicitate eventus, ut in philosophiæ historia paucos postea sibi pares haberet *Leibnitius*, mirabile verò sit, virum tot difficillimis geometrarum & historicorum laboribus distractum tantum in eo eruditionis genere vidisse. Candidè gratoque animo agnovit *Leibnitius*, quantum per hunc virum profecisset. Cujus rei testimonia peti plurima possunt ex epistolis *Leibnitii* ad *Thomafium* (15). Maximè autem ejus rei testimonium extare vir summus voluit in epistola ad hunc præceptorem suum data, quam recusis ejus cura *Nizolii* commentariis præmisit, & in qua de Aristotelica philosophia cum recentiori reconciliabili disputat, & de *Cartesii* sectatoribus judicat. In ea enim mirè *græcæ* historiæ philosophicæ *Thomafianum* extollit, quod quantum inter nudas nominum recensiones & profundas de sententiarum connexionibus rationes intersit, ostenderit, & philosophiæ magis quam philosophorum historiam ab eo expectat, testatus omnes veterum recessus eum lustravisse, & recentiorum inventa, quando mereantur, non aspernari; atque illos illustrare, hos examinare unum optimè posse. Talem cum *Thomafium* judicaret atque deprehenderet *Leibnitius*, mirum non est in philosophia addiscenda plurimum illi tribuisse, sic ut fateatur: *ingratus sim, si tibi in philosophia multa me debere negem*. Et hanc quoque animi fiduciam postea conservavit erga *Thomafium Leibnitium*, ex quo jucundissimum literarum commercium enatum inter utrumque est, quod quantum qualemque discipulum educaverit *Thomafius* præclare loquitur. Fallimur autem, aut ex hac causa derivandum quoque est, magnum quod veteribus philosophis

(14) In Ia. parte lib. 1. Period. 111.

(15) Vid. Tom. IV. hujus collectionis.

phis *Leibnitius* statuit pretium, quos, imprimis *Pythagoram* & *Platonem*, prætulisse recentiorum plerisque in epistolis ad amicos multoties prodidit. Sed ut ad præceptores *Leibnitii* reliquos revertamur, in mathematicis *Joannem Kuhnium*, in philosophia etiam *Joannem Adamum Scherzerum* & *Fridericum Rappoltum* audivit. Et ille quidem scholastici acuminis laudem tum præclarus habebatur: hic autem in veteris philosophiæ mysteriis probè versatus audaciori conatu cœperat servile jugum scholasticæ philosophiæ abjicere, unde meruit a *Christiano Thomasio* (16) cum *Jo. Christophoro Sturmio* primi eclectici nomine laudari, quibus ex merito *Leibnitium* jam tum addidit personatus Realis de Vienna. Tantis viris, quorum doctrinam multiplicem fœtus literarii abunde testantur, præceptoribus usus, omni spe citius profundiusque in artium adyta penetravit *Leibnitius*, & futuræ magnitudinis haud obscura indicia prodidit. Id quod latere non potuit *Thomafium*, futuram, quam in orbe erudito, obtenturus esset, fortunam locumque illustrem, nostro admodum juveni præfagientem.

§. IV. Ita in patria academia severioribus disciplinis ritè ^{Mora} initiatus ad Musas Salanas abiit, & in Ienenſi schola magnos ^{Leibnitii} tum viros ^{Ienenſis} *Erhardum Weigelium*, mathematicarum disciplinarum peritiâ insignem, & *Joannem Andreæ Bosium*, historiarum doctorem publicum, & criticæ artis præsidio magna cum laude in historia veteri versatum, in jurisprudentia autem, cui se patris avique materni exemplo addixerat, *Joannem Christophorum Falcknerum* duces studiorum habuit. Quos maximo ^{& promotionis academicæ} *Leibnitiani* ingenii commodo illi præceptores obligasse, si non ipso eventu constaret, satis tamen id disci posset ex laudatissimorum virorum doctrina, multis speciminibus inter eruditos tum probata. Maximè autem plurimum incrementorum ad *Leibnitianam* eruditionem accessit, ex lectionibus *Weigelii*, qui arithmeticæ & mechanicæ mysteria profundius rimabatur,

(16) Introd. in philos. aul. c. 1. §. 93. p. 44.

hisque Pythagoream philosophiam jungere tentabat (17). Hoc enim dūce usus *Leibniti*us, facile in ista penetralia pervenit, divini ingenii felicitate adjutus, quæ clausa mansere præceptoris. Cujus exemplum esse potest arithmetica tetractyos, quam instituerat *Weigeli*us, quam sibi de arithmetices dyaticæ arcana cogitandi occasionem suppeditavisse, non negat *Leibniti*us. Et huic quoque præceptoris ejus tribuendum videtur, quod eo tempore ad syncrētismum inter veteres & recentiores philosophos, a quo abhorrebat *Thomasius* inclinaverit. *Weigeli*um enim inter *Aristotelem* & novatores pacisci voluisse, ipse nos docet *Leibniti*us (18): qui quanti hunc philosophum fecerit, loco quodam (19) satis testatum fecit. Non verò apud Ienenses virorum doctorum præcepta audivisse contentus, ipse quærere veritatem, & novam viam tentare suscepit, nomenque idē dedit quærentium collegio, quod sodalitiū de novis veritatibus inquirendis maximè tum erat sollicitum. His studiis auctus & politus in patriam rediit, & pristina oracula consuluit, acceptaque prima, quam vocant, laurea, tantum abest, ut philosophiæ studium seposuerit, ut dūce *Thomasio* veterum Græcorum, maximè *Platonis* & *Aristotelis* commentarios sedulò evolveret, Scholasticorum cum iis cogitata conferret, & recentiorum inventa cum illis componeret, maximè autem Cartesiana placita examinaret, profundisque meditationibus ita se immergeret, ut, quod ad *Burnetum* nobilem Scotum scribit (20), quindecim annorum adolescens, totos dies in sylva oberraret, & disceptationem inter *Aristotelem* & *Democritum* institueret; sæpius autem, novis luminibus exortis veterem sententiam exueret. Ut autem vires quoque publico specimine periclitaretur, præside *Jacobo Thomasio de Principio individui* in arenam philosophicam descendit.

Quod

(17) Edidit ejus rei specimen in Tr. Vernaculo: in Descriptione arithmetica philosophiæ moralis secundum numeros Pythagoræ ejusque tetractyn. qui Ienæ 1674. 8. prodit.

(18) In Ep. Nizolio præmissa.

(19) Apud *Stollium* Hist. Lit. P. III. c. 4. §. 17. p. 674.

(20) Vid. Tom. VI. P. I.

Quod argumentum licet ex sententiis Scholasticorum haustum esset, auctore pro entitate Nominalium contra Thomistarum materiam signatam pronuntiante, in eo tamen & acumen judicii probavit, & errores ex recepta Scholasticorum sententia oriundos detexit, & quam profundè *Aristotelis* sententiam perspexerit, demonstravit. Tacemus corollaria, quæ ingenium *Leibniti*i supra juveniles annos eminens produnt. Istis peractis, & suscepto ad *Joannem Strauchium* Brunsvicensē syndicum itinere, redux in patriam honores in philosophia summos more majorum petiit, meritosque nondum duodeviginti annos natus, anno c1690c194 accepit: & tum ad juris legumque disciplinam majori contentione conversus *Schacherum* & *Schwendendoerferum* Jctos Lipsienses præceptores habuit. Adeo verò philosophiæ deliciis inescatus ab ejus penitiori meditatione non destitit, ut magno labore id tum temporis ageret, qua ratione *Platonem* cum *Aristotele* conciliare posset. Viribus itaque satis atque eruditione instructus, qui docentis jura publico specimine tueretur, *Quæstiones philosophicas ex jure collectas* in arenam deduxit, ventilandasque viris doctis exhibuit: idem sub *Schwendendoerfero* in jure suscepit, argumento disceptationis literariæ *de Conditionibus* proposito. Addunt *Ætolorum eruditorum* collectores, etiam in philologico argumento vires tentaturum *Leibniti*um, *de Scriptoris Laconicum Lipsii scribendi genus imitantibus* schediasma meditatū multa collegisse, haud injucunda, editione tamen posthac ab aliis laboribus impedita. Ut verò in philosophica facultate academiæ patriæ locum aliquando obtinere posset, juxta leges & statuta *de Complexionibus* publicè disputavit. In qua dissertatione anno c1690c196 habita, tum primū paulò clariùs emicuit, quàm ingenium ejus magnitudinem portenderet. Multa enim excelsa, singularia, & profundam meditationem prodentia cum attulisset, maximè veritatum nonnullarum, quas atate maturior in meridiana luce collocavit, auroram jam tum cōlo philosophico induxit. Qua de re vel sola, quæ more recepto adjecit, corollaria exemplum præbent luculentum. Ex qua

qua tractatione enata *Leibnitio Ars combinatoria*; eodem anno edita, in qua ex arithmeticae fundamentis complicationum ac transpositionum doctrina novis praeceptis exstruitur, & usus amborum per universum scientiarum orbem ostenditur, nova etiam artis meditando, seu logicae inventionis semina sparguntur. Adjecit in fine *Demonstrationem existentiae Dei ad mathematicam certitudinem exactam*. Valdè placuit ingeniosum scriptum viris passim eruditis, qui probè viderunt, novas meditationes haud planè nullius usus in eo aperiri, spargi semina inventionis, & pulchra multa afferri: multa aliorum παραρρήματα acutè configi. Quae causa fuit, ut inconsulto licèt auctore, anno c1510 c1510 Francofurti recuderetur. Id quod tamen valdè displicuit *Leibnitio*, » eo quòd libellum non satis esse limatum, » nec praesentibus ejus cogitatis ac personae ubique respondens tem judicaret, & veniam olim annis datam, in quibus ali- » qua interdum luxuriantis ingenii audacia laudetur, nunc a » se peti non posse perspiceret. « Unde in *Aetis eruditorum* editionem istam improbari jussit, indicavitque, quibus in articulis meliora jam ipsi arrisissent. Quibus tamen non obstantibus magnae auctoritatis viris labor iste probatus est (21), eo quòd ad faciliorem jurisprudentiae methodum cuncta attemperavisset. Talis cum esset, licèt vigesimum aetatis annum vix attingisset, summos in utroque jure honores petere ausus est; & obtinisset eos sine dubio, cum spectatissima jam tum ejus eruditio in patria fuisset, nisi lepido errore (22), quem causis arcanis, & quod nondum maturus annis crederetur, tribuunt *Aetis eruditorum*, repulsam fuisse passus, a qua ipse jure consultorum ordo sine dubio abhorruisset, si ab eo res tum stetitset.

§. V.

(21) *Godofr. Strachius* Diss. de Syllogismo juridico §. 5. apud *Ludovici* l. c. p. 313. seqq. add. *Morhof. Polyhist.* T. I. p. 360. seqq.

(22) Nempe cum in aedibus decani consilii sui indicium ex more facere vellet,

ab uxore ejus, adolescentiam illius continentem repulsam passus dicitur. *Ludovici* l. c. p. 45. qui rectè observat, bellum nondum Aristotelicis & scholasticis tum indicasse *Leibnitium*, ut ea propter impediretur, quam causam nonnulli allegant.

§. V. Indignatus hanc injuriam *Leibnitius*, de alio loco circumspexit, in quo praeclaræ, quam possidebat doctrinae major ratio haberetur, obtinerique honores diu meriti possent. Ad Noricam ideo, quæ Altdorfii floret, academiam eodem anno abiit. In quo itinere, cum altè sibi animo infixisset, quod postea symboli loco adhibuit, partem vitæ, quoties perditur hora, perire; de emendanda jurisprudentia novaque atque faciliori methodo introducenda meditatus est, & cogitationes sine librorum apparatu, solius mentis beneficio, conceptas in chartam retulit, quas biennio post typis divulgavit. Ubi autem Altdorfii appulisset, ad examen more consueto admissus, ita praeclarissimam eruditionem doctoribus legis, qui in ea schola tum vivebant, probavit, ut ad dissertationem inauguralem, secundum academiae statuta sine praeside habendam lubentissimè admitteretur. Disputavit viginti annorum juvenis de *Casibus perplexis in jure*, tanto omnium applausu, ut non bonus modò quilibet, de hoc novo academiae ornamento reipublicae eruditae gratularetur, sed & senatus academicus, egregiè consultum isti scholae putaret, si in docentium numerum reciperetur. Obtulit itaque novo doctori jus atque potestatem legum scientiam extra ordinem docendi: Quam conditionem tamen rejecit, cum aulicam potius anhelaret. Ideò relicta Altdorfio Norimbergam concessit, ut, & viros ibi doctos conveniret, & praeclaros artifices, quibus semper abundavit urbs celeberrima, inviseret. Ibi in societatem quorundam incidit, qui in summum chemiae arcanum, (lapidem philosophorum vocant,) inquirebant. Qui cum maximè sacra atque silentio tecta mysteria sua haberent, eo ipso vehementer accenderunt *Leibnitii* animum, cupientem discere, quibusnam hi homines thesauris inhiarent, quibus modis finem, toties alios frustrantem obtinere sibi pollicerentur, ratus nonnulla se ab eis, ut fieri haud rarò solet, discere posse, quæ ad recludendos naturae recessus facere possent. Simulabat ergò alchemistorum mysteriorum insignem quandam notitiam conscripta ex libris hujus generis epistola ænigmatum ipsi auctori *Leibnitii Oper.* Tom. I. i imper-

*Studia
Leibnitii
academi-
ca Altdor-
fii.*

imperfcrutabilium plena. Quam cùm directori exhibuiffet, facile obtinuit, ut dicto certo stipendio focietati ifti a fecretioribus chartis effe, & librorum arcanorum compendia defcribere juberetur. Id quod ingenio Leibnitiano, infigni ἀρχονίᾳ prædito non potuit non evenire utiliffimum; cum ea brevi teneret omnia, quæ magnis fumtibus iftud fodalitium congefserat.

§. VI. Non neglexit tamen, his intentus, virorum doctorum confuetudinem *Leibnitius*, undequaue alimenta quærens doctrinæ, quam alebat, indies crefcentis. Maximè *Justo Jacobo Leibnitio*, ecclefiaftæ Norimbergenfi innotuit, viro eleganter docto, noftrum autem fola nominis cognatione attingenti (23). Is illuftri *Boineburgio*, viro fummo, & præter prudentiam aulicam infigni eruditione confpicio, qui tum Norimbergam diverterat, *Leibnitium* commendavit, cùm & heroem illum magnis favere ingeniis noffet, & *Leibnitium* ea fcientiarum omnis generis notitia pollere intellexiffet, quæ illuftris viri curiofitati abundè poffet fatisfacere. Vix autem convenerat eum *Leibnitius*, cùm ingenii magnitudinem & judicandi folertiam vafte omnium ferè fcientiarum peritiæ junctam admiratus *Boineburgius*, de benevolentia fua eum jubereffe certiffimum, fponderetque, in eo verfaturum curam fuam, ut fereniffimo, cui ferviebat, electori Moguntino eum tradat, & ad aulæ minifterium aditum paret. Cui fcopo obtinendo præclaras de jurisprudentiæ & hiftoriarum pomœriis dilatandis cogitationes augere, prolixè, hifque fe ornamentis eum commendare juffit. Paruit optimo confilio *Leibnitius*, & ut Moguntia propior effet, Francofurtum abiit, fortunæ fuæ fabrum ita acturus, ut, quæ cupiebat, honeftiffimis nominibus confequi poffet. Quod eo facilius facere licebat, cùm abunde haberet, quibus omni minifterii generi fufficeret, & confilia literaria concepiffet, ingentem utilitatem pollicentia.

Traditus
Leibnitius

§. VII. Intellexerat illuftris *Boineburgius*, quantum emolumentum

(23) Edidit is Memorabilia Bibl. Norimb.

menti ad aulam heri fui ex tanto viro redundare poffet, eum-<sup>Moguntino electo-
vi.</sup> que ideò electori valdè commendaverat. Qui cùm ipfe viris meritorum gloria insignibus optimè cuperet, ab eo vocare *Leibnitium* Moguntiam *Boineburgius* juffus eft. Is ubi advenit, & falutandi electoris veniam nactus eft, in primo congressu benevolentiam principis fibi conciliavit. Qui ut intelligeret, quid de eo effet fperandum, fpecimen doctrinæ edere conftituit, quæque de jurisprudentiæ emendandæ modo & ratione deque nova methodo in chartam conjecerat, in ordinem redacta vulgare & infcribere nomini electoris ftatuit. Prodiit ita hoc anno cldo cldclxviii, *Nova methodus docendæ difcendæque jurisprudentiæ, cum fubjuncto catalogo defideratorum in jurisprudentia*. Qui libellus mole exiguus, at meditationum præftantia magnus, vehementer viris doctis placuit, qui gavifi funt confufum illud chaos, quo premitur legum peritia, & difficillimum redditur ejus ftudium in ordinem redigi poffe, inventumque effe, qui hoc Augiæ ftabulum purgaret. Ipfe quoque celeberrimus auctor, quamvis de fe modèftè, præcipuè de ætatis juvenilis laboribus judicaret, multa fe nova & proficua detexiffe, femper affirmavit, licet non deeffent, qui vetera novis melioribus præferre mallent (24). Nec quod non nemo (25) magnæ auctoritatis in eo reprehendit, de fola methodo demonftrativa in eo libello follicitus fuit, & ut illa in legum fcientiam introduceretur, fuafit, fed innumeros quoque, quibus ea premitur, defectus, oftendit, & quæ impedimenta, ad promovendam fcientiam elegantiffimam, removenda effent, quæ media neglecta, prudentiffimè detexit. De quo tamen alibi dicendum, cùm ad hanc noftram tractationem non pertineat, & adeundus, qui in compendio cuncta enarravit Cl. *Fellerus* (26). Ipfe autem *Leibnitius*, cùm intellexiffet, placuiffe admodum electori confilium novi corporis

i 2

juris

(24) Oppofuit his laboribus protribunalia Nic. Chr. Lynckerus Giefzæ 1669. conf. Leibnitiana p. 143.

(25) Illuftris *Ludewigius*. vid. *Ludov. I. C. p. 323*.

(26) In Supplem. vitæ Leibnitianæ Otto Hanov. præmiſſo.

juris condendi, quod ordine, elegantia & perspicuitate se magis commendaret, eodem adhuc anno, brevi scriptione *Corporis juris reconcinnandi* rationem explicuit, & cum viris doctis atque jurisprudentiæ peritis communis laboris consilium aggressus, ipsam juris collectionem nativo ordini restituere aggressus est. De quo ejus studio, cum nobis prolixioribus esse non liceat, consulendi sunt, qui historiam juris recentiorum tradunt, quæque accuratè enarravit doctissimus *Ludovici*. Idem consiliorum ingentium capax *Leibnitii* animus tentare tum cepit in omnibus disciplinis, unde *Alstedii Encyclopædiam* emendare, augere, & perficere animo concepit & *Hesenthalerum* in laboris societatem pertraxit. Quæ tamen conamina majora & graviora, quæ supervenerunt, negotia brevi suppresserunt, quamvis animum consiliumque nunquam abjecerit *Leibnitius*, & jam senex de ea re cum illustri *Wolffio* egerit, ut similis encyclopædia insigni cum orbis eruditi utilitate tandem procuderetur (27).

Labores
Leibnitii
Moguntii.

§. VIII. Impediverunt autem *Leibnitium*, talia meditantem curæ publicæ, cujus pars esse jussus est. Nempè cum se regno Poloniæ abdicasset *Joannes Casimirus* (28), deque novo rege disceptarent proceres, qui electionis diem VI. Non. Mai. anni sequentis indixerant, inter coronæ candidatos nomen quoque professus est *Philippus Guilelmus*, Palatinus dux Neoburgicus, cui *Boineburgium* rerum suarum administrum commendaverat, spectata viri excellentissimi prudentia, rerumque civilium cognitio atque experientia. Cujus benevolentia cum totus gauderet *Leibnitius*, ejus molimina eruditione sua, incertum jussus, an sponte? juvare statuit. Enatum *Specimen demonstrationum politicarum pro eligendo rege Polonorum*, novo scribendi genere ad claram certitudinem exactum, quod larvato nomine *Georgii Ulicovii Lithuani Leibnitius* edidit. In quo libello ita vim animi etiam in rebus ad prudentiam civilem perti-

(27) Vid. --- cogitata *Leibnitii* de ratione emendandi *Encyclopædiam Alstedii*.

pertinentibus demonstravit *Leibnitius*, ut virum sibi utilissimum in aulam suam pertrahere omnibus modis princeps laudatus conaretur, frustraneo tamen eventu cum Moguntiam præferre Neoburgo a *Boineburgio* persuasus constituisset. Neque tamen tunc quoque in alium quasi orbem raptus philosophiæ curam seposuit, sed emendare sensum de philosophia rectum, quo posset modo, perrexit. Hinc cum *Marii Nizolii* librum de *Veris principiis & vera ratione philosophandi contra pseudo-philosophos*, qui tum prorsus disparuerat, a *Boineburgio* accepisset, ut & diuturni carceris squalore scriptorem, in quo esset acuminis satis, plurimum eloquentiæ philosopho dignæ, libertatis nimium, protraheret, ad sananda bonarum literarum, quæ passa erant, mala, recudi fecit, annotationes adjecit, quibus nimiam libertatem inter repagula aliqua coercuit, præfixitque duas dissertationes, quarum una, de *Stilo philosophico* disserit, & præclara multa de *Nizolio* de ratione dicendi scribendique in philosophia, de habitu linguarum ad philosophiam, de perspicuitate dicendi inter philosophandum, de pretio scholasticæ philosophiæ statuendo, de secta Nominalium, de usu metaphysicæ, de universalium natura, de scriptis *Aristotelis*, deque similibus cumulat: altera epistolaris ad *Jacobum Thomæsum* de scribenda historia philosophica, de *Cartesio*, *Aristotele*, Scholasticis, horumque philosophorum placitis, maxime autem de conciliatione inter *Aristotelem* & recentiores disputat. Patet autem ex his dissertationibus, quamvis multos receptæ philosophiæ nævos jam vidisset, maluisse tamen concordiam tum inter veteres & recentiores inire, quam illos totos deferere (29). Quem veterum amorem

i 3

per

(29) Non hoc ita intelligendum, ac si *Leibnitius* veterum umbras recentiorum luminibus prætulisset. Sed cum in *Aristotele* notiones terminoque vagos & incertos prehenderet, eorum significationem ex recentiorum observationibus determinavit, hocque ipso alium longè *Aristotelem* nobis dare voluit, quam reverà fuit. Vidit id,

ut mirè perspicax erat, in dignoscendis inter se philosophorum sententiis, *Jacobus Thomæsum*, falsus in responsione sua, sibi non persuaderi, *Aristotelem* a recentioribus philosophis non adèd dividere, licet agnoscat, dogmata ejus quædam loquentique modos ejusmodi esse, ut conciliare volentibus faciant spem aliquam concordie, veteri

per totam quidem vitam non deposuit, maximè tamen eo tempore, quo novum systema condendi consilium nondum foverat, prodidit, unde ita quoque ad syncretismum propensio enata est, quam in istis dissertationibus manifestavit, quam in quadam epistola candidè, ut hanc historiæ philosophicæ pestem valdè oderat, confodit *Jacobus Thomasius*. Valdè commendatos sibi habuit *Leibnitii* conatus *Boineburgius*, qui, ut præclare judicabat, multum incrementorum ad literas a *Leibnitio* profectum iri intelligebat. Ut itaque sponte currenti calcar adderet, tradere eum principibus summâ curâ annis est, ut actus gloriæ stimulo *Leibnitius* in juvandis disciplinis, eo majori contentione pergeret. Sensit ejus commendationis effectum *Leibnitius* maturè, anno cLoCClxx, inter consiliarios supremi judicii revisorii assessores in aula Moguntina cooptatus, annoque sequenti adductus in notitiam magni Principis *Joannis Friderici* Brunsvicensium & Luneburgensium Ducis, qua fundamentum futuræ felicitatis noster posuit, ab eo tempore intemerata optimi Principis gratia usus. His calcaribus novo instinctu auctus *Leibnitius*, quacunque ratione posset, velificare studiis *Boineburgii*, & juvare scientias conatus est. Inde enata præter *Defensionem logicam SS. Trinitatis per nova inventa logica, contra Wiffovarium*, hominem Socinianum, in gratiam *Boineburgii* conscriptam, *Hypothesis physica nova, quæ phænomenorum naturæ plerorumque causæ ab unico quodam universalis motu in globo nostro supposito neque Tychonicis, neque Copernicanis aspernando, repetuntur*, quam etiam *Theoriam motus concreti* vocaverat. Eam societati Britannicæ inscripsit, eo quod ex *Oldenburgero* intellexisset, conjecturas has ei non ingratas fore. Supponit autem globum solarem, globum terrestrem, & spatium intermedium, massa quiescente, quam ætherem vocat plenum. Et in globo quidem solis atque terræ motum

statuit

vereri autem se, ait, ut illa pax queat ipso fanis volente sanciri, siquidem mentem philosophi paulò penitius rimemur, sed &

reliqua mereantur legi, prorsus enim sunt egregia & syncretismo huic eveniendo aptissima.

statuit circa proprium centrum, sive internum, & alium motum in sole, quo agat extra se, variè circularem, & radios emittentem, qui agant in globum terrestrem, totum initio homogeneous, eumque mirificè mutant, admissio ab eo dehiscens æthere. Hinc tot ictibus plerisque centrorum euntibus majorem materiæ partem in fundum collectam terram dedisse, aquam supernatavisse, ærem emicuisse, intrusum ætherem omnia intus pervasisse in bullas interceptum hypotheticè asserit. Ex quo colligit, terram nostram etsi radiis lucis dehiscens in partes heterogeneas abierit, ubique tamen subtilissimo æthere penetrari; eumque proportionatam sibi subtilitate partium radiorum lucis actionem potissimum recipere. Cum igitur terra agatur circa proprium centrum ab occidente versus orientem, subtilissimum ætherem terram circumdantem contrario motu non tantum retardationis, sed & obnitentiæ, lucem sequutum, motum iri ab oriente versus occidentem. Et hunc universalem motum in globo nostro terraquo esse putat, a quo potius, quàm ab atomorum figuris aut ramentorum de vorticum varietatibus, res repetendæ sint. Quæquæ ratione fieri debeat, ingeniosè, ut sunt *Leibnitiana* omnia, explicat, & ex innumerabilibus bullis, ex fluidi æstuatione & fusione per lucem seu calorem exortis, semina rerum & stamina specierum, receptacula ætheris, corporum basin, consistentiæ causam, & fundamentum omnis varietatis in rebus, impetusque in motibus derivat. Quæ tamen huc transcribere omnia, delineareque qua ratione vir summus maximis ingenii viribus novam physiologiam effinxerit, tractationis scopus dicendorumque ratio impedit. Legenda autem tota dissertatio est, ut quam elegans atque fecundum jam tum viri magni ingenium fuerit, intelligatur. Mirum itaque haud est, placuisse fortum hunc novum non modo viris passim doctis, sed & societati regiæ Londinensi, cujus jussu editio repetita est; ipsum quoque schediasma illustrum *Christianum Knorrium* Cabbalæ denudatæ auctorem, assumti *Christophori Peganii* nomine Germanis legendum dedisse.

se (30). Ast non inficiandum tamen, haud pauca in hac dissertatione postea viro summo displicuisse, cum sententiam mutavisset, viris quoque nonnullis eruditis (31) ab iis assertionibus dissentientibus. Quoniam autem in hac nova hypothese physica effingenda, mortis leges supponendæ erant, ideò philosophus acutissimus novam quoque *Theoriam motus abstracti* delineavit, cujus regulis theoriam mortis concreti inædificavit: eam autem, post hanc demum editam publici juris fecit, & academix regix Francicæ scientiarum inscripsit. In schediasmate, heic ob arctam propositionum connexionem in epitome non delineando, sed ipso, cum breve sit, inspicendo, id sibi constituit, & indivisibilium naturam illustraret, cohesionis rationem detegeret, hypothesein afferret, unde omnia naturæ phænomena, mechanicè explicari possent &c. Multa in hoc brevi sed acuto scripto sunt, quæ placitorum, postea viro celeberrimo priorum semina continent. Inter quæ referri potest, quod monadibus ejus prælusit dogma: *Omne corpus esse mentem momentaneam, seu carentem recordatione, quia conatum simul suum & alienum contrarium non retineat ultra momentum, adeoque careat memoria sensu actionum passionumque suarum, atque cogitatione*, quibus assertis *Hobbesium* secutus fuisse non nemini perperam visus est. Ast multa in hac quoque theoria mortis abstracti postea improbavit *Leibnirius*, ad alias cogitationes delatus. Cujus exemplum hypotheseis dinamica esse potest, quam tunc quidem nondum conceperat, unde hoc loco cum *Democrito*, *Gassendo* & *Cartesio* essentiam corporis in sola massa inerte posuit. Addi his debet *Notitia optica promotæ* in qua nova vitrorum optice polierum artificia tradidit, de quibus etiam cum *Benedicto de Spinoza*, in ea arte mirè versato per literas egit.

Leibnitii
iter Gal-

§. IX. Hactenus in cælo Germanico novum philosophiæ
omnis-

(30) Ad calcem *Thom. Brownii* Pseudo-
xiæ epidemicæ, quam Germanicè edidit
vir illustris Norimb. 1680. 4.

(31) Vid. ill. *Wolf*: Tent. phys. P. III.
Kaschubius in Elementis physico-mechani-
cis, *Jo. Wallisius*, Philosophical transactions
n. LXXIV, p. 2227.

omnisque literaturæ sidus exortum resplendescerebat *Leibnirius*; licum jam de fati ejus ita disponere incipiebat providentia, ut re-^{prius} gionibus sub alio sole calentibus innotesceret, quanto scientiarum bono is natus esset. Occasionem subministravit *Boineburgius*, qui negotiorum transigendorum filiique regendi causa *Leibnitium* rogavit, ut in Galliam concederet, aliquam ibi ob dictas causas moram acturus. Factum id anno cDcIocLxxii. Quod iter exoptatissimum *Leibnitio* accidit, qui cum ingenio, doctrinaque esset instructissimus, facile vidit, ex virorum præstantissimorum, quos tum Gallia, maximè Lutetia Parisiorum nutrebat, consuetudine plurimum incrementi accepturam esse ipsius eruditionem, ingenii excellentiam autem illis fore commendatissimam. Consultis itaque exploratisque in itinere memorabilibus, quæ ad naturalem & eruditam historiam pertinent, cum in Gallia advenisset, fama jam tum notissimus, & dotibus ingenii divini admirabilis, viros doctos certatim sibi amicos comparavit. Quorum tanta erga illum fuit fiducia, ut maximi momenti consilia de rebus ad disciplinarum cultum pertinentibus cum eo communicarent, ejusque arbitrio haud parum in controversiis inter se enatis auctoritatis deferrent. Cujus specimina tum in epistolis ejus, tum alibi haud contemnenda occurrunt. Maximè tum temporis caput inter Gallos efferre cœperat geometria sublimior atque interior, in qua eo tempore hospitem se adhuc planè fuisse alicubi fatetur. Ast eo tempore *Christiani Hugonii*, cui post *Galilæum* & *Cartesium* plurimum tum debebat ista scientia, notitiam nactus, cum legeret ejus librum de *Horologio oscillatorio*, adjungeretque *Des-Honvillæi*, id est *Pascalii Epistolæ*, & *Gregorii a S. Vincentio* opus, de *Quadratura circuli & sectionibus conicis*, sola animi perspicacia vique divina ingenii adjutus, subito maximam lucem hausit, & sibi, ut ipse scribit, & aliis quoque, qui eum in his novum norant, inexpectatam, idque mox speciminibus datis ostendit. Mirari ergo quis queat, eum in tam difficili arduoque opere totum occupatum, provinciam potuisse pari hanc sibi imponi a Duce *Montauforio*,
Leibnitii Oper. Tom. I. k &

& qui ejus nomine rem urgebat, *Petro Daniele Huerio*, ut ad *Martianum Capellam* in usum Delphini illustrandum operam suam conferret; quam eum perfecisse, sed schedas furto subtractas amisisse narrant *Acta eruditorum* (32). Unde verisimilius putamus esse, quod *Fellerus* narrat, monitum ea de re, satius fore putavisse, si tam effusi sumtus in detegenda naturæ arcana & scientias parum excultas impenderentur, quàm quod auctores isti, post nitidas Belgarum editiones & notis variorum exornatas, paucis immutatis alia tantum veste in lucem ederentur. Quanquam verum quoque est, etiam huic labori una cum geometriæ arcanioris studio, cui se totum tradiderat, suffecisse ingenium *Leibnitii* vastissimum. Quicquid autem illius rei fuit, id sanè ex dictis est manifestissimum, magnitudinem ingenii Leibnitiani maturè effuluisse. Factum inde est, ut cum satis erepto *Boineburgio* patre, filius moderatore haud ampliùs egeret, *Leibnitius*que abitum pararet, retinere ipsum teste *Fontenellio*, oblata regis gratia, munereque & honoribus haud contemnendis, haud pauci conarentur. Sed cum Protestantium communionem, quam sequebatur, ecclesiasticam deferere noller, nec placeret transitus ad Romanam ecclesiam, favorem hunc fatorum oblatum generoso pectore respuit, annoque c1o 1o c1lxxvi in Britanniam abiit.

Iter Leib-
nitii Bri-
tannicum
prius.

§. X. Primum autem, quod agendum sibi esse credebat *Leibnitius* in insulam delatus, erat, ut in viro- rum doctissimo- rum notitiam veniret, quibus ad augendas animi divitias uti posset. Facile autem viam illi paravit doctrina atque virtus apud omnes conspicua, & amicitia *Collinsii* atque *Oldenburge- ri*, qui regiæ societati ab epistolis tum erat. His pararius, quisquis eruditionem spirabat, imprimis mathematicarum disci- plinarum periti, musea pariter atque pectora illi recluserunt, virumque præstantissimum ad amicitiae jura admiserunt. Inter quos si unum *Isaacum Newtonum* nominaverimus, satis dic- tum esse putamus. Ita verò & augendis geometriæ sublimio- ris luminibus, & reliquis, quæ urgebat *εὐρημασι*, inter quæ

eminet

eminet machina arithmetica, ab ipso illustri viro in *Miscella- neis Berolinensibus* (33) depicta, tempus impendendi utilissi- mam occasionem nactus est. Ast dum læti florent rerum *Leib- nitii* successus, oborta ex improvviso tempestas, omnem for- tunam evertere minatur. Obiit enim hoc anno c1o 1o c1lxxiii Elector Moguntinus, cujus morte extincta simul fuit omnis, quæ hætenùs succreverat spes emergendi, quin & stipendium hætenùs illi solvi solitum desit. Quæ tamen, cum deprime- re animum quoque fortem atque magnum potuissent, *Leibni- tium* non fregerunt, Dei potissimum benevolentia, ingenii- que quod ab eo acceperat, opibus nixum. Relicta ergò Britannia ^{Alterum iter Gal- licum.} Lutetiam reversus est, quo loco sibi conatu- um auxilia exoptiora promittebat; ut verò futura quoque fortunæ consule- ret, ad *Joannem Fridericum*, Brunvicensium Ducem scripsit, ejusque gratiam, qua diu jam fruebatur, imploravit. Is, quan- to non prudentiæ modo civilis, & artium mathematicarum præsidio, sed & *πολυεργίας* laude esset inclytus *Leibnitius*, probè intelligebat; unde profuturum rebus suis ratus, si hunc sibi virum vindicasset, consilarii aulici & bibliothecarii mu- nus cum stipendio lauto, ei obtulit, permittens simul, ut Lu- tetiæ moram facere, usque ad perfectam conaniam, & impri- mis absolutam machinam arithmeticam, liceret. Qui nun- tius ut exoptatissimus nostro accidit, ita ad augendam indu- striam eum calcaris instar excitavit. Factum inde, ut ita lau- datam machinam perficeret, ut ejus copiosiore, quam Lon- dini ediderat, delineationem *Colberto*, qui scientiis artibusque amplissimè apud Regem favebat, itemque Academiae scien- tiarum offerre posset. Quæ cum ingenii Leibnitiani magni- tudinem & doctrinæ excellentissimæ merita satis nosceret, anno c1o 1o c1lxxv primum ei locum inter exteros, albo suo inscriptos designavit. Quem honorem ut meritis sibi pepe- rit *Leibnitius*, ita novis indies inventionibus tueri fategit, de

k 2

quibus

(32) In Elogio *Leibnitii*,

(33) Hist. hujus inventionis in compendio enarrat *Ludovici P. II.* §. 328. p. 233. 199. Conf. P. I. §. 463.

*Alterum
iter Bri-
tannicum.*

quibus tamen, cum ad mathesin pleræque spectent; dicere plura hoc loco nihil attinet. Eodem verò anno relicta Gallia iterum in Britanniam solvit, ut quæ nova detexisset, cum geometris communicaret; anno autem sequenti, nempe cōlōclxxvi, ad Batavos abiit, ubi incidit in *Huddenium*, Amstelodamensis urbis consulem, quem cum arcana geometriæ sublimioris plurima detexisse, & inventa egregia in charitam coniecisse comperisset *Leibnitius*, qui de augendis & amplificandis præstantissimæ artis limitibus mirè erat sollicitus, impensè lætatus est. Tandem absoluto itinere Hanoveram petens, circa auctumni initia sospes advenit, benignè a Principe suo exceptus, cujus jussu anno cōlōclxxvii locum in consilio aulico occupavit.

*Labores
Hanove-
rani.*

§. XI. Ita sedem fixam certamque nactus *Leibnitius* in id totis viribus incubuit, ut & principi suo, quem optimum experiebatur, utilissimum, & scientiis tantum non omnibus exopratißimum se præstaret. Et ante omnia quidem bibliothecam a Principe collectam, cujus cura ipsi demandata erat, accuratè disponere, augereque studuit, unde hero suo suavit, ut *Martini Fogelii*, medici & professoris Hamburgensis bibliothecam, libris rarissimis atque optimis magno judicio conquisitis refertam ære suam faceret; quo pacto insignem accessionem ad hanc bibliothecam fecit. Deinde ut reditus quoque Ducis sui augeret, de emendandis metalli fodinis cogitans, egregia auxilia detexit, quibus aquæ subterraneæ, illis tantoperè inimicæ, exhauriri possent. Quæ cum Duci magnoperè placuissent, amplumque *Leibnitio* stipendium is decrevisset, perducere ad optatos eventus magno labore studuit; morte Principis autem præventus desistere ab eo consilio coactus est. Sed & alia ratione Hanoveranæ domui fidei & devotio- nis præstandæ modum suppeditavit *Leibnitio* conventus procerum pacis pangendæ causa Noviomagi eo tempore habitus. Cum enim Gallorum legati Germaniæ Principibus præter Electores legationis jus competere negarent, noster id asserere, licet personatus, edita demonstratione politica, conatus

natus est. Enata inde *Casarini Furstenerii* tractatio de *Jure suprematus ac legationis Principum Germaniæ*. Quem libellum, cum singularia multa complecteretur, *Leibnitius* autem nomen studiosè reticeret, alii *Ludolpho Hugoni*, alii *Esaïæ Pufendorfio*, alii *Ezechieli Spanhemio*, alii *Bernardo Koehne*, quorum nomina tunc inter rerum politicarum consultos eminebant, tribuerunt, certo indicio, talem istum laborem esse, cujus pœnitere summos viros haud debeat. Quamvis fuerint, qui displicere in eo sibi nonnulla sint professi (34). Nunquam autem, quod mireris, se auctorem illius libelli auctor professus est, fortè quod Regum Electorumque aulas, quæ alia sentiebant, quasque passim faventes habebat, offendere nollet. Post curas has publicas, quas Principi suo debebat, de scientiis quoque amplificandis sollicita fuit indefessa, χαλκντέρου *Leibnitii* diligentia. Et memorabile imprimis est, hoc anno cōlōclxxvii, xii Cal. April. primam calculi differentialis a se inventi mentionem fecisse *Leibnitium* ad *Isaacum Newtonum*, qui paulo antè in literis de calculo fluxionum a se detecto ad eum scripserat, eum autem ænigmaticè tantum indicaverat. Porro & mechanica nonnulla & chemica nova in lucem produxit, interque hæc novam phosphori rationem a *Brandio* detectam viris doctis significavit, eamque postea in Ephemeridibus Parisiensibus & Berolinensibus vulgavit. Taceamus alia ad Cartesianas & Stenonianas controversias pertinentia, quæ in literis ad amicos agitavit; nulla enim eruditio- nis pars erat, in qua non virum se præstaret *Leibnitius*.

§. XII. Feralis fuit *Leibnitio* annus sequens cōlōclxxix, ^{Abba} ille enim fatali morbo principem optimum & beneficentissi- ^{Leibnitii} ^{ab anno} ^{1679,} mum ei abstulit, cujus memoriam carmine heroico celebra- vit; in quo tantam artis poëticæ facultatem, canendique ele- gantiam prodidit, ut mirabile prorsus sit, virum in abstrusa speculationum geometricarum mysteriis rimandis, & politico

(34) Historiam libelli vide in Bibliotheca imperantium p. 263. conf. *Reimmann*, Hist. Lit. Germ. P. V. p. 262. not. O.

argumento excutiendo totum occupatum, tam facilem felicemque venam potuisse prodere. Verum ea singularis erat ingenii Leibnitiani felicitas, ut omnibus sufficeret, nihilque attingeret, in quo non præstantiam demonstraret. Talis cum esset, negligi a defuncti fratre, qui in Ducatu successerat, vir tantus non potuit. Ab *Ernesto Augusto* enim, regiminis habenas capeffente, inter consiliarios aulicos esse DC. thalerorum stipendio convictuque & domicilio aulico auctus iustus est: quamvis ipsi Imperatori serviendi occasionem captaret, post mortem *Petri Lambecii*. Is enim cum Cæsareæ bibliothecæ præfesset, & historiographi titulo gauderet, convenientissimum rebus suis judicaverat *Leibnitius*, si ea sparta potiretur, admissus simul in consilium aulicum, qua de re epistolam scripsit, in qua laborum suorum rationem ita exponit, ut dicat, *se fodinis aquarum incommodo laborantibus subveniendi opere detentum spem habere, intra paucos menses rem confectum iri; hosque se jam cogitationibus delectari, & quod ab officio orii est, subinde mathematicis studiis impendere, quibus videat, pleraque tum æconomica tum etiam militaris scientiæ arcana contineri*. Probant id egregia multa, quæ ab eo tempore vulgavit, specimina; nam & aërometriam, quam juvare conabatur *Samuel Reyherus*, augere, & de organo auditus cum *Gunthero Christophoro Schelhammero* conferre, & alia multa cum eruditis communicare studuit. Cujus egregiam occasionem nactus est, cum laudatissimo Actorum eruditorum instituto, quod anno c1o1oc1xxxiii auctore *Ottone Menckenio* cœpit, socius accessisset. Ab eo enim tempore observationibus quàm plurimis istis Ephemeridibus insertis disciplinas mathematicas & philosophicas auxit, libros præstantissimos, maximè ad mathesein spectantes recensuit, & in hoc agro fecundissimi ingenii semina ita sparsit, ut lætissima inde innumerorum inventorum messis exurgeret. Id quod accurata elegantissimorum schediasmatum Leibnitianorum, quæ istis Ephemeridibus inserta sunt enarratione demonstrari operæ pretium esset, nisi hanc paginæ nostræ prolixitatem refugerent. Unde lectorem

ad

ad ipsam præstantissimæ collectionis inspectionem dimittimus, commendato cel. *Ludovici* (35) indice, qui recensiones & observationes Leibnitianas omnes in *Actis Eruditorum* extantes accuratè indicavit. Nos id unum observamus, nullam ferè matheseos, maximè, quæ pura dicitur, partem esse, quæ non in hoc eruditionis horreo ab ingenio Leibnitiano insignem accessionem atque augmentum acceperit, multas esse, quas ad summum perfectionis apicem perduxerit. Qua de re ad ejus proportionem circuli ad quadratum circumscriptum in numeris rationalibus, ad æquationem exponentialem, ad novum principium catoptricum & dioptricum, ad specimen dimensionum figurarum inveniendi, ad methodum de maximis & minimis, ad methodum novam tangentium, ad calculum differentialem, ad observationes staticas, de momentis gravium in planis inclinatis, ad meditationem de natura anguli contactus & osculi, ad problema de linea catenaria seu funiculari ad specimen dynamicum, & complura alia provocamus. Quibus jungi debent observationes atque dissertationes, quas ephemeridibus literariis Parisiensium aliisque passim inseruit. Quorum omnium historia hoc quidem loco exponi non potest, merentur autem matheseos acta insigni capite de meritis *Leibnitii* in hanc artem præstantissimam a viro rerum harum accuratè perito augeri. Magis ad nostrum institutum spectant philosophicæ meditationes ab eo tempore *Actis eruditorum* insertæ, inter quas primum locum occupavere editæ anno c1o1oc1xxxiv meditationes de *Cognitione, veritate & ideis*, in quibus rationali philosophiæ nova accendere lumina sategit. Quas cum infra exhibituri simus, hoc loco de iis plura dicere nihil attinet.

§. XIII. Tanta cum luce quotidie illustrior coruscaret eruditio Leibnitiana, isque in omni disciplinarum campo cursum præ aliis egregiè absolvisset, ejus opera ad res serenissimæ domus Brunsvicensis describendas ab *Ernesto Augusto*, Lu-

ter Leib-
nitii ad
colligenda
monu-
menta
Brunsvi-
cenſia.

neburgensium Duce, adhibita est. Cujus Principis jussu atque sumtibus cōlōclxxxviii iter literarium ingressus est, ut ex tabulariis, bibliothecis, monasteriis, & quæcunque aditum permitterent, adytis literariis monumenta colligeret, quibus illustrari atque in apicum produci posse historiam domus serenissimæ posse judicaret. Perlustravit autem primò quidem haud contemnendam Germaniæ superioris partem, Franconiā, Sueviā, Baviā, Austriā, & nec bibliothecas publicas, maximè Cæsareā, nec archiva atque tabularia Principum & civitatum, nec forulos monasteriorum, nec privatorum quoque thesauros literarios neglexit, ut heri sui jussibus obsecundaret. Tum in Italiā progressus, in qua Estensem familiam unam cum Brunsvicensi originem habuisse noverat, simile institutum faventibus passim viris doctis, urgere graviter perrexerit. Neque tamen huic uni negotio attentionem suam destinavit: sed cū ingenii vastitas pluribus sufficeret, ad consueta quoque studia respexit, & imprimis matheseos porro juvare, transmissis ad collectores *Actorum eruditorum* observationibus, respondere viris eruditis, qui dubia objecerant; explorare naturæ artisque opera, & curam augendarum disciplinarum nunquam deponere annis est. Maximè tunc mechanicæ atque rebus ad metalli fodinarum culturam pertinentibus valdè favit, nihilque in eo itinere neglexit, quod ad hunc scopum facere posse intellexisset. Id quod occasionem *Eccardo* dedit, conquerendi, non tantum in urgendo scopo primario, & publico studium adhibuisse *Leibnitium*, quantum in hoc secundario & privato, nec satis feliciter hoc itinere ad augendam historiam Brunsvicensem fuisse usum. Negant id tamen alii, monentes amplissimam *Leibnitii* eruditionem & industriam planè stupendam utrique labori abundè suffecisse, & haud contemnendam supellestem monumentorum ad historiam Luneburgensem pertinentium, secum reducere attulisse. De qua re sententiam interponere nobis non licet, qui quid reportaverit Hanoveram, ignoramus, vix autem persuaderi nobis patimur, *Leibnitium* τὸ ἔργον, quod injunctum illi

illi erat, adeo neglexisse, ut *πρόσρῳπα* ei præponeret; recordamur quoque, quantas difficultates superandas patiantur, qui arcana nonnunquam rerum veterum conclavia adire, perrepere bibliothecarum forulos, & *ἀνέκδοτα* inde protrahere in lucem satagunt. Quibus si sufflaminata fuerit viri magni industria, nihil inde redundat, quod eum culpa premat.

§. XIV. Reversus ad lares *Leibnitius* pristinum cursum maxima industria perficere aggressus est, & tum divini ingenii felicitate nova *ἐπιφάνεια* mathematica cum orbe erudito communicavit, tum jurisprudentiæ methodum emendare, reconcinnare collectionem juris, & in formam artificiosi systematis leges conjungere denuò tentavit. Quo in arduo negotio viros quoque doctos jurisperitissimos socios sibi adscivit. Quanti autem laboris opus susceperit, quantum in eo profecerit, quam inde legum scientiæ lucem accenderit, quid absolvere conatus laudatissimos impediverit, hoc loco enarrari non potest, sed ad jurisprudentiæ historiam recentiore pertinet, rem verò omnem eleganter complexus est Cl. *Ludovici* (36), qui videndus. Eadem ratio est, cur quæ hoc tempore inter *Leibnitium* & *Paulum Pellissonium* de tolerantia & illis religionis capitibus, quæ Romanam & Protestantium ecclesiam disjungunt, disputata & ab ipso *Pellissonio* invito & ægrè ferente *Leibnitio* vulgata sunt, prætereamus, quamvis partis studio non occupato prodant, etiam in religionis negotio acurationem philosophicam & judicium, quo *Pellissonium* longè antevertebat, eum demonstravisse. Quod qui negat, aut nos favori aliquid dedisse putat, eum illa recolere jubemus, quæ de fide ac rationis & philosophiæ usu inter utrumque virum doctissimum disputata sunt, cū causæ suæ diffusus *Pellissonius*, earum testimonium ejurasset (37), inque Scepticorum

Leibnitii Oper. Tom. I.

1

castra

(36) L. c. §. 103. p. 106.

(37) Vid. *Lettres de la tolérance*, ubi satis prodidit *Pellissonius*, triumphare se cum interitu philosophiæ, malleque ineptas nugæ, si suæ parti faverint, quam veritatem

rationibus philosophicis probatam. Sed & reliqua apertum Pyrrhonismum sapiunt; sine his enim armis tela Leibnitiana effugere erat impossibile.

castra transfugisset. Aliter instituens *Leibnitius* ita philosophiæ præsidio fidebat, ut non obstare eam revelationi *Pellissonio* post traditionis carecta latenti demonstraret. Ceterum eodem anno cō 1691 ab *Antonio Ulrico*, Guelpherbyetano Duce consilio aulico adscriptus, curamque illustri bibliotheca habere jussus est: ipse in variis Ephemeridibus literariis more suo observationibus præstantissimis juvare artes mathematicas & philosophiam perrexit, controversiæ hydraulicæ inter *Guilielminum* & *Papinum* ita arbiter intercessit, ut quanti viros de scientiis præclare meritos faceret, & quàm longè a fastu pædagogico abesset, omnes intelligerent.

*Studium
Leibnitii
in illu-
strando
jure pu-
blico.*

§. XV. Abundè viri doctissimi officio fecisse satis *Leibnitius* censendus esset, etiamsi plura ad promovendas literas non fuisset molitus: at suppeditavere inexhaustæ diligentia & vastissimæ lectionis viro alia quoque ad jus publicum pertinentia doctrinæ præstantia & usus atque exercitatio, summa judicii acie instructa. Occasio autem enata ex conatibus heri sui, *Ernesti Augusti*, Ducis Hanoverani, cui spes potiundæ dignitatis novæ Electoralis tunc enascebatur. Cum enim in actis tum Imperii Romani publicis, tum serenissimæ domus Luneburgensis & Brunsvicensis, *Leibnitius* esset versatissimus, & acutè ubique videret, tabularia Principis autem omnia ei paterent, tanta industria, tantoque pro serenissima domo studio in eruendis ejus juribus, privilegiis, prærogativis & similibus defudavit, ut utilissima inde illustrissimo *Platenio*, qui res futuri Electoris in comitiis curabat, auxilia exurgerent, annoque cō 1691 res omnis ex voto finiretur, adscripto celsissimo Principe Electorum collegio. Ita verò dum historiam antiquissimæ domus scrutatur, & res ejus ab ovo quod aiunt orditur, initio factò ab ipsis originibus, enatæ viro fecundissimi ingenii novæ de statu terræ primævo post diluvii tempora cogitationes, naturalem historiam mirè illustrantes (38), quarum compendium *Actis eruditorum* inseruit, integras autem in chartam conjecit, quas transmissas collegio Sorbonæ calculum

(38) *Eas Protogæa* appellavit.

culum ejus meruisse testatur, qui ad biographiam *Leibnitii*, Germanicè versam annotationes adjecit. Neque tamen exiguæ tantum molis libellis eruditionem in hoc quoque genere prodidit, licet ubique præclara atque utilissima funderet, sed cum actorum publicorum, chartarum atque monumentorum insignem prorsus acervum collegisset, isque undequaque augeretur, præter historiam Brunsvicensem, cui saxovolvendo ex domini sui jussu præcipuè invigilabat, totius quoque Europæ historiam publicam, & quod illi potissimum innititur jus gentium publicum illustrare aggressus est. Vocavit autem, præter collectanea tanto studio congesta in subsidium, bibliothecæ Augustæ Guelpherbytanæ, his divitiis mirè splendentis codices, monumenta regia aliaque auctoritate & favore Principum ex tabulariis publicis collecta, libros rarissimos, in quibus acta publica deprehenduntur, verbo, quicquid argumentum nobile & gravissimum illustrare & perficere posse judicabat. Accessere studia & benevolentia virorum doctorum, qui conatus laudatissimos illustris viri, pro viribus juvare atque promoveri contenderunt, qua in re humanitatem *Ezechielis Spanhemii*, *Boisotii*, *Christophori Schraderi*, *Jo. Alberti Heugelii*, *Gerardi Meieri*, *Greifencranzii*, *Jo. Georgii Grævii*, *Pauli Voëtii*, *Gilberti Burneti*, *Thomæ Rymeri*, *Thomæ Smithi*, *Sparvenfeld*, aliorumque laudavit. Ita tandem, consultis quoque præstantissimis collectionibus historicis prodiit anno cō 1691. *Codex juris gentium diplomaticus, in quo tabulæ authenticæ actorum publicorum tractatum, aliarumque rerum majoris momenti per Europam gestarum, pleræque ineditæ vel selectæ, ipso verborum tenore expressæ ac temporis serie digestæ continentur, a fine seculi undecimi ad nostra usque tempora.* Cujus libri præstantissimi historiam hoc loco enarrare, institutum vetat, consuli autem non sine fructu viri docti possunt, qui hanc operam susceperunt, maxime autem legenda sunt, quæ illustris auctor more suo doctissime tum in primum codicis tommum, tum in alterum, qui mantissam continet, est præfatus. Nobis id annotasse sufficiat, quod & *Fontenellius* observavit,

virum summum non modo ingenio, quod supra modum acutum & elegans nutriebat, sed & ferrea diligentia & studio indefesso, quod ad publica emolumenta referebat humanæ societatis, amor, & iudicium rectum, literis pariter rebusque publicis prodesse voluisse, & omnium quoque bonorum expectationem explevisse.

Labores
philosophici
Leibnitiani eo
tempore.

§. XVI. Reversus ab hoc labore historico ad consueta studia, ad refingendos philosophiæ primæ sive ontologiæ vultus animum applicuit. Cui labori eo magis par erat excelsum Leibnitii ingenium, quo magis totum erat ad metaphysicas speculationes quasi natum, systemati autem aptè & cohærenter concinnando omnium aptissimum. Indignabatur autem vir acutissimus, scientiam nobilissimam, ex qua communia rectè sentiendi & definiendi principia hauriri debeant, in inanem terminorum notitiam esse mutaram. Hinc qua ratione emendari posset, quidque substantiæ notioni, quam velut fundamentum, subternendam esse reliquis statuebat, esset addendum, peculiari observatione, actis eruditorum inserta explicuit; multos in ea re affeclas nactus, quamvis Cartesianis, maximè Ricardo Andalæ (39), aliisque vis illa activa, conatusque substantiæ mirè displicuerit. Ipse verò Leibnitius, cum hoc pacto naturam rerum, ipsasque motus leges modo simplicissimo recludi posse crederet, quadriennio post eandem assertionem, commentatione *de ipsa natura sive vi insita*, repetiit. Alios labores tum ad geometriam, tum ad artem salutarem, tum ad jus publicum pertinentes, quos hoc anno exclusit fecundissimum Leibnitii ingenium, cum ad tractationis nostræ argumentum non pertineant, brevitatis causa præterimus.

Acta literaria
Leibnitiana
anni
MDCXCV.

§. XVII. Novis philosophiam accessionibus auxit inexhausta Leibnitii doctrina anno sequente cLoIocxcv. Cum enimprehendisset, falsas motus leges sibi concepisse Cartesium, de veris earum fundamentis atque principiis dispiciens, novam

vam de viribus substantiarum scientiam tandem meditatus est, ex qua omnis mechanismi ratio simplex atque naturalis posset deduci, & mensura virium, maximè vivarum definiri. Quia tamen, quam animo conceperat, scientiam novam, quam dynamicen salutabat, integram exponere, tot simul laboribus obrutus non poterat, *Specimen dynamicum actis eruditorum* inseruit, ex quo multa postea materia viris doctis enata est, de mensura virium disputandi, quæ hoc loco enarrare nihil attinet. Quemadmodum hoc tempore ad dubia a clarissimo viro, Bernardo Nieuentyt, contra calculum differentialem ejusque usum in resolvendis problematibus geometricis proposita, more suo, id est acutè & humaniter respondit. Nulla autem in argumento magis aut ingenii Leibnitiani vis emicuit aut novitas hypotheseos omnium in se oculos convertit, quàm in novo, quod hoc anno in *Ephemeridibus Parisiensium* literariis vulgavit, *Systemate de natura & communicatione substantiarum, itemque unione inter corpus & animam intercedente*. In quo famigeratissimam hypothesin de harmonia inter animam & corpus præstabilita, de qua infra ex instituto dicemus, prima vice cum philosophico orbe miro & diverso eventu communicavit. Anno cLoIocxcvi novis honoribus Leibnitius ab Electore Hanoverano auctus est, cum merita ejus de domo Brunsvicensi in dies crescerent & augerentur. Declaratus enim consiliarius justitiæ intimus & historiographus Electoralis, non titulo modo, sed emolumentis quoque gavissus est, quamvis vitæ pragmaticæ rationi non adstringeretur, nec in consessu administratorum statûs locum caperet, nisi cum de rebus ad historiam & jus publicum spectantibus consuleretur, ut in causa Saxo-Lauenburgica, & in controversia cum Duce Wirtembergico accidisse, Ludolfo Hugone, Vice-cancellario Hanoverano, dirigente & dicendi rationem emendente, observavit Cl. Fellerus. Ita verò novis excitatus stimulis pro causa atque gloria heri sui omnem movere lapidem maxima contentione studuit. Cumque serenissimæ domus Brunsvicensis historia cum quotidie occuparet, ab eo tempore cœptum

(39) In diss. de vera notionē substantiæ, quæ extat in Pentade dissert. philos. diss. I.

tramitem nova opera & majori industria prosequi, & adjutus ministerio virorum doctorum, maximè *Joachimi Fridex. Felleri*, & *Jo. Georgii Eccardi*, quos in laboris societatem adsciverat, quæcunque in amplissimo historiæ mediæ ævi campo reperire poterat ad Brunsvicenses res facientia mira patientia collegit, digessit, & in horrea sua retulit. Cujus generis curis cum interponere gaudia soleant alii, ipse ad philosophiæ hortos diverit, & ejus deliciis mediæ ævi tædia levavit. Ex qua recreatione philosophica, exortæ *Meditationes* ejus in *Jo. Lockii Librum de Intellectu humano*, in quibus debitis quidem laudibus ornat opus præstans & acutum, non diffitetur autem displicere sibi ea, quæ contra ideas innatas, de idea substantiæ, de anima interdum actu non cogitante, de idea vacui, de forma logica, philosophus Anglus differuit, quamvis ea non obstare putet, quo minus accessiones maximi momenti ad philosophiam factas esse a *Lockio* dici possit. Quo judicio æquissime & non sine meritorum *Lockianorum* laudibus lato, valdè tamen & ipsum *Lockium*, & amicos ejus *Guilelmum Molinæum* & *Joannem Clericum* offendit, quorum iniquitatem inferendo de hominibus nostris judicio accuratè solideque demonstravit celeberrimus *Jo. Christoph. Gottschedius* (40), dignus fama Leibnitiana vindex. Reliquum, quod a labore, cui præcipuè se devoverat *Leibnitius* supererat, tempus amplificandæ defendendæque hypothesi harmoniæ præstabilitæ impendit, & ad objectiones *Foucherii* respondit, brevibus autem descriptionibus philologiam illustravit, id cavens, ne ulla in re, etiam in literis, otiosus esset, diceretque aliquid, quod non esset utilissimum.

Inventi
arithme-
tica bina-
ria.

§. XVIII. Habet porrò annus c^ol^oxcviii aliquid novi profectum a Leibnitiano ingenio, quod admirationem orbis eruditi meruit. Nempe creationis ex nihilo atque uno, id est creatore, imaginem delineaturus novum computandi genus

(40) In Progr. de Iniquitate exterorum illustrium virorum *Jo. Lockii* & *Wilh. Molinæi* exemplis confirmata.

nus ex nihilo atque unitatis signo constans, mira ingenii felicitate detexit, quod arithmetica binaria sive dyadica appellavit. Non patitur locus atque tractationis ratio, ut quo pacto numerandum esse solis signis O. & I. doceat vir maximus ingenio, quoque serierum fundamento nitatur, quam utilitatem præ arithmetica denaria habeat. Exponenda hæc sunt in historia arithmetica, in qua nobilissimam atque elegantissimam partem constituit. Id historiæ Leibnitianæ causa modò enarrandum, viginti atque amplius annis virum illustrem hanc numerandi viam jam in animo habuisse, isto autem quem diximus anno delineato numo majoris molis, ad explicandum creationis ex nihilo mysterium elegantissimum *Evangelium* primum adumbrasse, dicasseque *Rudolpho Augusto* Brunsvicensium duci, prolixius autem exposuisse in epistolis ad *Jo. Christianum Schulenburgium* perscripisse quoque mysterii hujus rationem ad *Claudium Philippum Grimaldum*, qui tunc ex societatis patribus tribunali mathematico apud Sineses præerat, eique ac fociis persuasisse, clavem hanc esse sapientiæ Fohianæ, a tot seculis ipsis Sinesibus deperditæ. Qua de re cum in fine tractationis aliquid dicendum sit, hic plura non cumulam. Consuli autem possunt quæ pro mysterio hoc arithmetico enucleando vulgaverunt *Rud. Augustus Noltenius* (41) & *Cl. Koehlerus* (42). In reliquis quibus de re literaria hoc anno mereri annis est vir celeberrimus, laboribus de *Cartesii* philosophia ad *Nicasium* differuit, de rebus Sinicis novissimas relationes vulgavit, suo quoque loco a nobis tangendas, & capita quoque nonnulla ad historiam Germaniæ veteris & mediæ ævi pertinentia eleganter illustravit. Anno autem sequenti *Accessionum historicarum, sive monumentorum nondum hactenus editorum* tomos duos publici juris fecit: In argumento philosophico autem, cum de notione naturæ ejusque vi, & operatione inter se digladiarentur *Joannes Christophorus Sturm* & *Guntherus*

(41) Pec. Schediasmate Lips. 1734. edito, ubi nummi a *Leibnitio* inventi delineatio quoque exhibetur.

(42) Is versioni *Monadologiæ* Leibnitianæ, ipsam illustri viri epistolam ad Ducem Brunsvicensem p. 103, seqq. adjecit.

Guntherus Christophorus Schelhammerus, dynamica principia jam antè proposita contra objectiones Sturmtanas confirmavit illustravitque. Et eandem quoque viam ad decursum seculi exspirantis tenuit; semper enim aliquid novi eruditæ civitati legendum dedit, quod vel geometriam perficeret, vel calendarium emendaret, vel historiam civilem pariter atque literariam juvaret, quæ recensere omnia, loci hujus non est, videndus autem, qui cuncta pulchrè complexus est, biographus *Leibnitii* Cl. *Ludovici*. Hoc verò tempore quoque *P. Baylio*, dubia contra harmoniam præstabilitam neçtenti respondit.

*Societatis
scientiarum
Berolini
constitu-
enda auc-
tor Leib-
nitius.*

§. XIX. Illustre autem prorsus est, quo sibi civitatem eruditam immortaliter devinxit *Leibnitius*, meritum, cujus eventus latissimus vertente seculo apparuit. Nempe totus exar-descebat vir suo jure magnus in literarum incrementa promovenda, omnemque lapidem movebat, ut & ipse ex abundantissimo penu quotidie nova conferret, & alios ingenio atque doctrina præstantes ad similes conatus perficiendos exhortaretur. Probè autem & ratione inductus, & exemplis Galliæ atque Britanniæ convictus noverat, nihil magis proficuum esse literis, quàm si mutuas inter se manus viri docti jungant, initoque fœdere, positisque legibus suas symbolas ad emendandas & augendas disciplinas conferant. Cui fini obrinendo, ut erat animo magno, cum valiturum præsidium atque medium adhibendum esse statueret, *Fridericum I.* Borussia regem, principem verè magnum & amplissimè literis faventem in partes pertrahere constituit. Illum igitur cohortatus est, ut exemplum *Ludovici XIV.* & *Caroli II.* imitaturus, societatem scientiarum regiis auspiciis conderet, viros doctos concessis privilegiis ad augendum disciplinarum honorem excitaret & hoc pacto novam Musis sedem in aula sua panderet. Hæc, ut efficaç erat eloquentia *Leibnitii*, Regi præsens persuasit, virosque doctissimos ipsosque administratos Regis ea in re socios laboris & commodationis habuit, eo eventu, ut, ruptis tandem, quæ consilium laudatissimum sufflaminaverant, impedimentorum repagulis, res omnis perficeretur, &, imposito prius

novo

novo Regi diademate regio, anno sequenti recenti societati præesse *Leibnitius*, etiam absens juberetur. Quo axiomate bonis avibus, felicissimisque, pro republica literaria auspiciis ornatus, omnem in id vires contulit, ut viros undequaque colligeret, & eruditionis laude & scriptorum gloria commendatissimos, qui datis societati novæ nominibus symbolas suas ad amplificandas literas, maximè philosophiam, mathesin & philologiam conferrent, & exempla exterorum laudabili æmulatione sequerentur. Qua in re gnaviter urgenda, quàm sedula fuerit *Leibnitii* contentio, ex epistolis ejus abundè constare potest; His verò artibus adeo gratiosum se optimo Principi, gloriam ex literis promotis sibi justissimam quærenti reddidit, ut singularia prorsus benevolentia regis specimina multoties acciperet. Immo non regis tantum sapientissimi gratiâ frui, sed & optimæ Reginæ, quæ parem in sexu suo eo tempore & virtutis, & doctrinæ cultu non habebat, & amplissimè viris doctis favebat, eorumque colloquiis mirè gaudebat, placere & frequenter illi adesse *Leibnitio* licuit. Qui ut animum majestati gratiaque Regis devotissimum testaretur, cum literariis consiliis benè cœpta secundavit, tum ex rarissimæ eruditionis historicae penu in controversiis illustribus regis domus, status administris, qua posset ratione impiger adfuit. Interrupit tamen nonnihil laudabiles conatus morbus, quo aliquot menses anno c1o10cc111 Berolini ægrotavit.

§. XX. Quod Berolini tam læto successu voverat saxum, *Acta Leibnitii anno c1o10cciv seqq.* Dresdæ quoque in aula Poloniæ Regis similiter volvendum sibi esse ratus *Leibnitius*, quod convictus esset, maximo animo favere literis Principem incomparabilem, hujus quoque mentem ad excitandam academiam scientiarum compellere statuit, eo fine, ut sororio cum Berolinensi vinculo juncta communibus nifibus laboreque inter se communicato literarum incrementa promoveret. Fulciebat spem *Leibnitii*, quod regem artium mathematicarum jucunditate & elegantia plurimum delectari nosset. Nec dubitandum est, quin successum consilium habuisset exoptatissimum, si in alia tempora incidisset.

Leibnitii Oper. Tom. I.

m

Ast

Ast belli strepitu tum valdè molesto personabat Polonia, & ad magis necessaria & graviora vocabatur Regis animus. Ita verò factum, ut in ipso partu spes omnis suffocata evanesceret. Noster itaque ad præsentia conversus, non modò irenica, quæ tum in aula Berolinensi fervebant consilia maximâ prudentiâ juvare, & inepta, ac bello magis accendendo, quàm paci restituendæ idonea proscribere, maximè autem historiam Brunsvicensem, cui augendæ promovendæque destinabatur, novis laboribus illustrare aggressus est. Qua occupatione lenire se simul posse dolorem, quem ex obitu Reginae Borussiae, *Sophiae Charlotte*, qui anno c1o10ccv accidit, conceperat, sperabat. Sub prælum ergò misit *Collectionem historicorum*, quibus antiquitates Brunsvicenses & Atestinae, (quæ uno ex fonte promanarunt) illustrarentur, quæ tamen annis demùm sequentibus c1o10ccvii, c1o10ccx, c1o10ccxi, tribus voluminibus prodiiit. De qua, cum nobis instituti nostri limitibus retrahendis dicere hoc loco, & quanta illustris viri merita ob eandem in historia mediæ ævi sint, ostendere non liceat, consulendi, post ipsum collectorem, eleganter proluxa eaque doctissima præfatione de pretio huic collectioni statuendo commentantem, Ephemeridum literariorum ejus anni, itemque bibliothecarum historicarum scriptores, qui laude digna virum summum mactarunt. Interim more suo, dum editioni invigilat, scientias mathematicas, philologiam, historiam, jusque publicum minoribus scriptis, diariis literatis passim insertis, illustrare perrexit: quæ cum argumentum nostrum non tangant, prætermittimus, facilè autem ex indice scriptorum Leibnitianorum colligi, discique possunt. Majus momentum habet studium, quod haud leve hocce tempore urgebat, *Theodiceæ* opus, hortante Borussiae Regina susceptum, at post ejus funera ab eo omissum, resumendi, emendandi, augendi, perficiendi, ad quod amici eum fuerant cohortati. Absolvissè autem anno c1o10ccvii fatum celeberrima postea fama per orbis literati circulos notum, ex epistola ad V. C. *Mich. Gottlieb Hanschium* constat, qua brevem nascentis ejus libri historiam

riam est complexus. Alia quibus theologis Helmstadiensibus commodum utilemque se eo tempore præstitit, cum hac non pertineant, omittimus. Tacere autem non licet ea, quibus in argumento philosophico versatus est vir illustris anno c1o10ccviii & sequente. Nempe cum *Cudworthi Systema intellectuale* a doctissima filia dono accepisset, legere illud more suo, cumque in argumento gravissimo versaretur, examinare constituit. Vidit autem (quod ad *Cornelium Dietericum Kochium* scripsit) *eum pro parte fecisse, quod faciendum ipse censeat, ut non tam enarrentur omnia de rebus divinis dogmata hominum, cum errorum numerus sit infinitus, quàm excerpantur utiliora ad illustrandam veritatem, quæ unica est.* Ast concoquere naturas plasticas non potuit, quamvis materiæ, præter ἀπυρίας insitas esse ἐντελέχειας statueret; eo quòd secundum *Cudworthum* naturæ istæ non agant mechanicè in corporibus, cum tamen censeret ipse, omnia in natura corporea fieri mechanicè, etsi ipsa mechanismi principia ex sola materia non pendeant. Et de hoc quidem argumento, ad ingeniosissimam fœminam, quæ miro in philosophia acumine gaudebat, in literis disseruit, & assertorum suorum rationes explicuit. Deinde cum *Leibnitium*, sententiam de *Pufendorfi* philosophia morali, in libro de *Officio hominis & civis* comprehensa rogasset *Gerardus Woltherus Molanus*, Abbas Loccumensis, de ea quoque ita disputavit, ut satis luculenter ostenderet, totum quod construxerat *Pufendorfi* juris naturalis ædificium sibi displicere, principia defectibus non exiguis laborare, pleraque sententias in progressu non admodum principiis cohærere, neque ex iis, tanquam causis deduci, sed potius aliunde ex bonis auctoribus sumi, improbari sibi, quod finem scientiæ juris naturæ ambitu hujus vitæ includat, ea, quæ intra peccatus latitant, nec foris prorumpunt, ex jure naturæ excluderit, causam efficientem juris naturæ non in rerum natura, sed in superioris decreto quæsierit, sibimet ipsi vero sæpe numero obloquatur. Unde judicavit, libellum, etsi multa bonæ frugis contineat, illis tantum usum præstare, qui levi aliqua tinctura

tura contenti scientiam solidam non affectent. Qua censura, dici non potest, quàm molestus Pufendorfianæ philosophiæ moralis cultoribus visus sit, qui famam Pufendorfi invidia instigante arrosisse *Leibnitium* censebant. Enatæ inde *Observationes* celeberrimi Joannis Barbeyracii in epistolam *Leibnitianam* (43), quam tamen vindicandam postea sibi delegit Balthasar Branchu (44), arbitri sibi partes sumente Gerschomo Carmichael (45). Jo. Clericus (46) quoque, quæ injustè & præter rem notata esse a *Leibnitio* judicabat, publica scriptio-
ne confixit, eandemque semitam calcavit Immanuel Weberus (47), ut alios taceamus, qui vocibus pugnare *Leibnitium*, & præjudicia ex philosophia Scholastica hausta censuerunt. Quibus tamen respondit, & pro veritate censuræ *Leibnitianæ* disputavit Cl. Israel Theophilus Canzius (48). Porro circa idem tempus ad certamen philosophicum *Leibnitium* provocavit Francis-
ci Lamy monachi Benedictini contentio, qui dubiis premere harmoniam præstabilitam cœpit: iis enim more suo doctè & sine bile respondit.

Fructus
industriæ
Leibnitianæ
ann.
c1700cx.
& seqq.

§. XXI. Admodum fecundus fuit industria *Leibnitiana* annus c1700cx, quo plurimum philosophiam editis novis lucubrationibus amplificavit, & omni quoque literaturæ ac-
cessionibus haud contemnendas adjecit. Et primo quidem loco eventum hoc anno habuit exoptatissimum cura *Leibnitii* observationes societatis scientiarum, Berolini conditæ, uno fasce collectas edendi. Quam cum jam triennium fovisset, circa auspicia anni dicti prodire *Miscellanea Berolinensia, ad incrementum scientiarum ex Scriptis Societati Regiæ Scientiarum exhibitis edita, cum figuris æneis & indice materiarum.* Quam obser-

(43) Adjectæ sunt Gallicæ versionis ejus libri a viro præstantissimo editæ, Amst. 1718. 8.

(44) In Observationibus ad jus Romanum, Leid. 1731. 8. editis.

(45) Edidit is Pufendorfi libellum & supplementis ac observationibus auxit E-

dimburg. 1724. 12. Vid. A. E. 1727. Jan.

(46) Bibl. anc. & mod. T. IX. P. II.

(47) In Monito apologetico ad epistolam *Leibnitii* censoriam Giesæ 1719.

(48) In Philof. *Leibnitianæ* & *Wolfianæ* ut in theologia P. I. c. 11. §. 12. 13.

observationum præstantissimarum farraginem, non extorsit modò precibus & cohortationibus suis viris doctis *Leibnitius*, totam digessit, præfatusque est & regi inscripsit, omnemque editionis curam unus ferè absolvit, sed & ipse ex abundantissimæ eruditionis penu quàm plurima contulit, immortalem ei gloriam conciliantia. Sive enim mathefeos mysteria rimaretur, sive antiquitatis fontes aperiret, sive rerum physicarum, historicarum, philologicarum rationes panderet, in omnibus æquè magnum ostendit ingenium, dignus cujus vel hoc solo nomine apud posteros perennet memoria. Deinde quam absolverat, *Theodiceam, sive dissertationem de bonitate Dei, libertate hominis & origine mali*, hoc anno typis Amstelodamensium prodire jussit, cujus celeberrimi libri historiam atque fata infra strictim enarrabimus. Id in præsentia mone-
mus, & scribendi elegantiam, & argumenti varietatem multiplici doctrinâ refertam, & novas atque inauditas hypotheses miro acumine defensas & adversarios, quibus doctissima commentatio opposita est, in admirationem plerosque rapuisse, ita ut faterentur illi quoque, quibus multa paradoxa visa sunt, incomparabile esse decus ingenii *Leibnitiani*. In hac autem tractatione, quamvis plurima nova sint, harmonia tamen præstabilita non inter animam modò & corpus, sed & inter naturæ ac gratiæ regnum, itemque elementa monadologiæ prorsus singularia orbis philosophici oculos præ reliquis in se converterunt. Ceterum & *Longium, Bibliothecam sacram* augentem hoc tempore adjuvit, & thesaurum codicum Mscr. Gu-
dianum bibliothecæ Guelpherbytanæ vindicavit. Tanto ardore cum in literarum disciplinarumque augmenta esset accensus, maximo ejus gaudio accidit, ut anno sequente Petro I. Russorum imperatori innotesceret, quem Torgaviæ conveniendi occasionem erat nactus. Ut enim maxima quævis complexus erat animo Princeps magnus & præcipuè emendandis ad meliores sensus subditis excelsa spiritu intentus, ita non potuit non facilem se præbere *Leibnitio*, cujus ingens animi acies & summa de artibus atque scientiis merita ipsi commen-

data erant, auresque præbere parulas, cum nobilissima de augendis juvandisque literis consilia vir optimus suppeditaret. Quæ gratissima fuisse Monarchæ, non modò muneribus, ejus magnificentiam decentibus demonstravit, sed & paulò post memorabili eventu compertum est. Relatus enim in numerum consiliariorum justitiæ, quos vocant, intimorum, annuo mille thalerorum stipendio auctus est. Sed & postea anno 1709, quod ipse ad *Kortholtum* scripsit, ad acidulas Pymontanas profecto, Russorum Imperatoris exporrecta frui gratia licuit: eidem quoque per biduum, quod deinde *Herenhusæ* prope Hanoveram egit, adhæsit, miratus in tanto Principe non tantum humanitatem, sed & notitiam rerum & judicium acre. Quod quanta reipublicæ eruditæ utilitate, quantis scientiarum incrementis factum sit, facies Russiæ literatæ, pristinæ barbariei ingenioque Scythico prorsus dissimilis satis probat, cum hodie tanti Principis consiliis, quæ fovit, auxit, formavit *Leibnitius*, id potissimum debeat, ut nec ulla elegantiae literariæ pars in vastissimo regno desideretur, nec laudatissimis institutis sequi vestigia ista cessaverint, quibus sceptrum Russicum post *Petrum I.* tradidit divina providentia.

Conatus
Leibnitii
promove-
ndarum
scientiarum
in
aula Vien-
nensi.

§. XXII. Quæ in aula Monarchæ Russorum arrisit *Leibnitio* fortuna, apud Romanorum Imperatorem non minùs fuit faventissima. Cum enim optimus Princeps *Antonius Ulricus*, Brunsvicensium Dux, *Leibnitium* *Carolo VI.* gloriosissimæ memoriæ de meliori commendavisset, locum eum in consessu consiliariorum Imperii aulicorum capere jussit, & Baronis axioma clementissimè auxit (49). Cujus clementiæ magnitudinem cum satis intelligeret *Leibnitius*, dignum ea se reddere cupiens, anno 1711. Viennam advolavit, & quid sibi de pacis Ultrajectinæ ratione a *Sinzenдорffio* delineata videretur, augustissimo Imperatori scripto exposuit. Quæ cogitationes adeo placuere & ipsi Imperatori & summis rerum administris, ut stipendium bis mille florenorum *Leibnitio* decerne-

(49) Factum id expirante anno 1711.

retur.

retur, unà cum convictu in aula, duplo auctius, testibus *Actis eruditorum* obtenturo, ubi sedem fixam, quod facturus erat, si diutius supervixisset, Viennæ constitueret. Sed & alios inde effectus habuit ipsi lætissimos atque exoptatissimos. Admissus enim in amicitiam *Eugenii* Sabaudia Principis, aditum parante *Bonnevallio* Comite, incomparabilem heroem, artis non minùs patrocinio quàm Martis favore & experientia, atque felicitate bellica immortalē sibi faventissimum expertus est. Qui cum plurimum in aula valeret, omnium autem optimè literis cuperet, easque promotum, quo posset modo, irer, facile intelligi potest, non *Leibnitio* tantum, sed & disciplinis exoptatissimam evenisse tanti herois benevolentiam. Simili ratione aulae cancellario *Sinzenдорffio*, de quo magna erat Imperatoris opinio, valde commendata est *Leibnitiana* eruditio. Et his summis viris parariis ausus est *Leibnitius*, ultimam in vita sua manum promovendarum literarum negotio admove- re, excitata quæstione atque consultatione de erigenda auspiciis imperatoris societate scientiarum. Ad augustissimum ideo Monarcham consilia sua detulit, qui cum animo non minùs, quàm imperio esset maximus, maturè perspexit, plurimum ad gloriam sceptri sui, quin & utilitatem patriæ & regnorum suorum conferre posse, si hoc pacto scientiæ juvarentur. Urfere institutum & ipse *Eugenius*, & Comites *Sinzenдорffius* atque *Dieterichsteinus*, alique rerum Austriacarum & Bohemicarum administris, qui literis egregiè favebant; neminem enim facile omittebat vir illustris, quem laudatissimum institutum in aula Viennensi precibus, monitis, consiliis juvare promove-reque posset crederet. Et licet nonnulli, quos religionis zelus quidam, sanè præposterus, in scientias armaverat, intercederent, & clandestinis artibus sufflaminare successus exoptatos tentarent, ipsum tamen clementissimum Monarcham res immortalitatem gloriæ comparatura faventissimum habuit. Et dubium non est, quin ad lætissimum tandem eventum negotium totum pervenisset, nisi & fata publica moram injecissent; & facta ultima *Leibnitii* illud tandem imperfectum relinquere-

cum

eum coëgissent. Scripsit enim *Leibnitius* ad *Joannem Christia-
num Langium* V. C. magnum Imperatorem præclara agitare con-
silia, & scripto etiam decreto sibi rei curationem commissam esse.
*Sperareque, ubi nonnihil respiraverit aula ab incredibili sumtu,
qui in bellum præsens poscatur, rationem initum in novæ funda-
tionis, quæ viris egregiis viam apertura sit, ad præclara desti-
nata in rem conferenda.* Alio autem tempore, ad *Schmidium*,
quo imprimis intercedente apud Imperatoris amicos in aula
utebatur, scripsit, accepisse se a Cancellario aula Imperatoris no-
mine decretum confirmatorium ejus rei, sic ut negotium ex voto
optimè succedat, & speranda modò atque expectanda pax sit; rem
enim tantum non confectam esse, & desiderare modò, ultimam
manum imponendam. Ex quibus, aliisque, facilè cumulandis,
si historiam literariam scriberemus, constat, factorum iniqui-
tatem obtituisse, quo minùs res eventum sortita sit. Plurimum
quoque ei obfuit absentia *Leibnitii*, quem & negotia ab aula
Brunsvicensi commissa revocaverunt, & pestis, quæ anno
c1o1occx111 Viennam depopulata est, relinquere aulam coë-
git. Ceterum in ista mora Viennensi non modò scientiis ma-
thematicis & historiæ promovendæ consilia sua destinavisse
Leibnitium ex epistolis ejus patet; sed & philosophiam ampli-
ficare studuisse, eamque in rem *Eugenii* voluntate in literas
& philosophiam optimè affecta prudenter fuisse usum, ex de-
dicatione *Principiorum philosophiæ* a viro celeberrimo *Michaele*
Gottlieb Hanschio ad *Eugenium Franciscum* Principem de Sa-
baudia & Pedemontio &c. scripta, constat, in qua docet,
serenissimum Principem auctorem ei extitisse, ut primam de illis
conscribendis cogitationem susciperet.

Reverſi
Hanove-
ram Leib-
nitii labo-
res.

§. XXIII. Et hæc quidem Viennæ a *Leibnitio* acta sunt:
domum autem cum revocavit admotus Britanniaë throno post
mortem *Annæ* Elector Hanoveranus, quem salutare, gratu-
larique diadema regum constituerat. Qui cùm ante adventum
in Angliam discessisset, servitio tamen fidem demonstrare at-
que obsequium studuit. Cui heri sui rebus velificandi con-
tentioni tributum tunc est scheidiasma, quod rege in Britanniaë
throno

throno collocato titulo *Anti-Jacobitæ* comparuit, quodque
scriptis Anglorum nonnullorum, quæ contra religionem Lu-
theranam ad constandum Regi apud populares suos odium
prodierant, respondit, & discrimen Ecclesiæ Anglicanæ at-
que Lutheranæ in articulo de cœna curatius demonstravit. Ast
negavit *Leibnitius* haud semel, ipsum ejus scriptionis auctorem
esse. Certius est, novis stimulis adactum *Leibnitium* conden-
dæ historiæ Brunsvicensis filum resumisse. Sunt qui tradant,
indignationem aulaë meruisse *Leibnitium*, quod negotium, in
quod immensi hæcenus sumtus fuissent facti negligentius trac-
taret, & crebrioribus itineribus longaque in alienis locis mo-
ra rem interpellaret; idque adeo ægrè tulisse *Leibnitium*, ut
de relinquenda Germania, figendaque fortunarum suarum se-
de apud Gallos cogitare cœperit. Quod utrum indubitato ve-
rum sit, dicere non habemus: fatemur autem, non carere
omni verisimilitudinis specie. Nam biennium ferè Hanovera
abfuerat, reduxque *Tournemio*, Jesuitæ Gallo, quo amico
utebatur, consilium suum aperuerat, in Galliam concedendi:
lectis quoque ejus literis rex *Ludovicus XIV*, gratiam ei atque
commoda obtulerat. Paulo post autem constitutus est a rege
Angliæ historiographus Brunsvicensis *Eccardus*, ut tantum opus
perficeret. *Leibnitius* verò, quem dolores arthritici, quibus
subinde miserè vexabatur, in Germania retinuerunt, sustenta-
tus *Eccardi* industria gnaviter prosequi negotium perrexit, fa-
vente Rege, & diligentiam utriusque fovente. Itaque in stu-
dio historico iterum versatus nova ubique detegere, vetera
firmare, & origines quoque gentium eruere tentavit. Cui la-
bori elegans quoque scheidiasma de *Origine Francorum* debe-
mus, quo Francos primum venisse a Baltico mari, fuisseque
confluxum hominum ex Danis, Saxonibus, Anglis, Warnis
aliisque populis vicinis probat. Quo in asserto, veterum te-
stimoniis confirmato adversarios expertus est *Joannem Tourne-
minium* & *Nicolaum Hieronymum Gundlingium*, de qua tamen
controversia plura hîc dicere non licet. Non verò, argumen-
tum tantummodò historicum controversiæ circa hoc tempus
Leibnitii Oper. Tom. I. n impli-

implicuit *Leibnitium*, sed & philosophicam contentionis seram reciprocare cum *Samuele Clarckio*, *Newtoni* assiecla & secratore coactus est. Cum enim *Newtoniani* quidam valdè reprehenderent, quòd Deum intelligentiam supramundanam dixisset, harmoniam quoque præstabilitam improbarent, & haud pauca *Leibnitianæ* metaphysicæ arroderent, ipse, ut ingenio metaphysico *Newtonum* longè superabat, gravissimas objectiones contra attractionis & gravitationis principium, contra spatium, Dei sensorium, contra vacuum, aliaque philosophiæ naturalis *Newtonianæ* capita opposuit. Ex quo enata elegans & erudita *Collectio epistolarum Leibnitii, Newtoni, Clarckii, aliorumque philosophiam, religionem naturalem & mathematicas artes illustrantium*, quæ consuli omninò ab illis debet, qui de pretio *Newtonianæ* & *Leibnitianæ* philosophiæ (de qua nuper inter se decertarunt clarissimi viri *Voltairius* (50) & *Kahlius* (51)) judicare cupiunt. Cujus tamen argumentum atque summam enarrare hoc loco nobis, aliud agentibus non licet. Non absolvit tamen controversiam istam *Leibnitius* fatis præventus, quare ad ultimam *Clarckii* epistolam pro *Leibnitio* respondit *V. C. Ludovicus Philippus Thummigius*.

Obitus
Leibnitii.

§. XXIV. Ita totus literarum amore & promovendarum disciplinarum desiderio flagrabat *Leibnitius*, cum decrescere corporis vires, ex arthritidis doloribus & frequentibus insultibus valdè exhaustas, ipse sentiret, aliquoties ab inimico malo dejectus, a quo tamen cruciatu eum medicina quædam a nonnimine ex Societate Jesu suppeditata ad tempus liberaverat. Susceptis autem brevibus itineribus, cum de philosophia Sinenfi ad *Remondum* scriberet, arthritidis vehementia, humeros

(50) In *Comparatione Metaphysicæ Leibnitianæ & Newtonianæ*, Gallicè edita, quam Germanica veste induit *G. C. Mofhemius* magni parentis haud degener filius, Helmst. 1741. 8.

(51) In *Comparatione Metaphysicæ Leibnitianæ atque Newtonianæ* opposita *Voltairio*, Goett. 1741. 8. Germ. disputat.

tum autem est de Deo, de vacuo & loco in Deo, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de religione naturali, de anima ejusque unione cum corpore, de principis materiæ primis, de natura elementorum monadumque, & de vi activa.

ros infestans exitialis illi esse cœpit. Et assumpsit ille quidem decoctum illud, quod a Jesuita *Ingolstadiensi* parare didicerat; at exhaustæ corporis ad senium vergentis & doloribus fracti vires ejicere potionem istam medicatam nequivere, quo pacto obrui corporis ædificium prægravarique malo necesse erat. Accedebant calculi dolores, affine malum, cui medendo quidem adhibebatur celeberrimus *Seipius*, cujus tamen medicamina effectu exoptato caruere, accedentibus convulsionibus, quas instantis fati prænuntias esse, ipse probè vidit. Chartam itaque atque calamum dum poscit, & quæ scripserat lumine admovet, caligantes oculos deprehendit, abjectisque scribendi adminiculis quieti se componit, sicque post octidui morbum, nihil vaticinatus, nihil locutus, tegumento capitis oculis involutis xviii. Cal. Dec. anno cldcccxvi placidè exspiravit, annos natus septuaginta (A). De cujus morte varii, ut solet fieri, rumusculi oborti sunt, quos tamen, cum fide dignis testimoniis careant, omittere, quam fabulis historiam commaculare philosophicam virique de literis immortaliter meriti famam onerare malumus. Quo etiam epitaphium Galli nonneminis pertinet, qui mortuo leoni insultare non erubuit. Æquius, viri docti memoriam defuncti, quem vivum Principum fovit clementia, honoravit civitas erudita, laudibus cumulavit immensa eruditio, elogia decantarunt, inter quæ eminet elegans elegia amplissimi *Christiani Goldbachii* (52), quæ postquam meritis viri illustris per omnem Europæ ambitum doctrina illustris eleganter descripsisset, ita finitur:

*Nil jam terra dabas, quo pergeret, involat astris,
Fallor? an hic etiam cognita cuncta vider.*

Elatus est funere satis splendido, dignoque axiomate, quo eum virum extulerat Principum favor atque clementia, postquam

n 2

a

(A) Anno 1746. die 9. Julii orationem habuit solennem in memoriam natalis *Leibnitii* in Academiâ Lipsiensi Jo. D. Hermannus: Præfatusque est *Gottschedius* pu-

blico programme de *Anaxagoræ* die emortuali Lampiaci flecto, & vacatione Discipulorum solenni celebrato.

(52) Nov. Lit. Lipsi 1717. p. 69.

c

JAC. BRUCKERI,

a pueritia ad annum ætatis septuagesimum in scientiarum studio ita cucurrisset, ut plerosque anteverteret, totus studiis intentus & in augendas scientias omnem vim animi corporisque convertens. Quæ causâ quoque fuit, cur cœlibem vitam matrimonio prætulit; de quo semel tantum in vita, ætate jam provectior, sed frustra cogitavit.

Character
Leibnitii.

§. XXV. Fuit *Leibnitius* corpore non quidem procero, sed ad justam tamen viri magnitudinem assurgente, eoque habitu, qui macilentus magis, quam pinguis videri possit, quique animi vim mole sua non gravaret. Ejus autem robur in senefregerunt frequentes dolores arthritici & podagrici, quibus factum, ut aliquoties in vita ægrotaverit. Igneum autem temperamentum stomachi ardor subinde prodidit, unde vinum aqua temperavit, calida sæpiusculæ cum lacte usus: parcius potu, cibo paulo pleniore alebatur, quod viro, plurimum temporis meditationi tribuenti, & diu sedenti non nocuisse mirum est (53). Ita vero victus rationem habuit, ut philosophum decet, cui una veritatis cura, nullum enim ipsi prandii, nullum cœnæ tempus erat, sed vacans a studiis, famem habebat prandendi indicium. Teste autem biographo, cum in senectute doloribus arthriticis vexaretur, loco prandii pauculo lactis fruebatur, sed largius cœnabat, statimque a cœna cubitum ibat, quod antehac ante horam primam vel secundam matutinam vix contingebat. Nempe insatiabili desiderio cum in lectionem optimorum librorum, atque utilissimarum veritatum meditationem ferretur, omnes vitæ commoditates his occupationibus posteriores habuit, adeo ut integros sæpe menses^a a studiis & ex museo non discederet, quod unum sanitati ejus fuerit inimicum, nec ne, medicorum filiis discipandum relinquimus, negari autem non posse arbitramur, vitam sedentariam potissimum scorbuticam massæ sanguinis dispositionem induxisse, ex qua tandem arthritidis malum,

&

(53) Nempe temperamentum ardens & naturalis stomachi firmitas juvisse concotionem etiam semel videtur.

LEIBNITII VITA.

ci

& calculi quoque incommoda enata sunt. Multum tamen præstabat ingens vis animi, & divinum, quod nactus erat ingenium, cujus facultates ita ad optimam temperamenti rationem efformatas habuit, ut, quid natura in producendis viris magnis possit, in *Leibnitio* demonstravisse, sine temeritate judicare liceat. Et judicii quidem acumen in discernendis veri falsique causis, modo, effectibus & similibus ita prodidit, ut mirum planè sit, virum tot disciplinarum inter se diversissimarum studiis addictum inque argumenti generibus vastam lectionem & memoriam copiosam poscentibus, tanta certitudine judicasse, & in veritatum systematumque recessus tam altè penetravisse, errores detexisse innumeros, viamque a plerisque neglectam haud rarò invenisse. Quod ne *πανεργοπῶς* dixisse videamur, ad incredibilem *ἐνδοξίαν* provocamus, quam in difficillimis algebrae atque geometriæ sublimioris problematibus prodidit, quæ tanta fuit, quanta ab homine expectari potest, quaque meruit maximis veteris nostrique avi viris æquiparari, immò præferri plurimis. Quod cum in concessis habere orbem eruditum sit notissimum, disputationis fervori adscribendum esse putamus, quod vir quidam doctus censuit (54), iudicio *Leibnitium* defecisse. Quamvis enim ad hypotheses novas & ratione carentes provocent, qui ita statuunt, si quid tamen judicamus, egregiè falluntur: quòd si enim concesserimus, de quo disputandi locus hic non est, non probari posse hypotheses Leibnitianas accuratè & sine præiudicio judicantibus, aliæ tamen causæ, quàm judicandi vis imminuta accusandæ sunt; cum frequentia satis exempla sint virorum iudicio acutissimo instructorum in annalibus literariis, qui ad novas tamen & inauditas paucisque probatas sententias delapsi sunt. Ut taceamus, pleraque ea quæ judicandi virtute non consulta vir illustris attulisse accusatur, ab eo *ὑποθέσεις*

n 3

aliena

(54) Ven. Joach. Langius in Recensione scriptorum Anti-Leibnitianorum & Anti-Wolfianorum p. 36. conf. tamen *Eusl. Rimmann. Hist. lit. Germ. P. III. p. 642. Mollhof. Polyhist. T. II. p. 297.*

systematis de Deo, mundo & homine p. 151. *Humann. Act. phil. Vol. II. p. 469. Rimmann. Hist. lit. Germ. P. III. p. 642. Mollhof. Polyhist. T. II. p. 297.*

asserta fuisse, quorum natura ea est, ut de ipsius hypotheseos veritate & falsitate hætenus dispici non soleat, modò ratio pateat de phænomenis aliquid statuendi, quo duce tandem, abjecta hypothesi, ad veritatem perveniri posse sperandum sit. Quo pacto harmoniæ præstabilitæ hypothesin virum summum adhibuisse, quæ judicio carere multis visa est, infra dicemus. Fatemur autem, etsi acerrimo judicio usus sit *Leibnizius*, inveniendi tamen fingendique vim animi præcelluisse, quam verè divinam & incredibilem fuisse concedent, qui tot *supernaturalia* ab illustri viro producta in lucem, tot problemata geometrica summis quoque viris impervia, quæ construxit, & soluta postea explicuit, tot conjecturas historicas mirè rerum circumstantiis respondentes, profectas ab ingenio Leibnitiano expenderint. Cujus facultatis tanta illi adfuit felicitas, ut, quod ipse de se observavit omnia difficilia sibi facillima haberet, in facilibus nonnullis difficultatibus impediretur, cum ad summa & excelsa tantum animum intenderet. Nec vel illustrius ejus rei specimen vel gloriosius Leibnitiano nomini est, calculo differentiali, quo solo æternitatem famæ vir incomparabilis meruit. Solet autem ita plerumque evenire, ut qui has intellectus facultates habent excellentes, memoria valdè levi sustententur, contrà qui reminiscendi copiosè & fideliter virtutem possident, judicii paupertate premantur. Ast contrarium in *Leibnitio* evenisse omninò mirandum est: qui cum tantum legisset, quantum alii in tota vita vix oculis capiunt, non modò fideliter retenta suo tempore locoque resumere semper in potestate habuit, sed & rerum copia minimè impeditus suis quæque locis adhibere, ministrante memoriæ fidelitate, potuit. His accessit insatiabilis veritatum incognitarum emendandarum cupiditas, & fames scientiarum inexplebilis, qua concitatus ferè puer *Leibnitius* illis ætatis annis ad disciplinarum culmina properavit, quibus ægrè gressibus titubantibus stadium literarium ingrediuntur alii. Quod nos affectui non dare aut admirationi ineptæ, ea quæ de præcoci ejus eruditione & vulgatis in ipsa adolescentia speciminibus supra

copio-

copiosè narravimus, evincunt. Et hunc quidem scientiarum amorem non nisi cum vita deposuit, cui quas curas, quos labores, quamque disciplinarum apud Principes quoque promovendarum industriam orbis eruditus debuerit, ex narratione vitæ ejus abundè constat. Ita verò factum, cum tot divini ingenii dotes, suo jure maximæ conspirarent, ut doctrina enasceretur in viro summo non modò amplissima & per omnem ferè disciplinarum campum se diffundens, sed & ingens atque ad abditissima naturæ arcana se extendens. Quæ cum in vita satis longa jugi exercitatione firmaretur, nec cessaret vir optimus eam augere, ornare, amplificare, experientia illi exorta haud levis, qua ex arena haud rarò illa manibus quasi palpabat, quæ longa meditatione assequebantur alii. Accessere his intellectus dotibus animi virtutes haud paucae, quas valdè prædicant, qui cum eo familiariter vixerunt, vel qui commercio literario inito ejus consuetudine sunt gavisi (55). In quibus humanitatem & benevolentiam viri illustris, benè omnibus cupientis, & scientiarum juvandarum conatus, quibus posset modis, promoventis, huncque in finem consilia optima sine invidia suppeditantis præ reliquis suspiciendam esse putamus. Testem volumus innumeram epistolarum farraginem, ad viros doctos cujuscunque generis & ordinis scriptarum, quarum partem laudabili industriæ Ven. *Kortholii* debemus. In iis enim mira dulcedo atque lepor regnat, lectoris animum mirè alliciens atque capiens, jucunditasque tanta, ut legendi fastidium obrepere vix possit. Quod non modò doctrinæ varietati, qua velut floribus per hortum sparsis abundant, sed & humanitati & benevolentiae, quibus eas quasi melle condivit *Leibnitius*, adscribendum est. Huic merito jungimus æquitatem virorum doctorum meritis præstitam. Quamvis enim, ut erat animo magno & a fervili admiratione vacuo, candidè & apertè de summis quoque viris judicaret, eorumque nævos modestè reprehenderet, laudandam tamen & voluntatem esse censuit, & justum statuendum esse pretium

iis,

iis, quæ rectè fecissent, statuit. Tantùm autem ab invidia aberat, ut gloriam, quæ ipsi debebatur, haud rarò inter viros doctos divideret, & ad gloriam capeffendam non hortator modò sed & viæ dux atque pararius adesset. Nempe tantæ erant, quas in proprio fundo possederat, ingenii doctrinæque divitiæ, ut ex aliorum gloria surrepta sibi laureolam quærere, quod non nisi ingeniis vulgaribus licet, erubuerit. Mirum autem est, quantum a philosophiæ exercitatione acceperit præsidium *Leibnitius*, in continendo intra modestiæ limites animo. Quam virtutem prorsus egregiam, tum maxime ostendit, ubi cum antagonistis erat certandum. Quoscumque enim sibi adversantes expertus est, aut quos refutare est aggressus (56), ita compellavit, ut laudare voluisse censere-tur? ita refutavit, ut habere amicos & plurimùm eos facere omnes crederent. Et profectò inter summas viri incompara-bilis laudes referendum esse existimamus, quod de eo testa-tur biographus rerum Leibnitianarum callentissimus, quodque qui intima amicitia illi innotuerat *Joannes Fabricius* (57) con-firmat: de nemine unquam malè locutum, quin omnia in me-liorem partem interpretatum esse. Quod qui favori & amici-tiæ datum esse putaverit, eum ad epistolas summi viri, qua-rum pleræque familiares fuerunt, & in quibus major sentien-di judicandique usurpari solet licentia, meritò amandamus. Nihil autem jactantius ipse aut vindicavit sibi, quod suum non esset, aut inanem gloriam, licet veræ laudis esset valdè cupidus, affectavit unquam, cum vires suas sufficere ad eum ruendum locum nosset, qui præstantissimæ ejus doctrinæ debe-batur. Ex quibus omnibus, unam in rationem conductis, rectè, nisi toti fallimur, colligimus, inter maxima orbis lite-rati ingenia, quæ omnis ætas tulit, esse numerandum *Leibni-tium*, & paucos habuisse pares, superiorem inter viros doctos fere neminem.

§. XXVI.

(56) Cum nemine animo magis vulne-rato est congressus, quàm cum *Keilio* & nonnullis aliis *Newtoni* sectatoribus; verùm & heic quoque modestiam non neglexit,

luculenter testatus, displicere sibi bella, quæ victoriam spondent, sed ingloriam.
(57) Hist. bibl. suæ T. II. p. 317.

LEIBNITII VITA.

§. XXVI. Nihil in hac animi doctrinæque Leibnitianæ ^{Judicia} ^{virorum} ^{doctorum} ^{de Leibni-} ^{tio} imagine depingenda dedisse nos aut partis studio aut gentis posttræ amorì, constans civitatis eruditæ in ferenda de *Leibni-* sententia concordia probat. Facilis autem labor esset, si id ageremus, satis magnum elogiorum Leibnitianorum acer-vum congerere, quæ de insigni philosopho pronuntiavit res-publica literaria. Verùm quo minùs his inhæreamus, dicen-dorum copia obstat. Ne verò sine calculo doctorum virorum de præstantia ingenii ingentibusque doctrinæ meritis tanti viri sententiam dixisse censeamur, trigam virorum inter eruditos celeberrimorum in partes vocamus; *P. Baylium*, *Paulum Pellissonium*, & auctorem *Memoriarum literariarum Trivultinarum*. Et *Baylius* (58) quidem cum epistolarum inter *Pellissonium* & *Leibnitium* controversias religionis agitantium mentionem fecisset, subjicit: illi ipsi, qui mille speciminibus edocti ingenii Leibnitiani vastitatem intelligunt, non possunt satis mirari, quan-ta puritate Gallici sermonis has objectiones exaraverit. Certè ex illorum virorum numero esse censendus est, qui meritum, quæ hominibus obtingunt, limites ignorant, sed omnem eorum orbem implent. *Pellissonius* autem non minùs eleganter ad *Pirotum*: *Fidem testor, totum me cepisse Leibnitium nostrum, cujus anno-tationes priores mihi pulcherrimæ visæ sunt, indeque postea conje-cisse inesse ei ingenium elegantissimum, judicium acre, ratiocinan-di peritiam accuratè in recessus rerum penetrantem, quamvis soli-da ea esse, quæ scripsit, non videantur. Testatur autem trans-missa epistola magnam judicii vim, doctrinam solidam, sensumque verum omnium exquisitum. Gaudeo quoque ex meditationibus phy-sicis tantum religionis relucere, ex quo & intentio animi optima, & scopus justus atque purus pectusque integrum elucet: recta quo-que videntur, quæ de extensionis idea differit, quibus omnino poli-licem premo &c.* Paulo plenius de *Leibnitio* judicat auctor *Me-moriarum Trivultinarum* (59), qui cum recensum epistolarum Leibnitianarum a *Kortholto* editarum dedisset, pulchreque ob-

Leibnitii Oper. Tom. I.

o

servasset,

(58) Dict. art. *Pellisson* not. C.

(59) 1737. Nov. art. 2.

servasset; ex epistolis familiaribus virorum doctorum imaginem atque characterem omnium certissime disci posse, addit: *Totum se in his epistolis denudasse Leibnitium: conspici in iis theologum, juris peritum, philosophum, historicum, mathematicum, & cum omnia comprehenderet, in omnibus totum.* Patere in iis non ejus modo systemata, & animi sensa, sed & characterem: *ubique enim prodeire virum bonum, honestum, humanum atque benevolum, pacis amantem, contradictionis & liticularum humanitate carentium atque judiciorum temerariorum inimicum, quem cum in supremo loco infinita doctrinae vis & amplitudo collocasset, attingere vulgi invidia non potuerit. Apparere luculentis speciminibus, quanta facilitate animi, gloriam suam aliorum honori inservire jussisset, licet illi minima pars eorum esset, de quibus gloriarentur: quanto desiderio vires omnes in id contulerit, ut scientiam incrementa promoveret; neglecta earum promotarum fama atque laude; quam impiger fuerit in juvandis meditationibus & luminibus suis, illis qui magnum quid conarentur; quantumque precum, cohortationis, consiliorumque ad eam rem contulerit, idque effecerit, ut prima ferè consiliorum omnium causa movens esset, quibus aucta sit eo tempore respublica literaria, in qua ob singulare studium & ingenii capacitatem principatum aliquem obtinuerit.* Adduntur plura, de scriptis, meritisque summi viri magnificis elogiis differentia, quæ brevitatis causa omittimus. Hæc enim non a Germanis sed a Gallis profecta, qui in contemnendis alias Germanorum ingeniis faciles sunt, opponere licet iis, quæ Lockius, Molineus, Keilius, & nonnulli alii censuræ impatientes de tanto viro sinistius judicant.

Merita
Leibnitii
de disci-
plinis.

§. XXVII. Rectè judicavisse viros doctissimos, quorum de Leibnitio effata adduximus, facta inductione exemplorum demonstrari, probarique potest, polyhistoris laudem eum, si quis unquam jure suo meruisse. Nam non una sibi devotum habuit scientia, sed per omnes disciplinarum circulos latè vagatus, nulla est, quam non attigerit, perspexerit, amplificaverit. Mirumque omnino est, quod cum in geometriæ subli-

mioris

mioris studio omnem ferè, quæ ante ipsum fuit, ætatem superaverit, in aliis tamen eruditionis generibus, ab hac disciplina theoretica longissime distantibus, qualia sunt jurisprudentia, historia, antiquitatum cognitio, studium etymologicum & similia; ubique Roscium sese præstiterit, in iis quoque disciplinis commendatissimus, quæ ab ingenio laudem accipiunt. Cujus exempla esse possunt carmina Latina, propitiâ venâ a viro summo conscripta, in quibus sive inventionis elegantiam, sive numerorum aptè fluentium concinnitatem, sive totius carminis effigiem ad veterum exempla feliciter effectam consideres, facile concesseris inter melioris generis poetas Latinos suo tempore Leibnitium fuisse connumerandum. Maxime autem acumen & rerum pondus in illis miratur Fontenellius, ideoque cum Lucano Leibnitium comparat: quem tamen castigata cogitandi fingendique ratione superavisse, omnino fatendum est. Non impari felicitate versiculos Gallicos scribere tentavit, cujus linguæ elegantiam ita tenebat, ut non modò in Gallia natus videri posset, sed & Gallorum eloquentissimos paribus vestigiis fuisse secutus judicaretur. Præclarissime autem in omni historiæ genere, maxime, quæ ad medium ævum pertinet, erat versatus. Cujus studii fundamenta cum a doctissimis præceptoribus, maxime Joanne Andrea Bosio hausisset, maturè industriam illi dicavit suam, eo quod intelligeret, jurisprudentiam publicam, cui se in juventute præcipuè addixerat, Principumque controversias non nisi hoc lumine collustrari posse. Juvenem autem in hac eruditionis parte Leibnitium excelluisse, & historiam quoque illuc traduxisse, ut usum in causis illustribus haberet, ex scriptis Uficovii & Furstenerii nomine editis disci potest. Maxime verò immensa rerum mediæ ætatis cognitio illi subnata est, ex quo tradita sparsa describendæ historiæ Brunsvicensis, iter fecerat per Germaniam & Italiam, reduxque undecunque affuebant, quibus consilium istud juvari posset. Qua de re cum supra nonnulla dixerimus, ea otiosè non repetemus. Ast junxerat vastissimæ notitiæ rerum veterum insolitam conjiciendi felicitatem,

tem, qua in caussas abditas & latentes penetrabat; & eruebat nonnunquam illa, quæ ignota prius erant omnibus. Neque folis Brunsvicensis domus limitibus se circumscribi passus, ad omnium ferè regionum historiam respexit, vetustas origines eruit, pacta, fœdera, statuta, quæque alia publica diplomatum fide constant, consuluit, indeque elegantissimum *Codicem juris gentium diplomaticum* extruxit. Nec alius fuit in jurisprudentia, cujus nævos quàm acutè perspexerit, quantaque industria medicinam illis afferre tentaverit, ex supra narratis liquere potest. De quibus tamen ejus meritis heic prolixius agere, institutum vetat, meretur autem vir summus ex laboribus literariis cognosci, ut constet, quanta *πολυζήσιος* laude meritò floruerit. Præclarè verò in philosophiæ historia versatus, omnem veterum doctrinam eleganter animo complexus est, tantaque judicandi acie excussit, ut non possint non ea jucundissima esse, quæ ubique ferè tum in scriptis tum in epistolis disseminavit. Id quod eo magis mirandum, quo magis, eo quidem, quo *Leibnitius* vivebat, tempore, historia philosophica vix ex pulvere ac squalore inter Germanos protracta caput efferre & lumina disciplinis philosophicis præferre cœperat. Solebat autem vir illustris non ipsa tantum veterum dogmata perquirere, sed momenta quoque systematum expendere, deque eorum veritate aut falsitate judicium interponere. In quo licet, fato humano, non semper ad scopum collineaverit, fatendum tamen, virum acutissimum multa vidisse, quæ ignorabantur aliis, & penetralia veteris philosophiæ perreptavisse. Ad quam ineundam viam dux illi fuit incomparabilis *Jacobus Thomafius*, cui revera restitutam historiam philosophicam maximè illam, quæ de genuinis veterum opinionibus decernit, in Germania nostra debemus. Cujus ductum secutus admodum juvenis veteres & recentiores inter se comparavit, eorum dogmata excussit, rationes latentes in apicem produxit, talemque se præstitit, ut, nisi, nescio quo fato, præpostero Syncretismi inter veteres & recentiores ineundi studio fuisset præoccupatus, ab eo adhuc juvene ingentia

gentia incrementa sperare potuisset historia philosophica. Ex hinc caussa quoque derivanda est, cur veteribus per totam vitam fuerit propensissimus, quos facilius contemni atque reprehendi, quam intelligi a plerisque rectè statuebat. Maximè verò favebat vir summus *Platoni*, in cujus philosophia ipsi plurima probabantur. Unde ad *Bierlingium* scripsit: *de Platone non sentire se tam contemnit, meditationes ejus autem sibi & profundas passim & utiles videri. Et habere se Ciceronem non malam judicem secum sentientem. Didicisse enim nos non ita pridem, plus Platonem in recessu habere, quàm vulgò appareat. Paulo prolixius autem de Platone ejusque philosophia disseruit, & quid ipsi in ea probetur exposuit in epistola ad Cel. Hanfchium, ejus schediasmati de *Enthusiasmo Platonico* præfixa, quæ idcò memorari expendique merentur, quia ad origines hypotheseum Leibnitianarum intelligendas plurimum facere possunt. Scribit autem polyhistor præstantissimus: » Nulla veterum » philosophia magis ad Christianam accedit, quàm Platonica, » etsi meritò reprehendantur, si qui ubique putent *Platonem* » conciliabilem Christo. Sed ignoscendum est veteribus, initia rerum creationemve, & corporum nostrorum resurrectionem negantibus. Hæc enim sola revelatione sciri possunt. Interim pulcherrima sunt multa *Platonis* dogmata, » quæ tu quoque attingis: unam omnium caussam esse: esse » in divina mente mundum intelligibilem, quem ego quoque » vocare soleo regionem idearum. Objectum sapientiæ esse » τὰ ὄντως ὄντα substantias nempe simplices, quæ a me monades appellantur, & semel existentes semper perstant *πρώταις* » *ἀκίνηταις* τῆς ζωῆς, id est Deum & animas, & harum potissimas, mentes, producta a Deo simulacra divinitatis. Mathematicæ autem scientiæ, quæ agunt de æternis veritatibus » in divina mente radicatis præparant nos ad substantiarum » cognitionem. Sensibilia autem, & in universum composita, » seu, ut ita dicam, substantiata, fluxa sunt, & magis fiunt, » quàm existunt. Porro quævis mens, ut rectè *Plotinus*, quendam in se mundum intelligibilem continet, immò mea sententia*

» tentia & hunc ipsum sensibilem sibi repræsentat. Sed infi-
 » nito discrimine abest noster intellectus a divino, quod Deus
 » simul omnia adæquatè videt, in nobis paucissima distinctè
 » noscuntur, cetera confusa velut in chao perceptionum no-
 » strarum latent. Sunt tamen in nobis semina eorum, quæ
 » discimus, ideæ nempe, & quæ inde nascuntur, æternæ ve-
 » ritates: nec mirum, quum ens, unum, substantiam, ac-
 » tionem, & similia inveniamus in nobis, & nostri conscii
 » sumus, ideas eorum nobis ineffe. Longè ergo præferendæ
 » sunt *Platonis* notitiæ innatæ, quas reminiscentiæ nomine ve-
 » lavit, tabulæ *Aristotelis* & *Lockii* aliorumque recentio-
 » rum, qui *ἰσχυρισμῶς* philosophantur. Itaque *Platonem* *Ari-*
 » *stoteli* & *Democrito* utiliter conjungendum censeo ad rectè
 » philosophandum. Sed nonnullas *κειίας δόξας* in eorum uno-
 » quoque expungi oportet. Non malè Platoniciis quatuor in
 » mente cognitiones agnoscuntur, sensus, opinio, scientia,
 » intellectus, nempe experimenta, conjecturæ, demonstratio
 » & pura intellectio, quæ veritatis nexum uno mentis ictu
 » perspicit: quod Deo in omnibus competit, nobis tantum
 » in simplicibus datum est. — Animam in hoc corpore vel-
 » ut carcere esse, sano sensu intelligi potest. Sed abjicienda
 » est philosophorum veterum opinio, quod corpus pœnalis sit
 » carcer intelligentiæ olim peccantis. Illud rectè veteres,
 » animam in corpore tanquam in statione esse, unde injussu
 » summi Imperatoris decedere fas non sit. Nec illud inele-
 » gans, providentia nos regi, qua rationem sequimur fato,
 » & instar machinæ, dum affectibus ferimur. Id enim ex
 » harmonia præstabilita hodie nobis perspectum est, Deum
 » omnia tam mirificè instituisse, ut corporeæ machinæ men-
 » tibus serviant, & quod in mente est providentia, in corpo-
 » re sit fatum. Etiam de virtutibus præclare Platonici & Stoi-
 » ci veteres &c. « Describendus erat locus integer, licet
 » longiusculus, ut dictorum ratio constaret. Etiam si enim non
 » negemus, explicationes Platoniorum dogmatum nonnullor-
 » um a magno viro allatas illis probari non posse, qui sine
 præ-

præjudicio *Platonem* legerunt: qualia sunt quæ de objecto sa-
 pientiæ, deque harmonia inter fatum & providentiam dixit,
 in quibus in devia virum eruditissimum deduxit studium hy-
 potheses suas apud veteres inveniendi: fatendum tamen, in-
 solitam Platonismi notitiam in his demonstravisse *Leibnitium*,
 satisque prodidisse, quàm pulchrè *Academiæ* parenti faveret.
 Sed & aliis *Graciæ* veteris sapientibus mirè se præstitit be-
 nevolum, illis indignatus, qui de majoribus abjectè sentiunt.
 Id nos animadversiones ad *Bierlingium* scriptæ, docent, in
 quibus inter alia: » Etiam *Seneca* & Stoicis plurimum faveo;
 » idem fecit *Cartesius* etiam in morali philosophia & in uni-
 » versum sentio, rectius & utilius dispici, quid in veteribus
 » probandum, & in usus nostros transferendum sit, quàm
 » quid reprehendendum. Nemo unquam clarus fuit, in quo
 » non multa laudem mererentur. Video hodie juvenes hoc
 » morbo laborare passim, ut de majoribus contemtim lo-
 » quantur: credo ignorantia, vel potius negligentia excu-
 » sandæ causæ, ut jure illorum præceptis carere videantur.
 » Itaque consultum puto, ut prudentia docentium a tam pravo
 » more abducantur. Verissima est Stoicorum doctrina, affec-
 » tus esse perturbationes, & dandam operam, qua licet, ut
 » sine perturbatione judicemus. Sed fatendum est, perturba-
 » tiones non semper vitari posse, & tunc nostram esse debe-
 » re curam secundariam, ut eas moderemur, tanquam in po-
 » testate. Ideam sapientis perfecti, ut optimæ reipublicæ pro-
 » poni utile est, est nuppiam detur in terris. Etiam *Acade-*
 » *micorum* & *Scepticorum* placita multa cum utilitate expen-
 » dentur ab eo, qui vera philosophiæ principia constituere
 » volet. Multa enim verissimè de sensibilibus insubstantia,
 » quæ phænomenis magis sed legitimis, quàm rebus, accen-
 » feri merentur. Non omnis cognitionis fundamentum sunt
 » sensus: veritates necessariæ a sensibus non docentur &c. «
 Non verò *Græcanicæ* modò philosophiæ se faventem præbuit
Leibnitius, sed exoticæ quoque, maximè *Sinica*, quàm mirè
 ab eo tempore deperire cœperat, ex quo cum Jesuitis reli-
 gionis

gionis Christianæ inter Sinas ferendæ causâ a Pontifice Romano missis commercium epistolicum instituerat, legeratque libros Sinicos a Remondo communicatos. Fatetur enim in epistola ad hunc virum clarissimum (60): sensum æquiorum atque saniorum omnino tribuendum esse veterum Sinarum præceptionibus; indeque doctrinas eorum de supremo principio, de ejus unitate, de materia universali, de substantiis spiritualibus & similibus ita explicari posse, ut falsæ & suspectæ significationes omittantur. Unde facilis quoque est in excusando cultu majorum Sinico. Sed & Scholasticos contemnendos haud esse, planeque rejiciendos statuit, quamvis naves eorum satis intelligeret. Quare jam fassus est cum Nizolii librum ederet: iniquos esse, qui temporum infelicitum lapsus tam acerbè perstringunt, qui si illic fuerint, aliter sentirent. Cujus rationes cum ab iniquitate temporum & miserabili fato, quod scriptores optimos & alia studiorum auxilia hominibus invidit, derivavisset, addit: Non verè se dicere, Scholasticos vetustiores nonnullis hodiernis & acumine, & soliditate, & modestia ab inutilibus quæstionibus circumspectiore abstinentia longè præstare: esse quoque sectam nominalem hodiernæ reformatæ philosophandi rationi congruentissimam. Alibique Scholasticos agnoscit abundare ineptiis, sed aurum esse in illo cæno, hocque bene scivisse Gronium. His opinionibus decretisque cum subscriberet Leibnitius, mirum non est, haud pauca veteris philosophiæ, & Scholasticæ quoque in ejus systema, quod formare cœperat, confluisse, & prætulisse eum veteres recentioribus, quorum *κατοχή* non æquo satis animo ferebat. Fatendum tamen, viris in philosophia summis, quos recentior ætas tulit, honorem, quem mereri credebatur, detulisse, cujus specimen esse potest judicium ejus de Hobbesio, quem paucos censebat intelligere, eumque non tam esse pro absoluta potestate, quàm putatur, licet insufficientia principia sint. In ipsa philosophia autem omnibusque ejus partibus novum systema

(60) Hoc ultimum Leibnitii scriptum fuit, quod moriente ferè manu consignavit.

stema meditando animi vim prorsus singularem demonstravit, licet nullam earum perfecit, ad alia mox traductus. Et logicam quidem artem nova luce perfundere in meditationibus de cognitione, veritate & ideis conatus est, cujus summam exhibet Ven. Walchius (61). In quo brevi schediasmate multa ad naturam idearum intellectus humani pertinentia cumulavit. Quæ displicuere quidem viris nonnullis doctis, D. Fr. Hoheisio (62), & J. Fr. Mullero (63), maximè verò Lockio, qui se, lecta illa tractatione judicasse ait, etiam optimis naturæ muneribus instructos, in fundamenta rei ipsa penetrare, non sine diuturna meditatione posse, & vastissima quoque ingenia non nisi ad valdè limitatam cognitionem pervenire: ait in aliam longè sententiam discesserunt alii, inter quos illustris Wolfius (64), his potissimum assertis in extruendo logicæ ædificio usus est, viri clarissimi autem Frid. Philippus Schlosserus, & Joannes Ulricus Cramerus defendere Leibnitium fategerunt. Quàm profundè autem ad naturæ arcana respexerit, eaque explicaverit in Theoria motus abstracti & concreti, quas suprà enarravimus, abundè demonstravit, quas tamen hypotheses missas fecit, postquam nova principia dinamica, novamque substantiæ corporisque notionem sibi effinxerat. Totum porro sibi vindicavit Leibnitium metaphysica. Maximo enim ingenio usus, cum geometriæ beneficiis notionibus uti generalissimis, abstractis, universalibus didicisset, & summo acumine ex axiomatibus paucis, & universalem veritatis complexum spondentibus geometrica ratiocinandi peritia conclusiones deduceret infinitas, mirum non est, totum quasi systematicum factum esse. Nec errasse censendi sunt, qui ingenium ejus merè systematicum fuisse, & in eo genere omnes ante se superavisse, judicaverunt. Non contentus enim rerum sensibus & attentioni observantium experientia & historia intellectus humani, ad

Leibnitii Oper. Tom. I. p. uni-

(61) In Hist. Logicæ L. II. c. 1. S. 3.

(62) In Hist. Logicæ L. II. c. 1. S. 3.

(63) In Sched. de Ideis.

(64) In Dubiis cel. Wolfio de Facultatibus intellectus objectis.

(65) Vid. Praef. Logicæ Germanicæ.

universales notiones & principia prima assurgebat, &, ut mira fecunditate ingenii pollebat, longam ex illis consequentiarum atque conclusionum catenam efformabat. Unde novæ enatæ hypotheses, satis quidem paradoxæ & a communi philosophantium sententia, quin a sensu quoque plerorumque remotæ, ideoque tot contradictionibus oneratæ, ast ita principiis suis connexæ, & implicitæ, ut arctissimè inter se cohæreant; quo factum, ut concinnum prorsus & mirè cohærens ædificium exurgeret, qua in re ingenium Leibnitianum prorsus excelluisse rectè viri docti observaverunt. Argumentum morale autem nupiam ex instituto tetigit, pauca quædam *ἐν παρόδῳ* (65) attulit, quæ infra referemus. In tractatione politica verò eo acutiùs vidit, quo majori ad id historiæ apparatu erat instructus, quoque feliciùs ad regulas generales cuncta transferebat. Nulla autem in scientia vel ingenii vastitatem vel cogitationum sublimitatem vel meditationum felicitatem magis prodidit, quàm in artibus mathematicis. In quibus difficillimas arithmeticæ & geometriæ disciplinas perficere aggressus, supra omnem expectationem ad humani intellectus apicem progressus fuisse rectè censetur. Non provocabimus ad universi orbis mathematici sententiam & consensum, quem conspirare amicè in hac Leibnitiani nominis gloria, nemo est rerum literariorum tam ignarus, ut nesciat: sed ipsa viri maximi specimina *Actis eruditorum & Ephemeridibus Parisiensibus* pleraque inserta in partes vocamus, quibus tantum matheïn sublimiorem juvit, quantum ab humano ingenio proficisci potuit. Illustre autem prorsus exemplum est calculus differentialis, cujus inventionem, præstantiam, usum, sublimitatem hoc loco describere velle, esset falcem in alienam messem mittere. Consuli de eo debent qui hodie magnis passibus tantum virum sequuntur geometræ Galli & Germani incomparabiles: inter quos primi ferè laudatissimam scientiam explicare & transferre in usum cœperunt *Bernoullii* fratres, primus integram scripto explicatam dedit illustrissimus *Hospitalius*

(65) In *Præf. ad Cod. juris gentium diplomaticum*.

pitallius (66), vel potius, cujus schedis & institutione is usus est illustre hodie Basileæ fidus *Joannes Bernoullius*. Id unum observamus, quantitates infinitè parvas calculo subjicientem, *Leibnitium* satis demonstravisse, quantis gressibus aliorum lumina antevertendo, in ipsa infiniti adyta penetrare cœperit. Unde suo jure inter maxima orbis ingenia locum sibi vendicat, quem incassum, si fatendum, quod res est, illi denegant, qui inventionis illustris gloriam *Leibnitio* tribuere recusant, magnæ Britanniae mathematici, quibus illustris eques *Isaacus Newtonus*, cui methodum fluxionum, cum calculo differentiali conspirantem debemus, *Leibnitio* præluxisse visus est. De qua re controversiam non sine animorum motibus agitatam, heic exponere esset historiam matheseos sublimioris scribere, quæ alio loco quærenda est. Consuli autem præter scripta *ἀπορίσματα* possunt, quæ viri clarissimi *Des Maizeaux* & *Ludovicus* strictim exposuerunt, qui tamen inter se comparandi sunt, ut, quid in ancipiti argumento, in quo excutiendo ad leges rationalis scientiæ haud semper attenderunt viri docti, & fidei historiciæ gradus non semper ponderarunt, verisimiliter credendum sit, pateat. Difficile enim esse, de re ipsa, quæ facta respicit, statuere, vel inde constare, quia, licet epistolas chartasque ad historiam hujus controversiæ illustrandam pertinentes a viris doctis examinare jusserit societas regia, quæ postea typis quoque vulgatæ sunt (67), *Leibnitius* tamen, qui consultus prius de eo examine non erat, alias schedas *ἀπορρίπτους* illis opponere promisit, quas vulgare tamen morte præventus non potuit. Unde æquum censuit illustris societas declarare, quod arbitrium interponere, & dirimere controversiam lata sententia non voluerit. Nobis id unum hoc loco ad tuendam, quam *Leibnitio* deberi, præter Angliam, omnis orbis mathematicus fatetur, gloriam annotavisse

(66) In *Analyfi* infinitè parvorum.
(67) Prodiit: *Commercium epistolicum D. Joannis Collins, & aliorum de analyfi promota, jussu Societatis regiae in*

cem editum Londini 1712. 4. illud per omnem ferè Europam distributum esse testatur Ludov. l. c. p. 297.

tavisse satis est; ipsum illustrem *Newtonum* in eo potissimum cum sectatoribus decertasse, ut ante *Leibnitium* analysin infinitesimalem, quam methodum fluxionum vocat, se invenisse, sibi que primi inventoris gloriam deberi contenderet, negare non ausum (68), quod negari quoque non potest (69), *Leibnitium* ipsum suo ingenio illam debuisse, adeoque secundum inventorem fuisse. Qua de re tantis animorum motibus an decertandum fuerit, cum utrique viro maximo tanta ingenii vastitas contigerit, ut suæ meditationis profunditate & felicitate hanc viam detegere potuerit, ætas postera absque favore & invidia judicabit. Certè *Leibnitium* animi magnitudo, tories probata a plagii suspitione eo magis vindicat, quo magis, rectè annotante *Fontenellio*, jam in *Theoria motus abstracti* prodidit, fundamenta totius rei a se non ignorari; & ipse *Leibnitius*, si verum fatendum, nec verba torquentur, *Newtoni* famam plagii suspitione onerare nunquam intenderit, quod a moribus ejus alienum fuisse vel ex solis epistolis constat, & multoties ab eo fuit improbatum. Illud nec contraria factio facilè negaverit, cum anno cLoIocLxxxiv prima calculi differentialis specimina prodire juberet *Leibnitius*, neminem inventionis gloriam ei denegavisse, eoque integro novennio jure gavissum esse virum summum, donec primus *Joannes Wallisius* inventionem *Newtono* vindicaret. Verùm de his disputare prolixius aliorum industriæ relinquimus, dolemus autem scientiam infiniti, quam meditabatur vir summus, morte præventum dare non potuisse.

Eruditio
theologica
Leibnitii.

§. XXVIII. Eminuisse in omnibus ferè partibus eruditionis *Leibnitium* ex dictis est manifestissimum. His si cognitionem

(68) Que Mr. *Leibnitz* l'ait inventé après moi, ou l'ait eu de moi, c'est une question qui n'est de nulle conséquence, puisqu'il y a des seconds inventeurs n'ont proprement aucun droit à l'invention. *Newton Recueil* T. II. p. 108. Ita verò tota controversia non de ingenii acumine, sed de fatis felicitate, temporeque priore contendit.

(69) Negavit autem id, qui renovatæ litis auctor erat cel. *Keilius* in Epist. ad H. *Sloane*, *Commerc. epist.* p. 110. Contrarium tuetur *Bernoullius* in Epistola adjecta Germ. Versioni *Theodiceæ* p. 920. Frigidam verò distinctionem inter inventorem primum & secundum remanent *A. E.* 1729 Mart. p. 137. seqq.

nem theologicam adjecerimus, nihil faciemus, quod non veritas comprobaverit. Legerat enim & cum cura inspexerat veteris ecclesiæ doctores, deque eorum placitis & acutè & moderatè judicabat, cujus exempla haud pauca in *Theodiceæ* opere occurrunt, in epistolis quoque nonnulla deprehenduntur. Recentiores autem theologos, & suæ, cui addictus erat, & ceterorum, quæ dissentiant, ecclesiarum evoluisse & examinasse, si alia non suppeterent, ea satis probant, quæ in irenicis consiliis agitavit atque scripsit, quæque cum *Pellissio* de articulis in controversiam vocatis disputavit. Laudandus verò in eo magnoperè, quod philosophiæ auxilio, usus, divini ingenii acie atheorum copias in fugam dederit, & *Socini* affectas pestum dederit, eorum argutias rationum acumine confundendo. Quod pro ecclesiæ Lutheranæ dogmatibus ita adhibuit, ut qui præcipuè eam a reliquis cœtibus disjungit, articulum præsentiae sacramentalis in S. Cœna, rationibus quoque philosophicis confirmari posse confideret. Quamvis enim, ut animo erat ab omni servili jugo abhorrente, & in tolerandis dissidentibus inter Christianos esset facillimus, immò valdè ad unionem inter eos revocandam inclinans consiliis, rationibus, cohortationibus pacem suaderet, discedere tamen ab ejus ecclesiæ communione noluit, etiam magnis promissis tentatus.

§. XXIX. Sunt & alia, in *Leibnitio* laudanda, quæ verò ^{Diligentia Leibnitii.} hic tangere omnia brevitatis, cui in abundanti argumento studium, prohibet. Non tacenda tamen inexhausta ejus diligentia, qua dies noctesque intentus studiis tot meditationibus excitandis, fovendis, examinandis, tot vastis voluminibus volvendis, tot itineribus suscipiendis, tot epistolis scribendis unus sufficit. Nempe ineffabilis cupiditas juvandi literas, juncta ingenio excellentissimo & ad hanc rem nato, calcaris instar erat, ut cuncta alacriter suscipere, suscepta autem magna patientia persequeretur. Cujus rei testimonium omni exceptione majus exhibet primò quidem studium, quod immensum posuit in excolendis perficiendisque inventis, maximè

autem in absolvenda machina arithmetica, cujus eum curam jam inter Gallos Anglosque versatum habuisse supra memoravimus, & in quam ingentem vim pecuniæ profudit (70). Qui sumtus, quos in machinas & alia hujus generis impendit, in causa fuerunt, cur, licet frugaliter viveret, & magnis redditibus ex munificentia Principum gauderet, eam tamen auri summam, ut nonnulli fingunt (71), non reliquerit, quæ admirationem meruisset, sed intra mediocritatem ejus facultates constiterint. Deinde industriæ specimen esse possunt itinera frequentia, quæ vel rogatus a Principibus, vel instinctus desiderio promovendarum disciplinarum, suscepit. Cum enim abundantissimam doctrinam nutrire merito crederetur, & insolitum viri acumen in aulis Principum magnam estimationem meruisset, favor inde aularum secutus est, quibus obsequium præstare eo magis annisus est, quo magis ita felicissime promoveri extendique rei literariæ fines posse intelligebat. Id quod magno orbis eruditi commodo factum esse, ex iis, quæ suprà de mora *Leibnitii* in aula Moguntina, Hanoverana, Berolinensi, Viennensi & apud Russorum Imperatorem tradidimus constat. Nec omittendum est, in historia *Leibnitii* philosophica, virum illustrem, quem vivendi prudentia & philosophiæ cognitio etiam fœminis commendavit, purpuratis atque illustrissimis, literis eas compellavisse; sic ut commercium hoc literarium testis sit fide dignissimus prorsusque immortalitati tradendus, non deesse nostræ ætati fœminas, quæ mulierum philosophantium catalogo summo jure mereantur adscribi. Inter quas & nativitatis sorte & ingenii sceptro atque diademate digni excellentia primum locum tenent, *Sophia Charlotta*, Borussia Regina, & *Guilhelmina Charlotta* eo tempore Princeps regia Walliæ. Et illam quidem *Theodiceæ* scribendæ auctorem fuisse *Leibnitio*, ubi hypotheses suas

(70) 24000 thalerorum summam in eam impendisse tradunt Nova literaria Lipsiensia 1717. p. 376. & tamen imperfecta mansit. Plura de ea dabit Cl. *Ludovigi* dilig-

gentia l. c. P. II. c. 21. §. 328. p. 233. seqq. (71) *Niceron Mémoires*; qui a peregrinante quodam, ut sæpius illi accidit, deceptus esse videtur.

suas explicantem audivisset, suprà jam narravimus. Ad quam excelso, quo posita fuit, loco non tam fortunæ quàm naturæ muneribus & consummata virtutis meritis dignam plures epistolas scripsit, quæ quales fuerint, ipse alicubi prodidit *Leibnitius*, scribens ad *Joannem Albertum Fabricium*, optare se plerasque epistolas a Regina Borussia & ad eam scriptas non combussissent malè circumspècti homines, habituros enim nos, quæ facile opponi Regiæ Suedorum possent. Non paucas tamen passim servatas esse, & inter eas nonnullas ad seipsum sibi superesse, unde vim ingenii in Principe fœmina, animumque mire ad doctrinas erectum intelligas. Alteram Principem autem nobilitavit in civitate philosophica controversia illa literis reciprocata inter *Leibnitium* & *Clarckium*, cujus suprà facta est mentio; illa enim committere inter se acutissimos philosophos dignata, ipsa scriptorum & disceptationum testem egit atque arbitrum. His tertiam addimus *Charlottam Elisabetham*, *Caroli Ludovici Electoris Palatini*, Principis literatissimi, filiam, *Philippo V.* Aurelianensi Duci nuptam; ad eam enim de antiquitatibus nonnullis nuper detectis eruditè disseruit, & cum *Baudelorio*, ea attenta, disceptavit. Sed & alias fœminas illustres literis addictas sibi faventes literisque innotescentes habuit, leguntur enim in memoriis Leibnitianis passim extantibus nomina *Bri-nonie*, *Kilmanseggeriæ* Comitissæ, *Cleinburgiæ*, *Cudworthiæ*, *Marshamo* junctæ, *Weileriæ*, & præcipuè *Sapphus* Gallicæ, *Magdalene Scuderiæ*. Tacemus imperantes Principesque alios, ad quos frequenter literas exaravit, & haud paucas ab iis accepit *Leibnitius*. Omnium autem luculentissime & studium quod servavit *Leibnitius* ingens scientias promovendi, & inexpugnabilem industriam probat commercium literarium, quod cum celebratissimis totius Europæ viris aluit, quorum nomina adducere hoc loco omnia paginæ angustia prohibet; fulgent autem velut inter ignes Luna minores tituli nomenque *Arnaldi*, *Behrensi*, *Eduardi Bernardi*, *Bernoulliorum*, *Bignonii*, *Boecleri*, *Boineburgii*, *Bosii*, *Burneti filii*, *Bouveri*, *Chamberlaynii*, *Calvini*, *Ciampini*, *Cluveri*, *Comingii*, *Contii*, *Crossæi*, *Dan-*

Dangicourti, Dittoni, Edzardi, Joannis & Jo. Alberti Fabricii, Fahrenheiti, Fardellæ, Foucherii, Gobienii, Grævii, Grimaldi, Guerickii, Gulielmini, Hanschii, Hardtii, Hartsoeckeri, Heræi, Hugenii, Jablonskiorum, Janingi, Imhofii, Kestneri, Kircheri, Kochanzkii, Kortholtii, Lanæ, Langii, Leuwenhoeckii, Lehmanni, Longii, Ludolfi, Magliabechii, Marinonii, Mascovii, Menckeniorum, Michelotii, Molani, Montmorii, Morelii, Morhofii, Muratorii, Neumanni, Newtoni, Nicasii, Obrechtii, Oldenburgii, Papebrochii, Pellissonii, Petersenii, Pfaffii, Pfeffingeri, Pinsonii, Piroti, Reimmanni, Remondi, Reyheri, Roemeri, Schelhameri, Schmidii, Schraderi, Seckendorffii, Sloanii, Thomæ Smithii, Ez. Spanhemii, Sperlingii, Spinozæ, Struvii, Sturmii, Thevenotii, Tenzelii, Thomasio, Tournemini, Tschirnhausii, Varignonii, Vignolii, Volcameri, Wallisii, Weigelii, Willisii, Witsenii, Christiani & Christoph. Wolfiorum, Wottoni, aliorumque multorum, quos nominavere Fellerus atque Ludovicus. Tandem inter stupendæ industriæ & improbi laboris specimina numeranda quoque est, immensa, quam sustentabat Leibnitiuss lectio, atque studium ea excerpti, quæ legerat. Quamvis enim magno operum magnificorum apparatu ejus bibliotheca non superbiret, quem Brunsvicensis Hanoveranæ & Guelpherbytanæ bibliothecæ illi suppeditabant, sed ad schediasmata brevia, dissertationes raras, folia fugitiva, & similia, quæ citò disparere solent, maximè respiceret, indefinenter tamen per maxima & minima volutatus, quicquid memorabile visum schedulis inscripsit, easque suis dein repositoriis condidit, ex quibus suo tempore ordine desumere posset. Quem modum ut commodissimum atque utilissimum expertus est, ita didicisse videtur a Placcio (72), qui similia repositoria descripsit.

Desiderata atque reprehensa in Leibnitio a viris doctis.

§. XXX. Quemadmodum autem in pulcherrimis corporibus quidam interdum inveniuntur nævi imperfectionis, quam in optimo mundo reperiri Leibnitiuss contendeat, testes atque specimina, ita in maximo atque elegantissimo Leibnitii ingenio

(72) Vid. Placcii Tr. de Arte excerpti.

maculas

maculas nonnullas observaverunt, viri docti humanæ imbecillitatis testimonia, & reprehendenda nonnulla, quæ vel ad doctrinam ejus pertinent, vel ad animum. Inter illa multa sunt, quæ recentissima ætate, qua illustris Wolfii cura Leibnitianarum hypothesium memoria valdè resuscitata & vehementissimis controversiarum diffidiis agitata est, apud quamplurimos suspecta facta sunt, ac si naturali pietati maximè verò revelatis Christianæ fidei dogmatibus e diametro essent adversa. Quæ tamen hoc loco adducere non vacat, nec speciali enarratione exponere licet, cum proluxiora sint, quam ut recenserem omnia in universali philosophiæ historia queant. Summam autem eorum, quæ velut peltes quædam ac fontes errorum periculis plenissimorum, a tot virorum doctorum calamis confossa ac obelo notata sunt, quæque, si non omnia, potiore tamen partem suppeditaverunt paradoxæ harmoniæ præstabilitæ & monadum hypotheses, ex Recensione XXVI. scriptorum adversus philosophiam Wolfianam editorum (73), quam vulgavit venerandus Joachim Langius, theologus Halensis celeberrimus, discere licet. Quanquam enim in accusanda illustris philosophi, Christiani Wolfii, philosophia horum scriptorum diligentia potissimum versata est, constabit tamen ex dicendis, virum celeberrimum potiores Leibnitii hypotheses suas fecisse, suoque, quod sibi formavit, systemati proprio adaptata recepisse, modum quoque Leibnitii in philosophando, maximè in metaphysicis fuisse secutum. Cuncta autem, quæ in hac quidem parte obijciuntur, ad tria capita, eleganter, nisi fallimur, revocavit doctissimus Kortholtius, alii enim, φιλοσοφούμενα Leibnitii omnem tollere libertatem contendunt; alii sanctitatem Numinis ab iisdem lædi afferunt; nonnulli, etsi ab hac accusatione liberum pronuntiant, obtrudi tamen loco Christianæ religionis theologiam quandam naturalem atque philosophicam, quæ Spiritus S. opera ac motu opus haud habeat conqueruntur. Non hic lo-

Leibnitii Oper. Tom. I.

q

cus

(73) Halæ 1725. 4.

cus est, nec instituti nostri ea ratio, ut quibus potissimum argumentis tanta ἐγκλήματα viro illustri objiciantur, prolixè exponamus: dabitur tamen infra placita philosophiæ Leibnitianæ enarrantibus occasio nonnulla, quæ huc pertinent, paucis tangendi. Id nos in præsentia monemus, fuisse haud paucos, qui Spinozismi, saltem Deismi incrustati culpam *Leibnitio*, & qui ejus hypotheses suas fecit, *Wolfio* intentarent. Ita enim & anonymo visum (74), qui Cabbalisticam ἀποφάν in monadologia & harmonia præstabilita deprehendit; & *Jo. Godofredus Waltherus* statuit, qui Eleaticam impietatem renovavisse Leibnitiana philosophemata assertum ivit (75). Maximè autem *Ricardus Andala* (76), *Leibnitium* Spinozismi accusare non cunctatus est, cujus vestigia secuti sunt, quorquot necessitatem Spinozisticam in systemate harmoniæ præstabilitæ deprehendi contenderunt, quorum tamen heic excitare nominis superfedemus, cum hæc recentiori demum ætate in controversiis Wolfianis objecta sint, quarum historia alio tempore enarranda est. Non tacendum verò, ipsos Jesuitas Trivul-
tinos, magnos cetera *Leibnitii* admiratores, cum recensione *Theodiceæ* facta sententiam dicerent (77), laudata ingenti lectionis & judicii copiâ, & tractationis ordine, accurratione & concinnitate systematicâ, fateri tamen, multos errores philosophum summum admisisse, maximè verò optimi mundi assertionem (optimismum vocant) non nisi larvatum materialismum & spiritualem Spinozismum involvere, ejusque suspicionem jam antea per monades, harmoniam præstabilitam, brutorum immortalem & immaterialem animam eum meruisse; ita enim Deo in αὐτόματον converso omnem prorsus libertatem everri, atque hac nova scientia physica geometrico-mechanica Spinozisticæ necessitati frigidam suffundi. Immo in

(74) In Harmonia phil. recentiorum sibi ipsi contraria, c. 3 §. 8. p. 21. seqq. cuius docti libelli auctor est vir celeberrimus J. Georgius Wach'erus.

(75) In Sepulchris Eleaticis recens
apertis.

(76) In Diff. de Unione mentis & corporis physica. §. 3. p. 8.

(77) 1737. Febr. art. 1. unde repetuntur in accessionibus ad Nova liter. Lips. T. III. p. 425. seqq.

in ipsa dissertatione præliminari Deismum magnâ cautione confirmatum esse pronuntiant (78). Æquiores tamen in eo se præstant *Leibnitio*, facti, non datâ operâ & malitioso consilio talia effinxisse, sed rationis abusu, cùm vim ejus maximam animo possideret, ideoque argumentationibus metaphysicis cuncta complecti vellet, qui virum cetera bonum se semper præstiterit. Tacemus alia, quæ Britannici philosophi, maximè *Clarkius* harmoniæ præstabilitæ objecerunt, quam tibiâ quoque inslavit *Warburtonus* aliique. Ita verò dum naturam Christianæ religionis a philosophia Leibnitiana everti plurimi timent, ipse *Leibnitius* pietatem non nisi naturalem coluisse quibusdam visus est, adeo ut vivum inter suos in suspicionem naturalismi quem vocant, adductum esse nonnemo retulerit. Præter ipsa philosophumena & decreta *Leibnitii* methodus quoque philosophandi haud paucis displicuit. Inter quos illustris *Newtonus* id reprehendi in eo posse æquissimis rationibus putat (79) : quòd hypothesen præferat ratiociniis ab inductione petitis, aut experientia duce haustis, quodque loco quæstionum, quarum examen ab experientia fieri debet, hypothesen erigat, easque admitti postulet priusquàm examinentur. Aliis in ipso ratiocinationis filo, hypothesis amore seductus ab iis, quæ antea asseruerat, deficere visus est, unde negligentiam quandam & attentionis defectum in eo culpant Ephemeridum Trivultiensium conditores. Qui dum ita contra *Baylium* pugnassent *Leibnitium* putant, ut in ipso acerrimi conflictûs fervore subito arma deponere & pacem inire videatur, in eorum sententiam concedere videntur, qui non ex animi sententia, sed *ἡμετέρως* tantùm & ad tentandam

9 2

erudi-

(78) Hylozoismi *Syratonis* maculam inu-
fit *Leibnitio* Celeb. *Hollmannus* Prof. Got-
ting. Liberavit ab eâ & deterfit Cl. *Wid-
derus* Philofophus Groninganus jucundâ &
eruditâ Differtatione. Rectè id egit, cùm
Systema Monadum *Leibnitianum* multum
differat ab Hylozoismo *Syratonis*, qui, cum
magistro *Aristotele*, Materiam qua & ipsa

a Monade toto cœlo *Leibnitio* differt, nec
qualem, nec quantam, nec ullo attributo
notabilem, nisi *automate* sibi concepit;
& , si verum dicendum, vocem nihili
pro Physiologiæ fundamento elegit.

(79) Recueil T. II. p. 18. quæ more suo repetit *Voltaire* in Comparat. phil. *Leibnit.* & *Newton.* p. 59.

eruditorum mentem istam pugnam iniisse contenderunt (80). Displicuerunt quoque in eo alia, quæ quandam animi *ατζία* referre visa sunt. Inter quæ haud postremum est, quod veteribus supra modum delectatus recentiorum, maximè eorum, qui circa tempora sua caput efferre novaque philosophiæ facie enitescere cœperunt, cogitata altè despexerit, eorumque meritis obtrectando obelo eorum placita confixerit, licèt id non merentia. Quod invidiæ causâ factum esse, ut scilicet novæ, quam condere cœperat philosophiæ viam atque gloriam pararet, nonnulli valdè suspicaces, conquesti sunt (81). Ita invidisse Lockio atque Newtono philosophiæ interioris gloriam, hacque ex causâ Cartesii doctrinam Spinozismi suspitione oneravisse visus est. Maximè autem ea, quæ in *Pufendorfium* dixerat, ab animo ægrè famam atque fortunam systematis juris naturæ ab eo asserti productique in lucem ferente profecta esse, plerique conjecerunt; quibus clara & luculenta *Pufendorffii* tractatio obscura & Scholasticos imitata philosophia *Leibnitii* iudicata est. Qui & nugas Scholasticorum & metaphysica somnia *Platonis* philosophum nova veste induta revocavisse in lucem, & inextricabili obscuritate fucum haud raro legentibus fecisse atque nebulas objecisse contenderunt (82). Tace-

(80) Vid. summè Rev. *Pfaffi* diss. de Morte naturali §. 5. p. 17. ubi se in ea dicit esse sententia, *Leibnitium* totum illud objectum quod *P. Baylio* opposuit, per lulum ingenii quendam saltem confixisse nec seriâ mente id egisse: & *Baylio* frigidam potius suffudisse. Id se ipsi *Leibnitio* fuisse factum, & virum summum subridendo dixisse, rem eum acu tetigisse. Ipsam *Leibnitii* epistolam tandem vulgavit in *Act. Erud.* 1728. Mart. In qua ita scribit *Leibnitius*: „Ita prorsus est, V. S. R. uti scribis de Theodicea mea, rem acu tetigisti. Et miror, neminem hæc tenens fuisse, se, qui lulum hunc meum senierit. Neque enim philoſophorum est, rem seriò semper agere, qui in fingendis hypothesibus, uti bene mones, ingenii sui vires experiuntur, tu, qui theologus es, in

„refutandis erroribus, theologum ages.“ Simile quid suspicati sunt *Des Maizeaux*. Pref. du recueil. p. 172. *Clericus* Bibl. anc. & mod. T. XV. P. I. art. 16. p. 179. *Poirer.* de nat. & orig. idearum. P. IV. S. 3. §. 9. p. 323. Vid. Præfationem nostram generalem.

(81) *Clericus* Bibl. anc. & mod. T. IX. P. I. art. 6. *Barbeyrac* Reflexions sur le Jugement de Mr. *Leibniz* sur les devoirs de l'H. & du C. de *Pufendorf*. *Buddens* Hist. phil. c. 6. p. 492.

(82) *Des Maizeaux* l. c. *Cleric.* Bibl. anc. & mod. T. XXIII. P. II. art. 8. auctor diss. de Anima brutorum, vid. *Journal Littéraire* T. XIII. P. I. art. 16. qui putat, *Leibnitium* ipsum suum systema non satis cepisse.

Tacemus alia, a Cartesianis, Newtonianis, aliisque, qui novam ejus metaphysicam oppugnabant ei objecta, & non sine invidia, ut humani ingenii vitio, plerumque in controversiis fieri solet, cumulata, inter quæ numeranda sunt, quæ satis inhumaniter contra eum disputarunt *Fatius Duillerius*, *Keilius* aliique ex Britannis, quibus & plagii culpâ eum onerare, & acerbiora nonnulla virosque bonos vix decencia objicere placuit. Ab amicis autem, cetera plurimum ei faventibus quædam, ut nemo est ab omni parte perfectus, in eo reprehensa sunt, quæ humanæ imbecillitatis specimen esse possunt. Inter quæ eminet animus ad celeres iræ motus pronior, moxque exardescens, sed tamen paulo post sedatior; unde factum, ut ex initio disputationis contradictionis fuerit impatientior. Quidam aliquam *πλεονεξίας* suspitionem in eo deprehendisse, sibi visi sunt, quod in tanta redituum affluentia satis parcè sine familia viveret. Alii gloriæ stimulo nimium actum & *πανεπιστημοσύνης* atque famæ cupiditate plus quàm par est incensum, latius se diffusisse per omnes eruditionis partes, quàm injuncti muneris partes postulabant, hincque tandem aulæ Hanoveranæ indignationem meruisse judicarunt. Ipsa vasta viri immensa eruditione pollentis lectio non satis digesta visa est, eo quòd vaga esset & subita, cujuscunque generis librorum, ex quibus multa excerpta in schedulis parvis descripta, pauca tamen redacta sint in ordinem. His tandem illi adjiciendi sunt, qui narrant, de fato supremo admonitum composito & frigidus oris habitu hoc dedisse responsi: *ceteris quoque hominibus esse moriendum*, hisque dictis mox efflavisse animam.

§. XXXI. Gravia hæc esse, & famam illustris viri haud parum imminuere apta, nemo non intelligit. Non defuerunt autem, qui viri immortalibus meritis de eruditione universa inclyti apologiam susceperunt scribere, eumque contra has objectiones atque facta a viris doctis opprobria vindicarunt. Et præcipuè quidem in eo versata est virorum eruditorum, qui Leibnitianæ memoriæ favent industria, ut ab impietatis

& naturalismi suspicione eum liberarent, ac innocentissimum esse systema metaphysicum *Leibnitii*, ac neque in Deum, neque in libertatem humanam, neque in decretorum divinorum ordinem, neque in Scripturam Sacram & Christianam religionem miraculis confirmatam injurium demonstrarent. Et huc quidem omnes pertinent, qui libellis eristicis Antiwolfianis responderunt, & atheismini clandestini atque indirecti objectionem non a *Wolffio* tantum, sed a *Leibnitio* quoque, qui per latus *Wolffii* istis telis petebatur, retulerunt. Quos hoc loco enarrare institutum prohibet, quod demortuorum philosophorum, non verò hodie viventium historiam describere, præscripto termino, jubet. Consuli autem ab iis debet, qui plura hic cupiunt, clarissimi *Ludovici* industria, qui omnium prolixissimè & diligentissimè *Historiam philosophiæ Wolfianæ* enarravit. Non tamen indictos præterire licet viros clarissimos (83) *Israelem Theophilum Canzium* & *Christianum Kortholtum*. Ille enim *Philosophiæ Leibnitianæ & Wolfianæ usum in theologia per præcipua fidei capita* demonstrare, & ostendere aggressus est, eum sensum esse placitorum Leibnitianorum in suspicionem adductorum, ut cum decretis Christianis amica concordia conspirent. Hic autem quarto volumini *epistolarum Leibnitianarum* a se edito dissertationem doctam & luculentam præmisit, in qua ipsis *Leibnitii* verbis recitatis contendit, ejus philosophiam atque doctrinam Christianæ religioni non esse perniciosam, & nec libertatis dogma, nec principium rationis sufficientis, neque prædispositionem, quam vocat, neque hypothesin de harmonia præstabilita inter animam & corpus, neque doctrinam de origine mali & de miraculis quicquam continere, quod vel sanctitati Numinis vel libertati voluntatis humanæ, vel principiis actionum moralium, vel legi Christi refragetur. Ita verò Spinozismi quoque suspensionem tolli contendunt, eo quòd ingens intercedere discrimen putant inter

(83) Illis merito addi potest tertius illustris *Bulfingerus*, qui in Dilucidationibus philosophicis eandem operam *Leibnitio* at-

que *Wolffio* erudite præstitit, & haud vulgare acumen mentis demonstravit.

ter fatalem necessitatem a *Spinoza* introductam & nexum rerum a causa sapientissima introductum, & cum libertate actionum humanarum facilè reconciliabilem (84), eo quod a *Leibnitio* homini ea tantum prædeterminatio vel præordinatio, quæ connexionem rerum sistat, vindicetur, quæ, etsi alterum præ altero eligat, in ipso sui exercitio, & constanter quidem, suo tamen id faciat arbitrio, possitque in hisce omnibus circumstantiis agere aliud atque aliud. Qua in re ad ipsius *Leibnitii* verba provocant, statuentis: *Licet nunquam eveniat quicquam, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii, quasi in substantia libera, & extra eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam haberent, cum potius semper sint quædam præparationes in causa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeterminationes vocant: dicendum tamen est, has determinationes esse tantum inclinantes, non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia sive contingentia sit salva: nec tantus unquam in nobis affectus appetitusque est, ut ex eo actus necessariò sequatur.* Quin & celebrem illam de mundo optimo *Leibnitii* hypothesin fatali huic necessitati favere pernegant, eo quòd creationem innumerabilium mundorum aliorum possibilem, adeoque præsentis ex contingentia quadam factam, *Leibnitius* asserat, secus ac *Spinoza* statuatur, nec aliud velit, quàm impulsisse creatorem sapientiam ejus summam bonum majus præ bono minori eligere, cum duos mundos æqualiter bonos esse ex principio indiscernibilem, quod vocat, impossibile sit. Et ita quoque, quæ de malo ad mundi optimi rationem a *Leibnitio* requisiti, obijciuntur, velut in sanctitatem divinam injuria tolli posse putant, eo quòd optimus mundus id tantum velit: seriem contingentium omnium præsentium, præteritorum, futurorum, optimam esse, quoniam mundus, qui eam complectitur, ab ente sapientissimo conditus sit, neque optimum hunc mundum esse desinere, licet in eo sit malum, quum & mala ab ente sapientissimo in optimum

(84) Acutè de hoc discrimine peculiari schediæmate differuit illustris *C. Wolfius*.

optimum finem dirigantur; ratio autem divinæ voluntatis atque electionis non nisi a bono sumi possit. Tacemus ea, quæ prolixè ex scriptis Leibnitianis per potiores doctrinæ Christianæ articulos adduxit diligentissimus *Kortholtus*, ut evinceret, *Leibnitium* de principio cognitionis in divinis & Scriptura sacra, de Trinitate, de peccato originali, de Christo, de miraculis, de operationibus Spiritus sancti, de testimonio Spiritus sancti interno, de virtutibus Christianis, ita statuisse, ut salva maneat fidei capita ab oraculis sacris definita, & omnis religionis naturalis ad salutem sufficientiæ suspicio evanescat. Ex quo non tam frigidè externam quoque religionis professionem edidisse concludunt, licèt sint, qui concedant, sacrarum doctrinarum interpretes negligentius cum audivisse, eo quòd eorum dissertationes sæpè inanes ei viderentur, aut aculeatæ, quòd an verum sit, illi dicent, qui cum *Leibnitio* uno loco vixerunt. In scriptis enim animum a pietate minimè alienum sæpè demonstrat, & haud obscurè virtuti Spiritus S. internæ locum facit, & statuit, *poetas non posse melius de republica mereri, quàm si omnibus viribus in æterna felicitate omni colorum genere pingenda atque animis imprimenda occupentur, eique rempublicam Christianam plurimum debituram, qui effecerit, ut summa sit in pietate jucunditas*. Valdè autem contemnunt sectatores *Leibnitii*, quæ *Newtoni* asseclæ contra hypotheticam *Leibnitii* philosophiam monuerunt (85), his enim adhibitis theorematibus, adductisque regulis generalibus in ea naturæ adyta penetrasse philosophum contendunt, quæ cum non perspiciant adversarii, pro hypothesebus fundamento carentibus habeant. Ipse verò *Leibnitius* dum se universalissimis quibusdam principiis paucisque axiomatibus natura notis, maximè verò principio rationis sufficientis & indiscernibilium, de quibus infra, ædificium metaphysicum inædificasse contendit, inductionis particularis vitia *Newtoni* asseclis objicere non omisit. Valdè autem ejus amicis displicuit, quòd *Leibnitius* in *Theodicea*

(85) Conf. *Cl. Kahlus* in Compar. philos. *Leibnitii*. & *Newton*, p. 133. & passim.

dicæa simulatam tantum pugnam iniisse dicatur; urgent enim iisdem hypothesebus atque decretis, quibus *Baylium* aggressus est, per totam eum vitam fuisse addictum, ea ubique etiam in extremis vitæ annis sparisse, iis geometricum demonstrationis habitum induisse, sic ut dubitandum non sit, quin veram sententiam mentis suæ aperuerit (86). Quare licèt vir summus *Matthæus Christophorus Pfaffius*, ad ipsum *Leibnitium* fatentem, se seria heic mente non egisse provocaverit, illi tamen, qui *Leibnitio* favent, id probari inde non posse magnis animis contenderunt. Contra invidiæ suspicionem ea allegantur, quæ cum gloriæ propriæ neglectu pro aliis egit promovitque *Leibnitius* supra jam ex parte enarrata. Quibus additur, illis ipsis, quibus dicam aliquam scripsit; nec laudem eruditionis & ingenii denegasse, nec alio eos sine notavisse, quàm quòd intelligeret, superficiariam eos philosophandi rationem & philosophiam quandam exotericam ad interiores naturæ & essentiarum recessus non penetrantem velut summa *Palladis* mysteria crepare, & juventuti leviter tinctæ propinare: certè sua principia metaphysica secutum, ordinique ratiocinandi atque demonstrandi geometrico addictum illis pretium ponere magnum non potuisse, apud quos ratiociniorum *ἀναξίαν* quandam deprehenderet. Quam ubi observaverit, extulisse eum ingenia etiam in sententias sinistras deviantia, ut ex ejus judicio de *Hobbesio* constare possit. Ipsi verò *Cartesio* satis honoris detulisse, quum in adyta quidem philosophiæ non pervenisse, ast limina ejus tamen adiisse fateretur (87).
Leibnitii Oper. Tom. I. Et

(86) Vid. *Cel. Gottschedius* Vindic. syst. influxus physici §. 2. lqq. *Ludovici* l. c. P. I. §. 485. p. 477. & Præfationem Generalem.

(87) Præclare *Leibnitium* de *Cartesio*, neque contra modestiam judicasse, ex iis, quæ suo loco in historia *Cartesii* dicta sunt constat: & si quid judicamus, omnino ab invidiæ crimine abfuisse, concedi *Fontenellio* aliisque debet. Fatemur tamen, iniquiorem eum videri in *Pufendorfium*, quem quavis occasione sugillat. Quod tamen non

invidia stimulante, sed animo vulnerato fecisse, ex iis colligimus, quæ ad *Bierlingium* scripsit indignationis plena & humanitatem *Leibnitii* non spirantia. Ibi enim inter alia ait: „Receperat is aliquando in „se curationem negotii cujusdam mei in „Suecia, sed per amicos didici, contra- „ria omnia ab illo acta esse; inde optimè „eum animarum virumque bonum fuisse „negat. „Ita magni quoque viri homines sunt!

Et simili quidem ratione veteres non recentiorum inventionibus & præclaris luminibus, sed contemptui imperitorum opposuisse secretum, ex omnibus magnorum virorum assertionibus aliquid veri eruere. Et hi quidem obscuritatem oriri non ex philosophi culpa, sed legentium, methodo mathematica ejusque nervis non assuetorum, dictitant. Animum autem celebriori iræ tumultu excitatum, dum citò placaret, & omnium scientiarum juvandarum studium ad communem utilitatem transferret, ingenio verò divino fîsus & memoriæ incredibili, quædam negligere sine ἀναξία posset, ferri in eo posse istas labeculas putant, quas supra tetigimus. Nihil autem frigidum, & ab æquitate alienum magis esse, quàm narratiunculis vulgi virorum summorum pietatem circa extremas horas in suspicionem adducere, nemo facilè paulo moderatori animo erit, qui non fatebitur. Nos his omnibus, quæ contra *Leibnitium* & pro eo viri docti, interdum fervore plus iusto, accensi disputarunt, arbitrium non interponimus, sed ad Lectoris prudentiam provocamus: immò nec eorum omnium patrocinium suscipimus, quæ affirmanda sibi esse credidit *Leibnitius*: in quibus sine inferenda tanto viro injuria facilè concedi potest, esse παράδοξα multa & consequentiis valdè odiosis exposta, nonnulla reperiri, quibus satius fuisse videtur, si acumen metaphysicum paulo magis repressisset: ast id tamen æquitas postulat, ut & earum consequentiarum invidia non prematur, quas detestatus est, cùm facilè fieri possit, ut acutissima quoque ingenia systematis & hypothesi amore occupata talia nec videant, nec fluere ex assertis putent, quæ alii satis clarè se cernere contendunt: & ut hypotheseos ratio atque natura respiciatur, quæ non semper ea pro veris habet, quibus velut adminiculis utitur ad detegendam rerum naturam & solvendas τῶν φαινόμενων rationes. Quibus monitis id rectè effici posse putamus, ut a mali animi suspitione liberetur philosophus præstantissimus, cujus vita tot boni viri specimina exhibuit. Et concedamus, non omnia vidisse *Leibnitium*, in nonnullis maximo, quod possidebat ingenio nimium fuisse confisum, quædam

quædam paralogismis inædificata admisisse, non perspexisse. Inimicis consequentiarum ambages facilè ex quibusdam assertis enascendas, adeoque securiùs decrevisse, & imprimis nimis hypothesibus indulis-
 se; quid ex his aliud concludemus, quàm fuisse *Leibnitium* hominem, licèt magnum, & mortalitatis infirmitates fuisse perpe-
 ssum (88)? Ast insignibus tamen meritis fuisse illustrem eaque meritorum serie enituisse, quorum memoriam nulla unquam ætas delebit.

§. XXXII. Non caruisse *Leibnitium* adversariis, ex enar-
 rata hæcenus ejus historia est manifestum: idque & in orbe
 mathematico & in philosophico contigit. Et ingenia quidem
 mathematicorum Britanniae magnæ ipsi valdè adversantia ex-
 pertus est, ex quo infaulta de gloria inventionis calculi dif-
 ferentialis controversia enata est: quam cùm suprâ jam teri-
 gerimus, hoc loco nihil dictis adjicimus. Propagata autem est
 ad philosophiam quoque Leibnitianam ista inimicitia, factum-
 que inde, ut & ipse *Newtonus*, cetera non nisi geometriæ,
 opticae, astronomiae mechanicaeque addictus quique metaphy-
 sicum agere nunquam in animum induxerat, φιλοσοφούμενα non-
 nulla *Leibnitio* opponeret (89), principiis suis physico-mathe-
 maticis inædificata, & qui eum presso pede secutus est, *Clar-
 kius* magnis arietibus hypothesi *Leibnitii* philosophicas, me-
 taphysicas pariter atque physicas confodere inciperet. Nec
 cum Cartesianis, quique ex horum numero prodierunt, *Ma-
 lebranchio* ejusque discipulis satis amicè ei convenit; habuit-
 que *Catelanum* aliosque adversarios, *Andalam* autem castiga-
 torem

(88) Aut fallimur, aut id unice in epis-
 tola ad cel. *Pfaffium* voluit *Leibnitius*: se
 hypotheticè tantum *Bayium* resuravisse,
 quemadmodum eidem, admissa *Origenis*
 hypotheci, respondit *Clericus*. Ast hoc non
 obstante poterat his hypothesibus seriò in-
 herere, cùm verisimiles & ad exponenda
 mysteria philosophiae aptissimas judicaret.
 Nihil itaque egit philosopho indignum, &
 a viri boni officio abluens, sed nec ideo

nimium consequentiis premendus est.

(89) Ex iis philosophiam Newtonianam
 excipit *Voltaire*, ut haberet, quod
Leibnitio opponeret, invito, ut videtur,
Newtono, quem de systemate metaphysico
 nunquam cogitasse, sed naturalem tantum
 doctrinam matheseos opera juvare voluisse,
 idque præclare fuisse executum constat.
 Conf. Cl. *Kahler* l. c.

torem principiorum metaphysicorum, etiam a suspitione Spinozismi imputanda non alienum. Tacemus illos, qui vulgata harmonia præstabilita contra illum surrexerunt, & quibus ipse respondit, *Foucherium*, *Lamium* aliosque supra jam memoratos. Maxime *P. Baylio* virum illustrem hostilia arma intulisse; apparatus *Theodiceæ* loquitur; ille autem harmoniæ præstabilitæ bellum quoque indixit, cujus objectionibus *Leibnitius* respondit. Disputavisse autem cum *Sturmio* quoque atque *Schettammero* de notione naturæ atque substantiæ, ex supra dictis repetendum est. Commiserunt eum quoque singulares, quas in argumento historico fovebat, hypotheses, cum *Kulpisio*, *Pfannero*, *Gundlingio*, *Tourneminio* aliisque, quorum supra jam mentio facta. Ipsa autem ejus philosophiæ dogmata adversarios ferè innumeros in Germania & extra eam reperisse, nemo non ex iis, quæ de reprehensionibus virorum doctorum suo loco diximus intelligit. Factum inde, ut Leibnitianæ philosophiæ brevem ætatem, fortunamque non satis benevolam quidam vaticinarentur, quæ imprimis conjectura fuit clarissimorum virorum *Fontenellii* & *Des Maizeaux*. Ast falsos eos fuisse, eventus prodidit. Nam nondum humanis rebus erepto *Leibnitio* inter mathematicos pro ejus partibus sterere magna nomina Gallorum, Germanorum, Italicorum, inter quos *Bernoullios* primo ferè loco ponere æquitas postulat, quibus calculus Leibnitianus plurimum incrementorum debet, quique alia quoque philosophiæ Leibnitianæ capita, præcipue quod de viribus corporum vivis tradit, & illustrant egregie, & fortiter propugnaverunt. Philosophia autem, vel metaphysica potius Leibnitiana, auctore suo adhuc superstite in sectam non abiit. Id quod præter difficultatem & sublimitatem ejus, qua plerisque lectoribus obscura facta est, ipsi quoque parenti suo debet, a spiritu sectario, ut decet philosophum longè alieno, qui eum proscribendum esse ex civitate erudita prudenter statuit. Plurimum tamen philosophiæ Leibnitianæ detulit, eamque & doctissimis lucubrationibus suam fecit, vir celeberrimus *Michael Gottlieb Hanschius*. Qui cum

Sectatores
Leibnitii.

cum *Leibnitio* innotuisset, ejusque amicitia atque commercio literario uti cœpisset, occasione hac faventissima usus est, ut per literas de viri illustris mente accuratè edoceretur. Cujus rei exempla exhibent epistolæ *Leibnitii* ad laudatum virum exaratae. Ita de vera *Leibnitii* mente ritè eruditus lucem metaphysicæ Leibnitianæ accendere aggressus est, & satis erepto *Leibnitio* plura de ea commentari cœpit. Enata inde anno c1o10ccxxi11 *Meditatio philosophica de Unione mentis & corporis secundum principia G. G. Leibnitii*; tum *Theoremata metaphysica ex philosophia Leibnitiana selecta*, de *Proprietatibus quibusdam entis infiniti & finiti*, *mundique existentis perfectione*, *methodo geometrica demonstrata*; tandemque *G. G. Leibnitii Principia philosophiæ more geometrico demonstrata*, cum excerptis ex epistolis philosophi & scholiis quibusdam ex historia philosophica, vulgata anno c1o10ccxxvi11. Quo libro utilem & jucundam operam vir acutus philosophiæ Leibnitianæ cultoribus, ejusque historiam perquirentibus præstitit, cum non tantum rationationum nervum ostenderit, sed plura quoque ex scriptis & epistolis Leibnitianis addiderit, quæ obscurius dicta illustrarent, interdum quoque parallelismum veteris philosophiæ, quam haud rarè in partes vocavit *Leibnitius*, adduxerit. Unde introductionis loco in metaphysicam Leibnitianam adhiberi potest. Majorem autem fortunam, ast miris vicissitudinibus expositam experta est philosophia Leibnitiana, ex quo illustris Halensium philosophus *Christianus Wolfius*, qui cum vivo *Leibnitio* amicitia intercesserat, non modò methodo philosophandi Leibnitiana sed hypothesis quoque ab eo excogitatus usus est. Quamvis enim integrum philosophiæ systema condere *Leibnitius* nunquam in animo habuerit, contentus harmoniam mundi ex principiis quibusdam metaphysicis deduxisse, unde novum philosophiæ systema formanti *Wolfio* necesse fuit, ipsum opus, affectum magis, quàm confectum a *Leibnitio* aggredi, & sibi peculiare philosophiæ genus effingere, quod per omnes philosophiæ partes eundo, justum daret rerum omnium, quæ sub hominis scientiam cadere possunt;

sunt, corpus: negari tamen non potest, hypothesen *Leibnitianam* non quidem omnes, plerasque tamen eum in philosophiam suam recepisse, & seriei meditationum suarum, suo quamlibet loco, inseruisse, methodo mathematicis familiari eas demonstratum ivisse, & novo lumine collustrasse. Id quod metaphysicam ejus cum Leibnitianis philosophematis comparanti erit manifestissimum (90). Non id ita intelligi volumus, ut sectam aliquam Leibnitianam propagasse virum celeberrimum dicamus: id enim affirmari eo minus potest, quominus ipse *Leibnitius* de secta unquam cogitavit, contentus semina quædam philosophiæ, qualem sibi conceperat, sparsisse, ex quibus, si ingenium accedat solers & intelligens, justis systematis messis exurgere possit. Præterea vir magnus de rationali philosophia pauca dixit, phisicas hypothesen senex ipse abiecit in morali philosophia ferè nihil reliquit, quod ad integrum philosophiæ corpus pertineat. Unde factum, ut, cum celeberrimus *Wolffius* novam sibi philosophiæ faciem efformaret, electis iis, quæ apud philosophos, maximè veteres itemque Scholasticos veritatis notam sustinere videbantur, ex principiis universalibus cohærens aliquod doctrinæ ædificium, rationalem, metaphysicam, naturalem & moralem philosophiæ partem complexum exstrueret. Qua ratione inter ecclesiasticos philosophos omnino haud infimus ei locus debetur, cum cogitandi sentiendique & hinc eligendi libertatem rectè sibi vindicaverit. Sunt etiam inter ejus decreta nonnulla, quæ a Leibnitianis placitis dissentiant, testemque habemus ipsum *Leibnitium*, in epistola ad *Remondum* scribentem: *Wolffium* placitorum suorum quædam recepisse, pauca autem se de philosophia cum eo communicasse, nec decretorum suorum alia illum cognovisse, quàm quæ literis vulgata sint. Vidisse se nonnulla a juvenibus eo moderante scripta, in quibus multa bona insint; deprehendantur autem nonnulla, in quibus dissentiat. Quare omnino

(90) Ideo Leibnitianam philosophiam *Ludovicus* in *Hist. phil. Wolf. c. 9. §. 136.* inter fontes Wolfianæ doctrinæ refert *Cl. P. I. p. 123.*

nò ipse vir illustris audiendus est, testans, parum sibi id curæ esse, utrum philosophemata sua cum Leibnitianis conspicerent, nam se ea tantum ex illius metaphysica recepisse, quæ concordare cum conceptibus suis deprehenderit. Nec suam, quam tanto viro deberi credat, venerationem cæcam esse & adorantis obsequium, sed ea se tantum admittere, quæ cum systemate suo salva veritate cohæreant &c. Et hoc quidem sensu virum celeberrimum inter sectatores *Leibnitii* referendum non esse, quilibet æquus arbiter facile concesserit. Ast eo ipso fatente pleraque tamen, etsi non omnia, quæ in logicis & metaphysicis *Leibnitius* dixit, sua fecit, suoque systemati aptè innexa atque accommodata servavit, clariorem iis lucem affudit, effecitque, ut in disceptationem deducto ipsius systemate philosophico, torus ferè orbis philosophicus de philosophia *Leibnitio-Wolfiana* disputaret: invitis, quod de tantis veritatis sectatoribus rectè credimus, ipsis ejus auctoribus, quos sectæ studium, philosophum indecens & libertati philosophandi inimicum non fovisse, nec fovere voluisse, merito credimus. Certè id in historia Leibnitianæ philosophiæ neglegendum non est, fassum esse illustrem *Wolffium*, meditationes Leibnitianas, de *Cognitione*, *veritate* & *ideis* &c. sibi de intellectus humani viribus & facultatibus sollicito plurimam lucem prætulisse; duxisseque ipsum fundamenta semel posita, naturali filo ad hypothesen Leibnitianas (91), maximè de harmonia præstabilita. Id quod principia philosophiæ Leibnitianæ & Theodiceam cum Metaphysica Wolfiana comparanti erit manifestum, in qua principia cognoscendi, nempe rationis sufficientis & indiscernibilium, notiones loci, motus, vacui, temporis, definitiones DEI, animæ, ejusque commercii cum corpore, monadum atque elementorum mundi; leges motus & similia cum Leibnitianis mirè conspirant, arctoque nexu cohærent. Quæ tamen cum integrum philosophiæ Leibnitianæ corpus non efficiant, singularem tractationem celeberrimi viri merita in philosophia postulant, qui quod *Leibnitius* cogitavit

(91) Præf. prima ad Metaphysicam Germ.

tavit tantum & tentavit, mira mentis sollertia & acuminē perfecit, polivit, auxit, novasque meditationes exhibuit, ex quibus larga messis scriptorum enata est. Ast hæc recensere omnia, licet maximè digna posteritatis memoria, fines nobis, ut tractationis modus esset, positi & intra demortuorum philosophorum limites conclusi non permittunt.

Scripta Leibnitii. §. XXXIII. Diligentissimus quamquam fuit *Leibnitius*, & laboris patientissimus, magna tamen opera non edidit, si collectiones historicas excipiamus, nempe *Scriptores historiae Brunsvicensis* & *Codicem juris gentium diplomaticum*, in quibus tamen describendis, teste *Fellero*, aliorum curâ atque operâ usus est. Pleraque, quæ vulgavit, dissertationes breviores sunt, Ephemeridibus literariis insertæ, aut tractationes epistolicae & schediasmata, qualia ea sunt, quæ adolescens & juvenis edidit. Horum autem omnium recensionem dare, opus non esse hoc loco censemus, cum potiora, maximè quæ ad philosophiam nempe rationalem, metaphysicam, naturalem, moralem, politicam pertinent, in vitæ ejus historia jam indicavimus. Diligenter autem in hac opera præstanda versatus est *Cl. Ludovicus*, qui scripta *Leibnitii* omnia typis impressa secundum temporis ordinem accuratè enarravit, & a singulorum observationum, recensionum, epistolarum, dissertationum, tractationumque indicem cupientibus ipse evolendus est. IDEM autem, ut curiositati lectoris faciat satis, de scriptis *Leibnitii* editis latentibus & affectis promissisque, integris quoque capitibus disseruit. Inter ea *Historia Brunsvicensis* est, cui meliorem vitæ partem addixit, ast affecta tantum & ad annum *CL* perducta, cujus causam in §. antecedente jam attulimus, nihil tamen in isto catalogo deprehendimus, quod philosophiam magnoperè juvet. Dolemus autem systema philosophiæ primæ, quod paulo ante mortem delineavit, missum ad *Cel. Sebastianum Kortholtum* Kilonium in via periisse; cum dubium non sit, quin nativam faciem philosophiæ suæ ipse omnium verissimè depinxerit. Meditatus etiam est scientiam de mente per geometricas demonstrationes, ad quam multa

multa se mira observata habere, ad *Joannem Oldenburgium* scripsit, sed eam postea intermisit, quod fatum quoque habuit promissa ab eo nova dynamices scientia; itemque scientia infiniti, in qua viam analyticam demonstrare cogitabat, calculum differentialem cum integrali plenissimè expositurus. Immo non sine historiæ philosophicæ damno factum, ut quam *corpusculi κειμηλίων φιλοσοφικῶν* titulo meditabatur, editionem opusculorum philosophicorum *Ratramni*, *Campanellæ*, *Valeriani Magni*, *Cartesii*, quibus *Suiffeti Calculatorem* additurus erat, perficere non potuerit. Tanta autem eruditione pollent, quæ vir summus vivus in vulgus exire passus est, ut meritò voluntas virorum doctissimorum laudanda sit, qui schedas ejus passim, maximè in Ephemeridibus literariis dispersas colligere, & uno fasce comprehensas edere in animum induxerunt. Id quod primus suscepit *Joannes Georgius Eccardus*, qui *Leibnitio* in condenda historia Brunsvicensi operam præstitit, quem scripta ejus minora sigillatim impressa uno volumine recudi curaturum esse, promiserunt *Asta eruditorum* & *Fontenellius*. Ast intercedente rerum *Eccardi* conversione discessuque ad academiam Herbipolensem, consilium illud evanuit. Idem postea faxum volvere in se recepit *V. C. Daniel Eberardus Baringius*, qui scripta minora in diariis eruditis dispersa colligere, & annotationibus aucta edere promisit; sed & hic *Ajax* in spongiam incubuit. Tertius ad simile propositum accessit *Cl. Ludovicus*, qui non edita modò in Ephemeridibus, sed & singulatim vulgata & quæ ferè disparuere, opuscula *Leibnitii* legenda iterum dare, facto initio ab opusculis metaphysicis & logicis, commentario illustratis constituit. Qui cum studio, quod in historia philosophiæ Leibnitianæ posuerat, & laboris patientia spem lectorum mirè excitaverit, optamus, ut, quæ ipse nobis impedimenta sibi objecta exponit, e via tandem tollantur. Certè cum nec eruditissimus *Bourguet*, qui similes conatus susceperat, nec, cui lampadem ille tradidit illustris *Jordanus*, orbem philosophicum istis laboribus auxerint, omninò excitanda est eorum, quibus occasio simile quid suscipiendi

piendi favet diligentia, ut omnem lapidem moveant, quo hac quoque in parte literæ, quas tantoperè promovit *Leibnitius*, juventur. Interim gratias agendas debet civitas erudita *Cl. Kortholto*, hanc jacturam eleganti epistolarum Leibnitianarum collectione, qui schediasmata nonnulla minora, typis vulgata, quæ ad philosophiam respiciunt, & historiam prudenter inseruit, ex parte sarcienti; qualem operam præstitisse quoque cel. *Des Maizeaux*, ex supra narratis constat.

Historia
literaria
Theodiceæ
Leibnitianæ.

§. XXXIV. Diximus & attulimus ex immenso rerum ad historiam philosophicam & literariam *Leibnitii* pertinentium acervo tantum, quantum institutum nostrum requirebat, & sufficere nos putamus, ut intelligatur, quid philosophia eclectica magno viro debeat. Transeuntibus jam ad decretorum philosophicorum *Leibnitii* enarrationem, in via *Theodiceæ* occurrit, ex qua magnam partem de ejus placitis decernendum. Qui liber cum ingenti orbis literarii plausu exceptus, ast non minùs multas contradictiones passus sit, paucis ejus historia separatim hic tradenda est. Summam enim ejus exponere hoc loco non licet, consulendæ autem sunt Ephemerides Lipsienses, in quibus interprete celeberrimo *Wolffio* eruditissimi libri compendium eleganter enarratur (92). Constat autem præfatione, qua historiam enatæ tractationis auctor exponit, quam suprà quoque retulimus, tum dissertatione præliminari de concordia rationis & fidei: quam sequitur ipsa tractatio *P. Baylio* opposita, cui bonitatem DEI ex necessitate mali ancipiti argumentorum pugna, telisque Manichæorum aggredienti suas phalanges objecit, a Regina Borussia ad eam pugnam excitatus. In hac verò scriptione & suam de mali origine sententiam exponit, & *Baylii* objectionibus respondit, & hunc potissimum nodo inextricabili ensen admoveat, ut elegisse Deum mundum ex multis possibilibus unum eumque optimum, inque eo malum bono admixtum ita admisisse, ut cuncta sapientissima

(92) Nova *Theodiceæ* editio vernacula præstante iterum *Cl. Gontschedio* prodit, linguâ Hanov. & Lips. 1763. curante &

tissima concordia tandem ad bonos fines perducantur, statuat. Adjectæ sunt meditationes in Hobbianam dissertationem de *Necessitate, libertate & fortuna*, & annotationes in *Guil. Kingii* librum de *Origine mali*. Clauduit elegantissimum librum *Causse DEI asserta per justitiam ejus, cum ceteris ejus perfectionibus cunctisque actionibus conciliata*. Dici non potest, quanto fulgore lectorum animos perstrinxerit tractationis elegantia atque nitor, sententiarum novitas, eruditionis coacervatæ sed mira arte distributæ pulchritudo, lectionis vastitas, observationum literariorum farrago, ipsaque dictio Gallica jucunditate & puritate commendabilis, quæ omnia cumulavit, & divitias suas profudit in isto opere Leibnitianum ingenium. Inde sequuta maxima eruditorum approbatio, qui licet in haud paucis *Leibnitii* mentem non assequerentur, disputationis tamen per amoenissima devia lectorem detinentis jucunditate illecti nihil nisi quod suave erat, deprehenderunt. Unde non tantum Ephemeridum literariorum scriptores in eo libro laudando decertarunt, sed meruit quoque calculum theologorum, *Turretini*, *Loefcheri* aliorumque, quibus *Jo. Albertum Fabricium* addere licet. In Gallia autem, si *Novorum literariorum Lipsiensium* fide standum est, invincibiles phalanges visæ sunt, quas in aciem produxit *Leibnitius*. Primus verò, qui displicere sibi Leibnitianam de Origine mali sententiam professus est, fuit *B. Jo. Franciscus Buddeus*, quo præside dissertatio comparuit de *Origine mali contra recentiores quorundam hypotheses*. In qua tamen auctorem mentem suam rectè non percepisse, malè autem actionum moralitatem ex sola lege divina derivare, ad ipsum præsidem dissertationis scripsit *Leibnitius*. *Buddeum* secutus est *Ven. Pfaffius* (93) cui nonnulla dicta de præsentia reali in *S. cœna* minùs probabantur, qui tamen & ipse rectius sensit *Leibnitium* edoctus est. Ipse liber adversarios publicos paucissimos reperit, *Leibnitio* vivente, bis, & post ejus mortem duabus iterum vicibus typis repetitus. Latinam verò versionem non nemo ex Jesuitarum societate Coloniae vulgavit, German-

(93) In *Fragm. Irenæi* & diff. adj. §. 16.

Germanicam edidisse *Lentnerus* dicitur, cui elogium *Fontenellii* Leibnitianum accessisse in limine hujus capitis diximus, adjecto indice scriptorum Leibnitianorum: emendavit, & totam ferè refinxit cel. *Georgius Frid. Richter*, meliorem Latinam quoque dedisse Tubingenses suprà retulimus. Quamvis autem harmoniæ præstabilitæ aliæque hypotheses adversarios haud paucos expertæ sint, nemo tamen integrum *Theodiceæ* opus refutare aggressus est, fortè quòd argumenti sublimitas & disputationis miro artificio per integram tractationem diffusæ, molestia dissentientes deterreret. Mortuo autem *Leibnitio* acri censura librum hunc, multos per partes jugulasse suprà jam narravimus, ex quibus repetenda, quæ historiæ libri celeberrimi lucem accendere apta sunt (94). Velitationem Literariam de systemate Monadistico Leibnitiano, ejusque veritate & pretio, suppeditavit annus quo Academia Berolinensis (dirigente, qui *Leibnitio* non valdè favebat, Academiæ Præside, *Maupertuisio*) præmium philosophum proponebat, illi solvendum, qui omnium solidissimè, vel systema illud defendere, vel evertere suscepisset; quod posterius, cum præstitisse se crederet V. C. *Justi*, & pro more, ejus dissertatio ab Academiâ præmio coronaretur, longam litis materiam Leibnitianis asseclis præbuit, quorum eo de argumento dissertationes alio loco sunt enarrandæ.

Novus, anno 1755, prodiit antagonista Philosophus Galus D. *Premontval*, qui ediderat *Traité du Hazard sous l'empire de la Providence, pour servir de préservatif contre la doctrine du Fatalisme moderne* 12. Impugnatoque principio rationis sufficientis, & determinantis frigidam suffudit scepticismo, casumque & fortunam cæcam Epicureo more erigere allaboraverat; infelici tamen eventu.

Circà idem tempus, in arenam quoque philosophicam contra

(94) Novam *Theodiceam*, supplementi locum tueri aptam anno 1746 excogitavit *Joachimus Bueldickens* Diaconus Spandavien-sis, ex legibus felicitatis novam & me-

liorem, quod putat optimi mundi Leib-nitiani vultum effingere conans, novisque accessionibus postea illustrans.

tra *Leibnitium* prodiit *Liberatus Fassonius* a S. Joanne Baptista, scholarum piarum in Senogallensi seminario Theol. & Gr. ling. Professor editâ dissertatione philosophicâ de Leibnitiano rationis sufficientis principio Senog. 1754. 4°. Is verò insigni moderatione, acumine, & judicandi acie valdè commendatus responsum accepit, peculiari programme a *Gottschedio*.

Exorta de Carmine *Popii* Poetæ Britannii, quod *Tentamen de homine* inscripsit, in Academiâ Berolinensi controversiâ, cum quæreretur, num rectè, & convenienter optimi mundi systema celeberrimus hic Vates adoptasset, iterum *Maupertuisius* latus *Leibnitii* petiit, propositâ de mundo optimo quæstione Academicâ, quæ contra Mundum optimum ab Academiâ dirimeretur, Philosophis de eo in utramque partem disputandi ansam suppeditavit, ita tamen, ut potior pars *Leibnitium* non defereret. Cujus exemplum esse queat, quod R. *Cælestinus Schirmann* Benedictinæ familiæ alumnus amplissimo tractatu *de Mundo optimo, libertati, potentia & sapientiæ Dei convenientissimo*, Styra 1756. 4°. eandem viam instituerit, & Leibnitianam metaphysicam pulchrè & luculenter illustraverit.

Displicuit Cel. *Holmanno* Prof. Phil. apud Gottingenses celeberrimo, præter alia *Leibnitii* decreta, quòd vir summus non simplicibus tantum substantiis omnibus, agendi virtutem attribuerit, sed quævis etiam corpora vi quâdam motrice prædita esse, affirmaverit, ex quâ, omnium, qui naturaliter in hisce oriuntur, motuum esset deducenda origo: quæ causa fuit, ut a *Glissonii* hylozoismi fabulam recoquentis, partibus stare *Leibnitium* contenderet; enataque inde pro *Leibnitii* defensione elegans dissertatio *Frid. Ad. Widderi* de Hylozoismo, & Leibnitianismo, in quâ ab hac macula systema Leibnitianum de viribus motricibus liberavit, Groning. 1758.

Prodiit quoque anno sequenti 1759. in arenam Ill. *Voltaire*, in mundi optimi, quod prius sequutus erat, systema insurgens; edito libello sub tit. *Candide, ou l'Optimisme, traduit de l'Allemand de M. le Docteur Ralph*. Nempè desertis parti-

bus Leibnitianis, quibus, vivente *March. du Châtelet*, non ignobili, inter Leibnitianas mulieres philosophantes, nomine adhæserat, eâ animi intemperie istud dogma allatravit, ut ab impietate haud abesset, & libellus publicâ auctoritate prohiberetur.

Philosophia Leibnitii

§. XXXV. Enarratâ *Leibnitii* historiâ literariâ atque philosophicâ, restat, ut de ejus placitis philosophicis more nostro ipso viro summo duce tractemus, exponamusque qua ratione philosophiam innovaverit. Monuimus autem in antecedentibus, integrum philosophiæ systema *Leibnitium* non condidisse (95), contentum, assertiones potiores ex principiis generalibus deduxisse, ex quibus iudicio satis instructo liceat integrum philosophiæ excitare ædificium. Difficile ideo est, philosophiæ Leibnitianæ delineationem exhibere, cum nihil, quod integrum ejus ambitum comprehendat, reliquerit. Maxime verò in logicis pauca quædam ad naturam idearum pertinentia attulit, in physicis veteres hypothèses de motu in abstracto & concreto considerata abiecit, in morali doctrina paucissima nonnulla monita regulasque aliud agens dispersit. Una metaphysica paulo meliori fortuna usa, ejus *Principiis Philosophiæ*, sive monadologia aucta est, theologiam naturalem in *Causa DEI asserta*, non tamen totam explicuit, in *Theodicea* autem hæc omnia sparsim attulit. Unde operæ pretium esset, ex scriptis viri summi philosophicis ea colligere, & ordine systematico exponere, quæ illustri philosopho placuerunt. Quod saxum neminem hæcenus voluisse meritò miramur. Nam eos, qui Wolfianas philosophiæ institutiones pro Leibnitianis habent, falli in antecedentibus demonstravimus. Quæ verò Cel. *Hanschius* exposuit suprâ memorata solam metaphysicam partem comprehendunt: nec ea, quæ nos olim de placitis

(95) Diserte id testatur *Leibnitius* in Ep. ad *Remondum*. „Verum est Theodiceam meam non sufficere ad exhibendum integrum systematis mei ædificium; non

„tamen multa deerunt, si jungantur ea; „quæ in Ephemeridibus literariis, Lipsiensi, Parisiensi, P. Baylii & *Basnage* dixi, saltem, quoad principia.

citis Leibnitianis adduximus (96), plenam opinionum ejus atque assertionum historiam explicant. Unde meritò optamus, ut, qui justum philosophiæ Leibnitianæ syntagma ex scriptis celeberrimi philosophi congestum meditatur, *Cl. Ludovicus*, laudatissimum institutum perficiendi occasionem & circumstantias faventes nanciscatur. Nos quo minùs hoc onus humeris nostris imponamus, ipsa instituti ratio prohibet, quæ & istam prolixitatem refugit, & ipsa potissimum verba & philosophemata philosophorum celebrium, eo, quo ipsi proposuerunt, ordine, adducere postulat. Sequemur ergo methodum hæcenus adhibitam, & quæ de rationali philosophia in meditationibus *De Cognitione, ideis & veritate* disseruit *Leibnitius*, primò enarrabimus, hisque ipsa viri summi *Principia philosophica*, & quæ in *Causa DEI* philosophatus est, subjungemus; speciminis moralis loco autem ex præfatione *Codicis juris gentium* ea explicabimus, quibus doctrinæ moralis ædificium inædificandum esse statuebat. Addemus autem *ὡς ἐν παράδειγμα*, quæ passim monuerunt viri docti, ut hoc pacto aliquam, si non plenam, philosophiæ Leibnitianæ nanciscamur notitiam.

§. XXXVI. Meditationes rationales *Leibnitii* hæc sunt: Logicæ meditationes Leibnitii

I. Cognitionis est vel obscura vel clara, & clara rursus vel confusa vel distincta, & distincta vel inadæquata vel adæquata, item vel symbolica vel intuitiva, & quidem si simul adæquata & intuitiva sit, perfectissima est.

II. Obscura est notio, quæ non sufficit ad rem repræsentatam agnoscendam.

III. Clara cognitio est, cum habeo unde repræsentatam agnoscere possim, eaque rursus est vel confusa vel distincta.

IV. Confusa est, cum non possum notas ad rem ab aliis discernendam sufficientes separatim enumerare, licet res illa tales notas atque requisita revera habeat, in quæ notio ejus resolvi possit.

V. Ita

(96) In Germanic. Hist. phil. opere T. VII. p. 460. seqq. Conf. *Ludov.* l. c. c. ult. §. 621. p. 425.

V. Ita colores, odores, sapes aliaque peculiaria sensuum objecta satis clarè quidem agnoscimus, & a se invicem discernimus, sed simplici sensuum testimonio, non verò notis enuntiabilibus: licet certum sit, notiones harum qualitarum compositas esse, & resolvi posse, quippe cum causas suas habeant.

VI. Distincta notio est, quæ fit per notas & examina sufficientia ad rem ab aliis omnibus corporibus similibus discernendam: tales habere solemus circa notiones pluribus sensibus communes, circa multos affectus animi, verbo circa omnia quorum habemus definitionem nominalem, quæ nihil aliud est, quàm enumeratio notarum sufficientium.

VII. Datur tamen & cognitio distincta notionis indefinibilis, quando ea est primitiva, sive nota sui ipsius, hoc est, cum est irresolubilis ac non nisi per se intelligitur, atque adeo caret requisitis.

VIII. In notionibus autem compositis, quæ rursus notæ singulæ componentes interdum clarè quidem, sed tamen confusè cognitæ sunt, hinc talis cognitio licet distincta sit, inadæquata est tamen.

IX. Cum verò id omne quod notitiam distinctam ingreditur, rursus distinctè cognitum est, seu cum analysis ad finem usque producta habetur, cognitio est adæquata. Discedit in his notionum idearumve definitionibus & distinctionibus a Cartesianis & *Lockio Leibnitius*, cujus ad illius librum de intellectu humano observationes heic merentur conferri.

X. Plerumque non totam simul naturam rei intuemur, sed rerum loco signis utimur, quorum explicationem in præsentia aliqua cogitatione compendii causa solemus prætermittere, scientes aut credentes, nos eam habere in potestate; talis vocari potest cogitatio cæca vel symbolica.

XI. Cum notio valdè composita est, non possumus omnes ingredientes eam notiones simul cogitare.

XII. Ubi tamen hoc licet, vel saltem quantum licet cognitio oritur intuitiva.

XIII. No-

XIII. Notionis distinctæ primitivæ non alia datur cognitio, quàm intuitiva, ut compositarum plerarumque cogitatio non nisi symbolica est.

XIV. Eorum, quæ distinctè cognoscimus, ideas non percipimus, nisi quatenus cogitatione intuitiva utimur. Et sanè contingit, ut nos sæpè falso credamus habere in animo ideas rerum, cum falsò supponimus aliquos terminos, quibus utimur, jam a nobis fuisse explicatos.

XV. Sæpè vocabula utcunque intelligimus, aut nos antea intellexisse meminimus, quia tamen hac cogitatione cæca contenti sumus, & resolutionem notionum non satis prosequimur, fit ut lateat nos contradictio, quam fortè notio composita involvit.

XVI. Ex his fluit discrimen inter definitionem nominalem & realem. Definitio nominalis est, quæ notas tantum rei ab aliis discernendæ continet; realis, ex qua constat rem esse possibilem. Est itaque definitionis realitas non arbitraria, quod volebat *Hobbius*, nec quælibet notiones inter se possunt conjungi.

XVII. Definitiones nominales non sufficiunt ad perfectam scientiam, nisi quando aliunde constat, rem definitam esse possibilem.

XVIII. Idea vera est, cum notio est possibilis, falsa cum contradictionem involvit.

XIX. Possibilitatem rei vel a priori cognoscimus vel a posteriori.

XX. A priori possibilitatem cognoscimus, cum notionem resolvimus in sua requisita, seu in alias notiones cognitæ possibilitatis, nihilque in illis incompatible esse scimus.

XXI. Fit id inter alia, cum intelligimus modum, quo res possit produci: unde præ ceteris utiles sunt definitiones causales.

XXII. A posteriori possibilitatem cognoscimus, cum rem actu existere experimur, quod enim actu existit vel exstitit, id utique possibile est.

Leibnitii Oper. Tom. I.

XXIII.

XXIII. Quandocunque habetur cognitio adæquata, habetur & cognitio possibilitatis a priori; perducta enim analysi ad finem, si nulla apparet contradictio, utique notio possibilis est.

XXIV. Cavendum ne quis abutatur jactato principio: quicquid clarè & distinctè de re aliqua percipio, id est verum, seu de ea enuntiabile. Sæpè enim clara & distincta videntur hominibus temerè judicantibus, quæ obscura & confusa sunt. Inutile igitur axioma est, nisi adducta clari & distincti criteria adhibeantur, & nisi constet de veritate idearum.

XXV. Non contemnenda veritatis enuntiationum criteria sunt regulæ communis logicæ, quibus & geometræ utuntur, ut scilicet nihil admittatur pro certo; nisi accurata experientia vel firma demonstratione probatum.

XXVI. Firma autem demonstratio est, quæ præscriptam a logica formam servat; non quasi semper ordinatis scholarum more syllogismis opus sit, sed ita saltem, ut argumentatio concludat vi formæ.

XXVII. Itaque nec prætermittenda est aliqua præmissa necessaria, & omnes prætermissæ jam antè vel demonstratæ esse debent, vel saltem instar hypotheseos assumptæ, quo casu & conclusio hypothetica est.

XXVIII. Commendanda ideo est ingeniosissimi *Pascalii* regula, definiendos esse omnes terminos parumper obscuros, & comprobandas omnes veritates parumper dubias. Quod quomodo faciendum sit, ex attenta eorum, quæ dicta sunt, consideratione constare potest.

XXIX. Omnia nos videre in Deo, vetus est sententia, & si sano sensu intelligatur, non omnino spernenda.

XXX. Etsi omnia in Deo videremus, necesse tamen esset, ut habeamus ideas proprias, id est non quasi icunculas quasdam, sed affectiones sive modificationes mentis nostræ, respondentibus ad id ipsum, quod in Deo perciperemus.

XXXI. Utique aliis atque aliis cogitationibus subeuntibus aliqua in mente nostra mutatio fit: rerum verò actu non cogitarum ideæ sunt in mente nostra, ut figura *Herculis* in rudi marmore.

XXXII.

XXXII. At in Deo non tantum necesse est actu esse ideam extensionis absolutæ atque infinitæ, sed & cujusque figuræ, quæ nihil aliud est quam extensionis absolutæ modificatio. Tangunt hæc controversiam *Malebranchii* de origine idearum, cujus infra historiam enarrabimus. Pluribus id agit, notionesque Cartesianas *Malebranchii* suis vel emendare vel refellere contendit in examine principiorum *Malebranchii*, quod cum his comparandum est. Multa enim eo loco habet, quæ dicta illustrent & amplificent.

XXXIII. Cum colores aut odores percipimus, utique nullam aliam habemus, quam figurarum & motuum, perceptionem, sed tam multiplicium & exiguum, ut mens nostra singulis distinctè considerandis in hoc præsentis sui statu non sufficiat, & proinde non animadvertat perceptionem suam ex solis figurarum & motuum minutissimorum perceptionibus compositam esse. Hactenus de ideis *Leibnitius*, qui principia ratiocinationis & cognitionis quoque in monadologia tetigit. Hanc itaque, quam principia philosophiæ exhibere *Leibnitius* contendit, jam porro audiemus, mittemus autem in compendium, & quæ probandæ assertionis causa attulit, more nostro omitemus, cum ea scire desiderantibus principia hæc philosophiæ ubique invenire liceat.

§. XXXVII. Ita verò de elementis rerum, & quæ illa consequuntur, *Leibnitius* statuit: Metaphysica Leibnitii

I. Monas non est, nisi substantia simplex, quæ in composita ingreditur. Simplex dicitur quia partibus caret.

II. Necesse autem est, dari substantias simplices, quia dantur composita, neque enim compositum est, nisi aggregatum simplicium. Primam ferè rationem, cur ad monadas rerum omnium principia atque elementa retulerit *Leibnitius*, istis thesibus affert, nempe quia composita, necesse est, constare ex partibus simplicibus, ex quibus aggregatis omnia composita exsurgunt. Sine his enim principiis simplicibus nihil reale inesse rebus compositis statuit. Hinc substantias simplices, ex quarum aggregato corporeæ massæ exsurgunt, necessario admittent.

admittendas esse contendit, sine quibus, velut veris elementis res esse nequeant. Reliqua enim, quæ in natura occurrunt, sola esse phænomena, quæ inde resultent, conclusit (97). Hæc elementa naturæ monades appellare iussit virum insigniter doctum & naturæ rei & veterum auctoritas. Quemadmodum enim monas, id est, unitas, fons est & origo numeri, omnemque vim & potestatem ejus complectitur, qui nihil aliud est nisi aggregatum unitatum; ita & elementa ista atque principia prima & simplicissima res omnes, quæ ex illorum aggregatione componuntur, constituunt. Notum autem ex iis, quæ *Tomo primo Hist. Criticæ Philosophiæ* de philosophia Pythagorica diximus, monadas in hujus jam sectæ doctrina principia rerum absolvisse. Sunt quoque in monadibus *Pythagoræ* complura, quæ cum monadibus Leibnitianis conspirant; nominis ratio, quæ *ὁ δὲ τὸ μέν* fluit, qua idem significat, quod substantiam, nempe rem, quæ semper stet, & in eadem ratione maneat, itemque multitudini opponatur: origo rerum ex monadibus derivata; admixtæ monades velut vera elementa naturæ, & principia rerum, & similia. Ast confusas notionem sæpenumero in describendis monadibus sequebantur Pythagorei, unde ipsam quoque materiam monada vocare non dubitarunt, non solas substantias intellectuales: immò totum quoque chaoticum monadis rationem habere, epitheta monadi tributa produnt. Quæ omnia cum unitatum, sive elementorum, naturæ repugnent, rectè a philosopho rejecta sunt: qui licet nonnulla ex monadologia Pythagorica accepisset, ut tamen erat ingenio acutissimo, ista voce tantum ad designanda rerum principia prima, simplicia atque elementa naturæ usus est. Convenire autem monadas suas cum monadibus Pythagoricis, & ideis *Platonis*, quæ coincidunt, ipse

vir

(97) Occasione litis inter *Maupertijum* & *Königium* de actione naturæ minima, quæ in Academia Berolinensi multum pulverem excitavit, controversiam quoque inter *Malebranchium* & *Leibnitium*

de principio continuitatis revivisse, cum de authenticitate epistolæ *Leibnitii* ad *Hermannum* data longa lis, non sine animorum motibus esset exorta, neminem lætè

vir illustris fassus est, scribens ad *Hanschium*: *Pulcherrima sunt multa Platonis dogmata, objectum sapientiæ esse τὰ ὄντως ὄντα, substantias nempe simplices, quæ a me monades appellantur, & semel existentes semper persistant. Verum & aliis veteris philosophiæ Græcæ vocabulis ad has substantias simplices sive elementa rerum designanda Leibnitius usus est. Vocat enim eas πρᾶτα δεικνὰ τῆς ζωῆς*, quod primario vitam sensumque illis & actionis vim inesse contenderet. Sed & atomos vocavit, ast sensu a *Democriti* & *Epicuri* decretis valde diverso. Atomos enim *Democriteas* & *Epicureas* principio rationis sufficientis contrarias esse arbitrabatur (98); eo quod duritiem naturalem & primitivam, quæ ipsis insit, supponant, cujus sufficiens ratio dari nequeat. Unde eas quoque ab *Hartsoecker*o assertas rejecit. Monades itaque atomos vocando, non atomos molis intelligendas esse monet, sed substantiæ, id est unitates reales, & partibus, quibus atomi *Epicuri* non carent, destitutas, quæ fontes existant actionum, sintque prima & absoluta principia ex quibus res componantur, & in quæ velut ultima elementa substantiata resolvantur. Sed & punctis mathematicis assimilavit, puncta metaphysica appellans & formas substantiales dixit, quarum consistat natura in vi activa, perceptionis & appetitus particeps; qua ratione obscuram *Aristotelis* denominationem entelechiæ primæ intelligendam esse, contendit: ejusque veram significationem se detexisse scripsit ad *Pellissonium*.

III. Ubi non dantur partes, ibi nec extensio, nec figura; nec divisibilitas locum habet. Atque monades istæ sunt veræ atomi naturæ, & ut verbo dicam, elementa rerum.

IV. Neque etiam in iis metuenda est dissolutio, nec ullus concipi potest modus, quo substantia simplex naturaliter interire potest.

V. Ex eadem ratione non datur modus, quo substantia simplex

t 3

(98) Putabat *Leibnitius*, etsi existentia atomi molis non esset contra divinam potentiam, fore tamen contra divinam sã-

piantiam: non enim dari rationem sufficientem Deum determinantem ad subdividendum hoc, non verò illud.

simplex naturaliter oriri potest, quoniam non aliter nisi per compositionem formari posset.

VI. Possunt itaque monades non oriri nisi in instanti, id est per creationem, nec finiri, nisi per annihilationem.

VII. Nullo modo explicari potest, quomodo monas alterari aut in suo interiori mutari queat per creaturam quandam aliam. Neque enim substantia neque accidens in monadem quæ partium mutationem non habet, forinsecus intrare potest.

VIII. Opus est tamen, ut monades habeant aliquas qualitates, alias nec entia forent.

IX. Immò opus est, ut monas quælibet differat ab alia quacunque. Neque enim unquam dantur in natura duo entia, quorum unum ex asse convenit cum altero, & ubi impossibile sit, quandam reperire differentiam internam aut in denominatione interna fundatam. Ratio quam affert, illustris philosophus, appellata ab eo est principium identitatis indiscernibilium, quam & rationi esse conformem contendebat, & experientiam testem habere affirmabat, quamque neglectam fuisse unà cum principio rationis sufficientis dolebat, eo quòd longè meliorem & saniores metaphysices faciem inducere videbat. Hoc potissimum principio usus, atomorum molis inanitatem demonstrare aggressus est. Neque tamen novum hoc axioma est, sed dudum, teste Cicerone (99) a Stoicis assertum: *Dicis, ita ille, nihil esse idem, quod sit aliud; Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum.* Recentiori autem ætate *Jordanus Brunus*, cujus plura cum monadologia Leibnitiana conspirant, satis luculenter: *Neque est possibile in specie ulla, duo omnino concordantia vel æqualia individua comperire, duos, inquam, hic dies, circuitus, annos æquales atque similes non solum pro habitudine ad alia, sed vel etiam absolute potentia in physica referre.* Unde inter theoremata de minimo hoc quoque assertum ivit: *Duas figuras vel lineas*

(99) Quæst. Acad. Lib. II.

neas in materia omnino æquales offendere, vel bis eandem repetere impossibile esse. Quod etiam valdè subtiliter rationibus geometricis munit. Falluntur itaque, qui hoc principium, si non tactum receptum tamen & demonstratum primò atque in philosophiæ usum translatum *Leibnitio* tribuunt. Cui tamen hæc concedenda est gloria, quòd primus fere ad demonstrandas veritates metaphysicas eo principio usus sit. Vix autem axioma hoc *Clarckio* opposuerat *Leibnitius*, cùm is contradictionem deprehendisse sibi videretur, eo quòd ipsi supponenti res duas inter se æquales, reverà duas esse, non eandem, id *Leibnitius* concesserit, & tamen contenderit, unam rem fore duobus nominibus insignitam. Ad quæ respondere *Leibnitius* morte præventus non potuit, ejus autem partes sustinuit *Cl. Thummigius* (100): receperunt autem thesin post illustrem *Wolffium* (1), & *Hanschium*, qui rationibus eam metaphysicis confirmavit, etiam alii, qui cetera Leibnitianam philosophiam non in omnibus probarunt. Unde acutè nuper cel. *Sam. Christianus Hollmannus* (2) monuit: *Et si demonstrari nequeat, impossibile esse, plures res singulares ita in singulis suis determinationibus convenire inter se posse, ut nulla amplius rei, quàm solo numero, inter se differant; imprimis si a determinatione loci, seu spatii modique coexistendi cum aliis rebus singularibus verè existentibus hic abstrahatur: experientia tamen consistat, adeò infinitam ferè esse, rerum existentium, imprimis materialium & corporearum varietatem, ut ne duas quidem res singulares ejusdem speciei, deprehendere liceat, quarum determinationes omnes eodem modo utrobique se habeant, & si vel maxime omnes eodem modo se habeant, vellemus supponere, vel solo tamen loco coexistendique modo semper adhuc inter se differre. Dualque ergo pluresque res solo numero inter se differentes, non dari, neque si loci intuitu simul spectentur, dari posse.* Idem a posteriori quoque & experientia duce probatum ivit cel. *Hambergerus* (3). Sed redeundum in viam.

X. Omne

(100) in Respons. ad Ep. V. *Clarckii*.

(1) *Metaphys. germ.* §. 587. p. 362.

(2) *Metaphys.* §. 255. Tom. I. §. 4.

phil. p. 845.

(3) *Elem. phys.* §. 209.

X. Omne ens creatum est mutationi obnoxium, & consequenter etiam monas creata, estque in unaquaque mutatio continua.

XI. Sequitur ex hactenus dictis, mutationes naturales monadum a principio interno proficisci, propterea quod causa externa in ejus interius influere nequit. Et generaliter affirmare licet, vim non esse, nisi principium mutationum.

XII. Opus etiam est, ut præter principium mutationum detur quoddam schema ejus, quod mutatur, quod efficit, ut ita dicam, specificationem ac varietatem substantiarum simplicium.

XIII. Involvere illud debet multitudinem in unitate aut simplici. Omnis enim mutatio naturalis cum per gradus fiat, aliquid mutatur, & aliquid remanet, consequenter in substantia simplici datur quædam pluralitas affectionum ac relationum, quamvis partibus careat.

XIV. Status transiens, qui involvit ac repræsentat multitudinem in unitate seu substantia simplici, non est, nisi istud quod perceptionem appellamus, quam probè distinguere debemus ab apperceptione seu conscientia. Nodus hic præcipuus est, quem insolubilem esse viri docti, non illi modò, qui Leibnitianam metaphysicam oppugnarunt, sed illi quoque, qui cetera illi subscripserunt, fassi sunt. Et Leibnitius quidem adeò huic asserto primario fidebat, ut Cartesianos reprehenderet, quod ex neglecta perceptione, cujus nobis non sumus conscii, solos spiritus esse monades, nec dari animas brutorum, nec alias entelechias crediderint, immò ingenia perversa in opinione de mortalitate animarum confirmaverint. Cum autem perceptionem monadibus sine appetitu tribuere non posset, ut ex thesi sequenti constat, perceptionem autem per mechanicas rationes explicare impossibile esset, necessarium erat, eas dicere automata incorporea, quæ cum perceptionem & appetitum habent, animæ nomen sustinere possint, a quibus animæ brutorum hominumque ipsiusque DEI gradu tantum & perfectione, distent. Ast id incomprehensibile viris eruditis

eruditiss passim visum est, certè ipse illustris *Wolffius*, cum metaphysicam conderet, fassus est, dubitare se hactenus, utrum ita monadum perceptio admittenda sit, unde sola elementa rerum simplicia, neglectis monadibus Leibnitianis sufficere putavit. Non excitabimus objectiones virorum doctorum, quibus ob hoc assertum monadum hypothesein presserunt (4), tantam enim prolixitatem institutum nostrum non patitur, sed consuli eos jubemus, qui Leibnitii monades oppugnarunt, quorum allegandorum otium nobis fecit *Cl. Ludovici* industria: id unum noramus, visum fuisse illis, qui elementa rerum materialium simplicia concedunt, confudisse virum summum immateriale cum simplici, adeoque perperam illius attributum huic tribuisse: cum non repugnet simplex esse, & tamen materiæ, quæ ex istis simplicibus componitur, affectiones habere. Ceterum ipse *Hanschius*, qui tamen Leibnitianam monadum perceptionem demonstrare geometricè voluit, fassus est, viros harum rerum quàm maximè intelligentes, & quorum industria hactenus in evolvendis principiis Leibnitianis summa cum laude versata sit, de hujus theorematibus veritate determinare non audere, licèt concedant, esse in monadibus repræsentationem multitudinis externæ: nec ipsis certum videri, utrum repræsentatio hæc in monadibus nudis inferat identitatem status illarum monadum cum statu animæ nostræ in stupore, lethargo & profundo somno: & annon in monadibus nudis possit concipi vis perdurans, nec perceptiva tamen, cujus mutationes non inferant multitudinem partium, sed graduum & relationum externarum tantum, & tamen a perceptione propriè sic dicta, obscura etiam & cum nullo actu reflexo conjuncta, differant essentialiter?

XV. Actio principii interni, qua fit mutatio seu transitus
Leibnitii Oper. Tom. I. u ab

(4) Newtonianorum objectiones explicat *Voltaire* Comp. Met. Leibnit. & Newtonianæ c. 7. Cartesiorum *Andala* Diss. cit. Anti-Wolffianorum *Langius* in Idea analytica systematis metaphysici Wolfiani c. 1.

p. 71. seqq. nulli sectæ addictorum; *Wachterus* in Harmonia recentiorum philosophorum secum non concordant, c. 3. seqq. p. 14. seqq.

ab una perceptione ad alteram, appetitus appellari potest. Verum equidem est, quod appetitus non semper prorsus pervenire possit ad omnem perceptionem ad quam tendit, semper tamen aliquid ejus obtinet, atque ad novas perceptiones venit.

XVI. Negari tamen nequit perceptionem, & quod inde pendet, per rationes mechanicas explicari non posse, hoc est, per figuras & motum, quia partibus se mutuo impellentibus carent. Non itaque in substantia simplici reperietur aliud, hoc est, præter perceptiones earumque mutationes in ea nihil datur. Atque in hoc consistere debent omnes actiones internæ substantiarum simplicium.

XVII. Nomen entelechiæ imponi posset omnibus substantiis simplicibus seu monadibus creatis, habent enim in se certam quandam perfectionem, τὸ ἐντελές, datur quædam in iis sufficientia, ἀντάρκεια, vi cujus actionum suarum internarum fontes sunt, quasi automata incorporea (5).

XVIII. Quod si animam appellare lubet, quicquid perceptionem & appetitum habet in sensu generali, omnes substantiæ simplices aut monades creatæ dici possent animæ (6). Enimverò cum apperceptio aliquid amplius importet, quam simplicem quandam perceptionem: consultius est, ut nomen generale monadum & entelechiarum sufficiat substantiis simplicibus, quæ simplici perceptione gaudent (7), & animæ appellen-

(5) Notionem hanc substantiæ evertente aggressi sunt, quotquot monadologiam oppugnaverunt, maxime Cartesiani & Newtoniani, tum & Cl. Crousazius in Præl. de physice orig. conf. Bibl. anc. & mod. T. XXIV. P. I. art. 10.

(6) Non nova hæc est hypothesis, sed & Platonici nonnulli & Cabbalistis omnibus familiaris, qui omnem substantiam esse spirituales i. e. animam, materiam tantum phænomenon putant. Conf. Cl. Wachter. l. c. p. 19. seqq. ubi tamen materiam ex mente Platonis talem dici posse non comprehendimus.

(7) Conferri meretur cum his assertionibus Leibnitianis systema Campanellæ de sensu rerum, supra c. 5. enarratum. Legisse Campanellæ libros Leibnitium constat, utrum autem perceptionem monadum a Campanellâ habuerit, dicere non habemus. Sufficiebat enim acutissimo viro harmonia regnorum DEI supposita, ut concluderet repræsentationem quandam mundi in monadibus esse necessariam, conf. Cl. Kahlus adv. Voltairium c. 8. p. 135. Ceterum juxta hoc loco erit observare, etiam Gassendū a perceptione rerum omnium abstractenda non fuisse remotum. Quamvis enim humanam

pellentur, quarum perceptio est magis distincta & cum memoria conjuncta.

XIX. In deliquio aut stupore, & somno profundo anima quoad sensum non differt a simplici monade, sed non caret tunc omni perceptione.

XX. Quando nempe ingens adest exiguarum perceptionum multitudo, ubi nihil distincti occurrit, mens stupet. Itiusmodi statum ad tempus animalibus mors conciliare valet.

XXI. Quemadmodum omnis præsens substantiæ simplicis status naturaliter ex præcedente consequitur, ita ut præsens sit gravidus futuro.

XXII. Ita quoque cum evigilantes ab isto stupore perceptionum nostrarum conscii simus, necesse est, ut aliquas immediatè ante habuerimus, quamvis earum conscii non fuerimus. Etenim perceptio naturaliter non oritur, nisi ex alia perceptione, quemadmodum motus naturaliter non oritur, nisi ex motu.

XXIII. Apparet inde, nos quando nihil distincti in nostris perceptionibus habemus, in perpetuo fore stupore. Atque is monadarum nudarum status est.

XXIV. Videmus etiam, naturam dedisse animantibus perceptiones sublimes, dum iis organa concessit, quæ complures radios luminis, aut complures undulationes aëris colligunt, ut per unionem fiant efficaces. Simile quid in odore, sapore, & tactu &c. occurrit.

XXV. Memoria speciem consecutionis suppeditat animabus, quæ rationem imitatur, sed ab ea distingui debet. Videmus ideo animantia, dum percipiunt objectum, quod ipsa ferit, & cujus similem perceptionem antea habuere, per repræsentationem memoriæ expectare, quod eidem in perceptione præcedente jungebatur, & ad sensationes ferri similes iis, quas tunc habuerant.

XXVI. Imaginatio fortis, quæ ipsos ferit ac movet, vel a magnitudine vel a multitudine perceptionum præcedentium proficiscitur. Interdum enim idem est impressionis fortis, uno ictu factæ, effectus, qui diuturni habitus aut perceptionum mediocrium, sæpius repetitarum.

XXVII. Homines bestiarum instar agunt, quatenus consecutiones perceptionum, quas habent, non nisi a principio memoriæ pendent, & instar medicorum empiricorum, qui simplici praxi absque theoria utuntur.

XXVIII. Enimverò cognitio veritatum necessariorum & æternarum est id, quod nos ab animantibus simplicibus distinguit, & rationis atque scientiarum compotes reddit, dum nos ad cognitionem nostri atque DEI elevat. Atque hoc est istud, quod in nobis anima rationalis sive spiritus appellatur (8).

XXIX. Cognitioni veritatum necessariorum & earum abstractionibus acceptum referri debet, quod ad actus reflexos elevati sumus, quorum vi istud cogitamus, quod Ego, appellatur, & hoc vel istud in nobis esse consideramus. Et inde etiam est, quod nosmet ipsos cogitantes de ente, de substantia cum simplici tum composita, de immateriali & ipso DEO cogitemus, dum concipimus, quod in nobis limitatum est, in ipso sine limitibus existere. Atque hi actus reflexi præcipue largiuntur objecta ratiociniorum nostrorum.

XXX. Ratiocinia nostra duobus magnis principiis superstructa sunt. Unum est principium contradictionis, vi cuius falsum judicamus, quod contradictionem involvit, & verum, quod falso opponitur, vel contradicit.

XXXI. Alterum est principium rationis sufficientis, vi cuius consideramus, nullum factum reperiri posse verum, aut veram existere aliquam enuntiationem, nisi adsit ratio sufficiens,

(8) Etiam hæ theses cum c. 20. & 21. Campanella de Sensu rerum possunt comparari, at eas Campanella assertiones olim rejiciebat Leibnizius vid. Diss. de Aristot. recentioribus conciliabilis §. 12. Tunc ne-

gabat, dari ens, quod neque extensionis neque cogitationis sit capax: agnoscerebatque in formis substantialibus esse appetitum & instinctum secundum Aristotelicos.

ciens; cur potius ita sit, quàm aliter, quamvis rationes istæ sæpissimè nobis incognitæ esse queant. Celeberrimum hoc principium rationis sufficientis factum est in orbe philosophico, quàm primum resuscitatum & quasi vita donatum ex ingenio Leibnitiano prodiit. Quod non ignotum fuisse Sinensibus, qui ita virtutum præcepta naturæ humanæ inædificaverint, ut ratio inde sufficiens earum constaret, contendit ill. *Wolffius* (9). Nos certiori jure ad omnium gentilium philosophorum, maxime Græcorum, principia philosophica provocari posse putamus, quæ axiomati huic inædificata sunt, quærendam omnium rerum rationem sufficientem, cur sint magis, quàm non sint. Hoc enim axioma illud: ex nihilo nihil fit, progenuit, cum facillè intelligerent, si nulla ratio sit, cur aliquid existat, nihil quoque fieri atque existere posse. Quod principium omnis ætatis gentisque philosophos tenuisse, alio loco indubitatis testimoniis probavimus (10). Nec obstat, quod obijci posse videtur, eos omnia ad necessitatem quandam, contingentiam rerum oppositam, retulisse. Nam etsi hoc de plerisque, non tamen de omnibus, verum sit (11), nihil tamen id probat aliud, quàm homines hos hypotheseos amore seductos ejusmodi rationem sufficientem naturæ rerum quævisisse, quæ reverà non datur, cum hoc ipso principio verissimo duce facillè ad id potuissent pervenire, ut intellexissent, cum res omnes contingentes quæ existunt, rationem sufficientem, cur sint, & ex statu possibilitatis in statum existentiae progressæ sunt, in se non habeant, ideò quærendam eam esse in alia, quæ ultimam rationem extra seriem contingentium in se necessario habeat, quo pacto systemati tum emanativo, tum dualistico, quæ omnem gentilem philosophiam in præceptis egere, nuncium misissent, & ad veram DEI notionem pervenissent.

(9) In Or. de Philosophia Sinensium.
(10) Amoenit. liter. I. VIII. p. 304.
conf. cel. D. Beaufobre Hist. Manich. P. II.
L. V. c. 2. p. 166. seqq. & Cassenauz Phyl.
S. I. I, III, c. 1. Opp. T. I. p. 231.

(11) Aliter enim Epicurus, qui, licet sine ratione sufficienti, contingentie atomorum concursum permittebat, secus ac factum a Democrito, qui necessitatem intrinsecam sive fatum agnoscerebat.

venissent. Vidit hujus rei aliquid *Seneca* (12), sed systematis Stoici ineptiis delusus, & seriem contingentium non rectè excutiens, malè ad errorem transtulit. Postquam enim de causis rerum longam enarrationem ex mente veterum instituit, concludit: *Sed nos nunc primam & generalem causam quærimus, hæc simplex esse debet; nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit causa? ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ causæ, sed ex una pendent, ex ea, quæ fuit.* Confundere in tota hac de causis dissertatione *Senecam* rationem sufficientem cum causa (13), manifestum; at ad illam potissimum respexisse, ex eo satis manifestum est, quod unam causam Deum ponat, eo quod rationes rerum omnium intra se habeat. Ratio enim five causa Stoicis est, propter quid aliud sit, cui effectum adjece-
runt. Similia passim apud veteres deprehendi possent, si id ageremus (14). Observatum autem ipsi *Leibnitio Archimedes* huic principio dogma de æquilibrio corporum inædificasse. Tacemus recentiores alios, præcipuè inter Scholasticos, qui passim ex hoc principio ratiocinantur. Ab *Euclide* verò idem se didicisse fatetur *Jordanus Brunus*. Quibus ipse addendus *Cartesius* (15). Non novum itaque principium est, nunquamve auditum, sed singulari tamen explicatione non excultum, quod, nisi fallimur, primus ad constituendas confirmandasque veritates metaphysicas *Leibnitius* adhibuit. Cum autem ratio sufficiens, cum causa necessaria facilè confundi possit, hinc factum, ut axioma sensu recto egregium, contradictionem pateretur, quod vix e pulvere protraxerat *Leibnitius*. *Clarckius* enim,

(12) Ep. 65.

(13) Id omnes omnino veteres & recentiores plerique fecerunt, ipse *Leibnitius* in Diss. de *Aristotele* recentioribus reconciliabili, aliquoties causam & rationem pro eodem habuit.

(14) Passim axioma hoc occurrit apud *Ciceronem* de Divin. L. II. de Fin. bon. L. I. & de Fato, quo loco, quando scribit, contra *Epicurum* disputans; „Rursum au-

tem, ne omnes a physicis irrideamur, si dicamus, quicquam fieri sine causa &c. apertum facit, totam veterum physiologiam huic principio fuisse innixam. Nemo autem fortius hoc argumentum urfit, quàm *Lucretius* L. I. qui meretur consuli, his enim inhærere hoc loco non licet.

(15) In Resp. ad object. sec. Medit. primæ p. 77. qui luculentus est.

enim; cum libertatem indifferentiæ ita tolli videret, hacque ratione in Deo quoque quandam necessitatem poni suspicaretur, infringere hoc principium, negare licet totum non auderet, constituit. Concedebat ille, indubitatum quidem esse, nihil existere sine ratione sufficiente existentiae suæ, nihilque existere hoc magis modo, quàm alio, cujus ratio sufficiens non extet: At urgebat, in rebus in se indifferentibus, simplicem nudamque voluntatem esse rationem sufficientem, ut existant, vel certam existendi determinationem modumque accipiant, neque hanc voluntatem opus habere, ut a causa aliena determinetur: id quod ex ordine particularum formati mundi probat, quem ex sola voluntate DEI pendisse statuit. Opposuit huic arieti principium identitatis indiscernibilium, *Leibnitius*, & inductione usus & ratione metaphysica; nempe quod duæ res, quæ discerni nequeant, eadem res sint duobus nominibus, ex quibus exemplum ab ordine mundi allatum a *Clarckio* impossibile figmentum esse conclusit. Quibus reposuit *Clarckius*, res duas sibi perfectè similes non tamen definire esse duas res; id quod spatii & temporis partibus æqualibus illustrat, quarum tamen momenta duo unum non sint, nec sola duo nomina unius momenti. Regessit ad hæc quoque *Leibnitius*, fassus, si duæ res perfectè æquales, ut discerni nequeant, existerent, fore duas res; at supponi falsum aliquod, & a rationis principio alienum, decipique adversarium cum philosophis ex vulgo, qui solo numero res discerni posse credant, id est, quia numerum habeant, ex quo errore perplexa de principio individuationis disputatio exorta sit. Malle autem temporis & loci partes inter se æquales huc afferri, observat, eo quod res ideales sint, quæ in abstracto considerentur, quod in concreto aliter se habeat. Adcò verò claritate sua lucere rationis sufficientis principium putat illustris philosophus, ut negari a nemine possè contendat, & probatione opus haud habere existimet, tantæ autem necessitatis esse credat, ut sine eo neque Dei existentiam probare, neque demonstrare veritates alias maximi momenti liceat. Neque

que verò sic quievit *Clarkius*, sed rem ab ovo, quod aiunt, exorsus, exemplum æquilibrîi rejicit, quod ad spiritum liberè sponteque agentem applicari nequeat, quia instrumentum passivum sit: contenditque negata libera voluntatis, virtute eligendi ex duobus bonis æqualibus, quodcunque voluerit, negari actionum humanarum principium, agendi que virtutem & confundi cum motivis eorumque impressione in animum, qui circa ea passivè se habeat, & qualitas perceptiva sit, quam sequatur facultas agendi, id est se movendi, ex qua spontaneitas, & in agentibus rationalibus libertas oriatur. Et hinc omnem illum errorem profluere putat, quod principium actionis cum perceptione rationis commoventis confundatur, agensque liberum cum æquilibrio ponderis passivo misceatur. Contendit etiam, posse habere agens liberum rationes valde sufficientes, quo minùs cesset agere, quamvis nullam rationem habeat determinandi, ut hoc vel illo modo agat. Et hinc omne argumentum *Leibnitii* petitionem principii esse declarat, eo quòd exempla in contrarium allata ex hoc ipso principio refutet. Concedit autem Deum (de quo propriè disputabatur,) licèt inter duas res absolutè indifferentes & bonas æqualiter non aliam rationem determinantem quàm suam voluntatem habeat, non carere tamen rationibus commoventibus, rationesque sufficientes, quibus Deus commotus ex duobus æqualiter bonis & indifferentibus unum eligat, esse impulsivas ad eligendum. His *Leibnitius* morte præventus respondere non potuit, patet autem ex ultimo ratiocinio, rem tandem ad verborum pugnam abiisse. Et hæc quidem vivo *Leibnitio* disputata sunt; acriter verò & satis vehementer de veritate principii hujus Logici & Metaphysici disputatum est, cum celeberrimus *Wolffius* illud inter veritates metaphysicæ primarias referret (16), ostensoque discrimine inter causam & rationem sufficientem, hoc axioma in demonstrando, quod sibi

(16) c. 2. §. 29. & T. II. p. 26. Metaph. Germ. qui etiam p. 29. ostendit, quo sensu ejus axiomatis prima cultura tribui queat *Leibnitio*.

sibi conceperat, adificio metaphysico uteretur. Ab eo enim tempore quisquis *Wolffium* sequutus est, pro hoc principio stetit, illud autem antagonistæ vehementer oppugnarunt, cujus utriusque partis scripta cum adduxerit doctissimus *Ludovicus*, ad eum lectorem remittere, quàm longiore digressionem a scopo deducere, malumus. Addimus id unum, metaphysicos antiquiores rationem sufficientem, quæ a causa, rationem continente distinguere solet, rationem simpliciter, vel etiam rationem causandi vocasse; placuisseque rationis sufficientis axioma, etiam aliis a *Leibnitio* satis liberè discedentibus, cujus exemplum dabit Cl. *Hollmannus* (17), qui acutè & perspicuè rem exposuit, recteque post ipsum *Leibnitium* monuit, falli eos, qui putant, rationem sufficientem non adesse, quando interdum nulla a nobis cognoscitur.

XXXII. Quando veritas necessaria, ratio reperiri potest per analysin, dum eam resolvimus in ideas & veritates simpliciores, donec ad primitivas perventum fuerit.

XXXIII. Dantur ideæ simplices, quarum definitiones dare non licet: dantur etiam axiomata & postulata, aut verbo, principia primitiva, quæ probari nequeunt, nec probatione indigent, atque ista sunt enuntiationes identicæ.

XXXIV. Enim verò ratio sufficiens reperiri etiam debet in veritatibus contingentibus, vel facti, hoc est, in serie rerum, quæ reperitur in universo creaturarum, ubi resolutio in rationes particulares progredi posset in infinitum, propter immensam rerum naturalium varietatem & divisionem corporum in infinitum.

XXXV. Quemadmodum tota hæc series non nisi alia contingentia anteriora involvit, quorum unumquodque simili analysi opus habet, ubi rationem reddere voluerimus, progressus nil juvat, necesse est rationem sufficientem seu ultimam contingentium reperiri, quantumvis infinita ponatur.

XXXVI. Propterea quoque ratio ultima rerum in substantia *Leibnitii* Oper. Tom. I. x tia

(17) Metaphys. Part. I. cap. 4. §. 101. seqq. pag. 715. seqq.

tia quadam necessaria contineri debet, in qua series mutationum non nisi eminenter existat, tanquam in fonte suo.

XXXVII. Jam cum substantia ista sit ratio sufficiens omnis istius seriei, quæ etiam prorsus connexa est; non nisi unus datur Deus, atque hic Deus sufficit.

XXXVIII. Judicare etiam licet, quod substantia ista suprema, quæ est unica, universalis & necessaria, cum nihil extra se habeat, quod ab ea non dependeat, & simplex rerum possibilem series existat, limitum capax esse nequit, & omnem realitatem possibilem continere debet.

XXXIX. Unde sequitur, Deum esse absolute perfectum, cum perfectio non sit, nisi magnitudo realitatis positivæ, præcisè sumpta, sepositis rerum limitationibus.

XL. Sequitur hinc etiam, creaturas habere perfectiones suas ab influxu DEI, sed imperfectiones a propria natura, essentia sine limitibus incapaci. In eo enim a Deo distinguuntur.

XLI. Verum etiam est, in Deo non modò esse fontem existentiarum, verum etiam essentiarum, quatenus reales sunt, aut ejus, quod in possibilitate reale est. Propterea intellectus Dei est regio veritatum æternarum aut idearum, unde dependent, & sine ipso nihil realitatis foret in possibilitatibus, & nihil non modò existeret, sed nihil etiam opus foret.

XLII. Etenim opus est, ut si quid realitatis in essentiis aut possibilitatibus, aut potius in veritatibus æternis fuerit, hæc realitas fundetur in aliqua re existente & actuali, & consequenter in existentia entis necessarii, in quo includit essentia existentiam, aut in quo sufficit esse possibile, ut sit actuale.

XLIII. Ita Deus solus, seu ens necessarium hoc privilegio gaudet, quod necessario existat, si possibilis est. Et quemadmodum nihil possibilitatem ejus impedit, quod limitum expers, nec ullam negationem, consequenter nec contradictionem involvit, hoc unum sufficit, ad cognoscendam existentiam Dei a priori. Nos eam quoque probavimus per realitatem veritatum æternarum. Emendaviule hac ratione *Leibnitium* argu-

argumentum *Cartesii* ab idea Dei pro ejus existentia petitum supra in ejus vita diximus. Sæpius hanc demonstrationem DEI a priori repetiit *Leibnitius*.

XLIV. Enim verò eandem jam probabimus a posteriori, quia scilicet res contingentes existunt, quæ rationem ultimam, seu sufficientem habere nequeunt, nisi in ente necessario, quod rationem existentia suæ in se ipso habet.

XLV. Nihilominus tamen cum nonnullis nobis imaginari non debemus, veritates æternas, cum a Deo dependeat, arbitrarías esse, & a voluntate ipsius pendere, quemadmodum *Cartesius* & postea *Poiretus* statuit. Id verum non est, nisi de veritatibus contingentibus, cum e contrario necessariae dependeat ab intellectu ejus & sint objectum ejus internum. Diximus de hoc dogmate *Cartesii* suo loco. Probè autem attendendum est ad verba *Cartesii*, & integram ejus hypothesin, affirmationem atque negationem ad voluntatem referentem, quando ita pronuntiat (18): *Quantum ad veritates æternas, dico iterum, illas tantum esse veras aut possibles, quia Deus illas veras & possibles cognoscit, non autem contra veras a Deo cognosci, quasi independenter ab illo sint veræ.* Ast urgebat contra hæc *Leibnitius*, possibilia præsupponi, si electionis libertas in rebus producendis asserenda sit, cum electionis nulla ratio sit, ubi unum tantum possibile sit. Ex quo concludebat, malè ad Dei voluntatem in quæstione de possibili & necessario recurri (19).

XLVI. Deus solus est unitas primitiva seu substantia simplex, originaria, cujus productiones sint omnes monades creatæ aut derivativæ & nascuntur, ut ita loquar, per continuas divinitatis fulgurationes per receptivitatem creaturæ limitatas, cui essentiale est, esse limitatum. Primarium hoc existentia & naturæ rerum contingentium atque finitarum fundamentum est, quod viro summo ponere placuit, ut & omnium

(18) P. I. princ. phil. §. 33. 34. p. 9.

(19) Conferendus autem ipse *Poiretus* Cogit. ration. L. II. c. 10. §. 5.

nium rerum existentiam a Dei voluntate dependere ostenderet, & accepisse essentiam atque naturam ex ideis in intellectu divino præsentibus doceret. Id quod a Platone eum mutuum accepisse, licet emendatum & sensu magis philosophico pronuntiatum, nec ipse negat, nec inficias iverit, quisquis Platonismi paulo est peritior. Ast, ut verum fateamur, vellemus, ut distinctius clariusque vir illustris in assertione hac loqui, quàm incerta & ambigua loquutione veterum errores, a quibus eum alienum fuisse facillimè nobis persuaderi patimur, palliare voluisse videri maluisset. Ipsa enim hæc assertio idem prorsus, si verba spectes, dicit, quòd systema emanativum Alexandrinorum, Cabbalistarum, & quicumque ex orientali & Platonica schola prodierunt, inculcat, ex Deo substantia prima per fulgurationes divini luminis prodiisse, id est emanasse res omnes, & naturam suam limitationis carceribus circumscriptam ex ideis in intellectu divino latentibus, & in divina natura necessariò existentibus, sed voluntate DEI, ut extra ipsum existerent, productis, accepisse. Quo pacto res omnes ratione existentia quidem sola DEI voluntate fuisse productas non negarunt, & quod Hierocles (20) monuit, ex materia non præjacente sola voluntate DEI fuisse formatas asseruerunt: ast ipsam tamen essentiam rerum, ex DEI essentia velut subjecto & fonte suo fluxisse, adeoque non nisi limitatione & emanationis ordine a Deo differre statuerunt. Quem deismi vel pantheismi errorem Leibnitio affricare eo magis iniquum putamus, quo magis is rerum essentias in possibilitate posuit, quæ objectivè tantum in Deo sunt, nempe considerato intellectu divino, qui circa eas versatur, quæ ad emanationem non sufficiunt. Sed paulo distinctius pronuntiandum, & asserta ab hac *Λευδερμειά* munienda erant. Unde prudentius & circumspicius definivit θ. VIII. Causæ Dei: *Actualia dependent a Deo, tum in existendo, tum in agendo, nec tantum ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo liberè sunt creatæ, atque etiam a Deo conservan-*

(20) De Fato apud Phorium cod. 241.

conservantur; neque malè docetur, conservationem divinam esse continuatam creationem, ut radius continuè a sole prodit: ET SI CREATURÆ NEQUE EX DEI ESSENTIA, NEQUE NECESSARIO PROMANENT. Ex his itaque thesis allata intelligenda & secundum rectos sensus explicanda est.

XLVII. Datur in Deo potentia, quæ est fons omnium; deinde cognitio, quæ continet idearum schema, & tandem voluntas, quæ mutationes efficit, seu productionem secundum principium melioris.

XLVIII. Atque hoc est istud, quod respondet ei, quod in monadibus creatis facit subjectum seu basin facultatis perceptivæ & appetitivæ. Sed in Deo hæc attributa sunt absolute infinita, aut perfecta, in monadibus creatis non sunt, nisi limitationes, pro mensura perfectionis, quam habent.

XLIX. Creatura dicitur agere extra se, quatenus habet perfectionem, & pati ab alia, quatenus est imperfecta. Ita monadi actionem tribuimus, quatenus habet perceptiones distinctas, & passiones quatenus confusas habet.

L. Et una creatura perfectior est altera in eo, quòd reperiamus in ea, quod inseruit rationi reddendæ in eo, quod in altera contingit, & propterea dicimus, quòd in alteram agat.

LI. Sed in substantiis simplicibus influxus unius monadis in alteram tantum idealis est, qui effectum fortiri nequit, nisi Deo interveniente, quatenus in ideis Dei una monas cum ratione postulat, ut Deus ordinans ceteras, in principio rerum ipse rationem habeat. Quoniam enim monas una physice influere nequit in interius alterius; aliud non datur medium, per quod una ab altera dependere valeat.

LII. Atque ideò actiones & passiones creaturarum mutua sunt. Deus enim duas substantias simplices inter se comparans, in una qualibet rationes deprehendit, quibus obligatur unam aptare alteri, & consequenter id, quod activum est, quatenus certo respectu passivum secundum alium considerandi modum, activum nempe, quatenus id, quod distinctè in eo cognoscitur, inseruit rationi reddendæ de eo, quod in alia

contingit, & passivum, quatenus ratio de eo, quod in ipsa contingit, reperitur in eo, quod distinctè cognoscitur in altera.

LIII. Quemadmodum verò infinita sunt universa possibilia in ideis Dei, & eorum non nisi unicum existere potest: ita necesse est, dari rationem sufficientem electionis divinæ, quæ Deum ad unum potius, quàm ad alterum determinat.

LIV. Atque hæc reperiri nequit, nisi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent, cum quodvis possibile habeat jus prætendendi existentiam pro ratione perfectionis, quam involvit.

LV. Atque id ipsum causa est existentiae melioris, quod Deus vi sapientiae cognoscit, vi bonitatis eligit, vi potentiae producit. Est hæc principium & fundamentum celeberrimæ illius assertionis de optimo mundo a Deo electo, quæ sectatoribus *Leibnitii* pulcherrimus ejus fœtus visus est, immò nonnullis quoque, quibus tamen incerta thesis creditur, talis tamen judicatur, quæ omnium pulcherrimè DEUM extollat: at quam ejus adversarii necessitatem quandam inevitabilem & libertati ac perfectioni divinæ inimicam involvere conquesti sunt: quo nomine Optimismum hunc, quem vocant Trivultenses velut Deismo vicinum condemnasse, supra annotavimus. De quo tamen infra commodò magis loco dicemus.

LVI. Huic adaptationi rerum omnium creaturarum ad unamquamque, & uniuscujusque ad ceteras omnestribuendum, quod quælibet substantia simplex habeat respectus, quibus exprimuntur ceteræ omnes, & per consequens speculum vivum perpetuum universi fit. Etiam hæc ex *αυρίαις δόξαις Leibnitii* est, in recentissimi temporis controversiis valde agitata, eo quod idealistis favere vir summus videretur. Quod utrum ita se habeat, hic definiendi locus haud est, qui non controversias, sed historiam scribimus. Cujus gratiâ id potius observamus, ineunte jam seculo XVI similem hypothesein affirmavisse *Carolus Bovillum*, philosophum Gallum, profundæ meditationis virum. Inter ejus enim opera primo loco extat li-

ber

ber de Intellectu angelico & humano, & utriusque speculati naurura & illustratione a Deo, ita ut hominis intellectus, sensu posterior lunam, angelicus prior, solem referat, & intellectus sit unitas memoriæ, memoria verò unitas intellectus. At quæ ille habet, ex Pythagoreis hypothesibus orta sunt, ut ex ejus libro de *Sensibilibus* patet.

LVII. Et sicut eadem urbs, ex diversis locis spectata alia apparet, & optice quasi multiplicatur, ita similiter accidit, ut propter multitudinem infinitam substantiarum simplicium dentur quasi totidem differentia universa, quæ tamen non sunt, nisi scenographicæ repræsentationes unici secundum differentia puncta visus uniuscujusque monadis.

LVIII. Atque hoc ipsum medium est obtinendi tantum varietatis, quantum possibile, sed cum maximo ordine, qui fieri potest, hoc est, medium obtinendi tantum perfectionis, quantum possibile.

LIX. Neque etiam alia datur, quàm hæc hypothesis, quæ prout fieri debet, magnitudinem DEI elevat.

LX. Ceterum ex eo, quod modo retuli, de rationibus a priori, videmus, cum res aliter se habere nequeant, quoniam Deus, totum ordinans, respexit ad quamlibet partem & imprimis ad unamquamque monadem, cujus natura cum sit repræsentativa, nihil est, quod eam limitare posset ad unam tantum rerum repræsentandam, quanquam verum sit, quod hæc repræsentatio non sit nisi confusa, respectu partium universi, nec distincta esse possit, nisi quoad exiguum rerum partem, hoc est, earum, quæ aut propiores sunt, aut majores respectu uniuscujusque monadis, alias quælibet monas foret aliqua divinitas. Non in objecto, sed in modificatione cognitionis objecti monades limitatæ sunt. Omnes confusè ad infinitum tendunt, sed limitantur & distinguuntur per gradus perceptionum distinctarum.

LXI. Atque in eo compositæ cum simplicibus conveniunt. Quoniam enim omnia plena sunt, & per consequens omnis materia connexa, & quemadmodum in pleno omnis motus effectum

effectum quendam sortitur in corporibus distantibus, pro ratione distantiae, ita ut unumquodque corpus non modo afficiatur ab iis, quæ ipsum tangunt, & quodammodo percipiat, quod ipsis accidit, verum etiam mediantibus ipsis adhuc percipiat ea, quæ prima tangunt, a quibus ipsum immediate tangitur: idè inde sequitur, hanc communicationem procedere ad quamlibet distantiam. Et per consequens omne corpus ab omni eo afficitur, quod in universo accidit, ita ut is, qui omnia perspicit, in unoque legere possit, quod per totum accidit, immò etiam, quod jam factum aut adhuc futurum, in præsentì observans, quidquid tam secundum tempus, quam secundum spatium elongatur.

LXII. Enimverò anima in se ipsa legere nequit, nisi quod distinctè in ea repræsentatur non omnes suas perceptiones unà evolvere valet, quoniam ad infinitum tendunt.

LXIII. Quamvis itaque quælibet monas creata totum universum repræsentet, multo tamen distinctius repræsentat corpus, quod ipsi peculiari ratione adaptatum est, & cujus entelechia existit. Et sicuti hoc corpus exprimit totum universum per connexionem omnis materiae in pleno, ita etiam anima totum universum repræsentat, dum repræsentat hoc corpus, quod ad ipsam spectat peculiari quadam ratione.

LXIV. Corpus spectans ad monadem, cujus entelechia vel anima existit, constituit cum entelechia id, quod vivens appellatur, & cum anima id, quod animal salutarur.

LXV. Est verò corpus viventis vel animalis semper organicum. Etenim cum quælibet monas sit speculum universi suo modo, & universum perfecto ordine gaudeat, ordo etiam esse debet in repræsentante, hoc est, in perceptionibus animæ, & per consequens in corporibus, secundum quæ universum in eis repræsentatur.

LXVI. Ita quodlibet corpus organicum viventis est species machinæ divinæ, aut automati naturalis, quod omnia automata artificialia infinitis modis antecellit, &c.

LXVII. Et fieri potuit, ut auctor naturæ hoc artificium divinum

divinum & prorsus mirabile in praxin deduceret; quia portio quælibet materiae non modo divisibilis in infinitum, sicuti veteres agnovere, verum etiam actu subdivisæ in infinitum, qualibet parte peculiari motu gaudente aliàs fieri haud quam posset, ut quælibet portio materiae totum exprimeret universum.

LXVIII. Liqueat inde, in minima portione materiae dari mundum creaturarum viventium animalium, entelechiarum, animarum &c.

LXIX. Ita nihil incultum, nihil sterile, nihil mortuum datur in universo, nullum chaos, nulla confusio, nisi ad apparentiam.

LXX. Videmus hinc, quodlibet corpus vivum habere entelechiam unam dominantem, quæ est anima in animali, sed membra hujus corporis viventis plena sunt aliis viventibus, plantis, animalibus, quorum unumquodque iterum suam habet entelechiam seu animam dominantem.

LXXI. Omnia corpora-rivorum instar in perpetuo sunt fluxu, & partes aliæ continuo ingrediuntur, aliæ egrediuntur. Vetustissima hæc physicorum ferè omnium hypothesis, asserta a theogoniarum scriptoribus, *Thalete*, *Platone*, *Stoicis*; *Heraclito*, *Democrito*, *Epicuro*, *Scepticis*, aliisque nec recentioribus ante *Leibnitium* ignota, ex quibus imprimis, qui toties cum *Leibnitio* concordat, *Jordanus Brunus* (21), *nihil variabile dixit atque compositum in duobus temporum momentis, eisdem prorsus partibus eodemque partium ordine consistere, cum effluxus influxusque atomorum in omnibus hujusmodi sit continuus.* Quæ ita ad animam hominis, quam atomam naturam, & monada ipse quoque vocat, transfert:

*Ergò atomam tantum naturam dixeris esse,
Perpetuò cujus nulla aut propria una figura est.
Ergò natura est animi divina reperta,*

Leibnitii Oper. Tom. I.

y

Quam

*Quam non alteritas non passio conficit ulla,
Quæque ut sub fato est obnoxia compositique
In partem veniens, momento vix manet uno.
Sorte affecta pari, numerique uno ordine perstat.
Quotquot enim fiunt, mutantur lapsa ruuntque,
Continuè ad aliud atque aliud, non entia credes.
Atqui naturam in specie meditando perenni
Unam cui conformari, servareque temet
Consimilem debes, consortem te esse deorum
Comperies vitæ, & dices: substantia nostra hæc.*

Referre se autem omnem substantiam ad atomum (non
» molis, sed naturæ, ut ipse quoque vocat,) in sequentibus
» prolixè docet, ubi non animam modò in organico corpore
» commemorat, sed eam quoque, quæ est in toto vitæ tellu-
» ris horizonte; a qua ad animos in horizonte majori, &
» animum animorum Deum ascendit. Cuilibet autem animæ,
» sive monadi atomove, quæ synonyma sunt apud *Brunum*,
» suam esse, quam agnoscat materiam, asserit, & in eo il-
» lius naturam constare ait, quòd compositionem intrinsecam
» non habeat, & quòd, cum non sit, id fiat non per mo-
» dum dissolutionis seu divisionis, impropriissimè autem ge-
» nerari dicatur vel corrumpi, ea præsertim, quæ propriè
» intrinsecaque natura æterna, immortalia, incomponibilia,
» indissolubilia, animæ, Dii, Deus. « Hæc *Brunus*. Cujus
» monadologia meretur a viro quodam docto & laboris molesti
» patiente ex scriptis ejus colligi, & cum monadologia Leib-
» nitiana comparari. Verùm hæc *ὡς ἐν παρόδῳ*.

LXXII. Anima non mutat corpus nisi sensim sensimque &
per gradus, ita ut nunquam omnibus suis organis uno quasi
icū privetur. Et dantur sæpius metamorphoses in animalibus,
sed nunquam metempsychosis seu transmigratio animarum lo-
cum habet, neque enim dantur animæ prorsus separatæ. Etiam
hoc ex veteri philosophia translaturum, quæ per omnes ferè
sectas *ὄχημα* & *εἶδωλον* animæ tribuebat, ut suis locis probatum.

LXXIII. Atque ideò etiam nulla datur generatio, nec mors
per-

perfecta; rigorosè loquendo. Sunt enim evolutiones & accre-
tiones, quas generationes vocamus; quemadmodum involutio-
nes & diminutiones, quod mortem appellamus. Etiam hoc ve-
teribus multoties assertum, nempe quod ex fluxu materiæ per-
petuo aliter constare non posset, ut ex iis, quæ *Tomo primo*
nostræ Hist. Criticæ Philosophiæ passim dicta sunt, liquere potest.

LXXIV. Quia hodie observationibus compertum est, cor-
pora organica naturæ nunquam ex chao seu putrefactione
prodire, sed constanter per semina, in quibus sine omni du-
bio datur quædam præformatio; hinc concluditur, corpus
non modò organicum jam præexistisse ante conceptionem,
sed etiam animam in hoc corpore, h. e. animal ipsum. Et
per conceptionem animal istud tantummodò disponitur ad
magnam quandam transformationem, ut fiat animal alterius
speciei. Nititur utraque hypothesis præsupposito, stamina cor-
porum ab initio rerum efformata præexistere, unde sequitur,
habere quoque ea animas suas seu entelechias, quibus infor-
mentur. At haud levibus illa sententia a magnis viris premi
solet difficultatibus (22), unde ipsa quoque ratio adducta pro
animarum existentia cujus generis ponderisque sit, dignosci
potest. Quæ tamen nobis aliud agentibus, hoc loco curæ
haud sunt; id verò monendus lector, caveat, ne hanc Leib-
nitianam præexistentiam animarum, quæ suo modo *H. Mo-*
ro (23) & *Andr. Planero* (24) quoque placuit, confundat
cum veterum theologorum physicorumque Græcorum, immò
eorum omnium, qui *μετεμψύχωσιν* asseriebant, animorum præ-
existentia. Hi enim animas certo numero creatas corpori,
postea demùm efformando, in matris utero immitti statuebant.
Illi evolutionem & staminum & animarum, atque translatio-
nem in alium perfectionis gradum, v. c. ex statu bruto insen-
sitivum, & ex hoc in rationalem asserunt. Quo jure vel veri-
similitudine? dicere hoc loco, nihil attinet.

(22) Conf. quos laudat præstantissimus *Hollmannus* *Phys. P. II. c. 4. §. 517. p. 629.* (24) In *Diff. de propagat. animæ hu-*
manæ pr. V. p. 41.
(23) *Opp. phil. T. II. p. 365. seqq.*

LXXV. Animalia, quorum nonnulla eleuantur ad gradum maximorum animantium, ope conceptionis, appellari possunt spermatica, sed ea, quæ speciem non mutant, nascuntur, multiplicantur, & destruuntur, quemadmodum animalia magna. Parvus admodum numerus est electorum, qui ad theatrum majus progrediuntur.

LXXVI. Si animal nunquam naturaliter incipit, nec unquam naturaliter finiri debet: & non modò nulla datur generatio, verùm etiam nulla destructio totalis, seu mors rigorosè sumta. Atque ratiocinia ista a posteriori desumta, cum illis a priori deductis optimè concordant.

LXXVII. Ita asserere licet, non modò animam, mundi indestructibilis speculum, esse indestructibilem, verùm etiam animal ipsum, quamvis machina ipsius sæpius ex parte pereat, & involucra organica relinquat, vel capiat. Noverat *Leibnitius*, ut veterem philosophiam apprimè didicerat, & intelligebat, veteribus hoc systema indestructibilitatis, ita enim compendii causâ vocabat, non fuisse ignotum. Ut igitur sententiæ valdè paradoxæ & invidiam toti hypothesei conflare aptæ auctoritatem conciliaret, ad veterum consensum provocavit. Testem autem produxit *Leibnitius* auctorem libri *de Dieta*, qui *Hippocrati* tribui solet, verius autem a discipulo quodam Hippocraticis sententiis innutrito profectus est. Is ubi *τὰ ζῶα*, ex igne & aqua constare dixisset, quorum ille omnia per omnia moveret, hæc omnia per omnia nutriret, id est, ille activum, hæc passivum principium suppeditaret, addit: » Particulatim utrumque superare & superari ad summum & minimum, quantum ejus fieri possit; nunquam autem simul in eodem consistere, sed semper alterari; nullum enim omnino corpus perire, neque fieri quod prius non erat, verùm permixta & discreta alterari: homines autem putare, hoc quidem ex orco in lucem auctum generari, illud verò ex luce in orcum imminutum perire ac corrumpi. Oculis autem magis credere oportere quàm opinionibus: sed animal neque mori possibile esse neque generari, sed augeri omnia

» &

» & minui ad summum & ad minimum, quantum ejus fieri possit. Generari autem idem esse ac perire sive corrumpi, nempe commisceri & secerni: unumquodque ad omnia & omnia ad unumquodque idem esse, seorsim autem omnia & divina & humana sursum ac deorsum vicissitudinem habere, ac transire; & hæc fieri per divinam necessitatem; ac cedentibus autem illis huc, his verò illic, & inter se (igni nempe & aqua) permixtis destinatum fatum explere & ad majus & ad minus: corruptionem verò omnibus mutuo inter se esse, majori a minore, & minori a majori: & augescere majus a minore: reliqua autem omnia & hominis animam & corpus velut animam ornari ac gubernari. &c. « Displicuit cl. *Des Maizeaux* hæc comparatio, qui seductum a *Cornarii* versione *Dacierium* & ab eo *Leibnitium* de generatione & morte animalium hæc perperam intellexisse contendit, cum *ζῶα* hoc loco nihil aliud sint nisi entia omnia, quæ sunt, crescunt, diminuuntur, solvuntur &c. quæ sensu populari *ζῶα* appellantur. Hinc nihil aliud velle auctorem putat, quàm talium esse plebis præjudicium, res recens apparentes nasci aut incipere existere, vel disparentes esse cessare, nam cum mundus quædam entium particularium congeries sit, non posse aliquid perire sine universi detrimento: adeoque entia hæc generationem & destructionem propriè non pati, sed constare omnia commixtione, compositione, incrementis, unione, modificatione, diminutione, separatione, & sic porro, & hoc nasci, hoc perire esse. Hæc nihil facere putat ad systema indestructibilitatis a *Leibnitio* animabus vindicatum. Nobis satis levis hæc *Leibnitii* censura videtur, ubi etiam concedamus, *τὰ ζῶα* non animantia, sed entia in mundo omnia significare, quod tamen nondum vir doctus evicit. Cum enim ex hypothesei *Leibnitii* res compositæ in mundo omnes, ex simplicissimis entibus sive monadibus consistant, quarum aggregatio novam substantiam non producat, sed phænomenon materiæ; adeoque rebus omnino omnibus suæ animæ insint, quæ alterari mutarique nequeant, licet modificationes patiantur; rectè

ex mente illustri viri τὰ ζῶα in allato loco comparantur cum monadibus, quæ vitæ causam, animam, in se habent, quæque ex eadem ratione perire non possunt; quia cum semel esse cœperint mutationis omnis expertes peritant, adeoque istam monadatorum congeries ubi apparet, non novam entium viventium existentiam innuere potest, id est generationem, sed modò novum φαινόμενον exurgens ex transformatione statûs &c. Verum ipsum auctoris veteris systema intuentes, quod & *Tomo primo hist. Crit. Philos.* ex hoc loco adduximus, deprehendimus, eum de natura hominis & qualitatum tum corporis tum animi differere, & imprimis hæc ad *Heracleti* philosophiam exigere; secundum quam præter particulas ignis nihil certum fixumque manet, reliqua ἄνω καὶ κάτω, sive divina sunt, sive humana, adeoque etiam ipsa anima hominis, inter se mutuo mutantur alteranturque: disertè enim ait, de hac naturæ lege: Ὁ νόμος τῇ φύσει περὶ τούτων ἐναντίος; χωρὶς δὲ πάντα καὶ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα (adeoque non entia tantum in genere) ἄνω καὶ κάτω ἀμειβόμενα. Quæ obscurissima verba nemo intelliget, nisi *Heracleti* philosophiam consuluerit. Ast ille, teste *Sexto Empirico* (25) statuebat: & vitam & mortem esse cum vivimus & morimur, nam cum vivimus mortuas esse nostras animas, & in nobis sepultas, cum autem morimur reviviscere, & vivere: itemque mori & vivere perinde esse, quodvis enim mutari in suum contrarium: nempe ob naturalem ignis mundani ejusque mutationum per rarefactionem & condensationem legem, qua res omnes modificationem accipiant, nec vitam nec mortem, sed alterationem dari, idque ad homines æquè pertinere. Rectè itaque hætenus *Leibnitius* hunc scriptorem veterem *Heracleti* principia sequentem in partes vocavit, poteratque ipsum *Heraclitum* advocare, quem idem statuisse suo loco luculenter, nisi fallimur, demonstravimus. Ast, ut ingenuè quoque fateamur, ob aliam longè rationem pro *Leibnitii* monadibus hic locus non adeò militat. Nempe tantum abest, ut principia simplicissima, stabilia, sub-

stantialia, vitam animamque habentia statuerit *Heraclitus*, quique ex ejus schola progressi sunt Hippocratici discipuli, ex parte *Heraclicæ* physiologiæ adhærentes, ut potius naturis Pythagoreorum stabilibus sive monadibus, τμήματα illa sive particulas ignis subtilissimas opponerent, quæ semper essent in fluxu, unde animam quoque perpetuo fluere & κίμαον esse *Heraclitus* statuit, ut *Tomo primo nostro* demonstratum. Non itaque entia viventia, animata, simplicia durant, & novis tantum modificationibus prodeunt, suntque indestructibilia, sed potius nihil prorsus habent stabile semperque mutantur, funduntur, alterantur, nec, si hos homines sequeris, monades existere possunt, cum ipsæ animæ ex mobilibus ignis particulis constantes ejusmodi mutationi sint obnoxia. Quæ in aprico ponunt, ingens inter illud Hippocratici scriptoris & inter *Leibnitii* systema discrimen intercedere. Quòd si ex veteribus systemati indestructibilitatis quærenda esset auctoritas, rectius ad *Apollonium Tyaneum* provocare liceret, is enim disertè: » Nulla omninò res interit, nisi in speciem, quemadmodum nec gignitur quicquam, nisi specie. Ubi enim » aliquid ex statu essentia in naturæ statum transit, id generatio videtur, mors contra, ubi ex statu naturæ ad statum » essentia redit. Cum interea verè nihil generetur, aut corrumpatur, sed tantum conspicuum sit modò, modò conspectui subducatur rursus, illud quidem propter materiæ » crassitiem, hæc verò propter essentia tenuitatem, quæ semper eadem est, motu tantum & quiete differt. « Sed & reliqua legenda sunt, quæ apertum faciunt, secundum *Apollonium* nec generationem nec mortem propriè dictam dari. Et potest hæc Tyanensis philosophi explicatio eo magis videri affinis hypothesei Leibnitianæ, quia ex Pythagoreis fuit, secundum quos ideæ, sive rerum essentia, quas cum monadibus suis conspirare fassus est *Leibnitius*, æternæ, simplices, immutabiles sunt, ast accedente materiæ conformatione visibiles fiunt, non verò demùm oriri incipiunt. Quo sensu *Apollonii* verba explicuit *B. Gottfridus Olearius*. Ast, ut, quo sumus

sumus candore, verum fateamur, & falsa hæc est explicatio, ut *Tomo secundo nostro* demonstratum, & Spinozisticam magis essentiae modificationem, quam Leibnitianam præexistentiam ista *Apollonii* verba innuunt: qua invidia virum optimum, ab hac impietate alienum onerare nolumus. Interim ex adductis locis certum est, veteres haud paucos mortem & generationem tantum inter *φανόμενα* retulisse, licet ejus rationem secundum diversa systemata diversè explicuerint. Illud autem verum, quotquot monades, atomos, elementa simplicia &c. posuerunt, ea statuisse indestructibilia, & mutationes tantum ad particularum modificationes retulisse.

LXXVIII. Ex his principiis, explicari potest unio, aut potius conformitas animæ ac corporis organici. Anima suas sequitur leges, & corpus itidem suas: conveniunt verò inter se vi harmoniæ inter omnes substantias præstabilitæ, quoniam omnes sunt repræsentationes universi.

LXXIX. Animæ agunt secundum leges caussarum finalium per appetitiones, fines & media; corpora agunt secundum leges caussarum efficientium, seu motuum. Et duo regna, alterum nempe caussarum efficientium, alterum caussarum finalium harmonica sunt inter se.

LXXX. Cognovit *Cartesius*, animam non posse dare vim corporibus, quoniam eadem semper virium quantitas in materia conservatur; credidit tamen, animam posse mutare directionem corporum. Id quidem ideo factum est, quod ipsius tempore lex naturæ ignoraretur, quæ vult, eandem semper directionem totalem conservari in materia. Quod si hoc observasset, in systema harmoniæ præstabilitæ incidisset.

LXXXI. In hoc systemate corpora agunt, ac si (per impossibile) nullæ darentur animæ, ac animæ agunt, ac si corpora nulla darentur, & ambo agunt, ac si unum influeret in alterum. Celeberrima hæc harmoniæ præstabilitæ hypothesis est, quæ nostra ætate etiam tonforum & fabrorum labiis decantata est. Cujus historiam integram hoc loco scribere, esset a via, quam sectandam nobis proposuimus, ad diverticula

discedere;

discedere, ex quibus reditus non nisi longo itinere pateat. Pauca itaque seligenda, & ea tantum afferenda sunt, sine quibus historia famigeratissimi systematis intelligi nequit. Occasionem verò, *Leibnitio* suppeditatam de hac hypothese cogitandi, passim ipse enarravit, falsus: » cum satis quidem jam » olim explicuisset intrinsecas animæ operationes, diu se hæ- » sisse, quid de commercio ejus cum corpore statueret. Agno- » visse quidem, animam quodammodo *πρώτην ἐντελέχειαν* esse: » seu primum principium activum internum, quod sit in cor- » pore; sed cum leges motus veras eruisset, vidissetque, ta- » lem esse naturam rerum, ut neque nova vis neque etiam » nova directio corporibus aliunde accedat; jam manifestè se » agnovisse, omnia in corporibus fieri mechanicè, sed ita, » ut principia mechanismi sint ab incorporeo, qui influxus » animæ metaphysicus dici possit, unam completam ex anima » & corpore constituens substantiam; nec tamen animæ ul- » lum posse in corpus esse influxum physicum, seu per quem » leges motus turbentur, sed consentire operationes animæ » & corporis per harmoniam, ab initio rerum præstabilitam, » cujus ope sublata sint difficultates de commercio animæ & » corporis, quæ hætenus philosophos exercuerint. « Alio lo- » co vero similia tradit. Leges motus post *Cartesii* ætatem de- » mum detectas, ipsi falsitatem systematis influxus, assistentiæ, caussarumque occasionalium detexisse, & ad hoc novum sy- » stema manu quasi duxisse. Nempe statuerat *Cartesius*, eandem in universo conservari motus quantitatem, ex massa mobilis in celeritatem ejus æstimatam; ex quo supposito inferebat: non posse influxum realem animæ atque corporis habere locum, eo quod secundum eum, quantitas aliqua augeri, minuique possit. Hanc verò *Cartesii* regulam falsam esse, primus demonstravit *Leibnitius*, luculenter ostendens, magnum esse discrimen, inter vim motricem & quantitatem motus, idque evidentibus ratiociniis contra *Catelanum* & *Papinum* assertum ivit. Agnovit id quoque magnus *Newton* (26) experientiâ

Leibnitii Oper. Tom. I.

z

pro-

probans, ex variis binorum motuum compositionibus, manifestum esse, non semper eandem esse in mundo quantitatem motûs. Falso itaque *Cartesii* canoni alium substituit *Leibnitius*, naturæ rerum convenientem (27), qui identitatem quantitatis virium motricium ex massa mobilis in quadratum celeritatis æstimandarum asserit, ex quo conclusit, si animæ volitiones motum efficiant in corpore nostro, reliquis imprimendum, augeri sic in corporibus, sive in universo corporum complexu, vires motrices, & minui, cum ex diversorum corporum motu atque in sensoria nostra impulsu oriantur perceptiones, quod canoni repugnat. Sed & porro *Cartesio* placuerat, cum in actione motrice distingui posse ipsam motûs quantitatem a directione observavisset, animam posse habere vim mutandæ directionis motuum, qui fiunt in corpore, ad eum ferè modum, quo eques, quamvis equo, quem insidet, vim nullam largiatur, ejus tamen gressum, vires, quo libuerit dirigendo, moderatur. At hæc iterum falsa esse postea comperit fuit, cum, observante *Leibnitio*, nihil neque in anima, neque in corpore, id est, neque in cogitatione, neque in massa sit, quod ad explicandam hanc unius per alterum imutationem servare possit, & sive anima quantitatem virtutis, sive lineam directionis in corpore mutare dicatur, utrumque æquè inexplicabile sit. Hinc his quoque canon a *Leibnitio* surrogatus alius, nempe: conservari etiam eandem directionem in omnibus simul corporibus, quæ inter se agere supponuntur, quomodocunque demum sibi mutuo occurrant, dum scilicet servatur directio centri gravitatis communis. His legibus naturæ suppositis, colligebat inde *Leibnitius*, corporum directionem æquè ac virtutem imperio animæ subtrahendam esse, & non modò alterius ex his substantiis physicum influxum in alteram nulla ratione explicari, sed & absque omnimoda legum naturæ perturbatione in corpus animam physicè agere

(27) Journal des Savans 1698, p. 262. Sphæricis illustris Hugenius; vid. Journal
Primus hanc motus legem deprehendit in des Savans 1669, p. 534.

agere non posse. Qua ratione systema quoque assistentiæ, quod *Cartesio* placuit, subruitur, quæ quoque causa est, cur *Malebranchius*, *Cordemæus* alique, eo relicto, systema causarum occasionalium excogitarint. Quo verò posito, cum miracula perpetua introducantur, nec caveatur eo perturbationi legum naturalium in utraque substantia constitutarum, quæ æquè violabantur, sive Dei interpositio, sive mutuus influxus interveniat, ratio autem sufficiens ejus dari nulla possit: via plana se detexit *Leibnitio* ad harmoniam præstabilitam descendendi, quæ nec leges motûs naturales confundat, nec Deum ex machina advocet, sed animam pariter atque corpus suis motibus, secundum regulas naturales permittat, & conspirare tamen utramque substantiam amicissimè demonstret. Qua in hypothesi confirmatum, se ait *Leibnitius*, cum de principio harmoniæ tum in genere, tum in specie præformationis, itemque harmoniæ inter omnes res præstabilitæ, v. c. inter naturam & gratiam, inter decreta Dei & actiones hominum prævisas inter omnes partes materiæ, & inter ipsum præteritum & futurum &c. ex natura sapientiæ divinæ, quæ summam, quæ concipi modo potest, harmoniam involvit, esset convictus. Hinc enim se sua sponte delatum esse ad hoc systema ait, secundum quod Deus animam initio ita creavit, ut ea, quæ in corpore fiunt, sibi repræsentare & producere in se ipsa; & similiter corpus illud per se facere dicatur, quod anima imperat. Ita leges, quibus cogitationes animæ uniuntur in ordine causarum finalium, & secundum evolutionem perceptionum, imagines producere debere, quæ concordent convenientque cum impressionibus corporum, in organa sensoria; parique ratione leges motuum in corporibus, qui secundum ordinem causarum efficientium se consequuntur, conspirare quoque atque ita convenire debere, cum cogitationibus animi, ut corpus ad agendum promptum sit, eo tempore, quo vult anima. Quo pacto anima perceptionum & appetituum suorum unus auctor est, ut corpus motuum, quæ tamen ut inter se concordent, harmoniæ a summæ sapientiæ auctore

Deo, præstabilitæ id opus est. Valdè commendavit *Leibnizius* hoc systema, quod & sapientiam divinam, non diffidente *P. Baylio* (28), omnium maximè extollat, & libertati planè non refragetur, cum secundum illud anima suarum actuum auctor sit liberrimus; animæ autem independentiam tantam faciat, quantam liceat, cum quæcunque in anima fiunt, ab ea dependeant; eo quod status futurus ex præsentē exsurgat. Non tamen in ipso partu fortum ingeniosè excogitatum in vulgus prodire jussit, sed ab anno cLo IocLXXXIX, quo primum de eo cogitare cœpit, animo ruminatus est, etiam cum viris doctis in literis de eo egit; donec maturum jam istum pullum satisque venustè ornatum anno cLo Iocxcv, in *Ephemeridibus Parisiensibus* prodire juberet, inserto *Systemate novo naturæ & communicationis substantiarum, itemque unionis inter corpus & animam*. Non poterat non fieri, ut tam inauditæ novitatis cogitationes contradictionem haud paterentur. Prodiit itaque in arenam in eodem diario erudito eruditissimus *Foucherius*, & objectiones nonnullas attulit, quibus satis, quod & facere paulo post conatus est *Leibnizius*. Deinde *P. Bayle* quoque, laudato eximio ingenii maximi, quod ex hac hypothesi elucet, specimine, quibus illam difficultatibus premere sibi videretur, in *Dictionario Historico-Critico* exposuit. Quas tam solvit quoque, & illustravit difficiles meditationes *Leibnizius*. Tertius ab his ex Benedictinorum, congregationis S. Mauri in Gallia, monachorum sodalities vir acutus *Franciscus Lamius* habere se, quæ objiceret, in libro *de Cognitione sui* fassus est, & inimicum esse systema harmoniæ præstabilitæ in libertatem contendit. Accessit his ex Jesuitarum sodalities eruditissimus *Tourneminius*, qui pro systemate influxus contra harmoniam præstabilitam eruditè & humaniter militavit (29). Parcè eam aggressus *Jaquelotius* (30), nonnulla repre-

(28) Dict. T. IV. art. *Rorarius* not. Q.
 (29) *Memoires de Trevoux* 1703. Mai
 p. 864. Juin p. 1063. Sept. p. 1661. Oct.
 p. 1840. seqq.
 (30) Conformité de la foi avec la rais
 son, conf. A. E. 1705. Oct.

prehendit, in haud paucis ingeniosum *Eupnua* laudavit. Respondit his quoque *Leibnizius*, & tum de *Lamii* & *Baylii* objectionibus in altera dictionarii editione repetitis nonnulla monuit, tum ad *Jaquelotii* observationes suas annotationes vulgavit. Interim cum in theatro orbis eruditi *Theodicea* comparuisset, hac imprimis hypothesi, cum reliquis, quas ad refellenda *Baylii* objectiones usus est, qua ratione ad veritates magni momenti demonstrandas uti liceat, more suo eruditissimè ostendit. Interim novus contra fortum ingenii *Leibnitiani* adversarius prodiit, medicus celeberrimus *Georgius Ernestus Stahlus*, qui ad communicatas secum ab ipso *Leibnitio* meditationes, *Enodationes* scripsit, quibus *Replicationem* auctor opposuit. Tandem inter *Samuelem Clarckium* quoque & *Leibnitium*, ut de aliis metaphysicæ capitibus, ita imprimis de harmonia quoque præstabilita disputatum est, ipso illustri *Newtono* objiciente perpetuum eam miraculum supponere. Et hi quidem vivo harmoniæ præstabilitæ parente contra eam insurrexerunt. Post fata *Leibnitii* autem dici non potest, quam miris fortunæ vicissitudinibus ea hypothesi excepta sit, postquam cel. *Wolffius* ei subscripsisset. Qui, ut ipse narrat (31), cum novum metaphysicæ corpus conderet, initio constituerat apud se, totam quæstionem de unione inter animam & corpus intercedente omittere; ast cum præter spem ex fundamentis positis ad hypothesin hanc sponte adduceretur, eam non retinuit modo, sed majori etiam luce perfudit. Ex eo autem tempore cum de placitis *Wolfianis* acerrimè disputaretur, harmonia præstabilita meta illa fuit, ad quam omnes, qui inimica adversus præstantissimum virum signa contulerant, tela dirigerent, pro qua omnibus viribus sectatores *Wolffii* decertarent. Qui tamen harmonia præstabilita se tantum uti veluti hypothesi, adeoque ei nullas veritates inædificare aliquoties monuit. Quæ tamen hoc loco enarrare omnia, & scriptorum omnium recensum dare instituti ratio obstat, consulendus autem, qui diligenter in hoc stadio decurrit cl. *Ludovicus*.

(31) In *Præf. Metaphysicæ Germanicæ*.

Sed non minùs impossibile nobis, limitibus satis arctis constrictis, ea enarrare omnia, quæ contra hypothesin elegantem quidem & ingenio maximè se commendantem, ast paradoxam monuerint viri docti, regefferintque *Leibnitius*, *Wolffius* eorumque affectu. Comparari autem & attentè legi expendique meretur illustris viri *Georgii Bernardi Bulfingeri* *Commentatio hypothetica de harmonia animi & corporis humani maximè præstabilita ex mente illustri Leibnitii*, qui diligenter & acutè ea enarravit quæ *Foucherius*, *Baylius*, *Lamius*, *Tourneminius*, *Newtonus*, *Clarkius*, *Stahlius*, quos vivus adversarios *Leibnitius* habuit, objecerunt, & in id ingenii præstantissimi nervos intendit, ut eorum objectionibus satisfaceret, demonstraretque leges corporum & leges monadum, quantumvis diversas, tamen inter se sub generalibus legibus metaphysicis convenire, ut harmonicas dicere, iisdemque mediantibus effectus harmonicos ex causis harmonicis derivare liceat: adeoque possibile esse, ut corpus atque anima conspirent, etiamsi principium mutationis sit unicuique intrinsecum saltem; eo quòd experientia testimonio conspirent mutationes corporis & animæ, sed utrumque sibi habeat res suas & suas sequatur leges, necesseque sit, ut a Deo semel sint harmonicè constituta ab initio, sic ut ex priori eorum harmonia consequantur cetera. Hunc itaque eruditissimum virum eos adire oportet, qui rem omnem acumine philosophico enarratam cupiunt. Nos, ut controversiæ specimen faciamus, ex innumeris objectionibus quibus omnis generis eruditi harmoniam præstabilitam aggressi sunt, eam unam adducimus, quæ inimicam esse libertati & fatalismum quandam, id est fatalem necessitatem inferre, adeoque Spinozisticæ impietati portam aperire confessa est. Nempe offendit viros doctos & pios, quod antecedentes perceptiones subsequenter parentes, & hæc appetituum animæ auctores dicantur, qua ratione dum nihil fieri, quod non in antecedente suam rationem habeat, asseratur, everti libertatem putant. Primus, nisi fallimur, *Franciscus Lamius* hoc telum harmoniæ præstabilitæ intentavit, quod ita repressit

Leibni-

Leibnitius, ut liberas esse actiones animæ voluntarias contenderet, quarum distinctas ideas habet, & quæ pendent a ratione; distingueret autem inter naturale, quod naturæ rerum convenit, & inter necessarium, sive essentiale, quod immutari non potest, legem autem ordinis, quæ in perceptionibus est, ut in motibus, libertatem non jugulare, ut exemplo ipsius DEI constet, affirmaret. Postea commotis controversiis Wolfianis præcipuus venerandus *Joachimus Langius* (32) in id incubuit, ut effecto monstro bicipiti materialismi & idealismi, mirâ harmoniâ præstabiliti, necessitatem quandam fatalem confirmari, omnemque voluntatis humanæ libertatem & actionem moralem istâ hypothesi everti evinceret. Quibus *Wolffius* præter alia *Commentationem de differentia nexûs rerum sapientis & fatalis necessitatis nec non systematis harmoniæ præstabilitæ & hypothesum Spinozæ* opposuit. Tacemus innumeros, qui hoc quidem telo acerrimè istam hypothesin confodere aggressi sunt. Quibus haud pauciores responderunt, inter quos præcipuè consulendus est summè reverendus *Bulfingerus* (33). Sed & tertia pars accessit, eorum, qui non repugnare quidem harmoniam præstabilitam libertati humanæ voluntatis ut solet adstrui, asseruerunt, ast esse tamen in ea aliquid, quod crucem figat, & veram libertatis notionem evertat, conquesti sunt. Quo pacto nuper acutissimè de harmonia præstabilita disputavit celeberrimus *Hollmannus* (34), qui, licet sectatoribus *Wolffii* nomen non addidisset suum, contenderat tamen, in isto harmoniæ præstabilitæ systemate in se & præcisè spectato, in quo certas animæ humanæ repræsentationes, cogitationes & decreta certi in membris corporis motus, & certos in organis corporis sensoriis excitatos motus certæ quædam in anima humana consequantur repræsentationes, sensationes, & perceptiones, nihil se deprehendere, quod in animæ humanæ

(32) Scripta huc pertinentia nominat *Lamius* in *Novius Hist. phil. Wolfianæ* P. I. c. XIV. §. 252. seqq. p. 196. seqq. P. II. §. 540. seqq. longior enim series est, quam hic exponi queat.

(33) In *Dilucidat. philos.* p. 357. seqq.

(34) In *cogit. poster. de Harmonia præstabilita*.

nae libertatem ullo modo sit injurium: quæ assertio eum cum cel. *Langio* quoque commisit. Postea autem considerato systemate in toto suo ambitu invenisse se, monuit, quæ libertati inimica sint. » Nempe statui observat, secundum istam hypothesin, animæ vim mundi repræsentativam, illi adeò intrinsecam & essentialem esse, ut non modò sensationes & perceptiones rerum nudæ, quibus mutationes a corporibus in organa sensoria agentibus productæ in anima repræsentantur; » ex ea fluant, sed & ea ita ad mundum repræsentandum determinata sit, ut ex ea vi reliqua omnia, quæ in eadem contingunt, exoriantur. Ita verò omnem actionis contingentiam, quæ separari a libertatis notione non potest, tolli contendit, cum omnia quæ in anima contingunt, ex vi illa repræsentativa per essentiam suam determinata solum consequantur, vis autem illa omnimodè determinata sit, siquidem anima alias æquè faciliè hanc, quàm aliam quancunque mundi partem, æquè faciliè illam, quæ corporis ipsius statui respondet, quàm quavis aliam, repræsentare sibi posset, quod contra systematis primarium suppositum est. Hinc enim necesse esse, ut & omnia, quæ ex omnimodè determinata ejusmodi vi fluunt, & ipsa omnimodè determinata sint: hæcque a Deo determinatio simul non minus ac ipsa vis illa repræsentativa, ex ipsa animæ essentia fluat, sicque absoluta porrò sit & immutabilis. Et cogitationes ergo animæ reliquas & volitiones atque decreta ejus omnia, per essentiam ejus, quæque essentiam ejus constituit, vim illam mundi repræsentativam ita jam futura esse determinata, ut consequi aliter in anima nequeant, unde ea contingentia illarum omnis & cum illa ipsa animæ humanæ libertas collapsa sit. » Quibus vir doctus in sequentibus ita instat, ut demonstraret, ex hac prædeterminatione repræsentationum, sequi necessario volitionum determinationes, easque esse non minus præstabilitas, quàm motus corporis. Tandem neque istud tacendum hoc loco est, fuisse nonnullos, qui ex ipsis principiis Leibnitianis ostendere sategerunt (35), habere animam

(35) Cel. *Gottschedius* in *Vindiciis system. influxus physici* sect. II. c. 2. §. 22. p. 79.

nam vim movendi corpus, non metaphysicam modò, sed & physicam, adeoque systema influxus ab ipso *Leibnitio* everti non posse. Rationem eam adducunt, quod, præter voluntatem movendi, conatum quoque insignem, producendi nonnunquam motus voluntarios in corpore sentiamus, qui nifus atque conatus ejus virium nomine venit; & *Leibnitio*, id quod reale in motu est, dicitur. Ipse sanè *Leibnitius*, vim movendi corpora influxu physico non ex rationibus impossibilitatis derivavit, concedit enim Deum ita movere posse corpora, sed quòd in anima humana rationes ejus rei sufficientes non inveniret, suadeat autem sapientia DEI in legibus motuum & appetituum sive finium demonstrata, fieri id tantum metaphysicè, & per harmoniam. Unde cautè prudenterque pronuntiavit, quem nuper ereptum nobis dolemus Ven. *Jo. Gust. Reinbeckius* (36) etiam si hypothesis harmoniæ præstabilitæ in religionem Christianam injuria non sit, non minoribus tamen, quàm reliquas de unione animæ & corporis hypotheses difficultatibus premi, præstareque fateri ignorantiam nostram ad mysteria DEI revelata simplici fide recipienda ducentem, quàm modum ignotum mysterii naturalis conjecturis & hypothesibus definire. Verùm de his prolixius in historia philosophiæ & controversiarum Wolfianarum differendum est. Jam ad monadologiam Leibnitianam revertimur.

LXXXII. Quod spiritus, seu animas rationales concernit, quamvis ita se habeat res, ut animal & anima nec oriantur nisi cum mundo, nec intereant nisi cum mundo: id tamen peculiare est in animalibus rationalibus, quod ipsorum animalcula spermatica (37), qua talia, habeant tantum animas ordinarias seu sensitivas, sed quæ electa sunt, ut ita dicam, & ad naturam humanam ope conceptionis actualis perveniunt, *Leibnitii Oper. Tom. I.* a a eorum

(36) In *Disq. de Harmonia præstabilita*, Germanicè edita Berolini 1737. 4.

(37) Subscribit *Leibnitius* sententiæ *Leuwenhoekianæ* de Animalculis spermaticis, quæ monadem eam constituere putat, ex

qua exurgit anima humana *conf. Hansch. l. c. p. 169.* An verò id fiat ordinaria vel extraordinaria Dei operatione, non definit in causa Dei §. 81.

eorum animæ sensitivæ elewantur ad gradum rationis & prærogativam spirituum. Valdè favebat *Leibnitius* præexistentiæ animarum, cum & maximas circa ortum animarum difficultates cerneret, & innumeris disputationibus quæstionem de origine formarum substantialium expositam nosset, ex qua controversiæ quoque de anima vel per traducem vel per creationem producta exortæ sunt; crederet autem non minori jure gaudere substantias simplices & immateriales, quàm atomos *Epicuri* vel *Gassendi*, quæ perpetuò durantes admittuntur. Hinc animas non nisi per creationem accepisse initium, & non nisi annihilatione finem quoque habere, statuit; cumque corporis organici formationem sine præformatione organica supposita explicari non posse, pro certo haberet, conclusit inde, generationem animalium non nisi transformationem esse, & habuisse corpus antea jam organisatum animam eandem, nec posse esse animas, salvo naturæ ordine, a corporibus planè separatas. Hæc cum compararet cum harmonia, secundum quam semper agit divina sapientia, præexistentiam animarum ab initio creationis admittendam, & addendum illis esse necessario corpus organicum, in quo extiterint, conclusit. Verisimile autem putavit, animas ante generationem merè sensitivas esse, & tum demum fieri in generatione rationales. Qua de re in se obscurissima & difficili eleganter & satis perspicuè in *Theodicea* differit. Ita verò præexistentiam animarum, quod suprà jam tetigimus, a metempsychosi discernerebat, quæ ipsa quoque animarum *πρὸς παράγωγον* involvit, cum saltem ejusmodi, qualem animarum transmigratio innuit, legibus motus, adeoque naturæ ipsi prorsus esse contrarium cerneret. Ut autem anima ex statu sensitivo in statum rationalem evehatur, mutationem & evolutionem materiæ machinæ corporis, quæ est in animali spermatico, requiri putabat; mutata enim corporis conditione, mutandum etiam animæ statum esse ob harmoniam inter corpus & animam præstabilitam; ob quam tamen harmoniam, status præsens sit gravidus futuri, & homo futurus in illo animali jam latuerit, ut ipse ad *Remondum* scripsit.

LXXXIII. Inter alias differentias, quæ inter animas ordinarias & spiritus intercedunt, etiam illa datur, quòd animæ in genere sint specula viventium, seu imagines universi creaturarum, sed quòd spiritus insuper sint imagines ipsius divinitatis, seu auctoris naturæ, quæ systema universi cognoscere & aliquid ejus per scintillas architectonicas imitari possunt, cum spiritus unusquisque sit parva quædam divinitas in suo genere.

LXXXIV. Atque inde est, quòd spiritus sint capaces societatis alicujus cum Deo ineundæ, & quòd ipse eorum respectu non solum sit inventor, qualis est respectu creaturarum ceterarum, sed insuper princeps & parens, hoc est, eam habeat ad ipsos relationem, quem princeps ad suos subditos, & parens ad liberos suos.

LXXXV. Inde haud difficulter infertur, omnes spiritus simul sumtos constituere civitatem DEI, hoc est, regnum omnium perfectissimum sub perfectissimo monarcha.

LXXXVI. Hæc civitas DEI, hæc monarchia verè universalis est mundus moralis in mundo naturali, & id maxime subline & divinum est in operibus DEI, atque in hoc æverâ gloria DEI consistit, quoniam nulla daretur, nisi magnitudo & bonitas a spiritibus cognosceretur, ipsisque admirationi esset. Respectu hujus civitatis divinæ datur bonitas propriè sic dicta, cum e contrario sapientia & potentia ubique eluceant.

LXXXVII. Intercedit ergò harmonia quoque inter regnum physicum naturæ, & regnum morale gratiæ, hoc est, inter Deum, quatenus consideratur ut architectus machinæ, & inter Deum eundem, quatenus ut monarcha civitatis divinæ spirituum spectatur.

LXXXVIII. Ab hac harmonia pendet, quod res deducant ad gratiam per ipsas vias naturæ, & quod hic globus e. g. destrui & reparari debeat per media naturalia iis momentis, quando regimen spirituum id postulat ad aliquos puniendos, ceteros remunerandos.

LXXXIX. Afferere etiam licet, Deum tanquam architectum, satisfacere Deo tanquam legislatori, ex asse, atque sic peccata consequi debere pœnas per ordinem naturæ & structuræ mechanicæ rerum, bonas etiam actiones secum trahere remunerationes per media machinalia respectu corporum; quamvis idem nec possit nec debeat constanter extemplo accidere. Etiam in hac harmonia regni naturæ & gratiæ asserenda, visus est nonnullis gratiæ se inimicum ostendisse. Ast monuerunt amici ejus (38), etiamsi leges naturæ, ad exequenda gratiæ & justitiæ decreta valere dicat, illis tamen non dicere, quod opus gratiæ, absolvatur, sed minimè sufficientia declaravisse, cum & miracula fieri propter regnum gratiæ asserat, & naturæ viribus peccatorem converti posse neget.

XC. Tandem sub perfectissimo hoc regimine nulla datur actio bona sine remuneratione, nulla mala sine pœna, & omnia vergere debent in salutem bonorum, hoc est eorum, qui regimine divino contenti sunt in hoc magno regno, qui confidunt in providentia divina, & qui amant & imitantur, ut par est, auctorem omnis boni, voluptatem percipientes ex consideratione perfectionum ipsius, secundum naturam amoris puri & veri, vi cujus voluptatem percipimus ex ejus, quem amamus, felicitate. Atque ideò personæ sapientes ac virtuosæ perficere conantur, quicquid voluntati divinæ præsumtivæ & antecedenti conforme apparet, & hoc non obstante, in iis acquiescunt, quæ per voluntatem secretam; consequentem & decisivam acta contingunt, quoniam agnoscunt, quod si ordinem naturæ satis intelligeremus, deprehensuri simus, eadem vota sapientissimi longè superare, nec fieri posse, ut meliora reddantur sive intuitu totius universi in genere, sive etiam respectu nostrum in specie. Siquidem, prout par est, auctori omnium adhæremus, non modò tanquam architecto & causæ efficienti essentia nostræ, verum etiam, tanquam Magistro nostro

(38) Vid. Kortholt Diss. de Phil. Leibnitii, Christianæ religioni non pernicioſa, quæ hanc viam historiam sequitur.

nostro atque causæ finali, cujus est, efficere quod volumus, & qui solus nos felices reddere valet. Aperuit vir summus in his ultimis assertionibus vestibulum philosophiæ moralis, quale monadum atque harmoniæ universalis hypothesibus sine dubio inædificaturus erat. Eam autem non perfecit: nonnulla tamen in *Theodicea* attulit, quæ dicta illustrare possunt. Pleraque illustravit ex fundamentis Leibnitianis *Hanschius*.

§. XXXVIII. Præstantissimum metaphysicæ Leibnitianæ caput theologia naturalis sive doctrina de Deo, est, quod studiosè excoluit *Leibnitius*. Qui non tantum emendare Cartesianam existentia DEI rationem aggressus est, ut supra dictum, sed & applicatione principii rationis sufficientis recta & acuta ex rerum existentium contingentia, unicum & verissimum quod stringat & impietatem evertat argumentum deduxisse sibi visus est. Sed attributorum quoque divinorum harmoniam tum inter se, tum in relatione ad animam humanam insigni acumine, suis tamen hypothesibus usus, in *Theodicea* opere explicuit, quod totum excerpere, & quæ ad philosophiam spectant, huc adducere, operæ pretium esset, nisi paginarum nostrarum angustia tantam prolixitatem refugeret, liberque eruditissimus & elegantissimus in omnium manibus versaretur. Quoniam tamen ejus summam in *Causa DEI* tractationi subjuncta in nervum contraxit auctor, acuteque de Deo, ejus intellectu, voluntate, decretis concursuque ad actiones hominum disseruit, excerpemus, qua licet brevitate, ea quæ ad theologiam naturalem pertinent: eæ enim, quas de corruptione hominis & peccato, de ejus propagatione & imputatione, de auxiliis gratiæ & doctrinæ revelatæ capitibus aliis explicationes & conjecturas attulit, ad limites nostros non pertinent, merentur autem legi expendique a Lectore curioso omnia, ut, qualis fuerit *Leibnitius*, appareat.

I. Omnipotentia complectitur tum Dei independentiam ab aliis, tum omnium dependentiam ab ipso.

II. Independentia DEI in existendo elucet & in agendo; & quidem in existendo, dum est necessarius & æternus, &

ut vulgo loquuntur, ens a se: unde etiam consequens est, immensum esse.

III. In agendo independens est naturaliter & moraliter, naturaliter quidem, dum est liberrimus, nec nisi a se ipso ad agendum determinatur: moraliter verò dum est *divinus*, seu superiorem non habet.

IV. Dependens rerum a Deo extenditur tum ad omnia possibilia, seu quæ non implicant contradictionem, tum etiam ad omnia actualia.

V. Ipsa rerum possibilitas, cum actu non existunt, realitatem habet fundatam in divina existentia: nisi enim Deus existeret, nihil possibile foret; & possibilia ab æterno sunt in ideis divini intellectus.

VI. Actualia dependent a Deo tum in existendo, tum in agendo, nec tantum ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo liberæ sunt creatæ, atque etiam a Deo conservantur; neque malè docetur, conservationem divinam esse continuatam creationem, ut radius continuè a sole prodit: etsi creaturæ neque ex essentia Dei, neque necessario promanent.

VII. In agendo res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrat, quatenus inest actionibus aliquid perfectionis, quæ utique a Deo manare debet.

VIII. Concurfus autem Dei, etiam ordinarius, seu non miraculosus simul & immediatus est, & specialis. Et quidem immediatus, quoniam effectus non ideo tantum a Deo dependet, quia causa ejus a Deo orta est, sed etiam quia Deus non minus, neque remotius in ipso effectui producendo concurrat, quam in producenda ipsius causa.

IX. Specialis autem est concursus, qui non tantum ad existentiam rei actusque dirigitur, sed & ad existendi modum & qualitates, quatenus aliquid perfectionis illis inest, quod semper a Deo profuit, patre luminum, omnisque boni datore.

X. Sapientia DEI ob immensitatem vocatur omniscientia. Hæc cum & ipsa sit perfectissima, complectitur omnem ideam, &

& omnem veritatem; id est omnia tam incomplexa quam complexa, quæ objectum intellectus esse possunt: & versatur iidem tam circa possibilia, quam circa actualia.

XI. Possibile est, quæ vocatur scientia simplicis intelligentiæ, quæ versatur tam in rebus, quam in earum connexionibus; & utraque sunt tam necessaria, quam contingentes.

XII. Possibilia contingentia spectari possunt tum ut se juncta, tum ut coordinata in integros mundos posibles infinitos, quorum quilibet Deo est perfectè cognitus, etsi ex illis non nisi unus ad existentiam perducatur: neque enim plures mundos actuales fingi ad rem facit, cum unus nobis totam universitatem creaturarum, cujuscunque loci & temporis complectatur, eoque sensu hoc loco mundi vocabulum usurpetur.

XIII. Scientia actu alium, seu mundi ad existentiam perducti, & omnium in eo præteritorum præsentium, futurorum, vocatur scientia visionis, nec differt a scientia simplicis intelligentiæ hujus ipsius mundi, spectati ut possibili, quàm quod accedit cognitio reflexiva, qua Deus novit suum decretum de ipso ad existentiam perducendo. Nec alio opus est divinæ præscientiæ fundamento.

XIV. Quod si scientia simplicis intelligentiæ restrictius sumatur, nempe ut agat de veritatibus possibilibus & necessariis; tunc scientia media est, quæ de veritatibus possibilibus & contingentibus, & scientia visionis, quæ de veritatibus contingentibus & actualibus agit.

XV. Ut sapientia, seu veri cognitio est perfectio intellectus, ita bonitas, seu boni appetitio est perfectio voluntatis. Et omnis quidem voluntas bonum habet pro objecto, saltem apparentis, at divina voluntas non nisi bonum simul & verum.

XVI. Ad voluntatis naturam requiritur libertas, quæ consistit in eo, ut actio voluntaria sit spontanea, ac deliberata, atque adeo ut excludat necessitatem, quæ deliberationem tollit.

XVII. Necessitas excluditur metaphysica, cujus oppositum est impossibile; seu implicat contradictionem; sed non moralis, cujus oppositum est inconveniens. Etsi enim Deus non possit errare

errare in eligendo, adeoque eligat semper quod est maximè conveniens, hoc tamen ejus libertati adeò non obstat, ut eam potiùs maximè perfectam reddat. Obstaret si non nisi unum foret voluntatis objectum possibile, seu si una tantùm possibilis rerum facies fuisset, nec sapientia bonitasque agentis laudari posset.

XVIII. Itaque errant, aut certè incommodè admodum loquuntur, qui ea tantùm possible dicunt, quæ actu fiunt, seu quæ Deus elegit (39).

XIX. Voluntas dividi potest, in antecedentem seu præviam; & consequentem seu finalem, sive quod idem est, in inclinatoriâ & decretoriâ. Illa minùs plena, hæc plena vel absoluta est.

XX. Voluntas antecedens omninò seria est, & pura, non confundenda cum velleitate, ubi quis vellet si posset, velletque posse, quæ in Deum non cadit; nec cum voluntate conditionali. Tendit autem voluntas antecedens in Deo ad procurandum omne bonum, & ad repellendum omne malum, quatenùs talia sunt, & proportionè gradus, quo bona malave sunt.

XXI. Voluntas consequens oritur ex omnium voluntatum antecedentium concursu, ut scilicet, quando omnium effectus simul stare non possunt, obtineatur inde quantus maximus effectus per sapientiam & potentiam obtineri potest. Hæc voluntas etiam decretum appellari potest.

XXII. Voluntates antecedentes non omninò irritæ sunt, sed efficaciam suam habent, qui, etsi effectus earum obtinetur, non semper fit plenus, sed per concursum aliarum voluntatum antecedentium restrictus. At voluntas decretoria ex omnibus inclinatoriis resultans, semper plenum effectum fortitur, quoties potentia non deest in volente, quemadmodum certè in Deo deesse nequit. Neque verò aliquid felicitati perfectionique volentis Dei decedit, dum non omnis ejus voluntas effectum plenum fortitur: quia enim bona non vult, nisi

pro

(39) Innuit Diodorus Stoicum, Abelardum, Wicifum, Hobbiu.

pro gradu bonitatis, quæ in unoquoque est, tum maximè ejus voluntati satisfat, cùm optimum resultans obtinetur.

XXIII. Porro voluntas dividitur in productivam circa proprios actus, & permissivam circa alienos. Quædam enim interdum permittere licet, id est, non impedire quæ facere non licet; & permissæ voluntatis objectum proprium non id est, quod permittitur, sed permissio ipsa.

XXIV. Bonum & malum, seu ratio volendi triplex est, metaphysicum, physicum, morale.

XXV. Metaphysicum generatim consistit in rerum etiam non intelligentium perfectione & imperfectione.

XXVI. Physicum accipitur speciatim de substantiarum intelligentium commodis & incommodis, quo pertinet malum pænæ.

XXVII. Morale de earum actionibus virtuosis & vitiosis, quo pertinet malum culpæ: & malum physicum hoc sensu a morali oriri solet, etsi non semper in iisdem subjectis, sed hæc tamen, quæ videri possit, aberratio cum fructu corrigitur, ut innocentes nollent passi non esse.

XXVIII. Deus vult bona per se antecederet ad minimum; nempe tam rerum perfectiones in universum, quam speciatim substantiarum intelligentium omnium felicitatem & virtutem, & unumquodque bonorum pro gradu suæ bonitatis.

XXIX. Mala etsi non cadant in voluntatem DEI antecedentem, nisi quatenùs ea ad remotionem eorum tendit, cadunt tamen interdum, sed indirectè, in consequentem: quia interdum majora bona ipsis remotis obtineri non possunt, quo casu remotio malorum non planè perducitur ad effectum, & consistens intra voluntatem antecedentem, non prorumpit in consequentem.

XXX. Mala metaphysica & physica, velut imperfectiones in rebus, & mala pænæ in personis interdum fiunt bonâ subfidiata, tanquam media ad majora bona.

XXXI. At malum morale seu malum culpæ nunquam rationem medii habet, sed interdum tamen conditionis, quam vocant, sine qua non, sive colligati & concomitantis, id est, Leibnitii Oper. Tom. I. bb sine

sine quo bonum debitum obtineri nequit, sub bono autem debito etiam privatio mali debita continetur. Malum autem admittitur, non ex principio necessitatis absolutæ, sed ex principio convenientiæ. Rationem enim esse oportet, cur Deus malum permittat potius, quàm non permittat; ratio autem divinæ voluntatis non nisi a bono desumi potest.

XXXII. Malum culpæ nunquam in Deo objectum est voluntatis productivæ, sed tantum aliquando permissivæ, quia ipse nunquam peccatum facit, sed tantum ad summum aliquando permittit.

XXXIII. Generalis autem est regula permittendi peccati, Deo hominique communis, ut nemo permittat peccatum alienum, nisi, impediendo ipsemet actum, pravum excitaturus esset.

XXXIV. Deus itaque inter objecta voluntatis habet optimum, ut finem ultimum; sed bonum ut qualecunque, etiam subalternum; res verò indifferentes itemque mala pœnæ sæpè, ut media; at malum culpæ non nisi ut rei alioqui debitæ conditionem, sine qua non esset.

XXXV. Communia magnitudinis & bonitatis hic sunt, quæ non ex sola bonitate, sed etiam ex magnitudine, id est sapientia & potentia, proficiscuntur, facit enim magnitudo, ut bonitas effectum consequatur suum. Et bonitas refertur vel ad creaturas in universum, vel speciatim ad intelligentes. Priore modo cum magnitudine constituit providentiam in universo creando & gubernando posteriore, justitiam in regendis speciatim substantiis ratione præditis.

XXXVI. Quia bonitatem DEI in creaturis sese generatim exerentem dirigit sapientia, consequens est, providentiam divinam sese ostendere in tota serie universi; dicendumque Deum ex infinitis possibilibus seriebus rerum elegisse optimam, eamque adeò esse hanc ipsam, quæ actu existit. Omnia enim in universo sunt harmonica inter se, nec sapientissimus nisi omnibus perspectis decernet adeò non nisi de toto. In partibus singulatim sumtis voluntas prævia esse potest, in tota decretoria intelligi debet.

XXXVII.

XXXVII. Accuratè loquendo unicum tantum fuit decretum Dei, ut hæc scilicet series rerum ad existentiam veniret.

XXXVIII. Immutabile est decretum Dei, quia omnes rationes quæ ei objici possunt, jam in considerationem venerunt, sed hinc non alia oritur necessitas, quàm consequentiæ, quam hypotheticam vocant, ex supposita scilicet prævisione & præordinatione, nulla autem subest necessitas absoluta vel consequentis, quia alius etiam rerum ordo possibilis erat, & in partibus, & in toto; Deusque contingentium seriem eligens, contingentiam eorum non mutavit.

XXXIX. Neque ob rerum certitudinem preces laboresque sunt inutiles ad obtinenda futura quæ desideramus. Nam in hujus seriei rerum, tanquam possibilis representatione apud Deum, antequàm scilicet decerni intelligeretur, utique & preces in ea, si eligeretur futuræ, & aliæ effectuum in ea comprehendendorum causæ inerant, & ad electionem seriei, adeoque & ad eventus in ea comprehensos, ut par erat, valere. Et quæ nunc movent Deum ad agendum aut permittendum, jam tum eum moverunt ad decernendum, quid acturus esset aut permissurus.

XL. Sapientia autem infinita omnipotentis bonitati ejus immensæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quàm quod a Deo sit factum, atque adeò, ut omnia perfectè sint harmonica conspirentque pulcherrimè inter se.

XLI. Proinde quotiescunque aliquid reprehensibile videtur in operibus Dei, judicandum est, id nobis non satis nosci, nec optari a sapiente posse meliora.

XLII. Unde porrò sequitur, nihil esse felicius, quàm tam bono Domino servire, atque adeò Deum super omnia esse amandum, eique penitus confidendum.

XLIII. Bonitas relata speciatim ad creaturas intelligentes cum sapientia conjuncta justitiam constituit, cujus summus gradus est sanctitas. Itaque tam lato sensu justitia non tantum jus strictum, sed & æquitatem, atque adeò & misericordiam laudabilem comprehendit.

bb 2

XLIV.

XLIV. Est autem vel iustitia specialiùs sumta; vel sanctitas. Illa versatur circa bonum malumque physicum, aliorum nempe intelligentium, sanctitas circa bonum malumque morale.

XLV. Bona malaque physica eveniunt tam in hac vita, quàm in futura: In hac vita magna malorum pars fluit ex culpa hominis; aliæ profunt & compensabuntur.

XLVI. In futura vita, quamvis pauci sint electi, tota amplitudo regni cœlestis non est ex nostra cognitione æstimanda; cum tanta gloria beatorum esse possit, ut mala damnatorum comparari cum hoc bono non possint. Nihilque prohibet vel soles, vel maximè regionem trans soles, ut in nostra sit tellure habitari felicibus creaturis. Itaque argumentum a multitudine damnatorum non est fundatum, nisi in ignorantia nostra. Pœnæ etiam damnatorum ob perseverantem eorum malitiam perseverant.

XLVII. Objectiones contra sanctitatem Dei seu circa perfectionem ad bona malaque moralia aliorum relata, desumptæ ex concursu Dei ad malum morale ex suprâ dictis commodè solvi possunt.

XLVIII. Nempe permissio peccati est licita, seu moraliter possibilis, cum debita, seu moraliter necessaria invenitur. Id de Deo intelligendum est *Θεοπροτεως*, quando aliter suis perfectionibus derogasset. Si Deus optimam universi seriem, in qua peccatum intercurrit, non elegisset, admisisset aliquid pejus omni creaturarum peccato, nam propriæ perfectioni, & quod hinc sequitur, alienæ etiam derogasset: divina enim perfectio a perfectissimo eligendo discedere non debet, cum minus bonum habeat rationem mali.

XLIX. Nihil perfectionis & realitatis purè positivæ est in creaturis earumque actibus bonis & malis, quod non Deo debeatur, sed imperfectio actûs in privatione consistit, & oritur ab originali limitatione creaturarum, quàm jam tum in statu puræ possibilitatis, id est in ideis Dei, habent ex essentia sua: nam quod limitatione careret, non creatura sed Deus foret. Limitata autem dicitur creatura, quæ terminos perfectionis

habet.

habet. Ita fundamentum mali est necessarium, sed ortus tamen contingens; id est, necessarium est, ut mala sint possible, sed contingens est, ut sint actualia: non contingens autem per harmoniam rerum a potentia transit ad actum ob convenientiam cum optima rerum serie, cujus partem facit. Sunt itaque bona a Dei vigore, mala a torpore creaturæ; & defectu attentionis errat intellectus: defectu alacritatis refringitur voluntas, quoties mens cum ad summum bonum tendere debeat, per inertiam creaturæ adhærescit.

L. Propagatio contagii a lapsu protoplastarum non videtur commodius explicari posse, quàm statuendo, animas posterorum in *Adamo* jam fuisse infectas: idque per præexistentiam animarum.

LI. Reliquiæ divinæ imaginis consistunt tum in lumine innato intellectûs, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuosam viriosamque actionem necessarium est, ut scilicet sciamus velimusque, quæ agimus, & possimus etiam ab hoc peccato, quod committimus abstinere, si modò satis studii adhibeamus.

LII. Lumen innatum consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. Ita fit, ut Deus & lex DEI æterna inscribatur cordibus nostris, etsi negligentia hominum & affectibus sensualium sæpè obscurantur.

LIII. Probatur hoc lumen etiam ex ratione, quia veritates necessariæ ex solis principiis menti insitis non ex inductione sensuum demonstrari possunt. Neque enim inductio singularem unquam necessitatem universalem infert.

LIV. Libertas quoque in quantacunque humana corruptione salva manet, ita ut homo, etsi haud dubiè peccaturus sit, nunquam tamen necessario committat hunc actum peccandi, quem committit.

LV. Libertas exempta est tam a necessitate, quàm a coactione. Necessitatem non faciunt futuritio veritatum, nec præscientia & præordinatio Dei, nec prædispositio rerum.

LVI. Non futuritio: licet enim futurorum contingentium

fit determinata veritas, certitudo tamen objectiva, seu infallibilis determinatio veritatis, quæ illis inest, minimè necessitati confundenda est.

LVII. Nec præscientia aut præordinatio Dei necessitatem imponit, licet ipsa quoque sit infallibilis. Deus enim vidit res in ferie possibilium ideali, quales futuræ erant, & in iis hominem liberè peccantem; neque hujus seriei decernendo existentiam, mutavit rei naturam, aut, quod contingens erat, necessarium fecit.

LVIII. Neque etiam prædispositio rerum aut caussarum series nocet libertati. Licet enim nunquam quicquam eveniat, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii, (quasi in substantia libera & extra eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam haberent: cum potius semper sint quædam præparationes in causa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeterminationes vocant;) dicendum tamen est, has determinationes esse tantum inclinantes, non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia sive contingentia sit salva. Nec tantus unquam in nobis affectus appetitusve est, ut ex eo actus necessariò sequatur; nam quamdiu homo mentis compos est, etiamsi vehementissimè, ab ira, siti, vel simili causa stimuletur, semper tamen aliqua ratio sistendi impetum reperiri potest, & aliquando vel sola sufficit cogitatio exercendæ suæ libertatis & in affectus potestatis.

LIX. Coactio non est in voluntatis actionibus: etsi enim externorum representationes plurimum in mente nostra possint, actio tamen nostra voluntaria semper spontanea est, ita ut principium sit in agente. Id quod per harmoniam inter corpus & animam ab initio præstabilitam, luculentius, quam hactenus, explicatur.

Potiora hæc sunt, quæ ad naturalem theologiam referri possunt, reliqua quæ attexit vir acutissimi ingenii & profundarum meditationum, propriè ad revelatam theologiam pertinent, & cum humanam corruptionem, tum ejus emendationem;

nem; ordinemque DEI in eligendis fidelibus respiciunt. In illis verò, ut hypothefibus nonnullis inserviendum sibi esse, ad solvendo hos nodos, quos struxit malè curiosa hominum diligentia, vir summus probè vidit, ita factum, ut & ea quæ de libertate differuit, licet eam magnis conatibus assertum irer, haud paucis displicerent. Quamvis enim necessitatem absolutam a libertate accuratè removeat, putarunt tamen, necessitatem hypotheticam, quæ ex antecedente & prædeterminante causa oritur, re ipsa libertatem evertere. Responderunt his viri celeberrimi sectatores, & inter eos imprimis acutissimus *Bulfingerus* (40), » non eum prædeterminationis sensum apud » *Leibnitium* esse, qui est apud eos, qui ita prædeterminatio- » nem introducunt, qua posita causa prædeterminante, non » potest non sequi effectus: sed eam tantum hoc loco præde- » terminationis, quæ & præordinatio vel connexio rerum di- » ci queat, ideam esse, qua posita, facultas, etsi alterum » præ altero eligat in ipso sui exercitio, & constanter qui- » dem; suo tamen id faciat arbitrio possitque in hisce omni- » bus circumstantiis agere aliud atque aliud. Ideoque *Leibni- » tium* supra monuisse, has determinationes esse inclinantes » tantum non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia » sive contingentia sit salva. « Sed & alterum illud dogma, quod *Baylio Leibnitius* opposuit, de mundo optimo innumerarum controversiarum semina in orbe philosophico & theologico sparfit, longumque esset, scripta ea enarrare omnia, quibus ex utraque parte de hoc argumento decertatum est. Orium ea in re nobis fecit *Cel. Ludovici* diligentia, qui literariam hujus quæstionis historiam scire cupientibus adeundus est. Quo sensu autem mundum præsentem, mali mixtura temperatum ex ferie infinitorum mundorum possibilium Deum velut optimum elegisse dixerit, ex *l. xxxi.* & sequentibus liquet. Nempe malum etiam ad optimi mundi naturam requiri, indignum videtur viris doctissimis Dei bonitate & justitia. Ast habent hic quoque,

(40) In *Dilucid. phil. S. I. c. 4. §. 88. p. 81.*

quoque, quid regerant *Leibnitii* sectatores: nempe id voluisse philosophum: seriem contingentiam omnium, præsentium, præteritorum atque futurorum, quam mundus exhibet, optimam esse, quia ab ente & summo bono & sapientissimo conditus mundus est: neque optimum esse definire, licet in eo sit malum, quum & mala ab ente sapientissimo in optimum finem dirigantur. Rationem autem divinæ voluntatis atque electionis non nisi a summo bono sumi posse. Nos in tantis animorum motibus agitata controversia arbitrii partes non sumimus, qui historiam tantum scribimus, fatemur autem, suspicari nos, viros præstantissimos, qui de hoc argumento disceptarunt, disputationis fervore abreptos occupatosque non se semper satis perspicuè accurateque inter se intellexisse. Ceterum ipsum dogma novum haud est, sed vidit ipse *Leibnitius* (41), ut acutissimè conjiciebat, systema *Zoroastri* parum abludere, quem ex *Mithra* non lucem tantum sed & tenebras, id est limitationem & privationem deduxisse, hincque ex limitatis creaturis mali causam derivavisse suo loco ostendimus: quamvis fatendum, sobriè magis & prudenter philosophatum fuisse *Leibnitium*, quàm *Zoroastrem*, qui essentiarum omnium emanationem ex DEI essentia tanquam ex subiecto statuebat, a qua alienum fuisse *Leibnitium* suprà ipsius verbis evicimus. Ipsum verò mundum optimum Deum elegisse, at talem, cui malum ex natura sua, non DEI, insit, fecisseque Deum, quicquid poterat ut malum hoc emendaret, & ad optimos fines dirigeret, ex *κρυπταὶ δόξαι* *Platonis* fuit, quem ideo *Leibnitius* (42), ipse laudavit. Ast longè meliùs tamen puriusque in eo dogmate asserendo versatus est *Leibnitius*, qui nec materiam demiurgo adjunxit, nec malum aliter nisi in limitatione & privatione quæsit, cum *Plato* nescio quam naturam mali positivam & essentialem materiæ tribueret. Ex quo constare potest, quousque in comparatione veteris doctrinæ cum *Leibnitiana* sit progrediendum. Nullum autem malum esse

(41) Vid. præf. Theodiceæ.

(42) Ep. ad Hanſch.

esse in mundo, quod non respectu totius bonum evadat, adeoque mundum hunc esse optimum dixit jam *Brunnus*.

§. XXXIX. Disputatum quoque est de his & nonnullis aliis metaphysicæ capitibus inter *Leibnitium*, & qui *Newtoni* placita sequebarur *Clarkium*: quæ tota quidem disputatio ex antecedentibus intelligi potest. Quoniam tamen in ea nonnulla occurrunt, in quibus *Leibnitius* a pristina sententia sibi discedendum putavit, ea quoque hoc loco *εἰς τὴν παράθεσιν* tangemus; commendamus autem lectionem ipsam epistolarum a duumviris his acumine metaphysico insignibus scriptarum, quæ in plena luce rem omnem, etiam superiora collocant. Nuper quoque pugnam renovavit ingeniosissimus *Voltaire*, instituta comparatione inter metaphysicam *Leibnitianam* & *Newtonianam*, quæ negligi prorsus potuisset, cum *Newtone*, de mathesi & naturali disciplina artibus mathematicis & observationibus inædificata immortaliter meritò nunquam in mentem venerit, systema metaphysicum condere. Quoniam tamen, quod argumentis & rationibus parum valuit, ingenii elegantia efficere conatus est, laudanda est doctissimi *Kahlii* industria, qui *Leibnitiana* dogmata de Deo, de spatio & duratione, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de libertate hominis, de religione naturali, de anima ejusque commercio cum corpore, de origine perceptionum, de materia & elementis sive monadibus, de vi activa in apicum posuit, & vindicare ab insultibus *Voltaire*ianis studuit (43). Eum itaque illos consulere juvat, qui de hac controversia notitiam paulo ampliorem cupiunt. Nos instituti memores paucas quasdam assertiones notamus, quæ ad cognoscendam metaphysicam *Leibnitianam* pertinent. Sunt vero istæ:

I. Vis in operibus divinis semper eadem subsistit, transitque ex materia in materiam, secundum leges naturæ, & pulcherrimum ordinem præstabilitum. Quando itaque Deus facit miracula,

Leibnitii Oper. Tom. I.

cc

racula,

(43) Prodiit Examen comparationis *Voltaire*ianæ *Göttingæ* 1741. 8.

racula, sit id non naturæ sed gratiæ causâ. Qui aliter judicat, abjectè de sapientia & potentia Dei sentit.

II. Non mathematica principia sed metaphysica opponenda sunt impietati materialistarum.

III. Fundamentum omnium veritatum mathematicarum est principium contradictionis sive identitatis, ut verò mathesis traducatur ad physicam, opus adhuc est principio rationis sufficientis.

IV. Quo plus est materiæ in mundo, eo plus habet occasionis Deus, exercendæ sapientiæ & potentiæ suæ. Vacuum itaque sine ratione sufficienti ponitur.

V. Ratio omniscientiæ divinæ non est sola præsentia, sed & operatio; conservat enim res actione illa, quæ perpetuò id producit, quicquid in eis & bonitatis & perfectionis.

VI. Creaturæ opus habent influxu Dei perpetuo, sed non ad emendandam & corrigendam mundi machinam; Deus enim qui prævidit omnia, etiam in antecessum medicinam attulit; est enim in operibus ejus pulchritudo præstabilita.

VII. Qui spatium pro ente quodam absoluto habent, ingentibus difficultatibus premuntur, sequitur enim, debere esse ens æternum & infinitum, adeoque ipse DEUS. At Deus spatium habet partes, adeoque Deus esse nequit.

VIII. Spatium itaque est relativum quid, ut tempus. Nempe spatium est ordo coexistentium, ut tempus ordo successio-

IX. Quod supernaturale est, omnes creaturarum vires superat, hinc miracula.

X. Simplex voluntas sine ratione movente est figmentum, & contradictorium, naturæque voluntatis adversum, & perfectioni divinæ contrarium.

XI. Animæ non operantur in corpora, nisi quatenus conspirant corpora cum eorum appetitu per harmoniam præstabilitam.

XII. Nemo novas vires potest naturæ addere præter Deum; idque tantum facit supernaturaliter.

XIII. Imagines, quibus anima immediatè afficitur, sunt in ea

ea ipsa, sed conspirant cum corpore; præsentia animæ autem imperfecta tantum est, nec potest aliter explicari, quàm per harmoniam & concordiam.

XIV. Qui contendunt vires activas & viventes minui in mundo, neque primarias naturæ leges, neque pulchritudinem operum divinorum intelligunt.

XV. Dantur miracula, quæ minora vel inferiora dici possunt, quæque efficere angelus potest; quæ verò supra omnem naturæ virtutem sunt, e. g. creare & annihilare, Deo soli competunt.

XVI. Quod necessarium est, tale est per essentiam suam, quia oppositum contradictionem implicat; quod autem contingens est, debet existentiam suam principio melioris, quæ est ratio sufficiens rerum.

XVII. Inde sequitur rationes moventes inclinare, non cogere, esseque certitudinem infallibilem, non verò necessitatem absolutam in contingentibus.

XVIII. Voluntas nostra non sequitur semper præcisè intellectum practicum, potest enim invenire rationes suspendendi judicium, donec rem alitèr expendit.

XIX. Res relativæ, non minus quantitatem habent quàm absolutæ. Hinc quamvis tempus & spatium relationes sunt, possunt tamen esse quantæ.

XX. Non dantur substantiæ creatæ, quæ omni prorsus materia carent; nam angelos quoque & intelligentias, quamvis incorporeas, & crasso corpore destitutas, subtilius corpus habere vetus est & vera sententia.

XXI. Materia & spatium idem non sunt; verum non est spatium, ubi non est materia, nec est illud aliquid reale absolutum. Differunt spatium & materia, sicut tempus & motus; quamvis autem diversa sint, nunquam tamen separantur.

XXII. Neque tamen inde sequitur, materiam esse æternam & necessariam, nisi supponatur falso & ineptè, spatium esse æ-

ternum & necessarium.

XXIII. Hypothesis atomorum & corporum similarium evenit per principium indiscernibilium.

XXIV. Ab extensione ad durationem non valet consequentia.

XXV. Si natura rerum universi est, ut uniformiter perfectio earum crescat, necessario inde fluit, universum habuisse initium.

XXVI. Initium mundi non derogat infinitæ ejus durationi a parte post, sed limites universi derogant infinitati extensionis ejus. Convenit itaque magis auctori rerum infinito, ponere rerum initium, quàm limites ejus admittere.

XXVII. Æternitas mundi non tollit ejus dependentiam a Deo.

XXVIII. Causa harmoniæ universalis quærenda est in natura substantiæ simplicis, sive monadis veræ, quæ in eo consistit, ut status sequens exoriatur ex statu antecedente.

XXIX. Omne agens quod sequitur causas finales est liberum, licet conspiret cum eo, quod agit modo per causas efficientes sine cognitione, sive per machinam, quia Deus, qui prævidit, quid causa libera susceptura sit, ita disposuit machinam, ut non possint non harmonicè conspirare.

XXX. Supernaturale est, quando corporum universitas novam vim accipit, sicque corpus aliquod novas vires nanciscitur, & tamen alia tot virium non amittunt.

XXXI. Sine creaturis immensitas & æternitas Dei locum non habuissent, nempe sine ulla dependentia temporis & loci; si enim creaturæ nullæ essent, esset nec tempus, nec locus, adeoque nec spatium actuale.

XXXII. Immensitas Dei est independens a spatio, ut æternitas a tempore. Id verò tantum involvunt, Deum respectu istarum rerum præsentem & coexistentem rebus esse existentibus omnibus. Si itaque Deus solus existeret, non existerent tempus & locus, nisi ut possibilia, in ideis divinis.

XXXIII. Immensitas & æternitas Dei aliquid majus & eminentius involvunt, quàm durationem & extensionem creaturarum, cum in relatione ad magnitudinem, tum in relatione ad naturam rei. Nec opus habent re quadam extra Deum sita, ut sunt tempus & locus, quæ actu existunt.

XXXIV.

XXXIV. Subjiciendæ sunt attractiones, & operationes aliæ, quæ explicari nequeunt per naturam creaturarum: illæ enim aut miraculum supponunt, aut qualitates Scholasticorum occultas, quæ nos in regnum tenebrarum retrahunt.

XXXV. Qui principium rationis sufficientis negat, ad absurdum compulsus esse rectè creditur.

§. XL. Moralis philosophiæ præcepta non tradidit *Leibnizius*, fundamenta tamen ejus in fine monadologiæ tetigit, quæ inde repetenda. Quæ verò ad juris naturæ disciplinam & virtutis inter homines exercendæ rationem requirantur, his assertionibus explicuit (44).

I. Jus est quædam potentia moralis, & obligatio necessitas moralis. Intelligitur autem moralis, quæ apud virum bonum æquipollet naturali.

II. Vir bonus autem est, qui amat omnes, quantum ratio permittit.

III. Justitia igitur, quæ virtus hujus affectus rectrix est, quem Græci *φιλανθρωπία* vocant, est caritas sapientis, hoc est, sequens sapientiæ dictata.

IV. Caritas est benevolentia universalis, & benevolentia amandi sive diligendi habitus.

V. Amare est felicitate alterius delectari, vel felicitatem alterius adfiscere in suam.

VI. Nempe quum res pulchra simul felicitatis est capax, transit affectus in verum amorem.

VII. Superat autem divinus amor alios amores, quod Deus cum maximo successu amari potest, quando Deo simul & felicius nihil est, & nihil pulchrius felicitateque dignius intelligi potest. Et quum idem sit potentiæ & sapientiæ summæ, felicitas ejus non tantum ingreditur nostram, si sapimus, id est, ipsum amamus, sed & facit.

VIII. Sapientia nihil aliud est, quàm ipsa scientia felicitatis.

IX. Ex hoc jam fonte fluit jus naturæ, cujus tres sunt gradus,

cc 3

cus, jus strictum in justitia commutativa, æquitas, vel, angustiori sensu, caritas in justitia distributiva; denique pietas vel probitas in justitia universalis.

X. Inde pervulgata juris præcepta nascuntur: neminem lædere, suum cuique tribuere, honestè, vel potius piè, vivere.

XI. Juris meri sive stricti præceptum est, neminem lædendum esse, ne detur ei in civitate actio, extra civitatem jus belli. Hinc nascitur justitia commutativa.

XII. Superior gradus vocari potest æquitas, vel si mavis caritas, quæ ultra rigorem juris meri, ad eas quoque obligationes porrigitur, ex quibus actio iis, quorum interest, non datur, qua nos cogant.

XIII. Quemadmodum infimi gradus est, neminem lædere, ita medii est, cunctis prodesse, sed quantum cuique convenit, aut quantum quisque meretur, quando omnibus favere non licet.

XIV. Itaque hujus loci est justitia distributiva, & præceptum juris, quod suum cuique tribui, jubet.

XV. Atque huc in republica politicæ leges referuntur, quæ felicitatem subditorum procurant, efficiuntque passim, ut qui aptitudinem tantum habeant, acquirant facultatem, ut petere possint, quod aliis æquum est præstare. In hoc gradu merita ponderantur, unde privilegia, præmia, pœnæ locum habent.

XVI. Ex his constat æquitatem nobis in negotiis strictum jus, id est, hominum æqualitatem, commendare, nisi cum gravis ratio boni majoris ab eo recedi jubet. Personarum autem, quæ vocatur, acceptio, suam non in alienis bonis commutandis, sed in nostris vel publicis distribuendis sedem habet.

XVII. Supremus juris gradus probitatis vel pietatis nomine venit. Jus enim strictum miseriam quidem vitat, jus superius ad felicitatem tendit, sed qualis in hanc mortalitatem cadit: & intra mortalis vitæ respectus coercetur.

XVIII. Ut verò universalis demonstratione conficiatur, omne honestum esse utile, & omne turpe damnosum, assumenda est immortalitas animæ, aut universi auctor Deus.

XIX.

XIX. Ita fit, ut omnes in civitate perfectissima vivere intelligamur, sub Monarcha, qui nec ob sapientiam falli, nec ob potentiam vitari potest, idemque tam amabilis est, ut felicitas sit tali Domino servire.

XX. Hujus potentia providentiaque efficitur, ut omne jus in factum transeat, ut nemo lædatur, nisi a se ipso, ut nihil rectè gestum sine præmio sit, nullum peccatum sine pœna.

XXI. Nihil enim negligitur in hac republica universi.

XXII. Ex hac consideratione fit, ut justitia universalis appelletur, & omnes alias virtutes comprehendat; quæ enim alioqui alterius interesse non videntur, veluti, ne nostro corpore aut nostris rebus abutamur, etiam extra leges humanas, naturali jure, id est, æternis divinæ monarchiæ legibus ventantur, quum nos nostraque Deo debeamus, & universi intersit, ne quis re sua malè utatur.

XXIII. Itaque hinc supremum illud juris præceptum vim accepit, quod honestè, id est, piè vivere jubet.

XXIV. Præter æternæ naturæ rationalis jura ex divino fonte fluentia jus etiam voluntarium habetur, receptum moribus, vel a superiore constitutum.

XXV. Et in republica quidem jus civile ab eo vim accipit, qui summam potestatem habet, extra rempublicam verò inter eos, qui summæ potestatis participes sunt, locus est juri gentium voluntario tacito populorum consensu recepto.

XXVI. Non verò necesse est, ut sit omnium gentium vel omnium temporum, non enim omnia omnibus placent.

XXVII. Basis juris fecialis inter ipsum naturæ jus est.

XXVIII. Personam juris gentium habet, cui libertas publica competit, ita ut in alterius manu de potestate non sit, sed per se jus armorum fœderumque habeat, quanquam fortè obligationum vinculis superiori sit adstrictus, & homagium, fidem, obedientiam profiteatur.

XXIX. Quòd si magna sit ejus auctoritas, potentatus nomine venit, unde suprematus exsurgit, qui tamen superiorem in republica non excludit.

XXX.

æCVIII JAC. BRUCKERI, LEIBNITII VITA.

XXX. Suprematum habere creditur, qui satis & libertatis & potentia habet, ut rebus gentium per arma & fœdera cum auctoritate intervenire possit.

XXXI. In liberis rebuspublicis civilis persona ad instar naturalis intelligitur, quoniam voluntatem habet.

XXXII. Quod si legibus fundamentalibus non satis provisum sit reipublicæ, ut ad certam ejus voluntatem perveniri possit, habet aliquid irregularitatis forma ejus.

XXXIII. Actus sunt vel dispositiones jure efficaces, vel pertinent ad viam facti.

XXXIV. Qui juris effectum habent, sunt extrajudiciales vel judiciales: atque illi vel ab uno latere fiunt, ut testamenta, vel sunt conventiones.

DISPU

CCIX

DISPUTATIO

* D E

PHILOSOPHIA LEIBNITII

CHRISTIANÆ RELIGIONI HAUD PERNICIOSA,

AUCTORE

CHRISTIANO KORTHOLTO, M. A.

S. R. M. DANIE LEGAT. VIENNENSIS V. D. M.

CONSPECTUS.

- I. Nemo Leibnitii in eruditionem merita in dubium vocat.
- II. De philosophia ejus eruditi maxime diversa ratione pronuntiant.
- III. & IV. Christianæ religioni non est perniciosa.
- V. Leibnitii de libertate doctrina recensetur.
- VI. & VII. Libertati non adversatur, quod liberum agens illud semper eligat, quod optimum esse judicat.
- VIII. Ad Warburtoni objectiones respondetur.
- IX. Principium rationis sufficientis libertati non est inimicum.
- X. Neque prædispositio rerum libertati nocet.
- XI. Hypothesis de harmonia præstabilita inter animam & corpus libertatem non tollit.
- XII. Doctrina de origine mali summi Numinis sanctitati non adversatur.
- XIII. Confessio fidei Leibnitianæ.
- Leibnitii Oper. Tom. I.

dd

XIV.

CCX DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

XIV. *Philosophia Leibnitii operationibus Spiritus sancti immediatis non refragatur.*

XV. *Leibnitius Naturalismum non fovet.*

XVI. *Neque ejus doctrina ad Naturalismum ducit.*

XVII. *Deo vim movendi corpus non denegat.*

XVIII. *Hypothesis de harmonia inter animam & corpus præstabilita non requirit, ut spiritibus creatis omnibus vis corpus movendi denegeretur.*

XIX-XXI. *Harmonia universalis inter regnum naturæ & gratiæ operationibus Dei immediatis locum relinquit.*

XXII. & XXIII. *Neque, quod præstabilita sit, iisdem nocet.*

XXIV-XXVI. *Leibnitii de miraculis doctrina cum religione Christiana consentit.*

XXVII. *De diversa miraculorum in regno naturæ & in regno gratiæ ratione.*

XXVIII. *De aliis contra philosophiam Leibnitii objectionibus.*

§. I.

OMnes, qui eruditioni aliquid statuunt pretii, in *Leibnitium* hoc consentiunt elogium, quod præclare de litterarum studiis meruerit. Nemo est, quin ejus rerum mathematicarum scientiam admiretur. Ipsi Angli, qui gloriam inventi Calculi Differentialis *Leibnitio* invident, eamque civi suo *Isaaco Newtono*, summo utique viro, vindicare student, in dubium tamen vocare non audent, quod in mathesi eminuerit. De scriptis ejus, quæ ad historiam illuminandam publicavit, nemo non judicat, hæc insigni utilitate se commendare. Quoties non ad eadem provocant rerum gestarum consulti? atque hoc ipso testantur, illum in colligendis monumentis historicis operæ fecisse pretium. Hoc tantum dolent, illum Commentarios rerum Germanicarum, & præcipue Brunsvicensium, quos publicare illi animus erat, non absolvisse, neque publicæ exposuisse luci. Quod quidem non facerent, nisi præclara quæque *Leibnitii* prudens solertia promississet.

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXI

Nemo est, quin in consiliis ejus, quæ de emendanda Jurisprudentia civili dedit, ingenium atque eruditionem agnoscat, & *Leibnitii* rem publicam sibi devinciendi voluntatem laude censeat dignissimam. Quamvis non desint, qui emendationes ejus correctione indigere censeant. Idem de observationibus Philologicis atque Etymologicis viri summi feras judicium. Humaniorum litterarum eum fuisse peritissimum, omnia ejus scripta loquuntur. Neque enim vulgare quid est de rebus Metaphysicis scitè atque venustè disputare, & modo suo proponendi efficere, ut lectores sine tædio & cum voluptate Philosophicas de rebus gravissimis atque a sensu remotis pensitent demonstrationes. Quod tamen in *Theodicæa* sua præstitit. Neque in arte Poetica illum hospitem fuisse, ex poematibus atque epigrammatibus, quæ passim scriptis suis inseruit, intelligimus. Felici etiam successu non caruere consilia ejus, quæ ad incrementum scientiarum atque ad amplificandam rem publicam litterariam spectant. Testor, Societatem scientiarum Berolinensem illo auctore conditam, atque sub ejus Præsidio florentissimam. Provoco ad laude dignissimum eruditissimorum in magna Britannia virorum institutum, qui id agunt, ut editionem utilissimorum librorum promoveant, atque conjunctis viribus cavent, ne ex Bibliopolarum judicio solum pendeat, quinam libri publicæ luci exponendi sint, & ne optimis scriptis orbis eruditus privetur. Id quod *Leibnitius* ad emolumentum rei publicæ litteratæ salutariter suaserat. Sed jam non est animus, illustria *Leibnitii* in omnem eruditionem merita recensere. Illud tantum observo, eum in tot scientiarum generibus excellere non potuisse, si in Philosophia fuisset hospes. Usus enim Philosophiæ tam latè patet, ut reliquis disciplinis omnibus facem præferat, & quò præstantior quis est philosophus, eò insignius etiam de aliis scientiis mereatur, si ad easdem animum applicet.

II. Licet autem eruditi tantum non omnes amice conspiciant, in laudandis *Leibnitii* in Mathesi, Historiam, Jurisprudentiam & universè in rem publicam litteratam meritis:

CCXII DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

de ejus tamen in Philosophia conatibus maximè diversa ratione pronuntiant. Non exiguus quidem eorum est numerus, qui *Leibnitium* summum philosophum venerantur; sed neque defunt, qui principia ejus philosophica periculi plenissima & Christianæ religioni perniciofa judicant, magna que cum animi concitatione monent, ab iisdem sibi cavere debere omnes, quibus sanctissima Salvatoris nostri doctrina curæ cordique est. Fortè Leibnitiana philosophia in tot controversias adducta non fuisset, nisi lites ob philosophiam celeberrimi *Christiani Wolfii* ortæ occasionem dedissent (a). Hic enim summus philosophus diversas *Leibnitii* hypotheses suo systemati inseruit, eademque, qua *Leibnitius*, philosophandi ratione & via usus est. Qui igitur *Wolfii* systema philosophicum fontem atque scaturiginem exitium errorum ferventiore animo nominant, neque *Leibnitii* principiis philosophicis studere possunt.

III. Mea quidem non fert ratio, huic controversiæ me immiscere. Illos enim melius sibi consulere existimo, qui utilissimas aliorum demonstrationes philosophicas in usus suos vertunt, & ubi opus est, ea, quæ in deteriore partem accipi possunt, vel obscurius dicta sunt, vel addita limitatione, vel explicatione a consequentiis vindicant, quas nonnulli, invito auctore, ex iisdem eliciunt, quam ii sibi prospiciunt, qui ex instituto diversis scriptis polemicis sententiam philosophi tuentur. Quamvis etiam hisce vindiciis nonnumquam opus sit, quibus & *Leibnitii* & *Wolfii* philosophiam multi præclare defen-

(a) E. c. Viri docti, qui *Leibnitii* hypothesis de Harmonia inter animam atque corpus præstabilia suam non fecere, æquissimum tamen, ante motas controversias *Wolfianas*, de eadem tulere judicium. *Diarii Trevulienfis* auctores, quam Theodiceam recentient, tuentur, hanc hypothesis liberatam humane valde favere. Celeberr. *Jacquelinus*, in libro de fidei & rationis consensu, fatetur; systema causarum occasionalium *Cartesii*, a tot jam dudum

Philosophis & Theologis in hunc usque diem defensum, majoribus, quam *Leibnitianum* difficultatibus premi; Systema *Leibnitianum*, si bene intelligatur, libertatem non destruere; atque exemptum esse difficultatibus, quæ in aliis, ipso etiam systemate communi influxus physici, repertiuntur. Conf. *Christianus Wolfius* Comment. de differentia nexûs rerum sapientis & fatalis necessitatis, Sect. 11. §. xviii. p. 572. 59. & 65. (NOTA Kortholii).

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXIII

fenfitarunt. Neque de illis mihi iudicium sumo, qui contra *Leibnitium* de industria disputarunt, atque omnibus votis experire, ut ejus philosophia ab omnibus Christianis rejiciatur. Non ignoro, in iis esse eruditissimos viros, quorum in civitatem Dei merita alia veneror, & ab errore immunis non essem, si ad unum omnes *Leibnitii* philosophiæ inimicos pravo ductos affectu existimarem. Argumentum potius teneri in verbum Dei & doctrinam Salvatoris sanctissimi amoris apud nonnullos interpretor, quod novas philosophi opiniones sub examen vocarint, atque alios sincerè monuerint, ab ejusmodi hypothesis atque sententiis sibi caveant, quas periculi plenissimas censuerunt. At verò, quàm sæpè evenit, ut quis, philosophicæ methodo atque demonstrationi non assuetus, philosophi alicujus dogmata secus, ac par erat, interpretetur, illaque Scripturæ sacræ inimica declaret, quæ tamen, si ritè explicentur, ad Christianam religionem defendendam maximè faciunt. Multum etiam valet auctoritatis præjudicium, & difficulter a nobis impetramus, ut a viris summis, quos vel patronos vel præceptores veneramus, dissentiamus, qui systema aliquod philosophicum judicio suo jam damnarunt. Ut propterea mirum non sit, & optimos viros nonnumquam a recta via aberrare, ubi de philosophi alicujus doctrina animi sui sententiam expromunt. Quæ quum ita sint, neque mihi virio verti posse existimo, quod, quum quartum *Leibnitii* Epistolarum volumen foras emitto, observationes aliquot de philosophia ejus præmittam, summatim declaraturus; non esse, quod ab illa sibi metuant, qui sanctissimæ nostræ religioni benè cupiunt. Tantum enim abest, ut *Leibnitius* ejus fundamenta evertere studuerit, ut potius in illa defendenda atque communienda non vulgarem posuerit operam. Meretur utique *Leibnitius* ejusmodi defensionem, quum hac laude conspicuus sit, quod de aliis æquissimum atque benignissimum judicium tulerit, & illorum etiam, a quibus dissenfit, opiniones in optimam partem interpretatus sit.

CCXIV DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

IV. Triplici ratione principia *Leibnitii* philosophica cœlesti Servatoris nostri doctrinæ iniqua esse, diversi ejus adversarii contendunt. Alii, eadem omnem tollere libertatem, queruntur. Alii sibi videntur observasse, sanctitatem summi Numinis illis lædi. Neque desunt, qui tuentur, si vel maximè cum libertate & summi Numinis sanctitate consisteret *Leibnitii* doctrina, nihilominus tamen eam omnem evertere Christianam religionem, ejus loco theologiam quamdam naturalem introducere, & præsertim motibus Spiritus sancti repugnare. Ab hisce igitur periculi plenis consequentiis systema ejus vindicabo, præcipuè declaraturus, illos in *Leibnitium* injurios esse, qui, ejus dogmata ad omnem JESU CHRISTI doctrinam evertendam comparata esse, neque cum operationibus Dei immediatis consistere posse, opinantur.

V. Numquam *Leibnitio* in mentem venisse, libertatem velle evertere, in qua defendenda quàm maximè fuit occupatus, omnia scripta, præcipuè autem Theodicæa ejus clamitant. Unicum tantum locum, qui huc facit, exempli causâ adducam. » Censeo, inquit, voluntatem nostram non solum a » coactione, sed etiam a necessitate, immunem esse. Dudum » notavit *Aristoteles*, in libertate duo esse, scilicet spontanei- » tatem & electionem, & in hoc situm est nostrum in actio- » nes nostras imperium. Quòd si liberè agimus, non cogi- » mur, uti quidem fieret, si quis nos in præcipitium ageret, » deque loco sublimi in terram deturbaret: nec obstat, quo » minùs animus noster sit liber, ubi deliberationem institui- » mus, quod fieret, si quis per propinatum pharmacum ju- » dicandi vim nobis eriperet. Nimirum in innumeris naturæ » operationibus *contingentia* locum habet; sed ubi judicium » deest agenti, deest quoque libertas. Et si judicium habere- » mus, absque ullâ ad agendum inclinatione stipatum, mens » nostra foret intellectus sine voluntate. « Intelligimus igitur, » ejus institutum esse, distinctam libertatis notionem tradere. » Videlicet ad libertatem requirit, ut quis e diversis secundum » intellectus sui judicium sua sponte illud eligat, quod opti- » mum

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXV

num esse sibi videtur. Neque quidquam hic requiritur, nisi quod, experienciâ teste, ad omnem libertatem pertinet. Quodsi enim spontaneitas abesset, cessaret etiam libertas, & coactè aliquid fieret. Quodsi unicum tantum possibile esset, locum non inveniret electio, sine qua sibi nulla libertas constat. Et quum brutis animantibus libertatem denegemus, quoniam intellectu atque ratione carent, Deo autem perfectissimam libertatem tribuamus, quoniam perfectissimo intellectu præditus est, neque ex libertatis definitione omittendum, quod liberè agens secundum intellectus sui judicium eligat. Quemadmodum verò ipse distinctam libertatis notionem supplet; sic nonnullorum scholasticorum semet ipsam evertentem de libertate definitionem refellit, atque ex ea indifferentiam æquilibrii arcet. Cujus quidem instituti sui solidas rationes ipse profert. » Non tamen inter hæc existimandum, inquit, li- » bertatem nostram in indeterminatione, aut *indifferentiâ* qua- » dam *æquilibrii* sitam esse, quasi æqualiter in utramque par- » tem, & affirmativam, & negativam, ac in plures partes » diversas propendere oporteret, cum plura nobis eligenda » proponuntur. Hoc æquilibrium usquequaque impossibile est: » nam si æqualiter propenderemus in tria eligibilia, A, B & » C, non possemus æqualiter propendere in A, & non A. » Hoc æquilibrium etiam prorsus adversatur experientiæ, & » ubi nostra scrutabimur adtentius, semper aliquam causam, » sive rationem, adfuisse deprehendemus, quæ nos in eam, » quam amplexi sumus, partem inclinavit, quamvis frequen- » ter id, quod nos movet, non percipiamus; planè sicut vix » percipimus, quare, portâ aliquâ egredientes pedem dex- » trum sinistro, vel sinistram dextro, præposuerimus. « Est autem *Leibnitius*, quid de libertate sentiat, perspicuè satis exposuit, impedire tamen non potuit, quo minùs ei objicerent, & ipsam ejus libertatis definitionem, & quæ de principio rationis sufficientis & de harmoniâ inter animam atque corpus præstabilia tradit, veram libertatem omnem tollere, illumque, libertatem defendendo, lectoribus suis fucum facere.

CCXVI DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

VI. Ægrè ferunt, quod tradit; liberum agens illud semper eligere; quod optimum esse judicat. Sibi enim persuadent, inde sequi; illud unicum, quod optimum videtur, necessario eligi. At verò, qui ita concludunt, planè non perpendunt, ingens esse discrimen inter ea, quæ certò, & quæ necessario eveniunt. Utique sequitur, semper unum certò eligi atque reliquis anteferri. Sed quod certò eligitur, propterea non necessario eligitur. Reliqua enim ad electionem proposita etiam eligi potuissent. Atque hæc est causâ, quare unicum eligatur, quoniam optimum videtur. Quum verò propterea eligatur, quoniam optimum videtur, sponte atque cum voluptate eligitur. Nulla igitur hic est coactio, nulla necessitas. Quis diceret, mercatorem necessario atque vi adductum agere; qui negotium, quod sibi magis utile judicat, præ alio eligit, quod sibi minus utile censet? Licet certò eligat, & nemo non sciat, eum illud electurum.

VII. Verissimum est, ex eo, quoniam liberum agens semper illud eligit, quod sibi optimum videtur, sequi; ens sapiens, cui indoles atque omnes circumstantiæ hominis alicujus eligentis cognitæ sunt atque perspectæ, præscire, quid aliquis in hisce vel illis circumstantiis constitutus electurus sit. Quodsi verò præscientia certò futuri libertati noceret, omnis libertas, etiam secundum illorum principia, qui contra *Leibnitium* disputant, inter impossibilia esset referenda. Quis enim eorum non concedet, quod in Codice sacro toties traditur, Deum futura contingentia omnia, quæ ex libero hominis arbitrio pendent, ab æterno prævidisse? Et præterea necessum est, ea, quæ eveniunt, aut certis de causis, aut casu, evenire. Non enim datur tertium. Quodsi actio quædam casu eveniret, liberè non esset electa. At verò, si causæ sunt, quare evenit, certa est atque prædeterminata; & ille, qui causas illas novit, actionem etiam futuram prævidet.

VIII. Quæ quum ita sint, miror excellentissimum Theologum Anglum, *Warburtonum*, qui summi & philosophi & poetæ *Alexandri Pope* de homine observationes contra *Crousazii* argumenta

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXVII

argumenta in contrarium adducta egregiè defendit, de *Leibnitii* philosophia judicare, quod ad fatalem necessitatem ducat. » Fatemur, inquit, *Leibnitius* eamdem sententiam, vi-
» delicet de mundo optimo, defendit, sed eo consilio, ut
» ad periculi plenam & inevitabilem necessitatem viam ster-
» nat. *Plato* dicit: Deus optimum mundum elegit. *Leibnitius*
» verò: Deus non aliter potuit, quàm optimum mundum
» eligere. *Plato* perfectissimam summi Numinis libertatem in
» eo collocat, quod ex duobus æquè bonis unum eligere po-
» tuerit. *Leibnitius* contendit, inconveniens esse hanc opinio-
» nem præsupponere. In hoc enim casu Deum semet ipsum
» determinare non posse. « Perperam hisce verbis *Warburtonus* *Leibnitio* tribuit, quod existimet; Deum mundum opti-
» mum necessario creasse. Quodsi enim necessario creasset,
mundus optimus unicus possibilis esset. At verò *Leibnitius*
præ reliquis philosophis contingentiam hujus mundi, & crea-
tionem innumerabilium aliorum possibilem esse, ex instituto
solidis argumentis propugnat. Utique igitur, de *Leibnitii* sen-
tentia, summum Numen, vi suæ omnipotentiae, alium mun-
dum, qui non fuisset optimus, creare potuisset, sed quum
sit ens sapientissimus, certissimè scimus, eum optimum mun-
dum creasse, neque minùs bonum majori antetulisse. Creavit
mundum optimum, quod cum sapientia ejus summa convenit
bonum majus bono minori anteferre, & contra sapientiam
suam egisset, nisi mundum optimum præ minùs bono elegis-
set. Sed quæ propterea agit, quod optima & sapientiae suæ
convenientissima judicat, ea sine omni coactione, sponte,
cum voluptate, & quod consequens est, liberrimè perpetrat.
Neque *Warburtonus* sibi consulit, dum hanc esse libertatis
summi Numinis rationem tuetur, quod e duobus æquè bonis
unum eligat. Nam aliquas res eligibiles omni respectu æquè
bonas & tamen diversas esse, contradictorium est. Ubi enim
diversitas, ibi unum magis, alterum minùs ad propositum ob-
tinendum idoneum est. Et licet concederetur diversa eligibi-
lia omni respectu æquè bona esse, & pro æquè bonis haberi,
Leibnitii Oper. Tom. I. e e jure

CCXVIII DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

jure meritoque defendendum esset, unum alteri non anteferri. Nulla enim esset ratio, quæ permoveret, ut unum alteri anteponatur. Ubi autem nulla est ratio, cur unum alteri præferatur, unum alteri non præfertur.

IX. Qui ex eo confici posse existimant, *Leibnitii* philosophiam veræ libertati esse inimicam, quoniam defendit; *nihil fieri sine ratione sufficiente*, satis declarant se *Leibnitium* non intelligere. Dudum omnes philosophi, nemine repugnante, docuere, *nihil fieri sine causa*. Neque quisquam suspicatus est hanc doctrinam libertatem evertere. *Leibnitii* autem positio; nihil fit sine ratione sufficiente, ab illa; nihil fit sine causa, aliter non differt, quàm quòd eamdem veritatem accuratius exprimit. Exceptionem patitur illud scholasticorum: nihil fit sine causa. Nam Deus ens summum atque primum causam se priorem non admittit. At verò illud *Leibnitii*; nihil fit sine ratione sufficiente, sine ulla exceptione verum est. Deus enim non existit sine ratione sufficiente. Quum enim sit ens necessarium rationem existentiae suæ in semet ipso continet. Quo autem *Leibnitii* sententia ritè intelligatur, observandum est; quemadmodum diversa sunt causarum genera; ita rationem sufficientem alio atque alio modo se habere. Alia est ratio sufficiens ad id, ut aliquid fieri possit, alia ad id, ut aliquid fiat. In corporibus nulla est ratio sufficiens nisi necessitans. In spiritibus tantum movens atque inclinans locum invenit. Quæ si expendantur, vereor, ut objectiones eorum aliquid valeant, qui, dum principium rationis sufficientis impugnant, sibi pro libertate certare videntur. Illos potius, qui universalitatem hujus principii aliquid habere dubitationis putant, quædam casu, & quidem absolute tali, evenire defendere oportet, & quod consequens est, libertati parum consulunt. Ceterum ipse *Leibnitius* principium rationis sufficientis contra omnes objectiones jam satis munivit, & sigillatim declaravit, libertati illud non adversari. » Præsto semper est, » inquit, aliqua ratio prævalens, quæ voluntatem ad eligendum permovet, cujus libertati salvandæ sufficit, quòd ratio

» ista

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXIX

» ista inclinet non necessitet. Et hæc est sententia priscorum » omnium, *Platonis*, *Aristotelis*, & *S. Augustini*. Nunquam » voluntas ad agendum perducitur, nisi repræsentatione boni, » repræsentationibus contrariis prævalente. Hoc in Deo, bonis Angelis, beatisque mentibus, verum esse in confesso est, » nec ideo tamen minus esse liberæ agnoscuntur. Deus nunquam » non eligit optimum, quamvis nulla ad id absolutâ necessitate adstringatur, nec in electionis divinæ objecto necessitas » hujusmodi adpareat, cum alia rerum series æquè sit possibilis. Atque ob hoc ipsum electio est libera, & a necessitate te independens, quia illa fit inter plura possibilia, & voluntas tantum bonitate objecti prævalente determinatur. Tantum verò abest, ut hæc doctrina Deo, Beatisque, defectum » tribuat, ut contra ingens futurus esset defectus, aut potius » manifesta absurditas, si aliter se res haberet, etiam apud homines in hac vitâ, si quæ sine ratione inclinante agere possent. Certè ejus exemplum nullum unquam invenietur, & dum quis fortassè ex repentino animi impetu quid eligit, ut » libertatem suam ostendat, ipsa voluntas, vel commodum, » quod in hac adfectione reperire se putat, una est ex rationibus quibus impellitur.

X. Facilis igitur etiam ad illorum objectionem responsio est: *Leibnitii* de libertate doctrinam a necessitate quidem absoluta vindicari, negari tamen non posse, eum necessitatem ex antecedente & prædeterminante causa defendere, quæ omnino libertati infesta sit. Sed dudum huic objectioni illustris *Bulfingerus* satis fecit (b). » Quoniam, inquit, fuerunt eruditi, qui prædeterminationem introduxerunt necessitantem, » ubi posita causa prædeterminante, non potest non sequi effectus; inde factum est, ut vocabulo prædeterminationis » adjunctus sit ab aliis horror & idea necessitatis. Rectè id » contra istos, qui posita prædeterminatione putant actionem » non posse non fieri, qui adeoque facultatem agendi ipsam,

c e 2

» &

(b) Conf. *Bulfingeri Dilucidationes philosophicas*, Sect. I, Cap. IV, §. 88. p. 82.

CCXX DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

» & possibilitatem actionis ex eo fonte constringunt. Sed an
 » idem contra illos valet, si qui prædeterminationis, vel præ-
 » ordinationis, vel connexionis rerum forment ideam ejus-
 » modi, qua posita, facultas, etsi alterum præ altero eligat;
 » in ipso sui exercitio, & constanter quidem; suo tamen id
 » faciat arbitrio, possitque in hisce omnibus circumstantiis
 » agere aliud & aliud. « Atque hanc esse *Leibnitii* sententiam,
 non solum verba ejus modò (§. 1x.) adducta docent, verum
 etiam idem quavis occasione profitetur. Exempli causâ;
 » neque etiam, inquit, prædispositio rerum aut causarum se-
 » ries nocet libertati. Licet enim numquam quicquam eve-
 » niat, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur
 » indifferentia æquilibrii, (quasi in substantia libera & extra
 » eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam ha-
 » berent:) quum potius semper sint quædam præparationes
 » in causa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeter-
 » minationes vocant: dicendum tamen est, has determina-
 » tiones esse tantum inclinantes, non necessitantes ita ut sem-
 » per aliqua indifferentia sive contingentia sit salva. Nec tan-
 » tus unquam in nobis affectus appetitusve est, ut ex eo actus
 » necessariò sequatur. Nam quamdiu homo mentis compos
 » est, etiam si vehementissimè ab ira, a siti, vel simili causa
 » stimuletur: semper tamen aliqua ratio sistendi impetum repe-
 » riri potest, & aliquando vel sola sufficit cogitatio exercendæ
 » suæ libertatis, & in affectus potestatis. «

XI. Sunt inter Leibnitianæ philosophiæ adversarios, qui
 universalitatem principii rationis sufficientis ipsi agnoscunt. Ex
 hypothese autem ejus, de harmonia præstabili inter animam
 atque corpus, manifestum esse tradunt, quod omnem liber-
 tatem tollere studuerit. Ita verò non judicarent, si animi sen-
 sus *Leibnitii* rectè intellexissent. Tuetur, mutuum esse inter
 ea, quæ in anima & quæ in corpore eveniunt, consensum,
 sed animam omnes suas sensationes ex se ipsa, sine ulla cor-
 poris ope producere, & super illas reflectere, easdem sensa-
 tiones habituram, si sine corpore existeret, Deum autem, qui
 omnes

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXXI

omnes animæ futuras sensationes, propensiones, judicia at-
 que liberas electiones prævidet, animæ corpus dedisse, quod
 secundum leges physico-mechanicas viribus sibi concessis pro-
 priis agat, & cujus motus iis, quæ in anima eveniunt, exac-
 tè respondeat. Licet igitur *Leibnitius* defendat, perpetuam
 esse inter animam atque corpus harmoniam, non tamen tenet
 necessariò, omnia in anima evenire, quemadmodum in cor-
 pore. Explanatè enim monet, animam secundum leges logi-
 co-morales, corpus secundum leges physico-mechanicas age-
 re. Neque tradit eos motus, qui in anima contingunt, ex
 corpore pendere, verum Deum animæ corpus dedisse, cujus
 motus cum iis, qui in anima contingunt, exactè conspirent.
 Salva ergo est animæ libertas. Neque quidquam valet objec-
 tio: quod si anima ex se atque sua essentia sensationes suas evol-
 vat, electio libera illi tribui nequeat. Quod enim ex essentia
 entis sequitur, necessarium est. Etenim hypothesis de har-
 monia præstabili inter animam & corpus non requirit, ut
 sine discrimine omnes cogitationes ex essentia animæ sequan-
 tur. Sensationes tantum ex semet ipsa evolvit; & quidem eo
 ipso ordine, eodemque tempore, quo objecta externa organa
 sensoria corporis movent. Super has ipsas autem sensationes
 ex se productas anima reflectit, de iis judicat, atque secun-
 dum judicium suum eligit, & quod consequens est, liberta-
 tem servat. Nulla major hic animæ tribuitur agendi necessi-
 tas, quàm in hypothese de influxu physico. Quis enim ejus
 fautorum non defendit animæ sensationes de rebus externis
 aliter comparatas esse non posse, quàm quidem organorum
 sensoriorum beneficio sistuntur. Neque quisquam propterea li-
 bertatem animæ negari defendet. Non in sensationibus consi-
 stit libertas, sed sese exserit in iudicio super illas instituto,
 illudque sequente electione. Nemo, opinor, Leibnitianam
 hypothesin libertati dicet inimicam, quia secundum illam ac-
 tiones corporis necessariae sunt. Nam quis umquam sedem li-
 bertatis in corpore quæsit? Quod si verò quis ab hac hypo-
 thesi libertati metuat, quoniam supponit; Deum omnes ani-
 mæ

CCXXII DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

mæ cogitationes prævidisse, is omnem ipse tolleretur libertatem. Dubitatione enim caret; omnia contingentia umquam futura a Deo ab æterno prævisa. Sed opus non est, ut plura hanc in rem verba faciam, quum doctissimi viri jam satis superque evicerint a periculi plenius consequentiis hypothesin de harmonia inter animam & corpus præstabilita esse immunem. E quibus summè venerabilem *Reinbeckium* nominasse sufficit. Cuius quidem iudicio, quod de eadem tulit, non possum non subscribere (c). Quamvis enim religioni Christianæ non nocere censet, eam tamen non approbat, quum non solum solidis argumentis non sit munita, verum etiam non minoribus, quam reliquæ hypotheses ad explicandam inter animam & corpus unionem excogitata, nempe Influxus physici & Causarum occasionalium, prematur difficultatibus. Et potest utique hæc hypothesi negligi, salvis reliquis systematis Leibnitiani veritatibus. Sufficit scire, mutuam esse inter operationes animæ atque corporis consensum, licet modum unionis ignoremus: Sanè hæc ignorantia nostra insigni non caret usu. Quoties perpendo acutissimorum philosophorum solertia modum unionis animæ & corporis explicari non potuisse, toties summum Numen veneror, qui hac ignorantia nostra ad religionis Christianæ mysteria amplectenda nos præparat. Quomodo nos in verbo Dei revelata propterea in dubium vocare possumus, quoniam modus, quo evenire possunt, nobis incognitus est, quum ne quidem ea, quæ in nobismet ipsis contingunt, explicare valeamus!

XII. Qui sanctitati summi Numinis *Leibnitii* philosophiam adversari contendunt, alio atque alio modo ratiocinantur. Vel ex doctrina ejus de libertate argumenta repetunt, atque secundum ejus principia homines necessariò peccare contendunt. Ad quorum quidem argumenta in contrarium adducta in antecedentibus jam respondi. Vel ab iis, quæ de mundo optimo

(c) Conf. ven. Jo. Gustav. Reinbecki der sogenannten Harmonia præstabilita. Betrachtung der philosophischen Meynung von Leibniz, 1737. in 4.

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXXIII

mo tradit, sanctitati divinæ metuunt. Videlicet in errore versantur, *Leibnitium* propterea hunc mundum optimum appellare, quoniam in eo est malum, atque inde concludunt; de sententia *Leibnitii* summum Numen malum eligere atque illud objectum ejus voluntatis esse, quum tamen sapius alienum ab hac sententia animum suum professus sit. Hæc enim doctrinæ ejus summa est, mundum, i. e. seriem contingentium omnium præsentium, præteritorum atque futurorum optimum esse, quoniam ab ente sapientissimo conditus est; neque optimum esse definire, licet in eo sit malum, quum & mala ab ente sapientissimo in optimum finem dirigantur. Rationem autem divinæ voluntatis atque electionis non nisi a bono sumi posse. Atque hoc ipsum præstantissimus Theologus Jo. Gerhardus tuetur: » Exactissimè, inquit, observandum, quando » statuitur decretum permissionis ratione malarum actionum, » ibi vocem decreti referendam esse non ad actiones malas » per se, sed NB. ad bonos illos fines, quos ex malis hominum actionibus Deus sua sapientia & bonitate elicere novit. » Decrevit Deus permittere lapsum *Adæ*, & reliqua hominum » peccata, lapsum illum consequuta, non quasi deleatur isto » lapsu, & istis peccatis, non quasi adprobet ea, non quasi » impellat ad ea, sed NB. quia novit bonum finem ex iis elicere (d). « Neque aliter sentit apostolus *Paulus* Rom. V. 15-21. Quid igitur sibi velint, qui a *Leibnitio* peccati gravitatem extenuari opinantur, quoniam docet in relatione ad mundum integrum non dari mala, me ignorare fateor. Nihil enim aliud hisce verbis propugnat, quam omnia mala atque etiam moralia, h. e. peccata, quorum gravitatem alibi satis ostendit sub provida sapientissimi Numinis cura in optimum finem dirigi. Sed nolo hisce diutius immorari, quum summè vener. *Reinbeckius* (e) objectionibus, contra *Leibnitii* de

(d) Jo. Gerhardus de providentia §. 53.
(e) Vid. Jo. Gust. Reinbecki Beantwortung der Einwürfe, welche ihm in einer Abhandlung von der Unschuld Gottes bey der Zulassung des Bösen sind gemacht worden, Berlin 1736. in 8. conf. quæ Alexander Pope

pe Epistola I. de homine, & ejus defensor Warburtonus de hac materia tradunt. Uterque enim in relatione ad mundum universum non dari mala solide, itaque venuste tuatur. (N. K.)

CCXXIV DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

de origine mali doctrinam moris, solidè atque perspicuè jam satisfecerit.

XIII. Ad illorum venio objectiones, qui sibi aliisque persuadere student, *Leibnitii* principia philosophica ad omnem JESU CHRISTI doctrinam evertendam, ejusque loco religionem quamdam naturalem introducendam esse comparatam, præcipuè autem operationibus Spiritûs sancti immediatis refragari. Quum verò non solum, ex *Leibnitii* positionibus Naturalismum sequi, existiment, verum etiam querantur, illum nusquam se a Naturalismo alienum professum esse, neque quid de præcipuis religionis Christianæ capitibus sentiat, exposuisse, e re atque operæ pretium erit, ipsis *Leibnitii* verbis docere, quid de doctrinis Christianæ religionis, propriis præcipuè autem de operationibus Spiritûs Sancti statuerit. En igitur brevem fidei Leibnitianæ confessionem ex scriptis ejus adornatam.

ARTICULUS I.

De iis quæ sunt supra rationem.

Usitata distinctio inter ea, quæ sunt supra Rationem, & ea quæ sunt contra Rationem, satis congruit cum eo discrimine, quo, paullo antè duo necessitatis genera insignivimus. Nam id quod contra Rationem est, veritatibus absolutè certis, & omni exceptione majoribus, adversatur; at id quod supra rationem est, cum iis solum pugnat, quæ experiri aut intelligere consuevimus. Quare miror, dari nonnullos, haudquaquam obesæ naris homines, qui hanc distinctionem impugnare non dubitent, interque eorum classem ipsum conspici *Bælium*. Ea profectò optimis fundamentis innititur. Veritas supra rationem est, quæ a nostra mente (immò ab ullâ mente creata) comprehendere nequit: hujusque ordinis, secundum meam sententiam, est Sancta Trinitas, & miracula, soli Deo propria &c. V. *Dissertat. de conformitate Fidei cum Ratione.*

ARTI-

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXXV

ARTICULUS II.

De Scripturâ Sacrâ.

Hinc apud Theologos, suo muneri pares; extra aleam omnem positum est, per motiva credibilitatis, coram tribunal rationis, semel omnino comprobari auctoritatem Scripturæ Sacræ, ita ut ratio ipsi, tanquam luci novæ, locum cedat, omnesque suas verisimilitudines consecret. V. *Dissert. de conformitate Fidei cum Ratione.* §. 29.

ARTICULUS III.

De Trinitate.

Omnium; opinor, partium Theologi, (si discefferis a solis Fanaticis) saltem conveniunt, nullum fidei articulum involvere posse contradictionem, aut demonstrationibus, mathematicas certitudine æquantibus adversari; ubi videlicet oppositum conclusionis *ad absurdum*, hoc est, ad contradictionem deduci potest: ut proinde S. *Athanasius* jure merito irriserit nugas quorundam sui ævi auctorum, *Deum sine passione, passum esse*, diſtintantium. *Passus est impassibiliter. O ludicram doctrinam, ædificantem simul, & demolientem!* Unde sequitur, nimiam esse facilitatem quorundam scriptorum, concedentium, Sanctam Trinitatem repugnare grandi isti principio, quod effert, quæ sunt eadem uni tertio, eadem etiam esse inter se, hoc est, si A sit idem cum B, & C sit idem cum B, necesse esse, ut A & C sint quoque eadem inter se. Hoc namque principium immediatè consequitur, ex principio illo contradictionis, estque totius Logicæ basis atque fundamentum; id si cessat, ratiocinandi cum certitudine, via nulla superest. Itaque cum dicitur, quod Pater sit Deus, quod Filius sit Deus, & quod Spiritus Sanctus sit Deus, & quod tamen unus tantum sit Deus, quamvis hæ tres personæ inter se diversæ sint; judicandum est, hanc vocem, *Deus*, non eandem

Leibnitii Oper. Tom. I.

ff

dem

CCXXVI DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

dem utrobique, & in initio, & in fine, significationem obtinere. Et certè, jam substantiam divinam, jam unam Deitatis personam significat. In universum igitur pronunciari debet, cavendum nobis esse, ne, veritates necessarias atque æternas ad tuenda mysteria deferentes, hostibus religionis ansam exhibeamus, Religionem ac Mysteria ipsa explodendi. V. *Disseratat. de conformis. Fidei cum Ratione* §. 22.

ARTICULUS IV.

De Peccato Originali.

Peccatum originale tantam vim habet, ut homines reddat in naturalibus debiles, in spiritualibus mortuos ante regenerationem; intellectu ad sensibilia, voluntate ad carnalia versis; ita ut naturâ filii iræ simus. V. *Causa Dei*. §. 86.

ARTICULUS V.

De Christo.

Optimæ seriei rerum (nempe hujus ipsius) eligendæ maxima ratio fuit Christus *Σωτήρ*, sed qui, quatenus creatura est ad summum provecta, in ea serie nobilissima contineri debebat, tamquam Universi creati pars, imo caput, cui omnis tandem potestas data est in cælo & in terra, in quo benedici debuerunt omnes gentes, per quem omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Vid. *Causa Dei* §. 49.

Præter Christum, & prævisam statûs salutaris ultimam perseverantiam, qua ipsi adhæretur, nullum Electionis aut dandæ fidei fundamentum nobis innotescit. Vid. *Causa Dei*. §. 140.

ARTI-

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXXVII

ARTICULUS VI.

De Miraculis.

Miraculorum (rigidissimè sumtorum) character est, ut per rerum conditarum naturas explicari non possint. V. *Tentam. Theodiceæ* §. 207. conf. §. 249.

Selon mon sentiment, la même force & vigueur y subsiste toujours, & passe seulement de matière en matière, suivant les loix de la nature, & le bel ordre préétabli. Et je tiens, quand Dieu fait des miracles, que ce n'est pas pour soutenir les besoins de la nature, mais pour ceux de la grace. V. *Extrait d'une lettre à S. A. R. Madame la Princesse de Galles*. §. 4. dans le recueil de lettres entre Leibniz & Clarke.

ARTICULUS VII.

De Operationibus Spiritûs Sancti.

In negotio Gratia & Prædestinationis tuemur expressiones maximè probatas, verbi gratiâ: quòd non, nisi per gratiam prævenientem, convertamur, nec quid boni agere, nisi ejus adjutorio valeamus: &c. Fides est Dei donum: V. *Præfat. Theodiceæ*. §. 24.

Quod eo faciliùs admitti potest, (de transcreatione animarum loquitur) quò frequentius revelatio multas alias operationes immediatas Dei in animas nostras docet. V. *Theodic.* §. 91. conf. *Causa Dei*. §. 81.

In negotio electionis non jam videtur primaria difficultas in eo esse, an Deus decernat salvare, quos fidem vivam finalem præscit habituros, sed præterea in ipso decreto conferendæ gratiæ, ex qua nascitur talis fides. Neque enim ad eam ex solis viribus humanis devenitur, quum sit donum Dei, sed opus est tum gratiâ internâ, tum gratiâ, ut sic dicam, externâ, i. e. occasionibus & circumstantiis, quibus mentes hominum ad bona vel mala, salvo licet libero arbitrio,

ccxxviii DE PHILOSOPHIA LEIBNITII
trio, plurimum inclinatur. V. *Epistola XX. ad Jo. Fabricium*,
Vol. V.

ARTICULUS VIII.

De testimonio Spiritus Sancti interno.

Fides ipsa divina; si quando menti adfulserit, aliquid, plusquam opinionem, adfert, nec ab occasionibus, vel motivis impellentibus, iisque præviis, dependet, aut robur suum ab illis mutuatur; ultra intellectum ea progressa, voluntatem & cor occupat, ut nos ardentes & lubentes efficiat ad agendum legi divinæ conformiter, nec amplius necesse sit rationes curare, aut ratiociniorum, quæ menti objici possunt, difficultatibus immorari. V. *Dissertat. de conformitate Fidei cum Ratione* §. 29.

ARTICULUS IX.

De virtutibus Christianis.

Neque dubitandum, quin hæc fides, hæcque in Deum fiducia, quæ nobis bonitatem ejus infinitam, considerandam offert, nosque ad ejus amorem præparat, frustra obnitente duritatis specie, quæ deterrere nos posset, sit excellens virtutum Theologiæ Christianæ exercitium, quando gratia divina in JESU-CHRISTO hos in nobis motus excitat. Quod & *Lutherus* contra *Erasmum* benè notavit. *Loc. cit.* §. 45.

§. XIV. Nullo negotio etiam de aliis fidei Christianæ articulis *Leibnitii* sententiam ex scriptis ejus declarare possem, pluresque locos congerere, qui testantur, ejus præcipuum institutum fuisse cælestem salvatoris nostri doctrinam contra adversariorum objectiones tueri. Sed ea, quæ modò protuli, jam sufficiunt, ut ex illorum numero eximatur, qui Naturalismum foveant. An is ad Naturalismum propendet, quid id præcipuè agit, ut solidè demonstrat, nihil quidem in Christiana religione esse, quod contra rationem sit, licet jure meritoque

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. ccxxix

roque requiratur, ut illa, quæ in CHRISTI doctrina traduntur, & supra rationis humanæ captum sunt; piè credamus? Quodnam ab illo Naturalistæ præsidium expectare possunt, qui mysterium Trinitatis defendit, homines ante regenerationem in spiritualibus mortuos & natura filios iræ esse docet, naturæ viribus hominem converti posse negat, ad conversionem peccatoris gratiam Dei, quæ est in CHRISTO JESU Θεανθρώπου, requirit, fidem in CHRISTUM JESUM tantum salvificam donum Dei dicit, atque summam inter pietatem philosophicam & pietatem Christianam differentiam esse ostendit? Nonne his ipsis doctrinis Christiana religio ab omni Naturalismo discernitur, atque vera ejus ratio absolvitur?

XV. Equidem non ignoro, illos, qui in *Leibnitii* scriptis Naturalismum studiosè quærunt, omnibus illis locis, quibus Christianæ religionis dogmata tradit, lectoribus suis fucum fecisse, neque veram explicasse animi sui sententiam, contendere. Qua tamen suspicione parum sibi consulunt. Nam quis umquam ex instituto ejusmodi doctrinas solidis argumentis contra adversariorum objectiones defendit, a quibus ipse alienus est. At vero *Leibnitius* non in transitu tantum præcipua Christianæ religionis capita tangit, verum data opera tuetur, atque totus in eo est, ut objectiones contra eadem motas refellat. Et quis, quæso, ab hæreseos crimine se immunem præstabit, si ejusmodi valeret suspicio. Quodsi accusare sufficit, quis innocens erit?

XVI. Neque est, quod objiciant, si vel maximè ipse *Leibnitius* e Naturalistarum numero sit eximendus, præcipua tamen ejus dogmata eadem culpa non vacare, cum Christiana religione conciliari non posse, sed ad Naturalismum ducere. Negari quidem nequit, sæpissimè evenire, ut aliquis doctrinam defendat, a cujus tamen consequentiis, quas non perspicit, alienus est. Sed argumenta adversariorum ita non sunt comparata, ut idem de sententiis Leibnitianis dicendum sit.

XVII. Primum ad hypothesin de harmonia inter animam atque corpus præstabilita iterum provocant, atque quum se-

CCXXX DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

cundum illam animæ humanæ vis movendi corpus denegatur, conclusionem faciunt, omnibus spiritibus, immo ipsi Deo Spiritui perfectissimo, hanc vim denegari, & per consequens, omne inter Deum atque homines commercium tolli, neque ullum immediatis & supernaturalibus Spiritus sancti operationibus in regno gratiæ, tam illis, quæ ordinariæ; quàm illis, quæ extraordinariæ a Theologis vocantur, locum relinquere. At quis ferret ejusmodi argumentandi rationem? Uti- que potest vis movendi corpus aliis spiritibus competere, licet animæ humanæ denegetur. Et dubium non est, quin summo Numini competat, qui omnia creavit, & a se creata provida cura gubernat, quam quidem providentiam consentientibus summis Theologis continuatam creationem rectissime dixeris.

XVIII. *Leibnitius* quidem spiritibus creatis omnibus vim movendi corpus denegat (f), quo jure nunc non disputo (g). Sed absit, ut idem de summo Numine, spiritu increato atque absolute perfectissimo, quem Creatorem totius universi veneratur, teneat. Ipsa vero de harmonia inter animam atque corpus præstabilita hypothesis ne quidem requirit, ut de spiritibus

(f) Ex vi movendi corpus a *Leibnitio* spiritibus creatis omnibus denegata nonnulli concludunt, eum omnem spirituum in spiritus alios actionem tollere. Sed hi ipsi non perpendunt, eum tantum negare spiritus per influxum physicum in alios spiritus agere. Ceterum veram spirituum in spiritus alios actionem defendit, atque illam eodem modo explicat, quo secundum suam de harmonia inter animam & corpus præstabilita hypothesin homines in alios homines agere, atque cum illis cogitata sua communicare declarat. conf. *Monadologia* §. 51. f. Miror verò objici; *Leibnitium* modum, quo spiritus in spiritum agit, non rite explicasse, quum, quantum meminimus, eum hucique nemo definierit. Equidem quæ scriptura sacra de angelorum actionibus tradit, pie credo. Modum ve-

ro, quo agant, me cum ignarissimis scire lubens profiteor. (N. K.)

(g) Perplacet viri doctissimi Jo. Christophori Gottschedii disputatio, quæ ex ipsis philosophiæ Leibnitianæ principiis animæ humanæ vim movendi corpus vindicat. » Sentimus sanè, inquit, in mente » nostra non voluntatem tantum, sed co- » natum quoque insignem, producendi » nonnumquam motus voluntarios in cor- » pore, qui natus atque conatus ejus vi- » rium nomine venit, & a *Leibnitio* id » quod in motu reale est, adpellatus fuit. » *Vindic. Systematis Influxus Physici sect. post.* Cap. II. §. XXII. p. 70. Licet omnes, quæ Systemæ Influxus physici adhuc premunt difficultates sustulisse mihi quidem nondum videatur. (N. K.)

CHRIST. RELIG. NON PERNICIOSA. CCXXXI

ritibus creatis omnibus tradatur, eos vi corpus movendi destitui. Nimirum etiam propter hoc animæ humanæ vim movendi corpus competere dubium est, quoniam ex iis, quæ de mentis humanæ operationibus experiundo discimus, hæc vis motrix derivari nequit, & quoniam planum atque perspicuum est, numero multas in corpore humano mutationes evenire, quæ ex anima humana non pendent, immo illâ insciâ atque sæpius invitâ eveniunt. Exempli gratiâ huc referas, circulationem sanguinis, concoctionem ciborum in stomacho, quod infans in utero matris crescat, spasmos & rel. Igitur ex rei veritate vir celeberrimus *Christianus Wolfius*: Ich habe nirgends behauptet, daß es der Natur eines Geistes zuwider sey, in einen Leib zu wücken. Am allerwenigsten aber habe ich einem Geiste überhaupt und Gott selbst die Wirkung in Körper abgesprochen (h).

XIX. Quemadmodum verò hypothesi de harmonia inter animam atque corpus præstabilita operationibus Dei immediatis non refragatur; ita illuc adduci non possum, ut credam; iis, quæ de harmonia universali, & sigillatim de harmonia naturæ & gratiæ præstabilita, *Leibnitius* tradit, revelatam doctrinam everti. Qui enim ab his Theologiam Christianam sibi præcipuè metuere debere censent, ita concludunt. Quodsi Deus ab initio & corporum structuras & substantiarum, animarum & spirituum naturam ita formavit, ut per se ipsas in omnem æternitatem omnia ipsius consilia exsequantur, atque ad actum deducant omnia, quæ pro sua vel justitia, vel gratia & sapientia ab æterno fieri decrevit, consequens est; neque in hoc, neque in futuro mundi sæculo supernaturalia esse, & nullam operationibus Dei immediatis locum relinquere. Et utique hoc sequeretur, si *Leibnitius* eam defendisset sententiam, quam adversarii illi tribuunt. Sed manifestum est, illos *Leibnitii* sententiam minus rectè interpretari, & in proponenda

(h) Vid. *Christian Wolfens Ausführliche Nachricht von seinen eigenen Schriften*, §. 22. p. 280.

CCXXXII DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

ea multa miscere atque confundere, quæ ex sententia *Leibnitii* accuratè segreganda & discernenda sunt. Idcirco veram ejus de harmonia universali præstabilita sententiam exponam. Primum de harmonia universali dicam. Tum explicabo, quare eam præstabilitam nominet, quo certius intelligatur, *Leibnitium* a negandis operationibus Dei immediatis alienum fuisse.

XX. Atque universalis omnino est de sententia *Leibnitii* harmonia omnium eorum, quæ in hoc mundo, sive in toto universo eveniunt. Omnia inter se apta atque colligata sunt, ut mutuo ad finem ultimum tendant. Nulla hic addenda est limitatio. » Sapiencia, inquit, infinita omnipotentis, bonitati ejus immensæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, » omnibus computatis, quàm quod a Deo est factum; atque » adeo, ut omnia sint perfectè harmonica, conspirentque pulcherrimè inter se: causæ formulas, seu animæ, cum causis » materialibus seu corporibus: causæ efficientes seu naturales » cum finalibus seu moralibus; regnum gratiæ cum regno » naturæ. « (i) Atque alio loco: » Licet præter machinas » naturæ multa videamus opera, quæ rudia sunt & ruderibus » similia, in quibus non apparent fines speciales; dubium tamen nullum esse debet, Deum auctorem spectantibus, ipsa » quoque ad fines speciales, etsi nobis ignotos, exquisitissimè » ordinata esse, & omnia concurrere ad finem generalem. « (k) Immo tanta cum harmonia res creatæ omnes ad scopum ultimum obtinendum conspiciunt, quanta concipi potest maxima (l). Quod quidem, ut defendamus, sapientia Dei summa requirit, quæ nihil frustra facit, sed convenientissima media

(i) V. *Causa Dei* §. 46.

(k) *Leibnitius in Animadversionibus ad Assertionem quasdam Theoriæ medicæ veræ* p. 4.

(l) Eleganter *Cicero*: » Ac mihi quidem » veteres illi majus quiddam animo com- » plexi, multo plus etiam vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies inuenerit: qui omnia hæc,

» quæ supra & subter, unum esse, & una » vi, atque una consensione naturæ con- » stricta esse dixerunt. Nullum est enim » genus rerum, quod aut avulsam a ceteris per se ipsum constare, aut, quo cetera, si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint. « *de Oratore* lib. III. p. 512, ex edit. Jo. Aug. Ernestii (N. K.)

CHRIST. REL. NON PERNICIOSA. CCXXXIII

media eligit, quibus finis ultimus obtinetur. Sed non perspicio, quid hæc a *Leibnitio* defensa harmoniæ universalitas juvet eos, qui volunt ab illo operationes Dei supernaturales excludi. Sanè non valet consequentia: Omnia, quæ in universo eveniunt, mutuo conspiciuntur ad finem ultimum obtinendum, ergo operationes Spiritus Sancti, quas in conversione, regeneratione & sanctificatione Theologia Christiana statuit, locum non inveniunt. Quasi verò hæ ipsæ Spiritus S. operationes non quàm maximè valerent ad summi Numinis gloriam; neque ad finem ultimum obtinendum conspirent, aut impedirent, quo minus illa, quæ secundum leges naturæ eveniunt, ad scopum ultimum vel tendant, vel dirigantur.

XXI. At, inquit, quodsi *Leibnitius* harmoniam universalem statuit, necesse est illum etiam harmoniam naturæ & gratiæ admittere. Atque ita se res habet. Utique totidem verbis regnum naturæ cum regno gratiæ conspire dicit. » Quem » admodum, inquit, supra harmoniam perfectam stabilivimus » inter duo regna naturalia, alterum causarum efficientium, » alterum finalium: ita hic nobis alia harmonia commemoranda venit, quæ inter regnum physicum naturæ, & regnum morale gratiæ intercedit, h. e. inter Deum quatenus » consideratur ut architectus machinæ, & inter Deum eundem, quatenus ut monarcha civitatis divinæ spirituum spectatur. Ab hac harmonia pendet, quod res deducant ad gratiam per ipsas vias naturæ, & quod hic globus e. g. de » strui & reparari debeat per media naturalia iis momentis, » quando regimen spirituum id postulat ad aliquos puniendos, ceteros remunerandos. Asseverare etiam licet, Deum » tamquam architectum satisfacere Deo, tamquam legislatori, » ex asse, atque sic peccata consequi debere pœnas per ordinem naturæ & structuræ mechanicæ rerum, bonas etiam » actiones secum trahere remunerationes per media machinalia respectu corporum, quamvis idem nec possit, nec debeat constanter extemplo accidere. « Et alibi: » Respublica » Dei quum justissimè & pulcherrimè regatur, consequens » *Leibnitii Oper.* Tom. I. » 88

CCXXXIV DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

» est, ut per ipsas naturæ leges, ob parallelismum regni gratiæ & naturæ, animæ vi suarum actionum ad præmia & » pœnas reddantur aptiores. « Apostoli *Pauli* doctrinam tenet *πᾶσαν κτίσιν*, totam creaturam, sine omni exceptione, suos cum filiis Dei gemitus jungere, & dum gloriosior enascatur status quasi parturientis dolores sustinere. Velim autem attendatur, diversissima esse; omnia, quæ secundum leges naturæ contingunt, valent ad gratiæ & iustitiæ decreta Dei exequenda, & præter ea, quæ secundum leges naturæ eveniunt, nihil quidquam aliquid confert ad hæc decreta exequenda. Illud tuetur *Leibnitius*. Hoc negat atque pernegat. Videlicet explicatis verbis declarat, ea, quæ in regno naturæ eveniunt, licet cum iis, quæ in regno gratiæ contingunt, exactè conspirent, non tamen sufficere, ut omnis finis, quem Deus in regno gratiæ sibi proposuit obtineatur. Propter regnum gratiæ enim miracula fieri, neque naturæ viribus peccatorem posse converti.

XXII. Periculo igitur caret harmonia universalis inter regnum naturæ & gratiæ, neque religioni Christianæ atque operationibus Dei supernaturalibus adversum est, eam præstabilitam dicere. *Leibnitius*: » Quia bonitatem Dei in creaturis » sese generatim exferentem dirigit sapientia; consequens » est providentiam divinam sese ostendere in tota serie universi; dicendumque Deum ex infinitis possibilibus seriebus » rerum elegisse optimam; eamque adeo esse hanc ipsam, » quæ actu existit. Omnia enim in universo sunt harmonica » inter se, nec sapientissimus nisi omnibus perspectis decernit, » atque adeo non nisi de toto. In partibus singulatim sumptis, voluntas prævia esse potest, in toto decretoria intelligi » debet. Unde accuratè loquendo non opus est ordine decretorum divinorum; sed dici potest unicum tantum fuisse » decretum Dei, ut hæc scilicet series rerum ad existentiam » perveniret; postquam scilicet omnia seriem ingredientia fueret considerata, & cum rebus alias series ingredientibus » compa-

CHRIST. REL. NON PERNICIOSA. CCXXXV

» comparata. « (m) Sicuti enim hæc *Leibnitii* doctrina cum Scriptura Sacra consentit, qua traditur, nota esse Deo ab æterno omnia opera sua; sic ex supposita prævisione atque præordinatione non sequitur, negandas esse operationes Dei supernaturales. Ipse *Leibnitius* jam satis cavit, ne fortè hoc objici posset. » Dicit aliquis præterea, inquit: Si omnia ordinata sunt, Deus non poterit facere miracula. Verum sciendum est miracula, quæ in mundo eveniunt etiam fuisse involuta, & repræsentata tanquam possibilia in hoc ipso mundo considerato in statu puræ possibilitatis; & Deus, qui ea » postea patravit, jam tunc, cum mundum hunc elegisset, » ea facere decrevit. « (n)

XXIII. Quo verò reliqua etiam repellamus tela, observamus decretum sive præordinationem Dei aliter sese habere ratione regni naturæ, aliter ratione regni gratiæ. In regno naturæ & sigillatim in mundo corporeo, ubi omnia mechanice fiunt, jam in creatione Deus omnia sic constituit, ut ex primo illo statu, omnia, quæ pro sua bonitate atque sapientia futura decrevit, uno continuo ordine & nexu sequantur & evolvantur, neque NB. ob indigentiam naturæ manu vel medica vel auxiliari opus sit, neque subsidiaria demum correctio requiratur. In regno gratiæ aliter sese res habet. Potuissent quidem etiam in illo homines libertate præditi atque ad imaginem Dei conditi, viribus naturæ sibi concessis, finem a Deo sibi præscriptum obtinere. Quum verò libertate sua abusi sint, atque peccando semet ipsos imagine Dei privarint; Deus, qui eorum lapsum ab æterno prævidit, alium præordinavit ordinem salutis, cujus hæc est ratio, ut non naturæ viribus, sed propter satisfactionem a CHRISTO JESU *ὑπὸ πνεύματι* præstitum, Spiritus S. gratiâ propositum suum consequantur. c. Eph. I. 4-12.

gg 2

XXIV.

(m) Vid. *Causa Dei* §. 41. 42.
(n) *Theodicea* §. 54. Licet igitur, ut in transitu hoc addam, miracula iis, quæ secundum naturæ ordinem contingunt, mutationem utique inferant, necesse tamen

non est, ut hæc mutatio per aliud miraculum iterum tollatur, quo Deus finem suum, per ordinem naturæ obtinendum, consequatur. Etenim miracula etiam a Deo prævifa & præordinata sunt. (N. K.)

CCXXXVI DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

XXIV. Nihil protuli, nisi quod *Leibnitii* principiis consentaneum est. Quod enim ad regnum naturæ attinet, contra *Isaacum Newtonum* defendit, hunc mundum, *quatenus machina est*, emendatione non indigere. Nimirum *Newtonus*, » verisimile est, inquit, fore ut Planetarum irregularitates quædam longinquitate temporis majores usque evadant, donec » hæc Naturæ compages manum emendatricem tandem sit » desideratura. (o) Quam quidem *Newtoni* sententiam summi Numinis sapientiæ adversam esse *Leibnitius* propugnat. » Monsieur *Newton*, inquit, & ses sectateurs, ont encore une fort » plaisante opinion de l'ouvrage de Dieu. Selon eux Dieu a » besoin de remonter de tems en tems sa montre, autrement » elle cesseroit d'agir. Il n'a pas eu assez de vuë, pour en » faire un mouvement perpétuel. Cette machine de Dieu est » même si imparfaite selon eux, qu'il est obligé de la décréasser de tems en tems par un concours extraordinaire, & » même de la raccommoder, comme un horloger son ouvrage; qui sera d'autant plus mauvais maître, qu'il sera plus » souvent obligé d'y retoucher & d'y corriger. Selon mon » sentiment, la même force & vigueur y subsiste toujours, » & passe seulement de matière en matière, suivant les loix » de la nature, & le bel ordre préétabli. Et je tiens, quand » Dieu fait des miracles, que ce n'est pas pour soutenir les besoins de la nature, mais pour ceux de la Grace. En juger autrement, ce seroit avoir une idée fort basse de la Sagesse » & de la Puissance de Dieu. « (p) Idem *Leibnitius* contra Socinianos defendit: » Je ne dis point, inquit, que le Monde corporel est une machine ou montre, qui va sans l'interposition de Dieu, & je presse assez que les créatures ont » besoin de son influence continuelle: mais je soutiens que » c'est une montre qui va sans avoir besoin de sa correction: » autrement il faudroit dire que Dieu se ravise. Dieu a tout » prévu,

(o) *Newtonus Opticæ quest. ult. p. 346.*

(p) V. Extrait d'une Lettre de Mr. Leibniz à S. A. R. Madame la Princesse de

Galler. Ubi *Leibnitius* ex infinito suam de hac materia animi sententiam exponit.

CHRIST. REL. NON PERNICIOSA. CCXXXVII

» prévu, il a remédié à tout par avance. Il y a dans ses ouvrages une harmonie, une beauté déjà préétablie. Ce sentiment n'exclut point la providence ou le gouvernement de Dieu: au contraire, cela le rend parfait. Une véritable providence de Dieu demande une parfaite prévoyance: mais de plus elle demande aussi, non-seulement qu'il ait » pourvu à tout par des remèdes convenables préordonnés: » autrement il manquera ou de sagesse pour le prévoir, ou » de puissance pour y pourvoir. Il ressemblera à un Dieu Socinien, qui vit du jour à la journée, comme disoit M. Jurieu. Il est vrai que Dieu, selon les Sociniens, manque » même de prévoir les inconvéniens; au lieu que, selon ces Messieurs, qui l'obligent à se corriger, il manque d'y pourvoir. Mais il me semble que c'est encore un manquement » bien grand; il faudroit qu'il manquât de pouvoir, ou de » bonne volonté. (q)

XXV. Qua vero ratione hæc, quæ de mundo corporeo *Leibnitius* disputat, operationibus Dei supernaturalibus, de quibus in doctrina JESU CHRISTI agitur, contraria esse possunt, quum hoc tantum doceat, propter indigentiam naturæ nulla miracula fieri. Dubitatione enim carere existimat, Deum illa opera sua, quæ necessariò agunt, tam perfectè constituissè, ut semper ejus voluntatem exequantur, atque cum ejus fine ultimo conspirent. Aliter autem se rem habere cum rebus creatis aliis, quibus ipse Deus liberum arbitrium concessit, & sigillatim cum hominibus. Ob horum enim causam, quam legem divinam transgredi possint, & revera transgressi sint, supernaturales Dei operationes locum invenire, atque miracula fieri. Nusquam verò docuit *Leibnitius*, homines post lapsum ex se atque sua natura finem sibi præscriptum consequi posse. Contrarium potius perspicuè tradit; nempe peccatores naturæ viribus converti non posse, ante regenerationem in spiritualibus mortuos esse eorumque conversionem esse singulare donum Dei.

(q) V. Second Ecrit de Mr. Leibniz à Mr. Clarke.

CCXXXVIII DE PHILOSOPHIA LEIBNITII

XXVI. Neque contra se dicit *Leibnitius*, creationem, incarnationem & *nonnullas* alias actiones Dei veri nominis esse miracula. Sanè hæc ipsa verba firmant atque stabiliunt, me in antecedentibus animi Leibnitiani sententiam rectè exposuisse. Sequitur enim ex illis, eum præter creationem atque incarnationem alia miracula credidisse. Neque divinaſsem ex hiſce verbis aliquid contra *Leibnitium* concludi poſſe, niſi eſſent, qui ex illis ſequi exiſtimarent, de *Leibnitii* ſententia vera miracula eſſe longè pauciſſima. Sed numquam illi animus fuit miraculorum numerum definire. Id tantummodò meritò atque optimo jure contendit, Deum miraculum non designare, niſi eo caſu, quo idem finis obtineri naturaliter nequeat. Neque ab hoc diverſum eſt, quod alibi tradit : „Sapientia Dei ſumma paſſa non eſt, ut Deus vim ordini „rerum naturiſque *sine lege menſuraque* inferret, ut turbaretur harmonia univerſalis, ut alia ac optima rerum ſeries „eligeretur.“ (r)

XXVII. Ceterum mihi perplacet illuſtris *Bulſingeri* obſervatio : „Puto, inquit, commodiſſimè ſic diſtingui duas creationis & redemptoris œconomias, ut in regno naturæ dicatur „miraculum (quatenus ex naturalibus viribus fieri non poteſt,) „id, quod in regno gratiæ eſt ordinarium, h. e. ſupernaturale quidem, ſed in ordine gratiæ ſemel conſtituto perpetuum. In regno gratiæ autem denuò illud dicatur miraculum, quod non eſt perpetuum & ordinarium, cujuſmodi „forent inſpirationes immediatæ, converſiones Paulinæ ſimiles &c.“ (s)

XXVIII. Sunt aliæ etiamnunc obſectiones, quibus *Leibnitii* adverſarii evincere adnituntur ; ab ejus principiis philoſophicis Theologiæ Chriſtianæ periculum imminere. Sed quum illi ipſi, a quibus proferuntur, magnum iis pretium non ſtatuunt, vel ex ſiniſtra verborum interpretatione oriantur, vel ab

(r) Vid. *Caſſa Dei* §. 126.

(s) Vid. *Bulſingeri Dilucidat. Philoſoph. Sect. II. §. 131. p. 224.*

CHRIST. REL. NON PERNICIOSA. CCXXXIX

ab invidia ductæ ſint, iis refutandis operam dare ſupervacaneum judico. E ſupra dictis enim perſpicuum eſt, non ſolum *Leibnitii* principia philoſophica iis, quæ de vera libertate, ſummi Numinis ſanctitate & operationibus Dei ſupernaturalibus litterarum ſanctiſſimæ tradunt non refragari ; verum etiam ad has ipſas doctrinas diſtinctè tradendas, illuminandas atque defendendas multum conferre, atque egregiè comparata eſſe.

FINIS.

DIVISIO

DIVISIO TOTIUS OPERIS.

TOM. I.

Opera Theologica.

TOM. II.

- P. I. Logica & Metaphysica.
P. II. Physica generalis, Chymia, Medicina, Botanica, Historia Naturalis, Artes.

TOM. III.

Opera Mathematica.

TOM. IV.

- P. I. Historia & Philosophia Sinensium, Philosophia in genere.
P. II. Historia & Antiquitates.
P. III. Jurisprudentia.

TOM. V.

Opera Philologica.

TOM. VI.

- P. I. Philologicorum Continuatio
P. II. Collectanea Etymologica.

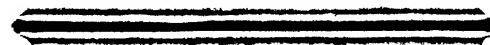
In primis cujusque voluminis frontispicii paginis, inveniet Lector Indicem singularem opusculorum in eo contentorum, & indicationem locorum, ex quibus excerpta fuerunt.

CATA-

CATALOGUS OPERUM TOMI PRIMI.

LUDOVICI DUTENS Præfatio Generalis.	Pag. I
Eloge de M. Leibniz par M. de Fontenelle.	XIX
LEIBNITII Vita, a Celeb. Bruckero exarata.	LIV
Disputatio de Philosophia Leibnitii, Christianæ Religionis haud perniciosâ, Auctore Christiano Kortholt: (Tom. IV. Leibnitii Epistolar. Collectioni præmissa.)	CCIX

L. DUTENS Præfatio in G. G. Leibnitii opera Theologica.	pag. I
G. G. LEIBNITII Confessio naturæ contra Atheistas. (Spizelii Theop. de atheismo eradicando. 8. Aug. Vindel. 1669.)	5
Defensio Trinitatis per nova reperta logica, contra Epistolam Ariani. (Apparatus literarius 8. Witteb. 1717.)	10
Duæ Epistolæ ad Loefflerum; De Trinitate, & Definitionibus Mathematicis circa Deum, Spiritus &c. (Kortholt. Collectio.)	17
Leibnitii Oper. Tom. I.	h h Remar.

Remarques sur le livre d'un Antitrinitaire Anglois, qui contient des considérations sur plusieurs explications de la Trinité, publié l'an 1693. (Felleri Otium Hanoveranum.)	pag. 24
Lettre sur le péché originel : (Felleri Monument. inedit.)	27
Epistola ad Amicum <i>De Amore Dei.</i> (Otium Hanover.)	28
Lettre à M. Burnet; <i>De l'amour de Dieu</i> 1697. (Loc. cit.)	29
Remarques sur la perception réelle & substantielle du corps & du sang de notre Seigneur. (Kortholti Collect.)	30
De Consecratione Eucharistiæ ; occasione Dissertationis Pfaffii. (Acta Eruditor. A. 1715.)	32
Excerptum ex Epistolâ ad amicum, <i>De statu innocentium Infantum, & de iis qui Christum non cognoverunt.</i> (Otium Hanoveranum.)	32
Excerptum ex aliâ epistolâ, <i>de infantibus sine baptismo mortuis, & de Peccato philosophico.</i> (Loc. citat.)	33
Præfatio ad Tentamina Theodiceæ. (Exemplar Francof. & Lipsiæ edit. ann. 1739.)	35
Dissertatio de conformitate Fidei cum Ratione : (Adnexa Theodiceæ.)	60
Tentamina Theodiceæ. pars I.	117
————— pars II.	193
————— pars III.	297
Epitome controversiæ ad syllogismos redactæ. (Adnexa Theodiceæ.)	404
Considerationes ad opus Hobbesii, in Angliâ evulgatum, de Libertate, de Necessitate, & casu fortuito. (Loc. cit.)	415
Annotationes in librum de origine mali, haud ita pridem in Angliâ evulgatum. (Loc. cit.)	430
Causa	

Causa Dei adserta, per justitiam ejus, cum cæteris ejus perfectionibus, cunctisque actionibus conciliatam. (Loc. cit.)	p. 470
Epistolæ duæ ad Cornel. Diet. Kochium; (Annales Academiæ Juliæ.)	501
Epistola ad Jo. Frid. Buddeum; <i>De Dissertatione, sub Buddæi præsidio, de origine mali habita.</i> (Kortholti Collect.)	502
Remarques philosophiques de M. Leibniz, sur sa Théodicée. (Kortholt. Coll. Gallica.)	503
Remarques sur la VI. Lettre philosophique imprimée à Trevoux en 1703. (Journal de Trevoux, Juillet 1712.)	504
Recueil de plusieurs Dissertations & Lettres, écrites sur le projet de réunir les Protestans d'Allemagne, de la Confession d'Augsbourg, à l'Eglise Catholique, par Messieurs J. Benigne Bossuet Evêque de Meaux, Molanus Abbé de Lokkum, & Leibniz. (Tiré du volume des Oeuvres posthumes de Mr. Bossuet.)	507
Lettres de M. Leibniz, & de M. Pellisson; <i>De la Tolérance, & des différens de la Religion.</i> (Réflexions sur les différens de la Religion par M. Pellisson.)	678
Excerptum ex Epistolâ ad Amicum, <i>De unione Protestantium.</i> (Otium Hanoveranum.)	734
De Unione Protestantium, Molani, & Leibnitii Judicium: sive, <i>Jugement impartial sur l'utilité que les Luthériens peuvent espérer de leur réunion avec les Réformés, résultant de la délibération que M. Gerhard Molanus Abbé de Lokkum, & M. Leibniz ont tenue sur cette matière, en conséquence d'un ordre souverain: Traduit de l'Allemand.</i> (Kortholt. Collect.)	735
h h 2	Lettre

CCXLIV CACALOGUS OPERUM TOMI I:

Lettre à Madame de Scudery, 17. Nov. 1697. (Otium
Hanoveranum.)

p. 738

Extrait d'une Lettre à la même, *sur la piété.* (Felle-
ri monumenta varia ined.)

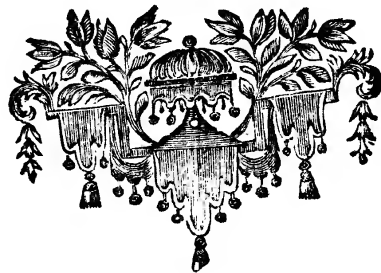
739

Reflexion de M. Leibniz, *sur l'Esprit sectaire,*

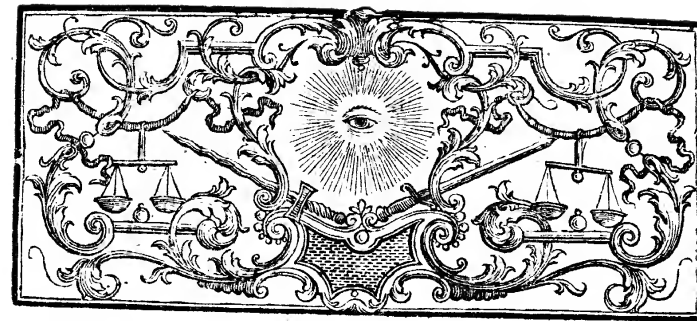
740

Index Materiarum Tomi primi.

741

G. G. LEIB-

G. G. LEIBNITII

OPERA THEOLOGICA.

LUDOVICI DUTENS

PRÆFATIO IN THEOLOGIAM.

QUUM primum de hac Editione adornanda cogitavi, nihil mihi potius fuit, quam ut etiam atque etiam viderem, quatenus valere posset ea criminatio, qua nonnulli contenderent, *Leibnitianam* Philosophiam cum aliquot Christianæ Religionis principiis pugnare, & cum iis præsertim, quæ bonitatem Dei spectant, mali originem, atque hominis libertatem. Neque equidem hoc consilium unquam exsecutus essem, nisi omnibus accuratissime, atque æqua lance pensitatis, tandem persuasum habuisssem, non modo nihil in *Leibnitii* sententiis inesse eorum, quæ ipsi affinguntur, verum etiam nulla hætenus argumenta in medium prolata fuisse, quæ magis hominum studiis satisfaciant, quam quibus Auctor noster utitur ad ea refellenda, quæ super difficilibus adeo rebus objecta fuerunt. Fatendum est, nos ad perspicuam obscurarum adeo quæstionum, cujuscumodi sunt de origine mali, hominisque libertate, cognitionem fortasse nunquam perventuros, dum vitam hanc vivimus, ac difficultates, quæ in iis occurrunt, humano intellectui impervias, solo divini luminis

A bene-

Tom. I.

beneficio superari. Quicumque tamen attento animo expendet, quæ *Leibniti* argumenta adhibuit ad eas difficultates, quantum fieri poterat, de medio tollendas, eorumque vim prorsus assequetur, fatebitur, ante eum neminem unquam majorem attulisse lucem iis, quæ pro Religione dicta fuerunt; ac nova ab ipso præterea arma suppeditata ad illam defendendam ea ratione, quæ magis supremi numinis dignitatem, sapientiam, atque infinitam bonitatem decet. Qui penitus *Leibnitium* noverunt, hanc ejus meritis tribuere laudem, eum, quanto maximo poterat studio, ac singulari veneratione semper profectum fuisse ea omnia, quæ ad majestatis Divinæ gloriam conferre poterant. Cujus rei vel ab ineunte adolescentia, non obscura indicia præbuit. En quomodo in quodam ex primis suis juvenilibus operibus, quod inscribitur: *Theoria motus abstracti*, de hac egregia sua voluntate loquitur: » Sed etsi ostendam, maximas de finito, & infinito, de vacuo, & pleno, de compositione continui, de motu, aut statione terræ controversias nonnisi abstracti motus rationibus probe cognitis definiri posse, non erunt hæc, opinor, tanti apud hos censores. Quid ergo? nisi ut ultima experiamur, ostendamulque aliquando ad solidas de Deo, & mente demonstrationes, confirmandas que fidei mysteria (*cui negotio ego, si quis unquam, summa animi contentione incubui, nihilque fere aliorum inexcussum, nihil de meo intentatum reliquit*) non aliter ascendere posse. «

Idem animus in cæteris ejus scriptis omnibus elucet, adeo ut, si ejus inimici consecutiones inde quasdam ducere se putarunt, quæ tum principiis, tum maxime menti ejus, ac consilio repugnent, falsæ illorum rationationes neutiquam auctori ipsi tribui debeant, vel admitti, neglectis contrariis indiciis omnibus, & quidem evidentissimis, quæ ex ejus operibus peti possunt, insignibusque iis locis plurimis, quibus rite, & perquam apertissime contrarium omnino testatum reliquit. Videbit lector in Dissertatione, quæ Præfationem hanc consequetur, quomodo *Leibnitianarum* opinionum orthodoxia ab adversariorum criminationibus vindicetur. Necessarium duxi illam in hujusce partis limine collocare, ut lectorum animi præparentur ad ejus placita æquius, & sanius excipienda. Ejus, quam dico, orthodoxiæ notam vel inscriptione sola præferunt hæc duo opuscula, dubiumque omne remouent, si quis serio operis cujusque economiam, ac texturam animadvertat. In priori, quod inscribitur *Confessio naturæ contra Atheistas*, felicissime utitur *Leibnitius* Philosophiæ prædicio ad impios repellendos, atque in eorum extremas veluti latebras adigendos. Alteri, cui titulus est: *Sacro sancta Trinitas per nova inventa logica defensa*, causam dedit epistola quædam, quam *Wissowatius* Socini forore natus, scripserat, & clarissimus *Boineburgius* cum *Leibnitio* communicaverat. In hac epistola ille Socinianorum dogmata confirmare conabatur, subtiliorique dialectica Trinitatis mysterium oppugnabat. Verum *Leibnitius* argumentorum, quibus *Wissowatius* est usus, vitia omnia re-

xit,

xit, veramque Logicam pro fide orthodoxorum stare demonstravit. Verum quo facilius videre queat lector, quid de *Leibnitiana* Theologia sentire debeat, ejus doctrinæ summam in brevissimum compendium contractam hoc loco ob ejus oculos ponamus.

Deus utpote infinita præditus intelligentia, sapientia, potentia, ac bonitate, præ mundis omnibus, qui existere poterant, illum debuit eligere, qui ei omnium optimus, & dignissimus qui existeret, visus fuit; atque ille quidem mundus noster hic est. Quod si quis objiciat mundum alium à Deo condi potuisse mali physici, ac moralis expertem, non diffitetur *Leibnitius*; sed mundum hujusmodi hoc nostro meliorem futurum fuisse negat (a). Jamvero Deus neque mali est auctor, neque id voluit, ut contingeret: sed mundum creare constituit, in quo maxima pars esset boni; quo inductus fuit, ut omnium optimum anteponeret. Neutiquam probavit malum, quod in optimi hujus *idea* continebatur, sed constituit illud permittere tantum, ad finem dirigens, qui bonus esset. Itaque in hoc rerum ordine, quo malum permittitur, gratia continetur salutis per JESUM CHRISTUM, cui locus in alio minime fuisset.

Deus igitur mundum conditurus ipsum vidit cum relationibus omnibus, quæ causas inter, & effecta intercedunt; futura omnia prospexit, universa hominum facta bona æque ac mala; actiones tum naturales, tum *supernaturales* condendarum rerum &c. Post quæ mundum creare decrevit, in quo nihil immutare amplius posset: secus namque mundus idem jam non esset, quem principio mente sua gessit.

Prætereundæ sunt inanes querelæ, quibus deploratur, amplificaturque magnitudo mali, quo ima terra hæc laborat. Eæ quidem quo spectant alio, nisi ad malum ipsum augendum, quum ad illud mentem nostram attentiores faciant? Si autem bonum cum malo comparetur, multo plus boni inest in hoc mundo, quam mali. Namque etsi quis rationem ineat eorum, qui in orbe hoc nostro degentes in interitum ruunt sempiternum, qui sane multo plures sunt, quam electi, nihilo tamen secius malum hoc nonnisi exiguum veluti punctum est, si cum immenso numero electorum universi totius conferatur. Jamvero notio infinitæ Dei bonitatis, quæ inest in animis nostris, illud nobis suadet, stellas, satellites, eorumve solum incolas habere suos rationis participes, qui nobis feliciores esse possunt, quo beatorum numerus multo major efficeretur, quam miserorum. Possunt itidem ultra stellarum regionem immensa spatia protendi, gloriæ ac felicitatis plena, domicilia viventium, qui superiori longe, pleniorique beatitudine fruuntur. Præterea malum ipsum, quatenus malum est, causa efficiendi caret; neque res est, sed boni privatio tantum,

A 2

(a) Hæreditas centum millium libellarum, cum decem millibus æris alieni solvendi, nonne anteponenda est hæreditati quinquaginta millium, sine ullo alieno ære dissolvendo?

tum, atque inde proficiscitur, quod conditarum rerum facultas necessario circumscripta, ac finita sit, adeoque habeant ab ipsa origine, vel ante peccatum, defectus quosdam; quo fit, ut multa ignorare, ut errare, ut labi possint. Quamobrem non jam necessarium est malum, sed possibile; & quando reipsa est, ita est, ut plane non esse possit; neque ab infinita Dei sapientia permittitur, nisi quod in *idea* contineatur mundi omnium optimi, quotquot existere potuerant.

Tandem neququam vult Deus morale malum, neque universim quidem malum ipsum physicum, sed illud permittit quandoque tamquam peccati poenam, quandoque vero tamquam modum, viamque magni boni consequendi, vel majoris mali evitandi.

Concludit *Leibnitius*, Deum velle bonum universum per se, voluntate, ut ajunt, antecedenti; consequenti autem praestantius bonum, veluti finem; ac velle tantum morale malum permittere, quatenus est cum meliori bono hypothetica, quam dicunt, necessitate conjunctum.

Ad libertatem quod attinet, eam *Leibnitius* ponit in facultate, qua homo ultro, ac sponte agat, & ex duobus, quæ sibi proposita sint, utrum velit eligat; non vero in eo, quod *indeterminationem*, & *aquilibrui indifferentiam* vocant. Hujusmodi *ισοαδμία*, pergit ille, esse nequit, & omnino experientia ipsi repugnat: ac quotiescumque nosmetipsi excusserimus, penitusque expenderimus actiones nostras, reperiemus extitisse semper causam aliquam, rationemve, quæ animum ad illud flexit, quod secuti sumus; quamquam sæpissime ea, quibus movemur, minime sentimus, quemadmodum vix sentire quis potest, cur ex otio quopiam egrediens, dextrum ante lævum, vel lævum ante dextrum pedem promoveat. Ratio quædam est semper, qua voluntas inclinatur, ac movetur, nulla tamen necessitate cogente. Nunquam ad agendum movetur voluntas, nisi objecta boni specie, quæ, plus quam contrariæ, apud eam momenti habeat. In id omnes consentiunt, quum de Deo agitur, de bonis Angelis, animisque Beatorum, quos tamen nihilominus liberos nemo non agnoscit. Meliora Deus nunquam non deligit; sed eo minime cogitur; neque item necessitas est ulla in iis, quæ præfert Deus; namque alia rerum series, atque ordo æque esse potest. Eandem ob causam fit, ut libera sit electio, neque ulli necessitati obnoxia, quia cadit in plura, quæ esse possunt, ac voluntas nonnisi majore, ac quodammodo præponderante rei, quam deligit, bonitate ducitur. Hoc igitur imbecillitas minime est in Deo, ac Beatis, sed defectus contra, atque evidenter absurdam esset, si res aliter se haberet, vel in hominibus ipsis, qui in hoc orbe degunt, si agerent citra causam ullam, quæ ad agendum eos induceret. Cujus quidem rei exemplum nunquam reperiri poterit, & vel quum consilium aliquod quis capit cæco, ac temerario animi impetu ad propriam libertatem ostentandam, illa ipsa voluptas, sive utilitas, quæ iade percipitur, una est ex iis causis, quibus ad illud impellitur.

Nescio

Nescio an hæc una sit ratio clarius explicandæ tum Dei, tum hominum libertatis, qua hic *Leibnitius* utitur ad implicatas adeo quæstiones solvendas de origine mali, ac libertate. Difficultates, quæ maximum negotium facerent, declinavit; & si quis, præjudicata omni opinione deposita, judicare velit, non invitus fatebitur, hanc ratiocinandi viam humano intellectui satisfacere, etiam ultra quam argumentum, de quo agitur, pati posse videretur.

G. G. LEIBNITII

CONFESSIO NATURÆ CONTRA ATHEISTAS.

PARS I.

Quod ratio Phenomenorum Corporalium reddi non possit, sine incorporeo Principio, id est DEO.

Divini ingenii vir *Franciscus Baconus de Verulamio* recte dixit, philosophiam obiter libatam à DEO abducere, penitus hausitam reducere ad eundem. Experimur hoc seculo nostro, feraci patitur scientiæ & impietatis. Cum enim excultis egregiè mathematicis artibus, & rerum interioribus per Chemiam & Anatomiam tentatis appareret, plerorumque rationes ex corporum figurâ motûque velut mechanicè reddi posse, quos veteres vel ad solum Creatorem vel ad nescio quas incorporeales formas retulerant; tum verò ingeniosi quidam primum tentare cæperunt, possent ne phenomena naturalia, seu ea, quæ in corporibus apparent, salvari & explicari, Deo non supposito, nec ad ratiocinandum assumto: mox ubi paulum res successit (antequam scilicet ad fundamenta & principia venissent) velut gratulantes securitati suæ permaturè prodiderunt, se neque Deum, neque immortalitatem animæ naturali ratione reperire, sed fidem ejus rei vel præceptis civilibus vel historiarum relationi deberi, ita censuit subtilissimus *Hobbes*, inventis suis meritis hoc loco fileri, nisi auctoritati ejus in deterius valituræ nominatim obviam eundem esset. Atque utinam non alii, longius progressi, jamque de Scripturæ sacre auctoritate, de veritate historiarum, de historiarum relatione dubitantes Atheismum mundo non obscurè invexissent.

Hoc vero mihi admodum indignum visum est animum nostrum sua ipsius luce, id est, Philosophia prastringi. Capi igitur ipsemet inquisitioni rerum incumbere, tanto vehementius, quanto ferebam impatientius, me

maximo vitæ bono, certitudine scilicet æternitatis post mortem, & spe divinæ beneficentiæ in bonos ac innocentes aliquando apparituræ, dejici per subtilitates novatorum.

Sepositis igitur præjudiciis & dilata Scripturæ & historiæ fide anatomen corporum mente aggredior, tentaturus an eorum quæ in corporibus sensu apparent, rationem reddere possibile sit, sine suppositione causæ incorporealis.

Ac principio hodiernis philosophis *Democriti* & *Epicuri* resuscitatoribus, quos *Robertus de Boyle* corpusculares non ineptè appellat, ut *Galileo*, *Bacono*, *Gassendo*, *Cartesio*, *Hobbesio*, *Digbaeo* facile condescendendo assensus sum, in reddendis corporalium Phænomenorum rationibus neque ad Deum, neque aliam quamcunque rem, formamque aut qualitatem incorporealem sine necessitate confugiendum esse.

(Nec Deus interfit, nisi dignus vindice nodus --- incidit.) Sed omnia quoad ejus fieri possit, ex natura corporis, primisque ejus qualitatibus, magnitudine, figura & motu deducenda esse.

Sed quid si demonstrarem, ne harum quidem primarum qualitatuum originem in natura corporis reperiri posse? Tum verò fatebuntur, ut spero, naturalistæ nostri, corpora sibi non sufficere nec sine principio incorporeo subsistere posse. Demonstrabo verò nec obscurè nec flexuosè.

Si scilicet qualitates istæ ex definitione corporis deduci non possunt, manifestum est eas in corporibus sibi relictis existere non posse. Omnis enim affectionis ratio vel ex re ipsa, vel ex aliquo extrinseco deducenda est. Definitio autem corporis est spatium inexistere. Et omnes homines illud dicunt, corpus, quod in spatium aliquo reperiunt, & contra quod corpus est, in spatium aliquo reperiunt. Constat hæc definitio duobus terminis spatium, & existentia.

Ex spatii termino oritur in corpore magnitudo & figura. Corpus enim eandem statim magnitudinem & figuram habet cum spatium quod implet. Sed restat dubium cur tantum potius & tale spatium impleat, quam aliud, & ita cur exempli causa sit potius tripedale quam bipedale, & cur quadratum potius quam rotundum. Cujus rei ratio ex corporum naturâ reddi non potest, eadem enim materia ad quamcunque figuram five quadratam five rotundam indeterminata est. Duo igitur tantum responderi possunt, vel corpus propositum quadratum fuisse, ab æterno, vel ab alterius corporis impactu quadratum factum esse, siquidem ad causam incorpoream confugere nolis. Si dicis: ab æterno fuisse quadratum eò ipso rationem non assignas, quidni enim potuerat ab æterno esse sphericum? æternitas quippe nullius rei causa intelligi potest. Sin dicis alterius corporis motu quadratum factum esse, restat dubium cur figuram talem vel talem ante motum illum habuerit; & si iterum rationem refers in motum alterius, & sic in infinitum, tum per omne infinitum responsiones tuas novis questionibus prosequendo, apparebit nunquam materiam deesse querendi rationem

tionem rationis, & ita rationem plenam redditam nunquam esse. Apparebit igitur ex natura corporum rationem certæ in iis figuræ & magnitudinis reddi non posse. Diximus definitionem corporis duas habere partes: spatium & inexistentiā; sed ex voce spatii oriri magnitudinem aliquam & figuram, sed non determinatam; ad terminum verò inexistentiæ in illo spatio pertinet motus, dum enim corpus incipit existere in alio spatio quam prius, ex ipso movetur. Sed re accuratius perpensâ apparebit ex natura quidem corporis oriri mobilitatem, sed non ipsum motum. Eo ipso enim dum corpus propositum est in spatio hoc: etiam esse potest in alio æquali & simili prioris, id est potest moveri. Nam posse esse in alio spatio quam prius, est posse mutare spatium, posse mutare spatium est posse moveri. Motus enim est mutatio spatii. Actualis autem motus ab inexistentiā in spatio non oritur, sed potius corpore relicto sibi contrarium ejus, nempe permansio in eodem, seu quies. Ratio igitur motus in corporibus sibi relictis reperiri non potest. Frustraneum igitur est illorum effugium, qui rationem motus sic reddunt: Omne corpus vel motum esse ab æterno vel moveri ab alio corpore contiguo & moto. Nam si dicunt corpus propositum motum esse ab æterno, non apparet cur non potius quieverit ab æterno, tempus enim, etiam infinitum, causa motus intelligi non potest. Sin dicunt corpus propositum moveri ab alio contiguo & moto; idque iterum ab alio, sine fine; nihilo magis rationem reddiderunt, cur moveatur primum & secundum & tertium vel quotumcunque, quandiu non reddidit rationem cur moveatur sequens, à quo omnia antecedentia moventur. Ratio enim conclusionis tam diu planè reddita non est, quamdiu reddita non est ratio rationis. Præsertim cum hoc loco idem dubium sine fine reflet.

Satis igitur, opinor, demonstratum est: determinatam figuram & magnitudinem, motum verò omnino illum in corporibus sibi relictis esse non posse. Jacebo hoc loco, quia altioris indaginis res est, ne causam quidem consistentiæ corporum hætenus ab ullo ex ipsa corporum natura redditam esse.

A consistentia autem corporum est 1º. quod corpus grande parvo impellenti non cedit, 2º. quod corpora aut partes corporum sibi invicem coherent, ex quo oriuntur qualitates istæ tactiles quas vulgo secundas vocant, nempe soliditas, fluiditas; durities, mollities; glubrities, aspritudo; tenacitas, fragilitas; friabilitas, ductilitas, malleabilitas, fusibilitas: 3º. quod corpus durum corpori non cedenti impingens reflectitur. Breviter à consistentia tria sunt, resistentia, coherentia, reflexio. Quorum rationem qui ex materiæ figura magnitudine & motu mihi reddiderit, eum ego magnum philosophum libens fatebor. Unica prope via apparet, nempe corpus ideò corpori impellenti resistere, & ipsum repercutere, quia ipsius partes in superficie insensibiliter in occursum ejus moveantur. Sed supponamus corpus impingens non ea lineâ, qua partes cor-

poris impellendi occurrere sunt, sed alia, obliqua fortasse incidere; eo ipso statim omnis reactio, resistentia, reflexio cessabit contra experientiam. Sed coherrentia ratio à reactione & omnino motu, plane reddi non potest. Nam si chartæ partem impello, pars quam impello, cedit, ideo aliqua reactio & motus resistentiæ fingi non potest. Sed non cedit sola, sed reliquas partes sibi adhærentes simul aufert. Sanè verum est, & rationem habet, quod olim *Democritus*, *Leucippus*, *Epicurus*, & *Lucretius*, hodie sectatores eorum *Petrus Gassendus* & *Joh. Chrysost. Magnus* prodiderunt: Omnem in corporibus coherrentiæ causam esse naturaliter figuras quasdam implicatorias, nempe, hamos, uncos, annulos, eminentias, breviter, omnes duorum corporum curvitates vel stationes sibi invicem insertas. Sed hæc ipsa instrumenta implicatoria solida, & tenacia esse necesse est, ut suum faciant officium & corporum partes contineant. Sed unde ipsis tenacitas? an hamos hamorum supponemus in infinitum? Sed quæ dubitandi ratio in primis erit, ea & in secundis & tertiis erit sine fine, ad has difficultates acutissimis istis philosophis nihil aliud superfuit quod responderent quam ut supponerent in ultima corporum resolutione infecabilia quædam corpuscula, ipsi atomos vocant, quæ variis suis figuris variè combinatis varias corporum sensibilibus qualitates efficiant. Sed in istis ultimis corpusculis nulla apparet ratio coherrentiæ & infecibilitatis.

Reddidere aliquam veteres, sed ita ineptam, ut ejus recentiores pudeat. Scilicet partes atomorum ideo coherere, quia nullum intercedat vacuum; ex qua sequitur, omnia corpora quæ se semel contigerunt, inseparabiliter ad atomorum exemplum coherere debere, quia in omni contactu corporis ad corpus nullum intercedit vacuum. Quæ perpetuâ coherrentia nihil est absurdius, nihil ab experientia magis alienum. Recte igitur in reddenda atomorum ratione confugiemus ad Deum denique, qui ultimis istis rerum fundamentis firmitatem præstet. Et miror neque *Gassendus* neque alium inter acutissimos hujus seculi philosophos, præclaram hanc demonstrandæ Divinæ existentie occasionem animadvertisse. Apparet enim in extrema corporum resolutione Dei auxilio carere naturam non posse.

Cum autem demonstraverimus corpora determinatam figuram & quantitatem, motum verò illum habere non posse, nisi supposito Ente incorporali, facile apparet illud Ens incorporale pro omnibus esse unicum, ob harmoniam omnium inter se, præsertim cum corpora motum habeant, non singula à suo ente incorporali, sed à se invicem. Cur autem Ens illud incorporale hanc potius quam illam magnitudinem, figuram, motum eligat; ratio reddi non potest, nisi sit intelligens, & ob rerum pulchritudinem sapiens, ob earum obedientiam, ad nutum, potens. Tale igitur Ens incorporale erit Mens totius mundi Rectrix, id est Deus.

OPERA THEOLOGICA.

PARS II.

Mentis humanæ immortalitas continuo sorte demonstrata.

Mens humana est ens cujus aliqua actio est cogitatio.

Ens cujus aliqua actio est cogitatio, ejus aliqua actio est res immediate sensibilis sine imaginatione partium.

Cogitatio enim est res (1°.) immediate sensibilis, mens quippe se cogitantem sentiens sibi immediata est. (2°.) Cogitatio est res sensibilis sine imaginatione partium. Hoc experienti clarum est. Cogitatio enim est hoc ipsum nescio quod, quod sentimus, quando sentimus nos cogitare. Quando autem verbi gratia sentimus nos cogitasse de Titio, non solum sentimus nos Titii imaginem, quæ sanè partes habet, habuisse in animo, quia hoc non sufficit ad cogitationem.

Habemus enim imagines in animo etiam quando de iis non cogitamus; sed sentimus præterea, nos illam Titii imaginem advertisse, in qua advertentiæ ipsius imaginatione nullas partes deprehendimus.

Cujus aliqua actio & res immediate sensibilis sine imaginatione partium.

Ejus aliqua actio est res sine partibus.

Nam quale quid immediatè sentitur, tale est. Erroris enim causa est medium, quia si objectum sensus esset causa erroris, semper falso sentiretur; sin subiectum, semper falso sentiret.

Cujus aliqua actio est res sine partibus, ejus aliqua actio non est motus.

Omnis enim motus habet partes per demonstrata Aristotelis & omnium confessionem.

Cujus aliqua actio non est motus illud non est corpus.

Omnis enim corporis actio est motus. Omnis enim rei actio est essentialis variatio.

Corporis essentia est: esse in spatio, existentie in spatio variatio est motus.

Omnis igitur corporis actio est motus.

Quicquid non est corpus, non est in spatio.

Corporis enim definitio est esse in spatio.

Quicquid non est in spatio, non est mobile.

Motus enim est mutatio spatii.

Quicquid non est mobile est indissolubile.

Dissolutio enim est motus secundum partem.

Omne indissolubile est incorruptibile.

Corruptio enim est dissolutio intima.

Omne incorruptibile est immortale.

Mors enim est corruptio viventis, sed dissolutio ejus machinæ per quam quid apparet se movere.

Igitur
Mens humana est immortalis,
Quod erat demonstrandum.

DEFENSIO TRINITATIS PER NOVA REPERTA LOGICA, CONTRA EPISTOLAM ARIANI.

Ad Baronem Boineburgium Dedicatio.

I Bit tecum in Poloniam si pateris, Illustr. Domine, quod a Polono ad Te venit. Nomini ejus parcere & scripturæ privatæ jura jubent, & suadet magna, sed, ut nos credimus, infelix viri doctrina, cujus non personæ sed sententiæ nocere volo. Is ergo a Te, pro ea, qua erga omnes literarum amantes voluntate es, inter alia eruditionis commercia appellatus de deponenda sententia exosa & periculosa, & a consensu ecclesiæ catholicæ, id est, tempore perpetuæ, loco universalis, abhorrente; argumento quidem, quo tu potissimum nitebaris, in consensu Christianorum posito non respondit, id enim leve illis videtur, qui assueti sunt in ecclesia & republica summam judicandi potestatem sibi sumere; at vero in se suosque versus ex scriptis eorum hunc velut succum contundendo expressit, quo ego fidenter dico robur omne sophismatum contra trinitatem contineri. Et profecto sic adstringit nodos, sic difficultates exaggerat, sic prosequitur pugnam, sic ictus ictibus ingeminat; ut qui his repellendis par fuerit, reliqua e pharetra Socini tela, possit fortassis audacter contemnere. Ego, illustris Domine, cum primum ea & beneficio Tuo vidi, & auctoritate ad tentandam responsionem impulsus sum, tum demum cepi & fructum & voluptatem maximam, ex profundiore illa philosophia, cui ego me meopte ingenio a puero immerfi. Hæc mihi, nisi amore veritatis fallor, in sacris meditationibus, in civilibus negotiis, in natura rerum ea documenta suggerit, quibus ad vitam tranquille agendam nihil in me sentio efficacius: quædam etiam tunc curiosa magis quam utilia, sed quæ nunc in tollendis Antitrinitariorum difficultatibus eam lucem attulerunt, ut jam non dubitem, quicquid verum est idem utile esse.

RES-

RESPONSIO AD OBJECTIONES WISSOWATII

Contra Trinitatem & Incarnationem Dei altissimi.

(a) Quia objectiones & responsiones pristinas non vidi, judicare non possum, an contradictionem sententiæ Antitrinitariæ probaverint vel diluerint.

(b) Dicis ex *Virgilio*: Aspice num mage sit nostrum penetrabile tellus. Ego ex eodem respondeo: Postquam arma Dei ad Vulcania ventum est mortalis mucro glacies ceu futilis ictu dissiluit.

(c) Ad argumentum I. præmitto in genere, quod & in sequentibus observandum est, copulas in syllogismorum præmissis vulgo non recte concipi. (Hæc observatio etiam prodest ad distinguendum infinitam a negativa, v. g. qui non credunt, damnantur; Judæi non credunt; Ergo damnantur. Videtur esse syllogismi minor negativa, sed non est, quia syllogismus sit talis: Qui sunt illi, qui non credunt, damnantur; Judæi sunt illi, qui non credunt; Ergo damnantur.) Distinguendum autem inter propositiones per se & per accidens, v. g. recte simpliciter dicimus: Omnis homo est albus. Et si verum sit; quia albedo humanitati immediate non coheret. Sed dicendum, omnis, qui est homo, est albus. Quæ etiam ex parte observavit *Johannes Raven* Berolinensis in peculiaribus suis de copula speculationibus. Deinde observandum est ex eodem fundamento omnes propositiones singulares esse virtute latentis signi universales, quod & ab auctore dissertationis de arte combinatoria est annotatum, v. g. hæc propositio: *Petrus* Apostolus fuit primus Episcopus Romanus, signis & copula recte positis ita formabitur: Omnis qui est *Petrus* Apostolus fuit Episcopus Romanus. Juxta hæc igitur formabimus primum argumentum.

Omnis qui est unus Deus altissimus, est pater ille, ex quo omnia. Filius Dei non est pater ille, ex quo omnia.

Ergo Filius Dei Jesus Christus non est is, qui est unus Deus altissimus. Ita Syllogismus erit in *Camæstres*. Respondeo distinguendo: Per omnia intelliguntur vel creaturæ, vel etiam similis filius. Si creaturæ, cæteræ tantum, concedo majorem, quod omnis ille, qui est unus Deus altissimus, sit pater ille, ex quo omnia, scilicet omnes creaturæ. Et ita negatur minor, quod filius Dei non sit pater ille, ex quo omnia, scilicet omnes creaturæ. Quia vos ipsi conceditis, omnes creaturas per filium creatas esse. Si vero sub omnium voce intelligitur etiam ipse filius, tunc concessa minore, quod filius Dei non sit pater ille, ex quo omnia nempe ipse etiam filius, negabitur major, quod omnis ille, qui est unus Deus altissimus sit pater ille ex quo omnia, etiam filius, oriuntur. Nos enim donec contrarium melius probetur, manemus in hac sententia, quod filius & Spiritus S. sunt ille, qui est unus Deus altissimus, & tamen non sunt pater

pater ille, ex quo omnia, & in iis ipse filius & Spiritus S. quoque oriuntur.

(d) Non est scriptoribus ea necessitas imponenda, ut cujus dicendi etiam maxima occasio est, id statim dicant.

(e) D. *Paulus* l. c. per Patrem, ex quo omnia, & Dominum, per quem omnia, potest intelligere, unum idemque ens, nempe Deum altissimum. Nam alioqui jure naturali, qui pater, idem Dominus est. liberorum, & præpositiones *ex* & *per* non ita disparatæ sunt, ut prohibeantur ita loqui: Ex quo sunt omnia, per eum quoque sunt omnia. Nam & *Paulus* alibi de uno eodemque Deo altissimo duas has particulas una cum tertia *In*, simul enunciat, cum inquit: Ex quo, per quem & in quo sunt omnia. Quam phrasin quidam ad adumbrationem Trinitatis merito trahunt; Verum non est meum argumentari, sed respondere.

(f) Non necesse est, ut *Paulus* I. Cor. VIII. 6. & *Petrus* Act. II. 36. vocem *Dominum* de Christo eodem respectu usurpent, potest ille de Christo quatenus Deus est, hic, quatenus homo est, loqui.

(g) Non vacat nunc loca citata omnia evolere, & ex ipsis exsculpere, si qua in illis difficultas latet, ostendatur.

(h) Argumentum, quod implicite proponis, ne dissimulemus, esset tale: Omnis per quem ille, qui est unus Deus altissimus, facit omnia, is non est Deus altissimus.

Filius Dei est ille, per quem ille, qui est unus Deus altissimus, facit omnia.

Ergo Filius Dei non est Deus altissimus.

In hoc argumento negatur major. Potest enim Deus altissimus, nempe pater, per Deum altissimum, nempe filium, omnia facere, & tamen non per se ipsum, licet per eum, qui etiam est id, quod est ipse. Et ita respondimus, opinor, argumento primo, ut tamen ad oculum constet, nervum ejus incisum esse, aliud ad ejus imitationem fabricabimus.

Omne trilineum habet pro abstracto immediato trilineitatem.

Triangulum non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Habet enim trianguleitatem potius, quæ si cum trilineitate esset immediate idem, esset etiam idem anguleitas & lineitas, quæ demta ternitate remanent.

Jam vero anguleitas & lineitas adeo non sunt idem, ut possint etiam duæ lineæ sine angulo esse v. g. parallelæ.

Ergo Triangulum non est trilineum, quod est absurdum. Respondeo ex fundamento præmissis, majorem ita forandam: Omne quod est trilineum, habet pro abstracto immediato trilineitatem. Et sic negatur major. Nam & triangulum est trilineum, & tamen non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Hoc principio adhibito, Scholasticorum tædiolis circa suppositiones præceptis carere possumus. v. g. Animal est genus, *Petrus* est animal; Ergo *Petrus* est genus. Resp. majorem non esse universalem, neque enim is, qui est animal, est genus.

(i) Ar-

(i) Argumentum secundum, ut formale sit, sic formandum est.

Qui est ille qui nescivit diem judicii, is non est ille, qui est Deus altissimus.

Filius Dei nescivit diem judicii. Ergo Filius Dei non est ille, qui est Deus altissimus.

Et sic negatur major. Nam potest quis ex nostra hypothese simul esse ille, qui nescit diem judicii, nempe homo, & ille, qui est Deus altissimus. Quæ hypothesis nostra, quod idem simul possit esse Deus & homo, quamdiu non evertitur tamdiu contrarium argumentum petit principium. Quidlibet autem possibile præsumitur, donec contrarium probetur.

(k) Interpretes textum contorquentes nihil ad nos, utri plus textum torqueant, & ex pluribus interpretationibus possibilibus eligant improbabiliorem, dummodo sibi faveat, alibi demonstrandi occasio erit.

(l) Vulgatam hanc responsionem, neque qui se Catholicos, neque qui Evangelicos, neque qui Reformatos vocant, quod sciam, averfantur.

(m. 1.) Disparata neque de se neque de eodem tertio prædicari non posse plane nego, dummodo, quæ circa copulam admonuimus, servantur. Etsi enim minus bene dicatur, ferrum est lignum, & anima est corpus: tamen potest casus contingere, in quo recte dicatur: quoddam quod est ferrum, (scilicet ex parte) id est lignum, (scilicet ex alia parte.) Nec absurdum est, eundem esse & non esse Deum altissimum pro diversis partibus; nec video, cur non pars de toto proprie prædicari possit, dummodo reduplicatio addatur, vel subintelligatur. Proprie enim totum nihil aliud est quam singulæ partes de eodem prædicatæ cum unione v. g. Homo est anima & corpus. Quicquid autem anima & corpus est, illud utique est anima & idem utique corpus. Quidni liceat resolvere copulationem in duas simplices: Homo est anima, & homo est corpus? Igitur similiter, si ex nostra hypothese, Christus est unum ex Deo & homine, licebit dicere: Christus est Deus & homo, & ita: Christus est Deus & Christus est homo.

(m. 2.) Quod objicitur, inconueniens esse, ut Christus simpliciter intelligatur dixisse, se nescire, ideo quia pars sui inferior nescivit, id cur inconueniens sit, non video. Inprimis eo tempore, quo functio parti inferiori ordinarie inesse solita ei subtrahitur. Sciendum enim ordinarium quidem esse, ut divinitas scientiam humanitatis sibi conjunctas perficiat, si non per communicationem ejus numero idiomatis, saltem per excitationem accidentis novi. Id tamen quod ordinarium est in statu humilitatis Christi, antequam humanitas ejus reciperetur in gloriam suam, ei subtraheretur. Quæ res multum ventilata est inter Theologos quosdam Lutheranos, qui & libros scripsere.

Potest ea subtrahitio intelligi *Ecthaseos*, quo tempore anima functiones, quas alioqui corpus peragit, nempe ratiocinari, cogitare, exequitur quasi separata sine corporis concursu. Eo igitur tempore durantis *Ecthaseos* non

inepte dicitur hominem non ratiocinari, etiamsi pars ejus ignobilior, nempe corpus tantum, a ratiocinatione cesset, quia functio illa, quam anima ordinarij per corpus peragit, & quam homo ordinarij efficit, quatenus ex anima & corpore unitus est; nunc ab eo non quatenus anima & corpus est, & ita non quatenus homo est, sed tantum quatenus anima est, peragitur. Similiter igitur Christus recte dicitur aliquid nescire, quando functionem sciendi non per Deitatem cum humanitate ut alias, & ita nec quatenus Deus homo est, & ita nec quatenus Christus est, exercet.

(n) Ad verba: an ipsi concedunt; imo concedemus filium Dei non creasse mundum &c. dummodo subaudiatur: secundum humanitatem.

(o) Queris 2. cur divinitas secretum de tempore extremæ diei non communicaverit humanitati sibi tam arcte unitæ. Ideo, inquam, quia eam nondum glorificatam humiliari & pati oportuit.

(p) 3. Argumentaris: Persona filii divina scivit diem judicii. Persona filii est filius. Ergo Filius scivit diem judicii. Concedo. Quomodo ergo nescivit. Scivit Deus, nescivit homo.

(q) 4. Repetitur quod supra objiciebas: quod parti inferiori competit, toti non tribuendum simpliciter, responsum est lit. m. 2.

(r) Objicis 5. filium Dei nescivisse diem judicii, quatenus est filius Dei, quia opponitur hic Patri. Resp. etiam humanitatem non inepte dici filium Dei, quamvis ei non *ὁμοούσιος*, quia & vos qui *homousion* Patri negatis, tamen filium Dei dicitis.

(s) In argumento illo negatur Minor: quod filius Dei etiam secundum Deitatem non sit Pater Jesu Christi. Imo tota Trinitas recte dicitur Pater Jesu Christi hominis. Ideo miror, cur opponens dicat minorem esse apud omnes in confesso.

(t) Argumentum illud esset tale: Quicumque non facit omnia a se ipso, ille non est omnipotens. Filius Dei non facit omnia a se ipso. Ergo. Negatur major. Perinde ac si argumentari vellem: Pater non facit omnia per se ipsum, sed per filium, ut vos conceditis. Ergo non est omnipotens. Imo sunt causæ sociæ in agendo, & si altera sit prior natura in essendo.

(u) Potest esse Deus altissimus etiam, qui omnia ab alio habet, quando nimirum in alterius potestate non est ipsi denegare. Et non minus filius Patri, quam filio Pater est necessarius. Cum enim proprie pater sit intellectivum, filius intelligibile, & Spiritus S. intellectio, & in æternis atque divinis idem sit esse & posse, non erit intellectivum in Deo, quod non actu intelligat; intellectio autem sine intelligibili esse non potest. Contra nullum erit intelligibile in Deo, quod non intelligatur, & ita non habeat correspondens sibi intellectivum. Igitur ut secunda persona sine secunda esse non potest.

(x) Ad argumentum tertium respondeo concedendo totum. Deus altissimus est singulare, nec prædicatur de multis, sed hoc nihil officit Trinitati.

nitati. Nam is qui est Deus altissimus (seu persona Dei altissimi) potest nihilominus de multis prædicari, quia is, qui est Deus altissimus seu persona divinitatis est universale, non singulare. Ex hoc etiam apparet, quod etsi tres sint, quorum quilibet est id, quod est Deus, tamen non sint tres Dii. Non est enim ter unus Deus ab altero distinctus, sed est ter unus, quorum quilibet est id quod est Deus, seu ter una persona. Igitur nec tres Dii sunt, sed tres personæ. Quanquam hæc vulgo observata non sit temere reperire.

(y) Non potest dici, Deum ita strictissime unum esse, ut non dentur in eo realiter seu ante operationem mentis distincta. Si enim mens est, impossibile est, quin sint in eo intelligens, intellectum & intellectio, & quæ cum his coincidunt: posse, scire, & velle. Horum vero reale discrimen non esse implicat contradictionem. Cum enim formaliter differant, erit eorum differentia rationis ratiocinata; talis autem differentia habet fundamentum in re, erunt igitur in Deo tria fundamenta realiter distincta. Vellem huic argumento responderi. Neque hoc imperfectionem in Deo infert, quia multitudo & compositio per se imperfecta non est, nisi quatenus continet separabilitatem & ita corruptibilitatem totius, sed separabilitas hinc non infertur. Quin potius supra lit. u. demonstratum est, impossibile esse & implicare contradictionem, ut una Deitatis persona sine alia existat. Nec multiplicatur Deus. Quemadmodum enim, si differunt realiter in corpore magnitudo, figura & motus, non sequitur ideo etiam necessario tria esse corpora, unum quantum, alterum figuratum, tertium motum. Cum idem lapis cubitalis rotundus & gravis esse possit: ita si differant realiter in mente judicium, idea & intellectio, non sequitur tres esse mentes. Cum una sit mens, quæ quando reflectitur in se ipsam, est id quod intelligit, id quod intelligitur, & id quod intelligit & intelligitur. Nescio an quidquam clarius dici possit.

(z) Formabo Syllogismum ut sit formalis ex præsuppositis.

Quicumque est Deus ille altissimus unicus individuus, est pater filii Dei Domini Jesu Christi.

Deus ille altissimus unicus individuus est filius Dei Dominus Jesus Christus.

Ergo filius Dei Dominus Jesus Christus est pater filii Dei Domini Jesu Christi.

(aa) Nego Deo altissimo aut potius ei, qui est Deus altissimus repugnare, esse ab alio, v. supra u.

(bb) Non est absurdum, Deum altissimum, aut potius eum, qui est Deus altissimus, generari. Sempiternam substantiam in tempore generari absurdum est, non vero est absurdum, eum esse generatum ante datum quodlibet tempus, id est, ab æterno. Deo altissimo, aut potius ei, qui est Deus altissimus, potest quis prior esse natura non tempore, alius nempe, qui etiam est Deus altissimus. Nam non datur alius & alius Deus, sed alius & alius, qui est Deus.

(cc) Quando Deus Deum generat, generat eum, qui est idem numero Deus cum ipso, etsi non simpliciter sit idem numero cum ipso. Non generat eundem numero Deum, sed eum qui est idem numero Deus licet sit alia persona.

(dd) Si filius Dei generabatur ex substantia Patris ab æternitate aut desit generari, aut non desit, si non, adhuc generatur, & ita nunquam est, semper fit: sin desit generari finem temporis habet ejus generatio. Adeoque & initium temporis, ergo non est æterna. Resp. desit generari, & tamen illa generatio non habet finem temporis, nam & incipit & desit generari ante quodlibet tempus. Simul enim generari incipit & desit.

(ee) Quæris an tota an non tota Trinitas sit incarnata? Resp. non tota. Ergo, inquis, Trinitas a se divisa est s. diversa continet. Quid tum? E. & Deus a se divisus est; Hoc non sequitur, sed divisi a se s. differentes sunt illi qui sunt Deus.

(ff) Syllogismus formas.

Deitas, quæ est in Deo Patre, non est incarnata.

Deitas, quæ est in Deo filio, est incarnata.

E. Deitas, quæ est in Deo filio, non est Deitas ea, quæ est in Deo Patre.

E. dantur plures Deitates.

Nego minorem. Non Deitas sed personalitas potius filii Dei incarnata est, i. e. filius Dei incarnatus est non qua Deus, sed qua filius.

(gg) Nodos Te proposuisse non nego, & quidem quantos maximos quispiam tui similis possit. Reperto simul principio fili, id est, natura copulæ propositionis in Syllogismo, videmur nobis eos perfecte solvisse. Idem Tibi visum iri, si recte attendas, non dubito. Tum vero dabis, opinor, gloriam Deo, dabis hoc veritati & sententiam orbi Christiano: tot seculis receptam non absurdam confitebere. Sin aliter sentis, effice, ut aut nos, cur dissentias, aut tu, cur dissentire non debeas, ambo tandem sentiamus.

DUÆ

DUÆ EPISTOLÆ AD LOEFLERUM DE TRINITATE ET DEFINITIONIBUS MATHEMATICIS CIRCA DEUM, SPIRITUS &c.

EPISTOLA I.

I. In *Anglici Antitrinitarii libro refutando methodum mathematicam sequi posse dubitat.* II. *Artem demonstrandi pauci tenent.* III. *De definitione Spiritus.* IV. *Historica quædam de Anglici Antitrinitarii libello.* V. *Sherlockius ad Trithesimismum inclinare visus est.* VI. *Wallisius confusionem personarum in Trinitate inducere est visus.*

I. **C**onsilium tractandæ materiæ Theologiæ gravis laudo. Angli ordinem merito non sequeris, sed an Mathematicum commode sequi possis, dubito; cum res minus rationibus quam vindicatione textuum Scripturæ & Ecclesiasticæ antiquitatis transigatur. Præter definitiones & axiomata ponuntur interdum observationes, quæ facti sunt, & ex historia sumuntur, itemque hypotheses. Sed postremæ istæ minus sunt frequentes, & reddunt etiam demonstrationem non nisi hypotheticam. Propositiones aliæ potius ad conclusiones sunt referendæ, quæ ex illis principiis demonstrantur. Sed ut verum fatear, nescio, an satis apud vos in hac materia plausibilis futura sit methodus mathematica. Facilis certe esse non potest, & præstat præstare, quod promittas, quam promittere demonstrationes, quas non præstes.

II. Artem certe demonstrandi paucissimi tenent, & plerique paralogismos consuunt sub demonstrationis schemate.

III. Definitio illa, quod spiritus sit substantia immaterialis, dicit tantum, quid non sit, non, quid sit. Deinde possunt esse substantiæ immateriales, quæ non sunt spirituales, ut secundum aliquos spatium est substantia, & tamen non est materiale quiddam, sed materia potius collocatur in spatio. Etsi ego revera non putem spatium esse substantiam, definitiones tamen tales esse debent, ut ab omnibus possint admitti, spiritus rectius videtur definiri *substantia immaterialis ratione prædita.*

IV. Non inutiliter in disputatione quædam referes pertinentia ad historiam libri, quem refutas. Nimirum fuisse exemplaria ejus, durante Parlamento anni præcedentis, ab ignota manu inter ipsos Parlamentarios
Tom. I. C sparsa,

sparsa, atque ideo ad rogam damnata. Multum autem famæ habuisse, jactantibus Antitrinitariis, comburi talia facilius quam refutari; veritatem autem comburi non posse.

V. Cum *Sherlockius*, Theologus celebris apud Anglos, de Trinitate nuper scripsisset, & tres substantias sui conscias statuisset, nonnullis visus est inclinare ad Trithesim.

VI. Contra *Wallisius*, explicans Trinitatem per tres ejusdem substantiæ relationes, visus est aliis confusionem inducere personarum. Et hoc ab Antitrinitariis per sparsos libros utique est exprobratum, sed revera conciliari hæ sententiæ possunt, si recte intelligantur. Han. 13. Dec. MDCXCIV.

Non incommodum videtur cum Ben. Lecl. communicare formulam mathematicæ tradendi doctrinam Trinitatis, quam Vir Illustr. cognato suo præscripsit, & hæ literæ respiciunt.

SCELETON DEMONSTRATIONIS.

I. Definitiones seu explicationes terminorum.

- Def. 1. *Deus* est substantia perfectissima, seu habens omnes perfectiones.
 Def. 2. *Spiritus* est substantia immaterialis intellectiva.
 Def. 3. *Angelus* est Spiritus completus.
 Def. 4. *Plures personæ* in eadem numero substantia absoluta significant plures substantias singulares intelligentes essentialiter relativas.
 Def. 5. *Æternitas* est existendi necessitas.

II. Axiomata seu propositiones universales, quæ non indigent probatione.

- Ax. 1. *Inter perfectiones est esse communicativum.* Hic in ecthesi adduci potest, quod vulgo dicitur, bonum esse communicativum sui.
 Ax. 2. *Ubi de periculo salutis agitur, proprietas verborum sensusque Ecclesiæ vere catholicæ non debet deferri sine manifesta necessitate.*

III. Hypotheses ab adversariis concessæ.

- Hyp. 1. *Scriptura Sacra, qualem Protestantes admittunt, est verbum Dei.* Hanc hypothesin ab adversariis concessam esse, constat; nam eandem Scripturam, quam Protestantes admittunt, eam admittunt etiam Antitrinitarii, exceptis tamen paucissimis textibus, quos in dubium revocant, qualis est ille *Johannis* de tribus, qui testimonium perhibent. Sed de eo nunc non quæritur.
 Hyp. 2. *Patri competit divinitas summa.* In hoc omnes Antitrinitarii nobiscum consentiunt.

IV.

IV. Lemmata prædemonstranda.

Lem. 1. *Deus est unicus.*

Demonstratio: Si plures essent Dii, aut easdem involverent perfectiones, & ita nullum inter eos esset discrimen, atque adeo esset tantum Deus unicus, quod intenditur; aut haberent diversas, & ita alter non haberet omnes perfectiones, id est, non esset perfectissimus, quod est contra Def. 1. idem etiam ostendi potest ex lemmate sequenti.

Lem. 2. *Solus Deus omnes alias res creat ex nihilo, & quidem tam initio quam continuata creatione conservativa, quamdiu subsistunt.*

Demonstratio: Nisi solus Deus alias res crearet ex nihilo & quidem dicto modo, res aliquando quasdam suas realitates seu perfectiones haberent aliunde, sed debent omnes & semper accipere a Deo, quia alioqui ejus communicatio esset limitata, adeoque ejus perfectio, (per Ax. 1.) quod est contra defm. 1.

Lem. 3. *Creatura non potest esse creandi instrumentum.*

D. Nam omnis creatura continue creatur, (per Lem. 2.) ergo quævis cum alia quavis simul creatur, adeoque ad ipsam creandam non occurrit operando.

Hic in ecthesi seu scholio explodendus est *Arianus*, qui Christum facit creaturam, sed primariam, per quam creatæ sint aliæ creaturæ, cui opinioni etiam favet Autor novi libri, inscripti *Seder Olam*, qui etiam vult, Messiam ab initio fuisse quodammodo medium inter Deum & ceteras creaturas, ita ut per ipsum omnia sint creata.

Lem. 4. *Solus Deus est æternus.*

D. Nam omnia alia creantur a Deo, (per Lem. 2.) ergo non habent existentiam ex sua essentia seu existendi necessitatem, id est (per Def. 5.) non sunt æterna.

Lem. 5. *Secundum proprietatem verborum solus Deus supremus dicitur religiose adorandus.*

Hoc ostendendum est ex locis Scripturæ, & illustrationis majoris causa ex locis Patrum.

V. Propositiones.

- Prop. I. *Scriptura sacra tribuit Christo attributa solius Dei veri seu summi.* Hæ proprietates Dei summi sunt, esse æternum, (per lem. 4.) esse creatorem aliarum rerum omnium, (per lem. 2.) omnia per ipsum esse facta, quod non potest intelligi de creatura, tanquam creandi instrumento. (per L. 3.) &c. Sed hæc & alia similia Scriptura S. tribuit Christo, ut prolati textus docent.

C 2

Prop. II.

Prop. II. *Scriptura Sacra tribuit Christo, quæ proprie magis & apte explicantur de Deo summo, quam de creatura.*

Talia sunt, esse filium Dei excellenti modo, esse characterem hypostasios divinæ, esse genitum ante secula, opponi angelis in universum & Diis inferioribus, &c. quæ ostendenda sunt locis Scripturæ, simulque demonstrandum, hæc loca aptissime de Deo summo intelligi, nec nisi violente aliorum trahi. Huc pertinet initium Evangelii *Johannis*. Adhibeatur etiam interpretatio sacræ antiquitatis ad hæc illustranda.

Prop. III. *Nulla est necessitas in locis divinitatem Christi indicantibus recedendi a proprietate verborum.*

Hic respondendum est effugiis adversariorum & objectionibus, quibus ostendere conantur, ex propria verborum acceptione sequi absurditates, & eadem opera occurreret novo Ariano Anglo.

Prop. IV. *Christus est adorandus.*

Hoc ostendatur ex Scriptura & Ecclesia antiqua vere catholica.

Prop. V. *Antiquitas vere catholica Christo tribuit summam divinitatem.*

Hoc ostendendum est ex locis veterum etiam ante Concilium Nicænum & contraria diluenda.

Prop. VI. *Summa divinitas Christo est attribuenda.*

Nam, Scriptura S. quæ est verbum Dei summi, (per Prop. I.) itemque ea, quæ proprie magis & apte explicantur de Deo summo, (per prop. 2.) idemque facit antiquitas vere catholica (per prop. 5.) & speciatim ei attribuitur adoratio, (per prop. 4.) quæ proprie de solo Deo supremo est intelligenda. (per lem. 5.) Est autem hic negotium, in quo de periculo salutis agitur, cum agatur de cultu Dei supremi Zelotæ. Itaque sine necessitate, (quæ hic nulla est) (per prop. 3.) non est recedendum a proprietate verborum Dei & sensu Ecclesiæ vere catholicæ; (per ax. 2.) divinitas igitur suprema Christo est tribuenda.

Prop. VII. *Christus non est Angelus.*

Quia ei attribuitur divinitas suprema, (per prop. 6.) Angelus autem est quidem substantia immaterialis intellectiva, (per def. 2.) sed tamen creata. (per def. 3.) Nec dici potest divinitatem ejus habitare in natura angelica, quia non angelos, sed semen *Abrahæ* assumpsit, ut ait Scriptura.

Hic in ecchlesi vel scholio refutari potest fufius paradoxum Neo-Ariani Angli, qui vult, Christum esse Angelum proprie dictum, seu (per def. 1. 2. 3.) substantiam immaterialem intellectivam, completam creatam, & responderi potest ejus qualibuscunque argumentis.

Totidem propositiones eadem plane methodo possunt formari de Spiritu S. & ita prodibunt propositiones VIII. IX. X. XI. XII.

XIII.

XIII. XIV. tantum pro Christo substituendo Spiritum S. Et in prop. XIV. ubi probabitur, Spir. S. non esse angelum, refutari poterit *Sandii* paradoxon (refutatum etiam a *Wittichio*) quod per Spiritum S. intelligatur chorus Angelorum.

Prop. XV. *Pater, Filius & Spiritus S. sunt persone inter se diversæ.*

Hoc ostendendum est contra Sabellianos & Socinianos.

Prop. XVI. *Deus est unica numero substantia absoluta cum Trinitate personarum.*

Unicum esse Deum seu unicam talem esse substantiam absolutam, ostensum est lem. 1. tres tamen sunt, quibus suprema seu vera divinitas competit, Pater (per hyp. 2.) Filius (per prop. 7.) & Spiritus S. (per prop. 14.) & horum quolibet a quolibet est diversus, (per prop. 15.) nec dantur plures omnium concessione. Sunt autem substantiæ singulares intelligentes essentialiter relativæ per relationes paternitatis generationis & processus, ex dictis Scripturæ sensuque Ecclesiæ vere Catholicæ, ideoque dicuntur tres personæ divinitatis in eadem scilicet substantia singulari absoluta perfectissima, seu (per def. 4.) Deo, scilicet absolute sumto.

Scholion. Natæ sunt nuper in Anglia lites inter ipsius Ecclesiæ Anglicanæ Theologos celebres, quos ideo Neo-Arianus noster suggillat. Scilicet *Wallisius* personas distinxit relationibus, ideoque Arianus ei imputat, quod diversitatem tollat, nec aliter intelligat, quam cum in humanis idem respectu diverso duplicem personam sustinet Patris & Filii. *Sherlockius*, dicens, in Deo tres esse substantias sui conscias, eidem Ariano visus est inducere tritheismum; imo & nonnullorum suæ partis reprehensionem incurrit. Sed charitatis est, durius fortasse dicta, quantum licet, in optimam partem interpretari. Et utraque sententia sanum sensum recipit. Sunt enim tres substantiæ, diversæ quidem, non tamen nisi relationibus essentialibus, non vero attributis essentialibus absolutis. Hinc demonstratio unitatis Dei in lem. 1. non tollit pluralitatem personarum. Etsi enim non nisi una substantia detur, habens omnes perfectiones tam absolutas quam respectivas, nempe Deus absolute sumptus, possunt tamen in hac dari plures personæ perfectionibus relativis differentes.

EPISTOLA II.

I. De definitionibus mathematicis. II. In definitione mathematica Dei, Spiritus non poni potest, ut genus. III. De definitione æternitatis. IV. De definitione personæ divinæ. V. De Mathematicorum more in definiendo.

I. **Q**uoniam voluisti mathematice scribere, cogitandum fuit de definitionibus, quales volunt Mathematici, in quibus nihil poni debet facile, quod ex ipsa definitione jam tum potest demonstrari.

II. Itaque etsi certo modo dici possit, spiritum in definitione Dei poni posse, ut genus; qui tamen mathematice scribet, potius mentione spiritus in definitione abstinere, quia substantiam perfectissimam spirituale esse, potest demonstrari. Et hinc etiam tuto poteris spiritum explicare post definitionem Dei, etsi Deus sit spiritus, quia hoc prædicatum ex definitione a Te posita derivatur.

III. Optime notasti, definitionem æternitatis nostram esse causalem & magis a priori. Et sequitur ex ea non tantum vulgaris descriptio, quod sit permanentia interminabilis, sed etiam Boetiana, quod sit tota & perfecta simul, quæ ex sola interminabilitate permanentiæ non ita sequitur. In ipsa autem Boetiana descriptione incommoda est mentio vitæ & possessionis. Nam vita non magis apte ingreditur definitionem ejus, quam spiritualitas definitionem Dei nostram.

IV. Quod ad personas divinas attinet, tutissime feceris, si nihil posueris, nisi cum Præsidente Tuo prius communicatum, est enim materia delicatissima. Compendia Theologica dicunt, personam esse subsistentem *ὑποκείμενον*, non vero tantum subsistentiam aut subsistendi modum appellare solent; relationes personales sunt potius *συνδρομὴν ὑπαρξέως*, quam ipsæ personæ. Sed quoniam istæ in divinis potius nostro modo cognoscendi, quam re ipsa, distinguuntur, posses fortasse abstinere utroque & dicere: plures personæ in eadem numero substantia absoluta singulari intelliguntur per plures in ea modos subsistendi relativos incommunicabiles. Relativi & absoluti mentionem libenter addo, ob rationes, quæ ibi apparent. Tutius autem sic loqueris, meo judicio, quam si personas dicas esse modos, & ex iis entia modalia seu incompleta facias, simulque etiam formulas loquendi, quæ nimis concretæ videri possunt, evitabis, & rem tamen ipsam consequere, cum id omne exprimas, per quid persona constituitur.

V. Mathematicorum mos est, definitiones ita concipere, ut nihil eas ingrediatur, quod dubitationem vel difficultatem recipiat, & sit tamen in illis id omne, quod sufficiat ad controversias deinde decidendas. In

expo-

expositione seu scholiis reddes rationem tuarum definitionum, ut intelligatur, receptas definitiones ex istis fluere, has vero esse positas tanquam eorum compendia & magis aptas ad demonstrandum, imo simul ad hoc sufficientes. Denuo inspiciens, quæ tibi miseram, video, me lemma, quod solus Deus sit æternus, demonstrasse ex definitione æternitatis mea; ipse autem notabis, non ita commode posse demonstrari ex vulgaribus. Si voles notare definitionem personæ eo modo, quo dixi, poteris etiam mutare aliquid in propositione XVI. ubi pro verbis: *Sunt autem substantia singulares intelligentes essentialiter relativæ*, potes ponere: *intelliguntur autem per modos subsistendi relativos incommunicabiles*, (a) seu per relationes; ut & ibidem in scholiis, pro verbis: *Sunt enim tres substantiæ diversæ*, potes dicere: *Sunt enim tres diversi seu. cet.* Hæc ideo scribo, quo minus alios veri usus terminorum sæpe non admodum gnaros offendas, aliqui enim optime dici poterit, unamquamque personam esse subsistentem seu substantiam singularem; & constat, quod humanitas subsistat per subsistentiam *τὴν λόγῳ* (b). Han. 24. Febr. MDCXCV.

(a) Ut viro III. in hac causâ sua confiteretur autoritas rerumque divinarum cognitio, quædam definitionem vocis personæ illustrantia addere cognato visum est. Duæ ejus allatæ sunt definitiones, quarum altera dicit, esse substantiam, altera modum. Utraque recte se habet & approbata est, modo notetur, vocem personæ vel *concrete* vel *abstractive* accipi posse. Priori modo est substantia singularis completa intelligens certo subsistendi modo eoque incommunicabili determinata; posteriori est subsistentia seu modus subsistendi incommunicabilis substantiæ singularis completæ & intelligentis. Si quis velit *Patrem* definire, respiciendo ad Filium voce personæ concrete acceptæ, dicat: est substantia singularis, completa, intelligens, certo subsistendi modo determinato eodemque incommunicabili & ipsi proprio, qui paternitas seu *ἀπαρχὴ*. Et si *Filium*: est substantia singularis completa, intelligens, certo subsistendi modo, qui est generatio passiva. Qua ratione etiam definitio Spiritus S. confici poterit. Absit vero, ut inde colligatur, ut sit a Trinitatis, ergo tres sunt Dii Deusque est compolitus.

Est enim in illis unum materiale nempe singularissima Deitas, etsi formaliter in personis singulis alio modo subsistens. Qua ratione distinguuntur, non ut aliud atque aliud, nec ut alia atque alia essentia, nec solum ut alius atque alius modus, quoniam quælibet persona agit & operatur, & quævis est Deus Israelis, sed persona concrete accepta, ut una res ab una eademque re cum diverso modo habendi & subsistendi ante omnem intellectus operationem. Perstat nihilominus personarum distinctio, ut modus eminens a modo opposito & incommunicabili, quæ est personæ in abstracto. Ex quo etiam intelligitur *Sherlockium* in Trinitismo, & *Wal-lisium* a Sabellianismo posse absolvi.

(b) Graves cognato fuere causæ, cur disputationem de Trinitate methodo mathematica conscriptam exhibere intermiserit; a quo tamen Neo-Arianus est refutatus. Factum id in disputatione anno MDCXCVII. duce *Jo. Ben. Carpzovio* habita, in qua locus *Rom. IX. 5.* de divinitate Christi est expositus, e locis Doctorum veteris Ecclesiæ illustratus, & verus ejus sensus stabilis.

REMARQUES DE Mr. LEIBNIZ,

*Sur le livre d'un Antitrinitaire Anglois, qui contient des
considérations sur plusieurs explications de la Trinité :
publié l'an 1693-4.*

N'ayant point vu ce que Messieurs Wallis, Sherlock, & le Dr. S-h ont écrit sur la Trinité, & n'ayant pas présentement en main le *Système intellectuel du feu Docteur Cudworth*, où j'ai lu quelque chose autrefois, & que j'ai trouvé fait par un très habile homme, je ne veux pas entrer dans la discussion de leurs sentimens, & je parlerai de la chose en elle-même.

Premièrement je demeure d'accord, que le commandement du culte suprême d'un seul Dieu est le plus important de tous, & doit être considéré comme le plus inviolable. C'est pourquoi je ne crois pas, qu'on doive admettre trois substances absolues, dont chacune soit infinie, toute-puissante, éternelle, souverainement parfaite. Il paroît aussi que c'est une chose très dangereuse pour le moins de concevoir le Verbe & le S. Esprit, comme des substances intellectuelles, inférieures au grand Dieu, & néanmoins dignes d'un culte, qui approche du culte que les Payens rendoient à leurs Dieux, ou qui le surpasse plutôt. Ainsi je crois, qu'on ne doit rendre des honneurs divins, qu'à une seule substance individuelle, absolue, souveraine & infinie.

Cependant l'opinion Sabellienne, qui ne considère le Père, le Fils, & le S. Esprit, que comme trois noms, comme trois regards d'un même être, ne sauroit s'accorder avec les passages de la sainte Ecriture, sans les violenter d'une étrange manière. Aussi faut-il avouer, que de même les explications, que les Sociniens donnent aux passages, sont très violentes. Quant à nous, lorsqu'on dit, le Père est Dieu, le Fils est Dieu, & le S. Esprit est Dieu, & l'un de ces trois n'est pas l'autre, & avec tout cela il n'y a pas trois Dieux, mais un seul; cela pourroit paroître une contradiction manifeste, car c'est justement en cela que consiste la notion de la pluralité. Si A est C. & B est C. & si A n'est pas B, ni B n'est pas A, il faut dire qu'il y a deux C. c'est-à-dire; Si Jean est homme & si Pierre est homme, & Jean n'est pas Pierre, & Pierre n'est pas Jean, il y aura deux hommes, ou bien il faut avouer, que nous ne savons pas ce que c'est que deux. Ainsi si dans le *Symbole* attribué à S. Athanase, où il est dit, que le Père est Dieu, que le Fils est Dieu, & que le S. Esprit est Dieu, & que cependant il n'y a qu'un Dieu, le mot

ou

ou terme de DIEU étoit toujours pris au même sens, tant en en nommant trois dont chacun est Dieu, qu'en disant qu'il n'y a qu'un Dieu; ce seroit une contradiction infoutenable. Il faut donc dire, que dans le premier cas il est pris pour une personne de la Divinité, dont il y en a trois, & dans le second pour une substance absolue, qui est unique. Je sçai qu'il y a des Auteurs Scholastiques, qui croient, que ce principe de Logique ou de Métaphysique: *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*, n'a point de lieu dans la Trinité: Mais je crois, que ce seroit donner cause gagnée aux Sociniens en renversant un des premiers principes du raisonnement humain, sans lequel on ne sauroit plus raisonner sur rien, ni assurer aucune chose. C'est pourquoi j'ai été fort surpris de voir que des habiles gens parmi les Théologiens Scholastiques ont avoué, que ce qu'on dit de la Trinité seroit une contradiction formelle dans les créatures. Car je crois, que ce qui est contradiction dans les termes, l'est par-tout. On pourroit se contenter sans doute d'en demeurer là, & de dire seulement, qu'on ne reconnoît & n'adore qu'un seul & unique Dieu tout-puissant, & que dans l'essence unique de Dieu il y a trois personnes, le Père, le Fils, ou Verbe, & le S. Esprit; que ces trois personnes ont cette relation entre elles, que le Père est le principe des deux autres, que la production éternelle du Fils est appelée *naissance* dans l'Ecriture, & celle du S. Esprit est appelée *procession*; mais que leurs actions extérieures sont communes, excepté la fonction de l'Incarnation avec ce qui en dépend, qui est propre au Fils, & celle de la Sanctification, qui est propre au S. Esprit d'une manière toute particulière.

Cependant les objections des Adversaires ont fait, qu'on est allé plus avant, & qu'on a voulu expliquer ce que c'est que *personne*. En quoi il a été d'autant plus difficile de réussir, que les explications dépendent des définitions. Or ceux qui nous donnent des sciences ont coutume de nous donner aussi des définitions; mais il n'en est pas ainsi des législateurs, & encore moins de la Religion. Ainsi la Ste. Ecriture aussi-bien que la tradition nous fournissant certains termes, & ne nous en donnant pas en même tems des définitions précises, cela fait qu'en voulant expliquer les choses, nous sommes réduits à faire des hypothèses possibles, à peu près comme on en fait dans l'Astronomie. Et souvent les Jurisconsultes sont obligés d'en faire autant, cherchant à donner au mot un sens, qui puisse satisfaire en même tems à tous les passages & à la raison. La différence est, que l'explication des mystères de la Religion n'est point nécessaire, au lieu que celle des Loix est nécessaire pour juger les différens. Ainsi en matière de mystère le meilleur seroit de s'en tenir précisément aux termes révélés, autant qu'il se peut. Je ne sçai pas assez, comment s'expliquent Messieurs Cudworth & Sherlock, mais leur érudition qui est si connue, fait que je ne doute point qu'ils n'ayent donné un bon sens à ce qu'ils ont avancé. Cependant j'oserois bien dire, que trois Esprits

Tom. I.

D

in-

infinis étant posés, comme des substances absolues, ce seroient trois Dieux; nonobstant la parfaite intelligence, qui feroit que l'un entendroit tout ce qui se passe dans l'autre. Il faut quelque chose de plus pour une unité numérique, autrement Dieu qui entend parfaitement nos pensées, seroit aussi uni essentiellement avec nous, jusqu'à faire un même individu. De plus ce seroit une union de plusieurs natures, si chaque personne a la sienne, savoir, si elle a sa propre infinité, sa science, sa toute-puissance: & ce ne seroit nullement l'union de trois personnes qui ont une même nature individuelle, ce qui devroit pourtant être.

Je n'ai point vu non plus ce que Monsieur *Wallis* & le Docteur *S-h*, qui ont été cités ici, ont écrit sur ce sujet, & je ne doute point, qu'ils ne se soient expliqués d'une manière conforme à l'orthodoxie; car je connois la pénétration de Mr. *Wallis*, qui est un des plus grands Géomètres du siècle, & qui ne se démentira jamais, de quelque côté que son esprit se puisse tourner, outre que l'Auteur de ce livre avoue que l'explication de Mr. *Wallis* a eu l'approbation publique. Cependant j'ose dire qu'une personnalité semblable à celle dont *Cicéron* a parlé, quand il a dit: *Tres personas unus sustineo*, ne suffit pas. Ainsi suis-je comme assuré, que Mr. *Wallis* aura encore ajouté autre chose. Il ne suffit pas non plus de dire, que le Père, le Fils, & le S. Esprit diffèrent par des relations semblables aux modes, tels que sont les postures, les préférences ou les absences. Ces sortes de rapports attribués à une même substance, ne feront jamais trois personnes diverses existantes en même tems. Ainsi je m'imagine que ce Mr. *S-h*, quel qu'il puisse être, ne se fera point contenté de cela. Il faut donc dire, » qu'il y a des relations dans la substance divine, qui distinguent les personnes, puisque ces personnes ne sauroient être des substances absolues. Mais il faut dire aussi, que » ces relations doivent être substantielles, qui ne s'expliquent pas assez » par des simples modalités. « De plus il faut dire, que les personnes divines ne sont pas le même concret sous différentes dénominations ou relations, comme seroit un même homme, qui est poète & orateur, mais trois différens concrets respectifs dans un seul concret absolu. Il faut dire aussi, que les trois personnes ne sont pas des substances aussi absolues que le tout.

Il faut avouer, qu'il n'y a aucun exemple dans la nature, qui réponde assez à cette notion des personnes divines. Mais il n'est point nécessaire qu'on en puisse trouver, & il suffit que ce qu'on en vient de dire n'implique aucune contradiction ni absurdité. La substance divine a sans doute des privilèges, qui passent toutes les autres substances. Cependant comme nous ne connoissons pas assez toute la nature, nous ne pouvons pas assurer non plus qu'il n'y a, & qu'il n'y peut avoir aucune substance absolue, qui en contienne plusieurs respectives.

Cependant pour rendre ces notions plus aisées par quelque chose d'appro-

prochant, je ne trouve rien dans les créatures de plus propre à illustrer ce sujet, que la réflexion des esprits, lorsqu'un même esprit est son propre objet immédiat; & agit sur soi-même, en pensant à soi-même, & à ce qu'il fait. Car le redoublement donne une image ou ombre de deux substances respectives dans une même substance absolue, savoir de celle qui entend, & de celle qui est entendue; l'un & l'autre de ces êtres est substantiel, l'un & l'autre est un concret individu, & ils diffèrent par des relations mutuelles, mais ils ne font qu'une seule & même substance individuelle absolue. Je n'ose pourtant pas porter la comparaison assez loin, & je n'entreprends point d'avancer que la différence, qui est entre les trois personnes divines, n'est plus grande que celle qui est entre ce qui entend & ce qui est entendu, lorsqu'un esprit fini pense à soi, d'autant que ce qui est modal, accidentel, imparfait, & mutable en nous, est réel, essentiel, achevé & immuable en Dieu. C'est assez que ce redoublement est comme une trace des personnalités divines. Cependant la Ste. Ecriture appelant le Fils, *Verbe* ou *λογος*, c'est-à-dire, verbe mental, paroît nous donner à entendre que rien n'est plus propre à nous éclaircir ces choses, que l'analogie des opérations mentales. C'est aussi pour cela que les Pères ont rapporté la *volonté* au S. Esprit, comme ils ont rapporté l'*entendement* au Fils, & la *puissance* au Père, en distinguant le *pouvoir*, le *savoir*, & le *vouloir*, ou bien le Père, le Verbe, & l'Amour.

LETTRE DE Mr. LEIBNIZ

A un ami, sur le péché originel.

JE vous renvoie Mr. avec remerciement les conjectures sur le péché originel. L'auteur a droit de rejeter l'opinion de *Flacius*, & il a raison de dire, que ce qui est substantiel à l'ame, n'est point corrompu, & je crois même qu'on peut accorder, que la dépravation de la nature humaine par le péché n'est autre chose que l'infection de la source des pensées. Mais lorsque l'Auteur veut que le péché originel ne consiste que dans les pensées mêmes, & qu'il n'y a point d'autre dérèglement, il semble qu'il dit un peu trop. Je crois pourtant, qu'on le doit expliquer favorablement par lui-même, puisqu'il entend par pensées non seulement l'acte de la pensée, mais encore les habitudes & les dispositions; & c'est je crois ce qu'il appelle pensées habituelles.

Il faut faire distinction dans l'ame entre l'essence & les propriétés essentielles d'un côté, & les modifications accidentelles de l'autre; mais il faut

faut encore distinguer les modifications en qualités, & en actions ou passions. Les qualités sont durables, mais les actions ou passions sont transitives. Ces qualités sont des dispositions, des habitudes, ou des inclinations à l'action & à la passion, & sont encore ou nées avec nous, ou acquises. Ainsi quand on considère bien ces distinctions, toutes difficultés disparaissent d'elles-mêmes. Il est manifeste que ce qui est essentiel à l'âme, n'est point changé, autrement l'âme seroit détruite. Donc le péché originel ne sauroit être autre chose, que ce qui s'appelle chez les Philosophes *habitus innatus*, dont le sujet est la substance même avec ses facultés, où le mal a pris racine, puisqu'il est durable, & consiste ainsi non seulement dans les pensées, mais encore dans la source qui les produit. Maintenant pour rechercher plus particulièrement ce que c'est que cette habitude, on peut dire, qu'il y a des idées dans l'entendement, & des inclinations dans la volonté, qui sont nées avec l'homme, & qui en répondant aux imperfections du corps, font que l'homme est porté au mal. Et l'Auteur reconnoit lui-même, qu'on peut naître non-seulement avec l'idée de quelque chose, mais encore avec une inclination ou aversion, qui accompagne une idée corporelle. Ainsi l'homme dans cet état de la nature corrompue a la disposition de n'être frappé aisément que par les sentimens confus des biens & des maux sensibles, jusqu'à ce qu'il se désabuse par l'expérience ou par l'instruction : au lieu que dans un état plus sublime, il avoit des sentimens plus distincts, qui l'empêchoient de se borner aux sens & autres biens particuliers. Cependant il faut croire, qu'il y avoit encore dans cet état de la nature entière une vicissitude de pensées, & que l'esprit ne pouvant pas être toujours bandé aux choses intelligibles, s'abaïssoit quelquefois pour jouir des objets sensuels, & ce fut dans cet état qu'il fut surpris par le péché. Ainsi lorsque l'Auteur demande l'origine du péché d'Adam, il faut répondre, qu'il est venu de l'imperfection ou limitation originelle des créatures, qui les empêche d'être des Dieux.

EPISTOLA AD AMICUM,

De Amore Dei.

A *Moris* conceptus optime hauritur ex Germanico. Germani *amare* expriment, *gern sehen*; *odisse*, *nicht gern sehen*. Huic *amare* est contemplatione alicujus rei delectari. Jam quanto profundior cognitio, tanto major delectatio. Juvat usque morari & conferre cum amore divino. Ergo qui Deum vult super omnia amare, cognoscat ejus pulchritudinem præ aliis rebus necesse est. Pulchritudo alicujus virginis, exempli gratia ut

ut cognoscatur, non sufficit contemplari ejus digitum, nec omnes ejus articulos ad poros usque & crines contemplari necesse est, sed ictu quasi oculi tota obeunda est. Ita Dei opus aliquod contueri non sufficit, nec omnia ejus opera perlustrasse necesse, aut possibile est, sed sufficit ideam quandam in universum sibi de eo solidam formasse; esse nimirum ens sapientissimum & » potissimum universi. Hujus entis amor in eo consistit, » ut credamus, quicquid agit, bonum esse, contenti satis, non queruli, » non morosi, non repugnantes, & contra stimulum calcitrantes, tum ut non negligamus occasionem promovendi boni universi; si violaverimus illas leges, sarcire eas omni ope conemur.

LETTRE A Mr. BURNET,

De l'Amour de Dieu. 1697.

La question, que vous dites être chez vous sur l'amour de Dieu, est aussi agitée en France entre l'Archevêque de Cambrai, Précepteur du Duc de Bourgogne, & l'Evêque de Meaux, ci-devant Précepteur du Dauphin. Il y a longtems que j'ai examiné cette matière, car elle est de grande importance; j'ai trouvé, que pour décider de telles questions, il faut avoir de bonnes définitions. Vous trouverez ma définition dans la préface de mon code diplomatique, où je dis: *amare est felicitate alterius delectari*, trouver son plaisir dans la félicité d'autrui. Et par cette définition on peut résoudre cette grande question, comment l'amour véritable peut être désintéressé, quoique cependant il soit vrai que nous ne faisons rien que pour notre bien. C'est que toutes les choses que nous désirons pour elles-mêmes, & sans aucune vue d'intérêt, sont d'une nature à nous donner du plaisir par leurs excellentes qualités; de sorte que la félicité de l'objet aimé entre dans la nôtre. Ainsi vous voyez, Monsieur, que la définition termine la dispute en peu de mots, & c'est ce que j'aime.

REMARQUES

Sur la perception réelle & substantielle du corps & du sang de notre Seigneur.

Pour voir s'il y a moyen de convenir que Messieurs les Reformés admettent une perception véritablement réelle du corps & du sang de notre Seigneur,

1. Il faut savoir préalablement s'ils se tiennent à la Confession de l'Eglise Gallicane, faite du tems du Colloque de Poissy, & à ce que Calvin a dit dans ses Institutions, & dans plusieurs autres endroits de ses écrits, touchant la perception réelle & substantielle du corps de Jesus Christ.
2. S'ils reconnoissent, que dans le mystère du Saint Sacrement, & dans la manducation des fidelles, il se passe quelque chose de surnaturel, comme Calvin le reconnoit en termes exprès.
3. Puisque nous sommes nourris, suivant la Liturgie Gallicane, de la substance de Jesus Christ, s'ils ne reconnoissent, que cette substance ne consiste pas dans la seule divinité.
4. S'il n'est raisonnable de suivre l'explication literale, s'il est possible, pour ne pas ouvrir la porte aux Sociniens.
5. D'autant plus que l'Eglise a toujours cru une perception réelle, comme le croient aujourd'hui toutes les Eglises Orientales.
6. La seule chose, qui nous pourroit dispenser de nous attacher à la lettre du Testament de Jesus Christ, seroit s'il y avoit une absurdité ou impossibilité dans le sens literal. Et c'est ce qui reste à examiner.
7. On vient donc à l'examen de la nature du corps. Plusieurs mettent en fait, qu'ils ne connoissent que deux attributs, la pensée & l'étendue; & ils disent, que la pensée constitue l'esprit, & que l'étendue constitue le corps. Si cela étoit, il seroit très sûr qu'il y auroit implication de contradiction de dire, qu'un corps ou sa substance soit unie immédiatement à quelque autre substance éloignée.
8. Mais il s'en suivroit aussi, que Dieu ne pourroit faire agir les corps *in distans*, ni les faire passer à travers d'un autre corps &c. ce qui paroît hardi.
9. D'autant plus qu'on ne s'appuye que sur des hypothèses précaires ou arbitraires toutes pures. Car il n'est point vrai, il n'a point été prouvé, il est même éloigné des sentimens de l'ancienne Philosophie, que la nature du corps consiste dans l'étendue.

10. Monf.

OPERA THEOLOGICA.

31

10. Monf. Huygens disoit fort bien que l'idée que quelques-uns se forment du corps, est justement celle qu'il a du vuide.
11. Au contraire il est aisé de faire voir, qu'on ne sauroit expliquer par la seule notion de l'étendue, ni la force, ni les loix du mouvement, ni l'inertie naturelle du corps, ni plusieurs autres phénomènes.
12. Bien loin que l'étendue soit quelque chose de primitif dans le corps, on voit clairement, que sa notion est résoluble, & enferme multitude, continuité, diffusion; qu'ainsi elle est relative, & suppose quelque chose, qui doit être multiplié, résolu, diffus ou étendu, comme l'étendue de la couleur, de la pesanteur, de la résistance. Ainsi c'est en cela que l'essence ou constitution primitive du corps consiste.
13. Or ce qui est continué & répété dans le corps est proprement la résistance, sans laquelle il n'y auroit point de corps, mais seulement un espace vuide, incapable de changement.
14. Ainsi pour revenir aux anciens, & à la vérité, l'essence du corps consiste dans la force primitive de pâtre & d'agir, dans la passivité & activité, en un mot dans la résistance. La passivité primitive est ce que j'appelle forme, ou ce qu'*Aristote* appelle antelechie première.
15. L'expérience fait voir, qu'il y a de l'activité & de la résistance dans les corps, & qui fait que ceux, qui les mettent dans la seule étendue, sont obligés de les dépouiller de toute l'action, & de Dieu, que c'est Dieu seul qui agit. Ce qui est un sentiment étrange, & montre bien le défaut de l'hypothèse.
16. L'essence du corps consistant dans la force, l'application de la force aux dimensions s'ensuit naturellement, par l'intention de Dieu, qui a voulu, que tout se fit suivant certaines règles mathématiques, *pondere, numero, mensura*. Et c'est en conséquence de cela, que les corps ordinairement n'opèrent point *in distans*, qu'ils n'occupent pas tantôt un plus grand, tantôt un moindre espace &c.
17. Mais ce que Dieu a voulu pour le bon ordre des choses, ne l'oblige pas lui-même, qu'il ne puisse changer par des raisons d'un ordre supérieur.

DE

DE CONSECRATIONE EUCHARISTIÆ,

Occasione Dissertationis Pfaffii.

Vir Celeberrimus, *Christianus Matthæus Pfaffius*, suis *Irenæi Fragmentis* nuper editis, de quibus dicemus (*), cum primum ad nos pervenerint, adjecit *Dissertationem de consecratione Eucharistica*. Ibi p. 459. 466. quædam in *Dissertatione de Consensu Fidei & Rationis*, laudatissimo a nobis operi Theodicæ præmisso, sibi displicere notavit: sed nunc gratum sibi fore testatus est, si publice significemus, melius edoctum esse de mente Illustris Autoris, qui operationis immediatæ comparatione utatur, ita ut veram præsentiam corporis & sanguinis Domini in Sacramento Eucharistiæ non excludat, & unionem inter rem cœlestem & terrestrem negando, non neget earum conjunctionem in actu perceptionis, in qua consistit unio sacramentalis nostrorum Theologorum, sed tantum rejiciat vinculum quoddam seu tertium rebus superadditum, quod per unionem sæpe intelligunt Philosophi, tanquam modificationem res uniendas connectentem, sive localem inclusionis aut adhæSIONIS, sive hypostaticam, qualis est animæ & corporis, verbi & humanitatis, sive aliam his analogam, quoniam hoc foret Entia multiplicare præter necessitatem & in perplexitates philosophicas sese induere, & fortasse conjunctionem ultra actum perceptionis extendere, cum sine ullo alio rebus superaddito, sufficiat divina institutio ad conjunctionem efficiendam, ut rem terrestrem fumentes simul cœlestis verissime participes fiamus.

(*) Ce Morceau-ci ayant été donné aux Auteurs du Journal de Leipsick pour y être inséré, il paroît que ce sont eux qui parlent, quoique ce fût M. De Leibniz qui eût composé lui-même cet article.

EXCERPTUM EX EPISTOLA
LEIBNITII AD AMICUM.

De Stato Innocentium Infantum &c. Et de iis qui Christum non cognoverunt.
A. 1697. mense Novembri scripta.

Inprimis placet optimum virum Cardinalem Sfondratum post fata defensorum reperisse &c. Duo potissimum à Gallæ Prælati quibusdam re-

prehendi video. Primum est, quod dixerit, *statum innocentium infantum*, qui ad gloriam non perveniunt, præstare ipsi regno. Ego tamen aliorum inclinem, nihil tamen in ea sententia esse puto, quod censuram mereatur. Nam ob horrorem peccati putasse videtur Eminentissimus Cardinalis, præstare nunquam peccare actualiter, quam cœlorum regno potiri. Sane si cui offeratur optio, utrum malit, non poterit peccatum eligere, eo ipso enim perderet regnum; itaque certa ratione sustineri excusative sententia Cardinalis potest.

Alterum, quod potissimum reprehendunt, in eo consistit, quod Cardinalis illos, qui invincibili quadam ignorantia fide Christi caruerunt, etiam Ethnicos, non damnet. Ea vero sententia non est nova aut ipsi propria, sed a multis viris præclaris defensa. Unum nunc nominabo *Jacobum Payvam Andradium*, Lusitanum, qui in Concilio Tridentino inter Doctores insignis fuit & scriptis contra Protestantes inclaruit. Is in libro, cui titulus, *explicationes orthodoxæ de diversis religionis capitibus*, cui *Chemnitius* suum celebre examen Concilii Tridentini opposuit, sententiam Clementis Alexandrini defendens multis docet, Dei justitiam non permittere, ut homines damnet, quod fide culpa non sua caruerit. Nec dubito innumeros alios facile inveniri posse eadem sentientes, nec melius defendi poterit Sfondratus, quam adductis conspirantibus gravium Theologorum locis, quod etiam à R. P. Portero non neglectum puto. Ubi ejus apologia ad te deferetur, judicabis rectius de toto negotio, & me quoque reddere poteris instructiorem.

EX ALIA EPISTOLA.

De Infantibus sine Baptismo mortuis, & de Peccato Philosophico.

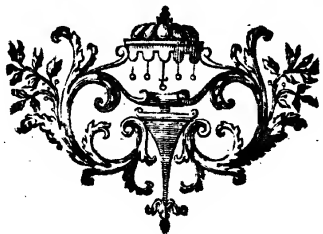
Cardinalem Sfondratum, virum a doctrina & pietate laudatum, defensorum reperisse libenter intelligo, & miror opus fuisse, ut Benedictinis Italiæ Germaniæque auxilio veniret Franciscanus & Hibernus. Sed tanto minus suspectus habebitur *Apologista egregius*, quem nec ordinis nec nationis, sed veritatis & justitiæ cura excitavit. Itaque & R. P. Portero, quem rem bene gessisse confido & gratias agendas censeo. Est is mihi fama doctrinæ, virtutis, illustrisque familiæ cognitissimus. Et licet occasio propioris notitiæ defuerit, magni tamen semper feci virum. Cæterum quæ dixit Cardinalis de infantibus sine baptismo & peccato actuali mortuis, facilius puto defendi posse vel excusari; nam beatitudinem quandam naturalem illis jam multi celebres doctores attribuerunt, & innocentiam actualem cœlorum regno prætulisse videtur optimum

Tom. I.

E

Car.

Cardinalis horrore peccati, & quia nemo, si optio detur, cœlum potius quam innocentiam eligere licite posset, quanquam id, fateor, thesin, quam ille asserit, non satis firmare videatur. Quod etiam dubitasse Cardinalis videri potest *de necessitate fidei explicita*, id puto R. P. *Porterum* aliorum Theologorum Romanæ Ecclesiæ insignium exemplo potuisse vel defendere vel certe excusare. Cum etiam *Jacobus Payva Andradius*, ut alios non memorem, qui in ipso Concilio Tridentino insignis inter Theologos fuit, & scriptis contra Protestantes inclaruit, eadem senserit, fuscque deduxerit in libro, cui titulus; *Explicationes orthodoxæ de diversis capitibus*; qui liber suo tempore magno adeo applausu fuit exceptus, ut ei *Martinus Chemniius* potissimum celebre *examen Concilii Tridentini* opposuerit, ut ipse testatur. Itaque in primis nosse velim, quid ea de re iudicaverit R. P. *Porterus*. Unum mihi videtur excusatu difficilius, quod Eminentiissimus Cardinalis peccato philosophico favisse nimis videtur, quasi non peccet mortaliter, qui Deum non agnoscit. Fortasse scripsit hæc ante *Alexandri VIII.* edictum, & morte præventus locum non correxit. Fortasse etiam hunc casum peccati philosophici tantum ut fictionem impossibilem tractavit, cum ipse paulo ante ignorantiam Dei excusabilem in barbaris ample refutasse. Utcunque se res habeat, quæ ad hæc duo objecta de fide implicita sufficiente, & de peccato philosophico dixerit R. P. *Porterus*, libenter nosse velim.

PRÆ-

PRÆFATIO
ILLUSTRIS LEIBNITII
AD
TENTAMINA THEODICÆÆ.

ARGUMENTUM.

§. 1. **D**E Formalitatibus Devotionis, quarum alia ad ceremonias practicas, alia ad formularia fidei redeunt. §. 2. De formalitatibus devotionis apud Gentes. §. 3. Apud Ebræos. Doctrina Abrahami, Moſis, Jeſu Chriſti, Religionem naturalem in legem transire jubentis; Mahometi. §. 4. J. Chriſtus ſtuit nobis Deum, non ut timendum ſolum, ſed & ut amandum. §. 5. In amore Dei conſiſtit vera pietas, veraque hominum felicitas; loquimur autem de amore illuminato, cujus ardor nempe comitem habeat lucem. §. 6. Patet hinc neceſſitas bonorum principiorum; Deus enim amari nequit, niſi cognoſcantur ejus perfectiones, ſed hæc cognitio ſincerae pietatis principia includit. Scopus vera Religionis eſſe debet, ea inſigere animis, ſed proſe dolor! videmus, ipſos perſepe Religionis Doctores ab hoc ſcopo procul aberraffe. Medas adferre laboravimus Tentaminibus hiſce Theodicææ. §. 7. De duobus inſignibus Labyrinthi Rationis, quorum alter quaſtionem practicam de libero & neceſſario, potiffimum in productione mali, alter quaſtionem theoreticam de continuo & infinito reſpicit. §. 8. De Ratione ignava, ſophiſmate, ab omni tempore homines conturbante. §. 9. De idæa neceſſitatis male intellecta, quæ peperit Fatum Mahometanum. Quid illud? & quid Fatum Stoicum? §. 10. De Fato Chriſtiano. §. 11. Magna hominum turba, Chriſtianorum etiam, quandam Fati Mahometani ſpeciem colunt. §. 12. Quidam fortunam ſequuntur ducem, neque inſelici quandoque ſuceſſu. §. 13. A multis autem tum jaclatur hæc Fati neceſſitas, ubi vitiiſ quæritur tegumentum. §. 14. Qui quis abſurdas fatalis neceſſitatis ſequelas inveneri poſſit? §. 15. Hujus notione falſa quidam decepti, ipſam Divinitatem ſuorum ſcelerum conſortem fecerunt; ac Bælius reſuſcitavit dogma de duobus principiis, altero bono, & altero malo. §. 16. Difficultas circa concurſum, circa præſcientiam divinam, ſi etiam daretur, nullum Dei ad pravas actiones concurſum eſſe. §. 17. Quidam, relicto juſtiæ bonitatiſque divine con-

nubio, totam rem consideratione voluntatis & potentia Dei conficere volunt. §. 18. Sed hæc ratiocinia pari ambulanti passu cum illo Thrasymachi apud Platonem, justum, dicentis, nihil aliud esse, quam id, quod potentiori placet. §. 19. De Peccato Originis, de Gratia, de Prædestinatione. §. 20. De S. Augustini sententia circa hanc materiam. §. 21. De permissione lapsus. §. 23. Quomodo dubiis atque difficultatibus, quæ in his capitulis obversantur, digne occurrere possit? §. 22. §. 23. & quidem in argumento de origine mali. §. 24. in negotio Gratia & Prædestinationis. §. 25-30. Occasionem scribendæ Theodicæ dederunt Controversiæ, cum Petro Bælio reciprocatæ, imprimis circa Harmoniam præstabilitam. §. 31. 32. De Discursu præliminari, Rationem cum Fide circa originem mali conciliante. §. 33. Qualem Auctor illustris statuatur influxum animæ in corpus, vel corporis in animam, Metaphysicum puta. §. 34. Quo sensu dicatur, hominem in conversione uti auxilio Gratia. §. 35. Finis totius commentationis edificatio. §. 36. Conjectura quadam de duobus veterum principijs, Oromasda & Arimano. §. 37. Conclusio.

1. **A**B omnibus retro sæculis observatum est, vulgus hominum devotionem posuisse in formalitatibus: *solida pietas*, hoc est, lux animi ac virtus, nunquam plurimorum fors fuit. Neque id mirum; nihil enim imbecillitati humanæ magis consentaneum; percellimur externa rerum facie, & forma interior discussionem requirit, cujus pauci se capaces reddunt. Quemadmodum vera pietas cernitur in sensibus animi, exercitioque virtutis: ita eam imitantur *devotionis formalitates*, suntque duplicis generis; aliæ nimirum redeunt ad *ceremonias præclicas*, aliæ vero ad *fidei formularia*. Ceremoniæ referunt actus, ad virtutem pertinentes, & formularia sunt veluti quædam umbræ veritatis, ac plus minusve ad puram mentis lucem accedunt. Omnes hæc formalitates forent laudabiles, si earum inventores reddidissent easdem satis aptas ad tuendum & exprimendum id, quod ipsæ imitantur; si ceremoniæ religiosæ, disciplina Ecclesiastica, regulæ Communitatum, Leges humanæ, semper ulum sepimenti cujusdam præstarent, Legi divinæ, ad submovendos nos a vitiorum insultibus, ad aduſefaciendos rebus honestis, & ad virtutem in nostram familiaritatem adducendam. Scopus hic fuit *Mosis*, aliorumque bonorum Legislatores, sapientum Ordinum religiosorum Fundatores, immo vero quam maxime Jesu Christi, divini Religionis castissimæ & luminosissimæ conditoris. Eadem ratione se habent formularia fidei; tolerari possent, si nihil in iis daretur, quod veritati salutari adversum iret, quamvis non omne verum, quod quæritur, in se complecterentur. Sed pluries contingit, ut devotio ritibus suffocetur, lumenque divinum humanis obſcuretur opinionibus.

2. Ethnicæ gentes, ante fundatam Religionem Christianam terrarum incolæ, unum tantum formalitatum genus habebant; usurpabant quidem

ceremonias in cultu suo, sed articulos fidei nullos agnoscebant, nec per somnium unquam de condendis Theologiæ suæ dogmaticæ formularibus cogitabant. Fugiebat eas, utrum sua Numina personæ revera essent, an vero potentiarum naturalium, veluti Solis, planetarum, elementorum, symbola. Neque mysteria illarum in dogmatibus difficilibus, verum in certis quibusdam & arcanis ritibus consistebant, quibus profani, hoc est, ii, qui initiati non erant, interesse omni tempore vetabantur. Ritus isti ridiculi sæpe erant & absurdi, adeoque occultandi, ne in contemptum venirent. Habebant Ethnici suas superstitiones, jactabant miracula; omnia apud ipsos plena oraculorum, auguriorum, præſagiorum, divinationum; Sacerdotes comminiscabantur signa quædam iræ clementiæque Deorum, quorum volebant haberi interpretes. Spectabat hoc ad regendos animos spe metuque eventuum humanorum, sed gravis illa alterius vitæ futuræ consideratio paucos habebat sollicitos, veros de Deo atque anima sensus hominibus instillare neminem coquebat (a).

3. Inter antiquos populos omnes soli Ebræi publica suæ Religionis dogmata habuisse comperiuntur. *Abrahamus & Moses* credendum unum Deum, omnis boni fontem, rerum omnium auctorem, sanciverunt. Ebræi de eo loquuntur ratione Substantiæ Supremæ adprime convenienti, ut stupeas exigui terrarum anguli incolas videre omni reliquo hominum genere sapientiores. Fortassis & aliarum gentium Sapientes de Deo idem interdum dixerunt, verum haud contigit ipsis esse tam felicibus, ut sufficientes nanciscerentur sectatores, dogmatique vim legis tribuere possent. Interim *Moses* doctrinam de immortalitate animorum Legibus suis non immiscuerat (b): conformis quidem ea illius sensibus erat, & a manu

E 3 in

(a) Arbitramur, etiam Gentes systema Theologiæ dogmaticæ habuisse, & excoluisse, sed veritates illæ non admodum in vulgus notæ erant, manebantque apud Philosophos, quos egregie de unitate DEI, de immortalitate animæ, de præmijs, in altera vita pietati justitiæque hominum paratis, loquentes reverimus, ac per eorum discipulos non solum in scholis propagabantur; sed &, quantum per ruditatem atque motus populorum turbidos fieri poterat, cum vulgo, sparsim cerere, si non amplius, tradebantur. Hæc etiam doctrina, arcana quandoque & recondita pro temporum vanitate, viam paravit Apostolis, animos de veritatibus Evangelicis facilius convincendi. Fabulæ quidem multas doctrinas obſcurarunt; consentio, sed, cum plurimæ a Viris doctis & Philosophis excogitæ sint, indice quasi digito ad fagas veritates animos discendi cupidos du-

cebant. *Fabulæ*, ex vero dicit nonnemo; non levia quadam & frugis expertia, otiosorum hominum commenta sunt: immo vero sub eis, velut involucribus atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenio homine digna cognitio, omnis denique sapientia, continetur. Omnia hæc fufius docuimus in Parte II. Tract. nostri de Trinitate, 1737. ed. ubi consensum Gentium in doctrina de DEO Uni-Trino luculentis exemplis confirmavimus.

(b) Moïſes non quidem istiusmodi veritates tam aperte, multique verbis, sermoni suo immiscuit, sed illas, uti & alias, v. g. de existentia DEI, tanquam manifestas, omnibus cognitatas, a nemine unquam inter ipsos in dubium vocatas, supponit, suppositæque hinc inde: in luce velut digito & uno tantum aliquo signo, in memoriam sui populi revocare, novit, uti L. cit. ostendimus.

in manum tradebatur, sed tamen populari ratione nondum sancita fuerat, donec tandem Jesus Christus, sublato velo, utut nulla vi externa munitus, omni tamen virtute legislatoria docuit, animos immortales ad alteram transire vitam, ubi suarum actionum mercedem fas sit recipere. *Moses* præclaras jam tunc protulit notiones de DEI magnitudine ac bonitate, quibus complures excultæ nationes hodie consentiunt: at Jesus Christus omnia istorum attributorum consecraria firmabat, divinamque bonitatem ac iustitiam in iis, quæ DEUS animabus præparat, plenissime effulgere demonstrabat. Non adtingo hic alia doctrinæ Christianæ capita; tantum ob oculos pono, quo pacto Jesus Christus Religionem naturalem in legem transire iusserit, publicique ipsi dogmatis efficaciam dederit. Solus ipse præstitit, quod tot tantique Philosophi frustra tentaverant, cumque tandem Christianis Romanum cederet Imperium, quod potiori terræ cognitæ parti dominabatur, Religio Sapientum facta est Religio populorum. *Mahometus* superveniens a magnis illis Theologiæ naturalis præceptis non recessit: illius sectatores adeo ea ad remotissimas Asiæ Africæque gentes diffuderunt, ad quas Religio Christiana nondum pervenerat, inque locis non paucis superstitiones ethnicas, veræ de DEI unitate, & animorum immortalitate, doctrinæ contrarias, aboleverunt.

4. Patet, Jesum Christum, perfectis iis, quæ *Moses* inchoaverat, voluisse, ut supremum Numen fieret typus non nostri solum timoris, nostræque venerationis, sed amoris etiam nostri, tenerrimique adfectus. Hoc erat homines in antecessum beatos reddere, inque hac mortalitate ipsis prælibandam præbere futuræ vitæ felicitatem. Nihil enim acceptius, quam amare id, quod amore dignum est. Amor est adfectus ille, qui facit, ut oblectemur perfectionibus rei, quam amamus: at DEO nihil est perfectius, nihilque suavius. Ut ametur, sufficit ejus perfectiones intueri; quod quidem facile est, cum earum ideas in nobis ipsis reperiamus. Perfectiones Dei sunt perfectiones animarum nostrarum, sed absque limitibus ab illo possessæ: Oceanus is est, a quo nos stillas tantum accepimus: est in nobis aliquanta potentia, aliquanta cognitio, aliquanta bonitas; sed in Deo omnes plenæ sunt atque integræ. Ordo, proportionis, harmonia mirifice nos adficit, exemplo esse potest Pictura & Musica: Deus totus ordo est, proportionum concinnitatem nunquam non servat, præstat harmoniam universalem: omnis pulchritudo radiorum ejus est effluvium (c).

5. Ma-

(c) Via hæc investigandi attributa divina, dicitur *Eminentia* & *Perfectionis*, qua perfectiones, in entibus finitis obvias, liberamus limitibus, & Deo tribuimus, adeoque a perfectionibus finitis argumentamur ad perfectiones Dei infinitas. Sedulo autem hic investigandum est, quid in attributis

nostris vere & proprie sit reale, ne Deo imperfectiones adscribamus. Altera via est *Causalitatis*, qua ad effectus attributorum Dei attendimus, atque ex iis causæ rationem inferimus. Vid. *illustris Biffigeri Dilucid. Philosoph. Sect. V. Cap. III. §. 418*:

5. Manifeste hinc conficitur, veram pietatem, immo veram felicitatem, consistere in amore Dei, sed in amore illuminato, cujus ardor comitem habeat lucem. Hoc amoris genus illud in bonis actionibus delictum gignit, quod virtutem alius attollit, omniaque ad Deum, tanquam ad centrum, referendo, humana transvehit ad divina. Dum enim officii nostri partes exolvimus, dum Rationi obtemperamus, supremæ Rationis mandata exsequimur, omnia nostra consilia ad commune bonum dirigimus, a Dei gloria haudquaquam diversum; persensimus, utilitatem privatam longe maximam effulgere in cura utilitatis generalis, nobisque ipsi satisfacimus, dum veris hominum commodis procurandis lætamur. Sive res ex voto succedat, sive non succedat, eventu sumus contenti, ubi in Dei voluntate acquiescimus, haud nescii, id, quod ipse velit, esse optimum: at, priusquam voluntatem suam eventu certo declaraverit, conamur eidem obviam ire, agendo id, quod mandatis suis videtur esse quam maxime consentaneum. Quando animus ita adfectus est, sinistris casibus nihil offendimur, non nisi vitiis nostris angimur, nec ingrati hominum mores beneficæ liberalisque indolis nostræ exercitium suspendunt. Charitas nostra humilis & modestiæ plena est, nec adfectat imperium: ad defectus nostros & aliorum dotes ex æquo attenti, carpere nostras actiones contendimus, & excusare atque corrigere alienas, tum ut nos ipsi perficiamus, tum ne cuiquam faciamus injuriam. Nulla viget pietas, ubi nulla est charitas, & sine animo, ad beneficentiam officiaque parato, sinceram exlubere devotionem haudquaquam possumus (d).

6. Egregia indoles, educatio commoda, hominum piorum, ac virtute insignium, consuetudo, plurimum quidem ad felicem hunc animi statum comparandum conferre possunt; sed id, quod maxime mentes adlicit, sunt bona principia. Jam ante dixi, lumen ardori jungendum est, perfectionibus intellectus perfectiones voluntatis sunt consummandæ. Actus, virtuti perinde atque vitio conformes, nudæ consuetudinis effectus esse queunt; addici iis animus potest: at virtus, quæ cum ratione consentit, quæ ad DEUM, supremam omnium rerum Rationem, refertur, in cognitione fundata est. Nequit amari DEUS, nisi ejus perfectiones cognoscantur, hæcque cognitio sinceræ pietatis principia includit. *Scopus veræ Religionis* esse debet, eadem infingere animis: sed nescio, quo pacto persæpe acciderit, ut homines, ut ipsi Religionis Doctores, ab hoc scopo procul aberrarint. Contra intentionem divini nostri Magistris, devotio ad ceremonias

(d) Socrates, Princeps & communis Pater antiquorum Philosophorum, simili ratione iis jam temporibus philosophus est, docens, hominem, quem unice ipsius Philosophia spectabat, duabus fere rebus occupari, *Contemplatione Dei*, & *Con-*

versatione cum hominibus: doctrinam illius hinc bifariam partiendam. *Moralis* hæc est, in quantum spectat primam partem: *Moralis*, in quantum potest. Vid. *Stancij Hystor. Philos. in Vita Socrat.*

monias reducta est, doctrinaque formulis onerata. Sæpissime ceremoniæ istæ non admodum aptæ fuerunt ad alendum virtutis exercitium, formulæque interdum sufficienti destituebantur lumine. Quis credat? Christiani sibi persuaserunt, se posse devotos esse citra dilectionem hominis focii, & pios citra amorem DEI; aut certe crediderunt, diligere hominem focium posse sine studio ejus inserviendi commodis, & amari DEUM sine ipsius cognitione. Plurima effluxerunt sæcula, antequam publicum hunc errorem satis perspectum sibi reddidit; & etiamnum restant ingentes regni tenebrarum reliquiæ. Videmus quandoque homines, de pietate, de devotione, de religione multa verba facientes, quin & earum magisterium professos, de divinis tamen perfectionibus haud satis digne instructos. Supremi universitatis Arbitri bonitatem & justitiam sinistra concipiunt, fingunt sibi DEUM, imitatione & amore indignum. Hoc est, quod mihi periculosis obnoxium esse videbatur consecrariis; quandoquidem maxime interest, ipsum pietatis fontem nullo esse veneno infectum. Antiqui errores eorum, qui Divinitatem adularant, aut qui eam in malum principium transmutarant, hac nostra ætate subinde renovati sunt: ad potentiam DEI, cui nihil resistere potest, conversus gradus, quando de summa illius bonitate manifestanda potius agebatur; & auctoritas quædam despotica introducta est, ubi potentia, perfectissimæ sapientiæ legibus temperata, concipienda erat. Observavi has sententias, damnum haud incertum minantes, suffulciri præsertim notionibus quibusdam perplexis, quas sibi de Libertate, Necessitate, & Fato, nonnulli efformaverant; ac pro re nata non una vice calamum adripui ad capita tanti momenti in majore luce collocanda. Tandem vero necessum habui, cogitationes meas de omnibus his argumentis, inter se connexis, colligere, publicoque ante oculos ponere. Hoc autem a me susceptum est in *Tentaminibus*, quæ nunc divulgo, de *Bonitate Dei*, *Libertate Hominis*, & *Origine Mali*.

7. Duo dantur Labyrinthi insignes, in quibus Ratio persæpe aberrat: alter respicit grandem de *Libero & Necessario* quæstionem, potissimum in productione & origine *Mali*; alter cernitur in discussione *Continuitatis & Indivisibilitatis*, quæ illius elementa esse videntur, in qua quidem discussione sub censum venire debet consideratio *Infinii*. Prior quæstio totum pene genus humanum disturbat; posterior autem solos exercet Philosophos. Erit forsitan alias occasio explicandi, quid de Continuo sentiam, atque monendi, quod, ob non bene conceptam substantiæ materiæque naturam, falsæ positiones fabricatæ sint, quæ ad insuperabiles difficultates ducunt, quarum usus esse deberet harum ipsarum positionum eversio. Quodsi vero cognitio Continuitatis magni est ad Theoriam momenti, Necessitatis certe intelligentia non est minoris ad praxin, atque hoc cum capitibus adnexis, Libertate scilicet Hominis, & Justitia DEI, erit hujus mæ Commentationis argumentum.

8. Ab omni vero tempore conturbavit homines sophistica quoddam, quod

quod Veteres *Rationem ignavam* adpellarunt, propterea quod ad desidiæ incuriamve ad minimum omnium rerum, & ad sequendum præsentis voluptatis impetum, tendebat. Quodsi namque, agebant, futurum est necessarium, id, quod evenire debet, eveniet, quidquid ego agam. Atqui, pergunt, futurum est necessarium, sive quia Divinitas omnia prævidet, eaque præfinit etiam administrando, quæcunque in universo sunt, sive quod omnia eveniunt necessario, per nexum causarum; seu denique per naturam ipsam veritatis, determinatæ in enunciationibus, quæ de futuris eventibus formari queunt, quemadmodum videre est in omnibus aliis enunciationibus, cum enuntiatio in se ipsa semper debeat esse vera vel falsa, quamvis nos, utrum eorum locum habeat, non semper dignoscamus. Atque omnes hæc determinationis rationes, quæ diversæ videntur esse, veluti lineæ ad idem centrum tandem concurrunt; est enim in eventu futuro veritas aliqua, per causas prædeterminata, quam Deus has constituendo causas præstituit.

9. Idea Necessitatis, male intellecta, ad usum adplicata, peperit id, quod *Fatum Mahumetanum* adpello; quoniam Turcæ, ob rationes jam relatis similes, discrimina non vitare, nec loca lue infecta relinquere, perhibentur. *Fatum* enim, quod vocant *Stoicum*, non erat tam atrum, quam vulgo depingitur, nec homines a cura rerum suarum avocabat, sed tendebat ad præstandam illis tranquillitatem in eventibus, ex consideratione necessitatis, quæ sollicitudinem anxietatemque nostram inutilem reddidit: qua in parte Philosophi isti a doctrina nostri Sospitatoris non penitus recedebant, quippe qui istiusmodi sollicitudines intuitu craftini diei dissuadet, comparans eas cum curis inutilibus, quas homo sibi crearet, ad statutam suam accessionem facere molitus.

10. Verum quidem est, quod placita Stoicorum (& fortassis etiam aliorum nostri temporis Philosophorum celebrium,) qui jactatæ huic necessitati insistant, non nisi patientiam coactam mentibus instillare possint (e), cum contra Sospitator noster, sublimiora cogitata inspirans, artem nos insuper doceat semper gaudendi, confirmando, dum Deus, perfecte bonus & sapiens, omnium rerum tam sedulam curam gerat, ut ne capillum quidem capitis nostri unicum negligat, omnimodam in illo ponendam esse fiduciam: quin immo deprehensuros nos, si capere rerum seriem possemus, melius aliquid, quam quod facit, ne optari quidem posse, five res absolute, five comparate ad nos, spectentur. Itaque res perinde se habet, ac si diceretur: Explete officii vestri partes strenue, & in eo

Tom. I.

F

dein-

(e) Huc v. g. referenda ipsa *Zenonis*, Stoicorum Antesignani, agendi ratio. Hic, cum e schola exiret, lapsus, digitum fregit. Manu igitur terram feriens, Niobes istud ex Tragedia repetiit:

En adsum, quid me, oro, vocas? Atque sic domum se conferens, vel, ut alii perhibent, eo ipso loco, laqueo vitam finivit. Vid. *Diogenis Laertii Vita Zenonis*, p. 454, ed. Steph.

deinceps acquiescite, quod eveniet, non solum, quia divinæ providentiæ, aut naturæ rerum, resistere non valetis, (quod quidem ad tranquillitatem, non item ad gaudium sufficit,) sed etiam, quia cum optimo Domino vobis est negotium. Atque hoc nuncupari potest *Fatum Christianum*.

11. Interim palam est, maximam hominum vim, etiam Christianorum, quamvis ipsi non satis agnoscant, in actionibus quandam Fati Mahumetani speciem immiscere. Constat quidem, eos haud ferari, aut pigriari, ubi pericula evidentia, vel spes manifestæ & ingentes se offerunt; subducent namque se tectis, ruinam minitantibus, ac præcipitium, in via occurrens, cavebunt; fodient item terram, quo thesaurum semiconspicuum eruant, neque expectabunt, dum ille a Fato penitus expediatur. At ubi bonum vel malum procul distitum, & dubium & remedium molestiam parit, aut parum est ad palatum nostrum, tum vero Ratio ignava nobis esse bona videtur; exempli gratia, si de conservanda valetudine, immo & vita ipsa victu sobrio tuenda, agatur, ii, quibus istud consilium datur, persæpe respondent, dies nostros esse numeratos, & nequiquam se adversus destinatum sibi a Deo sortem luctaturos. At iidem isti homines, malè, quod neglexerant, imminente, ad remedia vel maxime ridicula confugiant. Eodem fere modo ratiocinantur, si quando deliberatio est paullo spinosior, veluti, ut exemplo rem illustremus, dum quis apud se querit, *Quod viam seclabor iter?* quod institutum amplectendum? cum de uxore ducenda, de bello gerendo, de prælio ineundo, agitur: his enim in casibus plurimi, discussionis laborem pertæsi, forti vel inclinationi se suæ permittent, quasi Ratio non, nisi in casibus facilibus, vocanda in consilium foret. Tunc ergo sæpius ratiocinationem instituent more Turcarum, (quamvis id nonnulli male adpellent divinæ se Providentiæ permittere, quod tum demum locum habet, quando quis officio suo probe defunctus est,) & valebit Ratio ignava, desumpta a fato, impediri nescio, quo legitimi ratiocinii onus excutatur, neque considerabunt, si ratiocinium hoc contra Rationis usum acceptandum esset, id semper habiturum locum, sive deliberatio facilis foret, sive non. Hæc ignavia ex parte fons est superstitionum rituum, Hariolis frequentium, in quos homines æque facile incidunt, atque in lapidem philosophicum, quod compendiosas ad felicitatem sine labore perveniendi vias vellent.

12. Non hic loquor de iis, qui fortunæ se totos committunt, quia fortuna prius favente usi sunt, quasi quid constans in ea firmumque reperiretur. Eorum argumentandi ratio a præterito ad futurum tam exile fundamentum habet, quam Astrologiæ, aliarumque divinationum, principia; nec secum exputant, esse communiter in fortuna fluxum refluxumque, una marea (æstum quasi maris) quemadmodum Itali ludum illum chartarum ludentes, quem *Bassetum* nuncupant, adpellitare illud consueverunt, instituuntque hinc in eo quasdam singulares observationes, quibus tamen nimium fidere nemini suaferim. Interim hæc in fortunam fiducia

cia sæpius animum adfert hominibus, & præsertim militibus, & reapse illis bonam fortunam, quam sibi tribuunt, conciliat; uti sæpe numero prædictiones prædicta efficiunt, & uti Mahumetani sua de Fato opinione fieri feruntur audaces. Ita ipsi errores interdum suam habent utilitatem; sed plerumque ut aliis erroribus medeantur, & Veritas in universum longe nobiliore stat pretio (f).

13. Verum enim vero tunc præcipue iactata hac Fati necessitate abutimur, cum eam vitiis nostris, effrenatæque licentiæ excusandæ, obtendimus. Audi vi sæpe excitati ingenii juvenes, audacia eorum judicia æmulantes, quos Animos fortes adpellare solent, incassum prædicari virtutem, vitia vituperari, præmiorum spem concipi, poenarumque metu excrucitari, cum de factorum libro dici queat, *Quod scriptum, scriptum est*, nec in eo quidquam vitæ nostræ ratio mutare possit; atque ita satius esse, indulgere suo ingenio, eaque tantum persequi, quæ nos in præsens oblectare valeant. Illi rationem nullam habebant absurdarum argumenti huius, nimium probantis, consequentiarum: probaret enim, exempli causa, absorbendam esse suavem potiunculam, etiamsi illam veneno infectam probe nossent. Etenim eadem ratione, si valeret, dicere potero: si scriptum sit in dipthera Parcarum, toxicum illud mihi nunc exitum adlaturum, aut certe nociturum, id esse eventurum, quamvis potionem istam non deglutierim; sin vero scriptum id non sit, nihil eventurum, etiamsi potionem hauserim; atque sic impune me genio meo gerere morem posse, sumendo id, quod delectat, utut sit perniciosissimum, quod quidem manifestam absurditatem prodit. Obiectio hæc reprimebat eos aliquantulum, at semper tamen ad ratiocinium suum, variis modis inflexum, revertentur, donec tandem illis offensum fuit, in quo consisteret vitium sophismatis. Nimirum falsum est, quod res eventura sit, quicquid agas; eveniet illa, quia facis, quod ad eam ducit: & si eventus sit scriptus, causa quoque, illum promovens, scripta erit. Itaque effectuum causarumque nexus tantum abest, ut doctrinam necessitatis, moribus infensæ, stabiliat, ut potius ei profligandæ adprime inserviat.

14. Verum, licet pravæ, & ad effrenem licentiam ducentes, intentiones abessent, poterit tamen quis aliter absurdas fatalis necessitatis sequelas intueri; si nimirum perpendit, ea destrui libertatem arbitrii, moralitati actionis tam intime innexam; cum neque iustitia, neque iniustitia, nec laus, nec vituperium, nec poena, nec præmium, in actionibus necessariis locum habere possint, nec quisquam ad faciendum id, quod fieri nequit, aut ad omittendum, quod sine discrimine necessarium est, adstringi queat. Aberit forsân animus abutendi cogitatione hac in vitii pa-

F 2

* troci-

(f) Multis forsân placebit illud Philosophi: præstat rationabiliter esse infelicem, quam absque ratione felicem.

trocinium, sed anceps tamen atque attonitus interdum hærebis, ubi iudicium de actionibus alienis ferendum erit, aut potius, ubi respondendum objectionibus, quarum aliquæ ipsum quoque Deum spectant, de quibus statim loquar. Et quoniam necessitas insuperabilis impietati januam aperiret, sive ob scelerum impunitatem, quæ ex illa concludi posset, sive quia inutile foret, torrenti, cuncta rapienti, resistere velle, magni profecto refert, diversos notare gradus necessitatis, & ostendere, quod eorum aliqui nocere non possint, uti e contrario alii admitti nequeant, quin perniciosus locus cedatur consequentiis.

15. Nonnulli longius adhuc progrediuntur, & ad probandum, quod virtus ac vitium nec prosint, nec obfint, necessitatis obtentu abuti minime contenti, audent Divinitatem scelerum suorum confortem facere, antiquos imitantes Paganos, qui causam suorum criminum in Diis quæstiverunt, quasi Numine aliquo ad peccandum compulsi essent. Philosophia Christianorum melius, quam illa veterum, dependentiam rerum a primo Auctore, ejusque ad omnes Creaturarum actiones concursum, agnoscens, difficultatem hanc augere visa est. Viri quidam docti nostræ ætatis eo provecti sunt, ut omnem rebus creatis actionem denegarent: ac Cl. *Bælius*, a paradoxa hac opinione non alienissimus, eandem adhibuit ad refuscitandum pridem sepultum dogma de duobus Principiis, altero bono, altero malo, quasi istud dogma difficultatibus de mali origine felicius satisfaceret; etsi alioqui agnoscat, hancce sententiam nullo pacto defendi posse, unitatemque principii manifestissime in rationibus, *a priori* desumptis, fundari; verum inde inferre satagit, quod Ratio nostra confundatur, neque objectionibus satisfacere possit, quodque tamen nihilominus firmiter adhærendum sit dogmatibus revelatis, de existentia unius Dei, perfecte boni, perfecte potentis, ac perfecte sapientis, nos certos reddentibus. At verendum, ne Lectores non pauci, quibus de insolubilitate objectionum persuasum esset, quique eas saltem censerent æque fortes, atque argumenta, Religionis veritatem roborantia, perniciosas inde consequentias deducant.

16. Quanquam autem daretur, nullum Dei ad pravas actiones concursum esse, haud levis tamen superstes maneret difficultas in eo, quod prævidet, quodque eas permittit, cum prohibere omnipotentia sua possit. Hinc factum, ut quidam Philosophi, quin & Theologi nonnulli, denegare Deo singularum rerum, & futurorum maxime eventuum, cognitionem maluerint, quam concedere, quæ bonitati ejus fraudi esse ducebant. Sociniani, nec non *Conradus Vorstius* (g), eam in partem inclinant; &

(g) Innuit *Conradi Vorstii* Librum de Deo, seu Disputationes, de Natura & Attributis Dei, 2. diverso tempore Steinfurti

publice habitæ, & ibid. 1610. ed. qui quantos dederit strepitus, notum est.

Thomas

Thomas Bonartes, Jesuita Anglus Pseudonymus, sed oppido eruditus, qui de *Concordia Scientiæ cum Fide* Librum conscripsit, de quo infra sermo recurret, idem quoque insinuare videtur.

17. Male illi profecto, sed nihilo melius alii, qui, dum exploratum habent, sine Dei voluntate ac potentia nihil fieri, ipsi tamen adtribuunt consilia & actiones, omnium Entium maximo atque optimo prorsus indignas, ut cogitari posset, istos Auctores revera doctrinæ, justitiam bonitatemque divinam urgenti, renuntiasse. Crediderunt enim, ipsum, cum sit supremus universi Moderator, sine ullo suæ sanctitatis dispendio, efficere posse, ut committantur peccata, solum quia ita placet, aut ut delinquentes punire possit; immo posse eum æternis innocentum cruciatibus delectari, nec alicujus injustitiæ insimulari, quoniam nemo jus aut potestatem habeat actiones illius examini submittendi censorio. Quin immo quidam eo prolapsi sunt, ut adserere audent, Deum revera sic agere, & quæsito sententis colore in eo, quod ad Deum relati, quasi nihilum simus, nos cum vermiculis terræ comparant, quos contere homines pensî nihil habent; aut in genere cum animantibus diversæ a nostra speciei, quæ male mulctare religioni sibi non ducunt.

18. Arbitror equidem, homines complures, non perverse cæteroquin animatos, his cogitationibus tangi, quia earum consecratia non satis pervident. Haud animadvertunt, his adsertis justitiam Dei reapse destrui, isti Justitiæ speciei, cui voluntas sola pro regula est, hoc est, ubi voluntas nullis æqui bonique regulis dirigitur, immo in malum ipsum recta via fertur, quam quæso notionem tribuimus? nisi forte expressam in tyrannica illa definitione *Thrasymachi* apud *Platonem*, dicentis, *justum* nihil aliud esse, quam id, quod potentiori placet (h). In quod imprudentes recidunt, quicunque omnem obligationem in coactione fundant, atque adeo potentiam pro mensura juris adsumunt. Enimvero placita tam absurda, tamque inepta ad homines imitatione Dei bonos ac beneficos reddendos, brevi abjiciuntur, ubi rite ponderatum fuerit, Deum, qui ex malo alieno voluptatem capteret, a malo Manichæorum principio distingui non posse, si fumeretur, Principium hoc universi dominatum solum tenere; atque adeo vero Deo non nisi ea tribuenda esse sensa, quæ boni Principii appellatione dignum illum præstent.

Commode accidit, ut adsclecta hæc dogmata apud Theologos tantum non exoleverint: interim viri quidam ingeniosi, qui difficultates suscitare amant, ea iterum in lucem producant: conjungentes Theologiæ Christianæ controversias cum Philosophiæ disceptationibus, perturbationem no-

F 3 stram

(h) *Plato* de *Republ.* L. I. ed. *Frane. Græco-Lat.* fol. 579. Lepide satis ibidem carpit *Thrasymachum* Preceptor, *Neque enim*, inquit, *tale quid dicis Thrasyma-*

che! si Polidamas nobis fortior athleta sit, & illi quidam conferat bubula ad corpus, hunc cibum esse & nobis, illo debilioribus, utilem simul & justum.

fram augere student. Philosophi tractarunt Quæstiones de Necessitate, de Libertate, deque Origine Mali; Theologi Quæstiones de Peccato Originis, de Gratia, deque Prædestinatione, iis junxerunt. Originaria humani generis, ex primo peccato enata, corruptio, videtur nobis naturalem quandam, nisi Gratia divina auxilio venerit, peccandi necessitatem imposuisse: sed, quia cum afflictione pœnæ necessitas stare nequit, inferretur inde, Gratiam sufficientem omnibus hominibus dari debuisse, id quod experientiæ non satis respondere videtur.

19. Sed ingens est difficultas, præsertim si referatur ad Dei destinationem circa hominum salutem. Pauci sunt salvandi sive electi; igitur Deus decretoriam multos eligendi voluntatem non habet. Et, cum in confesso sit, eos, quos elegerit, præ cæteris, quos non elegerit, electionem ipsam meritis haud fuisse, nec per se ipsos minus aliis malos esse, quia, quicquid boni in illis est, divino muneri acceptum referendum, augetur difficultas. Ubi ergo Dei justitia, dixerit quispiam, aut certe, ubi ejus bonitas? Studium partium, sive prolepsis, justitiæ adversatur, & qui beneficentiam suam sine causa limitibus circumscribit, eum non satis habere bonitatis oportet. Verum quidem est, eos qui electi non sunt, sua ipsorum culpa perire, deest illis bona voluntas aut fides viva, at eam largiri, unice penes Deum erat. Notum est, præter gratiam internam homines solere discerni per occasiones externas, & educatione, conversatione, exemplo, sæpe ingenia corrigi vel corrumpi. Verum enim vero quis non miretur, quod his quidem circumstantiis faventes pariat, illos vero permittat occasionibus, infelicitatem suam procuraturis? Neque sufficere videtur, quod nonnulli dicunt, gratiam internam esse universalem, & cunctis ex æquo concessam, quandoquidem iidem Auctores ad exclamationes *divi Pauli* confugere cogantur, ac dicere, *O Profunditas!* quando mente complectuntur, quantum homines distinguantur per Gratias, ut ita loquar, externas, hoc est, quam magna in diversitate conditionum, a Deo excitatarum, homines conspiciantur, quarum illi sane arbitri non sunt, & quæ tamen ad eorum salutem tantam vim habent.

20. Neque longius pedem promovebis, si cum *S. Augustino* dicas, cum homines universi sub damnatione per Adami peccatum comprehensi sint, Deum eos omnes in miseria sua relinquere potuisse, atque ita merum esse beneficium, quod ea quosdam exemerit. Nam, præterquam quod absurdum sit, alienum peccatum damnare quempiam debere, remanet semper quæstio, cur Deus non omnes eximat, cur partem minimam tantum eximat, & cur hos potius, quam illos? Omnium Dominus est, consentio, sed Dominus est bonus ac justus: potentia ejus omnibus omnino caret limitibus, sed sapientia non patitur, ut ea ratione quadam arbitraria atque despotica exercentur, quæ revera tyrannica foret.

21. Præterea, cum primi hominis lapsus non, nisi permittente Deo, contigerit, nec Deus eum permittere decreverit, nisi post expensas illius sequelas,

sequelas, quæ in totius massæ generis humani corruptione, nec non exiguæ salvandorum numeri electione, ac cæterorum omnium exclusione cernuntur, frustra dissimulatur difficultas, detinendo se in massa jam corrupta; siquidem vel ingratis nostris, altius adsurgendum est ad sequelarum primi peccati cognitionem, anteriorem decreto, quo Deus peccatum permittit, quoque simul permittit, reprobos massa perditionis involvi, non ea liberandos: Deus enim, atque Sapiens, nihil, nisi rei expensis omnibus consecrariis, decernunt.

22. Speramus, fore, ut omnes hæc difficultates tollantur. Ostendemus, *Necessitatem absolutam*, quæ etiam Logica, & Metaphysica, interdum Geometrica adpellatur, quæque sola timenda esset, in actionibus liberis minime reperiri, atque adeo Libertatem non a coactione solum, sed & insuper a vera necessitate immunem esse. Palam faciemus, Deum ipsum, quamquam semper eligat optimum, ex absoluta tamen necessitate non agere; & leges Naturæ, a Deo ipsi præscriptas, in convenientia fundatas, medium tenere inter veritates Geometricas, absolute necessarias, & decreta arbitraria, id quod *Balins*, alique recentes philosophi, non satis intellexerunt. Porro expediemus, quandam etiam in Libertate indifferentiam esse, quia nulla reperitur ab alterutra parte necessitas absoluta; nunquam tamen indifferentiam perfecti æquilibrii locum adinvenire. Præterea adferemus, in actionibus liberis perfectam spontaneitatem esse, supra quam hæctenus conceptum sit. Denique demonstrabimus, necessitatem hypotheticam, & necessitatem moralem, in liberis actionibus supersuertes, nihil habere, quod esset incommodum, ac *Raionem ignavam* purum putum sophisma esse.

23. Quod vero adinet Originem Mali, ex parte Dei consideratam, perfectionum ipsius apologiam condemus, qua Dei sanctitas, justitia, & bonitas non minus, quam illius magnitudo, potentia independentiaque extollantur. Monstrabimus, quo pacto fieri possit, ut ab illo cuncta pendeat, ut ad omnes rerum creaturarum actiones ipse concurrat, ut res creatas etiam, si ita placet, continuo creet, nec tamen ideo sit Auctor peccati; ubi etiam palam facimus, qua ratione concipienda sit natura mali privativa. Quod adhuc amplius est, ostendimus, quo modo malum originem habeat, a voluntate Dei diversam, & quod ideo jure meritoque dicatur Deus malum culpæ minime velle, sed id permittere tantum. Ast, quod omnino est gravissimum, in lucem ponimus, Deum non permittere tantum peccatum atque miseriam, sed & ad id concurrere, idemque promovere potuisse, absque aliquo suæ sanctitatis & bonitatis detrimento: licet, absolute loquendo, omnia hæc mala cavere ipsi fuisset integrum.

24. In negotio Gratiæ & Prædestinationis tuemur expressiones maxime probatas, verbi gratia: quod non, nisi per gratiam prævenientem, convertamur, nec quid boni agere, nisi ejus adjutorio, valeamus; quod Deus omnium hominum salutem velit, nec ullos condemnet, nisi qui prava

pravæ fuerint voluntatis; quod cunctis gratiam sufficientem largiatur, modo ea uti velint: quod, cum Jesus Christus electis sit principium ac centrum, DEUS electos ad salutem destinaverit, quia illos viva fide Jesu Christi doctrinæ adhæsurus esse prævidit; quamvis concedendum, hanc electionis rationem non esse rationem ultimam, & ipsam hanc prævisionem anterioris adhuc sui decreti sequelam censerī debere; cum fides sit Dei donum, idemque eos ad habendam fidem prædestinavit, ob rationes decreti alicujus superioris, quod gratias & circumstantias secundum supremæ suæ Sapientiæ profunditatem dispensat.

25. Postquam igitur unus ex Viris nostrorum temporum dexterrimis, cujus eloquentia non inferior erat ingenii acie, quique maxima vastissimæ eruditionis specimina edidit, nescio qua animi adplicatione instituit omnes difficultates hujus materiæ, quam, crassa quidem Minerva, adigimus, mirum in modum extollere, amplissimus periclitandorum virium nostrarum campus adaperitus est, si cum eo congredi per partes vellemus. Adparet, *Balium*, (quis enim non agnoscit hominem, de quo loquimur?) omnes ad latus habuisse opportunitates, ea excepta, quæ rei fundamentum attingit; sed spes tamen est, veritatem, (quam ipse a nostris partibus stare proficitur,) quantumvis nudam, triumphaturam esse de quibuscunque ornamentis eloquentiæ atque eruditionis, si modo consentaneo fuerit evoluta; eoque major etiam ostenditur, quod ea, quam peroramus, causa Dei est, quodque ex uno momentorum, quæ hic suslinemus, efficitur, auxilium divinum illis non deesse, quorum bona voluntas haud deficiat. Auctor sermonis hujus specimina ejus rei dedisse sibi persuadet, adlata ad argumentum mentis adplicatione. Meditatus id fuit ab adolescentia, primarios quoque Viros nostræ ætatis de eo consuluit, insuperque optimorum Auctorum lectione se confirmavit. Successus etiam, quem Deus illi fuit largitus, (sententia plurimorum legitimorum judicum,) in profundis quibusdam aliis meditationibus, quarum aliquæ cum hac materia intime sunt connexæ, fortasse jus quoddam ipsi confert, pollicendi sibi attentionem Lectorum, qui veritatem amant, eamque investigare norunt.

26. Habuit adhuc Auctor rationes aliquas privatas, easque satis ponderosas, quibus adductus, argumento huic manum admovere coepit. Conversationes, quibus in isto genere usus est cum Litteratis atque Politicis, in Germania Galliaque, inprimis vero cum femina Principe, inter omnes maxima & consummatissima, plus simplici vice ipsum eo deduxerunt. Dignata Virum hæc Princeps est communicare cum illa cogitationes, de pluribus mirifici *Dictionarii Baliani* locis conceptas, ubi Religio atque Ratio inter se pugnare videntur, & *Balius* Rationi silentium imperare incipit, postquam nimis multa loqui istam contigisset; quod ille Triumphum Fidei adpellat. Auctor jam tum significabat, se in aliam inclinare sententiam, haud mediocriter tamen lætari, quod a tanto ingenio fuerit excitatus ad materias has tam arduas atque difficiles luculenter explanandas.

Profitetur.

Profitetur, eas se jam dudum serio subjecisse examini, interdum & sibi proposuisse, in hoc argumento publicas reddere cogitationes, quarum primarius finis esse debebat cognitio Dei, & ea quidem, quæ pietatem excitare, & alere virtutem posset. Hæc femina Princeps de executione antiqui sui consilii illum constanter admonebat, adjugebant se quidam amici, nec ipse illorum petitioni satis quod est, facere multum tardabat, quod dubitare nullus poterat, quin in continuatione examinis lumina *Baliana* non parum adjumenti adlatura essent ad materiam tantæ luci exponendam, quantam ab ipsorum opera atque sollicitudine expectari fas foret. Verum obstacula plurima consilium suspenderunt, quæ inter haud minimum fuit fatum incomparabilis Reginæ. Interea factum est, ut *Balius* a Viris excellentibus oppugnaretur, idem argumentum sub incudem vocantibus; quibus ille ampliter & ingeniose semper respondebat. Animus erat intentus huic disputationi, eo etiam tempore, quo miseri controversiæ coepit. Res ita cecidit.

27. Divulgaveram Systema novum, quod explicandæ unioni animæ atque corporis admodum videbatur: haud mediocrem id adplausum tulit etiam apud illos, qui secus sentiebant, fueruntque viri dexterrimi qui se jam ante in mea sententia fuisse profitebantur, quamvis ad explanationem tam distinctam haud adscendissent, antequam mea de illo Systemate scripta vidissent. *Balius* in *Dictionario Historico-Critico, Articulo Rorarius*, illud suo examini subjecit. Censuit, aditus, quos paraveram, dignos esse, qui excoherentur; patefecit eorum utilitatem circa certa quædam capita, & ea etiam exposuit, quæ adhuc molesta esse possent. Non potui non, uti par erat, respondere verbis tam officiosis, & meditationibus tam utilibus, quas ipse protulit, utque majorem ex iis fructum perciperem, Historiæ Operum Eruditorum mensi Julio, A. MDCXCVIII. aliquas Elucidationes inferendas curavi. *Balius* in altera *Dictionarii* sui Editione suas animadversiones reposuit. Misi deinceps illi iteratam responsem, quæ lucem necdum vidit, cui an aliquid iple deposuerit, me præterit.

28. Interim cum accidisset, ut *Joannes Clericus* Bibliothecæ suæ selectæ Excerptum quoddam ex *B. Cudworthi* Systemate Intellectuali (i) infereret, ibidemque Naturas aliquas plasticas, ad animalium formationem ab eccellente hoc Auctore adhibitas, exponeret; censuit *Balius*, (Videatur Continuatio Cogitationum diversarum, Cap. XXI. Artic. XI.) quoniam hæc Naturæ cognitione carent, earum adsumptione infirmari argumentum, Tom. I. G. quo

(i) *Radulphi Cudworthi* Systema Intellectuale hujus Universi, seu de veris Naturæ rerum Originibus Commentarii, quibus omnis eorum Philosophia, qui Deum esse negant, funditus evertitur. Ex Anglico

Latine vertit, & A. 1733. Ienæ prodire jussit, doctrina & meritis in Rem Litterariam illustris, summe Rev. Abbas, Jo. Laur. Mosheimius.

quo ex mirabili rerum formatione probatur, necessum esse, ut causa Universi sit intellectu prædita. Respondit Clericus (Art. IV. Tom. V. Bibliothecæ suæ selectæ) Naturas istas indigere Sapientiae divinæ directione. Institit *Balius* (Artic. VII. Historiæ Operum Eruditorum, August. MDCCIV.) nudam directionem causæ cognitione destitutæ haud sufficere, nisi pro mero Dei instrumento eam habere velis, quo casu inutilis foret. Atque hic Systema meum obiter perstrinxit, quod mihi ansam dedit Celebris Operum Eruditorum Historiæ Auctori brevem mittendi schedam, quam ipse mensis Maii MDCCV. Articulo IX. inseruit, qua contendebam palam facere, Mechanismum revera ad organica animantium corpora producenda sufficere, absque aliarum Naturarum plasticarum præsentia, modo adjungatur *præformatio*, jam tum prorsus organica in corporum nascentium feminibus, quæ in corporibus, ex quibus prodire, continentur, usque ad prima retro semina, id quod non, nisi ab infinite potente & infinite sapiente rerum Auctore proficisci poterat, qui ab initio statim ordinis studiosus, ordinem omnem, ac omne artificium futurum, in illis jam præstituisset. Scilicet in intima rerum constitutione nulum datur Chaos, & organisinus est ubique in materia, cujus dispositio Deum Auctorem habet. Hic organisinus tanto amplius in ea elucesceret, quo major in corporum Anatomia progressus fieret, & in observando illo constantia foret, si cum Natura etiam in infinitum progredi, nostraque cognitione continuare subdivisionem possemus, quemadmodum Natura eam revera continuavit.

29. Cum igitur, ad mirabilem illam *formationem animalium* explicandam, uterer harmonia præstabilita, hoc est, eadem ratione, qua usus eram ad explicandum aliud Naturæ miraculum, *animæ* videlicet *cum corpore commercium*, in quo principiorum, a me adhibitorum, uniformitatem, fecunditatemque commonstravi; videtur id *Balio* Systema meum in memoriam revocasse, quod hujus commercii rationem reddit, & olim ab ipso fuerat expensum. Declaravit ergo (Cap. CLXXX. Responsionis ad Quæsitæ Provincialis, p. 1253. Tom. III.) sibi liquidum non esse, Deum materiæ, vel alii cuicumque causæ, organa formandi facultatem impertire potuisse, quin ipsis organorum ideam sive cognitionem simul impertiret, nec adhuc adduci se, ut credat, Deum cum omni sua in naturam potentia, & cum omni eventuum possibilitum præscientia, res potuisse ita disponere, ut vi solarum Legum Mechanicarum navis aliqua, exempli causa, ad portum destinatum perveniret, etiam si in decursu a nullo intelligente moderatore dirigeretur. Miratus sum, quod divinæ potentiae ponerentur limites, nulla in oppositum adlata ratione, nullaque contradictione ex parte objecti, aut imperfectione ex parte Dei adducta, licet in secunda mea Responsione ostendissem, ipsos adeo homines nonnihil adfines motibus, a Ratione provenientes, sæpe per automata efficere; immo mentem finitam, sed nostra longe superiorem, exequi id posse, quod

Balius

Balius a potentia divina alienum esse putat: præterquam quod, cum Deus omnia simul ab initio ordinaverit, rectum hujus navis iter non insolentius foret, quam ignis missilis in artificiosa pyra decursus juxta funem adcuratus, siquidem omnes omnium rerum leges atque directiones perfecta inter sese harmonia gaudent, seque ipsas mutuo regunt.

30. Hæc *Balii* declaratio responsionem a me flagitabat, statueramque ipsi repræsentare, quod, nisi Deus ipse per continuum miraculum efformare corpora organica, aut id negotii commississe dicatur Intelligentiis, quarum potentia ac scientia pene sint divinæ, judicare oporteat, Deum res ita præformasse, ut organorum formationes novæ nihil sint aliud, quam mechanica constitutionis organicæ præcedentis consecutio, prorsus uti papilioes e bombycibus prodeunt, in quo nihil esse, nisi evolutionem, Cl. *Swammerdamius* demonstravit (k). Addidissem ego, plantarum animaliumque præformatione nihil esse adcommodatius ad confirmandum Systema meum Harmoniæ inter animam & corpus præstabilitæ; in qua corpus ex nativa sua constitutione movetur ad exsequendum, externis rebus adjuvantibus, quicquid ad animæ voluntatem agit; quemadmodum semina vi constitutionis suæ originalis divinas intentiones naturaliter exsequuntur, artificio longe adhuc majori, quam illud, quod efficit, ut in corpore nostro omnia ad voluntatis nostræ decreta expediantur. Et cum *Balius* ipse merito judicet, plus inesse artificii in formandis animalium organis, quam in elegantissimo quovis Poëmæ, aut in pulcherrimo quolibet ingenii humani invento; consequitur, Systema meum de Commercio Animæ atque Corporis æque facile esse, atque communem de animalium formatione sententiam: hæc namque sententia, (quæ mihi vera videtur,) reapse ponit, a Dei Sapientia Naturam ita constitutam fuisse,

G 2 ut

(k) Joannes Swammerdamius, Amstelædamensis, natus ib. d. 12. Febr. 1637. denatus d. 17. Febr. 1680. Incomparabilis erat Anatomicus. Biblia ipsius Naturæ, sive Historia Insectorum, Lingua Batava ab Auctore conscripta, addita versione Latina Hieronymi Davidis Gaubii, *Medicina & Chemiæ Professoris*, duobus Tomis Leydæ exire cepit 1737. fol. In præmissa Operi Vita Swammerdamiana, Cel. Hermannus Boerhave de argumento, quod Leibnitiu tangit, scribit sequentia. „Contingebat anno 1668. ut Magnus Dux Etruscum, Patriæ nostræ visendæ gratia, in Rep. præfens, comite Thevenoto, Thefauros Swammerdamianos tam patris, quam filii, intentis lustraret oculis, & acutis videndo res naturales. Anatomicas tunc

Insectorum dissectiones elegantissimo talium spectatori, Principi Etrusco, exhibuit. Ad quæ obstupuit arum peritissimus Judex, & rerum naturalium amantissimus. Tum vero omnium maxime, quando Auctor noster magno Heroi, præsentibus Magalloto, & Thevenoto, coram ostenderet, Papilionem latere, cum omnibus convolutis partibus, in ipsa jam Eruca; dum solertia incredibili, instrumentis ultra fidem subtilibus, separato exuviarum tegumento, absconditum Papilionem extricaret de latebris, ejusque impeditas partes quam distinctissime, & tam liquido explicaret, ut occultum manifestaretur lucidissime. „Conf. ipsius Swammerdamii Librum omni laude majorem, Cap. II. T. I. p. 5. 199.

ut virtute Legum suarum animalia formare valeat; quod equidem elucido, ac fieri posse clarius ostendo ope *præformationis*. Post hæc non erit, quod mirum videatur, Deum ita corpus condidisse, ut virtute Legum suarum animæ rationalis consilia possit exsequi, quandoquidem id omne, quod anima rationalis imperare corpori potest, minori difficultati obnoxium sit, quam formatio organorum, seminibus a Deo imperata. Ait *Balius* (Responsionis ad Quæsitæ Provincialis Cap. CLXXXII. p. 1294.) nuper deum exstitisse homines, quibus suboluit, corporum viventium fabricam opus naturæ esse non posse: quod is etiam secundum sua ipsius principia de Animæ Corporisque Commercio dicere potuisset; cum Deus in Systemate Causarum Occasionalium, quod Auctor hic adoptaverat, totum quantum est, utriusque Commercio præstet. At ego nihil hic admitto superius naturæ viribus, nisi in ipso rerum initio circa primam animalium formationem, aut circa originariam Harmoniæ inter Animam Corpusque præstabilitæ constitutionem; quibus positis, sustineo, formationem animalium, & mutuam corporis animæque relationem, nunc esse æque quid naturale, atque alias qualvis Naturæ operationes maxime vulgares. Eadem fere ratione se res habet, ac si vulgo de instinctu, deque mirandis belluarum operibus, ratiocinium instituitur. Rationem ibi agnoscimus, non in bellis ipsis, sed in earum Conditore. Communi igitur sententiæ in hoc capite adsurgo, at spero tamen, explicatione mea plus illi amoenitatis, perspicuitatis, immo & amplitudinis accessisse.

31. Cum igitur Systema meum contra novas *Balii* difficultates propugnandum mihi esset, statueram pariter, cum eo communicare cogitata, pridem in me excitata circa difficultates, quas iis opposuerat, qui Rationem cum Fide circa originem Mali conciliare conantur. Et vero pauci fortasse reperiuntur, qui plus operæ atque laboris in hoc argumento enucleando consumserint. Vix Libros Latinos utcumque intelligere didiceram, cum Bibliothecæ versandæ opportunitatem nactus, ab uno Libro ad alterum circumvolitabam, & quia argumentis meditationem poscentibus æque pascabar, ac Historiis Fabulisque, magnopere me delectabat Opus *Laurentii Valæ* contra *Boëtium*, ac *Lutheri* contra *Erasmum*, quamvis utrumque temperamento indigere probe noverim. Neque vero minus a Libris, controversias tractantibus, abstinere, atque inter cætera hujus indolis scripta, haud contemnendos mihi fructus polliceri videbantur Acta Colloquii Montis Pelicardi, quæ ignem male sopitum resuscitant. Nec Theologorum nostrorum documenta neglexi, tantumque abfuit, ut Scriptorum, iis adversantium, lectione conturbarer, ut potius illa in moderatis Ecclesiarum Confessionis Augustanæ sententiis me confirmaret. Neque inter peregrinandum defuit occasio conversandi cum variis variarum partium Viris excellentibus; veluti cum *Petro Wallenborgio*, Suffraganeo Moguntino, cum *Joanne Ludovico Fabricio*, primario Heidelbergensi Theologo, ac denique cum famigeratissimo illo *Arnaldo*, cum quo

quo adeo Dialogum Latinum, a me in hac materia elucubratum, communicavi circa Annum MDCLXXIII. in quo jam tum sustinebam, cum Deus Mundum omnium possibilium perfectissimum elegerit, eum per Sapientiam suam ad mali, illi adnexi; permissionem adductum fuisse, neque tamen id obflare, si vel adcuratissima lance ponderetur, quin hic Mundus inter eos, qui eligi potuerint, pronuncietur optimus. Legi proinde omnis generis Auctores adhuc, materias hæc tractantes, contendique proficere in cognitionibus iis, quæ aptæ mihi videbantur ad removendum, quicquid ideam supremæ perfectionis, in Deo agnoscendæ, potuisset obscurare. Neque neglexi examen vel rigidissimorum Scriptorum, qui necessitatem rerum ad extremum fastigium urserunt; cujus modi sunt *Hobbesius* & *Spinoza*, quorum ille necessitatem istam absolutam non solum in Elementis suis Physicis alibique adseruit, sed etiam justo volumine, adversus *Bramballum*, Episcopum, conscripto, defendit. *Spinoza* vero, more *Stratonis*, antiqui Peripatetici, fere vult a Prima Causa, sive Natura primigenia, necessitate cæca pureque Geometrica, cuncta oriri, nec primum illud rerum principium electionis bonitatis, & intellectus, capax esse.

32. Inveni, opinor, viam, qua contrarium demonstrarem, ratione dilucida, & quæ simul ad abdita rerum aditum pandat. Postquam enim circa vis activæ naturæ legesque motus, novas detectiones produxissem; ostendi, eas non esse necessitatis prorsus Geometricæ, quemadmodum *Spinoza* censuisse videtur, sed neque plane arbitrarias, uti *Balius*, alique recentiores Philosophi, statuunt, verum a convenientia pendere, quomodo jam supra notavi, sive ab eo, quod *Principium Optimi* adpello, & in hac, uti in alia re quavis, agnosci Characteres Primæ Substantiæ; cujus productiones sapientiam summam indicant, & absolutissimam harmoniarum constituunt. Patefeci insuper, Harmoniam hanc esse, quæ tum futurum cum præterito, tum præsens cum absente, copulet. Prima nexus species tempora, & altera loca connectit. Nexus hic secundus in unione Animæ cum Corpore cernitur, & generatim in mutuo verarum substantiarum inter se, & cum phænomenis materialibus, commercio. Prior vero in corporum organicorum, aut potius omnium corporum, præformatione locum habet, cum ubique sit organisumus, quanquam non omnes massæ corpora organica efficiant. Quemadmodum nempe stagnum piscibus, aut aliis corporibus organicis, sat bene refertum esse potest, quanvis stagnum ipsum non sit animal, aut corpus organicum, sed solum massa, qua ea continentur. Cumque super fundamentis hujusmodi, ita stabilitis, ut demonstrationis vim sustineant, corpus integrum notitiarum præcipuarum, quas nuda ratio nos docere potest, edificare sim conatus, corpus, inquam, cujus partes omnes inter se apte connexæ forent, quodque difficultatibus Antiquorum Recentiumque longe potissimis satisfacere posset, proinde animo præcepi etiam certum quoddam de Liber-

tate Hominis & Concurſu Dei Systema. Systema hoc videbatur mihi ab omni eo, quod offendere Rationem ac Fidem poſſet, alienum eſſe, cupidoque inceſſit, illud *Belii* aliorumque, quibuſcum ille diſceptabat, oculis ſubjiciendi. Sed is nuperrime nobis ereptus eſt, nec parva eſt iſtiusmodi Viri jactura, qui doctrina & perſpicacitate paucos æquales habebat: at quoniam tamen argumentum iſtud ſub incude etiamnum fervet, multorumque hominum cruditorum labores fatigat, Publicique adeo attentionem ad ſe trahit, putavi occaſionem hanc aliquod cogitationum mearum ſpecimen evulgandi a me adripiendam omnino eſſe.

33. Antequam huic Præfationi coronidem imponamus, juverit fortasſe monere, me, dum nego phyſicum Animæ in Corpus, vel Corporis in Animam, influxum, puta influxum, qui faciat, ut alterum alterius Leges perturbet, non ideo negare unionem alterius cum altero, quæ unum ex utroque ſuppoſitum conſtituat: verum unio hæc aliquid eſt *metaphyſici* (1), in Phænomenis nihil immutans. Hoc eſt, quod jam reſpondi ad id, quod R. P. *Turneminius*, Vir ingenii & judicii ſingularis, mihi objecerat in Monumentis Trevoltienſibus. Atque hanc ob rationem, in ſenſu quodam metaphyſico, ſas etiam eſt dicere, Animam agere in Corpus, & Corpus in Animam. Et vero in aprico eſt, Animam eſſe *Entelechiam ipſam*, ſive principium actuum, cum contra id, quod corporeum eſt, ſi nude accipiatur, ſive id, quod mere materiale eſt, nihil, niſi paſſivum, contineat, & conſequenter principium actionis animabus inefſe, quemadmodum plus ſimplici vice rem explicui in Actis Lipſienſibus, ſed multo magis per partes eundo, cum B. *Sturmio*, Philoſopho & Mathematico Altorfino, reſponderem, ubi adeo demonſtravi, ſi nihil, niſi paſſivum, in corporibus foret, diverſos eorum ſtatus in caſſum te diſcreturum eſſe. Dicam etiam hac occaſione, cum comperiſſem, ingenioſum Auctorem Libri, cui titulum fecit, *Notitia ſui ipſius*, adverſus Systema meum Harmoniæ præſtabilitæ quaſdam objectiones cuſiſſe, miſiſſe me Pariſios reſponſionem, quæ offendit, ab illo mihi adſcriptas opinionones fuiſſe, a quibus longiſſime abſum, quod ipſum nuper etiam Anonymus quidam Doctör Sorbonicus alio in argumento fecit. Et quantopere illæ a mente mea: abluderent, ſtatim, opinor, in oculos Lectorum incurriſſet, ſi iſti Auctores ipſa mea verba retuliſſent, quibus inniti ſe poſſe putarunt.

34. Facit etiam hæc mortalium proclivitas ad hallucinandum in repræſentandiſ aliorum ſententiis, ut monendum duxerim, me, cum alicubi dixerim,

(1) Conf. Ill. Biſſingeri Solutionem Objectionis Turneminianæ: Harmoniam quamcunque non efficere unionem realem atque effectivam; deſitui adeo noſtra quoque ſen-

tentia unionem animæ & corporis. In Comm. de Harm. Præſtab. Sect. VI. §. 106. nov. ed. p. 217. ſeqq.

dixerim, hominem in converſione uti auxilio Gratiæ (m), ſolum intelligere, quod eo utatur per ceſſationem reſiſtentiae ſuperatæ, ſed ſine ulla coope-

(m) Inter judicia clariffimorum Eccl. Romano-Cathol. Theologorum, de Theodicea Leibnitiana, quæ adfert Interpres Latinus in fronte Translationis, & quæ noſtræ Præfationi ſupra inferuimus, tertio loco ſequens exiſtat animadverſio. Non placet, quod in Præfatione probeatur doctrina Confeſſionis Auguſtinæ, quod circa res ſalutares homo non renatus inſtar mortui reputandus ſit, adeoque in converſione ſua mere paſſive ſe habeat, ſicut glacies, dum frangitur: Quod repugnat Tridentino. Interpres Latinus, iſdem Romanæ Eccleſiæ addiſtus, ita defendit Leibnitium. Totus, ait, Leibnitii Contextus ſic ſonat: Dum alibi dixi, hominem in converſione, &c. repetiſſe verba ill. Auctoris uſque ad actualis peccati mixtura, & ita pergit: „Inprimis, quod locutionem illam attinet: circa res ſalutares homo non renatus inſtar mortui reputandus eſt: Notandum, quod Leibnitius Tentaminum Parte III. §. 280. in fine ſic loquitur: Gen. rat. m loquendo convenientius videtur dici, quod obſervatio divinarum mandatorum poſſit illis ſemper ſit, iſtis etiam non regeneratis; quod gratia ſit ſemper reſiſtibilis, etiam in viris ſanctiſſimis; quod libertas immunit ſit non ſolum a coactione, ſed etiam a neceſſitate, &c. Et §. 283. Adduci pariter nequeo, ut credam, a Deo damnari eos, quibus lumina ſive notitiæ neceſſariæ deſunt, nec quicquam vetat cum Theologis non paucis ſtatueri, hominem plura, quam nobis conſeſſet, auxilia ſaltem in mortis articulo conſequi. Sed neque neceſſe eſt, omnes, qui ſalvantur, ſalvari per gratiam, ſeiſſe & independentem a circumſtantiarum ratione efficacem. Adde, quod Auctor §. 95. inter alia dicat: Axioma iſtud Facienti, quod in ſe eſt, non denegatur gratia neceſſaria, æterna mihi veritatis eſſe videtur. Neque enim, inquit Cauſæ Dei adfert §. 89. ſemilla imaginis divinx exſiſtæ ſunt; ſed per gratiam Dei prævenientem etiam ad ſpiritualia ruſſus excitari poſſunt: ita tamē, ut ſola gratia converſionem operetur. Porro

reliquæ divinx imaginis, ut ibidem §. 92. adſerit, conſiſtunt tum in lumine innato intellectus, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuoſam vitioſamque viam neceſſarium eſt ut ſcilicet ſciamus velimusque, quæ agimus, & poſſimus etiam abſtinere ab hoc peccato, quod comminimus, ſi modo ſatis ſtudii adhibeamus. His aliisque dictis, ſi quid iudico, Leibnitius ſe ſatis ab erronea doctrina ſecernit. Solum ergo vult hominem irregeneratum ſine omni gratiæ auxilio tam parum operari poſſe actus ſalutares, quam parum mortuus actus vitales elicere poſſet. Quod doctrinæ Catholice non diſſonat. Nec reſert, quod his in capitulis cum Confeſſionis Auguſtinæ Theologis ſe ſentire profiteatur, nam illuſtriſſimus Boſſuetius, Meldenſis olim Epicoſopus, Hiſtoriæ Variationum Lib. 3. n. 18. recte monuit, in negotio juſtificationis nil fere veri diſſidii eſſe inter Catholicos & Confeſſionis Auguſtinæ ſequaces.

Alterum Leibnitii dictum eſt, Homo in converſione utitur auxilio gratiæ per ceſſationem reſiſtentiae ſuperatæ, ſed ſine ulla cooperatione ex parte ſua, ſicut glacies non cooperatur, dum frangitur, ex quo, uti arguit eruditus Cenſor, ſequi videtur, hominem in converſione ſua mere paſſive ſe habere, quod repugnat Concilio Tridentino. Hæc ut expiſcentur, obſervanda ſunt hæc verba Leibnitii ſupra citata: Harum omnium rerum concurſus, ad menſuram impreſſionis gratiæ ſtatumque voluntatis additus, effectum gratiæ determinat, non tamen eum reddit neceſſarium. Si enim effectus gratiæ in converſione non redditur neceſſarius, ergo effectus ille remanet liber; habet enim conditiones omnes ad libertatem requiſitas, quæ ſunt (ut Auctor ipſe §. 34. & §. 302. ſtatuit) ut actus ſit ſpontaneus, deliberatus & non neceſſarius, ac neceſſarium quidem non eſſe, diſcite hoc ipſo loco pronunciat, deliberatum eſſe ponimus, ſpontaneum etiam eſſe patet, cum converſio, ſive effectus gratiæ ſit actus volunt-

cooperatione ex sua parte : plane sicut glacies, dum frangitur, non cooperatur. Conversio namque merum divinæ Gratiae Opus est, ad quod homo

voluntatis, ergo remanet liber. At quid igitur sibi vult Auctor, inquit, dum ait, hominem uti auxilio gratiae per cessationem resistentiae superatae, sed sine ulla cooperatione ex parte sua, sicut glacies, cum frangiuntur? nonne hoc idem est, ac dicere, quod homo in conversione sua mere passivus se habeat? Respondeo, has duas locutiones, saltem in sensu Leibnitii, minime aequivalere, inprimis enim glacies, dum frangitur, secundum Leibnitii principia, non habet se mere passivum, cum ipse nullas actiones, nisi immanentes, admittat. Videatur §. 300. ubi adierit: *quamlibet in natura substantiam (simplicem scilicet) esse omnium suarum operationum causam unicam, & ab omni cuiusvis aliorum influxu physico immunem, si ordinarium Dei concursum excipias.* Sed nec corpora composita (quale est glacies) mere passivae se habent, nam sciendum est (scribebat ad me Leibnitijs non multis mensibus ante mortem) corporibus revera vim novam non dari, sed in iis existentem tantum ab alijs determinari seu modificari: & cum corpus incurrit in aliud (ut certe fit, dum glacies frangitur) impellit ipsum determinando vim elasticam inexistentem (Glaciei v. g.) a motu intestino ortam: quemadmodum visibile est, si duae vesicae inflatae aequali celeritate concurrant, ubi per concursum rediguntur ad quietem, & deinde per insitam vim elasticam resumunt motum. Idem fit in omnibus concursibus, neque enim natura unquam agit per saltum, seu nullum corpus momento transit à quiete ad motum, vel a motu maiore ad minorem, aut contra, sed transit per intermedia, & hoc fit ope vis elasticae, seu motus insiti a fluidis permecante. Haec Leibnitijs. Quod hominem, aiebat idem alijs litteris, in conversione glaciei comparavi, accipiendum est pro natura subiecti. Resistentia, quae in homine per gratiam superatur, est vitalis, cum consistat in praedictis intellectus & passionibus voluntatis. Deinde homo, fatente Leibnitio, in conversione sua utitur auxilio gra-

tiae saltem per cessationem resistentiae superatae, quod sufficit, ut homo non mere passivus se habeat. Cessatio enim illa libera est, adeoque non mere passiva, alioquin effectus gratiae redderetur necessarius, quod diserte negat Leibnitijs. Solum ergo contendit totam rationem conversionis, quatenus conversio perfectionem involvit, rebus in gratiae vires, ita ut homo non possit ad Deum se convertere, nisi pro modo ac mensura gratiae sibi divinitus concessae, libertatem vero hominis in ea cessatione resistentiae immediate exerceri, per hoc nempe, quod voluntas hominis non obstantibus praedictis intellectus & passionibus voluntatis, sequiora suadentibus, quae solum inclinant, non necessitant, uti Leibnitijs passim inculcat, libera sinat se trahi a gratia, qua cessatione libere posita, voluntas deinde absque nova libertate determinetur ab impressione gratiae. Voluntas, inquit Auctor noster §. 33. tendit ad bonum universale, ferri debet in perfectionem, quae nobis congruit & suprema perfectio in Deo est. Voluntas omnes aliquem perfectionis sensum in se ipsis habent, sed ubi in sensum voluptate vel alia quacumque sistimus cum dispendio maioris boni, puta valetudinis, virtutis, unionis cum Deo, felicitatis; in hac privatione sententiae ulterioris noster defectus consistit. Perfectio generatim est positiva quaedam & absoluta realitas, defectus autem privativus est, a limitatione ortum habens. & tendens ad novas privationes. Haec doctrina adfinis est iis, quae docent Bellarminus Lib. III. de Gratia & Libero Arbitrio, Cap. 9. in Responsione ad Argumentum septimum, Cabrera Disp. 2. §. 11. n. 464. & seqq. ubi ait: *Auxilium efficax incipere a nobis dispositive, quia determinatio pendet ex libera dispositione nostrae voluntatis negativa. licet effective sit a solo Deo. quia voluntas se disponit ad talem actum, ideo Deus per auxilium efficax ad illum eam determinat.* Item Balthazar Navarrete in I. p. q. 19, art. 8. Controv. 20. Editionis.

Valli-

homo non, nisi resistendo, concurrir, sed ejus resistentia nunc major, nunc minor est, pro ratione personarum atque occasionum. Sed & circumstantiae ad attentionem nostram, motusque in anima nascentes, plus minusve conferunt, & harum rerum omnium concursus, ad mensuram impressionis, statumque voluntatis, additus, effectum Gratiae definit, sed necessarium non reddit. Satis alibi sententiam meam expedii, quod in rebus salutaribus homo non renatus instar mortui sit reputandus, & valde mihi probatur modus, quo Confessionis Augustinae Theologi in hisce capitibus se explicant. Interim haec corruptio hominis non renati haud quaquam obstat, quo minus is alioqui veras habeat virtutes morales, & quandoque bonas actiones, e principio bono progerminantes, in vita civili peragat, absque ulla sinistra intentione, & actualis peccati mixtura. In quo spero, veniam daturus mihi, quod a S. Augustini sententia recedere ausim, Viri sane magni, & ingenii stupendi, sed qui interdum excessisse modum videtur, praesertim in actu suarum disputationum (n).

Tom. I.

H

Viros

Vallisoletanae, pag. 310. dicens: *Quod quamvis auxilium efficax sit intrinsece determinatum ad unum actum, tamen actus liberum arbitrium relinquendo in eodem instanti facultatem eidem, ut possit resistere tali auxilio, atque adeo ex isto modo actuandi sequitur, inquit ille, ut si liberum arbitrium velis, non se subiciat auxilio; quod si non resistat, statim idem auxilium ex sua intrinseca ratione tribuit ei efficaciam & determinationem ad unum, quo fit, ut absolute possit liberum arbitrium in illo instanti non admittere auxilium efficax, si tamen non resistat, sequitur per consequentiam necessariam actus. &c.* Talem cessationem sive omissionem, in conversione praeviam, ad ipsam conversionem admittere debet etiam Antonius Perez secundum ea, quae docet Tractatu de Vitiis & Peccatis, Disp. 3. ut nihil dicam de Honorato Fabri, Appendice 2. ad summulam Theologicam, aliusque, quibus junge S. Augustinum de Gratia & Lib. Arbitrio: *Ne pateretur ibi nihil facere ipsos homines per liberum arbitrium, ideo in Psalmo dicitur: nolite obdurare corda vestra.* Et Leibnitijs ipse, praeterquam quod supra dixit, gratiam semper esse resistibilem, §. 287. suffragio suo comprobatur dictum Augustini, *Aguntur, ut agant, non ut ipsi nihil agant.* Ex his omnibus satis liquere arbitror, Auctorem a

Concilio Tridentino non discrepare, quod pronunciat: *Tangente Deo cor hominis, ipsum aliquid agere, inspirationem illam recipientem, quippe qui & illam abicere potest: posse dissentire, si velit, nec velut inanime quoddam nihil omnino agere, mereturque passivus se habere, &c.* Pro Coronide addo verba Caramuelis Theol. Fundam. Lib. I. Fundamento I. n. 52. *Volo notari, inquit, varie loqui Auctores, cum agunt de Libero Arbitrio. Alii enim dicunt, bonos gratia uti, malos abuti, quem modum loquendi tenemus. Alii autem ajunt, gratiam uti nostra voluntate & libertate, & supernaturales amoris aut contritionis actus produci a Deo concurrentibus nobis ut instrumentis liberis. Haec etiam doctrina suo sensu vera est, & potest cum prima coexistere, immo etiam coincidere.*

(n) Eadem mente scripsit Leibnitijs ad Grimarestium, d. d. Hannover. 4. Jun. 1712. „S. Augustinus erat vir sine controversia magnus, & vastissimo ingenio praeditus; satis autem in aprico est, ipsum sensum sensumque Systema suum formasse, pro ratione suarum disceptionum, nec minus plenam illius delineationem animo concepisset. Cum igitur difficultates, ipsum urgentes non, semper praevidisset, coactus est interdum ad excusationes minus dignas confugere. In Epp. Kortholii, T. III. p. 316. idiom. Gallico.

Viros quosdam, qui se *S. Augustini* discipulos profitentur, magni quidem facio, quos inter est *R. P. Quesnellus*, dignus magno *Arnaldo* successor, in persequendis controversiis, quas cum Societatum celeberrima susceperunt. At comperi tamen, in certaminibus virorum, meritis insignium, (cujus modi hic utrimque procul dubio reperiuntur) plerumque Rationem pro utraque parte militare, sed in diversis capitibus, & defensionibus fere magis, quam adgressionibus, favere; quanquam innata cordis humani malignitas adgressiones Lectori jucundiores, quam defensiones reddere soleat. Spero, *R. P. Ptolemeum* (o), Societatis suae ornamentum, qui nunc in conficiendo celebris *Bellarmini* supplemento desudat, in omnibus hisce momentis elucidationes, perspicacia & eruditione, immo, quod dicere ausim, sua etiam moderatione dignas, daturum. Credendum etiam est, inter Augustinae Confessionis Theologos exoriturum aliquando novum aliquem *Chemnitium*, aut novum aliquem *Calixtum*; uti pariter judicare fas est, fore, ut inter Reformatos reviviscant *Usserii* aut *Dallei*, cunctique magis ac magis operam dent, ut sinistri intellectus, passim hanc materiam onerantes, auferantur. Quod reliquum est, optarem, ut ii, qui argumentum hoc scrutari curatius voluerint, objectiones legant, in formam Syllogisticam redactas, cum responsionibus, quas inserui brevi scripto, quod ad hujus Operis calcem veluti summarium subjeci. Novas quasdam objectiones anticipare etiam sum conatus; explicando, verbi gratia, quare voluntatem antecedentem & consequentem ad exemplum *Thomae*, *Scoti*, aliorumque, pro voluntate praevia ac finali sumserim; quo pacto fieri possit, ut in gloria beatorum plus sine comparatione boni sit, quam mali in omnium damnatorum miseria, quamvis horum posteriorum numerus major sit; qua ratione, dum malum tanquam boni conditionem, sine qua non exstitisset, fuisse permixtum adfero, id intelligam non secundum principium necessarii, verum secundum principium congrui; quo modo praedeterminatio, a me admissa, sit semper inclinans, neque unquam necessitans; quo pacto Deus nunquam nova lumina & necessaria negaturus sit iis, qui prius acceptis bene fuerint usi; ut praeteream alias elucidationes, quas in nonnullis difficultatibus, haud ita pridem mihi objectis, exhibere sum conatus. Morem praeterea gessi suadentibus quibusdam Amicis, qui e re fore censebant, ut geminas adjungerem *Appendices*: alteram quidem, quae ageret de controversia *Hobbesium inter & Bramballum*, Episcopum, agitata circa Liberum & Necessarium; alteram vero, quae expenderet eruditum Opus de *Origine Mali*, nuper in Anglia divulgatum.

35. Denique cuncta ad aedificationem referre conatus sum, & scilicet quid curiositati concessi, factum id est propterea, quod argumentum, cuius gravitas nonnullorum legentium absterre animos poterat, aliquanto amoenius reddendum esse putarem. Hac fini Theologiae cujusdam Astro-

nomicæ

(o) Joannem Baptistam, jam purpura Eminentem addit interpr. Lat.

nomicæ commentum lepidum huic Opusculo inserui, nihil verendum ratus, ne quis eo seducatur, cum illud, opinor, recitasse, sit refutasse. Quodsi figmento figmentum reponere adlubescat, ubi Planetæ Soles fuisse finguntur, concipe potius, eos fuisse massas in Sole liquefactas, indeque ejectas, quod Theologiae illius hypotheticæ fundamentum convelleret.

36. Error vetus duorum principiorum, quæ populi Orientales Oromasæ & Arimani nominibus distinguebant, fecit, ut aperirem conjecturam quandam, remotissimæ populorum Historiæ inservientem, videntur enim hæc fuisse nomina duorum magnorum Principum coetaneorum, quorum alter parti cuidam Superioris Asiæ imperitarit, in qua alii deinde Reges eodem insigniti sunt nomine, alter vero Celto-Scytharum Rex fuerit, in prioris ditiones irrumpens, & aliunde inter Germaniæ Numina notus. Videtur profecto *Zoroaster* usurpasse Principum horum nomina, tanquam symbola potestatum invisibilibus, quibus illos, Asiaticorum judicio, suæ expeditiones admilabant. Quanquam alioqui ex relationibus Auctorum Arabum, qui de quibusdam veteris Historiæ Orientalis capitibus melius quam Græci instructi esse potuerunt, verisimile sit, hunc *Zerdustum*, sive *Zoroastrem*, quem *Darii* Magni æqualem perhibent, hæc duo principia, tanquam omnino primigenia & independentia, minime considerasse, sed tanquam dependentia ab unico supremo Principio, credidisseque, *Mosis* Cosmogoniæ convenienter, Deum, qui parem non habet, omnia condidisse, ac lucem a tenebris separasse; lucem quidem originali suo consilio conformem fuisse, tenebras vero eam excepisse, uti umbra corpus excipit, neque aliud esse, quam privationem. Istud certe vetustum hunc Philosophum ab erroribus, quos ipsi Græci tribuunt, liberaret. Magna illius scientia effecit, ut populi Orientales eum Ægyptiorum & Græcorum *Mercurio* seu *Hermete* compararent, prorsus uti Gentes Septentrionales *Wodanum*, sive *Odinum* suum, cum eodem *Mercurio* contulerunt. Hinc dies *Mercurii* a Septentrionalibus nuncupatus fuit *Wodans-Tag*, sive dies *Wodani*, ab Asiaticis vero dies *Zerdusti*, siquidem a Turcis Persisque nominatur *Zarschamba* vel *Dsarschambe*, ab Hungaris, ex Oriente Boreali provenientibus, *Zerda*, & a Slavis, ab interiori magna Russia usque ad Venedos ditionis Luneburgicæ diffusis, *Serda*, qui id vocabulum itidem ab Orientalibus acceperunt.

37. Hæ adnotationes fortasse non displicebunt istiusmodi rerum curiosis; ac mihi persuadeo, brevem Dialogum, Tentamina Anti-Bæliana claudentem, aliquam esse voluptatem adlaturum iis, qui veritates difficiles, & magnas, facili ac familiari ratione explanatas videre avent. Conscriptum fuit Opus idiome peregrino, haud absque periculo multiplicitis lapsus; quia hoc argumentum nuper ab aliis eadem lingua tractatum fuit, magisque hoc stylo scripta leguntur ab iis, quibus hoc opusculo prodesse cupiebamus. Itaque speramus, peccata in idioma, quæ non tantum a Typotheta & Amanuensi, sed etiam ab Auctoris, aliunde

fatis distracti, festinatione provenerunt, condonatum iri. Quodsi porro quis error in sententias irrepperit, Auctor, ubi melius informatus fuerit, primus corriget; cum ea pridem sui in veritatem amoris documenta prodiderit, ut hanc declarationem suam pro inani verborum lenocinio minime habitum iri speret.

DISSERTATIO DE CONFORMITATE FIDEI CUM RATIONE.

ARGUMENTUM.

§. 1. **D**efinitio Rationis, quatenus Fidei & Experientiae distinguitur. §. 2. Ejus veritates sunt duplicis generis, Aeternae & Positivae. §. 3. Quomodo hinc Deus in rebus creatis quid producere queat, quod earum natura non ferat, faciendo miraculum: conditio veritatum aeternarum, contra quas non datur obiectio invicta. §. 4. In quo consentiunt Theologi Protestantes & Romani. §. 5. Origo disputationis confusio in terminis commissa, dum putant idem esse, explicare, comprehendere, probare, tueri. §. 6. Historia Controversiarum, in argumento de Conformitate Fidei cum Ratione nullo non tempore oriarum: ut & Fata Philosophiae, cum Platonica, tum Aristotelica; merita item & defectus Philosophiae Scholasticae. §. 7. De Averroistis, qui juxta Aristotelem, hoc est, Rationem, immortalitatem animae negarunt. §. 8. De aliis Philosophis, qui longius progressi animam quandam universalem statuerunt. §. 9. De Anima Platonis, & Stoicorum. Vocari hujusce modi Animae fautores possunt Monopsychitae. Cabalistsae ac Mystici non procul ab ea abesse videntur, uti quidam Spinozista, Moses Germani nomen mentius, Val. Weigelius, Jo. Angelus Sillesius, Jo. Rusbrochius. §. 10. De Quietistarum totius proprietatis annihilatione. De Quietismo Foë, Sinensis Philosophi. De illorum, qui se Animos fortes vocant, & Preillaci Animae universali. Medela his erroribus applicatur per Harmoniam praestabilitam. §. 11. Regreditur discursus ad Averroistas, animam mortalem esse pronunciantes, hac tamen lege, ut suum judi-

judicium Theologiae Christianae, alia docenti, submittere se profuturerentur. Hac distinctio, cum Fidem & Rationem adversis inter se cornibus committeret, suspecta fuit, imputata inprimis Pomponatio, Caesari Cremonino, Andreae Caesalpino, Gabrieli Naudæo: Sectam vero hanc Philosophia corpuscularis exstinxisse videtur. §. 12. Lutheri, Melanchthonis, de eadem quaestione effata. Secta Ramistarum. §. 13. Controversia Jo. Caselii cum Theol. Dan. Hoffmanno de eodem argumento. Pauli Stevogtii Liber: Pervigilium de disidio Theologi & Philosophi, in utriusque principii fundato. §. 14. Disputationes Jo. Labadii, Vogelsangii, van der Wayen, & aliorum cum Lud. Meyero, Medico Amst. & Lud. Wolzogenio. Distinctio Theologorum rationalium & non-rationalium. §. 15. Pietistarum quasi nova secta, & cum illis enata controversia. §. 16. Disputationes cum recentibus Photinianis. Andreae Kesleri Compendium Philosophiae Sociniana. Christoph. Stegmanni Metaphysica Sociniana inedita. §. 17. Calovii & Scherzeri felix contra Socinianos pugna. §. 18. 19. Evangelicorum contra Reformatos Disceptatio in materia de Sacramento, ubi ostendit Vir illustris, ne in hoc quidem argumento pugnam Rationis cum Revelatione probari posse. Citatur hic Zwinglius, Calvinus. §. 20. Nicol. Vedelius, quem refutavit Jo. Musæus. §. 21. Distinctionem inter necessitatem metaphysicam & physicam inculcat, & quando deferere litteram in interpretando liceat, inquiri. §. 22. Exploratum igitur esse docet, nullum Fidei Articulum involvere posse contradictionem, aut demonstrationibus, Mathematicas certitudine aequantibus, adversari. §. 23. Distinctionem inter ea, quae sunt supra & contra Rationem probat. §. 24. Accedit ad Quaestionem, a Bælio excitatam, num veritas aliqua, praesertim Fidei, objectionibus insuperabilibus esse possit obnoxia. Labyrinthus Theologorum Locus de Praedestinatione: Philosophorum de Compositione Continui. Citatur Libertus Fromondus, Janlenius, famosus Ochinus. §. 25. Idem argumentum ulterius pandit, & demonstrationibus semper cedendum esse monstrat. §. 26. Aliam tractat Quaestionem, num objectiones examinandae? §. 27. Bælii mens de objectionibus suis, quas insuperabiles jactitat. Usus Logicae Aristotelicae. §. 28. Ea sufficit ad dijudicandas demonstrationes. Logica Probabilium. §. 29. Fundamentum Rationis & Revelationis ostendit. §. 30. 31. Incuria nostra & neglectus regularum Logicae vulgaris omnem in hoc argumento confusionem gignunt. §. 32. Bælius in materia de Permissione Mali vult, ut Deus eo modo a culpa expurgetur, quo hominis adscutae causa in foro humano tractari solet. §. 33. Occurrit Bælio, & docet, Deum, justissimis ac fortissimis rationibus impulsam, ad mali permissionem descendere potuisse. §. 34. Adumbratio rei, posito exemplo & casu, inter homines forte obvio. §. 35. Idem cum §. 33. tractat argumentum. §. 36. 37. 38. Simile, ab humanis rebus petiit, ulterius deducit, quo ostenditur, probabilia Rationis indicia cedere Fidei veritati: & certitudini, sicque nullas dari objectiones insolubiles, neque ob has opus esse, ut vel justitia conceptus

in Deo deferatur, vel quid arbitrarium esse statuatur. §. 39. Incipit *Vir illustis*, ipsas Bælii Objectiones circa Quaestionem de usu Rationis in Theologia, in Locis variis suorum Operum obvias, sub examen vocare. Mens atque intentio Bælii in cudendis huiusmodi objectionibus. §. 40. Num quilibet Theologicis hisce discussionibus vacare teneatur? §. 41. In quibusdam Fidei objectis duæ sunt qualitates, Fidei de Ratione triumphum concedentes, incomprehensibilitas scilicet & inverisimilitudo, sed cave, ne addas tertiam Bælii, qua fatemur, id, quod credimus, defendi non posse. §. 42. Dantur & res adparentibus contrariae, quas, rite comprobatas, admittimus. Exemplum duplex, Fabellæ cuiusdam Romanensis, Imposturæ Pseudo-Martini Guerræ; conclusio hinc, Fidem triumphare de rationibus falsis, per rationes solidas & superiores. §. 43. Docet, Bælii triumphum Fidei esse ex parte etiam triumphum Rationis demonstrativæ adversus rationes adparentes, cum Manicheorum objectiones Theologiæ naturali non minus, quam revelatæ, adversentur. §. 44. Principium enim rerum omnium existere unicum, perfectè bonum & sapiens, Ratio nos docet. §. 45. Hac Fides, & consideratio bonitatis Dei infinitæ, nos ad ejus amorem præparat, & accedente gratia divina in Jesu Christo, excellens virtutum Theologia Christianæ exercitium gignit, unde & Triumphus veræ Rationis simul Triumphus Fidei & Amoris dici possit. §. 46. Bælius falso sibi persuadet, Rationem humanam esse principium destructionis, non ædificationis, ad quod stabilendum abutitur auctoritatibus Theologorum, locorum item Scripturæ, Luc. V. 27. IX. 59. Act. XVI. 3. 1. Cor. XIII. 12. 1. Cor. II. 14. 1. Cor. II. 8. §. 47. Item Patrum, imprimis Augustini. §. 48. Porro Scholasticorum, ubi adfert locum ex Cajetano memorabilem. §. 49. Lutheri, Calvinii, in argumento Prædestinationis. §. 50. Bælius refellitur, & Tertuliani ac Lutheri effata duriora explicantur. §. 51. Ostenditur, Patres Rationem haud quaquam repudiassè, exemplo Origenis. §. 52. Qui monstrat, Rationem Christianismo non modo non adversari, sed etiam illi in columnam esse. §. 53. Pandit, Bælium verba Origenis male interpretari. §. 54. Aperit, Mysteria explicationem quandam admittere, sed imperfectam; non posse nos progredi usque ad comprehensionem, & quaestionem quomodo. §. 55. Ut mirum sit, Bælium recusare tribunal notionum communium. Exemplum unionis Corporis & Animæ, Verbi Dei cum natura humana, de qua habemus utique cognitionem analogicam. §. 56. Sufficit nimirum nobis, in Mysteriis scire, quid sint? nec necessarium scitu, quomodo sint? in quam rem adlegantur versus Scaligeri perquam elegantes. §. 57. Num reddere rationem rei, & ab objectionibus eam defendere, quod permisset Bælius, unum idemque? §. 58. Responsio. §. 59. In exemplo: reprehenduntur, qui alicujus Mysterii rationem reddere volunt, laudantur, qui id contra objectiones defendunt. Raymundus Lullius, Barthol. Keckermannus. §. 60. Revertitur Auctor ad distinctionem inter ea, quæ sunt supra & contra Rationem, a Bælio infelicitè impugnata. §. 61. Et ostendit, Mysteria

ria non tantum Rationi Supremæ, h. e. Dei, consentanea esse, sed etiam nostræ Rationi nequaquam adversari. §. 62. Immerito reprehendi a Bælio Theologos, Stegmannum & Turretinum, Mysteria corruptæ tantum rationi contrariari adferentium. Quid recta Ratio? quid corrupta? quale criterium, quisve iudex controversiarum in rebus Rationis? Veroniana Methodus. §. 63. Num equivocatio irrepperit distinctioni inter ea, quæ supra Rationem & contra Rationem? §. 64. Obiectio Baliana a sensibus desumpta, specialim ab exemplo visus. §. 65. Externi sensus non fallunt, sed internus, cujus falsam determinationem sequitur intellectus; phenomena enim sensuum veritatem rerum absolute non magis promittunt, quam somnia: ratiocinatio vero veritati nunquam adversatur, si exacta sit, & regulis Artium ratiocinandi conformis. §. 66. Patet ex his, Bælium sub eo, quod supra Rationem est, etiam Objectionum insolubilitatem comprehendere. §. 67. Quod Theologorum, idem, ut videtur, sentientium, auctoritatibus munit: Lutheri, Chemnitii sententia explicata. §. 68. it. Cartesii. §. 69. Cujus sententia videtur insolentior, quod ignorare non potuit, contra veritatem objectionem invincibilem dari non posse. §. 70. Idem statuere etiam videtur, difficultatibus circa materiæ divisionem in infinitum responderi non posse: quæ sententia quoque est Arriagæ, & Scholasticorum. Obiectio quædam contra divisionem in infinitum solvitur. §. 71. 72. Ratio Baliana expenditur, qua objectionibus, quæ a Ratione Mysteriis opponuntur, satisfieri non posse, clamat. §. 73. Continuat idem Discursus, dicendo, ad comprehensionem alicujus rei non sufficere, aliquas ejus ideas habere, sed oportere omnes, & claras & distinctas, & adæquatas, quod illustratur exemplis in natura obviis. §. 74. Cum præmissa adversarii dubia sit, negationem meam æque intelligi posse, atque ejus affirmationem, & in prolata distinctione sufficere, terminos adhibitos sensum aliquem habere, uti in Mysterio ipso. §. 75. Defendentem novas proferre theses non teneri, similemque esse arcis præfecto obfesso, munimentis suis recto. §. 76. Verarum disputationum legem esse, per argumenta in bona forma procedere, eisque respondere negando, vel distinguendo: veritatem nunquam ita incomprehensibilem esse, ut nihil prorsus in ea percipi dicatur, & defendentem victum non esse, quamdiu aggeribus suis sepius maneat; sique forte erumpat, semper dari ad munimenta sua regressum haud quaquam ignominiosum. §. 77. Illum necesse plane non habere, ad axiomata philosophica recurrere, sed adversarii esse, eorum repugnantiam cum nostro dogmate probare. §. 78. Non opus esse, ut propositiones adferantur evidentes, cum thesis ipsa principalis evidens non sit. §. 79. Possè respondentem instantiam tantum adferre ad opponentem magis confundendum. §. 80. Rationem, ubi aliquam evertat thesin, oppositam stabilire. §. 81. Ubi objectiones istiusmodi contra Fidem revelatam militent, sufficere, eas repelli posse. §. 82. Sic, ubi semel de bonitate justitiæque Dei certi sumus, duritatis injustitiæque species nos contemnere, in permodica hac regni sui parte adparentes. §. 83. Bælium loqui tantum de his

axiomatibus, quæ veritatibus æternis cedere debeant, §. 84. Sicque videri ipsius sententiam revera non tam procul a nostra recessisse, quam præ se verba ferant. §. 85. Contendere namque, Objectiones contra Fidem non habere vim demonstrationum. §. 86. Complures in comprehendendo hoc quomodo, probandaque Myſteriorum poſſibilitate, deſuſiſſe. Thomam v. g. Bartolum, Jeſuitam, cujus & ſua reſenſentur, P. Abælardum, Gilbertum de la Porrée, & Jo. Wicleſum. §. 87. Auſtores quosdam extricationem harumce difficultatum futura vita reſervaſſe, ut Auguſtinum, Lutherum, eundemque Bælium.

1. **O**Rdior a Quæſtione præliminari de Conformitate Fidei cum Ratione, ac de uſu Philoſophiæ in Theologia, cum quod ea magnam ſibi partem vindicat in præcipuo, quod adgredimur, argumento, tum quod Bælius totus in ea occupatur. Pro certo adſumo, duas veritates ſibi mutuo contradicere non poſſe; materiam, in qua Fides verſetur, eſſe veritatem, a Deo modo extraordinario revelatam, & Rationem eſſe catenam veritatum (a), ſed ſpeciatiim, (ſi eam cum Fide comparaveris,) earum, quas humana mens, nullis adjuva Fidei luminibus, nativa vi ſua adſequi poteſt. Hæc definitio Rationis (hoc eſt recta veraque Rationis) nonnullos, contra Rationem in ſenſu quodam vago ſumtam declamare ſolitos, admirationi dedit. Reſponderunt mihi, vocabulum eo in ſignificatu uſurpatum ſe nunquam audiviſſe: nempe cum iis, qui diſtincte mentem in hiſce materiis exprimebant, nunquam egerant. Fatebantur interim, Rationem, uti a me ſumitur, nihil habere, quod reprehendi poſſet. Atque hoc ipſo ſenſu accepta Ratio quandoque etiam experientia opponitur. Ratio enim, cum ſit catena veritatum, eas etiam, quas experientia illi ſuppeditat, ad eliciendas ex iis concluſiones mixtas, copulare valet: at Ratio pura illa & nuda, ab Experientia diſtincta, ſolas veritates, a ſenſibus neutiquam dependentes, tractat. Fides quidem cum experientia conferri poteſt, cum Fides (quoad rationes, ejus veritatem comprobantes,) ab experientia pendeat eorum hominum, qui miracula, quibus

(a) Per catenam Leibnitiuſ nihil aliud intelligit, quam nexum, quo quid continet rationem ſufficientem coeſiſtentia vel ſucceſſionis alterius; per veritates vero veritates univerſales. Eſt definitio ab objecto cognitionis noſtræ deſumpta; alias Ratio ſumitur pro facultate animæ nexum veritatum univerſalium perſpiciendi. Experientia reſpicit veritates facti, nec illius ope nexum veritatum univerſalium perſpicitur, hinc Experientia quoque Rationi contradicuntur, uti colligit Leibnitiuſ, & ſu-

ſus explicat Wolffiuſ in Psychol. Emp. Lat. §. 483. ſqq. & Ratio pura audit, ubi in ratiocinando non admittuntur niſi definitiones ac propoſitiones a priori cognitæ, uti in Arithmetica, Geometria & Algebra; ubi vero præter has admittuntur & aliæ, quæ a poſteriori cognoscuntur, cum Ratione in cognoscendo Experientia concurrat, & pura non eſt. Hinc, quod dicitur, Connubium Rationis & Experientia ſcientiæ, quam maxime proſicuum.

quibus revelatio innitur, viderunt; nec non a Traditione fide digna, per quam ea ad nos uſque pervenerunt, ſive per ſcripturas, ſive per relationem illorum, qui eadem conſervarunt. Eadem fere ratione, qua nos experientia hominum, qui Sinam ipſi luſtrarunt, eorumque fidei plena relatione nixi, mira illa credimus, quæ de remotiſſima illa regione narrantur; quæ vero intelligenda ſunt ſalvo interno Spiritus diviniſis motu, qui mentes occupat, eas convincit, & ad bonum, hoc eſt, fidem charitatemque impellit, ut motivis non ſemper indigeat.

2. Sed Veritates Rationis duplicis ſunt generis; aliæ adpellantur Veritates Æternæ, & hæ ſunt absolute neceſſariæ, ita ut oppoſitum involvat contradiccionem; cujus modi ſunt veritates eæ, quæ neceſſitatem habent Logicam, Metaphyſicam, aut Geometricam, ut is, qui eas negaverit, ad abſurdum redigi queat. Aliæ vocari poſſunt Poſitivæ, quoniam fundunt leges, quas indere naturæ Deo placuit, vel ſaltem ab his dependent. Nos quidem haſ diſcimus vel per Experientiam, hoc eſt, a poſteriori, vel per Rationem, & a priori (b), dum nempe convenientiam, ob quam illæ ſint electæ, gnæviter excutimus. Hæc convenientia ſuas quoque regulas ac rationes habet; ſed electione Dei libera, non neceſſitate Geometrica fit, ut, quod magis convenit, oppoſito præſeratur, & ad exiſtentiam promoveatur. Itaque dici poteſt, neceſſitatem phyſicam fundari in neceſſitate morali, hoc eſt, in Sapientis electione, quæ ſua ſapientia digna eſt, & ſic utramque diſtingui debere a neceſſitate Geometrica. Hæc phyſica neceſſitas facit ordinem naturæ, & ſita eſt in regulis motus, atque aliis quibuſdam legibus generalibus, quas Deo rebus indere placuit, dando illis eſſe. Verum igitur eſt, Deum illas non ſine ratione ſanxiſſe, neque enim quidquam temere, aut forte, vel pura puta cum indifferentia, unquam eligit; ſed poſſunt tamen generales boni atque ordinis rationes, quibus ad ſeriem illam eligendam permotus eſt, quandoque potioribus ordinis ſuperioris rationibus vinci.

3. Patet ex hiſ, Deum res creatas legibus, quas ipſis præſcripſit, exſolvere poſſe, inque iis aliquid producere, quod illarum natura non ſerat, faciundo Miraculum; cumque ita ad perfectiones & facultates iis, ad quas ſuapte natura pertingere poſſunt, nobiliores eleventur, facultatem iſtam Scholaſtici adpellant Potentiam Obedientialem (c), quod nimium

(b) Sunt hi duo modi, quibus ad cognitionem rerum pertingimus. Quicquid nimirum cognoviſimus, vel experiundo ad-diſcimus, vel ratiocinando eruiſimus; iſto ſi modo agimus, rem a poſteriori, hoc vero a priori cognoviſcere dicimur; ille ſenſus reſpicit, hic intellectum.

(c) Effectus ſc. miraculoſus non adver-

fari debet eſſentia illius entis, in quo contingit; quoniam impoſſibilia fieri nequeunt. Eam habilitatem entis ad miraculum, ſeu eam receptivitatem miraculi vocabant Scholaſtici Potentiam Obedientialem in creaturis, ſeu entibus contingentibus. Patet ex hiſ quoque, quomodo exiſtentiam Dei miracula probent, & quam longe

rum res illam obtinet obediendo mandatis ejus, qui, quod ipsa non habet, dare potest; quamvis dicti Scholastici plerumque hujus potentiae exempla proferant, quæ pro *admirari* habeo, v. gr. quando contendunt, Deum rei creatæ facultatem creandi dare posse. Fieri quidem miracula possunt, quæ Deus patrat ministerio Angelorum, ubi naturæ leges non magis violantur, quam si naturam arte juvant homines; cum artificium Angelorum a nostro non differat, nisi perfectionis gradu: interim tamen semper verum manet, naturæ leges dispensationi Legislatoris subiectas esse: cum contra veritates æternæ, quales sunt Geometricæ, omnem plane exceptionem excludant, nec Fides iis adversari possit. Hinc fieri nequit, ut detur aliqua objectio contra veritatem, quæ sit invicta. Quod si enim est demonstratio, principiis, vel factis usquequaque manifestis, innixa, & e veritatibus æternis, mutuo nexu coherentibus, conflata, conclusio certa est & omni dispensatione superior, adeoque oppositum debet esse falsum; alioqui duæ propositiones contradictoriæ simul possent esse veræ. Sin objectio demonstrandi vim non habet, verisimile tantum ea argumentum formare potest, quod adversus Fidem robore destituitur, cum in confesso sit, Religionis Myſteria adparentibus contraria esse. Jam vero *Baius*, in Responſo suo posthumo ad *Joannem Clericum*, proficitur, se non contendere, quod contra veritates Fidei demonstrationes dentur, atque ita invictæ illæ difficultates omnes, jactata hæc Rationis cum Fide prælia, evanescunt.

*Hi motus animorum atque hæc discrimina tanta,
Pulveris exigui jactu compressa quiescunt.*

4. Theologi Proteſtantes æque ac Romani, quotquot materiam hanc curatius ponderant, mecum in his, quæ sustineo, placitis consentiunt; & omne id, quod adversus Rationem profertur, non nisi contra Rationem, nomen hoc mentitam, corruptam, & falsa veri specie delusam, valet. Idem de divinæ justitiæ atque bonitatis notionibus dixero. Interdum de iis disputatur, ac si nec earum ideam, neque definitionem ullam, haberemus. Verum re ita comparata, nihil profecto rationis nobis relinqueretur, cur hæc attributa Deo tribueremus, inque ipsius laudes eapropter effunderemur. Bonitas, & justitia, perinde atque sapientia illius,

longe abeat ill. *Vir* a sententia *Spinozæ*; in Tr. Theol. Polit. existimantis; miracula ad captum vulgi facta fuisse; miraculum enim esse opus, cujus causam naturalem exemplo alterius rei solitæ explicare non possumus, naturæque potentiam ipsam Dei virtutem esse & potentiam. Cæterum solum Deum facere miracula *rego*.

rose dicta, eleganter docet hic idem *Vir* ill. ad cujus dicta velim consulatur ill. *Bisfingerus*, in *Diluc. Philos.* §. CCXVI. Scholasticorum vero vitia & defectus, obiter hic notatos, ex illius Meth. Jurisprud. profert *Cel. Canzianus*, in U. Ph. L. & Wolf P. II. §. 744. lqq.

illius, in hoc solum a nostra bonitate, justitia & sapientia, differt, quod his illæ sint infinite perfectiores. Itaque nec notiones simplices, nec veritates necessariæ, nec demonstrativæ Philosophorum consequentiæ, Revelationi possunt esse contrariæ. Et si qua axiomata Philosophica in Theologia rejiciuntur, hoc ideo fit, quod ea non, nisi necessitatem physicam aut moralem, continere deprehenduntur, quæ tantum in communiter contingentibus locum habet, adeoque in adparentibus fundatur, sed quæ, si Deo ita visum fuerit, deficere potest.

5. Ex dictis adparet, sæpe aliquid confusionis inesse in verbis eorum, qui cum Philosophia Theologiam, aut Fidem cum Ratione, committunt: quasi vero idem foret, *explicare*, *comprehendere*, *probare*, *tueri*. Quam confusionem nec ipsum *Baius*, quantumvis perspicacissimus, semper cavisse video. Myſteria *explicari* possunt, quantum ad credenda ea satis est, at *comprehendi* non possunt, nec intelligi, *quo pacto* existant. Sic in Physica quoque usque ad certos quosdam cancellos complures qualitates sensibiles, imperfecte quidem, explicamus, sed eas minime comprehendimus. Neque vero Myſteria probare Ratione possumus; quicquid enim *a priori*, live ratione pura, probari potest, potest & comprehendere. Itaque postquam probationibus veritatem Religionis evincentibus, *motivis* nempe *credibilitatis*, impulsu, Myſteris adensum præbuimus, solum nobis restat, ut adversus objectiones illa *tueri* valeamus; quod nisi possumus, nec credere illa satis tutum erit; quicquid namque ratione solida, & demonstrationis vi gaudente, convelli potest, non potest non esse falsum; adhæc motiva credibilitatis, non nisi *moralem* gignentia *certitudinem*, æquarentur, immo vincerentur objectionibus, quæ si evidentes prorsus & demonstrativæ forent, *omnimodam absolutamque certitudinem* adferrent (d). Atque hæc pauca difficultatibus, quæ usum Rationis ac Phi-

I 2

loſo-

(d) Ill. *Bisfingerus*, in *Diff. de Myſteris Christianæ Fidei* generatim spectatis, A. 1732. Tub. habita, ad eundem plane modum, *hominem vere rationalem habere se*, ait, ad *myſteria*, uti *cæcus natus ad colores*. Cæcus caret facultate cognoscendi colores; nescit, quod dentur. *Homo tantum Philosophus* caret facultate cognoscendi myſteria; nescit, quod dentur. Ille, si audiat dari, per se ipsum non potest in illos (*colores*) inquirere; non potest eorum notitiam obinere intuitivam. *Hic*, si audiat dari, per se ipsum non potest in illa (*myſteria*) inquirere: non potest eorum notitiam obinere intuitivam. Ille, potest credere, quæ audiat; potest ex analogia reliquorum sensum concipere ali-

quid eorum; potest ex illis axiomata con-
dere de coloribus, & deducere ex illis
corollaria; potest ex his ipsis indicare vi-
dentibus, quid facere oporteat, ut hi vel
alii colores, hoc vel alio ordine, & gra-
du, prodeant; colores ipsos nec per se
intueri potest, neque vel notitiam suam
augere ultra id, quod audit, & ex illo
colligit. *Hic*, potest credere, quæ audiat,
(viribus tamen, quas hic ipse audis con-
fert, præviis): potest ex analogia reli-
quarum doctrinarum concipere aliquid eo-
rum: potest audita sub generales colligere
notiones: potest ex illis axiomata condere
de myſteriis, & deducere ex illis conse-
ctaria: potest ex his ipsis indicare fidelibus,
ad quos actus quinam effectus ſuant, &

quo

lophiæ circa Religionem spectant, amolendis sufficere possent, nisi sæpe numero cum hominibus, præiudicio laborantibus, res nobis esset. Quoniam itaque versamur in argumento maximi momenti, quod a multis mire implicatum fuit, iuvat illud adcuratius persequi.

6. *Quæstio de Conformitate Fidei cum Ratione* nullo non tempore gravissimum Problema fuit. Sub ipsis Ecclesiæ nascentis primordiis Doctores Christiani longe dexterrimi Platoniorum placitis velificabantur, quæ ipsis maxime adridebant, quæque tum temporis valde celebrabantur (e). Sensim sensimque Platonis in locum successit Aristoteles (f) cum systematica placere cœperunt, ipsaque Theologia magis systematice tractari ob generalium decisionum Conciliorum, limata definitaque formularia exhibentium. S. Augustinus, Boetius (g), & Cassiodorus (h) in Occidente, & S. Joannes Damascenus (i) in Oriente, Theologiæ in scientiæ formam redigendæ multum profuere, ut Bedam, Alcuinum, Anselmum, & quosdam alios Theologos, in Philosophia versatos, præteream, donec tandem Scholastici (k) supervenire, otioque monastico frena laxante speculationibus,

quo ordine: effectus ipsos neque per se adungere potest, neque vel notitiam suam augere amplius ipse potest, ultra id, quod audit, & ex illo per consequentias inferitur. Ille, verbo: nova de coloribus inventa ex phænomenis detegere non potest. Non potest sapere supra id, quod auditu accipit. Hic, verbo: nova de mysteriis inventa non potest eruere. Non potest sapere supra Scripturam, p. 14. 15.

(e) Ita placebat Philosophia inprimis Iuliano Martyri, Clementi Alexandrino, Origeni, ipsique Augustino, de quibus v. Litteratissimus Vir, Theoph. Stolle, in Hist. Liter. T. II. §. LXV. In causa inter alia erat, quod credebant, Platonem sua a Mose desumpsisse, & cum Moysi pariter atque Religionis Christianæ placitis egregie conspirare. P. Balmus, Jes. Platonismo quidem Patres liberare contendit, sed argumenta, quæ adfert, id nequaquam evincunt, in Lib. *Défense des Saints Pères, accusés de Platonisme*, Paris. 1711. 4. contra Auctorem Libri, *Le Platonisme dévoilé*, quem Souverainum esse perhibent, scripto.

(f) Variam Philosophiæ Aristotelicæ fortunam fuisse, notum est, V. Jo. Lamius in Libr. de varia Aristotelis in Acad. Paris. fortuna, & Jo. Herm. ad Elfvich Schediasma de varia Aristot. in Scholis Pro-

stantium fortuna, utrumque simul ed. Wiesb. 1720. in 8.

(g) Anicius Manlius Torquatus Boetius initio sæculi VI. sub Theodorico, Gothorum Rege, floruit, & primus fuit, qui Aristotelem latine interpretabatur. V. de eo Le Clerc Biblioth. Choix. Tom. XVI. Art. IV. p. 192. sqq. Hoc sæculo invaluit studium concinnandi compendia & systematica philosophica, ad quod institutum Boetii opera usi sunt, cum Græca non intelligerent.

(h) Mare. Aurelius Cassiodorus Libro de septem disciplinis, grammatica, rhetorica, dialectica, arithmetica, musica, geometria, & astronomia, ostendit, ipsi quoque adridere systematicam docendi rationem.

(i) Joannes, a patria Damascenus, ab eloquentia Chrysostomus, sæculo VIII. celebris, in suis de Orthodoxa fide Libris primus aliquid molitus est, quod systematici cuiusdam indolem referebatur. Opera ejus eleganter excusa sunt Paris. 1712. fol. curante Michæle le Quien, Ord. FF. Prædicatorum. V. Fabric. Biblioth. Gr. L. V. 30. 11.

(k) Rev. Buddeus in Isag. Hist. Theol. p. 352. „Non erraverit, qui dixerit, Theologiæ Scholastico-systematicæ fontem præcipuum in Ecclesia occidentali fuisse,

lationibus, Philosophia Aristotelica recenter ex Arabico translata adjunctis, Theologiæ ac Philosophiæ mixtura quædam adparuit, cujus potissimæ Quæstiones eo tendebant, ut Fides cum Ratione conciliaretur. Enim vero conamini non omnis, quem sperare fas erat, successus respondit, tum quia Theologia injuria temporum, ignorantia, opinionumque pertinacia, haud parum corrupta fuerat, tum quia Philosophia, præter defectus privatos, sane ingentes, Theologiæ vitiis gravabatur, hæcque itidem obscurissimæ imperfectissimæque Philosophiæ societati innexam se esse sentiebat. Interim fatendum est cum incomparabili Grotio, sub barbaræ Monachorum latinitatis fordibus aurum quandoque latere; optavi hinc non una tantum vice, ut eruditus aliquis, discendo Scholæ idioma tumere suo destinatus, ex eorum scriptis optima quæque seligeret, utque alter Petavius ac Thomassinus, apud Scholasticos præstaret id, quod insignes hi Duum-Viri in Patribus effectum dedere (l). Opus istud sane curiositate sæculi dignum, Historiæque Ecclesiasticæ utilissimum foret, utpote dogmatum historiam continuaturum usque ad renatas litteras humanitatis (quarum ope facies rerum mutata fuit) immo ulterius quoque. Etenim dogmata non pauca, veluti de Prædeterminatione Physica, de Scientia media, de Peccato Philosophico, de Præcisionibus objectivis, aliæque multa in Theologia Theoretica, quin etiam in Theologia Practica Catuum Conscientiæ, post ipsum adeo Concilium Tridentinum, famam adeptæ sunt.

7. Paulo ante mutationes istas, ac magnam, quæ etiamnum durat, scissionem Occidentis, viguit apud Italos Philosophorum Secta quædam, qui hanc, quam nos tuemur, Fidei cum Ratione conformitatem oppugnabant. Averroissus vocitabant, a duce suo, celebri Scriptore Arabe, Commentatore per excellentiam cognominato, & Aristotelis mentem inter cæteros suæ gentis Philosophos melius, ut videbatur, adsecuto (m).

I 3 Hic

fuisse, Augustinum, &c. Summam doctrinæ Christianæ paucis complexus est in Enchiridio ad Laurentium de Fide, Spe, & Charitate, A. 1705. Lips. recuso.

(l) Dionysius Petavius, ait Jo. Fr. Buddeus in Isag. Hist. Theol. p. 579. inter eos, qui dogmaticam theologiam ex Patrum monumentis tractant, ita eminet, ut reliquorum gloriam plane obscuraverit, solique fere dignus sit, qui commemoretur. Immortale namque nominis decus consequutus est ob Opus de Theologicis Dogmatibus, cujus editio & novissima, & optima, Amstelodami sex tomis in fol. 1700. prodit. Idem p. 582. Sequutus Petavium, aut cum imitatus est, Ludovicus Thomassi-

nus, quippe qui itidem Dogmata Theologica tribus tomis complexus est, quorum primus 1680. reliqui duo 1684. Parisiis lucem adpexerunt. Emulatione Petavii inductum, eum ad dogmata hæc scribenda animum adiecisse, Viri docti observant; licet, sive eruditionem, sive dictionis nitorem, spectes, ejus nequaquam adsecutus sit laudem.

(m) Averroes Sæculo XII. floruit. Quantum illius, reliquorumque Arabum, Avicennæ, Algazelis, placitis damnum orbi Christiano inlatum sit, in propatulo est. Quanti Aristotelem fecerit, hoc ipsius effatum loquitur. Aristoteli, ait, discipulina est summa veritas, quoniam ejus intellectus

fuit

Hic itaque Commentator, id, quod Græci Interpretes dudum docuere, ulterius provehens, contendebat, juxta *Aristotelem*, adeoque juxta Rationem, (ea namque tempestate utrumque idem fere sonabat,) immortalitatem animæ stare non posse. En ipsius ratiocinium. Genus humanum secundum *Aristotelem* æternum est; igitur si animæ singulares non occidunt, deveniendum erit ad explosam ab isto Philosopho Metempsychosin; vel, si novæ semper animæ existunt, animas infinitas, ab omni æternitate conservatas, admittere oportebit: atqui infinitum actu implicat juxta ejusdem *Aristotelis* doctrinam: Ergo animas sive formas corporum organicorum, aut saltem intellectum passivum, unicuique homini proprium, una cum corporibus interire necesse est. Restabit proinde solus intellectus agens, omnibus hominibus communis, quem Aristoteles deus advenire aiebat, quemque operari oportet, ubicumque organa disposita repererit, ad eum fere modum, quo ventus, in organi fistulas apte dispositas incurrens, harmoniam quandam musicam producit.

8. Nihil erat imbecillius jactata hac demonstratione; nam *Aristoteles* neque Metempsychosin satis confutasse, nec humani generis æternitatem probasse legitur; missis denique his rebus, falsissimum etiam est, infinitum actu implicare. Interim Aristotelicis ista demonstratio habebatur invicta, faciebatque, ut crederent, dari certam quandam Intelligentiam sublunarem, cujus participatio intellectum nostrum agentem præstaret. Alii, *Aristoteli* minus addicti, longius progrediebantur, atque animam quandam universalem, quæ animarum omnium singularium quasi oceanus esset, commenti, eam animam, dum cæteræ singulares nascuntur & intereunt, solam persistere posse existimabant. Hos si audias, animæ oriuntur, dum guttarum instar ab oceano suo separantur, corpus, quod animæ possint, offendentes; intereunt autem, dum, corpore destructo, non aliter ac fluvii mare ingressi, rursus oceano junguntur. Nec pauci Deum ipsum esse hanc animam universalem sibi persuadebant, quamvis alii eam subordinatam & creatam arbitrentur. Præsumptum hoc dogma per vetustum est, & ad præstringendos vulgi oculos aptissimum. *Virgilius* id elegantibus hinc versibus reddidit. (Æn. VI. v. 724.)

*Principio cælum ac terram camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ Titanique astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.*

Et alibi adhuc (Georg. IV. v. 221.)

Deum

fuit finis humani intellectus; datus nobis divina providentia, ut sciremus, quicquid

sciri potest. V. *Rapin Reflex.* p. 324. *Hornii Hist. Phil.* p. 292.

OPERA THEOLOGICA.

Deum namque ire per omnes

Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,

Quemque sibiennes nascentem arcessere vitas:

Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri. (n).

9. Hunc in sensum accepta a nonnullis est anima mundi Platonica; verum majore, ut videtur, jure hæc communis anima, omnes alias absorbens, Stoicis adscribi potest. Qui opinioni huic adsurgunt, dici *Monopsychia* possent, cum juxta illos reapse sit anima, quæ subsistat, tantum unica. *Cl. Bernerius* observat, hanc sententiam, apud Eruditos in Persia, inque Magni Mogolis ditionibus, fere passim receptam esse; nec procul ab illa abesse videntur & Cabalistæ ac Mystici. Germanus quidam, e Suevia oriundus, qui aliquot ab annis, ad Judæos transfuga, sub *Mosis* Germani nomine dogmata sua disseminavit, *Benedicti Spinosa* adserta secutus, antiquam Ebræorum Cabalam a *Spinosa* instauratam fuisse censuit: ac Vir eruditus, qui proselytum illum Judæum confutavit, eandem inflare tibiam videtur. Constat, *Spinosam*, unicam duntaxat substantiam in mundo agnovisse, cujus tantum modificationes transitorie sint animæ singulares. *Valentinus Weigelius*, in Tschopa Misnia Pastor (o), Vir ingeni

(n) Est hæc doctrina Pythagoræ, ab Ægyptiis, uti creditur, mutuo accepta. Statuit enim ille, Deum esse immixtum elementis omnibus, & rebus visibilibus. Audias de eo præ reliquis discretem *Jo. Marshamum*, in Canone Chron. p. 276. 199. ed. Lips. Th. Campanella in Libr. de Sen. rerum, Philosophos alios recenset, huic sententiæ, diversis quippe rationibus, vesticantes, nec ab illustri Viro longius abest, si suam sententiam veterum Philosophorum opinionibus ita opponit: „Si, inquit, omnia opera Dei perfecta sunt, (ut Moser & natura testantur) faciter oportet, eas rebus vires ab eo largitas esse, quæ ipsarum conservationi sufficiant, &c. L. I. Cap. VI. Cæterum verus hosce Virgilianos egregie illustrat suo Commentario *Servius*, quem leg. in splendida illa Lugd. & Amst. editione cum Not. Var. a. 1680. apud Jac. Hackium, emissâ, p. 1085. 199. *Jo. Ad. Osiander* in Collegio Considerationum in Dogmata Theol. Cartesianorum Cap. IX. ubi de Mundo agit, Platonem, & hos versus *Virgilianos*, exculpas, animamque mundi,

analogia quadam & similitudine qualicunque in virtutem Dei pervadentem intime, atque sustinentem & gubernantem, interpretatur. Id certum est, Stoicis potius, quam Platoni, imputari posse, hæc sententia Deum cum creaturis commiscuisse, quod & *Ill. Leibniti* §. seq. adserit. Summe Rev. Abbas Morkemius ad *Cudworthi* Syst. Intell. præclare docet, Platonem animam, cujus ortum describit, a genitore suo (Opifice sc. & Conditoris Universalis) plane divellere ac distrahere. Conf. Ejus prolixam Disp. p. 680. not. 49. ad *Cudworthi*. Fortasse, si res veterum accuratius pervestigantur, veritas dicti Augustiniani patet, non esse gentes usque adeo ad falsos Deos delapsas, ut opinionem amitterent unius Dei veri. Contra Faust. Marnich. L. 20. Cap. 19.

(o) Ex Schola Theophr. Paracelsi prodit *Weigelius*, A. 1588. in parochia Tschopaviensi mortuus. Proligavit præ aliis errores illius Nic. Hunnius in der Christlichen Betrachtung der neuen Paracelsischen und Weigelianischen Theologie, librique pluribus aliis.

nii haud vulgaris, immo nimii, quanquam Enthusiastes audierit, quidpiam fortasse tale sensit, uti & is, qui se nuncupat *Joannem Angelum Silesium*, Auctor quorundam non inelegantium verficulorum Germanicorum, ad pietatem acuendam factorum, qui epigrammatum instar recens recusati sunt. Ac generatim deificatio Mysticorum pravam hunc in sensum trahi posset, quod dudum *Gerson* (p) notavit adversus *Rusbrochium*, Auctorem Mysticum, cujus locutiones, consilio, ut videtur, minime malo prolatae, veniam merentur, sed praestat ita scribere, ut venia nihil sit opus; tametsi nullus diffitear, expressiones exaggeratas, &, ut ita dicam, poeticas vi ad movendum, persuadendumque, pollere saepe majori, quam quae ad normam penitus exactae sint.

10. Sed & proprietatis totius annihilatio, a Quietistis ultra limites fatigata, etiam impietatis larvatae species quaedam apud nonnullos esse posset: quale est, quod de Quietismo *Foë*, magnae apud Sinas Sectae Auctoris, narratur; qui postquam per annos quadraginta Religionem suam praedicasset, mortem imminere sentiens, discipulis suis professus est, se veritatem ipsis celasse sub metaphorarum integumentis; ad nihilum omnia redire, & esse id primum rerum omnium principium. Videtur hoc pejus adhuc sonare, quam Averroistarum opinio. Neutra certe doctrina ulla ratione defendi potest, infusa, si quae alia: interim tamen Recentiores quidam universalem hanc & unicam animam, reliquas absorbentem, adoptare haud dubitarunt. Nimios illa plausus profecto tulit apud eos, qui forti se spiritu jactant, & *Preissicus*, militia atque ingenio non postremus, qui Philosophiae quoque operam dedit, suis in dissertationibus eandem palam ostentavit. Mederi huic malo *Harmonia praestabilita* optime potest. Ostendit namque illa, esse necessario substantias simplices & inextensas, quaquaversum in totam naturam diffusas; has substantias independentes ab omni, quod Deus non est, subsistere debere, neque unquam ab omni corpore organico separari. Qui vero vel animas perceptionis capaces, rationis incapaces, contendunt esse mortales, vel animabus solis rationalibus perceptionem tribuunt, Monopsychitarum telis patent; semper enim erit difficile hominibus persuadere, belluas non sentire, &, si id, quod perceptionis capax est, interire posse semel concedatur, vix animarum nostrarum immortalitas ratione defendi potest.

11. Feci hanc digressiunculam, quod ea opportuna mihi visa est, hoc praesertim tempore, quo multos ad evertendam funditus religionem nimium

(p) In Epistola contra Jo. Rusbrochii Librum de Ornatu spiritualium nuptiarum. Rusbrochium contra Gersonem defendere conatus est Jo. de Schonhovia. De imputata Mysticis deificatione, ut & de memo-

rato Jo. Rusbrochio consul. B. Aug. Herm. Franckii gründliche und gewissenhafte Verantwortung gegen D. Jo. Frid. Mayers harte und unvorbearbeitete Begehuldigungen 2 p. 97. 1799. it. p. 277. 1799.

mium quantum proclives esse videmus: redeoque ad Averroistas, qui, quod dogma suum ex ratione demonstrari arbitrabantur, animam hominis juxta Philosophiam mortalem esse contendebant, professi interim, se Theologiae Christianae, animam immortalem esse docenti, judicium submittere. Verum suspecta habebatur ista distinctio, hocque Rationis a Fide divortium aperte repudiatum fuit ab istius aevi Praefulibus ac Doctoribus, & tandem sub Leone X. damnatum in ultimo Concilio Lateranensi, quod Eruditos etiam hortabatur, ut dissolvendis iis difficultatibus, quae Theologiam ac Philosophiam adversis committere cornibus viderentur, operam ingeniumque suum impenderent. Non desuere tamen, qui nihilominus dogma illud de Fidei & Rationis pugna clanculum fovere perrexerint: *Pomponatius* (q) hac suspitione non immunis fuit, quamvis mentem suam aliter explicaret, & Secta quoque *Averroistarum* traditione se conservavit. *Cesar Cremoninus* (r) Philosophus ea tempestate famigeratissimus non vulgare ejus columnen fuisse creditur. *Andreas Casalpini* (s), Medicus, (Auctor insignis, qui post *Michaellem Servetum* sanguinis circulationem proxime adigit,) a *Nicolao Taurello* (Libro, cui titulus: *Alpes Casae*,) postulat est, tanquam unus ex istis Religioeticis, qui Religionem adversarentur. Hujus etiam doctrinae vestigia inveniuntur in *Circulo Pisano Claudii Berigardi* (t) qui Auctor, origine Gallus, fixo in Italia domicilio, Philosophiam Pisis docuit: sed inprimis Scripta & Epistolae *Gabrielis Naudaei*, uti & *Naudaeana* Averroismum, dum Medicus hic Eruditus in Italia degeret, adhuc perdurasse, ostendunt (u). Philosophia corpulcularis, paullo post inuenta, hanc Sectam, nimis sane Peripateticam,

Tom. I.

K

(q) *Petrus Pomponatius*, *Mantuanus*, A. 1462. d. 16. Nov. natus, A. 1525. Bononiae decessit. *Vaninus* dixit, in *Amphitheatro Provid. divin. Exercit. VI. Pythagoram* de *Pomponatio* judicatum fuisse, animam *Averrois* in ipsum migrasse. Illius inprimis Lib. de *Immortalitate Animae* fecit, ut in Catalogum *Athaeorum* referretur.

(r) *Cesar Cremoninus*, A. 1631. e vivis discessit, natus A. 1550. decem annos Ferrariae, quadraginta Patavii Philosophiam professus. *Naudaeus* in *Naudaeanis* p. 55. *Cremonin* *cachois finement son jeu en Italie: nihil habebat pietatis, & tamen pius haberi volebat. Une de ses maximes étoit: intus ut libet, foris ut moris est.*

(s) *Andreas Casalpini*, A. 1603. defunctus Archiater *Clementis VIII.* Pontif. Circulationem sanguinis agnovisse demonstrat *Balsus* in *Diction. Art. Casalpini*. Edit.

dit *Quaestionum Peripateticarum Libros V.* quod adgressus *Nic. Taurellus* in Libr. *Alpes Casae*, hoc est, *Andr. Casalpini* monstrosa dogmata discussa & excussa. ib. *Bel.*

(t) *Claudius Berigardus*, *Molini* natus, saec. XVII. floruit, Pisis & Patav. Philosophiam docuit, & *Dubitationes Galilaei Lyncei*, it. *Circulum Pisani*, s. *Opus de Veteri & Peripatetica Philosophia in Aristotelis Libros Physicorum*, edidit.

(u) *Gabr. Naudaeus*, *Parisiensis*, A. 1600. d. 2. Febr. natus, A. 1653. d. 29. Jul. *Abbavillae* ad plures ivit. Vir erat omnibus litterarum ornamentis excultus. Scripta ejus recensentur in *Col. Jaecheri gethrtem Lexico* sub Tit. *NAUDAEUS*. *Naudaeana* & *Patiniana* primum Parisi 1701. in 12. prodire, sed emendatius *Amst.* 1702. in 12.

cam, exstinxisse videtur, aut certe cum eadem permixta fuit: ac fieri potest, ut Atomistæ quidam repertantur, qui, si tempora permitterent, ab Averroistarum dogmate non abhorrent: verum abusus hic molestus esse nequaquam debet iis, quæ in Philosophia corpusculari bona sunt, quæque cum iis, quæ in Platone atque Aristotele solida inveniuntur, commodissime conciliari queunt, ut cum vera Theologia utraque consistant.

12. Reformatores, ac Lutherus præcipue, quemadmodum supra jam notavi, locuti quandoque sunt, quasi Philosophiam omnino rejecerint, Fideique inimicam esse judicaverint. Sed, si res probe perpendatur, adparet, Lutherum Philosophiæ nomine nihil aliud intelligere, quam id, quod ordinario Naturæ cursui consentaneum est, aut forsitan id, quod in Scholis docebatur; veluti dum dicit, secundum Philosophiam, hoc est, secundum ordinem Naturæ, fieri non posse, ut Verbum caro fiat; & dum adserit præterea, id, quod in Physica verum est, in Ethica falsum esse posse. Aristotelem ira ipsius potissimum petebat, ita ut jam ab Anno MDXVI. quo de reformatione Ecclesiæ nihil dum cogitabat, repurgandæ Philosophiæ consilium cepisset. Sed mitiora deinceps idem sensit, & Aristotelem ejusque Ethicam in Apologia Augustinæ Confessionis laudari passus est (x). Melancthon, Vir ingenii solidi & moderati, variarum Philosophiæ partium Systemata parva condidit, ad Revelationem accommodata, inque vita civili idonea, quæ etiamnum legi mereantur. Post hunc in scenam prodiit Petrus Ramus (y) multos in Philosophia sectatores nactus; secta Ramistarum in Germania admodum viguit; a Protestantibus imprimis culta, & ad Theologiam quoque ipsam adhibita, donec Philosophia corpuscularis resuscitata, Ramificam obliteravit, Peripateticorumque auctoritatem labefactavit.

13. Interim complures Theologi Protestantes a Philosophia Scholastica, quæ apud adversarios regnabat, quam longissime poterant, recedentes, eo progrediebantur, ut suspectam sibi Philosophiam ipsam contemnerent: quod dissidium tandem Helmstadii exarsit æstu Danielis Hoffmanni

(x) In ea nimirum ita Melancthon. Audivimus quosdam pro concione ablegato Evangelio Aristotelis Ethica enarrare, nec errabant isti, si vera sunt, quæ defendunt adversarii. Nam Aristoteles de Moribus Civilibus adeo scripsit erudite, nihil ut de his requirendum sit amplius. Cæterum de Lutheri odio, & Melancthonis amore in Aristotelem v. Cel. Theoph. Stollæ, Histor. Litt. P. II. §. LXXXIII. not. c. d. e.

(y) Petrus Ramus, A. 1515. natus. Ejus

vitam Joh. Thom. Freigius, Theoph. Banovius & Nicol. Nancelius dederunt. Opera ejus prodierunt Francof. apud Wechel. A. 1595. 8. Methodus res per quatuor genera causarum, quam amplexabatur, Jure Consultis, Philosophis, & Theologis quam maxime adfuit, quod eorum Disput. & Systemata demonstrant. In Prefatione ad Scholas Metaphysicas Theologiam Aristotelis impietatem omnium impietatum vocavit; hinc inimicitie Peripateticorum, quibus tandem in Nuptiis Parisi succubuit

ni (z), Theologi, cætera eruditi, & qui in Quedlinburgenfi Colloquio, cui una cum Tilemanno Heshusio, Julii, Ducis Brunsvicensis, Concordiæ Formulam respuentis, nomine, interfuit, famam alias fuerat consecutus. Doctor Hoffmannus, nescio quam ob causam, in Philosophiam invecus erat, cum Philosophorum abusus reprehendere potius debuisset: sed occurrit illi Joannes Caselius (aa), Vir celebris, quem ejus temporis Principes atque Eruditi distinguebant; quin Dux Brunsvicensis, Henricus Julius, (Julii, Academiæ fundatoris, filius) rem ipse suo examini subjiciens, contra Theologum pronunciavit. Subinde velitationes aliquot eadem in causa exortæ, sed eas æquivocatione semper laborasse comperit. Paulus Slevogtius (bb), celebris Jenæ in Thuringia Professor, cujus relictæ Dissertationes, quantopere in Philosophia Scholastica, Litterisque Ebraicis, versatus fuerit, adhucdum commonstrant, cum juvenis esset, Libellum ediderat sub indice Pervigilium, de Dissidio Theologi & Philosophi in utriusque principii fundato, occasione Quæstionis, num Deus sit peccati causa per accidens? At clarum est, scopum ipsius fuisse, ostendere, Theologos quandoque terminis philosophicis abuti.

14. Ut ad ea progrediamur, quæ nostris temporibus acciderunt, succurrit Anno MDCLXVI. cum Ludovicus Meyerus (cc), Medicus Amstelæ-

(z) Historiam hanc breviter enarrat B. Buddeus in Isag. Historico-Theol. p. 238. Iqq. Hoffmannus nempe Philosophiam, seu opus carnis, & sacris litteris contrarium, damnare coepit, quam antea ipsemet in magno honore habuit; provocavit etiam in ardore disputandi ad Lutherum, quem infensum Philosophiæ Aristotelicæ initio fuisse, dictum est §. anteced. quique imprimis Ethicam Aristotelis inimicam gratiæ divinæ, ac fovendis Pelagianorum erroribus plane accommodatam esse, existimavit.

(aa) Jo. Caselius, quem recte B. Buddeus L. cit. p. 164. magnum quondam elegantiorum litterarum in Germania Statorem & Vindicem appellat, Gœtingæ A. 1553. natus, & deinceps Philos. Profess. Helmstadii, A. 1613. d. 9. April. mortuus est. Multa existant eruditionis illius monumenta. Jo. Chr. Kieselvetter Partem I. Collectionis Caselianorum A. 1716. edidit, sed non continuavit.

(bb) Paul. Slevogtius, A. 1596. d. 29. April. natus, Possendorffo-Vinariensis. Jenæ, ubi studiorum suorum fundamenta po-

fuit, A. 1625. LL. Græc. & Hebr. poss. A. 1654. Log. & Met. Prof. factus est; ibique diem obiit supremum A. 1655. Ultra hoc, quod Leibnizius citat, opusculum celebrantur illius Disput. Philos. & Philos. log. quas itid. Vir illustris comprobant.

(cc) Magnam, ait Buddeus L. cit. p. 236. conf. p. 1795. Scholæ Cartesianæ invectivam constavit Auctor, Exercitationis paradoxæ: Philosophia Scripturæ interpret; quem Lud. Meyerus, Medicum Amst. fuisse, postea innotuit. Recenset hinc illius Adversarios, Gisbertum Voetium, Sam. Marejium, interque Cartelianos, Abraham Heidanum, Christoph. Wittichium, Francisc. Burmannum, Petrum Allingam, &c. Dum vero, pergit, Lud. Wolzogenius huic certamini accessit, rem neutiquam serio contra Auctorem Exercitationis paradoxæ egisse, visus est, castigatus ideo a Jo. van der Wayen, in Libris tribus de genuina Reformationum sententia in negotio de Scripturarum interprete; quibus vero Wolzogenius iterum Apologiam, Orthodoxæ Fides inscriptam, opposuit.

stelaelamenſis, Librum, cui titulus, *Philosophia Scripturae interpres*, tacito nomine vulgaſſet, (quem plurimi *Spinosa*, ipſius familiari, male tribuerunt) commotos fuiſſe Theologos Batavos, enataſque propter eorum adverſus hunc Librum ſcripta controverſias ingentes; multis iudicantibus, Cartefianos, dum Philoſophum Anonymum refutant, nimium Philoſophiae concediſſe. *Joannes Labadius* (dd), (priuſquam a Sacris Reſormatorum diſceſſi nem feciſſet obtentu quorundam abuſuum, quos in praxin publicam irrepiſſe aiebat, nec tolerandos eſſe, iudicabat) *Wolzenogentii* Librum tanquam pernicioſum adgreſſus eſt; ab alio item latere *Vogelſangius* (ee), *van der Wayen*, aliique nonnulli Anti-Coccejani, eundem Librum magna cum acerbitate impugnarunt; ſed adcuſatus coram Synodo cauſam vicit. Exinde in Hollandia increbuerunt nomina *Theologorum Rationalium & Non-rationalium*, quorum ſaepe meminit *Balius*, tandemque contra Rationales ſe ſtare proſicitur; verum regulas certas, utrimque receptas, aut non receptas circa Rationis uſum in explicanda Scriptura Sacra, adhuc conſtitutas fuiſſe, non liquet.

15. Nec multum abſuit, quin Auguſtanae Confeſſionis Eccleſiae ſimili turbarentur diſſidio. Quidam in Lipſienſi Academia Artium Magiſtri, dum diſcipulis privatas de *Philologia Sacra* lectiones domi tradebant, more in hac aliſque nonnullis Academiis recepto, ubi genus iſtud ſtudii Facultas Theologica ſibi non vindicat: hi, inquam, Magiſtri ſtudium ſacrarum Litterarum, ac pietatis exercitium, acrius urgebant, quam alii, idem munus obeuntes, conſueverunt. Dicuntur etiam in quibuſdam rebus modum exceſſiſſe, novitiaeque alicujus doctrinae ſuſpicionem moviſſe: unde *Pietistarum*, quaſi novae ſectae, nomen ipſis impoſitum, nomen, quod tantos deinceps in Germania motus excitavit, quodque iis, qui arguebantur, vel eſſe ſimulabantur, ſuſpecti de Fanatiſmo, vel ſaltem hypo-criſi latente ſub larva reformationis, bene, an male, inditum fuit. Cum itaque nonnulli eorum, qui Magiſtros iſtos frequentabant, rationibus agendi ſe prodiſſent, quae offentioni eſſent, atque inter caetera contemtu Philoſophiae, cujus praelectiones in Scholis exceptas igni addixiſſe perhibebantur, ipſi Magiſtri Philoſophiam deſpicatui habere exiſtimati ſunt: ſed hanc criminationem egregie diluerunt, nec erroris ullius, aut haereſeon ſibi impactarum, convinci potuerunt.

16. Quaestio de uſu Philoſophiae in Theologia vehementer agitata fuit inter

(dd) *Jo. de Labadie*, A. 1610. d. 13. Febr. natus, & A. 1674. denatus. Secta Labadiſtarum nota eſt. Liber, qui huc perinet, inſcribitur. *Censura Libri Wolzenogentiani de Interprete Scripturarum.*

(ee) *Reinerus Vogelſangius*, Paſtor & Prof. Davenſtrip, vita ſunctus A. 1679. d.

12. Nov. inter alia ſcripſit, *Juſtam indignationem contra Libellum inſtitutum: Philoſophia S. Scripturae Interpres; it. Reſponſionem neceſſariam ad Praef. Lud. Wolzenog. de variis ejuſdem fabulis, & ſententia, quae dicunt, Deum poſſe fallere.*

inter Chriſtianos, & cum ad ſingula factus eſt deſcenſus, difficile fuit convenire de limitibus, huic uſui figendis. Trinitatis, Incarnationis, & Eucharistiæ, Myſteria ampliffimam diſputationibus anſam praebere. Recentes Photiniani, priora duo Myſteria impugnantes, certis quibuſdam effatis philoſophicis utebantur, quae *Andreas Keslerus*, Confeſſionis Auguſtanae Theologus, in compendio exhibuit in variis, quos de Philoſophia Sociniana edidit, Tractatibus (ff). Quod vero illorum Metaphyſicam adinet, ea ex lectione *Chriſtophori Stegmanni* (gg), Sociniani, necdum editae Metaphyſicae, melius cognoscitur; eam vidi juvenis, & nuper mecum iterum communicata eſt.

17. *Calovius* (hh) & *Scherzerus* (ii), Auctores in Philoſophia Scholaſtica verſatiſſimi, alique complures eruditi Theologi, Socinianiſ prolixè reſponderunt, ac ſaepe feliciter; minime contenti reſponſa dare generalia, nimis jaculatoria, quae adverſus illos vulgo adhibebantur, nempe: Axiomata, quae jaſtant, bona quidem eſſe in Philoſophia, at non item in Theologia; eſſe hoc vitium Heterogeneitatis, quod *μετάβασις ἐν ἀλλο γένει* adpellatur, ubi ad res, Rationem ſupergreſſas, adplicantur; Philoſophiam Theologiae debere ancillari, non dominari, quod olim *Robertus Baroni* Scotus cavet in fronte Libri ſui, cui titulus: *Philosophia Theologiae ancillans*. Denique eſſe *Hugarem* quandam prope *Saram*, iſtamque cum *Iſmaele* ſuo ſoras pellendam, ſi heræ imperium detrectet. Haec reſponſa nonnihil utique boni habent: ſed, cum iis abuti, inſaſſoque fidere veritates naturales veritatibus revelatis opponere, pronum ſit; curae cordique fuit Eruditis, id, quod in veritatibus naturalibus aut philoſophicis neceſſarium, & omni diſpenſatione ſuperius ſit, ſecernere ab eo, quod huiusmodi neceſſitate deſtituitur.

18. Partis utriuſque Proteſtantes, ubi Socinianos debellare mens eſt, ſatis inter ſe conveniunt: & quoniam Philoſophia horumce Sectariorum non eſt adcuratiſſima, eos ſaepe feliciter proſfigarunt. At iidem Prote-

K 3

ſtantes

(ff) *Andreas Keslerus*, *Coburgensis*. A. 1595. d. 17. Jul. natus, & ibid. A. 1643. d. 15. Maj. mortuus, inter alia edidit *Examen Phyſicae, Metaphyſicae & Logicae Photiniana.*

(gg) *Chriſtoph. Stegmannus*, Socin. junior erat frater famigerat. *Joſeph Stegmanni*, in exilio Claudioſoli A. 1632. vita ſuncti. Scriptiſ iſte *Dyaſtem Philoſophicum.*

(hh) *Abrah. Calovius*, *Morungo-Boruffi*. A. 1612. d. 16. Apr. natus, & A. 1686. d. 20. Febr. Viteberg. mortuus, ut Theol. Prof. Uſum Philoſophiae in Theologia ostendit *Metaphyſica ſua exemplari;*

contra Socinianos fortiter ſtetit, ut illius *Socinianus propugatus*, alique Libri puriſſimi, teſtantur. *Buddens* L. cit. p. 1355. Int. *Abrah. Calovii Scripta*, ait, ea, quae Socinianiſ oppoſuit, Eruditis maximo in pretio ſunt, & reliquis omnibus a quibuſdam praefertuntur.

(ii) *Jo. Adam. Scherzerus*, A. 1618. d. 1. Aug. Eg. in Bohemia natus; *Hilſſemanni* Diſcipulus, & Lipſiae Theol. Prof. factus, A. 1683. d. 23. Dec. e vita diſſent. Nota ſunt illius Scripta, uti *Manuale Philoſophicum*, *Collegium Anti-Socin.* &c.

stantes in materia de Sacramento Eucharistiæ digladiantur, dum ii, qui se *Reformatos* dicunt, (hoc est, qui in hoc *Zwinglium* (kk) potius, quam *Calvinum* (ll), sequuntur) participationem Corporis Jesu Christi in Sacra Cœna ad nudam repræsentationem symbolicam reducere visi sunt, adhibito Axiomate Philosophico, quo statuitur, idem corpus non posse simul esse in duobus locis: contra *Evangelici* (strictius ita nominati, ut a Reformatis distinguantur,) sensui literali magis inhærentes, participationem hanc esse realem, & mysterium supra naturæ vires ibi latere, cum *Luthero* judicant. Dogma Transubstantiationis rejiciunt illi quidem, quod minus fundatum illud in Textu esse existimant; nec magis tamen Consubstantiationem, aut Impanationem, probant, quæ non, nisi ex mala suæ doctrinæ intelligentia, ipsis imputari potest; siquidem nec Corporis Jesu Christi inclusionem in pane admittunt, nec ullam aliterius cum altero unionem exigunt; sed aliquam saltem concomitantiam volunt, ita ut hæ duæ substantiæ simul eodemque tempore accipiantur. Credunt, ordinarium verborum Jesu Christi significatum, tempore tam momentoso prolatorum, quo de ipsius suprema voluntate enuncianda agebatur, esse retinendum; utque obtineant sensum hunc ab omni, quod nos detertere posset, absurdo immunem esse, adserunt, axioma istud philosophicum, quod existentiam ac participationem corporum ad unicum locum restringit, in cursu duntaxat ordinario naturæ valere. Hac ratione ordinariam Corporis Servatoris nostri præsentiam, qualis corpori quantumvis gloriosissimo convenire potest, haud destruunt. Sed nec ad diffusionem nescio quam

(kk) *Huldricus Zwinglius*, A. 1487. d. 1. Jan. Wildenhufæ apud Helvetios natus, A. 1531. d. 11. Oct. in prælium cum suis excitus, interiit. Opera ipsius, Theica, Polemica, Exegetica & Epistolas complectentia, IV. Tomos completunt.

(ll) *Jo. Calvinus*, Novioduni A. 1509. d. 10. Jul. natus, A. 1564. d. 27. Maj. ad plures migravit. Opera ejus IX. Voluminib. Amst. 1667. prodierunt. Quomodo vero *Calvinus* a *Zwinglio* differat, & quam proxime abist a sententia Evangelicorum, docet etiam *Leibniti* in Epistola ad *Jo. Fabricium* ap. *Kortholtum*, T. I. p. 40. sqq. qui idem in nota * p. 43. ipsa *Calvini* verba, *Leibniti* interventia, protulit in medium. Scilicet *Calvinus* statuit etiam realem & substantialem perceptionem corporis & sanguinis Christi, sed impios ad hæc negat vere corpus & sanguinem Christi

sumere. De Controversia, quæ *Leibniti* inter & *Placium*, per solam concomitantiam, ab illustr. Viro in hoc §. adsertam, realem præsentiam Corporis Christi everti, existimantem, conf. *Cel. Canz*, in U. Ph. L. & *Wolff* T. I. C. VII. p. 335. n. ff. Exposuit nimirum is *Pfaffio* mentem suam ulterius, & ostendit, se operationis immediatæ comparatione uti, ita ut veram præsentiam corporis & sanguinis Domini in Sacramento Eucharistiæ non excludat, & unionem inter rem cœlestem & terrestrem negando, non neget earum conjunctionem in actu perceptionis, in qua consistit unio sacramentalis nostrorum Theologorum, sed tantum rejiciat vinculum quoddam, seu tertium rebus superadditum, quod per unionem sæpe intelligunt Philosophi, &c. Acta Eruditorum Lips. 1717. m. Oct. p. 440. Placuerunt hæc Rev. *Pfaffio*, uti est Vir veritatis & æquitatis amantissimus.

quam ubiquitatis confugiunt, qua fieret, ut illud dissiparetur, ac nusquam esset; neque etiam multiplicem aliquorum Scholasticorum reduplicationem recipiunt, qua fieret, ut corpus idem eodem tempore hic sederet, & alibi staret. Denique ita suam explicant mentem, ut *Calvini*, substantiæ participationem stabilientis, sententia, multis Ecclesiarum, hujus Auctoris doctrinæ adhærentium, Confessionibus Fidei confirmata, non tam procul ab Augustana Confessione, quam putasses, abesse, plurimis videatur; & forsitan in hoc solum differat, quod ad hanc participationem is, præter oralem Symbolorum receptionem, insuper veram fidem requirat, atque adeo indignos excludat.

19. Patet ex his, dogma participationis realis & substantialis (missis Scholasticorum quorundam miris opinionibus) per Analogiam bene intellectam inter operationem immediatam & præsentiam propugnari posse. Et, cum multi Philosophi censuerint, corpus aliquod, etiam in ordine naturæ, operari posse in distans immediate, in plura simul corpora remota, multo cum majore vi rationis autumant, nihil obflare Omnipotentiae divinæ, quo minus ea efficiat, ut idem corpus pluribus simul corporibus adsit; cum ab actione immediata non longus sit ad præsentiam tractus, & fortassis altera pendeat ab altera. Novi quidem, naturalem atque immediatam corporis unius in alterum corpus distans actionem a Philosophis nuperis passim fuisse rejectam, quibuscum & me sentire fateor. Interim tamen actionem in distans excellentissimus *Newtonus* in Anglia recenter instauravit, sustinens, eam esse corporum naturam, ut mutuo sese adtrahant, & alia super alia gravident pro ratione massæ singulorum, & radiorum adtractionis, quos excipiunt: quo lecto, celeberrimus *Joannes Lockius*, dum *Eduardo Stillingfleetio*, Wigorniensium Episcopo, responderet, ea se recantare professus est, quæ in suo de *Intellectu Humano Specimine*, Recentiores secutus, tradiderat, nempe corpus in corpus aliud immediate agere non posse, nisi contactu superficiei, & impulsu motus: agnoscitque, Deum proprietates materiæ indere posse, per quas agat in distans. Inde etiam fit, ut Confessionis Augustanæ Theologi adserant, in potestate Dei esse, non solum ut corpus unum in alia plura corpora, a se invicem remota, immediate agat, sed etiam, ut iis adsit, in ipsisque recipiatur, at ea ratione, in qua locorum intervalla, spatiorumque dimensiones, locum non habeant. Qui effectus quamvis naturæ vires superent, putant tamen, ostendi non posse, quod idem & Auctoris naturæ potentiam excedat, cui facile sit, sancitam a se legem abolere, aut suspendere, si commodum ipsi videatur; eodem prorsus modo, quo ferum aquæ innatare jussit, & Vim activam ignis in humana corpora cohibuit (mm).

20. Cum

(mm) Totus igitur in eo hic versatur Vir esse omnipotens, quam ideo Reformati negant, ut Theſin Evangelicorum, corpus posse, quod contradictoriam eam esse censent.

20. Cum Nicolai Vedelii *Rationale Theologicum* cum Joannis Musci (nn) confutatione contuliffem, comperi, duos hosce Auctores, quorum alter, postquam Genevæ docuiffet, Franeckeræ Professor decessit, alter Jenæ primam Theologiæ cathedram tandem obtinuit, fere conspirare in regulis præcipuis, ulum Rationis spectantibus, sed in adplicatione istarum regularum a se invicem discedere. Consentiunt namque, Revelationem contrariam esse non posse veritatibus, quarum necessitas *Logica*, vel *Metaphysica*, à Philosophis adpellatur, hoc est, quarum oppositum contradictionem involvit, & ambo præterea admittunt, Revelationem posse repugnare axiomatis, quorum necessitas *Physica* vocatur, quæ tantum in legibus, a divina voluntate naturæ præscriptis, fundatur. Quæstio igitur, num idem corpus pluribus simul locis supernaturaliter adesse possit, ad solam regulæ adplicationem pertinet; & ad hanc quæstionem, via demonstrationis Ratione dirimendam, accurate explicandum esset, in quo essentia corporis consistat. Inter ipsos Reformatos non una omnibus ea de re sententia est: Cartesiani eam in extensione sola collocant; at repugnant eorum adversarii; & ni fallor, observavi, etiam de jactata illa plurium ejusdem corporis locorum impossibilitate, *Gisbertum Voëtium*, celebrem Theologum Ultrajectinum, dubitasse.

21. Adhæc, licet pars utraque Protestantium distinguendas esse duas istas necessitatis species, jam a me indicatas, fateatur, scilicet necessitatem Metaphysicam ac necessitatem Physicam; & priorem quidem nullius, ne in mysteriis quidem ipsis, exceptionis patientem esse posse; necdum tamen consensere satis in regulas interpretandi, ex quibus statui possit, quando litteram deferere liceat, etiam tunc, cum haud adparet, eam veritatibus metaphysice necessariis adversari: convenit enim inter omnes, dari casus, in quibus rejicienda sit litteralis interpretatio, licet absolute non sit impossibilis, cum scilicet aliunde partim congrua esse dignoscitur. Exempli gratia, Interpretes omnes consentiunt, Sospitorem nostrum, cum diceret, *Herodem* esse vulpem, id metaphorice intellexisse, & hoc profecto dicendum est, nisi cum Fanaticis quibusdam fingere velis, ad breve momentum, dum hæc verba Salvator efferebat, *Herodem* reapse in vulpem mutatum fuisse. Verum alia res est in Textibus, quibus Mysteriorum præcipue innituntur, in quibus Augustinæ Confessionis Theologi in hærendam esse litterali sensui judicant: enimvero, quoniam hæc discussio ad

sent; ab omni contradictionis imputatione liberet; inque hoc agit, ut Philosophus, ejus est ex ratione ostendere, num aliquod dogma rationi contradicat, ubi generalis propositio, *Theologiam non esse contra Rationem*, ad speciales casus adplicari debet. V. Cl. *Kortholtum*, fufius *Leibnitium* tuen-

tem, in Ep. cit. p. 46. ipsumque ill. Virum §. seq.

(nn) Liber Jo. Musci, quem summopere commendat *Buddus* L. cit. p. 1240. inscriptus: *De Usu Principiorum Rationis & Philosophiæ in Controversiis Theologicis*, contra Nicolatum Vedelium.

ad artem interpretandi potius, quam ad forum Logicum, pertinet, ea superfedebimus, utpote commune nihil habente cum nuper exortis de conformitate Fidei cum Ratione controversiis.

22. Omnium, opinor, partium Theologi, (si discefferis a solis Fanaticis) saltem conveniunt, nullum Fidei articulum involvere posse contradictionem, aut demonstrationibus, Mathematicas certitudine æquantibus adversari; ubi videlicet oppositum conclusionis ad absurdum, hoc est, ad contradictionem deduci potest: ut proinde S. *Athanasius* jure meritoque irriferit nugas quorundam sui ævi Auctorum, Deum sine passione passum esse, dictitantium. *Passus est impassibiliter. O ludicram doctrinam, adificantem simul & demolientem!* Unde sequitur, nimiam esse facilitatem quorundam Scriptorum, concedentium, Sanctam Trinitatem repugnare grandi isti principio, quod effert, quæ sunt eadem uni tertio, eadem etiam esse inter se, hoc est, si A sit idem cum B, & C sit idem cum B, necesse esse, ut A & C sint quoque eadem inter se. Hoc namque principium immediate consequitur ex principio illo contradictionis, esque torius Logicæ basis atque fundamentum; id si cessat, ratiocinandi cum certitudine via nulla superest. Itaque cum dicitur, quod Pater sit Deus, quod Filius sit Deus, & quod Spiritus Sanctus sit Deus, & quod tamen unicus tantum sit Deus, quamvis hæ tres personæ inter se diversæ sint; judicandum est, hanc vocem, *Deus*, non eandem utrobique, & in initio, & in fine, significationem obtinere. Et certe, jam substantiam divinam, jam unam Deitatis personam significat (oo). In universum igitur pronuntiari debet, cavendum nobis esse, ne, veritates necessarias atque æternas ad tuenda Mysteriorum deferentes, hostibus Religionis ansam exhibeamus, Religionem ac Mysteriorum ipsa explodendi.

23. Usitata distinctio inter ea, quæ sunt *supra Rationem*, & ea, quæ sunt *contra Rationem*, satis congruit cum eo discrimine, quo paullo ante duo necessitatis genera insignivimus. Nam id, quod contra Rationem est, veritatibus absolute certis, & omni exceptione majoribus, adversatur; at id, quod supra Rationem est, cum iis solum pugnat, quæ experiri aut intelligere consuevimus. Quare miror, dari nonnullos, haudquaquam obsecratis homines, qui hanc distinctionem impugnare non dubitent, interque eorum classem ipsum conspici *Belium*. Ea profecto optimis fundamentis innititur. Veritas supra Rationem est, quæ a nostra mente (immo ab ulla mente creata) comprehendere nequit: hujusque ordinis, secundum meam sententiam, est Sancta Trinitas, & miracula,

Tom. I.

L

soli

(oo) Similem objectionem, a *Polyeap. Lysero* in Adparatu Litterario ex Societ. Colligentium, collect. I. Viteb. 1717. p. 212. adlatam, qua dicitur, Mysteriorum SS. Trinitatis adversari Canonem: Pars non

potest esse æqualis toti, removit Cl. *Carpo-vius* in Tr. de SS. Trinitate, eodem, quo Vir ill. modo, p. 191. 192. ed. Ienæ 1735.

foli Deo propria, veluti, verbi gratia, Creatio, item Electio ordinis universi, ab harmonia universali, ac distincta rerum simul infinitarum cognitione dependens. At veritas nulla unquam contra Rationem esse potest, & dogma, a Ratione expugnatum & devictum, incomprehensibile adeo non est, ut potius ejus absurditas facillime comprehendi, atque evidentissima esse, dicenda sit. Ut enim statim ab initio observavi, hic RATIONIS nomine non hominum opiniones ac ratiocinia, nec ipse adeo habitus, quo de rebus juxta ordinarium naturæ cursum ferre judicium solemus, sed inviolabilis veritatum catena intelligitur (pp).

24. Nunc ad magnam illam quæstionem nos accingamus, quam haud ita longe *Balius* excitavit, utrum scilicet veritas aliqua, præsertim veritas aliqua Fidei, objectionibus, solutionem nullam admittentibus, esse possit obnoxia. Adfirmat hoc Vir præstans sine omni dubitatione; citat Theologos graves Reformatos, immo & Romanos, idem cum ipso sentientes; adducit quoque Philosophos, qui veritates etiam philosophicas nonnullas dari censuerunt, quarum defensores argumentis contrariis satis quod est, facere non possint. Hujus naturæ doctrinam de *Prædestinatione* in Theologia esse putat, & in Philosophia compositionem *Continui*. Et revera ambo hi Labyrinthi sunt Theologorum ac Philosophorum, qui omnis ætatis Theologos atque Philosophos divexarunt. *Libertus Fromondus* (qq), Lovaniensis Theologus, (singularis Janfenii (rr) amicus, cujus & opus posthumum, *Augustini* nomine insignitum, evulgavit,) qui non in doctrina solum de Gratia multus fuit, sed Librum etiam edidit, inscriptum, *Labyrinthus de Compositione Continui*, utriusque partis difficultates gnavigator

(pp) Conf. hic Ill. *Bilfingeri* Diss. de *Cultu Dei rationali*, 1731. Tub. ed. ubi p. 7. observat, fide Concordantiarum *Agricolæ* esse in *Verf. B. Lutheri* 70. loca, quibus Ratio cum derivatis suis in bonam partem dicitur; in malam hæc pauca, 2. Cor. 10. 5. Eph. 2. 3. Col. 1. 21. it. 2. 4. ex omnibus vero his locum nullum esse, qui significationem respiciat, qua Ratio dicitur facultas rerum nexu perspicendi; modo memineris, ubi in malam accipitur partem ratio, vel ratiocinationes potius, ibi nexum intelligi, sed adparentem tantum, ut Col. 2. 4. &c.

(qq) *Libertus Fromondus*, A. 1587. d. 6. Sept. natus, primum Antwerpæ Philosophiam, post Lovanii Oratoriam & Theologiam professus est. Locum habet inter insignes sui temporis Phil. & Mathematicos.

(rr) *Cornelius Janfenius*, Episcopus Yprensis, A. 1585. d. 28. Oct. Lerdam. ap. Batavos natus, & A. 1638. d. 6. Maj. ex peste mortuus, a quo Janfeniæ nomen. Distinguendus hic ab altero *Corn. Janfenio*, Episcopo Gandavensi, ob Comment. in Concordiam & totam Historiam Evangelicam, aliaque scripta, famam adeptus. Is in Libro, quem citat Vir. ill. viginti annos consumpsit, novique lectionem Operum *Augustini* repetiisse dicitur. Insigne fuit flagellum Jesuitarum. *Lib. Fromondus* defendit illum etiam contra *Gisberti Voëtii* Librum: *Desperata causa Papatus*, Janfenio A. 1635. oppositum, *Crispin* in illum edens A. 1636. V. *Leydekeri Historia Janfenismi*.

gnavigator offendit; famosus autem *Ochinus* (ss) luculenter expressit id, quod vocat *Labyrinthos Prædestinationis*.

25. Verum isti Auctores nequaquam iverunt inficias, Labyrintho huic filum quoddam Ariadnæum inveniri posse; rem esse difficilem agnoverunt, sed ex difficultate impossibilitatem haud collegerunt. Equidem fateor, mihi non posse probari sententiam eorum, qui veritatem aliquam objectionibus vinci nesciis laborare posse contendunt: nam quid aliud est *objectio*, quam argumentum, cujus conclusio Thesi nostræ contradicit? Argumentum vero insuperabile nonne *demonstratio* est? At quo pacto demonstrationis vim certitudinemque cognoscemus, nisi sollicite expenso, tam quoad formam, quam quoad materiam, argumento? ut pateat, num forma sit legitima, deinde num præmissarum utraque per se nobis nota sit, an vero alio ejusdem roboris argumento fulta, donec tandem ad solas præmissas per se notas deveniatur. Quodsi nunc ejusmodi obiectio contra Thesin nostram militat, dicendum est, facultatem hujus Thesidis esse demonstratam, fierique nullatenus posse, ut rationes, ad eam probandam sufficientes, habeamus; alias duæ propositiones contradictoriæ simul essent veræ. Demonstrationibus semper cedendum est, sive pro Thesi rationem, sive contra Thesin objectionum instar adducantur. Et iniquum est, minusque proficuum, velle rationes adversariorum infirmare eo nomine, quod tantum objectiones sint; quandoquidem idem adversario jus competit, qui abrogare nomina potest, ac sua quidem argumenta probationum condecorare titulo, nostra vero contemptibili *objectionum* adpellatione deprimere.

26. Alia quæstio est, an semper objectiones, quæ nobis adferri possint, examinare, & aliquam ob nostram sententiam dubitationem alere teneamus, quod adpellant *Formidinem Oppositi*, donec earum robur exploraverimus. Audeo dicere, necesse id non esse; nam aliqui nunquam ad certitudinem perveniri possiet, conclusioque nostra semper fiduciaria foret: credo etiam, Geometras insignes *Josephi Scaligeri* contra *Archimedem* (tt), & *Thomæ Hobbesii* (uu) contra *Euclidem*, objectiones

L 2

parum

(ss) *Bernhardinus Ochinus*, Italus, A. 1487. Senæ natus, A. 1542. cum *Petro Martyre*, ob *Lutheri* dogmata, transfugens, Genevam petiit. A. 1555. Tiguri Ecclesiæ Italicæ Pastor factus, sed A. 1563. abire hinc coactus est ob editos *Dialogos triginta*, quorum primus est de *Messia*, &c. a *Seb. Castiglione* ex Ital. in Latinam linguam translatus, in quibus Polygamiam defendere ausus est. Ab hoc tempore ad Socinianos transiisse creditur, in Poloniam se recipiens, & expulsi hinc, in Mora-

via A. 1564. Slaucoviæ, septuagenario major, vivere desit.

(tt) Librum *Archimedis de Circuli dimensionibus*, (*Κυκλίου μέγεθος*) immerito reprehendit *Jos. Scaliger* in *diobus Elementorum Geometricorum Libris*, Lugd. Bat. 1594. fol. Vindicavit *Archimedem Adrianus Romanus* in *Aplogia pro Archimede*, & *Exercitationibus Cyclicis* contra *Scaligerum*, *Orontium Finium*, & *Raymarum Ursinum*, in *decem dialogos* distrib. *Wittembergæ*, 1597. fol.

(uu) *Thomas Hobbesius*, MalmesburienC natus

parum morari propterea quod de perceptis semel demonstrationibus certissimi sunt. Juvat interim, quandoque hominum genio indulgere, & quasdam objectiones subicere calculo; nam præterquam quod id aliis ab errore suo revocandis inserviat, fieri etiam potest, ut nobismet ipsis frugi sit; Paraloga namque, non sine specie prolata, viam ad alia, utilem plerumque, monstrant, & ad superandas quasdam difficultates haud contemnendas ducunt. Quapropter ego quidem amavi semper objectiones, ingenium spirantes, adversus meas ipsius sententias, neque illas unquam sine emolumento expendi: cujusmodi sunt eæ, quas alias *Balius* contra meum Systema Harmoniæ Præstabilitæ in medium protulit, ut taceam, quæ *Antonius Arnaldus*, Abbas *Foucherius*, & Pater *Lamius*, Benedictinus, eadem in palæstra objecere. Verum, ut ad controversiæ caput revertar, ex jam adductis colligo, omni contra veritatem motæ objectioni semper, quantum satis est, responderi posse.

27. Nec fortassis *Objectiones insolubiles* sensu jam exposito ipse *Balius* accipit, dum eum, saltem verbis, variare animadverti: nam in posthuma ad Clericum responsione non largitur, veritatibus Fidei demonstrationes opponi posse. Videtur igitur objectiones invincibiles non reputare, nisi comparate ad captum nostrum præsentem, immo eodem in responso p. 35. non desperat, fore, ut latens hucusque totius nodi extricatio a quoquam aliquando reperiatur. Sed de hoc redibit infra sermo. Interim ego, quod mirum fortasse videbitur, extricationem illam omnem jam esse repertam censeo, neque eam arbitror difficillimam, ita ut hominem dicam, mediocri ingenio præditum, si adtendendi facultatem possideat, & Logicæ vulgaris regulas accurate servet, objectioni cuivis, contra veritatem motæ, etiam molestissimæ, si ex sola Ratione deprompta sit, & pro demonstratione venditur, respondere posse. Quicquid enim contra Logicam *Aristotelis* sentiat declametque vulgus Recentiorum, in ea tamen exploratissimam erroribus hujusmodi occurrendi viam ostendi fatendum est (xx). Nam si tantum exputetur argumentum ad

natus A. 1588. d. 5. Apr. mortuus d. 4. Dec. 1679. v. *Balii* Diction. ubi ad not. D. ex vita *Hobbesii* refertur: *Dolendum nobile hoc ingenium eodem, quo & magnum Scaligerum infortunio, laborasse, quod Mathematicis studiis... serius paulo animum adiecit.* Annos nempe plus quam quadragesima natus.

(xx) Conf. hic omnino Ill. *Bilfingerus*, qui in *Sermone de præcipuis quibusdam defendendi Regulis*, ex comparatione corporis & animi eruit, p. 8. n. ** ita infit. „Data hac occasione dicam de Organo sententiam: quoniam diversa adeo fata exper-

tum est, ut id hodie penitus negligatur, immo contemnatur, cui explicando olim peculiaris Professor datus est in omnibus Academicis. Non dico, ut id denuo reducatur in cathedram; postquam alia seu scientiarum, seu disputationum, facies est hodie, ac olim fuit. Sed hoc dico tamen, & fidenter dico, & post causæ cognitionem. Organon *Aristotelis* esse Librum in suo genere primum, (v. *Sophist. Elench.* c. 34.) & plenum esse, & demonstratum esse, & esse utilem, & esse artificiosissimum.“ &c.

ad regulas, semper observari poterit, an peccet in forma, an vero præmissas habeat, solida ratione nondum probatas.

28. Longe aliter se res habet, si de mera *verisimilitudine* agatur; ars enim dijudicandarum rationum verisimilium necdum satis bene stabilita est, ita ut in hac parte Logica nostra adhuc valde sit manca, nobisque sola fere ad hoc usque tempus relinquatur ars dijudicandarum demonstrationum. Sed ea ars hoc loco sufficit: nam, cum de Ratione Fidei nostræ contraria agitur, objectiones, sola verisimilitudine contentas, nihil moramur, quia nemo est, qui nesciat, Mysteria repugnare adparentibus, ac, si tantum ex foro Rationis spectentur, nihil habere verisimile; verum enim vero satis est, in iis nihil esse absurdi. Igitur ad ea convellenda proferre demonstrationes tenentur.

29. Ita intelligendum est absque omni dubio monitum Scripturæ, Dei sapientiam apud homines esse stultitiam, nec non Apostoli dictum, notantis, Evangelium de Jesu Christo esse Judæis quidem scandalum, Græcis autem stultitiam; nam certe veritas veritati contradicere nequit, & lumen Rationis æque Dei munus est, atque lumen Revelationis. Hinc apud Theologos, suo muneri pares, extra aleam omnem positum est, per motiva *credibilitatis*, coram tribunali Rationis, semel omnino comprobari auctoritatem Scripturæ Sacræ, ita ut Ratio ipsi, tanquam luci novæ, locum cedat, omnesque suas verisimilitudines consecret (yy). Ad eum fere modum, quo Præfatus novus, a Principe missus, diploma suum exhibere semel debet confessui, cui postea præfaturus est. Atque huc tendunt complures boni Libri, de Veritate Religionis evulgati, ut sunt *Augustini Steuchi* (zz), *Plessiaci Mornai* (aaa), vel *Grotii* (bbb): nam

L 3

eam

(yy) Materiam hanc, ut & simile, quod sequitur, ulterius illustrat *Cel. Canizius* in U. P. L. & W. T. I. §. 16. *Disf. Prelim. Cap. II.*

(zz) *Augustinus Steuchus*, Eugubinus ab urbe Gubio, ubi circa A. 1540. natus, varia scripsit, inter quæ eminet Opus de *perenni Philosophia*, in quo omnium fere sectarum dogmata, ad Theologiam naturalem spectantia, excutit, eaque cum Christianis in præcipuis capitibus consentire, demonstrare adnititur, ut ait *Badius* in Hag. p. 287. conf. p. 224. Opera ejus omnia Paris. 1577. prodierunt, haud longe post Auctoris obitum.

(aaa) *Phil. Mornai* de Plessis Lib. de Veritate Christianæ Religionis, adv. Atheos, Epicureos, Ethnicos, Judæos, Mohammedistas, & ceteros Infideles, in omnium

fere manibus versatur, Gallice primum scriptus, sed postmodum ab ipso Auctore in linguam Latinam translatus. Insignis ejus ed. est *Jo. Frid. Breithauptii*, Ienæ Anno 1696. in 4. emissæ. Patriam habuit Vir ill. Buhy, ubi 1549. d. 5. Nov. lucem adspexit, A. 1623. d. 11. Nov. in agro Forestiano vivere desinit. Prodiit Lugduni Bat. A. 1647. ipsius Vita sub Tit. *Histoire de la Vie de Phil. Mornay*. Multa singularia de eo habet *Magnus Crispus* in Singularibus Plessiacis, ubi etiam p. 263. de iniquo *Hæcii* judicio, *Mornai* molesto, agit.

(bbb) *Eximius Hug. Grotii* Liber de Veritate Christianæ Religionis, in omnium ore est. Insignis ejus ed. est *Jo. Christoph. Kæcheri*, Ienæ 1726. in 8. Natus est Delphis A. 1583. d. 10. Apr. mortuus Rostochii A. 1645. d. 18. Aug. Epitaphium, quod ipse sibi

eam characteribus quibusdam oportet insignitam esse, quibus falsæ Religionis careant: alias *Zoroaster*, *Brama* (ccc), *Somonacodom* (ddd), & *Mabomet*, parem cum *Mose* & *Jesu Christo* fidem merebuntur. Interim tamen Fides ipsa divina, si quando menti adfulserit, aliquid, plus quam opinionem, adfert, nec ab occasionibus, vel motivis impellentibus, iisque præviis, dependet, aut robur suum ab illis mutuatur; ultra intellectum ea progressa, voluntatem & cor occupat, ut nos ardentes & lubentes efficiat ad agendum Legi divinæ conformiter, nec amplius necesse sit rationes curare, aut ratiociniorum, quæ menti obijci possunt, difficultatibus immorari.

30. Ea igitur, quæ de Ratione humana jam dicta sunt, quam nunc hi extollunt, nunc illi vicissim de gradu suo deiciunt, & utrique sæpe sine lege modoque, palam faciunt, quanta sit nostra incuria, quamque merito nostri nobis errores imputentur. Nihil esset tam pronum, quam his, Rationis ac Fidei jura spectantibus, controversiis, finem imponere, si modo homines tritissimis Logicæ regulis uti, & tantilla cum adtentione animi ratiocinari vellent. Non habita vero hujus rei ratione ulla, obliquis ambiguisque locutionibus sese implicant, quæ perbellum ipsis declamandi campum aperiunt, quo ingenium atque eruditionem suam ostentent: cum contra nudæ veritatis conspectum usurpare eos tædeat, forte an quia illam errore ipso ingratiorem fore verentur; dum nempe Auctoris rerum omnium, qui Veritatis fons est, pulchritudinem haud agnoscunt.

31. Neglectus iste commune toti humano generi vitium est, nec ulli singulatim exprobrandum. *Abundamus dulcibus vitiis*, uti de stilo *Seneca Quinilianus* dicebat, erroribusque nostris oblectamur. Cura diligentior angit nos, & regulas ad pueros ablegamus. Hinc Logica vulgaris (quæ tamen ad ratiocinationum, certitudinem quærentium, examen pene sufficit,) ad puerorum scholas detruditur: de illa autem arte, quæ probabilitates ponderare debet, gravioribus deliberationibus tantopere necessaria, ne cogitatum quidem est. Adeo verum est, errores nostros ex artis cogitandi contemtu vel defectu plerumque proficisci; nihil enim imperfectius Logica nostra memineris, cum ultra argumenta necessaria sit progressus; & præstantissimi nostræ ætatis Philosophi, quales sunt Auctor,

sibi condidit, hoc est:

Grotius hic Hugo est, *Batavorum captivus & exul*,

Legatus Regni, *Suedia magna*, m.

(ccc) *Brachmanes* *Indostan*. ait *Balius* in *Diction*. habent libros antiquissimos, quos sacros vocant, quosque a Deo communicatos fuisse jactant cum magno Propheta

BRAHMA.

(ddd) *Balius* in *Diction*. *SOMMONACODOM*. Ita *Siamenses* hominem vocant singularis ordinis, quem ad summam felicitatem ascendisse credunt. P. Tachard, ib. addit, vocat eum *SOMMONOKHODOM*, Deumque esse dicit, quem hodie *Siamenses* adorant.

Auctor, qui *Artem cogitandi* (eee), *Investigationem Veritatis* (fff), & *Specimen de Intellectu humano* (ggg), dederunt, longissime adhuc absunt a detectione viarum rectarum, quæ adjumento esse possent facultati, cujus foret ostendere, qui veri & falsi *adparentiæ ponderandæ*: ut silentio premam *Artem inveniendi*, ad quam difficilior adhuc accessus est, & cujus in Mathematicis disciplinis non nisi satis imperfecta exstant prototypa.

32. Inter causas, quibus adductus fuit *Balius*, ut crederet, difficultatibus Rationis contra Fidem satisfieri non posse, haud postrema fuit, quod exigere videtur, ut Deus eo modo a culpa expurgeretur, quo hominis adculati causa in foro humano tractari solet. Scilicet ipsi non succurrebat, humana tribunalia, quæ semper ad veritatem pertingere nequeant, sæpe indicii, atque rebus *verisimilibus*, inprimisque *presumptionibus*, vel *præjudiciis*, acquiescere debere; cum contra consensus sit, quod jam supra notavimus, mysteria verisimilia non esse. Exempli gratia, non vult *Balius* Dei bonitatem in permissione peccati salvari posse, quia verisimilitudo adversus hominem stare, in isto casu positum, qui similis huic permissioni nobis videretur. Prævidet Deus *Evam* a serpente fallendam, si eam in circumstantiis illis, in quibus deinceps succubuit, collocetur; & tamen eam illis exposuit. Jam si filium pater, si tutor pupillum, si amicus puellam, fidei suæ concreditam, hoc pacto curaret, non acquiesceret Judex, excusante reum Advocato, quod tantum permisisset malum, non fecisset, neque voluisset: immo vero hanc ipsam ejus permissionem, malæ voluntatis indicium interpretaretur, & pro peccato omissionis haberet, quo peccati commissionis alieni complicitibus accenseretur.

33. Enimvero considerandum est, qui malum prævidet, nec impedit, quamvis facile impedire potuisse videatur, immo etiam, qui aliquid fecit, quæ id redderent perpetrato facilius, non inde *necessario* facinoris complicem reddi; præsumptio solummodo est, fortissima illa quidem, quæ,

(eee) Auctor *Arts cogitandi* sive *Arnaldus*, uti *Leibniti* putat, an *Petrus Nicotius*, ut alii, an vero *Le Bon*, ut *Balius* & *Menagiana* p. 141. volunt, dubitatur. *Leibniti* sententia confirmatur in *Histoire abrégée de la vie & des ouvrages de Mr. Arnauld*, p. 147. lll. *Bisfingerus* in *Sermone* ad §. 27. cit. p. 8 - 10. *Demonstravit* *Aristoteles* sua in *Organo*, *verissima* Logice appellatione. Atque hunc primus, quod sciam, Auctor *Arts cogitandi* excipit, non sane proximus, sive ætatem spectes, sive seriem scriptorum. *Conf. Budd. Hist. p. 245.*

(fff) Auctor illius est *Nicol. Malebranche*, qui natus *Parisi*. 1638. d. 8. *Aug. mortuus*, 1715. d. 13. *Oct. Liber de inquisitione veritatis*, Gallice scriptus, sæpius editus, & in Linguam quoque Latinam a *Cel. Lessart* translatus est. *Conf. Cel. Stolle Hist. Litt. T. II. §. XXXVI. & not. m. vv.*

(ggg) Auctor *Speciminis* hujus est *Jo. Lockius*, v. *supr.* §. 19. Natus *Vir* est *A.* 1632. denatus *A.* 1704. d. 28. *Oct. st. vet. V.* de hoc *Scripto Cel. Stolle Hist. Litt. T. II. §. XXXIV. & not. x, y. it. B. Budd. II. p. 246.*

quæ, ut res sunt humanæ, plerumque veritatis locum obtinet, sed quæ per adcuratam facti discussionem aboleretur; si ea, quæ Deum spectant, satis a nobis perspicui possent; nam *Præsumptio* apud Jureconsultos vocatur id, quod pro vero debet haberi, quamdiu contrarium non constet, diciturque plus multo, quam *Conjectura*, quamquam discrimen illud in Academicæ Dictionario satis investigatum non sit. Atqui pro indubitato habere possumus, fore, ut ope hujus discussionis, si eo nobis perungere fas esset, intelligeremus, Deum infinite sapientem justissimum, ac multo fortioribus, quam quæ ex adversa parte militabant, rationibus impulsus, ad mali permissionem descendisse, & nonnulla etiam facere debuisset, quæ viam ad peccatum redderent faciliorem. Dabimus infra rei quædam exempla.

34. Haud facile patri, tutori, amico, in casu eandem præ se speciem ferente, similes rationes possunt suppetere. Interim res prorsus impossibilis non est, & posset fortasse ingeniosus aliquis fabularum Romanensium artifex insolitum quendam comminisci casum, qui etiam hominem, his, quæ memoravi, temporibus utentem, ab omni crimine liberaret: sed in causa Dei nihil opus est singulares rationes excogitare, vel probare, quæ ipsum ad permittendum malum permovere potuerint; rationes namque generales abunde sufficiunt. Constat, curam ipsum gerere totius Universi, cujus partes omnes colligatæ sunt, & exinde etiam concluditur, eundem rerum infinitarum rationem habuisse, quarum confectarium fuerit, ut judicaret incommodum, certa quædam mala impedire.

35. Immo vero dicendum est, divinam Sapientiam non potuisse non habere maximas, aut potius inviolabilissimas, rationes, quibus adductus, malum istud mirabile permiserit, hoc ipso, quod hæc permissio contigit; nihil enim a Deo proficisci potest, nisi quod bonitati, justitiæ, ac sanctitati, ad amissum congruat. Itaque ab eventu ipso, (sive a *posteriori*,) colligere quimus, permissionem hanc dispensationem plane omnem respuisse, quamvis rationes, Deum huc impellentes, sigillatim (*a priori*) exhibere non valeamus, quod etiam præstare ad exculpandum Deum minime necesse est. Ipse *Balius* (Resp. ad Provinciales, Cap. 165. Tom. 3. p. 1067.) admodum commode, *peccatum*, inquit, *mundo irrepfit, ergo Deus id sine suarum perfectionum detrimento permittere potuit: ab actu ad potentiam valet consequentia*. In Deo certe valet hæc consecutio: fecit, ergo bene fecit. In causa est, non quod generalem justitiæ notionem, quæ etiam divinæ convenire possit, habeamus nullam: nec quod justitia Dei aliis utatur legibus, quam nota hominibus justitia; verum quod casus, de quo agitur, ab iis, qui inter homines contingere solent, prorsus discrepat. Jus universale Deus cum hominibus commune habet; sed factum, de quo loquimur, prorsus est diversum.

36. Quin & in humanis (quemadmodum jam supra notavi, ponere vel

vel fingere possumus similia quodammodo casui, qui in Deo obvius est. Posset homo aliquis tanta, tamque valida, virtutis ac sanctitatis suæ documenta exhibere, ut ea etiam rationibus quam maxime verisimilibus, indiciiisque, unde ipse impacti alicujus criminis, verbi gratia, furti, homicidii, insimulari posset, prævaleant, & tanquam calumniæ, a falsis forte testibus ortæ, vel ut insolitus fortunæ, innocentissimos quosque in suspensionem subinde trahentis, ludus, rejici mereantur. Atque ita, quo casu quivis alius vel capitis, vel (pro vario locorum jure) corporis per tormenta lacerandi discrimen adiisset, hic homo communi judicium suffragio abiturus esset absolutus. In hac ergo facti specie, reapse quidem rara, sed non impossibili, dici aliquo modo (*sano sensu*) posset, esse pugnam Rationis cum Fide, ac regulas Juris alias huic homini, alias cæteris constitutas. Verum idem recte explicatum significabit duntaxat, probabilia rationis indicia cedere hoc loco fidei, orationi & probitati magni hujus ac sancti hominis debitæ: eumque singulari supra reliquos homines gaudere prærogativa; non quasi aliam sibi propriam Jurisprudentiam habeat, aut quasi, quid illius respectu justitia sit, non intelligatur, sed quia Justitiæ universalis regulæ adplicationem, cujus alias capaces sunt, haud inveniunt, vel certe, quia tantum abest, ut onerent, ut potius ipsi patrocinentur; propterea quod in illo homine tam eximiæ dotes exsplendescunt, ut ex ipsis veræ Logicæ probabilium regulis plus fidei illius dicto, quam aliorum plurimorum testimonio tribuendum sit.

37. Quando vero fictionibus possibilibus hic indulgere liceat, annon fingi posset, incomparabilem hunc virum *Adeptum* illum esse, sive, Professore

Divini Lapidis, quem Mundus adorat & orat (hhh):

cujus ope immensis quotidie largitionibus egenos innumeros alat, atque ab ærumnis liberet. Quodsi igitur testes nescio quot, vel quantacumque, indicia magnum hunc benefactorem humani generis nomine perpetrati furti adcularent, nonne omnes gentes criminationem istiusmodi, quantumvis speciosam, albis exciperent dentibus? Atqui Deus hominis hujus bonitatem & potentiam infinitis superat parasangis. Nullæ igitur rationes, quantumcunque præ se speciem ferant, valere contra Fidem possunt, hoc est, contra certitudinem aut fiduciam in Deum, qua fulti, dicere possumus, ac debemus, Deum, ut oporteat, omnia fecisse. Itaque objectiones minime sunt insolubiles. Nihil istæ continent, nisi præjudicia & verisimilitudines, quæ rationibus mirum quantum fortioribus dissipantur.

Tom. I.

M

Neque

(hhh) Ita *Interpres* Lat. Gall. Benedicti Lapidis, qui solus reddere locupletes potest omnes Reges Terræ.

De la benite Pierre
Qui peu seule enrichir tous les Rois de la Terre.

Neque proinde fas est dicere, id, quod nos *Iustitiam* adpellamus, in Deo nihil esse; ipsum absolutum omnium rerum Dominum esse, usque adeo, ut, salva manente sua iustitia, infantes damnare possit, vel denique, iustitiam in ipso esse aliquid arbitrium, in quas audaces profectò ac periculosas enunciationes nonnulli cum detrimento attributorum divinatorum abripi se passi sunt: re namque ita comparata, non erit, cur bonitatem iustitiamque illius commendemus; cunctaque perinde se habebunt, ac si nequissimus omnium spiritus, ipse malorum geniorum Princeps, malum Manichæorum principium, unicus Universi Dominus foret, quemadmodum jam supra adnotatum est. Qua enim via verum Deum a falso *Zoroastri* Deo discerneremus, si a cæco potestatis arbitrariæ impetu, omni lege ac ratione soluto, omnia dependerent?

38. Itaque meridiano sole clarius est, nihil esse, quod nos ad doctrinam tam absurdam confugere cogat, cum dicere sufficiat, factum ipsum non satis nobis esse cognitum, quoties respondere ad verisimilitudines jubemur, quæ iustitiam bonitatemque Dei in dubium vocare videntur, quæ utique evanescerent, si facti species nobis comperta foret. Neque necesse est, ut Rationi mittamus nuntium, si Fidem audire velimus, nec ut effodiamus nobis oculos ad clare videndum, uti Regina Sueciæ *Christina* dicebat: sufficit verisimilitudines populares repudiare, si quando mysteriis contrariantur; id quod Rationi non est incongruum, quoniam in ipsis adeo rebus naturalibus verisimilitudines sæpiissime missas facimus, sive experientia sive rationibus admoniti. Verum hæc omnia eo solum sine delibare anticipando nunc placuit, ut melius intelligatur, in quonam vitium objectionum, abususque Rationis, consistat, hoc ipso in casu, in quo illa Fidem maxima vi oppugnare contenditur: infra adcuratorem originis mali, & permissionis peccati cum ceteris adnexis, discussionem daturi sumus.

39. In præsentī juvabit arduæ quæstioni de usu Rationis in Theologia expendendæ amplius insistere, eaque sub incudem vocare, quæ *Balius* variis in locis operum suorum adseruit. Qui cum in Dictionario suo Historico-Critico Manichæorum & Pyrrhonorum objectiones illustrandas suscepisset, hocque illius consilium a Viris quibudam Religionis studiosis censuram tulisset; ad calcem editionis secundæ huius Dictionarii dissertationem adposuit, in qua exemplis, auctoritatibus, & rationibus, conatus est offendere consilii sui innocentiam atque utilitatem. Equidem (quod jam supra monui) persuasum habeo, objectiones speciosas, quæ veritati opponi possunt, haud levis utilitatis esse, veritatique confirmandæ atque illustrandæ inservire, data hominibus peritis occasione novas rationes detegendi, vel antiquas majore in luce collocandi. At *Balius* longe aliam, atque adeo oppositam, utilitatem inde captat, ut scilicet palam faciat potentiam Fidei monstrando, veritates, ab ipsa propositas, Rationis quidem insultus sustinere non posse, sed nihilominus tamen in

animo

animo fidelium suam auctoritatem tueri. *Nicolius* (iii) verbis a *Balio* relatis Tom. 3. Responsi sui ad Quæstiones Provincialis (cap. 177. pag. 120.) *Auctoritatis divinæ de humana Ratione triumphum* id adpellare videtur. Sed cum Ratio æque, ac Fides, Dei munus sit, utriusque pugna Deum cum Deo pugnare ostendit; & si Rationis objectiones contra quempiam Fidei articulum sunt insolubiles, dicendum erit, jactatum hunc articulum esse falsum, nequaquam revelatum: esse humanæ mentis commentum. Talis igitur Fidei triumphus festivis ignibus similis foret, qui post acceptam cladem accendi solent. Huc referenda est doctrina de infantium non baptizatorum damnatione (kkk), quam *Nicolius* velut peccati originis consecrarium nobis obtrudit; talis esset æterna damnatio adultorum, quibus necessaria obtinendæ salutis lumina defuissent.

40. Cæterum necesse non est, Theologicis hisce discussionibus vacare quemlibet, atque homines, quorum conditio investigationes istas exactas respuit, missa objectionum cura, Fidei documentis debent esse contenti; & si forte illorum animus validissima quadam objectione pulsaretur, licebit inde mentem avertere, Deoque suam curiositatem in sacrificium offerre. Dum enim de veritate certi sumus, ne audire quidem objectiones tenemur. Et quia plurimorum fides satis infirma parumque radicata est, ut periculosa istiusmodi tentamenta sustinere nequeat, arbitror, illis offerenda non esse, quæ ipsis possent esse exitio, aut, si eos celare non licet, quæ nimis vulgata sunt, addendum veneno antidotum, hoc est, curandum, ut solutio objectioni jungatur, minime vero eam tanquam impossibilem amovendam esse.

41. Loca excellentium Theologorum, de hoc Fidei triumpho differentium, possunt & debent sensum principii, jam stabiliti, conformem suscipere. In quibusdam Fidei objectis duæ qualitates offenduntur, Fidei de Ratione triumphum concedentes, altera est *incomprehensibilitas*, altera *inverisimilitudo*. Sed probe cavendum, ne tertia qualitas addatur, illa nimirum, de qua *Balius* loquitur, qua fatemur, id, quod credimus, *defendi non posse*; hoc enim foret Rationi vicissim concedere triumphum ratione, quæ Fidem labefactaret. *Incomprehensibilitas* quidem non obstat,

M 2

quo

(iii) *Petrus Nicolius*, Vir ingenio, eloquentia, & doctrina excellens, & inter singularia Gallie ornamenta referendus, cujus scripta *Balius* recenset in Diction. sub Tit. *Nicolle*, natus A. 1625. Carnuti mortuus A. 1695. d. 16. Nov. Inter alia *Pascali* *Leures Provinciales*. Latina veste induit sub nomine *Gul. Wendrockii*. Is cum *Pellissio* viam *Auctoritatis* contra viam *Examinis* defendere laboravit. V. *Balius* in Diction. sub hisce nominibus.

(kkk) Non damnari infantes non baptizatos, solidissime, præter alios, ostendit *Cel. Canzius* in *Præf. Andr. Ad. Hinzii* Diss. hujus arg. præmissa. Pro fundamento ponit Vir doctiss. seq. propos. *Quicquid Adamus, omnium sator, statorque, in universo hominum genere perdidit, ei mors Christi, Reparatoris divini, nisi in singulis nova culpa intervenerit, adplicat remedium.* Ed. Tubingæ est 1737.

quo minus veritatibus etiam naturalibus adfentiamur; verbi gratia, (uti jam adnotavi) nos odorum saporumque naturam non comprehendimus, & tamen testimonio fidei simili, testimonio sensuum nixi, credimus, qualitates istas sensibiles in rerum natura fundatas, nec mera phantasiæ ludibria esse.

42. Dantur etiam res *adparentibus contrarie*, quas admittimus, ubi rite comprobantur. Exstat fabella Romanensis, ex Hispanico sumpta, cui titulus: ne oculis quidem semper credendum. Quid verisimilius Pseudo-Martini *Guerre* impostura, qui conjugem & consanguineos veri *Martini* fefellit, iudiceque & consanguineos, etiam post veri adventum, diu suspensos tenuit? interim veritas tandem patuit. Idem dicendum de Fide; supra quippe notavi, quidquid bonitati iustitiæque divinæ opponi potest, non, nisi verisimilitudines, esse, validas aliquando futuras adversus hominem, sed roboris nullius, ubi ad Deum fit applicatio, eademque cum demonstrationibus, quæ de infinita ejus perfectione nos certos reddunt, conferuntur. Igitur Fides de rationibus falsis triumphat, per rationes solidas & superiores, quibus ad eam amplectendam permoti fuimus; non triumphatura, si sententia contraria æque fortibus, aut etiam fortioribus, rationibus fulciretur, quàm eæ sunt, quæ Fidei fundamentum agunt, hoc est, si invincibiles & demonstrativæ contra Fidem objectiones exstarent.

43. Juvat etiam hic observare, id, quod *Balius Triumphum Fidei* vocat, ex parte esse Rationis demonstrativæ triumphum adversus rationes adparentes atque fallaces, quæ male demonstrationibus opponuntur. Considerandum namque est, Manichæorum objectiones Theologiæ revelatæ contrariari. Et quamvis in eorum gratiam Litteras Sacras, Peccatum Originis, Gratiam Dei in Christo Jesu, Poenas Inferni, aliaque Religionis nostræ capita, defereremus, nondum tamen hac ratione ipsorum objectiones effugeremus: negari enim non potest, esse in mundo mala physica, (hoc est, ærumnas,) & mala moralia (hoc est, peccata,) nec semper mala physica proportionem mali moralis, prout iustitia postulare videtur, in hac vita distribui. Restat ergo hæc quæstio Theologiæ naturalis, quo pacto principium unicum, totum bonum, totum sapiens, totumque potens, admittere malum, ac imprimis peccatum permittere potuerit, & qua ratione potuerit adduci, ut sæpiusculè malos felices, bonos infelices reddat.

44. Certe Fide revelata minime nobis opus est, ut sciamus, principium rerum omnium unicum, perfectè bonum & sapiens, existere. Ratio id demonstrationibus certissimis nos edocet, atque sic objectiones omnes, ex imperfectionum in rebus observatione oriundæ, falsâ duntaxat specie nituntur. Nam si harmoniam universalem intelligentiæ possemus adsequi, cereremus, id, quod nostris sollicitare opprobriis solemus, sum opere omnium, quæ excogitari possunt, dignissimo connexum esse; verbo

verbo *videremus*, nec solum *crederemus*, id, quod Deus fecit, esse optimum. Dico hic *videre*, quod *a priori* per causas cognoscimus, & *credere*, quod non, nisi per effectus, intelligimus, licet utrobique æque certa sit notitia. Et potest hic usurpari, quod *S. Paulus* ait, (2. Cor. V. 7.) nos ambulare per *Fidem*, non per *adspèctum*. Nam, ubi semel sapientia Dei infinita nobis innotuit, mala, quæ experimur, permittenda fuisse, judicamus, idque judicamus ex effectu ipso, five, *a posteriori*, hoc est, ideo, quia existunt. Agnoscit id ipsum *Balius*; in quo quidem acquiescere debuisset, neque exigere, ut falsas verisimilitudines contrarias prorsus exesse jubeamus, cum hoc idem sit, atque postulare, nulla debere esse somnia, nulla optiçæ ludibria.

45. Neque dubitandum, quin hæc Fides, hæcque in Deum fiducia, quæ nobis bonitatem ejus infinitam considerandam offert, nosque ad ejus amorem præparat, frustra obnitente duritatis specie, quæ detertere nos posset, sit excellens virtutum Theologiæ Christianæ exercitium, quando Gratia divina in Jesu Christo hos in nobis motus excitat. Quod & *Lutherus* contra *Erasmum* bene notavit, dum dixit, apicem charitatis esse, diligere illum, qui carni & sanguini videtur tam parum acceptus, tam durus in miseros, tamque pronus ad damnandum, & hoc quidem ob mala, quorum ipse auctor vel focius esse videtur iis, qui falsis rationibus oculos sibi præstringere sinunt. Ut adeo triumphus veræ Rationis, gratia divina illustratæ, simul triumphus Fidei & Amoris dici possit.

46. Longe aliter rem accepisse videtur *Balius*, qui Rationis hostem se profitetur, cum abusus ejusdem reprehensione contentus esse potuisset. Profert verba *Cotta* apud *Ciceronem* (III), dicere non dubitantis, si Ratio a Diis immortalibus data esset, Providentiam culpandam omnino esse, quod dederit, cum ad perniciem nostram vergat. Censet etiam *Balius*, Rationem humanam esse principium destructionis, non ædificationis (Diction. pag. 2026. col. 2.) prostibulum eam esse, quæ nuspam se detinere sciat, & quæ *Penelopes* instar opus ipsa suum retexat,

Destruit, ædificat, mutat quadrata rotundis (mmm).

(Resp. ad Provincial. T. 3. p. 723.) Verum imprimis sollicitus est in coarctandis auctoritatibus, quo patefaciat, omnium partium Theologos repudiare Rationis usum, quemadmodum ipse faciat, nec alium in finem lumina, adversus Religionem insurgentia, ostentare, quàm ut ea nuda inficinatione Fidei sacrficent, ad solam argumenti oppositi conclusionem respondentes. Initium facit a novo Testamento. *Jesús Christus* sat habebat dicere: *Sequere me* (Luc. V. 27. IX. 59.) Apostoli dicebant: *Crede, & salvus eris*; (Act. XVI. 3.) *S. Paulus* agnoscit, *doctrinam suam*

M 3

obscu-

(III) Lib. III. de Natura Deorum.

(mmm) *Horat.* I. Epist. I.

obscuram esse, (1. Corinth. XIII. 12.) *nihil in ea comprehendi posse*, nisi Deus largiatur scientiam discernendi spirituales, sine qua tantum pro stultitia reputetur (1. Cor. II. 14.) hortatur fideles, *diligenter caveant sibi a Philosophia* (1. Cor. II. 8.) contentionesque hujus scientiæ devitent, quæ quoddam Fide spoliaverit.

47. Quod Patres Ecclesiæ adinet, remittit nos *Bælius* ad *Launoii* librum (de varia *Aristotelis* fortuna, cap. II. (nnn)) ubi loca eorum contra Philosophiæ usum collecta reperiuntur, inprimis verò ad loca *S. Augustini*, ab *Arnaldo* (ooo) (contra *Malletum*) collecta, quorum summa est, Dei judicia esse inscrutabilia, nec ideo minus iusta, quòd nobis sint incognita: abyssum esse profundissimam, quæ sine præcipitii periculo explorari nequeat: eorum, quæ Deus abscondita voluerit, explicationem non posse sine temeritate tentari: voluntatem ejus non, nisi iustam, esse posse: complures, incomprehensibilis profunditatis hujus rationem reddituros, in vanas imaginationes, ac opiniones, errore & confusione plenas, incidisse.

48. Idem adseruerunt Scholastici: *Bælius* elegantem Cardinalis *Cajetani* (ppp) locum profert (ex Comment. in 1. part. Summæ, Qu. 22. Art. 4.) sequentem in modum: *Quiescit intellectus noster non evidentia veritatis inspectæ, sed altitudine inaccessiblei veritatis occultæ, quoniam, ut ait S. Gregorius, minus de Deo sentit, qui hoc tantum de divinitate credit, quod suo ingenio metiri potest. Nec propterea negandum aliquid eorum esse puto, quæ ad divinam immutabilitatem, actualitatem, certitudinem, universalitatem, & similia, spectare scimus: sed suspicor aliquid occulti hic latere, vel ex parte ordinis, qui est inter Deum & eventum, vel ex parte vinculi etiam, quod intercedit inter eventum ipsiusque prævisionem. Ita dum expendo, intellectum animæ nostræ esse oculum noctuæ, invenio requiem illius in sola ignorantia. Melius enim est & Fidei Catholicæ, & Fidei Philosophicæ, cæcitatem nostram fateri, quam tanquam res evidentes adserere ea, quæ*

animum

(nnn) *Jo. Launoius*, f. de *Launoy*, Normanni. natus A. 1603. d. 21. Dec. denatus A. 1678. d. 10. Mart. *Jo. Herm.* ab *Elfvich* librum ejus de varia *Aristotelis* fortuna in Acad. Paris. Viteb. A. 1720. in 8. recudi fecit, additis *Jo. Jonsii* Diss. de Philosophia Peripatetica, & suo schediasmate de varia *Aristotelis* in scholis Protestantium fortuna.

(ooo) *Antonius Arnaldus*, Janfenista, vir ingenio & eruditione præstantissima ornatus, natus A. 1612. d. 6. Febr. denatus A. 1694. d. 8. Aug. in vico prope Leonium sit. In parte IV. Difficultatum D.

Steyartio, Theologo Lovaniensi, propositarum, &c. (Difficultés proposées à Mr. Steyart,) contra *Malletum*, Archidiaconum Rothomagensensem, aliosque, Scripturæ Sacre lectionem laicis quoque permitendam, evicit. Contra eundem calammum etiam strinxit dans la nouvelle Défense de la version de Mons.

(ppp) *Thomas de Vio*, dictus *Cajetanus*, ab urbe *Cajeta*, ubi natus A. 1469. obiit Romæ, A. 1534. Purpuram accepit a Leone X. A. 1517. Commentarius in *Thomæ Aquinatis* Summam Theologiæ, Venet. 1596. prodians, admodum celebratur.

animum nostrum haud quaquam tranquillum reddunt: siquidem evidentia ipsi tranquillitatem impertit. Neque eam ob causam omnes Doctores præsumtionis aduso, qui balbutiendo, ut potuerunt, immobilitatem atque efficaciam summam, & æternam intellectus, voluntatis potentiaque Dei, insinuare contenderunt per infallibilitatem electionis & relationis divinæ ad omnes eventus. Nihil omnium horum meæ suspicioni obstat, qua puto inesse iis quandam profunditatem, quæ nobis sit abscondita. Hæc Cajetanus, cujus sententia tanto dignior est observatu, quod hic esset Auctor argumento inspiciendo par (qqq).

49. *Lutheri* Liber contra *Erasmum* acerbis abundat observationibus in illos, qui veritates revelatas Rationis nostræ Tribunali subjicere contendunt. *Calvinus* passim eodem modo invehitur in curiosam audaciam divina consilia pericrutantium. Adserit in suo de Prædestinatione Tractatu, Deum iustas causas habuisse reprobandi aliquam partem hominum, sed nobis incognitas. Denique *Bælius* complures Recentiores citat eadem mente locutos. (Responsio ad Quæstiones Provincialis, cap. 161. & sqq.)

50. Verum omnes hæc enunciationes, aliæque ejusdem generis infinitæ, eam, quam *Bælius* intendebat, objectionum, Fidei contrariarum, insolubilitatem neutiquam evincunt. Verum quidem est, inscrutabilia esse consilia Dei, sed, ea injusta esse, nulla objectione invicta concludi potest. Quod ex parte Dei injustum, & ex parte Fidei stultum videtur, videtur tantum. Celebris *Tertulliani* locus (de carne Christi) mortuus est Dei Filius, *credibile est, quia ineptum est*; & sepultus revixit, *certum est, quia impossibile*, auxesis quædam est, quæ non, nisi de absurditatis specie intelligi potest. Similes locutiones reperies in Libro *Lutheri* de servo arbitrio, ut quando dicit cap. 174. *Si placet tibi Deus indignos coronans, non debet tibi displicere immeritos damnans*. Quæ verba si ad locutiones moderatiores reducantur, significant: si Deum probas æternam gloriam impertiri iis, qui cæteris non sunt meliores, non debes improbare deferere eos, qui reliquis non sunt deteriores. Atque ut intelligamus, ipsum non, nisi de adparente injustitia, loqui, sufficit hæc ejusdem Auctoris verba, ex eodem Libro deprompta, ponderare: *In reliquis omnibus (ait) supremam in Deo Majestatem agnoscimus, soli ejus justitiæ obtemperare audemus, nec tantisper volumus credere, justum eum esse, quamvis nobis promiserit venturum tempus, cum, gloria ejus revelata, omnes homines clare videbunt, eum fuisse & esse justum.*

51. Re-

(qqq) Addit hic *Interpres* Lat. verba sequentia. „Loco tamen ejus adcuratus inspecto, perturbatum eum inveni; quod veram solutionem *Sophismatis* ignavi non satis cognovisset, & sepulta questione de necessitate absoluta & contingentia, ipsam necessitatem hypotheticam, seu ex futuri-

tionem & prævisionem nascentem, per consequentiam insuperabilem inevitabilitatem futuri cum libertate eligendi, & pœnarum pr. miorumque justitia, stare possit non satis prævideret: sed his abunde a nobis satisfactum iri spero.

51. Reperiemus etiam, Patres, dum res istas expenderunt, non omnino Rationem repudiassse. Inter disputandum contra Paganos plerumque nituntur manifestare, quantum Paganismus Rationi adversetur, & quantopere ex illo etiam capite Religio Christiana antecellat. *Origenes* (rrr) in Libris contra *Celsum* ostendit, quàm consentaneus Rationi sit Christianismus, & quare nihilominus Christiani credere debeant sine examine. Illuserat *Celsus* Christianorum agendi rationi, qui rationes tuas, (ajebat) audire, aut suas de eo, quod credant, exhibere nolentes, hoc unum tibi dicere satis habent: examinare noli, crede duntaxat, aut, Fides tua te salvum efficiet, habentque pro axioma, sapientiam mundi malum esse.

52. *Origenes* (libr. 1. cap. 2.) erudite & ad principia, superius a nobis adserta, prorsus adposite respondit. Rationem Christianismo non modo non adversari, sed etiam huic Religioni in columnam esse, præstareque argumenta iis, qui instituere examen queunt. Sed cum pauci sint examini tanto pares, coeleste donum nudæ Fidei, ad bonum ducentis, generatim sufficere. Si omnes homines, neglectis vitæ curis, studio meditationisque mentem impenderent, non opus esset aliam viam querere ad persuadendam ipsis Religionem Christianam. Ut enim nihil, quod cuiquam offensionem sit, edicamus, (innuit tacite, non expressis verbis, Gentium Religionem absurdam esse) non minor hic, quàm alibi, sollicitudo reperitur, sive explanentur dogmata, sive Prophetarum lux adfundatur ænigmatibus, sive illustrentur Evangeliorum parabole, aliæque sexcenta, aut narrata historice, aut symbolice representata. Enimvero cum & vitæ necessitas, & hominum imbecillitas paucis duntaxat permittit dare se studiis; quænam cæteris omnibus hominibus subveniendi via reperiri poterat expeditior illa, quam *Jesus Christus* adhibendam voluit in populorum conversione? Et velim certe mihi dicat aliquis, de magno illorum numero, qui credunt, sicque cæno vitiorum, quibus antea immergi erant, se subdixerunt; utrum satius ducat, hoc modo mutasse mores suos & emendasse vitam, dum sine examine credidit, dari pœnas peccatorum, & bonarum actionum præmia; an verò, distulisse in melius conversionem, donec non tantum credere licuisset, sed & horum dogmatum fundamenta accuratius expendisset? Sanè, tria hac postrema methodo, admodum pauci eo usque pertingerent, quo ipsos simplex ac nuda plane fides perducit, sed maxima eorum vis in corruptione sua perseverarent.

53. *Belius* (in Elucidatione circa objectiones Manichæorum, posita ad calcem

(rrr) *Origenes*, Alexandrinus, circa A. C. 185, natus, Opus præclarum contra *Celsum*, qui Opus suum contra Judæos & Christianos falso titulo *λογος ἀληθῆς* inscripserat, pro Veritate Religionis Christianæ, Libris VIII. sexagenario major scri-

pfit, ad *Ambrosium Alexandrinum*, quem ab hæresi Valentiniana & Marcionitarum ad Ecclesiam reduxit. *Sigism. Gelenii* Versio comparat primum in ed. Operum *Basil.* 1557. & dein in ceteris.

calcem editionis secundæ Dictionarii) verba hæc *Origenis*, quæ volunt, Religionem in scrutinio Dogmatum suorum examen sustinere, non de discussione Philosophica accipit, sed de adcurata tantum disquisitione, qua Sacrorum Voluminum auctoritas sensusque legitimus stabiliretur. Verum nihil est, quod hanc restrictionem indicet. *Origeni* res erat cum Philosopho, cui satisfactura illa non erat. Et videtur is voluisse monstrare, Christianos non minùs exactos esse, quàm Stoicos, aliosque nonnullos Philosophos, qui doctrinam suam tam ratione, quàm auctoritatibus, munerant, uti facitabat *Chrysippus* (sss), qui in antiquitatis adhuc ethnicæ symbolis Philosophiam suam reperiebat.

54. *Celsus* ibidem loci aliam insuper objectionem in Christianos vibrat. Si, inquit, ad solenne suum: noli examinare, crede duntaxat, velut ad arcem confugiant, edicant mihi saltem, quid me velint credere. Hoc verò ille jure meritoque postulasse dicendus est, simulque id contra illos militat, qui Deum bonum & justum pronunciarent, & tamen contenderent, nos nulla divinæ bonitatis aut justitiæ notione instructos esse, cum istas ei perfectiones tribuimus. Verum non semper adæquatæ notiones, quæ nihil non explicatum involvant, postulandæ sunt; siquidem ne ipsæ quidem sensibiles qualitates, veluti calor, lux, dulcedo, hujusmodi notiones præstare possint. Fatemur itaque, Mysteria explicationem aliquam admittere, sed explicationem hanc esse imperfectam. Sufficit, nos habere intelligentiam aliquam analogicam Mysterii, quale est Trinitas & Incarnatio, ne, dum ea recipimus, verba prorsus omni sensu destituta pronunciemus: nec verò necessarium est, explicationem tam longè, quàm optari posset, procedere, hoc est, usque ad comprehensionem & quæstionem, quomodo.

55. Mirum igitur videtur, *Belium* recusare tribunal notionum communium (Tom. 3. suæ Responsionis ad Provinciale, p. 1062. p. 1140.) quasi verò fas non esset consulere ideam bonitatis, dum Manichæis respondetur; cum tamen is ipse mentem suam longè aliter explicuisset in Dictionario. Et certè eos, qui de quæstione disceptant, unicuique sit principium bonum, an duo, alterum bonum, alterum malum, consentire oportet in boni & mali significatione. Quando nos de unione corporis unius cum corpore altero, aut substantiæ unius cum suo accidente, subjecti cum suo adjuncto, loci cum mobili, actus cum potentia, verba fundimus, sub vocabulo unionis aliquid intelligimus; ita si de unione animæ cum corpore, unam personam constituyente, loquimur, pariter aliquid intelligimus. Licet enim neque leges corporis animam, nec leges

Tom. I.

N

animæ

(sss) *Chrysippus*, Tarsensis, *Zenonis* discipulus, vixit circa Ol. 104. fabulas antiquorum sensu quodam allegorico explica-

vit, in quo ipsum secuti sunt celeb. *Stoæ* Philo.sophi.

animæ corpus mutare censëam, & harmoniam præstabilitam ad evitandam hanc perturbationem introduxerim; admitto nihilominus veram unionem inter animum atque corpus, quæ ex duobus illis faciat suppositum. Hæc unio est metaphysica, unio autem influxus physica (ttt). At quando nobis sermo est de unione Verbi Dei cum Natura humana, in cognitione analogica nos acquiescere oportet, qualem unionis animæ cum corpore comparatio nobis suppeditare potest; cæterumque contenti esse debemus, si dicimus, Incarnationem esse unionem arctissimam, quæ Creatorem inter & Creaturam existere possit, nec opus est ultra explicando procedere.

56. Eodem modo se habent Mysteria reliqua, in quibus ingenia moderata semper explicationem inveniunt, quæ ad credendum satis sit, ad comprehendendum parum; sufficit nobis aliquatenus scire, *quid est?* (τὴ ἐστὶ) sed *quomodo?* (πῶς) neque scimus, neque nobis est scitu necessarium. Ac de Mysteriorum explicationibus, passim tradi solitis, dici potest id, quod Sueciæ Regina in numismate quodam efferebat de corona, quam deposuerat,

Non mi bisogna, e non mi basta (uuu).

Nihilo magis necesse nobis est, (uti jam notavi) Mysteria probari a priori, vel eorum rationem reddi; sufficit nobis, *rem ita esse* (τὸ οὕτως) quamvis ignoremus *quare* (τὸ διὰ τί) quod Deus sibi reservavit. Elegantes & celebres sunt *Josephi Scaligeri* hac de re versiculi.

*Ne curiosus quære causas omnium,
Quæcumque libris vis Prophetarum indidit
Adflata cælo, plena veraci Deo:
Nec operata sacri supparo silentii
Irrumpere aude, sed pudenter præteri.*

Nescire

(ttt) Conf. Theod. §. 59. Ill. Bilsinger. in Tr. de Harmon. Præf. ed. nov. p. 218. n. * Qui de unione Metaphysica (qua fit, ut ex anima & corpore correspondentibus fiat unum per se, unum suppositum, una persona) tanquam de re tenui vel ridicula fermocinantur, nesciunt, quid reprehendant. Impossibile est, ut verè Physica relatio, aut unio, intercedat inter animam & corpus nostrum, nisi & anima sit corpus; τὸ physicum non pertinet nisi ad corpora. Dic, quid sit Physica? Quicquid autem animæ & corpori commune est, id eo ipso est Metaphysicum: igitur unio, quæ illis communis est, est

Metaphysica. Metaphysica sc. sola est, quæ supra spiritus & corpora extenditur. Quomodo vero ex hoc inferri possit, negato sic influxu physico, neque Deum in ipsam substantiam agere, & in seipso operari in animam & Spiritum quemcumque posse, non video. Est quædam harmonia inter regnum gratiæ & nature, Deumque in eligendo hoc Universi operationes suas, pro capacitate hominum adhibendas, jam quasi pro oculis habuit, & tanquam ad illud pertinentes largiri decrevit.

(uuu) Nec mihi necessaria est, nec sufficit.

*Nescire velle, quæ Magister optimus
Docere non vult, erudita inscitia est.*

Balius, hosce versus referens (Resp. ad Provinc. Tom. 3. p. 1055.) cum multa veritatis specie judicat, a Scaligero fuisse culos occasione controversiarum, Arminium inter & Gomarum (xxx) agitarum. Crediderim, a Balio memoriter recitados, nam sacra ponit pro adflata. Prudenter verò poni pro pudenter (hoc est, modeste) quod versus exigit, id utique mendum esse typographi conjicio.

57. Nihil tanè monito, verbis hisce contento, sapientius, & merito Balius ait (p. 729.) eos, qui omnes divini consilii rationes circa peccatum, & effectus peccati, reddere in se recipiant, arbitrio se suorum adversariorum permittere. Sed immeritò ibi duo valdè disparata conjungit, reddere rationem rei, & ab objectionibus defendere, dum statim addit: Coguntur illum (adversarium suum) sequi, quocumque illos ducere voluerit, & turpius terga dare, victosque se fateri, si tandem imbecilliores esse mentem nostram concedant, quam ut omnes Philosophi alicujus instantias plenè diluere possint.

58. Videtur hic Balio minus esse, reddere rationem, quam instantiis respondere, cum ei, qui prius illud suscipere auderet, alterum etiam onus suscipiendum esse minetur. Sed contrarium omnino verum est: Respondens non tenetur thesisi suæ rationem reddere, tenetur tamen opponentis instantias dissolvere. Reus in foro non tenetur (ordinariè) probare jus suum, aut possessionis suæ titulum ostendere; sed tenetur ad rationes actoris respondere. Et miratus profectò sum centies, Auctorem tam diligentem, tamque sagacem, qualis erat Balius, sapientissimè res confundere in tantum diversas, in quantum diversi sunt hi tres Rationis actus: comprehendere, probare, & objectionibus respondere; quasi dum de usu Rationis in Theologia agitur, eundem inter se valorem fervarent. Ita enim loquitur in Dialogis posthumis p. 73. Nullum est principium, quod Balius frequentius inculcavit, quam istud: incomprehensibilitatem Dogmatis alicujus, & insolubilitatem objectionem, illud impugnatum, non esse rationem ejus repudiandi legitimam. De incomprehensibilitate concedo, at non de insolubilitate. Id enim revera idem foret, ac si diceret, rationem invincibilem, Thesi contrariam, non esse legitimam causam ad rejiciendam illam. Nam quæ, quæso, alia repudiandæ alicujus sententiæ ratio legitima reperiri unquam potest, si argumentum adversum,

N 2

(xxx) De utroque Lud. Elies du Pin; dans la Bibliothèque des Auteurs séparés, &c. Tom. II. Part. I. p. 108. 199. Jac. Arminius, caput & Princeps Remonstran-

tium, natus A. 1560. Denatus A. 1609. d. 19. Oct. Principius ejus adversarius fuit Francisc. Gomarus, Brugæ natus A. 1563. d. 30. Jan. denatus A. 1641. d. 11. Jan.

sum, idque invincibile, non sufficit? Et quænam ultra via supererit falsitati, quin immo absurditati opinionum quarundam, demonstrandæ (yyy)?

59. Juvat etiam observare, eum, qui aliquid a priori probat, illius rationem per causam efficientem reddere, quique ejusmodi rationes accuratè & sufficienter reddere potest, ipsam quoque rem comprehendere valere. Hanc ob causam a Theologis Scholasticis dudum impetitus fuit *Raymundus Lullius*, quod Trinitatem ope Philosophiæ demonstrandam suscepisset. Jactata illa demonstratio existat in illius Operibus (zzz). Sed & *Bartholomæus Keckermannus* (aaaa), celebris inter Reformatos Auctor, post simile omnino circa idem Mysterium tentamen, in non minorem aliquorum recentium Theologorum reprehensionem incurrit. Reprehenduntur itaque, quicunque Mysterii hujus rationem reddere, & comprehensibile efficiere volent, at qui in tuendo isto contra objectiones adversariorum laborabunt, laudabuntur.

60. Dixi supra, Theologos communiter distinguere inter ea, quæ sunt supra Rationem, & ea, quæ sunt contra Rationem. Collocant supra Rationem id, quod comprehendere non potest, & cujus ratio reddi nequit. Contra Rationem verò erit omnis illa sententia, contra quam rationes invictæ militent, aut saltem, cujus contradictoria propositio methodo adcurata atque solida probari potest. Fatentur itaque, Mysteria supra Rationem esse, sed Rationi adversari negant. Anglus Auctor Libri ingeniosi, sed improbi, cujus index: *Christianisme not mysterious* (bbbb), hanc

(yyy) Addit hic *Interpres Latinus* sententia: „Itaque D. Thomas, Parte 1. Summæ, Q. 1. Art. 8. docet, adversario, qui nullam revelationem concedat, non posse probari Articulos Fidei per rationes, sed superesse viam solvendi rationes, quas adducit contra fidem. Cum enim (inquit) fides infallibili veritati innitatur, impossibile autem sit, de vero demonstrari contrarium, manifestum est, probationes, quæ contra fidem inducuntur, non esse demonstrationes, sed solubilia argumenta. Et ita bene distinguit, primò inter probationem Theosæ, & objectionum solutionem, deinde inter demonstrationes, & argumenta tantum verisimilia. Nam, ut *Cajetanus* ibidem adnotat, contra veritatem infallibilem nulla potest demonstrativa ratio esse.

(zzz) *Raymundus Lullius*, nat. A. 1235. mort. A. 1315. d. 26. Mart. In Articulis Fidei, quos rationibus necessariis demonstrare voluit, septimo loco oc-

cupatur in eo, quod in Deo sit personarum pluralitas, p. 494. ed. Argent.

(aaaa) *Barth. Keckermann*, Dantisc. Auctor multorum librorum, qui A. 1614. Genevæ simul prodierunt: mort. A. 1609. d. 25. Jul. annos natus triginta septem, Mysterium Trinitatis ex ratione demonstrare suscepit, refutatus a *Jo. Musæo* in Diss. altera, adjecta Libro de usu principiorum Rationis & Philosophiæ in Controversiis Theologicis. Jenæ A. 1665. 8. iterum prodeunte.

(bbbb) *Christianismus Mysterii expers*. Auctor ejus famosissimus *Tolandus*. Ait v. c. doctrinam de incarnatione olim quidem, antequam revelabatur, Mysterii titulum gerere potuisse, sed jam facta ejus plena revelatione, sub hac ætate amplius considerari non posse. Conf. Exc. Philosophi, *Dan. Maichel* i Diss. de Distinctione inter ea, quæ sunt supra & contra Rationem A. 1729. Tub. habitam.

hanc proffigare distinctionem studuit, sed, si quid judico, nullam illi plagam adtulit. *Balius* etiam hac recepta distinctione non plane acquiescit. En, quæ dicit (Tom. 3. Responsionis ad Quæstiones Provincialis cap. 158.) & quidem primò (p. 998.) Distinguit is cum *Saurino* inter duas hæc Theas, quarum prior est: omnia Christianismi dogmata cum Ratione concordant; altera: Ratio humana cognoscit, ea cum Ratione concordare. Priorem concedit, negat alteram. Eandem & ego sententiam foveo, si dicendo, Dogma aliquod cum Ratione concordare, intelligatur, fieri posse, ut ejus ratio reddatur, aut Ratione explicetur, quomodo; Deus enim utique id posset, nos minime possumus. Sed utramque thesin adfirmandam reor, si cognoscere, quod dogma aliquod cum Ratione concordet, nihil aliud significat, quam nos pro re nata monstrare posse, nullam inter hoc Dogma & Rationem intercedere contradictionem, repellendo objectiones eorum, qui Dogma istud absurditatis alicujus infimulare nituntur.

61. Explicat hic mentem *Balius* ratione, quæ minimè satisfacit. Agnoscit rectissimè, Mysteria nostra consentanea esse Rationi supremæ & universali, in Intellectu divino existentem, aut generatim; sed negat tamen, ea consentanea illi Rationis particulæ videri, qua homo ad ferendum de rebus judicium utitur. Verum, cum particula illa Rationis, qua nos gaudemus, Dei donum sit, & in naturali lumine, nobis post naturæ corruptionem relicto, consistat; portio hæc convenit cum ipso toto, nec differt ab ea, quæ in Deo est, nisi quemadmodum gutta aquæ differt ab Oceano, vel potius, quemadmodum finitum differt ab infinito. Igitur Mysteria eam transcendere queunt, contraria verò esse non queunt. Nihil enim parti contrarium esse potest, quin idem sit etiam toti. Quod uni propositioni *Euclidis* contradicit, *Euclidis* Elementis contrarium est. Id, quod in nobis Mysteriis adversatur, non Ratio est, nec lumen naturale, nec catena veritatum; corruptio est, error est, vel præjudicium, tenebræ sunt.

62. *Balius* (p. 1002.) *Stegmanni* (cccc) ac *Turretini* (dddd), Theologorum Protestantium, Mysteria Rationi tantum corruptæ contrariari statuunt, sententiam haud probat. Quærit jocabundus, num rectæ Rationis nomine intelligatur Ratio Theologi Orthodoxi, nomine verò corruptæ Ratio Hæretici; tum objicit, evidentiam Mysterii Trinitatis non

N 3

fuisse

(cccc) Scripsit *Josias Stegmannus* inter alia Photinianismum, h. e. succinclam refutationem errorum Photinianorum, quinquaginta sex dissertationibus breviter comprehensam. Kintzelii 1623. 8.

(dddd) Celebre apud Geneveses *Turretinorum* nomen, imprimis autem famam

singularem adeptus est Pater, *Franciscus Turretinus*, ap. colld. Theol. Prof. natus A. 1623. d. 17. Oct. denatus A. 1687. d. 28. Sept. æque Filius, *Jo. Alphonsus Turretinus*, iud. Theol. & Histor. Ecclesiæ Prof. Genev.

fuisse majorem in mentē *Lutheri*, quā in mente *Socini*. Verū, ut *Cartesius* præclare observavit, Ratio omnibus est communis; igitur Hæreticos juxta cum Orthodoxis ea præditos esse censendum est. Recta Ratio est catena veritatum, Ratio verò corrupta præjudiciis atque adfectibus intermiscetur. Utque unam ab altera discernamus, nihil opus est, quā ordine procedere, nullam sine probatione thesin admittere, nec ulli probationi adferri, quæ ad vulgarissimas Logicæ leges exacta non sit. Neque aliud requiritur *Criterion*, aliūve *Judex Controversiarum*, in rebus Rationis. Solius profectò hujus considerationis neglectu data fuit anfa Scepticis sese efferendi, & in ipsa adeo Theologia *Franciscus Veronius* (eeee), alique nonnulli, in controversiis contra Protestantes modum excedentes, & cavillationibus indulgentes, in medium se Scepticismum conjecerunt, ut scilicet Judicis exteriori infallibilis admittendi necessitatem evincerent, in quo ab eruditis Viris, etiam suarum partium, non probantur. *Calixtus* (ffff) & *Dallæus*, uti par est, institutum exploserunt, & *Belarminus* longè aliter ratiocinatus est (gggg).

63. Veniamus nunc tandem ad judicium *Bah* (p. 999.) de recepta illa distinctione. *Mibi* (inquit) æquivocatio irrepsisse videtur in celebrem distinctionem, quæ fit inter ea, quæ sunt supra Rationem, & ea, quæ sunt contra Rationem. *Mysteria Evangelii sunt supra Rationem, vulgo dicitur, sed non sunt contraria Rationi. Arbitror, in priore parte hujus Axiomatis vocis Ratio non eundem tribui sensum, qui tribuitur in posteriore; ac in priore quidem intelligi Rationem hominis, sive Rationem in concreto, in altera verò Rationem in genere, sive Rationem in abstracto. Quodsi namque ponamus, semper intelligi Rationem in genere sumtam, sive Rationem supremam, Rationem universalem, quæ in Deo est; utrumque perinde verum est, nec *Mysteria Evangelica supra Rationem esse, nec contra Rationem. Sed si in utraque parte Axiomatis intelligatur Ratio humana, non admodum video distinctionis soliditatem. Nam ii, qui Orthodoxi sunt rigidissimi, fatentur, perspectam nobis non esse Mysteriorum nostrorum cum Philosophiæ axiomatibus conformitatem. Itaque nec esse Rationi conformia nobis videntur. Atqui quod Rationi nostræ conforme non esse nobis videtur, videtur nobis esse Rationi nostræ contrarium: prorsus uti quod nobis non videtur conforme veritati, veritati nobis contrarium esse videtur: igitur cur æquè dici non poterit, & *Mysteria***

(eeee) Inter eos, qui novam methodum convertendi hæreticos invenisse, se jactabant, eminet *Franciscus Veronius*, a quo etiam methodus *Veroniana* nuncupatur. Prodiit Parisiis A. 1638. duob. Tom. in fol. Methodus illius tractandi controversias religionis: *Méthode de traiter les controverses de la religion*; it. *Regula generalis fidei*

catholica, Règle générale de la foy catholique. A. 1645.

(ffff) *Georgii Calixti* Tr. huc spectans, inscribitur: *Digressio de Arte nova, quam nuper commentus est Bartholomæus Nihafius*, Helmst. A. 1634. ad Epitomen Theolog. Moral. & seorsim *Francos*. 1652. 4.

(gggg) *V. Budd*. Hæg. p. 1321.

Mysteria esse contra imbecillum Rationem nostram, & esse supra imbecillum Rationem nostram? Respondeo, uti antè respondi, *Rationem* hic esse catenam veritatum, nobis naturæ lumine notarum, & in hoc sensu receptum axioma sine ulla æquivocatione verum est. *Mysteria* superant *Rationem nostram*, continent enim veritates, in ea catena non comprehensas; sed non sunt *Rationi nostræ contraria*, nec ulli veritati contradicunt, ad quam catena ista nos ducere potest. Itaque hic non agitur de *Ratione universali*, quæ in Deo est, sed de *nostra* (hhhh). Si quæras, an *Mysteriorum* cum *Ratione nostra* conformitatem cognoscamus, respondeo, nos saltem nunquam ullam diffiditatem, ullamve inter *Mysteria* ac *Rationem* oppositionem cognoscere: & quoniam semper oppositionem oblatam possumus tollere, hoc si vocas conciliare, vel consensionem *Fidei* efficere cum *Ratione*, aut mutuam earum conformitatem cognoscere, dicendum est,

(hhhh) Non alio sensu *Chr. Wolffius* in *Theologia Nat. Lat. P. I. §. 363. Mysteria* dicit in se esse indemonstrabilia, *rationi in se spectata impervestigabilia*. Cum enim ipsi Ratio nihil aliud sit, quam facultas animæ nexum veritatum universalium perspicendi, uti suprà adnotavimus ad §. i. not. (a) sequitur, eidem in se indemonstrabile, in se impervestigabile, id tantum dici, quod ex principiis rationis humanæ, nobilis illius facultatis hominis, penitus explicari nequit, cujus veritas ex comparatione subiecti & prædicati non intelligi, cuiusque modus non pervestigari potest, ex iisdem videlicet principiis rationis. Patet enunciati hujus fides tum in genere ex ill. Auctoris instituto, quo existentiam atque atributionem Dei a posteriori demonstrare admissus est, adeoque concludendo ex iis, quæ nos experimur, ad Ens illud Supremum, quod omnia illa produxit: tum in specie ex idea mundi sui rationalis, per quem intelligit entium universalium (a singularibus abstractorum) inter se connexionem feriem variabilem. Quæcunque igitur veritas in hac serie (rationis humanæ amplissimo campo, in quo se exercet) non continetur, sed extra seu supra eam constituta est, vel quæcunque vi notionum universalium (naturæ lumine notarum) demonstrari non potest, illa ex mente ill. Auctoris in se est indemonstrabilis, ex principiis rationis humanæ in se spectata

impervestigabilis. Quodsi ill. Auctor de *Ratione* omni, etiam *suprema*, sermocinatur, qui ea, quæ sunt supra rationem, ab impossibilitatis macula liberare potuit? Fecit id §. 456. Hinc planè non negat, summam & perfectissimam, id est, divinam, *Rationem mysteria demonstrata habere, aut eorum cum veritatibus universalibus nexum perspicere*; planè non adierit, *mysterium supra divinam etiam rationem esse, id est, esse extra & supra veritates universales omnes in ipso Dei intellectu infinito connexas*. Prona sic & expedita via ill. Auctori fuit ad statuendum, & quidem bono animo, scopoque veritati maxime consentaneo, statuendum, *Revelationem divinam mysteria hoc sensu dicta, id est, ex principiis rationis indemonstrabilia, continere debere*, §. 463. Terror panicus est, si quis ex verbis citatis metuat, ista, & similia, eò tendere, ut illa, quæ nunc communi consensu pro *mysteriis* habentur, vera *mysteria* esse desinant, & ut deinceps, ubi ea dignitate spoliata fuerint, ipsa etiam humana Ratio jus ac licentiam sibi vindicet, suo ipsius tribunali subijciendi, & sua decempea metiendi. Qui præter hæc dicta adierit, *Revelationem divinam* continere debere, quæ alio modo, quæ via revelationis, cognosci minime possunt, consequenter nec via demonstrationis, §. cit. & 451. hujus certe criminis ne ulla quidem veri specie infamulari poterit.

est, posse nos ad hanc conformitatem concordiamque pertinere. Sed si conformitas in consentanea rationibus explicatione modi, *quomodo?* consistat, eam adsequi non valemus.

64. Aliam præterea *Bellius* objectionem ingeniosam depromit ab exemplo visus. *Cum turris quadrata, inquit, nobis e longinquo rotunda videtur, non oculi solum nostri clarissime testantur, se in illa turri nihil animadvertere quadrati, sed etiam, se figuram inibi rotundam intueri, quæ cum figura quadrata stare non potest. Igitur dici potest, veritatem, quæ est figura quadrata, non solum esse supra, sed etiam contra testimonium imbecillis nostri visus.* Fatendum est, observationem hanc esse veram, &, quamvis verum sit, adparentiam rotunditatis oriri ex sola privatione adparentiæ angulorum, quam tollit distantia, verum tamen manet, rotundum & quadratum esse res oppositas. Ad hanc itaque instantiam respondeo, repræsentationem sensuum, etiam dum agunt, quicquid possunt, sæpe contrariam esse veritati; sed in facultate ratiocinandi non eadem res est, quando munere suo fungitur, cum ratiocinium adcuratum nihil aliud sit, quam catena veritatum. Et quod sensum visus nominatim adinet, juvat expendere, dari adhuc alias falsas adparitiones, ex oculorum nostrorum imbecillitate minimè perfectas, neque ex eo natas, quòd ob distantiam disparet; sed ex natura ipsa visionis, quantumvis perfectæ. Exempli gratiâ, circulus obliquè spectatus mutatur in genus quoddam ovalis, quæ a Geometris Ellipsis vocatur, immo interdum etiam in Parabolam, aut Hyperbolam, atque adeo in ipsam lineam rectam, ut in annulo Saturni videtur est.

65. *Sensus externi*, propriè loquendo, nos minimè fallunt. Noster *sensus internus* sæpe nos transversos agit, quod etiam in brutis reperitur, uti dum canis suam in speculo imaginem adlatrat: habent enim bruta *consecutiones* quasdam perceptionis, *ratiocinium* imitantes, & quæ in sensu quoque hominum interno reperiuntur, ubi solum agunt *empiricè*. Sed bruta nihil agunt, quod nos cogat statuere, ea etiam illa facultate prædita esse, quæ *ratiocinium* propriè dictum adpellari meretur (iii), quem admodum alibi ostendi. Quando igitur intellectus adhibet & sequitur falsam interni sensus determinationem; (uti dum celebris *Galilæus* (kkkk) *Satur-*

(iii) Ubi vis consecutionis; non empiria nuda, sed etiam ratione nititur, addit *Interpres Lat.* Conf. ill. Viri Principia Philosophiæ, ubi §. 18. Homines bestiarum instar agunt, quatenus consecutiones perceptionum, quas habent, nonnisi a principio memoriæ pendunt, & instar Medicorum empiricorum agunt, qui simplici praxi absque theoria utuntur. Et nos non nisi empirici sumus in tribus actionum nostrarum quar-

tis, e. g. quando lucem diei crastini expectamus, empiricè agimus, propterea quòd constanter ita factum fuit. Soli Astronomi per Rationem judicant.

(kkkk) *Galilæus Galilæi*, celebris Mathematicus, qui A. 1642. e vivis excessit, annos natus septuaginta octo. Opera ejus Florentiæ 1718. tribus Tomis in 8. comprehensa sunt cum Vita Auctoris, à *Vatiani* conscripta.

Saturnum habere duas ansas credidit) ipse fallit se judicio, quod ex adparentiarum effectû efformat, plusque infert, quam illæ ferant. Nam phenomena sensuum veritatem rerum absolute non magis promittunt, quam somnia. Ipsi nos fallimus eorum usu, hoc est, consecutionibus nostris. Scilicet nobis per argumenta probabilia imponi sinimus, & proni sumus ad credendum phenomena, quæ plerumque connexa comperimus, semper connecti. Itaque, cum plerumque contingat, angulis carere, quod sine angulis adparet, facile nobis persuademus, idem perpetuum ita esse. Hujusmodi error sæpe veniam meretur, & interdum vitari nequit, si agere celeriter urgemur, & eligere id, quod probabilius videtur; at quoties nos colligendi suppetit otium & tempus, si pro certo sumimus, quod certum non est, culpa non vacamus. Igitur verum est, adparentias sæpe veritati contrarias esse, at ratiocinationem nunquam, si quidem exacta sit, & regulis Artis ratiocinandi conformis. Quodsi voce, *Ratio*, generatim facultas ratiocinandi, bene an malè, intelligeretur, fateor, illam nos decipere posse, & re ipsa decipere, esseque intellectus nostri adparentias haud rarò æquè fallaces, atque eæ, quæ sensus suppeditant; sed hic de catena veritatum agimus, deque objectionibus in bona forma, quo sensu fieri non potest, ut *Ratio* nos fallat.

66. Ex omnibus his, quæ jam dixi, patet, *Bellium id, quod supra Rationem est*, nimis latè sumere, quasi etiam objectionum insolubilitatem includeret; nam juxta ipsum (cap. 10. Resp. ad Prov. Tom. 3. p. 651.) ex quo *Dogma aliquod supra Rationem est, nec illud explicare, nec comprehendere, nec difficultatibus contrariis respondere Philosophia potest.* Adsentior, quod *comprehensionem* adinet, sed jam ostendi, *Mysteria* admittere *explicationem* necessariam vobis, ne sint *sine mente soni*, voces nihil significantes: quin & patefeci, necesse esse, ut *objectionibus* responderi possit, alioquin thesin ipsam rejiciendam.

67. Profert idem auctoritates Theologorum, qui objectionum contra *Mysteria* insolubilitatem videntur agnoscere. *Lutherus* unus est ex principibus: sed jam §. 12. respondi ad locum, in quo videtur dicere, quod *Philosophia Theologiæ* contradicat. Alius exstat locus (cap. 246. de *Servo arbitrio*) ubi ait, injustitiam Dei adparentem argumentis, a proborum calamitate, improborumque prosperitate, desumptis, probatam esse, quibus nulla *Ratio*, aut lumen naturale, queat resistere. (*Argumentis talibus tractatam, quibus nulla ratio, aut lumen naturæ potest resistere.*) At paulò post ostendit, id se intelligere tantum de iis, qui vitam alteram ignorant: addit enim, hanc difficultatem unica Evangelii vocula profligari, dum nos docet, alteram superare vitam, in qua quidquid in hac vita vel penis, vel præmiis condignis, adfectum non fuerit, his adicietur. Igitur obiectio ista nequaquam invincibilis est, immo sine Evangelii opera responsio ista in mentem alicui venire posset. Citatur etiam (Resp. ad Provinc. Tom. 3. p. 652.) locus *Martini Chemnitii*, a *Veselio* reprehensus, Tom. L. O &

& a Joanne Musæo (III) defensus, in quo celebris ille Theologus aperte videtur dicere, dari in verbo Dei veritates, quæ sint non supra Rationem solum, sed etiam contra Rationem: verum locus hic non intelligi debet, nisi de principiis Rationis, ordini naturæ conformibus, quemadmodum Musæus quoque eundem explanat.

68. Interim negandum non est, *Bælium* aliquas auctoritates, magis sibi faventes, invenire. Non est inter eas postrema *Cartesii*. Vir hic magnus planè dicit, (1. Part. Principiorum suorum, Art. 41.) *Illis verò* (difficultatibus, in concilianda arbitrii nostri libertate cum æterna præordinatione Dei sargentibus,) *nos expediemus, si recordemur, mentem nostram esse finitam, Dei autem potentiam, per quam non tantum omnia, quæ sunt, aut esse possunt, ab æterno præscribit, sed etiam voluit ac præordinavit, esse infinitam; ideoque hanc quidem a nobis satis adungi, ut clarè & distinctè percipiamus, ipsam in Deo esse; non autem satis comprehendere, ut videmus, quo pacto liberas hominum actiones indeterminatas relinquat: libertatis autem & indifferentiæ, quæ in nobis est, nos ita conscios esse, ut nihil sit, quod evidentius & perfectius comprehendamus. Absurdum enim esset, propterea quòd non comprehendimus unam rem, quam scimus ex natura sua nobis esse debere incomprehensibilem, de alia dubitare, quam intime comprehendimus, atque apud nosmet ipsos experimur.*

69. Locus hic *Cartesii*, cui Sectatores adhærent, (rarò de Magistris sui effatis dubitare soliti) mihi semper insolentior visus est. Is non contentus dicere, se quidem non videre viam duo hæc dogmata conciliandi, totum genus humanum, immo creaturas rationales omnes, eodem in statu collocat. Poteratne verò ignorare *Cartesius*, fieri non posse, ut contra veritatem invincibilis objectio exfurgat? cum talis objectio non nisi necessaria aliarum veritatum catena esse possit, quarum summa repugnet veritati adsertæ; unde fieret, ut inter veritates mutua foret contradictio, quod absurdorum omnium absurdissimum est. Præterea quamvis mens nostra sit finita, nec infinitum comprehendere possit, dantur tamen de infinito demonstrationes, quarum vim vel imbecillitatem comprehendit, cur igitur objectionum vim aut imbecillitatem pariter non comprehendet? Et cum Dei potentia ac sapientia sint infinitæ, omniaque contineant, de earum amplitudine nullus dubitandi locus relinquatur. Porò *Cartesius* libertatem requirit minime necessariam, dum vult actiones humanæ voluntatis prorsus esse indeterminatas, quod nunquam contingit. Denique *Bælius* ipse contendit, experientia illa, sive conscientia intima nostræ independentiæ, in qua *Cartesius* libertatis nostræ probationem constituit, eam minime evincere, cum ex eo, quod causas, a quibus pendemus, non percipiamus, haud quaquam sequatur, esse nos independentes. Sed hac de re differemus suo loco.

70. *Cartesius* etiam in Principiis suis alicubi fateri videtur, quòd impossibile sit respondere difficultatibus circa materiæ divisionem in infinitum (mmmm), quam nihilominus esse veram agnoscit. *Arriaga*, alique Scholastici, eandem fere sententiam exosculantur; sed si non pigeret eos, debitam objectionibus formam tribuere, viderent illi, consequentiam esse vitiosam, & falsas sæpe hypothèses, quæ molestiam creant. En exemplum rei. Vir quidam doctus aliquando objectionem hanc mihi proposuit: Secetur linea recta BA in duas partes æquales in puncto C, & pars CA in puncto D, & DA in puncto E, sicque in infinitum; omnes medietates, BC, CD, DE, &c. faciunt simul totum BA, ergo dari oportet ultimam medietatem, cum linea recta desinat in A. Atqui hæc ultima medietas est absurda: cum enim medietas illa sit linea, poterit adhuc dividi in duas partes. Ergo divisio in infinitum admitti nequit. Sed monui, quamvis detur ultimum punctum A, non ideo sequi, dandam esse medietatem aliquam ultimam, quia punctum hoc convenit omnibus medietatibus versis A, quod & Amicus ipse agnovit, dum hanc illationem argumento legitimo probare conatus est: immo potius, eo ipso, quòd divisio tendit in infinitum, nulla datur medietas ultima. Et quamvis linea recta BA finita sit, non sequitur, divisionem ejus habere terminum ultimum. Pariter negotium facessunt *series numerorum*, in infinitum procedentes. Concipitur in illis terminus ultimus, numerus infinitus, vel infinite parvus, sed omnia hæc nihil aliud sunt, quàm fictiones. Numerus omnis finitus est & assignabilis, omnis linea simili se habet ratione, & infinita, aut infinite parva, nihil aliud significant, quàm magnitudines, quæ tam magnæ aut tam parvæ sumi queunt, quàm libuerit, ut nimirum ostendatur, errorem esse minorem quolibet dato, hoc est, errorem revera nullum esse: vel saltem per infinite parvum intelligitur status quantitatis evanescentis vel nascentis, ad instar magnitudinum jam formatarum conceptus.

71. Juerit interim expendere rationem a *Bælio* adductam, ut ostendat, objectionibus, quæ a Ratione Mysteriis opponuntur, satisfieri non posse. Existat ea in Elucidatione ipsius circa Manichæos (p. 3140. Editionis secundæ Dictionarii:) *Mihi sufficit* (inquit) *quòd omnes unanimi consensu agnoscant, Mysteria Evangelica supra Rationem esse. Hinc enim necessario fluit, fieri omnino non posse, ut difficultates Philosophorum dissolvantur, atque adeo exitum certaminis, in quo solis notitiis naturalibus pugnabitur, Theologis semper fore infelicem, dum cogantur pedem referre, & sub arce lumi-*

O 2

nis

(mmmm) *Rodericus de Arriaga*, Hispanus, cujus celebre inter Scholasticos nomen, qui primum Philosophiam Vallisletii, tum Theologiam Salmanticæ, tandemque Pragæ in Bohemia docuit, ubi

mortuus A. 1667. Reliquit *Cursum Philosophicum*, it. *Cursum Theologicum*, seu *Disputationes Theologicas in Thomam de Aquino*, Antw. & Lugd. diversò tempore excusos octo Tomis in fol.

nis supernaturalis quærere perfugium. Miror, *Balius* adeò generatim loqui, cum ipse agnoverit, naturale lumen pro unitate principii stare contra Manichæos, & bonitatem Dei modo invictò probari Ratione. Ecce verò verba ejus sequentia.

72. *Evidens est, Rationem ea, quæ supra se sunt, adsequi non posse. Jam si ad objectiones, Dogma Trinitatis & Unionis Hypostaticæ impugnant, exhibere responsiones illa posset, adsequeretur ista duo Mystéria, ea sibi subji- ceret, ac steteret ad ultimas usque collationes cum primis suis principiis, vel cum aphorismis, qui ex notionibus communibus oriuntur, donec tandem ea cum lumine naturali consentire collegerit. Faceret itaque Ratio id, quod est supra vires suas, transcenderet limites suos, quod aperte contradictorium est. Dicendum igitur est, eam non posse suppediare responsiones ad furs ipsius ob- jectiones, illaque manere victrices, quamdiu ad divinam auctoritatem, & intellectus in Fidei obsequium cogendi necessitatem, non recurritur.* (Ego vim in hocce ratiocinio nullam deprehendo. Id, quod supra nos est, attingere possumus, non quidem illud penetrando, sed defendendo; quemad- modum cælum visu non tactu, possumus attingere. Neque necessarium est ad respondendum objectionibus, contra Mystéria motis, ut Mystéria ipsa sibi subjiçantur, aut ut ad confrontationem cum primis, quæ ex notionibus communibus nascuntur, principiis submittantur, nam si is, qui ad objectiones responderet, eatenus progredi deberet, hoc ipsum ille, qui objectionem proponit, princeps facere teneretur; Objectionis enim est, argumenti tractationem adgredi, Respondenti satis est, dicere, etiam, aut non; quia loco distinctionis ei, rigidè agenti, sufficit propo- sitionis alicujus, in objectione positæ, universalitatem negare, vel for- mam argumenti redarguere; quod utrumque fieri potest, etiam si ultra objectionem respondens haud adsurgat. Quod si quis argumentum mihi proponat, quod invictum esse jactet, tacere possum, obligando dun- taxat eum ad probandum in bona forma omnes enunciationes, quas pro- fert, quæque mihi vel tantillum dubiæ videntur: ut autem dubitem dun- taxat, mihi necesse non est, rei controversiæ intima pernoscere; immò verò, quo magis ignarus ero, eo majus dubitandi jus habebō.) Pergit *Balius*.

73. *Rem clariorem reddere conemur: si doctrina quædam supra Rationem sunt, captum illius superant, ut ad eas pertingere nequeat; quod si ad eas pertingere nequeat, nec illas comprehendere poterit.* (Poterat a comprehensione facere initium, dicendo, Rationem id, quod supra se est, non posse comprehendere.) Si eas comprehendere non potest, nullam quoque earum ideam nasci poterit. (Non valet consequentia: nam ad comprehensionem rei cujuscumque non sufficit, aliquas ejus ideas habere, sed oportet habere omnes ideas omnium, quæ illius constitutionem ingrediuntur, & has ideas.

ideas omnes oportet esse claras, distinctas, adæquatas (nnnn). Sexcenta inveniuntur in natura objecta, quorum etsi aliquid intelligamus, non ideò comprehensionem habemus. Ideas habemus aliquas radiorum lucis, de iis condimus demonstrationes ad certum usque terminum, sed tamen semper remanet aliquid, quod nos fateri cogat, totam lucis naturam nec- dum a nobis esse comprehensam,) nec ullum principium, quod solutionis fons existat, (Quidni principia quædam evidentia inveniremus notitiis ob- curis & confusis commixta?) atque adeò prolata a Ratione objectiones sine responsione manebunt. (Minimè gentium; difficultas potius opponentis pre- met latus. Hujus est, evidens investigare principium, a quo derivari aliqua objectio possit, tantoque difficilius tale principium inveniet, quò res, qua de agitur, erit obscurior: & ubi id invenerit, adhuc difficilius ipsi erit, oppositionem principium inter & mysterium ostendere: namque si mysterium evidenti principio contrariari manifestè deprehenderetur, non jam mysterium obscurum, sed absurditas manifesta foret.) Vel, quod idem est, per distinctionem respondebitur, æquè obscuram, quam est ipsa the- sis oppugnata. (In rigore disputandi distinctiones omitti possunt negando vel præmissam aliquam, vel consequentiam: cumque de termini alicujus, ab Opponente adhibiti, sensu dubitatur, postulari ab eo illius definitio po- test, ita ut Respondens nihil de suo ipse infumere cogatur, quando cum adversario res est, qui argumentum, quod nobis opponit, invictum esse gloriatur. Verum quamvis defendens sive ex indulgentia, sive compen- dii ergo, sive quòd se satis robustum sentit, æquivocationis, in objectio- ne latentis, detegendæ & aliqua distinctione submovendæ, onus in se sus- cipere vellet, nullatenus necesse est, ut hæc distinctio ad aliquid ducat, quod sit ipsa thesi prima clarius, cum defendens Mysterium ipsum illud stare minime teneatur.)

74. *Atqui exploratum est, (pergit Balius) objectionem, in notionibus valde distinctis fundari, æquè manere victricem, sive nihil respondeas, sive respondeas aliquid, quod nemo comprehendit. Numquid æquo dimicare mar- te poteris, hinc homo, qui tibi, quod tu & ille clarissime concipitis, objicit, inde tu, qui te tueri non potes, nisi per responsa, in quibus neque tu, ne- que ille, quidquam comprehendis?* (Non satis est, objectionem in notio- nibus valde distinctis fundari, oportet, eas etiam contra Thesin adpli- cari. Et quando ego cuiquam respondeo negando aut præmissam ali- quam, ut probationem eliciam, aut consequentiam, ut bonam formam exigam, non possum dici nihil respondere, aut nihil, quod intelligi queat, respondere. Cum enim præmissa adversarii, quam nego, dubia sit, ne- gatio mea æquè intelligi poterit, atque ejus affirmatio. Denique cum id

O 3 adver-

(nnnn) Addit *Interpr. Lat.*, Itaque eo- sumus aliquas habere ideas. tum, quæ minime comprehendimus, pos-

adversario largior, ut distinctione aliqua mentem meam explicem, sufficit, terminos, quos adhibeo, sensum aliquem habere, uti in mysterio ipso: atque ita in responso meo intelligatur aliquid, sed ut omnia, quæ responso meo involvuntur, intelligantur, necesse non est, aliqui mysterium ipsum comprehenderetur.)

75. *Belius* rem ita persequitur. *Omnis disputatio philosophica supponit, partes disputantes de certis quibusdam definitionibus consentire, (optandum id quidem esset, sed plerumque non, nisi in ipso disputationis cursu, eo devenitur, cum opus est.) & regulas Syllogismorum, notasque, ex quibus prava ratiocinia dignoscuntur, admittere. Posthæc solum superest, ut examinetur, num thesis aliqua mediata, an immediata, principiis utrimque receptis congruat; (hoc verò fit per Syllogismos opponentis) num præmissæ probationis (ab opponente prolatae) veræ sint, num consequentia legitima; annon Syllogismus laboret quatuor terminis, annon in aphorismum fortè aliquem peccetur capitis de oppositis, vel de sophisticis elenchis, &c. (ut paucis dicam, sufficit negare præmissam aliquam, vel consequentiam, vel denique explicare, terminum aliquem æquivocum, aut ejus explicationem rogare.) Reportabitur victoria, si vel ostenditur, argumentum disputationis nullam cum principiis, de quibus conventum fuerat, habere connexionem, (hoc est, si ostenditur, objectionem nihil probare, & tunc defendens causam vincit) vel si defendens ad absurdum redactus fuerit; (ubi omnes præmissæ, omnesque consequentiæ ritè probatae fuerint) at redigi ad absurdum patet, sive monstratur, ex thesi ejus fluere affirmationem & negationem, sive cogatur ea tantum respondere, quæ nemo intelligere queat. (Postremum hoc incommodum semper caveri potest, quia defendens novas proferre theses non tenetur.) Scopus ejusmodi disputationum est, ea, quæ obscura sunt, elucidare, & ad evidentiam pervenire; (Scopus is est opponentis, vult enim palam facere, Mysterium esse falsum, sed defendentis hic scopus esse nequit; dum namque Mysterium admittit, fatetur illud evidens reddi non posse.) Hinc fit, ut, durante lite, eò magis minusve victoria sive defendenti, sive opponenti, fuisse judicetur, quo plus minusve claritatis erit in utriuscumque propositionibus. (Hæc dicuntur, quasi defendentem & opponentem æque nudatos expositosque esse necessum foret: at defendens arcis præfecto obfesso, munimentis suis tecto, est similis; aggressoris autem est, ea perrumpere. Defendens evidentiam hic non eget, neque illam quærit: sed opponentis partes sunt, evidentiam adversus illum invenire, suisque tormentis munimenta, defendentem tementia, evertere.)*

76. Denique victus esse judicatur ille, cujus responsa sic comparata sunt, ut de iis nemo quidquam comprehendat, (est id indicium victoriæ oppidò anceps, igitur interrogandi auditores erunt, num eorum, quæ dicta sunt, aliquid perceperint, & sæpè in diversas abibunt sententias. Verarum disputationum lex est, per argumenta in bona forma procedere, eisque respon-

respondere negando vel distinguendo.) & qui responsiones suas incomprehensibiles esse fuerit. (Illi, qui Mysterii veritatem tuetur, fateri licet, Mysterium comprehendere non posse, & si hoc sufficit, ut victus esse judicetur, nihil opus est objectionibus. Veritas quædam incomprehensibilis esse poterit, sed nunquam ita incomprehensibilis erit, ut nihil prorsus in ea percipi dicatur. Effet enim eo in casu, quod *Scindapsus* vel *Blixyri* antiquæ Scholæ dicebant (0000), (*Clem. Alex. Strom. 8.*) hoc est, voces sensu vacuæ.) Hinc secundum regulas, quas in adjudicanda victoria, spectare solemus, condemnatur, dumque eum persequi non licet, ob nebulam, qua se obtexit, quæque barabrum quoddam inter ipsum atque adversarios constituit, funditus profligatus reputatur, & cum exercitui comparatur, qui, amisso prælio, noctis beneficio manibus victoris persequentis sese subducit. (Ut allegoriam allegoriâ rependam, dicam ego, defendentem victum non esse, quamdiu aggeribus suis septus manet; & si eruptionis aleam quandoquæ subit citra necessitatem, semper ad munimenta sese sua recipere sine ignominia dedecore posse.)

77. Placuit prolixo huic loco, ad vivum rescando, impendere operam, quo *Belius*, quidquid pro sua sententia robustissimum, & rationibus maxime plausibilibus sultum, dici poterat, conclusit totum: ac spero, me clarè monstrasse, quantum vir præstans a recta via aberrarit: quod ingeniosissimo & perspicacissimo cuique accidere potest, cum ingenio habent laxantur, & necessarii perscrutando funditus Systemati suo labor negligitur. Hæc nostra etiam discussio nonnullis ratiociniis, per *Belii* Opera sparsis, pro responsione esto, uti, dum ait Responsi ad Quæsitæ Provincialis Cap. 133. (Tom. 3. p. 685.) *Ut Rationem cum Religione conciliasset evincas, ostendendum non modo, præstò esse axiomata philosophica, quæ Fidei nostræ faveant, sed etiam axiomata illa particularia, quæ, tanquam Catechismo nostro parum consona, nobis obijciuntur, reapse illi consonare ratione quadam distincte concepta.* Omnino non video, quid hoc toto opus sit, nisi ratiocinium ad ipsum utque Mysterii modum provehere velis. Quodsi sola veritatis Mysterii defensione contentus, ejus comprehensionem nequitiam adfectas, necesse plane non habes, probationis gratia ad axiomata philosophica, sive generalia, sive particularia, recurrere; & si alius quispiam axiomata nonnulla philosophica nobis opponat, nostrum non

(0000) Estne demonstrationis ergo, ait *Clemens*, nomen ejusmodi, cujusmodi est *Blixyri*, vox solum nihil significans? Et quomodo neque Philosophus, neque Orator, sed neque Judex, tanquam nomen nihil significans, proferet demonstrationem, neque aliquis ex iis, qui judicio continentur, ignorat esse significatum? Jam verò

Philosophi excogitant demonstrationem, ut quæ consistat, alius aliter. De quavis ergo re quæsitæ si quis rectè tractet, non ad aliud principium quod sit certum & extra controversiam potius deducet orationem, quam ad id, quod quicunque sunt ejusdem generis & sermonis, ex appellatione sententur significari. &c.

non est, clara distinctaque ratione conformitatem eorum cum dogmate nostro ostendere, sed adversarii est, eorum repugnantiam probare.

78. Prosequitur ibidem *Balius* sequentem in modum: *Hoc ut praestemus, opus est nobis responsione, quæ æque sit evidens, atque ipsa obiectio.* Jam supra ostendi (pppp), contingere id, quando præmissæ negantur; cætera verò necesse non esse, ut is, qui Mysterii veritatem tuetur, propositiones adferat evidentes, cum Thesis ipsa principalis, quæ circa Mysterium ipsum versatur, evidens non sit. Addit adhuc: *Si replicandum, si duplicandum est, nunquam debemus manere debitores, aut putare, nos seipsum nostrum planè adsecutos esse, quamdiu adversarius noster res æquè evidentes nobis reget, ac rationes esse nostræ possint.* Verùm defendentis non est, rationes adducere; sufficit ei, rationibus adversarii sui respondere.

79. Concludit Auctor denique: *Iniquus foret, qui contenderet, opponentem acquiescere responso debere, quo obiectiōi evidenti instantia tantum possibilis, nec satis comprehensa reponitur.* Id ipsum repetit in Dialogis posthumis adversus *Jaquelotium*, p. 69. Equidem absūm ab hac sententia. Si obiectio omnimoda gaudeat evidentia, victrix ea foret, & Thesis everteret. Sed ubi obiectio non, nisi in adparentibus, aut plerumque contingentibus, casibus fundetur, & opponens universalem atque certam ex ea velit conclusionem elicere; tunc is, qui Mysterium propugnat, respondere potest per instantiam simplicis possibilitatis, cum hujuscemodi instantia satis indicet, hoc, quod ex præmissis inferebatur, minime certum esse, nec generale; sufficit etiam illi, qui pro Mysterio decernat, ejus possibilitatem tueri, nec onus habet, ejusdem verisimilitudinem adferendi. Nam, ut sæpius dixi, consensus est, Mysteria repugnare adparentiis. Immo nec necesse est, eum, qui Mysterium tuetur, hujuscemodi instantiam adferre; quodsi tamen facit, dici potest, esse velut opus supererogationis, aut esse medium, adversarium magis confundendi.

80. In Responso *Balii* posthumo ad *Jaquelotium* quædam etiam repetio, quæ mihi examine digna videntur. *Balius* (ita legitur p. 36. 37.) *constanter in suo Dictionario, quotiescumque ita fert argumentum, adserit, Rationem nostram refutando magis & destruendo, quam probando atque edificando idoneam esse, vix ullam esse sive in Philosophia, sive in Theologia, questionem, in qua illa non maximas suscitaret difficultates, ita ut, si quis eam contendendi animo prosequi vellet, quàm longissime pateret ipsi via, sæpe se ad maximas redactum angustias videret; denique dari doctrinas quasdam omnino veras, quas Ratio tamen per obiectiōnes solvi nescias oppugnet.* Equidem mihi persuadeo, id, quod hic vitio vertitur Rationi, eidem potius laudi esse. Dum illa Thesis aliquam evertit, oppositam Thesis statuit. Dumque utramque simul oppositam Thesis convellere videtur, tunc aliquid sublime nobis pollicetur, dummodò eam sequamur quoad longissimè fieri

(pppp) §. 74:

fieri potest, non animo altercandi, sed cum ardenti desiderio, investigandæ detegendæque veritatis, quod semper aliquo successu, haud quaquam spernendo, compensabitur.

81. Pergit *Balius*: *tunc obiectiōnes istiusmodi contemnendas, agnoscendo angustos ingenii humani limites.* Ego verò contrarium amplector, & statuo, agnoscenda potius esse documenta virtutis, in humano ingenio radiantis, qua rerum intima perscrutari queat. Sunt hæc nova ossia, atque, ut ita dicam, radii auroræ, majorem nobis lucem spondentis; de argumentis philosophicis, vel Theologiæ naturalis, sermo mihi est: at, ubi obiectiōnes ejusmodi contra Fidem revelatam militant, sufficit, eas repelli posse, modò id cum animo modestiam & zelum spirante, cumque intentione propugnandæ & exaltandæ divinæ gloriæ fiat. Quod qui feliciter circa justitiam Dei præstiterit, simul ejus magnitudine percellitur, & ejus bonitate permulcebatur, quæ per medias Rationis, vana eorum, quæ videt, specie deceptæ, nebulas tanto magis tralucebunt, quanto alacrius mens per Rationem veram ad ea, quæ oculis nostris sunt occulta, nec ideo minùs certa, adsurgit.

82. *Hoc pacto* (ut cum *Balio* pergamus) *Ratio ponere arma cogetur, seque in obsequium Fidei tanquam captivam transmittere, id quod facere potest, & debet, vi quorundam axiomatum suorum, quæ omnium minime controversa sunt; & sic alia quædam axiomata sua abdicans, non ideo non aget secundum id, quod ipsa est, hoc est, secundum Rationem.* Sed sciendum est, axiomata Rationis, quæ hoc casu abdicanda sunt, solum esse ea, quæ nos ex adparentibus, vel ex ordinario rerum cursu judicare discunt: quod ipsum Ratio nobis in materiis etiam philosophicis præscribit, cum probationes invincibiles in contrarium adfunt. Sic, ubi semel de bonitate justitiæque Dei demonstrationum beneficio certi facti sumus, duritatis injustitiæque species contemnimus, quas in permodica hac regni sui parte, oculis nostris exposita, cernimus. Hucusque naturæ gratiæque lumine illustrati sumus, sed necdum lumen gloriæ usurpamus. Hic in terris injustitiam adparentem videmus, & credimus, atque scimus etiam, veritatem justitiæ Dei occultæ, sed eam ipsam justitiam spectabimus, quando Sol justitiæ sese, sicut est, conspiciendum præbebit.

83. Certum est, *Balium* intelligi non posse, nisi de his axiomatis verisimilibus, quæ veritatibus æternis cedere debent; agnoscit enim, Rationem verè non esse Fidei contrariam. Et in Dialogis posthumis queritur (p. 73. contra *Jaquelotium*) insimulari se, quasi Mysteria nostra Rationi vere contraria censeret, & (p. 9. contra *Clericum*) contendere suos adversarios, quod is, qui doctrinam aliquam obiectiōnibus insolubilibus expositam esse agnoscit, etiam per consequentiam necessariam agnoscat hujus doctrinæ falsitatem. Interim jure id contenderent, si insolubilitas ista foret plus, quam adparens.

84. Fortassis ergò post longum de Rationis usu certamen, cum *Balio*
Tom. I. P initum,

initum, comperiemus in fine computationis, sententiam ejus revera non tam procul a nostra recessisse, quam præ se ferant verba, quæ nostris animadversionibus ansum dedere. Videtur quidem, consentio, absolute negare sapissimè, quod possit unquam objectionibus Rationis adversus Fidem responderi, ac contendere, quod hunc in finem necessariò debeat comprehendere, quomodo Mysterium fiat, aut existat. Nihilominus verò sunt quædam loca, in quibus mitiora sentit, satque habet dicere, solutiones harum objectionum aciem suorum oculorum fugere. En aliquem locum satis definitum, desumptum ex hac ipsa elucidatione circa Manichæos, ad calcem editionis secundæ Dictionarii subiecta. *Ut Lectioribus etiam scrupulosissimis quàm amplissimè satisfaciam, lubens hic profiteor, (ait ille p. 3148.) ubicumque in Dictionario meo invenient, hæc illave argumenta insolubilia esse, nolle me, ut reapse talia esse, homines sibi persuadeant. Nihil aliud significare mens est, nisi quod insolubilia mihi videantur. Hoc certe nihil periculi minatur, quisque, si lubet, credet, me ob perspicacitatis inopiam ita opinari.* Ego verò non istud quidem mihi persuadeo, nimium nota mihi est magna viri perspicacia: id potius auguror, postquam omnes ingenii nervos ad roborandas objectiones intenderat, non satis attentionis illi reliquum mansisse ad eas solvendas.

85. Cæterum fatetur Bælius in Opere posthumo adversus Clericum, objectiones contra Fidem non habere vim demonstrationum. Itaque ad hominem duntaxat, vel potius ad homines, id est, spectata præsentis generis humani conditione, objectiones has insolubiles esse judicat, & argumentum inexplicabile. Existat etiam locus, in quo innuit, non desperare se, solutionem seu explicationem illarum aliquando inventum iri, vel ætate nostra. Ecce verba illius in Responso posthumo ad Clericum dato (p. 35.) *Sperare potuit Bælius, ex sublimibus illis ingeniis, a quibus nova Systemata hodie proficiuntur, non defore, quæ gloriæ aculeis stimulentur opera sua, fierique posse, ut extricationem hæcenus incognitam excogitent.* Videtur per hanc extricationem intelligere aliquam explicationem Mysterii, quæ progrediretur usque ad ipsum quomodo, sed id ad respondendum objectionibus necessarium non est.

86. Complures in comprehendendo hoc quomodo, probandaque Mysteriorum possibilitate desudarunt. Auctor quidam, qui se Thomam Bonartem Nordianum Anglum nominat, in sua Concordia Scientiæ cum Fide, eo adspiravit. Opus hoc mihi visum est ingeniosum & eruditum, sed acerbum ac perplexum, immo refertum opinionibus, quæ nulla ratione defendi queunt. Ex Apologia Cyriacorum, a P. Vincentio Borone Dominicano, conscripta, didici, opus Romæ censuram esse passum, Auctorem fuisse Jesuitam, editionemque illius haud feliciter ipsi cecidisse. R. P. des Bosses, qui nunc in Hildesensi Jesuitarum Collegio Theologiam proficitur, quique eruditionem haud vulgarem cum magna, quam in Philosophia ac Theologia prodit, perspicacitate conjunxit, edocuit me, ge-

nuinum.

nuinum Bonartis nomen fuisse Thomam Bartonum, eumque, a Societate digressum, in Hyberniam se contulisse, ibique diem suum obiisse ratione, quæ bene adhuc de ultimis animi sui sensibus judicare permittat. Doleo vicem eruditorum virorum, qui labore & ardore suo sibi ipsi negotium facessunt. Simile quid olim contigit Petro Abalaro, Gilberta de la Porrée (qqqq), & Joanni Wiclefo (rrrr). nostraque hac ætate Thomas Albio Anglo, aliisque nonnullis, qui in Mysteriorum explicationem plus nimio sese immerferunt.

87. Interim tamen S. Augustinus (æquè atque Bælius) non desperat, optatam extricationem inveniri in hac vita posse: sed hoc ipsum alicui Viro sancto, gratiâ prorsus singulari collustrato, reservatum esse existimat: *Est aliqua causa fortassis occultior, quæ melioribus sanctioribusque reservatur, illius gratiâ potius, quàm meritis illorum* (in Genes. ad litteram, Lib. 11. c. 4.) *Lutherus Mysterii Electionis cognitionem Academiæ cœlesti reservat* (Libro de servo arbitrio, cap. 174.) *Illic (Deus) gratiam & misericordiam spargit in indignos, hic iram & severitatem spargit in immeritos; utrobique nimius & iniquus apud homines, sed justus ac verax apud se ipsum.* Nam quomodo hoc justum sit, ut indignos coronet, incomprehensibile est modo, videbimus autem, cum illos venerimus, ubi jam non credetur, sed revelatâ facie videbitur. Ita quomodo hoc justum sit, ut immeritos damnet, incomprehensibile est modo, creditur tamen, donec revelabitur filius hominis. Sperandum est, Bælium luminibus illis nunc circumdari, quod terris negatum est; cum credibile sit, bonam voluntatem ei nequaquam defuisse.

Virgilius. Candidus insueti miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes & sidera Daphnis.
--- Illic postquam se lumine vero.

Lucanus. Implevit, stellasque vagas miratus & astra
Fixa polis; vidit, quanta sub nocte jaceret
Nostra dies (ssss)

P 2

(qqqq) Gilberto Porretano idem, quod Abalaro, contigisse non dubito, ut, dum Trithemium evitare voluit, ad Sabellianismum deflecteret, ait Budd. Tag. p. 1131. Fuit Gilbertus Porretanus Episcopus Pictaviensis, Philosophus acutissimus, mortuus A. 1154. Petrus Abalarus, s. Abeillardus, Gallus, natus A. 1079. denatus A. 1142. d. 21. April. Arianismi, Pelagianismi & Nestorianismi, insimulabatur, V. laud. Buddæi Observationem, de heresibus ex Philosophia Aristotelico-Scholasti-

ca ortis, Tom. I. Observat. selectar. ad rem litterar. spectant. Obs. XV. §. XI. sqq. p. 187. sqq.

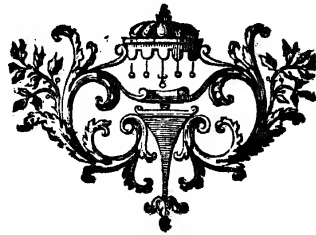
(rrrr) V. Henr. Warthonus in Adpendice ad Histor. Litterar. Guil. Cavei, Sæc. XIV. p. 34. sqq. Obiit autem Jo. Wiclefus, eximius testis veritatis, A. 1387. d. 31. Dec.

(ssss) Bona hæc spes, de Ballo concepta, fecit, ut multis Leibnizii Religio suspecta videretur: sed sine ratione, ut arbitror. Præter enim ea, quæ in Astro-

ris

ris illustris defensionem adferuntur a Cel. Stollio, in Hist. Litt. p. 493. *Leibnitium* agere philo.sophum, ac rem habere cum adversario, pari ipsum honoris præfatione tractante, incomparabilem item *Fontenellium* adpellare raram atque insolitam hanc penes Theologos caritatem, qui damnare suos antagonistas familiare habent: præter ea, inquam, & similia, non incommode dicta, observandum adhuc est, ex hocce loco plane non sequi, juxta mentem ill. Viri, qualitercunque bonam voluntatem sufficientem æternæ salutis ac cælestis beatus-

dinis causam & fundamentum esse; sed id tantum patere, Leibnitium, cum in Balia veri amorem certum, voluntatemque pro nam adprobandi ea, quæ consentanea essent, reperisset, sperasse, hoc enim Christiani est, Deum, pro ingenti sua erga homines misericordia, novo ipsius animum lumine, nova gratia, veram fidem operante, adfecisse, sicque Balium ante discessum ex hac vita ad gustandas futuræ vitæ felicitates præparasse. Conf. infr. P. I. Theod. §. 57.

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI, PARS PRIMA.

A R G U M E N T U M.

§. 1. **D**UÆ difficultates circa malum, quarum altera hominis libertatem, altera agendi rationem divinam spectat, quæ Dei bonitati, sanctitati, justitiæque videtur adversari. §. 2. Libertati refragatur determinatio ac certitudo qualiscunque: præscientia, & amplius providentia & præordinatio omne certum determinatumque efficit, ut homo ad bonum & malum videatur necessitari, sicque nec præmium mereri, nec pœnam. §. 3. Missa hominis libertate, objicitur porro, omnem realitatem a Deo esse, hincque ipsum non solum physicam, sed & moralem peccati causam esse, & sine discrimine operari omnia, & bonum, & malum, cumque conservatio sit creatio continua, hominem continuò creari, corruptum & peccantem. §. 4. Missa etiam Dei concursu, objicitur, ut causa peccati moralis efficiatur, sufficere, nihil absque ejus permisso contingere. Cognoscit Deus, quidquid eveniturum est, si hominem, a se creatum, in his illiusve circumstantiis ponat, nec tamen ponere omisit. Exponitur homo tentationi, cui succubiturus sciatur, atque ita horribilium malorum infinitorum causâ futurus. Si ad futuram vitam respicitur, pauci salvandi, alique omnes exitio dandi: & Fides adhuc, per quam isti salvantur, Dei donum est, nos omnibus bonis operibus morui; inde concluditur, Deum ultimam esse rationem salutis, gratiæ, electionis, in Christo, dare fidem & salutem, cui

cui veli. §. 5. Terribile igitur, ajunt, judicium est, quod Deus, cum pro toto genere humano dei suum Filium, nihilominus tam paucos salvet, & reliquos omnes diabolo in æternum permittat, ea tantum de causa, quod eorum parentes tentationi exposuit, cui esse succubituos norat; unde imputatio, etiam in illis, qui voluntate sua consensum præbere nondum potuerunt, & innumeris aliis, qui de Christo nihil unquam audierunt. Hæ sunt potissimum Objectiones multorum, a Bælio imprimis exaggeratæ. §. 6. Incipit Vir illustris ad Objectiones respondere. §. 7. Probatur existentia Dei, tanquam primæ Rationis rerum. §. 8. Ostenditur, quod Deus non potuerit non eligere optimum, cum omnino agat, secundum normam supremæ rationis. §. 9. Si dicatur, mundum sine peccato, & sine ærumnis, esse potuisse, negatur, hac ratione mundum futurum fuisse optimum. §. 10. Mundi alii, qui concipiuntur, possibiles nostro sunt longe inferiores, quoad bonum. Malum sæpè est causa boni, & duo mala sæpè ingens bonum procurarunt. §. 11. Ecclesiæ Gallicanæ Episcopi, qui contra Spondratum, infantes non baptizatos ipsis beatis feliciores pronunciantem, scripserunt, pariter statuunt, seriem rerum, in qua peccatum, esse potuisse, immo reapse fuisse meliorem alia serie peccati experite. §. 12. Illustratur res similibus, quæ a sensuum voluptatibus desumuntur. §. 13. Mala, si obicis, sunt ingentia, nimirum magno numero, si cum bonis comparentur; falleris defectu adtentionis ad bona nostra. §. 14. Hocque eò magis elucescit, si fragilitas corporis humani consideretur, divinæ sapientiæ & bonitatis manifestissimum documentum. §. 15. Querimonie istiusmodi sunt injustæ, nihilque aliud est, quam adversus Providentiæ decreta murmurare. Huc referenda Scripta Innocentiæ III. Abbatis Esprit, de miseria humana, de falsitate virtutum humanarum. §. 16. Fatendum interim, esse in hac vita recti ordinis perturbationes, præsertim in improborum felicitate, bonorumque infelicitate, se prodentes, quibus tamen sæpè in hac vita remedium paratur. §. 17. Et si non in hac vita, tamen in altera. Sed obijciatur, etiam in futura æternitate plus mali fore, quam boni, idque sub ipsissimi summi boni auctoritate. Prudentius credidit contrarium, & statuit locum medium inter Infernum & Paradisum, quæ sententia adscribitur etiam S. Gregorio Nysseno, S. Hieronymo. Locus Pauli, omnem Israël salvum fieri dictantis. Origenis & Origenistarum sententia de ἀποκατάστασις πάντων, quorum causam ingeniosè oravit Clericus. §. 18. De cuiusdam Viri ingeniosi Theologia Astronomica, lepido quodam somnio. §. 19. Si etiam conceditur, numerum damnatorum infinitis majorem esse numero salvandorum, dicendum tamen est, malem, cum bono comparatum, adhuc pro nihilo haberi posse, si vera Civitatis Dei magnitudo perpendatur. Cæl. Secundi Curionis Lib. de amplitudine Regni celestis. Augustinus in excusanda mali abundantia magnopere laboravit. Innumerum in Universo sunt globi, nostro similes, qui æquale jus habent ad incolas rationales: fieri etiam potest, ut Soles omnes a creaturis beatis incolantur: quibus

quibus rite pensatis, globus noster infinitis minor habebitur puncto physico. §. 20. Ostenditur, quod origo mali quærenda in ideali natura creaturæ, in quantum ea natura veritatibus æternis, divino intellectui inbarentibus, comprehenditur, nec a Dei voluntate dependeat. Plato mundum habuisse suam originem ab Intellectu cum Necessitate conjuncto ajebat: Alii Deum & Naturam copularunt. §. 21. Divisio mali in Metaphysicum, Physicum & Morale. Quid Deum ad permittendum malum perpulerit? §. 22. Ad ejus ideam opus est explicare naturam voluntatis, quæ est vel antecedens, vel consequens. §. 23. Deus antecederet vult bonum, & consequenter optimum. Malum morale nullo prorsus pacto vult, Malum physicum non absolute. §. 24. Malum morale non est objectum sufficiens divinæ voluntatis, nec debet permitti, nisi in quantum id cu certis sequela obligationis indispensabilis respiciatur. §. 25. Hinc voluntas Dei consequens, quæ peccatum pro objecto habet, tantum permittit, quæ est; permittit nimirum, ne ei, quod sibi, quod suæ sapientiæ, quod suæ bonitati, quod suæ perfectioni debet, ipse desit. §. 26. Malum morale ideo tam ingens malum est, quia fons malorum physicorum. Præva voluntas in sphaera sua id est, quod malum principium Manicheorum in Universo. Sed in Deo, qui ad producendum quàm potest plurimum boni feritur, non esse potest defectus, culpa, peccatum, dumque peccatum permittit, sapientia & virtus est. §. 27. De concursu Dei Physico, citantur Durandus a S. Portiano, Cardinal. Atreolus, Pelagius, Ludov. Peireir à Dola, Bernerius, & ostenditur, conservationem Dei suam esse in influxu perpetuo, quem dependentia creaturarum exigit. Dependencia hæc optimè explicatur dicendo, conservationem esse creationem continuatam. §. 28. Obijciatur, sic Deum creare nunc hominem peccantem, cum ipsum creasset ab initio innocentem. Solutio, quantum ad concursum moralem. §. 29. Solutio, quantum ad concursum physicum: malum esse privationem entis, actionem Dei ad aliquid positivum pertingere. §. 30. Declaratur res exemplo, ab inertia naturali corporum desumpto. §. 31. Deus nimirum creaturæ semper dat, & continuo in ea producit, quidquid positivum, bonum, & perfectum est; imperfectiones verò & defectus operationum ab originali limitatione proveniunt. §. 32. Concurrit igitur ad actionem Deus & creatura; a Deo est rò reale, a creatura sunt limitationes & modificationes. §. 33. Perfectio in genere est positiva & absoluta realitas, defectus est privativus, a limitatione orum trahens, & ad novas privationes tendens. §. 34. Libertatis requisita. §. 35. Libertas non in indeterminatione aut indifferencia quadam aequilibri sita est. §. 36. Veritas futurorum contingentium est determinata. §. 37. Sed hæc determinatio libertati nocere nequit, cum non signat necessitatem absolute necessariam. §. 38. Ita præscientia in se ipsa veritatem non reddit magis determinatam: sed quid, si causa præscientiæ id efficit? §. 39. Hæc difficultas duas opiniones peperit, alteram Prædeterminationis, alteram Pæronorum scitutiæ mediæ, cujus fuit Molina, unde Molinistæ. §. 40. Molina tria scientiæ divinæ objecta statuit, possibi-

lia, eventus actuales, & eventus conditionales; hinc scientia simplicis intelligentiae, visionis, & media. §. 41. Thomistae hanc doctrinam & Theologicis & Philosophicis argumentis impugnaverunt. §. 42. Explicatio rei ab illustri Viro instituta per principium de infinitis mundis possibilibus. §. 43. Praescientia Dei cum actionum nostrarum liberarum dependentia, vel independentia, nihil commune habet, sed non idem valet de praedestinatione Dei, ejusque decretis. Sequitur Vir ill. hic praedeterminatores, ita tamen, ut praedeterminatio nunquam sit necessitans. §. 44. De duobus ratiocinationum nostrarum magnis principiis, principio Contradictionis, & Rationis determinantis. §. 45. Neque Deus, neque Angeli, neque homines, sine ratione inclinante agunt, sique sine ea agerent, ingens esset defectus. §. 46. Datur itaque libertas contingentiae, vel & indifferentiae, si per eam non intelligatur indifferentia aequilibrii. Consentiunt haec Philosophorum axiomatis, discutiantur, causam non posse agere, nisi dispositam ad actionem. §. 47. Necessse hinc non est, cum quibusdam Thomistis ad novam aliquam praedeterminationem immediatam Dei recurrere. §. 48. Falsa idea indifferentiae Molinistas non parum conturbavit, rogatos, ad quid se determinatura esset causa quapiam, omni ex parte indeterminata? §. 49. Fictio casus de asino Buridani, inter duo prata aequaliter inclinanti, locum in Universo habere nequit. Casus nimirum perfecti aequilibrii in homine est impossibilis. §. 50. Rationem Cartesii, ad probandam actionum nostrarum liberarum independentiam ex jactato quodam virido sensu interno, vim nullam habere, ostenditur. §. 51. Quod ad volitionem, improprie dicitur, illam esse objectum voluntatis liberae. §. 52. Cuncta sic in homine certa sunt, & in antecessum determinata, & anima humana est spirituale quoddam automatum. §. 53. Queritur, num igitur Deus nihil possit mutare? Resp. §. 54. Obijciunt, si omnia ordinata, Deus non poterit facere miracula: Resp. Vota & preces, merita & demerita, bonae malaeque actiones, nihil proficiunt, cum nihil immutari possit. Resp. §. 55. Evertitur hac consideratione Sophisma pigrum: necessitas, quae in eventibus fingitur, a causis suis avulsa, Fatum Mahometanum: & monstratur veritas proverbii Germanici: mors vult semper habere causam. §. 56. Joannis Beverovicii Scriptum de Terminis vitae. §. 57. Disputatio inter Augustanae Confessionis Theologos de Terminis poenitentiae peremptorio, qui apud Deum quicquam certus est, sed a nobis ignoratur. §. 58. Hinc nobis tantum incumbit, officii nostri partes explere secundum rationem, a Deo nobis datam, & secundum regulas, ab eodem nobis praescriptas; ceterum animo vivere tranquillo, Deoque ipsi curam eventus committere, qui semper faciet, quod erit optimum. §. 59. Dependens voluntarium actionum non impedit, quo minus mirabilis quaedam in nobis reperiatur spontaneitas, quae mentem in suis propositis ab omni ceterarum creaturarum influxu physico independentem efficit. Est haec spontaneitas consuetudinum quoddam Systematis harmoniae praestabilitae. Scholasticorum de hac re sententia. §. 60. §. 61. Cartesii Systema

Systema occasionale. §. 62. Quomodo ill. Auctor incidit in Systema novum harmoniae praestabilitae inter animam & corpus. §. 63. Explicatur simili, a Jaquelotio adhibito, quod indicat, hoc Systema libertati non pra-judicare. §. 64. Quicquid in anima sit, juxta hoc Systema ab ipsa sola pendet, unde ejus independentia patet. §. 65. Unde manifestum est, animam in se habere principium omnium suarum actionum, immo & omnium suarum passionum. §. 66. Explicatur haec mutua animae & corporis dependentia speciatim intuitu animae & corporis. §. 67. Qualiscumque tandem in actionibus voluntariis dependentia concipiatur, si vel necessitatem absolutam haberent, tantum tamen remanet libertatis, quantum ad praemia paenaeque sanciendas requiritur. §. 68. Licetum sic est, furiosum occidere, venenata animalia. §. 69. Brutis infligimus paenas ad eorum correctionem. §. 70. Si poena exemplo esse posset, infligeremus iis etiam paenas capitales. Exempla ex Rotario. §. 71. Adhiberentur igitur praemia poenaeque merito, etiam si homines ex necessitate agerent, cum iis ad bonum compellendis, & a malo absterrendis, prodesse. Ad objectionem hic motam respondetur. §. 72. Controversia Bramhalli & Hobbessii, quorum hic probavit, necessitatem non omnes divinae humanaeque justitiae regulas evertere, nec penitus exercitium virtutis hujus supplere. §. 73. Sed est tamen justitiae quaedam species, quae ab iis difficulter adplicari potest, qui ex necessitate absoluta agunt, Vindicativa scilicet, quae fundatur in sola convenientia, certam aliquam satisfactionem in expiationem actionis praevae exigente. §. 74. Juxta hanc damnatorum poena perduranti, etiam dum malo avertendo non amplius profunt; & beatorum praemia perduranti, etiam dum ad confirmandos eos in bono nihil amplius conferunt. §. 75. Repetitur ex supra dictis, necessitatem laudes & vituperia, praemia poenaeque, e medio non tollere. §. 76. Difficultates quae moventur circa Electionem aut Reprobationem hominum cum gratiae divinae oeconomia. §. 77. Alii Theologi Deum considerant modo magis metaphysico, ut Contraremonstrantes, alii magis morali, ut Remonstrantes. §. 78. Combinandis uterque respectus, & dicendum, Deum, creandi mundi decretum formantem, unice statuisse, perfectiones suas efficacissime manifestare, sed ob id ipsum omnes creaturarum, adhuc pure possibilem, actiones considerare necesse habuisse, ut Schema quam convenientissimum formaret. §. 79. Deo ea, quae extra ipsum, non sunt indifferentia, neque is se solum spectat, ac ita sine delectu, sine ratione, quosdam felices, quosdam infelices reddit. §. 80. Dissidium Universalistarum & Particularistarum circa ea, quae de Gratia & Voluntate Dei docent, verborum potius est, quam rerum: si adtendatur ad distinctionem inter voluntatem antecedentem & consequentem. §. 81. Quaestio de Praedestinatione ad vitam aeternam, & omni alia Dei destinatione, utrum haec destinatio absoluta sit, an respectiva? Distinctio inter Praedestinationem & Destinationem. §. 82. Sententia Supralapsariorum, Infralapsariorum: ubi mentio injicitur Fulgentii, & qui ejus nomen adsumsit, Grotius.

deschalci. §. 83. *Sententia Protestantium, Catholicorum, Reformatorum.* Quæstio, an Deus prius hominem velit salvum facere, an fidelem? §. 84. *Disputatio* fortasse præcidi posset, statuendo, omnia hæc Dei decreta esse simultanea non tempore solum, sed etiam in signo rationis: esse tantum unum decretum Dei totale, decretum scilicet creandi talem mundum. §. 85. De dispensatione mediorum & circumstantiarum, ad salutem & damnationem conferentium, quo spectat materia de Auxiliis Gratiae. Ideo, quam de bonitate & iustitia Dei habemus, non satis congruere videtur cum actionibus suis circa salutem & damnationem hominum nobis cognitis. §. 86. Prima hic difficultas est, quo pacto anima, salvâ Dei iustitiâ, poterit infici peccato originali. Tres inde opiniones: prima Platoniorum, Origeni tributa, de præexistentia animarum humanarum in alio mundo, vel alia vita: altera, quæ translationem: tertia, quæ creationem animæ, adserit. §. 87. In hanc Theologorum controversiam irrepsit Disputatio Philosophica de origine formarum. Quid forma Aristoteli & Scholæ? §. 88. Philosophos multum divexavit origo formarum substantialium. §. 89. Transductio & Eductio sunt inexplicabiles. Confusio notionum indestructibilitatis & immortalitatis apud Sennertum & Sperlingium, aliosque: illa etiam animabus brutorum, hæc solum animabus hominum competit. Jo. Scotus pro conservatione animarum omnium stetit. §. 90. *Sententia Leibnitii*, generationem animalis nihil aliud esse, quam transformationem & augmentationem: mortem adparentem nihil nisi involutionem. §. 91. In specie de animabus hominum, earumque origine. §. 92. Num dispositio hominis ad peccandum, nondum per baptismum regenerati, sufficiat ad ejus damnationem, etiamsi ad peccatum actuale nunquam deveniat? *Variae sententiæ*, Gregorii Nazianzeni, Augustini, Gregorii Ariminensis, Scholasticorum, Salmeronis, Molinæ, Sfondrati. §. 93. Theologorum in Gallia contra Sfondratum pugnantium. Nicolius Augustini in hac materia duritatem vult excusare. §. 94. Qui dispositionem hanc ad infantes anticipatè damnandos, sufficere putant, uniformiter haud judicant, dissimulantes simul, Dei prævisionem aut dispositionem ad resistendum causam non esse damnationis. §. 95. *Sententia de Adultis.* Facienti, quod in se est, non denegatur gratia necessaria, videtur Axioma æternæ veritatis esse. *Sententia Catholicorum*, Xaverii, Saleii. §. 96. Andræi, Friderici Spee. §. 97. Cujus Lib. *Cautio criminalis* circa processus contra Sugas citatur, adducta ejus edendi occasione. §. 98. Statui hinc potest, Deum notitiam Christi omnibus esse largiturum, qui, quod in se est, faciunt, si vel ad id miracula opus esset. Infinita Deo via patent, quibus iustitiæ suæ simul ac bonitati consulere possit. §. 99. Sed in iis, quibus bona voluntas deest, queritur, cur Deus ipsis non impertiverit bonam voluntatem? Quid Scripturæ S. induratio, v. g. Pharaonis? §. 100. De circumstantiis, quæ sive ad convertendum, sive ad pervertendum, faciunt. Augustini: Tolle, Lege; Nicolai Stenonis: Ne perge, quâ tendis, Domine, alteri viæ insiste. §. 101. Jo. Davidi

vidii *Veridicus Christianus*. §. 102. Num scrupulus hic per adlegationem scientiæ media tolli possit? Neg. §. 103. Quæstio enim semper recurret, cur Deus hominem non in aliis, magis salutaribus, circumstantiis collocasset? Resp. §. 104. Num igitur non dentur rationes aliquæ electionis divinæ, & annon eas consideratio objecti, hoc est, hominis indoles, ingredi debeat, quaritur & respondetur. §. 105. Dici potest, eligi homines, & in rerum serie collocari, non tam pro excellentia sua, quam secundum convenientiam, quam habent cum Dei consilio. §. 106. Ex his omnibus patet, sexcentos Providentiæ Dei defendendæ modos suppetere, omnes difficultates non obflare, quo minus cum ratione & omni jure credamus, nihil esse sublimius Dei sapientiâ, nihil iustius judiciis, nihil purius sanctitate, nihil denique immensius bonitate. Hæc in progressu amplius ostendemus.

1. Postquam jura Fidei atque Rationis ita constituimus, ut Ratio Fidei dei ancilletur, minimeque illi sit contraria: videndum est, quo pacto illæ in defendendis & conciliandis iis, quæ tam naturali, quam revelato, lumine de Deo ac homine circa malum edocemur, jura ipsa exercent. Duas in classes dividi difficultates possunt. Aliæ profluunt ex hominis libertate, quæ cum natura divina stare non posse videtur; & tamen libertas censetur necessaria, ut homo culpæ reus, poenæque dignus, judicari possit. Aliæ divinam agendi rationem spectant, videnturque Deum, ad mali existentiam nimium conferentem, arguere, etiamsi homo liber esset, inque eo suas quoque partes haberet. Atque hæc agendi ratio bonitati, sanctitati, iustitiæque divinæ, videtur adversari, cum Deus ad malum, tam physicum, quam morale, concurrat, & quidem concurrat moraliter non minus, quam physicè, videanturque mala ipsa in ordine naturæ æquè, ac in ordine gratiæ, in futura æternaque non minus, immo magis etiam, quam in præsentī vita, sese prodere.

2. Has ut difficultates in compendio exhibeamus, observandum est, libertati occurrere (in speciem saltem) determinationem sive certitudinem qualemcumque; & tamen commune nostrorum Philosophorum placitum est, futurorum contingentium veritatem esse determinatam. Divina etiam præscientia futurum omne certum determinatumque reddit: at ejus providentia ac præordinatio, in qua præscientia ipsa fundari videtur, plus adhuc facit: Deus enim non is est, qui hominis instar cum indifferentia spectare eventus, suumque judicium suspendere possit; cum nihil, nisi dependenter a decretis voluntatis suæ, & per actionem potentiæ ipsius, existat (a). Et seposito etiam concursu Dei, cuncta in ordine rerum perfectè colligata sunt: cum nihil evenire queat, nisi causa existat aliqua

Q 2

ritè

(a) Addit Interpr. Lar. Itaque ut præscientia evincit: ita providentia etiam producit certitudinem & necessitatem.

ritè disposita ad effectum producendum: id quod non minus locum habet in actionibus voluntariis, quàm in aliis quibuscvis. Positis his, homo ad faciendum bonum ac malum, quod facit, videtur necessitari, adeoque nec præmium mereri, nec poenam, quod actionum moralitatem destruit, omnemque iustitiam, divinam & humanam, offendit.

3. Sed etiamsi homini libertas illa concederetur, quam sibi damno suo vindicat; adhuc divina agendi ratio reprehensionem non effugeret, ab adrogante hominum ignorantia fabricatam, qui culpam a se totam, vel ex parte, remove Numinis supremi impendio vellent. Obijcitur enim, omnem realitatem, & quidquid substantia actus vocatur, in peccato ipso, opus esse Dei, cum omnes creaturæ, earumque actiones omnes, ab eo habeant, quidquid habent reale; hinc inferre conantur, eum non solum physicam, sed etiam moralem peccati causam esse, utpote qui agat liberrimè, nec quidquam sine perfecta rei effectumque, inde oriturorum, cognitione faciat. Nec sufficit dicere, Deum imposuisse sibi legem concurrenti cum humanis voluntatibus aut revolutionibus, sive secundum sententiam communem, sive juxta Systema causarum occasionalium; nam præterquam quòd mirum videatur, ipsum sibi talem imposuisse legem, cujus effectus non ignorabat; præcipua sanè difficultas in eo cernitur, quòd prava voluntas existere non posse videatur sine concursu, immò nec sine prædeterminatione aliqua ex parte Dei, quæ ad producendum in homine, vel alia quacumque rationali creatura, volendi actum cooperetur: neque enim actio mala minùs, quàm quid aliud, a Deo pendet: ex quibus tandem concludere volent, Deum sine discrimine operari omnia, & bonum & malum: nisi cum Manichæis dicas, duo esse principia rerum, unum bonum, alterum malum. Præterea, cum juxta communem Theologorum Philosophorumque sententiam conservatio sit creatio continua, dicent, hominem continuò creari, corruptum & peccantem. Adde esse quosdam Cartesianos hodiernos, qui contendunt, Deum solum esse agens, cujus tantum instrumenta purè passiva sint creaturæ. *Valius* huic opinioni multum insistit.

4. Verum licet Deus non nisi concursu physico, vel etiam planè nullo, ad malas saltem actiones, quid conferre deberet; ad imputationem, inquit, utque causa moralis efficiatur, satis est, nihil absque ejus permisso contingere. Utque de Angelorum lapsu nihil dicamus, cognoscit, quidquid eventurum est, si hominem, quem creavit, in his illiusve circumstantiis ponat, nec tamen ponere omisit. Exponitur homo tentationi, cui succubiturus scitur, atque ita horribilium malorum infinitorum causâ futurus. Novit Deus, hoc lapsu totum genus humanum inficiendum, & in quadam necessitate peccandi constituendum, id quod peccatum vocatur originale; novit, mundum hunc pacto mirum in modum perturbandum esse, hac viâ morti morbisque aditum parandum, cum sexcentis aliis malis ærumnisque, bonos & malos promiscuè affli-

cturis;

cturis; novit, improbitatem adeo regnaturam, & virtutem in terris opprimendam, ut res providentia quadam regi vix, ac ne vix quidem, adpareat. Sed longè adhuc deterior sese facies offert, ubi ad futuram vitam oculos converteris, quandoquidem exiguus duntaxat numerus hominum salvandus, alique omnes æternum perituri: accedit, quòd homines isti, ad salutem destinati, per electionem, rationis expertem, a massa corrupta fuerint liberati: sive dicatur Deus, eos eligens, ipsorum bonas actiones futuras, fidem aut opera, respexisse, sive adseratur, bonas illas qualitates actionesque ideò eis fuisse largitus, quia ad salutem eos prædestinavit. Licet namque in Systemate omnium mitissima dicatur, Deum omnes homines voluisse salvare, & in aliis etiam Systematibus, communiter receptis, concedatur, voluisse, ut Filius suus humanam naturam adsumeret, ad expianda eorum peccata, ut quicumque Fide viva & finali in eum credituri sint, salutem sint consecuturi: semper tamen verum manet, Fidem hanc vivam esse Dei donum; nos omnibus bonis operibus esse mortuos; opus esse gratiæ præveniente, quæ nostram adeò excitet voluntatem, Deum denique dare nobis velle & perficere. Et si ve hoc per gratiam fiat seipsa efficacem, hoc est, per motum divinum internum, qui voluntatem nostram ad bonum, quod ipsa operatur, penitus determinet, sive solum adsit gratia sufficiens, quæ tamen sine suo non destituatur, fiatque efficax per circumstantias internas & externas, quibus homo circumdatur, & in quibus Deus eum constituit: semper eò recurrendum erit, ut dicatur, Deum ultimam esse rationem salutis, gratiæ, electionis in Christo Jesu. Et si electio sit causa, sive effectus, divini consilii dandi fidem; semper verum manet, Deum largiri fidem vel salutem, cui vult, nec adparere rationem ullam electionis suæ, non nisi in exiguum valdè numerum hominum denique recidentis.

5. Itaque terribile prorsus judicium est, quod, cum Deus pro toto genere humano det unigenitum Filium suum, sitque salutis hominum unicus Auctor & Dominus, nihilominus tam paucos salvet, & reliquos omnes Diabolo, hosti suo, permittat, a quo æternum crucientur, & Creatori suo maledicere cogantur; quamvis ad ejus bonitatem, iustitiam, cæterasque perfectiones, diffundendas & manifestandas, conditi sint universi: hicque eventus tantò majorem terrorem incutit, quòd omnes isti homines non alia de causa sint per omnem æternitatem infelices, nisi quia Deus eorum parentes exposuit tentationi, cui esse succubituros norat; unde factum, ut hoc peccatum hominibus inhæreat & imputeretur, antequàm sua voluntate consensum ei præbere possint; ut hereditaria illa labes eorum voluntatem ad actualia peccata perpetranda determinet, utque innumeri homines, sive pueri sive adulti, qui de *Jesu Christo*, generis humani Salvatore, nihil unquam audierunt, vel id saltem non audierunt, quod potuit sufficere, ex hac vita migrent, antequàm hæc subsidia, sibi e peccati voragine retrahendis necessaria, perceperint, sicque

perpetuæ in Deum perduellionis rei, in longè horribilissimum miseriarum barathrum præcipientes detrudantur, creaturarum omnium nequissimis associati; quamvis isti homines reverà aliis peiores non exstiterint, & eorum plurimi fortè etiam minùs pravi nocentesque fuerint, quàm alii inter electos recepti, & mera ex gratia sine justa causâ æternam, quam non meruere, felicitatem adepti. Ecce compendium difficultatum, quas adtigere plurimi; *Balius* autem omnium maximè uris atque exacuit, uti patebit in decursu, quando verba ejusdem expendemus. Præcipua difficultatum ejus capita me nunc retulisse arbitror, consultò tamen abstinui a locutionibus & exaggerationibus quibusdam, quæ offensiculo esse poterant, nec tamen vim objectionibus ullam addidissent.

6. Mutemus nunc scenam, ac quid objectionibus istis responderi possit, ostendamus; qua in re mentem nostram prolixiùs explicare necessum erit, multæ enim difficultates paucis verbis ingeri possunt, discuti sine copiosa oratione non possunt. Scopus noster est, homines a falsis ideis abstrahere, quæ Deum ipsis sistit tanquam Principem supremum, despoticam auctoritate utentem, nec amore nostro, nec imitatione dignum. Quæ quidem notiones in relatione ad Deum tanto sunt deteriores, quòd vis pietatis omnis non solum in timore, sed multo maximè in amore Dei super omnia consistat, id quod cadere non potest, nisi in eum, qui perfectiones cognoscit, excitando amoris, Numine digno, amantiumque felicitatem procuranti, idoneas. Itaque dum zelo quopiam, qui ipsi non placere non potest, animari nos sentimus, est, quòd speremus, Deum lumen atque auxilium suum nobis haudquaquam denegaturum in persequendo consilio, quod ad gloriam suam, hominumque utilitatem, suscepimus. Tam bona causa fiduciam subministrat: quodsi plausibilia in speciem argumenta contra nos sunt, pro nobis certè demonstrationes militant; ut cuicumque adversario dicere ausim:

Adspice, quam mage sit nostrum penetrabile telum.

7. *Deus est prima Ratio rerum*: nam quæ limitatæ sunt, uti sunt ex omnes, quas videmus & experimur, contingentes sunt, nihilque in se habent, quod earum existentiam necessariam efficiat; cum sit in aperto, tempus, spatium & materiam, æquabilia & uniformia in seipsis, & ad quodlibet indifferentia, prorsus alios motus & figuras, alioque in ordine, recipere potuisse. Quærenda igitur est *ratio existentia Mundi*, qui est integra rerum *contingentium* collectio: & quærenda ea est in *substantia*, quæ *rationem existentia suæ in se ipsa habeat*, quæque consequenter *necessaria* sit & æterna (b). Oportet etiam, causam hanc esse *intelligentem*, cum

(b) Principium Rationis sufficientis, sine qua existentia Dei probari nequit, infra ill. *Auctor* pluribus stabilit §. 44. Nempe

pe quicquid existit, rationem sui sufficientem vel in se habet, vel in alio; Ens, quod rationem sui sufficientem in se habet, dicitur

cum enim hic, qui existit, Mundus sit contingens, & infiniti alii Mundi æquè sint possibiles, & æquè, ut ita loquar, existentia candidati, ac præsens, debet Mundi causa horum omnium mundorum possibilium rationem sive respectum habuisse, ut scilicet unum ex illis determinaret. Hæc autem ratio sive respectus substantia existentis ad nudas possibilitates, nihil aliud esse potest, quàm *Intellectus* ideas earum complectens; & ex illis aliquam determinare, nihil aliud esse potest, quàm actus *voluntatis* eligentis; *potentia* verò hujus substantia voluntatem hic reddit efficacem. Potentia tendit ad *esse*, sapientia sive intellectus ad *verum*, & voluntas ad *bonum*. Hæc etiam causa intelligens debet esse infinita omni ex parte, & absolute perfecta in *potentia*, in *sapientia*, & in *bonitate*, cum tendat in omne id, quod est possibile. Quoniam porro omnia inter se connexa sunt, non nisi *unica* statuenda est (c). Intellectus ejus est ori-

go

dicatur ens necessarium, quòd non potest non existere: Jam cum mundus sit collectio rerum contingentium, non potest esse illud ens, quod sui rationem sufficientem in se habet; in questione igitur de mundi existentia, petenda extra eum est ratio ab ente quodam, rationem sui in se habente, ab ente scilicet necessario, ut nimirum questio, unde sit? non infinites recurrat, sed penitus sistatur. Ita ab existentia Mundi contingentis concluditur ad existentiam Entis necessari. Porro si mundus contingens, dantur alii mundi possibiles; & quia mundus hic præ ceteris existit, ratio in Ente illo necessario debet esse, cur hunc aliis prætulit; si ratio adest, necessariò in eo esse debet actus quidam, per quem unum alteri prætulit; si hoc, est in eo electio; si electio, est in eo facultas eligendi; si hoc, est in eo voluntas, propensio unum alteri præferendi; sed cum ulterius queri possit, cur hunc mundum præ ceteris voluerit, quæ ratione ductus eum elegerit, & ratio electionis adesse non potest sine cognitione objectorum, cognitio autem pertinet ad intellectum, est quoque in eo intellectus, vis possibilis distinctè cognoscendi. Hæc fassus docetur ap. ill. *Wolffium*, Theol. Nat. Lat. P. I. §. 24. sqq. Hoc nimirum est argumentum pro demonstranda Dei existentia, deumum a contingentia rerum & totius mundi; ubi enim probatur, res omnes, seu totum mundum, posse esse

& non esse, vi naturæ suæ, non possunt habere rationem existentia suæ in se, sed ratio quærenda est in alio, ubi pervenimus ad ideam Entis, quod rationem sui in se habet, cumque hæc idea non competat mundo, ad ideam Dei nostri, tanquam Entis supramundani; per Deum enim intelligimus substantiam, in qua continetur ratio sufficiens existentia mundi. Quid de aliis existentiam Dei probandi methodis sentiendum, docet ill. *Wolffius* in *Ratione Prælectionum*, cap. III. sect. II. §. 37. Deprehendi, ait, multis ea argumenta imperfectionibus laborare; alia enim vitiosa sunt, alia constant præmissis, quas nemo gratis concedet, quasque difficiliter demonstrare licet, quàm existentiam Dei; alia exceptionibus obnoxia sunt, quæ difficiliter tolluntur, quàm Dei existentia aliunde demonstratur. Enunciati exempla dat in seqq. §. 39 -- 47. Ceterum hoc argumentum pro existentia Dei a posteriori desumptum est, quomodo verò etiam a priori probetur ex idea possibilitatis entis absolute perfecti, vide apud Cel. *Canzium*, in *Civili Dei*, sect. I. cap. I. §. 1. -- 47.

(c) Quod unicum tantum tale sit ens, fuit ex eodem principio rationis sufficientis, quia nimirum in unico ente reperiri potest ratio existentia mundi. V. Tractatum nostrum de Trinitate, P. II. p. 91. sqq. ubi unitatem Dei fusè docuimus. Ceterum ad totam hanc meditationem solidissimam conf. *Principia Philosophia* ill. *Viri*, ubi §. 49. ait 1.

go *essentiarum*, & voluntas est origo *existentiarum*. Habes paucis demonstrationem unius Dei cum suis perfectionibus, perque ipsum originem rerum.

8. Jam suprema ista sapientia, bonitati non minus infinitæ adjuncta, non potuit non eligere optimum. Nam sicut minus malum est quoddam boni genus, ita minus bonum est species quædam mali, si bono majori ponat obicem: essetque in Dei actionibus corrigendum aliquid, si melius agendi locus foret. Et sicut in Mathematicis, ubi neque *maximum*, neque *minimum*, nihil denique distinctum adest, omnia sunt æqualiter; aut, si id non accadat, nihil omnino fit; ita de perfecta quoque sapientia, quæ non minus, quàm Mathematicæ disciplinæ, ordinata est, dici potest, quod nisi inter omnes possibiles mundos *optimus* esset, Deus nullum produxisset. Adpello *Mundum* totam seriem totamque collectionem rerum omnium existentium, ne dicat aliquis, Mundos plures existere potuisse diversis temporibus diversisque locis. Namque omnes simul pro uno Mundo, vel, si mavis, pro uno *Universo*, computandi forent. Et quamvis omnia tempora locaque omnia repleantur; verum tamen semper erit, ea modis infinitis repleti potuisse, mundosque infinitos esse possibiles, ex quibus Deus optimum eligere debuerit, cum nihil agat ipse, nisi secundum normam Supremæ Rationis.

9. Adversarius aliquis, ad hoc argumentum respondere non valens, respondebit forsitan ad ejus conclusionem per argumentum contrarium, dicetque, Mundum sine peccato & sine ærumnis esse potuisse: at nego ego, hac ratione mundum futurum fuisse *optimum*. Sciendum namque est, in quolibet mundo possibili omnia invicem esse *connexa*: Universum qualecumque, Oceani adinstar, totum continuum est; vel minimus in eo motus effectum suum ad quamcunque distantiam diffundit, quamvis effectus iste proportionem distantie minus sensibilis reddatur, ita ut Deus in eo simul & semel omnia præordinaverit, cum preces, actiones bonas malasque, & reliqua omnia, prævidisset; ac res quælibet ante existentiam suam *idealiter* ad susceptum de rerum omnium existentia consilium quid contulisset. Hinc in Universo non magis, quam in aliquo numero, quidquam, salvâ suâ essentia, aut, si mavis, salvâ suâ *individualitate numerica*, mutari potest. Itaque, si vel minimum, quod in Mundo contingit, malum deficeret, non amplius idem foret Mundus, qui,

ait: *Datur in Deo potentia, quæ est fons omnium, deinde cognitio, quæ continet idearum schema, & tandem voluntas, quæ mutationes efficit, seu productionem secundum principium melioris.* Ad quæ verba Venerandus Universitatis nostræ Senior, Exc. Dn. Prof. Crellingius, „Nihil, ait, elegan-

tius, nihil jucundius est in tota Philosophia hac contemplatione, qua in Deo infinitam potentiam, infinitum intellectum, & infinitam voluntatem, consideramus. Hic unum, verum, bonum, deprehendimus, vestigia Trinitatis in Unitate, immo totius naturalis Theologiæ fundamenta.“

qui, omnibus collectis, omnibusque deductis, esse optimus a Creatore, qui eum elegit, est judicatus (d).

10. Possumus quidem, consentio, possibiles sine peccato & sine ærumnis mundos nobis imaginari, ex iisque fabulas, *Utopias* & *Sevarambis* haud dissimiles, contexere; verum Mundi illi ipsi aliunde hoc nostro longè inferiores quoad bonum forent: neque verò id sigillatim hic ostendere queo: qui enim infinita cognoscam, aut tibi repræsentem, invicemque ea conferam? sed id tu mecum *ab effectu* judicare debes, quia Deus hunc ipsum Mundum, qualis est, elegit. Cæterum scimus, persæpè malum esse causam boni, quod sine malo isto non obtigisset. Immo sæpè duo mala bonum ingens procurarunt:

Et si fata volunt, bina venena juvant.

Sic duo liquores corpus aliquando siccum producunt, uti in spiritu vini & spiritu urinæ, ab *Helmontio* (e) mixtis, videre est: sic etiam duo corpora frigida & tenebrosa magnum ignem accendunt, uti liquor acidus cum oleo aromatico a Cl. *Hoffmanno* copulatus. Quandoque error felix, a supremo exercitus duce commissus, magnam victoriam parit, & nonne in Vigilia Paschatis Ecclesia Romana canit?

*O certè necessarium Adæ peccatum,
Quod Christi morte deletum est!*

Tom. I.

R

O

(d) Præter alios argumentum hoc egregie illustravit in observationibus suis elencticis *Sam. Christian. Holmannus*, tunc in Acad. Viteberg. nunc Goettingensi Philos. Prof. cel. §. VI. ubi ill. *Wolffium*, ejusque Met. Germ. §. 553. adversus Rev. *Langium* tuetur. Ait, sensu Viri celeberrimi etiam levissima quæque, minimique rerum humanarum eventus, ad mundum pertinent, ita quidem, ut, si in his vel minima aliter, quàm actu sunt, essent comparata, non is, qui nunc est, sed alius jam futurus esset mundus, quemadmodum v. c. oratio vel liber, quæ unicam modò amittunt vocem, syllabam, litteram, non eadem amplius cum priori oratione vel libro sunt, quibus eadem adhuc aderant, vel pannus, cui unicum saltem filum vel demitur, vel additur, vel mutatur, non idem amplius est, qui antea erat pannus.

Quemadmodum enim impossibile, ut res eadem sit maneatque post factam commutationem, etiam levissimam, quæ ante eandem erat, quia impossibile est, idem simul esse & non esse: sic & impossibile factum est, ut eorum nonnulla, quæ in hoc mundo sunt & contingunt, aliter, quàm sunt & contingunt, evenirent, & idem tamen, qui antea fuisset, maneret mundus. Fluit enim hæc omnia ex idea mundi, qui rerum omnium existentium in hoc mundo nexum dicit, seu collectionem rerum omnium contingentium, inter se connexarum.

(e) *Jo. Baptista Heimonius*, Philosophus per ignem dictus, Bruxellensis natus A. 1577. denatus 1644. d. 10. Dec. Scripta ejus, præter alia medicæ & theologiæ, sunt Tractatus de morbis, de Spudanis fontibus, de lithiasi, de febribus.

*O felix culpa, quæ talem ac tantum
Meruit habere Redemptorem (f)!*

11. Illustres aliquot Ecclesiæ Gallicanæ Episcopi, qui ad *Innocentium XII.* Pontificem adversus Cardinalis *Sfondrati* Librum de Prædestinatione (g) scripserunt, quia *S. Augustini* principiis inhærent, nonnulla dixerunt, magnæ huic quæstioni illustrandæ perquam idonea. Hic Cardinalis statum infantum, sine baptismo mortuorum, ipsi regno Cœlorum præferre videtur, eo quod peccatum malorum omnium maximum est, infantes autem ab omni peccato actuali immunes ex hac vita migrarunt. De quo plura inferius. Reverendi Antistites recte animadverterunt, hanc sententiam esse malè fundatam. Apostolus (inquiunt) Rom. III. 8. jure vetat fieri mala, ut inde eveniant bona: sed quod Deus supereminenti sua potentia ex peccatorum permissione bona iis, quæ ante peccata contigere, majora eliciat, improbari nequaquam potest. Non quod de peccato lætari debeamus, absit; sed quod credimus eidem Apostolo, dicenti (Rom. V. 20.) ubi peccatum abundavit, superabundasse gratiam: ac Jesum Christum ipsum occasione peccati nobis obtigisse meminimus. Constat igitur, hos Ecclesiæ Antistites defendere, seriem rerum, in quam peccatum ingreditur, esse potuisse, immò reapse fuisse meliorem alia serie, peccati experte.

12. Ab omnibus retrò sæculis adhibitæ sunt comparationes, desumptæ a sensuum voluptatibus, cum eo, quod dolori adfines sit, mixtis, ut persuaderetur, simile quidpiam in voluptatibus intellectualibus evenire (h). Modicum acidum, acre vel amarum, sæpè præ saccharo delectat; colorum fulgorem intendunt umbræ; immò dissonantia, debito loco usurpata, harmoniam perficit. A funambulis lapsabundis terri volumus, & in tragœdiis ad lacrymas moveri placet. Qui nunquam ægrotavit, num bonæ valetudinis pretium satis æstimat, aut satis dignas Deo gratias persolvit? Et nonne modico plerumque malo opus est, ut boni sensus acuat, hoc est, ut bonum ipsum augeatur?

13. At, inquires, mala sunt ingentia, magnoque nimis numero, si cum bonis

(f) Addit *Interpr. Lat.* „Istud, O felix culpa, *Cajetanus Gregorio* (Magno opinor) tribuit.

Fuit autem hæc culpa simul infelix, quod tanta mala invexit, & felix, quod tantum bonum elicit; sed nisi prævaluisset bonum malo, Deus eam non permisisset.

(g) *Cælestinus Sfondrati* purpuram accepit A. 1695. Romæ mortuus A. 1696. d. 4. Sept. Nodus *ijfius* Prædestinationis,

ex *S. Litteris*, doctrinaque *SS. Augustini*, & *Thomæ*, quantum homini licet, dissolutus, *Colon. Agripp.* 1705. in 8. prodit, ubi §. XXIII. hoc argumentum tractat, sententiamque ill. *Leibnitio* memoratam proponit, p. 181. 182. Conf. *infr.* §. 92.

(h) Addit *Interpr. Lat.* „*Plato* in *Phædone* notavit confinium voluptatis & doloris, cum unguibus scalpantur loca, in quibus est pruritus.

bonis conferantur: falleris. Defectus tantum adtentionis extenuat bona nostra, & hanc adtentionem nobis aliqua malorum mixtura conciliare debet. Quodsi plerumque ægrotaremus, & rarò valeremus, ingenti illo bono valetudinis mirum quantum adficeremur, malaque nostra minus perferentemur; sed annon præstat valere plerumque, ægrotare rarò? Suppleamus ergò adtentionem mentis id, quod perceptioni nostræ deest, ut sanitatis beneficium nobis tantò suavius efficiamus. Credo equidem, si vitæ futuræ notitia careremus, repertum iri paucos, qui, imminente jam morte, vitam hac lege pacisci non cupiant, ut ad æquivalentia præteritis bona malaque, dummodò nova fuerint, regrediantur. Variatione contenti foremus, nec meliorem ea, qua ante usi sumus, conditionem exigeremus.

14. Jam si fragilitatem corporis humani consideremus, Auctoris naturæ sapientiam bonitatemque admiramur, qui illud tam durabile, ejusque conditionem adeò tolerabilem effecit. Unde sæpè dixi, minime mihi mirum esse, quod ægrotent interdum homines, mirum potius esse, quod tam rarò, nec semper ægrotent. Ex quo etiam divinum animalium mechanismi artificium tantò pluris a nobis æstimari debet, quorum Auctor machinas tam fragiles, tamque obnoxias corruptioni, & tamen tam durabiles, condidit, nam naturâ potius, quam medicamentis, sanantur. Hæc autem ipsa fragilitas ex natura rerum derivanda est, nisi fortè velis, hoc creaturarum genus, quod ratione præditum, quodque carne & ossibus vestitum est, a mundo abesse. Verum quid hoc aliud esset, quàm defectus ille, quem Philosophi quidam alias *Vacuum Formarum* appellant, Vacuum in ordine specierum.

15. Qui ita comparati sunt, ut naturam fortunamque deprædicent magis, quàm culpent, licet utriusque præfidiis haud optimè instructi sint, cæteris mihi præferendi videntur. Nam præterquam quod injustæ sint istæ querimonæ, quid hoc aliud est, quàm reapse adversus Providentiæ decreta murmurare? In Republica quacumque, cujus civis es, malè contentis adgregari non facile oportet; at in Civitate Dei, in qua nemo, nisi injustè, queri potest, nullo prorsus pacto oportet. Libri de miseria humana, cujusmodi est *Innocentii III.* Pontificis (i), utilissimi mihi esse non videntur: geminantur mala adtentione, quam a malis ad bona longè potiora deducere oporteret. Minus adhuc probo Libros ei similes, quem Abbas *Espru* (k) evulgavit de falsitate virtutum humanarum, cu-

R 2

jus

(i) *Innocentius III.* Papa sæculi XIII. antè *Joannes Lotharius* dictus, patriâ *Anagninus*. De ejus scriptis v. *Du Pinii Bibl. Nouvell. T. X.* qui epistolarum etiam hujus Pontificis compendium exhibet, deque aliis illius scriptis magnificè judicat.

(k) *Jacobus Espru*, Presbyter Cratorii, Biterris natus A. 1611. d. 22. Oct. ibidem denarus A. 1678. d. 6. Jul. Scriptum *La fausseté des vertus humaines*, quod duab. partibus Amstelodami, 1709.8 prodit, multis fuit ad palatum. V. *Buddei* *Idag.* p. 671.

jus nuper epitome prodiit. Ejusmodi namque Liber eò tendit, ut in deteriorē partem vertantur omnia, hominesque tales efficiat, quales eos depingit.

16. Fatendum interim est, esse in hac vita perturbationes recti ordinis, quæ præsertim in complurium improborum prosperitate, & multorum bonorum infelicitate, conspiciuntur. Datur etiam proverbium quoddam Germanicum, improbos præ bonis plerumque fortunatissimos pronuncians:

„Je krümmer Holz / je bessere Krücke:
„Je ärger Schalk / je grösser Glücke (1).

Atque optandum foret, ut Horatiani dicti veritatem oculis nostris cerneamus:

Rarò antecedentem scelestum.
Deservit pede pœna claudo.

Interim sæpè etiam evenit, quanquam fortè non sæpius, ut

In. Univerſi oculis ut ſe Cælum exculpet (m);

Et ſic cum Claudiano poteſt:

Abſtulit hunc tandem Ruſini pœna tumultum.
Abſolvitque Deos.

17. Sed quamvis istud hac in vita non contingeret, paratum omnino est in altera vita remedium. Religio, immò & Ratio, nos illud docent, nec murmurare fas est ob tantillam dilationem, quam hominibus ad poenitentiam Sapientia Suprema concedendam judicavit. Sed hic alio ex latere ingravescunt objectiones, cum salus & damnatio considerantur, propterea quòd mirum videtur in vastissimo futuræ æternitatis spatio plus etiam mali fore, quàm boni, idque sub auctoritate suprema illius, qui est ipsissimum summum bonum: quandoquidem multi sint vocati, pauci verò electi vel salvati. Adparet quidem ex quibusdam Prudentii versibus, (Hymn. ante Somnum.)

Idem tamen benignus.
Ultor retundit iram,
Paucosque non piorum
Ratiur petire in ævum;

multos

(1) Interpret. Lat. „id est:
Aptius est fulcro lignum quod curvius exit,
Nequior & fruiſur ſorte favente magis.“

(m) Idem. „
Sæpè tamen etiam; licet non sæpius,
In orbis oculis ſe probat juſtum Polus.“

multos ea ætate existimasse, eorum exiguum fore numerum, quorum tanta esset malitia, ut damnatione mulctarentur. Et sunt, qui putent, eo tempore creditum non paucis fuisse medium quendam locum inter Infernum & Paradisum, ipsumque Prudentium loqui non aliter, ac si medio isto loco contentus foret; addunt, S. Gregorium Nyſſenum etiam huic parti favere, & ipsum S. Hieronymum inclinare in opinionem, quæ Christianos omnes gratiæ denique restitutum iri contendit. Unicum S. Pauli verbum, quod ipse mysterio non carere innuit, omnem nimirum Israel saluum fieri dictans, multis speculationibus argumentum suppeditavit. Multi quidem Viri, cæteroquin pii, nec ineruditi, sed audaces, nuper opinionem resuscitarunt Origenis, adserentis, fore, ut bonum denique in omnibus & ubique prævaleat, omnesque creaturæ, ratione gaudentes, ipsique adeò mali Angeli, sancti tandem evadant, ac beati: Liber Evangelii æterni, nuper idiomate Germanico vulgatus, & ingenti, atque erudito volumine, sub titulo *Apokataſtasis pœntes*, defensus, haud modicas circa grande istud paradoxum turbas excitavit. Clericus etiam Origenistarum causam ingeniosè oravit, licèt pro iis se stare non profiteatur (n).

18. Vir quidam ingeniosus, meum Harmoniæ principium provehens ad arbitrarías usque Suppositiones, quas nullatenus probo, prope *Astronomicam quandam Theologiam* sibi fabricavit. Arbitratur, præsentem inferioris hujus mundi corruptionem inchoasse, cum Angelus, Globi Telluris Præses, quæ tum adhuc Sol aliquis, (hoc est, Stella quædam fixa & de se luminosa erat) cum minoribus aliquot suæ diocesis Angelis peccasset; fortassis adversus Angelum Solis alterius majoris temerè sese efferendo; eodem tempore per *Harmoniam præstabilitam* Regnorum *Nauræ*.

R 3. &

(n) Dogma de Apokataſtasi, seu Reſtutione univerſali reſuscitavit imprimis Jo. Guil. Peterſenius. Ideam ejus ſatis plenam quis hauriet ex Libro A. 1699. edito ſub indice: *Evangelium æternum reſtutionis univerſalis omnium creaturarum*, prout hæc in ſolida cognitione ſtatuſ intermedii animarum poſt mortem fundata eſt, & poſt ultimorum Dei judiciorum executionem aliquando implebitur, ad gloriam Numinis æternum clementis, excitandumque amorem in illud gratum & mutuum, promulgatum a Membro quodam Societatis Philadelphiæ. Ipſum Evangelium æternum definit Peterſenius, quod ſit letum nuntium de reparatione rerum omnium, per quod adnuntiatur, omnes creaturas, ſive in cælo, ſive in terra, & ſub terra, ſive in mari & quavis abyſſo,

ſingulas tamen tempore & ordine a Deo definito, poſt antegreſſas præparationes ſive in hac vita, ſive in æonibus futuris, per judicia ratione quadam juſtiſſimæ juſti non minùs, quàm benigni Numinis per Jeſum Chriſtum, initium & finem omnis creaturæ, Reſtauratoreſ omnium, Propitiatores & Pacificatores, a peccato & pœnis tandem liberaturos iri, atque in priorem ſtatuſ, unde per peccatum exciderunt, in gloriam, honorem, & magnificentiam ſanctiſſimi potentiſſimique Conditoris transferendas & reſtituendas eſſe. V. Summè Venerandi Theologi noſtratis, D. Chriſtian. Eberhard. Weiſmanni, Introduct. in Memorabilia Eccleſiaſtica Hiſtoriæ S. N. T. Sæc. XVII. n. 8. p. 1255. 199.

& *Gratiæ*, atque adeò per causas naturales, definito termino respondentes, Globum hunc nostrum terraqueum maculis obiectum, opacum redditum, & loco suo depulsum fuisse: unde sidus errans, sive Planeta, evasit, hoc est, Satelles alterius Solis, & quidem illius fortasse ipsius, cujus superioritatem agnoscere noluerat Globi nostri Angelus; atque in hoc *Luciferi* lapsum consistere. Posthæc malorum Angelorum Coryphæum, qui in sacris Pandectis Princeps, immo Deus hujus mundi, nuncupatur, invidia accensum cum Angelis sequacibus adversus animal istud rationale, quod globi hujus superficiem incolit, quodque Deus fortasse ad reparandam istorum ruinam suscitavit, id nunc agere, ut in ejusdem secum criminis & poenæ consortium homines pertrahat. Supervenit hisce Jesus Christus, ad salvandos homines missus. Hic est æternus Dei Filius, in quantum filius unicus, sed (si veteres nonnullos Christianos, & hujus Hypothesis Auctorem audimus) cum a rerum primordiis naturam creaturæ omnium nobilissimam induisset, ut omnes illas perficeret, creaturis sese sociavit, & hæc est filiatio secunda, per quam primogenitus omnis creaturæ factus est. Hoc ipsum Cabalistæ indigitabant per *Adam Cadmon*. Fortasse in Sole isto magno, qui nos collustrat, fixerat ille suum tabernaculum: sed tandem in hunc globum nostrum devenit, in eo natus est e Virgine, adsumptâ humanâ naturâ, ut homines e communis hostis manibus eriperet. At quando judicii tempus instabit, cum præsens globi nostri facies jamjam peritura est, redibit ad nos adspectabilis, ut bonos eripiat, in Solem fortasse transplantandos, pravos autem cum Dæmonibus, a quibus seducti sunt, puniat. Tum vero Terræ globus deflagrare incipiet, & fortassis erit Cometa. Incendium istud nescio quot æonas durabit; Cometæ caudam designat fumus, qui secundum Apocalypsin ascendet in sæcula sæculorum, hæcque deflagratio erit Infernus, sive secunda mors, de qua sacer Codex loquitur. Sed denique Infernus reddet mortuos suos, mors ipsa destruetur, Ratio & Pax in animis antè pervertis regnare incipient, culpam hi suam agnoscent, Creatorem suum adorabunt, immò amare eò magis satagent, quod abyssi, e qua egressi sunt, magnitudinem intuebuntur. Eodem tempore (vi *Parallelismi Harmonici* regnorum Naturæ & Gratiæ) cerneretur per ingens istud ac diuturnum incendium maculis suis Terræ globus expurgatus. Terra rursus fiet Sol: Angelus, ei prædens, cum Angelis sedatoribus locum suum recuperabit, & cum illis damnati homines in bonorum Angelorum numerum venient; ille globi nostri præfectus Messias, creaturarum Capiti, fidem atque clientelam profitebitur, reconciliatique hujus Angeli major erit gloria, quam fuerat ante ipsius lapsum:

Inque Deos iterum fatorum lege receptus
Aureus æternum noster regnabit Apollo.

Somnium hoc lepidum mihi visum est, & Origenista dignum, sed nos
istius.

istiusmodi hypothesebus aut fictionibus minimè indigemus, in quibus ingenii potiores sunt partes, quàm Revelationis, immò ubi nec Rationi ipsi usquequaque fit, quod satis est. Neque enim adparet, esse in Universo nobis noto locum aliquem præcipuum, qui præ ceteris mereatur esse sedes primogeniti creaturarum: saltem Sol nostri systematis talis dici nequaquam potest.

19. Itaque si adurgamus doctrinæ receptæ, quòd numerus hominum in æternum damnatorum infinitis parasangis sit major numero salvandorum; nihilominus dicendum erit, malum, comparatum bono, adhuc pro nihilo haberi posse, si vera Civitatis Dei magnitudo perpendatur. *Cælius Secundus Curio* (o) libellum composuit de *Amplitudine Regni Cælestis*, haud ita pridem recusum, sed a comprehendenda Regni Cælorum vastitate nimium quantum abfuit. Antiqui exiles sanè divinorum operum ideas habebant, & *S. Augustinus*, recentiorum detectionum expers, in excusanda mali abundantia magnoperè laborabat. Veteribus sola Terra nostra habitari videbatur, in qua ipsa adeo Antipodas admittere verebantur: quod in Mundo reliquum est, fulgentes quidam globi ipsis erant, & sphaeræ aliquot crystallinæ. Hodie quicumque statuuntur, vel non statuuntur, Universo limites, innumeros in eo globos, nostro æquales, aut majores, esse agnoscendum est, qui æquali jure gaudeant incolas habendi rationales, quamvis homines esse necesse non sit. Globus noster nihil nisi Planeta est, unus ex sex primariis Solis nostri satellitibus: & quoniam stellæ fixæ omnes etiam Soles sunt, patet, quàm pusilla sit Terra nostra, cum globis visibilibus cæteris comparata, cum nihil sit, nisi unius ex illis appendix. Fieri potest, ut Soles omnes a solis creaturis beatis incolantur, nec quidquam nos cogit credere, multas ibi esse damnatas, nam pauca exempla sive specimina sufficiunt ad utilitatem, quam bonum e malo elicit. Præterea, cum ratio nulla nobis suadeat, ubique Stellas esse, nonne magnum spatium esse potest trans regionem stellarum? sive hoc sit Cælum Empyræum, sive non, semper tamen spatium hoc immensum, totam regionem adspectabilem ambiens, felicitate gloriaque refertum esse poterit. Haberi id poterit Oceani instar, ad quem omnium beatarum creaturarum flumina revertantur, quando in sidereo Systemate ad perfectionem suam pervenerint. Quantilla jam globi nostri, ejusque incolarum, æstimatio fiet? annon infinities minor habebitur puncto physico, cum Terra nostra vel ad distantiam quarundam fixarum instar puncti habeat? Itaque cum magnitudo portionis Universi, nobis cogniti, in nihilum

(o) *Cælius Secundus Curio*, in agro Taurinensi natus A. 1530. post adsumptam Protestantium religionem ex Italia profugus, Helvetios adiit, tandemque Basileæ Professor Eloquentiæ factus est, ubi Anno

1569. diem suum obiit. Varia scripsit, v. gr. de *Providentia Dei*, de *immortalitate animarum*, de *utilitate legendæ historiæ*, & de *amplitudine beati regni Lib. II.* quos citat ill. *Leibniti*.

hilum ferè abeat, si cum eo, quod nobis ignotum est, quodque ratio nos jubet admittere, conferatur; cumque mala, quæ nobis objici possunt, in hoc quasi nihilo concludantur universa, fieri potest, ut mala omnia nihil aliud sint, quàm quoddam quasi nihilum comparatione bonorum, quæ in Universo reperiuntur (p).

20. Sed satisfaciendum est etiam difficultatibus magis speculativis, magisque metaphysicis, quarum mentionem injecimus, quæque ipsam mali causam respiciunt. Quæritur ante omnia, unde malum proveniat? Si *Deus est, unde malum? si non est, unde bonum?* Mali causam Veteres adscribebant *materiæ*, quam increatam, & a Deo independentem, censebant (q); nos verò, qui omne, quod existit, a Deo derivamus, unde mali originem accersimus? Respondetur, eam quærendam esse in ideali natura creaturæ, in quantum ea natura veritatibus æternis, divino intellectui inhærentibus, comprehenditur, nec a Dei voluntate dependet. Considerandum namque est, esse in creatura imperfectionem quandam originalem ante peccatum, quia creatura essentialiter est limitata; ex quo fit, eam non posse omnia scire, posse falli, aliaque errata admittere. Plato in *Timæo* dixit, Mundum habuisse suam originem ab intellectu cum necessitate conjuncto. Alii Deum & Naturam copularunt. Dictis hisce sensus tribui commodus potest. Deus erit intellectus, & necessitas, hoc est, natura essentialis rerum, erit objectum intellectus, in quantum id in veritatibus æternis consistit (r). Sed objectum hoc internum est, & in intellectu divino reperitur. Hic residet non solum forma primitiva boni, sed etiam ipsa origo mali: hæc est *Regio veritatum æternarum*, quæ in materiæ locum substituenda est, quando de origine rerum perverſiganda agitur. Hæc Regio est *causa idealis* mali, ut ita dicam, æquæ ac boni: quanquam propriè loquendo ipsum formale mali causam *efficientem* non habet, est enim in privatione situm, uti mox videbimus, hoc est,

(p) Materiam hanc egregiè illustrat Iud. Canzior de Civit. Dei, S. II. c. II. de civium numero, i. e. vasta Reipubl. divinx magnitudine. Fluunt hæc ex Systemate Copernicano, cujus veritatem si nulum aliud argumentum evinceret, evinceret certè illud, quod a retrogradatione planetarum, aliis inexplicabili, desumitur.

(q) Vid. Diff. Exc. Dn. Prof. Maichelii, 1729. habit. sub Tit. *Idolum de Asernitate materiæ destructum atque everſum*. Veteres quidem hujus Universi statuerunt aliquod initium, ejusque Auctorem quen-

dam agnoverunt: sed insimul iidem materiam aliquam præexistentem, independentem ac æternam, supponere vixi sunt, Auctori isti supremo nulla alia, quàm ordinis & formæ in materiam illatæ atque introductæ gloria relicta, ut Diff. cit. ait Vir eximius, §. III.

(r) Ita initio Discurs. de Anima Mundi; i. e. *Natura*, legimus. *Τίμιος ὁ λόγος τῶν ὁρίων τοῦ κόσμου, ὅς ἐστιν ὁ θεὸς ἀπείκαστος ὁμοῦν τῶν συμπάντων· ὅς ἐστιν μὴν, τῶν κατὰ λόγον γινόμενων ἀνάγκη δὲ, τῶν βίᾳ καὶ τύχῃ δυνάμεις τῶν σωματιῶν*. Interpretatur hæc in sequentibus ratione ab ill. *Leibnitio* indigitata.

est, in eo, quod causa efficiens non facit. Hinc Scholastici causam mali vocare solent *deficientem*.

21. Malum accipi potest metaphysicè, physicè & moraliter. *Malum Metaphysicum* consistit in nuda imperfectione, *Malum Physicum* in perfectione, & *Malum Morale* in peccato. Quamvis autem malum physicum ac malum morale necessaria non sint, sufficit, hæc ipsa vi veritatum æternarum esse possibilia. Et quia immensa ista veritatum *Regio* possibilitates omnes complectitur, oportet esse infinitos mundos possibiles, eorum plurimos malum ingredi, immò omnium optimum mali quid includere; hoc est, quod Deum ad permittendum malum perpulit.

22. At dicet aliquis; cur Deum ais *permittere*? nonne ipse malum facit, & malum vult? Hic igitur explicandum venit, & quid sit *Permissio*, ut palam fiat, hunc terminum non sine ratione usurpari. Verùm explicanda prius est natura voluntatis, quæ suos habet gradus: & quidem sensu generali dici potest, voluntatem consistere in inclinatione faciendi aliquid pro mensura boni, quam continet. Hæc voluntas vocatur *antecedens*, quando ab aliis sejuncta, singula bona seorsim spectat, in quantum bona sunt. Hoc sensu dici potest, Deum tendere ad omne bonum, in quantum bonum, *ad perfectionem simpliciter simplicem*, ut Scholasticè loquar, idque voluntate antecedente. Habet inclinationem *seriam* ad sanctificandos & ad salvandos omnes homines, ad excludendum peccatum, & ad impediendam damnationem. Quin etiam potest hæc voluntas dici *per se* efficax, hoc est, ex qua effectus sequeretur, nisi alia quæpiam ratio fortior obstaret: hæc enim voluntas *ad summum conatum* haud progreditur, alioqui semper effectum suum plenum produceret, cum Deus sit omnium rerum dominus. Eventus igitur integer & infallibilis pertinet ad solam *voluntatem consequentem*, uti vocant. Hæc certè plena est, ejusque intuitu locum habet *regula*, nunquam dubitare quenquam facere id, quod velit, si possit. Sed hæc voluntas consequens, finalis & decretoria, ex omnium voluntatum antecedentium conflictu resultat, tam earum, quæ tendunt ad bonum, quàm earum, quæ malum propulsant: & ex omnium harum voluntatum particularium concursu voluntas totalis oritur: quemadmodum in mechanicis motus compositus resultat ex omnibus tendentiis, in eodem mobili concurrentibus, & æqualiter cuilibet satisfacit, quantum simul fieri potest. Et perinde est, ac si mobile sese inter tendentias istas disperteretur juxta id, quod olim demonstravi in Diario quodam Parisiensi (7. Sept. 1693.) ubi dedi legem generalem compositionum motus. Atque hoc etiam sensu dici potest, voluntatem antecedentem esse quodammodo efficacem, immò effectivam cum successu (s).

Tom. I.

S

23. Hinc

(s) Quæ hic de Voluntate docentur ab ill. Viro, egregiè illustrantur ab ill. *Bisfingero*, tum in Libr. de Origine Mali, tum in Dilucid. Philos. §. CCCXXX. 139. Voluntas

23. Hinc consequitur, Deum velle *antecedenter* bonum, & *consequenter* optimum. Quod verò malum adinet, Deus nullo prorsus pacto vult malum morale, nec absolute vult malum physicum, sive perpeffiones: hinc non datur absoluta prædestinatio ad damnationem, dicique potest, Deum sæpè velle malum physicum, tanquam pœnam culpæ debitam, & sæpè etiam tanquam medium idoneum ad finem aliquem, hoc est, vel ad impedienda maiora mala, vel ad obtinenda maiora bona. Pœna etiam prodest ad emendationem & ad exemplum, & malum sæpè utile est ad melius percipiendum bonum; aliquando etiam juvat ad maiorem perfectionem ejus, qui id patitur, uti granum, quod seritur, generi cuidam corruptionis obnoxium est, ut germinet; qua eleganti comparatione usus est ipse Jesus Christus.

24. Quod peccatum, sive malum morale, spectat, quamvis etiam sæpè accadat, ut possit instar mediū esse ad obtinendum bonum aliquod, vel ad impediendum aliud malum; non ideo tamen divinæ voluntatis objectum sufficiens evadit, aut saltem objectum legitimum voluntatis alicujus creatæ; nec debet admitti sive *permitti*, nisi in quantum id ceu certa sequela obligationis indispensabilis respicitur: ita ut, qui peccatum alienum permittere nollit, ipsemet suo officio deesset; veluti si Tribunus aliquis, cujus custodiæ statio quædam gravis momenti commissæ esset, hanc stationem desereret, tempore præsertim periculi, ut duorum in ur-

luntas nim. generaliter est illa in ente intelligente facultas, qua rem, sibi propositam, tanquam bonam adpetit, aut tanquam malam averfatur, atque adeo ad illam præstandam, removendamve, connititur: seu est inclinatio faciendi aliquid secundum mensuram boni, quam continet. *Voluntas perfectissima*, quæ vult bona in univertum omnia, & perpetim, sed pro gradu unumquodque suo, adeoque *maxima, maxime, tanquam maxima*: E. illa, quæ pro motivis habet *adaquatam optimi representationem*. *Voluntas antecedens* est, vel *consequens*. *Antecedens*, quæ & primitivè dicitur, prævia, inclinatoria & quasi ad agendum exercitatoria, est in genere, quæ obtinet nondum consideratis omnibus actionis circumstantiis & motivis: *Consequens*, quæ decisiva, decretoria, finalis, quæ perpenfis demum omnibus locum habet. Prima sc. fertur in omne bonum; secunda verò in bonum prævalens. Inter utramque aliquid medio quasi loco interjicitur, quod vocatur *Voluntas Media*, quæ

fertur in combinationes, cum sc. cui malo bonum aliquod adfigitur, voluntas aliquatenus in combinationem istam tendet, quod bonum malo potius est. Seria est *Voluntas antecedens* atque efficax, cum ipsi debeat, quod *Voluntas consequens* optimum decernat. Id cit. ill. Auctor §. CCCCXXXI. ita probat. *Quicumque in Voluntate sua prævia inclinatoria serid vult omne bonum, is in finali decretoria tantum decernit, & curat fieri, quantum rationabiliter obtinere potest*. Atqui *Deus, &c.* Ergo *&c.* Porro: *Qui tantum boni ex decreto suo fieri curat, quantum rationabiliter obtineri potest, illius universum opus (res cum operandi modo spectatæ) est inter omnia possibilia optimum*. Atqui *Deus, &c.* Ergo *&c.* Cæterum, dum ita de Deo loquimur, non fingimus in eo distinctionem; scimus, eum unico voluntatis actu omnia absolvere: quicquid hic dicimus, pertinet ad nostrum concipiendi modum, in signo rationis, uti loquuntur, & quoad terminum, sive objecta volitionis.

be militum præfidiariorum, in mutuam cædem ruentium, rixam compesceret.

25. Regula, quæ docet, *non esse facienda mala, ut eveniant bona*, quæque etiam vetat permitti malum aliquod morale ad obtinendum bonum aliquod physicum, confirmatur hic potius, tantum abest, ut violeretur, ejusque origo ac sensus ostenditur. Nemo adprobat consilium, si Regina aliqua, committendo, vel etiam permittendo flagitium, Republicæ consulere adgrediatur. Flagitium certum est, & Republicæ malum anceps: præterquam quod hæc ratio crimina rata habendi, si reciperetur, ipsa regni alicujus everfione deterior foret, quæ absque eo factis contingit, & fortasse magis crebriusque contingeret, initis hujusmodi ad impediendum viis. Sed intuitu Dei nihil dubium est, nihil *Regulae Optimi* contrarium esse potest, quæ nullam exceptionem dispensationemve patitur. Atque hoc sensu Deus peccatum permittit; nam ei, quod sibi, quod suæ sapientiæ, quod suæ bonitati, quod suæ perfectioni debet, ipse deesset, nisi consecrariam illam omnium ad bonum tendentiarum summam prosequeretur, nec eligeret id, quod absolute optimum est; nihil obstante malo culpæ, quod per supremam veritatum æternarum necessitatem optimo involutum esse reperitur. Ex quo concludendum est, Deum *antecedenter* velle omne bonum in se, velle *consequenter* optimum, tanquam *finem*, velle id, quod indifferens est, & malum physicum interdum tanquam *medium*, sed velle duntaxat permittere malum morale, tanquam conditionem, *sine qua non*, obtineretur optimum, ita nimirum, ut malum non, nisi titulo necessitatis hypotheticæ, id ipsum cum optimo connectentis, admittatur. Quapropter *Voluntas Dei Consequens*, quæ peccatum pro objecto habet, tantum permissiva est.

26. Juvat præterea considerare, quod malum morale ideo tam ingens malum sit, quia fons est malorum physicorum, in creatura potentissima, & ad malum physicum inducendum maximè idonea scaturiens. Prava enim voluntas in sphaera sua id est, quod malum Manichæorum principium foret in Univerfo; & Ratio, quæ est imago divinitatis, pravis mentibus ingentes ad plurima mala perpetrandi vias suppeditat. Unicus *Caligula*, vel *Nero* aliquis, plurium malorum auctores fuere, quam ullus terræ motus. Homo pravus aliorum cruciatu excidioque delectatur, nec desunt amplæ occasiones. At verò Deus, cum ad producendum quàm potest plurimum boni feratur, omnique ad id necessaria, & scientia, & potentia gaudeat; fieri nequit, ut in eo sit defectus, culpa, aut peccatum, dumque peccatum permittit, sapientia est, virtus est.

27. Extra controversiæ aleam profectò est positum, abstinendum esse ab impediendo peccato alieno, quando illud sine peccato proprio impedire nequimus. Verùm opponet fortasse quis, Deum ipsum esse, qui agat, quique faciat, quidquid in peccato creaturæ reale sit. Objectio hæc nos ad expendendum Dei cum creatura *concursum physicum* invitat,

postquam sub examen vocavimus *concursum moralem*, plus negotii facessentem. Nonnulli cum celebri *Durando a S. Portiano* (t), & Cardinali *Aureolo* (u), celebri Scholastico, censuerunt, *concursum Dei* cum creatura (puta *concursum physicum*) esse duntaxat generalem ac mediatum; Deum condere creaturas, iisque virtutem necessariam indere; & deinceps sinere easdem agere, nec in actionibus suis juvare, sed tantum conservare. Hæc opinio a plerisque Theologis Scholasticis refutata fuit, & jam olim in *Pelagio* (x) improbata fuisse videtur. Interim Capucinus quidam, *Ludovicus Pereir a Dola*, circa annum MDCXXX. iusto volumine eandem resuscitare adgressus erat, saltem quoad actus liberos. Recentiores nonnulli in eandem sententiam propendunt, & *Bernerius* (y), in libello quodam de libero & voluntario, eam propugnat; verum dici non potest, quid sit in Deo *conservare*, nisi ad sententiam communem fiat reditus. Considerandum etiam est, actionem Dei conservantis debere referri ad id, quod conservatur, quale ipsum est, & secundum statum, in quo est; atque ita non potest esse *concursum generalis* & indeterminatus. Generalitates istæ sunt abstractiones, quæ a parte rei singularis haud quamquam reperiuntur, & conservatio hominis stantis differt a conservatione hominis sedentis. Id autem non fieret, si conservatio solum cerneretur in actu impediendi & removendi causam aliquam extraneam, id, quod conservatum velit, destruere valentem, quemadmodum sæpe contingit, cum homines aliquid conservant. Verum præterquam quod nos ipsi interdum id, quod conservamus, favere ac nutrire debemus; sciendum est, Dei conservationem sitam esse in influxu isto immediato perpetuo, quem dependentia creaturarum exigit. Hæc dependentia non solum in substantia locum habet, sed etiam in actione, neque res fortasse melius explicari posset, quam dicendo cum communi Theologorum ac Philosophorum

(t) *Durandus*, in oppido; quod a *S. Portiano* nomen habet, natus, indeque a *S. Portiano* dictus, aliàs Doctoris resolutissimi nomen adeptus, eo vixit temporis intervallo, uti *Buddeus* ait in *Isag. Hist. Theol.* p. 367. ubi quicquid forte boni adhuc in Theologia systematica superfuit, penitus extinctum, ac obscuratum, nugis contrà & quiescentibus cuncta obruta. Scripsit Comment. in VI. Libros Sententiarum, ita Librum de origine juris dictionum, & obiit A. 1334. d. 13. Sept. V. Cel. *Stollis Hist. Lit. P. II. c. I. §. LXXVII.*

(u) *Petrus Aureolus*, Doctoris Facundi elogio ornatus, obiit A. 1322. Scripsit inter alia Commentarios in Magistrum Sen-

tentiarum, a *Constant. de Sernano* editos, quibus & *Aureoli* vita adjecta est.

(x) *Pelagius*, Monachus Britannus sæc. V. stavit inter alia, referente *Augustino*, ad mandata servanda & implenda nullo divino adiutorio nos indigere. *Vossius* in *Hist. Pelag.* p. 310. sqq. Lussisse eum, ait, in vocabulo gratiæ, neque gratiæ divini, internæ, operantis in non resistentibus efficacissimè necessitatem absolutam, virtutem internam, & spirituales, effectusque coelestes & salutares, serò agnovisse.

(y) *Bernerius*, adscela *Giffendi*, cuius Philosophiæ compendium dedit lingua Gallicana, A. 1684. septem tomis in 12. ed.

phorum Schola, esse creationem continuatam (z).

28. Obijciatur: Deus igitur creat nunc hominem peccantem, is, qui eum ab initio creaverat innocentem. Sed hic dicendum, quantum ad moralem *concursum* spectat, quod Deus, cum sit summe sapiens, non possit non observare certas quasdam leges, & non agere secundum regulas, tam physicas, quam morales, quas sapientia eum eligere fecit; eademque ratio, quæ fecit, ut crearet hominem innocentem, sed lapsurum, fecit, ut recrearet hominem labentem, quandoquidem ejus scientia faciat, ut futurum habeat instar præsentis, nec probata semel consilia repudiare possit.

29. Quod verò *concursum* concernit physicum, considerata hic est veritas illa, quæ jam in Scholis tantos dedit strepitus, ex quo a *S. Augustino* introducta est, malum videlicet esse privationem entis, cum contra actio Dei ad aliquid positivum pertingat. Responso hæc tantum pro inani effugio, proque figmento quodam chimærico, a multis habetur. Verum ecce exemplum satis congruum, quod eos ab errore revocare poterit.

30. Celebris *Keplerus* (aa), & post illum *Cartesius* (in Epistolis) locuti sunt de *inertia naturali corporum*, cujus natura, si propius inspicias, talis esse reperitur, ut tanquam perfecta imago, immò tanquam specimen aliquod originalis creaturarum limitationis, considerari possit, & ostendi, privationem facere formale imperfectionum & incommodorum, in substantia æque, atque in ejus actionibus occurrentium. Ponamus, ejusdem fluminis raptum secum vehere naves plures, onere solo inter se diversas, alias ligno, alias lapidibus, plus minusve oneratas. Hoc posito, fiet, ut naves magis oneratae lentius procedant, quam reliquæ, modò ventis, aut remis, vel alia quacumque ratione, non juvari sumantur. Hujus autem retardationis causa propriè non est gravitas, cum naves utique descendant, non adscendant, sed eadem hic causa est, quæ etiam

S. 3 gravi-

(z) Hoc est, Conservatio est continuatio actionis illius divini, qua rei, quæ de se se nihil esset, confertur existendi realitas. Igitur conservatio non differt a creatione, nisi formaliter, quatenus in idea conservationis præsupponitur existentia, in idea creationis non item. Creatio procedit a *non esse* ad *esse*, ab eo, quod nondum est, ad id, ut jam sit: Conservatio autem pergit ab eo, quod incepit esse, ad id, ut deinceps sit. V. ill. *Bispingeri* Dilucid. Phil. §. CCCCLXVIII. Cel. *Canzii* Civit. Dei, §. 86.

(aa) *Jo. Keplerus*, celeberr. Astrono-

mus, Würtemb. natus A. 1571. d. 27. Dec. denatus Ratisbonæ 1631. d. 15. Nov. Cel. *Hanschius* consilium cepit, Scripta insignis hujus Mathematici XXII. voluminibus in fol. comprehendendi, lucique publicæ dandi, quod ill. *Leibniti* valde laudavit; A. 1718. fecit etiam initium edendis epistolis Keplerianis, juxta mentem ill. Viri, quam exhibet Epistola ad laud. *Hanschium* vigesima in *Koriholti* Collect. T. III. p. 89. Præmisit Epistolis Historiam quoque vitæ Keplerianæ, quam invenies insuper in *Reimm. Hist. Lit.* Vol. IV. p. 167. 169.

gravitatem majorem reddit in corporibus magis densis, hoc est, minus spongiosis, & plus materiæ, sibi propriæ, habentibus: nam materia, quæ poros transfluit, cum eundem motum non recipiat, in computum venire non debet. Hinc materia indole sua nativa ad tarditatem, vel privationem celeritatis, inclinatur, non ut eam, quam semel recepit celeritatem, per se diminueat, hoc enim esset agere; sed ut receptivitate sua impressionis effectum temperet, quando illam receptura est. Adeoque cum plus materiæ per eandem virtutem fluminis moveatur, quando navis majore mole gravetur, eam lentius procedere necesse est (bb). Sed & experimenta collisionis corporum, rationi juncta, ostendunt, adhibendam esse vim duplo majorem, ad dandam eandem velocitatem corpori ex eadem materia duplo majori, quod necesse non esset, si materia foret prorsus indifferens ad quietem & motum, nec eam, quam diximus, inertiam naturalem haberet, quæ illam quodammodo motui repugnantem facit. Conferamus nunc vim, quam fluvius in naves exercet, quamque illis impertit, cum actione Dei, producente & conservante, quidquid in creaturis est positivum, & largiente iis perfectionem, essentiali, & virtutem: conferamus, inquam, inertiam materiæ cum imperfectione naturali creaturarum; & tarditatem navis onustæ, cum defectu, in qualitatibus & actione creaturæ reperto: & comperiemus, nihil hac esse comparatione concinnius. Fluvius est causa motus navis, sed non est retardationis; Deus est causa perfectionis in natura, inque actionibus creaturæ, sed limitatio receptivitatis creaturæ est causa defectuum, qui sunt in ejusdem actione. Sic Platonici, S. Augustinus, & Scholastici, merito dixerunt, Deum esse causam ejus, quod est materiale mali, consistens in positivo, sed non ejus, quod est formale, quodque in privatione consistit, uti flumen dici potest causa retardationis secundum materiale, non verò secundum formale, hoc est, causa est velocitatis navis, non verò causa limitationis in hac velocitate. Nec Deus est magis peccati causa, quam cursus fluminis causa est retardationis in navi. Vis etiam ad materiam se habet, sicut spiritus ad carnem; spiritus quidem promptus est, sed caro infirma, & spiritus agunt,

- quantum non noxia corpora tardant.

31. Itaque relatio prorsus conveniens est inter hanc & hanc Dei actionem, & inter hanc & hanc passionem aut receptionem creaturæ, quæ ab actione Dei non perficitur in cursu rerum ordinario, nisi pro mensura suæ receptivitatis, uti vocant. Dumque dicitur, creaturam pendere a Deo

(bb) „Quamquam vicissim verum sit, addit. Interpr. Lat. ubi semel superata est inertia, motusque materiæ impressus, vim tanto majorem esse eadem velocitate posita, quanto materia est major.

Deo secundum esse & operari, immo conservationem esse creationem continuam: intelligendum est, Deum creaturæ semper dare, & continuo in ea producere, quidquid inest positivum, bonum atque perfectum; omne donum perfectum est a Patre luminum, cum contra imperfectiones defectusque operationum proveniant ab originali limitatione, quam creatura non potuit non accipere a primo suæ existentie exordio per rationes ideales, quibus ipsa terminatur (cc). Neque enim Deus ei omnia largiri poterat, quin illum faceret Deum; Oportebat ergo, diversos esse in perfectione rerum gradus, omnigenasque limitationes.

32. Hæc consideratio proderit etiam, ut satisfaciamus nonnullis Philosophis recentioribus, qui dicere non dubitant, Deum solum agere. Verum quidem est, Dei solius actionem esse puram, & omni mixtura passionis vacuum; sed id non obstat, quo minus etiam creatura sit particeps actionum (dd), cum actio creaturæ sit modificatio substantiæ suæ, ex ipsa naturaliter fluens, & variationem includens non solum in perfectionibus, quas Deus cum creatura communicavit, sed etiam in limitationibus, quas ea ex se ipsa adfert, ut sit id, quod est. Unde etiam patet, substantiam a suis modificationibus sive accidentibus realiter distingui, contra quam sentiunt Recentiores quidam, & nominatim defunctus Buckingham Dux, qui de hoc verba fecit in Dissertatiuncula de Religione, nuper recusa. Malum itaque est sicut tenebræ, nec solum ignorantia, sed

(cc) In rebus sc. creatis omnibus duo possunt distingui: alterum est *reale*, quod in ente etiam finito perdurat, & subjectum est modificationum ejus; alterum sunt *modificationes* ipsæ, mutationibus obnoxie perpetuis. Dicam id in exemplo. Anima mea est substantia repræsentativa mundi pro ratione corporis mei organici, sive est vis cogitandi & adpetendi. Hoc est illud perdurans in mente, vel potius hæc est mens mea. Eadem tamen vis diversa cogitat & adpetit successivè, diversis igitur modificationibus prædita est. Modificationes illæ pendunt a limitatione ejus & finitudine: infinita enim mens respicit modificationes, cogitat simul omnia perpetim. Coheret igitur *modificationes* illi, quod substantiale & perdurans est in rebus, coheret, inquam, illi *tantum finito*; & consistunt in *negatione* vel *privatione* realitatis amplioris. --- Quodsi igitur quæras, quid sit illud, quod Deus *positivo* suo influxu conservat, facilis est ref-

ponso, id quod reale est, & substantiale. Limitationes, & pendentes exinde modificationes rerum, peculiari influxu conservatorio non indigent: sunt verba ill. *Bilfingeri* in Dilucid. Philos. §. CCCXXX.

(dd) Actio sic Dei & creaturæ est numero unica. A Deo est *reale* in adpetitu tanquam principio actionis: a Creatura sunt modificationes illius adpetitis. Actio inde pendens participat de reali & de limitato, utrumque complexa. Igitur in eadem numero actione concurrunt Deus & homo. Deus autem agit id, quod reale; homo illi limitationes & modificatio- nes infert: igitur Deus concurrit ad *reale* materiale, non ad *formale* actionis. Ab eo est vis agendi, est motus, sive (generaliter) conatus physicus: determinatio ejus ad hoc vel illud objectum, hoc vel illo modo, gradu, ordine, est a creatura. Si itaque vitiosa sit actio, concurrat ad actum, non ad vitiositatem ejus. Id. §. CCCCLXXII.

sed etiam error & malitia, in quadam privatione formaliter consistunt. En exemplum erroris, quo jam supra usi sumus. Video turrim, quæ e longinquo rotunda videtur, quamvis sit quadrata. Cogitatio, quod turris talis sit, qualis adparet, naturaliter fluit ex illo, quod video; & si in hac cogitatione subsistam, fit affirmatio atque iudicium falsum; at si prosequar examen, si qua mentis adtentio moneat me specie decipi, errorem certè vito. Pedem alicubi figere, nec ulterius progredi, vel observatione nulla sibi prospicere, privationes sunt.

33. Eodem modo se res habet cum malitia, sive mala voluntate. Voluntas tendit ad bonum in genere; ferri debet in perfectionem, quæ nobis congruit, & suprema perfectio in Deo est: voluptates omnes aliquem perfectionis sensum in seipsis habent, sed ubi in sensuum voluptatibus, vel aliis quibuscumque, subsistimus, cum dispendio majorum bonorum, puta valetudinis, virtutis, unionis cum Deo, felicitatis: in hac ipsa privatione tendentiæ ulterioris defectus consistit. Perfectio generatim est positiva, est absoluta realitas; defectus autem est privativus, a limitatione ortum trahens, atque ad novas privationes tendens. Itaque non minus verum, quam vetus verbum est: *bonum ex causa integra, malum ex quolibet defectu*; uti & illud, quod jam adtigimus: *malum causam habet non efficientem, sed deficientem* (ee), quorum Axiomatum sensum ex jam dictis melius intellectum iri confido.

34. Physicus porrò Dei & creaturarum cum voluntate concursus, difficultates etiam, libertatem petentes, exacuit. Equidem censeo, voluntatem nostram non solum a coactione, sed etiam a necessitate, immunem esse. Dudum notavit *Aristoteles*, in libertate duo esse, scilicet spontaneitatem & electionem, & in hoc situm est nostrum in actiones nostras imperium. Quòd si liberè agimus, non cogimur, uti quidem fieret, si quis nos in præcipitum ageret, deque loco sublimi in terram deturbaret: nec obstat, quo minus animus noster sit liber, ubi deliberationem instituiamus, quod fieret, si quis per propinatum pharmacum iudicandi vim nobis eriperet. Nimirum in innumeris naturæ operationibus *contingentia* locum habet; sed ubi iudicium deest agenti, deest quoque libertas. Et si iudicium haberemus, absque ulla ad agendum inclinatione stipatum, mens nostra foret intellectus sine voluntate (ff).

35. Non

(ee) *Augustinus* de Civitate Dei l. XII. c. VII. Malæ voluntatis nemo quærat causam efficientem: non enim est efficiens, sed deficient, quia nec illa est effectio, sed defectio.

(ff) Partes Libertatis ex his ill. *Bilfingeri* cogitatis distinctè concipiuntur. 1. Libera, inquit, non est actio, de qua agens nullam habet intelligentiam. Est igitur hoc

prærequisitum libertatis, ut agens liberum sit intelligens. 2. Libera non est actio, quæ sola in sese est possibilis, adeoque absoluta necessaria. Requiritur itaque, ut actio sit in sese contingens. 3. Libera non est actio, quæ ex statu antecedente, non in facultate agentis posita, ita sequitur, ut posita conditione illa non possit non sequi, h. e. quæ ex conditione antecedanea in-

fluente

35. Non tamen inter hæc existimandum, libertatem nostram in indeterminatione, aut *indifferentia* quadam *æquilibrii* sitam esse; quasi æqualiter in utramque partem, & affirmativam, & negativam, ac in plures partes diversas propendere oporteret, cum plura nobis eligenda proponuntur. Hoc æquilibrium usquequaque impossibile est: nam si æqualiter propenderemus in tria eligibilia, A, B & C, non possemus æqualiter propendere in A, & non A. Hoc æquilibrium etiam prorsus adversatur experientiæ, & ubi nostra intus scrutabimur adtentius, semper aliquam causam, sive rationem, adfuisse deprehendemus, quæ nos in eam, quam amplexi sumus, partem inclinavit, quamvis frequenter id, quod nos movet, non percipiamus; planè sicut vix percipimus, quare, porta aliqua egredientes, pedem dextrum sinistro, vel sinistram dextro, præposuerimus.

36. At nos ad ipsas difficultates accingamus. Inter Philosophos hodie convenit, veritatem futurorum contingentium esse determinatam, hoc est, futura contingentia esse futura, sive fore, esse eventura: tam enim exploratum est, futurum fore, quam certum est, præteritum fuisse. Profectò centum ante annos verum erat, me hodie scripturum, sicut post centum annos verum erit, me scripsisse. Itaque contingens ex eo, quod futurum sit, non ideò minus contingens est; nec *determinatio*, quæ si cognita foret, *certitudo* adpellaretur, cum contingentia pugnat. Sæpe *certum* & *determinatum* pro eodem accipitur, quia veritas determinata saltem cognosci potest, ita ut *determinatio* dici possit esse certitudo aliqua obliqua.

37. Hæc determinatio, quæ ex ipsa veritatis natura oritur, libertati nocere non potest: sed dantur aliæ præterea determinationes, quæ aliunde desumuntur, & inprimis quidem a præscientia Dei, quam plures libertati contrariam censuerunt. Dicunt enim, id, quod prævisum est, non posse non existere suo tempore, & verum dicunt, sed inde non sequitur, id esse necessarium. Veritas namque necessaria ea est, cujus contrarium impossibile, aut contradictionem implicat. Jam verò hæc veritas, cras scribam, non est huiusmodi, ergò non est necessaria. At posito, quòd Deus eam prævideat, necesse est, ut contingat, hoc est, consequen-

Tom. I.

T

fluente physica, & per sese necessitante; est hypotheticè necessaria. Requiritur igitur, ut actio sit hoc sensu hypotheticè contingens. 4. Libera non est, quæ non oritur a principio agentis interno, sed ab extrinseco in solidum dependet. Requiritur itaque spontaneitas. Ex his consequitur 5. quòd libera actio non sit, nisi adfuerit in animo facultas actionem istam suscipiendi

& negligendi, suscipiendi hanc vel aliam. Ea facultas dici solet *indifferentia*, non æquilibrii, sed exercitii; vi cuius, etsi voluntas in unam partem magis inclinet, quam in alteram; eoque illam sine dubio electura sit: non obstantibus tamen rationibus determinandi se in hanc partem, posset etiam eligere alteram, vel decisionem saltem suspendere, §. CCCLII.

sequentia est necessaria, nempe ut existat, quoniam praevisa est, Deus namque falli nequit, & hæc *necessitas hypothetica* dicitur; verum de hac necessitate non agimus hoc loco. Scilicet *necessitas absoluta* requiritur, ut dici queat, actionem esse necessariam, non contingentem, non esse effectum liberæ electionis (gg) Et aliunde per facile est iudicatu, præscientiam ex se ipsa determinationi veritatis futurorum contingentium nihil addere, nisi quoddam determinatio ista cognoscatur, id quod determinationem ipsam, sive *futuritionem* (uti vocant) eventuum istorum, jam dudum admissam, minimè auget.

38. Atque hæc responsio sine dubio quàm commodissimè quadrat; est enim in confesso, præscientiam in seipsa non reddere veritatem magis determinatam: prævidetur, quia determinata est, quia vera est, sed vera non est, quia prævidetur: & in hoc articulo cognitio futuri nihil habet, quod non etiam sit in cognitione præteriti vel præsentis. Sed vide, quid replicare adversarius aliquis possit: Concedo vobis, præscientiam in se ipsa non reddere veritatem magis determinatam, sed hoc efficit causa præscientiæ. Nam oportet etiam Dei præscientiam in natura rerum fundatam esse; hoc verò fundamentum, cum veritatem prædeterminatam faciat, impedit, quo minùs veritas contingens & libera censeri possit.

39. Hæc difficultas duas opiniones peperit: alteram *Prædeterminatorum*, alteram *Patronorum Scientiæ mediæ*. Dominicani & Augustiniani stant pro prædeterminatione, Franciscani & Jesuitæ hodie scientiæ mediæ

(gg) Ex iis, quæ suprà ad §. 34. ex ill. *Bilfingeri* Dilucid. Philos. adduximus, si cum iis, quæ ill. *Leibnitius* disputat, conferantur, luculenter patescit, vim fieri Viris Philo ophis, si dicatur, *necessitatem ex antecedente & prædeterminante causa*, ab iis ad iustitiam, libertati infestam esse. Determinatur quidem actus voluntatis consequens per statum animæ antecedentem, sed rationes illæ determinantes suadent tantum ad agendum, movent, flectant, invitant, non necessitant, ita ut verum semper maneat, hominem, positus iis, posse tamen agere, & non agere, agere hoc & aliud. Quoniam verò Deus præscit omnes hæc determinationes, omnia illa argumenta moventia, & quantum quisque eis se moveri velit, actiones hominis liberæ omnino certæ sunt, & fundunt scientiam; sed illa præscientia divina actiones istas hominis liberas supponit modò, non cogit, non necessitate absoluta adscit. Inquit, *actum voluntatis per*

*ipsam animæ essentiam & naturam individualem ita determinari, & tam necessario produci, ut, antecedente posito, impossibile sit, ut anima, si per omnipotentiam Dei immediate non immediatur, id, quod deinceps agit, non agat, aut aliud agat, sicque libertatem salvam amplius haud esse: respondemus, a nemine nostrum censeri, omnia inevitabili necessitate in anima sequi, ipsamque ad omnes modificationes per essentiam determinatam esse, quod foret *Spinozæ* dogma, sed statui, iis in casibus, ubi per essentiam sufficienter determinata non sit, seipsam determinare, quæ determinatio libertatis essentiam constituit, & servari sic non contingentiam tantum constitutionis, sed & consecutionis. V. ill. *W lffii* Commentatio lucul. Sect. II. §. XXII. si igitur dicatur, impossibile esse in hoc mundo, ut aliter agat, nihil aliud intelligi, quàm actiones alias in hoc nexu rerum veritatem determinatam non habere.*

diæ potius favent. Hæ duæ opiniones circa medium decimum sextum sæculum, & paullo post coortæ sunt. *Molina* (hh) ipse (qui fortasse cum *Fonseca* (ii) inter primos hoc argumentum in systema redegit, & a quo alii Molinistarum nomen accepere) in Libro Concordiæ Liberi Arbitrii cum Gratia, circa annum MDLXX. a se edito, dicit, Doctores Hispanos (intelligit præcipuè Thomistas) qui a viginti annis scripserant, aliam rationem non reperientes explicandi, quo pacto Deus futurorum contingentium scientiam certam habere posset, prædeterminationes, tantquam ad actiones liberas necessarias, introduxisse.

40. Ipse quidem aliam se viam invenisse existimavit. Tria scientiæ divina objecta esse considerat, possibile, eventus actuales, & eventus conditionales, qui existuri forent, si certa quædam conditio in actum deducta esset. Scientia possibilitatum ea est, quam scientiam simplicis intelligentiæ vocant, scientia verò eventuum, in serie Universi actu contingentium, nuncupatur scientia Visionis. Et quia medium quoddam datur inter simpliciter possibile, & eventum actuale purum atque absolute, eventum videlicet conditionatum; dici etiam poterit, secundum *Molinam*, aliquam esse scientiam medium inter eam, quæ visionis est, & alteram, quæ est simplicis intelligentiæ. Celebre in eo exemplum adducitur *Davidis*, Oraculum divinum consulentis, num habitatores urbis Ceilæ, cui se includere decreverat, *Sauli* eum tradituri forent, si *Saul* urbem obfessurus veniret? Respondit Deus, tradituros, quo audito, *David* alia consilia iniit. Jam quidam scientiæ mediæ defensores confiderant, quod Deus, prævidens, quod homines liberè acturi forent, si in his vel illis circumstantiis ponerentur, sciensque, eos libero suo arbitrio malè usuros, statuatur, negare illis gratias & circumstantias favorabiles: quod quidem iuste statuere potest, cum circumstantiæ istæ, auxiliaque illa, nihil ipsis profutura fuissent (kk). Verum *Molina* satis habet in ea scienti-

T 2 tia

(hh) *Ludov. Molina*, S. J. Conchenfis, Madridi mortuus A. 1600. d. 12. Oct. Liber ejus de liberi arbitrii cum gratia donis concordia magnos excitavit motus inter Dominicanos & Jesuitas, de gratia & libero arbitrio inter se contententes.

(ii) *Petrus Fonseca*, S. J. Lusitanus, Lisbonæ mortuus A. 1619. d. 4. Nov. Memoratur inter præcipuos Philosophiæ Scholasticæ cultores post Ecclesiæ emendationem.

(kk) Dum quidam Ecclesiæ Catholice Theologus in iudicio, quod de Theodicea *Leibnitiana* tulit, tercio loco monuit, nunquam se legisse defensores scientiæ mediæ,

quales describantur §. 40. *Tentaminum*, Interpretres Lat. idem Romanæ Ecclesiæ addictus, ita defendit ill. Auctorem. „*P. Livinus de Meyer*, insignis & Societate Jesu Theologus, in Responsione ad Librum *Henrici a S. Ignatio*, Cap. 6. p. 127. optime monet, omnes hæc Societatis Theologos constanter docuisse, non idè Deum homini dare gratiam, cui, si daretur, consensurum prævidit, quia prævisus erat liberè consensurus, si talis gratia daretur: hoc enim, inquit, falsum esse adserimus; patetque exemplo Tyriorum & Sidoniorum, qui licet a Deo prævisi fuerint penitentiam acturi, si talem, qualem habuerunt Coro-

asiam,

tia generatim invenire rationem decretorum divinorum, fundatam in eo, quod creatura libera his vel illis circumstantiis actura foret.

41. Hanc

zante, gratiam accepissent; tamen propterea nec eam gratiam acceperunt, nec penitentiam egerant: neque etiam idem Deum negare alicui gratiam, cui consensurus erat, si daretur, quia praevisus erat dissenfurus alteri gratia, si ista daretur. Alias in utroque casu omnes homines salvi simul esse deberent, & damnati. Nullus enim est, de quo non praeviderit Deus, aliquibus eum gratis libere consensurum, si darentur: ergo si idem eas gratias acciperent, omnes acciperent gratias, quibus, si darentur, praevisi sunt libere consensuri, & consequenter omnes salvarentur. Similiter nullus est, qui non sit praevisus aliquibus gratis dissenfurus, si darentur: ergo si idem Deus negaret illis alias gratias, quibus, si darentur, praeviderat consensuros, omnibus negaret gratias, quibus viderat consensuros, adeoque omnes damnarentur. Ratio est, quia Deus ad dandum vel non dandum hanc vel illam gratiam nullo modo movetur operibus, quae nunquam absolute erunt, sed tantum essent sub conditione, non possunt dici simpliciter & absolute futura, quia nunquam erunt; adeoque non possunt habere eorum Deo rationem meriti vel demeriti, qui redditurus est unicuique secundum id, quod veipia gessit in corpore, sive bonum, sive malum, non autem secundum id, quod facturus erat, si diutius vixisset, vel majoribus praevenisset gratiis, vel gravioribus tentationibus fuisset pulsatus. Verum non desunt hodie, qui hanc tam falsam, tamque absurdam, doctrinam nobis pergunt opponere, quidquid omnes omnium Theologorum Libri reclamant. Hæc P. Livinus de Meyer. Ego planè Viro doctissimo adfentior, Deum homini nec dare, nec negare gratiam ob opera bona vel mala tantum conditionate praevisi, tanquam ob causam meritariam. Hæc enim merita conditionata Semipelagiani commenti sunt, & a S. Augustino penitus sunt proligata, uti fatentur

omnes Theologi Catholici, qui cum S. Thoma 1. p. q. 23. art. 5. ad 1. unanimi sententia docent, usum gratiae praevisum non esse rationem collationis gratiae, nisi secundum rationem causae finalis, non verò meritariae.

Faciendum tamen est, fuisse, & esse hodieque quosdam scientiæ conditionatæ Defensores, sive Catholicos, sive alios, qui a doctrina, quam Leibnitiis hic memorat, non abhorreant. Ut enim Alexandrum Alessem prætearam, cui Gamachaui in 1. p. qu. 23. cap. 6. pag. mihi 172. hanc sententiam tribuit. Quod Deus ab aeterno statuerit, primam gratiam iis conferre, quos praevidit, illa bene usus. Alphonsus Antonius de Sarasa aliquatenus huc trahi posse videtur, dum Artis temper gaudendi p. 1. tract. 10. n. 41. sic loquitur: Planè mihi persuadeo, tantam esse divinam pietatem & misericordiam, ut ex omnibus eis statibus, in quibus cognoscit hominem pro sua libertate & malitia damnandum, eum adhuc eligat, in quo secundum communem gratiarum cursum scit minimè saltem malè libertate sua abuturum hominem, minoremque sibi propterea damnationem pariturum: aut certe eum deligit, in quo gravissima etiam scelera permittit ingentem aliquam Deo gloriam sit adaturum, prout de Tyrannorum immanitate philosophati sumus, quorum sevitia tantam Martyrum multitudinem Deo gloriamque cumulavit. Ex hac enim Sarasa doctrina confici videtur, Deum praevidentem, quid homines v. g. negativè infideles acturi libere forent, si in his vel illis circumstantiis ponerentur, scientiamque eos arbitrio suo libere malè viros, statuisse negare gratias; & circumstantias favorabiles, v. g. occasionem audiendi Evangelii, quod quidem iustè, immo piè & misericorditer, juxta Sarasam, statuere potest, cum circumstantiis illis, auxiliaque illa, nihil illis profutura fuissent ad salutem, immò potius ad damnationis incrementum.

Hanc

41. Hanc controversiam sigillatim expendere non lubet, sufficit mihi ejus aliquod proferre specimen. Veteres quidam, quos S. Augustinus,

T 3

primi-

Hanc opinionem (a Sarasa temperatam, & ad communem gratiarum cursum restrictam) discutere non est hujus loci (Videatur hic n. 102. & (sq.) Semipelagianorum certè errori an faveat, & sequentibus Augustini verbis (de bono Perseverantiæ cap. 10.) colligi potest. Nullus mortuus judicatur ex bonis seu malis, quæ fuerat, si moreretur, acturus: alioquin Tyrus & Sidonius non secundum ea, quæ gesserunt, penas luerent, sed potius secundum ea, quæ gesturi fuerant, si in eis illa virtutes Evangelicæ factæ fuissent, per grandem penitentiam, & per Christi fidem consequerentur salutem. Quidam Disputator Catholicus non ignobilis, hunc Evangelii locum exposuit, ut diceret, præfuisse Dominum, Tyrios & Sidonios a fide fuisse postea recessuros, quum factis apud se miraculis credidissent, & misericordia potius non eum illic ista fecisse: quoniam graviore pena obnoxii forent, si fidem, quam tenuerant, reliquissent, quam si eam nullo tempore tenuissent. In qua sententia docti hominis, & admodum acuti, quæ sint adhuc meritò requirenda, quid me nunc adimet dicere, cum & ista nobis ad id, quod agimus, suffragetur? Si enim miseratione Dominus non fecit in istis virtutes, per quas fieri possent fideles, ne gravius punirentur, cum postea fierent infideles, quod eos iterum infideles futuros præfuisse: satis aperteque demonstratur, de his peccatis neminem judicari mortuorum, quæ præfuisse fuisse factarum, si aliquo modo ei, ne ista faciat, subveniunt: sicut Tyrus & Sidonius, si sententia illa vera est, subvenisse dicitur Christus, quos maluit non accedere ad fidem, quam scelere multo graviore discedere a fide, quod eos, si accessissent, præviderat fuisse facturos. Quamvis si dicatur: cur non factum est, ut crederent potius, & hoc eis præstaretur, ut, antequam fidem relinquissent, ex hac vita migrarent, quid responderi possit, ignoro. Qui enim dicit, relicturam fidem beneficium fuisse concessum, ne habere inciperent, quod graviore impie-

tate deserverent, satis indicat, non judicari hominem ex eo, quod præfuisse malè fuisse facturus, si ei quocumque beneficio, ut id non faciat, consulatur. Consulatum est igitur & illi, qui raptus est, ne malitia mutaret intellectum eorum; forsitan responderet ille, cui placuit isto modo hanc solvere quaestionem. Ego verò quantum ad hoc, quod ago, adinet, sufficere video, ut secundum istam quoque sententiam demonstrentur homines non judicari de his, quæ non fecerunt, etiamsi facturi fuisse prævisi sint. Hæc S. Augustinus.

Sciendum præterea, Protestantibus non paucos, ac nominatim Remonstrantes, quos vocant, a scientia media non abhorre, quorum aliquos merita conditionata in abusu scientiæ conditionatæ a SS. Augustino & Thoma improbato fundata tueri mirum videri non debet, cum Protestantes non paucos ad Semipelagianismum deflectere testetur supra laudatus Præsul Meldensis. Vide Indicem Voluminis prioris Historiæ Variationum, verbo: Semipelagianismus. Et hos fortassè præcipuè indigitare voluerit Leibnitiis.

Quid quòd & e Reformatis, uti se vocant, etiam Particularistis nonnulli in hac sententiam eunt, & nominatim Joannes de la Placette, Ecclesiæ Gallicæ Reformatae Hafniensis Pastor (qui Libro, quem Gallicè inscripsit, Elucidationem aliquot difficultatum ortarum ex consideratione libertatis ad moraliter agendum necessariæ, Scientiam mediam strenuè tueretur) ut Responsionis ad duas Bellii objectiones Appendice, (cap. 10. in fine) contra Universalitatem probet, Deum negare peccatoribus gratias, quas ab ipsis repudiandas prævidit, hoc maxime argumento nititur. Utiliune est, inquit, accipere gratias, quæ ad nihil proderunt, nisi ut magis inexcusabiles, magis culpabiles, magisque infelices reddantur illi, quibus ea conceduntur, quam nullas accipere? Hactenus Interpretes Latini. Qui plura de Jesuitarum sententia hoc in argumento scire ayeat, præter alios adeat Cor-

na.

primique ejus discipuli, non probabant, videntur a *Molina* cogitationibus haud multum abfuisse. Thomistæ, & qui se *Augustini* discipulos (sed Adversarii Jansenistas) adpellant, hanc doctrinam & philosophicis & theologicis argumentis oppugnant. Nonnulli contendunt, scientiam mediam intra scientiam simplicis intelligentiæ comprehendi debere. Sed præcipua objectio fundamentum hujus scientiæ impetit. Nam quæritur, quodnam Deus habere possit fundamentum videendi, quid Cœlitæ sint acturi? Nudus aliquis actus contingens & liber nihil in se habet, quod certitudinis principium suppeditare possit, nisi spectetur tanquam prædeterminatus per decreta divina, perque causas ab illis decretis dependentes. Igitur difficultas, quæ in actionibus liberis & actualibus reperitur, etiam in actionibus liberis conditionalibus reperietur, hoc est, Deus eas, nisi sub conditione causarum & decretorum, quæ sunt primæ rerum causæ, non cognosceret: nec poterunt ab his causis ita avelli, ut independentes a causarum istarum notitia cognoscatur eventus contingens. Totum igitur ad decretorum Dei prædeterminationem reducendum erit: ergo (inquit) scientia ista media nulli incommode medebitur. Theologi, qui se *S. Augustini* adsecras profitentur, contendunt, etiam ex Molinistarum sententia effici, quod gratia Dei a bonis hominis qualitatibus originem habeat, id quod & divino honori, & *S. Pauli* doctrinæ, adversari judicant.

42. Longum foret atque tædiofum, argumenta, utrimque iteratis vicibus adduci solita, hic recensere; sufficit mihi explicare, quo pacto ab utraque parte veri quid esse concipiam. Hunc in finem venio ad principium meum de infinitis mundis possibilibus, repræsentatis in regione veritatum

nei *S. J.* Medullam Theologiæ, ed. 1665. ubi Disp. V. de Scientia Dei, Disp. VI. de Scientia Visionis, Disp. VII. de Scientia media, a p. 389. -- 538. Totam verò rem ex cel. *Wolffio* distinctè ita tradit metitissimus Iensenium Professor, Jo. Petr. Reuschius, in Syst. Metaph. §. 922. Res in quolibet mundo obvia possunt considerari & tanquam possibilia modo, & tanquam existentia seu quatenus futuritionem habent. Unde in puncto rationis, ut vocant, seu secundum nostrum concipiendi modum, in Deo considerare possumus, primò intellectum, quatenus sibi repræsentat omnia possibilia, quæ possibilia; & ea adpellatur scientia simplicis intelligentiæ, quia nullus hic spectatur voluntatis actus, seu nuda contemplatio; item Scientia necessaria, quia possibilia, quæ possibilia, sunt necessaria, & a Deo neces-

sariò cognoscuntur, qualia sunt: deinde intellectum, quatenus sibi repræsentat omnia possibilia, quæ existentia, seu possibilia in futuritione, eaque vel sub conditione hujus mundi, quæ vocatur Scientia Visionis, item Libera, quia existentia hujus mundi a libero Dei actu dependet; vel sub conditione alius mundi, seu alieius, quod in hoc mundo nunquam existit, quæ dicitur Scientia Dei media, quoniam quasi media inter scientiam simplicis intelligentiæ & visionis, atque de utraque participat; item Scientia conditionata, quoniam expressa conditio alterius mundi hic assumitur, quæ tamen adcuratius adpellanda videtur Scientia conditionatorum, quia conditio illa non adficit Deum, sed objectum. Exemplum illius ex *S. Codice* citantur Matth. XI. 25. 1. Sam. XXXIII. 10. Ezech. III. 16.

veritatum æternarum, hoc est, in objecto Intelligentiæ divinæ, sub quo omnia futura conditionata comprehendi necesse est. Nam casus obfessionis Cœliarum pars est mundi possibilis, qui a nostra dumtaxat differt in iis, quæ cum ista hypothesi connexa sunt, & possibilis istius mundi idea repræsentat, quid eo casu futurum fuisset. Habemus igitur principium certæ futurorum contingentium scientiæ; si hæc actu eveniant, si hæc certa sub conditione eventura essent. Nam in regione possibilium repræsentantur, uti sunt, hoc est, contingentia libera. Igitur neque futurorum contingentium præscientia, nec certitudinis hujus præscientiæ fundamentum nos conturbare debet, aut libertati præjudicare potest. Et quamvis verum esset, futura contingentia, in liberis creaturarum rationalium actionibus sita, nullatenus a decretis Dei, causisque suis externis, dependere, non deforet tamen modus ea prævidendi: Deus enim ea videret, qualia sunt in regione possibilium, antequam eorum existentiam decerneret.

43. Verum enim verò, tametsi præscientia Dei cum actionum nostrarum liberarum dependentia vel independentia commune nihil habeat, non tamen idem valet de præordinatione Dei, de decretis ejus, deque serie causarum, quas ad voluntatis determinationem aliquid conferre censeo. Et quamvis Molinistis, quod primum caput concernit, consentiam, tamen prædeterminatores sequor, quod ad secundum pertinet, at semper cavendo, ne prædeterminatio sit necessitans. Verbo, arbitror, voluntatem semper magis inclinari in partem, quam amplectitur, sed nunquam ad eandem amplectendam necessitari. Certum est, hanc a voluntate partem electum iri, sed necesse non est, ut eligatur. Loquor hic ad imitationem celebris illius dicti: *Astra inclinant, non necessitant*; quanquam casus non sit omni ex parte similis. Nam eventus, ad quem *Astra* inclinant (ut cum vulgo loquar, quasi aliquo niteretur Astrologia fundamentum) non semper contingit; cum contrà ea pars, ad quam voluntas magis inclinatur, nunquam non eligatur. Et verò *astra* non nisi partem facerent inclinationum, ad eventum concurrentium, sed dum de majori voluntatis inclinatione loquimur, sermo est de collectione omnium inclinationum; ad eum ferè modum, quo suprà de voluntate Dei consequente, ex omnibus voluntatibus antecedentibus resultante, verba fecimus.

44. Interim certitudo objectiva, vel determinatio, necessitatem non infert veritatis determinatæ. Omnes Philosophi id agnoscunt, dum veritatem futurorum contingentium determinatam esse fatentur, nec illa tamen propterea definire esse contingentia arbitrantur. Ratio est, quia res in seipsa nullam contradictionem implicaret, si vel effectus non sequeretur, in quo ipso contingentia consistit (11). Hoc ut melius percipiat, con-

(11) Distinguitur nimirum determinatum tale, & contingenter, vel & libere tale; a Philosophis in determinatum necessitatio hoc opponitur necessitati, & vocatur determinatum.

considerandum est, duo esse ratiocinationum nostrarum magna principia, quorum primum *principium contradictionis* (mn), quo statuitur, ex duabus propositionibus contradictoriis alteram esse veram, alteram falsam; secundum est *principium rationis determinantis* (nn). Vis ejus est, nihil unquam

terminatum ratione actualitatis, contingenter determinatum, determinatum in sensu specialiori, determinatum in oppositione ad necess. unicum existentiae, &c. vocabulis, quæ subinde necessitatem excludunt.

(mn) Illud sc. Aristotelicum: *Impossibile est, idem simul esse & non esse*: cum quo contentit illud alterum identitatis: *Quicquid est, est*, & illud tertium: *Quodlibet est, aut non est*.

(nn) Est illud, quod vocant *Principium rationis sufficientis*, vocatum ab ill. Viro *Principium rationis determinantis*, quia facit ratio sufficiens, ut de rebus cum certitudine aliquid prædicare queamus. Usus olim est hoc principio *Archimedes* in stabilendis principiis staticis: *Confucius* etiam id tanquam universaliter verum agnovit, & ad ipsas veritates morales extendit. Primus verò ill. *Leibnizius*, tum hic, tum in litteris, ad *Sam. Clarkium*, Anglum, perscriptis, eo usus est in rectificandis notionibus, propositionibusque demonstrandis. *Clarkius* quidem principii probationem postulavit, sed ill. *Vir* probationem non dedit, secutus in hoc exemplum *Eulidis*, aliorumque veterum Geometrarum, quorum rigore in demonstrando nemo unquam vicit: Provocavit tantum ad exceptionem in omni casu obviam, & negavit exemplum in contrarium adferri posse, monens, *esse exempla dentur, ubi ratio sufficiens lateat, nullum tamen dari, ubi non pateat, quoddam aliqua adesse debeat*. Chr. *Wolffius* id in numerum principiorum ontologicorum reulit, quod eodem non minus, quam principio contradictionis, ad stabilenda firma omnis cognitionis fundamenta uti possumus. Dedit etiam ejus demonstrationem, a nonnullis requisitam. His licet ita gestis, fuerunt tamen, qui amplitudinem hujus principii in dubium vocare non dubitarent, vel metu, ne quid libertas hominis capiat vel detrimenti, vel

quia credebant, complures hominis appetitus liberos sine ratione nasci. Nimirum canonem facile admisserunt de corporibus; negarunt saltem de Deo & spiritibus finitis; intellexerunt forte rationem sufficientem ejusmodi, qualis in corporibus deprehenditur, in spiritibus non adesse, idque rectissimè; attenduntur enim hic solum efficientes externæ; in spiritibus non item; argumenta actionum hic sunt agentibus intrinseca; in corporibus nulla est ratio sufficiens, nisi necessitans; in spiritibus, qui se ipsos determinant, potest ad excitationem hujus facultatis determinandi sufficere occasio, ex cognitione rerum defuncta, etsi illa non sit tantæ virtutis, ut, ea posita, impossibile sit, non sequi hanc voluntatis determinationem. Igitur libertas, stante hoc principio, sibi nihil metuiere potest. Porro cum ratio non semper sit extrinseca, sed sæpe intrinseca agentis, cum constet, infinitam esse multitudinem appetituum atque perceptionum obscurarum, quarum non magis consci sumus, quam perceptionum in somno insensibilium, fit, ut non semper rogati hujus vel illius actionis rationem determinantem proferre queamus, sed idèd tamen negare eandem haudquaquam possumus. Manet igitur firma hujus principii universalitas, sine quo, uti hic ait *Vir illustis*, *existentiam Dei probare non valeamus, nec etiam, uti idem observat in Ep. ad Cel. Clarkium, præscientiam Dei adversus Socinianos iuri possumus*; quin fortuitum Epicuri atomorum concursum profligare sine hoc canone nobis itidem non erit integrum. Satis hæc, opinor, utilitatem hujus principii, verè magni, ubi versamur in veritatibus contingentibus, monstrare possunt. Propter evidentiam hujus principii, omnibus hominibus, sapius licet incisci, triti, *Vir & in Theol. & Philos. meritum insignium, Summe Rev. Reinbeckius*, in *Considerat. August.*

quam evenire, cujus non existat aliqua causa, vel saltem ratio aliqua determinans, hoc est, aliquid, quod intervire possit ad reddendam a priori rationem, cur hæc res potius existat, quam non existat, & cur hoc modo potius, quam alio quolibet. Magnum hoc principium locum habet in omnibus eventibus, nec unquam exemplum in contrarium adferretur: & quamvis hæ rationes determinantes plerumque nobis satis notæ non sint, subodoramur tamen haud dubie, tales præsto esse. Absque hoc magno principio nunquam Dei existentiam probare valebimus, & innumeris ratiociniis optimis utilissimisque carebimus, huic fundamento innixis: neque exceptionem ullam patitur hoc principium, alioqui vis ejus infirmaretur. Et verò nihil imbecillius est Systematibus istis, in quibus omnia titubant, & exceptionibus plena sunt. Hoc autem vitio certè nostrum minimè laborat, in quo omnia per regulas generales procedunt, quæ ad summum mutuo ipsæ sese limitant.

45. Non itaque cum Scholasticis quibusdam, qui chimæris aliquando indulgent, existimandum est, futura contingentia libera ab hac generali rerum naturæ regula exempta esse. Præsto semper est aliqua ratio prævalens, quæ voluntatem ad eligendum permovet, cujus libertati salvandæ sufficit, quod ratio ista inclinet, non necessitet. Et hæc est sententia priscorum omnium, *Platonis, Aristotelis, S. Augustini*. Nunquam voluntas ad agendum perducitur, nisi repræsentatione boni, repræsentationibus contrariis prævalente. Hoc in Deo, bonis Angelis, beatisque mentibus, verum esse in confesso est, nec idèd tamen minus esse liberæ agnoscuntur. Deus nunquam non eligit optimum, quamvis nulla ad id absoluta necessitate adstringatur, nec in electionis divinæ objecto necessitas hujusmodi adpareat, cum alia rerum series æquè sit possibilis. Atque ob hoc ipsum electio est libera, & a necessitate independens, quia illa sit inter plura possibilia, & voluntas tantum bonitate objecti prævalente determinatur. Tantum vero abest, ut hæc doctrina Deo, Beatisque, defectum tribuat, ut contrà ingens futurus esset defectus, aut potius manifesta absurditas, si aliter se res haberet, etiam apud homines in hac vita, si quæ sine ratione inclinante agere possent. Certè ejus exemplum nullum unquam invenietur, & dum quis fortasse ex repentino animi impetu quid

Tom. I.

V

eligit,

I. *August. Confession. §. XII. p. 13.* rectè pronuntiavit: *Manet igitur veritas æterna*: Nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit, cur potius ita sit, quam non aliter. *Qui negare id veller, indignus, quicum amplior institueretur disputatio, ablegandus ad Gyrgathum, seu is, qui sibi persuaderet, aliquid simul nigrum & album esse posse.* Conf. ejusd. *Viri incom-*

parabilis Vindicias, Abfertigung, Tentam. I. de Principio Rat. suff. Ex dictis etiam intelligitur, quàm verum sit, *principium rationis suff. a Leibnitio excogitatum esse, ut suas novas opiniones de tempore, spatio, vacuo, atomis, attractione, & influxu physico inter animam & corpus, conservaret.*

eligit, ut libertatem suam ostendat, ipsa voluptas, vel commodum, quod in hac adfectione reperire se putat, una est ex rationibus, quibus impellitur.

46. Datur itaque libertas contingentiae, vel etiam quodammodo indifferentiae, si per *indifferentiam* intelligatur, nihil esse, quod in alterutram partem nos necessitet; sed non datur unquam *indifferentia aequilibrii*, hoc est, talis, in qua omnia utrimque perfectè sint aequalia, nec major sit alterutram in partem inclinatio. Innumeri magni parvique motus interni & externi, plerumque a nobis haud percepti, concurrunt nobiscum; & jam dixi, dum conclavi egredimur, adesse rationes, quæ nos ad hunc pedem præ altero promovendum determinent, utut incogitantes. Non enim ubique, ut in *Trimalcionis* domo apud *Petronium* præsto est puer, inclamans: dextro pede. Cuncta, quæ hæcenus dicta sunt, consentanea omnino sunt axiomatis Philosophorum, docentium, causam non posse agere, nisi dispositam ad actionem; atque hæc dispositio est, quæ prædeterminationem quandam continet, sive eam agens extrinsecus acceperit, sive virtute propriæ constitutionis anterioris illam habeat.

47. Itaque necesse non est, cum recentioribus quibusdam Thomistis ad novam aliquam prædeterminationem immediatam Dei recurrere, quæ creaturam liberam ab indifferentia sua extrahat, & ad aliquod Dei decretum, prædeterminandi eam, confugere, quod Deo modum subministrat cognoscendi, quid illa factura sit: sufficit enim, creaturam prædeterminari per statum suum præcedentem, qui illam ad hanc potius partem, quam aliam, inclinet; omnesque hi nexus actionum creaturæ, omniumque creaturarum, repræsentabantur in intellectu divino, & cognoscebantur a Deo per scientiam simplicis intelligentiæ, antequam illis existentiam dare decrevissæt. Ex quo patet, ad reddendam præscientiæ Dei rationem, careri posse, tam scientia media Molinistarum, quam ea prædeterminatione, quam *Bannejus*, vel *Alvarejus* aliquis (oo), (Auctores alias profundissimi) docuerunt.

48. Falsa hæc indifferentiæ idea, quæ æquilibrium continere visæ est, Molinistis non parum conturbavit. Quærebatur ex iis non solum, quo pacto cognosci posset, ad quid se determinatura esset causa quæpiam, omni ex parte indeterminata, sed etiam, qua ratione fieri posset, ut tandem determinatio aliqua ex eo resultaret, cujus fons nullus præsto esset: dicere enim cum *Molina*, istud esse causæ liberæ privilegium, nihil est dicere, est ei dare privilegium, ut possit esse chimærica. Jucundum est spectare, quantopere angantur, ut hoc labyrintho, exitu planè carente, se evolvant. Nonnulli docent, priusquam voluntas se formaliter deter-

minare:

(oo) *Dominicus Bannejus*, & *Didacus Alvarez*, prædeterminationis divinæ defensores, *Augustini* hinc Libros de prædestina-

tione Sanctorum, & de dono perseverantiæ, penitus approbant. De iis v. Jo. Hülfemannum, de Auxiliis Gratiæ, p. 294.

minare queat, necesse esse, ut se virtualiter determinet, ut nimirum ex hoc suo æquilibrii statu exeat: & *P. Ludovicus de Dola*, in Libro de Concursu Dei, Molinistas aliquot citat, qui hac via elabi conantur: fate-ri namque tenentur, necesse esse, ut causa sit disposita ad agendum. At verò nihil proficiunt, difficultatem tantum ab oculis longius remouent; quæretur enim ex illis iterum, quo pacto fiat, ut causa libera sese virtualiter determinet? Igitur nunquam se ex hoc negotio extricabunt, nisi fateantur, esse prædeterminationem aliquam in præcedenti creaturæ liberæ statu, quæ eam ad se determinandum inclinet.

49. Hinc etiam fit, ut *casus de asino Buridani*, inter duo prata, æqualiter ad utrumque propendentis, fictio sit, quæ locum habere nequit in Universo, in ordine naturæ, licet *Balius* aliter sentiat. Verum quidem est, si casus iste possibilis foret, dicendum esset, asinum moriturum fame: sed revera quæstio hæc est de re impossibili, nisi Deus de industria rem procuret. Neque enim Universum bifariam secari potest plano aliquo ad asinum verticali, eumque secundum longitudinem secante, ut omnia sint utrimque aequalia & similia; quemadmodum Ellipsis & figuræ aliæ planæ ex earum numero, quas *amphidextræ* adpello, bifariam secantur, a quacumque linea recta, transeunte per figuræ centrum. Nam Universi partes, ipsaque viscera animalis, nec similis ubique naturæ sunt, neque æqualiter locata ab utroque latere plani hujus verticalis. Erunt ergo semper multa tam intra, quam extra asinum, licet nobis non adpareant, quæ ad declinandum potius versus unam quam alteram partem illum determinabunt. Et quamvis homo sit liber, quod asino non competit, ob eandem tamen rationem sanè verum erit, etiam in homine casum perfecti æquilibrii inter duas partes esse impossibile, & Angelum, vel saltem Deum, semper posse rationem reddere, cur homo potius hoc, quam illud, elegerit, assignando causam aliquam sive rationem inclinantem, quæ revera eum ad hoc amplectendum permovit; licet hæc ratio sæpè sit valde composita, & nobis ipsis incomprehensibilis, eo quod nexus causarum, sibi mutuò copulatarum, longissimè procedit.

50. Quamobrem ratio illa, quam *Cartesius* adduxit, ad probandam actionum nostrarum liberarum independentiam, ex jactato quodam vivido sensu interno, vim nullam habet. Non possumus propriè experiri independentiam nostram, nec causas, a quibus electio nostra pender, semper percipimus, utpote sæpè sensum omnem fugientes. Et perinde est, ac si acus magnetica versus polum converti lætaretur; putaret enim, se illic converti independentem a quacumque alia causa, cum non perciperet motus insensibiles materiæ magneticæ. Interim videbimus infra, quo sensu verissimum sit, animam humanam proprium penitus principium naturale suarum actionum in se habere, a semet ipsa dependentem, atque a cunctis aliis creaturis independentem.

51. Quod ad *Volitionem* ipsam adinet, impropria quodammodo locu-

tio est, ubi dicitur, illam esse objectum voluntatis liberæ. Propriè loquendo, volumus agere; non verò volumus velle; alioqui dicere etiam possemus, velle nos habere voluntatem volendi, quod in infinitum abiret. Neque semper sequimur ultimum iudicium intellectus practici, dum ad volendum nos determinamus; at, ubi volumus, semper sequimur collectionem omnium inclinationum, tam a parte rationum, quam passionum, profectorum; id quod sæpè numero sine expresso intellectus iudicio contingit.

52. Cuncta itaque in homine certa sunt, & in antecessum determinata, uti in cæteris rebus omnibus, & anima humana est *spirituale quoddam automatum* (pp), quamvis actiones contingentes in genere, & actiones liberæ in particulari, non ideo sint necessariae, necessitate scilicet absoluta, quæ revera cum contingentia stare non possent. Itaque nec futuritio in se ipsa, quantumvis certissima, neque infallibilis Dei prævisio, neque causarum, decretorumve divinorum, prædeterminatio, contingentiam aut libertatem hanc destruant. At de futuritione quidem & prævisione nulla controversia est, quemadmodum suprà jam explicatum est; cumque Dei decretum unicè consistat in voluntate, quam post omnes mundos possibiles invicem comparatos suscipit, optimum inter illos eligendi, & ad existentiam admittendi per verbum omnipotens *Fiat*, cum omnibus iis, quæ Mundus continet; manifestum est, decretum hoc in rerum constitutione nihil immutare, easque, quales in statu puræ possibilitatis erant, relin-

(pp) Locum hunc Leibnitianum explicat illustrat in Tr. Harmon. Præstab. Sect. VI. §. 124. not. y. ill. Biffingius. Machinam novi generis, ait in §. per nos dicas, (animam) si machinam vocet omne id, ubi ordine sibi mutationes succedunt, singula ex antecedentibus suo ordine & modo determinate: quo sensu & Leibnitius eam vocavit automatum spirituale vel formale, & quoniam rationale est, liberum. In nota adjecta: Memento, Animam sensu propriissimè esse automaton; machinas eo nomine appellari solitas, sensu minus proprio: Norunt id, quicumque Græca callent, & Mechanicam. — *Αὐτόματος* descendere existimatur per Lexicographos ab *αὐτός* & *μάω*, vel & *μάω*, inquit, desidero, vehementer adpeto. Est igitur *αὐτόματος* Ens seipso desiderativum, sive cujus mutationes ab ipso adpetere sunt. Id animæ competere propriissimè, quicquid in illa sit, sit per principium internum, sive per adpetitum suum. Machi-

ne omnes, per doctrinam mechanicam, habent principium motus sui externum: igitur non moventur seipsis, multo minus ex adpetitu interno. Quod igitur *αὐτόματος* dicitur, est ab ignorantia philologorum antiqui temporis, eademque per philologos nostri ævi dudum agnita & emendata. Sincerus in Lexico: *αὐτόματος*, vel *αὐτόματος*, *μηχανή* sunt opera Mechanicorum, quæ per se moveri videntur, ut sunt horologia. Conf. infr. §. 403. Hæc ideo repetere volui, ut pateat, quam vanus sit eorum metus, qui ex comparatione automati, horologii, suspicantur, Auctores hos animæ libertatem auferre, introducere fatum Stoicum, seu Spinozianum. Si certius, ait quispiam, eventuum in mundo est, & mundus est machina, nullus datur locus humane libertati. Ex dictis responso facilis est: si vis, vide prolixam totius negotii tractationem in elegantia Commentatione de Deo, Mundo, & Homine atque Fato, A. 1726. ed. §.XXI.

relinquere, hoc est, nihil immutare neque quoad essentiam vel naturam, neque etiam quoad accidentia quæcumque; cum omnia jam in mundi huius possibilis idea perfectè repræsententur? Atque ita, quod contingens & liberum est, non minùs contingens & liberum manet sub decretis Dei, quàm sub prævisione.

53. Quid ergo? Deus ipse (dicet aliquis) nihilne poterit in mundo mutare? Sine dubio, salvâ suâ sapientiâ, nihil nunc mutare poterit, cum existentiam huius mundi, & omnium, quæ mundus hic continet, præviderit, immò cum propriâ voluntate existentiam ejus admittere decreverit: neque enim falli aut pœnitere potest, nec eum decebat aliquid imperfectè statuere circa partem aliquam, alia parte neglectâ, totoque adeò imperfecto manente. Cum igitur omnia sint ab initio ordinata, hæc sola necessitas hypothetica, de qua omnes omnino conveniunt, efficit, ut, post Dei prævisionem, vel ejus propositum, nihil immutari possit: & tamen eventus in se ipsis manent contingentes. Namque (sepòsita tantisper illa hypothesi futuritionis rei & prævisionis, vel propositi divini, quæ hypothesi utique jam ponit rem fore, & qua semel admissa, dicendum est, *unumquodque, quando est, oportet esse, aut unumquodque, si quidem erit, oportet futurum esse* (qq) eventus nihil habet in se, quo redatur necessarius, aut quod prohibeat concipere, aliam quamvis rem ejus loco evenire potuisse. Nexus verò causarum cum effectibus inclinabit solum, non necessitabit, agens liberum, uti jam explicavimus, sicque ne necessitatem quidem hypotheticam efficiet, nisi extrinsecum aliquid addatur, axioma scilicet ipsum, quod inclinatio prævalens semper vincat.

54. Dicit aliquis præterea: si omnia ordinata sunt, Deus non poterit facere miracula. Verum sciendum est, miracula, quæ in mundo eveniunt etiam fuisse involuta, & repræsentata tanquam possibilia in hoc ipso mundo, considerato in statu puræ possibilitatis; & Deus, qui ea postea patravit, jam tunc, cum mundum hunc elegisset, ea facere decrevit. Obijcietur etiam, vota & preces, merita & demerita, bonas malasque actiones, nihil profecturas, cum nihil immutari possit. Hæc obiectio vulgo plurimum negotii facessit, cum tamen purum putum sit sophisma. Illæ preces, illa vota, illæ bonæ malæque actiones, quæ hodie eveniunt, erant jam præsentia Deo, cum ordinandarum rerum consilium cepit. Ea, quæ in actuali hoc mundo accidunt, in huius mundi, adhuc possibilis, idea repræsentabantur, cum suis effectibus & adpendicibus; repræsentabantur, inquam, adtrahentia gratiam, vel naturalem vel supernaturalè, exigentia punitiones, petentia præmia; prorsus uti reverà contingit in hoc mundo, postquam Deus eum elegit. Precatio & bona.

bona actio jam tunc erat *causa* vel *conditio idealis*, hoc est, ratio inclinans, quæ ad Dei gratiam, aut præmium, conferre quid poterat idealiter, uti modò confert actualiter. Et quia cuncta in mundo sapienter colligata sunt, manifestum est, Deum, prævidentem, quid liberè eventurum esset, reliqua etiam omnia in antecessum illis adtemperasse, vel, (quod idem est) elegisse hunc mundum possibilem, in quo omnia hac ratione ordinata erant (rr).

55. Hac consideratione simul evertitur id, quod Veteribus adpellabatur *sophisma pigrum* (λόγος ἄργος) quod ad nihil agendum deducebat: si namque (inquiebant) id, quod expeto, eventurum est, eveniet, quamvis nihil agam; & si eventurum non est, non eveniet, quamcunque subeam ad illud obtinendum molestiam. Necessitas hæc, quæ in eventibus fingitur, a causis suis avulsâ, posset *Fatum Mahumetanum* vocari, quemadmodum jam supra notavi; nam Turcæ perhibentur ob simile argumentum loca, peste infecta, minimè vitare (ss). Verùm in promptu responsum est; cum effectus certus sit, causa etiam, quæ effectum producat, certa est; & si effectus eveniat, utique per causam proportionatam eveniet. Atque ita socordia tua fortassis efficiet, ut eorum, quæ desideras, nihil obtineas, utque in mala incidas, quæ industria tua effugisses. Patet itaque, *connexionem causarum cum effectibus*, non tantum non esse causam intolerabilis fati, sed potiùs ejus tollendi modum suppeditare. Est apud Germanos proverbium, mortem, pronuncians, velle semper habere causam. Et nihil illo verius. Morieris hoc die (ponamus, hoc ita esse, & a Deo prævideri) utique, sine dubio; sed eveniet id propterea, quòd ea perages, quæ te ad mortem deducunt; idem est de divinis punitionibus, quæ etiam a suis causis pendunt, & e re erit celebre illud S. Ambrosii dictum (in Lucæ cap. I.) hic referre: *Novit Dominus mutare sententiam, si tu noveris mutare delictum*, quod intelligi non debet de reprobatione, sed de comminatione, qualis erat, quam Jonas Dei nomine Ninivitis intentavit. Atque vulgare istud dictum, *si non es prædestinatus, fac, ut prædestineris*, non debet ad litteram accipi, cum verus ejus sensus sit, eum, qui dubitat, utrum sit prædestinatus, ea solum agere debere, quæ oporteat, ita per Dei gratiam prædestinatum fore. Sophisma illud, quod nihil curandum esse colligit, utile fortassis interdum

(rr) Conf. ill. *Bilfingeri* Comment. de origin. & permiff. mali, §. 75. sqq. Dilect. Philof. §. CCCCLXXX. sq.

(ss) *Busbequius* de Turcis, Ep. Legationum suarum IV. p. 306. Turcæ a peste securos, sed non tutos, præstat opinio, qua moris tempus & genus, uniuicuique fronti a Deo inscriptum, persuasum ha-

bent. Si mori satum sit, frustra declinari; sin contrâ, stultè metui. Itaque vestes & lineæ, in quibus peste ægri animam exhalant, etiamnum à mortifero madentes, contrectant, immò iis perficant faciem. Si Deo, inquit, visum, ut sic moriar, fieri necesse est; sin minùs, obesse non poterit.

dum esse poterit, si homines quidam ad subeunda impavidè discrimina impellantur; quod nominatim de militibus Turcis ferebatur: quanquam τῷ Maslac (tt) potiùs, quàm sophismati isti tribuenda hæc videtur audacia esse, ut taceam, obfirmatum hunc Turcarum animum ætate nostra plurimum degenerasse.

56. Joanni Beverovicio (uu), docto apud Batavos Medico, in mentem venit scribere de *Termino vitæ*, plurimæque eruditorum sui temporis responsa, epistolas, & dissertationes, colligere. Hæc Sylloge lucem vidit, ostenditque mirificè, quantoperè a proposito passim aberretur, quantisque tricus involvatur problema istud, quo, si rectè capiatur, nihil est facilius. Miremur deinceps, plurimas esse dubitationes, e quibus extricare se genus humanum nequeat. Nimirum errare libet, taliaque spatia ambulationis præstare animo, nolenti se attentioni, ordini, regulis, subijcere. Ita ludo nugisque adsuessisse videmur, ut vel inter negotia maxime seria, nihilque minùs cogitantes, ludamus.

57. Vereor, ne in postremam inter Augustanæ Confessionis Theologos de *Termino Penitentia preemtorio* disputationem, quæ tot in Germania tractatus peperit, æquivocatio aliqua, sed diversi generis, irrepperit (xx).

Termini-

(tt) *Maslac* Turcarum, opiata confectio, qua lætitiæ & audaciæ crapulam sibi inducant. Nicol. Lemery in *Diction. des Drogues simples*, tit. *Bangue* ex Chysio *Maslac* comparat cum *Bangue*, planta cannabi similima, ad inebriandum apud Indos frequentata. *Cel. Ham. frus* Amoenitatum exoticarum fasciculo III. p. 645. de Cannabi ita: Qui inebriantium gaudent varietate, vel opii sapore non admodum capiuntur, illi ab hac planta ecstasim petunt remulentiæ. An hæc vera sit cannabi nostras, an ejus quædam species, *Bangue* dicta, (ab Auctorib. Horti Malab. T. X. p. 119. descripta) hic non disquisivero. &c. Idem dic de *Maslac* Turcarum.

(uu) Jo. Beverovicus, seu van Beverwyk, Dordraci A. 1594. d. 17. Nov. natus, ibidemque mortuus A. 1647. d. 19. Jan. Plurima Viri monumenta luculenta exstant, interque ea *Epistolica Questio de vitæ termino fatali, an mobili, cum Dolorum responsis*. Scripti tres editiones adparuerunt; primò Dordraci prodit A. 1634. 8. altera triplo auctior Lugd. B. 1636. tertia ib. 1639. 4. Responsa hic collecta sunt Abr. van der Muelen, Andr. Colvii,

A. Riveti, Arnoldi de Reek, Casp. Barlei; Corn. Beverovicii, Corn. a Someren, Gerh. van der Laan, Gisb. Voëtii, Jac. Crucii, Jo. Junii, Jo. Polyandri, Jo. Weserburgii, Jussi Cecilii Puteani, Marini Mersenni, & Sim. Episcopii.

(xx) Occasionem Controversiæ de *Termino Gratia revocatrici*, s. de termino salutis & gratia preemtorio, dedit Libellus Jo. Georg. Basse, Diaconi Soravienfis, de hac materia. Responsum Facultatis Theol. Lipsiensis per calamum D. Carpozovii, scripto fuit molestum; sed cum post obitum DD. Carpozovii & Lehmanni, membrorum Facultatis, idem Libellus denud Theologorum Lipsi. judicio submissus esset, pro innocente & orthodoxo est declaratus. Carpozovianam sententiam probarunt Fac. Rostochiensis & Vitebergensis. Duces certaminis deinceps fuerunt ex uno latere D. Ittigius, ex altero D. Rechenbergius. V. hanc materiam, fusiùs tractatam, in *Introduct. in Memorabil. Eccles. Historia* S. N. T. Summè Rev. Theol. Chr. Eberh. Weissmanni, p. 1253. ubi etiam ostenditur, qua moderatione usi sint in hoc argumento Theologi Wirtembergenses, p. 1254. Rev. Wendling. Dm.

Termini Legibus præscripti a Juris peritis *Fatalia* nuncupantur. Jam dici quodammodo potest, *terminum peremptorium*, ad pœnitentiam & emendationem homini præscriptum, apud Deum esse certum, apud quem omnia certa sunt. Novit Deus, quando peccator ita se obduraverit, ut posthac nihil pro illo agendum maneat reliquum; non quidem, quod possibile non sit, eum agere pœnitentiam, neque quod post certum quendam terminum neganda sit ei gratia sufficiens, gratia, quæ nunquam deest; sed quia tempus erit; ex quo ad vias salutis non ampliùs adpropinquabit. Verùm enim verò nos nunquam indicia certa habemus, ex quibus hunc terminum cognoscamus, nec unquam jus nobis competit, hominem aliquem æstimandi pro penitus desperato; tale quid de alio statuere esset temerè judicare. Satiùs est sperandi nos jus habere semper, & hic, atque sexcentis aliis occasionibus, utilis est nostra ignorantia.

*Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus.*

58. Omne futurum absque dubio determinatum est: sed, quia quo pacto determinatum, aut quid prævisum decretumque sit, ignoramus, officii nostri partes explorare debemus, secundùm Rationem, a Deo nobis datam, & secundùm regulas, ab eodem nobis præscriptas: quibus peractis, animo vivere tranquillo debemus, Deoque ipsi curam eventus committere; semper enim faciet, quod erit optimum, non in genere solum, sed etiam in particulari, ergo illos, qui veram in ipso fiduciam collocant, hoc est, fiduciam, quæ a vera pietate, fide viva & ardente charitate, nihilo discrepat; quæque nihil nos omittere patitur eorum, quæ ratione nostri officii, divinique obsequii, a nobis proficisci queunt. Verum quidem est, nos *Deo inservire* non posse, nullius enim rei indiget: sed nostra phrasi ei *servire* dicitur, ubi *voluntatem ejus præsumtivam* exsequi conamur, concurrente ab bonum, quod cognoscimus, & ad quod aliquid conferre possumus, nam semper credendum est, ipsum eo inclinari, donec ab eventu nobis innotescat, fortioribus eum rationibus, etsi nobis fortean incognitis, adductum fuisse ad bonum, quod quærebat, posthabendum alteri bono majori, quod ipse sibi proposuit, quodque vel jam exsequutus est, vel certo certius exsequetur.

59. Hactenus ostendimus, quomodo voluntatis actio a suis causis pendeat; nihil naturæ humanæ tam esse consentaneum, quàm hanc actionem nostrarum dependentiam, cum alias futurum sit, ut incidamus in fatum

Dn. Cancell. Pfaffius, in Introd. in Hist. Litt. Theol. P. II. dum in recensendis hujusmodi controversiis occupatur; Eja, inquit, quando venies, queso, beata illa dies, ubi gla-

dios in vomeres, & lanceas in falces, commutabimus, atque in unam eandemque sententiam luce gloriæ omnes circumfusi descendemus.

fatum absurdum atque intolerandum, hoc est, in *Fatum Mahumetanum*, quod omnium teterrimum est, quia prudentiam & bonum consilium evertit. Interim juvat palam facere, quo pacto dependentia ista voluntariarum actionum non impediat, quo minùs, si rem ipsam intimè scrutemur, mirabilis quædam in nobis *spontaneitas* reperiatur, quæ, rectè accepta, mentem in suis propositis ab omni cæterarum creaturarum *influxu physico* independentem efficit (yy). Hæc spontaneitas, hucusque parum cognita, quæ nostrum in actiones nostras imperium extollit quàm fieri maximè potest, consuetudinem quoddam est *Systematis Harmoniæ præstabilis*, cujus aliquam hic explicationem dare necessarium ducimus. Philosophi scholastici mutuam inter corpus & animam influxum physicum statuebant: verùm, ex quo probe ponderatum fuit, animam cogitantem, & massam extensam, nullam inter sese habere connexionem, esseque creaturas *toto genere* diversas (zz); multi recentiores nullam inter animam & corpus

Tom. I.

X

commu-

(yy) Quomodo cum negato creaturarum influxu physico, cum adiecta animæ spontaneitate & independentia cadant uno ictu omnes omnium spirituum actiones in se invicem, ubicumque sint, in terra, in cælo, in inferno, operationes omnes angelorum, tam bonorum, quàm malorum, uti obijciunt, planè non video. De spiritu infinito nulla hic quæstio, nulla controversia est: sermo de creaturis, adeoque rebus finitis. Determinatio perceptionis s. representationis animæ humanæ, juxta Recentiores, pendet a situ sui corporis organici in Universo, (est enim anima vis representativa hujus Universi pro situ sui corporis) ita ut Universum representet eo præcisè & tantùm modo, qui positioni corporis in mundo respondeat. Jam cum omnes spiritus finiti secundùm eosdem corporibus suis sint induti, sicque illi agere & in nostra, & in alia, corpora possint, animâ, quod sibi res representat pro sui corporis situ, etiam has actiones & operationes sibi representabit, & quidem ut spirituum, ubi nec mechanismo corporum, nec soli hominum phantasiæ, nec Deo tribui possunt.

(zz) Cl. Martin. Knutzen, Regiom. A. 1735. d. 22. April. eruditam Commemorationem Philosophicam exhibuit de Commercio Mentis & Corporis per Influxum Physicum explicando, in qua ex ipsis principiis

Harmonistarum influxum physicum stabilire contendit. Ad influxum, putans, physicum sufficere actionem mentis in simplicia corporis, & simplicium, ex quibus corpora consunt, in mentem, §. 32. Uti plurimum, ait ibid. Auctor eruditus in adjecta nota, offendiculo esse solet influxus physici s. foribus, quod in eodem res omnino heterogeneæ, corpus & mens, quæ nil fere commune habere videntur, in se invicem agere supponantur. Simplicibus autem in corpore dei. Etis, physici influxus non nisi actionem simplicis in simplicia, i. e. simplicis cujusdam, præstantioris naturæ ac eminentioris gradus, in simplicia, inferiorum graduum, monadisque elementares; & contra simplicium inferiorum in quandam eminentiorem simplicem substantiam, mentem nimirum, denotat ac supponit. &c. Arbitramur autem, hac explicatione scrupulum nondum tolli. Quando enim anima agit in simplicia, agit in ea tanquam unita, tanquam adgregata; adgregatio verò simplicium jam dicit compositum, corpus; hinc manet omnino difficultas, animam cogitantem, & massam extensam, nullam inter se habere connexionem, esseque creaturas toto genere diversas; alia res esset, si ea simplicia separatim existerent; tum enim anima, tanquam ens simplex, agere posset in id, quod eodem ens simplex salutareretur, sed tum influxui nihil prodesset; rediret namque quæstio.

communicationem physicam agnoverunt, quamvis subsistat semper *communicatio metaphysica*, quæ facit, ut anima & corpus component unum *suppositum*, aut id, quod *persona* nuncupatur. Hæc communicatio physica, si quæ foret, efficeret, ut anima mutaret gradum velocitatis, lineam directionis quorundam motuum, qui sunt in corpore, & *vice versa*, ut corpus mutaret seriem cogitationum, quæ sunt in anima. Enimvero hic effectus nequit elici ex ulla notione, quæ in corpore animæque concipitur; quamvis nihil nobis sit anima notius, utpote quæ nobis, hoc est, ipsa sibi intima est.

60. *Cartesius* negotium hoc velut transactione quadam dirimere, actionisque corporeæ partem ab anima dependentem facere voluit. Persuatum enim habebat, se scire quandam naturæ regulam, præcipientem, ut ipsi videbatur, eandem motus quantitatem in corporibus conservari. Fieri hinc non posse iudicavit, ut legem hanc corporum influxus animæ violaret (aaa), sed existimavit, animam posse nihilominus habere vim mutandæ directionis motuum, qui fiunt in corpore, ad eum prope modum, quo eques, quamvis equo, in quo insidet, vim nullam impetiat, ejus tamen gressum, vires quò libuerit dirigendo, moderari non intermitit. Sed quia hoc fit ope habentis, freni, calcaris, aliorumque instrumentorum materialium, quo pacto fieri possit, concipimus; quæ verò instrumenta hunc in finem adhibere anima possit, non reperimus. Denique nihil est, nec in anima, nec in corpore, hoc est, neque in cogitatione, neque in massa, quod ad explicandam hanc unius per alterum immutationem facere possit. Verbo, sive anima quantitatem virtutis, sive lineam directionis, in corpore mutare dicatur, utrumque æquè inexplicabile est.

61. Adde, quòd post tempora *Cartesii* detectæ sunt duæ hoc in negotio magni momenti veritates: prima est, quòd quantitas virtutis absolutæ, quæ reapse conservatur, diversa sit a quantitate motûs, uti alibi demonstravi. Altera detectio est, quòd conservetur etiam eadem directio in omnibus simul corporibus, quæ inter se agere supponuntur, quomodocunque demum sibi mutuo occurrant. Quod si lex hæc *Cartesio* notu fuisset, corporum directionem æque (bbb), atque virtutem, ab anima inde-

fectio, quomodò igitur hoc simplex, vel hæc simplicia, singula nim. seorsim existentia, insuere in aliquod corpus physicè possent. Eadem difficultas oritur in corpore. Objecta agunt in corpus, tanquam aggregatum simplicium, non in simplicia, ut separatim existentia: igitur & actio in animam simplicibus non ut simplicibus, sed ut corpori, ut aggregato, tribuenda est. (aaa) Addit *Interpr. Lat.* „ novumque

motûs gradum, novam vim corpori imprimeret, cum tamen animadverteret in actione mortice distingui posse ipsam motûs quantitatem a directione. “

(bbb) Quomodo hæc intelligat ill. *Leibnitius*, ostendit ill. *Bisfingerus* in *Tr. Harm. Præst. sect. IV. §. 66. p. 75. not. ** ubi, quæ §. 60. & 61. proponuntur, repetit, & deinceps ulterius explicat. v. imprim. §. 69. 70.

independentem fecisset, & hoc, opinor, eum ad Harmoniæ præstabilitæ hypothesin rectè perduxisset, quò eadem me regulæ duxerunt. Nam præterquam quòd alterius ex his substantiis physicus in alteram influxus nulla ratione explicari potest, observavi, absque omnimoda legum naturæ perturbatione in corpus animam physicè agere non posse. Nec audientes hic putavi Philosophos, alioquin acutissimos, qui Deum aliquem ex machina theatra ad nodi solutionem accersunt, sustinentes, Deum ad libitum animæ de industria movere corpora, & juxta corporis exigentiam animæ perceptiones impertire. Hoc namque *Système causarum occasionarium*, (ita dictum, quod doceat, Deum occasione animæ in corpus agere, & *vice versa*) præterquam quòd ad conciliandum hujus utriusque substantiæ commercium miracula perpetua introducit, non cavet perturbationi legum naturalium, in utraque substantia pariter stabilitarum, quam mutuis earum influxus juxta opinionem communem causaretur.

62. Itaque, cum aliunde mihi exploratum sit principium *Harmoniæ* in genere, & consequenter præformatio atque Harmonia præstabilita rerum omnium inter se, inter naturam & gratiam, inter decreta Dei & actiones nostras prævias, inter omnes materiæ partes, inmodò etiam inter futurum ac præteritum: idque penitus conformiter supremæ Dei sapientiæ, cujus opera omnium, quæ concipi queunt, maxime sunt harmonica; non potui non in hoc *Système* delabi, quod adserit, Deum statim animam creasse ea ratione, ut ipsa sibi producere sibi repræsentare ordinate debeat, quidquid in corpore transigitur; & vicissim corpus ea ratione, ut ex se facere debeat id, quod ab anima præcipitur. Ita ut leges, quæ in finalium causarum ordine, & secundum evolutionem perceptionum, animæ cogitationes colligant, debeant eo ipso imagines producere, quæ corporum in organa nostra impressionibus respondeant, & vicissim, ut leges motuum corporeorum, in causarum efficientium ordine sibi succedentium, respondeant cogitationibus animæ sic, ut corpus ad agendum moveatur eo tempore, quo vult anima, ut moveatur.

63. Tantum verò abest, ut hoc libertati præjudicet, ut potius, si quid unquam, illi maxime faveat. Ostendit etiam *Jaquelotius* (ccc) quàm

X 2

(ccc) *Isaacus Jaquelot*; celebris Theolog. Reform. Gallus, Vassio-Campanus, natus A. 1647. d. 16. Dec. Berolini denatus A. 1708. d. 20. Oct. Varia scripsit, uti v. gr. *Dissertationes sur l'existence de Dieu*, in quarum Diss. prima etiam *Ciceronem*, ob Libros de Natura Deorum, in catalogum Atheorum refert, c. XI. p. 132. & imprim. contra *Balium*, Tr. *Conformité de la Foi avec la Raison*, ab ill. Viro citatum. Simi-

le *Jaquelotianum* exhibet quoque ill. *Bisfingerus*, Tr. *Harm. Præst. Sect. V. §. 116 & §. 117. ita. „ Sappone nunc famulo huic mechanico corpus humanum, quod & ipsum esse machinam in confesso est, Hydraulicum - Pneumaticam vulgò dictam, vel cum *Leibnitio* Pyrotechnico - Hydraulicum - Pneumaticam; substitue *Hero animam*, quæ quid fieri velit, intelligat, eademque fieri præoptet vel jubeat. Videbis eadem in*

quàm optime, in suo de Conformitate Rationis & Fidei Libro, idem hic esse, ac si is, qui cuncta cras a me per totam diem famulo meo præcipienda prænosset, automatum pararet, illi famulo simillimum, quod cras adcurate exsequeretur, quidquid præcepturus essem; id quod certe non obfaret, quo minùs, quidquid luberet, liberè præciperem, quamvis automati, mihi servientis, actio libertatis expers omnino foret.

64. Præterea, cum juxta hoc Systema, quidquid in anima consistit, ab ipsa sola pendeat, & status sequens non, nisi ab ipsa & statu ejus præsentente, oriatur, qua, quæso, ratione ipsi majorem tribuere *independentiam* (ddd) potuerimus? Verum quidem est, adhuc aliquam in animæ consitu-

in utroque negotio phenomena fore, atque adeo vel hoc simili intelliges, quomodo corporis motus continere possint appetitibus animæ ex præordinato corporis Mechanismo, sine vero, reali, effectivo, physicove animæ in corpus influxu.

Impossibilitatem hujusmodi machinæ nemo demonstravit: possibilitas evincitur ex finitudine numeri appetituum, ex præscientia illorum in Deo certissima, ex multitudine machinarum in corpore humano, ex potentia Dei & sapientia coordinandi sibi machinas ad hunc effectum; v. Dilucid. Philos. §. CCCXLVIII. ut hinc possibilitas non nisi precario a Recentioribus assumpta dici nequeat.

(ddd) Cum Vir ill. animæ tribuat *independentiam*, & in §. 65. ipsam in se habere dicat principium omnium suarum actionum, immò & omnium suarum passionum, & alibi, esse parvam quandam divinitatem, *speculum vivum totius universi*, & quæ sunt aliæ dictiones istiusmodi figuratæ, animam nequaquam a Deo independentem adserit, nec operationes ejus immediatas & supernaturales negat. Sunt in anima multe imperfectiones, multi defectus, quos per suam gratiam divina Bonitas supplet. Ita v. gr. homo naturalis veritatum reuelatarum neque existentiam competentem habet, neque earum nexum perspicit: auditò verò verbo divino, per quod Deus operatur, suppletur hic defectus, ut & de earum existentia convincatur animus, & nexus pandatur. Sic homo naturalis aggre adscenditur veritatibus

revelatis: superveniente verò Spiritus divini gratia, per verbum operante, animus divino instinctu percellitur, pressatur, urgetur, ut firmissimum veritati adsensum præbeat; quemadmodum hac egregie docentur, & ulterius adplicatur, a Cel. Canzio in U. P. L. & W. T. I. §. 4 - 8. Diss. Prelim. cap. II. itemque ab ill. Leibnizio, *Dissurs. Prel. de Conform.* §. 29. Sed, inquit, per *harmoniam universalem*, cui hæc de animæ independentia doctrina innexa est, *speciales Dei influxus, commercium v. gr. proprius & intimus cum suis*, excluduntur, cum natura omnibus gratiæ & justitiæ divinæ consiliis & decretis exsequendis per primam & originariam suam constitutionem par sit & sufficiens: cum Deus finibus, quos rebus suo decreto præfixit, convenientes & sufficientes naturas & structuras iis dederit, cum ear condidisset: cum addò quævis substantia (anima, spiritus, &c.) consilia & decreta Dei omnia de se ipsa & de omnibus creaturis, omnemque ejus de illis voluntatem, totamque economiam gratiæ, omnia mysteria, Christum, ejusque opera omnia, & omnes suos status & mutationes, quas inde ab initio rerum in ævum subitura est, naturæ suæ per originariam suam constitutionem inscripta habeat necesse sit, evolutura deinceps continuo ea omnia, quæ vulgò extraordinariis & immediatis Dei, & Christi, & Spiritus S. operationibus tribuuntur æque naturaliter, ac quævis communissima, & maxime ordinaria. Jam dictum est, Deum per operationes supernaturales supplere defectus naturales.

stitutione imperfectionem superesse. Quidquid in anima contingit, ab ea dependet, sed non semper dependet ab ejus voluntate; nimium id quidem foret (eee). Nec ipse intellectus id semper cognoscit, aut distinctè percipit. Namque in ea non ordo solum aliquis perceptionum distinctarum animadvertitur, in quo ejus imperium residet, sed etiam perceptionum confusarum, vel adfectuum series intercurrit, in qua servitus ejus cernitur: nec id mirum, anima enim divinitas quædam esset, si nullas, nisi distinctas, perceptiones haberet. Interim & in has perceptiones confusas potestatem adhuc aliquam, licet indirecta ratione, obtinet; tamen enim adfectus suos extemplo immutare nequeat, potest nihilominus haud sine successu e longinquo in id coniti, ut novos sibi adfectus, immò & habitus, comparet. Immò similem quoque potestatem habet in perceptiones magis distinctas, utpote quæ opiniones & voluntates indere sibi indirectè potest, & has, vel illas, a se arcere, judiciumque suum suspendere, vel ulterius promovere. Possumus enim in antecessum modos investigare, quibus, si occasio fuerit, in lubrico iudicii temerarii vestigio consistamus; possumus etiam diverticulum aliquod captare ad differendam sententiam nostram, etiam cum negotii decisio in promptu esse videtur; & quamvis opinio nostra, actusque noster volendi, objecta voluntatis nostræ directè non sint (uti paullo ante notavi) subinde tamen animus cum tempore aptatur ad volendum, immò & ad credendum id, quod modò nec volumus, nec credimus. Tanta est humanæ mentis profunditas (fff).

65. Denique, ut hoc de *Spontaneitate* caput concludamus, dicendum est, animam, si res in rigore sumatur, in se habere principium omnium suarum actionum, immò & omnium suarum passionum; idemque verum esse

X 3

rales, animæ succurrere per suam gratiam, ut eo pertingat, quo per vires naturales pertingere non poterit. Has igitur gratias cum Deus ab initio rerum pro ideali Mundi contemplatione, a se substantiis largiendas esse statuisse, earumque effectus singulos prævidisset, fecit etiam, ut in mundo adspectabili istiusmodi effectus quolibet tempore se exlerent, qui istis effectibus in regno gratiæ responderent: ubicumque autem vires rebus indicæ ad hoc haud sufficienter, præstaretur miraculo id, quod servando huic parallelismo inserviret. Operationes in regno gratiæ divinæ nexui huic rerum includendi, non ab eo excludendi. Ita ferè Defensores Harmon. Præst. respon-

derent. Conf. Comment. de Deo, Mundo, & Homine atque Fato supra cit. §. XLIII.

(eee) Addit Interpr. Lat. „Creaturæ vires transcenderet, & soli Omnipotenti competere potest, qui idem etiam est omniscius, omniaque distinctè cognoscit. Ita fit, ut nunquam eventus ab ejus voluntate aberret. Sed in mente creata non solum ordo, &c.

(fff) Addit Interpr. Lat. „Sed hæc in sententias opinionisque nostras potestas ex ipsa sentiendi statuendique imperfecta ratione oritur. Unde in Deo nulla est, cujus sententiæ per se ratæ sunt, & veritati commensurantur.“

esse in omnibus substantiis simplicibus, per totam naturam diffusis, quam libertas non inest, nisi intelligentibus. Loquendo tamen in sensu populari, juxta ea, quæ adparent, dicendum est, animam quodammodo a corpore, & impressionibus sensuum, pendere; ferè sicut in usu quotidiano, cum de Solis ortu occasuque agitur, cum *Ptolemaeo* ac *Tychone* loquimur, & cum *Copernico* cogitamus.

66. Huic tamen *dependentiæ mutua*, quam inter animam corpusque concipimus, sensus verus & philosophicus tribui potest. Nempe quod harum substantiarum altera pendeat idealiter ab altera, in quantum ratio ejus, quod in una fit, per id, quod in altera est, reddi potest; quod jam tum in decretis divinis locum habebat, ex quo Deus harmoniam, inter eas futuram, præordinavit. Prorsus sicut automatatum istud, quod famuli vicem subiret, a me dependeret idealiter, virtute scientiæ illius, qui, mandata mea futura prævidens, ad præstanda mihi toto die officia id adtemperasset. Cognitio futurarum mearum voluntatum movisset summum hunc artificem ad formandum dein automatatum: meus in illud influxus esset objectivus, illius verò physicus. Scilicet in quantum anima perfectionis aliquid & cogitationes distinctas habet, Deus animæ corpus aptavit, effectique per anticipationem, ut corpus ad exsequenda animæ jussa moveretur: & in quantum anima imperfecta est, & perceptiones habet confusas, Deus animam adtemperavit corpori, ita ut anima per adfectiones, a repræsentationibus corporeis ortum ducentes, inclinari se finat: id quod eundem effectum, eandemque adparentiam, præstat, ac si unum ab altero immediatè, perque influxum physicum, dependeret. Fit verò propriè per cogitationes confusas, ut anima sibi corpora circumstantia repræsentet. Et idem intelligendum est de omnium substantiarum simplicium actionibus. Scilicet quælibet censetur agere in aliam pro mensura suæ perfectionis, quamvis id non, nisi idealiter fiat, & in rationibus rerum, in quantum Deus unam substantiam alteri juxta cujuslibet perfectionem imperfectionemve adtemperavit: quamvis actio passioque in creaturis semper mutua sint, quia rationes, quæ ad eventum distinctè explicandum faciunt, quæque ejus existentiam promoverunt, partim ab una harum substantiarum, partim ab altera sumi debent, cum perfectiones imperfectionesque semper mixtae sint & divisa. Inde fit, ut perfectionis nomine *actionem*, imperfectionis *passionem* rebus tribuamus.

67. Interim qualemcunque in actionibus voluntariis dependentiam concipiamus, si vel necessitatem absolutam & mathematicam haberent (quam non habent), exinde tamen haud sequeretur, non superesse tantum libertatis, quantum ad præmiorum poenarumque justiciam æquitatemque faciendam requireretur. Verum quidem est, non aliter vulgò loquimur, ac si necessitas actionis omne meritum, omnem laudis & vituperii, præmii ac poenæ, rationem tolleret: sed fatendum est, hanc consequentiam non esse usquequaque exactam. Ego quidem a *Bradwardini*

dini (ggg), *Wiclefi*, *Hobbesii*, & *Spinozæ*, opinionibus alienissimus sum, qui necessitatem hanc rerum omnino mathematicam docere videntur, quam satis superque, ac fortè clariùs, quàm vulgò solet, a me refutata arbitror: interim tamen semper veritati litandum, nec dogmati cuiuspiam imputandum est id, quod ex illo non sequitur. Præterea hæc argumenta nimium probant, cum etiam contra necessitatem hypotheticam valerent, & sophisma pigrum a vitio absolverent: necessitas namque absoluta seriei causarum hac in parte nihil ad infallibilem necessitatis hypotheticæ certitudinem adderet (hhh).

68. Primò igitur inficias ire nemo potest, licitum esse furiosum occidere, quando aliter illum a nobis propulsare nequimus. Sed & animantia venenata, vel valdè noxia, quamvis citra culpam suam talia sint, perimere licitum, immò sæpè necessarium esse, quivis fatebitur.

69. Secundò, bruto, quamvis ratione & libertate destituto, poenas infligimus, cum id ad correctionem ejus quid conferre posse judicamus; sic canes, & equi, mulctantur, idque felici cum successu. Nec minus animalibus gubernandis præmia profunt, nam esurienti animali alimenta præbens, ab eo obtinebit, quod alioqui nullo pacto extorserit (iii).

70. Tertiò, infligerentur etiam belluis poenæ capitales (in quibus non amplius de correctione luentis belluæ agitur) si ista poena exemplo esse posset, aliasque terrere, ut a noxa cohiberentur. *Rorarius*, Libro de brutorum ratione (kkk), memorat, leones in Africa cruci adfigi, ut leones cæteri ab urbibus, locisque frequentioribus, arceantur; & se, dum per

(ggg) *Thomas de Bradwardina*, Theolog. & Mathem. Anglus, ob insignem eruditionem *Doctor profundus* vocatus, natus A. 1290. circa A. 1355. mortuus. Post varia munera Archiep. Cantuariensis factus est. Scripsit *Libros tres de causa Dei & de veritate causarum contra Pelagianos*, editos ab Henrico Savilio, Londini, 1618. fol. Opus item de *Geometria speculativa & Arithmetica*, &c.

(hhh) *Interpr. Lat.* „Nam, quod ad hoc, absoluta necessitas hypotheticæ, aut seriei causarum infallibili, nihil incommodi superadderet. Et verò facile ostendi potest, quantamcunque necessitatem, unde coactio abest, & ubi deliberatio adest, non omnem præmii poenæque rationem tollere.“

(iii) Generale instrumentum est escæ, cum parent, copia; cum abnuunt, denegatio.

Quis expeditis Psittaco suum χυψα?
Corvos quis olim concavum salutare?
Picisque docuit nostra verba conari?
Magister artis, ingenique largitor,
Vener, negatas artifex sequi voces.

Ita Balearica gens narratur non prius cibum pueris præbuisse, quàm propositum scopum tetigissent. Et

pueris dant crustula blandi
Doctores, elementa velim ut discere
primæ.

Scribit idem *Vir ill.* in *Methodo discendæ docendæque Jurisprud. Pars. General. §. 6.*

(kkk) *Hieron. Rorarius*, Exlegatus Pontif. Clem. VII. Ejus Libros duos: *Quod animalia bruta ratione melius utantur hominibus*, *Gabr. Naudæus* Parisiis A. 1642. in 8. cum sua Præf. edidit; nuper recudi fecit *Ge. Henr. Ribovius* Helmst. 1728.

per agrum Juliacenſem iter feciſſet, vidiffſſe lupos iſthic, furca ſuſpenſos, quò greges eſſent eo tutiores. Reperiuntur in pagis homines, qui ædium portis aves prædatrices adſigunt clavis, rati, ejuldem generis aves hoc pacto non facile acceſſuras. Non ineptè ſuſciperentur hæc omnia, ſi quidem prodeſſent.

71. Quartò igitur, cum certum & experientia comprobatum ſit, poenarum metum, ſpemque præmiorum, hominibus a malo abſterrendis, & ad bonum compellendis, prodeſſe; adhiberentur ea jure meritoque, etiamſi homines ex neceſſitate agerent, qualiſcumque demum iſta foret neceſſitas. Obijcies, ſi bonum aut malum ſit neceſſarium, vanum eſſe illi obtinendo vel impediendo adhibere media: verum jam ſuprà, de ſophiſmate ignavo diſſerentes, reſpondimus. Si bonum aut malumve abſque his mediis neceſſarium foret, utique media forent inutilia; ſed non ita ſe res habet. Hæc bona & hæc mala non, niſi opitulantiſſimis hiſce mediis, eveniunt, & ſi eventus hi eſſent neceſſarii, media partem efficerent cauſarum, a quibus neceſſarii efficerentur; cum nos experientia doceat, metu aut ſpe impediſſe malum, aut promoveri bonum. Itaque obſectio iſta ſerè nihil a ſophiſmate ignavo diſcrepat, quod adverſus eventuum futurorum certitudinem æquè ac neceſſitatem obmoveret. Unde dici poteſt, obſectiones hujusmodi ex æquo pugnare & contra neceſſitatem hypotheticam, & contra neceſſitatem abſolutam, & adverſus ambas tantundem evincere, hoc eſt, omninò nihil.

72. Magna inter *Bramhallum* Episcopum & *Hobbeſium* olim controverſia interceſſit, inchoata, dum Pariſiis ambo degerent, & poſt utriuſque reditum in Angliam continuata; Auctoris utriuſque ſcripta de hoc argumento omnia, Londini Anno MDCLVI. unum in volumen in quarto collecta, prodire, Anglico idiomate, nec, quod ſciam, traduſta, nec Latinorum *Hobbeſii* Operum collectioni inſerta. Lecta mihi aliàs recuperavi nuper, & notaveram jam olim, *Hobbeſium* abſolutam rerum omnium neceſſitatem planè non probaſſe, ſed ſatis oſendiſſe duntaxat, neceſſitatem non omnes divinæ humanæ juſtitiae regulas evertere, nec penitus exercitium virtutis hujus ſupplantare.

73. Eſt tamen quædam juſtitiae ſpecies, & certum quoddam præmiorum poenarumque genus, quod non tam facile adplicari poſſe videtur iis, qui ex abſoluta neceſſitate agerent, ſi hæc daretur. Ea nempe juſtitiae ſpecies, quæ nec emendationem delinquentis, neque exemplum, neque mali reparationem, pro ſcopo habet. Hæc juſtitia fundatur in ſola convenientia, certam aliquam ſatiſfactionem in expiationem actionis pravæ exigente. Sociniani, *Hobbeſius*, alique nonnulli, hanc juſtitiae punitivæ ſpeciem haud admittunt, quæ propriè vindictiva eſt, quamque Deus multis in caſibus ſibi reſervavit, & quam tamen cum iis, qui alios gubernandi jus habent, ſubinde communicat, ac per ipſos exercet, dummodo ex ratione, non ex adfectu, agant. Sociniani juſtitiam iſtam fundamento

mento carere arbitrantur; verum fundata ſemper eſt in relatione quadam convenientiae, quæ ſatiſfacit non ſolùm offenſo, ſed etiam ſapientibus, eam cernentibus; quemadmodum elegans concentus muſicus, aut egregium opus architectonicum mentibus non illiberalibus probatur. Et ubi ſapiens Legiſlator minatus eſt, & ut ita loquar, poenam promiſit, ad conſtantiam ejus pertinet, actionem non relinquere prorsus impunitam; etiamſi poena nemini ultra corrigendo utilis foret. Sed & quavis nihil promiſiſſet, ſatis eſt, convenientiam adeſſe, quæ ad faciendum iſtud promiſſum impellere potuerit, cum ſapiens nihil, niſi quod conveniat, promittat. Et dici quoque poteſt, certam quandam hic compensationem præſtari menti, quam perturbatio ordinis offenderet; niſi puniſſio quid ad inſtaurandum ordinem conferret (III). Conſuli etiam poſſunt ea, quæ *Grotius* contra Socinianos de Jeſu Chriſti ſatiſſactione ſcripſit, una cum *Crellii* reſponſione (mmm).

74. Hac ratione damnatorum poenæ perdurant, etiam dum malo averſendo non amplius proſunt; pariter & beatorum præmia perdurant, etiam dum ad confirmandos eos in bono nihil amplius conferunt. Interim tamen dici poſſunt damnati novos ſibi ſemper ob nova peccata dolores accerſere, beati verò nova ſibi ſemper gaudia ob novos in bono progreſſus procurare, cum utrumque in principio convenientia fundatum ſit, per quam res ita conſtitutæ ſunt, ut malam actionem poena ſponte conſequatur. Nam juxta regni utriuſque, finalium & efficientium cauſarum, paralleliſmum, judicare fas eſt, Deum in Univerſo ſtabiliviſſe connexionem inter poenam vel præmium, & inter pravam vel rectam actionem; ita ut priorem ſemper trahat poſterior, ac virtus vitiumque ſuum ſibi præmium poenamque procurent, vi ſeriei rerum naturalis, quæ ſpeciem continet harmoniæ præſtabilitæ adhuc aliam ab illa, quæ in animæ corporiſque commercio cernitur (nnn). Nam, ut verbo dicam, quidquid Deus facit, perfectè harmonicum eſt, uti ſuprà notavi. Fortaſſis igitur hæc convenientia ceſſaret illorum reſpectu, qui ex neceſſitate abſoluta, ſine vera libertate contingentiae, agerent; & hoc caſu ſola juſtitia correctiva, non

Tom. I.

Y

non

(III) Doctrinam hanc nobiliſſimam de ſine poenarum inferno, citatis etiam verbis hiſce *Leibnitianis*, ſolidè adſtruit contra *Democritum* Cel. Canzium, Tr. de Civitate Dei, S. IV. C. IV. §. 805 -- 810.

(mmm) *Hug. Grotii* Defenſio fidei Catholice de Satiſſactione Chriſti adverſus *Fauſtum Socinum* Senenſem, Lugdun. 1617. in 8. ſæpius dein reſuſa. *Crellii* Reſponſio ad *Grotii* Librum exiſtat in Bibliotheca Fracorum Polonorum, poſt *Fauſti Socini* Scrip-

ta. Judicia Eruditorum de utroque ſcripto v. ap. Ven. *Buddeum*, Iſag. Theol. p. 1356 & 1357. Natus autem eſt *Jo. Crellius* A. 1590 d. 20. Jul. *Helmetzheimii* in Francon. de natus A. 1633. d. 11. Jun. *Racoviz*: Vitam illius, in cit. Bibliotheca repertam, ſcripſit *Joach. Paſtorius*, Med. Doct.

(nnn) V. laud. *Canzium* de puniendi genere naturali, arbitrario ſenſu ſtriſſo, & arbitrario ſenſu ſtriſſiſſimo, diſſerentem, & 815. -- 817.

non verò iustitia vindicativa, locum haberet. Ita sensit Vir celebris, *Hermannus Conringius* (ooo) in Dissertatione, quam vulgavit de eo, quod iustum est. Et reverà rationes, quibus in suo de Fato libro jam usus est *Pomponatius*, ut poenarum & præmiorum utilitatem probaret, etiam si omnia in actionibus nostris fatali necessitate evenirent, emendationem duntaxat spectant, non satisfactionem, καὶ δὲ αὖτε τιμωρίαν. Itaque adparatus duntaxat gratiæ bestiae, quorundam criminum complices, interficiuntur, uti perduellium ædes solo æquantur, terroris nempe incutiendi causâ. Actus igitur est iustitiæ correctivæ, in quo iustitia vindicativa locum non invenit.

75. Sed curiosæ magis, quàm necessariæ, quæstioni discutiendæ nunc non immorabimur, cum satis monstraverimus, istiusmodi necessitatem ab actionibus voluntariis abesse. Utile tamen fuit ostendere, solam libertatem imperfectam, hoc est, quæ non, nisi a coactione, immunis est, sufficere ad fundandum hoc genus poenarum atque præmiorum, quæ ad mali evitacionem emendationemque tendunt. Unde etiam patet, aliquos homines, ingenio pollentes, quibus omnia esse necessaria persuasum est, immeritò negare, laudari quoniam aut vituperari, præmio aut poena adfici debere. Puto, eos ingenii sui ostentandi ergo id tantum iactare; ratio prætenditur, quòd, cum omnia sint necessaria, nihil remaneat in nostra potestate. Sed ratio ista lubrico planè fundamento innititur: actiones necessariae adhuc in nostra potestate forent, saltem in quantum facere eas aut omittere possemus, cum spes vel timor laudis aut vituperii, voluptatis aut doloris, eò nostram voluntatem impellerent: sive impulsissent necessariò, sive impellendo spontaneitatem, contingentiam ac libertatem, ex æquo integras, reliquissent. Ita ut laudes ac vituperia, præmia poenæque, magnam utilitatis suæ partem retenturæ semper forent, etiam si nostræ actiones veræ necessitati essent obnoxie (ppp). Nam bonas etiam malasque

(ooo) *Herm. Conringius*, Nordens in Comitatu Friſiæ Orientalis A. 1606. natus, A. 1681. d. 12. Dec. denatus, Prof. Helmſt. ob varia insignia scripta historica & politica celebratissimus. V. *Reimanni Hist. Litt. Vol. V. p. 246. ſqq.*

(ppp) Quarto loco addit Theologus Catholicus, cujus verba Præfationi leguntur inserta. Non placet, quod §. 75. dicitur, quòd laudes ac vituperia, præmia poenæque, magnam utilitatis suæ partem retenturæ semper forent, etiam si nostræ actiones veræ necessitati subjacerent. Defendit Interpretes Latini. Virum ill. sequentem in modum: Quòd laudes ac vituperia, præmia poenæque,

magnam utilitatis suæ partem retenturæ semper forent, etiam si nostræ actiones veræ necessitati subjacerent, audiat *Sforza Pallavicinus* demum Cardinalis in 1. 2. disp. 7. qu. 1. art. 3. num. 1. Sciendum est, inquit, aliquibus viſam esse adeò manifestam libertatem, non solum in genere, sed humanam & nostram, ut ridiculum existimaverint velle illam demonstrare, sicut Aristoteles dixit: de iis, qui conabantur demonstrare naturam esse; nisi enim, inquit, daretur in nobis libertas, frustra inter homines essent consilia, preces, leges, poenæ, præmia, &c. quæ tamen valde prodesse in ordine ad movendam humanam voluntatem patet:

lasque qualitates naturales laudare & vituperare possumus, in quibus voluntas locum non habet, in adamante, in homine: & is, qui dixit, *Ca-*
Y 2 *tonem*

patet experientia. Sed hoc argumentum; ut subtiliter vidit Buridana 3. Ethic. qu. 1. est infirmum, quod probatur tum a posteriori, tum a priori. A posteriori quidem, quia per idem argumentum evinceretur libertas in brutis, quandoquidem bruta ipsa & verberibus coercuntur, & illicio alicujus voluptatis facile trahuntur. Ratio autem a priori est, quia ex prædicto argumento excluditur tantummodò illa necessitas, quæ cæco modo nos traheret ad operandum, ita ut cognitio nihil influeret, & impertinenter se haberet ad nostram operationem. At non excluditur illa necessitas, quæ proveniret nobis ex præponderantia cognitionis determinantis nostram voluntatem ad unum, sicut cognitio bruti determinat adpetitum bruti. Contra hunc enim dicendi modum perinde valet argumentum supra positum, ac valeret ad probandum non esse necessarium, sed liberum Soli, quòd mundus ab eo per certa temporis intervalla illuminetur & obscuraretur, sic argumentari: Si hoc efficere esset Soli necessarium, frustra in ordine ad hunc effectum daretur ortus & occasus Solis in cælo. Quæ argumentatio nihil concluderet, nam & ipse ortus & occasus Solis in cælo est causa quadam necessaria, habens talem necessarium effectum. Si quis ergo putaret, omnes voluntates necessariò eligere id, ad quod magis inclinantur in actu primo per motionem intellectus, ex una parte non solum nostram, sed omnem planè libertatem destrueret, & ex alia parte satis explicaret utilitatem legum, poenarum, præmiorum, &c. Secundum patet, nam adhuc hæc omnia prodesse ad hoc, ut intellectus magis moveret ad unam partem, quàm aliam. Primum quoque probatur, nam prima motio intellectus antecedit omnem actum voluntatis non est libera, sed necessaria, ut patet. Ea verò posita, necessariò sequeretur motio ipsius voluntatis, & ab illa necessariò provenirent cæteri effectus; ergo nullus reperiretur effectus, qui non oriretur necessariò ex sua causa; neque esset assignabile aliquid, quod

fuisse simpliciter indifferens ad contingendum vel non contingendum. « Hactenus *Pallavicinus*, qui post hæc eodem articulo contingentiam aliquam in rebus, & articulo 6. libertatem in nobis naturaliter demonstrari, ingeniosis more suo argumentis ostendit, quorum aliqua referemus in notis.

De cætero *Leibnizius* §. 73. fatetur esse quandam iustitiæ speciem, & certum quoddam præmiorum poenarumque genus, quod non tam facile possit applicari videatur iis, qui ex absoluta necessitate agerent, si hæc daretur: eam nempe iustitiæ speciem, quæ nec emendationem relinquentis, neque exemplum, neque mali reparationem pro scopo habeat. Hæc iustitia, inquit, fundatur in sola congruentia exigente certam aliquam satisfactionem in expiationem actionis præviæ, & hæc congruentia, ait §. 74. fortasse cessaret illorum respectu, qui ex absoluta necessitate agerent sine vera libertate contingentia. Unde §. 75. profitetur, se ostendisse solam libertatem imperfectam, sive eam, quæ non nisi a coactione immunis est, sufficere ad fundandum hoc poenarum præmiorumque genus, quod ad bonum excitat, & ad mali evitacionem emendationemque tendit.

Denique in Animadversionibus in *Lia* brum *Guilielmi Kingii* de Origine Mali (quæ est appendix secunda Tentaminum) §. 17. ad hanc Objectionem: „Peccatum juxta nostram sententiam non idèd vituperaretur, aut puniretur, quia meretur; sed quia vituperium & punitio conferunt ad illud impediendum, cum tamen homines amplius aliquid exigant, nempe satisfactionem pro crimine, etiam si hæc ad emendationem exemplumque nihil omnino conferat, prorsus sicut homines jure postulant, ut sincera gratitudo a vera beneficii præteriti agnitione, non a beneficii novi percipiendi intuitu, proficiatur. « Respondet illustris noster Auctor: Hæc obiectio præclaras & solidas cogitationes continet, sed nos ea minimè tangit, &c. Tandem addit, veram

nonem *Uicenfem* virtuti convenienter egisse naturæ suæ bonitate, nec aliter agere potuisse, credidit ipsum magis laudasse (qqq).

76. Difficultates, quas hæcenus remove adlaboravimus, ferè omnes Theologiæ naturali & revelatæ communes sunt. Nunc ad ea veniendum est, quæ articulum aliquem revelatum spectant, Electionem nempe aut Reprobationem hominum, cum Gratia Divinæ œconomia vel negotio ratione actuum misericordiæ, aut iustitiæ Dei. Sed dum præcedentibus objectionibus respondimus, aditum ad eas, quæ restant, solvendas patefecimus. Quod animadversionem nostram superiorem (*Discursus prælimin.* §. 43.) confirmat, pugnam videlicet hic potius esse inter veras Theologiæ naturalis & falsas humanarum probabilitatum rationes, quam inter Fidem revelatam & Rationem. Vix enim hoc in argumento ulla contra Revelationem difficultas est, quæ nova sit, nec ab iis, quæ contra veritates, Ratione notas, objici queunt, oriatur.

77. Cum igitur omnium ferè partium Theologi in hoc de Prædestinatione & Gratia argumento inter sese diffideant, & sæpè ad eandem objectiones diversâ pro cuiusque principiis responsa adferant (rrr); non possumus non delibare huiusmodi controversias, inter eos celebratas. Generatim dici potest, alios Deum considerare modo magis metaphysico, alios modo magis morali: & aliàs jam observatum est, Contraremonstrantes priorem modum amplecti, Remonstrantes posteriorem (sss). Verum,

veram proprieque dictam iustitiam vindicativam, quæ ultra medicinam progreditur, plus aliquid ponere, nempe intelligentiam libertatemque peccantis, &c.

(qqq) Hic genitus (M. CATO, de quo in antecedd.) proavo M. Catone, principe illo familiæ Porcia, homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio diis, quàm hominibus, propior, qui nunquam rectè fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat, cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet iustitiam; omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit, ait *Vellejus Paterculus* Lib. II. c. XXXV. 2.

(rrr) Addit *Interpr.* Lat. quæ non tantum in revelatione, sed etiam in ratione fundantur, & a *Belio* nostro inprimis ad Rationem reprimendam adferuntur.

(sss) Princeps eorum, qui Remonstrantes vocantur, est *Jacob. Arminius*, qui quidem solum in doctrina de Prædestinatione a recepta Ecclesiæ Reformatæ doctrina discessit, & a Socinianismo, in cuius suspensionem Sectatores ejus, deinceps vene-

runt, uti credere par est, immunis fuit. Natus est autem *Jac. Arminius*, Veteraquinus Batavus, A. 1560. denatus A. 1609. d. 19. Oct. uti suprâ diximus p. 99. n. xxx. Ejus Opera Theologica conjunctim recula prodire Francof. 1635. 4. quibus *Perri Berti* de Vita & Obitu ejusdem Oratio præmittitur. *Matthias Martinus*, in *Epist. ad Contr. Vorstium* hoc elogio eum condecorat. Mihi, ait, Vir vilis est verè Dei timens, eruditissimus, & in controversiis Theologicis exercitissimus, & in Scripturis potens: & valde circumspèctus & solers in Philosophicis terminis ad res Theol. adcommodandis. De ejus erroribus, an, qui, quanti, & quot sint, nondum ego cognoscere potui. Deus novit, quid sit rei. V. *Præstantium ac Eruditum Virorum Epistolæ Ecclesiasticæ & Theologicæ varii argumenti*, *Amst.* 1660. ed. p. 311. Inter eos, qui se Remonstrantibus opposuerunt, præcipuus est *Franciscus Gomarus*, variis huc spectantibus scriptis insignis, uti de *divinæ Prædestinationis objecto*, *Amst.* 1650. 8. ed.

Verum, ut ritè res instituatur, æqualiter tueri oportet, hinc independentiam Dei & dependentiam creaturarum, illinc iustitiam bonitatemque divinam, quæ Deum a se ipso, voluntate, intellectu, sapientia sua, dependere facit.

78. Sunt Auctores eruditi, beneque animati, qui, principalium utriusque partis rationum robor repræsentaturi, ut ambabus tolerantiam mutam persuadeant, arbitrantur, controversiam totam ad hoc momentum capitale reduci, videlicet, quis Dei, decreta sua sancientis in relatione ad homines, primarius fuerit scopus? utrùm unice ea tulerit ad stabiliendam gloriam suam, manifestando sua adtributa, &, finis hujus adipiscendi gratiâ, magnum illud creationis & providentiæ schema formando; an verò substantiarum intelligentium, quas creare statuerat, motus voluntarios respexerit, considerando nimirum id, quod diversis sub circumstantiis & positionibus, in quibus cernerentur, electuri & secuturi essent, & decreta sua iis adtemperando. Videntur mihi duæ illæ responsiones, quæ, tanquam oppositæ inter se invicem, ad ingentem hanc quæestionem dari solent, facile conciliari posse, & consequenter, si huc omnia recidunt, partes, tolerantia nullius egentes, in rem ipsam consentire. Sanè Deus, creandi Mundi decretum formans, unice statuit perfectiones suas modo quo posset efficacissimo, & magnitudine, sapientia, & bonitate sua, dignissimo, manifestare & communicare. Sed ob id ipsum omnes creaturarum adhuc purè possibilium actiones considerare necesse habuit, ut schema quàm convenientissimum formaret. Præstanti Architecto similis est, qui, propositâ sibi insignis palatii construendi voluptate vel gloriâ, omnia, quæ fabricam illam ingredi debent, formam & materiam, locum, situm, media, operas, impendia, secum animo reputat, antequàm de tota re capteret consilium. Sapiens namque, dum opera sua delibet, finem a mediis sejungere nequit, nec finem sibi proponit ullum, nisi media ejus obtinendi præsto esse noverit.

79. Nescio, an forsitan adhuc supersint, qui sibi imaginentur, ex eo, quòd Deus sit absolutus rerum omnium Dominus, inferri posse, quòd omnia, quæ extra ipsum sunt, ipsi sint indifferentia; quodque, nullâ aliorum habitâ ratione, se solum ipse spectaverit, atque ita sine causa ulla, sine delectu, sine ratione, quosdam felices reddiderit, alios infelices (ttt). Verum hoc de Deo docere est. sapientiam ei bonitatemque tollere. Ac sufficit nobis observare, eum, dum se ipse spectat, nec quidquam eorum, quæ sibi debet, negligit, censendum etiam esse, creaturas suas curare, iisque uti modo ad ordinem maxime adcommodato.

Y 3

Quò

(ttt) Addit *Interpr.* Lat. Eamque fortasse sententiam respexere, quos §. præcedente bißidum controversiæ totius caput exponere voluisse diximus. Sed talis Doctrina vix ampliùs Sectatores habet alicujus momenti, eam de Deo docere, &c.

Quò magis enim Princeps magnus ac bonus gloriæ suæ rationem habet, eò magis subditos suos felices præstare cogitabit, quantumlibet Monarcharum omnium foret absolutissimus, quantumvis ejus subditi nata servituti principia, homines proprii (uti Jurisconsulti loquuntur) & arbitrarie ejusdem potestati penitus subiecti forent. *Calvinus* ipse, alique nonnulli ex acerrimis absoluti Decreti defensoribus, placare monstrarunt, Deum habuisse *magnas & justas rationes* electionis suæ ac dispensationis gratiarum suarum, quanquam sigillatim nobis haud perspectas: & pro amore judicandum est, rigidissimos quoque Prædestinatores a ratione & pietate instructiores esse, quàm ut ab hac sententia longius recedant.

80. Nulla igitur de hoc argumento controversiæ ferra recipienda erit (uti spero) cum hominibus, a ratione non prorsus abludentibus; magnum tamen semper intercedet adhuc inter eos, qui Universalistæ & Particularistæ dicuntur, dissidium circa ea, quæ de Gratia & Voluntate Dei docent. Interim & hic quoque eo quodammodo propendet animus, ut credam, controversiam inter eos adeò inflammata de divina omnes homines salvandi voluntate (si a controversia de *Auxiliis Gratia* eam separamus) verborum potius esse, quàm rerum. Nam sufficit considerare, quòd Deus, & quivis alius sapiens beneficus, in omne bonum, quod fieri possit, inclinatur, & quod hæc inclinatio porportionalis sit præstantiæ boni, idque (si objectum respiciatur in præcisione & per se) per voluntatem antecedentem, uti vocant, sed quæ non semper pleno suo effectu abundat, propterea quòd sapiens iste multas insuper alias inclinationes habere debet. Atque sic ex omnium simul inclinationum concursu conflatur & efficitur id, quod plenam ejus decretoriamque voluntatem adpellamus, quemadmodum supra explicavimus. Itaque cum antiquis optimè dici potest, Deum velle omnes homines salvos præstare vi voluntatis suæ antecedentis, non autem vi voluntatis suæ consequentis, quæ nunquam effectu suo destituitur. Quodsi, qui voluntatem hanc universalem inficiantur, nolint inclinationem illam antecedentem vocari voluntatem, de solo nomine litigant.

81. At alia magis in rem quæstio est circa Prædestinationem ad vitam æternam, & circa omnem aliam Dei destinationem, utrùm scilicet hæc destinatio absoluta sit, an respectiva? Est destinatio aliqua ad bonum & ad malum: & quia malum aliud est morale, aliud physicum, inter omnium partium Theologos convenit, ad malum morale destinationem esse nullam, hoc est, neminem ad peccandum a Deo destinari. Quod maximum malum physicum, nempe damnationem, adinet, distinguere potest inter destinationem & prædestinationem; nam prædestinatio videtur in se includere destinationem aliquam absolutam & anteriore consideratione bonarum vel malarum actionum eorum, quod ea respicit. Atque ita Reprobis dici possunt *destinati* ad damnationem, quia cognoscuntur impenitentes. Verum non æquè dici possunt *prædestinati* ad damnationem, non enim

enim datur reprobatio absoluta, cum ejus fundamentum sit impenitentia finalis prævisâ.

82. Verum quidem est, dari quosdam Auctores, qui contendunt, Deum, misericordiam & justitiam manifestaturum secundum rationes se dignas, nobis verò ignotas, adsumisse electos, & repudiasse adeò reprobos, ante omnem considerationem peccati, ipsius etiam *Adami*; ipsum post hoc demum decretum consultum judicasse permittere peccatum, ut binas illas virtutes suas exercere posset, ac proinde illis, ad ipsos salvandos, in Jesu Christo gratias decrevisse, his verò eas denegasse, ad ipsos puniendos: & hinc Auctores isti dicuntur *Supralapsarii*, quia secundum illos, decretum puniendi præcedit cognitionem existentiae futuræ peccati. Sed inter eos, qui se Reformatos nuncupant, opinio hodie communior, cui etiam Synodus Dordracena favet, est Infralapsariorum, *S. Augustini* (uuu) sententiæ satis consentanea, quæ vult, Deum, postquam peccatum *Adami*, generisque humani corruptionem, permittere justis de causis, sed nobis absconditis, statuisset, tum demum misericordiam suam tactum, elegisse quosdam e massa illa corrupta, ut gratuito ob meritum Jesu Christi salvarentur; justitiâ verò suâ impulsam reliquisse alios, ut punirentur damnatione, quam merebantur. Hinc apud Scholasticos ii soli, qui salvantur, dicebantur *Prædestinati*, Reprobati verò *Præfuiti*. Fatendum quidem est, ex Infralapsariis quosdam, ut alios taceam, loqui quandoque de Prædestinatione ad damnationem exemplo *Fulgentii* (xxx) & ipsius *S. Augustini*; sed id illis nihil aliud significat, quàm destinationem, nec quidquam prodest rixari de vocabulis, quanquam hæc olim ansa fuerit malè mulctandi *Godeschalcii* illius, qui circa medium noni sæculi famam habuit, quique nomen *Fulgentii* adsumsit, ut se indicaret Auctorem istum sequi (yyy).

83. Quod

(uuu) Scribens: *Ex Adæ origine damnata velut massa una merita damnationi tradita, fecit Deus alia in contumeliam vasa ira: alia in honorem vasa misericordiae: illis reddens, quod debetur in pena; istis, quod non debetur in gratia.*

(xxx) *Fulgentius*, Episcopus Ruspenfis in Africa, A. 468. natus, diem suum obiit A. 533. Contra Arianos inprimis fortiter stetit, variis scriptis clarus, ut *De duplici prædestinatione ad gloriam & ad penam; De Trinitate, &c.* Contra Semi-Pelagianum *Fauftum*, Rejensem Episc. Libr. VII. de gratia Dei & Libero Arbitrio, qui quidem non amplius existant. Edita illius Opera sunt Parisiis A. 1684, quibus

præmittitur Auctoris Vita, a Ferrando; Diacono Carthaginensi, conscripta.

(yyy) *Godeschalcus*, s. *Gotteschalcus*, Monachus Germanus, sua de prædestinatione & absoluto reprobationis decreto; deque gratia, &c. doctrina nimis curiosa, magnos in Ecclesia occidentali dedit strepitus, donec ipse, secundum decretum: in conventu Episcoporum, apud Carissimum habito, conditum, sacerdotali dignitate spoliatus, ergastuloque inclusus est, & verberibus durissimis castigatus, dum Librum, quo errores suos complexus erat, *De Prædestinatione*, ipsemet flammis traderet. *Budd.* in Isag. p. 1109. In carcere animam efflavit A. 870.

83. Quod destinationem electorum ad vitam æternam adinet, Protestantes æquè, ac Ecclesiæ Romanæ addiciti, multum inter se digladiantur, num Electio sit absoluta, an verò fundetur in prævisione fidei vivæ, ejusdemque finalis. Ii, qui Evangelici vocantur, hoc est, Confessionis Augustinæ sequaces, posterius adserunt, creduntque, non recurrendum ad causas Electionis occultas, quando manifesta causa, in Pandectis sacris indicata, reperiri potest, nempe fides in Jesum Christum; videturque ipsis prævisio causæ etiam esse causa prævisionis effectus. At qui Reformati nominantur, aliter sentiunt, fatenturque, salutem quidem oriri a Fide in Jesum Christum, sed observant, sæpè causam, effectui priorem in executione, esse posteriorem in intentione, uti cum causa est medium, & effectus est finis. Itaque quæstio est, utrum fides hominis, an verò salvatio sit anterior in intentione Dei, hoc est, an prius velit hominem salvum facere, quam fidelem (zzz)?

84. Hinc patet, quæstionem inter Supralapsarios & Infralapsarios ex parte, tum deinde hos inter & Evangelicos, eò redire, ut benè concipiatur ordo, qui est in decretis Dei. Fortasse disputatio hæc tota uno ictu amputari posset, cunctis ritè expensis statuendo, omnia Dei decreta, de quibus agitur, esse simultanea non tempore solum, de quibus agitur, sed etiam in signo rationis, vel in ordine naturæ. Et certè, Formula Concordiæ, post loca quædam *S. Augustini*, & salutem, & media, eò perducunt, uno eodemque decreto Electionis complexa est. Ut autem simultaneitas ista destinationum, sive decretorum, de quibus agitur, melius ostendatur, recurrendum est ad methodum, qua plus simplici vice jam usus sum, quæ huc redit, ut Deus, antequam quidquam decerneret, inter alias rerum series possibiles consideraverit eam quoque, quam

(zzz) In cit. ad §. 77. Collectione Epp. *Petrus Baro* tres has de Prædestinatione sententias in compendio exhibet p. 41. seqq. & tertiam quidem ita effert p. 44. Deum velle omnes homines servari, neminemque perire, & Christum pro omnibus esse mortuum, ideoque Deum neminem unquam odisse, nec odisse proposuisse, quatenus hominem a se factum, sed tantum quatenus peccatorem: immò omnibus in Adam lapsis & peccatoribus Christum promississe & misisse, qui caput Serpentis contereret, & quod perierat, repararet: ideoque etiam voluisse, ut omni creaturæ, id est, cuivis homini, Evangelium adnunciaretur, ut omnes & singuli ad agnitionem veritatis pervenire & servari possent, quam Dei voluntatem Patres an-

tecedentem vocant. Itaque quoddam serventur ex Deo, meraque ejus gratiæ, id esse: quoddam autem alii damnentur, ex eorum id malitiæ & pravitæ existere; quæ consequens Dei voluntas dicitur; sequitur etenim hominum in peccato perseverantium impoenitentiam. Et post pauca: Hæ igitur sententiæ sic inter se consentiunt & dissentiunt, ut prima & secunda damnationis & salutis necessitates includant, & hominibus imponant. Tertia non item. Sed hæc Prædestinationem, licet sit ipsa apud Deum immutabilis, negat tamen immutabiles reddere hominum voluntates, necessitatemque illis inferre, ne Deum auctorem peccati, hominumque exitii, faciat &c.

postea adprobavit, in cujus idea repræsentabatur, quomodo protoplasti peccaturi essent, posteritatemque suam depravaturi, quo pacto Jesus Christus humanum genus esset redempturus, quomodo pars, variis gratiæ viis adjuta, ad fidem finalem &c. ad salutem perventura, & quomodo alii, vel cum, vel sine iisdem aliisve gratiæ donis, perseveraturi in peccato &c. damnandi essent; ut Deus censeatur non adprobasse hanc seriem, nisi ubi totam sigillatim expendisset, atque adeo nihil decretorie statuisse circa salvandos vel damnandos, nisi prius omnibus eam ingredientibus ponderatis, & cum contentis aliarum quoque serierum possibilium comparatis. Itaque id, quod pronunciat, totam simul seriem respicit, cui duntaxat existentiam decernit (aaaa). Ad alios vel alio modo salvandos, necesse fuisset, aliam omnino seriem generalem eligi, omnia enim tria serie qualibet connexa sunt. Atque in hoc rem concipiendi modo, qui sapiente dignissimus est, cujus actiones quam fieri potest maxime consentiunt, non nisi unum decretum Dei totale locum habet, nempe decretum creandi talem Mundum, quod quidem decretum totale æqualiter omnia decreta particularia complectitur, nullo inter illa ordine relicto; quamvis ex alio capite dici possit, quemlibet actum particularem voluntatis antecedentis, in collectione totali contentum, habere suum pretium atque ordinem pro mensura boni, in quod actus iste inclinatur. Sed hi actus voluntatis antecedentis decreta non adpellantur, cum necdum sint infallibiles (bbbb), & successus eorum a collectione totali dependeat. Re ita sumpta, omnes difficultates, quæ circa hoc argumentum adferri possunt, ad eas recidunt, quas jam tetigimus &c. submovimus, cum mali originem expendemus.

85. Restat una tantum gravis momenti discussio, quæ suas habet difficultates particulares: ea est de dispensatione mediorum & circumstantiarum, ad salutem & damnationem conferentium; quæ inter cetera materiam de auxiliis Gratiae complectitur, de qua (a tempore Congregationis de Auxiliis, sub Clemente VIII. habitæ, in qua Dominicanos inter & Jesuitas concertatum fuit) non facile Roma patitur vulgari libris. Apud omnes in confesso esse debet, Deum esse perfectè bonum ac justum, bonitate ipsius fieri; ut quam potest minimè contribuat ad ea, quibus homines

Tom. I.

Z

(aaaa) In optimo, quod *Vir ill.* delinquit, systemate necessitas quædam quasi ferrea, a nonnullis illi imputata, omnino exulat. Deus peccatum non vult: permittit tantum, consequenter aliis aliter faciendi potentiam haud eripit: homines liberè, hoc est, cum facultate declinandi, peccant: qui damnantur, ex permissione divina, potuissent etiam non damnari.

En gratiam universalem, non particularem.

(bbbb) *Interpr.* Lat. infallibiles, finales & decisivi, quia successus eorum adhuc dependet a collectione inclinationum totali, aliis collectionibus, sive alteri cuiusque seriei, pravalitura. Itaque decretum non nisi de toto fertur. Re ita sumpta, &c.

mines reddi nocentes possunt, & quàm potest maximè ad ea, quæ ipso- rum salutis inserviunt (scilicet tantum, quantum ordo rerum generalis permittit) ipsius porro iustitiam prohibere, quo minus infontes damnet, & bonas actiones sine præmio relinquat; quin etiam iustam eum propor- tionem in poenis & præmiis servare. Interim tamen hæc idea, quam de bonitate & iustitia Dei habere debemus, non satis locum invenire vide- tur in actibus suis, circa salutem & damnationem hominum nobis co- gnitis, & hoc est, quod *difficultates* circa peccatum, ejusque remedia, parit.

86. Prima difficultas est, quo pacto anima, salvâ Dei iustitiâ, potue- rit infici peccato originali, quod est peccatorum actualium radix; vide- tur enim Deus hominem ipsi peccato sine iniustitia exponere non potuisse. Hæc difficultas tres de animæ origine opiniones peperit. Prima *de præ- existentia animarum humanarum* in alio mundo, vel alia vita, in qua peccaverant, & idè ad hoc humani corporis ergastulum fuerant dam- natæ, opinio fuit Platoniorum (cccc), *Origeni* tributa, quæ etiamnum hodie sectatores reperit. *Henricus Morus*, (dddd) Doctor Anglus, ali- quid hujus dogmatis iusto volumine propugnavit. Quidam præexistentiæ hujus defensores ad Metempsychosin usque progressi sunt. Ita nuper *Hel- montius* filius (eeee) sensit, & Auctor ingeniosus Meditationum quarun- dam metaphysicarum, Anno MDCXXVIII. sub nomine *Guiljelmi Wan- der* editarum, eodem propendere videtur. Altera opinio *Traductionem* adstruit, quasi anima infantum ab anima vel animabus eorum, a quibus generantur, perinde ac corpus a corpore, *per Traducem* generaretur. *J. Augustinus* huc inclinabat, ut peccatum originale melius salvaret. Doctri- nam hanc major etiam Confessionis Augustinæ Theologorum pars profi- tetur. Interim non universim apud eos recepta est, quandoquidem Aca- demici Ienensis, Helmstädiensis, & aliæ, dudum illi adversatæ fuerunt. Tertia, eaque receptissima hodie, opinio *Creationem animæ* propugnat, & a majori Scholarum Christianarum parte defenditur, sed omnium ma- ximè

(cccc) Hinc *Plato* dicere idem putavit ac reminisci, idque pro criterio veritatis habuit, si memoria cum recente sensu congruat: v. ill. *Viri*, *Jo. Goutl. Heinicci Elm. Philos. Rational. P. I. c. III. §. LXV.* Hinc definit idem Philosophiam per *Solutio- nem animæ a corpore, & conversionem* quandam ad ea, quæ reverâ sunt, & in- tellectu videntur.

(dddd) *Henricus Morus*, Theologus Cantabrigiæ, de quo v. *Balius* in *Nouvell. de la Rep. des Lettr. May 1684. p. 301.* *Otium Hannov. p. 188.* Opinione hanc

defendit *Lib. I. Myster. Plet. c. 9.* Opera ejus Philosophica A. 1679. duobus tomis in fol. Londini prodierunt.

(eeee) *Francisc. Mercurius van Helmont, Jo. Baptista* filius, natus A. 1618. denatus Coloni. ad Spream 1699. De eo *Vir illust. in Felleri Otio Hannoverano, §. CLXXX.* p. 227. Primaria, ait, opinio, quam ille sustinuit, est *Metempsychosis*; statuit nimi- rum, animas corporum mortuorum imme- diatè transire in corpora recens natorum, sicque easdem animas semper in hoc Mun- di Theatro suam ludere personam.

ximè premitur difficultatibus circa peccatum originale (ffff).

87. In hanc Theologorum de Animæ humanæ origine controversiam irrepsit disceptatio philosophica de *origine formarum*. *Aristoteles* & Schola post ipsum dixere *Formam* id, quod est principium actionis, & in eo reperitur, quod agit. Hoc principium internum est vel substantiale, seu primitivum, quod Anima vocatur, quando corpus organicum adficit; vel accidentale, quod vocari solet *Qualitas*. Idem Philosophus dedit ani- mæ nomen genericum *Entelechia* vel *actus*. Hæc vox *Entelechia* verisimili- ter oritur a voce Græca, quæ perfectum (gggg) significat; quamobrem celebris ille *Hermolaus Barbarus*, verbum verbo reddens, Latine vertit *Perfectibiam*, actus enim est complementum potentiae: sed hoc solum ut disceret, nihil sanè necesse erat consulere Diabolum, uti eum fecisse narrant (hhhh). Philosophus autem Stagiritis duo actuum genera concipit, Actum permanentem & Actum successivum. *Actus* permanens, vel durabilis, nihil aliud est, quàm *Forma*, vel substantialis vel accidentalis: forma substantialis (uti verbi gratiâ Anima) est omnino permanens, ut ego quidem arbitror, & accidentalis tantum ad tempus permanens. Sed actus omnino fugitivus, cujus natura transitoria est, in ipsa actione con- sistit. Ostendit alibi (iii), notionem Entelechiæ non penitus contem- nendam esse, cumque permanens sit, non solum insinuare nudam *faculta- tem*, activam, sed etiam id, quod vocari potest *vis*, *conatus*, ex quo actio ipsa sequi debet, si nihil impediatur. Facultas non, nisi *attributum*, est, aut subinde *modus*; at *vis*, quando substantiam ipsam non ingreditur,

Z 2

(hoc

(ffff) Ita *Jo. Zeifoldus, Dan. Stah- lius*, alii, creationem defenderunt. *Augu- stinus* in *Epist. XXVII. ad Hieron.* fa- tetur, se difficultatem de propagatione pec- cati originalis, stante creatione animæ, neque orando, neque legendo, neque me- ditando, neque ratiocinando superare po- tuisse, a Pelagianis hinc magnus Tradu- cianorum Patronus & Traducianæ nationis Primas dictus est; quamquam is pro hac sententia se nunquam declaravit, cumque aliis quibusdam Patribus, ut *Augustinus*, eligere maluit. Videtur autem inprimis obitare simplicitas animæ, quo minus cum corpo- re propagetur a parentibus per generatio- nem, placuitque originem suam debere Materialistis, animæ simplicitatem negan- tibus. V. Traducianorum sententiam apud *Sperlingium, Tr. de Formatione Hominis in utero, cap. II. p. 32. sqq. ed. Viteb. 1641.* (gggg) *ἐντελής*.

(hhhh) Sine fundamento Traditionem hanc esse judicat *Literatiss. Scollæ, in Hist. Litt. P. II. c. I. §. LXXXII. not. 9. Hermo- laus Barbarus, Veneus, A. 1453. uti laud. Vir scribit, uti Cel. Jacher L. supra cit. A. 1454. d. 4. Maj. natus, ex peste Romæ mortuus, scilicet illum, A. 1493. scilicet hunc, A. 1494.*

(iii) In principiis, puta, *Philos. conf. Comm. Brutorum*: quam Cl. *Kortholius* ex- hibet in *Coll. Epp. T. I. p. 189. fgg.* Hic §. V. Et proinde admittendum est aliquid præter materiam (quam §. I. in Anticipia & Extensione constituit) quod sit tam prin- cipium perceptionis, seu actionis internæ; quàm motus, seu actionis externæ. Et tale principium adpellamus substantiale, item vim primitivam, *ἐντελεχίαν τῆς ψυχῆς*, uno nomine animam, quod activum cum passivo conjunctum substantiam completam constituit. *Et c.*

(hoc est, *vis*, quæ non est *primitiva*, sed *derivativa*,) est *qualitas*, quæ est distincta, & a substantia separabilis. Ostendi etiam, quomodo concipi possit, Animam esse vim primitivam, modificatam, & variatam per vires derivativas sive qualitates, & exercitam per actiones.

88. Jam verò Philosophos multum divexavit origo formarum substantialium. Nam dicere compositum ex Forma & Materia produci, Formam verò *comproduci*, nihil est dicere. Opinio communis fuit, formas ex potentia materiæ educi, quod vulgò *Eductio* vocatur: nec istud nos aliquid magnoperè docet, explicabatur tamen quodammodo comparatione *figurarum*, nam statuz figura non producitur, nisi demendo marmor superfluum. Hæc comparatio locum habere posset, si forma sita esset in nuda limitatione, quemadmodum figura. Aliqui crediderunt, formas e cœlo demitti, immò datâ operâ creari, dum corpora producantur; *Julius Scaliger* innuit, fieri posse, ut formæ potiùs educerentur e potentia activa causæ efficientis (hoc est, Dei, si creantur, vel aliarum formarum, si generentur,) quàm e potentia passiva materiæ, & hoc erat redire ad traductionem, quando fit aliqua generatio. *Daniel Sennertus*, Medicus & Physicus Wittebergæ celebris, hanc sententiam excoluit, maximè circa corpora animata, quæ per semina multiplicantur (kkkk). Italicus quidam, in Belgio degens, *Julius Casar della Galla*, & Medicus quidam Groningensis, *Joannes Freitagius*, vehementer admodum insurrexere contra *Sennertum*; at *Joannes Sperlingius*, Professor Wittebergenfis, apologiam Magistri sui condidit, ac denique cum *Joanne Zeifoldo*, Professore Ienenfis, creationem animæ humanæ tuente, digladiatus est.

89. Verùm traductio & eductio, quando de invenienda origine animæ agitur, æquè sunt inexplicabiles. Non eo modo se res habet cum formis

(kkkk) *Daniel Sennertus*, Wratislaviensis, Medicus celeberrimus, A. 1572. d. 25. Nov. natus: Primus Chemicæ artis in Medicina usum probare & commendare ausus est in Academia Vitebergensi, ubi A. 1602. Medicinæ Professor factus est: obiit A. 1637. d. 21. Jul. Testantur id Viri scripta: *Epitome Scientiæ naturalis Viteb.* 1618. 1624. & 1633. in 8. De Chemicorum consensu & dissensu cum Aristotelicis & Galenicis, ibid. 1629. 4. & *Hypomnemata Physica*, ed. & Francof. 1650. Jo. Sperlingius, ejus Discipulus, Thuring. natus A. 1603. d. 12. Jul. & Viteb. in Professione Physicæ mortuus A. 1658. Præceptorem contra tela adversariorum fortiter defendit. Inprimis ei & *Sennerto* se opposuit Jo. Freitagius, Medicinæ in Acad. Groningensi Præ-

fessor, in Libro Amstel. 1637. in 8. predeunte sub Tit. *Novæ Sæclæ Sennerto-Paracelsicæ, recens in Philosophiam & Medicinam introductæ, qua antiquæ veritatis oracula, & Aristotelica ac Galenica doctrinæ fundamenta convellere, & spiritus erudere moluntur novatores, detectio & solida refutatio.* Hoc in Libro, ait *Buddæus* Ifag. p. 267. non scribere, sed furere videtur. Post defendit se contra Prof. Ienensem, Jo. Zeifoldum, in Quæstione de Origine formarum substantialium, quas non e potentia materiæ educi, nec in materiam induci, sed cum materia traduci addebant. *Institutiones illius Physicæ Viteb.* prodierunt 1638, 1645, 1653. &c. in 8. *Anthropologia Physica*, ib. 1647. conf. dicta ad §. 86. Conf. *Balis* Diction. Tit. *Sennertus*.

formis accidentalibus, cùm hæc non sint aliud, quàm modificationes substantiæ, earumque origo per educationem, hoc est, per variationem limitationum, explicari possit, prorsus sicut origo figurarum. Sed res longè alia est, quando agitur de origine substantiæ, cujus etiam ortus & interitus æquè sunt explicatu difficiles. *Sennertus* & *Sperlingius* ausi non sunt admittere substantiam & indestructibilitatem animarum in brutis, aliisque formis primitivis, quanquam agnoscerent eas esse indivisibiles & immateriales. Sed sciendum est, eos indestructibilitatem cum immortalitate confudisse, per quam in homine intelligimus, non solum animam, sed & personalitatem subsistere, hoc est, ubi animam humanam immortalem dicimus, subsistere judicamus id, quo fit, ut ea sit eadem persona, quæ servat qualitates suas morales, conservando *Conscientiam*, vel perceptionem reflexivam internam ejus, quod ipsa est; id quod eam poenæ præmiique capacem reddit. Sed conservatio ista personalitatis in animabus belluarum locum minimè reperit: quare eas inocciduas, sive indestructibiles, quam immortales, dicere malim. Interim hæc æquivocatio magnam videtur in Thomistarum (III), aliorumque boni commatis Philosophorum, doctrina inconsequentiam peperisse, qui omnium animarum immaterialitatem, sive indivisibilitatem, agnoverunt, nec tamen fateri voluerunt earum indestructibilitatem, magno cum præjudicio immortalitatis animæ humanæ (mmmm). *Joannes Scotus* (nnnn), (id quod aliàs *Hibernum* seu *Erigenam* designabat) Auctor tempore *Ludovici Pii*, ejusque filiorum, clarus, pro conservatione animarum omnium stabat: nec video profectò, cur minus incommodum sit, atomos cum *Epicuro* vel *Gassendo* perennes ponere, quàm substantias omnes verè simplices & indivisibiles, quæ solæ & genuinæ atomi naturæ sunt, perpetuitate donare. Hinc merito apud *Ovidium* generatim dixit *Pythagoras*:

Morte carent animæ.

90. Jam cùm regulas amem sibi constantes, quæ exceptiones quàm licet paucissimas patiantur; vide, quid mihi in hac ingentis momenti quæstione omni sensu quàm maximè consentaneum rationi sit visum: censeo, animas, & generatim substantias simplices, nec initium, nisi per creationem, nec finem, nisi per annihilationem, habere posse: cumque organicorum

Z 3

(III) III. *Leibniti* in Otio Hannover. Felleri p. 228. *Thomas d'Aquin* a déjà dit, que les âmes des animaux sont indivisibles, d'où il s'en suit, qu'elles sont incorruptibles. Apparemment qu'il n'a pas voulu s'expliquer plus ouvertement, & s'est contenté d'avoir posé le fondement.

(mmmm) Addit *Interpr. Lat.* cui pro-

bationem suam subtrahebant, substantiarum simplicium destructionem admittentes.

(nnnn) Jo. Scotus *Erigena*, ob translata in linguam Latinam *Dionysii Areopagitæ Opera*, Lib. de divisione naturæ, de Trinitatione Dei contra *Gottschalcum*, clarus: A. 800. ab aliquo suorum discipulorum scalpello ictus, perit.

corum corporum animatorum formatio secundum naturæ ordinem explicari non posse videatur, nisi *præformatio* jam tum organica ponatur, inde intuli, id, quod nos generationem vocamus animalis, nihil aliud esse, quàm transformationem & augmentationem: itaque, cum id ipsum corpus jam ante conceptionem organizatum fuerit, putandum est, illud jam tum animatum fuisse, eandemque animam habuisse: uti *vice versa* judico ex conservatione animæ, postquàm semel creata est, animal etiam conservari, & mortem adparentem nihil esse, nisi involutionem; cum verisimile non sit, in ordine naturæ existere animas prorsus ab omni corpore separatas (oooo), aut initii naturalis expertes, naturæ viribus definire posse.

91. Postquàm ordinem tam concinnum, & regulas tam generales, intuitu animalium stabilivimus, rationi minus videtur congruum, hominem inde prorsus excludi, & omnia circa animam suam miraculo peragi. Et monui plus simplici vice, ad Dei sapientiam pertinere, ut omnia in operibus suis sint harmonica, naturaque sit gratiæ parallela. Itaque existimem, animas, quæ aliquando erunt humanæ, non minùs quàm aliarum specierum animas, jam fuisse in feminibus, regrediendo per omnes majores usque ad *Adamum*, & adeò ab initio mundi in quadam corporis organici ratione semper existisse, in quo *Swammerdamius*, *R. P. Mallebranchius*, *Balius*, *Pitcarne*, *Hartsoeckerus* (pppp), aliique viri doctissimi magno numero, mecum sentire videntur. Atque hæc doctrina latius confirmatur observationibus microscopicis *Leeuwenhoekii* (qqqq), aliorumque solertium observatorum. Sed mihi multas ob causas etiam congruum esse videtur, ut non præexistierint, nisi tanquam animæ sensitivæ vel animales, perceptione sensuque præditæ (rrrr), ac ratione destitutæ, man-

(oooo) Addit *Interpr. Lat.* vel ex corpore in corpus devoluitantes.

(pppp) *Nicol. Hartsoecker*, Goudæ natus A. 1656. d. 16. Mart. scripsit *des états du corps naturel*, quod Schedium legitur in *Journal des Sçavans*, it. *Histoire des Ouvrages des Sçavans*, uti & ejusdem *Principes de Physique*, de quibus conf. *Onium Hannover.* p. 413.

(qqqq) *Anton. van Leeuwenhoek*, Delphus natus A. 1632. d. 24. Oct. factus membrum Soc. Reg. Londin. A. 1679. *Arcana illius Naturæ detecta*, in vernacula exarata, A. 1695. Latina veste induta prodire T. V. in 4. De eo *Vir ill. Leeuwenhoekius*, celeberrimus in Bataviis per Microscopia observator, quasdam suas observatio-

nes *Anatomicas*, nondum editas, ad me misit. Et post pauca: *Certum est ab Hugenio, summi judicii Viro, a Societate Anglicæ, & i. so Hookio, in Microscopiis amulo, astutias, & minime pro commentitiis habitas fuisse Leeuwenhoekii observationes.* In Coll. *Kortholtiana* T. I. Ep. CCV. ad Seb. Kortholt. §. III. p. 349.

(rrrr) *Theologus Romano-Cathol.* jam sæpe citatus, quinto loco ait: *Non places quod §. 91. dicitur*, animas humanas (saltem ut sensitivas & animales, quibus postea ratio accesserit) ab initio mundi in quadam corporis organici ratione existisse. Ad hoc *Interpres Latin.* *Fortunius Lycettus*, illustris Peripateticus, ineunte priori sæculo tres Libros edidit, inscriptos de *Ornamento Animæ*.

manferintque eo in statu, donec homo, cui quæque debebatur, generaretur, tum demum rationem accepturæ; sive modus naturalis suppetat elevandi animam sensitivam ad perfectionem animæ rationalis (quod non ita facile agnosco) sive Deus per operationem quandam particularem, vel (si mavis) transcreationem huic animæ rationem largiatur. Quod eò facilius admitti potest, quò frequentius revelatio multas alias operationes immediatas Dei in animas nostras docet. Hæc explicatio videtur solvere perplexos illos nodos, quos hoc in loco Philosophi vel Theologi neclunt: cum difficultas originis formarum prorsus cesset, & divinæ justitiæ longè convenientius sit, animæ, physicè vel animaliter jam corruptæ per *Adami* peccatum, dare novam perfectionem, quæ in Ratione cernitur, quàm animam aliquam, rationalem per creationem vel aliter, in corpus demittere, in quo moraliter sit corrumpenda.

92. Jam verò cum anima semel fuerit sub peccati dominatu, & in proclitu ejus actu committendi, quàm primùm homo rationis exercendæ compos fuerit; nova quæstio exoritur, an hæc dispositio hominis, nondum per baptismum regenerati, sufficiat ad ejus damnationem, etiamsi ad peccatum actuale nunquam deveniat, uti contingere potest, & sæpe contingit, sive ante ætatem rationis moriatur, sive ante usum ejus hebetat. Adserunt aliqui, *S. Gregorium Nazianzenum* id negare (*Orat. de Baptismo*;

Animæ humana, quorum scopus est, ostendere, quod anima humana, quantum ad sui partes ratione carentes, vegetalem, inquam, & sensitivam, prodeat omnino a patre mediante semine . . . at quantum ad partem rationalem, proximè a Deo creari, & infundi corpori organizato. His enim omnino verbis in calce Libri sui loquitur, quod opus Auctori suo famam apud eruditos conciliasse dicitur, nec unquam, quod sciam, censura notatum fuit.

His adde, quod *Hyacinthus Toni* Ordinis Eremitarum *S. Augustini* publicus in Academia Patavina Sacrarum Litterarum Interpres, edito Patavii nuper libello, cui titulus: *Augustiniana de rerum creatione sententia*, adserere non dubitet, & si *Dionisio Trevoltiano* fides (Februarii 1716. pag. 351.) bene probet, *S. Augustinum* in ea fuisse sententia, quam nonnulli recentiores Philosophi adoptarunt, omnia corpora, quæ nasci videntur, evolvi duntaxat, & ab ipso creationis momento primis speciei suæ corporibus organicis fuisse inclusa. Vi-

deri potest libelli hujus caput 14. & postremum a pag. 98. cum quo conferre juverit, quæ habet eruditissimus Cardinalis *Norisius* *Vindiciarum Augustinianarum* cap. 4. §. 3. in fine, editionis Patavinæ anni 1708. pag. 53. col. 2.

Binæ istæ *Lyceti* *Tontique* positiones si jungantur in unum, prodibit inde conclusio non multum discrepans ab adserto *Leibnitiano*. *Leibnitius* enim in una eademque anima gradum sensitivum præexistentem in protoplastis distinguit realiter a superveniente, dum homo generatur, gradu rationalis. Sic enim uno circiter, antequàm *Theodicaam* ederet, anno ad me scripsit: *Non ergo dicemus dato novo essentiali gradu novam animam dari. Hos gradus adpel-lare licebit facultates, aliquo modo non invicem dependentes . . . putem autem gradus essentielles non nisi a Deo dari & tolli posse, quod secus est in qualitatibus derivatis.*

Conf. in tota hac materia *Cel. Wolffius Psychol. Rational. Lat. Sect. IV. C. II.*

Baptismo (ssss); sed *S. Augustinus* sententiam tenet affirmativam, contendens, solum peccatum originale sufficere ad merendas inferni flammæ, quamvis ea opinio valde dura sit, ne quid ampliùs dicam. Quando autem hic de damnatione & inferno loquor, intelligo dolores, nec nudam felicitatis æternæ privationem, intelligo *pœnam sensûs, non damni*. *Gregorius Ariminensis*, Augustinianorum Magister Generalis (tttt), cum paucis aliis, contra receptam in Schola sui temporis opinionem, *S. Augustinum* secutus est, & propterea *tortor infantum* adpellabatur. Scholastici (uuuu), nolentes eos in flammæ inferni mittere, certum ipsis limbum assignarunt, in quo nihil patiantur, nec puniantur, nisi sola visionis beatificæ privatione. Revelationes *S. Brigittæ* (xxxx) (uti vocantur) Romæ in magno pretio habitæ, huic etiam dogmati velificantur. *Salmeron* (yyyy) & *Molina*, post *Ambrosium Catharinum* (zzzz) alioque, concedunt ipsis beatitudinem quandam naturalem; & Cardinalis *Sfondratus*, Vir eruditione & pietate insignis, qui idem probat, eò tandem progressus est, ut statum eorum, utpote statum felicitis innocentiae, statui peccatoris salvati quodammodo præferret (aaaa), uti adparet ex libro ejus, cui

(ssss) *Parvuli nec cœlesti gloria, nec supplicii a justo Iudice adficientur, utpote qui licet baptismo consignati non fuerint, improbitate tamen carent: Verba sunt Greg. Naz.*

(tttt) *Gregorius Ariminensis*, celeb. Scholasticus, mortuus Viennæ A. 1358. *Augustinus*, contra Pelagianos disputans, gratiam regenerationis perperam Sacramento baptismi adligavit: cæterum docens, peccatum originale pœnam non tantum damni, sed & sensûs, & quidem ignis æterni, manere.

(uuuu) In ipsa gehenna ex iis quidam parvulos puniendos esse credebant, mitiore tamen pœnâ, quam cæteros, per *detentionem*, non per *ustionem*.

(xxxx) *Brigitta*, Princeps Suecica, *Ulphonis*, Nericienſis Principis, conjux, post cuius obitum Cisterciensium ordini adscripta, Revelationum Libros & Orationes divinitus revelatas edidit, & a Bonifacio VIII. in Sanctorum numerum relata est; mortua A. 1373.

(yyyy) *Alphonſus Salmeron* Jesuit. Toleſtan. Neapoli mortuus A. 1585. Locus exstat *Disp. 48. in Cap. V. Ep. ad Romanos*.

(zzzz) *Ambrosius Catharinus*, Sienæ

natus, Neapoli mortuus anno 1552. *Varia* scripsit, uti *De conceptione B. Virginis*; *De providentia & præſcientia Dei*; *De prædestinatione*; *de consummata gloria Christi & B. Virginis*, &c.

(aaaa) Licet Deus (ait loco supra cit. ad §. 12.) ad cœlestem gloriam non eos (*parvulos*) admiserit; alio tamen, multoque majori, beneficio adfuisse, quod illi ipsi longè cœlo prætulissent, & nos quoque, si electio daretur, multo majoris pretii, quam cœlum, duceremus. Id verò beneficium fuit, quod fato præmaruro abreptos innocentiae suæ personalis securos reddidit, & quam plurimis peccatis, cum venialibus, tum mortalibus, ac præſentissimis, infinitisque peccandi periculis, subduxit, quibus procedentibus annis certissime implicandi erant, addicendique perpetuis gehennæ incendiis, juxta illud Sap. 4. *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus*; quod præſertim de filiis infidelium verissimum est. Hoc verò innocentiae personalis donum, & inimitatis a peccato, tantum est, ut ipsi parvuli milles cœlo carere malint, quam vel uno peccato involvi, nulliusque Christianorum esse, cuius non idem vorum esse debeat. Quid ergo conquæ-

cui titulus: *Nodus Prædestinationis solutus*: hoc verò aliquanto nimium esse videtur; verum quidem est, animam, uti oportet, illustratam, nolle peccare, quamvis peccando omnes, quæ excogitari queunt, voluptates maximas consequi posset: sed casus optionis innocentiam inter & veram beatitudinem est casus chimæricus, & præstat obtinere beatitudinem (licet post poenitentiam) quam ea semper privari.

93. Multi in Gallia Antistites & Theologi, qui discessionem a *Molina* facere, & *S. Augustino* adhærescere amant, inclinare videntur in sententiam magni illius Doctoris, infantes, ætate innocentiae ante susceptum baptismum mortuos, æterno rogo damnantis. Adparet id ex supra citata Epistola, quam ad *Innocentium XII.* Pontificem, quinque insignes Galliae Antistites adversus hunc Cardinalis *Sfondrati* Librum posthumum conscribere; in qua tamen doctrinam de infantum, sine baptismo mortuorum, pœna purè privativa damnare ausi non sunt, cum viderint illam venerabili *Thoma Aquinatis*, aliisque magnis Viris, probari (bbbbb). Taceo illos, qui hinc Janſenistæ (ccccc), illinc *S. Augustini* discipuli vocantur, nam ipsi se pro Patris hujus sententia stare planè fortiterque profitentur. Enimverò fatendum est, hanc sententiam neque in Ratione, nec in Scriptura, sufficiens habere fundamentum, laborareque duritate, quæ non possit non esse maximæ offensionis. *Nicolius* eam satis malè excusat in suo de *Unitate Ecclesiæ* Libro, quem *Juræo* opposuit, quanquam *Balius Nicolium* tueatur cap. 178. Responſionis ad Quæſita Provincialis tom. III. *Nicolius* causatur, in Religione Christiana dari adhuc alia nonnulla dogmata, quæ dura videantur. Sed præterquam quòd inde non sequatur, licere sine probatione multiplicare has duritates, considerandum est, alia illa dogmata, a *Nicolio* adlegata, uti sunt peccatum originale, & pœnarum æternitas, non, nisi externam speciem duritatis atque injustitiæ, habere; cum contrà damnatio infantum, sine peccato actuali mortuorum, & sine regeneratione, verè dura & injusta foret, hocque reverà esset innocentes damnare. Quod me adducit, ut credam, eorum, qui hoc tuentur, opinionem nunquam, ne in ipsa quidem Ecclesia Romana, penitus prævalituram. Theologi Evangelici magna cum moderatione hac de re differere solent, istaque animas Creatoris sui judicio clementiæque permittere. Et sanè latent nos omnes viæ extraordinariæ, quibus Deus ad

Tom. I.

A a

illu-

conqueri de Deo possunt, aut quid ipsi mali fecit, si non quidem cœlo, sed alio beneficio donavit, quod multò præstantius cœlo est, quodque & ipsi, & omnes sapientes, si potestas eligendi daretur, longè cœlo præferrent? Quodsi Deus id egit, quod & ipsi, & nemo alius non optaret, ergo nulla dolendi, nulla conquerendi,

sed magna laudandi, grateque agendi, causa est.

(bbbbb) *Thoma Loca*, huc pertinentia, v. gr. de *Malo Quæst. 5. art. 2. & 3. &c.* ipse *Sfondratus L. cit.* proximè adlegat; p. 175 -- 178.

(ccccc) *V. Janſenii* pecul. Tr. de *statu parvulorum*.

illuminandas animas uti potest (d d d d d).

94. Dicitur potest, eos, qui ob solum originale peccatum, adeoque infantes sine baptisate, & extra societatem, mortuos, damnant, imprudentes, incidere in quendam usum dispositionis humanæ, & præscientiæ divinæ, quem in aliis improbant: nolunt, Deum negare gratiam suam iis, quos prævidet restituros, nec prævisionem istam, aut dispositionem, causam esse damnationis horum hominum. Interim tamen contendunt, dispositionem illam, quæ peccatum originale constituit, & in qua Deus prævidet, infantem peccaturum, ut primum ad usum rationis pervenerit, sufficere ad infantem istum anticipatè damnandum. Qui unum tenent, & alterum rejiciunt, uniformitatem & connexionem suis in dogmatis non satis servare videntur.

95. Nec multo minor est difficultas in iis, qui, ad annos discretionis progressi, in peccata ruunt, secuti inclinationem naturæ corruptæ, nisi, necessario gratiæ auxilio fruantes, vel a præcepto, cui imminet, retrahantur, vel semel lapsi ex abyssu iterum emergant. Videtur enim durum, eos æternum damnare, qui fecerunt, quod, ne facerent, cavere non potuerunt. Qui infantes ipsos, discretionis incapaces, tam facile damnant, minùs adhuc de adultis solliciti erunt, dicereque, illis adiduo obversantium suppliciorum sensu mentem occalluisse. Sed alii aliter sunt animati, & ego certè libenter iis assentirer, qui sufficientem gratiam concedunt omnibus hominibus, ad eos malo liberandos, dummodò in voluntate eorum adsit apta dispositio ad utendum hoc auxilio, & absit illa ad rejiciendum. Objicitur, fuisse & adhuc esse innumeros homines, in populis excultis æquè atque in barbaris, qui caruisse creduntur eâ Dei & Jesu Christi notitiâ, quæ per vias ordinarias salvandis necessaria est. Verum, ut eos obtentu nudi alicujus peccati philosophici non excusent, neque simplici privationis poenæ immorer, quæ hic discutere non vacat; est, cur de factò dubitemus, numquid enim nobis exploratum, annon auxilia ordinaria aut extraordinaria, nobis ignota, accipiant? Axioma illud, quod facienti, quod in se est, non denegatur gratia necessaria, mihi æternæ veritatis esse videtur. (*) Thomas Aquinas, Bradwardinus, Archiepiscopus, alique, aliquid, quod nos lateat, hic contingere innuerunt. (Thom. Quest. 14. de Veritate, artic. 11. ad 1. & alibi, Bradwardin. de Causa Dei, non procul ab initio.) Et complures Theologi, magna in Ecclesia ipsa Romana auctoritate conspicui, docuerunt, actum fincerum

(d d d d d) B. Hoffmannus e. g. de infantibus Gentilium ait, certum quidem est, quod ira Dei maneat super ipsos, nisi modo quodam extraordinario per Spiritum S. regenerentur ac fide donentur, quod fieri posse nemo dubitat, utrum verò actus fiat,

sapientiæ ac misericordiæ Dei relinquitur. Synops. Theologia Dogmat. pag. 329. conf. Dannhaueri Theol. Positiv. P. II. pag. 1000. sqq.

(*) Conf. Cel. Pr. Canzii Ul. Ph. L. & W. P. I. p. 397. n. 461.

cerum amoris Dei super omnia sufficere ad salutem, quando eum gratia Jesu Christi exsuscitat. Pater Franciscus Xavierius (e e e e e) Japonibus respondit, si majores eorum lumine suo naturali benè usi fuissent, Deum eis gratias, ad salutem necessarias, fuisse largiturum, quam responsonem valde probat Episcopus Genevensis, Franciscus Salesius (f f f f f), (Lib. 4. de Amore Dei, cap. 5.)

96. Hoc ipsum excellenti Viro, Pelissonio, alias ob oculos posui, ut ei ostenderem, Ecclesiam Romanam longius, quàm Protestantes, progressam, non absolutè damnare eos, qui sunt extra suam Communionem, immo ne quidem eos, qui sunt extra Christianismum, si eum sola fide explicita metiamur: nec hoc propriè loquendo refutavit Vir præstans in Responsonem humanissima, quam in quarta Meditationum suarum parte edidit, cui & scriptum meum adjungere dignatus est. Considerandum ei tunc obtuli id, quod celebris Theologus Lusitanus, Jacobus Payva Andradas, qui Concilio Tridentino interfuit, de eo adversus Chemnitium scripsit, eodem Concilio durante (g g g g g). Et nunc, ut alios multos Auctores præteream, satis mihi erit nominatim proferre P. Fridericum Spee, Jesuitam, unum e præstantissimis suæ Societatis, qui etiam istam de amoris Dei efficacia sententiam communem excoluit, quemadmodum ex Præfatione insignis Libri elucet, quem Germanicè scripsit de Virtutibus Christianis. Loquitur de hac observatione, tanquam de pietatis arcano magni momenti, & admodum distinctè exponit amoris divini virtutem, expungendi peccatum etiam sine Sacramentorum Ecclesiæ Catholicæ interventu, modò ne contemnantur, quod cum hoc amore stare non posset. Cujus rei primam notitiam hausi a Viro quodam summo, & eminentissima in Ecclesia Romana dignitate conspicuo. P. Spee (h h h h h) (ut hoc obiter addam) e nobili Westphalici Circuli stirpe oriundus erat, inque odore sanctitatis obiit, uti testatur is, qui Librum illius cum Superiorum adprobatione Coloniae evulgavit.

97. Excellentis hujus Viri memoria eruditus etiam & sapientibus in pretio esse debet ob conscriptum Librum, cui titulum dedit: Cautio criminalis circa processum contra Sagas, qui fuit magnoperè celebratus, inque varias linguas translatus. A magno Electore Moguntino, Joanne Philippo

A a 2

po

(e e e e e) Francisc. Xavierius; S. J. a Paulo III. in Indiam Orientalem missus, ut Gentes converteret, mortuus A. 1552. d. 2. Dec. Quatuor illius libros Epistolarum Horatii Tursellinus Latinicè donavit, historiæque simul vitæ dedit.

(f f f f f) Francisc. Salesius, natus A. 1567. d. 11. Aug. mortuus Lugduni A. 1622. inter Sanctos relatus ab Alexandro VII. A.

1665. d. 19. April. In Theologia Mystica quantoperè se exercuerit, testantur Libri duodecim de Amore Dei ab ill. Viro cit. Gallicè & Latinè editi.

(g g g g g) Voyez Lettres de Mrs. Leibniz & Pelisson de la Tolerance de Religion.

(h h h h h) Frid. Spee, S. J. Cæsarisverdæ natus A. 1591, obiit A. 1635.

po Schenbornio, Eminentissimi Electoris hodierni, qui dignissimi hujus antecessoris vestigiis gloriose insistit, Patruo, didici, hunc Patrem, cum in Franconia esset, quando in Magiæ diabolicæ reos habitos igne lævabatur, & complures ad rogum comitatus fuisset, quos ex confessionibus & perquisitionibus, a se factis, insontes omnes agnoscebat, adeo commotum fuisse, ut periculo, quod veritas patefacta tum temporis pariebat, nihil territus, opus hoc conscribere statuerit, (tacito tamen nomine) quod ingens fructus excepit, quodque in hoc argumento illum ipsum Electorem, tunc adhuc inter Canonicos agentem, post Episcopum Herbipolensem, ac denique etiam Archiepiscopum Moguntinum, ab errore populari ad mitiorem verioreque sententiam traduxit, cum is, simul atque regimen auspicatus est, exustiones istas compescuisset, in quo sequaces habuit Duces Brunsvicenses, ac denique potentissimam aliorum Germaniæ Principum Statuumque partem.

98. Hæc digressio mihi opportuna visa est, quod Auctor iste dignus est, qui magis cognoscatur. Redeo ad propositum, & addo, etiam si concedatur, hodie Jesu Christi secundum carnem notitiam necessariam esse ad salutem, uti revera tutius docetur, statui tamen posse, Deum eam omnibus esse largituro, qui, quod humanitas in se est, faciunt, si vel ad id effectui dandum miraculo opus esset. Et verò scire non possumus, quid rerum in mortis articulo geratur in animabus: & si plures Theologi eruditi & graves, infantes in baptismo speciem fidei quandam accipere (iiii), statuunt, quamvis postea non meminerint, cum de illa interrogantur; cur simile, immò expressius quiddam, in morientibus, quos post mortem interrogare nequimus, fieri posse negabimus? ut proinde infinitæ Deo viæ pateant, quibus justitiæ suæ simul ac bonitati consulere possit: & omne, quod obijci potest, cernitur solum in eo, quod nos ignoremus, quam ipse viam ineat, quod nihil minus est, quam objectio, quæ punctum ferat.

99. Veniamus ad eos, quibus non facultas resipiscendi, sed bona voluntas deest; hi procul dubio excusationem nullam merentur; sed semper remanet magna difficultas a parte Dei, a quo dependebat, illis ipsam hanc bonam voluntatem largiri. Dominus is voluntatum est, corda Re-

(iiii.) *Dannhauerus* L. cit. p. 998. *Quævis de modo ac medio salutis in hujusmodi infante?* Id quantum ex parte Dei, Sapientiæ divinæ committimus; de baptismo flammis succurrende bene speramus, quo etiam *Joannes Baptista*, quamvis in eminentiori gradu, in utero adflatus, vide D. *Gerhardum* (Lib. 2. *Confess. Cathol. Part. 2. p. 897.*) Ex parte infans medium est Fi-

des propria, quam per regressum demonstrativum ab effectu ad causam aliquot argumentis diligentissimè collegit (Fa. 2. *Disp. 9.*) Doctor noster *Dn. Feurb.* Si sine fide impossibile est placere Deo ac salvari, Infantes autem hujusmodi salvantur, fidem in eorum cordibus accensam necessario oportuit.

gum; aliorumque hominum, in manu ejus sunt. Nec dubitat Scriptura Sacra dicere, indurare eum quandoque impios, ut puniendo eos potentiam suam demonstret. Hæc quidem induratio non ita intelligenda est, quasi Deus illis extraordinariè imprimeret quandam antigratiæ speciem, hoc est, repugnantiam aliquam ad bonum, vel inclinationem ad malum, uti gratia, quam largitur, est inclinatio ad bonum: sed res ita intelligi debet, quòd Deus, consideratâ rerum serie, a se stabilitâ, ob rationes sublimiores commodum judicaverit permittere, ut *Pharao*, exempli gratiâ, in *circumstantiis* versaretur, quæ improbitatem ejus augerent, sed ita, ut Sapientia divina ex hoc malo elicere bonum veller.

100. Itaque totum sæpè redit ad *circumstantias*, quæ partem faciunt concatenationis rerum. Infinita sunt exempla minutarum circumstantiarum, quæ sive ad convertendum, sive ad pervertendum, serviunt. Nihil notius, quàm illud *Tolle, Lege*, quod *S. Augustinus* e vicina demo inclamari audit, cum de eligenda inter Christianos, Sectis divisos, parte delibaret, ac sibi diceret,

Quod vitæ seclabor iter?

qua voce adlapsus adductus, Scripturæ Sacræ Codicem, quem coram habebat, ad sortem aperuit, in eoque legit, quæ primum sub oculos cecideret; hæc autem verba fuerunt, quibus tandem deferere Manichæismum compulsus fuit. *Nicolaus Steno* (kkkk), *Danus*, Vir minimè malus, Episcopus titularis Titianopolitanus, & Vicarius, quem vocant, Apostolicus Hannoveræ, locorumque confinium, quo tempore Dux (llll), eadem Sacra exosculatus, rerum illic potiebatur, nobis simile quid sibi contigisse referebat. Insignis erat Anatomicus, inque Naturæ cognitione valdè versatus, sed ab ea disquisitione destitit infelicitè, & e magno Physico factus est Theologus mediocris. Sermonem de Naturæ miraculis vix amplius ferebat, nec, credo, citra expressum Pontificis mandatum, in *virtute sanctæ obedientiæ*, extorsisses ab eo observationes, quas *Thevenotus* (mmmm) ab eo flagitabat. Narrabat ergo nobis, ad eligendam Ecclesiæ Romanæ partem magno sibi incitamento fuisse vocem matronæ cujusdam, Florentiæ sibi e fenestra inclamantis: ne perge, A. a 3. quâ

(kkkk) *Nicolaus Steno*, cel. Medicus & Theologus SÆC. XVII. in *Jutia* natus, & a *Christiano V. Dan. Rege Prof. Anat. & Phys. Experim.* Hafn. factus. In itinere Italico A. 1675. sacra Romana amplexus, missis studiis anatomicis, totum se Theologiæ dedit. A *Papa Innocentio XI.* ad vulgandas Anatomic. inventiones compulsus est. Obiit Severini A. 1686. d. 10. Nov.

annos natus unum & sexaginta. V. *Oriam Hannov. p. 97.*

(llll) *Joannes Fridericus.*

(mmmm) *Melchised. Thevenot*, Gallus, Vir in Linguis Orientalibus peritissimus, Bibliothecarius Regius, qui obiit A. 1692. Ejus mentio injecta est, dum de cel. *Swammerdamio* verba fecimus.

quâ tendis, Domine, alteri viâ insiste. Perculit me (ita nobis inquit) vox ista, quia tunc Religioni meditandæ intentus eram. Sciebat Matrona quærî a *Stenone* hominem in ea domo, quam ipsa habitabat; cumque aberrare via cerneret, eum amici sui conclave edocere volebat.

101. P. *Joannes Davidius* (nnnn), Jesuita, Librum edidit, cui Titulus, *Veridicus Christianus*, habendum instar *Bibliomantiæ* cujusdam, in qua sententiæ fortuito sumuntur, exemplo Augustiniani illius, *Tolle, Lege*, estque devotionis ludus quidam. Sed casus, in quos inviti aut incii incidimus, ad salutem nobis adferendam, vel eripiendam, nimium quantum conferunt. Fingamus duos pueros gemellos Polonos, alterum a Tartaris captum, Turcis venundatum, ad apostasiam perductum, in impietatem immersum, in desperatione morientem; alterum verò casu aliquo servatum, cuidam deinceps probo viro in disciplinam datum, & solidioribus Religionis veritatibus imbutum, virtutibus excultum, quas ea nobis commendat, mortem Christiano omni ex parte dignam oppetentem: miseranda censebimus fata prioris, quem exigua forsân circumstantia beari sorte fraterna prohibuit, & mirabimur, tantillo casu de æternitate decidi.

102. Dicit forsân aliquis, Deum per scientiam mediam prævidisse, priorem æquè improbum futurum fuisse, & damnandum, si in Polonia permanisset. Et sanè tale quiddam fortasse non rarò locum habet. Sed quis dicere audeat, generalem hic regulam condi posse, nec quenquam ex iis, qui inter Ethnicos damnati sunt, salvandum fuisse, si inter Christianos vixisset? Annon apertè id repugnet Domino, dicenti, Tyrum & Sidonem meliùs, quàm Capernaum, prædicationibus suis usuras fuisse, si contigisset ipsis esse tam felicibus, ut eas audivissent?

103. Sed, quamvis generalis iste usus scientiæ mediæ contra verisimilitudines omnes hic concederetur, semper tamen supponitur, Deum considerare, quid homo in his & istis circumstantiis esset factururus: semperque verum manet, Deum potuisse collocare hominem in aliis magis salutariibus, & auxilia interna, vel externa, largiri, quæ (oooo) quantamcunque animæ cujuscunque malitiam vincere possent. Dices mihi, Deum ad id non teneri: verùm hoc non sufficit, addere oportet: majoribus rationibus prohiberi, quo minùs omnem bonitatem suam omnibus exhibeat. Itaque electionem hic intervenire oportet, sed ejus rationem in bona malæque hominum indole absolutè quærendam esse non reor: nam si cum nonnullis ponatur, Deum, electâ serie, quæ plurimum boni producat, sed

(nnnn) Jo. David, Contracensis, decessit A. 1613. d. 9. Aug. annos natus sexaginta septem. Varia scripsit, uti *Veridicum Christianum*; *Paradisum Sponsi & Sponsæ*; *Oeconomum Christianum cum Spongia viti-*

rum; *Viridarium visuum & ceremoniarum Ecclesiæ*, &c.

(oooo) Addit Int. Lat. malignos utrumque circumstantiarum influxus, vel &c.

sed quæ simul peccatum & damnationem involvat, sapientiæ suæ impulsu eos semper prætulisse, quorum melior indoles gratiæ munere dignior censebatur; jam gratia Dei non satis fore gratuita videbitur, futurumque erit, ut homo per quoddam meriti innati genus sese discernat ipse, quod a *S. Pauli* principiis, immo & a Rationis supremæ placitis alienum est.

104. Verum quidem est, dari rationes aliquas electionis divinæ, & has consideratio objecti, hoc est, hominis indoles, ingredi debet; sed non videtur hæc electio adstringi posse regulæ, quam homo capiat, quæque humanæ superbiæ blandiri queat. Quidam Theologi celebres existimant, Deum plus gratiarum, vel ratione magis favente, offerre iis, quos minus restituros prævidet, alios verò suæ pertinaciæ permittere: est, cur credamus, rem ita se persæpè habere, eaque se expediendi ratio inter cæteras, in quibus homo ipse se indolis innatæ favore ab aliis discernere statuitur, maxime a Pelagianismo recedit. Sed nec hoc tamen ipsum pro generali regula statuere ausim. Et ne gloriandi argumentum habeamus, electionis divinæ causas esse nobis ignotas oportet: & certè nimis variæ illæ sunt, quàm ut sub nostram notitiam cadant, fierique potest, ut Deus aliquando in pertinacissima resistentia superanda gratiæ suæ potentiam ostendat, ne quis habeat desperandi causam, uti nemo blandiendi sibi habere debet. Arque videtur mens hæc *S. Pauli* fuisse, dum se in exemplum proponit: Ideò, ait, Deus mihi misericordiam largitus est, ut ingens suæ patientiæ exemplum exhiberet.

105. Fortasse reverà omnes homines sunt ex sese æqualiter pravi, ac proinde ad distinguendum seipsos impotentes, utcumque indoles eorum, bonæque aut malæ qualitates, in calculum referantur; sed etsi essent pravi æqualiter, non tamen sunt similiter: est enim nativa quædam & individualis differentia inter animas, uti harmonia præstabilita ostendit. Diversi plus minusve in diversa bona malave, aut eorum contraria, feruntur, & totum secundum naturales eorum dispositiones accidit: verùm cum Universi systema generale, quod Deus ob rationes superiores elegit, efficiat, ut homines in diversas circumstantias incidant, illi, qui indoli suæ favorabiliores nanciscuntur, facilius mala vitabunt, virtutemque ac felicitatem acquirent, sed semper ope impressionum gratiæ internæ, a Deo junctæ. Fit interdum etiam in cursu vitæ humanæ, ut indoles aliqua præstantior sorte sequiori utatur ob culturæ vel occasionum defectum. Itaque dici potest, eligi homines, & in rerum serie collocari, non tam pro excellentia sua, quàm secundum convenientiam, quam habent cum Dei consilio; prorsus quemadmodum fieri potest, ut lapis minoris pretii in ædificio vel compage adhibeatur, quia certum quoddam vacuum replere reperitur.

106. Verùm enim verò omnia hæc tentamenta rationum, ubi se penitus addicere certis quibusdam hypothefibus necesse non est, id usus præstant, ut planum fiat, sexcentos providentiæ Dei defendendæ modos suppere;

petere; &c, quemadmodum hactenus monstravimus, atque in progressu amplius ostendemus, omnia incommoda, quæ videmus, omnes difficultates, quæ moveri queunt, non obflare, quo minus cum ratione & omni jure credamus, etsi aliunde demonstratum non haberemus, nihil esse sublimius Dei sapientia, nihil justius judiciis, nihil purius sanctitate, nihil denique immensius bonitate.

TENTA-

TENTAMINUM
THEODICÆÆ,
DE BONITATE DEI,
LIBERTATE HOMINIS,
ET ORIGINE MALI,
P A R S S E C U N D A.

ARGUMENTUM.

§. 107. *A* Ccingit se illustris Auctor ad expendenda Bælii axiomata, quæ conciliari cum fide non posse falso autumat. Jam in priori Discursu demonstratum est, Deum quidem ad malum morale concurrere moraliter, nec tamen ejus auctorem esse; §. 108. Concurrere scil. moraliter, malum justè permittendo, & sapienter ad bonum dirigendo. Hæc ulterius ostenditur, ut pateat, dogmata etiam nostra rationum vallo munita esse, nec sibi a validissimis tormentis metuere. §. 109. Ad iam. propositionem Bælii Theologicam, qua dicit, ens æternum & necessarium, &c. ab omni æternitate gloriam beatitudinemque possidere, quæ nec crescere, nec minui possit, respondetur ostendendo, gloriæ notionem esse duplicem, alteram ad Deum solum, alteram ad notitiam alienam referri. §. 110. Ad Iam. qua Bælius dicit, determinasse se illud libere ad creaturarum productionem, & inter entia possibilia infinita elegisse ea, quibus existentiam largiri placuit, resp. monstrando, pbrasin, hoc mihi placet, tantundem esse, ac illam, hoc bonum censeo: Deo autem sola vera bona placere posse, & quod ipsi magis placeat, esse optimum. §. 111. Ad Illam, qua creationem hominis, Deique primum mandatum, ex revelatione profert, resp. concedendo, si modò liberum arbitrium sensu suprâ explicatio sumatur. §. 112. Ad IVam, quæ originem lapsus representat, resp.

Tom. I.

B b

actio.

actionem veritatem per se ipsam malos hos effectus invexisse, vi consequentia naturalis, & falsum esse, quod originaria corruptio animæ primi hominis per mandatum & operationem divinam invecita fuerit. Citatur hic Fluddii, Angli, sententia, arboris prohibita fructum venenum fuisse, putantis. §. 113. Ad Vam, qua dicitur, placuisse ipsi homines quosdam, etsi paucissimos, a damnatione liberare, & auxiliis munire, quibus Paradisi beatitudinem obtinere possunt, resp. adnotando, Veteres numerum damnatorum non tantum aestimasse, quantum vulgo putatur, & hæc Bælii verba concepta esse secundum principia gratiæ sufficientis, omnibus concessa, & sufficientis iis, quibus non deest bona voluntas. §. 114. Ad VIam, qua adseritur, nihil fieri sine Dei permissione, posseque ipsum, quantum & quoties bonum videbitur, quidquid ei non placet, impedire, adeoque & peccatum, quo maximè offenditur, &c. resp. distinguendo inter voluntatem antecedentem & consequentem, vi cuius etiam peccata non potuit repudiare, nisi in quantum tulit regula optimi; porro Deum maximè offendi peccato, id detestari, esse formulas loquendi humanas, cum Deus propriè offendi, ladi, turbari nequeat. §. 115. Ad VIIam, qua dicitur, offerre Deum hominibus gratias, quas scit ab iis repudiandas, & hac recusatione magis reos & damnabiles reddendos, resp. iterum distinguendo inter voluntatem antecedentem, abstractam & particularem, & inter consequentem. §. 116. Succedunt Propositiones Philosophicæ novendecim. Ia. dicit, Deum sola bonitate sua ad creandum hunc mundum impulsu fuisse, nec laudis, beatitudinis, gloriæ conservandæ augendæque, rationem habuisse: adnotat Vir ill. bonitati jungendam sapientiam & potentiam. §. 117. Ila, bonitatem Dei esse infinitam, infinitatiquè characterem omnibus aliis ipsius perfectionibus convenire, amoris virtutis, odio vitii, &c. resp. hoc axioma maximè omnium probari, indeque colligi, Deum facere semper optimum quod fieri potest: observandum verò, amorem virtutis, odium vitii, in exercitio, non absolute, intelligi debere, & solum amoris optimi exercitium esse infinitum. §. 118. IIIa, omnes perfectionum divinarum characteres, in opere suo emicantes, ad creaturarum intelligentium felicitatem destinatos esse, resp. nulla ratione probari posse, hunc unicum Dei scopum fuisse, cum nulla substantia apud eum absolute, aut contemptibilis, aut pretiosa sit: sapere hoc axioma reliquias antiqui, quod omnia unice hominis causâ sint condita. §. 119. IVa, beneficia, cum creaturis, felicitatis capacibus, communicata, non tendere, nisi ad eorum bonum: resp. neganda, ea ad earum felicitatem unice tendere, habere Deum plures in consiliis suis scopos, unum esse creaturarum omnium felicitatem, hinc quarundam ex his creaturarum infelicitatem accidere posse concomitanter, tanquam sequelam majorum aliorum bonorum, & distinguendum ita inter voluntatem antecedentem, primitivam, voluntatem mediam, & finalem. Citatur hic Vir ill. Aloysii Novarini Librum de occultis Dei beneficiis, & alium confici posse iudicat de occultis Dei pœ-

nis.

nis. §. 120. Va. ens maleficum cumulare hostes suos beneficiis, in eorum perniciem vergentibus; Deum igitur, hominibus liberum arbitrium præbentem, adjungere etiam debuisset artem semper eo rectè utendi: resp. Deum, si nihil aliud, quàm creaturas rationales spectasset, impediurum fuisse, ne unquam se perderent; sed ipsum spectasse totum Universum: dici tamen posse, Deum dedisse illis talem artem, artem scil. esse lumen naturale rationis, §. 121. VIa, æquè certam homini vitam eripiendi rationem esse, si ei laqueum sericum offeras, quo liberè ad suspensum ulurum certissimè nosti, atque, si eum per sicarii manus confodias, &c. resp. sapientiam Deo representare, quodnam e possibilibus optimum sit exercitium suæ bonitatis, quo factò, malum, sic admissum, ineviabilem esse optimi adpendicem. §. 122. VIIa, verè beneficium dare promtè, nec differre, donec ii, quos amat, longas tolerarint æumnas, &c. resp. esse hoc ludere cum Deo perpetuis anthropomorphismis; posse Deum efficere bonum, quod optaremus, immò velle etiam, si hoc bonum per se spectetur, sed, postpositis aliis bonis majoribus oppositis, efficere id non debere; mala denique ipsa electis, magistro suo conformandis, & felicitati eorum augendæ, prodesse. §. 123. VIIIa, gloriam, quam ex aliorum infelicitate eliceret, non, nisi falsam gloriam, esse posse: resp. cum Deus aliquam gloriam elicit e malo, dum majori illud bono inservire curavit, ipsum id elicere debuisset, nec hinc falsam gloriam captare. §. 124. IXa, Dominum istiusmodi, cum possit, efficere, ut virtus sine ulla vitii mixtura semper colatur: resp. Deum id efficere posse, & facile quidem, si res mutuò copulata a se invicem divellantur; sed, cum Deus vitium permiserit, ordinem Universi omnium optimum postulas; judicandum igitur, illi aliter agere non licuisse, quia impossibile erat, melius agere, quod ipsum fundat necessitatem hypotheticam, libertati minimè adversantem; cum sapientiæ Dei non tantum mundo rationalium creaturarum, sed etiam mundo corporum, mundo substantiarum, perceptionis capacium, rationis incapacium, opus sit, cum denique inter omnia id eligendum fuerit, quod optimum, vitium autem hac rima irrepsit, vitium excludendo, ipsum nec perfectè bonum, nec perfectè sapientem fuisse. §. 125. Xa, summum odium vitii elucescere tantum in eo, qui vitium ante suum ortum elidat: resp. iterum purum putum esse anthropomorphismum; statum, in quo, quantum fieri potest, bonum, intenditur, & malum ipsum majori bono deservit, comparari non posse cum Principis statu, cuius res accide, vel qui ipse oppressioni favet, ut eam deinde puniat. §. 126. XIa, istum ipsa culpæ castigatione magis magisque ad malum inclinari suos nolle: resp. frequentiore punitionis scopum quidem esse emendationem, sed non unicum, nec semper a Deo propositum; peccatum originis non esse nudam primi peccati penam, sed insuper naturalem ejus adpendicem. §. 127. XIIa, malum, quod impediri potest, permittere esse parum curare, utrum committatur, nec ne? aut etiam optare, ut committatur: resp.

resp. minime genium, quod exemplis quibusdam explanatur. §. 128. XIIIam, quæ ex responsione intelligitur, ita explodit Vir ill. ut dicat, falsum esse, quod Deus mala non curet, quod ea optet, susciet, quod in iis sedandis gloriam capiet. §. 129. XIVa, mali alicujus permissionem tum demum excusari posse, cum sine majoris mali introductione impediri nequeat: resp. verum esse hoc axioma, sed contra Dei gubernationem adduci non posse. §. 130. XVa, e rationibus mixturæ boni ac mali, quæ in limitata benefactorum virtute fundantur, nullam in Deum quadrare: resp. cum in opere Dei perfectissimo malum physicum & morale reperiatur, judicandum, majus adhuc malum absque hoc permisso nullatenus vitari potuisse. §. 131. XVIa, eventus alicujus perinde causam esse, qui moralibus, quam qui physicis, illum viis procuret, &c. resp. malum causis moralibus, non semper physicis, imputari; in Deo magnum defectum fore, non eligere optimum, & destruere divinitatem. §. 132. XVIIa, idem esse, causam quis necessariam adhibeat, an liberam, si momenta deligat, in quibus libera ipsa determinata cognoscatur, &c. resp. liberum & indifferens pro eodem sumi non debere, nec liberum opponi determinato. §. 133. XVIIIa, si populus totus perduellionis reus, non satis clementiæ esse, centies millesimæ parti ignoscere, reliquos omnes necare: resp. sumi hic pro certo, centies milles plures damnandos, quam salvandos, & infantes, sine baptismo mortuos, e numero damnatorum esse, quod falsum; proficisci hanc objectionem ab eo, qui ampliitudinem Civitatis divitiæ non satis expendat. §. 134. XIXa, medicos pharmaca, ab ægroto rejicienda, electuros, cum alia suppetant cum voluptate sumenda, videri ægroti mortem in votis habere: resp. objectum Dei habere quid infiniti; curam ejus rerum universitatem complecti, & nihili instar esse, quod de ipso cognoscimus; frustum divini gubernationis nobis duntaxat esse propositum, non satis magnum, ut inde totius pulchritudinem atque ordinem perspiciamus. §. 135. Expensis ita Bælii axiomatibus novendecim, alia quedam loca, sparsim in ejus operibus exstantia, sub examen vocantur: in iis modò Dei bonitatem vellicat, ejusque potentiam extollit, modò bonitatem cum ipsius magnitudinis dispendio tueri. §. 136. Resuscitat ita Bælius argumenta Manetis, vel Pauli, hereticorum, qui Zoroastri errorem de duobus intelligentibus omnium rerum principiis recoxerunt, errorem apud plurimas gentes, Iados, Slavos, Americanos, etiam, Græcos, Romanos, trivissimum. §. 137. Quis Zoroaster, & quid docuerit, ostenditur ex Plutarcho, Trogo, Platone, Suida, Laërtio, Hydeo. §. 138. Conjectura ill. Viri, de Oromasde & Arimanio, quorum alter fuit Princeps Asiæ superioris, alter e Cæto-Scythiis aliquis, ex Occidente boreali profectus. §. 139. Probat, vetustum aliquem Germanorum Deum, vel Heroa, vocatum fuisse Hermannum, Arimanium vel Itminum, ex Tacito. §. 140. Origo vocis Hermanni, Germani. §. 141. Conjectura de summa a celebri statua Irmen-sul. §. 142. Potuit etiam hic Hermannus esse

esse Græcorum Hermes, Ægyptiis Theut, unde Theutus, Thuisco, apud Tacitum, Teutsche, &c. §. 143. Conjicit Vir ill. Principes quosdam Occidentales, aut Celtas, Græciam, Ægyptum, & non parvam Asiæ partem, olim subjungasse, eorumque cultum his in regionibus ad posteros fuisse propagatum. Citatur Callimachus, Abbas de la Charmoye. §. 144. Redit ill. Auctor ab hoc diverticulo ad Zoroastrem, citat ejusdem erroris fautores, Cerdonem & Marcionem, Bæliumque, qui istorum hominum, male ratiocinantium, & sententia suæ vim atque commoda ignorantium, defectus refarcire voluisse videtur. §. 145. Facit id Bælius prolixè in Diction. Art. Manichæi, ubi inter alia videndum esse ait, an per unici principii hypothesein explicari commodè naturæ phænomena possint; hoc, ingerit ill. Vir, a se abundè præstitum esse. §. 146. Et in dijudicandis Dei operibus imitandam sapientiam Socratis, de Heracliti operibus dicentis, quæ intellexi, mihi præclara videntur, nec minùs præclara auguror reliqua, quæ non intellexi. §. 147. Sinere Deum quandoque hominem in exiguò suo districtu liberè agere, ut spartam, quam nactus sit, exornet, esse hominem veluti Deastrum quendam, in proprio suo mundo seu microcosmo: Deum verò omnes defectus microcosmorum arte mirabili convertere in majus majoris sui mundi ornamentum, ita ut deformitates adparentes microcosmorum, in macrocosmo collectæ, fiant venustates, nec quidquam habeant, quod principii universalis infinitè perfecti unitati adversetur. §. 148. Pergente Bælio, hominem esse pravum & infelicem, ubique esse carceres & nosocomia, resp. multo plus boni esse in vita hominum, quam mali, uti multo plures sint domus, quam ergastula, &c. §. 149. Obijciunt eodem, si pravi & infelices soli existerent, ad duorum principiorum hypothesein recurrendum minime fore, resp. exflare duo profectò Principia, sed utrumque in Deo, Intellectum, mali principium suppediantem, Voluntatem, ad solum bonum tendentem, addatur tertium, Potentiam, agentem, prout Intellectus ostendat, & Voluntas jubeat. §. 150. Adfertur sententia Campanellæ de tribus primordialitatibus. §. 151. Pergente Bælio: Quid? an unicum hoc ens sanctum, bonum, potens, non cumulat opus suum bonis? &c. resp. Prudentium idem dubium obmovisse, & jam illud solutum esse; scil. Deum, immutabilibus sapientiæ rationibus permotum, eum, qualis in ideis fuit, ad existentiam transire decrevisse. §. 152. Bælius contra Zoroastrem inducit Melissum, unici principii propugnatores, hujusque hypothesein cum experientia & rationibus a posteriori congruere negat: Resp. Vir ill. non admodum sciè explicari phenomenon aliquod, ubi ei principium expressum assignatur, scil. malo principium maleficum, frigori principium frigidum, &c. §. 153. Ejusdem esse furoris explicationem causæ mali per principium singulare maleficum; malum eo non magis indigere, quam frigus & tenebras; non autem dari primum frigidum, nec principium tenebrarum. §. 154. Obmovente Bælio, liberum arbitrium a duobus principiis oriri debere, ut ad bonum & malum

convertere se queat, *resp. debere potius à principio neutro oriri; liberum verò arbitrium si in malum impingat, id fieri per accidens, quia malum illud sub bono veluti larvatum delitescat.* §. 155. *Pergente Bælio, Deum debuisse hominem etiam creare sine inclinatione ad malum, immò hoc ipsum impedire, nec ei ad peccandum relinquere ullam potentiam, resp. ista dictu quidem facilia esse, non item factu possibilia, si principia ordinis adiendantur.* §. 156. *Urgente Bælio, Orthodoxos videri duo prima principia admittere, ubi diabolus peccati auctorem faciunt, resp. diabolus quidem esse peccati auctorem, sed ejus originem longius adcersendam, fontem ejus esse in ipsa originali imperfectione creaturarum: Bekkeri & Auctoris Evangelii eterni errores subinde refelluntur.* §. 157. *Differitur de loco Apocalypseos, prælium cum dracone mentantis.* §. 158. *Impugnante Bælio mali moralis permissionem, & postulante, ut concedatur sibi, Deum illud velle, quo etiam Calvinum in partes suas rapit, resp. illud nunquam esse directe alicujus voluntatis objectum, velle Deum id permittere, quia alias optimi regulam violaret.* §. 159. *Prosequente Bælio, Deum voluisse, ut Protoplasti peccarent, cum omnes combinationes, in quibus peccatori non erant, rejecerit, resp. non potuisse non eam eligere combinationem, quæ omnium optima, citra defectum proprium.* §. 160. *Ostendit ill. Vir consensum Jaquelotii cum suis cogitatis.* §. 161. *Resp. ad comparationem a Bælio institutam inter Deum & principis bonitatem, qui tabellariis ad certum iter conficiendum determinatam pecuniam præbet, addita conditione præmii intuitu eorum, quibus argentum illud suffecerit, & poenæ, quibus non suffecerit.* §. 162. *Adducitur comparatio Cartesii, a Monarcha desumpta, qui probe conscius, duos equites ad occursum mutuum certo duello congressuros, eosdem tamen sibi occurrere facit.* §. 163. *Judicium Bælii de hac comparatione.* §. 164. *Judicium Leibnitii de eadem.* §. 165. *Ait nim. Leibnitius, comparationem posse aptari, si rationem aliquam comminiscamur, quæ principem cogat efficere, vel permittere, ut duo hi inimici sibi mutuo occurrant.* §. 166. *Comparationes quasdam odiosas exhibet, easque locum tantum habere dicit adversus eos, qui justitiam apud Deum arbitrarium quid esse contendunt, vel potestatem ei despoticam tribuunt, quæ insontes adeo damnare possit, vel denique, qui bonum non esse rationem ejus moventem existimant.* §. 167. *Mentio injicitur Satyræ contra Gomaristas: Fur prædestinatus, quæ refutata est a Georgio Kendall sub tit. Fur pro tribunali.* §. 168. *Remotis iis objectionibus, quæ a rationibus moralibus desumebantur, pergit ill. Auctor ad removendas eas, quæ a rationibus metaphysicis petuntur: spectant autem hæ naturam possibili & necessarij.* §. 169. *Epicurus, citante Bælio, ut necessitatem absolutam effugeret, adseruit, quod futura contingentia determinatam habere veritatem nequeant, refutatus prolixè a Chrysippo. Judicium Bælii de hac disputatione, qui tamen idem certum cum necessario confundit, dum electione optimi res necessarias fieri contendit.* §. 170. *Continuat*

inuat Bælius eundem discursum, cumque Chrysippo contendit Diodorum ex Ciceronis Libro de Fato; citantur quoque eam in rem Plutarchi & Arriani testimonia. §. 171. *Petrus Abælardus ad Diodori sententiam propius accessit, dicens, Deum nihil posse facere, nisi quod facit: judicium Leibnitii de ejus sententia.* §. 172. *Wiclefi sententia a Concilio Constantiensi damnata: eadem Hobbesii, statuentis, quidquid non evenit, esse impossibile.* §. 173. *Spinosæ, qui omnia necessitate naturæ divinæ, citra ullam Dei electionem, existere docuit. Eum ipse refutat Bælius, & quidem egregiè.* §. 174. *In seq. verò male idem confundit id, quod est impossibile, quia contradictionem involvit, cum eo, quod fieri non potest, quia electioni divinæ non congruebat.* §. 175. *Quidam, necessitatem istam vitantes, naturam divinam quadam indifferentia aequilibrj suspensam reddere voluerunt.* §. 176. *Qui Deum arbitrario decreto bonum malumque stabilivisse credunt, in miram hanc sententiam incidunt, eique boni titulum auferunt. Citatur ob hanc rationem Sam. Rhetorfortis.* §. 177. *Tria hinc dogmata, 1. quòd natura justitiæ sit arbitraria, 2. quòd non certum, eam a Deo observatum iri, 3. quòd justitia, nobis nota, non sit ea, quam Deus observat, & fiduciam in Deum, & ejus amorem, evertunt, in quo nostra felicitas posita.* §. 178. *Nonnulli Theologi, de jure Dei in creaturas scribentes, jus illimitatum, arbitriamque & despoticam potestatem, ei concedere visi sunt, ut Twissus, Rhetorfortis. Calvinus hoc in capite Orthodoxos, v. Amyrardum.* §. 179. *Quando Paulus prædestinationem per jus absolutum Dei, & incomprehensibilitatem viarum ejus, explicat, subintelligendum, si eas comprehenderemus, justitiæ conformes eas nos deprehensuros, cum Deus aliter uti sua potestate nequeat.* §. 180. *Bælius ipse opinionem eorum optimè impugnat, qui bonitatem justitiamque ab optione arbitraria Dei unice pendere contendunt.* §. 181. *Dicere autem, quòd Deus, statuens creare hominem, qualis nunc est, non potuerit non ab illo exigere pietatem, sobrietatem, &c. ad vitandas confusiones operi suo evertendo idoneas, est re ipsa in communem relabi sententiam.* §. 182. *Citantur Auctores, qui moralitatem objectivam vel adfirmarunt, vel negarunt, Calvinus, Turretinus, Maresius, Strimesius, Thomas Aquinas, Grotius, Pufendorfius, Aristoteles, Cicero, Plato.* §. 183. *Bælius ipse alicubi tuctur illam moralitatem.* §. 184. *Omniem realitatem in aliqua re existente fundari debere docet; intellectum divinum veritatum eternarum realitatem facere. Laudatur in hanc rem Jac. Thomassius, Aristoteles.* §. 185. *Idem tamen Bælius alio loco valde ambigua loquitur, putatque, Deum jussu suo efficere potuisse, ut duo contradictoria simul juncta irent.* §. 186. *De Cartesio, cur Deum causam veritatum liberam statuerit?* §. 187. *In opinione tam paradoxa Bælius emolumentum aliquod adversus Stratonicos falsò sibi fingit.* §. 188. *Et putans, causam non intelligentem nihil artificiosi producere posse, repudiat præformationem, animantium organa naturaliter producendum, ac Systema harmonia præstabilita.* §. 189. *Metuit nimirum, ne, si*

veritates, a Dei voluntate independentes, admittantur. Stratonici perfectam veritatem aeternarum regularitatem in suum commodum contra nos vertunt, colligantque, mundum, sola ceca necessitate obstericant, æque regularem existere potuisse: sed ostendit Vir ill. sine causa id ipsum metueret; si namque non existeret intellectus divinus, in quo realitantur illæ, minime subsisterent. §. 190. Objiciente sibi porro Bælio, ita Deum fato cuiusdam subijciendum fore; §. 191. Resp. fatum illud esse ipsam Dei naturam, proprium ejus intellectum, qui ipsius sapientia bonitatisque regulas suppediat. §. 192. Mirante Bælio, quod divinus intellectus in infinitis suis ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendat, resp. non indigere ipsum tempore, ut nexum rerum videat. §. 193. Hactenus ostensum est, Dei voluntatem a sapientie legibus independentem non esse: nunc videamus, quomodo Auctores nonnulli statuere queant, regulas hæc Deum dimidiatim duntaxat observare, & melius facere potuisse, ad exemplum effati nobilissimi Castellæ Regis, Alphonfi. §. 194. Nonnulli scil. Philosophi & Theologi ponunt Dei bonitati perfectionique limites. §. 195. Solvitur obiectio, qua dicitur, impossibile esse produci optimum, quia non datur creatura perfectissima. §. 196. Continuat solutio. Non agitur hic de creatura quapiam una, sed de Universo: stante adversarii sententia, Deus Universum nullum condidisset, cum absque ratione agere non queat. §. 197. Diroyssii obiectio, qua ex eo, quod mundi hujus negotia non tam belle procedunt, quam quidem homines sapientes & probi optarent, atque ipsi facere tenerentur, si penes ipsos staret, concluditur, Deum mundum non curare. §. 198. Diroyssius in solutione objectionis existimat, eam nimium probare, quod, si Deus non facere possit, nisi quod optimum & perfectissimum, omnia entia ab æterno & essentialiter bona futura sint, sicut Deus, adeoque Deus ipse sint. §. 199. Bælius Diroyssii responsum rectè miseram vocat. Si Dualista postularent, ut Deus optimum faceret, nihil, quod nimium, postularent: falluntur potius, dum optimum in toto a malo in partibus immune esse contendunt, atque ita, quod Deus fecit, optimum esse negant. §. 200. Diroyssius non considerat ordinem nexumque rerum, dum instat, Deum, si semper optimum producit, alios esse Deos producturum. §. 201. Deus tenetur morali necessitate producere optimum, nequaquam metaphysica: si non ita res se haberet, conscientia proprii defectus, sive imperfectionis, inevitabilem ei dolorem adferret. §. 202. Si Diroyssius ait, nihil posse mutari, nisi transiundo a statu minus bono ad meliorem, vel a meliori ad minus bonum, falsum assumitur; non enim videtur, cur res aliqua speciem boni malive mutare non valeat, sine mutatione gradus. §. 203. Obiectio Bælii, qua contendit, legem optimi veram Deo metaphysicam necessitatem imponere, mera illusio est, e solo terminorum abusu profecta. Arnaldus Mallebranchium, ad finem docentem, immeritò reprehendit. §. 204. Is, qui vult rem aliquam, vult etiam quodammodo omnia, illi rei necessarii adnexa, adeoque

que Deus leges generales velle non potest, quin etiam velit omnes particulares effectus, inde necessario pullulatos: veruntamen effectus illi particulares propter se, sui gratia, non intenduntur, quod ipsum significatur, ubi dicitur, eos voluntate particulari & directa non intendi. Deus, extorsum acturus, modum agendi elegit, ente summe perfecto dignum, h. e. infinite simplicem & uniformem, & nihilominus infinite fecundum. §. 205. His fundamentis Bælius insignes animadversiones superstruit circa iniustitiam eorum, qui de improborum prosperitate conqueruntur. §. 206. Dolendum duntaxat, ipsum iam citò rectam deferere viam. Voluntates particulares, i. e. particulares primitivas, quas Mallebranchius statuit, Deum nunquam habere, existimat ill. Auctor. §. 207. Neque miracula in hoc habere quidquam, quo a ceteris eventibus distinguantur, cum rationes ordinis, naturali superioris, ad miracula perpetranda Deum permovcant. De Mallebranchii sententia, & Cartesii Systemate causarum. §. 208. Existimandum hinc, inter regulas generales non absolute necessarias, a Deo eligi illas, quæ magis naturales sunt, quo spectat ill. Auctoris Systema harmonie præstabilitæ. Via Dei simplicissima sunt, sed nihilominus fecundissima. §. 209. Redit Vir ill. ad legem optimi, perfectionemque completi docet non bonum solum morale & physicum, sed & bonum metaphysicum, quod causa, cur dandus aliquando locus sit malo physico & morali. Ab hoc Systemate non multum alieni fuisse videntur Stoici, quod probatur testimonio Gellii, a Bælio citato & adprobato. §. 210. Qui verò iterum mutat sententiam, & alio loco scribit, nihil esse Deo facilius, quam opus simplex, fecundum, regulare, & simul creaturis omnibus commodum, designare & exequi, quod ex Arnaldi libris didicerit. §. 211. Reprehendit hæc dicta Bælii ill. Auctor, censetque, Deum sequi posse ideam simplicem, fecundam, regularem, sed eam, quæ optima maximeque regularis, non esse simul & semper creaturis omnibus commodissimam. Colligit id a posteriore; §. 212. Ostendit id ipsum a priori in exemplo. Sturmius in Libro, Euclides Catholicus, transfert ad similia, quod de æqualibus ab Euclide fuerat enunciaturum; verum a quantitate consequentia non semper bene procedit ad qualitatem, nec ea, quæ ab æqualibus ducitur, ad similia. §. 213. Discrimen hoc inter quantitatem & qualitatem etiam in re præsentī elucescit. Pars via brevissima inter duo extrema est etiam via brevissima inter extrema hujus ipsius partis: sed pars totius optimi non necessario est optimum, quod ex hac parte effici poterat. §. 214. Exemplum ex Geometria, quam Jungius Empiricam nuncupabat. §. 215. Respondet ill. Vir ad instantias Bælii, hocque objiciente, Principem verè magnanimum opus incolis commodum magnifico prælatum in condenda urbe, ait, contingere aliquando posse, ut palatii structura elegans quorundam e famulatio commodis jure meritoque præferatur. §. 216. Pergente Bælio, Legislatores nostros nunquam leges, singulis privatis commodas, excogitare posse, ob circumscriptam ingenii sui perspicaciam, hoc verò

in ens infinitum cadere non posse, *resp. cum Deus optimum possibile eligat, nullam ei perfectionum suarum limitationem obijci posse.* §. 217. Citante Bælio locum ex M. Antonino, *resp. Imperatoris hujus & Stoicorum errorem primum in eo situm fuisse, quod Universi bono delectari Deum debere putabant, quia eum, tanquam mundi animam, concipiebant; juxta nos verò, Deum esse intelligentiam supramundanam, agere, ut bene faciat, non ut sibi bene sit.* §. 218. Ad præcipuam Bælii, Arnaldo duce, factam objectionem: Aut Deus est necessitati obnoxius, & necessariò agit, si optimum creare teneatur, aut saltem impotens, aptiorem ad peccata, aliaque mala, excludenda viam non inveniens, *resp. hoc objicientem eo ipso negare, hoc Universum esse optimum, & Deum in optimum ferri debere, sed huic argumento plurimis in locis satisfactum esse.* §. 220. Inter homines quoque, *resp. ad §. 219.* Vir ill. non tantum esse mali moralis, quantum passim dicitur; solos homines malignæ indolis, aut ærumnis effectos misanthropos, pravitatem ubique invenire, & optimas quasque actiones sinistris interpretationibus depravare, quod Cartesius in Hobbessii Libro de Circe recte reprehendit. §. 221. Quodsi etiam concederetur, in humano genere plus esse vitii, quam virtutis, inde tamen non secuturum, plus in Universo vitii miserieque esse, quam virtutis ac felicitatis. §. 222. Expenfa distinctione inter voluntates antecedentes, & consequentem, intelligi, Deum amare summè virtutem, & odisse summè vitium, & nihilominus vitium quoddam permitti debere. §. 223. Arnaldo & Bælio ingerentibus, Systema inter omnia optimum Dei potentiam circumscribere; §. 224. *Resp. omnes istas machinas expositione jam data dissolvi;* §. 225. Possibile infinitudinem, quantumcumque sit, sapientiæ Dei, possibile omnia cognoscentis, infinitudine majorem non esse; sapientiam omnia possible, prius separatim considerata, in totidem universalia Systemata distribuere, ex quibus iterum inter se comparatis, singulis cum singulis, resultare electionem optimi, quod reapse ideam sistat Universi actualis. §. 226. Hac adientè considerantem nacturum ideam magnitudinis perfectionum divinarum longe aliam ab illa, quam habeant ii, qui Deum quasi foruitio & sine ratione agentem concipiant. §. 227. Pergente Bælio, Deum ergò non esse liberum; §. 228. *Resp. bonitatem sapientiæ junctam, Deum ad creandum movere, sed non necessitare; si hoc fatum adpellas, vocem istam te sano usurpaturum sensu, qui libertati non repugnat.* §. 229. Obijciente Bælio, Deo vitium admittente, cum qualecumque aliud bonum æquè suis finibus convenisset, vitium fuisse medium, quod unum adhibere Creator potuerit, ergò ex mera necessitate adhibitum fuisse; §. 230. *Resp. decretum creandi liberum esse, ipsius electione non effici impossibile, quod non est optimum; in Deo igitur esse libertatem a coactione & necessitate metaphysica immunem; quod ad media, vitium non esse obiectum decreti divini, tanquam medium, sed tanquam conditionem sine qua non, multò minùs medium unicum.* §. 231. Prosequente Bælio, fatum & necessi-

necessitatem fuisse Adamum peccare, si namque non peccasset, unicum, a Deo necessariò sibi informatum, Systema ipsum disturbaturum fuisse; *Resp. Deum Adamum, quem, libere peccantem, in ideis possibile videbat, talem, qualem videbat, ad existentiam admittere decrevisse, quod decretum necessarium non efficiat id, quod in se ipso contingens erat.* §. 232. Post laudatum Scoti de indifferentiæ libertate locum, §. 233. Pergente Bælio, si Deus ad mundum condendum determinatus est vi suæ gloriæ, quam necessariò amat, lapsum hominis, tanquam ad eam procurandam medium, prorsus necessariò evenisse, *resp. amorem quidem sui Deo esse essentialem, amorem verò gloriæ suæ non item; amorem sui ipsius eum minimè necessitasse ad actiones externas, quæ liberae fuerunt.* §. 234. Instante Bælio, si Deus modo invincibili impulsus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc ipsum necessariò adhibuisse, *resp. impulsus quidem certò fuisse, sed quod certum, non semper esse necessarium, vel absolute invincibile; Deum, metaphysicè loquendo, eligere potuisse, quod non fuit optimum, sed, moraliter loquendo, id non potuisse, quod comparatione Geometrica explicatur.* §. 235. Ubi de rei possibilitate sermo, non agi de causis efficientibus vel impediens, cum alias inutilis redderetur distinctio inter possibile & actuale. §. 236. Urgente Bælio, Deum salutem omnium hominum velle non posse, quia ea adversatur amorì necessariò, quo in suam sapientiam fertur, *resp. licet Deus sapientiam suam amet necessariò, non tamen actiones, ad quas sapientia permovet, ideò liberas non esse, nec obiecta, ad quæ ea non permovet, ideò possible esse desinere; sapientiam Deum permovisse, ut vellet omnium salutem, sed non voluntate consequente seu decretoria.* §. 237. Porro, Deum necessariò velle opus, peccatum omnium, & æternam plerorumque hominum, includens, quia vult necessariò opus omnium dignissimum suâ sapientiâ, *resp. a sapientia necessitari moraliter, obligari boni consideratione, significare liberum esse.* §. 238. & 239. Examinat Vir ill. Systema Bezæ, qui in permittenda miseria ad Dei misericordiam, in culpa ad illius justitiam respicit, quod verò minimè satisfacit. §. 240. Dissertit ill. Vir de Celebris Angli, qui de Origine mali scripsit, sententia, hic aliquando videtur statuere, Dei voluntatem sapientiæ leges circa bonum malumque non sequi, aliquando verò agnoscere, quod bonitas sit obiectum & ratio divini electionis, in quo quidem ipsi cum ill. Viro egregiè convenit.

107. **H**Actenus in eo fuimus occupati, ut totius hujus argumenti amplam & distinctam exhiberemus expositionem: & quamvis de Bælii objectionibus nihilum dixerimus speciatim, eas tamen prævenire, & viam respondendi aperire laboravimus. Sed cum omnium sigillatim dissolvendarum provinciam susceperimus, non solum, quia quædam adhuc loca fortasse restant, quæ illustrationem merebuntur, sed etiam, quia Viri instantiæ plerumque ingenii atque eruditionis plenæ sunt, controver-

siæque non vulgare lumen adfundere queunt; juvabit præcipuas, per ipsius Opera dispersas, colligere, iisque adnectere solutiones nostras. Notavimus ab initio, Deum ad malum morale, & ad malum physicum, concurrere, & quidem ad utrumque & moraliter & physice; atque hominem etiam ad eadem concurrere moraliter & physice, ratione libera & activa, quæ ipsum vituperio pœnaque dignum efficiat. Ostendimus insuper, quodlibet horum capitum suam habere difficultatem: sed potissima in eo est, ut timeamur, Deum ad malum morale, hoc est, ad peccatum, moraliter concurrere, nec tamen esse auctorem, immò ne complicem quidem peccati.

108. Concurrit autem Deus moraliter, malum iuste *permittendo*, & sapienter ad bonum *dirigendo*, quemadmodum ratione satis evidente ostendimus. Sed quoniam in hoc potissimum argumento *Bælii* exultat, seque eos profligaturum confidit, qui nihil esse in Fide contendunt, quod cum Ratione conciliari nequeat; hoc loco præcipue monstrandum est, dogmata nostra rationum etiam esse munita vallo, quod validissimorum ejus tormentorum quassationibus resistere possit, ut ipsius allegoria utamur. Ista verò tormenta vibravit contra nos cap. CXLIV. Responsionis suæ ad Quæsitæ Provincialis. (Tom. 3. pag. 812.) ubi doctrinam Theologicam septem Propositionibus complectitur, quibus Axiomata Philosophica novendecim, veluti totidem machinas murales grandiores, vallum nostrum labefacturas, opponit. Initium a Propositionibus Theologicis faciamus.

109. I. *Deus*, inquit, *Ens illud æternum & necessarium, infinitè bonum, sanctum, sapiens ac potens, ab omni æternitate gloriam beatitudinemque possidet, quæ nec crescere, nec minui potest.* Hæc *Bælii* propositio non minus philosophica, quàm theologia est. Dicenduse sit Deus possidere gloriam, cum solus existit, a vocis acceptione pendet. Dicere cum quibusdam possumus, gloriam esse gaudium, ex perfectionum propriarum cognitione natum; & hoc sensu Deus gloriam semper possidet: sed si gloria ad notitiam alienam refertur, Deo non obtinget gloria, nisi dum se creaturis intelligentibus cognoscendum præbet; quamquam verum sit, Deum nullum inde novum bonum obtinere, & creaturas potius intelligentes inde bonum capere, quando, uti par est, Dei gloriam spectant.

110. II. *Determinavit se liberè ad creaturarum productionem, & inter entia possibilia elegit ea, quibus existentiam impertiri placuit, ut ex ipsis Universum componeret, aliis omnibus in suo nihilo relictis.* Hæc quoque propositio admodum consentanea est ei Philosophiæ parti, quæ Theologia naturalis appellatur, prorsus uti præcedens. Insistendum aliquantulum erit huic phrasi, qua dicitur elegisse entia possibilia, *prout placuit*. Namque considerandum est, si dixerò, *hoc mihi placet*, tantundem esse, ac si dicerem, hoc bonum censeo. Igitur bonitas idealis objecti est, quæ placet, quæque movet ad electionem sui inter alia multa, quæ non placent, vel quæ minùs placent, hoc est, quæ minùs bonitatis, me adfici-

cientis,

cientis, continent. Jam autem sola vera bona placere Deo possunt, ac proinde, quod Deo magis placet, & quod ad sui electionem eum movet, est optimum.

111. III. *Cum natura humana e numero entium fuisset, quæ producere voluit, marem unum, unamque feminam, creavit, eisque inter ceteras dotes liberum concessit arbitrium, ut facultatem habuerint obediendi Deo; sed mortem simul comminatus est eis, si datum sibi a fructu quodam abstinendi mandatum transgredierentur.* Hæc propositio ex parte revelata est, & sine difficultate admittenda, dummodò liberum arbitrium intelligatur, ut oportet, juxta explicationem, a nobis jam datam.

112. IV. *Comederunt nihilominus de eo fructu, statimque ipsi, eorumque posterii omnes, ad hujus vitæ misérias, ad mortem temporalem, & ad penam æternam, condemnati sunt, tantæque ad peccandum inclinationi subiecti, ut ferè sine fine, & sine mora, peccatis se permitant.* Est, quòd judicemus, actionem vitatam per se ipsam malos hos effectus invexisse, vi consequentiæ naturalis, & idcirco ex hac potius ratione, non verò per decretum merè arbitrarium, a Deo vitatam fuisse, eo ferè modo, quo pueri cultros tractare prohibentur. Celebris ille Anglus, *Fluddus*, sive *de Fluctibus* (a) conscripsit olim Librum *de Vita, Morte, & Resurrectione*, sub nomine *R. Oreb*, in quo sustinet, arboris prohibitæ fructum venenum fuisse: nos verò aliquid hujusmodi sigillatim adfirmare non possumus; sufficit, quòd Deus rem noxiam prohibuerit, nec putandum, Deum egisse duntaxat personam Legislatoris, qui legem ferat purè positivam, aut Judicis, qui penam imponat infligatque ex suæ voluntatis decreto, absque

C. c 3

conne-

(a) *Robertus Fluddus*; Anglus, circa A. 1584. natus, celebr. Frater roseæ crucis. Multa, eaque omnia, Latine scripsit, quæ ejus scripta raritate nunc & caritate distinguuntur. Inter ea est *Tr. Theol. Philoſ. de vita, morte & resurrectione*. Imaginem ejus inter recentiores sistit *Cel. Erfordienſium Medicus, Georg. Volcm. Harimannus* in *Invad. ad Historiam Leibnitio-Wolfſianam*, Sect. II. cap. III. §. 6. ubi inprimis de illius *Philosophia Mosaica* disserit. Eandem ferè sententiam tuitus haud ita pridem est *Decanus Hibernicus, Delauny*, in *Revelation Examined With Candour*, Lond. 1732. ed. ubi ipsi dictum Mosaicum: *Moriendo morieris*, idem est, ac *Contrahes tibi infirmitatem mortalem*. Addit deinceps, dari apud Indos liquorem, qui momento homines extra se rapiat, redatque omnium rerum ignaros. Rectè ve-

rò adnotat eruditus Scriptor *Bibliotheca Britannica*, T. II. Part. I. Art. VIII. ubi Librum recenset, p. 177. *Mais dans ce système, il semble, que la corruption originelle ne regarde que le corps; car on ne conçoit par comment la faiblesse de l'ame d'un père peut se communiquer à l'ame de son fils, à moins qu'on ne veuille dire, que la perfection de l'ame dépend de l'état du cerveau. Liber etiam in Linguam Teutonicam versus est ab Henr. Christiano Lemkero, Lüneb. 1738. ubi leguntur ista cogitata P. 1. §. 2. §. 8. *Huimannus*, Rector Scholæ Hfeldensis, referente Leibnitio in *Orio Hannover. p. 410.* idem sensit, peccatum originis esse tantum in corpore, non verò in anima, refutatus a Jo. Oleario, Theolog. Prof. in pecul. *Diſſ. de peccato originis*.*

connexione ulla inter malum culpæ & malum pœnæ. Neque porrò necessarium est, fingere, Deum, justè irritatum, de industria hominis animæ & corpori corruptelam immisisse per actionem quandam extraordinariam, ut puniretur; ad eum ferè modum, quo Athenienses reis suis cicutam propinabant. *Balius* rem ita accipit, & loquitur, quasi originaria corruptio animæ primi hominis per mandatum & operationem divinam invecita fuisset. Hinc (Resp. ad Provint. cap. 178. p. 1218. tom.3.) objicit, *Rationem non patrocinaturam Monarchæ, qui, ut rebellem mulctaret, & ipsum, & ejus posteros, ad rebellandi proclivitatem condemnaret.* At pœna hæc naturaliter obtingit improbis, absque ullo mandato Legislatoris, peccatumque ipsis est ad palatum. Si ex naturæ corporeæ legibus ebrioli prolem, ad idem vitium pronam, gignerent, pœna quidem gignentium foret, non verò pœna a lege profecta (b). Nam divinæ sapientię contemplatio nobis persuadet, regnum Naturæ servire regno Gratiæ, Deumque, tanquam Architectum, omnia fecisse, prout Deum, tanquam Monarcham, decebat. Nos neque fructus prohibiti, & actionis naturam; nec ejus effectus, tam exactè cognoscimus, ut de hoc negotio per partes judicare valeamus: hoc tamen Dei justitiæ debemus, ut amplius aliquid, quàm quod penicillo suo nobis pictores repræsentant, inibi sublatuissè credamus.

113. V. *Placuit ipsi per infinitam suam misericordiam, homines quosdam, etsi paucissimos, ab hac damnatione liberare, & quævis eos, in hac via peccati corruptioni & miseriæ expositos, relinqueret, auxilium tamen ipsos munire voluit, quibus perpetuam Paradisi beatitudinem obtinere possent.* Ex veteribus complures dubitarunt, an damnatorum numerus tantus sit, quantum vulgò putatur, uti jam suprà adnotavi; videnturque medium quoddam inter damnationem æternam, & perfectam beatitudinem, statuisse. Verùm opinionibus istis opus nobis non est, sufficitque sententiis Ecclesiæ receptis inhærere: ubi juvat notare, hanc *Balii* enunciationem esse conceptam secundum principia gratiæ sufficientis, omnibus hominibus concessæ, quæ sufficiat scilicet iis, quibus non deest bona voluntas. Et quamvis *Balius* ipse hypothesei oppositæ faveat, voluit tamen, (uti ad marginem loquitur) vitare terminos, qui decretorum, eventibus contingentibus prævisis posteriorum, systemati non congruerent.

114. VI. *Quidquid futurum erat, ab æterno prævidit, res omnes ordinavit, & quamlibet earum in loco suo statuit, easque continuo dirigit atque gubernat juxta beneplacitum suum: ita ut nihil fiat sine permissione aut contra voluntatem ejus, possitque ipse, quantum & quoties bonum videbitur, quidquid ei non placet, impedire, adeoque peccatum etiam, quo maxime offenditur, quodque omnium maxime detestatur; & producere in qualibet anima huma-*

(b) Adfinè quidpiam est in effectibus peccati primi hominis, addit *Inscrpr. Lat.*

humana cogitationes, quas adprobat. Hæc thesis est iterum purè philosophica, hoc est, Rationis naturalis lumine nota: & quemadmodum suprà ad Thein 2. insistebamus *τὸ quod placet*, juvat hic etiam insistere *τὸ quod bonum videtur*, hoc est, quod Deus factu bonum esse censet. Postest is vitare aut submovere, prout ipsi bonum videtur, omne, quod sibi non placet: considerandum tamen est, quædam averfationis suæ objecta, qualia sunt certa quædam mala, & maxime peccatum, quæ voluntas antecedens propulsabat, per voluntatem consequentem, sive decretoriam, non potuisse eum repudiare, nisi in quantum ferebat regula optimi, quod sapientissimus eligere debebat, omnibus pensatis. Dum dicitur, *Deum maxime offendi peccato, idque maxime detestari*, formulæ sunt loquendi humanæ. Nam Deus, propriè loquendo, *offendi*, hoc est, lædi, incommodo adfici, turbari, aut ad iram concitari, nequit, nec quidquam eorum, quæ existunt, *detestatur*, posito quòd detestari sit idem atque cum abominatione illud adspicere, & modo, qui nobis ingens fastidium, molestiam, cordoliumque parat: Deus enim nec angorem, nec dolorem, nec incommodum, pati potest; perfectè semper contentus & beatè agens. Interim hujusmodi locutiones sano sensu penitus admitti possunt, & probè fundatæ sunt. Suprema Dei bonitas efficit, ut voluntas ejus antecedens malum omne repellat, sed malum inprimis morale, quod non admittet, nisi ob rationes superiores vinci nescias, & cum magnis temperamentis, quæ malos effectus cum lucro compensant. Verum quidem etiam est, Deum posse producere in qualibet anima humana qualvis cogitationes, quas probat, sed hoc foret agere per miracula, plus quàm divini operis idea, possibilitium omnium optima, ferat.

115. VII. *Offert hominibus quibusdam gratias, quas scit ab eis esse repudiandas, quamvis ea recusatione intelligat magis reos damnabilesque reddendos, quàm fuissent, si eas ipsis non obtulisset: declarat iis ardentier a se queri, ut eas acceptent, nec tamen eis gratias impertiatur, quas novit acceptandas.* Verum est, homines istos magis nocentes evadere sua recusatione, quàm si oblata non fuissent, neque id a Deo ignorari: sed præstat permittere eorum crimen (c), quàm agere ratione, Deo ipsi ignominiosa, quæque hominibus de se querendi causam aliquam præberet, dicentibus, se melius agere non potuisse, quamvis voluissent (d). Deus vult, ut agnos-

(c) Immo ea agere, quibus homines ad majus crimen abuti possint, addit *Inscrpr. Lat.*

(d) *Interpr. Lat.* Itaque non potuit non offerre Deus gratias hominibus suffecturas, si vellent, etsi ipsi non velint. At, iniquies, bonitati divinæ conveniebat tales offerre gratias, quales homo voliturus, acceptaturusque esset. Et fateor ad hoc.

voluntate antecedente ferri Deum, eamque effectricem fuisse futuram, si Deus unum hoc haberet, quod ageret, aut nisi aliud exigent rationes totius Universi, sed hæc efficiunt, ut multi pravæ voluntati suæ sint relinquendi, nec semper circumstantiis emendandis obijci possint. Hæc quoque thesis, &c.

cant suas gratias, prout aptæ sunt, utque eas acceptent, & vult speciatim eas illis largiri, quas prævidet ab ipsis acceptandas; sed semper per voluntatem antecedentem, abstractam, aut particularem, cujus executio in idea rerum generali locum non semper adinvenit. Hæc quoque thesis earum e numero est, quas Philosophia non minùs, quàm Revelatio, stabilis, uti & tres aliæ e septem, hic positæ; nam sola tertia, quarta, ac quinta Revelatione indigebant.

116. Succedunt nunc Axiomata novendecim Philosophica, quæ Bælius septem illis Propositionibus Theologicis opponit.

I. Cum Ens infinitè perfectum in se ipso gloriam beatitudinemque reperiatur, quæ nec minui unquam potest, neque crescere, sola bonitate sua ad creandum hoc Universum impulsus est, nec laudis, aut conservandæ augendæque beatitudinis & gloriæ studium ullam hic partem habere.

Axioma hoc optimè se habet: nihil suæ Deo laudes profunt, at profunt hominibus, Deum laudantibus, & Deus illorum bonum voluit. Interim tamen, dum dicitur sola bonitas Deum ad creandum hoc Universum impulsisse, expedit addere, BONITATEM eum suam antecedenter ad omne bonum possibile creandum producendumque movisse, sed SAPIENTIAM suam inter bona selectum instituisse, & in causa fuisse, ut consequenter optimum eligeret, ac denique POTENTIAM suam medium adtulisse actualiter formatum hoc ingens consilium exequendi.

117. II. Bonitas Entis infinitè perfecti est infinita; non foret autem infinita, si major illa bonitas alia concipi posset. Hic infinitatis character omnibus aliis ipsius perfectionibus convenit, amoris virtutis, odio vitii, &c. quæ omni capui nostro superiores esse debent. (Videatur Juræus in tribus prioribus sectionibus Judicii de Methodis (e), ubi perpetim secundum hoc principium, tanquam secundum notionem primam, ratiocinatur. Vide etiam in Wittichio de Providentia Dei n. 12. hæc S. Augustini verba Lib. 1. de doctrina Christiana, cap. 7. Cum cogitatur Deus, ita cogitatur, ut aliquid, quo nihil melius sit atque sublimius. Et paullo post: Nec quisquam inveniri potest, qui hoc Deum credat esse, quo melius aliquid est.)

Hoc Axioma planè est ad palatum meum, indeque colligo, Deum facere semper optimum, quod fieri possit; alioquin hoc bonitatis ejus exercitium limitaretur, quod esset limitare bonitatem ipsam, si ea ad optimum eligendum non moveret, si bona voluntate careret; aut certè ejus sapien-

(e) Petrus Juræus; celebris reformatæ Ecclesiæ Theologus, primum Professor Sedanensis, post Ecclesiæ Gallicanæ, quæ Roterodami est, Pastor, atque Gymnasii ibid. Professor, ubi etiam diem suum clausit A. 1713. annos natus septuaginta tres. Liber hic cit. tendit ad concordiam inter

Reformatos & nostrates faciendam: Jugement sur les méthodes rigides & relâchées; Judicium de Methodis rigidis & laxioribus explicandi providentiam & gratiam, ad inventiendum medium reconciliationis inter Protestantæ, Roterod. 1686. in 12.

tia & potentia circumscriberetur limitibus, si vel ei necessaria deesset notitia ad discernendum optimum, & ad media, ei obtinendo idonea, reperienda, vel vires ad hæc media usurpanda necessarias non haberet. Ambiguitas tamen aliqua latet in eo, quod dicitur, amorem virtutis, & odium vitii, esse in Deo infinitum: id namque si absolute, & sine restrictione, in ipso eorum exercitio locum haberet, nullum esset in mundo vitium. At quamvis quælibet Dei perfectio in se ipsa infinita sit, non tamen exercetur, nisi proportionem objecti, & uti fert natura rerum: itaque amor optimi, in toto obtinendi, cæteras omnes inclinationes particulares vel odia vincit: hujus folius amoris exercitium est absolute infinitum, cum nihil Deum prohibere possit, quo minùs pro optimo pronunciet: & si vitium aliquod cum optima idea possibili connexum inveniat, Deus illud permittit.

118. III. Cum bonitas quædam infinita Creatorem in mundi productione direxerit, omnes scientiæ, dexteritatis, potentia, magnitudinisque, characteres, qui in ejus Opere emicant, ad creaturarum intelligentium felicitatem destinati sunt. Nec perfectiones suas patefacere ipse voluit, nisi ut hoc creaturarum genus in cognitione, admiratione, & amore Entis supremi, suam felicitatem reperiret.

Hoc axioma mihi non satis exactum videtur. Concedo, Creaturarum intelligentium felicitatem esse præcipuam divinorum consiliorum partem; hæc quippe Deo adsimulantur maximè: at non video, qua ratione probari possit, hanc unicum ejus scopum fuisse. Verum quidem est, quod regnum Naturæ servire debeat regno Gratiæ: sed, cum omnia in magno Dei consilio colligata sint, credendum est, regnum Gratiæ vicissim quodammodo Naturæ regno accommodatum fuisse, ita ut hoc quidem ordinem decoremque maximum servet, quo compositum ex utroque perfectissimum evadat. Nec locus est judicandi, Deum mali cujuspiam moralis vitandi gratiâ totum naturæ ordinem everfurum fuisse. Quælibet perfectio aut imperfectio in creatura suum pretium habet, sed nulla est, quæ habeat pretium infinitum. Igitur bonum malumque, five morale, five physicum, creaturarum intelligentium non statim superat infinitè illud bonum malumque, quod duntaxat est metaphysicum, hoc est, quod in aliarum creaturarum perfectione, aut imperfectione, consistit: quod tamen dicendum foret, si præsens axioma in rigore verum esset. Certè cum Deus Jonæ Prophetæ rationem concessæ Ninivitis veniæ redderet, ipsorum etiam brutorum, magnæ illius urbis everfioni involvendorum, commodam commemoravit. Nulla substantia apud Deum absolute aut contemptibilis aut pretiosa est. Et præsentis axiomatis abusus, five extensio immodica, ex parte videtur esse fons difficultatum, a Bælio propositarum. Certum quidem est, Deo pluris esse hominem, quàm leonem; nescio tamen, an adseri posset, toti leonum speciei hominem unicum a Deo anteponi: sed, quamvis ita foret, minimè tamen sequeretur inde, certi

hominum numeri commodum diffusæ per infinitum creaturarum numerum confusionis generalis considerationi prævalere. Hæc opinio sapit reliquias antiqui Axiomatis, satis improbat, quod omnia unice hominis gratiâ sint condita.

119. IV. Beneficia, quæ cum Creaturis, felicitatis capacibus, communicat, non tendunt, nisi ad earum bonum. Non ergo sunt ea ad ipsarum infelicitatem deservire, & si malus illorum usus perdere eas posset, daret media certa semper ius rectè utendi, alioquin enim vera beneficia non essent, & bonitas Dei minor esset eâ, quam in alio benefactore concipere possumus. (Puntem causam, quæ suis muneribus certam bonè utendi rationem superadderet.)

Ecce tibi jam abusum, sive malum effectum, axiomatis præcedentis. In rigore verum non est, (etsi plausibile videatur) ea, quæ Deus cum Creaturis, felicitatis capacibus, communicat beneficia, ad earum felicitatem unice tendere. Omnia in natura concatenata sunt: quodsi peritus Artifex, Machinator, Architectus, Politicus sapiens, eandem sæpè rem pluribus finibus adcommodat; si, cum id fieri commodè potest, duos eodem lapide iactus facit: Deus, cujus sapientia potentiaque perfectæ sunt, id semper facere censendus est. Hoc nimirum est prudenter & cum parsimonia uti solo, tempore, loco, materia, in quibus, ut ita dicam, impensâ Dei cernitur. Habet itaque Deus plures in consiliis suis scopos. Horum unus est creaturarum omnium felicitas, sed non scopum illa totum, immò ne quidem ultimum, constituit. Hinc aliquarum ex his creaturarum infelicitas accidere potest concomitanter, & tanquam majorum aliorum sequela bonorum, quod jam supra a me explicatum est, ipseque Bælius quodammodo agnovit. Bona, quatenus bona, in se ipsis considerata, sunt antecedentis Dei voluntatis objectum. Deus in Universo tantum producit rationis & cognitionis, quantum operis sui admittere idea potest. Inter voluntatem purè antecedentem ac primitivam, & inter voluntatem consequentem ac finalem, quoddam concipi medium potest. Voluntas antecedens primitiva quodlibet bonum & quodlibet malum in se, ab omni combinatione præcisum, pro objecto habet, & tendit ad promovendum id bonum, & prohibendum id malum: Voluntas media fertur in combinationes, cum scilicet alicui malo bonum aliquod adfigitur, & tum voluntas aliquatenus in combinationem istam tendet, cum bonum malo potius est: at Voluntas finalis & decretoria ex omnium bonorum, omniumque malorum, quæ nostram deliberationem ingrediuntur, consideratione, ipsaque totali combinatione, resultat. Ex his liquet, voluntatem mediam, etsi respectu voluntatis puræ ac primitivæ consequens quodammodo dici possit, respectu tamen voluntatis finalis ac decretoriæ tanquam antecedentem considerari posse. Deus humano generi rationem largitur, inde per concomitantiam mala quædam eveniunt. Voluntas ejus antecedens pura tendit ad dandam rationem, tanquam ingens bonum, & impedienda illa, quæ dixi, mala; at, cum de malis, munus hoc divinum rationis.

rationis concomitantibus, agitur, compositum, ex rationis & horum malorum combinatione confurgens, erit objectum voluntatis mediæ Dei, quæ tendet vel ad producendum, vel ad impediendum illud compositum, prout sive bonum, sive malum, in eo prævaluerit. Sed dato, non concessio, rationem mali plus, quàm boni, adferre hominibus, quo in casu voluntas Dei mediæ cum his circumstantiis eam repudiaret, fieri tamen posset, ut universali rerum perfectioni magis expediret, hominibus rationem impertiri, non obstantibus omnibus istis malis sequelis, quas ea in humanum genus inducere posset, ac proinde voluntas finalis, vel decretum Dei, ex his omnibus, quas sibi proponere Deus potest, considerationibus resultans, rationem largiri statueret. Tantumque abest, ut propterea vituperandus sit, ut potius, id si non faceret, vituperio dignus esset. Itaque malum, vel bonorum malorumque mixtura, in qua malum prævaleat, nunquam evenit, nisi per concomitantiam, quia nimirum cum majoribus bonis, extra hanc mixturam positus, connexum est. Igitur hæc mixtura, vel hoc compositum, considerata quidem non est tanquam gratia, seu tanquam donum, nobis a Deo præstitum, sed bonum, ei malo admixtum, Dei munus esse non desinet. Hujusmodi est donum rationis, quod Deus malè utentibus impertitur; hæc in se semper aliquod bonum est, sed hujus boni combinatio cum malis, ex ejus abusu provenientibus, respectu eorum, qui inde infelices evadunt, bonum non est; evenit tamen per concomitantiam, quia facit ad majus bonum intuitu Universi. Et hoc sine dubio est, quod Deum permovit ad dandam rationem illis, qui eam in suam perniciem converterunt, vel, ut exactius loquamur, juxta Systema nostrum, cum Deus inter entia possibilea quasdam creaturas rationales, ratione sua abusus, invenisset, illis, quæ in optima Universi idea possibili comprehensæ sunt, largitus est existentiam. Unde nihil nos vetat, admittere, Deum facere bona, quæ culpâ hominum in mala convertantur, quod ipsis per justam abusus gratiarum acceptarum punitionem sæpè contingit. Aloysius Novarinus (f) de occultis Dei beneficiis Librum conscripsit: posset etiam alius confici Liber de occultis Dei penis, in quo locum, quod ad nonnullos, haberet tritum illud Claudiani dictum:

Tolluntur in altum

Ut lapsu graviore ruant.

At dicere, quod Deus bonum, quo voluntatem pravam sciebat abusuram, concedere non debuerit, cum tamen generalis idea rerum id concedi postulet; aut dicere, quod certa ad hoc impediendum media dare

D d 2

debue-

(f) Aloysius Novarinus, Veronensis, circ. decim voluminibus comprehensâ, ex-
ca annum 1640. floruit: ejus opera, tre. stant.

debuerit, eidem ordini generali contraria, quid aliud est (uti alias notavi) quàm velle, ut Deus, quo hominem a culpa liberet, ipse vituperationem mereatur? Objicere autem, quemadmodum hic objicitur, quòd Dei bonitas minor futura sit, quàm alterius benefactoris, qui donum utilius largiretur, est non considerare, quòd benefactoris alicujus bonitas uno solo beneficio non mensuretur. Facile contingit, privati cujuspiam donum majus esse dono Principis alicujus, sed universa privati istius dona simul sumpta longè sunt inferiora donis Principis in unum collecta. Ita non satis æstimari Dei dona queunt, nisi dum universitas eorum consideratur, omniaque ad Mundum integrum referuntur. Cæterùm dici potest, dona, quæ nocitura præcipiuntur, hostium esse, *ἐχθρῶν δῶρα ἀδύρα*:

Hostibus eveniant talia dona meis (g).

Sed hoc intellige, quando malitia five culpa in dante observatur, uti erat in *Eutrapelo* illo, cujus meminit *Horatius* (h), qui hominibus beneficiebat, ut haberent, unde sibi perniciem adcerferent: consilium ejus pravum erat: at Dei consilium melius, quàm sit, esse non potest. Quid enim? an Systema suum depravare, an minus in Universo pulchritudinis, perfectionis, & rationis, esse oportebit propterea, quòd sunt, qui abutantur ratione? Locum hic habent vulgaria dicta: *Abusus non tollit usum*, datur scandalum datum & scandalum aseptum.

120. V. *Ens maleficum vel maxime potest magnificis numeribus hostes suos cumulare, cum novit, eos sibi perniciem illorum usu adluros. Non igitur. Enti infinite bono convenit liberum Creaturis dare: arbitrium, quo eos ad infelicitatem suam usuros certissime novit. Ergo, si liberum ipsis præbet arbitrium, semper eo rectè utendi artem adjungit, nec eas ullo in casu artis hujus exercitium negligere sinit: quodsi certa hujus arbitrii liberi usum in bono figendi ratio nulla præsto foret, hanc facultatem adimeret potius, quàm eis esse perniciosam pateretur. Hoc eo manifestius est; quod ultro & propria electione sua eis impertitus est non petentibus, ita ut oriurum inde infortunium ei magis imputari debeat, quàm si earum importunitati & precibus duntaxat indulisset.*

Quod sub finem animadversionis in præcedens axioma dictum fuit, hic repetendum est, & ad satisfaciendum axiomatici præsentis sufficit. Præterea semper

(g) Erat hæc figura Græcis & Latinis Scriptoribus quàm usitatissima, uti *Ovidio*, *Virgilio*, *Propertio*, *Horatio*, *Terentio*, quorum loca vide in *Adagiis Erasmi*, Centur. II. Chil. III. n. 1. Græci, malum deprecantes, dixerunt, *ὡς ἡ Πύρρα*, sic πύρρα, si quid mali, in *Pyrrham*, sc. recidat; *Pyrrhai* namque finitimis populis erant infestissimi.

(h) Lib. I. Epist. XVIII. 31.
-- *Eutrapelus* cuiusque nocere volebat;
Vestimenta dabit preciosa. Beatus enim jam.
Cum pulchris tunicis sumet nova consilia.
& spes,
Dormiet in lucem, &c.

semper pro certo adsumitur axioma falsum, numero tertio prolatum, nempe quòd creaturarum rationalium felicitas unicus sit Dei scopus. Quodsi ita foret, neque peccatum fortè, neque ærumna, ne concomitanter quidem, contingerent. Deus seriem possibilitum elegisset, cuncta ista mala excludentem. At sic Deus illi deesset, quod Universo debetur, hoc est, illi, quod sibi ipse debet. Si soli Spiritus essent, necessario nexu, atque ordine temporum locorumque, carerent. Ordo præfens materiam, motum, motusque leges postulat; hæc cum spiritibus, quàm fieri potest optimè, combinata, tandem in Mundum nostrum recident. Cum res non, nisi summatim & crassiore *Minerva*, considerantur, sexcenta fieri posse concipiuntur, quæ locum, ut oportet, habere non possunt. Velle, ut Deus creaturis rationalibus liberum arbitrium deneget, est velle, ut hujusmodi creaturæ non exsint; & velle, ut semper caveat, ne arbitrio illo abutantur, est velle, ut exsint illæ creaturæ solæ, vel saltem cum eo solo, quod non, nisi propter illas, factum est. Si Deus aliud nihil, quàm creaturas illas rationales spectasset, impediret utique, ne unquam se perderent. Dici tamen aliquo sensu potest, Deum his creaturis artem libero arbitrio benè semper utendi dedisse; ars enim illa est lumen naturale rationis: solummodò bene agendi voluntatem semper habere oportet; sed creaturis sæpè modus deest dandi sibi voluntatem, quam oportet habere: immò sæpè voluntas deest utendi mediis, quæ indirectè bonam voluntatem præstant, de quo jam plus simplici vice locutus sum. Fatendus hic defectus est, agnoscendumque insuper, potuisse Deum fortassis ab eo creaturas immunes præstare, cum nihil impedire videatur, quo minùs aliquæ dentur, quarum natura sit, bonam semper habere voluntatem. Verùm respondeo, nec esse necessarium, neque fieri decuisse, ut creaturæ rationales omnes tantam haberent perfectionem, qua divinitati tantoperè adpropinquent. Immo nec hoc fortassè decus, nisi per specialem Dei gratiam, obtineri posset: quo posito, nec expediret, Deum id omnibus concedere, hoc est, respectu omnium creaturarum miraculose semper agere. Nihil rationi dissonum magis esset, quàm miracula hæc perpetua. Sunt quidam in creaturis gradus, id ordo generalis postulat. Et divinæ gubernationi convenientissimum videtur, ut magnum illud firmitatis in bono privilegium facilius detur iis, qui, dum in statu imperfectiore, in statu certaminis & peregrinationis, in *Ecclesia militante*, in statu viatorum, egere, bonam habuerunt voluntatem. Ipsi Angeli boni in impeccabilitate creati non fuerunt. Interim tamen adseverare non ausim, creaturas dari nullas, quæ felices nascantur, vel quæ ex natura sua impeccabiles & sanctæ sint: Sunt fortassè, qui hanc Sanctæ Virgini prærogativam tribuant, cum *Ecclesia Romana* illam hodie super Angelos collocet. Sed sufficit nobis, valdè vassum, valdeque varium, esse Universum: velle ei ponere limites, est amplitudinem ejus parum novisse. At (pergit *Balius*) Deus creaturis, peccati capacibus, liberum dedisse ar-

bitrium, quamvis id munus non petiissent, eique, qui munus non petentibus largiatur, magis imputari malum inde oriturum, quam si precantium importunitati celsisset. Verum sciendum est, precum importunitatem nihil facere apud Deum, qui, quid expediat, melius nobis novit, nec, nisi id, quod in universum magis prodest, indulget. Videtur hic *Beli* liberum arbitrium in peccandi facultate ponere; alibi tamen agnoscit, Deum & Sanctos absque hujus facultatis possessione liberos esse. Quidquid sit, satis supra ostendi, Deo, dum id, quod junctum sapientia & bonitas sua jubent, perficit, malum, quod permittit, imputari non debere. Ipsi adeo hominibus, ubi officio suo perfunguntur, nequaquam imputantur eventus, sive isti ab ipsis prævideantur, sive non prævideantur.

121. VI. *Æquæ certa homini cuiquam vitam eripendi ratio est, si laqueum ei sericum offeras, quo liberè ad suspendium usum certissimè nosti, atque si eum per scarii manus confodias. Non minus mortem ejus expetis, si priori modo, quam si aliterutro posteriori utaris: immò maligniori eam consilio expectare videris, cum eo spectes, ut tota pœna, culpaque tota, suæ perditionis penes ipsum fiet.*

Qui de Officiis tractant, uti *Cicero* (i), *S. Ambrosius* (k), *Grotius* (l), *Opalenius* (m), *Sharrokius* (n), *Rachelius* (o), *Pufendorfius*, perinde atque *Casuistæ*, docent, esse casus, quibus depositum reddere non teneamur ei, ad quem pertinet; ita non est reddendus pugio, quando constat, eum, qui deposuit, aliquem velle confodere. Fingamus, in meis esse manibus fatalem titonem, quo ad *Meleagrum* filium tollendum sua mater utetur, aut telum incantatum, quo *Cephalus* imprudens *Procrin* suam interficiet, aut denique *Thesei* equos, qui *Hyppolitum*, ejus filium, dilacerabunt. Ita, si quis a me repetat, jure negabo, usus futuri conficius: at quid si judex legitimus restituere jubeat, cum funestos, quos secuturos novi, eventus probare non possim, quia *Apollo* mihi forsitan, uti *Cassandra*, vaticinandi donum dedit, ea nempe lege, ut nemo mihi fidem habeat? Obligarer igitur restituere, cum id sine mea ipsius perniciæ reculæ nequeam; atque ita non possum non aliquid ad malum conferre.

Aliam

(i) *Offic. Lib. I. c. 10.*

(k) *Offic. L. III. c. 12.* non semper promissa omnia solvenda esse docet exemplo *Herodis* & *Jephthæ*.

(l) *De Jure Belli & Pacis, L. II. c. 11.* ubi agit de Promissis, it. *ejusd. Lib. c. 16. §. 26.* ad quem adnotatur etiam locus similis ex *Pufendorfo* in ed. *Jo. Christoph. Beckmanni*, n. 2. p. 778.

(m) *Lucas Opalenius* scripsit de Officiis, ed. *Amst.* 1668. in 12.

(n) *Robertus Sharrok*, Buckinghamensis Juris D. mortuus A. 1684. Scripsit inter alia Hypothesin de Officio secundum jus naturæ, unde casus conscientia dijudicari possunt, contra *Hobbesium*.

(o) *Samuel Rachelius*, Juris Nat. Profess. Helmstadi. A. 1691. mortuus, egregium in *Ciceronis Officia* Commentarium elaboravit *Philos. Juridicum*, ed. *Francof.* 1668. in 8. & *Amstel.* 1686, 8. apud *Hew. Westphalum*.

Aliam comparationem accipe: Promittunt *Jupiter Semela*, *Sol Phaëonti*, *Cupido Psyche*, se, quidquid postulat fuerit, concessuros: jurant per *Styga*:

Di cujus jurare timent & fallere Numen.

Vellent, sed nimis serò, petitionem semi-intellectam sistere,

Voluit Deus ora loquentis

Opprimere, exierat jam vox properata sub auras.

Velles post factam petitionem tergiversari, ab incepto precantem dehortando nequicquam; sed urgeris, audisque illud (p).

Ideone juras, fallere ut possis fidem?

Lex Stygis sanctissima est, nec datur subterfugio locus: si jurando deliquisti, magis delinques non præstando jurata: promisso standum est scilicet, utcumque sit exigenti perniciosum, cum tibi perniciosum futurum sit non stetisse. Videtur id, quod in fabulis morale est, innuere, supremam quandam necessitatem ad malum permittendum obligare posse. Deus quidem judicem, a quo compelli queat ad subministrandum id, quod malo esse possit, agnoscit nullum, *Jovi* nequaquam similis est, qui *Stygem* timet: at sua ipsius sapientia judex est, quo majorem reperire non potest; ab hoc tribunali nulla datur provocatio; hæc satorum decreta sunt. Veritates æternæ, ipsius sapientiæ objectum, omni sunt *Styge* sanctiores. Hæc leges, hic judex, non cogunt: sed, quod fortius est, persuadent. Sufficit sapientiam Deo repræsentare, quodnam e possibilibus optimum sit exercitium suæ bonitatis: quo facto, malum, quod sic admittitur, inevitabilis est optimi adpendix. Majus aliquid addam: Permittere malum, uti Deus facit, maxima bonitas est.

Si mala sustulerat, non erat ille bonus.

Sinistro sanè ingenio præditum esse eum oportet, qui post hæc dicat, malignius esse, totam pœnam, culpamque totam, perditionis suæ relinquere perituro. Cui Deus eam relinquit, ad hujus sortem ea pertinet, antequam nasceretur, aderat ista? b æterno in ipsius idea adhucdum mere possibili, ante decretum Dei, quod eum ad existentiam perduxit; poteratne hæc culpa, vel hæc pœna, alteri relinqui vel dari? Non est, cur amplius verbum addamus.

122. VII. *Qui verè beneficus est, dat promtè, nec dare differt, donec ii, quos amat, longas tolerarint arumnas, eo privati beneficio, quod sine mora facillimè & absque omni sua molestia, largiri potuisset. Si virum suum cir-*

cur-

(p) Ex *Gallica Psyche Comœdia*, addit *Interfr. Lat.*

cumscriptiōe prohibetur benefacere, sine admisso doloris, aut alijs cuiusdam incommodi, sensu, eo descendit; (Vide Dictionar. Histor. Critic. pag. 2261. editionis secundæ) sed invitus, nec unquam hanc se utilem præstandi rationem usurpat, quando id fieri potest nullum favoribus suis malum immiscendo. Si commodum, quod ex malis, a se infligendis, percipi potest, e puro bono æquè facile nasci possit, atque ex malis hisce, rectam utique viam boni puri, non obliquam, a malo ad bonum ducentem, capefferet; Divitiis & honoribus neminem cumulat ideo, ut deinde eorum jactura vehementius adfligatur, quo magis voluptati jam adsuevit, sicque miserior fiat iis, qui commodis istis semper caruere. Ens aliquod malignum hac lege benefaceret iis, quos pessimè odisset. (Huc refer Aristotelis locum Rhetor. l. 2. c. 23. p. m. 446. οὐκ ἐστὶν ἀν τις τινι, ἢ αὐφελόμενος λαμπρῶν ὄντων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν)

Πολλοὶς ὁ δαίμων ἢ κατ' ἐννοίαν φέρων
Μεγάλα διδωσιν εὐτυχήματα, ἀλλ' ἢ αὖ
Τὰς σύμφορας λάβωσιν ἐπιφανέστερας.

id est: Veluti si quis alicui aliquid det, ut (postea) hoc (ipsi) erepto (ipsum) adficiat dolore: Unde etiam illud est dictum:

„Bona magna multis non amicus dat Deus,
„Insigniore ut rursus his privet malo.)

Omnes hæ objectiones eodem ferè Sophismate laborant; mutant & mutant ipsam facti speciem, remque non, nisi dimidiatam, efferunt. Deus curat homines, amat humanum genus, ei benè cupit, nihil verius. Interim tamen finit labi homines, finit eos sæpè perire, largitur iisdem bona, in perniciem cessura: & quem felicem efficit, huic prius cumulus ærumnarum tolerandus. Ubi ergo amor, ubi bonitas, immò ubi potentia ejus? Sed futilia sunt argumenta, quæ rei totius caput reticent, quæ dissimulant, de Deo sermonem esse. Diceret, matrem, tutorem, aut moderatorem, induci, quorum cura ferè unica adolescentis cuiusdam educationem, conservationem, felicitatemque, spectet, & qui officii sui partes negligant. Deus Universum curat, nihil negligit, prorsus optimum eligit. Si quis nihilominus improbus est, aut infelix, talem utique esse ipsi proprium erat. Deus, (inquis) poterat omnibus dare felicitatem, poterat promptè, facillè, nulloque cum incommodo, dare, nam omnia potest. Sed num dare debuit? Id cum non faciat, argumentum est, aliter omnino facere debuisse. Inde inferre, vel quod tædio quodam, viriumve defectu, homines beare, ac statim, & sine ulla mali mixtura, bonum dare omiserit, vel quod bonæ voluntatis carentia purum & absolutum bonum impertiri negaverit; hoc profectò est verum Deum nostrum contendere

tendere cum invidio Herodoti Deo (q), vel cum Dæmone Poëtæ, cujus Iambos, a nobis paullo ante Latine exhibitos, Aristoteles refert, dante scilicet bona, ut, ea tollendo, magis adfligat. Hoc nempe est Anthropomorphismis perpetuis cum Deo ludere; est repræsentare eum, ut hominem, qui se totum præsentī negotio debeat, quem solis iis, quæ a nobis cognoscuntur, objectis præcipuum suæ bonitatis exercitium tribuere oporteat, & cui potentia vel benevolentia desit. Enimverò neutra certè Deo deest, posset ille efficere bonum, quod optarem, immò vult etiam, si hoc bonum per se spectetur, sed, postpositis alijs bonis majoribus oppositis, efficere id non debet. Cæterum non est, quod queratur aliquis, vix, nisi post multas perpeffiones, & crucis Christi bajulationem, ad salutem plerumque perveniri; hæc ipsa mala electis, Magistro suo conformandis, & felicitati eorum augendæ, profunt.

123. VIII. Ejus, qui aliorum est Dominus, ea demum maxima solidissimaque gloria est, quam obtinet, inter illos virtutem, ordinem, pacem, animique gaudium, tueri ac fovere. Gloria, quam ex eorum infelicitate eliceret, non, nisi falsa gloria, esse potest.

Si Civitas Dei, qualis est, nobis nota foret, videremus, regnum esse omnium, quæ excogitari possunt, perfectissimum; virtutem felicitatemque, quantum fieri potest, juxta optimi leges, inibi regnare; peccatum verò & miseriam (quod utrumque a rerum natura penitus excludi rationes ordinis supremi non permittebant) si cum bono comparentur, esse pro nihilo ferè computanda, immò ad majora bona prodesse. Jam cum mala ista existere debuerint, aliquos iisdem obnoxios esse oportebat, & hi aliqui nos sumus. Si alii forent, nonne eadem semper mali species foret? vel potius, nonne alii isti forent id, quod nunc Nos dicimur? Cum Deus aliquam gloriam elicit ex malo, dum majori bono illud intervirare curavit, elicere debebat. Non itaque falsam captat gloriam, ut Princeps faceret, qui regnum ipse suum subverteret, ut ex instauratione laudem consequeretur.

124. IX. Domini istius erga virtutem amor, quam potest maximus, tunc demum elucescit, si, cum potest, efficit, ut virtus sine ulla vitii mixtura semper colatur. Quod si hoc subditis bonum procurare potest, & tamen virium, suis insurgere, quamvis diu toleratum denique puniat, maximo in virtutem adfectu non fertur, multoque minus infiniio.

Nondum novendecim Axiomatum dimidium absolvimus, & jam tædet penè eadem refutare, idemque semper ingerere. Brevius quæ vocat Axiomata, dogmatis nostris contraria, sine necessitate multiplicat. Ubi res mu-

Tom. I.

E e

tuo

(q) Variis Herodotus locis de Deorum invidia loquitur. Ad Polyeratē scribit Amasis, Lib. III. 40. ἴμοι αἱ αὐτὴ μεγάλας τυχαῖαι ἢ ἀγένηται, πὲρ θύοι ἐπιστημὴ αἱ

ἐν φθόνῳ. Artabanus ad Xerxem, Lib. VII. 10. 5. φιλεῖ γὰρ ὁ θεὸς πρὸς ὑπερηχόντας πάντα καλῶν, conf. infra §. 136.

tuo sibi nexu copulatæ, partes a suo toto, genus humanum a rerum universitate, adtributa divina alia ab aliis, potentiam a sapientia, divelluntur; facile dictum est, Deum *efficere posse*, & facile quidem, ut virtus in mundo sine ulla vitii mixtura regnet. Sed cum Deus vitium permittit, ordo Universi, quavis alia rerum collectione potior, id postulavit. Itaque judicandum est, non licuisse illi aliter agere, quia impossibile erat, melius agere. Hæc verò necessitas est hypothetica, & moralis, quæ tantum abest, ut libertati adversetur, ut sit electionis ipsius (*liberæ optimus*) effectus. *Quæ rationi contraria sunt, ea nec fieri a sapiente posse credendum est.* Obicis igitur adfectum, quo Deus in virtutem fertur, omnium qui concipi potest, maximum non fore, adeoque nec infinitum. Huic objectioni responsum jam fuit ad secundum Axioma, ubi diximus, Dei adfectum in rem quamcumque creatam ejusdem rei pretio proportionatum esse: virtus est nobilissima quidem, sed non sola bona qualitas creaturarum. Dantur infinitæ aliæ, quæ Dei inclinationem ad se adliciunt: ex omnibus hisce inclinationibus resultat quantum plurimum potest boni, & si sola virtus adesset, si solæ rationales creaturæ exstarent, minus boni adfore deprehenderetur. *Midas*, ubi nihil, nisi aurum, habuit, minus se locupletem agnovit. Adde quod sapientia variare debeat: rem eandem, quantumlibet nobilem, multiplicare unicè superfluum foret, & inopiam saperet: sexcentos in Bibliotheca sua *Virgilios*, eleganter compactos, habere, *Dramaticos* non, nisi *Cadmi* & *Hermiones*, modulos adfudæ cantare, Porcellana vasa omnia confringere, ut aurea sola possideas, solas habere adamantas, solis vesci perdicibus, solum Hungaricum aut Shiraticum potare vinum, hoccine tu Rationem vocabis? Natura animantibus, plantis, corporibus inanimatis, indigebat; in his creaturis ratione carentibus non pauca miracula, rationi acundæ exercendæque idonea, repertiuntur. Quid, quæso, creatura rationalis ageret, si nullæ res non intelligentes exstarent? quid cogitaret, si neque motus, neque materia, neque sensus ullus, foret? Si solas haberet cogitationes distinctas, Deus quidam esset, sapientia illimitata frueretur; hoc e meditationibus meis confectarium quoddam est. Simul atque cogitationum confusarum mixtura datur, sensus habes, materiam habes. Nam hæ confusæ cogitationes e mutua omnium inter se rerum, quoad durationem extensionemque, relatione oriuntur. Hinc fit, ut, juxta Philosophiam meam, nulla detur creatura rationalis sine quopiam corpore organico, nec ullus spiritus creatus a materia penitus avulsus (r). Verum hæc corpora organica non min-

(r) Sexto loco Theologus Romanocatholicus ita infit. Non placet, quod §. 124. dicitur, quod nulla detur creatura rationalis sine quopiam organico corpore, nec ul-

lus spiritus creatus a materia penitus avulsus. Interpret Lat. ita defendit ill. Leibnitium. Duo. (ait) hic adferit Leibnitius: prius, quod nulla detur creatura rationalis sine corpore

nus a se invicem perfectione differunt, quàm spiritus ipsi, ad quos ea pertinent. Cum igitur sapientiæ divinæ non tantum mundo rationalium crea-

E e 2

corpore quopiam organico. Alterum, quod nec detur ullus spiritus creatus, a materia penitus avulsus. Incipiamus a posteriore, cuius sensum ut penitus eruamus, aliquot e litteris Leibnitii fragmenta, huc facientia, candidè producemus. Quæstionem ab ill. Viro, quo pacto censeret ab Angelis moveri corpora, cum, ipsius sententiâ, corpus vel materia moveri non possit, nisi ab Entelechia, sive forma propria ejusdem corporis, sive materiæ. Respondit (anno 1706.) *Angeli non sunt Entelechia corporum, sed ipsi & Entelechias, nempe mentes, & corpora etiam, meo iudicio, habent. Quæ etiam antiquorum Ecclesiæ Doctores non paucorum sententiâ sunt, a qua præter necessitatem recessum est, & quasi non satis esset verarum perplexitatum, accersitæ sunt fictitiæ. Angeli ergo corpora movent, prorsus ut nos facimus. Illud verum est, solum Deum novas vires novasque directiones materiæ posse dare, seu motus, qui ex ejus pristinis Entelechiis non consequantur, idque ad miracula pertinere. Nostre velim, an apud vos contraria mea opinio de Angelis definita habeatur. Merito rejelli sunt, qui Angelos, & omnem creaturam, corpoream esse statuerunt; sed hoc ad eos non pertinet, qui omnes mentes, immò Entelechias omnes, incorporeas esse agnoscunt. Reposui: Huic ejus opinioni repugnare Concilium Lateranense, & quamvis Bartholomæus Cavanza, Sixtus Senensis, Melchior Canus, Gregorius de Valentia, alique nonnulli, censent Concilium illud nihil de Angelorum pura spiritualitate definire, aut tanquam dogma Fidei proponere voluisse, immò S. Thomas, qui Concilio Lateranensi pluribus annis posterior fuit, qu. 16. de malo, art. 1. ex S. Augustino, Lib. 21. de Civitate Dei, cap. 10. dicat, non multum referre ad Fidei Christianæ doctrinam, si demones habeant corpora, sibi naturaliter unita, si non habeant, atque ibidem in responsione ad 1. addat, fore, ut demones adhuc possent dici absolute*

spiritus, tamen haberent corpora, sibi unita; nihilominus tamen ob iudicium ferè unanime Theologorum Catholicorum, rem hodie centeri plenam remittatis, ne quid dicatur severius, negare puram spiritualitatem Angelorum, contententibus jam in eam Doctores Catholicis universis post Magistrum dist. 8. & S. Th. qu. 50. art. 1. cum magno fundamento in doctrina revelata. Ita ferè ad verbum Martinus Esparza qu. 1. de Angelis, art. 10. & seqq. Videatur etiam Dionysius Petavius Theologorum Dogmatum Tomo 3. Lib. 1. de Angelis totis capitibus 2. 3. & 4. maxime cap. 3. n. 10.

Respondit Leibnitius his verbis: *Sententia de omnimoda conjunctione Angelorum a corporibus, non rationem, non scripturam, sed solam opinionem communem Scholarum, pro fundamento habet. Concilium Lateranense loqui non definitivè, sed discursivè, ex recepto tunc sensu, verba satis ostendunt. Ut aliqui Angeli, quos cum Thoma Aquinate Assistentes vocas, a corporibus conjunctioni sunt prorsus, meæ, ni fallor, demonstrationes non admittunt, & facile id pateret de omnibus, quod de aliquibus ferri posset. Eum tamen corporis usum Angelis tribui posse arbitror, ut non ineptè dicantur Formæ assistentes, potius quam inhxerentes, (sive informantes) non quod Entelechiarum officium non faciant, sed quod corpori non sint adfixa. Arbitror enim (cum naturaliter possibile sit, & ad perfectionem Universi faciat) esse Entelechias, quæ facillimè mutant corpus, seu de corpore in corpus transcant, non momento quidem (nihil enim sic fit naturaliter) sed brevi tamen tempore, licet per gradus, ubi pars, quam reiciunt, servit mutandæ parti, quam deponunt, esset etiam ipsa deinde pro re nata mutetur, ut nos manus ope possumus pedem mutare, & lignum carneo substituire, immò ope unius manus possumus mutare alteram manum, & ope novæ manus versis priorem, si novam satis unire liceret. Ita semper agit Angelus per*

creaturarum, sed etiam mundo corporum, mundo substantiarum, perceptionis capacium, rationis incapacium, opus sit; denique cum inter omnia id

per corpora, semperque locum habebit Harmonia præstabilita, sic ut, quæ vult Angelus, fiant ex ipsa corporum lege, sicut ut Suarezium dicere memini, ex quorundam sententia res ita præordinatas esse, ut voluntatibus precibusque Beatorum sponte satisfaciunt. Assistentes igitur formas voco, quæ pro arbitrio corpus sumunt atque deponunt, & quod habent, transformant; inhærentes atque animantes, quæ tale arbitrium non habent, etsi hoc arbitrium suis limitibus coerceretur, ut cuncta naturali ordine procedant: solius enim Dei est, quodvis facere & quovis. Et priores putem a corpore secretas dici posse, posteriores corpori adfixas. Fatendum tamen esse, ambas corpori unitas esse, ut rationem habeant Entelechia. Et hoc videtur esse ad mentem Augustini Lib. 21. de Civitate Dei, cap. 10. a Thoma citati, quæ 16. de Malo, art. 1. posse scilicet Dæmones (vel Angelos) dici spiritus, quod corpora sibi magis subdita habeant. Itaque nec intelligentiis istis animarum, nec Angelis ipsi, animalium adpellationem tribuimus. Cæterum corporis mutatio nihil habet, quod non receptis consentiat, nam & nos corpus mutamus, ut fortasse senes nihil materiæ infantilibus retineamus; tantum hoc interest, quod neque subito, neque pro arbitrio corpus exuimus.

Ad ipsa responsum fuit: Ad perfectionem harmoniamque Universi satis fore, si mentes Angelicæ corporibus accidentaliter solum conjungerentur; inter corpora ipsa harmoniam esse, nec tamen idem inter illa substantialem intercedere unionem, hac enim ferret, ut omnia corpora unum forent suppositum, quare nec necesse esse, ut ex mente Angelica & corpore una confirmatur persona, constitueretur autem, si Angelus ex corpore & mente velut Entelechia, sive forma, constaret. Tum ut Leibnitiis ad sententiam, a Scholasticis receptam, addiceretur, indicas ei fuit locus Esparse, docentis, Angelos omnes ex natura sua referri (accidentaliter) vel im-

mediatè, vel saltem mediatè, ad aliquod determinatum corpus, quod ad determinatam corporum collectionem, atque cum illo, aut illis, peculiariter connecti in ratione motoris & directoris (videatur Esparsa de Angelis quæ 5. art. 6.) Neque hæc sententia ab Aristotele aliena est, qui teste S. Thoma 1. p. quæ 50. art. 3. in corp. Posuit, quod illa naturæ perfectiores (Angelicæ) habent ordinem ad sensibilia secundum rationem movens. Immo S. Thomas ipse 1. p. quæ 61. art. 4. ad 1. ad argumentum hoc: Angeli sunt substantiæ incorporeæ, s. d. substantiæ incorporeæ non dependet a corpore secundum suum esse: & per consequens neque secundum suum fieri. Ergo Angeli non sunt creati in loco corporeo. Respondet: Angelos factos esse in loco corporeo ad observandum ordinem ad naturam corpoream, & quod sua virtute corpora contingunt.

Quælitum tandem, cenetne Leibnitiis, animas, humano corpore exutas, adhuc unionem cum aliquo corpore retinere: &c.

Respondet sequentia: Valde placet Esparse locus, neque ego illud Peripateticorum dogma sperno, qui relationem ad determinatam materiam, etsi pro tempore aliam atque aliam, ad numericam substantiarum distinctionem requirunt; de Deo res secus habet, qui sufficiens sibi, causa est materiæ & aliorum omnium: itaque non est anima Mundi, s. d. Auctor. Naturale verò est creaturis materiam habere, neque aliter possibiles sunt, nisi Deus per miraculum suppleat materiæ munus, at quæ non, nisi per miraculum, præstari possunt, non sunt regulariter necessaria ad perfectionem Universi Spiritus infinitus in corpora agit creando & conservando, quod quædam agendi continuatio est. Hoc spiritui finito communicare non potest. Cum de assistentibus Formis locutus sum, non ad Thomæ distinctionem, quam memoras, respexi inter Angelos. Deo assistentes & ministrantes (quæquam Scriptura omni ad ellet ministratores spiritus) sed ad Peripateticas phrasen, Deo assistentes intelligit.

id eligendum fuerit, quod effectum optimum simul & in summa præstabat, vitium autem hac rima irrepsit, utique, vitium excludendo, Deus nec perfecte bonus, nec perfecte sapiens, fuisset.

E e 3

125. X.

intelligentias, quæ nihil aliud agant, neque Deo sint administra, convenire rerum ordini non puto. Has enim remove a corporibus. & loco, est remove ab universali connectione & ordine mundi, quem faciunt relationes ad tempus & locum. An verò necesse sit, Angelum esse formam informantem, seu animam corporis organici, quæ ei personaliter uniatur, alia questio est, & certo sensu, in præcedente epistola exposito, negari potest. De statu animæ humanæ separatae nihil certi definire possum, cum præter regnum naturæ hic insinuat regnum gratiæ. Cur autem certa materia secunda ipsi assignatur usque ad resurrectionem, causam nullam vido.

Ex his excerptis videre est. Primò, quod Leibnitiis existimet, sententiam de pura Angelorum spiritualitate non esse definitam in Concilio Lateranensi. Secundò, quod probet opinionem Esparse, qui connexionem mentis Angelicæ cum corporibus statuit in mera quadam ejus relatione ad corpus, vel corpora, in ratione motoris vel directoris. Tertiò, quod dicat, certo sensu, in præcedente Epistola exposito, negari posse, Angelum esse formam informantem corpus organicum, quod habet, dicique posse, quod sit forma tantum assistens, eo ferè modo, uti quidem arbitror, quo animam humano corpori velut naturam navi adfuisse Plato fertur docuisse; qui profectò modus non sufficit, ut ex Angelica mente & corpore fiat una substantia. Quartò denique, quod dicat, posse dici, quod mens Angelica non uniatur corpori personaliter. Certè facultas illa, quam Auctor Angelicæ menti tribuit, exiendi pro libitu corporis, non videtur cadere in formam incompletam, & propriè informantem, cum suppositum Angelicum, sive persona Angeli, alterè regulariter loquendo, natura prius constituta esse debeat, quam ejusdem voluntas actum suum eliciat.

Ut ut est, si inter Angelicas mentes & corpora substantialem nexum statuat Auctor, (ut quædam ejus locutiones, supra adductæ, indicare videntur) opposita sententia, quæ Angelos neque corpore, neque materia, constare docet, omnino tenenda est, quam sententiam (teste Petavio supra cap. 3. num. 10.) non solum Theologi sequuntur omnes, sed contrariam etiam, ut non prolixè hæreticam, sic hæresi proximam, esse judicant. Nam quo minus hæretica plane censeatur, id unum facit, quod nonnullum ea res liquido ab Ecclesia discrepat. Quippe Lateranense Decretum illud non in instituto partem æm definire voluit; sed in hoc unum intentum fuit Synodus, ut utriusque conditorum naturæ Deum esse contra Manichæos statueret, cætera verò ex recepta per id tempus opinione breviter intaxavit. Ita quidem censet Petavius: alii tamen cum Esparsa (quæ 1. de Angelis, art. 12.) cenent Lateranensis Concilii Propositionem, de qua controversatur, superadditam ac intentam fuisse ratione sui, ad exponendam & determinandam distinctionem & naturam rerum ipsarum creaturarum.

Mitigari fortasse posset Auctoris sententia, & ita explicari, ut tantum voluerit inter spiritum Angeli & corpus aliquod necessariò debere semper intercedere peculiarem aliquam relationem, sive unionem, accidentalem, quæ fundet respectum spiritus ad tempus & locum, & vi cuius mens Angelica possit agere naturaliter in illud corpus, adeoque sit velut analogica forma corporis illius, ita tamen, ut ex corpore & mente illa non fiat una substantia. Id enim olum proant, si quid probant, argumenta Leibniti, ab Universi perfectione, ordinem connexionemque parium requirente, detinuit, quæ licet & cæteras ejus rationes expendimus in notis. An verò vel sic mitigata iussu possit, aliorum esto iudicium.

Secunda Pars, quod nulla deus creatura rationalis:

125. X. Summum odium vitii non elucescit in eo, qui id valde diu regnare sinit, & deinde castigat, sed potius in eo, qui ante ortum elidit, hoc est, qui impedit, ne usquam sese exerat. Rex, verbi gratia, qui aerario suo tam provide consuleret, ut omnis in administrando mala fraus perpetuo exularet, magis alienum a publicanorum iniustitia animum proderet, quam si eos, populi sanguine sagittatos, cruci daret.

Semper eadem cantilena, purus putus anthropomorphismus. Regi certe nihil cordi magis esse debet, quam subditos suos ab oppressione vindicare. Ejus longè plurimum interest, ærarium suum rectè constituisse. Interim tamen, subinde vitium & corruptelas tolerare cogitur. Puta, bellum ingens imminet, nec nervus rerum gerendarum, nec ducum supremorum delectus; præsto est: itaque solerter & leniter tractandi ii, qui suppetunt, magnaue apud milites auctoritate valent, Braccius, Qsfortia, Wallensteinius aliquis. In necessitatibus urgentibus deest pecunia, confugiendum ad viros benè nummatus, qui fide inter trapezitas polleant, simulque fraudibus eorum connivendum est. Verum quidem est, miseram hanc necessitatem e præcedentibus delictis plerumque oriri. Non ita in Deo se res habet, nemine indiget, nihil peccat, optimum semper tenet. Melior rerum cursus ne optari quidem potest, si ritè intelligatur: & vitium foret in Auctore rerum, si occurrens in optima serie vitium arcere vellet. An hic perfectæ gubernationis status, in quo quantum fieri po-

test,

rationalis sine corpore organico, num interpretationem aliquam tolerabilem patiatur, pronunciare non auiam; nam licet, ut supra vidimus, definire non audeat, animam humanam separatam ante resurrectionem certum corpus sibi adfixum habere; pro constanti tamen principio passim alibi ponit, Monadas, uti vocat, sive substantias simplices, naturaliter nunquam interire; unde sequitur, neque Entelechias, ex quibus, & materia prima, monades conflantur, a materia prima sibi propria naturaliter esse separabiles. Illud verum est, aliud esse Leibnitio corpus organicum, aliud materiam illam primigeniam: hanc enim ab Entelechia inseparabilem statuit; illud verò fluxum & temporis decursu mutabile. Ego nec istam Entelechiarum a materia inseparabilitatem, ad animas etiam humanas extensam, probare possum, tum quia hæcenus in Scholis Christianis inauditam, ne quid gravius dicam, tum etiam, quia cum animæ humanæ secundum gradum rationalitatis in tempore creantur a

Deo, uti orthodoxè Auctor docet, si anima humana & materia ista a se invicem inseparabiles essent, dicendum esset, materiam illam primigeniam cum anima creati uno tempore, (quod nescio, an ullus unquam dixerit) alioqui materia illa sine anima ante creationem animæ existisset. Nec diceret Auctor, hanc materiam quidem sine sua anima naturaliter existere posse & existisse, non verò reciprocè animam sine sua materia. Hoc enim, præterquam quod gratis dicatur, probaret, monadas generari, adeoque & corrumpi posse, quod principis Auctoris adversatur. Sed hæc omnia fufius explicabuntur, & discutientur in notis. De Angelis nihil est, quod addam ad ea, quæ ad prius membrum monui, nisi quod facile fuerit Auctori nostro corpus organicum cuilibet ubique Angelicæ menti coaptare, cum organismum in natura ubique inveniri, & omnes corporeos motus non, nisi per organa mechanica, peragi statuat.

test, intenditur in bonum, in quo malum ipsum majori bono deservit, cum Principis alicujus statu comparari potest, cujus res accisæ sunt, quique sibi qua potest consulit; aut cum statu Principis, qui ipse oppressioni favet, ut eam deinde puniat, quique tenuiores ad manticam redactos, primores in ferali pegmate plectendos, videre gestit?

126. XI. Dominus aliquis, commodis virtutis, & subditorum prosperitati, studens, omnem eo curam intendit, ut ne unquam legibus illi suis obsequium decrecent, & si ob contumaciam mulcandi sunt, ita rem instituit, ut eorundem propensionem ad malum pœna medeatur, inque eorum mentibus firmam constantemque ad bonum dispositionem restituat; tantum abest, ut ipsa culpa castigazione magis magisque ad malum eos inclinari velit.

Ut homines fiant meliores, Deus, quidquid oportet, immò quidquid ex sua parte potest, facit, salvo eo, quod sibi debet. Frequentior punitionis scopus est emendatio, sed nec unicus, neque semper, Deo propositus, uti jam supra dictum est. Peccatum originis, quod homines in malum pronos efficit, non est nuda primi peccati pœna, sed insuper naturalis ejus appendix. De eo paucis etiam egimus in animadversione ad quartam propositionem theologicam. Nempe, uti ebrietas intemperantis potationis & pœna est, & simul appendix naturalis, ad nova peccata facile pertrahens.

127. XII. Malum, quod impediri potest, permittere, est parum curare, utrum committatur, nec ne, aut etiam optare, ut committatur.

Minimè gentium. Quàm sæpè mala permittunt homines, quæ si omnem eo conatum verterent, utique possent impedire? Sed aliis curis gravioribus prohibentur. Rarò rei monetariæ corruptela, flagrante bello arduo, corrigenda suscipitur. Et quod eo in genere supremus Senatus Anglicanus paullo ante Risvicensem pacem præstitit, laudatores potius, quam imitatores, inveniet. Num inde licet arguere, quod Res publica confusionem illam insuper habeat, immò optet? Atqui Deus longè gravio-rem, seque digniorem, mala tolerandi causam habet. Non solum majora inde bona elicit, sed etiam ea ipsa mala cum bonis, omnium possibilem maximis, connexa reperit, ita ut vitium potius foret, ea non permittere.

128. XIII. Magnum in regnantibus vitium est, parum curare, utrum in suis ditionibus sit corruptela, nec ne; majus adhuc vitium, si corruptelam velint optenue. Quod si iidem viis occultis ac indirectis, sed falli nescitis, seditiones excitent, eo consilio, ut, postquam res exitio quam proximè adinvenerint, palam omnibus faciant, nec animos, nec prudentiam, ad amplissimum regnum ab imminente interitu vindicandum necessarios, sibi deesse, ob pessimam inanem gloriæ captationem, vituperio sanè maxime digni forent. Quod si verò seditionem istam excitarent, quia præter hanc alia subditorum exitum preveniendi, & populorum felicitatem novis ad plura secula fundamentis firmandi, via nulla suppetere, lugenda foret hac misera necessitas, ad quam adducti.

adaſti fuiſſent; ipſi verò laudandi, quòd ea benè uſi fuiſſent.

Hoc Axioma, cum aliis pluribus, quæ hoc loco producuntur, ad divinam gubernationem adplicari nequeunt. Nam præterquam quòd minima Regni ejus pars ſit ea, cujus corruptelæ nobis obſcijantur, fallum eſt, quòd mala non curet, quòd illa optet, quòd denique ſuſcitet, ut in iis ſedandis gloriam captet. Deus ordinem & bonum vult, ſed quandoque fit, ut id, quod in parte ſit confuſio, in toto ordo evadat. Jam ſupra illud Juris axioma laudavimus: *Incivile eſt, niſi tota lege inſpecta, judicare*. Permiſſio malorum ex morali neceſſitate quadam exoritur: ad hanc Deus compellitur ſapientia & bonitate ſua; hæc *neceſſitas eſt felix*, cum contrà neceſſitas Principis, de quo axioma loquitur, infelix ſit. Status regni ſui eſt corruptiſſimus, at Dei regnum ſemper florentiſſimum eſſe neceſſe eſt.

129. XIV. *Mali alicujus permiſſio tum demùm excuſari poteſt, cum ſine majoris mali introductione impediri nequit, ſed ceſſat excuſatio in iis, quando præſentiſſimum remedium præſto eſt, & huic malo, & aliis omnibus, ex illius ſuppreſſione oriuntur.*

Hoc Axioma verum eſt, ſed contra Dei gubernationem adduci nequit. Suprema Ratio malum ei permittere ſuadet. Si Deus abſolutè & per omnia optimum non eligeret, malum admitteret omnibus, quæ via hac vitaret, majus. Electio iſta prava ejus aut ſapientiam, aut bonitatem, everteret.

130. XV. *Ens infinitè potens, & materie ſpirituumque conditor, ex hac materia, hiſque ſpiritibus, quidquid lubet, efficit. Nullus ſitus eſt, figura nulla, quam cum ſpiritibus communicare nequeat. Si itaque malum aliquod, ſive phyſicum, ſive morale, permitteret, non ideo permitteret, quia abſque hac permiſſione majus adhuc aliud malum quoddam, ſive phyſicum, ſive morale, vitari neutiquam poſſet. E rationibus mixturæ boni ac mali, quæ in limitata benefactorum virtute fundantur, nulla in Deum aptari poteſt.*

Verum eſt, Deum e materia & ſpiritibus efficere, quidquid ei libet, ſed egregii ſculptoris inſtar habet, qui e rudi ſuo marmore nihil effingere ſtatuit, niſi quod judicat optimum, beneque judicat: Deus e materia omnium poſſibilium elegantiffimam conſtruit; e ſpiritibus imperium omnium, quæ cogitari poſſunt, præſantiſſimum format; inſuperque ad utriuſque unionem, juxta propoſitum a me Syſtema, harmoniam omnium perfectiſſimam ſtabilit. Cum igitur hoc in opere perfectiſſimo malum phyſicum & morale reperiatur, inde judicandum eſt (contra quam *Balius* hic contendit) majus adhuc malum abſque hoc permiſſu nullatenus vitari poſuiſſe. Malum certè maximum eſſet, Deum malè eligere, ſi aliter, atque elegit, elegiſſet. Verum quidem eſt, Deum eſſe infinitè potentem, ſed potentia ejus indeterminata eſt, bonitas ac ſapientia, junctim ſpectatæ, ad producendum optimum eam determinant. *Balius* alibi objectionem ſibi propriam proferat, deſumptam e Cartèſianorum recentiorum opinionibus,

OPERA THEOLOGICA.

bus, adſerentium, potuiſſe Deum animabus, quas voluiſſet, cogitationes indere, eaſque ab omni ad corpora reſpectu abſolvere: hac certè via animæ ab ingenti malorum, e ſola corporum intemperie provenientium, iliade redderentur immunes. Sed de hoc ſermo recurret inferiùs, nobis hic ſufficit conſiderare, non poſſe Deum Syſtema malè compaſtum, & diſſonantiis plenum, conſtituere. Animarum natura ex parte eſt, corpora repræſentare (s).

131. XVI. *Eventus alicujus perinde cauſa eſt, qui moralibus, quam qui phyſicis illum viis procurat. Status publici Adminiſter, qui domi manens, & factionis alicujus caput adſectibus in rem ſuam duntaxat utens, omnia illorum conſilia diſturbaret, non minùs huic ipſi factioni ruinam intuliſſet, quam ſi eam manu armique deſtruxiſſet.*

Adverſus hoc Axioma nihil habeo dicere. Malum ſemper cauſis moralibus, non ſemper cauſis phyſicis imputatur. Adverto ſolùm, ſi peccatum alienum niſi peccato meo impedire nequeam, me ejus permittendi rationem habere, nec illius me complicem, aut cauſam moralem, fore. In Deo defectus omnis locum peccati haberet, immò plus, quàm peccatum, eſſet, quia deſtrueret divinitatem. Magnus autem in eo defectus eſſet, non eligere optimum, uti jam ſæpiùs dixi; impediret ergo peccatum per aliquid omni peccato pejus.

132. XVII. *Idem proriùs eſt, cauſam quæ neceſſariam adhibeat, an liberam, ſi momenta deligat, in quibus libera ipſa eſſe determinata cognoscitur. Fingamus, pulverem tormentarium poteſtatem habere ſe accendendi, vel non accendendi, cum igni admoveatur, ſed certò ſciri, eum ita eſſe comparatum, ut horà octavà matutinà accendi velit, ego non minùs effectuum ejus ero cauſa, ſi ignem illi eà horà adplicem, quàm forem in vera ſuppoſitione, quòd ſit cauſa neceſſaria. Nam reſpectu mei non ampliùs eſſet cauſa libera, ſi ſcilicet pulverem eo momento adriperem, quo propria electione libertatem exuiſſe ſcirem. Impoſſibile eſt, aliquid eſſe liberum, ſive indiſſerens ad id, ad quod jam eſt determinatum, & quo tempore eſt determinatum. (Τὸ ἰσῶν τὸ ἐν, ὅταν ᾖ, ἢ τὸ μὴ ἐν, μὴ ἰσῶν, ὅταν μὴ ᾖ, ἀνάγκη. Neceſſe eſt, id, quod eſt, quando eſt, eſſe; & id, quod non eſt, quando non eſt, non eſſe. *Ariſtot.* de interpret. Cap. 9. *Nominales* hoc *Ariſtotelis axioma* adoptarunt. *Scotus*, alique *Scholæſtici* non pauci, videntur illud repudiare; ſed reverà eorum diſtinctiones in idem recidunt. Vide *Conimbricenſes Jeſuitas* in hunc *Ariſtotelis locum* p. 380. & ſeqq.)*

Hoc quoque Axioma tranſmitti poteſt: ſolùm in phraſibus nonnihil immutare vellem. Non ſumerem liberum & indiſſerens pro eodem, nec liberum opponerem determinato. Nunquam perfectè indiſſerentes ſumus in-

Tom. I.

F f

diſſe-

(s). Addit *Interpr. Lat.* „Itaque non æquè ſpiritibus congruantem, judicare poſſemus ſitum, aut quamvis figuram, teſt.“

differentiâ æquilibrium; semper magis inclinamur, & consequenter determinamur ad unam partem magis, quàm ad alteram: non ideo tamen ad id, quod eligimus, necessitamur. Intelligo hîc necessitatem absolutam & metaphysicam; nam Deum, & sapientem, in optimum necessitate ferri morali, fatendum est. Fatendum etiam est, agens liberum necessitate hypothetica adstringi, dum electio actu fit: immò, antequam fiat, cum electio futura sit, ipsa futurationis veritate necessitatur. Hæ necessitates hypotheticæ nihil libertati officiant, deque iis suprà abundè locuti sumus.

133. XVIII. Quando populus ingens totus perduellionis reus, non satis clementia est, centies millefimæ parti ignoscere, reliquos omnes, ne pueris quidem lætentibus exceptis, neci tradere.

Videtur hic pro certo sumi, centies millies plures damnandos esse, quàm salvandos, & infantes, sine baptismo mortuos, e numero damnatorum esse. Utrique positioni contradicunt, & maximè damnationi infantum, de qua suprà locuti sumus. *Bælius* eandem objectionem alibi urget. (Resp. ad Provinciale, cap. 178. p. 1223. tom. 3.) *Manifestè videmus*, inquit, *supremum Dominum*, qui, dum civitas aliqua rebellavit, clementiam pariter atque iustitiam exercere statuit, contentum esse debere animadversione in exiguum numerum rebellium, & veniam dare reliquis omnibus. Nam si pœnas tantum numerus, comparatus iis, quibus venia datur, sit ut mille ad unum, clemens profectò dici nequit, & crudelis audit. Quòd si supplicia diuturna eligeret, & sanguini tantum ideo parceret, quia mortem vitæ miseræ præoptandam esse probè novisset, si denique in his suppliciis magis vindictæ cupiditatem, quàm bono publico inserviendi studium, spectasset, procul dubio Tyrannus execrabilis reputaretur. Facinorosi, qui supplicio adficiuntur, vitæ suæ iacturâ expiare sua crimina tam cumulata censentur, ut populus nihil ultra exigat, immò etiam indignetur, si quando carnifices imperiæ suo munere defunguntur. Lapidarentur, si constaret, eos datâ operâ securis ictus ingeminare: nec iudices, qui supplicio adstant, a periculo tui forent, si diro hoc carnificum ludo delectari, & eos ad id oculis horreati fuisse crederentur. (Nota, hoc nimis universum & rigidè intelligendum non esse; dantur enim casus, quibus populus quosdam nocentes lenio igne confici non improbat, ut dum Franciscus I. nonnullos, hæreseos aduersatos, post famosa anni 1534. edicta, concremari iussit. Nemo Ravalliæ, multis horrificisque modis excarnificati, vicem doluit. Vide Mercurium Gallicum, Tom. I. fol. mibi 455. & seq. Vide etiam Petrum Matthæum (t) in Historia obitus Henrici IV. nec

(t) Petrus Matthæus, Historicus Regis Gall. A. 1611. mortuus, annos natus quinquaginta quinque. Fata hujus Regis eleganter etiam descripta par Melle Her-

douin de Peresixe, Amst. 1664. 12. ubi ad A. 1610. p. 496. de supplicio Francisci Ravalliæ: Il fut pris sur le champ, interrogé à diverses fois par des Commissaires du

nec obliviscere, quod pag. mibi 99. refert de iis, quæ de Parricidæ hujus supplicio iudices discussere.) Denique nihil ferè tam evidens est, quàm Principes supremos, qui Sancti Pauli exemplo omnes, quotquot ille aternâ morte damnavit, extremo supplicio condemnarent, pro hostibus humani generis, & societatum destructoribus, habiitum iri. Extra controversiam omnem est, earum leges juxta Legislatorum scopum adeò non inservire societati conservandæ, ut potius in ejus ruinam penitus vergerent. (Adpica huc verba Plinii junioris, Epist. 22. Lib. 8. Mandemus memoriæ, quod vir mitissimus, & ob hoc quoque maximus, Thrasea crebrò dicere solebat, qui vitia odit, homines odit.) Addit, de Draconis, Atheniensium Legislatoris, legibus dictum fuisse, eas non atramento, sed sanguine conscriptas, quia peccata quælibet extremo plectebat supplicio; addit insuper, damnationem infinite majus esse morte supplicium. Sed considerandum est, damnationem esse peccati sequelam, & alias amico, objicienti inæqualitatem, quæ inter pœnam æternam & crimen finitum intercedit, respondi, nullam hic esse injustitiam, ubi continuatio pœnæ tantum sequitur delicti continuationem, de quo sermo redibit inferius. Quod damnatorum numerum adinet, etiam si is inter homines sine comparatione major esset numero salvandorum, nihil tamen vetaret, in universo creaturas felices longissimè numero superare infortunatas. Principis, sola rebellionis capita plecentis, aut Ducis, legionem decimantis, exemplis nihil hic evincitur. Utilitas propria Principem Ducemque cogunt veniam dare nocentibus, etiam si in scelere perseverarent. Deus non, nisi respicientibus, veniam concedit, potestque eos discernere, & hæc severitas perfectæ justitiæ magis congruit. At, si quis quærat, cur Deus omnibus conversionis gratiam non largiatur, in aliam quæstionem dilabitur, quæ ad præsens axioma nihil facit. Respondimus jam tum aliquatenus, non sanè ut Dei rationes scrutaremur, sed ut rationes ei deesse non posse, nec ullas contra militare validas, palam faceremus. Cæterum scimus, sæpè civitates integras excindi, & incolas omnes ad internecionem deleri, ut aliis terror incutiatur. Id usui esse potest ad bellum ingens rebellionemve celeriter finiendam, sicque parcitur sanguini, dum effunditur, nullaque ibi decimatio est. Non equidem adseverare possumus, improbos globi nostri tam severe puniri ad terrendos corrigendosque aliorum globorum cives; sed aliæ satis multæ rationes, ex universali harmonia petitæ, nobis incognitæ, qui nec civi-

F f 2

tatis

du Parlement, jugé, les Chambres assemblées, & par Arrêt tiré à quatre chevaux dans la Grève, après avoir été tenaillé aux mammelles, aux bras & aux cuisses, sans qu'il témoignât la moindre émotion de crainte ni de douleur dans de si étranges tourmens. Ce qui confirmoit bien le

soupçon qu'on avoit, que certains Emis-saires sous le masque de piété, l'avoient instruit & l'avoient enchanté par de fausses assurances qu'il mourroit martyr, s'il tuoit celui qu'ils lui faisoient croire être l'ennemi juré de l'Eglise. "

tatis Dei amplitudinem, nec generalis spirituum Rei publicæ formam exactius, quàm corporum architecturam omnem, perspectas habemus, eundem præstare effectum queunt.

134. XIX. Medici, qui multis e remediis, sanando ægroto aptis, quorum plura ab ægroto cum voluptate sumenda certissime noscent, illud unum seligerent, quod ab illo respuendum scirent, incassum hortarentur rogarentque ægroto, ut ne remedium illud recusaret, iustaque adesset causa credendi, nullam eos sanandi ægroto voluntatem habuisse. Nam si sanare volebant, e præsentibus illis remediis aliquod elegerent, quod ab illo non ægrè deglutendum noverant. Quodsi aliunde illis exploratum esset, ipsam remediū oblatis recusationem ita morbi vires aucluram esse, ut letum adferat, quis non dicat, medicos illos, non obstantibus cunctis illorum hortationibus, ægroto mortem in votis habuisse.

Deus vult omnes homines salvos reddere, hoc est, salvaret eos, si homines ipsi obicem non ponerent, nec recipere ejus gratias repudiarent; at neque tenetur, aut a Ratione compellitur, malam eorum voluntatem semper edomare. Edomat tamen quandoque, ubi rationes superiores id permittunt, & ubi eum sua voluntas consequens ac decretoria, ex omnibus rationibus enascens, ad certum hominum numerum eligendum determinat. Omnibus auxilia largitur ad conversionem, & ad perseverantiam, hæcque auxilia in iis sufficiunt, qui bona voluntate non destituuntur, sed non semper sufficiunt ad dandam bonam voluntatem. Hanc obtinent homines, sive per auxilia pecuniaria, sive per circumstantias, quibus auxilia generalia redduntur efficacia. Nec potest non offerre Deus etiam remedia, quæ eos repudiaturus novit cum culpæ incremento: sed numquid Deum, ut homo minùs nocens sit, injustum esse voles? Adde quòd gratiæ, quæ uni non prosint, alteri prodesse possint, immò semper prosint ad divini operis omnium, quæ concipi queant, optimi integritatem. Quid? an pluviam negabit Deus, quia dantur loca aliqua humiliora, quibus sit noxia? aut nolesne splendere solem, quantum universitas exigit, quia inde futurum est, ut quædam loca nimium exarescant? Quid multa? omnes in his Bælianis axiomatibus adductæ de Medico, de Benefactore, de Statu Ministro, de Principe, comparationes valdè claudicant, quia nota sunt hujusmodi hominum officia, & quid ipsi curare possint atque debeant: unicum illis ferè negotium incumbit, in quo negligentia vel malitia sæpè delinquant. Objectum Dei habet aliquid infiniti, curæ ejus rerum Universalitatem complectuntur; nihili instar est, quod de ipso cognoscimus, & tamen ejus sapientiam bonitatemque cognitionis nostræ modulo metiri vellemus. Quæ temeritas, vel potius, quæ absurditas! Objectiones falsum principium supponunt: ridiculum est, ignorato facto, de jure judicare. Dicere cum S. Paulo: *O Altitudo divitiarum & sapientiæ!* non est Rationi nuntium mittere, sed potius rationibus, quas novimus, rectè uti, hæc namque illam Dei immensitatem, de qua loquitur

tur Apostolus, nos docent: hoc potius est ignorantiam nostram fateri in factis, & tamen agnoscere, priusquàm videamus, Deum omnia, quàm fieri optimè possunt, facere, juxta sapientiam infinitam, actionum suarum ducem. Verum quidem est, nos ejus jam indicia quædam & specimina præ oculis habere, cum totum aliquod integrum, per se completum, & ut ita dicam, insulatum inter opera Dei intuemur. Tale totum, ipsa Dei, ut sic loquar, manu efformatum, est planta, animal, homo: quorum structuræ pulchritudinem artificiumque satis mirari non possumus. Verum ubi os aliquod fractum, frustum aliquod carnis ex animali, tenuem aliquem plantæ cauliculum, conspiciamus, nihil nisi confusio adparet, nisi fortè eximii ejusdam Anatomici subijciatur oculis, qui tamen ipse vix quidquam in his agnosceret, nisi prius familia frustra vidisset, suo toti connexa. Idem est de divina gubernatione: quidquid ad illam spectans hæcenus nobis videre licuit, frustum ejus est, non satis magnum, ut inde totius pulchritudinem atque ordinem perspiciamus. Atque ita natura rerum ipsa postulat, ut hunc divinæ civitatis ordinem, quem hic in terris necdum videmus, nostræ fidei, spei atque in Deum fiduciæ, objectum habeamus. Qui verò aliter de his judicant, tanto peiore sunt loco (u), in Monarchæ omnium maximi optimique regno, malè contenti dici possunt (x), qui sapientiæ & bonitatis infinitæ specimina, iis data, ut se non admirabilem modò, sed etiam super omnia amabilem, esse agnoscant, in suos vertere usus tardant (y).

135. Et nunc nihil illis novendecim Bælii Axiomatibus, a nobis expensis, inesse credo, quod sine necessaria responsione sit transmissum. Verisimile est, ipsum, in hoc argumento pensitando diu multumque versatum, concessisse huc, quidquid circa moralem mali moralis causam difficillimum esse judicavit. Exstant tamen sparsim in ejus Operibus loci complures, quos silentio minimè præterire juverit. Persæpè difficultatem exaggerat, quam in propulsanda a Deo peccati imputatione positam esse arbitrat. Quam in rem notat (Resp. ad Provinc. cap. 161. pag. 1024.) *Molinam*, si liberum arbitrium cum præscientia conciliavit, bonitatem tamen sanctitatemque Dei cum peccato non perinde conciliasse. Laudat eorum sinceritatem, qui rotundè fatentur, (uti *Piscatorem* (z) fecisse vult) omnia denique in Dei voluntatem recidere, ac Deum non ideo injustum fore

F f 3.

fore

(u) Addit *Interpr. Lat.* „ & hinc sibi malum acceperunt, quod culpant: nempe in &c.

(x) Addit *iterum*: „ & rebellibus vicini, suæque culpa cæci. “

(y) *Rursus*: „ maluntque animum malorum specie & intuitu pauci.

(z) *Jo. Piscator*, Theologus Herbornen-

sis, ob novam Scripturæ S. versionem Germanicam, commentario, quæ in V. & N. T. Libros, & alia ingenii sui monumenta plurima, notissimus, Argentorati natus A. 1547. denatus Herbornæ A. 1626. d. 26. Jul. scripta ejus recenset *Reverendiss. Cancell. Puffinus* in *Introd. in Histor. Theol. Liter. L. III. not. (uu)* p. 211. 212.

fore contendunt, etiamfi Auctor peccati foret, etiamfi infontes condemnaret. Ex altera verò parte, vel aliis in locis, videtur magis adplaudere sententiæ eorum, qui Dei bonitatem cum ipsius magnitudinis dispendio salvant, uti *Plutarchus* facit Libro suo contra Stoicos. *Æquius erat* (inquit) *dicere*, (cum Epicureis) *quod partes innumerae* (vel Atomis per infinitum spatium casu volitantes) *vi sua contra Jovis infirmitatem prævalentes, eo invito, & reluctante ejusdem natura ac voluntate, multa mala & absurda invexerint, quàm fateri, nullam confusionem vel nequitiam esse, cujus ipse Auctor non sit.* Quod in utramque partem Stoicorum vel Epicureorum dici potest, *Balium* adduxisse videtur ad Pyrrhonorum *ἡνίκαν*, ad suspensionem judicii intuitu Rationis, quamdiu Fides seponitur, cui mentem sincerè submittere se proficitur.

136. Interim tamen, dum ratiociniis suis insistit, eo progressus est, ut *Manetis*, Hæretici Persæ, tertio Christianæ æræ sæculo viventis, Sectatorum, vel *Pauli* cujusdam, Manichæorum in Armenia sæculo septimo Coryphæi (aa), a quo *Pauliciani* nomen indepti sunt, argumenta ab inferis quasi revocare, & roborare voluerit. Omnes isti Hæretici recoxerunt id, quod vetustus quidam superioris Asiæ Philosophus, *Zoroastris* (bb) nomine clarus, de binis intelligentibus omnium rerum principis, altero bono, malo altero, docuisse narratur, quod dogma ab Indis fortasse profectum esse potuit, apud quos complures etiamnum huic adhærescunt errori, ad decipiendam hominum ignorantiam superstitionemque sanè perquam adcommo- dato: quandoquidem multæ gentes barbaræ, in ipsa adeò America, citra ullius Philosophiæ tractationem, eo sponte prolapsæ sunt. Slavis (apud *Helmoldum* (cc)) suus erat *Zernebog*, hoc est, Deus ater. Græcis Romanisque, quantumvis sapientes videantur, suus *Væjovis* vel *Anti-Jupiter*, aliter dictus *Pluto*, aliaque malefica numina quàm plurima non deerant. *Nemesis* Dea deprimentis nimium fortunatis delectabatur, & *Herodotus* quibusdam in locis innuit, arbitrari se, omne Numen

(aa) *Manichæi* ob supplicia & poenas, ipsorum impietati tum temporis ab Imperatoribus decretas, mutato nomine, *Paulicianos* se nuncuparunt, ab Arabe quodam, *Paulo*, iisdem tenebris irretito, sicque aliquamdiu latuerunt. V. laud. Theol. *Weissmanni* Memorab. Eccl. T. I. p. 578. sq.

(bb) *Zoroaster*, Persicæ amplitudinis initis non erat vetustior, *Periomedus*, *Darii* *Hystaspis* temporibus clarus, sed a Græcis, qui artem magicam a Persis serò acceperunt, in immensam antiquitatem re- jectus; eam, uti ait Ill. *Marihamur* in Ca-

non. Chron. a nugivendulis hariolis accep- rant, cujus commenti vanitatem ipsa senten- tiarum discrepantia arguit. Eandem fovet sententiam B. Fabricius, in Bibl. Græc. L. I. c. XXXVI. §. IV.

(cc) *Helmoldi* Chronicon Slavorum ab ipso Viro ill. luci publicæ redditum in Scrip- toribus Brunsvicensi. Dederunt ad id suas observationes *Reineccius* & *Bangerius*; Jo. *Mollerus* A. 1702. Diatriben de *Helmoldo* ejusque Commentatorib. edidit. Floruit is Sæc. XII. & primus fuit *Lubecen- sium* Episcopos.

Numen esse invidum, quod tamen cum doctrina de duobus Principiis non cohæret (dd).

137. *Plutarchus* Libro de *Iside & Osiride*, neminem, qui duo illa prin- cipia docuerit, *Zoroastre*, ut vocat, Mago antiquiorem novit. *Trogus* vel *Justinus* (ee), eum Bactrianorum Regem facit, a *Nino*, vel *Semirami- de*, debellatum, eique Astronomiæ notitiam, & Magiæ inventionem, tribuit: sed verisimile est, Magiam illam nihil aliud fuisse, quàm ignis adoratorum religionem, videturque *Zoroaster* lumen aut calorem, tan- quam bonum principium, considerasse, cui verò malum addebat, hoc est, opacitatem, tenebras, frigus. *Plinius* (ff) refert testimonium cujusdam *Hermippi*, *Zoroastris* librorum interpretis, qui eum *Azonacis* cujusdam in arte Magica discipulum faciebat, si tamen nomen illud corruptum non est ex *Oromase*, de quo mox loquemur, quemque *Plato* in *Alcibiade* (gg) *Zoroastris* patrem facit. Hujus ætatis Orientales *Zerdustum* (hh) adpel- lant, quem Græci adpellabant *Zoroastrem*, & respondere *Mercurio* puta- tur, quia dies Mercurii apud quosdam populos inde nomen accipit. Ejus historiam ætatemque extricare difficile est. *Suidas* (ii) quingentis annis excidio Trojæ antiquiorem statuit: Veteres quidam apud *Plinium* (kk) & *Plutarchum* antiquitatem in decuplum augent. Sed *Xanthus* *Lydius*, (in Præfatione *Diogenis Laërtii*) eum sexcentis duntaxat annis expeditione *Xerxis* anteriori facit. *Plato* ibidem declarat, uti notat *Balium*, Ma- giam *Zoroastris* nihil aliud fuisse, quàm studium Religionis. Cl. *Hy- deus*

(dd) Lib. I. c. II. 9. cui consentit *Am- mian. Marcell. L. 23.*

(ee) BONI DEI nomina sive symbo- la apud Persas *Orimazes*, apud Ægyptios *Osiris*, apud Græcos & Romanos *Jupiter*, *Dijovis*; apud Philosophos *Deus*, *lux*, *ignis*, *vita*; apud Manichæos aliosque Hæ- reticos *Duitas*, *Pater Jesu Christi*, *Deus N. Testam.*; apud Cabbalistas divinæ *Sephi- roth*, apud Formosanos *Tamagilantha*, &c. MALI PRINCIPII nomina apud Persas *Arimanius*, apud Ægyptios *Typhon*, apud Græcos & Romanos, *Pluto*, *Cacodæmon*, *Væjovis*, *Dii*, *ἀνομήτιος ἔθης*, *Deus averruncus*; apud Philo ophos *materia*, *te- nebræ*, *nox*, *mors*, *nihil*; apud Hæreticos *Creator*, *Demiurgus*, *Deus* *Vet. Test. ἄρ- χὴν τῆς κρείττονης τοῦ*; apud Cabbalistas *Ke- lioth*, *Sammaël*; apud Formosanos *Saria- sing*, apud Chineses *Joojé*, Slavorum ni- ger *Deus*, *Scerneloch*, &c. juxta B. Fabri- cii Collect. in Bibliogr. Antiq. Cap. VIII. p. 238, 239.

(ff) *Hist. Nat. L. XXX. c. I.* Etiam præceptorem, a quo institutum diceret, tradidit *Agonacem*.

(gg) *Ed. Francof. Græco-Lat. f. 441.* Regionum Pædagogorum primus *μυθημα- τὶ διδάσκειν τῆς Ζωροάστρου τῆς Ὀρομάου, ἰσὶ δὲ τῶν θείων διατάξεων.*

(hh) *Olug Beigh* in Astrologia Persica inedita apud *Thomam Hyde* p. 312. agens de indicatoribus Horoscopi, sive signi ad- scendentis, in nativitatibus, *Ptolemaeo* præ- fert *Hermetem*, *Hermeti* *Zoroastrem*. Opini- one autem Judicariarum vero propior est indicator *Zerdusti* *Philosophi*. v. *Fabric. Bibl. Græc. L. cit. §. V. p. 246.*

(ii) in *Zoroastre*.

(kk) *Plinius* loco cit. addit: ipsam verò quinque millibus annorum ante Trojanum bellum fuisse; paullo antè de *Ludoxo* & *Aristotele* memorat, quod *Zoroastrem* sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse prodiderint.

deus (11), Libro de Persarum veterum Religione, conatur eam exculpere, & non solum impietatis, sed etiam idololatriæ, crimen diluere. Cultus ignis apud Persas Chaldæosque receptus erat, censentque nonnulli, *Abrahamum*, ex Ur Chaldæorum egressum, ab illo cultu defecisse. *Mithra* erat Sol, eratque Persarum etiam Deus, &, uti refert *Ovidius*, ei sacrificabantur equi:

*Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.*

Sed *Hydeus* existimat, eos Sole & igne usos non fuisse, nisi tanquam symbolis divinitatis. Verum hic fortasse, ut alibi, distinguendum erit inter sapientes & vulgus. In admirandis rudibus Persepoleos, sive *Ischelminaaris* (quæ vox quadraginta columnas indigat) quædam eorum ceremoniæ cælatæ supersunt. Legatus quidam Batavus hæc marmora a pictore, temporis non exigui impendio, delineanda magnis sumptibus curaverat, & nescio quo casu istæ icones in *Chardini*, suis itineribus noti, manus devenerunt. Rudera illa sunt ex antiquissimis & pulcherrimis orbis monumentis, & miror in ea re sæculi nostri, alias curiosissimi, incuriam (mm).

138. Antiqui Græci, & hodierni Orientales, unanimi consensu adferunt, Deum bonum a *Zoroastre* vocatum *Oromazem*, vel potius *Oromasdem*,

(11) *Thomas Hyde*, celeberr. Philologus, & Bibliothecarius Bodleianus, mortuus A. 1707. inter alia scripsit Historiam Religionis veterum Persarum & Parthorum, & Medorum, eorumque Magorum, ad cuius calcem liber *Sadder*, *Zoroastri* præcepta continens, Latine est subiectus, Oxon. 1700. 4. Cel. *Fabricius* in *Bibliographia Antiquaria*, cap. II. §. II. post recensionem huius Libri, *Pereor* tamen, ait, ne *Aethiopem* lavet eruditissimus *Hydeus*, quando Persas ab idololatria abolvere, & a sincero unius Dei cultu commendare instituit. conf. eundem familia docentem cap. VIII. §. VII. p. 139.

(mm) Nostris temporibus desiderio Illustr. Viri satisfactum est, in lucem proceduntibus *Jo. Chardini* & *Cornelii Bruni* delineationibus. Ultimus in primis Auctor, cuius Iter per Moscoviam in Persiam & ad Indos Orientales, *Voyages par la Moscovie, en Perse, & aux Indes Orientales*, Amstelod. apud *Westenios* 1718. fol. cum figuris æneis amplius 320. Alph. 5. plag. 5.

prodiit, utpote artis pictoriæ peritissimus, sua ipsius manu omnia accuratissime depinxit, ut de picturarum fide certi esse queamus. Cap. 52. ruinas regiæ Persepolitianæ accuratè describit, notando simul ceterorum scriptorum tum negligentiam, tum vanitatem: inter eos etiam est *Jo. Chardinus*, cuius etiam sententia refellitur, qua hic statuit, ista non esse rudera regiæ Persepolitianæ, ab *Alexandro M.* everitæ, sed templi cuiusdam veteris Persici. V. *Acta Eruditor.* A. 1719. Mens. Jun. p. 233. sqq. it. *Jo. Theoph. Wormii*, *Dæbelens. Ost-Indian. und Persische Reisen*, ed. a *M. Crispino Weissen*, Dresd. 1737. pag. 264. *Chardini Voyages en Perse, & autres lieux de l'Orient, enrichis d'un grand nombre de figures en taille-douce*, 12. Paris 1733. 10. Vol. Edidit etiam laud. *Brunus Voyages au Levant* cum æneis amplius 200. figuris, fol. Paris. 1714. Idem Libri cum innumeris figuris V. voluminib. iterum prodire Paris. 4. 1725.

dem, malum verò Deum *Arimanium*. Cum reputassem, magnos quosdam superioris Asiæ Principes *Hormisdæ* nomine fuisse insignitos, *Iriminum* verò, vel *Herminum*, nomen fuisse Dei alicujus, vel antiqui Herois Celtoſcytharum, hoc est, Germanorum; in mentem venit, hunc *Arimanium*, sive *Iriminum*, esse potuisse magnum aliquem populorum domitorem antiquissimum, ex Occidente profectum, quales postmodum fuere *Chingiskan* & *Tamerlanes*, ex Oriente exorti. *Arimanius* itaque ex Occidente Boreali, hoc est, ex Germania Sarmatiæque, per Alanos & Massagetæ, in *Hormisdæ* alicujus, magni superioris Asiæ regis, ditiones irruptionem fecerit, uti alii postea Scythæ *Cyaxaris*, Medorum Regis, tempore, *Herodoto* teste (nn), fecerunt. Monarcham illum, qui populis cultis imperitabat, eosque adversus barbarorum vim propugnabat, apud eosdem populos pro Deo bono habuerit posteritas, sed populorum istorum Dux mali principii symbolum evaserit (oo). Nihil est naturæ rei magis consentaneum. Ex hac ipsa Mythologia adparet, hos duos Principes diu bellasse, neutrumque vicisse. Itaque ambo perstiterunt, quemadmodum juxta hypothefin, *Zoroastri* tributam, imperium mundi duo illa principia inter se dividerunt.

139. Superest, ut probemus, vetustum aliquem Germanorum Deum, vel Heroa, vocatum fuisse *Hermannum*, *Arimanium*, vel *Iriminum*. Refert *Tacitus*, tres populos, Germaniam componentes, Ingevenes, Istævones, & Herminones sive Hermiones, ea nomina a tribus *Manni* filiis accepisse. Id sive verum sit, sive secus, saltem indicare voluit, vixisse aliquando Heroa quendam nomine *Herminum*, a quo *Herminones* sumfisse nomen intellexerat. *Herminones*, *Hermiones*, *Hermani*, *Hermunduri*, unum idemque sunt, & milites significant. In inferiori adhuc Historia *Arimanni* erant viri militares, & in jure Longobardico exstat *feudum Arimandæ* (pp).

140. Alibi ostendi, nomen partis Germaniæ verisimiliter toti fuisse tributum, & ab *Herminonibus* istis, seu *Hermunduris*, omnes populos Teutonicos *Hermannos*, sive *Germanos*, fuisse nuncupatos; horum namque duorum vocabulorum discrimen in sola vi adſpirationis versatur, quemadmodum differt initium vocis Latine *Germani*, & Hispanice *Hermanos*, vel uti consentiunt Latine *Gammarus* & *Hummes* (hoc est, cancer marinus) vox inferioribus Germanis usitata (qq). Et admodum frequens est, partem Nationis alicujus dare nomen toti, uti Germani omnes a Gallis vocati fuere *Allemani*, cum tamen hoc nomen antiquo usu solis Suevis Helvetiisque conveniat. Et quamvis *Tacito* Germanorum nominis origo

Tom. I.

G g

non

(nn) Lib. I. 104.

(oo) Addit Interpr. Lat. „uti Diabolus apud Westphalos *Drusus* audit.“

(pp) Addit Interpr. Lat. (est enim *Man*

vir, *Havi* (hodie *hehr*) exercitus.)

(qq) Addit Interpr. Lat. & quemadmodum *Ludovicus*, *Hiludovicus* (in Diplomatis) *Clodovæus* idem est.

non satis nota fuerit, aliquid tamen dixit, quod opinioni meae faveat, adnotans, hoc fuisse nomen terrificum, acceptum, vel datum, *ob metum*, quia nimirum significat bellatorem. *Heer*, *Hari*, est exercitus, unde oritur *Hariban*, vel *clamor de Haro*, hoc est, generale mandatum confluenti ad exercitum, quod in *Arriereban* corruptum est. Itaque *Harimanius*, sive *Arimanus*, *Germanus*, *Guerremanus*, est miles. Nam sicut *Hari*, *Heer*, est exercitus, ita *Wehr* significat arma, *Wehren* sonat pugnare, bellum gerere, & Gallica vox *Guerre*, *Guerra*, sine dubio ab eodem fonte promanat. Jam supra dixi de *fudo Arimandiae*, nec Herminones duntaxat, vel Germani, aliud quidquam indicabant, sed etiam vetus ille *Hermannus*, creditus *Manni* filius, verisimiliter hoc nomen adeptus est, quod bellator in sensu eminenti nuncupatus fuisset (rr).

141. Neque verò solus *Taciti* locus hunc Deum, vel Heroa, nobis sistit; dubitari enim nequit, aliquem hujus nominis cultum fuisse apud istos populos, cum *Carolus Magnus* inventam non procul a Vifurgi columnam, *Irmin Sul* (ss) vocatam, & huic Deo erectam, evertit. Quod, cum *Taciti* loco conjunctum, indicio est, non *Arminium* illum celebrem, Romanorum hostem, sed majorem aliquem vetustioreque Heroa, cultu illo spectatum fuisse. *Arminius* idem nomen gerebat, uti hodieque illi, qui *Hermann* nominantur. *Arminius* non satis magnus, nec satis felix, nec satis tota Germania clarus fuit, ut publici cultus honorem, etiam a populis longè distitis, obtineret, puta a Saxonibus, qui longo post tempore Cherulcorum regionem occuparunt. Et *Arminius* ille noster, ab Asiaticis pro Deo malo habitus, novam opinioni nostrae confirmationem suppeditat. Nam in hujusmodi rebus conjecturae diversae se mutuò firman, idque sine circulo Logico, quando earum fundamenta ad eundem scopum collimant.

142. Nec incredibile est, *Hermetem* (hoc est, *Mercurium*) Græcorum eundem *Herminum*, sive *Arimanium* fuisse. Potuit inter suos, inque suo regno, artium, vitæque paullo cultioris, intentor aut promotor fuisse, dum apud hostes vastitatis auctor audiebat. Ecquis novit, annon in Ægyptum usque penetravit, ubi Scythæ, qui, *Sesoftrini* infecuti, in vicina loca devenerunt? *Theuius*, *Menes*, & *Hermes*, Ægypto noti & culti fuere. Hi poterant esse *Thuisco*, *Mannus*, ejus filius, & *Hermannus*, filius *Manni*, secundum genealogiam *Taciti*. *Menes* Ægypti Regum antiquissimus habetur. *Theuius* apud Ægyptios nomen erat *Mercurii* (tt). Saltem

(rr) Ad totum hoc argumentum conf. ill. Viri Epist. Gall. ad Nicajum, d. 28. Maj. 1697. exaratum.

(ss) Fuit truncus eximie magnitudinis in honorem Dei, vel Herois alicujus, erectus, cui impositum caput erat, tantæ

verò venerationis apud gentes istas, ut, stante hac statua, flare res suas, cadente ea, cadere omnem ipsarum fortunam, arbitrarentur; hinc, destructa ea, a *Carolo M.* statim pacem petere influerunt.

(tt) In Dynastia dicitur *Adm. S. S. S.* *M. S. S.*

Saltem *Theuius* vel *Thuisco*, a quo *Tacitus* Germanos derivat, quorum nomen *Teutones*, *Teutsche* (hoc est, Germani) hodie gerunt, idem est cum *Teutate* illo (uu), quem *Lucanus* a veteribus Gallis olim cultum fuisse perhibet, quemque *Julius Cæsar* (xx) pro *Dite Patre*, sive *Plutone*, accepit, propter similitudinem Latini nominis cum voce *Theut* vel *Thiet*, *Titan*, *Theodon*, quæ antiquitus homines, populum, deinde virum præstantem, (uti est vox *Baro*) denique Principem, significabat. Omnes hæ significationes auctoritatibus fulciuntur, sed iis immorandum hoc loco non est. *Otto Sperlingius* (yy), multis eruditis scriptis notus, & alia complura, aliquando proditura, premens, Dissertationem integram de *Teutate*, Celtarum Deo, instituit, & nonnullæ ea de re animadversiones, quas cum eo communicaveram, Novis Litterariis maris Baltici insertæ sunt unâ cum ejus responso. Accipit paullo aliter, atque ego, hos *Lucani* versus:

Teutates, pollenque feris akaribus Hesus,
Et Taramis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Hesus verisimiliter erat Deus Belli, vocatus a Græcis *Ἀρης*, & a veteribus Germanis *Erich*, a quo superest adhuc *Erichiag*, Dies Martis. Litteræ R & S, utpote quæ ad idem pertinent organum, facile permutantur, exempli gratia, *Moor* & *Moos*, *Geren* & *Gescht*, *Er war*, & *Er was*: *Fer*, *Hierro*, *Eiron*, *Eisen*. Item *Papifius*, *Valesius*, *Fufius*, & *Papirius*, *Valerius*, *Furius*, apud veteres Romanos æquipollebant. Quod *Taramis*, vel fortasse *Taranis*, vocabulum spectat, notum est *Taran* esse tonitru, vel Deum *Tonitru* apud veteres Celtas, vocatum *Tor* a Germanis Borealibus, a quo Angli retinuerunt *Thursday*, *Diem Jovis*. Significat autem *Lucani* versus, *Taranis*, Dei Celtarum, aram non mitiorem ara

G g 2 *Dianæ*

Ménus, & *Ἡρμῆς* *Ἑρμῆς*, Athothes filius Menis, quod exponitur Mercurio-genitus. Athothes is est, quem Ægyptii vocant *Θουθ*, Alexandrini *Θωθ*, Græci *Ἑρμῆς*, Mercurium, ait ill. *Marhamus* in Can. Chron. p. 35. ed. Lips. ex Eusebii Pr. Evangel. L. I.

(uu) Jo. *Davifius* ad *Julii Cæsaris* de Bello Gall. Lib. VI. c. XVII. n. 4. ed. Cantabrig. 1706. p. 200. Diverfis, ait, planè nominibus Galli suos insignierunt Deos; nam quem *Mercurium* censuerunt Romani, is dictus est *Teutates*, quem Martem, *Hesus*, Galli *Belemum* & *Taranin* nominarunt eos, quos Romani cum *Apoline* suo & *Jove* confuderunt. V. El. *Schedium* de Düs

Germ. Syng. r. cap. 5. sqq.

(xx) De Bello Gallico Lib. VI. c. XVIII.

(yy) *Otto Sperlingius*, Christianiz in Norwegia natus anno 1634. filius *Otonis Sperlingii*, Hamburgensis, multa scripsit, quorum plurima adhuc inedita exstant. Ejus *Commentationem de vestitu veterum Danorum & aliorum populorum septentrionalium* insertam Novis Litterariis maris Baltici & Septentrionis A. 1698. pag. 205. sq. docet *Fabricius* & *mannus* in Bibliogr. Antiq. Cap. XVIII. §. III. Eam fortè innotuit ill. *Leibnizius*. Obiit hic *Sperlingius* Hafniæ 1715. d. 18. Mart. *Leibnizius* variis in literis ejus honorificam mentionem facit.

Dianæ Tauricæ; Taranis aram non mitiorem ara Dianæ Scythicæ fuisse (zz).

143. Neque etiam absurdum est, fuisse aliquando tempus, quo Principes quidam Occidentales, aut Celtæ, Græciam, Ægyptum, & non parvam Asiæ partem, subjugarint, quorum cultus his in regionibus ad posteros fuerit propagatus. Nam si reputemus, quanta cum celeritate Hunni, Sarceni, Tartarique, magnam continentis terræ nostræ partem occuparint, minus id mirum videbitur, & ingens ille vocus Germanicarum Græcarumque, tam bellè inter se conspirantium, numerus id confirmat. *Callimachus*, Hymno in honorem *Apollinis*, videtur innuere, Celtas, qui sub *Brenno*, sive Duce suo, templum Delphicum invaserunt, fuisse ex posteris veterum Titanum ac Gigantum, qui cum *Jove*, cæterisque Diis, hoc est, Asiæ Græciæque Principibus, bella gesserunt. Fieri potuit, ut *Jupiter* ipse e Titanum vel Theodonum genere ortus sit, hoc est, e Principibus Celto-Scythiis anterioribus, & consonant ea, quæ nuper defunctus Abbas *de-la Charmoye* (aaa) in Originibus suis Celticis collegit; quanquam in Auctoris huius pererudit. Opere quædam opiniones mihi verisimiles non esse videntur, præsertim ubi Veterum, alia perhibentium, testimonia non satis adtendens, nec satis notam habens antiquæ linguæ Gallicæ cum Germanica adfinitatem, Germanos e Celtarum numero expungit. Jam verò Gigantes crediti, qui cœli invadere muros voluerunt, erant novi Celtæ, majorum suorum vestigiis insistentes; & *Jupiter*, quamvis consanguineus, ut ita dicam, irruptioni tamen eorum resistere coactus fuit; quemadmodum Visigothi, qui in Galliis sedem fixerant, Romanis juncti, aliis Germaniæ Scythiæque populis, Duce *Attila*, Scythicarum, Sarmaticarum & Germanicarum Nationum, a Persiæ finibus ad Rhenum usque, tunc Domino, ingruentibus occurrunt.

(zz) Cum utrobique homines immolarentur, addit *Interpr. Lat.*

(aaa) *Paul. Pezron*, in Britannia minore natus A. 1639. factus Abbas de la Charmoye A. 1697. mortuus A. 1706. d. 10. Oct. Libri, quem ill. *Vir* innuit, titulus est: *Antiquité de la nation & de la langue des Celtes*, &c. De eo, uti & de tota hac materia, existat *Epistola ejus ad Amicum*, 1699. d. 6. April. Hic post memoratum Abbatis institutum, ait, Ego laudandum studium cenfeo ex Mythologiis eruendi veritatem historicam, quanquam ob licentiam, quam sibi sumere potest, id mihi videatur sæpè perdifficile. Semper tamen credidi, bello Titanum, aut etiam Gigantum cum Diis indicari vel Scytharum, vel Cel-

tarum, irruptiones in Asiam & Græciam, iis subjectam regibus, qui inter Deos sunt relati. *Promethæa*, qui inter Titanes habetur, Scytham fuisse, indicat adligatio ad Caucasum jussu *Jovis*, quo nil aliud designari putem, quam exclusionem Scythicorum populorum excubiis ad Caspias portas collocatis. sed nescio, an talia idè statim ad Celtas pertineant, qui tunc fortasse in Scythia amplius non erant. *Callimachi* locus, *Gallos propaginem Titanum* vocantis, poetico luti propior videtur, quam historice auctoritati: nempe Galli, templum Delphicum oppugnantes, Titanum audaciam in Deos renovare videbantur, &c.

runt. Verùm voluptas percipi solita, dum in Deorum Mythologiis anti- quæ fabulorum temporum Historiæ vestigium aliquod deprehendisse nos putamus, me fortasse longius, quàm par erat, abduxit, nec scio, num in conjectando felicius fuerim *Goropio Becano*, *Schrieckio*, *Rudbeckio* (bbb), ac denique Abbati *de la Charmoye*.

144. Nunc *Zoroastrem*, qui nos ad *Oromasdem* & *Arimanium*, boni malique Auctores, abduxit, revisamus, & ponamus, eum agnovisse in illis duo Principia æterna, sibi contraria, quanquam sit, quod de ipso dubitemus. *Marcion* (ccc), *Cerdonis* Discipulus, ante *Manetem* hac in sententia fuisse creditur. Fatetur *Balius*, miserè fuisse ratiocinatos istos homines, sed existimat, sententiæ suæ vim & commoda ignorasse, parumque peritos tractandi præcipui sui teli fuisse, quod in difficultate de origine mali cernitur. Itaque eruditum aliquem ex eorum classe multum negotii faceßiturum putat Orthodoxis, videturque ipse, defectu alterius, spartam illam, multorum judicio minimè necessariam, in se suscipere voluisse. *Hypotheses omnes* (inquit Dictionarii Artic. *Marcion*. pag. 2039.) a *Christianis stabilitæ, iustus, sibi inventatos, malè eludunt; triumphant namque, ubi adversarios invadunt, sed omne robur amittunt, cum oppugnantium impetum sustinere vicissim debent*. Non diffinetur, *Dualistas* (ddd) (uti eos *Hydeo* duce adpellat) hoc est, duorum principiorum defensores, in fugam protinus verti per rationes a priori, e natura Dei depromtas, sed eosdem vicissim triumphaturos sibi persuadet, ubi ad rationes a posteriori, ab existentia mali ductas, devenitur.

145. Prolixè has persequitur Dictionarii sui Articulo *Manichei* (pag. 2025.) quæ hic aliquantum ponderandæ sunt, ut argumentum hoc totum in clariori luce collocetur. *Certissima clarissimaque Ordinis ideæ nos adocent* (inquit), *Ens, a se existens, necessarium, æternum, esse debere unicum, infinitum, omnipotens, & omnigenâ perfectione præditum*. Hoc rationum

G g 3

(bbb) *Jo. Goropius*, Hilvarenbeckio-Brabanensis, unde *Becanus* dictus, natus 1519. Trajecti ad Mosam denatus 1572. d. 27. Jun. *Lini*, *Orpheæ* & *Thamyra*, Philosophiam a *Japheto* derivavit.

Adrian. Schrieckius, Brugens. Philolog. & Juris, natus 1559. denatus 1621. Iperæ; Libris-23. comprehendit Origines Celticæ ac Belgicæ.

Olaus Rudbeckius, Med. Prof. Up'sal. in suis *Atlantidis* omnium populorum Europæorum cel. originem a Sueonibus repetit; quam feliciter, innuit ill. *Leibnitius* Epistola supra cit. Nolim, ait, honorem nationum quasi signentis, qualia *Rudbeckius*.

pro Suedis suis ingeniosè quidem & doctè; sed tamen superius vanè, concinnat... Ego quidem non dubito, si Turcis & Tartaris eruditio daretur, exoriturus ex ipsis, qui Hyperboreos ad majores suos non minore, quàm *Rudbeckius*, jure referant.

(ccc) *Cerdo* A. 136. *Marcion* A. 140. v. *Irige*. Diff. de Hære.

(ddd) *Prudentius* in *Hamartigenia* v. 37. hæreticos, qui duos contrarios Deos inducebant, vocat *Dualistas*, quos recentiores quidam minùs commode *Dualistas*, adnotante *Fabricio* in *Bibl. Antiq.* p. 238. n. * *

cinium paullo melius evolvi merebatur. *Nunc videndum est*, (pergit) *an per unici principii hypothesein explicari commodè natura phenomena possint.* Hoc nos quidem abundè præstitimus, ubi eventus esse ostendimus, in quibus inordinatio partis ad maximum ordinem, in ipso toto producendum, necessaria est. Sed *Bælius* paullo nimium poscere videtur; vellet, credo, sigillatim ostendi sibi, quo pacto cum optima Universi idea possibili malum sit connexum, qua ratione perfecta phænomeni explicatio haberetur: nos autem talem dare non adgredimur, nec verò tenemur; nemo enim tenetur ad id, quod pro præsentī, in quo versamur, statu impossibile est: nobis sufficit ob oculos ponere, quàm nihil impediat malum quoddam particulare cum eo, quod in toto genere optimum est, coherere. Explicatio ista imperfecta, quæque aliquid in altera vita detegendum relinquit, solvendis objectionibus, non verò comprehendendæ rei, sufficit.

146. Cum Cæli & Universi corpora integra (addente *Bælio*) enarrent gloriam, potentiam, unitatem Dei, inde colligendum ipsi erat, hoc idè fieri, (uti jam suprâ notavi) quia in objectis istis aliquid integrum, &c, ut sic loquar, per modum insulæ, per se absolutum cernitur, & quotiescumque opus Dei tale conspiciamus, id tam perfectum reperimus, ut ipsius artificium pulchritudinemque admirari cogamur: at quando opus aliquod integrum non videmus, quando res particulatim & per fragmenta spectamus, quid mirum, si bonus ordo non adpareat? Hujusmodi opus insulatum perfectumque exhibet planetarum nostrorum systema seorsim consideratum; quin etiam quælibet planta, quodlibet animal, quilibet homo, tale opus absolutum suppeditat, ad certum usque gradum perfectionis productum, in quo stupendum Auctoris artificium agnoscere licet: enim verò genus humanum universum, quatenus nobis notum est, nihil est, nisi fragmentum, & exigua portio Civitatis Dei, vel Reipublicæ Spirituum. Hæc amplior est, minusque nobis nota, quàm ut mirabilem ejus ordinem observare valeamus. *Homo vel solus* (ait *Bælius*) *opus illud Creatoris inter omnia visibilia absolutissimum, homo, inquam, vel solus gravissimas adversus Dei unitatem objectiones suggerit.* Idem notaverat *Clauudianus*, dum animi sensa in versus hosce notissimos effunderet:

Sapè mihi dubiam traxit sententia mentem, &c.

Verùm reperta cæteris in rebus Harmonia, ingens suppeditat præjudicium, eandem etiam in hominum, & universim in spirituum gubernatione repertum iri, si ea nobis perspecta foret universa. In dijudicandis Dei operibus imitanda foret sapientia Socratis, in ferenda de *Heracliti* operibus sententia, dicentis: quæ intellexi, mihi præclara videntur, nec minus præclara reliqua auguror, quæ non intellexi (eee).

147.

(eee) Φάσι δ' Ἐπιπιδῆαι αὐτῷ δόξαι δόξαι; τίς δὲ φασί, Ἄ' μὴ εὐήγησεν, ὡς τὴν Ἡρακλείτου σύγγραμμά; ἱσθῆσαι, τίς γὰρ οἶμαι δὲ; οὐδ' ἄ' μὴ εὐήγησεν, ἀλλ' ὁ Διὸς

147. Est alia præterea perturbationis adparentis ratio specialis in iis, quæ hominem spectant. Scilicet quòd Deus eum imagine Divinitatis insigniverit, dum donavit intelligentiam. Sinit eum quandoque in exiguo suo districtu liberè agere, ut *Spartam, quam nactus est, ornet.* Ipse non, nisi latenter, hic influit, nam essentiam, virtutem, vitam, rationem, minimè licèt adspectabilis largitur. Hic liberum arbitrium ludum suum ludit: Deus autem cum minoribus hisce Diis, a se productis, ludit ipse, ut sic loquar, quemadmodum nos cum pueris ludimus, qui negotia sibi faceffunt, quibus pro lubitu occultè favemus vel obflamus. Est ergo homo veluti Deaster quidam in proprio suo Mundo, sive Microcosmo, quem suis legibus moderatur; in eo mira quandoque efficit, arte sua naturam imitante.

Jupiter in parvo cum cerneret æthera vitro,

Risit, & ad Superos talia dicta dedit:

Hucine mortalis progressa potentia, Divi?

Jam meus in fragili luditur orbe labor.

Jura poli, rerumque fidem, legesque Deorum,

Cuncta Syracusius transtulit arte Senex.

Quid falsò infontem tonitru Salmonea miror?

Æmula Naturæ est parva reperta manus.

Sed magnos quoque defectus patitur, quia & ipse adfectibus indulget; & Deus eum suo sensui permittit; nec tamen impunem abire sinit, castigat enim, nunc ut Pater aut Præceptor, pueros exercens multansve, nunc ut justus Judex, ab iis, qui a se deficiunt, pœnas exigens: & evenit plerumque malum, quando hæ intelligentiæ, earumve microcosmi, inter se mutuò colliduntur. Inde malè habet homo pro culpæ suæ mensura; at Deus omnes istos microcosmorum defectus in majus majoris sui mundi ornamentum arte mirabili convertit, non aliter ac opticus istis inventis fieri consuevit, in quibus artefacta quædam egregia nihil nisi confusum chaos esse videntur: donec ad genuinum visus punctum, ex quo spectari debeant, referantur, aut medio certo quodam vitro vel speculo respiciantur: tumque demum in conclavis alicujus ornamentum cedere incipiunt, cum ritè collocata spectataque fuerint. Ita adparentes Microcosmorum nostrorum deformitates, in Macrocosmo collectæ, sunt venustates, nec quidquam habent, quod principii universalis infinitè perfecti unitati repugnet, immò potius ejusdem sapientiæ, malum bono omnium maximo deservire cogentis, admirationem augent.

148. Pergit *Bælius*: *Hominem esse pravum & infelicem; ubique esse carceres & nosocomia; historiam nihil esse, nisi criminum & infortuniorum generis.*

Διὸς γὰρ πᾶσι δόξαι κοινὸν ἐστίν. Diog. Laert. in Vita Socrat. pag. 102. ed. Steph.

neris humani epitomen. Arbitror hæc exaggeratè dici: multo plus boni est in vita hominum, quàm mali, uti multo plures sunt domus, quàm ergastula. Quod virtutem vitiumque adinet, quædam inibi mediocritas regnat. Notavit olim *Machiavellus*, paucos exstare homines inligniter improbos, paucos eximie probos, & hac de causa multa ingentia cœpta eventu frustrari. Historicorum vitium hoc esse censeo, quòd malo potius, quàm bono immorantur. Historiæ, uti & Poësis, tempus præcipuus esse debet, exemplis prudentiam virtutemque docere, tum vitium iis depingere coloribus, qui homines ad ejusdem horrorem fugamque permoveant.

149. Fatetur *Bælius*, bonum morale bonumque physicum aliquod, virtutis etiam ac felicitatis quedam exempla, ubique reperiri, sed in hoc ipso versari difficultatem. Nam si pravi & infelices soli existerent (inquit) ad duorum principiorum hypothesein recurrendum minimè foret. Demiror, hunc virum excellentem tantum ad hanc de duobus principiis opinionem ostendere propensionem potuisse, minimeque considerasse, quòd hæc humanæ vitæ fabula, quæ universalem humani generis historiam constituit, tota prius in Intellectu divino concepta fuerit cum infinitis aliis, & Dei voluntas ejusdem existentiam ideò solùm decreverit, quia hæc eventuum series cum reliquo rerum ordine omnium maximè congruebat, ut optimum inde confurgeret. Et hi adparentes integri mundi defectus, hæ maculæ Solis, cujus noster non, nisi radius, est, adeò ejus pulchritudinem non minuunt, ut potius augeant, & majus bonum procurando, ad illam conferant. Exstant sanè duo principia, sed utrumque in Deo, nimirum *Intellectus* & *Voluntas*. Intellectus quidem mali principium suppetat, nec inde vitatur, aut ipse malus fit; repræsentat naturas, uti sunt in veritatibus æternis; continet in se rationem permittendi mali: at voluntas ad solum bonum tendit. Addamus & tertium principium, scilicet potentiam, quæ intellectum voluntatemque præcedit. Sed hæc agit, prout intellectus ostendit, & voluntas jubet.

150. Nonnulli (ut *Campanella* (fff)) tres hæc Dei perfectiones, tres primor-

(fff) In *Atheismo suo triumphato*. Tob. *Wagnerus*, Cancell. Tubing. in *Examine Elenctico Atheismi Speculativi*, Tub. ed. A. 1677. cap. IX. ait: *Campanella* in *Atheismo suo triumphato*, Libro, quem *Atheis* opposuit, existentiam Dei ex tribus primalitatibus, seu præminentis, quas vocat, per quas Ens primum essentietur, excipere fuit conatus: quas primalitates tam nos rejicimus, quàm *Athei* procul dubio exhibant: ut mirum non sit, esse

viros doctos, qui tantum non *ἀνυπόστατοι* atheisticum his primalitatibus subesse suspicantur. Quid enim ex hoc invento aliud sequitur, quàm Deus ex his primalitatibus essentiat? Quod absit, ut de existentia Dei infinita adseramus, quæ non, sicut existentia in creatis, ultimus actus est materię & formæ, quo non simpliciter, sed saltem extra causas in loco & tempore res esse intelliguntur: sed existentem, quæ cum essentia divina simplicissimè est unum quid.

primordialitates vocare, immò credidere complures, arcanum ad sacrosanctam Trinitatem respectum hic latere; ac Potentiam quidem ad Patrem, hoc est, fontem Divinitatis, referri; Sapientiam ad Verbum æternum, quod ab Evangelistarum Aquila *λόγος* adpellatur: Voluntatem denique, sive Amorem, ad Spiritum Sanctum. Et certè omnes ferè expressiones vel comparationes, e Substantiæ intelligentis natura desumptæ, eò tendunt.

151. Hæc ipsa de principiis rerum a nobis dicta si *Bælius* expendisset, quæstionibus ipse suis, credo, respondisset, aut certè responsonem non amplius petisset, quod sequenti facit interrogatione. Si unici principii summè boni, summè sancti, summæque potentis, opus est homo, qui fieri possit, ut morbis, frigori, calori, fami, siti, dolori, tristitiæ, sit obnoxius? qui fieri possit, ut tot malis inclinationibus laboret, tot crimina committat? Quid? an suprema Sanctitas creaturam infelicem producere potest? an summa Potentia, Bonitati infinitæ conjuncta, non cumulabit opus suum bonis, & quidquid ledere aut contristare potest, non amovebit? Eandem difficultatem in Hamartigenia sua repræsentavit *Prudentius* (ggg):

Si non vult Deus esse malum, cur non vetat, inquis.
Non refert Auctor fuerit factorve malorum.
Anne opera in vitium sceleris pulcherrima verti,
Cum possit prohibere, sinat; quod si velit omnes
Innocuos agere Omnipotens, nec sancta voluntas
Degereret, factio nec se manus inquinat ullo?
Condidit ergo malum Dominus, quod spectat ab alto,
Et patitur, fierique probat, tanquam ipse creavit.
Ipse creavit enim, quod si discludere possit,
Non abolet, longoque sinit grassari usu.

Verum huic interrogationi jam abundè respondimus. Homo ipse malorum suorum origo est, qualis nunc est, talis erat in ideis. Deus, immutabilibus sapientiæ rationibus permotus, eum, qualis ibi est, ad existentiam transire decrevit. Atque hanc, quam sustineo, mali originem forsitàn advertisset *Bælius*, si potentiz, bonitati, sanctitatiq; sapientiam

Tom. I.

H h

Dei

quid, Deus *ἀνυπόστατος*, *ἀνυπόστατος*, & *Scaliger* Exerc. 395. n. 2. significantissimè eum adpellat, *ἀνυπόστατος*, existens ab æterno, suique primalitates habens ex se ipso, non ex alio. «Sunt istiusmodi representationes comparationes tantum, uti *Vir ill.* scribit, non demonstrationes, pro quibus ne ipsi quidem eas venditant, quæque

hinc illis oneri esse non debent, sunt *similia*, quibus aliquo modo delineare & illustrare, instituto non admodum contemnendo, mysterium SS. Trinitatis susceperunt, in quo antiquos Patres, in primis *Augustinum*, antecessores habuerunt.

(ggg) *Contra Marcionitas*, v. 643. sqq.

Dei conjunxisset. Obiter hinc addo, *sanctitatem ipsius* nihil aliud esse, quàm supremum bonitatis gradum, uti crimen, quod ei opponitur, est id, quod in malo ipso pessimum est.

152. *Belius Melissum*, Philosophum Græcum, unici principii, & fortassis etiam unicæ substantiæ, propugnatorem (hhh), cum *Zoroastre*, veluti primo dualitatis auctore, confingentem inducit. *Zoroaster* fatetur, *Melissi* hypothesein ordinis rerum, & rationibus a priori magis esse conformem, sed eam cum experientia, & rationibus a posteriori, congruere negat. In *Phænomenorum explicatione* (inquit) *quæ præcipua est boni systematis nota, te supero*. Verùm, me iudice, non admodum scitè explicatur Phænomenon aliquod, quando ei principium expressum (iii) adsignatur, puta, malo principium maleficum, frigori principium frigidum; nihil hoc philosophandi genere facilius, nihil vulgarius. Idem ferè est, ac si quis diceret, Mathematicos hodiernos in explicandis Astrorum Phænomenis palmam cedere Peripateticis, quòd hi astris proprias Intelligentias dirigentes tribuant; cum, hoc posito, facile concipiatur, cur planetæ tanta cum exactitudine cursum suum peragant; cum contra multa Geometria & meditatione opus sit, ut intelligatur, quo pacto e planetarum gravitate, qua versùs solem feruntur, turbini cuiuspiam, quo rapiuntur, vel certè impetui proprio addita, prodire possit Ellipticus *Kepleri* motus, qui phænomenis tam bellè respondet. Hic nonnemo, ad speculationes sublimes adfurgere impotens, Peripateticis statim adplaudet, & Mathematicos nostros delirare censebit. Vetus aliquis Galenista idem de Scholæ Facultatibus iudicium feret, aliam scilicet chylificam facultatem admittet, aliam chymificam, aliam sanguificam, & sic deinceps alias aliis operationibus proprias adsignabit facultates, & res stupendas gessisse censebit, ridebitque recentiorum, quæ vocabit, deliria, qui ea, quæ in animalis corpore peraguntur, explicari mechanicè posse contendunt.

153. Eiusdem fursuris est causæ mali per principium singulare, per principium maleficum, explicatio. Eo non magis indiget malum, quàm frigus & tenebræ: non datur primum frigidum, neque principium tenebrarum. Malum ipsum non, nisi a privatione, oritur; id, quod positivum est, concomitanter duntaxat malum ingreditur, uti activum concomitanter ingreditur frigus. Videmus, ab aqua congelascente ferream majoris sclopi fistulam disrumpi posse, si in ea includitur; & tamen frigus est quædam privatio virtutis, a sola motus, fluidorum particulas a se invicem removens, diminutione proveniens. Quando motus hic removens

(hhh) *Melissus*, Samius, *Nhagenis* filius, *Parmenidis* discipulus, quem etiam secutus, principium rerum unum esse, & immobile statuit, sec. *Aristot. Phys. L. 1. 2. 3.* Universum infinitum esse, & immu-

tabile, atque immobile, & unum, sibi ipsi simile ac plenum, sec. *Laërt. IX. 24.*

(iii) *Interpr. Lat.* „principium proprium & veluti ex machina acceritum.“

in aqua per frigus elanguescit, aëris compressi particulae latentes in aqua colliguntur, dumque majores fiunt, majorem etiam ope elateris sui facultatem foris agendi consequuntur. Namque resistentia, quam partium aëris superficies in aqua reperiunt, quæque harum partium, sese dilatare conantium, nisi obstitit, multo minor est, consequenter effectus aëris major in magnis aëris bullis, quàm in parvis, etiamsi hæ parvæ simul junctæ tantam, quantam magnæ, massam conficerent; quia resistentiæ, hoc est, superficies, crescunt ut quadrata; conatus verò, hoc est, contenta, sive soliditates, sphaerularum aëris compressi crescunt ut cubi diametrorum. Itaque ex accidente est, quod privatio actionem & vim aliquam involvat. Jam supra ostendi, quo pacto privatio ad inducendum errorem malitiamque sufficiat, & quo modo Deus ad utrumque tolerandum adducatur, nec tamen ideò ulla Deo malignitas adhærescat. Malum a privatione oritur; id verò, quod positivum est, ipsaque actio, nascuntur inde per accidens, uti vis nascitur ex frigore (kkk).

154. Id, quod Paulicianos loquentes facit *Belius* (p. 232.) non stringit, videlicet liberum arbitrium a duobus principiis oriri debere, ut ad bonum & ad malum convertere sese possit: cum enim in se ipso simplex sit, potius a principio neutro oriri deberet, si hæc ratio locum haberet. At liberum arbitrium in bonum tendit, & si in malum impingat, id fit per accidens, quia nempe malum illud sub bono veluti larvatum delitescit. Hæc *Medea* apud *Ovidium* verba,

Video meliora proboque,

Deteriora sequor,

indicant, bonum honestum superari a bono delectabili, quod majorem in animos, adfectibus agitato, impressionem facit.

155. Cæterum *Belius* ipse responsum *Melisso* non malum suggerit, sed paullo post impugnat. En ejus verba (p. 2025.) „Si *Melissus* ordinis „notiones consulat, respondebit, hominem, cum a Deo conderetur, „minimè pravum fuisse; dicet, hominem a Deo felicitate donatum, „sed, cum conscientia suæ dictaminibus morem non gessisset, a qua secundum Auctoris sui intentionem per virtutis semitam ducendus erat, „improbum evasisse, ac meritum fuisse, ut Dei summè boni vindicem „experiretur iram. Nequaquam igitur Deus est, causa mali moralis, „sed est solum causa mali physici, hoc est, punitionis mali moralis, „quæ puniatio tantum abest, ut principio summè bono repugnet, ut potius ab uno ejusdem adtributo necessario dimanet, a justitia scilicet, „quæ ei non minus est essentialis, quàm bonitas. Hoc responsum, omnium, quæ a *Melisso* dari queunt, aptissimum, reapse pulchrum est & solidum, sed tamen per aliquid speciosius ac plausibilius oppugnari

H h 2

„ potest.

(kkk) Suprà §. 30. 31. 32. *Theod.*

» potest. Instabit Zoroaster, principium infiniti bonum debuisse creare homi-
 » nem non solum sine malo actuali, sed etiam sine inclinatione ad malum;
 » Deum, peccati omniumque ejus effectuum præcium, debuisse illud impedi-
 » re, & hominem adstringere ad bonum morale, nec ullam ei ad peccandum
 » relinquere potentiam.“ Hucusque *Balius*. Ista quidem dicta sunt facilia,
 non item factu possibilis, si principia ordinis attendantur: sine perpetuis
 miraculis executioni dari hæc non potuissent. Ignorantia, error, & ma-
 litia, in animalibus, nostri similibus, naturali se serie subsequuntur: num
 igitur hanc Universo speciem deesse oportebat? Equidem nullus dubito,
 quidquid ejus infirmitates secus suaserint, eandem ibi momentosiorum fuisse,
 quam ut Deus ad ipsam removendam adduci potuerit.

156. Articulo *Pauliciani*, quem Dictionario suo inseruit, persequitur
Balius ea, quæ Articulo de *Manicheis* protulerat. Secundum ejus senten-
 tiam (pag. 2330. Litt. H.) Orthodoxi videntur duo prima admittere
 principia, quando Diabolus peccati auctorem faciunt. *Bekkerus* (III),
 Minister quondam Amstelædamensis, Auctor Libri, cui Titulus *Mundus*
incantatus, cogitatum hoc ornare adgressus est, ut ostenderet, non tri-
 buendam esse Diabolo potestatem auctoritatemve, quæ illum Deo æqui-
 pararet. Rectè istud quidem, sed consequentias ipse suas longius, quam
 par est, provehit. Auctor verò Libri inscripti: *Αποκατάστασις πάντων*, ar-
 bitratur, si Diabolus vincendus aut spoliandus nunquam foret, si prædam
 sibi suam servaturus semper esset, si invicti titulus ad eum pertineret,
 hoc enim verò gloriæ divinæ obesse (mmm). Sed misera profectò præro-
 gativa est, servare, quos seduxeris, ut sempiternam cum eis poenam luas.
 Quod autem peccati causam adinet, verum quidem est, Diabolus esse
 peccati auctorem, sed ejus origo longius est accersenda, fons ejus est in
 ipsa originali imperfectione creaturarum: hinc peccati capaces sunt; tum
 occurrentes in rerum serie circumstantiæ obstetricantur, ut hæc potentia
 in actum deducatur.

157. Dia-

(III) *Balthasar Bekker*, A. 1634. natus, & A. 1698. d. 11. Jun. denatus, *Mundo* suo saeculato multos civic motus. Editum. primò scriptum est lingua Bat. *Leewardiæ* 1690. 8. & *Amst.* 1691. 4. duos tantum li-
 bros complexum, quibus tertius & quar-
 tus accessit *Amst.* 1693. 4. Germanicè pro-
 dūit 1693. 4. Gallicè *Amst.* 1694. 12. A.
 plurimis est refutatum, inter quos B. *Christi-
 aniani* *Hofstæderi* *Disp.* nomen ubi vindicat:
Classicum Paulinum, ad pugnam spiritua-
 lem adversus rectores tenebrarum huius sæ-
 culi, quo ex *Eph. VI. 10-13.* novæ præci-
 pue *Balth. Bekkeri* de actionibus & viri-

Eus demonum hypothèses examinantur. Soli-
 de etiam illius dubia removet *Cel. Can-
 zius*, de *Civitate Dei*, S. II. c. III.

(mmm) V. supra *Theod. §. 17. not. (n)*
Christian. Theoph. Kochius A. 1699. *Kilia*
exire jussit *Αποκατάστασις* *Act. III. 21. so-
 lida* & orthodoxam Expositionem, imprimis
Petro Poireto, & *Evangelii æterni Auctori*
M. D. Ph. G. oppositam, in qua *sect. IV.*
artic. I. p. 219. objectionem hanc, ab æ-
 terni *Evangelii Auctore* p. 61. prolatam, si
 pauci salvantur, Diabolus erit potentior
 Deo, removeat malis verbis adlaborat.

157. Diaboli, antequàm laberentur, Angeli erant, uti cæteri, credi-
 turque eorum coryphæus e præcipuis fuisse: sed Scriptura sacra non satis
 hoc explicatè tradit. Locus Apocalypseos de prælio cum Dracone, tan-
 quam de visione, loquens, dubia benè multa relinquit, nec rem, cu-
 jus alii Auctores sacri vix meminere, satis expedit. Non est hic de istis
 disquirendi locus, & fatendum saltem, communem sententiam omnium
 optimè sacro textui convenire. *Balius* quædam S. *Basilii*, *Laſſantii*, alio-
 rumque, de mali origine responsa expendit, sed quia de malo physico
 agunt, de iis tantisper loqui supersedeo, & exstantes in pluribus eruditi
 nostri Auctoris Operum locis difficultates circa moralem mali moralis cau-
 sam enucleare nunc pergo.

158. Impugnat ergò *Balius* mali hujus permissionem, postulatque con-
 cedi sibi, Deum illud velle. Quam in rem citat *Calvini* verba (in *Ge-
 neseos* cap. 3.). *Quorundam offenduntur aures, cum Deus illud voluisse dici-
 tur. Sed permisso illius, qui prohibere potest, aut potius, in cujus manu res
 est, quid aliud, obsecro, est, quàm voluntas?* Explicat hæc *Calvini* verba
Balius unà cum præcedentibus, quasi is fateretur, Deum *Adami* lapsum
 voluisse, non tamen quatenus crimen erat, sed sub alia notione nobis
 ignota. Adducit *Casuis* paulo laxiores, dicentes, filium optare posse
 parentis sui mortem, non quidem ut malum patris, sed ut bonum sibi,
 cui pinguis hereditas obventura est. (Resp. ad *Quæſita*, cap. 147. p. 850.)
Comperio, *Calvinum* dicere solum, quòd Deus ob causam quandam no-
 bis ignotam voluerit hominem labi. Reverà, ubi de voluntate decretoria
 Dei, hoc est, de decreto aliquo, agitur, distinctiones istæ supervacue
 sunt; actionem, si seriò velimus, cum omnibus suis qualitatibus volu-
 mus. Sed quando actio ista crimen est, Deus illam non potest, nisi velle
 permittere; crimen nec est finis, nec medium boni, sed tantum conditio
 sine qua non, adeoque non est directæ alicujus voluntatis objectum, uti
 jam supra ostendi. Deus illud impedire nequit, quin agat contra id,
 quod sibi debet, quin faciat aliquid ipso hominis peccato pejus, quin re-
 gulam optimi violet, quod esset divinitatem destruere, uti antea nota-
 vi. Itaque Deus necessitate morali, in se ipso repertâ, malum morale
 creaturarum permittere tenetur. Atque hic præcisè casus, quo sapientis
 voluntas non, nisi permissiva, est: Jam dixi, teneri illum alterius crimen
 permittere, quando illud impedire non potest, quin ipse in id, quod
 sibi debet, peccet.

159. At inter omnes combinationes infinitas (inquit *Balius* p. 853.)
 placuit Deo eam eligere, qua Adamus erat peccaturus, hancque præ omni-
 bus aliis decreto suo futuram reddidit. Præclarè, hoc dictis meis consenta-
 neum; modò de combinationibus, totum Universum componentibus, in-
 telligatur. Nunquam ergò, (subdit) efficies, ut capiam, Deum noluisse
 Adamum & Eva peccarent, cùm omnes combinationes, in quibus pecca-

turi non erant, rejecerit. Atqui hoc generatim ex omnibus iis, quæ diximus, perquam facile percipitur. Hæc, quæ totum Universum efficit, combinatio omnium optima est; non poterat ergo Deus ipsam non eligere citra defectum proprium, quem ne admittat, (quod ab ipso prorsus alienum est) defectum sive peccatum hominis, in hac combinatione inclusum, permittit.

160. *Jaquelotius* unà cum aliis eruditis viris a mea sententia hîc non recedit, uti dum dicit, *Tractatus sui de Conformitate Fidei cum ratione* p. 186. *Qui his in difficultatibus hærent, oculos mentis nimis angustos habere, & ad proprium commodum omnia Dei consilia referre velle videntur. Cum Deus Universum conderet, aliud nihil, nisi se ipsum, suamque gloriam, spectavit, adeo ut, si omnes creaturæ, & variæ illarum combinationes, diversique respectus nobis perspecti forent, Universum infinita Omnipotentis Conditoris sapientiæ ad amissum quadrare nullo negotio comprehenderemus.* Aliibi dicit (p. 232.) *Posito per impossibile, abusum liberi arbitrii impediri a Deo non potuisse, quin ipsam annihilaret, nemo ibit inficiis, quandoquidem a sapientia gloriæque sua ad creaturas liberas efformandas determinatus fuerit, validam hanc rationem incommodis, ex ea libertate secuturis, præponderare debuisse.* Hanc ego sententiam magis evolvere conatus sum adhibita ratione optimi, nec non necessitate morali, quam Deus habet, optimum eligendi, non obstante creaturarum quarundam peccato, illi adnexo. Difficultatem totam arbitror radicitus excidisse; ut tamen res ista penitiùs elucidetur, placet illud solutionum principium specialibus *Balii* difficultatibus adplicare.

161. Harum unam hîc proponit verbis (cap. 148. p. 856.) *Decretum cujuspiam Principis bonitatem, 1. tantum pecuniæ tabellariis centum præbere, quantum ad ducentarum leucarum iter satis est? 2. iis omnibus, qui, nulla præterea mutuo accepta pecuniâ, iter consecuturi sunt, polliceri præmium, illis verò, quibus argentum illud non suffecerit, intentare carcerem? 3. homines seligere centum, e quibus duos duntaxat brabeum adepturos certo noverit, dum reliqui nonaginta octo in itinere domum, amicam, fidicinem, aliudve quidpiam, offendent, apud quos sumtus facturi sunt, quosque Princeps ipse data opera per viarum intervalla disposuit? 4. hos nonaginta octo tabellarios, ubi redierint, carceri mancipare? Nonne luce clarius est, eum nullâ erga ipsos benignitate commendabilem fore, immò potiùs hoc pacto non mercedem propositam, sed carcerem iis destinasse? At merebantur: sit ita; at ille, qui carcerem illos mereri voluerat, quique in infallibilem ejus mercedi viam illos conjecerat, an dignus esset, qui bonus æstimaretur, eo quòd duobus reliquis mercedem rependerit? Non hanc sanè ob causam boni nomine dignus haberetur, sed tamen aliæ circumstantiæ concurrere possunt, ob quas laudem mereretur, quòd hæc arte usus esset, ut homines illos pernosceret, eorumque delectum haberet, uti *Gedeon* insolita quadam ratione*

tione

tione in eligendis e militum suorum numero fortissimis minimeque molli-bus usus fuit. Et quamvis Principi nota jam esset omnium istorum viro-rum indoles, nonne posset eorum facere periculum, ut aliis etiam inno-tescerent? Quæ rationes licet ad Deum adplicari minimè queant, ostendunt tamen, actionem aliquam, qualis est hujus Principis, si a circum-stantiis, ad rationem ejus judicandam idoneis, avellatur, posse absurdam videri. Potiori certò jure judicandum est, benè fecisse Deum, nosque id intellecturos, si quæ fecit, omnia cognosceremus.

162. *Cartesius* in quadam ad *Serenissimam Principem Elisabetham* epi-stola (Vol. I. Epist. 10.) aliam comparisonem adhibuit ad conciliandam cum divina omnipotentia libertatem humanam. *Inducit in medium Monar-cham aliquem, qui duella vetuit, quique probè conscius, duos equestris ordi-nis viros, si mutuo sibi occurrant, certo duello congressuros, media certissima eligit ad eorum occursum promovendum. Illi facto ipso sibi mutuo sunt ob-viam, inter se ferro contendunt, violatio legis nascitur ex libero eorum arbi-trio, penâ digni sunt. Quod autem, (addit) Regi de quibusdam subditorum suorum liberis actionibus facere licet, id Deus, qui præscientiâ & potentiâ infinitâ pollet, de omnibus hominum actionibus sine formidine oppositi facit. Et antequàm nos in hunc orbem mitteret, exactè noverat, quales essent futu-ræ voluntatis nostræ propensiones omnes; illas enim ipse nobis indidit, cetera etiam extra nos ita disposuit, ut hæc & illa objecta se sensibus nostris hoc & illo tempore objicerent, quorum occasione scivit, fore, ut liberum nostrum arbitrium nos ad hoc vel illud determinaret: id ergo sic voluit, sed noluit tamen nos ad hoc cogere. Et quemadmodum in isto Rege distingui possunt duo diversi voluntatis gradus, unus, quo voluit, ut duo hi nobiles decertarent, cum fecerit, ut in se mutuo inciderent; alius verò, quo id noluit, cum duella edicto prohibuerit; sic Theologi distinguunt in Deo voluntatem unam absolutam & independentem, qua vult, ut omnia fiant, prout fiunt; aliam verò relati-vam, quæ ad hominum meritum aut delictum refertur, per quam vult ut legibus suis obtemperetur. (Hæc *Cartesius* Epist. 10. Vol. I. pag. 51, 52. quibus confer, quæ *Arnaldus* Tom. 2. p. 288. & seqq. *Animadversionum* in *Systema Malebranchii* refert ex *Thoma Aquinate* de voluntate Dei ante-cedente & consequente).*

163. His respondet *Balius* (Resp. ad Provinc. cap. 154. p. 943.) *Magnus ille Philosophus, ut mihi quidem videtur, valdè allucinatur. Nullus hoc in Monarcha voluntatis gradus, neque parvus, neque magnus, foret, ut hi duo nobiles legi morem gererent, neve inter se decertarent. Plenè uniceque vellet, ut inter se conenderent. Neque ideo, fateor, a culpa abessent ipsi, qui adfectibus solum suis obsequerentur, ignari, se Principis sui votis velisti-cari; sed tamen Princeps verè causa moralis eorum duelli foret, nec id op-eraret plenius, etiamsi eos ad pugnam accenderet, aut pugnare juberet. Finge ubi duos Principes, quorum uterque optat, ut filius suus natu maximus vene-no se perimat. Alter vi cogit; alter satis habet occultè maiorem excitare,*
filium.

filium ad cicutam adigere aptum. An posterioris voluntatem minùs completam fuisse dubitabis? Adsumit ergò factum falsum Cartesius, nec difficultatem solvit.

164. Fatendum, *Cartesium* de voluntate Dei circa malum crudiusculè loqui, dum non solum dicit, scivisse Deum, quo liberum nostrum arbitrium se inflexurum foret, sed etiam ita voluisse, quamvis non ideò cogere illud voluerit. Nec minùs durè loquitur ejusdem voluminis Epistola octava, dum ait, ne minimam quidem cogitationem in mentem humanam venire, quam Deus in ea non velit, aut non voluerit ab æterno esse. Nihil unquam *Calvinus* ipse durius dixit, nec istà, nisi subintellectà voluntate permissivà, excusari queunt. *Cartesii* solutio recidit in distinctionem inter voluntatem signi & beneplaciti, quam Recentiores voce quidem tenus a Scholasticis mutuati sunt, sed cui sensum, apud Veteres parùm receptum, tribuerunt (nnn). Verum quidem est, Deum imperare quidpiam posse, quamvis illud fieri nolit, uti cum *Abrahamo* præcepit immolare filium. Obedientiam volebat, actionem ipsam non volebat. At quando Deus actum virtutis imperat, peccatumque prohibet, vult verè, quod imperat, sed sæpè voluntate solum antecedente, uti plus simpliciter vice docui.

165. Itaque *Cartesii* comparatio non usquequaque satisfacit, potest tamen ita aptari, ut, mutato aliquantulum casu, satisfaciatur, si nimirum rationem aliquam comminiscamur, quæ Principem cogat efficere vel permittere, ut hi duo inimici sibi mutuo occurrant. Puta, oportere utrumque simul exercitui interesse, vel aliud quodpiam munus obire, quod dispensationem nullam admittat, quod Princeps ipse, sine præsentis Regni sui discrimine, nequeat impedire, veluti si ob alterutrius absentiam mul-ti ab exercitu sese subducturi, aut milites murmuraturi præviderentur, aut aliud huiusmodi incommodum ingens immineret. Hoc igitur casu dici potest, Principem illum non velle duellum, quod norit futurum, sed permittere tamen, quia malit permittere peccatum alienum, quam admittere suum. Atque hæc comparatio, ita correcta, applicari potest, modò discrimen, quod inter Deum atque Principem intercedit, observetur. Princeps ad hanc permissionem impotentià suà adigitur: Rex aliquis potentior cunctis istis respectibus minime indigeret; Deus verò, qui omnia possibilia potest, non, nisi quia melius a quocumque fieri prorsus impossibile est, permittit peccatum. Principis actio morore & ægritudine fortasse non caret: Oritur autem ægritudo ista ex ipsius imperfectione, cuius conscius est, in qua consistit displicentia. Deus verò displicentiæ nec capax est, nec causam reperit ullam, utpote infinita ratione perfectionis propriæ

(nnn) Conf. Cel. Jo. Petr. Reuschii *Sy-stemata Metaph.* qui §. 268. varias hujus distinctionis significationes exhibet & dijudicat.

OPERA THEOLOGICA:

349

propriæ conscius; immo fas est dicere, imperfectionem, in creaturis seorsim consideratis repertam, apud Deum cedere in perfectionem totius, & gloriæ auctarium esse Creatori. Quid optari possit ampliùs, ubi sapientia præstò est immensa, ubi par sapientiæ potentia respondet, ubi denique omnia quis potest, & ex omnibus optimum habet?

166. Hæc qui ritè perceperit, adversus robustissimas animosissimasque objectiones satis instructus esse mihi videtur. Has equidem minime dissimulavimus: aliquas tamen, quia nimis odiosæ sunt, obiter tantum delibabimus. Remonstrantes ac *Bælius* (Resp. ad Provinc. cap. 152. in fin. pag. 919. Tom. 3.) citant *S. Augustinum*, qui ait, crudelem esse misericordiam, velle aliquem miserum esse, ut ejus miserearis: adlegatur eundem in sensum *Seneca* de Benef. L. 6. c. 36, 37. (ooo). Fateor id non sine ratione aliqua obijci iis, qui Deum aliam permittendi peccati causam non reperisse arbitrarentur, quam ut haberet, unde iustitiam vindicativam contra maximam vim hominum, misericordiam verò suam erga pusillum electorum gregem, exerceret. Verùm Deo permissionis hujus rationes se digniores, & intuitu nostri sublimiores, adfuisse judicandum est. Audi sunt etiam nonnulli modum agendi divinum comparare cum *Caligula* instituto (ppp), edicta sua tam minutis scribi characteribus, & loco tam alto adfigi, jubentis, ut legi minime possent; cum Matris consilio, quæ, ut ad optata commoda perveniat, filia honorem negligit; cum agendi ratione Reginae *Catharinae Medicæ*, quæ, ut Magnatum arcana eliceret, puellarum suarum amoribus favisse perhibetur; immò cum *Tiberii* suscepto (qqq), qui insolente carnificis ministerio perfecit, ut lex, quæ virginem solito adfici supplicio vetabat, in impubere *Sejani* filia locum non haberet. Hæc postrema comparatio a *Petro Berto*, tunc *Arminiano*, post ad Romana sacra transgresso (rrr), proposita fuit. Institutus

Tom. I.

Ii

etiam

(ooo) „Quis pium dicit *Aneam*, si patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos juvenes, ut bona liberis exempla monstrarent, si optaverunt, ut *Aetna*, immensa ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? &c.“

(ppp) *Sueton.* in ejus Vita, 41.

(qqq) *Suet.* in ejus Vita, 61.

(rrr) *Petrus Bælius*, scribit ab ill. Autore laudatus *Andr. Carolus* ad A. 1621. p. 334. antehac Professor Lugd. Bat. & Regens in Collegio Statuum Hollandiæ Westfrisiæque, Calvinianus, dein *Arminianus*, Parisiis Communioni Romanensium

accessit, a *Ludovico XIII.* Regius ibi Professor Geographiæ factus; quem ea de causa Ministri Ecclesiæ Leidenfis, cui prius adhæserat, in festo Palchatos Banno innoxuere. Obiit A. 1629. ut idem adnotat p. 725. De Parallelismo isto tradit idem ad A. 1614. sequentia: P. Berti, *Arminianus*, a. 1614. in Controversia de divina Prædestinatione, inter ipsum & Jo. Piscatorem, rigidissimum Calvinistam, agitata; Piscatorianam blasphemiam sequenti Analogismo in apicem proculi. Ponit deinde verba *Suetonii*: schema autem ipsum ad A. 1615. pag. 385. adfert: *Suetonius* nempe in Tib. „Immatuæ puellæ, quia more patrio nefas esset yrgines strangulari, viciatæ prius a car-

etiam est Deum inter & *Tiberium* parallelismus offensione plenus, qui ab *Andrea Caroli* integer refertur in suis *Memorabilibus Ecclesiasticis* sæculi præcedentis, uti notat *Balius*. *Bertius* illo adversus Gomaristas usus est: arbitror, huiusmodi argumenta locum duntaxat habere adversus eos, qui iustitiam apud Deum arbitrium quid esse contendunt, vel potestatem ei despoticam tribuunt, qua infantes adeò damnare possit, vel denique, qui bonum non esse rationem ejus moventem existimant.

167. Sub idem tempus prodiit ingeniosa satyra contra Gomaristas, inscripta: *Fur Prædestinatus, de gepredestincerde dief*, qua fur inducitur ad furcam damnatus, qui, quidquid perpetravit mali, totum Deo adscribit, qui, nihil obstantibus facinoribus suis, ad salutem se prædestinatum esse credit, hancque sibi fidem sufficere persuasum habet, ac Ministrum Contraremonstrantem, præparando ad mortem malefico additum, argumentis ad hominem profigat: sed hunc furem denique convertit vetus quidam Pastor, Arminianismi causa exauctoratus, quem carceris custos, furis vicem, & imbecillitatem Ministri, miseratus, clam adduxerat. Refutatus fuit iste libellus, sed satyrarum refutationes nunquam æquè deletant, atque satyræ ipsæ. *Balius* (Resp. ad Provinc. cap. 154. Tom. 3. pag. 938.) hunc Librum in Anglia *Cromwelli* tempore emissum fuisse ait, nec scivisse videtur non fuisse, nisi Belgici Autographi longè antiquioris versionem. Addit, refutationem illius a Doctore *Georgio Kendallio* Oxoniæ editam fuisse Anno MDCLVII. sub indice: *Fur pro Tribunali* (sss), ipsumque dialogum contrarium ei esse insertum. Dialogus iste falsò supponit, Contraremonstrantes Deum facere Auctorem mali, & Prædestinationis Mahumetanæ genus quoddam adserere, in qua perinde sit, malè an benè opereris, sufficiatque ad prædestinationem imaginari tibi, quòd prædestinatus sis. Non sanè eousque procedunt Gomaristæ; interim tamen verum est, dari inter eos Supralapsarios, aliosque, quibus difficile sit, suam de Dei iustitia, deque pietatis & ethices humanæ principis, sententiam ritè explicare, cum despotissimum in Deo concipiant, & homini de absoluta electionis suæ certitudine absque ratione persuasum esse

a carnificè, dein strangulatæ sunt. « *Piscator adversus Schafman.* » Deus homines hoc consilio condidit, ut re ipsa laberentur: quippe cum non nisi hac ratione pervenire potuerit ad fines illos suos principales &c. « Sect. 27. pag. 26. Comparatur post utriusque sententiae Decretum prius, Causa, Obstatulum, Remotio Obstatuli, Decretum posterius, Eventus posterioris decreti, Eventus prioris decreti. Piscator ad hanc instantiam respondere non potuit, nisi ita, ut

diceret, duos, cum faciant idem, non esse idem, & manere, justum aliquid in Deo esse, quod in nobis esset injustitia: cujus adfert falsitatem ill. Vir multis in locis luculenter ostendit: v. infra §. 176.

(sss) Fur pro Tribunali, seu examen dialogismi, qui inseribitur Fur prædestinatus, cum Or. de doctrina Neoplagiana, &c. Mortuus Georg. Kendall, Devonienfis, insignis Arminianorum & Socinianorum adversarius, A. 1663. d. 19. Aug.

esse postulent, quod sanè periculosis obnoxium est consecrariis. At verò omnes, qui agnoscunt, Deum omnium optimam seriem, inter omnes possibiles Universi ideas selectam, produxisse; ipsum in ea reperisse hominem originali creaturarum imperfectione ad liberi sui arbitrii abusum miseriamque vergentem; Deum peccatum atque miseriam impedire, quantum patitur Universi perfectio, quæ divinæ perfectionis radius quidam est; hi, inquam, distinctius ostendunt, intentionem Dei omnium, quæ cogitari possint, rectissimam esse ac sanctissimam, creaturam solam in culpa versari, ejus limitationem, sive originalem imperfectionem, esse fontem peccati, malam ejus voluntatem unicam miseræ causam, neminem ad salutem destinari, quin ad sanctitatem quoque filiorum Dei destinatus sit, denique electionis spem omnem non nisi in bona, cujus per Dei gratiam sibi quis conscius est, voluntate fundari posse.

168. Opponuntur præterea causæ morali mali morales, a nobis explicatæ, considerationes metaphysicæ; verum postquam objectiones, a rationibus moralibus petitas, quæ animos magis adiciebant, removimus, istæ minus negotii nobis facessent. Hæ considerationes metaphysicæ spectant naturam possibili & necessarij: premunt fundamentum a nobis positum, videlicet quòd Deus mundorum omnium possibilium optimum elegerit. Fuit Philosophi (ttt), qui nihil, nisi quod re ipsa sit, possibile esse pugnarunt, iidem illi nempe, qui omnia esse absolutè necessaria crediderunt, aut credere potuerunt. Huic sententiæ adfurrexerunt quidam, quia in causa existentia rerum brutam cæcamque necessitatem admittebant, & hi potissimum nobis impugnandi veniunt. Sunt verò & alii, qui non allucinantur, nisi quòd abutuntur terminis. Confundunt nimirum necessitatem moralem cum necessitate metaphysica; existimant, si Deus non posset non facere optimum, hoc ei tollere libertatem, eamque rebus necessitatem inferre, quam Philosophi perinde atque Theologi remis velisque fugiunt. Cum his Auctoribus sola nobis logomachia intercedit, modò verè concedant, Deum eligere & facere optimum. Sed alii, longius progressi, censent, Deum melius agere potuisse, & hæc sententia repudianda est; quamvis enim Deo bonitatem sapientiamque non penitus adimat, limites tamen eis figit, quod est summam ejus perfectionem lædere.

169. Quæstio de possibilitate rerum nunquam futurarum jam ab Antiquis examini subiecta est. Videtur *Epicurus*, ut libertatem sartam tectamque servaret, ac necessitatem absolutam effugeret, *Aristotele* duce, adseruisse, quòd futura contingentia determinatam nequeant habere veritatem. Nam si heri verum erat, me hodie scripturum, fieri non poterat, quin scriberem, idque adeò necessarium erat, & quidem, eandem ob rationem, ab omni æternitate. Igitur quidquid contingit, necessarium est, & impossibile aliter fieri. Sed, cum id verum non sit, inde ex sententia *Epi-*

curi conficitur, futura contingentia non habere determinatam veritatem. Hanc sententiam ut tueretur *Epicurus*, primum & gravissimum veritatum rationis principium negare non est veritus: negabat enim enunciationem omnem vel veram esse vel falsam. Ad has autem angustias sic adigebatur: Negas heri verum fuisse, me hodie scripturum, igitur falsum erat. Bonus vir cum hanc sequelam admittere non posset, coactus fuit dicere, nec verum fuisse, nec falsum (uuu). Qui huc devenit, nulla refutatione indiget, nec erat, cur *Chrysippus* in magno isto contradictorium principio confirmando laboraret, uti laborasse refert *Cicero* Libro de Fato: *Contendit omnes nervos Chrysippus, ut persuadeat, omne ἀξίωμα aut verum esse, aut falsum. Ut enim Epicurus veretur, ne, si hoc conceperit, concedendum sit, fato fieri, quacumque fiat; si enim alterutrum ex aeternitate verum sit, esse id etiam certum; si certum, etiam necessarium; ita & necessitatem & fatum confirmari putat; sic Chrysippus metuit, ne non, si non obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut verum esse, aut falsum, omnia fato fieri possint ex causis aeternis rerum futurarum.* Adnotat *Balius* (Diction. Art. *Epicurus*, Litt. T. p. 1141.) » horum insignium Philosophorum (*Epicurum* & *Chrysippum*) percepisse, quod veritas hujus axiomatis, *Omnis enunciatio est vel vera vel falsa*, nullatenus dependeat ab eo, » quod adpellatur *Fatum*: non igitur ad probandam fati existentiam prodesse poterat, uti contendebat *Chrysippus*, & verebatur *Epicurus*. *Chrysippus* sine causæ suæ detrimento non poterat concedere, dari propositiones, quæ nec veræ sint, nec falsæ; sed contrarium evincendo nihil proficiebat; nam sive causæ liberæ existant, sive non, perinde verum est, hanc propositionem, *Magnus Mogol cras ibit venatum*, aut veram esse, aut falsam. Ridiculus merito vilis est *Tiresias* sermo (apud *Horatium*):

*Quidquid dicam, aut erit, aut non,
Divinare etenim magnus mihi donat Apollo.*

» Si per impossibile nullus exstaret Deus, certum tamen foret, quidquid hominum stultissimus prædiceret, vel fore, vel non fore. Quod nec *Chrysippus*, nec *Epicurus*, observarunt. » *Cicero* Lib. I. de *Natura Deorum* optimè de Epicureorum effugiis judicavit (uti circa ejusdem paginæ calcem advertit *Balius*) minus ignominiosum fore, si dicatur, adversario

(uuu) Circa id, quod contingens futurum vocant, veræ sunt quidem, quæ dicuntur ex contrariis, disjunctiones, seu complexiones mavis, quæ fiunt per disjunctivas particulas, veluti si dicatur, aut vivet *cras Hermachus*, aut non vivet, at, quæ in his enunciantur, (seu oppositorum.

membrorum) neutrum verum est, neque enim ulla est in natura necessitas, ut *Hermachus* cras vivat, neque iterum, ut non vivat. « Ex *Sexto Empirico* Gassendi ad *Laërt.* L. X. p. 121. citante *Stanlejo*, in *Epicuri Vita*, p. 253. ed. Lips.

fario responderi non posse, quàm ad hujusmodi responsiones perfergere. Interim tamen ipsum videbimus *Balius* confudisse certum cum necessario, quando electione optimi res effici necessarias pugnavit (xxx).

170. Veniamus nunc ad rerum nunquam futurarum possibilitatem, ipsaque *Bali* verba, utut prolixa, proferamus. Scilicet in suo Dictionario (Artic. *Chrysippus*, Litt. S. p. 929.) ita loquitur. *Celeberrima de possibilibus & impossibilibus controversia Stoicorum doctrina de Fato suam debebat originem. Querebatur, an inter ea, quæ nec fuerunt, nec erunt unquam, sint quædam possibilia, an verò, quidquid nec est, nec fuit, nec erit unquam impossibile sit.* Famigeratus quidam e *Megarica Secta* Dialecticus, nomine *Diodorus* prius, harum duarum questionum negavit, alterum affirmavit; sed a *Chrysippo* vehementer impugnata fuit hæc doctrina. En duo *Ciceronis* loca, (Epist. 4. Lib. 9. ad Familiares): » Πρὶς θνατῶν με σέιτο κατὰ Διόδωρον χρίσιν. Quapropter si venturus es, scito, necesse esse, te venire. Nunc vide, utra te *χρίσις* magis delectet, *χρυσίππειαν* an hæc, quam noster *Diodorus* » (Stoicus quidam, diu apud *Ciceronem* hospitatus) non concoquebat. Excerptum hoc est e quadam *Ciceronis* epistola ad *Varronem*. Totum questionis statum exponit idem prolixius in *Libello de Fato*, ex quo excerpta aliqua proferam. » *Vigila, Chrysippe*, ne tuam causam, in qua tibi cum *Diodoro*, » valente Dialectico, magna luctatio est, deferas... Omne, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. At hoc, *Chrysippe*, minime vis, maximeque tibi de hoc ipso cum *Diodoro* certamen est. Ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum: &, quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse: &, quidquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu etiam, quæ non sunt futura, posse fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit: neque necesse fuisse, *Cypselum* regnare *Corynthis*, quam id millesimo antè anno *Apollinis* oraculo editum esset... Placeat *Diodoro*, id solum fieri posse, quod aut verum sit, aut verum futurum sit: qui locus adtingit hanc questionem, nihil fieri, quod non necesse fuerit: &, quidquid fieri possit, id aut esse jam, aut futurum esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quam ea, quæ facta sunt: sed in factis immutabilitatem adparere; in futuris quibusdam, quia non adparent, ne inesse quidem videri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum sit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo tanta vis morbi non adpareat, nihilominus futurum sit. Ita fit, ut commutatio ex vero in falsum, ne in futuro quidem, ulla fieri possit. *Cicero* satis innuit, *Chrysippum* sæpè in disputatione hac hæsisse implicium, nec mirum: sententia

Fi 3

enim.

(xxx) Interpr. Lat. addit: (*Tiresias* sic capiendus est, ne *Homerus* ineptire putetur: quidquid dicam, aut erit, aut non; scilicet ut dicam, «.)

enim, quam propugnandam susceperat, cum suo de fato dogmate connexum non erat, & si consequenter ratiocinari vel scripsisset, vel ausus fuisset, habens totam Diodori hypothesin a se optinuisse. Vidimus superius, libertatem, quam animæ tribuebat, & comparationem cylindri, qua utebatur, non prohibere, quo minus omnes humanæ voluntatis actus reverà forent inevitabiles fati effectus, ex quo fit, quidquid non evenit, evenire non posse, & nihil evenire posse, nisi quod reapse evenit. Plutarchus (de Stoicor. repugn. pag. 1053. 1054.) Chrysippum penitus profligat, tam in isto argumento, quam in controversia cum Diodoro, contenditque, ipsius de possibilitate opinionem doctrinæ de fato penitus repugnare. Observa, Stoicorum illustrissimos quoque, qui eandem questionem scriptis suis tractarunt, aliam omnino viam tenuisse. Arrianus (in Epiet. Lib. 2. c. 29. p. m. 166.) quatuor ex illis recensuit, videlicet Chrysippum, Cleanthem, Archidemum & Antipatrum. Ipse controversiam hanc totam magno cum contentu tractat, nec erat, quod Menagius eum veluti scriptorem, de Chrysippi opere Περὶ Δυνάτων honorificè locutum, laudaret (citatur honorificè apud Arrianum Menag. in Luert. Lib. 7. p. 341.) nam certe hæc verba, γράφει δὲ ὁ Χρυσίππος Δυναμῶς, &c. de his rebus mira scripsit Chrysippus, &c. eo in loco non sunt elogium. Adparet hoc ex antecedentibus & consequentibus. Dionysius Halicarnassæus (de collocat. verbor. c. 17. p. m. 11.) duorum Chrysippi tractatum meminit, in quibus sub titulo, alia pollicente, multam in logicorum divisiones excursionem faciebat. Operis inscriptio erat περὶ τῆς συντάξεως τῶν τῶ λόγων μέρων, de partium orationis collocatione: nec aliud quidquam, nisi enunciationes veras & falsas, possibiles & impossibiles, contingentes, ambiguas, &c. considerabat, quod argumentum Scholastici nostri tam sæpe inculcarunt, tamque subtiliter excusserunt. Nota, Chrysippum agnovisse, præterita esse necessariò vera, quod Cleanthes concedere noluerat. (Arrian. ubi supra p. m. 165.) οὐ πᾶν δὲ παρελθὺς ἀλλὰ δὲ ἀναγκαῖον ἐστὶ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν περὶ Κλεάνθου φησὶν οὐκ ἔστι. Non omne præteritum ex necessitate verum est, ut illi, qui Cleanthem sequuntur, sentiunt. Vidimus (pag. 562. col. 2.) supra Abælardum similia Diodoro docuisse putatum. Credo, Stoicos latius extendisse possibilitia, quam futura, ut odiosas horribilesque consequentias, e suo de fato dogmate pullulantes, mitigarent.

Satis adparet, Ciceronem, dum ad Varronem modò relata scriberet, (Lib. 6. Epist. 4. ad Famil.) non satis intellexisse momentum doctrinæ Diodori, cum eam præferendam duxerit. Auctorum opiniones in Libro de Fato satis scitè repræsentat ille quidem, sed dolendum, eum rationes, quibus illi nitebantur, non semper addidisse. Plutarchus Libro de Stoicorum repugnantis, nec non Bælius, mirantur, Chrysippum non consensisse Diodoro, cum hic fato faveat. Verùm Chrysippus, & Magister ejus Cleanthes, ea in re rectius, quam creditur, sapiebant, ut infra videbimus. Quæstio est, num præteritum magis sit necessarium, quam futurum. Cleanthes in hac erat sententia. Obijcitur, ex hypothesi necesse esse, ut futurum eveniat,

eveniat, quemadmodum necesse est ex hypothesi, ut præteritum eveniret. Sed hoc discrimen interest, quòd possibile non sit, agere in præteritum, hoc namque contradicit; possibile verò sit, aliquid efficere circa futurum: interim eadem est hypothetica utriusque necessitas; illud mutari non potest, hoc non mutabitur; quo posito, nec ipsum mutari poterit.

171. Celebris ille Petrus Abælardus ad Diodori sententiam propius accessit, quando dixit, Deum nihil posse facere, nisi quod facit (yyy). Hæc tertia fuit inter propositiones quatuordecim, ex ipsius operibus excerptas, & censurâ Concilii Senonensis improbatas. Desumpta fuerat hæc propositio e Libro ejus tertio Introductionis ad Theologiam, ubi speciatim agit de potentia Dei. Adfertur hujus rationem dabat, quòd Deus nihil facere possit, nisi quod vult, nequit autem aliud velle facere, quàm quod facit, quia necesse est, eum velle, quidquid decet; unde sequitur, quidquid non facit, non decere, nec quidquam eorum posse velle facere, adeoque facere non posse. Abælardus ipse fatetur, hanc opinionem esse sibi peculiarem, ferè neminem ita sentire, eam doctrinæ Sanctorum, & Rationi, contrariam videri, ac magnitudini Dei derogare. Videtur hic Auctor aliquanto nimium fuisse proclivis ad novitatem loquendi & cogitandi. Nam reverà pura puta logomachia erat, & terminorum duntaxat usurpationem innovabat. Potentia & voluntas facultates sunt diversæ, quarum etiam objecta differunt; confundit eas, qui dicit, Deum non posse facere, nisi quod vult. Immo potius inter possibilitia plurima non vult, nisi quod optimum comperit. Omnia namque possibilitia tanquam divinæ potentiae objecta considerantur, actualia verò & existentia tanquam objecta voluntatis decretoriæ, quod Abælardus ipse agnovit. Obijcit namque sibi hoc argumentum: Reprobis potest salvari, atqui salvari nequit, nisi Deus eum salvet. Ergò Deus ipsum potest salvare, adeoque facere aliquid, quod non facit. Respondet, dici posse, quod hic homo salvari possit, si spectetur possibilitas naturæ humanæ, quæ salutis est capax; at non posse dici, quod Deus eum salvare possit; si spectetur ipse Deus, quia impossibile est, Deum aliquid facere, quod facere non debeat. Verùm cum, absolute loquendo, & abstrahendo animum a suppositione reprobationis, fateatur, optimè dici posse aliquo sensu, eum, qui sit reprobis, posse salvari, atque ita id, quod Deus non facit, fieri sæpè posse; præstabat profectò loqui cum cæteris, qui rem hanc non aliter accipiunt, dum dicunt, Deum posse salvare hunc hominem, & facere, quod non facit.

172. Eodem e fonte promanasse videtur adserta a Wiclefo, & a Concilio Constantiensi damnata, necessitas. Censeo, Viros doctos veritati, sibi que:

(yyy) Conf. ad hæc, & ea, quæ sequuntur de Wiclefo, de Hobbesio, §. 172. de Spinoza, §. 173. ill. Bilsingerus in Dissert. I. P. I. §. XL.

sibi quæ ipsi, vim adferre, cum sine causa locutiones novas & malè sonantes adflectant. *Ætate nostrâ* Vir celebris, *Hobbesius*, eandem hanc opinionem propugnavit, esse videlicet impossibile, quidquid non evenit. Probat autem eam exinde, quia nunquam fit, ut omnia rei non futuræ requisita simul existant, atqui sine illis existere res non potest. Enimverò quis non videt, id impossibilitatem duntaxat hypotheticam probare? Verum quidem est, rem aliquam, si conditio, ad ejus existentiam requisita, desit, existere non posse. Verum uti rem aliquam, etsi non existat, existere posse contendimus, ita pariter contendimus, existere posse requisitas ad illam conditiones, etsi non existant. Itaque argumentum *Hobbesii* rem in integro relinquit. Non parvam *Thomæ Hobbesii* nomini maculam adpersit hæc opinio, qua absolutam omnium rerum necessitatem docuisse existimabatur. Sufficiebat is error ad alienandos animos, etsi nullum is alium fovisset (zzz).

173. *Spinoza*, longius provectus, cæcam necessitatem disertè docuisse videtur, cum Auctori rerum intellectum & voluntatem negaverit, ac bonum perfectionemque ad nos duntaxat, non ad illud, referri putaverit. Verum est, *Spinoza* hac de re sententiam non carere obscuritate. Nam cogitationem Deo tribuit, intellectu ademto, cogitationem, non intellectum, concedit Deo. Sunt etiam loca, ubi de necessitate mitius loquitur. Interim tamen, quantum potest intelligi ejus sententia, bonitatem propriè dictam in Deo non agnoscit, docetque, omnia necessitate naturæ divinæ, citra ullam Dei electionem, existere (aaaa). Nos sententiæ tam prævaræ, tamque inexplicabili, refutandæ nunc non immorabimur. Nostra in possibilem, hoc est, rerum contradictionem non implicantium, natura fundatur. Nullus, credo, *Spinosista* dicere audebit, omnes, quæ fingi possunt, fabulas Romanenses uspiam existere reverâ, vel exstitisse, vel exstituras esse; interim fabulas, cujusmodi sunt, quas illustri *Scuderia* (bbbb) vulgavit, vel quales sunt *Aramena* & *Ostavia*, possibiles esse negari

(zzz.) Qualis & ille: *Ante imperia justum & injustum non exstitisse*: V. Adami Rechenbergii Lib. Hevrema Th. Hobbesii compendiarium in Religione Christiana novum, &c.

(aaaa) V. gr. in *Eth. P. I. Prop. 33.* „Substantiæ, ait, quia a divina manant essentia necessariò, res nullo alio modo, nec alio ordine a Deo produci potuerunt, quàm quo productæ sunt.“ V. laud. *Comment. de Deo, Mundo & Homine* aique *Fato*, ubi *Scet. III. §. XXXII.* eruditissimus Auctor *Spinosam* comparat cum ill. *Wolffio*, vel potius, uti scribit, ab eo separat.

(bbbb) *Magdalena de Scudery*, quacum ill. *Leibniti*us permutavit litteras. Fertur fabulas Romanenses amplius 80. excogitasse & scripsisse, omnes eo ab aliis commate distinctas, ut in iis vanitates, ludique venerei, frustra quærantur. Obiit A. 1701. d. 2. Jun. V. de ea proluxius differentem *Cel. Ludovici Hist. Ph. Leibn. T. II. §. 301.* not. 133. Litteratiff. Virum, *Theoph. Stolle*; *Hist. Litt. P. I. C. V. §. LXVII.* not. 2. *La Clèlie* A. 1661. 10. Vol. in 8. Paris. prodire illa jussit. Eodem loco differit etiam *Cel. Stolle de Aramena & Ostavia*, not. a & b. Auctor est *Dux Guelph. Anion. Ulric.*

negari nequit. Opponamus itaque adversario hæc *Balii* verba, quæ mihi satis probantur (p. 390.) *Illud hodie* (inquit) *Spinosistas magnoperè torquet, quòd videant, in hypothesi sua fuisse ab æterno aque impossibile, ut Spinoza mortem Hagæ Comium non oppeteret, quàm impossibile est, bis duo esse sex. Hanc consequentiam e doctrina sua necessariò deduci probe intelligunt, eaque ob absurditatem, sensui communi e diametro adversam, animos ab alienari & exacerbari. Itaque non libenter fatentur, universale illud evidentissimumque axioma a se everti, quod docet: Quidquid implicat contradictionem, impossibile, quidquid non implicat, possibile esse.*

174. Dicit de *Balio* potest: *Ubi bene, nemo melius*, quanquam non item de illo dici possit, quod de *Origene* dicebatur, *ubi malè, nemo pejus*. Solum addo, axioma illud contradictionis continere ipsam *possibilis & impossibilis* definitionem. Quod interim dicto loco subnectit *Balius*, id hæcenus egregiè dicta nonnihil corrumpit. Pergit namque, *At quæ, obsecro, contradictio erit, si Spinoza Lugduni Batavorum diem suum obiisset? an propterea naturam minus perfectam, minusque potentem, fuisse dicent?* Hoc loco id, quod est impossibile, quia contradictionem implicat, confundit cum eo, quod fieri non potest, quia electioni divinæ non congruebat. Verum quidem est, nullam in eo futuram fuisse contradictionem, si *Spinoza* Lugduni, non Hagæ, discessisset, nihil enim magis possibile est: res igitur erat indifferens intuitu divinæ potentia. Sed non est existimandum, ullum effectum, quantumvis parvum, posse concipi velut indifferenter intuitu divinæ sapientia & bonitatis. Divinè pronuntiavit Christus, omnia, ipsosque adeò capitis nostri capillos esse numeratos. Itaque Dei sapientia hunc eventum, de quo *Balius* loquitur, aliter, atque accidit, accidere non sinebat, non quòd propter se eligi mereretur, sed propter ejus nexum cum integra Universi serie, quæ præferri merebatur. Dicere, id, quod factum est, sapientia divinæ non interesse, indeque colligere, hoc igitur minimè esse necessarium, est falsum adsumere, veramque inde conclusionem malè deducere. Est id confundere, quod necessarium est necessitate morali; puta ex principio sapientia & bonitatis, cum eo, quod necessarium est metaphysica brutaque necessitate, quæ locum habet, quando oppositum implicat contradictionem. Et verò *Spinoza* in eventis metaphysicam quærebat necessitatem, neque Deum a bonitate aut perfectione sua, (quam respectu Universi chimericam Auctor iste reputabat) sed a naturæ suæ necessitate determinari arbitrabatur: uti semicirculum, citra notitiam voluntatemque, non nisi rectos angulos capere necesse est. Demonstravit enim *Euclides*, omnes angulos, duabus rectis, ab extremis diametri punctis versùs quodcumque circuli punctum ductis, comprehensos esse necessariò rectos, & oppositum implicare contradictionem.

175. Nonnulli in alterum extremum deflexere, & sub obtentu naturæ
Tom. I. K k divinæ,

divinæ, a iugo necessitatis eximendæ, eam quadam indifferentia æquilibrii penitus suspensam reddere voluerunt: non perpendentes, quàm necessitas metaphysica intuitu actionum Dei *ad extra* absurda est, tam Deo dignam esse necessitatem earum moralem. Felix illa est necessitas, quæ sapientem ad benè agendum compellit, cum contra indifferentia illa circa bonum malumque, indicium esset defectûs bonitatis aut sapientiæ. Præterquàm quòd indifferentia in se ipsa spectata, quæ voluntatem in æquilibrio perfecto sustineret, chimærica foret, uti suprà monstratum est: repugnaret ea magno principio rationis determinantis.

176. Qui existimant, Deum arbitrario decreto bonum malumque stabilisse, in miram illam de pura indifferentia sententiam, aliaque insuper nascentia inde absurda majora, incidunt, & Deo boni titulum auferunt. Quam enim causam ejus ob facta laudandi habebimus, si alia omnia faciendū æquè benè fecisset? Ac sæpè miratus sum, Theologos complures supralapsarios, veluti *Samuelem Rhetorfortium*, Theologiæ in Scotia Professorem, qui eo tempore scripsit, quo controversiæ cum Remonstrantibus maximè fervebant, cogitationi tam monstruosæ potuisse adferri. *Rhetorfortius* (in Exercitatione sua Apologetica pro Gratia (cccc)) planè adferit, apud Deum nihil esse injustum, sive moraliter malum, antequàm ab eo prohibeatur: atque ita, seposita hac prohibitione, perinde erit, utrū jugules, an ferves hominem, utrū amore, an odio prosequaris Deum, utrū laudes, an proscindas blasphemias.

Nihil profectò hoc enunciat absurdus: & sive Deum lege positiva bonum malumque constitui doceas, sive tuearis, ante ejus decretum aliquid esse bonum justumque, sed ipsum non determinari ad ei se conformandum, nec quidquam obfatare, quo minùs agat injustè, damnetque forsitan insontes, idem ferè dicis, & utrobique idem ferè Deo dedecus adfers. Nam, si justitia arbitrarie temereque constituta est, si Deus in illam casu quopiam incidit, veluti cum sortes jaciuntur; bonitas ejus ac sapientia non adparent, nec est, cur illis adhæreat. Quodsi decreto purè arbitrario, nulla ratione fulto, constituit aut perfecit ea, quæ nos justitiam

(cccc) Exercitationes ejus Apologeticæ pro divina gratia contra *Arminium*, prodire Amst. 1636. 8. B. Andr. Carolus in *Memorab. Eccles. T. I.* ad A. 1649. vocat eum *acuti virum ingenii*, sed *rigidum Calvinistam*, citatque Scholasticam illius Disputationem de *Divina Providentia*, iisdem sententem expressionibus: v. gr. dum cap. 28. „Deum, *ais*, non implicari locietate scelorum, etiam si in bonas & malas actiones indifferenter ac principaliter influat: quia respectu Dei nullum datur peccatum,

quicquid agat. „Mutatus est hunc suæ doctrinæ typum, uti *idem* monet, a *Thoma Bradwardino*, de quo locuti sumus ad §. 67. not. (ggg). Hic namque in *Causa Dei contra Pelagium* scribit: Deum omnes omninò actiones tam propriè, imò immediatè, in homine producere, quàm homo ipse; denominationem autem boni vel mali, præmiū vel pœnæ, hære in subiecto actionis proximo: quomodo propter Diaboli peccatum serpens est maledictus, etsi passivum fuerit instrumentum, &c.

justitiam bonitatemque adpellamus, potest utique ea destruere, eorumve naturam immutare, ut nihil sit, cur speretur ea semper observaturus; uti quidem observaturus dici potest, cum rationibus niti statuuntur. Idem ferè contingeret, si justitia ejus discreparet a nostra, hoc est, si in Dei, verbi gratiâ, Codice scriptum esset, justum esse, ut innocentes reddat æternū infelices. Hisce principiis semel positis, nihil quoque Deum ad promissâ servanda movebit, aut nos de eloquii divini veracitate reddet securos. Cur enim lex justitiæ, quæ promissâ æqua servanda esse sanxit, apud ipsum cæteris cunctis inviolabilior foret?

177. Hæc tria dogmata, tametsi aliquantulū inter se diversa, nempe 1. quòd natura justitiæ sit arbitraria, 2. quòd stabilis quidem & fixa, sed tamen certum non sit, eam a Deo observatum iri; & denique 3. quòd illa justitia, quæ nobis nota, non sit ea, quam Deus observat; hæc, inquam, & fiduciam in Deum evertunt, in qua adquiescimus, & amorem Dei destruunt, in quo felicitas nostra cernitur. Nihil vetat, quo minùs hujusmodi Deus instar Tyranni, & jurati proborum hostis, agat, eoque delectetur, quod nos malum vocamus. Cur ergo talis Deus minùs haberetur malum Manichæorum, quàm bonum Orthodoxorum & unicum principium? Neuter saltem foret, & quasi inter utrumque suspensus, vel potiùs modò malum, modò bonum principium; quod tantundem esset, ac si quis diceret, *Oromasdem* & *Arimanium* regnare per vices, prout alteruter fortior esset aut dexterior. Ad eum ferè modum, quo mulier quædam *Mugalla*, quæ verisimiliter auditione acceperat, olim sub *Chingis-Chano*, ejusque successoribus, gentem suam maximæ parti Septentrionis & Orientis imperasse, nuper, cum *Isbrandus* per Tartariam ad Sinas Magni Czarii nomine profectus esset, Moscovitis dixerat, Mugallorum Deum nunc quidem Cælo pulsū exulare, sed venturum tempus, quo pristinam in sedem restituendus esset. Verus Deus semper idem est; Religio ipsa naturalis vult eum essentialiter esse bonum, & sapientem æquè ac potentem: nec rationi pietatique magis adversatur dicere, quòd Deus agat sine cognitione, quàm velle, ut habeat cognitionem, quæ in objectis suis æternas bonitatis justitiæque regulas non inveniat: vel denique voluntatem ipsi tribuere, quæ has regulas flocci pendat.

178. Quidam Theologi, qui de jure Dei in creaturas scribere, jus illimitatum, arbitrariumque & despoticam potestatem, ei concedere visi sunt. Arbitrabantur, hoc pacto Divinitatem in summo, quod mente cogitari possit, magnitudinis & elevationis fastigio se collocasse, & creaturam coram Creatore hac ratione ita in nihilum redigi, ut Creator nullis erga creaturam legibus teneatur. *Twissii* (dddd) *Rhetorfortii*, & nonnullorum

K k 2

(dddd) *Guil. Twissus*, Theologus Anglicus, scripsit inter alia *Vindicias Gratæ, Arminium*, Amst. 1648. 4. *Cel. Canzianus* in *Crit.*

rum aliorum Supralapsariorum, loca quædam innuunt, Deum, quidquid faciat, peccare non posse, quia legi nulli obnoxius est. *Balius* ipse hanc doctrinam monstrosam, & Dei sanctitati contrariam, esse judicat (Diction. v. *Pauliciani* pag. 2332. initio:) sed arbitror, quorundam ex his Auctoribus mentem minus malam fuisse, quàm prima fronte præ se ferat. Videntur illi juris nomine intellexisse *ἀντισυνένομον*, sive statum, in quo quis facti sui rationem reddere nemini tenetur. Sed non negaverint, Deum ipsum sibi debere, quidquid bonitas justitiæque ab ipso exigunt. Qua de re consuli potest Apologia *Calvini*, ab *Amyraldo* (eeee) scripta: *Calvinus* quidem hoc in capite orthodoxus esse, nec ad Supralapsariorum rigidorum classem ullo pacto pertinere videtur.

179. Itaque, cum *Balius* prædestinationem a *S. Paulo* non, nisi per jus abso-

Civis. Dei, ubi agit de dominio Dei in creaturas, eadem cum ill. Viro moderatione utitur. Ait §. 163. Cum Deus a nulla re extra semet ipsum in agendo pendeat, nulla ipsum agendi regula, i. e. lex extrinsecus prohibet, quo minus felicitate privet spiritum finitum, nisi sua ipsius sapientia & benignitas, quarum hæc ut quidvis boni, illa pro ratione dignitatis in objecto, seu pro circumstantiarum natura, in bonum civem conferat. Et in adjec-ta nota *: Decidi hinc, *pergit*, posse videntur, quæ a *Twisso* fuisse disputata, posse sc. Deum creaturam innocentem æternis adficere cruciatibus, refragante reliqua doctorum turba: verè enim id judicatur, si de quadam lege extra Deum, jure aut necessitate Deo extrinsecus incumbente, sermo est; quis impedit vi aut lege Deum, quo minus id faciat? At si sapientiam Dei & benignitatem intuearis, tantum id abest, ut fieri possit, quantum abest, ut se ipsum Deus abneget, 2. Tim. 2. v. 12. *Pergit* §. 163. a. Fortè hæc ipsa mens *Twiss* fuit, ut saltem a Deo legem, seu potentiam, quæ ei extrinsecus imperaret, voluerit remove-re: quod si ita est, nihil incommodi habet ejus sententia. Malumus virorum doctissimorum sententiis tribuere tolerabilem explicationem, quo usque id fieri potest, quàm imputanda erroris culpa esse paullo promioribus, quàm par est. Præclare etiam, principisque *Leibnitianis* convenienter, dissensit de hac materia eruditissimus *Cumberland*

in Libr. de Legibus Naturæ, cap. VII. ed. Lubec. p. 346. Ait: Lex nulla est prior Lege naturali; seu dictamine sapientiæ divinæ de fine optimo, ac mediis ad illum conducentibus, quod Legi Naturæ perfectè consonum est, quod analogicè Lex dicatur divinarum actionum, ideoque in hanc tandem concessi sententiam, dominium Dei esse jus vel potestatem ei a sua sapientia, & bonitate, velut a lege, datum ad regimen eorum omnium, quæ ab ipso unquam creata fuerint, aut creabuntur. Scilicet in sapientia divina necessariò continetur dictamen de prosequendo optimo fine & de mediis necessariis, & in bonitate, seu in perfectione voluntatis divinæ, pari necessitate includitur consensus libentissimus de illius prosecutione: atque hæc non incommoda analogia respondent ratificationi legis hujusce æternæ, e qua domini divini origo petatur. " &c. Obiit *Twiss* A. 1645. d. 24. Jul. annos natus unum supra septuaginta.

(eeee) *Moses Amyraldus*, *Cameronis* discipulus, de quo vid. *Balius* in Diction. sub ejus nomine. Edidit inter alia *defensionem doctrinæ* Jo. *Calvini* de absoluto reprobationis decreto, A. 1641. Latine, A. 1644. Gallicè prodeuntem. Oppugnatus a *Riveto* & *Frid. Spanhemio*, sententiam suam urisit, edendo *Defensionem doctrinæ de gratia universali*, ut ab Orthodoxis explicatur, i. e. doctrinam de gratia particulari, ut a *Calvino* explicatur.

absolutum Dei, & incomprehensibilitatem viarum ejus, explicari posse alicubi pronuntiat, subintelligendum est, si eas comprehenderemus, justitiæ conformes eas nos deprehensuros, cum Deus aliter uti suâ potestate nequeat. *S. Paulus* ipse dicit, *altitudinem* esse, sed *sapientiæ*, jam verò *justitiæ* in *sapientis bonitate* (ffff) consistit. Video *Balius* alio loco de notionum nostrarum circa bonitatem ad Dei actiones adplicatione egregiè differentem (Resp. ad Provinc. cap. 81. pag. 139.) *Minimè* (inquit) existimandum est, Entis infiniti bonitatem haud iisdem subesse legibus, quibus subest creaturæ bonitas. Nam si in Deo adtributum est, quod bonitas vocari possit, debent illi characteres bonitatis in genere convenire. Atqui, cum bonitatem in generalissima præcisione concipimus, in ea voluntatem benefaciendi invenimus. Divide, subdivide generalem hanc bonitatem in species quotlibet, in bonitatem infinitam, in bonitatem finitam, in bonitatem regiam, paternam, maritalem & herilem; in qualibet harum benefaciendi voluntatem, tanquam adtributum inseparabile, deprehendes.

180. Video etiam, optimè impugnare *Balius* opinionem eorum, qui bonitatem justitiæque ab optione arbitraria Dei unice pendere contendunt, putantque, si Deus a rerum ipsarum bonitate determinatus ad agendum fuisset, eo ipso fore agens in actionibus suis omnimoda necessitate ligatum, quòd cum libertate stare non possit. Sed hoc est necessitatem metaphysicam cum necessitate morali confundere. Audiamus, quid huic errori opponat *Balius*: (Resp. ad Provinc. cap. 89. pag. 203.) Ex hac doctrina (inquit) sequetur, Deum, antequàm ad condendum mundum se ad-cinxisset, nihil in virtute melius, quàm in vitio, vidisse, nec ideas ei suas ostendisse, quòd virtus esset amore dignior, quàm vitium. Hoc verò inter jus naturale ac positivum discrimen omne tollit; nihil jam in disciplina morali im-mutabile, vel indispensabile, supererit; æquè possibile fuerit Deo vitium imperare, atque virtutem; nec securi esse poterimus, leges morales non aliquando abrogandas, uti ceremoniales Judæorum leges abrogatæ sunt. Uno verbo, hæc nos rellâ ducit ad credendum, quòd Deus fuerit auctor liberrimus non boni-

K k 3

tatis

(ffff) Conf. quæ ill. Vir disputat in Diss. sua de Actorum publicorum usu, atque principii juris naturæ & gentium. Ait §. XI. Vir bonus est. qui amat omnes, quantum ratio permittit. Justitiam igitur, quæ virtus est hujus affectus rellrix, quem *Πλάτων*, *Stoici*, *Græci* vocant, commodissimè charitatem sapientis, ni fallor, definimus; hoc est sequentem sapientiæ dictatam... Charitas est benevolentia universalis, & benevolentia amandi sive diligendi habius. Amare autem sive diligere est felicitate alterius delectari, vel quòd eodem redit, felicitatem.

alienam adflescere in suam... Superat autem divinus amor alios amores, quòd Deus cum maximo successu amari potest, quando Deo simul & felicitas nihil est, & nihil pulchrius felicitateque dignius, intelligi potest. Et quum idem sit potentia sapientiæque summæ, felicitas ejus non tantum ingreditur nostram, (si sapimus, i. e. ipsum amamus) sed & facit. Quia autem sapientia charitatem dirigere debet, hujus quoque definitione opus erit. Arbitror autem notioni hominum optimè satisfieri, si sapientiam nihil aliud esse dicamus, quàm ipsam scientiam felicitatis.

tatis solum & virtutis, sed etiam veritatis essentiaque rerum. Ecce sententiam a quibusdam Cartesianis jactatam, quam quidem (Vide Continuationem Cogitationum de Cometis pag. 554.) certis quibusdam occasionibus usui alicui esse crediderim; verum ea ipsa tot aliunde rationibus oppugnatur, & confectariis premiur tam molestis, (Vide cap. 152. ejusdem Continuationis) ut aliud ferè quodvis extremum subire satius sit, quàm eo se conjicere. Pyrrhonismo rigidissimo januam aperit; ansam namque dat adserendi, quòd hæc propositio, bis tria sunt sex, vera non sit, nisi ubi, & quamdiu, Deo placuerit: quòd in quibusdam universi partibus possit esse falsa, & fortean inter homines falsa futura sit anno veniuro; cum quiddam a libero Dei arbitrio dependet, ad certa loca & tempora queat esse restrictum, uti ceremonia Judæica. Hæc consequentia ad omnes Decalogi leges extendetur, si actiones, quas ille præcipiunt, ex natura sua æquè careant omni bonitate, atque actiones, quas eadem prohibent.

181. Dicere verò, quòd Deus, postquam hominem creare statuerit, qualis nunc est, non potuerit non ab illo exigere pietatem, sobrietatem, justitiam atque castitatem, quia fieri non poterat, ut confusiones, operi suo evertendo disturbandoque idoneæ, Deo non displicerent, est reipla in communem recidere sententiam. Virtutes non alia de causa sunt virtutes, nisi quia ad eorum, qui virtute præditi sunt, aut certè eorum, qui cum ipsis agunt, perfectionem tendunt, aut imperfectionem impediunt. Idque tum ex sua, tum etiam ex creaturarum rationalium natura habent, antequàm Deus eas condere decerneret: aliter judicare idem esset, ac si quis diceret, proportionum & harmoniæ regulas arbitrarias esse Musicis, quia locum non habent in Musica, nisi cum canere, vel instrumentum aliquod musicum pullare, libuit. Sed hoc ipsum est, quod bonæ Musicæ essentialia dicitur; namque leges illæ jam ei in statu ideali conveniunt, etiam dum nemo de cantu cogitat, siquidem nemo est nescius, statim ac quis cantaverit, eas ipsi necessariò convenire debere. Eadem ratione virtutes ideali statui creaturæ rationalis conveniunt, antequàm Deus eam creare decerneret, & ob hoc ipsum virtutes esse ex natura sua bonas asserimus.

182. *Balius* Continuationi variarum Cogitationum caput integrum (caput scilicet 152.) inferuit, ubi palam facit, præcipere Christianos Doctores, quædam esse, quæ justa sint, antecedenter ad decreta Dei. Quidam Confessionis Augustinæ Theologi nonnullos Reformatos, aliter sentire visos, inculcarunt, & hic error existimatus est esse confectarium quoddam decreti absoluti, cujus doctrina videtur voluntatem Dei ab omni ratione absolvere, ubi stat pro ratione voluntas. Verum, uti plus simplici vice suprà notavi, *Calvinus* ipse divina decreta justitiæ ac sapientiæ conformia esse agnovit, quamvis rationes, quæ conformitatem illam ostendere speciatim queant, nobis ignotæ sint. Itaque, secundum ejus sententiam, bonitatis justitiæque leges decretis Dei sunt anteriores. *Balius* ibidem adlegat locum quendam celeberrimi *Turretini*, Leges divinas naturales a Legibus divinis

vinis positivis distinguendis. Ad classẽ priorem pertinent morales, ad posteriorem ceremoniales. *Samuel Maresius* (gggg), celebris olim Groningæ Theologus, nec non *Strimesius* (hhhh), qui etiamnum Francofurti ad Oderam nomen idem obtinet, idem docuere: & credo ego, sententiam hanc apud ipsos etiam Reformatos magis esse hodie receptam. Eidem se dederunt sententiæ *Thomas Aquinas*, omnesque Thomistæ cum vulgo Scholasticorum & Theologorum Ecclesiæ Romanæ. Accedunt iis præterea Casuistæ, quorum præstantissimos inter *Grotium* numero, quem & sui Commentatores in eo sequuntur. *Pufendorfius* (iii) aliam fovere sententiam visus est, quam etiam contra Theologorum quorundam censuras tutandam suscepit, sed sub censum hic venire non debet, nec enim satis profundè hujusmodi argumenta scrutatus fuerat. In *Fœdali* suo divino in decretum absolutum acerrimè invehitur, & tamen id, quod in decreti hujus patronorum sententia deterrimum est, & sine quo decretum illud (uti ab aliis Reformatis explicatur) tolerabilius evadit, adprobare non dubitat (kkkk). *Aristoteles* (llll) in hoc justitiæ articulo ipso fuit, habuitque Scholam sequacem, quæ perinde, atque *Cicero* & *Jurisperiti*, discrimen statuit inter jus perpetuum, quod omnes, & ubique, obligat, ac jus positivum, quod certis tantum temporibus, certisque populis, adstrictum est. Legi aliàs cum voluptate Dialogum *Platonis*, qui *Euthyphron* vocatur, ubi in hoc ipso argumento *Socratem* inducit patrocinantem veritati, qui locus a *Balio* quoque notatus fuit.

183. Sed & ipse *Balius* eandem veritatem alicubi validè tuetur; juvabit totum ejus locum, quantumvis prolixum, hic referre. (Tom. 2. Continuationis Cogitationum diversarum, cap. 152. p. 771. sqq.) Juxta innumeros, eorundemque gravium, *Auctorum doctrinam*, (inquit) est in quarundam rerum natura essentiaque bonum malumve morale quoddam, Dei decreto

(gggg) *Samuel Maresius*, Gallus, natus A. 1599. mortuus A. 1675. d. 18. Maj. tanq. Profess. Theologiæ & Historiæ Ecclesiæ Groninganus, *Francisci Gomari* A. 1641. defuncti, successor. Inter celeberrimos, qui *Calvinum* sequuntur, Theologos numeratur.

(hhhh) *Samuel Strimesius*, Theologus Francofurtanus ad Viadrum, Regiom. natus A. 1648. d. 2. Febr. denatus A. 1730. d. 28. Jan. Scripta ejus recenset Reverendiss. *Canc. Pfaffius* in *Introd. in Hist. Litt. Theol. Lib. II.* p. 186. not. y.

(iii) De *Pufendorfo*, moralitatem objectivam negante, legenda ill. *Viri* epistola ad *Gerh. Wolth. Molanum* exarata, in qua *Pufendorfiani* Libri de Officio hominis

& civis nævos exponit. *Weberum*, *Pufendorfo* in ed. hujus Libelli suppetias ferentem, solidè reellit *Cel. Canzianus* in *Ph. L. & W. U. T. I. Cap. XI.* quod agit de *Lege Divina*, p. 435. lqq.

(kkkk) Nempe justitiam ab arbitrio esse, addit *Interpr. Lat.*

(llll) Præclarè Aristotelica Philosophia ad justitiam universalem omnes referri virtutes, debemusque non nobis tantum, sed & sociatæ, eique maximè, quam cum Deo naturali lege cordibus inscripimus, ut animum habeamus veris imbutum sententiis, voluntatemque ad recta constantem tendentem. Longè altius (itaque) *Aristoteles* surrexit, eumque Scholæ rectè hucusque secutæ. In *Ep. cit. ad Molanum*.

creto prius. Hanc doctrinam præcipue confirmant ex horribilibus dogmatis contrarii consecrariis; nam ex eo, quod nemini facere injuriam actio bona foret, non in se ipsi, sed per arbitrariam divinæ voluntatis dispositionem, sequeretur, Deum homini legem, præceptis Decalogi directe per omnia sua momenta repugnantem, imponere potuisse, quod horret animus vel cogitare. Sed bene tibi probationem aliam magis directam & metaphysicæ fontibus hausam. Exploratum est, existentiam Dei non esse ipsius voluntatis effectum. Non ideo Deus existit, quia vult existere, sed necessitate naturæ suæ infinitæ. Eadem necessitate existunt ejus potentia & scientia. Nec potest, nec scit omnia, quia posse & scire vult, sed quia hæc sunt adtributa necessarii cum ipso identificata. Voluntatis ejus imperium non, nisi potentia exercitium, respicit; extra se nihil actu producit, nisi quod vult, ceteris omnibus pura in possibilitate relictis. Inde fit, ut hoc imperium non, nisi ad creaturarum existentiam, sese extendat, non verò etiam ad earundem essentias. Potuit Deus materiam, hominem, circum, vel creare, vel in nihilo relinquere, sed hæc omnia producere non potuit, quin essentiales ejusdem proprietates suas impertiret. Non potuit non hominem facere animal rationale, & circulo dare figuram rotundam, quandoquidem, secundum ideas suas æternas, & a liberæ suæ voluntatis decretis independentes, essentia hominis consistebat in adtributis animalis & rationis, & essentia circuli in circumferentia a centro aequidistante quoad omnes suas partes. Hoc est, quod Philosophos Christianos fateri compulsi, essentias rerum esse æternas, & dari propositiones æternæ veritatis, adeoque rerum essentias, primorumque principiorum veritatem, esse prorsus immutabiles. Quod de principiis primis non theoreticis modò, sed etiam practicis, deque propositionibus omnibus, veram creaturarum definitionem continentibus, intelligendam est. Hæc essentia, hæc veritates ex eadem emanant natura necessitate, ex qua scientia Dei: quemadmodum ergò est ex rerum natura, ut Deus existat, ut sit omnipotens, ut omnia perfectissime cognoscat, ita pariter ex rerum est natura, ut materia, triangulum, homo, certæque actiones hominis, &c. sua certa adtributa habeant essentialiter. Deus ab omni æternitate & planè necessario vidit rationes essentielles numerorum, & identitatem adtributi subjectique propositionum, rei cujuscunque essentiam continentium. Pari ratione vidit, justitiam his terminis inclusam: æstimare id, quod æstimabile est, gratum animi præstare beneficii in se collati auctori: implere pacta contractus, & sic de quamplicibus aliis propositionibus moralibus. Jure ergò dicimus, Legis naturalis præcepta rei, quæ præcipitur, honestatem justitiamque præstruere, hominemque teneri ea adimplere, quæ continent, etsi Deus pro arbitrio nihil de iis statuisset. Adverte, quæso, dum per abstractiones animi ad instans illud ideale adscendimus, in quo Deus necdum quidquam decrevit, reperire nos in divinis ideis principia moralia sub terminis obligationem secum ferentibus: & hoc ipso sequentia axiomata tanquam certa, & ab ordine æterno immutabilique derivata, concipimus: dignum est creatura rationali, quæ se conformet rationi; creatura rationalis, sese ad Rationem conformans, laudabilis est, reprehendi

prebendi autem meretur, si secus faciat. Neque dicere audebis, veritates hujusmodi homini non imponere officium agendi conformiter rectæ rationi, quales actus sunt: Oportet æstimare, quicquid est æstimabile, bonum bono rependere, nemini facere injuriam, honorare patrem, cuique reddere quod suum est &c. Cum ergò ex ipsa rerum natura, & antecederet ad Leges divinas, veritates morales officia quadam imponant homini, manifestum est, Thomam Aquinatem, & Grotium, dicere potuisse, quod quamvis Deus non esset, tamen ad jus naturale nos componere teneremur. Alii dixerunt, quamvis omnes Intelligentiæ perirent, propositiones veras mansuras esse veras. Cajetanus adseruit, si solus ipse superstes esset in Mundo, ceteris omnibus rebus nulla excepta in nihilum redactis, adhuc scientiam, quam de natura rese habebat, substitueram.

184. B. Jacobus Thomæsius (mmmm), celebris Lipsiæ Professor, in suis philosophicarum Danielis Stahl, Jenensis Professoris, regularum elucidationibus, non malè observavit, consultum non esse penitus ultra Deum progredi: nec cum Scotistis quibusdam dicendum esse, quod æternæ veritates substitutione forent, etiam si nullus intellectus, ne divinus quidem, existeret. Nam, uti mea fert sententia, Intellectus divinus est, qui veritatum æternarum realitatem facit: quamvis ejus voluntas nullam hic partem sibi vindicet. Omnis realitas in aliqua re existente fundari debet. Verum quidem est, Atheum esse posse Geometram. Sed, si Deus nullus foret, nullum esset objectum Geometriæ, & sine Deo nihil non modò existens, sed ne possibile quidem foret. Id tamen non obstat, quo minus ii, qui rerum inter se, & cum Deo, nexum non vident, certas quasdam scientias intelligere possint, quamvis primam earum originem, quæ in Deo est, haud percipiant. Aristoteles, etsi nec ipse satis eam cognoverit, aliquid tamen adfines optimumque dixit, cum principia scientiarum particularium agnovit a superiori aliqua pendere scientia, quæ iis rationem det; hæcque scientia superior habere debet ens pro materia, in qua versatur, adeoque Deum, totius essentia fontem. Drejerus (nnnn), Regiomontanus, scitè observavit, genuinam Metaphysicam, ab Aristotele pervegitatam, quam adpellare solebat τὴν ἀπὸ τοῦ ἀποδείξεως, desideratum suum, fuisse Theologiam (oooo).

185. Interim tamen idem Bælius, qui tam præclara eloquitur, ut bonitatis justitiæque regulas, ac generatim veritates æternas, naturam suam, non arbitraria Dei electione, subsistere ostendat, eadem de re alibi valde

Tom. I.

L I

am-

(mmmm) V. Hist. Viæ Leib. §. V.
(nnnn) Christianus Drejerus, obiit ut
Professor Theologicæ Primarius Regiom. A.
1688. d. 3. Aug. annos natus 78. Ejus Sa-
pientia, seu Philosophia prima, ex Aristote-
le, ejuque optimis Commentatoribus, con-

scripta, prodit Regiom. 1644. in 4.
(oooo) Addit Interpr. Lat. (Interim
facendum est, jus nature, quo teneren-
tur homines, reme Deo, imperfectius
fore.)

ambigua profert (Continuat. Cogitation. variar. T. 2. cap. 114. circa finem.) Postquam *Cartesii*, & quorundam ejus Sectatorum, sententiam rulerat, qui Deum esse liberam veritatum essentiarumque causam statuunt, subdit (p. 554.) *Equidem in rectè percipiendo illo dogmate, & reperiendâ difficultatum, quibus premitur, solutione omnes intendi nervos, sed, ut ingenuè tibi fatear, necdum id penitus adsecutus sum: non tamen animum ideò despondeo, &, aliorum Philosophorum aliis in argumentis exemplo ductus, existimo, futurum aliquando, ut tempus nobis insigne hoc evolvet paradoxum. Vellem Mallebranchio probari potuisset, sed aliam ille viam ingressus est.* Tantumne dubitandi voluptas in eruditum virum potest, ut faciat eum optare ac sperare, fore, ut aliquando in animum inducat suum, duo contradictoria ideò non simul procedere, quia Deus vetuit, ac potuisse eum efficere jussu suo, ut simul juncta irent. Præclarum verò paradoxum! Sapienter omnino fecit R. P. *Mallebranchius*, aliam ineundo viam.

186. Ego ne hoc quidem mihi persuadere possum, *Cartesium* ita seriò sensisse, quamvis Sectatores credulos habuerit, qui Magistrum bonâ fide secuti sunt, quo ipse duntaxat ire simulabat; Crediderim, hic astum aut stratagema philosophicum *Cartesii* subesse, captantis aliqua effugium, uti, dum viam reperit negandi terræ motum, cum tamen esset *Copernico* devotissimus. Suspicio, virum ad insolitum alium loquendi modum, a se invecum, respexisse, quo dicebat, adfirmationes & negationes, & universim interna judicia, operationes esse voluntatis. Atque hoc artificio veritates æternæ, quæ ad Auctoris hujus tempora fuerant intellectus divini objectum, extemplo voluntati ejus objici coeperunt. Atqui actus voluntatis sunt liberi. Ergo Deus est causa libera veritatum. En tibi nodi totius solutionem. *Speclatum admitti.* Exigua significationis vocum innovatio omnes has turbas peperit. Verum si veritatum necessariorum adfirmationes forent actiones voluntatis perfectissimi Spiritûs, actiones hæc nihil minus forent, quam liberæ: nihil enim hic est, quod eligatur. Videtur *Cartesius* suam de libertatis natura mentem non satis explicuisse, ejusque notionem fovisse satis inusitatam, cum eam tam latè extenderit, ut ipsas etiam necessariorum veritatum adfirmationes in Deo liberæ esse contenderet. Hoc erat solum eis libertatis nomen vindicare, rem ipsam tollere.

187. *Belius*, qui cum aliis loquitur de libertatè indifferentiæ, qua Deus (exempli gratiâ) veritates numerorum statuerit, ac præceperit, ut tria facerent novem, cum præcipere potuisset, ut facerent decem; in hac opinione tam paradoxa, si defendi ulla ratione posset, nescio quod adversus Stratonicos emolumentum sibi fingit. *Strato* ex Aristotelicæ Scholæ *Coryphæis* fuit, & *Theophrasti* successor, qui (ut refert *Cicero* (pppp)) hunc mundum, qualis est, a natura, vel causa aliqua necessaria, omni sensu.

(pppp) *Lib. I. de Nat. Deorum.*

sensu destituta, formatum fuisse contendit. Fateor, hoc fieri posse, si Deus materiam, uti ad talem effectum, per solas motus leges producendum, opus est, præformasset (qqqq). Verum sine Deo ne quidem ulla foret ratio existentiae, multoque minus talis vel talis existentiae rerum: itaque nihil est, quod *Stratonis* systema metuemus.

188. Interim tamen *Belius* ad hunc scopulum hæret: naturas plasticas, cognitionis expertes, a *Cudwortho*, aliisque, invecitas, repudiat, ne id Stratonici recentibus, hoc est, Spinosistis in emolumentum cedat. Hinc illius cum *Joanne Clerico* contentiones. Atque hoc errore præoccupatus, quod causa non intelligens nihil, quod artificiosum videatur, producere possit, noluit mihi concedere *preformationem*, animantium organa naturaliter producentem, ac *Systema harmonie*, quam Deus in corporibus præstabiliverit, ut secundum proprias leges animarum cogitationibus & volitionibus respondeant. Sed considerandum erat, hanc causam non intelligentem, quæ in plantarum animaliumque granis seminibusque res tam præclaras procreat, & corporum actiones, prout a voluntate imperantur, producit, esse Dei manibus efformatum, qui infinite peritior est horologiorum artifice, quem tamen machinas & automata fabricare videmus, apta producere effectus minimè contemnendos, non aliter, ac si intelligentiâ prædita forent.

189. Sed, ut ad illud, quod *Belius* a Stratonici metuit, accedamus, si veritates a Dei voluntatè independentes admittantur, videtur vereri, ne Stratonici perfectam veritatum æternarum regularitatem in suum modum contra nos convertant: hæc namque regularitas, cum non, nisi ex natura & necessitate rerum, citra cognitionis ullius directionem, oriatur, timet *Belius*, ne inde colligi cum *Stratone* possit, solâ cæcâ necessitate obstetricante, mundum æquè regularem existere potuisse. Verum facile respondetur, in regione veritatum æternarum reperiri omnia possible, & consequenter tam id, quod regulare, quam id, quod irregulare est: aliqua igitur esse ratio debet, ob quam ordo, & quod regulare est, præ opposito exstiterit, & hæc ratio non, nisi in intellectu, inveniri potest. Præterea, hæc ipsæ veritates absque intellectu, eas cognoscente, nullæ existunt, nam, nisi divinus foret intellectus, in quo realitantur, ut ita loquar, minimè subsisterent. Quare *Strato* scopum suum nequaquam adsequitur, qui erat, cognitionem a rerum principiis excludere.

190. Difficultas, quam a *Stratone* sibi fingit *Belius*, nimium subtilis, nimisque longè quæsitâ videtur. Hoc scilicet est *timere*, ubi non est *timor*. Aliam sibi objicit, non majore fultam fundamento. Ita videlicet Deus futo cuidam subjiciendus foret. Ecce verba ipsius: (p. 555.) *Si danur propositiones æternæ veritatis, quæ naturâ suâ, non verò institutione*

L 1 2

divinâ,

(qqqq) Addit *Interpr. Lat.* dissimulata concursus perpetui necessitate;

divinā, sint tales, si non per liberum voluntatis divinæ decretum verā sint; sed potius Deus eas necessario veras cognovit, quoniam talis earum natura erat, habemus quandam fati speciem, cui Deus sit obnoxius; habemus necessitatem naturalem absolute insuperabilem. Præterea inde conficitur, intellectum divinum in infinitis, quas habet, ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendisse, nullā sibi prælucente cognitione, nam contradictio foret dicere, quod causa aliqua exemplaris proposita fuerit actibus divini intellectus tanquam archetypum. Sic enim ideas æternas, aut intelligentiam ullam primam, reperiremus nunquam. Dicendum ergo erit, quod natura, necessario existens, viam suam, nullo præmonstrante, semper inveniat, eique insistat; quibus positis, qua ratione Stratonici alicujus pertinaciam frangemus?

191. Sed hic iterum facile respondetur: formidatum illud *fatum*, quo Deus ipse tenetur, nihil est aliud, quam ipsa Dei natura, proprius ejus intellectus, qui ipsius sapientiæ bonitatisque regulas suppeditat; felix est illa necessitas, sine qua neque bonus foret, neque sapiens. Quid enim? an velles Deum perfectum & felicem esse non teneri? An conditio nostra, quæ nos defectibus exponit, invidenda est? nonne illam cum impeccabilitate, si nobis liceret, commutare gauderemus? Immodicum est fastidium libertatem optare pereundi, & Dei vices dolere, quod illa careat. Ita *Balius* ipse differit alibi adversus illos, qui ad sidera tollunt libertatem exorbitantem, quam in voluntate sibi fingunt, dum eam a ratione independentem vellent.

192. Cæterum, miratur *Balius*, quod *divinus intellectus in infinitis suis ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendat, nulla cognitione prælucente*. Hæc objectio prorsus nulla est: omnis idea distincta est objecto suo conformis, hoc ipso, quod distincta est: nullæ autem in Deo dantur, nisi distinctæ: adde quod objectum nusquam ante ideam suam existat, & cum exisset, huic ideæ conformabitur. Præterea novit optimè *Balius*, intellectum divinum non indigere tempore, ut nexum rerum videat. Omnia ratiocinia sunt eminenter in Deo, servantque in ejus intellectu ordinem inter se æquè, ac in nostro: sed penes eum non est, nisi ordo & prioritas naturæ, apud nos verò quædam temporis prioritas cernitur. Non itaque mirum est, eum, qui omnia uno obtutu perspicit, primo statim intuitu semper deprehendere debere veritatem. Nec dici debet, quod ad scopum suum, nulla notitia duce, pertingat, immò potius, quia notitia ejus perfecta est, hinc etiam ejusdem actiones voluntariæ sunt perfectæ.

193. Hactenus palam fecimus, Dei voluntatem a sapientiæ legibus independentem non esse; etsi mirum sit, impositam fuisse nobis ea de re differendi necessitatem, ac pro veritate tanta tamque explorata pugnandi. At non minorem ferè admirationem meretur, dari homines, qui credant, Deum

Deum has regulas dimidiatim duntaxat observare, nec optimum, quam a sapientia indicetur, eligere; verbo, dari auctores, qui Deum melius facere potuisse putent. Qui ferè error fuit notissimi Castellæ Regis, *Alphonfi*, Romanorum Regis a Septemviris quibusdam electi, & Tabularum Astronomicarum, vulgo *Alphoninarum*, promotoris (rrrr). Fertur hic Princeps dixisse, si a Deo, mundum condituro, consultus fuisset, se monita ei non contemnenda daturum fuisse. Verisimiliter Systema mundi Ptolemaicum, eo tempore receptum, is improbabat. Existimabat ergo, concinnius aliquid confici potuisse, neque id immeritò. Sed, si *Copernici* Systema cum *Kepleri* detectionibus, gravitatis Planetarum notitiā jam auctis, cognovisset, utique genuini Systematis inventionem esse admiratione dignissimam agnovisset. Patet itaque, quod non, nisi de plus minusve perfecto, agebatur, & contendebat solum *Alphonfus*, potuisse melius aliquid fieri, quod ejus judicium a tota posteritate reprobatum est.

194. Interim Philosophi quidam ac Theologi audent simile judicium tueri dogmaticè: & miratus sum centies, viros eruditos & pios potuisse limites statuere bonitati perfectionique Dei. Nam adferere, quod optimum & sciat & facere possit, nec tamen faciat, quid aliud est, quam fati? quod penes ipsum fuerit, mundum efficere meliorem, quam sit? Hoc autem est bonitate deficere, atque agere contra axioma, jam supra indicatum: *Minus bonum habet rationem mali*. Si qui experientiam testem adducant, ut Deum melius facere potuisse probent, ridiculos se divinarum operum censores constituunt, illisque oggeretur, quod respondetur cunctis iis, qui Dei gubernationem carpunt, & qui ex hac ipsa hypothesi, hoc est, ex imaginariis mundi defectibus, colligunt, Deum aliquem existere malum, aut saltem Deum neutrum seu medium inter bonum ac malum. Et Regis *Alphonfi* exemplo judicium ferentibus meritò dicitur: Vos vix a triduo mundum nostis, vos vix ultra nasum vestrum: prospicitis, & divina opera reprehendere audetis? Discite prius, quæ vera rerum constitutio, & ante omnia considerate partes illas mundi, quæ totum aliquod completum exhibent; (quemadmodum præstant corpora organica) artem certè pulchritudinemque, omni imaginatione superiorem, invenietis. Hinc æstimemus, quanta esse debeat Auctoris rerum sapientia: bonitasque, etiam in iis, quas necdum cognoscimus. Aliqua quidem in Universo nobis minime adridentia reperimus, sed novimus, illud nostris: gratiā solummodò conditum non esse; quamquam & nostri gratiā condi-

L 1 3 tum

(rrrr) *Alphonfus X. Patri Ferdinando III. A. 1552. succedit: meruit nomen Astrologi & Sapientis; in Tabulas, quas vocant AL-*

phonfinas, 400000. aureos seitur impensisse.

tum est, si sapiamus: nobis enim se commodum præstabit, si nos illi admodum commodum; felices in eo erimus, si felices esse velimus.

195. Dicit quispiam, impossibile esse produci optimum, quia non datur Creatura perfectissima, semperque alia aliâ perfectior produci potest. Respondeo, id, quod de creatura, vel substantia particulari, dici potest, quæ semper ab alia potest superari, non debere ad totum Universum applicari, quod, cum totam æternitatem futuram perseverare debeat, infinitum quoddam est. Præterea, in minima materiæ particula infinitæ dantur creaturæ propter divisionem actualem *Continui* in infinitum. Nec infinitum, sive cumulus multitudinis infinitæ substantiarum, propriè loquendo, totum aliquod est; non plus, quàm numerus infinitus ipse, de quo dici nequit, parne sit, an impar? Hac ipsa ratione refutari possunt ii, qui Mundum faciunt Deum, aut qui Deum velut animam Mundi concipiunt; cum Mundus, sive Universum, considerari non queat tanquam animal unum, vel una substantia (ssss).

196. Itaque non agitur hic de creatura quapiam una, sed de Universo, cogeturque adversarius adferere, Universum possibile alio posse esse perfectius, in infinitum; sed in hoc ipso allucinabitur, nec unquam id adsertum suum probare poterit. Quod si hæc opinio vera foret, sequeretur exinde, quod Deus Universum nullum condidisset; nequit enim absque ratione agere, immo sic agendo, contra rationem ageret. Perinde esset, ac si fingeretur Deus, sphaeram aliquam materialem construere decrevisse, absque ratione ulla construendi eam tantæ vel tantæ magnitudinis. Decretum istud foret inutile, effectus sui impedimentum secum adferret. Aliud esset, si Deus statueret, a puncto dato ducere lineam rectam ad aliam rectam datam, absque ulla determinatione anguli, nec in decreto ipso, nec in decreti circumstantiis; hoc enim casu determinatio ex ipsa rei natura oriretur, & linea perpendicularis prodiret, angulusque rectus, cum id solum determinatum distinctumque remaneat. Hoc pacto concipienda venit Universi omnium possibilium optimi creatio, maxime cum statuatur Deus non solum creare Universum, sed etiam omnium optimum creare; nihil enim decernit, nisi præviâ cognitione, nec decreta cudit a se invicem avulsa, quæ tantum voluntates antecedentes forent, a nobis supra satis explicata, & a decretis propriè dictis distincta.

197. *Diroysius*, Cardinalis *Estræi* Theologus, mihi quondam Romæ notus, Librum edidit sub indice: *Argumenta & Præjudicia pro Religione Christiana*, Parisiis excusum Anno MDCLXXXIII. Ex eo *Balius* (Resp. ad Provinc. cap. 165. pag. 1058. Tom. 3.) refert objectionem, quam sibi Auctor ille proponit. *Restat* (inquit) alia difficultas, cui non minus, quàm præcedentibus, satisfacere oportet; cum plus negotii facessat iis, qui, purissi-

(ssss) Addit *Interpr. Lat.* cuius (fateor) perfectio summa esse non potest.

purissimorum maximeque sublimium effatorum consideratione nixi, de bonis malisque judicant. Cum Deus sit suprema bonitas & sapientia, videtur ipsis omnia facere debuisse, sicut homines sapientes ac probi juxta sapientiæ bonitatisque regulas, mentibus suis a Deo impressas, facta fuisse optarent, & sicut tenerentur ipsi facere, si penes ipsos staret. Hinc, intuentes hujus mundi negotia non tam belle procedere, quàm ipsorum judicio procedere possent, quamque processura forent, si ipsi curarent, inde concludunt, Deum, qui ipsis infinite melior ac sapientior, vel potius Sapientia & bonitas ipsa est, mundum non curare.

198. *Diroysius* hanc in rem præclara quædam adfert, quæ non repetito, cum huic objectioni non uno in loco abundè satisfecerimus, ilque præcipuus diatribæ nostræ scopus fuerit. Sed addit nonnihil, quod concedere nequeo. Objectionem nempe nimium probare contendit. Ipsa ejus verba profero cum *Balio*, (pag. 1059.) Si sapientia bonitatisque supremae minime convenit, non facere id, quod est optimum atque perfectissimum, sequitur, omnia entia ab æterno, immutabiliter, & essentialiter, tam perfecta tamque bona esse, quàm esse possunt, cum nihil mutari possit, nisi vel a statu minus bono ad meliorem, vel a meliore ad minus bonum, transiendo. Jam id fieri nequit, si Deus optimum ac perfectissimum omittere non potest: oportebit ergo omnia entia ab æterno & essentialiter esse prædita cognitione & virtute tam perfecta, quàm Deus eis dare possit. Atqui id, quod ab æterno & essentialiter tam perfectum est, quàm Deus facere possit, essentialiter ab eo procedit; verbo, ab æterno & essentialiter est bonum, sicut Deus, atque adeo Deus ipse est. Ecce, quò nos ducat hoc effatum, quod repugnare justitiæ & bonitati supremae docet, res a Deo fieri minus perfectas, quàm esse possunt. Nam sapientiæ & bonitati essentiali est essentialiter, removere, quidquid ei absolute repugnat. Itaque inter primas veritates adsumendum est, quod ad agendi rationem divinam intuitu creaturarum, bonitati sapientiæque supremae nequaquam repugnare, ut res sint minus, quàm esse possunt, perfectæ, aut, ut permittat Deus, bona, a se producta, vel penitus esse desinere, vel mutari & variari, cum Deo minime repugnet existere alia ab ipso entia, hoc est, talia, quæ possint non esse id, quod sunt, aut facere, quod non faciunt.

199. *Balius* hanc responsum rectè miseram vocat, sed quod ipse tamen obloquitur, intricatum esse video. Vult *Balius*, eos, qui pro duobus pugnant principiis, suppositioni summæ libertatis divinæ potissimum inniti; si enim ad producendum, quidquid potest, necessitaretur, etiam peccata doloresque produceret: ita Dualistæ e mali existentia nihil contra principii unitatem elicere possent, si principium illud in malum æquè, ac bonum, ferretur. Verum in hoc ipso *Balius* notionem libertatis plus nimio extendit. Licet enim Deus summè sit liber, non tamen sequitur, eum esse in indifferentia æquilibrii; & quavis inclinatur ad agendum, non sequitur, eundem hac inclinatione necessitari ad producendum, quidquid potest. Nihil producet, nisi quod volet, fertur namque inclinatione sua.

sua ad bonum. Non equidem summam Dei libertatem inficiamur, sed nec eam cum æquilibrîi indifferentia confundimus, quasi sine ratione agere posset. Concipit ergò *Diroyfus*, Dualistas, dum ab unico principio malum produci nullum volunt, nimium postulare, nam eandem ob rationem deberent etiam, ipso iudice, postulare, ut produceret maximum bonum, cum minus bonum sit species quædam mali. Censeo, Dualistas in priore momento errare, in posteriore autem verum tenere, ubi a *Diroyfio* sine causa adculantur (ttt), vel potius malum seu minus bonum in quibusdam partibus conciliari posse cum optimo in toto. Si Dualistæ postulerent, ut Deus optimum faceret, nihil, quod nimium, postulerent. Falluntur potius, dum optimum in toto a malo in partibus immune esse contendunt, atque ita, quod Deus fecit, optimum esse negant.

200. At instat *Diroyfus*, Deum si semper optimum producit, alios esse Deos producturum, alioqui quælibet substantia, quam produceret, non foret optima, nec perfectissima. Sed fallitur, quia rerum ordinem neque haud considerat. Si quælibet substantia sigillatim spectata foret perfecta, omnes inter sese similes forent, quod nec congruit, nec esse potest. Si Dii forent, neque produci potuissent. Itaque Systema rerum optimum non complectetur Deos; semper manebit Systema corporum (hoc est, rerum secundum loca temporaque ordinarum) & animarum, corpora representantium atque percipientium, & secundum quas corpora magna ex parte gubernantur. Et sicut idea ædificii omnium optima esse potest, ad scopum, impensam, & circumstantias, comparata; aut sicut figurarum quorundam corporum, tibi datorum, coordinatio aliqua omnium, quæ inveniri queant, optima esse potest; ita pariter facile concipi potest, structuram aliquam Universi omnium optimam esse posse, nec tamen eam propterea Deum evadere. Rerum nexus ordoque efficit, ut omnis animalis, omnisque plantæ, corpus ex aliis animalibus, aliisque plantis, aut aliis viventibus organicis, componatur; atque adeo semper sit subordinatio, utque corpus unum, una substantia, inserviat alteri, itaque perfectio eorum nequit esse æqualis.

201. *Belio* (pag. 1063.) videtur *Diroyfus* duas propositiones discrepantes confudisse, alteram, quod Deus omnia facere debeat, uti homines sapientes probique, juxta regulas sapientiæ bonitatisque, sibi impressas, fieri optarent, & uti tenerentur ipsi facere, si res in ipsorum potestate forent; alteram, quod supremæ sapientiæ bonitatisque minimè conveniat, non facere id, quod est optimum atque perfectissimum. *Diroyfus* (*Belio* iudice) priorem sibi propositionem objicit, & posteriori respondet. Sed, ut

(ttt) Addit *Interpr. Lat.* Malè postulant tolli omne malum; sed rectè desiderant, produci maximum bonum, cum malum vel minus bonum, &c.

ut mihi quidem videtur, non immeritò; namque duæ istæ propositiones inter se connexæ sunt, ac posterior est prioris consecutaria: minus boni facere, quam fieri potuerit, est in sapientiam bonitatemque peccare. Esse optimum, & a probioribus sapientioribusque desiderari, unum idemque est. Et dici potest, si Universi structuram atque œconomiam intelligere nobis foret integrum, comperturos nos, illud, prout a sapientissimis probissimisque optari posset, & esse factum, & administrari, nec Deum committere posse, ut aliter fiat. Interim tamen hæc necessitas (uuu) non

Tom. I.

M m

est,

(uuu) Inter Adnotationes Theologi Romano-Catholici primo loco sequens occurrit. Non placet, inquit, quod ait, Deum moraliter necessitatum fuisse, ut ex omnibus possibilibus optimum eligeret, quem creavit. Hinc enim sequi videtur, quod iam impossibile sit, hunc mundum non existere, quam impossibile, Deum hujus existentiam non elegerit. Atqui secundum hunc Auctorem, Deus peccaret contra suam sapientiam & bonitatem infinitam, si non eligeret existentiam mundi optimi: implicat autem contradictionem, ut Deus contra sapientiam & bonitatem suam peccet, ergo non solum moraliter, sed etiam metaphysicè impossibile fuit, ut Deus mundi huius, qui optimus est, existentiam non elegerit; sicut metaphysicè impossibile est, ut Deus contra suam sapientiam & bonitatem peccaverit. Per consequens, tanta necessitate existit hic mundus, quanta necessitate Deus summè sapiens & bonus est, quæ est necessitas omnium maxima.

Fator, hunc mundum, licet optimus supponatur, non tamen in objecto suo includere necessitatem existendi, sed meram possibilitatem & indifferentiam. Verum si ex summa Dei bonitate & sapientia, quæ sunt prædicata mundo extrinseca, in ipsum refundatur mundum necessitas summa existendi, illam tam necessario habebit, quam si ex objecto suo nasceretur, ac perinde liberam Dei electionem ad creandum, vel non creandum, everteret. Quid enim refert, quod aliquod objectum indifferenter mihi proponatur, si Deus aliunde per motum physicè prædeterminantem, vel per gratiam Calvinî irresistibilem, necessitet me ad illud prosequendum: nonne perinde libera mea impediatur electio, ac si ipsum per se objectum me ra-

peret irresistibili necessitate? Sicut ergo in me, sic in Deo nulla superesset libertas eligendi: & sicut hanc in me destrueret motus physicè prædeterminans, objecto extrinseco; sic illam in Deo destrueret summa sua bonitas & sapientia mundo extrinseca.

Respondet *Interpres Latinus*: Deum moraliter necessitari ad optimum eo in genere, in quo possibile optimum est, eligendum, tueretur e Jesuitis Jacobus Granadius in primam partem Tomo I. Controversia 3. Tractatu 2. Disputatione 3. Sectione 5. & 6. pag. 428. edit. Mulspond. latissimè verò & eruditissimè Didacus Ruizius Tomo de Voluntate Dei, integris Disputationibus nonâ & decimâ, quos sequuntur Silvester Maurus de Deo qu. 53. n. 6. Egidius Eschrius in Diatriba Theologica Sect. I. Adfert. 5. 6. & 11. & recentissimè Dominicus Viva de Incarnatione Disp. I. qu. 2. art. 2. referens pro eadem sententia Thyrsus Gonzalez T. 3. Disp. 11. Porro, mundum, qui nunc existit, mundorum omnium possibilem optimum esse ad mentem Leibniti, docet Sebastianus Izquierdus, Tom. 2. de Deo, Disp. 32. q. 3. Proposit. 6. n. 111. & Proposit. 9. ubi n. 125. id ipsum egregie elucidat. In eandem sententiam propendit Maurus Tom. I. qu. 51. n. 22. docens, posse dici, quod ita mundus est formaliter optimus, ut, licet possit dari alius mundus materialiter melior, eo tamen ipso talis mundus esset formaliter minus bonus, quam mundus existens de facto. Id ipsum docuerat Antonius Perez ex eadem Societate, saltem in serie naturalium rerum, de Voluntate Dei, Disp. 6. cap. 6. n. 52. & sequ. quorum omnium Auctorum loca referentur in Notis.

Hæc

est, nisi moralis: & fateor, si Deus ad id, quod facit, producendum metaphysica necessitate compelleretur, vel omnia possibilia producturum, vel nihil omnino; hocque sensu valeret certe *Balii* consequentia. Verum, quia

Hæc doctrina si jungatur paullo suprà relatæ, planè conficit, Deum necessitari moraliter ad optimum in sensu Auctoris Tentaminum.

Ad argumentum contrarium respondebit, opinor, *Leibnitius*, verum esse, quod tam impossibile sit, hunc mundum non existere, quàm est impossibile, Deum hujus mundi existentiam non elegisse. Concedet etiam, si ex summa Dei bonitate ac sapientia in ipsum mundum refundatur necessitas existendi metaphysica, illam necessitatem metaphysicam tam necessariò habiturum esse mundum, quàm si necessitas illa ex objecto, sive mundo ipso, nasceretur.

Sed negabit implicare contradictionem, quodd Deus non eligat optimum, utpote qui tantum moraliter necessitatus sit ad optimum illud eligendum. Hanc responsionem Auctoris menti consonare, vel inde patet, quodd præter alia, quæ *Leibnitius* in Theodicea sua passim disserit contra *Benedictum Spinosum*, *Thomam Hobbesium*, aliosque, (un dum §. 201. dicit: Si Deus metaphysicè necessitaretur ad producendum eas, quæ produxit, vel producturum omnia possibilia, vel nihil producturum) consultus a me super hac ipsa Systematis sui difficultate, respondit: In Deo optimè agendi moralem esse necessitatem. Omnino statuo potentiam se determinandi sine ulla causa, seu sine ulla radice determinationis, implicare contradictionem, neque hinc sequitur metaphysica omnium effectuum necessitas, sufficit enim causam vel rationem non esse necessitatem metaphysicè, etsi metaphysicè necessarium sit, ut aliqua sit talis causa, id est, moraliter, non metaphysicè necessitans. Et alia Epistola: Deus necessitatus est ad mundum creandum, moraliter, non metaphysicè. Denique §. 234. Non implicat contradictionem, quodd Deus velit, vel directè vel permissivè, rem quampiam, quæ contradictionem ipsa non implicat, & in hoc sen-

su fas est dicere, Deum posse eam velle.

Qua verò ratione necessitas ista metaphysica rationis tantum moraliter, non metaphysicè necessitans, a *Leibnitio* adserta, sit explicanda, elici potest e doctrina, quam tradit *Ruizius*, Disp. 80. de Scientia Dei, Sect. 8. & 9. & *Izquierdo* supra n. 98. *Martinus Esparza*, de Deo, qu. 28. art. 9. adfinè quidpiam sentire videtur, dum docet, nullam Deo convenire posse necessitatem moralem, quæ non sit fundata in necessitate aliqua metaphysica. Dum itaque *Leibnitius* alicubi dicit: Deum contra sapientiam & bonitatem infinitam peccaturum, si non eligeret existentiam mundi optimi, aliaque similia, locutiones hæc duriore, quas ego auxefes dixero, mitigandæ sunt, uti & nonnulla SS. PP. eandem in rem effata, nec a *Leibnitiano* loquendi modo aliena, & metaphysicam electionis divinæ necessitatem prima fronte insinuantia, temperamento quodam indigent, quorum aliqua e re erit hic proferre. *Clementis Alexandrinus* Lib. 6. Stromatum. Cum Deus sit bonus, inquit, si cessaret benefacere, Deus quoque esse cessabit. *Athanasius* Lib. 2. de Incarnatione Verbi Dei: Deus, inquit, bonus est, vel potius fons bonitatis; bonus autem nullus invidia tangitur, unde nulli essentiam invidens ex non entibus universa creavit. *Augustinus* de Genesi ad litteram cap. 16. Si autem posset (bona facere) nec faceret, magna esset invidia.

Anselmus Lib. 1. Cur Deus Homo. cap. 12. & 13. probat indecens, inordinatum & repugnans, dignitati Dei esse, dimittere impunitum, & absque ulla satisfactione, peccatum. Necessè est, inquit, in fine capitis 13. ut aut ablatus (Deo) honor solvatur, aut pena sequatur, aliquin aut Deus sibi ipsi Deus justus non erit, aut ad utrumque impotens erit, quod nefas est etiam cogitare.

Hæc (aliaque hujusmodi) verba, teste *Ruizio*, *Dionysius Carthusianus* in Lib. 1. Sen-

Sen-

quia possibilia omnia in eadem Universi serie simul consistere nequeunt, ob id ipsum omnia possibilia non possunt produci, dicendumque, metaphysicè loquendo, Deum ad hujus Mundi creationem necessitate adductum

M m 2

Sentent. diff. 45. q. 1. refert, & notat, esse malè sonantia; *Nihilominus*, subdit *Ruizius*, pie possunt explicari juxta mentem prædictorum Patrum; verum tamen ille modus loquendi non est usurpandus ita crudus, sed condiendus grano salis. Quod ipsum advertens ipse *Leibnitius* paucis post vulgatam Theodiceam mensibus sic ad me scribebat: Univerſim vocabula ista (necessitatis, & alia hujusmodi) ita interpretari malim, ne quid consequatur, quod malè sonet. Nescio, an aliter locus sim aliquando, etsi non in rebus, sed in phrasibus fuit lapsus.

Itaque, ne cum *Abelardo*, cujus erroneam doctrinam rejicit, sentiat Auctor, ejus locutiones sic explicandas arbitror, ac si diceret: Si Deus ad eligendum mundum e possibilibus optimum moraliter non necessitaretur, non foret infinite sapiens, aut infinite bonus, vel paullo aliter: carentia necessitatis moralis ad optimum stare non potest cum sapientia & bonitate Dei infinite perfectis. Quas propositiones necesse est veras esse fateantur, qui cum *Leibnitio* tuentur, perfectiorem esse libertatem (adeoque Deo necessariò tribuendam) quæ necessitetur moraliter ad optimum, quam quæ respectu optimi moraliter sit libera. Id autem tuetur *Ruizius*, dum Disp. 10. de Voluntate, sect. 4. n. 19. dicit, majorem esse libertatem Dei (necessitati moraliter) quàm si foret moraliter liber ad eligenda bona, quæ sunt minus rationabilia, & minus convenientia in ordine ad universum.... Sicut perfectio potentis velle consistit in eo, quod possit amplecti bonum; sic etiam summa perfectio summe potentis velle perfectissima ratione voluntarii consistit in eo, quod possit constanter & infallibiliter amplecti majus bonum: denique moralis illa libertas ad minus bonum minueret perfectionem Domini, quod est de ratione libertatis &c. Videatur idem *Ruizius* ibid. sect. 2. n. 2. ubi dicit absolute & physicè necessa-

rium esse, quodd infallibilis moraliter sit Deo volitio optimi. Tuetur *Izquierdus*, dum Disp. 31. qu. 7. prop. 2. n. 391. docet, in eo ipso stare summam libertatis divinæ perfectionem, quodd ad optimum moraliter necessitetur. Videatur idem Disp. 32. a n. 98. ubi fateatur, necessitatem moralem ad optimum esse perfectionem Deo inrinsicam ac necessariam.

Tuetur denique *Viva*, dum loco supra citato n. 8. & 10. corollario 3. ait, Necessitatem moralem ad optimum spectare ad perfectissimam libertatem, non sicut ac necessitas metaphysica ad non peccandum.

Neque ex eo, quodd necessitas illa moralis contingens ex parte objecti, sit perfectio Deo intrinseca, adeoque metaphysicè necessaria sit ex parte subiecti, conficitur, esse quoque metaphysicè necessarium illius necessitatis terminum, sive mundum optimum. Nam, ut inquit *Izquierdus* n. 99. Dato quodd non existeret id, ad quod est necessitas moralis in voluntate divina, nullatenus auferenda foret talis necessitas, sed simul cum negatione ejus, ad quod necessitas, permanſura; nam hæc conjunctio non est impossibilis metaphysicè, sed tantum moraliter. Ex aliquo autem moraliter impossibili posito nihil mirum, si sequatur aliud etiam moraliter impossibile, qualis est ea conjunctio, ex quo patet, revera non sequi, Deum non esse Deum ex eo, quodd committeret aliquid, ad quod est necessitatus moraliter. Nec sequitur, talem necessitatem physicam (aut metaphysicam) esse: etsi ea physicè (immo metaphysicè) per suam essentiam habeat, non posse conjungi moraliter cum contradictorio ejus, ad quod est necessitas: quia aliud est esse necessitatem physicam (aut metaphysicam) aliud habere per essentiam physicam hoc, quod est, esse necessitatem moralem. Huculque *Izquierdus*. Vide etiam *Ruizium* de Scientia, Disp. 80, sect. 7. & seqq.

ctum non esse. Dici quoque potest, simul atque Deus aliquid creare decrevit, exoriri velut pugnam. possibile omnium, existentiam ambientium; atque ea, quæ simul juncta plurimum *realitatis*, plurimum *perfectiōis*, plurimum *intelligibilitatis*, producant, victoriam reportare, & ad existentiam admitti. Verum quidem est, hanc pugnam omnem non, nisi idealem, esse, hoc est, non esse, nisi conflictum rationum in intellectu perfectissimo, qui non potest committere, quin agat modo perfectissimo, nec consequenter optimum eligat. Interim tenetur Deus necessitate morali, ita res efformare, ut melius fieri nihil possit: alioqui non alii solum invenirent, quod in eo reprehenderent, quod facit, sed, quod magis est, nec ipsemet suo opere contentus foret, ejusque imperfectionem sibi improperearet, quod divinæ naturæ felicitati summæ adversatur. Hæc continua proprii defectus, sive imperfectionis, conscientia inevitabilem ei dolorem adferret, uti *Balius* alia occasione monet (p. 953.)

202. In argumento *Diroyssi* falsum adsumitur, dum dicitur, nihil posse mutari, nisi transeundo a statu minus bono ad meliorem, vel a meliori ad minus bonum; atque ita, si Deus optimum fecerit, hoc productum mutari non posse; fore ergo substantiam æternam, fore Deum. Sed non video, cur res aliqua speciem boni malive mutare non valeat, sine mutatione gradus. Sic transeundo a voluptate *Musices* ad *Picturæ* delicias, vel *vice versa* ab oculorum oblectatione ad blandimenta aurium; idem voluptatis gradus utrobique esse poterit, ita ut posterior præ priori solam habeat prærogativam novitatis. Si fieret quadratura circuli, vel (ut similiter loquar) circulatoria quadrati, hoc est, si circulus in quadratum æquale mutaretur, vel quadratum in circulum, difficile dictu esset, absolute loquendo, & nullum usum specialem spectando, lucrumne foret, an damnum? Ita optimum in aliud prorsus æquivalens mutari potest, quod nec excedat, nec excedatur: intercedet tamen in ipsa mutatione ordo, & quidem optimus, qui esse possit. Si totam rerum seriem sumas, optimum nihil habet æquale, sed pars aliqua seriei potest æquari alteri parti ejusdem seriei. Præterquam quod dici posset, totam rerum seriem infinitam esse posse possibile optimum, quamvis id, quod in qualibet temporis parte per totum Universum existit, non sit optimum. Fieri ergo posset, ut Universum melius semper procederet, si talis esset natura rerum, ut simul & semel optimum attingi non sit integrum. Verum problematis hujusmodi difficilis est dijudicatio.

203. Ait *Balius* (p. 1064.) quæstionem, an Deus res perfectiores, quam condiderit, condere potuerit, etiam esse difficillimam, & rationes in utramque partem militare validissimas. Sed, meâ sententiâ, perinde est, ac si quæreretur, an actiones Dei cum perfectissima sapientia, maximeque bonitate, consentiant. Res oppidò mira est, mutatis aliquantum terminis, dubia reddi ea, quæ, bene intellecta, sunt clarissima. Nec ratio-

rationes, in contrarium militantes, ullius sunt roboris, cum in sola defectuum adparentia fundentur, & objectio, qua *Balius* probare contendit, quod lex optimi veram Deo metaphysicam necessitatem imponeret, illusio mera est, e solo terminorum abusu profecta. Aliter alias sentiebat *Balius*, cum R. P. *Malebranchii* sententiæ, non multum hic a mea discrepanti, adplaudebatur. Sed, postquam *Antonius Arnaldus Malebranchium* scriptis impetivit, mutavit mentem *Balius*, & suspicandi ratio est, dubitandi propensionem, in ipso cum ætate crescentem, non parum ad hanc mutationem contulisse. Vir sine dubio magnus fuit *Arnaldus*, & auctoritatis ejus haud parvum est momentum, nec pauca bene notavit in suis Libris adversus *Malebranchium*, sed immerito oppugnavit ea, quæ præclarus ille Scriptor nostris de optimi regula jam dictis adfinia docuit.

204. Scilicet excellens Librorum de Inquisitione Veritatis Auctor, a Philosophia ad Theologiam transiens, denique Tractatum insignem edidit de Natura & Gratia, in quo more suo ostendit (quemadmodum a *Balio* in Cogitationibus diversis circa Cometas, cap. 234. explicatum est) eventus, e legum generalium executione prodeuntes, non esse objecta voluntatis alicujus divinæ particularis. Verum quidem est, eum, qui vult rem aliquam, velle etiâ quodammodo omnia, illi rei necessario adnexa, & consequenter Deum leges generales velle non posse, quin etiam quodammodo velit omnes particulares effectus, inde necessario pullulatos: sed semper etiam verum manet, effectus illos particulares propter se, sui que gratia, non intendi, quod ipsum significatur, dum dicitur, eos *voluntate particulari* & directa non intendi. Extra omne dubium est, quin Deus, extrorsum acturus, modum agendi elegerit, ente summe perfectio dignum, hoc est, infinite simplicem & uniformem, & nihilominus infinite fecundum. Immo concipi potest, juxta *Malebranchium* (xxx), quod hic per *voluntates generales* agendi modus, quamquam ex illo oriri deberent aliqua superflua, (immo mala, si seorsim fumantur, quod addo) potior Deo vilis sit modo magis composito, magisque regulari

M m 3.

(xxx) Aliquando, scribit ill. *Bilfingerus de Orig. mali*, p. 156. §. 216. *Malebranchio* id vitio Eruditi vertunt, soli viarum simplicitati virum ingeniosissimum adtendisse: id non arbitror, neque exclusam memini fecunditatem; simplicitati, patem, ideo insistere, quod ante ipsum disertè illam non urgerint Eruditi, & momentum trahat tamen, ceterum supposuisse multitudinem finium eandem, quam alii viis longioribus & anfractuosis obtineri supponant. Conjecturæ certitudinem historiam monstrat idem *Vir ill.* in Dilucid. Phil.

lof. §. CXXXV. not. ** prolato ex *Diario Parisino*, A. 1705. d. 20. Apr. p. 390. loco, *Malebranchium* concernente: *Qu'assim que Dieu voulant créer, choisît avec sagesse dans tous les ouvrages possibles un ouvrage plutôt qu'un autre, il faut, non que l'ouvrage soit le plus parfait en lui-même, qui se puisse; mais, que le composé de l'excellence de l'ouvrage, & de la sagesse des voyes, soit tel, qu'il porte davantage le caractère des attributs divins, que tout autre ouvrage joint à toute autre voye.* Conf. *ibid.* §. 210.

teris eventibus distinguantur; namque rationes ordinis, naturali superioris, ad miracula perpetranda Deum permovent. Unde nollem cum *Malebranchio* dicere, Deum legibus generalibus derogare, quotiescumque ordo exigit; neque enim uni legi derogat, nisi per aliam legem magis adplicabilem, &c, quod ordo postulat, non potest non esse conforme regulæ ordinis, quæ ex legibus generalibus infima non est. Miraculorum (rigidissimè sumtorum) character est, ut per rerum conditarum naturas explicari non possint. Quare, si Deus legem generalem conderet, vi cuius corpora se mutuò adtraherent, ejus executionem, nisi per miracula perpetua, obtinere non posset. Pariter, si Deus corporum humanorum organa vellet animæ voluntatibus conformari, juxta *systema causarum occasionalium*, hæc quoque lex non, nisi per miracula perpetua, executioni mandaretur.

208. Itaque existimandum est, inter regulas generales, non absolutè necessarias, a Deo eligi illas, quæ magis naturales sunt, quarum ratio faciliùs reddi potest, & quæ ad reddendam etiam aliarum rerum rationem magis conducunt. Atque hoc absque dubio omnium pulcherrimum est, & maximè placet; & quamvis *Systema harmonia præstabilitæ* non aliundè necessarium foret, uti certè est, dum miracula superflua removet, Deus illud elegisset, quia maximè harmonicum est. Viæ Dei simplicissimæ sunt, maximeque uniformes: nempe quia regulas eligit, mutuò se quam minimum limitantes. Sunt etiam *fecundissimæ* omnium, spectata *simplicitate viarum*. Perindè ac si dicas, ædificium fuisse optimum omnium, quæ eadem expensâ fieri potuerunt. Immo possunt hæc duæ conditiones, simplicitas atque fecunditas, ad unicam reduci, videlicet quòd possibilem maximam perfectionem producat, & hoc pacto R. P. *Malebranchii* Systema in meum recidit. Nam si effectus supponeretur major, viæ autem minùs simplices, censéo posse dici, quòd, omnibus computatis atque perpenlis, effectus ipse foret minùs magnus, habitâ ratione non modò effectûs finalis, sed etiam effectûs medii. Nam sapientissimus facit, quoad potest, ut *media* sint quodammodo *fines*, hoc est, desiderabilia, non solum quia *faciunt*, sed etiam quia *sunt*. Viæ magis compositæ nimium fundi, nimium spatii, nimium loci, nimium temporis, occupant, quæ melius impendi potuissent (aaaa).

209. Jam si ad perfectionem summam omnia reducantur, ad nostram legem optimi fit reditus. Perfectio enim complectitur non solum *bonum morale* & *bonum physicum* creaturarum intelligentium, sed etiam *bonum* illud, quod non nisi *metaphysicum* est, quodque creaturas ratione destitutas

(aaaa) Hæc ill. Viri verba sua quoque facit in tractatione hujus materiæ ill. *Bilfingerus* de Orig. Mali, §. 215. ubi ita concludit: Sapientem dic esse, qui eun-

dem finem obtineat brevius; esse, qui medio eodem plus obtineat; magis igitur & illum, qui breviori viâ plus finium obtineat.

tas etiam respicit. Unde efficitur, malum, quod in creaturis rationalibus superest, evenire solum concomitanter, nec per voluntates antecedentes, sed per voluntatem consequentem, tanquam involutum in opere sive idea possibili optima; bonum autem metaphysicum, omne complectens, est causa, cur dandus aliquando locus sit malo physico, maloque morali, uti plus simplici vice explicavi. Ab hoc Systemate non multum alieni fuisse Stoici veteres comperiuntur, ut *Belius* ipse advertit Dictionari Articulo *Chrysippus* litt. T. Juvat ejus verba referre, ut eum sibi quandoque opponamus, & ad præclaras sententias, olim a se adsertas, reducamus. *Chrysippus* (inquit, pag. 939.) in suo de Providentia Opere banc inter alias questionem examini subiecit: an natura ipsa rerum, vel providentia, mundi & generis humani conditrix, morbos etiam, quibus homines obnoxii sunt, produxerit? Respondet, primum naturæ finem non fuisse, homines reddere morbosos, id enim bonorum omnium causæ minime congrueret; sed, dum magna multa optimè ordinata & utilissima molitur ac producit, comperit, adnasci quædam inconvenientia, atque adeò hæc primigenio ejus consilio & scopo non fuisse conformia; occurrerunt enim in serie operis, & tanquam consularia duntaxat exstiterunt. Quod corporis humani formationem adinet, inquebat *Chrysippus*, subtilior idea, ipsaque adeo utilitas operis, exigebant, ut caput ex ossiculorum tenuium textura constaret, sed ex hoc ipso illud capiti incommodum ingruerat, quod iñtibus non posset resistere. Parabat natura sanitatem, simulque debui ostium aperiri morbis, quasi concomitanter. Eadem est de virtute ratio; actio directa naturæ, quæ virtutem progeniit, vitia concomitantia preparavit. Verbum verbo non reddidi, quare ipsa Auli Gellii verba Latina subdo, in commodum eorum, qui hanc linguam callent. (*Aulus Gellius* Lib. 6. cap. 1.) Idem *Chrysippus* in eod. Lib. (quarto, » πρὶ πρὸναιας) tractat consideratque, dignumque esse id quæri putat, » » αὶ τῶν ἀνθρώπων νόσους καὶ φθῶν γίνονται, id est, naturæ ipsa rerum, vel » providentia, quæ compagem hanc mundi & genus hominum fecit, mor- » bos quoque, & debilitates, & ægritudines corporum, quas patiuntur » homines, fecerit. Existimat autem, non fuisse hoc principale naturæ » consilium, ut faceret homines morbis obnoxios. Nunquam enim hoc » convenisse naturæ auctori, parentique rerum omnium bonarum. Sed » quum multa, inquit, atque magna gigneret pareretque aptissima & » utilissima, alia quoque simul adnata sunt incommoda, iis ipsis, quæ » faciebat, coherentia: eaque non per naturam, sed per sequelas quas- » dam necessarias facta dicit, quod ipse adpellat καὶ παρακοῦντα. Sicut, » inquit, quum corpora hominum natura fingeret, ratio subtilior, & » utilitas ipsa operis, postulavit, ut tenuissimis minutisque ossiculis caput » compingeret. Sed hanc utilitatem rei majoris alia quædam incommo- » ditas extrinsecus consecuta est, ut fieret caput tenuiter munitum, & » iñtibus offensionibusque parvis fragile. Proinde morbi quoque & ægri- » tudines

› tudines partæ sunt, dum salus paritur. Sic hercle, inquit, dum virtus › hominibus per consilium naturæ gignitur, vitia ibidem per adfinitatem › nata sunt. Non arbitror, (addit Bælius) hominem ethnicum, lapsus primi hominis ignarum, quem non, nisi revelatione, discere potuimus, quique vera miseriarum nostrarum origo est, quidquam rationi magis consentaneum dicere potuisse: quodsi ejusmodi plura Operum Chrysippi fragmenta, aut potius, si ipsa Chrysippi Opera exstarent, meliorem de elegantia Viri ingenio opinionem haberemus.

210. Nunc conversam in Bælio mutato scenam videamus: Postquam in Responsione ad Quæstia Provincialis, cap. 155. (pag. 962. Tom. 3.) retulisset hæc Jaquelotii verba, quæ mihi valde probantur: *Ordinem Universi mutare res est momenti infinite majoris, quam hominis probi prosperitas. Addit: Hæc cogitatio habet aliquid, quod aciem oculorum præstringit: P. Malebranchius eam in pulcherrima luce collocavit, & Lectoribus quibusdam persuasit, Systema simplex & fecundissimum sapientiæ Dei convenire magis, quam Systema magis compositum, & proportionem spectata minus fecundum, sed præveniendis anomalis magis idoneum. Bælius e numero eorum fuit, qui hoc pacto nodum a Malebranchio mirabiliter solvi censuerunt, (Bælius ipse loquitur) sed vix acquiescere his potest, qui Libros Arnaldi adversus hoc systema legerit, & vastam immensamque Entis perfectissimi ideam perpenderit. Hæc ideâ docemur, nihil esse Deo facilius, quam opus simplex, fecundum, regulare & simul creaturis omnibus commodum, designare & exequi.*

211. Cum olim in Gallia versarer, Dialogum Latinum a me conscriptum de causâ mali, deque justitia Dei, cum Arnaldo communicavi, idque non modò ante inchoatas ipsum inter & R. P. Malebranchium contentiones, sed etiam ante vulgatum de inquirenda Veritate Librum. Eo Dialogo principium illud, quod hic a me propugnatur, nempe, peccatum ideò permissum fuisse, quia in optima Universi idea involvatur, jam tunc usurpabam; nec eo efferari visus est Arnaldus. Sed subnatæ deinde cum Malebranchio contentiunculæ talia adtentius expendendi, severiusque dijudicandi, anam ei præbuerunt. Interim non usquequaque placet mihi modus, quo rem hic exprimit Bælius, nec opinor, Systema magis compositum, minusque fecundum, præveniendis anomalis magis admodum esse posse. Regulæ sunt voluntates generales, & quo plures observantur regulæ, eo plus obtinetur regularitatis; simplicitas fecunditasque sunt scopus regularum. Si opponas, Systema valdè uniforme fore sine anomalis, respondeo, ipsam uniformitatem nimiam fore anomalis genus, & harmoniæ regulas offensuram. Et citbarædus ridetur chorda qui semper oberrat eadem. Censeo itaque, Deum sequi posse ideam simplicem, fecundam, regularem; sed non arbitror, eam, quæ optima maximeque regularis est, simul esse semper creaturis omnibus commodissimam, & hoc

hoc a posteriori colligo; nam illa, quam Deus elegit, talis non est. Id ipsum verò etiam a priori ostendi, in exemplis e Mathesi petitis, quorum unum suppeditabo. Origenista aliquis, qui creaturas omnes rationales demum fore felices volet, facilius adhuc acquiescet. Dicit, uti de passionibus hujus temporis dicit Apostolus, ærumnas, finem habituras, non posse cum æterna felicitate comparari.

212. Illud hac in re fallit, uti aliàs notavi, quòd facile existimemus, id, quod in toto optimum est, etiam esse inter possibilia omnia optimum in partibus singulis. Sic enim in Geometria differimus, ubi de maximis & minimis agitur. Si via ab A ad B est possibile omnium brevissima, & hæc via transit per C, necesse est, hanc viam ab A ad C, partem illius, etiam esse possibile omnium brevissimam. Verum a quantitatis consequentia non semper bene procedit ad qualitatem, uti nec ea, quæ ab æqualibus ducitur ad similia. Æqualia namque sunt, quorum quantitas est eadem, & similia, quæ secundum qualitates non differunt. B. Sturmius (bbbb), celebris Altorfii Noricorum Mathematicus, cum in Belgio ageret juvenis, Libellum edidit inscriptum: *Euclides Catholicus*, in quo, hortatu B. Erhardi Weigeli, sui quondam Præceptoris, exactas & generales in rebus non Mathematicis regulas tradere conabatur. In hoc libro transfert ad similia, quod de æqualibus ab Euclide fuerat enunciatum, & hoc axioma proculd: *Si similibus addas similia, tota sunt similia*; sed ad novam hanc regulam vindicandam tot limitationibus opus fuit, ut satis fuisse futurum arbitror, si statim cum restrictione dixisset: *si similibus similia addas similiter, tota sunt similia*. Hinc etiam crebrò postulare solent Geometræ non tantum similia, sed & similiter posita.

213. Discrimen hoc inter quantitatem & qualitatem etiam in re præfenti elucescit. Pars viæ brevissimæ inter duo extrema est etiam via brevissima inter extrema hujus ipsius partis: sed pars totius optimi non necessario est optimum, quod ex hac parte effici poterat; cum pars rei pulchræ non semper pulchra sit, nam ex toto extrahi, vel in toto sumi modo irregulari potest. Si bonitas & pulchritudo semper in aliquo absoluto & uniformi consisterent, uti extensio, materia, aurum, aqua, aliaque corpora, quæ homogenea vel similia supponuntur; dicendum esset, partem boni & pulchri fore bonam & pulchram, uti est ipsum totum, cum pars quælibet semper similis toti foret; sed aliud est in relativis. Exemplum, e Geometria depromptum, mentem meam declarabit.

214. Est quædam Geometriæ species, quam Jungius (cccc) Hamburgensis,

N n 2

(bbbb) Jo. Christoph. Sturmius, Prof. Phys. & Math. Altorf. natus A. 1635. Neoburg. denatus Altorf. 1703. V. vitam ejus in Historia Biblioth. Fabricianæ, P. V. p. 439. 440.

(cccc) Joach. Jungius, A. 1587. natus, obiit 1657. d. 23. Sept. Scripsit inter alia multa Geometriam Empiricam, ab ill. Viro hic citatam, qui eum aliàs Virum verè philosophum salutat, in Coll. Epp. Kortholt. T. II. p. 86.

genſis, Vir inter ævi ſui præſtantiffimos meritò numerandus, *Empiricam* nuncupabat. Utitur illa experientiis demonſtrativis, & plurimas *Euclidis* propoſitiones, eas præcipue, quæ duarum figurarum æqualitatem ſpectant, comprobat, ſecundo unam in fruſta, eaque rursùs jungendo ad conſtruendam alteram. Hac ratione ſi duorum laterum trianguli reſtanguſi quadrata in partes feces, uti oportet, & has partes debito modo ordines, fiet inde quadratum hypothenuſæ, & hoc eſt quadrageſimam ſeptimam Libri primi *Euclidis* propoſitionem empiricè demonſtrare. Jam poſito, quòd horum fruſtorum, e duobus quadratis minoribus exciſorum, aliqua intercidant, deerit aliquid quadrato majori, inde efformando, & compoſitum illud defectuoſum non modò non placebit, ſed potiùs erit inſigniter deforme. Quodſi fruſta, quæ remanſerunt, & compoſitum illud vitioſum conſtruunt, abſque reſpectu ad majus iſtud quadratum, ad quod conſlandum adhibenda erant, ſumerentur, aliter omninò coordinari inter ſe deberent, ut compoſitum inde tolerabile conſlaretur: ſed ſimul atque fruſta illa deperdita rursùs comparuerint, & compoſiti vitioſi lacunam repleverint, prodibit inde res quædam pulchra atque regularis, nempe majus quadratum integrum: & compoſitum hocce completum tolerabili illo compoſito longè pulchrius erit, quod ex ſolis fruſtis non deperditis coaluerat. Compoſitum completum Univerſo planè integro reſpondet; vitioſum, quod eſt completi pars, parti Univerſi, in qua defectus deprehendimus, a rerum Auctore toleratos, quia cæteroqui, ſi vitioſam hanc partem reformare, ac compoſitum inde tolerabile efformare voluiſſet, totum ipſum non æquè fuiſſet elegans; nam vitioſi compoſiti partes, meliùs diſpoſitæ ad conſlandum ex illis tolerabile compoſitum particulare, non potuiſſent adhiberi, ut oportet, ad compoſitum totale perfectumque conſtruendum. Hæc per tranſennam videbat *Thomas Aquinas*, dum dixit: *Ad prudentem gubernatorem pertinet, negligere aliquem defectum bonitatis in parte, ut faciat argumentum bonitatis in toto.* (*Thom. contra gent. Lib. 3. cap. 71.*) *Thom. Gaſakerus* (dddd) in notis ad Librum *Marci Aurelii*, (*Lib. 5. cap. 8. apud Bælium*) citat etiam Auctorum loca, dicentium, ſæpè

(dddd) *Thomas Gaſakerus*, Londini natus A. 1574. 4. Sept. denatus Cantabrigiæ A. 1654. d. 27. Jun. fuit eruditiffimus Theol. & Criticus, plurimæque ſcripſit, inter quæ quidem eminet ipſius ſæctus quadraginta annorum, *M. Antoninus*, novâ verſione donatus, diſtinctus ſectionibus, prolegomenis luculentis de Philoſophiæ Moralis Stoicæ præ Epicureorum dogmatis præſtantia, teſtimoniis de Auctore copioſis & ſelectis, locorum parallelorum & variarum lectionum diligenti ad oram no-

tatione, & uberrimo atque elaboratiſſimo commentario illuſtratus, qui Stoicorum de moribus præceptorum ſcitorumque quoddam veluti copię cornu præſtare lectori poteſt, & acutis in omne genus ſcriptorum, etiam ſacrorum, obſervationibus, veluti gemmis, eſt diſtinctus, &c. Cantabrig. 1652. 4. dein Londini A. 1699. 4. & cum *Andr. Dacerii* obſervationibus additis 1707. 4. optimè Trajecti A. 1697. fol. curâ Cl. *Hermani Wiſſii*. Habemus etiam ed. Oxon. Græco-Lat. 1680. 12. & 1704. 8.

ſæpè malum partium eſſe bonum totius.

215. Nunc ad inſtantias *Bæli* redeamus: fingit ille animo Principem (p. 963.) qui urbem conditurus, ex pravo judicio magnificam illam, & architecturâ audaci ſingularem, quam incolis uſquequaque commodam, eſſe malit. At ſi hic Princeps verè magnanimus foret, opus commodum magnifico præferret. Ita quidem judicat *Bælius*: crediderim tamen ego, contingere aliquando poſſe, ut palatii ſtructura elegans quorundam e famulitio commodis jure meritoque præferatur. Sed fateor, ædificium, quantumvis concinnum, ſi incolis morbos adferat, vitioſum fore, modò habita ſimul ratione elegantix, commoditatis atque valetudinis, melius aliquid conſtrui potuiſſet. Fieri namque poteſt, ut hæc omnia ſimul obtineri nequeant, utque arcem, quæ ſi ad boreale montis latus, quod ſalubrius habetur, exſtruatur, inconcinna prorsùs & inamœna eſſe debeat, ad meridiem præſtet collocari.

216. Obijcit præterea *Bælius*, verum quidem eſſe, quòd Legislatores noſtri nunquam leges, ſingulis privatis commodas, excogitare poſſint, *Nulla lex ſatis commoda omnibus eſt; id modò queritur, ſi majori parti & in ſummam prodeſt.* (*Cato ap. Livium L. 34. circa init. (eeee)*). Sed hujus rei cauſam eſſe, quia illi ob circumſcriptam ingenii ſui perſpicaciam coguntur ad leges confugere, quæ, penſitatis omnibus, utiles magis ſunt, quàm noxiæ. Quorum nihil in Deum cadere poteſt, utpote qui potentia intelligentiaque non minùs, quàm bonitate ac vera magnitudine, infinitus eſt. Reſpondeo, cum Deus optimum poſſibilem eligat, nullam ei perfectionum ſuarum limitationem obijci poſſe, & in Univerſo non modò bonum eſſe malo potius, ſed etiam malum ipſum augendo bono prodeſſe.

217. Obſervat etiam, Stoicos ex hoc principio impietatem quandam hauſiſſe, dum ferenda æquo animo mala eſſe dicebant, utpote neceſſaria non ſolum ſanitati & integritati Univerſi, ſed etiam felicitati, perfectioni, & conſervationi Dei, illud gubernantis. Quod *Marcus Aurelius* Imperator Soliloquiorum libro quinto, capite octavo, expreſſit. *Duplici ratione* (inquit) *diligas oportet, quidquid venerit tibi, altera, quod tibi natum & tibi coordinatum, & ad te quodammodo adfectum eſt; altera, quod Univerſi Gubernatoris proſperitatis & conſummationis, atque adeo permanſionis ipſius procurandæ* (*τὴν ἐνοχίαν καὶ τὴν συντελείαν καὶ διμμενὴν αὐτῆς*) *ex parte cauſa eſt.* Non admodum, fateor, rationi contentaneum eſt hoc magni illius Imperatoris præceptum, qui alioqui multa præclara præcepit. Illud, *diligas oportet*, (*ἐργάζου χρεὶν*) nihil valet; neque enim ideo res quæpiam amabilis evadit, quia neceſſaria eſt, aut alicui deſtinata vel adfecta: nec, quod mihi malum eſſet, ideo malum eſſe ceſſabit, quia Domino meo bonum eſt futurum, niſi bonum iſtud in me redundet. Quod bonum

(eeee) Cap. 2.

N n. 3

eſt

est in Univerſo, ex eo inter cætera cernitur, quòd generale bonum reapſe fiat bonum eorum proprium, qui boni omnis auctorem diligunt. Sed Imperatoris huius & Stoicorum error primarius in eo ſitus erat, quòd Univerſi bono delectari Deum debere putabant, quia Deum tanquam Mundi animam concipiebant. Nihil noſtro dogmati cum errore iſto commune eſt. Deus, juxta nos, eſt *Intelligentia Extramundana*, uti *Martianus Capella* (fffff) eum vocat, vel potius *Supramundana*. Præterea Deus agit, ut beneficiat, non ut ſibi benè ſit. *Melius eſt dare, quàm accipere*: Beatitudo ejus ſemper perfectæ eſt, augmentique, ſive intùs, ſive foris, incapax.

218. Veniamus ad præcipuam objectionem, quam in nos, *Arnaldo* duce, *Balius* intorquet. Bicornis ea eſt; contendunt enim, aut Deum eſſe neceſſitati obnoxium, & neceſſariò agere, ſi optimum creare teneatur, aut ſaltem futurum fuiſſe impotentem, ſi aptiorem ad peccata, aliaque mala, excludenda viam reperire non potuiſſet. Hoc qui objicit, eo ipſo negat, hoc Univerſum eſſe optimum, & Deum in optimum ferri debere. Multis in locis huic argumento fecimus quòd ſatis eſt, & Deum non poſſe non producere optimum probavimus; quo poſito, ſequitur, mala, quæ nos experimur, non potuiſſe cum ratione ex Univerſo excludi, quoniam ea illi inſunt. Videamus nihilominùs, quid egregii hi Duumviri nobis opponant, aut potiùs videamus, quid objiciat *Balius*, qui ſe ex *Arnaldi* ratiociniis profeciſſe profitetur.

219. *Fierine poſſet* (ait cap. 151. Reſponſ. ad Provinc. Tom. 3. pag. 890.) *ut natura illa, cujus bonitas, ſanctitas, ſapientia, ſcientia, potentia, ſunt inſinitæ, quæ virtutem amet ſummè, & ſummè vitium oderit, uti ejus idea clara diſtinctaque nobis oſtendit, & omnis ferè Scripturæ pagina teſtatur, nullam in virtute rationem, ſiſtens ſuis obtinendis congruam proportionatamque, reperire potuerit? Fierine poſſet, ut hanc ei rationem ſuppeditaverit ſolum vitium? E contrario potiùs credidiſſemus, nihil huic naturæ convenire magis, quàm virtutem in opere ſuo conſtabilitate, vitio prorsùs excluſo. Balius hic juſtos excedit limites. Concedo vitium aliquod cum optima Univerſi idea coherere, non tamen ipſi largior, quòd Deus nullam viam aut rationem, ſiſtens ſuis adcommodatam, in virtute reperire potuerit. Hæc obſectio locum haberet, ſi virtus nupſiam, vitium ubique dominaretur. Dicit, ſatis eſſe, quòd vitium regnet, & virtus, cum vitio comparata, valde ſit modica & infrequens. Sed hoc ipſum nunquam ei largiar, ac reverà arbitror, ſi res ritè perpendatur, in Creaturis ratione utentibus, quarum pauciſſimæ nobis notæ ſunt, longè plus eſſe boni, quàm mali moraliſ.*

220. Immo nec inter homines quidem tantum eſt huius mali, quantum paſſim dicitur: ſoli homines malignæ indolis, aut ærumnis effecti miſanthropi,

(fffff) De eo locuti ſumus in Vita §. L.

miſanthropi, qualis ille *Luciani Timon* (ggggg), pravitatem ubique inveniunt, & optimas quaſque actiones ſiniſtris interpretationibus depravant: de iis loquor, qui de induſtria id faciunt, ut malas inde ſequelas eliciant, ſuiſque criminibus patrocinentur, quibus vita ipſorum turpificata eſt; ſunt enim nonnulli, qui ingenii ſolum oſtendendi gratià id faciunt, quod in *Tacito* culpatum fuit. Hoc ipſum *Carteſius*, (in quadam Episto-la) reprehendit in *Hobbeſii Libro de Cive*, cujus tum temporis pauca duntaxat exemplaria lucem viderant inter amicos diſtribuenda, ſed qui in altera editione, quam habemus, Auctoris ipſius adnotationibus auctior prodiiit (hhhhh). Nam licet *Carteſius* Librum hunc acuti Viri opus eſſe fateatur, obſervat tamen in eo principia quædam, eſſe atque periculoſiſſima, eo quòd vel homines omnes improbos eſſe ponat, vel eis improbitatis anſam præbeat (iiii). *B. Jacobus Thoſaſius* in elegantibus, quas edidit, Philoſophiæ practiçæ tabulis (kkkkk) aſebat, *παρων ψιδος*, principium errorum Libri huius Hobbeſiani eſſe, quod *ſtatum legalem pro naturali* ſumat, hoc eſt, quod ſtatu corruptus ei ſit pro menſura & regula, cum potiùs convenientiorem hominum naturæ ſtatum, quem *Ariſtoteles* ſpectavit,

(ggggg) Præter *Lucianum Timonem* etiam miratur *Suidas*, *Cicero* Tuſc. IV. c. 11. de Amicitia c. 24. *Plutarchus* in *Alcibiade* & *Antonio*. *Lucianus* quidem in *Dialogo Timon* à *Μισανθρωπία* perſtringit ineptam divitiarum cupiditatem, perverſos divitum mores, proſuſionem, luxum, aſperitatem, ſaltum, avaritiã, divitias denique ipſas indignis ferè obvenientes, & improbos adlèntatores. Exſtat *Dialogus* in ed. Amſt. 1687. 8. vol. 2. T. 1. p. 51-167. Separatim cum notis edidit *Lambertus Barlaeus*, Lugd. B. 1652. 8. & *Tan. Faber* Pariſ. 1655. 4. V. *Fabric. Biblioth. Gr. L. IV. c. XVI.*

(hhhhh) Prima ejus editio, inter amicos diſtribuenda, erat Pariſienſ. 1642. 4. poſt auctior prodiiit Londin. 1655. 12. & Amſt. 1657. ap. *Ludovicum* & *Danielem Elzevirios*. Tribus autem partibus conſtant hæc *Elementa Philoſophiæ de Cive*, quatuor prima capita hominem ſiſtunt in ſtatu libertatis, ut hominem, decem ſubſequentia eundem ſub imperio, ut civem, quatuor reliqua, ut Chriſtianum.

(iiii) *Ricard. Cumberland*, de Legibus Naturæ, ubi *Elementa* citata reſutare adnuitur, ed. 2da Lubec. 1683. pag. 390. Faciunt huc inprimis omnia illa, quæ in

omnes homines *Hobbeſius* dixit probra, dicta etiam ſunt in ſumma imperia cujuscumque generis, atque adeò in ipſos reges, ideoque etiam in noſtrum regem. Ipſi enim reges humanam naturam non exuerunt, cum induebant purpuram. Immo regum natura manet, qualis eſſet, ſi nulla unquam civitas, aut regnum, pactis Hobbeſianis conſtitueretur. Tantum ſcilicet ab eſt, ut ab iis mutetur principis animus in melius, ut apertè doceat Hobbeſius illis eum non obligari, de *Civ. cap. 7. §. 12.* adeò ut nullam civibus injuriam facere poſſint, quantumcumque ipſos læſerint, §. 14. Itaque quæ in homines univerſaliter tanquam naturaliter & neceſſariò vera dixit, & pro fundamentis doctrinæ ſuæ civilis poſuit, ſcil. eos lupos, urſos & ſerpentes (qui ultra ſamem rapaces non ſunt, & non niſi laceratù ſæviunt,) ſævitia & rapacitate ſuperare, *Libro de Homine cap. 10.* naturamque eos diſſociaviſſe, & ad mutuam eodem aptos produxiſſe, *Leviath. cap. 13.* aliaque id genus multa. Hæc, inquam, omnia impingunt in regiam majeltatem, &c. conf. ſupr. §. 172.

(kkkkk) Prodiere Lipſi. A. 1675. ultim. 1702.

vit, præ oculis habere debuisset. Nam secundum *Aristotelem* id naturale dicitur, quod perfectioni naturæ magis convenit, sed *Hobbesius* statum naturalem vocat eum, qui minus artis continet, fortasse non reputans, in humanæ naturæ perfectione artem ipsam includi. Verum hoc de voce dissidium, de eo scilicet, quid naturale dici possit, tanti non esset momenti, nisi *Aristoteles* & *Hobbesius* suo quique sensui juris naturalis notionem adligerent. Suprà dixi, in Libro de *falsitate virtutum humanarum* idem a me vitium observatum, quod *Cartesius* in *Hobbesiano* de *Cive* Libro observarat.

221. Sed ponamus in humano genere plus esse vitii, quam virtutis, uti reproborum numerus electorum numero potior esse ponitur; nullatenus tamen hinc sequetur, plus in Universo vitii miseriæque esse, quam virtutis ac felicitatis; immo judicandum potius contrarium, quia Civitas Dei quavis alia Republica possibili perfectior esse debet, utpote a Monarcharum omnium maximo optimoque condita, & assidue gubernata. Hac responsione confirmatur id, quod observavi suprà, dum de conformitate Fidei cum Ratione loquebar; videlicet objectionum paralogismos ex eo potissimum oriri, quod adparens cum vero confunditur: adparens, inquam, non quale ex adcurata factorum discussione emergeret, sed quale e nostrarum experientiarum tenuitate erutum est; iniquum enim foret, demonstrationibus Rationis, & Fidei revelationibus, adparentias tam mancas, tamque parum fundatas, æquiparare velle.

222. Cæterum, jam notavimus, virtutis amorem, & odium vitii, quæ ad procurandam virtutis, & impediendam vitii existentiam indefinitè tendunt, non esse, nisi voluntates antecedentes, qualis etiam est voluntas procurandæ felicitatis omnium hominum, & impediendæ omnium miseriæ. Et hæ voluntates antecedentes non, nisi partem, faciunt omnium voluntatum Dei antecedentium simul sumtarum, ex quarum summa resultat voluntas consequens, sive decretum, creandi optimi: & vi hujus decreti, amor virtutis felicitatisque creaturarum rationalium de se indefinitus, qui, quam potest longissimè, se protendit, modicas aliquas limitationes accipit, ob respectum boni generalis, quod præ oculis haberi debet. Et sic intelligendum est, quod Deus amet summè virtutem, & summè vitium oderit, & nihilominus vitium quoddam permitti debeat.

223. *Arnaldus* ac *Bælius* videntur contendere, quod hæc methodus explicandarum rerum, & stabiliendi inter omnia Universi systemata optimi, quod ab alio nullo superari queat, Dei potentiam circumscribat. *An rite perpexisti*, inquit *Arnaldus* ad *Malebranchium* (Animadversio in novum Systema Naturæ & Gratiæ. Tom. 2. pag. 385.) quod, dum talia proferis, primum Symboli Apostolici articulum convellendum suscipias, quo nos in Deum, Patrem omnipotentem, credere profitemur? (pag. 362.)

(pag. 362.) Quis, nisi se ipse excacare voluerit, contendere potest, ea administratione, quæ, nisi cum funesta illa æternæ hominum plerorumque perditionis adpendice, stare nequibat, bonitatem Dei manifestari magis, quam alia quavis administratione, qua si usus fuisset Deus, omnes salvandi fuerant? Et quia *Jaquelotius* a principiis, a me positus, minimè alienus est, *Bælius* ei paria objicit (Resp. ad Provinc. cap. 151. pag. 900. T. 3.) Hujusmodi enodationes (inquit) si adoptamus, evidentissimis, quas de entis summè perfecti natura habemus, notionibus remittere nuncium cogimur. Hæ quippe nos docent, omnia, quæ contradictionem non implicant, ipsi possibilia esse, atque adeo posse ab ipso salvari homines, quos tamen non salvat: quid enim contradictionis oriretur ex eo, quod numerus electorum major foret, quam nunc sit? Docemur præterea, illud, utpote summè beatum, nullas habere voluntates, quas exequi non possit. Quo igitur pacto percipiemus, velle Deum omnes homines salvos facere, nec tamen id posse? Lucem quærebamus, quæ nos iis expediret nodis, quibus constringimur, dum ideam Dei cum generis humani conditione comparamus, & ecce explanationes nobis obtruduntur, quæ nos in tenebras spissiores conjiciant.

224. Omnes istæ machinæ expositione jam a nobis data diffantur. Adsentior principio *Bælii*, quod etiam meum est, omne, quod contradictionem non implicat, esse possibile. Verum enim verò juxta nos, qui Deum quam fieri poterat optimum fecisse, aut melius, quam fecerit, nihil facere potuisse, adserimus, quique censemus, quod aliter de ejus universo opere judicare sit illius bonitatem aut sapientiam lædere; dicendum est, contradictionem implicare, ut efficiatur quidquam, quod bonitate superet ipsum optimum. Hoc enim perinde foret, ac si quis Deum ab uno puncto ad aliud ducere lineam breviorē rectā contenderet, idque negantes adscuaret everfi Fidei articuli, quo in Deum, Patrem omnipotentem, credimus.

225. Possibile infinitudo, quantumque sit, sapientiæ Dei, possibilia omnia cognoscentis, infinitudine major non est. Immo dici potest, quod, si sapientia hæc possibilia extensione non superat, cum objecta intellectus non queant ultra possibile progredi, quod aliquo sensu solum est intelligibile, superet tamen ea intentione, ob combinationes infinite infinitas, quas facit, & totidem reflexiones, quas super iis struit. Sapientia Dei, non contenta possibilia omnia complecti, ea ipsa penetrat, ponderat alia cum aliis, ut perfectionis imperfectionisque gradus, robur imbecillitatemque, bonum malumque, æstimet: ultra ipsas adeo combinationes finitas progressa, infinite infinitas instituit, hoc est, infinitas Universi series possibiles expendit, quarum quælibet infinitas continet creaturas; hacque ratione Sapientia divina omnia possibilia, jam prius separatim considerata, in totidem universalia systemata distribuit, quæ rursus singula cum singulis comparat: ex his denique comparationibus ac reflexionibus

xionibus resultat electio optimi inter hæc omnia possibilia systemata, quam sapientia demum statuit, ut bonitati plenè faciat, quod satis est; id quod reapse ideam sistit Universi actualis. Atque omnes hæ divini Intellectus operationes, quanquam ordinem aliquem, ac naturæ prioritatem, inter sese habeant, simul tamen omnes existunt, absque ulla prioritatem temporis.

226. Hæc adtentè consideranti obversaturam spero ideam magnitudinis perfectionum divinarum, & maximè sapientiæ bonitatisque Dei, longè aliam ab illa, quam habere possint ii, qui Deum quasi fortuito, ac temerè, & sine ratione, agentem faciunt. Nec video, quo pacto sententiam tam absconam effugere possint; nisi agnoverint, esse quasdam electionis divinæ rationes, easque rationes ab ejusdem bonitate desumptas: ex quo necessariò sequitur, id, quod electum fuit, præ cæteris omnibus, quæ neglecta sunt, bonitatis habuisse prærogativam, atque adeò possibilibus omnium fuisse optimum. Porro id, quod est optimum, bonitate superari nequit, neque Dei potentiam circumscribimus, dicendo, quòd impossibile nequeat efficere. Estne possibile, inquiebat *Balius*, ut idea nulla melior sit eà, quam Deus ad actum deduxit? Respondetur, id vel maximè esse possibile, immò necessarium, scilicet nullam esse: alioqui Deus illam prætulisset.

227. Et jam satis, opinor, confirmasse videmur, inter omnes Universi ideas possibiles unam cæteris omnibus meliorem, & a Deo infallibiliter electam fuisse. Sed *Balius* inde vult colligere, Deum ergò non esse liberum. En verba ejus (ubi supra, cap. 151. pag. 899.) *Cum verò disputare me credebam cum eo, qui Dei bonitatem potentiamque aequè, ac sapientiam, infinitas esse nobiscum poneret, video nunc, virum istum, ut propriè loquar, adsumere, quòd Dei bonitas atque potentia limitibus sat angustis coercetur.* Huic quidem argumento jam supra occurrimus: nullatenus arctamus Dei potentiam, cum eam ad maximum, ad omnia, contradictionem non implicantia, se protendere agnoscamus, sed nec arctamus ejusdem bonitatem, cum tendat ad optimum. At pergit *Balius*: *Nulla igitur in Deo libertas, sapientia sua necessitatur ad creandum, & ad creandum præcisè tale opus, & denique ad creandum præcisè per tales vias. Tres istæ servitutes fatum plus, quàm Stoicum, invehunt, efficiuntque impossibile, quidquid intra eorum spheram non continetur. Videtur Deus, secundum hoc systema, dicere potuisse, etiam antequàm hæc decreta formaret: non possum salvare hunc hominem, neque illum alium damnare, quippe vetor satis, non hoc mea permittit sapientia.*

228. Respondeo, Deum sua bonitate moveri ad creandum, ut se communicet: hæcque ipsa bonitas, sapientiæ juncta, movet eundem ad creandum optimum: hoc totam seriem, effectum viasque, complectitur. Ea movet, sed non necessitat, nec enim impossibile reddit, quod non facit eligi.

eligi. Id si *fatum* vocas, vocem istam usurpabis sano sensu, qui non adversatur libertati. *Fatum* (lllll), a *fando* ductum, significat loqui, pronunciare; significat judicium, decretum Dei, sententiam divinæ sapientiæ. *Dicere, quod quis rem quampiam facere non possit, solum quia facere non vult*, est abuti vocibus. Sapiens non vult, nisi bonum: hæccine servitus est, cum voluntas secundum sapientiam agit? Quis minus servus esse potest, quàm qui ex propria electione agit secundum rationis perfectissimæ normam? Dicebat *Aristoteles* (mmmmm), eum esse naturâ servum, qui prudentiâ caret, & rectore indiget. Servitus foris venit, & movet ad ea, quæ displicent, maximè verò ad ea, quæ cum ratione displicent; aliena vis, adfectusque proprii, nos servos efficiunt. Deus nunquam movetur ab ulla re, quæ extra ipsum sit, sed nec adfectibus internis obnoxius est, nec ad ea, quæ molestiam sibi creare possint, unquam adducitur. Videtur itaque *Balius* odiosa nomina rebus optimis imponere, & notiones evertere, dum statum maximæ perfectissimæque libertatis *servitutem* adpellat.

229. Etiam paullò antè dixerat (cap. 151. pag. 891.) *Si virtus, vel qualecumque aliud bonum aequè, ac vitium, finibus Creatoris adcommoda fuissent, Deus vitio primas nequitiam concessisset; oportuit ergò, vitium fuisse medium, quod unum adhibere Creator potuerit, ergò ex mera necessitate adhibitum fuit. Cum igitur gloriam suam diligat, non libertate indifferentia, sed necessariò, debet amare omnia media, sine quibus gloriam suam manifestare nequiret. Jam verò si vitium, quatenus vitium, unica fuerit via, seu medium, pertingendi ad scopum istum, fiet, Deum necessariò amare vitium, quatenus vitium est, quod sine horrore cogitari non potest, & revelationi ejus omnino repugnat.* Notat insimul, Doctores quosdam Supralapsarios (exempli gratiâ Rhetorfortium) negasse, quòd Deus velit peccatum, quatenus peccatum est, etsi faterentur, eum velle permissivè peccatum, in quantum est punibile & condonabile, sed objicit illis, actionem aliquam nec punibilem, nec condonabilem, esse, nisi in quantum vitiosa est.

230. *Balius* in verbis, jam adductis, falsum adsumit, & falsas inde

O o 2 con-

(lllll) V. Leibnitii *Diff. de Sulo Philo-sophico*. §. VII.

(mmmmm) *Politico*rum L. I. c. III. Est autem servus, is qui potest esse alterius, h. e. qui se spontè ac libenter alteri, quia id ex re & usu suo esse intelligit, submittit. Atque hæc una causa est, quare sit alterius: quia nempe talis a natura factus est, ut ei hoc sit utile, ut nimirum sit alterius: ex defectu nempe rationis, cujus vis profectò in nonnullis admodum

exilis est, ac vix adparet. Ideo, qui hac tenus est pariceps illius, ut cum imperatur aliquid ab eo, qui plus ratione valet, intelligere illud, ac præcipiens iussa possit exsequi, licet sponte sua quid sit facto opus, ex præscripto rationis nequeat dijudicare, eum esse servum dicimus naturâ: qui in hoc a belluis non multum abit. Ex Paraphrasi Heiniana, ed. Lugd. B. 1621. p. 33.

consequentias elicit: nec enim verum est, Deum amare necessario gloriam suam, si per hoc intelligatur, gloriam sibi necessario per creaturas procurare. Hoc enim si foret, hanc gloriam sibi semper & ubique procuraret. Decretum creandi liberum est: Deus in omne bonum fertur; bonum, immò optimum, eum ad agendum inclinat; sed nequaquam necessitat: nam ipsius electione non efficitur impossibile, quod non est optimum: non enim ea efficit, ut, quod Deus omittit, implicet contradictionem. Est itaque in Deo libertas, non solum a coactione, sed etiam a necessitate, immunis. Intelligo a necessitate metaphysica, moralis namque necessitas est, ut sapientissimus optimum eligere teneatur. Idem est de mediis, quæ Deus ad gloriam suam obtinendam deligit. Quod ad vitium adtinet, superius ostensum est, illud non esse objectum decreti divini, tanquam medium, sed tanquam conditionem *sine qua non*; & ideo duntaxat permitti. Pejus adhuc dicitur, quòd vitium sit medium unicum; ad summum enim foret unum e mediis, & quidem e minimis inter alia infinita.

231. *Aliam consequentiam horrendam vide*: (prosequitur *Balius*) *redit omnium rerum fatalitas, Deo non fuerit liberum, alia ratione ordinare evenita, quandoquidem via manifestandæ gloriæ suæ, quam elegit, ejus sapientiæ sola conveniat*. Jactata illa fatalitas, sive necessitas, non, nisi moralis, est, uti modò monstravimus, nec libertati præjudicat, quin potius optimum libertatis usum ponit, nec facit, objecta, quæ Deus non eligit, esse impossibilia. *Quid ergo fiet arbitrio libero hominis?* (subdit *Balius*) *Nonne factum & necessitas erit Adamum peccare?* Si enim non peccasset, unicum, quod Deus sibi necessario informarat *Systema*, disturbasset. Hoc iterum est abuti terminis; *Adamus*, liberè peccans, in ideis possibilitum a Deo videbatur, & Deus eum, qualem videbat, ad existentiam admittere decrevit: hoc decretum non mutat objectorum naturam, neque necessarium efficit id, quod in se ipso contingens erat, nec impossibile, quod erat possibile.

232. Pergit *Balius*: (pag. 892.) *Subtilis Scotus multo cum judicio adfirmat, si Deus indifferentiæ libertate careret, nullam creaturam hac libertatis specie posse gaudere*. Adsentior, modò non intelligatur indifferentiæ æquilibrii, in qua ratio nulla ad unam potius, quam ad alteram, inclinet partem *Balius* (infra cap. 168. pag. 1111.) agnoscit, id, quod *indifferentiam* adpellant, non excludere inclinationes & titillationes prævenientes. Sufficit ergò, necessitatem metaphysicam non inesse in actione, quæ libera dicitur, hoc est, sufficit, ut electio fiat inter plura possibilia (nnnnn).

233. Pergit adhuc: (cap. 157. pag. 893.) *Si Deus non libero bonitatis suæ.*

{nnnnn} Addit *Interpr. Lat.* (Et ita talis unque libertas in Deum cadit.)

suæ motu ad mundum condendum determinatus est, sed quia gloriæ suæ intererat, quam necessario amat, quamque solam amat, neque enim ab ejus substantia diversa est; & si amor, quo se ipsum amat, eum ad gloriam suam, via congruentissima manifestandam, necessitavit, & si denique lapsus hominis fuit illud ipsum medium, seu via; evidens est, lapsum hunc prorsus necessario evenisse, atque obedientiam, quam Protoplasti mandatis divinis præstare debebant, impossibilem fuisse. Idem semper vocum abusus. Amor quidem, quo se Deus amat, ipsi est essentialis, amor verò gloriæ suæ, aut voluntas ejus procurandæ, non item: amor sui ipsius minimè necessitavit eum ad actiones externas, hæ quippe liberæ fuerunt; cumque supplerent systemata possibilia, in quibus primi parentes peccaturi non fuerant, necessarium eorum peccatum non fuisse conficitur. Denique reapse dicimus id ipsum, quod hic *Balius* agnoscit; *Deum ad condendum mundum fuisse libero bonitatis suæ motu determinatum*; & addimus, eundem motum eum ad eligendum optimum induxisse.

234. Eadem responsio valet contra id, quod *Balius* ait (cap. 165. pag. 1071.) *Applissima ad finem quempiam obtinendum via est necessario unica*: (bellè dictum, in iis saltem casibus, in quibus Deus elegit) *ergò si Deus modo invincibili impulsus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc necessario adhibuit*. Impulsus quidem certò fuit, determinatus fuit, vel potius ipse se determinavit ad illam, sed id, quod certum est, non semper est necessarium, vel absolute invincibile; posset res aliter evenire, sed non evenit, idque ob causam. Deus inter diversa, quæ omnia possibilia erant, elegit: atque ita, si metaphysicè loquamur, eligere, aut facere, poterat, quod non fuit optimum; moraliter tamen loquendo, id non poterat. Comparatione Geometrica rem explicemus. Optima ab uno puncto ad aliud via (abstrahendo animum ab impedimentis, aliisque mediis considerationibus adventitiis) est unica, nempe tendens per lineam brevissimam, quæ recta est. Atqui infinitis tamen viis ab uno puncto ad aliud pervenitur. Nulla igitur necessitate lineam rectam insequi teneor; at quamprimum id, quod optimum est, eligo, hoc ipso determinor ad tendendum per brevissimam, quamvis non, nisi moralis, in sapiente sit necessitas; (unde sequentes consequentiæ concidunt: *ergò non potui facere, nisi quod fecit, ergò quod non evenit, nec unquam eveniet, est absolute impossibile*;) hæ, inquam, consequentiæ concidunt, cum, enim multa nec evenierint, nec eventura sint unquam, quæ tamen distinctè intelligi possunt, nec ullam contradictionem implicant, qua ratione dici poterunt absolute impossibilia? *Balius* ipse id confutavit loco quodam suprà citato, ubi Spinositas impugnat, agnovitque non semel, nihil esse impossibile, nisi quod contradictionem involvit: nunc verò stilum & terminos mutat: *Ergò Adami perseverantia in statu innocentie semper fuit impossibilis, ergò lapsus ejus erat absolute inevitabilis, etiam antecederet ad decretum Dei, nam contradictio-*

nem implicaret, Deum aliquid sapientia suae contrarium posse velle: in idem certè recidit, sive dicas: hoc est impossibile Deo: sive dicas: Deus id posset, si vellet, sed id velle non potest. Hoc est terminis aliquo sensu abuti, dum hic dicitur, potest velle, vult velle: potentia refertur hic ad actiones, quas vult. Interim tamen non implicat contradictionem, quòd Deus velit (vel directè, vel permissivè) rem quampiam, quæ contradictionem ipsa non implicat, & in hoc sensu dicere fas est, Deum posse eam velle.)

235. Verbo, ubi de rei possibilitate sermo est, non agitur de causis, quæ efficere possunt, ut res illa existat, aut impedire, ne existat, alioqui terminorum natura mutaretur, inutilisque redderetur distinctio inter possibile & actuale, uti faciebat Abalarus, & uti post illum fecisse Wilelfus videtur, quod illos in locutiones incommodas offensivæque, minimè sane necessarias, iniecit. Itaque, si quæris, sitne res aliqua possibilis, aut necessaria, & ei quæstioni considerationem eorum, quæ Deus vult & eligit, involvis, statum quæstionis mutas. Deus namque eligit inter possibilia, & idèò liberè eligit, neque necessitatur; tum demùm nulla foret electio, libertas nulla, si unicum tantum foret possibile.

236. Supereff, ut ad Bælii Syllogismos respondeam, ne quidquam negligatur eorum, quæ Vir tam eruditus obmovit. Exstant hi cap. 151. Responsonis ad Quæstia Provincialis, pag. 900. 901. Tom. 3.

PRIOR SYLLOGISMUS.

Deus nihil potest velle, quod amori necessario, quo fertur in suam sapientiam, adversetur.

Atqui salus omnium hominum adversatur amori necessario, quo Deus fertur in suam sapientiam.

Ergò Deus salutem omnium hominum velle nequit.

Major propositio per se evidens est, nemo enim quidquam potest, cujus oppositum est necessarium; sed minor transmitti nequit; nam licet Deus sapientiam suam amet necessariò, non tamen actiones, ad quas sapientia permovet, idèò liberæ non sunt, nec objecta, ad quæ sapientia non permovet, idèò possibilia esse desinunt. Præterea sapientia Deum permovet quidem, ut vellet salutem omnium hominum, sed non voluntate consequente seu decretoria. Hæc verò voluntas consequens cum nihil sit, nisi resultans e voluntatibus liberis antecedentibus, nec ipsa potest non esse libera.

237. ALTER SYLLOGISMUS.

Opus Dei sapientiæ dignissimum omnium complectitur inter alia peccatum omnium hominum, & æternam damnationem plerorumque hominum.

Atqui Deus vult necessariò opus omnium dignissimum suâ sapientiâ.

Ergò necessariò vult opus, quod inter cætera peccatum omnium hominum, & æternam plerorumque damnationem, complectitur.

Transeat

Transeat major, negatur minor. Decreta Dei semper sunt libera, quam Deus ad illa rationibus, in boni intuitu consistentibus, semper moveatur: nam a sapientia necessitari moraliter, obligari boni consideratione, est esse liberum, est non necessitari metaphysicè. Sola autem necessitas metaphysica, uti toties inculcavimus, repugnat libertati.

238. Superfedeo Syllogismos expendere, quos Bælius capite sequente (cap. 152.) contra Supralapsiariorum systema, & speciatim contra sermonem, in Colloquio Montis Pelicardi a Theodoro Beza, Anno MDLXXXVI. habitum, intorquet. Hi Syllogismi eodem ferè vitio laborant, quo jam a me discussi; fateor tamen, ipsum Beza systema minimè satisfacere. Et sanè Colloquium istud non, nisi ad exulcerandos partium animos valuit. Deus ad gloriam suam creavit mundum; ejus gloria, (si Beza (00000) audimus) non innotescit, nisi ejus misericordia justitiæque declaretur: hinc certos quosdam homines merè gratiùò declaravit ad vitam æternam, quosdam jussu judicio ad damnationem æternam. Misericordia præsupponit miseriam, justitia culpam, (addere poterat, quòd etiam miseria supponat culpam) Deus tamen, bonus cum sit, immò bonitas ipsa, creavit hominem bonum & justum, sed mutabilem, quique liberà voluntate sua peccare posset. Homo fortuitò, vel temerè, lapsus non est, neque per causas ab alio quodam Deo, juxta Manichæos, sed a providentia Dei constitutus, sic tamen semper, ut Deus culpæ non involvatur, quia homo non cogebatur peccare.

239. Hoc systema non admodum scitè excogitatum fuit, utpote demonstrandæ sapientiæ, bonitati justitiæque Dei, non valdè idoneum; & commodum hodie tantum non antiquatum est (ppppp). Si aliæ nullæ rationes profundiores suppetere, quæ Deum ad culpam, quæ miseriæ fons est, permittendam impulissent, nulla foret in mundo culpa, nulla miseria; quæ enim hic adducuntur, minimè sufficiunt. Misericordiam nempe suam impedienda miseria, justitiam verò impedienda culpa, promovenda pramiandaque virtute, luculentiùs declararet. Nec etiam adparet, quo pacto is, qui non solum homini dat posse labi, sed etiam circumstantias ita disponit, ut lapsum ejus adjuvent, in culpa non sit, nisi aliæ superiores, quæ illum huc adigant, rationes patrocinentur. At verò, quando mentè reputamus, a Deo, perfectè bono & sapiente, virtutem omnem, bonitatem, felicitatem, quantam idea Universi optima capere poterat, produci debuiffe; & malum in quibusdam partibus ad majus bonum totius quid conferre sæpè posse, facillè judicamus, Deum reprehendi non posse, quod cuidam infelicitati locum dederit, culpamque adeò permi-

(00000) Theodorus Beza, plurimis nominibus notus, Vezeliis natus A. 1519. d. 24. Jun. denatus A. 1605, d. 13. Oct. Vi.

tam ejus dedit A. Fayus A. 1606. (ppppp) Conf. Theod. §. 79-82.

permiserit. Hoc unico remedio suppleantur omnia, quæ cæteris systematibus defunt, quomodocumque demùm decreta ordinentur. Favit hisce jam cogitatis *S. Augustinus*, & de *Eva* dici potest, quod de *Mutii Scævola* dextra cecinit Poëta:

Si non errasset, fecerat illa minus.

- 240. Celebris Antistes Anglus, qui de origine mali Librum ingeniosum elucubravit, cujus loca nonnulla Responsonum ad Quæsitæ Provincialis Tomo altero *Balius* impugnavit, a quibusdam sententiis, a me hic adfertis, alienus esse, & ad potestatem despoticam quandoque recurrere videtur; putat enim, Dei voluntatem sapientiæ leges circa bonum malumque non sequi, sed potiùs ex arbitrario decreto facere, ut aliquid sit bonum vel malum: immò statuit, creaturæ voluntatem, in quantum est libera, non quia objectum ei bonum adparet, sed per determinationem purè arbitriam, ab objecti repræsentatione independentem, eligere, & eligendo facere, ut objectum sit bonum. Aliis tamen locis inspergit nonnulla, quæ meæ doctrinæ magis favere videntur, quàm talibus ipsiusmet placitis. Ait enim, *id, quod causâ infinitè sapiens & libera elegit, melius esse illo, quod non elegit.* Annon id est agnoscere, quòd bonitas sit objectum, & ratio divinæ electionis? hoc sensu optimè dicitur:

Sic placuit Superis; querere plura, nefas.

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI, PARS TERTIA.

ARGUMENTUM.

§. 241. **E**Xpedita causa morali mali moralis, pergit *Vir ill.* ad elucidandum malum physicum, quippè mali moralis adpendicem. Controversia de malo physico cum quæstione de mali metaphysici origine difficultates communes habet, in quo considerandum, ipsas quoque miseras & monstra ordini congruere, quamvis nos quidem conformitatis hujus modum necumque discernere non valeamus, planè uti in Mathematicis, quadam, quæ videntur anomala, ritè expensa, ordinatissima sunt pronuntianda. §. 242. Proponi hic potest series numerorum, in speciem prorsus irregularis, at qui seriei numerorum originem constitutionemque intellexerit, dare regulam poterit, quæ, ritè perspecta, seriem prorsus regularem esse, & insignes proprietates habere, demonstrabit. Idem est judicium ferendum de monstrorum anomalis, aliisque creditis in Universo defectibus. §. 243. Hoc sensu verum est *S. Bernardi dictum*: Ordinatissimum est, minus interdum ordinatè fieri aliquid. §. 244. Eàdem ratione se res habet cum aliis defectibus adparentibus. Quod in globi nostri cortice, quem solum ferè novimus, reperimus, ingentium quarundam conversionum effectus esse videtur. Verisimile, hunc globum aliquando prorsus fuisse ignitum, & rupes esse scorias, post magnam aliquam fusionem relictas. §. 245. Verisimile, post ignem, nihilo minorem a

Tom. I.

Pp

terra

terra & aqua vastitatem illarum esse⁹, donec, finitis hisce conversionibus, globus eam, quam nunc cernimus, faciem nactus est. Hæ inordinationes rebus ad statum, in quo nunc sunt, adducendis profuere. §. 246. At inter inordinationes non numeratur conditionum inæqualitas, nec requiritur omnia æquè perfecta esse. §. 247. Bælio non placet, quod vitii permissio in perturbationis legum motus evitandæ cura ex parte fundetur; fit id ob defectum conceptus de *Système harmonia generalis*, vi cuius duo, hinc causarum efficientiam, inde finalium, regna inter se parallela sunt. §. 248. Provocat idem ad miracula, modicum existimans auxilium extraordinarium, Evæ concessum, lapsum illius impediturum fuisse; Resp. Deum non debuisse aliud eligere Universum, cum elegerit optimum, nec adhibuisse miracula, nisi in eo necessaria; miraculis naturalem Universi ordinem immutari, cum tamen, ubi semel optimum *Système rerum electum* fuit, nihil, ac ne minimum quidem, in eo immutari possit. §. 249. Miracula, pergit Vir ill. esse duplicis generis; quædam a substantiarum invisibilium ministerio procurari posse, hæcque non esse miracula, nisi comparatè & intuitu nostri. §. 250. Bælio illos urgente, qui divinam circa malum creaturarum physicum administrationem, adhibitis rationibus particularibus, exculpant, quædam Vir ill. de sensu & perceptione brutorum præfatur; sed §. 251. eodem amplius querente, plussne boni, an mali physici sit in mundo? resp. in præsentia etiam vita bona malis, commoda incommotis esse potiora; bona nim. non in sola voluptate collocat, sed etiam in statu quodam medio, qualis est sanitas. §. 252. Addit, voluptatum usum nimis frequentem, magnitudinemque, malum fore maximum. §. 253. Dum Bælius, ut malum bono potius esse probet, Mottam Vajerium adlegat, dicentem, se ad vitam hanc redire semel mortuum recusaturum, si eandem iterum agere personam oporteret, resp. non recusaturum personam eam, quod esset mala, sed tantum quod non esset nova. §. 254. Inprimis voluptates animi hic considerandas putat ill. Auctor. eruditio illecebras habet, quas nemo cogitare potest, nisi qui eas degustavit. Exemplum Cardani. §. 255. Dolores etiam corporeos, quantumvis acutos, sapientis tranquillitatem minime interrumpere putarunt Stoici, Epicurei, Cartesius: quod quidem fieri posse non dubitat Vir ill. Exemplum Hispani servi, inter atrocissima tormenta triumphantis. §. 256. Exemplum populorum Americanorum, Huronum, Hiroquosiorum, Galibiorum. §. 257. Assissinorum, Calani, Uxorum in India cum maritis se comburentium. Præstare hanc animi corporisque firmitatem posset educatio, corporis opportune adfectiones, gaudium dominans rationi innixum, præsentisque animi medias inter distractiones usus. §. 258. Etiam inde efficitur, boni plus, quam mali præsto esse, cum tanto remedio non sit cæsus. Suffragatur inprimis Euripides, qui multus est in refellenda eorum sententia, qui bono malum potius esse clamitabant; in horum castris militat Plinius, Homerus, Diphilus, alique Poëtæ. §. 259. Ad bona

physica,

physica, de quibus hic sermo, refertur etiam sanias, cuius præstantiam dolor indicat, cum illa sumus orbat. §. 260. Ethnici malorum nostrorum rationem aliquam dederunt, dum animas luendorum scelerum causâ in hoc veluti corporis ergasululum conjectas tradiderunt, insimul statuentes, huius vitæ mala præteritæ & futuræ vitæ bonis compensari. Equidem, ait Leibnitius, ausim dicere, humanam vitam, adæquatis rationibus, esse plerumque tolerabilem, nosque, si considerationes, a Religione petita, accedant, ordine, a Deo constituto, posse contentos esse. §. 261. De Magnatum arumnis dum latè disserit Bælius, excutitur inprimis exemplum Augusti. §. 262. Laudatur Maimonides, qui boni præ malo valorem rectè agnovit. §. 263. Vindicatur Maimonidis locus a telis Bælianis. §. 264. In quæstione, an ærumnæ nostræ Deo sint in acceptis referendæ, etiam culpæ nostræ ratio haberi debet, contra quam Bælius existimat, qui Religioni rationem sive experientiam opponit. §. 265. Purgata semel permissione peccati, cætera mala, ut peccati effectus, non magnam difficultatem habent, nec ultra malum culpæ progredi tenemur, ut mali pænæ rationem reddamus. §. 266. Hæc malum pænæ a malo culpæ derivandi methodus præcipuè inservit ad reddendam rationem damnationis æternæ, mali omnium physicorum maximi. Ernesti Soneri Demonstratio contra æternitatem pænarum. Nitebatur in ea principio, quod nulla sit inter pœnam infinitam & culpam finitam proportio; sed dicendum, durationem culpæ causam esse durationis pænæ. §. 267. Ita respondent Theologi celebres, Gerhardus, Ursinus, Drexelius. §. 268. Juræus, Jaquelotius, quorum testimonium ipse nobis subministrat Bælius, quin & ipse Origenista Clerici. §. 269. Qui, dum docet, damnationem non nudè in peccato, sed in voluntaria impenitentia fundari, a Bælio culpatur: Leibnitius existimat, etiam in damnatis semper aliquam perseverare libertatem, quæ eos fontes faciat, uti & potentiam aliquam, etsi remoram, resurgendi, quamvis nunquam ad actum deducatur: remanere scilicet in damnatis æquè, atque in beatis, illum gradum libertatis, a necessitate, non item a certitudine, immunem. §. 270. Sententia Illustris Angli, de Origine mali scribentis, qui, juxta Bælium, e damnatis totidem insanos facit, qui in miseria sua, quam sentiunt, sibi ipsi plaudunt, conditionemque suam, utut miseram, amant, veluti irati, amantes, &c. §. 271. Veteres quidam dudum animo concepere, Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum a Deo manere, nec submitiendo se liberare velle. §. 272. Credebatur olim, impossibile non esse salvari damnatum, quod testatur fabula de erepta ab inferno Gregorii M. precibus anima Trajani. Godeschalculus voluit, ut reprobi pænarum suarum mitigationem postularent: Missa defunctorum alicubi damnatorum pœnas diminui petit: Augustinus putat pœnas eorum æternum durare, & tamen certis temporibus mitigari posse. De Parabola divitis epulonis; de eadem, sententia Gregorii M. Bonaventuræ. §. 273. Postquam divinam liberi arbi-

trii abusus permissionem omni culpa vacare demonstratum est, mali originem tandem secus in libertate creaturarum querere possumus. Loca Scripturae, de prima Diaboli malitia testantia. §. 274. Locus Apocalypcticus de praelio in Caelo facto, quo eadem opera & antiquus primi hostis lapsus, & recens novi hostis ruina, denotatur. Liberè peccavit Diabolus, liberè peccaverunt Adam & Eva, utut a Diabolo seducti. §. 275. Loca Scripturae, in quibus Deus dicitur indurare, dare spiritum mendacii, mittere errorem efficacem, ut credant mendacio, &c. &c. §. 276. Innuit istiusmodi locutiones duntaxat, res, a Deo conditas, ansam dedisse ignorantiae, errori, malitiae, Deo id providente, & ad fines suos destinante, cum rationes superiores sapientiae perfectae ipsum ad horum malorum permissionem, imò ad concursum, permovissent. §. 277. Deus hominem fecit, ad suam imaginem, rectum, sed & liberum; manet ille liber etiam post lapsum quoammodo; servus est voluntarius ob pravam suam concupiscentiam. §. 278. Per hanc tradidit se Cacodemoni: delectatio, in malo reperta, hamus est, quo se capi sinit: Gratia pravae voluptati delectationem majorem opponit. Omnis voluptas est perfectionis cuiusdam perceptio: nihil perfectiones divinas superat: amor igitur Dei parit maximam voluptatem apud bene animatos. §. 279. Uti corruptio nostra non est insuperabilis, sic nec gratia ita efficax, ut ei resistere nequeamus. §. 280. Consentiunt his Augustini qui vocantur Discipuli, si quaedam incongrue dicta tum in phrasibus, tum in dogmatis, semoveantur; exemplum usus vocabulorum necessarij, contingentis, possibilis, impossibilis. Generatim dici potest observatio mandatorum divinarum semper possibilis, ipsis etiam non renatis: Gratia semper resistibilis, etiam in sanctissimis viris: Libertas immunis non solum a coactione, sed & necessitate, etsi nunquam sit sejuncta a certitudine infallibili, aut a determinatione inclinante. §. 281. Dicit tamen etiam ex altera parte sensu aliquo potest, quod potentia bene agendi saepe desit, etiam iustis; quod peccata saepe sint necessaria, etiam in regeneratis, &c. sed locutiones haec facile abusus sunt obnoxiae, & circumstantiis hodiernis minus accommodatae. §. 282. Ad controversias hinc verborum huiusmodi dirimendas opus est bene perceptis distinctionibus, v. gr. inter necessarium & certum, inter necessitatem metaphysicam & moralem, inter possibilitatem & impossibilitatem, inter potentiam proximam & remotam; secundum diversos istos sensus res modo dicitur fieri posse, modo non posse: idem sentiendum de sensu vocabuli voluntatis, intelligi per eam potest vel antecedens & inclinatoria, vel consequens & decretoria. §. 283. Ait Vir ill. inter ipsa discipulorum S. Augustini dogmata se concoquere non posse infantum non regeneratorum damnationem, nec generatim ullam perditionem, e solo peccato originali provenientem: nec, quod dicitur, damnari eos, quibus lumina necessaria desunt; omnes Ethnicorum virtutes esse spurias; Deum agere posse fortuito, per decretum absolutum, aut per voluntatem, a rationibus

bus moventibus prorsus independentem. §. 284. His, & quibusdam aliis, capitibus exceptis, putat Vir ill. usurpari posse Augustini Systema, quo adseritur, e Dei substantia nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita creaturam e nihilo esse productam, &c. §. 285. Explicantur loca, Exod. XXXIII. 19. Rom. IX. 15. 16. 18. §. 286. Ipsam, pergit ill. Auctor, praedestinationem ad salutem, secundum Augustinum, completi ordinem mediorum, quibus ad salutem pervenietur, nec esse decretum absolutum: §. 287. Primum bonum motum a Deo indit, sed hominem etiam deinde agere: agi, ut agant, non ut ipsi nihil agant, &c. §. 288. Statuit itaque Vir ill. liberum arbitrium esse proximam mali culpae, deinde mali panem causam, originalem verò creaturarum imperfectionem, ab ideis divinis representatam, utriusque mali primam & remotissimam rationem esse. Reclamat Bælius, cujus dubia antequam elucidantur, requisita libertatis, ab eodem Viro ill. enumerantur; cernuntur autem in intelligentia, spontaneitate, & contingentia. §. 289. De Intelligentia, seu cognitione distincta. §. 290. De Spontaneitate. §. 291. Perfecta spontaneitas nobis cum substantiis omnibus simplicibus communis est, & in substantia intelligente, sive libera, transit in imperium aliquod in proprias actiones, id quod optime explicatur, ope systematis Harmoniae praestab. unde efficitur, animae inesse perfectam spontaneitatem, ut a nullo, nisi a Deo, & se ipsa, in operando pendeat. §. 292. Per hoc systema via ostenditur e labyrintho isto se extricandi, in quo & ipsi Cartesiani circa liberum arbitrium haesere. Cartesius agebat, providentiam divinam lumine rationis nobis demonstrari, nos itidem de libertate certos esse per intimam experientiam, utramque credendam, licet utriusque conciliande via nulla suppetat. §. 293. Sed hoc erat nodum Gordium secare, non solvere. Interim tamen hac sententia acquiescere plerique Cartesiani, quamvis intima illi experientia id, quod ipsi contendunt, minimè evincat, ostendente Bælio. Citatur locus ex Metaphysica Petr. Silv. Regis, pro Cartesio militans. §. 294. Iudicium Bælii de hoc Regis loco. §. 295. Idem has internas experientias Cartesianorum oppugnat, dicendo, quosdam sibi persuadere, rationem mentemque mancipia esse, quae vi invitae trabenti non queant resistere. §. 296. Iudicium ill. Viri de hac Bæliana meditatione. §. 297. In eandem rem citat Bælius Poëtas, qui, dum homines absolvere volunt, culpam in Deos rejiciunt. §. 298. Wittichius videtur existimasse, independentiam nostram esse duntaxat adparentem, cum Deus in nobis operetur velle; sed agitur hic non de causa quadam universali, verum de rationibus volendi & viis, quibus Deus utitur, quando bonum voluntatem nobis donat, vel malum habere permittit. Wittichius itaque aequè, ac Bælius, non rectè ad quaestionem responderunt, nec hic ad Deum confugere quidquam juvat. §. 299. Alia proferitur Bælii obiectio, quae existimatam illam libertatis conscientiam, praecipuum liberi arbitrii apud Cartesianos argumentum, impugnat. §. 300. Non conceditur Bælio, per meditationes merè philosophicas certò sciri non posse, nos ipsos

esse volitionum nostrarum causam efficientem, cum Systema Leibn. indubitate ostendat, quamlibet substantiam simplicem esse unicum suarum operationum causam unicam, & ab omni influxu physico alterius substantia immunem, excepto Dei concursu ordinario. §. 301. Nostrarum hinc actionum spontaneitas in dubium revocari nequit, uti eam Aristoteles definiuit: spontaneum est, cujus principium est in agente. §. 302. Scholastici tertiam in libertate conditionem requirunt, indifferentiam; bene, si per eam intelligatur contingentia. §. 303. Hoc tantum sensu admittitur indifferentia, ut scilicet idem significet, atque contingentia, sive non necessitas: indifferentia verò æquilibrii non agnoscitur; nunquam enim eligit, qui absolute est indifferens: talis electio species quædam meri casus esset, sine omni ratione determinante, tam adparente, quam occulta: casus hinc aliquid reale jam foret, simile exiguae Epicuri declinationi atomorum, temere & sine ratione facta. §. 304. Hec atomorum declinatio apud Epicurum causam finalem habebat, dum voluit homines a fato eximere; sed nullam habere potuit in rerum natura causam efficientem. Bælius hoc commentum ipse præclare refutat, & tamen simile quid admittit, ubi loquitur de asino Buridani. §. 305. Velle verò simpliciter, uti ibidem existimat Bælius, exercere libertatem, nihil habet, quod actum specificet, aut nos ad alterius præcisæ partis electionem determinet. §. 306. Pergit Bælius: Duplici viâ homo se ab æquilibrii laqueis expedire potest; vel si sibi blandiatur, quod domi suæ regnet, nec ab objectis dependeat; at viâ hæc jam obstructa est; §. 307. Vel si forte, casu, alia, litem dirimere velit; at homo tum non amplius est in æquilibrio, cum fors æquilibris non sit, & homo se forti addixerit. §. 308. Interim tamen & ipse Bælius adversus indifferentiam istam chimericam, vel prorsus indefinitam, pugnat; etenim, statuente Carneade, motus animi voluntarios indifferentia illius indefinita causam esse, resp. quicquid a rei natura proficiscitur, eo ipso esse determinatum; adesse ita semper determinationem, effugiumque Carneadis nihil prodesse. §. 309. Alio loco ostendit, libertatem, quod magis a jactato isto æquilibrio remota sit, eò præstantiorem esse: quosdam adferre, rationibus satis urgentibus, voluntatem semper necessario sequi ultimum actum intellectus practicum, &c. §. 310. Adnotat Vir ill. ad hæc & similia Bælii cogitata, semper distinguendum esse inter necessarium & certum, inter necessitatem metaphysicam & moralem; nullam voluntatem, exceptâ divinâ, intellectus judicium semper sequi, omnes creaturas intelligentes adfectibus quibusdam obnoxias esse, aut saltem perceptionibus, aliquid confusi involventibus; unde in nobis motus, qui judicium intellectus practicum persæpe reddunt inefficax. §. 311. Nexum inter judicium & voluntatem non adeo necessarium esse, quam prima fronte existimari posset, inprimis cum intellectus ferè per cogitationes surdas, & in movendo parum efficaces, procedat. §. 312. §. 313. Pergente Bælio eodem tramite contra indifferentiam æquilibrii; §. 314. Observat Auctor ill. verissimum esse, libertatem indif-

ferentia

ferentia indefinita tam noxiam & absonam fore, quam est impossibilis & commentitia: quamprimum quis dicat: Ex solo principio beneplaciti mei judicia rationis meæ contemno, libet mihi sic agere; tantundem esse, ac si diceret: inclinationem meam commodis meis, libidinem utilitati, præfero; §. 315. Perinde hoc esse, ac si homo morosus, amicorum munitis obsequi turpe ducens, contradicendi voluptatem utilitati antefereat. §. 316. Bælius alia multa præclara addit, ut ostendat, quod agere contra judicium intellectus magna sit animæ imperfectio. Eum etiam in finem Deum inducit, Protoplastis dicentem, num velint, ut vel sinat eos abuti sua libertate, cum voluerint, vel ut abusum impediât gratiæ novæ impressione? Adamum verò respondentem & petentem, ne sese malo facultatum suarum usu interire permitteret. §. 317. Eum in finem demonstrat idem, homines non minus sibi gratulari, immo magis sibi adplaudere, si superno auxilio, quam si suo judicio, fortunam debeant. Citantur in exemplum L. Sulla, J. Cæsar, fortunâ suâ gloriantes: Poëta Heroas suos impulsu divino regentes: Belli duces sub auspiciis Imperatorum præstantes: Mystici, se feliciores credentes, ubi Deum se in quiete tenere arbitrantur. §. 318. Quod idem de Philosopho Stoico pronunciat, ipsum aque, ac alium quemvis, e bona electione voluptatem percipere, &c. ostendit iterum, quantopere judicium determinatum vagæ isti indifferentiæ præcellat. §. 319. Hæc Bælii ratiocinia tum ad illustrandum hoc argumentum sunt prolata, tum ut Bælio Bælius ipse opponeretur, ostendereturque, ipsum de impo-
 sita Deo, quam fieri potest optime eligendi, necessitate conqueri non debuisse. §. 320. Scholasticis quibusdam placuit talis omnimoda indifferentia, quæ verò aliquid æquè ridiculum invehit, ac declinationes atomorum Epicuri, de quibus supra. §. 321. Epicuri mentem exprimit Lucretius Lib. II. §. 322. Carneades, ad Atomos non progressus, in ipsa statim hominis anima jactata indifferentiæ vagæ rationem invenire voluit; mirum hinc, quod a Cicerone, & magis, quod a Bælio laudetur; quasi verò principium rationis determinantis ad corpora sola pertineret. §. 323. Anima, quia se ipsa activa est, & hac dote materie præstat, non est prorsus ex se indifferens ad actionem, uti materia, & in se ipsa aliquid reperire debet, per quod se ipsa determinet; scc. Systema H. p. in statu adhuc puræ possibilitatis ab omni æternitate determinata erat ad agendum liberè id ipsum, quod actura est in tempore, quo existit. §. 324. Bælius ipse observat egregiè, libertatem indifferentiæ, qualis admittenda, inclinationes nemquam excludere, nec æquilibrio postulare; animam cum balance comparari posse docet, in qua rationes & inclinationes sunt loco ponderis, &c. §. 325. Cum verò plura duobus eligibilia occurrant, posset anima tunc comparari loco bilanciis cum vi aliqua, quæ in plures simul partes conatum exerat, sed non agat, nisi in partem illam, ex qua plus facilitatis, aut minus resistentiæ, reperit: exemplo aeris, in recipiente vitreo compressi. §. 326. Hæc tamen inclinationum præponderatio nullatenus vetat, quin homo sit
 sui

sui ipsius Dominus, modò potestate sua uti norit: imperium ejus imperium Rationis est. §. 327. Futurum, semper in voluntatem nostram satis potestatis inesse nobis, sed non semper venit in mentem illà uti; animæ in suas inclinationes imperium esse potentiam, quæ non nisi indirectè possit exerceri. Imperium in actiones absolutum, & a rationibus independens, quod Bælius requirit, ne Deus quidem ipse habet, aut habere debet; agere namque non potest, nisi ordinatè; imperium Dei, Sapientis, est imperium Rationis. §. 328. Non uno momento, uti Bælius vellet, nudove voluntatis actu aliquo, nos ipsi corrigimus, aut meliorem acquirimus voluntatem. §. 329. Molestie & dolores, quæ adportatam de adfectibus victoriam comitantur, quibusdam cedunt in gaudium ingens, quod e sue mentis virium & gratie divinæ conscientia vivida percipiunt: exemplo sunt Ascetæ, verique Mystici, immò & genuini Philosophi. §. 330. Si Scotista & Molinista indifferentiæ vagæ favere videntur, Thomistæ & Augustiniani prædeterminationi patrocinantur. Durandus, quanquam concursui Dei speciali refragabatur, non tamen idcirco prædeterminationem aliquam repudiavit. §. 331. Sententia Stoicorum, Democriti, Heracliti, Empedoclis, Aristotelis, Epicuri & Academicorum, Chrysippi, Cleanthis, item Scholasticorum, Patrum Conimbricorum, qui si rerum nexum perspexissent in Syst. H. p. judicassent, certitudinem præviam admitti non posse, quin quadam rei prædeterminatio in causis rationibusque suis admittatur. §. 332. Sententia Chrysippi speciatim ex A. Gellio refertur. Is cylindri comparatione utitur, cujus volubilitas in motu a cylindri figura utitur, cum contra lentius decurreret, si corpus asperum & confragosum foret: interim tamen impulsu indiget, uti anima objectorum sensilium sollicitatione. §. 333. Cicero & Bælius arbitrantur, ipsum & invitum necessitatem fati confirmare, cum cylindrus levitatem aut asperitatem ab artifice habeat, adeoque Deus, providentia, fatum, mali fini causæ, & quidem necessitantes: resp. Lippius, Stoicos malum derivare a materia. Plutarchi refutatio nihil valet, contententis, Deo potiùs tollendam potentiam, quam malorum permissionem concedendam; contrarium satis jam evictum est. §. 334. Chrysippus aliquid ejusmodi viderat, inprimis dum, referente Plutarcho, dixit, in Comœdia quedam interdum esse insipida per sese, quæ tamen poemati toti aliquid venustatis addant. §. 335. Quod verò illius cylindrum adinet, hæc comparatio non multum abluat a comparatione Leibnitii, quæ a navi onusta desumebatur, quam flumen propellit, sed eò lentius, quò fuerit navis onustior. §. 336. Chrysippus contendit malum per concomitantiam adnatum esse: id ope Syst. Leibnitiani elucidatur, quo etiam defectus, in comparatione cylindrica adhuc occurrentes, emendantur. §. 337. Libertatis in Creatura reperta perfectio sine dubio in Deo eminenter existit, puta eam, quæ pura perfectio est, & nullam imperfectionem arguit. Meritò Scotus dixit, si Deus non esset liber, & a necessitate immunis, creaturam liberam fore

fore nullam; at Deus nulla prorsus in re indeterminationis omnimoda capax est, nec voluntatem particularem primigeniam, hoc est, a legibus, sive voluntatibus generalibus, independentem habere unquam potest. Sapiens semper agit per principia, semper agit per regulas, & nunquam per exceptiones, nisi in regularum collisione. §. 338. Qui putant, electionem, & reprobationem, ex parte Dei fieri par potestatem aliquam despoticam, ab omni omnino ratione absolutam, profecto opinionem inveniunt, quæ naturam rerum juxta & divinas perfectiones subvertit. Et Lutherus, & Calvinus, ab istiusmodi decreto absolute absoluto, & planè intolerabili, longissime abfuerunt. §. 339. Veritas hæc, quidquid Deus facit, rationi esse consentaneum, nec melius fieri potuisse, quemvis haud obesa naris hominem statim percussit, & tamen fato quodam accidit, ut Philosophi nonnulli eam in dubium vocent: exemplo est Bælius, Dieroysius, non advertentes, ita falsam Deo libertatem adfingi, libertatem scilicet agendi contra rationem. §. 340. Hæc Bælii aberratio fecit etiam, ut leges regni Naturæ arbitrarías & indifferentes esse censeret, more Cartesianorum recentium, in quibus sæpe mirum videbatur, hominibus tam eruditis sententias tam parum philosophicas, tamque primis Rationis effatis contrarias, probari potuisse. §. 341. Rectè Cl. Regis in Metaph. adseruit, facultates, a Deo homini concessas, omnium, quarum homo, juxta generalem naturæ ordinem, capax fuerat, esse præstantissimas. Leges quidem motus non prohibent, quo minus homo perfectior sit, sed potiùs locus, quem Deus in spatio & tempore assignavit homini, perfectiones, quarum capax erat, circumscribit. §. 342. Bælius longius abripitur, dum existimat, perceptionem delectationis paria dolori efficere posse, utut dubitem ipse, num dolor ad homines, periculi admonendos, sit necessarius. Ratio ista respectu malorum omnium iniri posse vix videtur, nisi miraculo. Quoniam continuitatis solutio in corpore nostro diversimode poterat contingere, naturale erat, banc corporis imperfectionem aliquo imperfectionis sensu in anima representari. Nolim tamen adfirmare pro certo, nulla exstare in Universo animantia, quæ ex solutione tali voluptatem capiant, vel saltem ea non doleant. §. 343. Possunt etiam exstare in Universo animantia illi, quod Cyrano de Bergerac, in Solis globo peregrinanti, occurrit, similia. Ejus descriptio. §. 344. Fallitur porro Bælius, dum existimare videtur, ideas, quibus corporis qualitates anima percipit, esse prorsus arbitrarías, quo principio ipsas adeo leges motus planè arbitrarías facit. §. 345. Leges motus a multis arbitrarie ideò censentur, quia pauci illas rite expendunt. Cartesium in illis constituendis valde errasse, hodie constat. Detexit Vir ill. non conservari eandem quantitatem motus, sed virtutis in natura: detexit, leges motus non esse quidem absolute, & modo Geometrico, demonstrabiles, sed neque id necessarium esse, cum ille non penitus e principio necessitatis, sed perfectionis & ordinis deriventur, hincque sint Entis supremi, intelligentis ac liberi, ar-

gumentum, adversus Syst. necessitatis absolutæ. §. 346. §. 347. §. 348. Propositis motus legibus, a se detectis, confirmat Vir ill. id, quod antea inculcaverat, scil. leges naturæ, quibus motus temperantur, nec esse prorsus necessarias, nec prorsus arbitrarías, esse sapientiæ perfectissimæ delectum, & ostendere, quantum intersit inter necessitatem absolutam, & moralem, & inter aliquid absolute arbitrarium, ut proinde id, quod est simpliciter & absolute necessarium cum eo, quod per rationem optimi determinatur; aut libertas, sese per rationem determinans, cum indifferentia vaga non recte confundatur. §. 350. Hoc ipso mota a Bælio difficultas planè diluitur, dum veritus est, ne, si Deus per omnia determinatus sit, Natura eo carere, & effectus, Deo tributos, necessitate ordinis rerum producere possit. Verum hoc esset, si regulæ motus, aliæque naturæ leges in Geometrica causarum efficientium necessitate fundarentur, nec in analysi ultima deveniretur ad quidpiam, quod a causis finalibus, vel congruentia, dependet. Jo. Joach. Beccherus. §. 351. Falso suspicatus est Bælius, dimensionum materiæ numerum a divina optione pendere, uti ab ea pendebat, facere, vel non facere, ut arbores animalia producerent: numerus enim dimensionum ternarius determinatus est, non per rationem optimi, sed ex Geometrica necessitate. §. 352. Sed in legibus etiam unionis anima & corporis Bælius adhuc vagam aliquam indifferentiam invenire putat. §. 353. Argumentatur scil. ex Syst. causarum occasionalium, quodsi Systematis Harmoniæ præst. hoc loco meminisset, dubia facile concidissent. §. 354. Pergente Bælio, Deum potuisse tale eligere unionis animæ cum corpore Systema, quo vulnera dumtaxat excitarent ideam remedii, vividumque, sed jucundum, id adplicandi adpetitum, &c. §. 355. Resp. Vir ill. falso Bælium existimare, quidquid per leges generales efficitur, citra miraculum fieri: non satis esse, Deum nudè statuere, ut læsio membrorum perceptionem aliquam jucundam in animali excitet, sed vias etiam naturales, ad id idoneas, inveniendas esse: §. 356. Representationem naturalem cum eo, quod representari debet, convenientiam habere, quod exemplis illustratur. §. 357. Quamquam res eadem diversimodè representari posset, semper tamen inter representationem & rem representatam, atque adeò inter diversas ejusdem rei representationes, exactam intercedere certæ relationis convenientiam debere, quod iidem exemplo illustratur. §. 358. Querente amplius Bælio, cur Deus leges stabiliverit, e quibus tot incommoda oriantur, cur sibi leges ipse præscripserit; §. 359. Resp. leges, a Deo stabilitas, fuisse omnium præstantissimas, nec Deum potuisse non statuere sibi leges, & servare regulas, quia a legibus regulisque ordo omnis & pulchritudo dimanat, & sine regulis agere, est agere sine ratione, &c. §. 360. Postquam ita adparet, per determinatas rationes omnia fieri, nulla circa hoc divina præscientiæ fundamentum difficultas superesse potest. Inter Systematis Harmoniæ generalis leges una hæc est, quod præsens sit gravidum futuro, & qui omnia

videt,

videt, in eo, quod nunc est, id, quod futurum est, videat: quòd Deus in qualibet Universi parte totum Universum intueatur, ob perfectam rerum omnium connexionem. §. 361. Notavit etiam præclare Durandus a S. Portiano, futura contingentia in suis causis determinatè videri, ac Deum omniscium, dum omnia, quæ voluntatem possunt invitare vel abstergere, intuetur, in his ipsis videre, quam sit partem amplexura. Idem sentiunt complures alii, ut Jaquelotius, & sec. Bælium Molinista nonnulli, quos refert Petr. a S. Josepho. §. 362. Quidam, qui determinationem hanc cum necessitate permiscuerunt, qui necessitatem imaginariam, aut aliam certè ab ea, de qua agitur, metuerunt, aliquid sine causa, sine ratione ulla, evenire admiserunt, quod ridicula atomorum declinationi ap. Epicurum æquivalet. Testimonium Ciceronis. §. 363. Illius jam tempore Stoici a Dei decretis eventuum prænotationem arcescebant; ait enim eod. Libro II. de Divinat. Sequitur porro, nihil Deos ignorare, quod omnia ab iis sint constituta. Et juxta Syst. Leibnitianum, Deus, viso mundo possibili, quem creare statuit, in eo prævidit omnia, ita ut divina scientia visionis a scientia simplicis intelligentiæ discrepet tantum in eo, quòd huic superaddat illa cognitionem decreti ipsius eligendi hanc rerum seriem, quam simplex intelligentia, sed velut possibilem dumtaxat, noscendam præbebat, decretum autem nunc actu existentem facit. §. 364. Inexcusabiles hinc sunt Sociniani, Deo certam futurorum, & præsertim volitionum creaturæ liberæ futurarum, scientiam denegantes: cogitare saltem debebant, eventus in mundi possibili, quam condere statuit, idea a Deo prævideri potuisse. §. 365. Tota difficultas in re præsentis non nisi ex falsa contingentia & libertatis idea exorta est, quàm indifferentia omnimoda & æquilibri indigere multis persuasum erat; quam persuasionem & Cartesius adolescens in Collegio Flexiensi hausisse videtur. §. 366. Exempla certaminis in hoc argumento inter Thomistas & Jesuitas. §. 367. Confusio ex equivocatione vocabulorum, & distinctarum notionum comparandarum incuria oritur, quæ evitatur observato discrimine inter necessitatem & determinationem vel certitudinem, inter necessitatem metaphysicam & moralem, & neglecta indifferentia plenæ chimæra, cujus notionem ne mente quidem concipere quimus. §. 368. Urgente Bælio, Aut infallibilem eventus contingentis præsentionem mysterium esse, captu omni superius, aut modum, quo creatura, sine libertate operans, tamen peccat, esse prorsus incomprehensibilem; §. 369. Resp. binas has incomprehensibilitates jam sublatas esse; ubi contenditur, eventum liberum prævideri non posse, libertas cum indeterminatione, vel indifferentia plenæ & æquilibri confunditur: at cum denegatio libertatis hominem a culpa eximere adferitur, libertas intelligitur non a determinatione, vel certitudine, sed a necessitate & coactione immunis. §. 370. Circa libertatem, pergit Bælius, dicendum, vel quòd cause omnes, ab anima distinctæ, cum eaque concurrentes, agendi, vel non agendi,

di, potestatem animæ relinquunt, vel quod eam ita determinent ad agendum, ut non possint non agere: prius sequuntur Molinistæ, posterius Thomistæ, Jansenistæ, & Protestantes Genevensi Confessioni addicti; §. 371. Resp. Duæ istæ sectæ tertiam non excludunt, adserentem, animæ determinationem provenire etiam ab ipsa conditione animæ, ejusdemque inclinationibus, quæ sensuum impressionibus intermixtæ, eas vel augent, vel minuant: causæ verò omnes, internæ externæque, simul sumptæ, faciunt, ut anima certò, sed non necessariò, se determinet. Quod ad Sectas adinet, solis Hobbessii & Spinosæ adfectis exprobranda libertatis & contingentie destructio. §. 372. Cabalistarum sententia de ultima Sephirarum, Malcuth, Spinosæ valde abusus est, dicens, homines, dum libertatem usitato more concipiunt, imperium in imperio Dei statuere: imperium intelligit necessitatis cæcæ, quæ cuncta e natura divina sic emanant, ut penes Deum nulla electio, nec hominis electio a necessitate sit immunis. §. 373. Bredenburghii Liber contra Spinosam. Ejus Adversarii Francisc. Cuperus, Socinianus; Orobio, Medicus Judæus; Albertus Versæus. §. 374. Judicium ill. Viri de Bredenburgio. §. 375. Ostendit Auctor ill. Lucii Antistii Constantis de Jure Ecclesiasticorum Libri singularis non Spinosam, sed Lacourtium conditorem fuisse. §. 376. Singularia quedam de Spinosæ, Francisc. van den Ende, & Kerkringio. §. 377. Sublatis circa præscientiam & providentiam Dei difficultatibus, adtingit se ill. Vir ad solvendam eam, quæ ex concursu Dei cum actionibus creaturæ oritur, notando actionem creaturæ proficisci a Deo, quantum ad perfectiones, a creatura, quantum ad limitationes, vel negationes. §. 378. Malum esse privationis consensarunt, quod jam S. Augustinus & S. Basilii, immò & Stoici, observarunt. §. 379. Sententia Veterum, mali originem in materia quarentium, Platonis, Aristotelis, Anaxagoræ, Plutarchi. §. 380. Keplerus in materia speciem quandam imperfectionis agnovit, etiam dum in illa nullus inordinatus est motus, quam inertiam naturalem vocavit, ea originalis creaturarum imperfectionis exemplum præbet, sed exemplum & comparationem tantum; cum origo hæc in formis, sive ideis possibilem, reperitur. §. 381. Licet autem ita res se habeat, verum tamen manet, Deum ad malum concurrere in executione actuali, quæ formas in materiam introducit, unde difficultas; hinc quidam concursum tantum generalem staverunt. §. 382. Bælius sententiam suam, quæ creaturis actionem omnem denegat, immò nec realem ullam inter substantiam & accidens distinctionem agnoscit, fundat in eo, quod conservatio dicatur continuata creatio, refertque simul complures Philosophos huius dogmati adversatos esse, ut Dav. Derodon. §. 383. Probatio Cartesianorum. §. 384. Erhardi Weigeli demonstratio existentie Dei, fundata in Creatione hac continuata: ejus defectus. §. 385. Pro certo potest adferi in re præsentī, creaturam a divina operatione pendere continuò, nec minùs pendere, postquam cepit, quam dum primo incipit.

cepit: actio hæc conservativa potest adpellari, si lubet, creatio. §. 386. Auctor Moniti ad Icona Socinianismi objicit, ita creaturas nec plus comexionis, nec plus relationis, habere cum actionibus suis, quam habuerint cum productione sui primo suæ creationis instanti, &c. §. 387. Bælius eandem tibiam inflat, immò rem longius promovel. §. 388. Resp. distinguendum esse inter prioritatem temporis & prioritatem naturæ. §. 389. Hæc naturæ anterioritas apud Philosophos pervulgata est; sic enim dicitur ordo esse inter decreta Dei, &c. §. 390. Ita dum res a Deo produciuntur, tanquam individuum produciuntur, & non tanquam universale logicum; rei essentia produciuntur ante accidentia, ejusdem naturæ ante operationes, secundum naturæ suæ prioritatem, & in signo anteriore rationis. §. 391. Hinc Deus reprodutit eandem substantiam, eandem animam; hinc patet, creaturam cum Deo concurrere ad alterius rei productionem, ac præsertim internæ suæ operationis, qualis esset cogitatio, volitio, quæ utique realiter a substantia distinguuntur. §. 392. Sed contendit Bælius, nulla esse hujusmodi accidentia, a substantia distincta, provocatque ad testimonia P. Maignani, P. Malebranchii, Cl. Callii, P. Saguens, & Francisci Lamii. Judicium ill. Viri. §. 393. Cavendum, ne, dum substantiæ cum accidentibus confunduntur, dum substantiis creatis actio omnis adimiatur, gradus fiat ad Spinosismum, qui Cartesianismus est immoderatus. §. 394. At, pergit Bælius, si creaturæ producunt accidentia, potentiam creatricem & annihilatricem habebunt; §. 395. Resp. Modificationum productionem nunquam dictam esse creationem; Deum substantias e nihilo producere, substantias verò limitum suorum mutatione sua producere accidentia. §. 396. Quod de animabus, sive formis substantialibus, Bælius ingerit, Systemati Leibnitiano non adversatur, ubi statuitur, modificationes istas esse in fluxu perpetuo, dum interim substantia simplex invariata perseverat. §. 397. Repetitur sententia, §. 86. & seqq. Theod. prolata, de animarum origine. §. 398. Statuitur cum Malebranchio, generatim creationem, ritè intellectam, non ad eò esse admissu difficilem, quam posset putari, eamque in notione dependentiæ creaturarum esse quodammodo involutam. §. 399. Sed objicit porro Bælius, animam ita nostram agere non posse; §. 400. Resp. cum anima sit principium operationis, non intelligi, cur anima suas cogitationes, sensationes, doloris voluptatisque perceptiones, non producat, &c. §. 401. Fundamentum suum ostendit Bælius, dicendo, nos non facere id, quod quomodo fiat, nescimus; §. 402. Evidens esse, quod alicujus effectus vera causa debeat eum cognoscere, ac modum etiam scire, quo produci debeat. §. 403. Resp. necesse non esse scire semper, quomodo fiat id, quod facimus; ideas nostras non ideo, quia volumus, efformari, in nobis & a nobis efformari illas, non ex vi & imperio nostræ voluntatis, sed secundum nostram & rerum ipsarum naturam, animam esse automatum spirituale, quam maxime mirabile, & virtute divine præformationis elegantes illas ideas producere, in quibus voluntas nostra nullam partem habet, & ad

quas ars nostra non valet pertingere, &c. §. 404. Velleitates esse dumtaxat voluntatum conditionalium genus quoddam valde imperfectum, nec nos, dum velleitatem huiusmodi habemus, tam velle, ut velimus, quàm ut possimus; hinc in Deo nullas esse velleitates; nostrum verò imperium in volitiones indiretè tantum exerceri, & miserum illum fore, qui ita suarum actionum dominus esset, ut temerè, sine nexu & ratione velle posset. §. 405. Adcingit se ill. Auctor ad Laurentii Vallæ Dialogum, qui quinto Boëtii Libro de Consolatione respondet, & aliquas elucidationes exhibet super difficultate de libero arbitrio, argumento, in quo iustitia & iniustitia, huius ac futura vitæ pœna præmiumque, versantur. §. 406. Antonius quidam Glarea Hispanus, a Valla rogat sententiam de præscientiæ cum libertate conciliandæ ratione. §. 407. Ad Objectionem, qua ex præscientia Dei actionis necessitas colligitur, resp. Valla, si mea scientia res præteritas, aut præsentis, existere non facit, neque præscientia mea faciet existere futuras. §. 408. Obj. præsens & præteritum mutari non posse, ea jam esse necessaria, sed futurum, in se mutabile, fixum necessariumque fieri præscientiæ; Resp. necessarium distinguendum a certo; non esse impossibile, id, quod prævisum fuerit, non evenire, sed infallibiliter tamen eventurum. §. 409. Obj. juxta Philosophos omne possibile considerari posse ut existens: si nunc eventus ejus, quod prævisum est, reapse eveniret, Deus errasset; Resp. Ambo sæpè contradictoria esse possibilia, nec tamen simul posse existere; in exemplo, dum Sext. Tarquinius ab Apolline fert responsum, se exulem inopemque interiturum ab Urbe irata pulsum, queri non potest, Cur, Apollo, mihi sortem tam duram eloqueris? reponet Deus, Futura novi, non facio, nec amplius cum Jove contendere, cur ipsi, homini innocenti, & religioso deorum cultori, fatum tam immitte præparet: respondebit namque Deus: Tu innocens? scias, te superbum, adulterum, & patriæ proditorum fore. §. 410. Sed dicit Sextus: Nolo facere, quæ dices, Apollo? Quid referet Deus, mentior igitur? At Sextus forsitan rogabit Deos, ut fata mutant, melioremque sibi mentem largiantur: dicit forsitan Apollo: Unusquisque a Diis factus est, qualis est; Jupiter animam tibi pravam indidit, in genio tuo indulgebis, & Jupiter te pro meritis accipiet. Ita per Stygem juravit. §. 411. Respondebit Sextus: Ergo Jupiter proprium in me scelus ulciscetur? ipse solus est reus; cum me talem fecerit, qualis sum, agere debeo, uti voluit. Cur me plecti igitur? num ejus voluntati potero reluctari? Facietur Valla se de Jovis decretis, hoc est, de providentiæ placitis, satisfacere suo Antonio non posse; §. 412. putatque latere nos rationes, quare sic statuatur, satis tamen esse, eum optimum ac sapientissimum esse, ut bonas illas esse judicemus, insimulque justum, ut decretis atque operationibus suis non destrui libertatem nostram sciamus. §. 413. Judicium ill. Viri de hoc Vallæ Dialogo, quem ipse ulterius promovere instituit. Rogat nempe Sextus Dodonæ Jovem: Cur me adegisti, ut malus essem & miser? aut sortem meam muta & mentem, aut culpam in te

hære

hære agnosce. Resp. Deus: Abdica Romam, & sapiens, fortunatus eris, Romam si tendis; periisti. At Sextus, tam duræ conditionis impatiens, prorumpit e templo, & fati se suis permittit. Tum Theodorus, templi Antistes, querit Jovem, annon penes ipsum fuerit, aliam Sexto voluntatem impertiri. §. 414. Pallas, cujus in disciplinam Theodorus mittit Jupiter, ostendit ei Fatorum palatium, in quo non eorum solum, quæ sunt, sed eorum etiam, quæ fieri possunt, præsto sunt representationes: ex quibus, in mundos digestis, omnium optimum sibi condendum delegit Jupiter. Omnes hi mundi hic præsto sunt, ait Pallas, scilicet in ideis; in eorum aliquo Sextum reperies quendam, fortunatum admodum, & ad magnæ evectum; in alio Sextum alium, mediocri sorte contentum: denique in aliis Sextos omnigenos, & infinitè variatos, invenies. §. 415. Deducit hinc Dea Theodorum in unum e conclavibus, quod ubi ingressus est, non jam conclave, sed mundus erat: inibi adparebat primus ille Sextus fortunatus: aderat etiam ingens volumen quoddam scriptum, historiam huius mundi exhibens; Theodorus cum numerum, in fronte huius Sexti observatum, evolisset, historiam illius, quam viderat in compendio, adhuc ampliorem deprehendit. Ium deinceps in alia conclavia, novæ semper scenæ visebantur. §. 416. Conclavia ista coibant in pyramidem, quoque adscendebatur altius, eo pulchriora fiebant, & pulchriores exhibebant mundos. Tandem ad supremum, quo Pyramis claudebatur, omniumque pulcherrimum, devenere: quo viso, Theodorus se non capiebat præ gaudio: Nunc tandem, agente Deâ, ad verum, ac re ipsâ exstantem, mundum pertigimus: ad boni fontem coisistis: en tibi Sextum, qualis est, & qualis reapse futurus est. Prorumpit e templo furibundus, & Deorum monita flocci pendit. Quodsi Jupiter alterum illum fortunatum Sextum hic posuisset, non jam hic idem mundus foret; ipse sapientiam suam abdicasset, meque, filiam suam, projecisset. Sed vides insuper, Sextum a Patre meo non fuisse factum improbum, talis quippe ab omni æternitate fuit, & quidem semper liberè: existere tantum ei concessit Jupiter, & eum e regione possibilem ad rerum existentium classem transtulit. Sexti etiam erimen ad magnâ prodest, Romam in libertatem adserit, &c. Sed hæc nihil ad mundum totum, cujus speciem miraberis olim, ubi ad meliorem alteram vitam feliciter transgresso, illius penitus cognoscendæ Dii tibi facultatem indulserint. §. 417. Hæc, ait Auctor ill. fabulæ nodum, a Valla intactum, expedire mihi videtur. Quodsi Apollo divinam scientiam visionis sui scitè representavit; Pallas, ut spero, non ineptè personam egerit scientiæ simplicis intelligentiæ, a qua demum adcerfenda est rerum origo.

Adjecta Epitome Controversiæ, ad Syllogismos redactæ, in resolvendis octo objectionibus Balthanis occupatur, quarum 1^a. contendit, Deum vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, caruisse, quod, mundum hunc condendo, non optimam partem elegerit; 11^a. In toto Dei opere plus mali esse, quàm boni, quod in Creaturis intelligentibus plus mali sit, quàm boni:

III^a.

III^a. *Semper esse injustum punire, quod semper sit impossibile non peccare, sive quod omne peccatum sit necessarium; IV^a. Deum inter peccati complices haberi; quod, cum creaturarum intelligentiam peccatum impedire possit, illud non impediatur, immò potius cooperetur, tum concursu suo, tum occasionibus, quas præbet, ut futuri eventus probè sit conscius. V^a. Deum esse causam peccati, quod producat, quidquid in peccato reale est. VI^a. Deum injustum esse, quod puniat eos, qui quàm potuerunt, optime egerint. VII^a. Deum non habere satis bonitatis, quod aliquibus duntaxat, nec omnibus, præsidia largiatur, quæ faciunt illos re ipsâ habere bonam voluntatem, & fidem finalem salvarem. VIII^a. Deum non esse liberum, quod infallibiliter optimum eligat. Ex iis, quæ in Tentaminibus prolixè disputata sunt a Viro illustri, dubia hæc facili negotio dissipantur; dedit verò ill. Auctor & hic responsiones, ipsi objectionibus legitime adplicatas, quoniam ita occasionem nactus est, & difficultates adhuc quasdam diluendi, & observationes aliquas, in ipso Operis decursu necdum satis indicatas, inspergendi.*

§. 241. **E**Xpedivimus tandem moralem causam mali moralis: *malum physicum*, hoc est, dolores, ærumnæ, miseriam, utpote mali moralis adpendices, minùs negotii nobis facessent. Pœna, auctore Grotio (a) est *malum passionis, quod infligitur ob malum actionis*. Patimur, quia egimus; malum toleramus, quia malum fecimus.

Nostrorum causa malorum

Nos sumus.

Verum quidem est, nos sæpè ob actiones alienas pati, sed, si sceleris participes non sumus, pro certo habendum, has ærumnas majorem nobis præparare fortunam. Controversia *de malo physico*, hoc est, de origine miseriarum, difficultates habet cum quæstione *de mali metaphysici* origine communes, cujus posterioris exempla suppeditant monstra, aliæque Universi, quæ adparent, anomaliam. Sed judicandum est, ipsas quoque misérias & monstra ordini congruere; juvatque ponderare, non solum hos defectus, atque hæc monstra, admitti potius debere, quàm violari leges generales, uti R. P. Malebranchius quandoque differit; verum etiam hæc ipsa monstra regulis esse consentanea, voluntatibusque generalibus convenire, quamvis conformitatis hujus modum nexumque discernere non valeamus. Prorsus sicut in Mathematicis quædam anomala adparent, quæ, ubi penitus expensâ fuerint, ordinatissimè denique exeunt; hac de causa observavi supra, e meis principiis omnes effectus individuos, nullo excepto, esse voluntatum generalium sequelas.

242. Nec mirum esse debet, quod res istas similitudinibus, a Mathesi purâ

(a) De Jure B. & P. Lib. II. c. XX. 1.

purâ adceritis, interdum illustrare conitar, quia in ea non tantum omnia ordinatè procedunt, sed & via suppetit ordinis agnoscendi ope accuratæ meditationis, quæ divinas ideas sub nostrum, ut ita loquar, adspæctum collocat. Sic proponi potest series numerorum, in speciem prorsus irregularis, in qua variabiliter crescant decrescantque numeri, ita ut ordo nullus adpareat: & tamen, qui clavem ænigmatis istius norit, & seriei numerorum originem constructionemque intellexerit, dare regulam poterit, quæ, ritè perspecta, seriei prorsus regularem esse, & insignes proprietates habere, demonstrabit (b). Hoc idem adhuc clariùs sensui subijci potest in lineis: habere potest linea circuitus reditusque, summa & ima, puncta regressus, puncta flexus contrarii, interruptiones, aliasque varietates, ita ut in ea, præsertim partem consideranti, neque modus, neque harmonia, neque ratio ulla, adpareat, & tamen ejus æquatio constructioque dari potest, in qua Geometra istarum omnium anomaliarum adparentium rationem & convenientiam reperiat. Idem judicium de monstrorum anomalis, aliisque creditis in Universo defectibus, ferendum est.

243. Atque hoc sensu usurpari potest insigne illud S. Bernardi pronuntiatum (Epist. 276. ad Eugenium III.) *Ordinatissimum est, minùs inter-dum ordinatè fieri aliquid*. Immo dici potest, exiguum hanc in parte inordinationem esse duntaxat adparentem in toto, quin illam ne adparentem quidem esse, factâ relatione ad felicitatem eorum, qui se ordini conformare student (c).

244. Quod dixi de monstris, id ipsum de variis defectibus aliis etiam intelligo, qui nobis adparent. Solam ferè globi nostri superficiem novimus, ultra centenas aliquot hexapedas in terræ viscera vix penetramus: id, quod in globi cortice reperimus, ingentium quarundam conversionum effectus esse videtur. Verisimile est, hunc globum aliquando prorsus ignitum fuisse, & rupes, quæ hujus terræ corticis basin constituunt, esse scorias, post magnam aliquam fusionem relictas. In earum visceribus reperiuntur metallorum ac mineralium genimina, per similia iis, quæ nostræ fornaces proferunt: mare verò integrum, genus quoddam olei per deliquium esse posset, uti oleum tartari in locis humidis nascitur. Postquam enim terræ superficies a magna deflagratione refrixerat, humor, quem ignis in aërem expulerat, in terram relapsus, superficiem ejus eluit, & dissolvit, imbibitque salem fixum, in cineribus residentem, ac denique magnam illam superficiem globi nostri cavitatem implevit, ut oceanum, aqua falsa plenum, exhiberet.

245. Sed post ignem, nihilo minorem a terra & aqua illatam esse va-
Tom. I. R r stita-

(b) Ad Tit. Interpr. Lat. (Et tale quid quadrata magica exhibent.)

(c) Addit. Interpr. (his enim cuncta tandem cedunt in bonum.)

flitatem, judicandum est. Fortasse crusta, per refrigerationem efformata, quæ sub se magnas cavitates habebat, collapsa est, ita ut non, nisi in rudibus, habitemus, prout inter alios *Thomas Burnetius* (d), *Guiljelmi Magnæ Britannæ Regis* quondam Capellanus egregiè animadvertit. Tum deinde plura diluvia atque inundationes dejecerunt diversa sedimenta, quorum vestigia & reliquiæ reperiuntur, certo argumento, mare aliquando fuisse in locis, hodie dum a mari remotissimis. Sed hæ conversiones finem habuere denique, & globus eam, quam nunc cernimus, faciem induit. Ingentes hæc mutationes paucis verbis insinuavit *Moses*: separatio luminis a tenebris indicat fusionem ab igne factam, & separatio humidi a sicco inundationum effectus denotat. Quis verò non videt, has inordinationes rebus ad statum, in quo nunc sunt, adducendis profuisse, his divitiis, his commoda nostra deberi, harum ope denique globum hunc culturæ patientem evasisse? Hæ inordinationes ordine processerunt. Inordinationes, quas eminens videmus, sunt maculæ Solis & Cometæ: sed quos usus adferant, aut quid in iis ordinatum sit, necdum novimus. Olim Planetæ pro stellis errantibus habebantur, hodie motum earundem regularem esse compertum est. Idem fortean de Cometis verum est; posteritas sciet.

246. Inter inordinationes non numeratur conditionum inæqualitas, & merito *Jaquelotius* quærit ab iis, qui omnia æquè perfectæ esse vellent, quare rupes foliis floribusque non niteant? cur formicæ non sint pavones? Et si omnia æqualia esse necesse foret, jure in divitem insurgeret pauper, servus in herum. Non oportet æquales esse organi musici tubos. Dicit *Balius* esse discrimen inter simplicem privationem boni & depravationem seu inordinationem, item inter inordinationem in rebus inanimatis vel brutis, quæ purè metaphysica est, & inter creaturas ratione gaudentes, quæ in culpa miserisq; consistit. Jure quidem ista distinguit ipse: nos verò vicissim ea jure meritoque conjungimus. Deus inanimata non negligit; sensu carent illa quidem, sed Deus suo sensu hunc eorum defectum supplet. Neque animalia negligit; carent intellectu, at Deus eorum vice intelligit. Ipse sibi defectum quemcumque verum & minimum, in Universo repertum, exprobraret, quamvis a nemine observaretur.

247. Vñ

(d) In *Telluris Theoria Sacra, Orbis nostri originem & mutationes generales, quas aut jam subiit, aut olim subiturus est, complectente*. Ejus Libri duo priores de *Diluvio & Paradiso*, posteriores duo de *Conflagratione Mundi & meliori rerum statu* agunt. Vide ib. Cap. VII. ubi dissolutionem terræ primæ a posteriore probare conatur, inprimisque agit de cavitatibus subterraneis, p. 52. 199. ed. Francos. 1621.

De hac ejus Commentatione consulantur *Acta Erud. ad A. 1682. p. 70. 19. & Suppl. m. VI. p. 304. 199. Reimmanni Catalog. Biblioth. sue Theol. p. 691. 199.* qui acri eam centura notavit. Cæterum lucem vidit *Thomas Burnetius A. 1632. obiit A. 1715.* Vitam, quam Latine exprexit *William Wor-ton, e hibet P. XV. Astor. Philos. n. V. P. 434. 199.*

247. Videtur *Balius* non probari, quod quæ in rebus inanimatis occurrere queunt inordinationes, cum iis, quæ creaturarum rationalium pacem felicitatemque perturbant, comparentur; aut quòd vitii permissio in perturbationis legum motus evitandæ cura ex parte fundetur. Ex hoc namque, si ipsum audiamus, (Responsionis posthumæ ad *Jaquelotium*, pag. 183.) concludi posset, *Deum non condidisse mundum, nisi ut infinitam Architecturæ, Mechanicæque, scientiam ostentaret, nulla in magni hujus operis constructione bonitatis & amoris in virtutem habita ratione. Hujusmodi Deus laudem duntaxat ambiret scientiæ, malletque totum genus humanum interire, quam pati, ut atomi paucula præter leges generales vel celerius, vel tardius, moverentur.* Hac objectione superfedisset *Balius*, si conceptum meum generalis harmoniæ systema cognitum ipsi fuisset, vi cujus duo, hinc causarum efficientium, inde finalium, regna inter se parallela sunt; nec Deus optimi Monarchæ minus, quàm Architecti scientissimi, laudem obtrinet; materia ita disposita est, ut leges motus optimæ spirituum gubernationi subserviant, ex quibus denique Deus, quantum plurimum boni potuit, obtinuisse comperietur, modò bona metaphysica, physica ac moralia, simul computentur.

248. Verum (inquit *Balius*) Deus exiguo miraculo mala infinita poterat averruncare, cur ergò miraculum non adhibuit? tam multa hominibus lapsis auxilia extraordinaria largitur; atqui modicum hujus generis auxilium, *Eve* concessum, ejus lapsum impediabat, & tentationem serpentis reddebat irritam. Hujusmodi objectionibus abundè satisfacimus hac generali responsione, scilicet, Deum non debuisse aliud eligere universum, cum elegerit optimum, nec adhibuisse miracula, nisi in eo necessaria. Responsum ipsi est, naturalem universi ordinem miraculis immutari: reponit ille, illusionem hanc esse & miraculum, quod (verbi gratiâ) in nuptiis in *Cana Galilææ Christus* patravit, non aliam in aère trichinii mutationem effecisse, nisi quòd in poros suos, quibus ante quædam aquæ corpuscula inerant, postea vini corpuscula receperit. Sed considerandum est, ubi semel optimum systema rerum electum fuit, nihil, ac ne minimum quidem, in eo immutari posse.

249. Quod miracula (e) adinet, (de quibus jam supra nonnihil diximus)

R r 2

(e) Distinctionem hanc miraculorum in comparative talia & rigore talia agnovērunt etiam Theologi longè celeberrimi *Reverendiss. Cancell. Pfaffius in Institutionib. Theol. p. 687. 688. Si quæ, ait, causæ secundæ & creatæ miracula patrant, patrant solum ut causæ occasionales, ad quarum tantum presentiam & motum hic directum, qui verò in se ipse nullum influxum habet,*

Deus miraculum patrat. Nihil his dici magis adpositum aut sapiens posse, judicat *Ill. Bispingerus, in Dilucid. Philos. §. CCXVI.* Exigantur ad ea, quæ *Ill. Leibniti* hoc loco disserit, & judicetur tandem, num ex vero dici queat, solum facere Auctorem *Ill.* cum sua miraculorum distinctione, adersendoque Angelos, per vires eorum naturales ac ministerium, sicque etiam per

comm.

ximus) non sunt illa fortasse classis & generis unius. Eorum non pauca substantiarum invisibilia, quales sunt Angeli, ministerio procurari a Deo verisimile est, uti R. P. *Malebranchius* etiam censet; & hi Angeli, sive hæ substantiæ, agunt secundum naturæ suæ leges consuetas, cum corporibus jungantur subtilioribus, magisque activis, quam ea, quæ a nobis tractari possunt. Hujusmodi miracula non sunt miracula, nisi comparatè, & intuitu nostri; sicut opera nostra apud belluas miraculosa reputarentur, si de illis iudicium aliquod ferre possent. Ad hanc miraculorum classem spectare fortasse posset aquæ in vinum mutatio. At creatio, incarnatio, aliæque nonnullæ Dei actiones, omnem creaturarum virtutem transgrediuntur, & verè sunt miracula, inimò ex parte mysteria. Si tamen aquæ in vinum mutatio ad miracula primi ordinis pertinebat, Deus hac mutatione totam universi seriem immutasset, ob connexionem mutuam corporum; aut certè debuisset hanc connexionem impedire alio miraculo, & corpora, nullam in priore partem habentia, movere, perinde ac si miraculum nullum contigisset, factoque dein miraculo, debuisset etiam omnia in corporibus ipsis, illud participantibus, restituere in statum, ad quem sine miraculo pervenissent: post ea demum cuncta priorem viam relegissent. Unde liquet, miraculum istiusmodi plura, quam prima fronte adpareat, postulare.

250. Quod adinet malum creaturarum physicum, hoc est, ærumnas, impugnat vehementer *Balius* illos, qui divinam circa illud administrationem, adhibitis rationibus particularibus, exculpate nituntur. Brutorum incommoda hic prætereo: video enim, *Balius* ærumnis humanis insistere potissimum, fortasse quia bruta sensu carere autumat: & ex hoc ipso, quod pati belluas iniquum foret, *Cartesiani* complures evincere contendunt, eas nihil esse, nisi machinas, quoniam sub Deo iusto nemo innocens miser est. Principium hoc adprobo, non tamen arbitror inde posse colligi, quod bruta perceptione careant (f), quia censeo, perceptionem, si propriè loquamur, ad inducendam miseriam non sufficere, nisi animi reflexio in se ipsum addit. Idem est de felicitate sentiendum: sine reflexione nulla felicitas.

O.

communem & ordinariam naturæ universæ cum sum, plurima eorum, quæ in Scripturis miracula vulgò dicuntur, fieri contingere? Sententia Viri in doctrina de miraculis est, miracula sine necessitate non esse statuentia, cum perfectior agentis ratio ea, quæ paucis utatur mediis extraordinariis, pluribus naturalibus, adeoque cunctis utitur, in eo duntaxat statu a Deo ita fieri, quo media naturalia non sufficiant: quo ipso neque paucitas, neque multitudo miracu-

lorum adferitur. Conf. §. 109. Huc spectant illius verba, quæ leguntur in *Philologia Sinica*. §. XLVIII. Ceterum, ubi Vir illi incarnationem adlegat, ea intelligit & comprehendit omnia auxilia, omnes gratias, quæ intuitu optimi Sospitatoris nostri in regno spiritali hominibus obtingunt. V. Epist. me *Conversæ ad Syllogismos reducitur*, Textaminibus adnexa, in Resp. ad Object. I. (f) Vide jam supra cit. Comment. Leibnitianam de anima brutorum, §. VI.

O fortunatos nimium, sua qui bona norint.

Dubitari cum ratione non potest, quin dolorem bruta percipiant; sed & voluptates & dolores non æquè, ac in homine, vivaces esse adparet: nam cum reflexionis sint expertes, neque tristitiæ neque lætitiæ, quarum hæc voluptatem, illa dolorem comitatur, sunt capaces. Homines ipsi quandoque a belluarum conditione haud procul absunt, & agunt instinctu ferè solo, & propter solas sensuum impressiones (g), quo in statu voluptates eorum, atque dolores, sunt admodum exiles.

251. Sed, omittis belluis, ad creaturas rationales revertamur. De his agit *Balius*, dum quærit, plusne boni, an mali physici, sit in mundo? (Respons. ad Quæsit. Provincialis, cap. 75. Tom. 2.) Hanc quæstionem ut ritè decidamus, explicandum est, in quo hæc bona malaque sita sint. Convenit inter nos, malum physicum aliud nihil esse, quam displicentiam, sub quo vocabulo dolorem, molestiam, aliudve quodvis incommodum, comprehendimus. At bonum physicum an in sola voluptate collocandum est? Ita quidem sentire videtur *Balius*, ego verò etiam in statu quodam medio, qualis est sanitas, consistere arbitror. Satis benè est ei, cui malè non est: sapientia gradus est, nihil habere stultitiæ,

Sapientia prima est

Stultitia caruisse.

Sicut oppido laudabilis est, qui jure non potest reprehendi;

Si non culpabor, sat mihi laudis erit.

Hac ratione perceptiones omnes, quæ nobis non displicent, omnia virium exercitia, quæ non incommodant, quæque impedita incommodarent, bona physica sunt, etiam dum nullam nobis adferunt voluptatem; eorum namque privatio malum est physicum. Hinc sanitatis bonum, aliaque hujusmodi, non, nisi post eorum jacturam, perentissimus. Hac ratione ausim adlerere, in præsentem etiam vitam bonam malis, commoda incommodis, esse potiora, nec abs re scripsisse *Cartesium* (Tom. I. Epist. 9.) naturalis ratione nos edoceri, quod plura nobis in hac vita bona, quam mala, suppetant.

252. Addendum, quod voluptatum usus nimis frequens, magnitudoque, malum foret maximum. Qualdam voluptates malo caduco comparavit *Hippocrates*, & sine dubio passeribus invidere se *Scioppius* (h)

R r 3 tantum

(g) Addit *Interpr.* (ut lunatici ambulare dicuntur semilomnes.)

(h) *Gasp. Schoppius*, 'cu Scioppius, insignis sæculi XVII. Criticus, Neomarchia-

natus A. 1576. denatus Patavii A. 1649. d. 19. Jul. Magna ejus fuerunt merita in rem litterariam, sed lacessendi alios pruritu quam maxime laborans, gloriam, egregiam

tantum simulabat, ut in opere, erudito quidem illo, sed plus quam nugaci, lepidè nugaretur. Exquisitoris saporis cupediæ valetudini nocent, & delicati palati acumen obtundunt; ac generatim corporeæ voluptates quæcumque virium impendia sunt, etsi alii aliis melius impensam illam reparare possint.

253. Interim, ut malum bono potius esse probet *Balius*, *Mortem Vajerium* (i) (Epist. 134.) producit, qui, si impostam sibi a Providentia jam ante personam rursus agere debuisset, ad vitam hanc mortalem redire semel mortuus recusasset. Verum, uti jam suprâ dixi, propositam ab eo, qui ruptum Parcarum filum redintegrare posset, conditionem accepturum fuisse reor, si nova, quamvis pristina nihilo melior, persona promissa fuisset. Itaque ex hoc *Mortæ Vajerii* dicto non sequitur, eum, quam egerat antè, personam recusaturum fuisse, quòd esset mala, uti *Balius* interpretari videtur, sed tantum, quòd non esset nova.

254. Mentis voluptates omnium purissimæ sunt, & ad gaudii perpetuitatem utilissimæ. *Cardanus* (k), jam senex, ita forte suâ contentus erat, ut juratus adseveraret, non se eam cum juvene, quantumvis opulento, sed inerudito, permutaturum, quod *Mortæ Vajerii* ipse refert, nec improbat. Illecebras videtur habere eruditio, quas qui non degustarunt, cogitando nunquam adsequantur. Non hic intelligo factorum notitiam, rationum scientiâ nudatam, sed qualem *Cardanus* habuit, vir verè magnus, etiam cum vitiis suis, maximus futurus, si illis caruisset.

*Felix, qui potuit rerum cognoscere causas !
Ille metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus.*

Non parva res est esse Deo Universoque contentum; non metuere fata nostra, neque de eventis conqueri. Hunc nobis fructum, longe alium ab eo, quem Stoici Epicureique a Philosophia sua hauriebant, genuinorum

egregiis ingenii foetibus partam, non parum labetavit, & ut *Marquardi Gudii* verbis utar, multa acerbita e viros maximos plerumque sine fronte, sine fide invasit, tanquam icurras de catasta. *Valentinus Andreæ* illum Priapeum, Veipillanem & hominis monstrum, vocat *Mytholog. Christ. manip. l. Apol. 41.*

(i) *Francisc. de la Mothe le Vayer*, *Felicitas de la Mothe filius*, celebris Gallus, A. 1588. Parilius natus, & A. 1672. denatus. In omnibus uis actionibus aliquid singulare & inietum cernebatur, ita ut pro *Misanthropo* haberetur: in incessu semper co-

lum tuebatur, hinc *Vigneul Marville*, eum antea sibi ignotum, existimavit esse *Astronomum*: Rerum novarum tam cupidus erat, ut violentem *Bernierium* mortuū proximus rogaret: *Quid novi de magno Mogole?* Scripta ipsius, Voluminib. 15. in 12. inclusa, A. 1684. accuratissime prodierunt. (k) Scripsit ipse *Librum de vita propria*, ex Bibliotheca *Gabr. Naudæ*, Paris. apud *Jacob. Villery* in Palatio, 1643. 8. & *Amst. ap. Joann. Ravensteinium*, 1654. 12. V. de eo, ejusque scriptis, *Niceronii Mémoires* T. XIV. p. 233. seqq.

rum principiorum notitia conciliat. Tantum inter veram sinceramque disciplinam moralem & Stoicam Epicureamve interest, quantum lætitiā inter & patientiam; istorum namque tranquillitas sola necessitate nitebatur; nostra verò in perfectione pulchritudineque rerum, in nostra denique vera felicitate, fundatur.

255. Sed quid de doloribus corporeis dicemus? an non tam acuti esse possunt, ut hanc sapientis tranquillitatem interrumpant? Fatetur id *Aristoteles*: Stoici, ipsique adeò Epicurei, aliter sentiebant (1), quorum Philosophorum opinionem *Cartesius* instauravit: ait enim in Epistola paulò antè citata: *Etiam inter funestissimos casus, & dolores acerrimos, posse quem semper esse contentum, modo ratione uti noverit.* Sed hoc *Balius* (Resp. ad Provinc. 1. 3. cap. 157. p. 991.) *inane esse*, ait, *nam remedium nobis a Cartesio indicari, quod parare nemo ferè sciat.* Ego rem non esse prorsus impossibilem arbitror, atque homines meditatione usque strenuo illuc posse pertingere. Nam, ut de veris martyribus, & iis, qui extra ordinem divinitus adjuti fuerunt, taceam, fuere Pseudomartyres, qui veros imitarentur: ac Hispanus ille servus (m), qui, ut herum ulcisceretur, Præfectum Carthaginensem interemit, eoque facto inter atrocissima tormenta triumphavit, in ruborem dare Philosophos posset; cur enim paria facere non liceat? In utramque fortunæ partem valet illud Poëtæ:

Civis potest accidere, quod cuiquam potest.

256. Quid? quod hodieque Gentes integræ, puta Hurones, Hiroquoisii, Galibii, alique Americæ populi, magnum nobis ea in re documentum præbent: non sine admiratione legimus, quàm intrepidè, ac propè indolenter, hostibus, a quibus lento igne torrentur, & frustatim devorantur, insulgent (n). Hujusmodi homines si corporis dotes animique robur servare, & nostris cum notitiis copulare possent, sanè nos usquequaque superarent,

Exstat

(1) Pertinet huc secundum inter *Paradoxæ Ciceronis*: *ὁ τι αὐτάρκους ἡ ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως ὁδὸς ἀντιθέτως*; In quo virtus sit, et nihil deesse ad beatè vivendum. Th odoros Cyrenæus, *Lyjima* ho regi, mortem minanti, inquit, *Magnifica res tibi contigit, quia cantharidis vim adsecutus es.* Cumque hoc dicto irrior factus, cruci eum adfigi jussisset: *Terribilis hæc*, inquit, *sit purgationis tuis: meâ quidem nihil interest, humine an in sublimi putrescam.* Valer. Maximus Lib. VI. de liberè dictis, notante ad dictum locum *Sylvio*.

(m) *Justinus* Lib. XLIV. Cap. V. 5. *Andrubalem* a servo Hispani cujusdam, ul-

ciscente domini injustam necem, interfectum scribit. *Polybius* Lib. II. enarrat, eum notu per invidias a Gallo quodam privatarum inimicarum causa esse interfectum. *Livius*, Hist. Lib. XXI. c. II. *Barbarus*, scribit, eum (Afrubalem) quidam *salam* ob iram interfecti ab eo domini obrutavit, comprehensisque a circumstantibus, haud alio, quam si evasisset, vultu, tormentis quoque quem laceraretur, eo fuit habitus oris, ut superante lætitia doloris, videntis etiam speciem præberet.

(n) V. *Allan Manesson Malletii Beschreibung der ganzen Weltkreises* P. V. Lib. VIII. cap. III. §. 15. p. 337.

Exstat ut in mediis turris aprica castris.

Nobis forent, quod gigas nano, quod mons est colliculo:

*Quantus Eryx, & quantus Atbos, gaudetque nivali
Vertice se adtolens pater Apeninus ad auras.*

257. Quidquid in hisce Barbaris, inusitato quodam æstro gloriolæ percitis, mirificus vigor corporis animique præstat, id totum nobis præstare possent educatio (o), opportune circumspediteque adhibita corporis adfectiones, gaudium dominans rationi innixum, & magnus præsentis animi medias inter distractiones, adfectusque quantumvis turbulentos, conservandi usus. Adhuc quidpiam narratur de veteribus Assissinis, qui sub Vetuli, vel potius Domini (*Senioris*) de Montanis imperio disciplinae vivebant (p). Huiusmodi schola (sed meliorem in finem) opportuna foret excolendis Missionariis, si qui Japoniæ ingressum denuo tentare vellent. Indorum veterum Gymnosophistæ fortassis ab hac disciplina non abludebant, & *Calanus* ille, qui se vivum comburendum *Alexandro Magno* in spectaculum præbuit, utique magnis magistrorum suorum exemplis animatus fuerat, & magnarum ærumnarum toleratione didicerat, non pertimescere dolorem (q). Eorundem Indorum uxores, quæ cum maritorum suorum cadaveribus hodiernum conflagrare ambiunt, antiquiorum gentis suæ Philosophorum fortitudinem adumbrare videntur. Non equidem exspecto, ut tam facile instituat religionis aliquis ordo, cui propositum sit, hominem ad tantum perfectionis apicem evehere: id hominum genus mortalibus cæteris nimium quantum præcelleret, & potestatibus nimis metuendum foret. Cum raro tantis involvamus discriminibus, ut tam insigni animi fortitudine sit opus, nemo facile de comparandis sibi, cum suorum commodorum iactura, præsidii huiusmodi cogitabit, tametsi compendium, dispendio longè majus, inde proveniturum foret.

258. Interim

(o) *Interpr.* tanto molimini conveniens.
(p) Assissini, genus hominum in Oriente, qui Mahumetanæ disciplinæ addicti, novam sibi sectam instituerunt, conditore quodam *Aladino*, regnum in ea Persidis parte obtinente, quæ Indo Fl. proxima est. Erat veluti equestris ordo, cujus Principes, *Aladini* successores, *Seniores* & *Sextomontii* nominabantur. Duravit ea usque ad Tartarorum irruptiones; tum enim arce Assissinorum primaria, Tigado, post 27. annorum obidionem capta, prorsus deleta fuit. Delecti in ea gente juvenes, religionis quadam peritione induti, & nescio cujus Paradisiacæ voluntatis promissio ineitati, Principi suo fidem sic obstrin-

xerunt, ut ad imperium ejus, quoscunque Principes occisos ipse vellet, eos vi, fraude, dolo, pro re nata, etiam cum præsentis capitis sui periculo, trucidarent. Hinc *Assissini* vocabantur postea conducti ad alios interimendos, præcipue viros principes.

(q) Tradunt hanc historiam *Ælian. V. H. Lib. V. c. VI. Plutarch. in Alex. Strab. Lib. XV. Diodor. Sic. Lib. XVII. Bibl. Athenæus Lib. I. Cicer. de Divinat. 1. & Quest. Tuic. II. Suidas*, quos omnes citat ad *Ælianum Schefferum*. Pluribus ibid. etiam differtur de more isto Indorum a *Cl. Kuhnio*, *Perizonio*, quos vide in splendida ed. Gronoviana Amst. 1731. 4.

OPERA THEOLOGICA.

321

258. Interim vel inde efficitur, boni plus esse, quàm mali, cum tanto remedio nihil opus sit. Adcinit *Euripides*:

*Πλὴν τὰ χεῖρα τῶν κακῶν εἰναι βρότοις.
Mala nostra longè judico vinci a bonis.*

Homerus, aliique Poætæ complures, aliter censuere, quibus vulgus adfentitur. Hoc inde est, quia malum adtentionem nostram ferit acrius, quàm bonum: sed hæc ipsa ratio malum esse bono rarius evincit. Non ergo tetricis *Plinii* (r) dictis habenda fides, qui naturam veluti novercam traducit, hominemque rem esse rerum omnium conditarum miseriam & vanissimam contendit. Hæc duo epitheta non bene conveniunt; neque enim satis est miser, qui se ipso turgidus est. Homines quidem, opinor, plus nimio naturam humanam deprimunt; fortasse quia nullas alias creaturas, æmulatione sua dignas, vident; verum enim verò ipsi sese pluris, quàm satis est, æstimant, & facillimè unusquisque sibi ipse privatim placet. Itaque cum *Merico Casaubono* sentio, qui in suis ad *Diogenis Laërtii Xenophanem* notis egregias *Euripidis* sententias ita extollit, ut quædam, quæ spirant *Θεοῦ πῦρ*, ei tribuere non vereatur (s). *Seneca* (Lib. 4. cap. 5. de Benef.) eleganter differit de beneficiis, quibus natura nos cumulavit. *Bælius*, Dictionarii Articulo *Xenophanes*, multas in contrarium adducit auctoritates, interque cæteras *Diphili* Poætæ testimonium, apud *Stobæum*, quod ex Græco sic Latine reddi posset:

*Fortuna cyathis bibere nos datis jubens,
Infundis uno terna pro bono mala.*

259. Existimat *Bælius*, si de solo malo culpæ, sive malo morali, ageretur, S s

(r) *Plinius*, H. N. Lib. VII. in Proœmio de Animalibus: Cum omnia exequi humanus nequeat animus, principium jure tribuetur homini, cujus causa videtur cuncta alia genuisse natura magna & sæva mercede contra tanta sua munera, ut non sit satis æstimare, parens melior homini an tristior noverca fuerit, &c.

(s) *Merico Casaubonus* ad *Diog. Laërt. Xenophanem*, qui ait, *ἴσθ' ὅτι καὶ τοῦ κακοῦ πῦρ εἶναι, & plurima deteriora mente esse.* Τὰ χεῖρα εἶναι, in divinæ administrationis & providentiæ argumento, veteribus decantatissima querimonia; ab *Homero* primum profecta, qui occasione facti particularis usurpavit: sed ab aliis ad generalem sensum traducta; cum verbis istis, mala bonis in vita communi præponderare,

significare vellent. Qui parcissimè loquebantur, Deum excusabant, qui Bonus, non nisi bona in operibus suis, & omni administratione sua, sibi proposuisset; sed materiz obducantis, vel deficientis, necessitate coactus, etiam malis non paucis, invitatus, locum reliquisset. At vulgare hoc dictum, τὰ χεῖρα εἶναι, multis refellit Tragicorum sapientissimus, *Euripides*, illius sibi loco, qui incipit,

--- ἴλκις γὰρ τις ὡς τὰ χεῖρα
Πλὴν βροτοῖσι τίς τῶν ἀμεινόνων.
Εγὼ δὲ τυροῖς ἀντίον γινώσκω ἱκανῶς
Πλὴν τὰ χεῖρα τῶν κακῶν εἶναι βροτοῖς.

Cætera, quæ bene multa, talia, quæ *Θεοῦ πῦρ* peccus spirare videantur. "In ed. Amst. Weissenian. Lib. IX. Segm. 19. not. 13.

retur, litem pro *Plinio* adversus *Euripidem* esse brevi decidendam. Non equidem repugno: vitia nostra sine dubio virtutes nostras præponderant, idque originali peccato in acceptis referendum. Sed tamen non negandum, in hoc ipso immodicum esse vulgus, nonnullosque adeo Theologos hominem ita deprimere, ut in hominis Auctoris Providentiam sint injurii. Quare non assentior illis, qui de Religione præclare se mereri crediderunt, dum dicunt, Ethnorum virtutes nihil esse, nisi splendida peccata: quæ *S. Augustini* exaggeratio, nec in *S. Pande*ctis fundamentum habet, & rationi adversatur. Verum hîc de bono maloque physico duntaxat agimus, ac conferenda sunt speciatim hujus vitæ prospera cum adversis. Vellet *Balius* nullam ferè sanitatis haberi rationem; comparat eam cum corporibus rarefactis, quæ sensum leviter adficiunt, ut aër verbi gratia; at dolorem corporibus admodum densis adsimilat, quæ in modico volumine multam habent gravitatem. Verum sanitatis præstantiam satis indicat dolor ipse, quem sentimus, cum illâ sumus orbat. Jam supra notavi, voluptates corporis, si nimie sint, verum esse malum, nec aliter esse decebat; tanti enim interest, liberam esse mentem. *Lactantius* (*Divin. Institut. Lib. 3. c. 18.*) dixerat, tam delicatos esse homines, ut de minimo malo, quasi omnia bona, quibus fruuntur, absorbente, conquærantur. Respondet *Balius*, satis esse, quod homines ita sentiant, ut judicetur iis esse malè, cum sensus, sive perceptio, sit boni malive mensura. Verum ego respondeo, perceptionem præsentem minimè veram esse boni malique præteriti ac futuri mensuram. Concedo, malè cuipiam esse, quamdiu tristes has cogitationes fovet, sed hoc nihil obstat, quominus antea fuerit ei bene, &, omnibus pensatis, bonum malo prævaleat.

260. Non miror, Ethnicos, diis suis non admodum contentos, de *Prometheo* & *Epimetheo* (t) quæstos esse, quod hominem, animal adeo imbecille, finxissent; & fabellæ de sene *Sileno* (u), *Bacchi* nutritore, adplausisse, qui, cum à *Mida* rege captus esset, hoc ei, tanquam munus pro sua missione, dedisse scribitur documentum: non nasci hominē longē

(t) Fertur *Prometheus*, cujus frater *Epimetheus*, homines primum e luto finxisse, & sic universi generis humani parens, vel potius artifex, fuisse. *Properius* animum ab ipso neglectum queritur hæc verbis:

O prima infelix fingenti terra *Prometheo*,
Ille parum cauti peccatoris egit opus.

Corpora disponens mentem non vidit in arte,
Recta animi primum debuit esse via.

Lib. III. 3. p. 216. ed. Scaliger.

(u) Fingitur *Silenus* a *Mida* vino, in fontem quendam insulo, captus, & ita in

sua redactus potestate, ut ab eo varia disceret, maxime de vitæ humanæ miseria, & longè beatiore hominum post sua fata conditione: v. *Plutarchi Consol. ad Apollon.* Habitus enim est ab Antiquis Philosophis, Educator & Præceptor, ac Custos, & perpetuus comes, *Bacchi*; Doctor præstantissimarum artium, qui multa *Baccho* consulit ad virtutem & gloriam, ut *Diodorus*. Sic. ait *Lib. III.* & hinc a *Virgilio*, *Cicero*, *Plutarcho*, *Aliano*, aliis, inducitur ex interiori Philosophia de rebus naturalibus & moralibus differens.

longè optimum esse, proximum autem quamprimum mori. (*Cic. Tusc. Lib. I.*) *Plato* animos in statu feliciore fuisse credit, & e Veteribus non pauci, quos inter *Cicero* in Consolatione sua (teste *Lactantio*) putaverunt, animas luendorum scelerum causa in hoc veluti corporis ergastulum conjectas fuisse. Hoc pacto malorum nostrorum rationem reddebant aliquam, & sua contra vitam humanam præjudicia confirmabant: nullus est carcer amoenus. Sed præterquàm quod, his ipsis Ethnicis auctoribus, hujus vitæ mala præteritæ & futuræ vitæ bonis compensarentur, si rem ipsam sine præoccupatione mentis expenderimus, ausim dicere, nos comperturos, humanam vitam, adæquatis rationibus, esse plerumque tolerabilem, &, si considerationes, a Religione suppeditatæ, accedant, nos ordine, a Deo constituto, contentos esse posse. Ut autem de bonis malisque nostris æquiorum ferre sententiam liceat, juverit legere *Cardanum de utilitate ex adversis capienda*, & *Novarinum de oculis Dei beneficiis*.

261. De Magnatum ærumnis, qui mortalium felicissimi vulgò reputantur, latè differit *Balius*. Adiduos fortunæ lætioris usus boni sensum apud illos obtundit, malum magnoperè exasperat atque exacuit. Dicit aliquis, tanto pejus eos sibi consulere, tantoque magis culpabiles esse, si naturæ fortunæque muneribus frui nesciant: an propterea alterutra culpam habebit? Magnates tamen haud pauci sapientiores reperiuntur, qui donis, a Deo sibi concessis, uti rectè noverint, qui in adversis facile consolationem admittunt, æquè propriis adeo erratis ac peccatis commoda eliciunt. Hæc non adtendit *Balius*, & mavult *Plinio* (x) auscultare, qui *Augustum*, Principem favore fortunæ omnium maximè utentem, saltem non pauciora mala, quàm bona, persensisse autumat. Fateor, *Augustum* domi suæ segetem molestiæ amplam invenisse (y), & oppressæ Reipublicæ conscientia fortassis fuisse vexatum; sed sapientiorum fuisse arbitror, quàm ut priori conditione magnoperè cruciaretur, crediderimque, effecisse *Mecanatem*, ut Romam Domino indigere agnosceret. Sane si *Augusto* scrupulus ille adhuc hæssisset, nunquam de quodam apud Inferos damnato cecinisset *Virgilius*:

Vendidit hic auro patriam, Dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio atque refixit.

Credidisset *Augustus*, se *Juliumque Cæsarem* designari iis versibus, qui impositi libero populo Domini meminerant. Sed verisimile est, eum regno suo, quod tanquam sociabile cum libertate, ac veluti malorum

§ § 2

pu-

(x) Adversa *Augusti* plura enarrat in compendio *Plinius*, *Lib. VII. c. 45.*

(y) *Suetonius* in Vita ejus, 65. Letum cum atque fidentem & sobole & disciplina domus, fortuna destituit. Addit dein,

Augustum ad familiæ suæ mentionem omnem ingenuissimè, & proclamasse:

Αἰδ' ἀφ' αὐτοῦ ἀγαμέ τ' ἐμῆσι, ἀγα-
μέ τ' ἀπολιθῆσι.

publicorum medelam necessariam, spectabat, hos versus tam parum applicasse, quam parum hujus ætatis Principes sibi dictum interpretantur, quod de illaudatis regibus legitur in Archiepiscopi Cameracensis (z) *Telemacho*. Quisque æquitatem a suo stare latere credit. *Tacitus* (aa), Auctor a partium studio alienus, *Augusti* Apologiam verbis paucis complectitur initio Annalium. Sed *Augustus* ipse melius, quam alius quivis, de fortuna sua judicare potuit. Certè decessisse vita sua contentum inde colligas, quod moriens amicos Græco compellavit versiculo, qui tantundem significat, ac *Plaudite*, solennis illa fabularum clausula, quæ placuisse credebantur. Eum refert *Suetonius*:

ΑΥΤΟΣ ΚΡΕΤΤΟΝ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΣ ΎΜΝΟΥ ΜΕΤΑ ΧΑΡΑΣ ΚΤΥΝΩΝΤΕΣ (bb).

262. Sed dato, mali plus, quam boni, humano generi obvenisse, satis est ex parte Dei, quod longè plus in Universo boni, quam mali reperitur. Rabbi *Maimonides* (cc), (qui infra meritum laudatur, dum dicitur Rabbinarum primus ineptire desisse,) de hac tota quæstione, mali præ bono valorem in mundo expendente, præclare judicavit. Sic enim loquitur in suo *Doctore perplexorum* (p. 3. cap. 13.). *Sæpe in hominum malè doctorem mentibus cogitationes exsurgunt, ipsis plus in mundo mali, quam boni, esse persuadentes: Et passim in Ethnicorum poematis carminibusque inculcatur, miraculi instar esse, si quid boni accideret; cum contra mala passim obvia sint & continua. Hic error non modò vulgi mentibus infedit, sed etiam ad illos, qui sapientes haberi volunt, permanavit.* Alrasi, celebris Auctor, in suo *Sepher Elohut*, sive *Theosophia*, præter alia multa absurda, illud etiam inseruit, bona malis esse pauciora, & comparatione instituta voluptatum atque gaudiorum, quibus tempore tranquillitatis homo fruatur, cum doloribus, tormentis, perturbationibus, defectibus, sollicitudinibus, tædiis afflictionibusque, quibus opprimatur, compertum iri, quod vita nostra ingens malum sit, verumque supplicium nobis in penam inflatum. Addit *Maimonides*, infani hujus erroris causam esse, quod naturam sibi solis esse conditam arbitrentur, & quidquid a se distinctum est, pro nihilo

(z) François de Salignac de la Motte Feselon, natus A. 1651. d. 6. Aug. denatus 1715. d. 8. Jan.

(aa) Qui (*Augustus*) cuncta discordiis civilibus fessa, nomine Principis sub imperium accepit. Lib. I. Ann. c. 1. 3.

(bb) Suet. in Vita Octavii, 99. Edue fræpitum, vosque omnes cum gaudio adplaudite.

(cc) R. Moses ben Maimon, Gordubenus, sæculo duodecimo floruit. Liber.

qui ab ill. Viro laudatur, inscriptus נבוים סורה Doctore perplexorum. Jo. Buxtorfius fil. versionem ejus alteram dedit, accuratorem versionem, quam *Augustinus Justinianus* typis imprimi curavit Parisi. 1520. ea exiit Basil. 1619. 4. sine textu Ebraeo. Maximum suæ gentis decus fuit *Maimonides* vir summo ingenio excellentique doctrina; unde dictum Judæorum: *A Mose usque ad Moysen, non fuit sicut Moyses.*

nihilo habeant, ex quo conficiunt, si quid contra votum sibi acciderit, in Universo malè procedere omnia.

263. *Balius* hanc *Maimonidis* animadversionem a scopo deviare contendit, cum quæstio sit, an inter homines bonum malo prævaleat, nec ne? Verum, dum verba Rabbini expendo, quæstionem ab eo generalem formari comperio, eumque refutandos suscepisse illos, qui eam decidunt particulari aliqua ratione, e generis humani malis deprompta, adducti, quasi hominis gratia condita forent universa (dd). Merito dicit *Maimonides*, si hominis exilitas cum Universi mole conferatur, fore, ut evidenter pateat, mali præponderationem, etiam si inter homines locum haberet, non ideo tamen inter Angelos, inter cœlestia corpora, inter elementa & mixta animata, aut inter plurimas denique animantium species, debere locum habere. Ostendi alibi, quod concedendo, damnandorum numerum majorem esse, quam salvandorum, (quod tamen non est usquequaque certum) (ee), admitti posset, plus esse mali, quam boni, in humano genere, nobis cognito; sed simul monui, hoc nihil ob stare, quo minus in creaturis rationalibus generatim immenso excessu amplius sit bonum, quam malum, & quo minus Dei civitas, omnes istas creaturas complexa, rerum publicarum omnium sit perfectissima: denique si bonum malumque metaphysicum consideretur, quod omnibus substantiis, tam intelligentia præditis, quam destitutis, inest, quodque, hac latitudine sumtum, bonum physicum bonumque morale complecteretur, dicendum est, Universum, quale nunc est, omnium systematum optimum esse debere.

264. Cæterum *Balius*, ubi de ærumnis nostris sermo est, culpæ nostræ rationem haberi non vult. Jure id quidem, si tantum de earum æstimatione agatur; secus verò, dum quæritur, an ærumnæ nostræ Deo in acceptis referendæ sint, qui præcipuus difficultatum, a *Belio* motarum, scopus est, cum Religioni Rationem, sive Experientiam, opponit. Scio, eum discutere, frustra ad liberum nostrum arbitrium recurri, cum argumenta ipsius contendant, ab usum liberi arbitrii Deo, permittenti & concurrenti, non ideo minus esse imputandum. Et axiomatis instar ab eo venditur, ob unam plus minutæ difficultatem ab aliquo systemate non esse recedendum. Quod ipsum in gratiam rigidarum præsertim methodorum, & Supralapsiariorum dogmatis, enunciat, ratus, eorum sententiæ flari posse, quamvis difficultates integras relinquat, quia cætera systemata, tamen nonnullas difficultates tollant, non tamen omnes dissolvere valent. Ego quidem censéo, genuinum, quod explicavi, systema

S s. 3

ma

(dd) Addit Interpr. Ei videtur Auctor, quem refutat, etiam locutus fuisse de bono & malo generatim.

(ee) Addit Interpr. (cum futuros generis humani status ignoremus.)

ma omnibus difficultatibus occurrere: sed, quamvis res ita se non haberet, fateor, illud *Belii* axioma mihi neutiquam probari posse, & systema, potiores difficultates diluens, alteri, nullam tollenti, semper anteferam (ff). Certè consideratio nequitiae hominum, a qua pleraque eorum mala pullulant, saltem evincit, eos non habere, quòd querantur. Cum de poena infligenda agitur, iustitia pravitatis originem in scelerato non magnoperè quærit: alia res est, ubi de impedienda illa circumspicitur. Constat, indolem, educationem, conversationem, & persæpè etiam casum, multum ad facinus valuisse; an ideò minus animadversione dignum censebitur?

265. Fateor, aliam adhuc superesse difficultatem: nam etsi Deus improbis de ipsorum malitia rationem reddere non teneatur, videtur tamen ipse sibi, seque colentibus, & amantibus, debere, ut in vitio peccatoque permittendo viarum suarum æquitatem ostendat. Verùm officio isto, quantum quidem hic in terris necesse erat, perfunctus est, dumque Rationis lumen largitus est nobis, necessaria difficultatibus omnibus removendis præsidia subministravit, quod quidem hoc in discursu ostendisse me spero, remque totam, quantum ferè per rationes generales fieri poterat, in præcedenti horum Tentaminum parte illustrasse. Post hæc, purgata semel permissione peccati, cætera mala, quæ sunt peccati effectus, non magnam habent difficultatem, nec ultra malum culpæ progredi temur, ut mali poenæ rationem reddamus, quemadmodum sacri faciunt Codices, omnesque ferè Ecclesiæ Patres, & Concionatores omnes. Ne verò hæc ratio ad conciones duntaxat utilis esse dicatur, *per la predica* (gg), sufficit considerare, quòd post solutiones, a nobis adlatas, nihil hac methodo æquius, nihil exactius, debeat videri. Nam cum inter possibilia jam Deus hominem, libertate sua abutentem, malumque sibi adcersentem, ante omne decretum suum actuale, repererit, non potuit non eum ad existentiam admittere, quia optimum systema generale id postulabat: ita ut posthac necesse non sit dicere cum *Juriao*, dogmatizandum quidem esse cum *Augustino*, at cum *Pelagio* concionandum.

266. Hæc malum poenæ a malo culpæ derivandi methodus, quæ reprehendi non potest, præcipuè inservit ad reddendam rationem mali omnium phylicorum maximi, damnationis scilicet æternæ. *Ernestus Sonerus* (hh), olim Philosophiæ Professor Altorfii, (quæ est Reipublicæ Norimbergensium)

(ff) Addit Interpr. (tanquam gradum ad perfectam sublationem.)

(gg) Addit Interpr. ut Itali proverbio dicunt de phaleris ad populum.

(hh) *Ernestus Sonerus*, Norimbergensis, A. 1572. natus, A. 1612. denatus.

In Socinianismo Magistros habuit *Andr. Voidovium*, & *Christoph. Ostorodum*, in quorum familiaritatem Lugduni Batavorum pervenit. *Scherbio*, Præceptoris suo, Altorfii succcessit in Professione Med. & Phys. V. illius historiam in *B. Zeltneri Historia Cryptæ*.

corum Academia) qui Aristotelicus insignis habebatur, sed demùm occultè Socino favere agnitus est, dissertatiunculam evulgavit inscriptam: *Demonstratio contra æternitatem pœnarum*. Hæc principio satis trito nitebatur, quod nulla sit inter pœnam infinitam, & culpam finitam, proportio. Communicata ea mecum est, apud Batavos (uti videtur) excusa, & respondi amico, considerandum hic aliquid esse, quod *Sonerus* effugisset, nempe sufficere dicendo, durationem culpæ causam esse durationis pœnæ; damnatos, utpote in malitia sua perseverantes, a miseria liberari non posse; atque ita, ad ostendendam continuandæ illorum infelicitatis æquitatem, nihil esse necesse ponere, quod peccatum sit valoris infiniti, ob objectum infinitum, quod offensum est, nempe Deum: quam thesin non satis expenderam, ut judicare de illa possem. Scio, Scholasticos, duce Magistro sententiarum, communiter sentire, quòd in altera vita nec meritum sit, neque demeritum; sed hanc opinionem, si rigide sumatur, pro fidei articulo habendam esse non arbitror. *Fechius*, celebris apud Rostochienfes Theologus, in Libro suo de statu damnatorum eam validè confutavit. Falsissima est, inquit (§. 59.), Deus naturam suam mutare non potest, iustitia ipsi essentialis est; janua gratiæ morte clausa est, non item iustitiæ.

267. Animadverti, complures eruditos Theologos durationis poenæ damnatorum rationem eo, quem jam dixi, modo reddidisse. *Joannes Gerbardus*, Augustanæ Confessionis Theologus celebris (in *Locis Theol. Loco de Inferno* §. 60.) inter argumenta cætera, hoc etiam proponit, quòd damnati semper habeant malam voluntatem, desitque gratia, quæ bonam efficere possit. *Zacharias Ursinus* (ii), Heidelbergensis Theologus, cum (in Tractatu de Fide) quævisset, cur peccatum mereatur poenas æternas, postquam protulisset vulgarem rationem, quòd persona offensa sit infinita, hanc etiam secundam adducit, quòd, non cessante peccato, non potest cessare poena. Et *P. Drexelius* (kk) Jesuita, Libro, cui titulus: *Nicetas, sive Incontinentia triumphata*, (Lib. 2. cap. 11. §. 9.) Nec mirum, inquit, damnatos semper torqueri, continuè blasphemari, & sic quasi semper.

Crypto-Socinismi, Altorfina quondam Academia infesti, Lipsiæ, 1729. p. 26. & seqq. Cl. Fellerus in Supplemento Vitæ Leibn. quod Otio Hannoverano præmisit de Libello, quo æterna impiorum supplicia iustitiæ divine adversari *Sonerus* demonstrare conatus est, iudicat, solam argumentorum, in forma propositorum, lectionem subactis ingeniis ad refutandum sufficere: adprobat iudicium *Zelmerus*, p. 49. not. b. seque, perlecto hoc opusculo, pariter dicit, nihil observasse, quod Theologi exacti & styli

Script. S. gnari vires superet, & vel mediocri industria adhibita, dilui nequeat.

(ii) *Zach. Ursinus*, Wratisl. natus A. 1534. d. 18. Jul. denatus A. 1583. d. 6. Mart. Jussu Friderici III. Elect. Palat. cum Casp. Oleviano Catechismum Heidelbergensem confecit, qui A. 1563. lucem vidit.

(kk) *Jeremias Drexelius*, S. J. Bavarici Ducis & Elect. Maximiliani Confessionarius, mortuus A. 1638. annos natus quinquaginta septem.

semper peccant, semper ergo peccantur. Eandem rationem refert & approbat in Opere suo *Æternitatis* (II), (Libr. 2. cap. 15.) *Sunt, inquit, qui dicant, nec displicet responsum: scelerati in locis infernis semper peccant, ideo semper puniuntur.* Quibus verbis innuit, hanc opinionem apud Ecclesiæ Romanæ Doctores satis esse receptam. Verum quidem est, ipsum adlegare aliam rationem, adhuc subtiliorem, e *Gregorio Magno*, Pontifice, (Dialogorum Libro 4. cap. 44.) depromptam, quod damnati poenas æternas luant, quia Deus per scientiam quandam, mediæ adfinem, prævidit, semper fuisse peccaturos, si semper in terra victuri fuissent. Verum hac de hypothesi multa dicenda forent. *Fechtius* insuper plures celebres Theologos Protestantes pro *Gerhardi* sententia producit, quanquam alios etiam referat aliter sentientes.

268. *Bælius* ipse duorum eruditorum partis suæ Theologorum loca, dictis sat consona, mihi suppeditat. *Jurians* Libro de Unitate Ecclesiæ, quem Nicoliano ejusdem argumenti Tractatui opposuit, censet (p. 379.) *dicere nobis Rationem, quod creatura, quæ a reatu cessare nequit, etiam cessare a miseria nequeat.* *Jaquelotius*, Libro de Conformitate Fidei & Rationis (pag. 220.) existimat, damnatos debere perpetuo manere beatorum gloriâ privatos, & hanc privationem omnium, quas patiuntur, ærumnarum originem & causam esse posse, dum scilicet infelices istæ creature crimina sua mente revolvunt, propter quæ æterna felicitate excidere. Notum est, quam acerbos animi dolores, quantos cruciatus invidia adferat iis, qui se bono aliquo insigni, puta, honoribus amplis, & a se repudiatis, orbatos vident, maxime ubi alios iisdem insignitis intuentur. Hæc explicandi ratio a *Juriani* modo aliquantum discrepat, uterque tamen in eo conveniunt, quod damnati suppliciorum suorum continuationem sibi ipsi procurent. Nec *Origenista Clerici* penitus ab hac sententia recedit, dum in Bibliotheca selecta (Tom. 7. pag. 341.) dicit, *Deus, qui lapsurum prævidit hominem, non idcirco eum damnat, sed tantum, quia, cum possit resurgere, non resurgit, hoc est, quia ad vitæ metam usque in pravis suis habitibus libere perseverat.* Quodsi hoc ratiocinium ultra vitam provehat, continuatas impiorum poenas continuatæ eorundem culpæ adscribet.

269. *Bælius* (Resp. ad Provinc. cap. 175. p. 1188.) ait, *illud Origenistæ dogma hæreticum esse, in quantum docet, damnationem non nudè in peccato, sed in voluntaria impenitentia fundari:* at impenitentia ista voluntaria, nonne peccati continuatio est? Nolle tamen simpliciter dicere, idcirco damnari hominem, quia, cum possit resurgere, non resurgit, sed adderem, etiam idcirco damnari, quia non utitur auxilio gratiæ ad resurgendum. At post hanc vitam, quamvis hoc auxilium cessare ponatur,

(II) Considerationes de Æternitate. Interpr. Lat. nominat Librum, quem inscri-

pfit: Infernus Carcer damnatorum, cap. 15: §. 1.

tur, in peccante, etiam dum damnatus est, semper aliqua perseverat libertas, quæ eum fontem facit, uti & potentia aliqua, etsi remota, resurgendi, quamvis nunquam ad actum reducat. Nec quidquam vetat, quo minus dici possit, illum gradum libertatis, a necessitate, non item a certitudine, immunem, remanere in damnatis æquè, atque in beatis. Præterquam quod damnati aliquo auxilio, quo hac in vita indigemus, non egeant, nimis quippe, sed serò sciunt, quid hic credendum sit.

270. Illustris Anglicanæ Ecclesiæ Præful, qui de Mali Origine nuper vulgavit Librum, in quem *Bælius* animadversiones edidit Tomo secundo Responsionis ad Quæsitæ Provincialis, perquam ingeniosè loquitur de poenis damnatorum. Ejus opinio (ex Auctore Novellarum Reipublicæ Literariæ, Jun. 1703.) a *Bælio* sic exhibetur: quasi faceret e damnatis totidem insanos, qui miseriam suam sentiant quidem vehementer, plaudant tamen ipsi sibi, nec tantum malint esse, & esse, quod sunt, quam penitus non esse, sed etiam ament conditionem suam, quamvis miseram, prorsus uti irati, amantes, ambitiosi, invidi, iis ipsis, quæ ipsorum augent miseras, delectantur. Addit, impios mentem suam ita falsis adusefecisse judiciis, ut aliter posthac judicaturi non sint, & ab uno errore in alium perpetuo transeuntes, non possint non perpetuo desiderare ea, quibus nunquam frui licebit, & quorum privatione in desperationem conjicientur, nullâ cogitatione adsequendam, nec experientiâ magistrâ unquam superare discant in posterum, quia propria culpa intellectum corruerint, & ferendo illa de re judicio sano ineptum reddiderint (mm).

271. Dudum Veteres quidam animo concepere, Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum a Deo manere, nec submittendo se fibere velle. Finxere datam a Deo Anachoretæ cuidam (nn), in ecclasi posito, fidem, fore, ut *Cacodæmonum* Principem in gratiam reciperet, si ipse culpam suam agnoscere non detrectaret, sed mediatorem illum a Diabolo fuisse cum stomacho rejectum. Saltem Theologi serè consentiunt, a Diabolo, & damnatis, odio haberi Deum, & blasphemari, cujusmodi conditio non potest non trahere post se miseriæ continuationem. Hac de re legi potest eruditus *Fechti* Tractatus de statu damnatorum.

272. Fuit, cum credebatur, impossibile non esse, salvari damnatum. Nota est fabula de erepta ab Inferno *Gregorii Magni*, Pontificis, precibus anima *Trajani* (oo), cujus bonitas tantoperè celebrabatur, ut recens Tom. I. T t inaugu-

(mm) Addit Interpr. Lat. (sed de hac explicatione meritò dubitatur, cum in Scriptura sacra exhibeantur, quasi errorem serò agnoscant.)

(nn) S. Macario.

(oo) Fabula occurrit in *Pseudo-Damasce*ni sermone de defunctis, p. 424. *Glyce* Annalib. p. 240. in legenda 46. *Jacobi de Voragine*, in *Constantiensis Concilii reprobatione* articulo Jo. Wiclef, Artic. 19. &c. Quoddam

inauguratis Imperatoribus voveretur, *Augustum* fortuna, *Trajanum* bonitate superare. Movit hæc bonitas misericordiam sancti Pontificis, & Deus, ut ajunt, ejus precibus adnuvit quidem, sed vetuit, eum posthac similia postulare. Juxta hanc fabulam sancti *Gregorii* preces parem *Æsculapii* remediis vim habuerunt, qui *Hippolytum* revocavit ab inferis. Quodsi talia precari perrexisset *Gregorius*, indignatus ei fuisset Deus, uti *Jupiter* *Æsculapio* apud *Maronem*:

*At Pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phæbigenam Stygias detruxit ad undas.*

Godefridus, noni sæculi Monachus, qui ætatis suæ, immò & nostræ, Theologos invicem collisit, volebat, reprobos a Deo poenarum suarum mitigationem postulare: verum, quamdiu vitam hanc ducimus, nemo se reprobum credendi jus habet. Melius *Missæ defunctorum*, alicubi damnatorum poenæ diminui petit, & juxta hypothesein jamjam a nobis expositam, meliorem ipsis mentem optare oporteret. Cum *Origenes* pro se adduxisset locum e *Psälmo LXXVII. v. 10. Numquid obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas omnes?* *S. Augustinus* respondet (*Enchiridii* cap. 112.) fieri posse, ut damnatorum poenæ æternum durent, & tamen certis temporum intervallis mitigentur. Si *Textus* eo collimaret, diminutio tenderet, quoad durationem in infinitum, ita tamen, ut infra certum gradum non descenderet, suum haberet non plus ultra, quoad ipsius diminutionis quantitatem; uti in Geometria figuræ quædam asymptotæ dantur, in quibus longitudo infinita non, nisi spatium

Quosdam non puduit hujus fabulæ apologiam scribere, ut *Alphonsum Ciacconium* singulari diatriba; eam ridet *Is. Casaubonus* in *Casaubonianis* p. 11. Exploditur ab ipsis Pontificiis, *Alphonso Testato*, *Dionys. Carthusiano*, *Dominico Soto*, *Francisc. Suarez*, *Rob. Bellarmino*, *Ces. Baronio*, &c. Fictio nis occasionem dedit *Traiani* Epistola inter *Pin. 98.* de non conquirendis Christianis. *V. Fabric. Biblioth. Lat. T. I. p. 478.* not. c. qui geminam quoque narrationem citat de *Dinocrate* defuncto, *Perpetuæ* precibus ex poenis inferorum liberato, quæ reperitur in *Actis Perpetuæ & Felicitatis*, a *Luc. Holstenio* vulgatis; eam *Theodoricus Ruminarius* in *Actis selectis Martyrum*, p. 29. 90. egregium locum esse dicit ad pro-

bandum, mortuos posse a poenis, quas patiuntur, per virorum preces liberari; tantum abest, ut fabulam in dubium vocet. *Modestius Joannes*, *Metropolita Euchaitensis*, sub *Constantini Monomachi & Comnenorum* imperio clarus, *Platoni* ac *Plutarcho* æterna supplicia hæcæ verbis deprecatur:

Επιτιμίας τῆς βαλῆς τῶν ἀδικούντων
Τῆς οὖν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, Χριστὸς μὲν
Πλάτωνα καὶ Πλάτωνα ἐξέλεσε μὲν.
Ἀμφὶ γὰρ αὐτοῖς τὸν λόγον καὶ τὸν ποταμὸν
Τοῖς τοῖς ἰαμοῖς ἰσχυρὰ πρὸς τὸν ποταμὸν
Εἰ δ' ἐγὼ εἶπαίς με ὅτι οὐκ ἐστὶν ἄλλος
Εἰποῦσα τῆς οὖν χριστιανικῆς δὲ μὲν
Δὲ τὴν ἀπὸ τῆς θύρας οὐκ ἐστὶν ἄλλος.

spatium finitum, conficit (pp). Si in Divitis Epulonis parabola veri damnati status exhiberetur, hypotheses, quæ damnatos tam stultos, tamque sceleratos, faciunt, locum non haberent. Verum fraterna charitas, quam illi parabola adtribuit, in eum, qui damnatis adscribitur, nequitiae gradum convenire omnibus non videtur. *S. Gregorius Magnus IX. Moral. 39.* existimat, Epulonem timuisse, ne fratrum damnatione augetur sua: sed hic metus indoli hominis, insigniter scelerati, non admodum congruit. *Bonaventura* (qq), in Magistrum Sententiarum, censet, divitem Epulonem optavisse quidem, ut omnes homines cerneret damnatos, sed, cum id futurum non esse nosset, fratrum potius, quam aliorum, optavisse salutem. Hæc responsio non usquequaque solida videtur. Immo potius *Lazarari* missio, quam is optabat, multorum saluti, ex ejus sententia, profutura fuerat: & qui aliorum damnatione tantoperè delectatur, ut omnes damnari cupiat, optabit forsitan horum potius, quam illorum, damnationem; sed, absolute loquendo, nullius saluti procurandæ studebit. Quidquid sit, hæc omnia in utramque partem disputari posse fatendum est, cum Deus nobis revelaverit, quidquid sufficit ad malorum omnium maximum metuendum, non item, quidquid opus est ad intelligendum.

273. Porro, cum, in reddenda cæterorum malorum ratione, fas jam sit ad abusum arbitrii liberi, pravamque voluntatem, confugere, postquam divinam hujus abusum permissionem omni culpâ vacare satis evidenter demonstratum est, eadem opera commune Theologorum systema erroris expers esse comprobatur. Et nunc tandem mali originem in libertate creaturarum securè possumus investigare. Nota nobis est omnium prima malitia, Diaboli scilicet & Angelorum ejus: *Diabolus peccat ab initio, & in hoc adparuit Filius Dei, ut dissolvat opera Diaboli*, 1. Joann. III. 8. *Diabolus pater mendacii est, ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit*, Joann. VIII. 44. *Et ideo, Deus Angelis peccantibus non percutit, sed rudentibus inferni detractos in Tartarum, tradidit cruciandos in judicium reservari*, 2. Petr. II. 4. *Reservavit sub caligine vinculis æternis* (hoc est, durantibus) *usque ad judicium magni diei, Angelos, qui non servaverunt suam originem* (sive dignitatem) *sed dereliquerunt suum domicilium*, Jud. v. 6. unde alterutram harum Epistolarum ab alterius Auctore visam fuisse (rr) facile agnoscitur.

T t 2

274. Quod

(pp) *Interpr. Lat.* ita diminutio, licet perpetua, suum haberet non plus ultra, quoad gradum, est non quoad tempus. (qq) *Bonaventura*, Cardinal. dictus *Doctor Seraphicus*, A. 1221. natus, A. 1274. denatus, A. 1482. inter Sanctos receptus. Inter illius scripta, quæ Romæ

1596. VII. Tomis elegantiss. recula sunt, reperiuntur Commentaria in IV. Libr. Sententiarum.

(rr) T. Sherlock, Doct. Anglus, in Diss. 1. Sur la Canonicité de la seconde Epître de S. Pierre, adjecit Libro: L'usage & l'usage de la Prophétie, Gallicè vers. ab *Abrah.*

274. Quod cæteri Scriptores Canonici obſcurum reliquerant, id Apocalypſeos Auct̃or videtur elucidare voluiſſe. Narrat, prælium in Cælo fu-
 ſum: Michaël, & Angeli ejus præliabantur cum Dracone, & Draco pu-
 gnabat, & Angeli ejus, & non valuerunt, neque locus inventus eſt eorum
 ampliùs in Cælo. Et Draco ille magnus, Serpens antiquus, qui vocatur Dia-
 bolus & Satañas, qui ſeducit univerſum mundum, projectus eſt in terram, &
 Angeli ejus projecti ſunt cum illo, Apoc. XII. 7. 8. 9. Nam, licet hæc nar-
 ratio poſt fugam mulieris in ſolitudinem collocetur, eaque rerum conver-
 ſio Eccleſiæ favorabilis indicetur, videtur tamen Auct̃or eadem opera &
 antiquum primi hoſtis lapſum, & recentem novi hoſtis ruinam, denota-
 re voluiſſe. Mendacium, ſive malitia, ex eo, quod Diabolo proprium
 eſt, ἐκ τῶν ἰδίων, ex ejus voluntate, ortum habet, quia in veritatum æter-
 narum Libro, etiam poſſibilia ante decretum Dei omne complexo, ſcrip-
 tum erat, hanc Creaturam, ſi crearetur, liberè declinaturam ad malum.
 Idem dicendum de Eva atque Adamo, qui, quamvis a Diabolo ſeducti,
 liberè tamen peccaverunt. Tradit̃ Deus impiis in reprobum ſenſum, Rom.
 I. 28. dum eos ſibimet ipſis relinquit, & gratias denegat, quas non de-
 bet, immò quas debet denegare.

275. In Sacris Litteris legitur Deus indurare, Exod. IV. 21. & VII. 3.
 Jeſaiæ LXIII. 17. dare ſpiritum mendacii, 1. Reg. XXII. 23. mittere er-
 rorem efficacem, ut credant mendacio, 2. Theſſ. II. 11. decepiſſe Prophetam,
 Ezech. XIV. 9. præcepiſſe Semei, ut malediceret, 2. Sam. XVI. 10. Fi-
 lios Eli audire vocem patris ſui noluiſſe, quia Deus eos voluit occidere, 1.
 Sam. II. 25. abſtulſiſſe fortunas ſuas Jobo, quamvis id latronum injuriâ fa-
 ctum eſſe conſtet, Job. I. 21. idcirco ſuſcitaviſſe Pharaonem, ut oſtenderet
 in illo ſuam fortitudinem, Exod. IX. 16. Rom. IX. 17. eſſe ſimilem figu-
 lo, facienti vas in contumeliam, Rom. IX. 21. abſcondiſſe veritatem a ſapientibus
 & prudentibus, Math. XI. 25. in parabolis loqui, ut ii, qui foris
 ſunt, videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non in-
 telligant, ne quando convertantur, & dimittantur eis peccata, Marc. IV. 12.
 Luc. VIII. 10. Jeſus dicitur definito conſilio, & præſcientiâ Dei, traditus,
 Auct̃or.

le Moine, Amſt. 1719. non abſurdus eſt,
 utriuſque Scriptoris, & Petri & Ju-
 dæ, expreſſiones, ſententias, & loquendi
 formulas actiores, ex antiqui alicujus Scri-
 ptoris Judæi, in falſos ſui temporis Pro-
 phetas detonantis, commentario deprom-
 tas, & contra falſos novorum temporum
 Prophetas ab Apoſtolis inflexas & uſurpa-
 tas fuiſſe exiſtimat. „ L'Epître de S. Jude
 „ a tant de rapport avec le ſecond chapi-
 „ tre de la ſeconde Epître de S. Pierre,
 „ les figures & les images en ſont ſi ſem-

„ blables, de même que les anciens exem-
 „ ples allegués; que l'on a cru commu-
 „ nément que S. Jude avoit copié S. Pierre:
 „ Mais d'un autre côté, le tour des ex-
 „ preſſions eſt ſi différent, le choix de la
 „ matière eſt en partie ſi peu le même,
 „ certaines choſes ſe trouvant dans l'un,
 „ qui ne ſe trouvent pas dans l'autre;
 „ qu'il eſt beaucoup plus probable qu'ils
 „ ont tous deux tiré ce qu'ils diſent du
 „ même original, ſuivant à cet égard cha-
 „ cun ſon propre jugement. “ p. 206. 207.

Auct̃or. II. 23. Herodes & Pontius Pilatus, cum Gentibus & populo Iſraël,
 dicuntur feciſſe ea, quæ manus Dei, & conſilium ejus, decreverunt fieri,
 Act. IV. 28. a Deo factum, ut indurarentur corda inimicorum, & pugna-
 rent contra Iſraël, & caderent, & non mererentur ullam clementiam, &
 perirent, Joſ. XI. 20. miſcuiſſe legitur Dominus in medio Ægypti ſpiritum
 vertiginis, & errare feciſſe Ægyptum in omni opere ſuo, ſicut errat ebrius,
 Joſ. XIX. 14. Roboam non audiviſſe vocem populi, quoniam a Domino ita
 dirigebatur, 1. Reg. XII. 15. Convertiſſe cor Ægyptiorum, ut odirent popu-
 lum ejus, & dolum facerent in ſervos ejus, Pf. CV. 25.

276. Verum omnes iſtæ locutiones, aliæque ſimiles, duntaxat innuunt,
 res, a Deo conditas, anſam dediſſe ignorantix, errori, malitiæ, pra-
 viſque actibus, & ad eos contuliſſe, Deo id prævidente, & ad fines
 ſuos deſtinante; utpote quem ſuperiores rationes ſapientiæ perfectæ ad
 permiſſionem horum malorum, immò ad concurſum, permoverunt. Sed
 non ſineret bonus fieri malè, niſi Omnipotens etiam de malo poſſet facere be-
 nè, ut cum S. Auguſtino loquamur. Hæc jam ſuſius Parte ſecunda expli-
 cavimus.

277. Creavit Deus hominem ad imaginem ſuam, Gen. I. 27. Fecit cum
 rectum, Eccleſ. VII. Sed & fecit liberum, homo libertate malè uſus
 eſt, lapſus eſt, manet tamen ſemper, etiam poſt lapſum, libertas ali-
 qua. Moſes dicit Dei nomine: Teſtes invoco hodie cælum & terram, quod
 propoſuerim tibi vitam & mortem, benedictionem & maledictionem; elige
 ergo vitam, Deut. XXX. 19. Hæc dixit Dominus: ecce ego do coram
 vobis viam vitæ & viam mortis, Jerem. XXI. 8. Reliquit hominem in ma-
 nu conſilii ſui, adjecit mandata & præcepta; ſi volueris mandata ſervare,
 ſervabis ea, (vel conſervabunt te.) Adpoſuit tibi aquam & ignem, ad quod
 volueris, porrige manum tuam, Sirac. XV. 14. 15. Homo lapſus, nec
 regeneratus, eſt ſub peccati & Satanæ dominatu, quia ſic lubet, ſervus
 eſt voluntarius ob pravam ſuam concupiſcentiam. Ita his liberum arbi-
 trium, & ſervum arbitrium, idem ſunt.

278. Nemo, cum teneatur, dicat, quod a Deo teneatur, unusquiſque verò
 teneatur, a concupiſcentia ſua abſtractus & illeſtus, Jac. I. 14. Cooperatur
 quoque Satañas: Deus hujus ſæculi excæcat mentes infidelium, 2. Cor. IV.
 4. Sed homo per concupiſcentiam ſuam ſeſe tradidit Dæmoni: delecta-
 tio, in malo reperta, hamus eſt, quo ſe capi ſinit. Hoc ipſum dixerat
 jam antè Plato, & repetit Cicero (ſſ). Plato voluptatem dicebat eſcam ma-
 lorum. Gratia pravæ voluptati delectationem majorem opponit, uti no-
 tavit S. Auguſtinus. Omnis voluptas eſt perceptio alicujus perfectionis:
 obſectum amatur juxta menſuram perceptionis perfectionum ſuarum; nihil
 autem perfectiones divinas ſuperat, ex quo conſequitur, charitatem, &
 amorem Dei, maximam, quæ concipi queat, parere voluptatem apud

T t 3

eos,

eos, quorum mens melioribus sensis imbuta est: sed eorum nimis exiguus est numerus, quia plerique objectis, adfectus stimulantibus, occupantur (tt), & implentur.

279. Præterea, cum corruptio nostra non sit prorsus insuperabilis, neque necessariò peccemus, etiam dum sub peccati servitute gemimus, dicendum pariter, nos non invincibiliter adjuvari, & quantumcumque Gratia divina sit efficax, ei resisti posse. Sed quando ea reapse victrix futura est, jam in antecessum certum & infallibile fuit, nos ejus illecebris cessuros, sive gratia vim efficaciamque suam habeat a se ipsa, sive circumstantiarum congruitate utatur ad triumphum. Atque ita inter infallibile & necessarium semper statuere discrimen oportet.

280. Eorum, qui se discipulos S. Augustini prædicant, systema non penitus recedit ab his, modò odiosa quædam, tum in phrasibus, tum in dogmatibus ipsis, semoveantur. Ac in phrasibus quidem comperio, usum præcipuè vocabulorum, qualia sunt, *necessarium vel contingens, possibile vel impossibile*, adcusationibus ansam dare, & turbas non mediocres excitare. Hac de causa, quemadmodum *Læcherus* junior, in erudita sua Dissertatione de Decreti absoluti Paroxyfms (uu), optimè observavit *Lutherus*, Libro de servo arbitrio, optabat aptius aliquod explicandæ menti suæ vocabulum suppetere, quàm est *necessitas*. Generatim loquendo, rationi magis conveniens videtur, ut dicatur observatio divinatorum mandatorum semper *possibilis*, ipsis etiam non regeneratis; gratia semper *resistibilis*, etiam in viris sanctissimis; & libertas immunis, non solum a *coactione*, sed etiam a *necessitate*, etsi nunquam sit a *certitudine* infallibili, aut a *determinatione* inclinante, sejuncta.

281. Interim ex altera parte sensu aliquo fas erit quibusdam in casibus dicere, quòd *potentia* bene agendi sæpè desit, etiam iustis; quòd peccata sæpè sint *necessaria*, etiam in regeneratis; quòd interdum *impossibile* sit, non peccare; quòd gratia sit *irresistibilis*; quòd libertas non sit exempta a *necessitate*. Sed locutiones istæ & minùs exactæ sunt, & circumstantiis hodiernis minùs adcommodatæ, & absolute loquendo, magis obnoxie abusus, & aliunde populare quidpiam sonant, ubi voces in magna latitudine sumuntur. Dantur tamen circumstantiæ, in quibus admitti possunt, immò in quibus utiles sunt; hinc etiam ab Auctoribus sanctis & orthodoxis, quin & a sacris Codicibus utriusque partis locutiones adhibitæ fuisse reperiuntur, absque ulla vera utrimque oppositione, non magis quàm inter Sanctos, *Jacobum Paulumque*, & absque ullo utrobique errore ob vocabulorum ambiguitatem. Itaque diversis istis loquendi modis ita passim adsuevimus, ut sæpè vix dici præcisè possit, *quis sit sensus magis*

(tt) Quibus mens a pura ratione desecit, tt addit. Interpr. Lat.

(uu) Exstat in *Initiis Academicis*

magis naturalis, obvius, intentus, cum idem Auctor diversis in locis diversa spectet, eademque locutiones plus minusve receptæ sint, aut recipi possint, ante vel post decisionem magni alicujus viri, vel auctoritatis, quam reveremur & sequimur. Unde fit, ut pro re nata, certisque temporibus, certæ quædam locutiones auctoritate publica adprobari vel improbari queant; verum nihil hoc ad sensum, aut ad fidem, facit, nisi sufficientes vocabulorum explicationes adjungantur.

282. Itaque, ad controversias verborum dirimendas, non nisi benè perceptis distinctionibus opus est, qualis est illa, quam sæpissime inculcavimus, inter necessarium ac certum, inter necessitatem metaphysicam ac moralem. Et idem est de possibilitate atque impossibilitate, cum eventus, cujus oppositum est possibile, sit contingens, uti e contrario necessarius est, cujus oppositum est impossibile. Meritò etiam statuitur discrimen inter potentiam proximam, & potentiam remotam, ac juxta diversos istos sensus modò dicitur res fieri posse, modò non posse. Quodam sensu dici potest, necesse esse, ut non peccent beati, ut Diaboli damnatique peccent, ut Deus ipse eligat optimum, ut homo parti magis inclinanti adhareat. Sed hæc necessitas non est opposita contingentæ; neque enim est necessitas logica, geometrica, aut metaphysica, cujus oppositum implicat contradictionem. *Nicolius* alicubi comparatione usus est non ineptâ. Impossibile reputatur, ut Magistratus aliquis sapiens, gravis & compos rationis, aliquid valdè indecorum insulsumque faciat, puta, ut per compita nudus cursitet risus excitandi causâ. Idem est quodammodo de beatis, qui minùs adhuc peccati capaces sunt, & necessitas, eos peccare prohibens, ad idem genus pertinet. Denique comperio, *voluntatis* vocabulum perinde æquivocum esse, ac potentæ & necessitatis. Jam enim notavi, eos, qui hoc axioma utuntur, *qui vult, & potest, ille facit*, indeque colligunt, Deum non velle salutem omnium, *voluntatem decretoriam* intelligere, quo sensu duntaxat sustineri potest hæc propositio, quod sapiens nunquam velit id, quod noverit, nunquam esse futurum; cum contrâ, si voluntas sensu generali, & ad usum magis adcommodata, sumatur, dici possit, sapientis voluntatem in omne bonum esse antecedenter *inclinatam*, quamvis demùm non, nisi quod maximè congruit, facere *decernat*. Atque ita iniquum esset, denegare Deo seriam hanc, immo vehementem, omnes homines salvandi inclinationem, quam ipsi sacra Scriptura tribuit, immò ipsi tribuere odium antecedaneum salutis plurimorum; adferendum potius, sapientem pro mensura cognitionum ac virum suarum ferri in omne bonum, quatenus bonum est, sed nihil producere, nisi quod est factu optimum. Id qui admittunt, & nihilominus antecedentem omnes homines salvandi voluntatem Deo denegant, sola vocum abusione peccant, modò aliunde agnoscunt, Deum omnibus auxiliis sufficientia impertire, quibus si voluerint uti, salutem consequi possunt.

283. Inter ipsa discipulorum *S. Augustini dogmata* concoquere non possum infantium non regenerantium damnationem, nec generatim ullam perditionem, e solo originali peccato proveniente. Adduci pariter non queo, ut credam, a Deo damnari eos, quibus lumina necessaria defunt. Nec quidquam vetat cum Theologis haud paucis statuere, homines plura, quam nobis constet, auxilia, saltem in mortis articulo, consequi. Sed neque necessarium videtur, ut omnes, qui salvantur, per gratiam se ipsa, & independentem a circumstantiarum ratione, efficacem salventur. Pariter necessarium esse non putem, ut omnes Ethnicorum virtutes spuriae dicantur & adulterinae (xx), aut, ut omnia eorum opera pro peccatis habeantur, quanquam verum sit, quidquid non est ex fide, vel recta conscientia coram Deo, esse peccato infectum, saltem virtualiter (yy). Denique censeo, Deum agere non posse fortuito, per decretum absolutum, aut per voluntatem a rationibus moventibus prorsus independentem. Persuasumque mihi est, in gratiarum dispensatione rationibus, naturam objecti respicientibus, Deum moveri, alioqui secundum sapientiam non ageret: at concedo tamen, hasce rationes bonis, vel minus malis, hominum qualitatibus neutiquam esse prorsus adfixas, quali Deus nunquam suas gratias largiretur, nisi pro bonis hisce qualitatibus; quamvis censeam, uti supra explicavi, has quoque perinde, atque alias omnes circumstantias, in considerationem venire, cum suprema sapientia suis in consiliis nihil omnino negligere possit.

284. Hæc fere capita si exceperis, aliaque paucula, in quibus *S. Augustinus* vel obscurus, vel duriusculus, videtur, usurpari posse ejus systema reor, quo adseritur, e Dei substantia nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita creaturam e nihilo esse productam. *S. Augustin. de lib. arb. Lib. 1. c. 2.* Hinc creaturæ imperfectio, defectus, & corruptibilitas. *De Genes. ad lit. cap. 15. Contra Epistolam Manichæi, cap. 36.* Malum non a natura, sed a mala voluntate oriri. *Augustin. toto Libro de natura boni.* Deus impossibilia jubere non potest. *Firmissime creditur, Deum justum & bonum impossibilia non potuisse præcipere.* Lib. de nat. & grat. cap. 43. cap. 69. *Nemo peccat in eo, quod caveri non potest.* Lib. 3. de lib. arbit. cap. 16. 17. Lib. 1. Retract. cap. 11. 13. 15. *Neque sub Deo justo miser esse quidquam, nisi mereatur, potest.* Lib. 1. Operis imperf. contra Julian. cap. 39. Liberum arbitrium sine auxilio gratiæ Dei mandata adimplere non potest. *Epist. ad Hilar. Cæsaraugustan.* Scimus, gratiam non dari secundum merita.

(xx) Sic e. gr. *Christophor. Wittichius* de fucata Gentium virtute integram Dissertationem scripsit, quæ quarta est inter *Exercitationes* ejus *Theologicas*, ed. Lugd. Bat. 1682. *Ih. Leibnizius* in *Diff. Epistolica* de

Philosophia Platonica ad *Cel. Hanschium* §. V. & seqq.

(yy) Ut sic dicam, seu quodam cum cæteris pravis nexu, addit *Interpr. Lat.*

rita. *Epist. 106. 107. 120.* Homo in statu integritatis habebat adjutorium necessarium ad posse bene agere, si vellet, sed velle pendeat a libero arbitrio, habebat adjutorium, per quod posset, & sine quo non vellet, sed non adjutorium, quo vellet. Lib. de Corrupt. cap. 11. & cap. 10. 12. Deus voluit Angelos & homines experiri, quid posset eorum liberum arbitrium, deinde quid posset suæ gratiæ beneficium, justitiæque judicium. Ibid. cap. 10. *Peccatum avertit hominem a Deo, ut converteret ad creaturas.* Lib. 1. qu. 2. ad *Simplic.* *Delectari peccato libertas est servi.* Enchir. cap. 103. *Liberum arbitrium usque adeo in peccatore non perit, ut per illud peccent maxime omnes, qui cum delectatione peccant.* Lib. 1. ad *Bonifac.* c. 2. 3.

285. Dicit Deus *Mosis*: *Miserebor, cujus miserebor, & misericordiam præstabo, cui præstabo.* (Exod. XXXIII. 19.) *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Rom. IX. 15. 16. Quod non vetat, quo minus omnes, qui bonam voluntatem habent, in eaque perseverant, salventur. Sed Deus dat illis velle & agere. *Ergo cujus vult, miseretur, & quem vult, indurat.* Rom. IX. 18. Et tamen idem *Apostolus* dicit, *Deum velle omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire*; quod quidem interpretari nollem secundum quædam *S. Augustini* loca, quasi significaret, nullos fore salvos, nisi quorum salutem voluerit, aut quasi vellet salvare non singulos generum, sed genera singulorum. Sed dicere malim, neminem esse, cujus non velit salutem, quantum majores rationes patiuntur, ob quas fit, ut Deus non salvet, nisi eos, qui oblatam sibi fidem accipiunt, eique per gratiam, sibi divinitus concessam, obtemperant, prout scilicet totius rerum operis, quo melius designari nullum poterat, integritati congruere visum fuerit.

286. Ipsa verò ad salutem prædestinatio, secundum *S. Augustinum*, completur ordinem mediorum, quibus ad salutem pervenietur. *Prædestinatio Sanctorum nihil aliud est, quam præscientia & preparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur.* Lib. de *Persev.* cap. 14. Neque igitur eam sibi repræsentat, ut decretum absolutum, statuit gratiam, quæ a nullo corde indurato rejicitur, quia ad tollendam cordium durtatem datur. *Lib. de Prædest. c. 8. Lib. de Grat. c. 13. 14.* Non tamen reperio, *S. Augustinum* uspiam satis expressisse, quod hæc gratia, quæ cor subigit, sit se ipsa semper efficax. Nec scio, annon salva ejus sententia, adleri possit, eundem interioris gratiæ gradum in uno victoriosum esse, cum circumstantiis adjuvatur, in alio non item.

287. Voluntas cognitionis, qua bonum percipimus, mensuræ respondet, ejusque prævalentiam sequitur. Si utrumque tantundem diligimus, nihil horum dabimus. Item, *Quod amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est*, in cap. 5. ad *Gal.* Explicavi jam supra, quo pacto nihilo secius verè magnā in voluntatem potestate præstiti simus. *S. Augustini*
Tom. I. V u.

nus paullo aliter, & sensu parum proficiente, dictum illud accipere videtur, uti dum ait: *Nihil tam in nostra potestate est, quam ipsa voluntas, ubi rationem reddit, aliquantum identicam, ea enim, inquit, mox ut volumus præsto est.* Lib. 3. de Lib. Arbitr. cap. 3. Lib. 5. de Civ. Dei, cap. 10. Sed hoc solum significat, nos velle, dum volumus, non verò, nos velle, quod velle optamus. Istud magis ad rem dicit: *aut voluntas non est, aut libera dicenda est.* d. Lib. 3. c. 3. & ideò, quòd voluntatem ad bonum infallibiliter, aut certò, movet, non ob stare vult, quo minùs libera sit. *Perquàm absurdum est, ut ideò dicamus non pertinere ad voluntatem (libertatem) nostram, quòd beati esse volumus, quia id omninò nolle non possumus, nescio qua bona constrictione naturæ. Nec dicere audemus, ideò Deum non voluntatem, (libertatem) sed necessitatem habere iustitiæ, quia non potest velle peccare. Certè Deus ipse numquid quia peccare non potest, ideò liberum arbitrium habere negandus est?* De Nat. & Grat. cap. 46. 47. 48. 49. Dicit etiam optimè S. Augustinus, primum bonum motum a Deo indi, sed hominem etiam deinde agere. *Aguntur, ut agant, non ut ipsi nihil agant.* De Corrept. cap. 2.

288. Liberum arbitrium proximam mali culpæ, tum deinde mali pœnæ, causam esse statuimus, quamquam originalis quidem creaturarum imperfectio, quam ideæ divinæ repræsentant, utriusque mali prima, & remotissima ratio sit. *Bælius* verò semper hunc liberi arbitrii usum repudiatur, nec vult mali causam ei acceptam referri. Audiendæ sunt ejus objectiones, sed priùs naturam libertatis adhuc magis elucidare juvabit. Ostendimus, libertatem, qualem Scholæ Theologicæ postulant, consistere partim in *intelligentia*, distinctam objecti, de quo deliberatur, cognitionem involvente, partim in *spontaneitate*, qua nos ipsi determinamus, partim denique in *contingentia*, hoc est, in exclusione necessitatis logicæ vel metaphysicæ. *Intelligentia* est velut anima libertatis, reliqua duo sunt veluti corpus & basis ejusdem. Substantia libera se ipsam vi sua determinat, idque secundum rationem boni, ab intellectu percepti, inclinantis, non necessitantis. Paucis hisce verbis omnia ad libertatem requisita comprehenduntur. Juvat tamen ostendere, quòd cognitionis & spontaneitatis nostræ imperfectio, ac determinatio infallibilis, in contingentia nostra involuta, neque libertatem, neque contingentiam destruant.

289. Duplex est genus cognitionis nostræ, distincta alia, alia confusa. Cognitionis distincta, sive *Intelligentia* (22), in vero legitimoque rationis usu locum habet, sed cogitationes confusæ a sensibus proficiuntur. Atque eatenus a servitute immunes dici possumus, quatenus cognitione distincta

(22.) Notionum differentiam primus distinctè tradi sit Ill. Leibniti in *Actis Eruditor.* A. 1684. p. 537. uti monet Ill. Wolfius tum in *Logica Lat.* §. 77. tum in *Com-*

ment. de Methodo Mathematica, Elementis Mathematicis universis præfixa, addens infinitum, quanti ea differentia sit ponderis, paucos hætenus agnovisse, §. 5.

distincta prælucente operamur; eatenus verò adfectibus nostris mancipati, quatenus perceptiones confusæ nobis insunt. Et hoc sensu non omnem, quæ optanda foret, mentis libertatem habemus, possumusque dicere cum S. Augustino, quòd mancipati peccato, servorum libertatem habeamus. Attamen servus, quantumlibet servus sit, non idcirco eligendi pro capto suo caret libertate, quamvis plerumque in dura necessitate unius e duobus malis eligendi constituatur; quia nimirum vis quædam superior eum ad quæ adspirat bona, adtingere non finit. Quod vincula coactionis efficiunt in servis, hoc in nobis peragunt adfectus, quorum violentia suavis illa quidem est, sed non ideò minùs perniciofa. Non quidem, nisi quòd placet nobis, volumus, sed, quæ nostra miseria est, quod nobis nunc placet, sæpè verum est malum, nobis displiciturum, si apertos mentis oculos haberemus. Interim tamen miser ille servi status, ac noster etiam, non obstat, quo minùs (æquè ac ille) pro statu illo misero, secundum præsentem, quas habemus, vires cognitionesque, quod nobis placet, eligamus.

290. Porro *spontaneitas* ad nos pertinet, quatenus actionum nostrarum principium in nobis est, uti *Aristoteles* optimè perspexit. Verum quidem est, rerum externarum impressiones nos a via sæpius abducere, & communem opinionem esse, hac saltem ratione nostrarum actionum principia aliqua extra nos esse; nec diffiteor, sic esse loquendum, juxta sermonem popularem, quod aliquo sensu fieri potest sine læsione veritatis. Sed, si accuratè loquendum est, adsero, spontaneitatem nostram nulla exceptione restringi, & res externas, si dicta nostra ad amissam philosophicam exigamus, nullo in voluntatem influxu physico pollere.

291. Ut momentum hoc melius intelligatur, sciendum est, perfectam spontaneitatem nobis cum substantiis omnibus simplicibus communem esse, & hanc ipsam in substantia intelligente, sive libera, transire in imperium aliquod in proprias actiones; id quod melius explicari non potest, quam ope *Systematis Harmoniæ præstabilitæ*, pluribus abhinc annis a me propositi. Ibi ostendo, substantiam quamlibet simplicem naturaliter perceptionem habere, & ejus individualitatem consistere in lege perpetua, ex qua nascitur series perceptionum, ipsi adfectarum, quæ naturaliter aliæ ex aliis progignuntur, ad repræsentandum corpus, ei assignatum, ejusque ope totum Universum, pro modulo cuilibet simplici substantiæ proprio, sine ulla influxus physici, a corpore recepti, necessitate: quemadmodum vice versa corpus etiam ipsum, vi legum propriarum, voluntatibus animæ sese adtemperat, & consequenter animæ non paret, nisi quantum leges istæ ferunt. Unde efficitur, animæ ipsi perfectam inesse spontaneitatem, ut a nullo, nisi a Deo, & se ipsa, in operando pendeat.

292. Cum systema hoc antehac ignotum esset, variæ e labyrintho isto se extricandi viæ quæsitæ sunt, ipsique Cartesiani circa liberum arbitrium

hædere impediti. Non contenti scholæ facultatibus, animadvertēbant, omnes animæ actiones ab eo, quod per impressiones sensuum extrinsecus advenit, determinatas videri, ac denique omnia, quæ in Universo sunt, a divina providentia dirigi; sed inde prono alveo fluebat hæc obiectio, nullam igitur esse libertatem. Respondebat *Cartesius*, divinam providentiam lumine rationis nobis demonstrari, nos itidem de libertate nostra certitudinem nancisci per intimam experientiam, & utramque credendam esse, etsi utriusque conciliandæ via nulla suppetat.

293. Hoc enimverò erat nodum Gordium secare, non solvere, & conclusioni argumenti respondere, non præmissarum discussione, sed contrarii argumenti oppositione, id quod Philosophicorum certaminum legibus neutiquam congruit. Interim tamen huic responsioni acquievere Cartesiani plerique, quanquam intima illa, quam adlegant, experientia id, quod ipsi contendunt, minimè evincat, uti egregie monstravit *Balius*. *Petrus Sylvanus Regis* (aaa), (*Philos. T. I. Metaph. Lib. 2. Part. 2. cap. 22.*) *Cartesii* doctrinam sic uberius explicat. Plerique Philosophi (inquit) allucinati sunt in eo, quòd alii quidem concordiam, quæ inter actiones liberas Deique providentiam intercedit, percipere non valentes, Deum liberi arbitrii causam primam efficientem esse negaverunt, quod est sacrilegium: alii verò non capientes, quo pacto cum efficacia Dei consistere posset actionum libertas, hominem negaverunt esse liberum, quod est impium. Inter hæc duo extrema medium est, ut dicamus (id. ibid. pag. 485.) quòd, quamvis non omnem, quæ inter libertatem Deique providentiam intercedit, coherentiam capere possemus, adhuc tamen nos & liberos, & a Deo dependentes, agnoscere teneremur, quia binæ hæc veritates æqualiter nobis notæ sunt, altera quidem per experientiam, altera verò per rationem, vetatque prudentia, veritates certo notas deferere, quia quo modo cum veritatibus iidem notis consentiant, percipere non possumus.

294. Optimè *Balius* ad marginem adnotat, has Regis locutiones nequaquam indicare, quòd aliquos inter actiones humanas & Dei providentiam respectus cognoscamus, qui cum libertate nostra pugnare videntur. Addit, has esse locutiones arte temperatas, quæ statum quæstionis enervent. *Ponunt Auctores,*

(aaa) *Pierre Silvain Regis*, in *Tractu Aginensi* natus A. 1632. denatus Parisi. 1707. Systema ejus Philosophiæ Cartesianæ prodit Parisi. 1690. Amst. 1691. in 4. Tom. 4. sub indice: *Cours entier de Philosophie, ou Système général selon les Principes de M. Des Cartes*. Docendi typus iste forte ab *Augustino* depromptus, qui *Ciceroni*, liberum arbitrium divino in luxu subducenti, respondens, ita scribit de *Civ. Dei*: „Atque in has angustias *Cicero* coar-

ctat animum religiosum, ut unum eligat e duobus: aut esse aliquid in nostra voluntate, aut esse præcipientiam futurorum. Ipse itaque vir magnus & doctus, & vir humane plurimum ac peritissime confutans, ex his duobus eligit liberum voluntatis arbitrium. Quod ut confirmaretur, negavit præcipientiam futurorum: atque ita dum vult facere liberos, facit sacrilegos. De *Civ. Dei*, Lib. V. c. IX.

Auctores, (inquit) oriri unice difficultatem ex rationum penuria, eum potius dicere deberent, oriri præcipue e notitiis, quas habemus, quasque cum mysteriis nostris (*Balii* sententiâ) conciliare non valemus. Atque id ipsum est, quod hujus Operis principio dicebamus, si mysteria conciliari non possent cum Ratione, si objectiones insolubiles occurrerent, non jam mysterium incomprehensibile fore, sed potius ejus falsitatem a nobis comprehensum iri; quanquam hic non de mysterio aliquo, sed de naturali duntaxat religione sermo sit.

295. Ecce verò, qua ratione *Balius* has experientias internas, in quibus Cartesiani libertatem fundant, oppugnet: sed incipit ab observationibus, quibus ego assentiri non queo. *Li*, (inquit *Diction. Art. Helen. litt. TA.*) qui quod intra se geritur, non scrutatur penitus, facile se liberos esse sibi persuadent, & si voluntas sua feratur in malum, id fieri culpa sua, & electione, quæ in potestate sua sit. At qui secus judicant, viri sunt, intimos actionum suarum recessus & circumstantias solerter perscrutati, & mentis suæ motuum seriem totam non perfunctorie meditati. Hi de arbitrii sui libertate plerumque dubitant, quin eo progrediuntur, ut Rationem, mentemque suam, mancipia esse sibi persuadeant, quæ vi, invitis trahenti, resistere non possint. Atque hoc præsertim hominum genus pravæ actionum suarum causam in Deos referebat.

296. Hæc *Balii* verba *Francisci Baconis a Verulamio* (bbb), Angliæ Cancellarii, dictum in memoriam mihi revocant; agebat ille, Philosophiam, medicriter delibatam, a Deo nos alienare, profundius haustam, ad Deum adducere. Idem valet de iis, qui actiones suas mente recolunt, quibus videtur prima fronte, quidquid agimus, non, nisi aliquo impellente, fieri, quidquid cogitamus, extrinsecus venire per sensus, & in mente nostra vacua, tanquam in tabula rasa, designari. Sed, si rem penitus scrutemur, comperiemus, omne, (ipsas etiam perceptiones ac passionem) plena cum spontaneitate e fundo nostro prodire.

297. Interim Poëta *Balius* laudat, qui, dum homines absolvere a culpa volunt, eam in Deos rejiciunt. Sic apud *Nasone* *Medea*:

*Frustra, Medea, repugnas,
Nescio quis Deus obstat, ait.*

Et paulo post addit idem Poëta:

*Sed trahit invitam nova vis, aliudque Cupido,
Mens aliud sit dei: video meliora proboque,
Deteriora sequor.*

V u 3

Verum

(bbb) Londinens. natus A. 1560. denatus A. 1626. Opera ejus A. 1665, Fran-

cof. fol. & Amst. 1696. VI Vol. in 12 prodire.

Verum *Ovidio* poterat opponi *Virgilius*, apud quem *Nisus* longe potiori cum ratione dicit:

- - *Dine hunc ardorem mentibus addunt,*
Euryale, an sua cuique Deus sit dira cupido?

298. *Wittichius* videtur existimasse, independentiam nostram esse duntaxat adparentem. Nam in *Dissertatione de Providentia Dei actuali* (ccc) (n. 61.) liberum arbitrium in eo constituit, quod ita feramur in objecta, animæ nostræ oblata ad ea adfirmanda, vel neganda, amanda vel odio habenda, ut *non sentiamus*, quænam vis externa nos impellat. Addit, quando Deus ipse nostræ voluntatis actus producit, nos tum maximè agere liberè, & quo Dei actio in nos efficacior ac potentior est, eo nos esse magis actionumstrarum dominos. *Quia enim Deus operatur ipsum velle, quo efficacius operatur, eo magis volumus; quod autem, cum volumus, facimus, id maximè habemus in nostra potestate.* Verum quidem, Deum, dum velle in nobis operatur, actionem in nobis liberam producere, sed arbitror, non hic agi de causa universali, deque ea voluntatis dependentia, quam habet communem cum omni creatura, per quam fit, ut omnis reilitas absoluta rerum reverà per Dei concursum continuò creetur. Agitur hic de rationibus volendi, deque viis, sive mediis, quibus Deus utitur, cum bonam voluntatem nobis donat, vel malam habere permittit. Nos semper sive bonam, sive malam, actionem produ-

(ccc) Inter *Exercitationes Christoph. Wittichii* ad §. 283. cit. prima *Dissert.* inscribitur: *Deus Mundi Rector*, & agit de *Providentia Dei actuali*. Verba in §. 298. prolata, quoad partem primam, leguntur §. LXVII. At: Adtendamus igitur ad naturam Liberi Arbitrii, quam §. LIX. in eo constituitur: quod ad id, quod nobis proponitur ab intellectu adfirmandum vel negandum, sive prosequendum vel fugiendum, ita sponte & libenter feramur, ut a nulla vi externa nos ad id determinari sentiamus. Ubi vim externam sentimus, ubi percipimus, nos ad aliquid determinari ab ulla vi externa, ibi accedit nobis aliquid invitis, sicque non adest Libertas: at dum Deus efficit nostram volitionem, nihil sanè nobis invitis accedit. Fit quidem in nobis determinatio, sed ea fit per volitionem, quæ nobis non est externa, sed maximè intrinseca. Ejus dum confici sumus, sentimus eam, non ut actionem extrinsecam,

sed ut intrinsecam, ut volitionem nostram, ut determinationem, quæ est voluntaria, sive voluntatis, quæ est nostra, est a Deo in nobis sit effecta « &c. §. LXVIII. inter alia: Unde nihil aliud cum *Augustino* Lib. III. de Lib. Arbit. cap. 3. dicimus, esse in potestate nostra, quam quod cum volumus, facimus, quod utique non evetitur operationem divinam, quæ non aliud efficit in nobis, quàm hoc ipsum velle. Tantùm abest, ut hæc operatio divina evetiat id, quod est essentiale Libertati, ut potius illud ipsum ponat & constituat. -- Quin immò dicendum est, quo magis & efficacius Deus in nobis operatur, eo magis nos habere actionem in nostra potestate. Efficit enim Deus sua operatione ipsum velle, Phil. II. 13. Quo igitur efficacius illud operatur, eo magis volumus; quod autem cum volumus, facimus, id maximè habemus in nostra potestate. » p. 60. 61.

cimus, est enim actio nostra: sed adsunt etiam semper rationes, quæ, illas spontaneitate, vel libertate nostrâ, faciant nos operari. Gratia ipsa impressiones duntaxat suppeditat, quæ nos impellunt ad agendum per congruas rationes, veluti cum adtentio in nobis excitatur, cum nobis ingeritur istud, *dic, cur hic*, cum delectatio quædam præveniens in nobis exoritur. Et in aprico est, id non magis obesse libertati, quàm obesset amicus aliquis, dum suadet, & agendi causas atque rationes proponit. Itaque *Wittichius* æquè, ac *Balius*, ad quæstionem non rectè responderunt, neque hic ad Deum confugere quidquam juvat.

299. Sed jam alium ejusdem *Balii* locum haud paullò rectiorem proferamus, quo existimatam illam libertatis conscientiam, præcipuum liberi arbitrii apud Cartesianos argumentum, impugnatur. Verba ejus sanè plena sunt ingenio, dignaque consideratione. Exstant in *Responsione ad Quæsitam Provincialis*, cap. 140. (Tom. 3. p. 761. & seqq.) ubi sic ratiocinatur: Ope claræ distinctæque perceptionis, quam de existentia nostra habemus, discernere non valeamus, utrum a nobis ipsi existamus, an verò id, quod sumus, habeamus ab alio. Hanc dependentiam non intimo aliquo sensu, sed meditationum ac ratiocinationum ope, demum deprehendimus, dum scilicet, nobiscum habitantes, consideramus, quàm parum conservatio nostra in nostra potestate sita sit, & quàm multis rebus, nos circumstantibus, egeamus, &c. Quin etiam certum est, Ethnicos, idem de Socinianis dicendum, cum creationem insipientur, nunquam ad dogmatis hujus verissimi notitiam pervenisse, quod e nihilo simus, & quolibet durationis nostræ momento e nihilo educamur. Crediderunt igitur falsò, quidquid in Universo substantiarum est, existere a se ipsis, nec in nihilum reverti posse, atque ita ab aliis rebus non pendere, nisi quoad modificationes, quæ per actionem externæ causæ destrui possunt. Hic error nomine oritur ex eo, quod non actionem creatricem, qua conservamur, sed existentiam solum nostram percipiamus, atque ita, nisi aliæ notitiæ præsto essent, existentia nostræ causam essemus æternum ignoraturi? Eodem modo dicendum est, ope claræ distinctæque perceptionis, qua nostræ voluntatis actus percipimus, non posse nos discernere, utrum illos a nobis ipsis, an verò ab eadem, quæ existentiam nobis largiitur, causa habeamus. Hoc ut discernamus, meditatione nobis ac ratiocinatione opus est. Et adferere ausim, per meditationes merè philosophicas, nunquam certò sciri posse, quod volitionumstrarum causa efficiens ipsi simus. Quisquis enim sedulo rati expendet, evidenter cognoscet, si actuum voluntatis passivum duntaxat subiectum essemus, nos easdem perceptiones experimentales habituros, quæ modo habemus, dum nos liberos esse credimus. Finge, si placet, leges unionis inter animam & corpus ita a Deo constitutas, ut omnes animæ modalitates, nullâ exceptâ, invicem colligatæ sint, interpositis cerebri modalitatibus; intelliges, nihil tibi evenitum, nisi quod nunc experimur, eritque eadem mentis nostræ cognitionum series, inde a perceptione objectorum sensilium, qui est primus animæ motus, usque ad volitiones maximè firmas, qui est postremus. Erit in hac serie.

serie idearum perceptio, erit perceptio adfirmationum negationumque, erit habitationum ac dubitationum, erit denique velleitatum ac volitionum. Nam si ve volendi actum causa nobis externa imprimat, sive producamus ipsi, aequè verum erit, velle nos, & percipere, quod volumus, cumque hæc externa causa volitioni, quam nobis imprimat, quantam sibi libet, voluptatem admiscere possit, interdum percipere poterimus, nos actibus nostræ voluntatis immensum quantum delectari, & iisdem secundum vehementissimarum affectionum nostrarum pondus ferri declives. Nec verò coactionem perciperemus: nostri axioma: Voluntas non potest cogi: si bractæe versatili, ventorum indici, simul & semper daretur motus versus determinatum aliquod punctum horizonis, & desiderium illuc se movendi (ita tamen, ut desiderium se movendi prioritatem naturæ, vel, si mavis, prioritatem etiam instantis realis præ motu ipso retineret) annon clarè intelligis, bractæolam sibi sponte, & a se ipsa, moveri visum iri, ad exsequenda, quæ concepisset, desideria? Præsertim si ponas, eam ignorare, num ventus ullus existat, nec de externa ulla causa, & situs, & desideriorum suorum, mutationem inducente, cogitare. Sic prorsus nos ipsi naturaliter constituti sumus: nescimus, an invisibilis aliqua causa nos ab una cogitatione ad aliam per gradus traducat. Est igitur ita naturæ comparatum, ut homines sibi persuadeant, se a semet ipsis determinari. Sed indagandum restat, utrum hæc in re, quemadmodum in sexcentis aliis allucinentur rebus, quas per quandam speciem instinctus, nullis adhibitis meditationibus philosophicis, adfirmant. Cum itaque circa ea, quæ in homine geruntur, duæ sint hypotheses, una, quæ hominem non, nisi subiectum passivum, esse statuit, altera, quæ virtutes ei adscribit activas, æquum non est, posteriorem præferre priori, quamdiu alia nulla proferri queunt argumenta, quàm quæ ab intima experientia depromuntur, nam perinde sentiremus nos velle, sive volitiones omnes menti nostræ causa aliqua invisibilis & externa imprimat, sive nos ipsi producamus.

300. Præclara quædam ratiocinia locus hicce complectitur, quæ adversus systemata vulgaria valent, non item contra systema Harmoniæ præstabilitæ, quæ nos longius ducit, quàm antehac progredi liceret. Badius inter alia adserit, per meditationes merè philosophicas certò sciri non posse, nos ipsos esse volitionum nostrarum causam efficientem, verum hoc sanè caput ipsi neutiquam largior, nam systematis huius constitutio indubitatè ostendit, quamlibet in naturæ cursu substantiam (simplicem scilicet) esse omnium suorum operationum causam unicam, & ab omni influxu physico cujusvis alterius substantiæ immunem, si ordinariam Dei concursus exicipias. Atque hoc ipsum systema palam facit, veram & genuinam esse spontaneitatem nostram, nec tantum adparentem, uti Wittichius crediderat. Pugnatur etiam Badius easdem ob rationes, (cap. 170. pag. 1132.) fatum Astrologicum, si daretur, libertatem non destructurum, nec diffiteor, ita esse, si libertas in sola spontaneitate adparente consisteret.

301. Ita-

301. Itaque nostrarum actionum spontaneitas in dubium revocari nequit, uti eam Aristoteles probè definivit. Spontaneum est, cujus principium est in agente. Et sic actiones nostræ & voluntates penitus in nostra sunt potestate. Verum quidem est, nos voluntatis nostræ dominos directè non esse, quanquam ejus causa simus, neque enim uti actiones nostras per actus voluntatis, ita & ipsos voluntatis actus eligimus. Interim tamen aliquam in voluntatem etiam nostram habemus potestatem, quia obliquè nos præparare ac disponere possumus ad volendum aliquando, quod tamen propriè loquendo non est velleitas illa, de qua aliàs sermo est. Atque ita, præter illam actionum nostrarum a nostra substantia dependentiam, habemus peculiare aliquod & perceptibile in eas imperium nostræ voluntatis, sed quod ex spontaneitate, intelligentiæ juncta, resultet, cum prior dependentia e spontaneitate sola nascatur.

302. Hactenus duas libertatis condiciones, ab Aristotele memoratas, explicavimus, spontaneitatem scilicet & intelligentiam, quæ in nobis inter deliberandum conjunctæ reperiuntur, cum belluæ secundâ conditione careant. At Scholastici tertiam insuper exigunt, quam indifferentiam (ddd) nuncupant. Et revera admittenda illa est, si indifferentia tantumdem significat, atque contingentia; nam, ut suprà dixi, libertas omnem necessitatem absolutam & metaphysicam, vel logicam, excludere debet. Verum, ut jam plus simplici vice explicui, hæc indifferentia, hæc contingentia, hæc non-necessitas, ut ita loquar, quæ est characteristicum libertatis adtributum, non prohibet, quo minus agens in partem, quam eligit, vehementius inclinetur, nec ullatenus postulat, ut absolutè indifferentes simus, & æquè ad utramque partem nos habeamus.

303. Itaque indifferentiam non admitto, nisi eo sensu, quo illa tantumdem significat, atque contingentia, sive non-necessitas. At juxta ea, quæ sæpissimè iteravi, indifferentiam æquilibrii non agnosco, nec arbitror, unquam eligi ab eo, qui absolutè sit indifferens. Talis electio species quædam meri casus esset, sine omni ratione determinante, tam adparente, quàm occulta. Atqui ejusmodi merus casus, eventus ejusmodi purè fortuitus, non manifesta tantum, sed omni, causa destitutus, commen-

Tom. I.

X x tantum

(ddd) Scholastici animæ tribuerunt indifferentiam exercitii; quoniam sc. docente Thümmio in Psych. Empir. §. 152. 153. eligere potest, quod ipsi maxime adridet, idè ex necessitate naturæ determinata non est ad hoc vel illud agendum, ad agendum hoc vel isto modo, & ideo per naturam indifferens dicitur ad agendum, agendum hoc vel isto modo: quam indifferentiam exercitii adpellant Scholastici. Et quia motiva eam non necessitant,

ita ut etiam iis non obstantibus sese aliter determinare possit, si quidem ob rationes oblatas commodum visum fuerit; in ipso determinationis actu indifferentia illa exercitii adhuc subsistit. Idem pluribus monet Ill. Wolfius in Adnot. ad Metaph. Germ. §§. 165. 331. 332. & adplicate ad Deum §. 365. in Psych. Emp. Lat. §. 946. Illustr. Bilsingerus Dilucid. Philosoph. §. CCCC. XXXVII.

tum est, quod nunquam in natura deprehendas. Concors Sapientum omnium sententia est, casum esse duntaxat rem adparentem, uti fortuna, a causarum ignorance in nostra mente exortam. Quodsi verò talis indifferentia vaga daretur, aut si nulla ratione, ad eligendum impellente, eligeremus, jam casus aliquid reale foret, simile exiguae illi declinationi atomorum, temerè, & sine ratione, factæ, quam invehebat *Epicurus*, ut necessitatem evitaret, quod meritò tantopere *Tullius* irrisit.

304. Hæc atomorum declinatio in *Epicuri* mente causam finalem habebat quidem, scopus enim ipsius erat, homines a fato eximere; sed nullam habere potuit in rerum natura causam efficientem. Hoc commentum, si quod aliud, impossibile est. *Balius* ipse præclare illud refutat, uti mox dicemus, & tamen, quod mirum est, videtur ipse jactatæ illi declinationi simile quidpiam admittere. En ipsius verba, dum loquitur de asino *Buridani* (Diction. Art. *Buridan*. Litt. 13.) *Qui liberum arbitrium, propriè dictum, tuentur, in homine potentiam admittunt se determinandi, vel dextrorsum, vel sinistrorsum, etiam dum ex parte utriusque objecti propositi rationes moventes perfectè sunt æquales. Adferunt enim, mentem nostram solâ libertatis exercendæ gratiâ posse dicere: malo hoc potius, quam illud, quamvis nihil in hoc magis, quam in illo, electione dignum videam.*

305. Sed non omnes, qui liberum arbitrium propriè dictum admittunt, determinationem hanc, a causâ indeterminata profectam, idcirco *Balius* concedent. *S. Augustinus*, nec non Thomistæ, omnia esse determinata judicant. Quin & adversarios eorum ad circumstantias, electioni nostræ inservientes, confugere videmus. Quid quod neque chimæricæ æquilibrii indifferentiæ favet experientia, possetque hic usurpari ratiocinium, quod contra modum, quo Cartesiani libertatem ex independentiæ nostræ conscientia intima eliciunt, *Balius* ipse paullò antè usurpabat. Nam licet non semper videam rationem inclinationis, qua ad unum e duobus, quæ æqualia videntur, eligendum permovere, aderit tamen semper impressio quædam, etsi imperceptibilis, quæ me determinet. Velle simpliciter exercere libertatem, nihil habet, quod actum specificet, aut nos ad alterius præcisè partis electionem determinet.

306. Pergit *Balius*: *Duplici minimum via sese ab æquilibrii laqueis expedire homo potest. Altera est, quam jam adduxi, nempe ut grata sibi imaginatione blandiatur quòd domi suæ regnet, nec ab objectis dependeat.* Via hæc obstructa est: quantumvis domi tuæ imperare velis, nihil inde determinans elicies, nec hoc uni parti potius, quam alteri, favet. Prosequitur *Balius*: *Nempe hunc actum eliciet: volo hanc rem illi præferre, quia mihi sic placet.* Verum hæc ipsa verba, quia mihi sic placet, quia mihi sic lubet, jam aliquam in objectum placens propensionem includunt.

307. Immeritò itaque sic pergit *Balius*: *Tumque id, quod determinaret, non*

non ab objecto ipso, sed ab ideis, quas homines de perfectionibus propriis, ac facultatibus suis naturalibus, habent, desumeretur (eee). *Altera via est sortis sive casus: hic alea licet dirimeret.* Via hæc exitum habet, sed a scopo aberrat; hoc enim est mutare statum quæstionis, quippe tunc homo ipse non decedit, aut, si hominem nihilominus sorte decidere contendis, jam homo ipse non amplius est in æquilibrio, cum sors æquilibris non sit, & homo forti se addixerit. Semper in natura rationes occurrunt, quæ causæ sunt eorum, quæ casu vel sorte accidunt. Equidem miror, *Balius*, ea sagacitate virum, tantoperè a scopo aberrare potuisse. Alibi responsionem, sophismati *Buridanico* plenè satisfaciendam, dedi; nempe quod casus perfecti æquilibrii sit impossibilis, cum Universum nunquam ita bipartiri quis possit, ut impressiones utrobique æquipolleant.

308. Videamus nunc, quid *Balius* ipse adversus indifferentiam istam chimæricam, vel prorsus indefinitam, alibi opponat. Dixerat *Cicero* (Libro de Fato) aliquid atomorum declinatione acutius invenisse *Carneadem*, dum motus animi voluntarios indifferentiæ illius omnino indefinitæ causam esse statuebat, quia motus hi, utpote a nostra natura profecti, nullâ causâ externâ indigent. Sed *Balius* (Diction. Artic. *Epicurus*, pag. 1143.) præclare respondet, quidquid a rei cuiuspiam natura proficiscitur, eo ipso esse determinatum: atque ita semper determinatio suppetit, nec quidquam prodest *Carneadis* effugium.

309. Ostendit alibi, (Resp. ad Provinc. cap. 90. T. 2. p. 219.) *libertatem, quo magis a jactato isto æquilibrio remota sit, eo esse præstantiorem.* Intellego, (inquit) *libertatem, quæ mentis judicium semper sequatur, nec objectis, clarè cognitis ut bonis, reluctari possit. Neminem reperio, qui non fateatur, veritatem clarè cognitam necessitare* (determinare potius, nisi de necessitate morali sermo sit) *mentis assensum, quod experientia confirmat.* In Scholis constanter docetur, sicut verum est objectum intellectus, ita bonum esse objectum voluntatis, & sicut intellectus nunquam affirmare potest, nisi quod sub veritatis specie proponitur, sic voluntatem nihil inquam amare posse, quod sibi bonum non adpareat. Nunquam assentimur falso, ut falsum est, neque malum unquam, ut malum est, amatur. Est in intellectu determinatio naturalis ad verum in genere, & ad verum quodlibet particulare clarè cognitum. Similiter in voluntate est determinatio naturalis ad bonum in genere, unde complures Philosophi concludunt, statim atque bona particularia clarè cognoscuntur a nobis, ad ea amanda nos compelli. Nec intellectus eos alius suspendit, nisi quando objecta sese obscure produunt, ita ut locus sit dubitandi, falsane sint, an vera, quæ adparent: & inde plures colligunt, voluntatem in æquilibrio non manere, nisi dum mens incerta hæret, an ob-

X x 2

clum,

(eee) Addit Interpr. (pro ideis illis *Balius* inclinationes sæpè occultas nominare debebat.)

Etum, propositum sibi, sit bonum: quamprimum verò partem affirmativam amplectitur, necessario in illud ferri obiectum, donec alia iudicia mentis eam aliter determinent. Qui libertatem hoc pacto explicant, satis amplum in ea meriti demeritque campum reperire se autumant, quia statuunt, iudicia mentis procedere a libera adplicatione animi ad obiecta considerata, invicem comparanda, & discernenda. Nec pratermodum est, viros dari perquam eruditos (uti Bellarminum, Lib. 3. de Gratia & libero arbitrio, cap. 8. & 9. & Cameronem (fff) in responsione ad Epistolam Viri docti, id est, Episcopii) qui adferant rationibus satis urgentibus, voluntatem semper necessario sequi ultimum actum intellectus practicum.

310. Juvat ad huncce discursum quasdam adjungere observationes. Notitia valde clara optimi voluntatem ad id prosequendum determinat, non tamen necessitat, propriè loquendo. Distinguendum semper est inter necessarium & certum, sive infallibile, uti suprà monuimus non semel: distinguenda etiam metaphysica necessitas a morali necessitate. Censeo insuper, nullam voluntatem, exceptâ divinâ, intellectus iudicium semper sequi: omnes creaturæ intelligentes adfectibus quibusdam obnoxie sunt, aut saltem perceptionibus, aliquid confusi involventibus, quæ non penitus sitæ sunt in eo, quod ideas adequatas adpello. Et quanquam hi adfectus in Beatis virtute legum naturæ, rerumque præstabilitarum systematis, semper ad verum ipsorum bonum tendant, non tamen perfectam ejusdem notitiam semper habent, nobis quoad hoc similes, qui instinctuum nostrorum rationem non semper intelligimus. Angeli & Beati sunt creaturæ perinde, atque nos, in quibus semper aliqua perceptio confusa notitiis distinctis intermiscetur. Adfine quidpiam de illis dixit Suarez, (Tractatu de Oratione, Lib. I. cap. 11.) censens, Deum res antecederet ita constituisse, ut Beatorum preces, quando plena cum voluntate sunt, eventum semper obtineant, quod Harmonie præstabilitæ specimen quoddam est. Nobis, in mortali vita degentibus, præter iudicium intellectus, cujus expressam notitiam habemus, intermiserunt confusæ quædam sensuum perceptiones, quæ non adfectus tantum, sed & propen-

(fff) Jo. Camero, Scotus quidem, Glasgoviæ natus, sed in Gallia non uno functus munere, Montalbani Theologiæ Profess. constitutus, vitæ ibi finem nactus est A. 1625. annos habens 48. Cum novarum in Theologia opinionum sectator esset, scribit Budd. in Ifag. p. 1318. 1319. aliorum in se concitavit animos, & a Synodi Dordracenæ decretis discessisse arguebatur, nec deerant, qui eum modò Pelagianismi, modò Manicheismi arguebant. Us hinc etiam, qui cum illo faciebant,

Cameronianorum nomen datum. Si Ludov. Ell. du P. credimus, caput causæ in eo consistebat, quod Camero doceret, voluntatem hominis a iudicio practico intellectus determinari, adeoque quod bene aut male homines agant, id ab intellectus illuminatione, quam Deus suppeditet, pendere, nec phisicæ voluntatis commotione opus esse, cum moralis sufficiat; dans la Biblioth. des Auteurs séparés, &c. Tom. II. P. I. p. 337.

siones insensibiles, excitant, vel etiam sensibiles quidem, sed quas ob exiguitatem, aut animi distractionem, non animadvertimus. Hi motus iudicium intellectus practicum persæpè reddunt inefficax.

311. Circa Parallelismum, institutum inter intellectum in ordine ad verum, & voluntatem in ordine ad bonum, sciendum est, quod clara distinctaque perceptio veritatis actu in se veritatis ejusdem affirmationem contineat, unde fit, ut intellectus ea ipsa perceptione necessitetur. Sed qualiscumque demum perceptio boni sit, conatus agendi post iudicium, in quo voluntatis essentiam repositam esse arbitror, a perceptione distinguitur. Unde, cum tempore opus sit, ut hic conatus ad fastigium suum perducatur, suspendi ille, immò mutari potest, intercurrente nova perceptione vel inclinatione, quæ mentem aliò avertit, immò frequenter imbuat iudicio contrario. Hinc est, quod mens nostra tot habeat agnitæ veritati resistendæ vias, tantusque sit a mente ad cor, ab intellectu ad voluntatem, trajectus. Præsertim ubi intellectus ferè per cogitationes surdas, & in movendo parum efficaces, procedit, uti alibi explicavi. Atque ita nexus inter iudicium & voluntatem non adeò necessarius est, quam prima fronte posset existimari.

312. Pergit optimè Badius (pag. 221.) Jam defectus mentis humanæ censeri nequit, quod libertatem indifferentiæ in ordine ad bonum in genere non habeat; quin potius inordinatio & imperfectio absurda foret, si vere dici posset: parvi meâ refert, felixne sim, an miser; nec magis ad bonum amandum, quam odio habendum, impellor; utrumque facere æquè possim. Quodsi ad bonum in genere determinatum esse laudabile est & utile, sanè defectus esse non potest, ad singula bona particularia, manifestè agnita ut nobis bona, necessari. Immo necessario consequi videtur, si mens circa bonum generatim libertatem indifferentiæ non habeat, nec illam habiituram etiam circa bonâ particularia, dum, expensa utrimque causa, hæc esse sibi bona iudicat. Quid cogitarem de anima, quæ postquam iudicium illud tulisset, meritò gloriaretur, se vi pollere bonâ ista non amandi, immò habendi odio; quæ diceret: agnosco clare, hæc esse mihi bona, necessariis hac in re luminibus abunde sum instructa, nolo tamen illa amare, volo illa odisse; decretum est, hoc ago; non quod ulla ratio (hoc est, alia quædam ratio, quam ea, quæ in beneplacito meo sita est) eò me impellat, sed quia mihi lubet ita agere; quid, inquam, de huiusmodi anima censeremus? an non magis imperfectam, magisque miseram, eam iudicaretur, quam si hac indifferentiæ libertate careret?

313. Non doctrina solum, quæ voluntatem ultimis intellectus actibus subiecit, nobiliorem nobis de animæ conditione ideam ingenerat, verum etiam ostendit, hominem ad felicitatem hac via facilius, quam via indifferentiæ, deduci posse; sufficit enim, menti vera sua commoda clare proponere, & statim voluntas ad iudicia, a Ratione pronunciata, se componet. Si verò libertatem habeat a Ratione, clareque cognita obiectorum qualitate, minime

pendentem, homo animantium omnium maximè indocilis erit, nec unquam ejus in bonum partem inflectendi via certa suppetet. Consilia omnia, ratiocinia omnia, prorsus inutilia esse poterunt; illustrabis tu quidem & convinces intellectum ejus adfatim, sed reluctabitur voluntas, & rupis adinstar immota persistabit. Virgil. *Æn.* Lib. 6. v. 470.

Nec magis in cœpto vultum sermone movetur,
Quàm si dura fœlex aut stet Marpesia cautes.

Adversus omne rationum genus pervicacià vanà & morositate obfirmabitur, nec bonum suum, clarissimè agnitum, amare libebit, libebit odisse. Quid censes, amabo? hancine facultatem putabis munus omnium, quæ Deus homini largiri potuerit, esse præstantissimum, & nostræ felicitatis instrumentum unicum, an potius obicem? Estne, cur quisquam gloriatur, quod dicere possit: omnia Rationis meæ judicia contemsi, aliam omnino viam tenui ex solo principio beneplaciti mei? Quanta pœnitundine, quantis doloribus, non laceraretur hujusmodi animus, si consilium, ita susceptum, perniciem adferret? Talis utique libertas hominibus magis noxia foret, quàm utilis; quia quantacumque objecti bonitatem non satis repræsenteret intellectus ad adinendam voluntati boni respuendi facultatem. Longè igitur melius est, hominem intellectus judicio determinari semper, quàm suspendendi actus sui copiam fieri voluntati; illo namque pacto facilius ac certius scopum suum consequetur.

314. Circa hoc ratiocinium observo rursus, verissimum esse, libertatem indifferentiæ indefinitæ, quæque omni ratione determinante careat, tam noxiam absonamque fore, quàm est impossibilis & commentitia. Quicumque sic agere, aut sic agentem simulare vellet, quasi temerè & sine ratione procederet, certissimè delirus haberetur. Sed reverà impossibile est sic agi, si rigidè prorsus omnis animum movendi ratio excludatur. Ut primum exemplum ejus adferre voles, statim a posita hypothese deviabis, & incidēs in casum hominis, qui non sine causa, sed inclinatione potius adfectuve, quàm judicio, sese determinat. Quamprimùm enim dicet: *Ex solo principio beneplaciti mei judicium Rationis meæ contemno, libet mihi sic agere*; tantundem est, ac si diceretur: inclinationem meam commodis meis, libidinem utilitati, præfero.

315. Perinde hoc est, ac si quis homo morosus & pervicax, ratus turpe fore amicorum vel famulorum monitis obsequi, contradicendi voluptatem utilitati, ex alieno consilio redituræ, antefereat. Evenire tamen potest, ut in re levis momenti vir etiam sapiens ex præscripto legis non agat, & in propria commoda peccet, ut alicui, se cogere volenti, aut imperium in se adfectanti, obsistat, vel eos, qui facta sua observant, confundat. Immo expedit interdum, *Bruti* (ggg) exemplo ingenium occultare

(ggg) Ovidius Lib. II. Pastor.

Brutus erat stultus sapiens imitator, ut effus
Tutus ab insidiis, dire superbe, iure

tare suum, vel adeò insaniam ipsam simulare, uti *David* fecit coram Rege Philistinorum.

316. Alia multa præclara *Bælius* addit, ut ostendat, quòd agere contra judicium intellectus magna sit animæ imperfectio. Observat (pag. 225.) juxta ipsos etiam Molinistas, intellectum, qui ritè suo fungitur OFFICIO, indicare id, quod est OPTIMUM; introducit Deum (cap. 91. pag. 227.) Protoplastis nostris in Paradiso dicentem: *Largius sum vobis cognitionem meam, facultatem de rebus judicandi, plenamque disponendi circa vestras voluntates potestatem. Dabo insuper vobis mandata & documenta, sed liberi arbitrii, vobis a me concessi, ea est natura, ut (si casus tulerit) equali ad obtemperandum, & non obtemperandum, virtute polleatis. Tentabimini: si libertate vestra bene usi fueritis, eritis felices; sin malè, infelices. Vestrum nunc est dispicere, num novi muneris instar a me postulare velitis, ut vel si nam vestra vos abuti libertate, cum id volueritis, vel abusum istum impediam gratiæ novæ impressione. Rem bene perpendite: diem vobis solidum ad deliberandum concedo. . . . . Nonne clarè agnoscitis, (addit *Bælius*) Protoplastos Ratione sua, nullo adhuc peccato obscurata, haud dubiè convincendos fuisse, a Deo, tanquam beneficiorum, in se collatorum, cumulum, pei debere, ne sese malo facultatum suarum usu interire permitteret? Et si Adamus, inani sui ipsius gubernandi honore illectus, divinam directionem, qua felicitatem suam in tuto collocare poterat, recusasset, nonne Phaëtonem & Icarorum prototypon futurum fuisse futendum foret? Immo aequè penè impium, ac Ajax Sophoclaus, qui sine Deorum ope vincere volebat, ac ignavissimum quemque tali cum auxilio hostes suos fugaturum dicebat.*

317. Demonstrat etiam *Bælius* (cap. 80.) homines non minùs sibi gratulari, immò sibi magis adplaudere, si superno auxilio, quàm si judicio suo, fortunam debeant, & quando rationibus maturè pensitatis instinctum aliquem tumultuosum, & subito ingruentem, cum successu prætulere, insolitam inde lætitiā percipere; nam vel Deum, vel Genium tutelarem nostrum, vel aliud nescio quid, quod sub vago fortuna nomine intelligitur, fassive nobis imagine concipimus. Certè *Lucius Sylla* & *Julius Cæsar* fortuna magis sua, quàm in rebus agendis dexteritate, gloriabantur. Ethnici, atque inprimis Poëtæ, (præ cæteris *Homerus*) Heroas suos impulsu divino regebant. *Aeneas* apud *Virgilium* nihil, nisi Deo aliquo duce & auspice, adgreditur. Arguta Imperatorum laudatio erat, cum & copis suis, & Diis, quos Ducibus commodassent, vicisse dicebantur:

Te copias, te consilium & tuos
Præbente Divos,

dicebat *Horatius Augusto* (hhh). Belli Duces sub Imperatorum auspiciis

(hhh) *Carm. Lib. IV. Od. XIV.*

cuius

ciis (iii) praeliabatur, quasi eorum in fortuna acquiescentes, nam auspicia ad ipsos, alteri submissos, non pertinebant. De gratiosis Cœli muneribus mirè sibi plaudunt homines, & potiùs ducunt fortunatum esse, quàm industrium & solertem. Nulli se feliciores credunt, quàm Mystici, qui Deum in quiete tenere, & Deum in se agere, arbitrantur.

318. Ex altera parte, uti *Bælius* addit c. 83. *Philosophus aliquis Stoicus, qui fatalem rebus omnibus necessitatem adigit, æquè ac alius quivis e bona electione voluptatem percipit, & homo quilibet bene sanus comperiet, quod non tam volupe sit diù deliberasse, & tandem honestissimam elegisse partem, quàm primo impetu in meliora ferri. Atque ideò incredibili gaudio expleri mentem, cum sibi persuadet, in virtutis amore ita se confirmatam, ut sine lucta ulla tentationem quampiam propulsaturam foret. Homo, cui aliquid contra officium, honorem, vel conscientiam suam, agendum proponitur, & qui e vestigio respondet, in se non cadere tale facinus, & revera in se non cadere comperit, longè de se sentit præclariùs, quàm si deliberandi spatium postularet, & horas aliquot, quam in partem se vertat, dubius hæreret. Molestissimum multoties accidit, datà duorum optione, non posse se determinare, gratissimumque foret, vel amici consilio, vel cœlesti quopiam auxilio, ad electionem bonam compelli. Ex his omnibus videre licet, quantoperè iudicium determinatum vagæ illi; quæ nos incertos relinquit, indifferentiæ præcellat. Sed quid multa? Satis, opinor, probavimus, solâ ignorantia, aut adfectu, posse nos suspensos teneri, & hac de causa id in Deum cadere non posse. Quò magis ad Deum adpropinquatur, eò perfectior est libertas, semperque *Catonis* indoles, qui, *Vellejo* teste, aliter quam rectè facere non poterat, hominis, qui hæsitare possit, ingenio præferrent.*

319. Hæc

(iii) Singularem de hoc argumento Dissertationem, sit elegantem, exhibuit *Cel. Jo. Henr. Boeclerus*, sub indice: *De Auspicio Regio*. Existat inter *Dissertationes illius Academicas*, quarum ed. altera Argentorati prodit A. 1701. & quidem a pag. 132. ad 199. „Quandoquidem, ait pag. 135. auspicia, magistratibus gerendis, adeoque Reipubl. causâ & nomine, eximie adcommodari videmus: facile possumus colligere, ipsius quoque Reip. ac summi imperii aliqua esse, & quidem omnium præcipua auspicia. Hoc sensu nim. ut quæ ducum auspiciis gesta dicuntur in Rep. libera, excellenti quodam significato, & si adcuratè loquendum sit, auspiciis populi Romani, sive Reip. Romanæ, tribuenda sint. Quod ut rectius intelligatur, notandum est, vocem auspiciū in illis locutionibus, cum auspicio

alicujus aliquid gestum dicitur, præter communem auspicii capiendi respectum, atque carimoniam (quæ nec semper in tabulis adtenditur) apud adcuratores itili Auctores significare *divinam vim & præsentium inspicere, sanctiorem quandam, & moderatricem vim ac virtutem*: i. e. rerum gerendarum eminentem quandam ac justam auctoritatem, quam dat muneris officique potestas; penetrabilem agendi efficaciam sive fortunam, quæ gerentes publica divinitus comitatur. Id quod ex iis, quæ cum nota cognationis & mutue declarationis conjungi solent, vocabulis licet quodammodo æstimare, dum modò ductu auspicioque alicujus, gesta bella, confecta negotia memorant Scriptores, &c.

319. Hæc *Bælii* adversus vagam indifferentiam ratiocinia repræsentare & confirmare libuit, tum ut argumentum hoc illustraremus, tum ut *Bælio Bælium* ipsum opponeremus, atque ostenderemus, eum de imposita Deo, quàm fieri potest optimè eligendi, necessitate conqueri non debuisset. Vel enim ex indifferentia vaga & fortuito, vel ex subitaneo animi impetu, aliove quopiam adfectu, vel denique ex prævalente rationis, ad optimum moventis, inclinatione agit. Atqui adfectus, qui e confusa boni adparentis perceptione oriuntur, in Deo locum non habent, vaga autem indifferentia chimerica est; quid igitur restat, nisi ut ratio validior Dei electionem post se trahat? Nostræ libertatis imperfectione fit, ut pro bono malum, pro minori malo majus malum, & pro majori bono minus bonum eligere possimus. Id totum e fallacibus boni malique repræsentationibus oritur; cum contrà Deus semper in verum, maximumque bonum, feratur, hoc est, in bonum verum absolutè, quod utique ipse cognoscat necesse est.

320. Fallâ ista idea libertatis, ab iis conficta, qui libertatem, non dico a coactione, sed etiam a necessitate ipsâ, eximere non contenti, vel lent insuper eam a certitudine & determinatione, hoc est, a ratione & perfectione, immunem reddere; placuit nihilominus Scholasticis quibusdam, qui suis sæpè argutiis intrincant sese, & vocabulorum paleam pro rerum ipsarum grano amplexantur. Nempè commentitiam aliquam notionem effingunt, ex qua commoda haurire se posse arbitrantur, eamque cavillationibus propugnare conantur. Hanc ad classem pertinet indifferentia omnimoda, quam voluntati indulgere est privilegium ei concedere, non absimile ei, quod Cartesiani quidam, Mystice nonnulli, naturæ divinæ adfingunt, potentiam scilicet faciendi id, quod est impossibile, producendi absurda, & efficiendi, ut duæ enunciationes contradictoriæ sint simul veræ. Velle, ut ex omnimoda indifferentia, prorsus indeterminata, determinatio aliqua prodeat, est velle, ut ea naturaliter e nihilo profluat. Ponitur Deus hanc determinationem non dare, nullam igitur originem habet illa, nec in anima, nec in corpore, nec in circumstantiis, cum omnia indeterminata ponantur; & tamen ecce tibi prodit existitque determinatio, sine præparatione, sine dispositione ulla, ita quidem, ut nec Angelus, nec Deus ipse, quo pacto illa existat, videre vel offendere possit. Hoc non modò est e nihilo egredi, sed etiam egredi per se ipsum. Doctrina hæc aliquid æquè ridiculum invehit, ac declinationes Atomorum *Epicuri*, de quibus supra locuti sumus. Volebat *Epicurus*, unum ex his corpusculis, quæ rectis lineis ad perpendicularum deorsum feruntur, subito a via sua declinare sine ulla causâ, solum quia voluntas ita jubet. Et nota, hunc Philosophum eo confugisse ideò tantum, ut jactatam illam indifferentiæ omnimodæ libertatem sartam tectamque conservaret: ex quo patet, commentum hoc valdè antiquum esse, & novis commentis occasionem præbuisse, ut meritò dici possit: *Chimæra Chimæram parit*.

Tom. I.

Y y

321. Epi-

321. *Epicuri* mentem *Cel. Marchetti* idiomati Italico ita inclusit, in venusta *Lucretii* Traductione, quæ lucem nondum vidit (kkk): Lib. II.

*Mà ch'i principii poi non corran punto
Della lor dritta via, chi veder puote?
Si finalmente ogni lor moto sempre
Insieme s'aggruppa, e dall' antico
Sempre con ordin certo il nuovo nasce;
Ne tracciando i primi semi, fanno
Di moto un tal principio, il qual poi rompa
I decreti del fato, acciò non segua
L'una causa dell' altra in infinito;
Onde han questa, dich' io, del fato sciolta:
Libera volontà, per cui ciascuno
Va dove più l'agrada? I moti ancora
Si declinan sovente, e non in tempo
Certo, ne certa region, mà solo
Quando e dove commanda il nostro arbitrio,
Poiche senz' alcun dubbio à queste cose
Dà sol principio il voler proprio, e quindi
Van poi scorrendo per le membra i moti.*

Epidum est, hominem, qualis *Epicurus* fuit, postquam Deos, omnesque substantias incorporeas, a mundi procuratione submovisset, imaginari sibi potuisse, voluntatem, quam ex atomis ipse componit, in atomos imperium

(kkk) Metaphrasis hæc elegantissima *Alexandri Marchetti*, quam versibus Italicis ἀποφωτισ, absolvit A. 1669. inscripsitque *Cosmo III.* magno Florentiæ Duci, Londini lucem vidit, editore *Paulo Antonio Rulolo*, Romano, 1717. 8. De ea v. *Biblioth. Anglic. Mich. de la Roche*, T. I. p. 332. *Monumenta Trevolt.* A. 1718. p. 382. & de ipso *Marchetto* *Diarium Venetum*, *Giornale de' letterati d'Italia* T. XXI. pag. 213. sq. *Cel. Stolle* Adnotationes in *Heumanni Conspectum Reip. Litterariæ*, pag. 746. Natus est A. 1633. d. 17. Mart. denatus Pisis A. 1714. d. 6. Sept. Versus hos *Lucretius*, Lib. II. de Natura rerum, ita expressit:

Sed nihil omnino recta regione viarum
Declinare quis est, qui possit cernere sese?
Denique, si semper motus connectitur omni

Et vetere exoritur semper notus ordine
certo,
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod sati fœdera
rumpat,
Ex infinito ne causam causa sequatur:
Libera per terras unde hæc animantibus
exstat,
Per quam progredimur, quod ducit quem-
que voluntas?
Unde est hæc, inquam, fati avulsa vo-
luntas?
Declinamus item motus, nec tempore certo.
Nec regione loci certa, sed ubi ipsa vult:
mens,
Nam dubio procul his rebus sua cuique vo-
luntas
Principium dat: Et hinc motus per membra
geruntur.

rium habere, easque a via recta deflectere, cum nulla, qua id fiat, ratio possit adferri.

322. *Carneades*, ad *Atomos* usque non progressus, in ipsa statim hominis anima jactatæ indifferentiæ vagæ rationem invenire voluit, sumens pro ratione id ipsum, cujus rationem investigabat *Epicurus*. Nihil lucrabatur *Carneades*, nisi quod hominibus, parum adtentis, facilius imponeret, absurditatem in una materia, in qua paullo nimium manifesta erat, transferendo ad aliam, quæ tricarum patientior erat, videlicet a corpore ad animam, quia plerique Philosophi non admodum distinctas de natura animæ notiones habebant. *Epicurus*, qui eam componebat ex atomis, saltem in eo culpandus non erat, quod suæ determinationis originem in illo quærebat, quod ipsius animæ originem esse autumabat. Quare *Cicero* ac *Balilius* immerito *Epicurum* tantoperè vituperant, *Carneadem* verò, non minus absurda pronunciantem, excusant, immò laudant: nec capio, quo pacto *Balilius*, vir aliquin acutissimus, larvata absurditate ita imponi sibi passus sit, ut commentum istud conatum, qui ab humano ingenio hac in re exeri possit, maximum adpellare non dubitarit: quasi vero anima, quæ Rationis est sedes, potius, quàm corpus, agere sine ratione aliqua, siue causa interna externave, determinante possit; aut quasi magnum illud principium, nihil sine causa fieri, ad corpora sola pertineret.

323. Verum quidem est, Formam, siue Animam, hac dote *Materiæ* præstare, quod sit principium actionis, utpote habens in se principium motus, siue mutationis; verbo, τὸ αὐτοκίνητον, uti *Plato* vocat; cum contra *Materia* sit solum passiva, & impulsu indigeat ad agendum, agitur, ut agat: at si anima se ipsa activa est, (uti reverà est) ob id ipsum non est prorsus ex se indifferens ad actionem, uti materia, & in se ipsa aliquid reperiat necesse est, per quod se ipsa determinet. Et quidem, secundum *Harmoniæ* præstabilitæ systema, anima in se ipsa, & in natura sua ideali, quæ existentia anterior est, determinationum suarum rationes, rebus circumstantibus omnibus adtemperatas, reperit. Hoc pacto in statu puræ possibilitatis ab omni æternitate determinata erat ad agendum liberè id ipsum, quod actura est in tempore, quo existet.

324. *Balilius* ipse observat egregiè, libertatem indifferentiæ (qualis admittenda est) inclinationes nequaquam excludere, nec æquilibrium postulare. Satis prolixè ostendit (*Resp. ad Provincial. cap. 139. p. 748.*) animam cum bilance comparari posse, in qua rationes inclinationesque sint loco ponderis. Juxta illum, id, quod in decretis nostris fit, explicari potest per hypothesin, qua voluntas hominis æquiparatur bilanci, quæ, si lancis utriusque pondera sint æqualia, quiescit, & quæ propendit alterutram in partem, prout lanx alterutra magis gravata fuerit. Nova ratio superaddita pondus superius efficit, idea recens vetere vividior radiat, gravioris pœnæ metus voluptatem aliquantam prægravat; ubi duo depræ-

stantur adfectus, penes fortiorem semper est victoria, nisi ratio, vel adfectus quispiam foederatus, suppetias debiliori ferat. Dum quis, vitæ servandæ gratiâ, merces in mare projicit, actio, quam Scholæ mixtam vocant, voluntaria est & libera, & tamen amor vitæ fortunarum amorem absque omni dubio vincit. Moeror verò ex amittendarum fortunarum recordatione exoritur, eoque difficilius projectio illa decernitur, quò major est jactura, & quò propius ad æqualitatem accedunt oppositæ rationes, uti videmus, balancem determinari promptius, cum pondera valde discrepant.

325. Interim, cum sæpè plura duobus, ex quibus eligi possit, occurrant, posset anima tunc comparari loco bilancis cum vi aliqua, quæ in plures simul partes conatum exerat, sed non agat, nisi in partem illam, ex qua plus facilitatis, aut minus resistentiæ, reperit. Ita aer, in recipiente vitreo nimis compressus, franget illum, ut exeat, ac conatum quidem in omnes partes exerit, sed denique in debiliorem convertit impetum. Hoc pacto inclinationes animæ, quæ sunt voluntates antecedentes, in omnia bona obvia feruntur, sed voluntas consequens, quæ ex illis resultat, versus partem, efficacius adficiendam, sese convertit.

326. Interim tamen hæc inclinationum præponderatio nullatenus prohibet, quin homo sit sui ipsius dominus, modo potestate sua uti norit. Imperium ejus imperium Rationis est; si animum duntaxat ad obfistendum adfectibus tempestivè præparet, quorumlibet, etiam vehementissimorum, impetum coercere valebit. Fingatur *Augustus*, *Fabium Maximum* neci damnaturus, pro more suo datum sibi a Philosopho quodam consilium exsequi, & prius Alphabetum Græcum recitare, quàm quidquam statuatur iratus. Hæc una cogitatio & *Fabio* vitam, & *Augusto* gloriam, servare poterit. Verùm, nisi felix quædam hujusmodi cogitatio præsto sit, quæ beneficentiæ alicui divinæ, prorsus singulari, accepta quandoque ferenda est, aut nisi quædam industria, prius adquisita, juverit, excitandis cogitationibus, tempori & loco congruentibus, admodum, quali pollebat *Augustus*, adfectus Rationem superabit. Auriga quidem imperium, in equos exercet, si eos regit, uti debet, & uti potest; sed, si aliquando negligentius agat, laxatis frenis,

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

327. Fatendum est, semper in voluntatem nostram satis potestatis inesse nobis, sed non semper venit in mentem illâ uti. Unde palam sit, uti jam sæpius observavimus, animæ in suas inclinationes imperium esse potentiam, quæ non, nisi *indirectè*, possit exerceri; ad eum ferè modum, quo Pontifices potestate in Regum temporalia pollere volebat *Bel-larminus*. Certè actiones externæ, quæ vires nostras non excedunt, a voluntate nostra pendent absolute, sed ipsæ nostræ volitiones non pendent a voluntate.

voluntate, nisi per quædam diverticula solerter quæsitæ, quæ consilii nostri, vel suspendendi, vel mutandi, viam nobis suppeditant. Domi imperamus, non uti Deus in Mundo, qui *dixit, & facta sunt*, sed veluti Princeps sapiens in sua ditione, vel uti bonus Pater-familias in sua familia. *Balius* interdum rem aliter accipit, quasi nostrum in actiones nostras imperium absolutum, & a rationibus ac viis, sive mediis, independens esse deberet, ut de arbitrii libertate meritò gloriari queamus. Sed ne Deus quidem ipse tale habet, aut habere debet, intuitu suæ voluntatis; nam mutare naturam suam non potest, neque aliter agere, atque ordinare; & qua, quæso, ratione se homo derepente transformare posset? Dixi jam suprà, imperium Dei, imperium sapientis, imperia sunt Rationis. Interim solus tamen Deus voluntates habet maximè desiderabiles, unde fit, ut illas immutandi potentiâ minimè indigeat.

328. Si anima domi suæ imperaret (inquit *Balius*, p. 753.) simul atque voluerit, hic dolor, hæc maestitia, reportata de adfectibus victoria comies, evanesceret. Ad hoc obtinendum, sufficeret, ejus sententiâ, dare sibi indifferentiam erga adfectuum objecta (pag. 758.) quid igitur causæ est, (inquit) cur indifferentiam istam sibi non dent homines, si domi imperant, & actionum suarum sunt domini? Verùm hæc objectio idem prorsus valet, ac si quærerem, quare Pater-familias sibi ipse non det aurum, quo indiget? Is quidem aurum acquirere potest, sed industria sua, non nudo voluntatis jussu, vel ad tactu, uti poterat *Atidas*, aut fabulosi illarum seminarum sæculis fiebat, quas *Feas* (III) vocant. Ut quis sibi det, quidquid cupit, non satis esset imperare domi, sed oporteret omnium rerum esse dominum; non enim omnia domi inveniuntur. Et verò, dum quis circa se ipse operatur, rem non aliter instituire debet, atque dum operatur circa res alias: objecti primum sui constitutionem & qualitates pernoscere, tum demùm ei suas operationes adcommodare necesse habet. Non ergò momento unico, nudove voluntatis actu aliquo, nos ipsi corrigimus, aut meliorem acquirimus voluntatem.

Y y 3.

329. Ju-

(III) Interpr. Lat. Fatas nuncupat; sunt fœminæ fatidicæ & magicis incantationibus notæ. Exstat fabula Roman. sub tit. *La Tyrannie des Fées d'Israël: Nouveaux Contes, dédiés à Madame la Duchesse de Bourgogne, par Madame la Comtesse D. L. Amst. 1710.* 12. Inducit fœminam principem Philoniam, earum laqueis irretitam, ad quam una ex istarum numero potentiam suam ita ostendit. „Il y a bien d'au-„ tres exemples ici de notre pouvoir, con-„ tinua la Fée, „ toutes ces statues que vous„ voyez le long de ces terrasses, étoient

„ autrefois des sujets d'un Prince notre voi-„ sin; ces Jardins n'étoient point faits en-„ core; nous n'y faisons pas notre habi-„ tation, quelquefois la beauté de cette„ vallée nous y attirant. Un soir que nous„ y dansions au clair de la Lune, nous„ fîmes aperçus par ces hommes; ils se„ moquèrent de nos postures différentes;„ irritées contre ces insolens, nous les fi-„ mes demeurer immobiles dans la situa-„ tion où ils étoient, & depuis nous les„ avons convertis en statues.“ Cont. infra. *Respons. ad Libellum Kingii* §§. 18. 24. 25.

329. Juvat nihilominus animadvertere, molestias atque dolores, quæ adportatam de adfectibus victoriam comitantur, quibusdam in gaudium ingens converti, quod e mentis suæ virium & gratiæ divinæ conscientia vivida percipiunt. Qua de re Ascetæ, verique Mystici, experientiâ magistrâ loqui possunt, immò & genuinus Philosophus nonnihil, quod hic dicat, habet. Pertingi utique ad statum adeò felicem potest, hæcque via est una e præcipuis, quibus anima ad firmandum imperium suum uti valeat.

330. Quòd si Scotistæ, ac Molinistæ, videntur *indifferentiæ vagæ* favere, (videntur, inquam, dubito enim, an id seriò faciant, ubi eam benè perspectam habuerint) Thomistæ certè & Augustiniani prædeterminationi patrocinantur. Alterutrum enim est necessarium. *Thomas Aquinas* ad solidum tendere solet, & subtilis *Scotus*, ei contradicere studens, sæpè res obfcurat potius, quàm illustrat. Thomistæ Magistrum suum sequuntur communiter, nec animam sese determinare concedunt, sine aliqua eò faciente prædeterminatione; sed recentiorum Thomistarum prædeterminatio non est fortassis omninò illa, qua opus est. *Durandus a S. Porciano*, qui frequenter in opinando ab aliis discedit, quique concursui Dei speciali refragabatur, non tamen idcirco prædeterminationem aliquam repudiavit; censuit namque, Deum in anima, & rebus eam circumstantibus, ipsarum determinationum animæ rationem intueri.

331. Stoici veteres serè simul determinationem adstruebant, & necessitatem negabant, quanquam inductæ rerum omnium necessitatis insinulati sunt. *Cicero* Libro de Fato, *Democritum*, *Heraclium*, *Empedoclem*, *Aristotelem*, censuisse dicit, fatum necessitatis vim habere; alios verò (forsan *Epicurum* & Academicos intelligit) iis se opposuisse, & *Chrysippum* medium quoddam quæsisse. Arbitror, falli *Ciceronem* de *Aristotele*, qui contingentiam & libertatem agnovit, si quis alius, immò longius, quàm par erat, progressus est, dum dixit (imprudens, ut opinor) enunciationes de futuris contingentibus non habere veritatem determinatam, in quo quidem a Scholasticis plerisque meritò desertus est. *Cleanthes* ipse, Magister *Chrysippi*, quanquam staret pro eventuum futurorum determinata veritate, eorum tamen inficiabatur necessitatem. Quòd si Scholastici, quibus de futurorum contingentium determinatione hac tantoperè persuasum est, (uti Patribus Conimbricis (mmm), celebris curriculum philosophici Auctoribus, contigit) perspexissent rerum nexum, qualem Harmoniæ generalis systema exhibet, judicassent, certitudinem præviam, aut determinationem futurationis, admitti non posse, quin prædeterminationis rei quædam in causis rationibusque suis admittatur.

332. Ci-

(mmm) Collegium Conimbricense super *Aristotel. Colon. 4. 1600. & 1638. Morum. 4. 1600.*

332. *Cicero* illud *Chrysippi* medium conatus est explicare nobis, sed *Iustus Lipsius* (nnn) in Philosophia sua Stoicorum notavit, locum *Ciceronis* esse mutilum, & totam Philosophi hujus Stoici ratiocinationem ab *Aulo Gellio* nobis esse conservatam, (Noct. Artic. Lib. 6. cap. 2.) *Damus* illam in compendio. Fatum est indeclinabilis quædam & æterna omnium eventuum series & catena: opponitur, inde sequi, actus voluntatis esse necessarios, & nocentes, ad malum vi compulsos, si corpus aperi. *Chrysippus* respondet, malum a primigenia constitutione animarum provenire, quæ partem facit seriei fatalis; eas, quæ per naturam benè sunt formata, causarum externarum impressionibus melius resistere; quarum verò vitia naturalia nullo disciplinæ beneficio sint emendata, eas in flagitia & errores ruere. Tum *Chrysippus* (referente *Tullio*) distinguit inter causas principales & inter causas accessorias, ac cylindri comparatione utitur, cujus volubilitas & velocitas, vel facilitas, in motu a cylindri figura præcipuè oritur, cum contrà lentius decurreret, si corpus asperum & confragosum foret. Interim tamen impulsu indiget, sicut anima objectorum sensilium sollicitatione eget, & impressionem recipit secundum constitutionem præsentem.

333. Arbitratur *Cicero* eas in difficultates delabi *Chrysippum*, ut necessitatem fati confirmet invitus. Idem serè sentit *Balius* (Diction. Artic. *Chrysippus* litt. H.) Ait, hunc Philosophum ista lacuna nunquam emersum, cum cylindrus, quòd lævis aut asper sit, ab artifice habeat: adeoque Deus, providentia, fatum, mali sint causæ, & quidem necessitantes. Respondet *Iustus Lipsius* (ooo), juxta Stoicos malum provenire a materia; perinde (meâ sententiâ) ac si dixisset, saxum, quod artifex exposuit, rudius & inæqualius fuisse, quàm ut cylindrus inde bonus exiret. *Balius* adversus *Chrysippum* profert *Onomai* & *Diogeniani* fragmenta, ab *Eusebio* in Præparatione Evangelica nobis conservata (Lib. 6. c. 7. 8.) & maximè insinuat refutationi, quam *Plutarchus* Libro de communibus notitiis adversus Stoicos inseruit, & *Balius* ipse retulit Artic. (*Pauliciani*, litt. C.) Verum tanti non est ista refutatio. Contendit *Plutarchus*, tollendam Deo potentiam potius, quàm concedendam ei malorum permissionem, negatque malum bono majori deservire posse. Atqui suprà jam ostendimus, Deum non idcirco non esse omnipotentem, quòd nihil melius facere possit, quàm producere optimum, quod mali permissionem continet,

(nnn) Duo ad Philosophiam Stoicam ejusque Historiam pertinentes Libri *Iusti Lipsii* extant, Antw. 1604. 4. & Lugd. B. 1644. 12. Nim. *Iusti Lipsii ad Stoicam Philosophiam Libri III. L. Annæo Senecæ, aliisque Scriptoribus illustrandis: J. L. Physilogiæ Stoicorum. Lib. III. &c.* Non est

plenior in hoc argumento scriptor, & qui accuratius hanc doctrinam tractavit, judicat *Cel. Morhofius* in *polyhist. Tom. II. Lib. I. c. IV. §. 2.* Opera illius omnia prodierunt Antw. 1637. VI. Vol. 101.
(ooo) *Dissertat. 14. Lib. 1.*

net, palamque fecimus plus, quàm semel, id, quod in parte aliqua, sigillatim sumta, incongruum est, perfectioni totius inservire posse.

334. Viderat aliquid ejusmodi *Chrysippus*, non solum quarto suo de Providentia Libro apud *Aulum Gellium* (Lib. 6. c. 1.) ubi vult, bonum intelligi non posse, nisi ex mali oppositione, (quæ ratio hic non sufficit) sed adhuc melius, dum dramatis exemplo utitur, libro secundo de Natura (uti *Plutarchus* ipse refert) dicens, in comœdia quædam interdum esse insipida per sese, quæ tamen poemati toti aliquid venustatis addant (ppp). Epigrammata, sive inscriptiones, vocat *Chrysippus*. Nobis comœdiæ veteris natura non satis perspecta est, ut hunc ejus locum penitus intelligere queamus; sed cum *Plutarchus* advertitur, fas est existimare, non ineptam fuisse comparisonem. Respondet itaque *Plutarchus* primò, Mundum non esse ludici dramatis instar; sed malè respondet; in hoc enim solum comparatio sita est *Chrysippi*, quòd pars mala totum ipsum melius efficere possit. Respondet secundò, malum illud exiguam duntaxat comœdiæ partem esse, cum contrà vita humana malis scateat. Neque verò hæc responsio quidquam valet: considerare quippe debuerat *Plutarchus*, id, quod nobis notum est, esse minimam Universi partem.

335. Sed redeamus ad *Chrysippi* cylindrum: meritò ille pronunciat, vitium e primigenia quorundam ingeniorum constitutione nasci: objicitur, Deum ingenia illa condidisse, nec *Chrysippus* effugere poterat, nisi per imperfectionem *materiae*, quæ Deum melius facere non sinebat. Sed effugium istud nullum est, ipsa namque materia indifferens est ad formas omnes, & a Deo creata est. Malum potius provenit a formis ipsis, sed abstractis, hoc est, ab ideis, quæ suæ voluntatis actu Deus non magis produxit, quàm numeros & figuras, & (ut verbo dicam) non magis, quàm essentias quaslibet possibiles, quæ pro æternis & necessariis habendæ sunt; nam in ideali possibilitium regione, hoc est, in intellectu divino, resident. Deus itaque non est auctor essentiarum, quatenus hæ meræ possibilitates sunt; attamen nihil reperitur actuale, cui ipse non decreverit dederitque existentiam: permisit autem malum, quia in optima omnium, quæ in regione possibilitium inveniebatur, idea malum involvebatur, & hanc summa sapientia non adoptare non poterat. Atque hæc notio sapientiæ, potentiæ, bonitatisque divinæ, simul satisfacit, nec tamen ingressum malo præcludit. Deus tantam, quantam Universum capere potest, perfectionem creaturis impertitur. Impellitur cylindrus, sed quod in ejus figura asperum est, motus celeritatem moderatur. Hæc *Chrysippi* com-

(ppp) „ Tout ainsi, dit *Chrysippe*, que „ les comédies ont quelquefois des épi- „ grammes ou inscriptions ridicules, les- „ quelles ne valent rien quant à elles, „ mais néanmoins elles donnent quelque

„ grace à tout le poëme: aussi est bien à „ blâmer & ridicule le vice quant à lui; „ mais quant aux autres il n'est pas inu- „ tile. “ *Balius* ex *Plutarch.* artic. *Pauliciens* „ Litt. G.

comparatio non multum abludit a nostra, quæ a navi onusta desumebatur, quam flumen propellit, sed eò lentius, quò fuerit navis onustior. Ambæ comparationes istæ eundem scopum spectant, & inde licet arguere, si veterum Philosophorum sententiæ magis perspectæ nobis forent, nos in illis plus, quàm passim creditur, reperturos esse rationis.

336. *Balius* ipse locum *Chrysippi* commendat (Artic. *Chrysippus*, litt. T.) quem *Aulus Gellius* ibidem refert, ubi Philosophus iste malum *per concomitantiam* adnatum esse contendit. Id etiam ope nostri Systematis elucidatur; ostendimus namque, malum, a Deo permixtum, non esse voluntatis ejus objectum, velut finem, aut medium, sed solum velut conditionem, utpote quod optimo adherere debebat. Fatendum tamen est, *Chrysippi* cylindrum objectioni de necessitate non satisfacere. Addendum erat primò, quòd per electionem Dei liberam fiat, ut e possibilitibus aliqua existant; deinde quòd creaturæ, ratione gaudentes, etiam agant libere, juxta naturam suam primigeniam, quæ jam tum in ideis æternis inveniebatur; denique quod objecti bonitas voluntatem quidem inclinet, non tamen necessitet.

337. Libertatis, in creatura repertæ, perfectio sine dubio in Deo eminenter existit, intellige eam, quæ pura perfectio est, & quæ nullam imperfectionem arguit. Nam posse falli, & posse aberrare, imperfectio est; imperare autem adfectibus perfectio quidem est, sed quæ imperfectio, adfectum videlicet ipsum, ponit, cujus Deus est incapax. Merito dixit *Scotus*, si Deus non esset liber, & a necessitate immunis, creaturam liberam fore nullam; at Deus nulla prorsus in re indeterminationis omnimodæ capax est, nec ignorare, nec dubitare, nec judicium suspendere potest; ejus voluntas semper est fixa, nec, nisi per optimum, figi potest. Deus etiam voluntatem particularem primigeniam, hoc est, a legibus, sive voluntatibus generalibus, independentem, habere nunquam posset; esset enim hujusmodi voluntas præter rationem. Nec de *Adamo*, de *Petro*, de *Juda*, ullove alio individuo, statuere posset, nisi statueret ratio aliqua præsto esset; & hæc ratio necessariò ducit ad enunciationem aliquam generalem: Sapiens semper agit *per principia*, semper agit *per regulas*, & nunquam *per exceptiones*, nisi cum regulæ concurrunt invicem per tendentias contrarias, ubi regula fortior præponderabit; alioquin aut se mutuo præpedient, aut certè tertium aliquod inde resultabit; & his casibus cunctis altera regula alteri exceptionis instar erit; nec ullæ unquam apud eum, qui semper ordine agit, *exceptiones originales* reperiuntur.

338. Si qui sint, qui putent, electionem, & reprobationem, ex parte Dei fieri per potestatem aliquam despoticam, ab omni ratione, non tantum manifesta, sed etiam occulta, absolutam, hi profectò opinionem tuerentur, quæ naturam rerum juxta & divinas perfectiones subvertit. Hujusmodi decretum *absolutè absolutum* (ut ita loquar) esset sine dubio into-

lerabile: sed *Lutherus* & *Calvinus* ab eo statuendo procul abfuerunt: ac ille quidem sperat, fore, ut in futura vita iustæ electionis divinæ rationes a nobis comprehendantur, hic verò disertè protestatur, has rationes esse iustas & sanctas, licet nobis ignotas. Suprà jam citavimus in hanc rem *Calvini* de Prædestinatione Tractatum, cujus hæc ferè sunt verba: *Deus ante Adami lapsum, quid sibi factò opus foret, deliberaverat, idque ob causas nobis occultas... Restat itaque, ut partis hominum reprobanda iustas causas habuerit, sed nobis IGNOTAS.*

339. Veritas hæc, quidquid Deus facit, rationi esse consentaneum, nec melius fieri potuisse, omnem hominem sani iudicii statim percellit, & ad sensum, ut ita dicam, extorquet. Et tamen fato quodam accidit, ut Philosophi quidam acutissimi eam in dubium vocent, & in progressu æstuque disputationis in prima rationis principia, sub vocabulorum involucro non agnita, quandoque impingant imprudentes. Vidimus suprà, quomodo *Vir* excellentissimus, *Balius*, quantumvis perspicax, principium jam relatum, quod certissimum est supremæ Dei perfectionis confectarium, impugnari: nempe causam Dei agere se hac ratione credidit, eumque ab imaginaria necessitate immunem reddere, concessâ eligendi inter plura bona minoris facultate. Meminimus suprà *Diroy*, aliorumque, qui miræ huic opinioni, nimium quantum receptæ, adhæserunt. Non advertunt illius patroni, hoc pacto falsam Deo libertatem conservari, vel potius adfingi, scilicet libertatem agendi contra rationem. Hoc est opera ejus correctioni obnoxia reddere, nobisque penitus adimere potestatem, immò & spem, quidquam circa mali permissionem rectè & cum ratione dicendi.

340. Aberratio ista, *Balti* ratiociniis plurimum offecit, & viam ipsi præcidit, multis e difficultatibus emergendi. Fecit id etiam, ut leges regni Naturæ arbitrarías & indifferentes esse censeret, objiceretque Deum ad finem suum in regno Gratiæ melius pervenire potuisse, si legibus illis non inhæssisset, si sæpius eas missas fecisset, aut etiam alias constituisset. Id autem maximè verum esse censebat de lege unionis animæ cum corpore. Opinatur enim cum Cartesianis recentibus, qualitatatum sensilium ideas, quas Deum occasione motuum corporis, animæ impertiri putant, nihil habere, quod hos motus repræsentet, aut iis simile sit; ita ut in mero Dei arbitrio esset, caloris, frigoris, luminis, cæterarumque qualitatatum eas, quas nunc experimur, ideas, aut eadem occasione prorsus alias, nobis largiri. Miratus sum frequenter, hominibus tam eruditis sententias tam parum philosophicas, tamque primis Rationis effatis contrarias, probari potuisse. Nihil enim Philosophiæ alicujus imperfectionem luculentius indicat, quàm si Philosophus fateri cogatur, aliquid in systemate suo reperiri, cujus ratio nulla existat, quod sanè tantundem est, ac atomorum *Epicuri* declinatio. Sive Deus, sive Natura, operetur, suæ nunquam rationes.

rationes operationi deerunt. Ac in Naturæ quidem operationibus rationes istæ vel a veritatibus necessariis, vel a legibus, quas Deus rationi conformiores esse judicavit, petuntur; in operationibus autem Dei, ab electione supremæ Rationis, qua Deus ad agendum movetur, dependent.

341. *Petrus Silvanus Regis*, celebris *Cartesii* adsecla, in *Metaphysica* sua (Part. 2. Lib. 2. c. 29.) rectè adseruerat, facultates, a Deo homini concessas, omnium, quarum homo, juxta generalem naturæ ordinem, capax fuerat, esse præstantissimas. Si (inquit) *sola Dei potentia, & hominis natura, secundum se considerentur, Deus hominem perfectiorem reddere potuisse facillimè concipitur: at si homo non in se ipso, & a reliquis creaturis separatus, sed velut Universi membrum, ac pars, generalibus motuum legibus subiecta, consideretur, agnoscendum erit, hominem, quàm potuit perfectissimum, esse constitutum.* Subdit, *nos non concipere, quod Deus ullam corpori conservando rationem aptiorem adhibere potuerit, quàm dolorem, quo vitare, qua licet, admonemur, quæ nos destruere possint.* Rectè *Cl. Regis* ait generatim, Deum melius, quàm fecerit, respectu totius facere non potuisse. Et quamvis in quibusdam Universi regionibus animalia rationalia forsitan existant homine perfectiora, benè tamen a Deo factum judicabimus, omniigenas ut creaverit species, alias aliis perfectiores. Nec fortassis impossibile est, existare alicubi speciem animalium, homini valdè similem, nobisque perfectiorum. Immo fieri potest, ut genus hominum ad majorem ea, quam nunc concipere animo possumus, perfectionem aliquando pertingat. Non igitur leges motus prohibent, quo minus homo perfectior sit, sed potius locus, quem Deus in spatio & tempore assignavit homini, perfectiones, quarum capax erat, circumscribit.

342. Dubito equidem ipse cum *Balio*, num dolor ad homines, periculi admonendos, sit necessarius; vereor tamen, ne longius abreptus sit (*Resp. ad Provinc. cap. 77. Tom. 2. pag. 104.*) dum existimare videtur, perceptionem delectationis paria dolori efficere posse, Deumque, ad prohibendum ab igne puerum, ei delectationis ideas impertiri potuisse eò majores, quò magis ab igne recessisset. Hæc ratio respectu malorum omnium iniri posse vix videtur, nisi miraculo. Ordini magis consonum est, ut id, quod nimis propinquum noceret, minus propinquum aliquam saltem mali præfensionem adferat. Agnosco tamen, præfensionem istam aliquid dolore levius esse posse, & plerumque ita esse, ita ut dolor ad præsentis periculi fugam minimè necessarius videatur. Solet iste potius pœnæ deservire, eo quod in malum nos reverà conjecerimus, & monitioni, ne alias in illud relabamur. Multa quoque mala dolorem adferunt, quæ vitare non possumus, & quia continuitatis in corpore nostro solutio diversimodè poterat contingere, naturale erat, hanc corporis imperfectionem aliquo imperfectionis sensu in anima repræsentari. Nolim tamen ad-

firmare pro certo, nulla in Universo exstare animantia, quorum compages tam artificiosa sit, ut continuitatis solutione non magis doleant, quam illi, quibus membrum, gangræna vitiatum, abscinditur; vel etiam, ut ea solutione voluptatem percipiant, veluti si quis sese duntaxat scalpit; dum scilicet imperfectio, corporis solutionem comitata, sensum perfectionis excitaret majoris, continuitate, quæ removetur, suspensæ aut sufflaminatæ, & his animalibus corpus (crassum) foret instar carceris.

343. Nihil etiam vetat, exstare in Universo animantia, similia illi, quod *Cyrano de Bergeraco* (qqq), in Solis globo peregrinanti, occurrit. Hujus animalis corpus fluidum quoddam erat, in infinitis animalculis, ad majoris animalis vota se componere natis, collectum: unde momento temporis, quam libuisset figuram induebat, nec magis ei nocebat solutio continuitatis, quam remus impactus mari. Sed hæc quidem animalia non sunt homines, nec in globo nostro, hac saltem ætate, existunt. Non permisit autem Dei systema, globum nostrum carere animalis rationali, carne & ossibus vestito, quem structura sua doloris capacem facit.

344. Sed *Balius*, alio præterea principio adductus, nobis refragatur, eo nempe, cujus paullo antè meminimus. Existimare videtur, ideas, quibus corporis qualitates anima percipit, esse prorsus arbitrarías. Ita Deus facere potuisset, ut continuitatis solutio voluptatem nobis adtulisset. Ipsas adeo leges motus planè arbitrarías esse contendit. *Scire velim*, ait, (cap. 166. Tom. 3. pag. 1080.) *an Deus aliquo suæ libertatis indifferentia actu generales communicationis motuum, & particulares unionis animæ humanæ cum corpore organico, leges statuerit, nec ne? si statuit liberè, leges prorsus alias præscribere poterat, & adoptare systema, ex quo nec malum morale, neque physicum, sequeretur; sin verò suprema sapientia Deo necessitatem imposuit constituendi leges, quas re ipsa vult, habes purum putumque fatum Stoicum. Nempe sapientia Deo viam monstraverit, a qua non magis deflectere potuerit, quam se ipse destruere.* Obiectio hæc satis superque diluta fuit; necessitas illa solum moralis est, semperque felix est necessitas ad observandas perfectæ sapientiæ regulas impelli.

345. Adhæc leges motus a multis arbitrarías idcirco censerî mihi videntur, quia pauci illas ritè expenderunt. Constat hodie, *Cartesium* in illis constituendis valdè errasse. Demonstravi, conservationem ejusdem quantitatis motus in natura locum habere non posse, sed comperio, eandem quantitatem virtutis, tam absolutæ, quam directivæ & respectivæ, tam totalis, quam partialis, conservari. Principia mea, quæ argumentum istud

(qqq) Gallus gente fuit, natus A. 1620. denatus A. 1655. Primum militiæ dedit operam, sed litterarum post deliciis capus, in illis colendis totus hæsit, inter alia luci publicæ committens, *l'Histoire co-*

mique des Etats & Empires de la Lune, ed. a Mr. le Brei, qui & Auctoris vitam præmisit; *l'Histoire comique des Etats & Empires du Soleil*, ab Ill. Leibnitio laud.

penitus exhaurire videntur, necdum publicavi omnia, sed cum amicis, idoneis talium iudiciis, communicavi, qui ea valdè probavere, jamque nonnullos eruditionis spectatæ viros a pristina sententia deduxerunt. Derexi pariter, leges motus, quæ in natura verè existunt, & experimentis comprobantur, non esse quidem absolutè demonstrabiles, ad modum propositionis Geometricæ, sed neque id necessarium esse. Neque enim illæ penitus e principio necessitatis, sed e principio perfectionis & ordinis, derivantur, sunt enim effectus electionis & sapientiæ Dei. Hæ leges variis a me modis demonstrari possunt, sed semper aliquid ponendum est, quod non est prorsus Geometricè necessarium. Unde fit, ut elegantes illæ leges mirabile sint Entis supremi, intelligentis ac liberi, argumentum, adversus systema necessitatis absolutæ brutæque, a *Stratone* aut *Spinoza* inventum (rrr).

346. Inveni, legum harum rationes reddi posse, si ponamus, quòd effectus semper æquet vim causæ, vel, quod in idem recidit, quòd eadem vis semper conservetur: verum hoc ipsum axioma, a Philosophia quadam superiore profectum, Geometricè demonstrari nequit. Possunt etiam alia generis ejusdem principia adhiberi, quale istud est, quod actio semper sit æqualis reactioni; quod ponit in rebus repugnantiam quandam ad mutationem ab externo, neque ex extensione, aut impenetrabilitate, elici potest: quemadmodum nec alterum hoc principium, quod motus simplex easdem proprietates habeat, quas habere posset motus compositus, idem translationis phenomenon producturus. Hæ hypothesi maxime sunt plausibiles, & in explicandis motus legibus feliciter procedunt; nihilque eis convenientius est, maxime cum reciprocentur. Sed nulla in eis necessitas absoluta reperitur, quæ nos illas admittere cogat, uti Logicæ, Arithmeticæ, & Geometriæ, regulas cogimur admittere, ne in contradictoria incidamus.

347. Indifferentiam sanè materiæ ad motum & quietem consideranti, videtur corpus majus quiescens a corpore minori moto sine resistentia ulla posse moveri, quo casu actio daretur sine reactione, & effectus major suâ causâ. Nec etiam ulla jubet necessitas motui sphaeræ, per planum horizontale æquabili velocitate, ut A, decurrentis, tribuere proprietates ejus motus, quem in navi haberet sphaera tardior, sed, accedente navis motu, ex ripa spectanti eandem velocitatis A adparitionem, vel idem

Z z 3

trans-

(rrr) Vid. Epist. ad R. P. *Claudian Phil. Grimaldum*. It. Epistolam ad *Pollonium*, ubi de contentione cum *Catellano Cartesiano*, idem argumentum spectantibus, agit. Cel. Jac. *Hermannus* ill. Leibnitii sententiam pluribus docuit in *Exercit. subseciv. Francos. Tom. III. sect. I. ac contra*

ill. Viram invictam, uti putat, demonstrationem protulit *Dn. de Louville* in *Morimentis Trevolr.* refutatam a Cel. *Georg. Frid. Richtero* in *Novis Lineariis Lips. A. 1723.* uti ipse monet in *Adnotationibus* ad elegantem edit. *Theodiciæ Germanicam*, p. 829.

translationis phaenomenon daturum. Nam licet eadem adparentia velocitatis & directionis ratione navis motus resultet, non tamen idcirco eadem res est. Interim effectus sphaerarum concurrentium in navi, quarum singularum motus proprius, additus motui navis, speciem ejus, quod extra navim sit, exhibet, comperiuntur etiam exhibere speciem effectuum, quos eadem hae sphaerae, extra navim concurrentes, producerent. Pulchrum istud quidem, sed tamen absolute necessarium esse non adparet. Motus in utroque trianguli rectanguli latere motum aliquem in hypothenusa componit, nec tamen inde sequitur, globum, in hypothenusa motum, debere eundem praestare effectum, quem duae sphaerae, priori aequales, in utroque latere motus, praestarent; interim id tamen verum esse deprehenditur. Nihil eventu isto congruum magis, & Deus leges, eum producentes, elegit; sed Geometrica necessitas hic adparet nulla. Verum hic ipse defectus necessitatis, legum, a Deo electarum, elegantiam exaggerat, in quibus egregia simul axiomata multa concurrunt, inter quae utrum primigenium sit, dicere nequeas.

348. Ostendi praeterea, insignem illam *continuitatis* observari legem, quam fortasse primus protuli, quaeque lydii lapidis instar est, cujus probationem excogitatae a *Cartesio*, *P. Fabio* (rrr*), *P. Pardiso* (sss), *P. Malebranchio*, aliisque, regulae non sustinent, uti olim in Balianis Reipublicae Litterariae Novellis ex parte ostendi. Vi hujus legis, quies veluti motus, post continuam diminutionem evanescens, considerari posse debet, & pariter aequalitas veluti inaequalitas, etiam evanescens, uti accideret per diminutionem continuam corporis majoris e duobus inaequalibus, dum interim corpus minus molem suam servat invariantam. Hac consideratione posita, generalem corporum inaequalium, aut motorum, regulam corporibus aequalibus, aut iis, quorum alterum quiescit, tanquam particulari exemplo regulae, adplicabilem esse oportebit; quod in genuinis motuum legibus bellè succedit, non item in quibusdam legibus, quarum auctores fuere *Cartesius*, alique nonnulli viri eruditi, quae ob id ipsum perperam excogitatae fuisse comperiuntur, ita ut praedici possit, experientia minimè confirmatum iri.

349. His ex considerationibus satis liquet, leges naturae, quibus motus temperantur, nec esse prorsus necessarias, neque prorsus arbitrarías. Medium ergò

(rrr*) *Honoratus Fabri*, S. J. Mathematicus & Philosophus Gallus A. 1607. naus. Varia illius ingenii exstant monumenta, inter quae Physica eminet, de quo opere v. *Morhof. Polyhist. T. II. Lib. II. c. XII. §. 3. ut & Lib. I. c. XV. §. 11.*

(sss) *Ignatius Gaston. Pardies*, S. J. An. 1638. naus, Mathematicus & Philosophus

celebris, denatus Paris. A. 1673. Edidit inter alia *Diff. de motu & natura cometarum*; *Discours du mouvement local*; *Éléments de la Géométrie*; *Discours de la connoissance des Bêtes*; la *Statique ou la science des forces mouvantes*. Aliqua eorum A. 1725. in unum coll. Lugd. Gall. prodire sub tit. *Oeuvres du P. Pardies*.

ergò tenendum est, nempe quòd sint sapientiae perfectissimae delectus. Et hoc grande legum motus exemplum manifestissimè demonstrat, quantum sit inter hanc tria discrimen: primò scilicet inter *necessitatem absolutam*, Metaphysicam, sive Geometricam, quae & *caca* potest adpellari, nec nisi ab efficientibus causis pendet; secundò inter *necessitatem moralem*, quae a libera sapientiae electione oritur, respectu causarum finalium; tertio denique inter aliquid *absolute arbitrarium*, pendens ab indifferentia aequilibrii, quae fingitur, sed existere nequit, in quo nulla ratio sufficiens adest, nec ex parte causae efficientis, nec etiam ex parte finalis. Atque adeò id, quod est *simpliciter & absolute necessarium* cum eo, quod *per rationem optimi determinatur*; aut *libertas, sese per rationem determinans*, cum *indifferentia vaga*, non rectè confunduntur.

350. Et hoc ipsum etiam motam a *Balio* difficultatem planè diluit, verito, ne, si Deus per omnia determinatus sit, natura eo carere possit, & effectus, Deo tributos, necessitate ordinis rerum producere. Hoc quidem verum foret, si, verbi gratia, regulae motus, aliaque naturae leges, in Geometrica causarum efficientium necessitate fundarentur; sed, analysin ultimam instituendo, ad quidpiam, quod a causis finalibus, vel congruentia, dependeat, deveniendum esse deprehenditur. Hac etiam consideratione praecipuum & speciosissimum Naturalistarum fundamentum evanescit. Doctòr *Joannes Joachimus Beccherus*, Medicus Germanus, & Chymicis Libris notus (ttt), precationem quandam composuerat, quae ipsi molesta esse voluit. Ejus initium erat: *O sancta mater, Natura, aeternae rerum ordo*. Dicebat autem ibi, naturam hanc suos ipsi defectus condonare debere, utpote quorum auctor ipsa foret. At enim natura rerum, si sine intelligentia & electione sumatur, nihil habet, quod satis determinet. Non veniebat in mentem *Beccheri*, auctorem rerum (*Naturam naturantem*) bonam ac sapientem esse, & posse nos esse pravos, ita ut illa scelerum nostrorum haud sit confors. Dum improbus aliquis existit, inventam a Deo fuisse oportuit in possibilitium regione talis hominis ideam, inclusam rerum seriei, cujus electionem exigebat major Universi perfectio, & in qua defectus, & peccata, non modò puniuntur, sed etiam magno eum foenore pensantur, & majori bono deserviunt.

351. *Balius* tamen amplius paulò, quam par erat, electionem Dei liberam

(ttt) Scripta *Beccheri* chymica rariora, in unum coll. prodire Noriberg. 1719. Naus est *Beccherus* Spira A. 1635. denatus Londin. A. 1682. mense Oct. Vitarum ejus singulari scripto exhibuit D. *Urban. Goussier Bucherus*, 1722. 8. sub tit. *Das Muster eines nützlichen Gelehrten in der Person Hrn. D. Jo. Joach. Becher's, &c. Conf.*

Nova Litter. Germ. Lips. ad A. 1722. p. 310. In compendio vitam quoque exhibet ipsa *Vir. ill. in Otio Hannov. p. 230.* „*Mon-* „*sieur le Docteur Becher, Médecin, étoit* „*d'un esprit excellent, mais si malin,* „*que le mauvais surpassoit ce qu'il y avoit.* „*de bon, &c.*

beram prolatavit; nam de Peripatetico *Stratone* loquens (Respons. ad Prov. cap. 180. p. 1239. Tom. 3.) qui naturæ cupisdam, intelligentia destituta; necessitate facta fuisse omnia contendebat, vult, hunc Philosophum, si rogatus fuisset, quare arbor ossium venarumque formandarum virtute careat, potuisse vicissim interrogare, quare materia tres præcisè dimensiones habeat, cur duæ non suffecissent, aut quare non habeat quatuor? Si respondisses, tribus dimensionibus nec plures, neque pauciores, esse posse, sciscutatus fuisset hujus impossibilitatis causam. Ex hinc verbis judicare licet, *Balium* suspicatum fuisse, dimensionum materiæ numerum a divina optione pendere, uti ab ea pendeat, facere, vel non facere, ut arbores animalia producerent. Et quis scit, an non in quibusdam Planetarum globis, aut adeo in terris, in remotiori aliqua universi regione positus, vera sit fabula Scotticarum Bernacularum (uuu), (quod avium genus ex abietibus nasci ferebatur) immò an non quædam sint regiones, in quibus verum sit illud:

- - - populos umbrosa creavit
Fraxinus, & fætâ viridis puer excidit alio.

Non sic de dimensionibus materiæ suspicari licet, quarum numerus ternarius determinatus est, non per rationem optimi, sed ex Geometrica necessitate. Nimirum, quia demonstrare Geometræ potuerunt, non dari, nisi tres lineas rectas, inter se perpendiculares, quæ se eodem in puncto secare possint. Nihil aptius deligi poterat ad demonstrandum discrimen, quod intercedit inter necessitatem moralem, in sapientis electione positam, & necessitatem brutam *Stratonis* ac *Spinosistarum*, qui Deo intellectum voluntatemque denegant. Id enim discrimen ob oculos ponit differentia, reperta inter rationem legum motus, & rationem numeri ternarii dimensionum, quarum illa in electione optimi, hæc in necessitate Geometrica cæcaque sita est.

352. A legibus corporum, hoc est, a regulis motus, accedamus ad leges unionis animæ & corporis, in quibus adhuc *Balium* indifferentiam aliquam

(uuu) Cel. Thomas Lanfius in Consultat. & quidem in Relatione de Nationum & Provinciarum Europæ inter ipsas principatu atque prerogativa, ed. Tub. 1678. pag. 11. de insulis peregrinatorum quorundam moribus ita infit. „Illi peregrinatores multiplicent visa vel audita: & non modò Indicas formicas vulpium aut luporum magnitudine... Scotiæ anseres e ligno putrefacto enatos, quos Angli *Bernacles*, Scoti *Clakes* & *Soland Geisse* vocant; sed & alia ex Plinio, Luciano, S. Brandano, & aliun-

de denarrant, quæ neque viderunt unquam; neque etiam videbunt unquam, &c. Et in margine ib. Aviculas, ex vetustis & putrefactis navium carinis procreatas, restari possunt, qui navem, qua Fr. Drake orbem circumnavigavit, in Tamis ripam subductam viderunt, cujus carinæ exterius ejusmodi avicula magno numero inanimes & implumes adhæserunt, quarum tamen femina non fuisse et truncis, sed ab Oceano, quem rerum parentem dixere Poëtæ, optari.

aliquam vagam, aliquid merè arbitrarium, invenire sperat. Sic enim loquitur Responsione ad Quæsitâ Provincialis (cap. 84. p. 163. Tom. 2.) Quæsitio molesta ac difficilis est, utrum corpora virtutem aliquam habeant naturalem, anima humana bene malève faciendi. Si adfirmas, in horrendum te labyrinthum conjicis, cum enim hominis anima sit substantia materiae expers, dicendum erit, motum localem certorum corporum causam esse efficientem cogitationum mentis, quod evidentissimis Philosophiæ notionibus adversatur. Si negas, fateri cogeris, organorum nostrorum in cogitationes nostras influxum, nec ab internis materiæ qualitatibus, nec a legibus motus, sed ab arbitraria institutione pendere Creatoris. Fatendum igitur erit, absolute penes Dei arbitrium fuisse, ut has, vel illas, animæ nostræ cogitationes his, aut illis, corporis nostri modificationibus adligaret, etiam postquam omnes actionis corporum inter se leges fixerat. Unde consequitur, nullam in Universo exstare portionem materiæ, cujus vicinia nobis obesse possit, nisi in quantum Deus ita vult, atque adeo terram aquæ idoneam esse, quam ullum alium locum, ut in ea beatam agere vitam homines possint. . . . Denique manifestum est, ad impediendas malas libertatis electiones, necesse non esse, hominem e terris aliò transferri, cum Deus circa quosvis voluntatis cujuslibet actus efficere in terris posset, quidquid circa prædestinatorum opera efficit, dum eorum eventum definit, sive per gratias efficaces, sive per sufficientes, quas sine ullo libertatis incommodo semper consensus anima consequitur. Equè facile esset ipsi, in terra, atque in celo, animas nostras ad electionem bonam determinare.

353. Equidem adsentior *Balio*, Deum corporibus animabusque talem in hoc terræ globo constituere potuisse ordinem, sive per vias naturales, sive per gratias extraordinarias, ut Paradisus hic perpetuus fuisset, & prægustatio quædam status cœlestis beatorum; immò nihil vetat, quo minus aliæ terræ sint hac nostra feliciores: sed Deus justis de causis voluit nostram talem esse, qualis est (xxx). Sed, ut meliorem hic statum possibilem fuisse *Balium* probaret, non ei necesse fuerat, ad causarum occasionalium systema confugere, plenum miraculis, & hypothesebus, quas nulla ratione fulciri fatentur ipsi ejus Architecti. Utrumque hoc-vitium systema a genuinæ Philosophiæ indole quàm maximè alienum reddit. Miretur quis prima fronte, *Balium* non meminisse *Sysematis Harmoniæ præstabiliæ*, quod & ipse expenderat alias, & hic erat perquam opportunum. Verum, quia hoc in systemate omnia catenata sunt & harmonica, omnia per rationem procedunt, nihilque vacuum, & temerario omnimodæ indifferentiæ arbitrio, relinquitur, non videtur id hoc loco placuisse *Balio*.

Tom. I.

A a a

(xxx) Addit Interpr. Lat. (ut verò; quemadmodum *Balium* vult, eodem manente in hoc globo statu corporum, melius tamen esset animabus, rationi consentaneum non erat.)

lio, in indifferentias istas hic paullo proniori, quas tamen alibi tam valide impugnabat. Facile quippe ab uno extremo transibat ad aliud (yyy), non id quidem malo animo, aut contra conscientiam, sed quia circa controversiam, quæ agitabatur, nihildum in mente constitutum habebat. Quidquid adversario, quicum in præsentī digladiabatur, vexando idoneum vastissima memoria, ingeniumque, suggerebat, id in usum suum convertebat, scilicet cruci Philosophis figendæ, & imbecillitati Rationis demonstrandæ unicè intentus. Nec ab *Arcefila* ipso, aut *Carneade* (zzz), majori cum eloquentiæ ingenique adparatu utramque contradictionis partem propugnatam fuisse arbitror. Verum enim verò dubitare nos non oportet, ut dubitemus; dubitationes graduum instar esse debent, quorum ope ad veritatem ascendatur. Quod ipsum defuncto Abbati *Fucherio* (aaaa) dictitabam, cujus specimina quædam indicant, consilium ipsi fuisse, Academicis tribuere, quod *Lipsius* & *Scioppius* Stoicis, quod *Gassendus* *Epicuro*, quodque *Dacierius* *Platoni* tam scitè præstare cœpit (bbbb). Nec veris genuinisque Philosophis exprobari posse debet, quod celebris *Casaubonus* (cccc) reposuisse fertur iis, qui, Sorbonicam ipsi exedram ostendentes, dicebant, tot jam sæculis in ea fuisse disputatum: at quid conclusum? retulit *Casaubonus*.

354. Pergit *Bælius*, (pag. 166.). *Verum quidem, statuis semel legibus motus,*

(yyy) Addit Interpr.

Nil æquale homini fuit illi, nil fuit unquam

Sic impar sibi.

(zzz) *Cicero de Nat. Deor. L. II. Hæc in Philosophia ratio contra omnia dissonantia, nullamque rem apertè judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arcefilao, consummata a Carneade, usque ad nostram viget ætatem. Hi sumus, qui omnibus veris falsâ quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit, certè judicandi & adsciendi nota.*

(aaaa) *Fouchierius*, Canonicus Divionensis, pro Philosophia Academicorum aliquot Tractatus evulgavit, junctim edit. sub tit. *Dissertations sur la recherche de la Vérité, contenant l'Histoire & les Principes des Académiciens; avec plusieurs Réflexions sur les sentimens de Mr. Des Cartes*. Paris. 1693. in 12. Idem argumentum tractat in *Critique de la Recherche de la Vérité du Père Malebranche, &c.*

(bbbb) De *Lipsii* Philosophia Stoica v. suprâ ad §. 332. (not. nnn): de *Scioppio* ad §. 252, (not. h). Dedit huc *Elementa*.

Philosophia Stoica Moralis, Moguntiz 1606. 8. maximam partem ex *Lipsii* commentationibus deprompta. Notum est *Synagoga Philosophiæ Epicuri*, cum refutationibus dogmatum, quæ contra fidem Christianam ab eo adserta sunt, oppositis per Petrum Gassendum, *Philos. ac Mathem. celeberr. Præfixa* Sam. Sorberii *Dissertatione de Vita ac Moribus Petri Gassendi*, Amst. 1684. 4. Gallicè Dialogos præcipuos *Platonis* eleganter convertit *Andr. Dacierius*, & præmissâ ejus vitâ atque in Philosophiam introductione, edidit Paris. 1699. 12. & Amst. 1700. 8. Tom. II. In ea, ut & in notis ad versionem passim, *Platonis* cum Religione Christiana consensum ostendere laboravit. V. *Cel. Stolle*, in *Hist. Litt. P. II. c. I. §. XXXIV. not. h.*

(cccc) *Isaacus Casaubonus*, cujus vitam ipse dedit filius *Mercurius Casaubonus*, supra laudatus §. 258. A. 1559. lucem in Gallia adspexit, Sæculi sui Phoenix, & si merita ejus repetamus sine exemplo maxima, omni invidia major, uti ait *Cel. Schuræfleishius*; Londini decessit A. 1614.

motus, quales nunc in Mundo videmus, prorsus necesse esse, impactum nuci malleum frangere, & lapidem, si in hominis pedem ruat, contusionem aliquam, vel perturbationem partium, adferre. Sed nihil præterea e lapidis hujus humanum in corpus impulsu sequi potest. Quod si velis insuper, ab illo doloris sensum excitari, jam alius Codex, alia leges ponendæ sint, diversæ ab illis, quæ reciproca corporum actionis & reactionis sunt regula; confugiendum, inquam, ad speciale legum unionis animæ cum certis corporibus systema. Cum verò hoc ipsum systema cum altero illo necessarium nexum habeat nullum, Deus, dum unum eligit, respectu alterius indifferens esse non desinit. Itaque bina hæc systemata, tanquam res duas, quæ naturaliter non reciprocantur, plena cum libertate copulavit, atque adeo pro arbitrio sanxit, ut corporis vulnera in anima, huic corpori unita, dolorem excitarent. Ergo penes eum fuit, aliud unionis animæ cum corpore systema adoptare. Potuit itaque tale eligere, quo vulnera duntaxat excitarent ideam remedii, desideriumque validum, nec usu injucundum. Statuere potuit, ut omnia corpora, quæ hominis capiti jamjam conterendo, vel cordi transfigendo, imminerent, vivacem periculi ideam excitarent, sicque idea ista causa foret, ut corpus se exemplo illius subduceret. Hæc omnia citra miraculum peracta fuissent; de his enim omnibus leges generales existura fuisse ponuntur. Systema, quod experientia magistrâ novimus, nos edocet, determinationem motus certorum corporum vi desideriorum nostrorum immutari. Potuit itaque inter desideria nostra, & motum certorum corporum, combinatio fieri, quæ succi, nutriendi vim habentes, sic modificarentur, ut bona corporum nostrorum temperies nunquam alteraretur.

355. Cernimus, *Bælium* existimare, quidquid per leges generales efficitur, citra miraculum fieri. Verum satis superque ostendi, legem, nisi in ratione fundata sit, nec eventui, per naturam rerum explicando, inserviat, non, nisi per miraculum, executioni dari posse. Sic, verbi gratiâ, si Deus statuisset, ut corpora, semel in circulum acta, in eo motu sine aliorum corporum adminiculo perseverare deberent, miraculis ei perpetuis, vel angelorum ministerio, fuisset opus ad hoc mandatum exsequendum, cum contrarium sit naturæ motus, in quo corpus naturaliter deserit lineam circularem, ut per rectam tangentem feratur, si nihil impediatur. Non itaque satis est, Deum nudè statuere, ut læsio membrorum perceptionem aliquam jucundam in animali exciter, sed viæ naturales, ad id idoneæ, inveniendæ sunt. Vera via, qua Deus efficit, ut ea, quæ in corpore geruntur, anima per sentiat, ex ipsa animæ natura oritur, quæ corporum repræsentativa est, atque ita præformata, ut quæ in ipsa aliæ ex aliis per naturalem cogitationum seriem nascuntur repræsentationes, corporum mutationi respondeant (dddd).

A a a 2

356. Re-

(dddd) Pariter respondet Ill. *Bilfingerus* in *Tr. de H. Pr.* Repræsentatio, nisi convenientiæ

356. Repræsentatio naturalem cum eo, quod repræsentari debet, convenientiam habet. Si Deus figuram rotundam per ideam quadrati repræsentari vellet, parum congrua foret ea repræsentatio, nam in repræsentatione essent anguli vel eminentiæ, cum in archetypo æqualia & uniformia forent omnia. Repræsentatio non raro in objectis aliquid supprimit, cum imperfecta est, sed addere nihil unquam potest; hoc enim illam non plus, quam perfectam, sed falsam, redderet. Adde, quod suppressio in perceptionibus nostris nunquam est integra, & in repræsentatione, quatenus confusa est, amplius aliquid latet, quam in ea discernamus. Itaque judicare fas est, caloris, frigoris, colorum, aliarumque hujusmodi qualitatum, ideas repræsentare revera exiles motus, in organis exercitos, dum qualitates istæ sentiuntur, quanquam horum motuum multitudo & exilitas distinctam ipsorum repræsentationem, quæ a nobis animadverti possit, prohibeant. Ferè quemadmodum contingit, a nobis cæcillum flavumque colores in viridi, cujus uti compositionem, ita & repræsentationem, ingrediuntur, nudo oculo non discerni, cum tamen ope microscopii cernamus id, quod viride adparet, esse mixtum quoddam a partibus flavis & cæruleis (eeee).

357. Verum quidem est, rem eandem diversimodè repræsentari posse, semper tamen inter repræsentationem & rem repræsentatam, atque adeo inter diversas ejusdem rei repræsentationes, exacta intercedere certæ relationis convenientia debet. Projectiones opticae circuli, quæ in sectiones conicas recidunt, demonstrant, eundem circulum per ellipsin, per parabolam, per hyperbolam, immò per alium circulum, per lineam rectam, & adeo per punctum, posse repræsentari. Quid his figuris diversius aut dissimilius? & tamen cujuslibet puncti in uno ad quodlibet respondens punctum in alio relatio, in iisdem exacta servatur. Et verò fatendum est, animam quamlibet Universum sibi repræsentare secundum punctum sui visus, & per respectum ac rationem sibi propriam; sed sibi perfecta semper harmonia subsistit. Quod si Deus solutionem continui per jucundam perceptionem in anima repræsentari voluisset, utique effecisset, ut hac ipsa solutio ad aliquam corporis perfectionem profuisset, novum ei levamen aliquod adferendo, uti dum onere aliquo sublevamur, vel vinculo absol-

veniat repræsentato; justà non est, aut exacta: si vulnus, corpori inimicum, animæ gratam atque amicam debuisset ideam excitare, neutrum alteri respondisset. Sin omnino velis, ut solutio continui, ut vulnus in anima repræsentatum, aliquid boni atque grati sit, fac prius, ut corpori aliquam perfectionem adferat, qualis foret, si per eam solutionem aliqua difficultate agendi liberaretur, cujusmodi est, cum

adstrictæ sinibus manus solvuntur, &c. Atqui hoc secus est in nostro corpore." §. 176. p. 188.

(eeee) Addit Interpr. Lat. ita & nostra caloris idea occultam quandam motuum, calorem efficientium, repræsentationem continebit. Laud. Georg. Frid. Richerus enuntiata hæc capere se posse negat; v. Adnot. cit. p. 829, 830.

abfolvimur (ffff). Verum hæc corporum organicorum genera, quamquam possibile sint, nostro tamen in globo non reperiuntur, qui dubio procul caret infinitis machinis, quas Deus alibi condidisse potuit: illud interim nobis satis est, si locus spectetur, quem terra nostra in Universo tenet, nihil ei melius fieri potuisse, quam quod Deus in illa fecit. Utitur quàm fieri potest optimè statutis a se legibus naturæ, & (quemadmodum laudatus Regis citato loco quoque agnovit) ipsa leges, a Deo in natura constitutæ, sunt omnium, quæ concipi queunt, præstantissima.

358. Hactenus dictis addamus observationem Parisiensis Eruditorum Diarii d. XVI. Martii, MDCCV. quam Belius etiam capiti 162. Responsionis ad Provinciam (Tom. 3. p. 1030.) inferuit. Ubi, dum ingeniosus Liber de Origine mali, a nobis supra laudatus, recensetur, dicitur, solutionem generalem intuitu mali physici, quam hic Liber exhibet, hanc esse, quod considerandum sit Universum tanquam opus, e partibus variis, innum totum constituentibus, compactum: quod secundum leges, in natura stabilitas, melius esse quibusdam partibus non possit, quin aliis sit pejus, indeque integrum systema minus perfectum resultet. Hoc principium (inquit observator) bonum est, sed, nisi quid aliud addatur, sufficere non videtur. Cur enim Deus leges istas stabilivit, e quibus tot incommoda pullulant, quærent Philosophi paullo difficiliore? Nonne alias, nullis defectibus obnoxias, stabilire poterat? Verbo, quid est, quod sibi leges ipse præscripserit? Quidni sine legibus generalibus agit, toti potentia, totique bonitati suæ, velificando? Non eo quidem usque difficultatem promovit Auctor noster; si tamen evoluantur ipsius idee, reperietur fortasse, quo pacto nodus ille solvi possit, sed nihil apud eum hæc de re explicare traditur.

359. Equidem mihi persuadeo, acutum hujus excerpti auctorem, dum hanc solvi posse difficultatem credidit, aliquid hac in re principiis meis cognatum in mente habuisse, & si prosequi cogitata voluisset, verisimiliter ad ea fuisse eventurum, quæ respondit Cl. Regis, nempe quod leges, a Deo statutæ, fuerint omnium, quæ statui poterant, præstantissimæ; simulque agniturum fuisse, quod Deus non potuerit non statuere sibi leges, & servare regulas, quoniam a legibus regulisque ordo omnis & pulchritudo dimanat, & sine regulis agere, est agere sine ratione; eoque ipso, dum Deus totam suam in agendo bonitatem exseruit, omnipotentia ipsius exercitium sapientia legibus consentaneum fuerit, ut quam poterat plurimum boni obtineret: denique quod existentia incommodorum quorundam particularium, nos vexantium, certo sint argumento, quod optima rerum series talia abesse non permittebat, quodque ad boni totius cumulum complementumque faciunt; cui quidem ratiocinio Belius ipse non uno in loco adfentitur.

A a a 3

360. Nune

(ffff) Addit Interpr. Lat. (aut dum ulcus purulentum aperitur.)

360. Nunc, postquam per determinatas rationes omnia fieri satis ostendimus, nulla circa hoc divinæ præscientiæ fundamentum difficultas superesse potest; quamvis enim hæc determinationes minimè necessitent, non ideò tamen tam certæ non sunt, ut futuri præscientiam non adferant. Deus quidem intuitu unico totam hujus Universi seriem videt, eo ipso, dum illud eligit, atque ita effectuum cum causis connexionem non indiget ad prævidendos effectus. Sed cum a sapientia sua permoveatur ad eligendam seriem, perfectissimè catenatam, non potest non hujus seriei partem quamlibet in quavis altera videre. Inter systematis mei Harmoniæ generalis leges una hæc est, quod *præsens sit gravidum futuro*, & qui omnia videt, in eo, quod nunc est, id, quod futurum est, videat. Quod amplius est, demonstravi, Deum in qualibet Universi parte totum Universum intueri, ob perfectam rerum omnium connexionem (gggg). Est enim Deus infinitè perspicacior Pythagorâ, qui ex Herculis vestigio proceritatem ejusdem conjectare potuit. Nihil ergò dubitandum, quin effectus determinatè sequantur e causis, non obstante contingentia, immò nec libertate, quæ ambæ cum certitudine vel determinatione optimè consistere possunt.

361. Durandus a S. Portiano id inter alios egregiè notavit, dum adferit, futura contingentia in suis causis determinatè videri, ac Deum omniscium,

(gggg) Conf. ad hæc, quæ Ill. Bilsingerus disputat, in Tr. de Harm. Præst. Sect. V. §. 93. sqq. not. r. p. 109. ait, Intelligis hinc, quomodo Deus videat omnia in omnibus, & quàm infinitè variis modis eundem mundum cognoscat. Cognoscit enim totum in quacumque Monade, totum quidem & ratione spatii & durationis. Præsens enim status sequitur ex antecedente, & ex præsentis consequens: Ergo, ut nos concludendo unam ex altero possumus inferre, ita is intueado potest unum in altero intelligere. Cognoscit autem hoc Universum tones sub alia ratione, quot sunt hujusmodi Monades, sive naturæ elementa, mundi pro suo situ representativa. De quo plura in Metaphys. Wolfian. c. ult. §. 972-974. Adde in ærius notam §. 109. ex Theodic. Leibnitii §. 360. (Atque dum hic intelligis, quid ego mihi velim, cum dico, Deus videt omnia in omnibus: quære etiam ex aliis, quid isti sibi velint, eum dicunt, Deum esse omnia in omnibus? An hos solum volunt, Deum in se

possidere realitates omnes? An istud, omnes rerum realitates esse a Deo? An aliquid aliud, & amplius, & fortassis *istud*?) It. ad §. 96. not. s. Præsens gravidum esse futuro supponimus communiter, etiam non adtendentes, cum rationem reddere de præsentis rerum conditione jubemur; quis enim nescit, ex antecedente illam statu peti communiter. Et possumus id sanè, quotiescumque rerum aut adpectuum, in præsentem statum influentium; curiosi fuimus, aut esse potuimus; potuimus verò, quoties idem satis clarè aut distinctè sunt, ut earum consilii esse possumus & meminisse. Sin obscuræ fuerint, rationem in antecedente querimus sanè, neque invenimus tamen specificam; est, dari illam, negari ex ea causâ non possit. Illud solum hoc loco, si placet, adtende: Nihil adversus libertatem moliri eam regulam. Pariunt gravida naturaliter: Necessariò non item. Sequitur adeò præsens ex antecedente status naturaliter: Necessariò non sequitur ex ista comparatione. &c.

niscium, dum omnia, quæ voluntatem invitare, vel abstergere possunt, intuetur, in his ipsis videre, quam sit partem amplexura. Possem complures alios eandem in sententiam adlegare, sed nec Ratio finit aliter judicare. Innuit etiam Jaquelotius (Conformit. p. 318. & seqq.) uti Balus observat (Resp. ad Provinc. cap. 142. Tom. 3. pag. 769.) quòd cordis humani, & circumstantiarum ejus, dispositiones electionis humanæ infallibilem Deo præbeant cognitionem. Addit Balus, Molinistas nonnullos idem adferere, & remittit ad eos, quos refert Petrus a S. Joseph (hhhh) Fulienfis, Suisvis Concordiæ pag. 579. 580.

362. Qui determinationem istam cum necessitate permiscuerunt, monstra finxere, quæ debellarent. Ut rem rationi consentaneam, cui larvam terribilem imposuerant, evitarent, in absurda ingentia lapsi sunt. Dum verebantur necessitatem imaginariam, aut aliam certè ab ea, de qua agitur, aliquid sine causâ, sine ratione ulla, evenire admiserunt, quod ridiculæ atomorum declinationi, ab Epicuro temerè inveciæ, tantum non æquivaleret. Cicero Libro secundo de Divinatione optimè vidit, si causâ effectum, ad quem prorsus esset indifferens, producere valeret, verum casum, fortunam veram, veramque sortem dari, hoc est, eam, quæ non solum respectu nostri, nostræque ignorantia, talis foret, quæ posita, dicere possemus:

Sed Te

Nos facimus, Fortuna, Deam, cæloque locamus:

sed etiam respectu Dei, ipsiusque naturæ rerum; adeoque impossibile foret prævidere eventus, ex præteritis judicando de futuris. Et præclare Tullius ibidem dicit: Qui potest provideri, quidquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam, cur futurum sit? Et paullo post: Nihil est tam contrarium rationi & constantia, quàm fortuna; ut mihi ne in Deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu & fortuito futurum sit. Si enim scit, certè illud eveniet, sin certè eveniet, nulla fortuna est. Sed addit valde incongruè: Est autem fortuna, rerum igitur fortuitarum nulla præsentio est. Potius concludere debuerat, cum eventus prædeterminati ac præsciti sint, nullam esse fortunam. Sed eo loco adversus Stoicos sub Academici persona loquebatur.

363. Jam tum Stoici a Dei decretis eventuum prænotionem arceffebant, ut enim Cicero eodem Libro dicit: Sequitur porro, nihil Deos ignorare, quòd omnia ab iis sint constituta. Et juxta systema meum, Deus, visò mundo possibili, quem creare statuit, in eo prævidit omnia: ita ut dici possit; divinam scientiam visionis non discrepare a scientia simplicis intel-

(hhhh) Petrus a S. Josepho, Fulienfis, edit. Ideam universæ Theologiæ, A. 1642. fol. Concordiam humanæ libertatis, A. 1639.

Summam Conscientiæ in Decalogum, VI. Tomis, A. 1645.

intelligentiæ, nisi in eo, quod huic superaddat illa cognitionem decreti ipsius, eligendi hanc rerum seriem, quam simplex intelligentia, sed velut possibilem duntaxat, noscendam præbebat, decretum autem nunc facit actu existentem.

364. Inexcusabiles itaque sunt Sociniani, Deo certam futurorum, & præsertim volitionum creaturæ liberæ futurarum, scientiam denegantes. Etsi enim sibi persuasissent, aliquam plenæ indifferentiæ libertatem exstare, ita ut voluntas eligere temerè possit, atque ita hanc electionem in sua causâ prævideri non posse (quod ingens est absurdum) at saltem reputare animo debebant, hunc eventum in mundi possibili, quem condere statuit, ideâ prævideri a Deo potuisse. Verum notio, quam de Deo Sociniani habent, rerum Auctore planè indigna est, & eruditioni ingenioque, quod Sectæ istius auctores in discussionibus quibusdam peculiaribus non raro produnt, parum respondet. Nec prorsus immerito dixit Auctor Iconis Socinianismi (iii), Deum Socinianorum fore ignarum atque impotentem, uti Deus *Epicuri*, eventibus quotidie conturbatum, viventem in diem & suspensum, si conjectatione duntaxat hominum futuras novit voluntates.

365. Tota difficultas in re præsentis non, nisi ex falsa contingentæ & libertatis ideâ exorta est, quam indifferentia omnimoda & æquilibri indigere multis persuasum erat: cujus figmenti nec ideâ, nec exemplum ullum est, aut haberi potest. Verisimiliter *Cartesius* hanc persuasionem adulescens in Collegio Flexiensi hauserat, ut dixerit (Part. I. Principiorum, Art. 41.) *mentem nostram esse finitam, Dei autem scientiam & potentiam, per quam non tantum omnia, quæ sunt, aut esse possunt, ab æterno præscivit, sed etiam voluit, esse infinitam; ideoque hanc quidem a nobis satis adtingi, ut clarè & distinctè percipiamus, hanc scientiam & potentiam in Deo esse; non autem satis comprehendi, ut videamus, quo pacto prorsus liberas hominum actiones & indeterminatas relinquat.* Reliqua supra retulimus. Prorsus liberas, inquit rectè, sed corrumpit omnia, dum addit, *prorsus indeterminatas.* Nihil opus est infinitâ scientiâ, ut Dei præscientiam ac providentiam actionibus nostris libertatem relinquere videamus, cum Deus eas in suis ideis, uti sunt, hoc est, liberas præviderit. Et quamvis *Laurentius*

(iii) Auctor illius est jam sæpè laudatus *Jurieu*, qui A. 1690. Literas edidit sub indice, *Le Tableau du Socinianisme, où l'on voit l'imparité & la fausseté des dogmes des Sociniens, & où l'on découvre les mystères de la cabale de ceux qui veulent relever l'hérésie Socinienne. Divisé en deux parties, & en divers Lettres aux Ecras Fidéles. Première Partie.* La Haye,

in 12. Iconi se opposuerunt *Jaquelotius* in scripto, *Avis sur le Tableau du Socinianisme*, & *Huetius* in *Afologie pour les vrais Tolérans*, &c. Dordrecht 1690. 12. De us audi differentem *Balius* in Ep. LXXXVII. pag. 324. lqq. in ed. des *Maizeaux*, qui & controversiam istam in adjecta nota pluribus enarrat.

rius Valla (kkkk) in Dialogo contra *Boëtium* (cujus epitomen paullo post dabimus) ubi libertatem cum præscientia non malè conciliat, sperare non ausit, eandem a se cum providentia conciliari posse, non tamen in hoc major est difficultas, quia decretum actionem producendi non magis actionis naturam, jam in possibilitatibus repertam, immutat, quàm nuda, quæ de ea habetur, notitia. Ast verò scientia, quantumvis infinita, nulla est, quæ divinam scientiam providentiamque cum causæ alicujus indeterminatæ actionibus, hoc est, cum ente chimærico impossibili, possit conciliare. Voluntatis actiones dupliciter determinantur, per Dei præscientiam scilicet vel providentiam, tum deinde per dispositiones causæ particulatis proximæ, quæ consistunt in inclinationibus animæ. *Cartesius* hoc in capite favebat Thomistis, sed solita cum cautione scribebat, ne quosdam alios Theologos in se concitaret.

366. *Balius* (Resp. ad Provinc. cap. 142. pag. 804. Tom. 3.) refert, *P. Gibieusum*, Oratorii Gallicani Presbyterum, Anno MDCXXX. evulgasse Tractatum latinum de Libertate Dei & Creaturæ, ei reclamatum fuisse, exhibitamque illi (III) septuaginta contradictionum, e primo Operis ejus Libro excerptarum, collectionem; ac *P. Franciscum Annatum* (mmmm), Regis Galliarum Confessarium, in Libro de *incoacta libertate* (ed. Romæ, 1654. in 4.) silentium *Gibieusio* tam diuturnum exprobrasse. Quis non credat (subdit *Balius*) post tantos strepitus Congregationis de Auxiliis (nnnn), Thomistas circa liberæ arbitrii naturam docere penitus opposita sententiæ Jesuitarum? & tamen, si textus expendantur, quos *P. Annatus* ipse e Thomistarum libris excerptit (Libro, quem inscripsit, *Jansenius a Thomistis, gratia per se ipsam efficacis defensoribus, condemnatus*, Parisiis excusò, anno 1654. in 4.) reverà non, nisi logomachias, utrimque cernere est. Gratia per se efficax æqualem resistendi potentiam apud hos arbitrio libero relinquit, atque gratiæ congruæ apud alios. *Balius* existimat, idem ferè dici de *Jansenio* ipso posse. Erat (inquit) vir

Tom. I.

Bbb

ille

(kkkk) Natus est A. 1415. Romæ, ibidemque mortuus A. 1465. Opera ejus *Basilæ* apud *Henr. Perri* A. 1540. fol. sat eleganter prodierunt. Conf. infr. §. 404. Scholasticorum tricas streuè impugnavit, de quo ejus instituto idem *Vir ill.* in *Diss. de Sulo Philosophico*.

(III) A. P. *Theophilo Raynaudo*, addit Interpr. Lat.

(mmmm) *Francisc. Annatus*, S. J. A. 1590. d. 5. Febr. natus, A. 1670. d. 14. Jan. denatus; ejus scripta Latina tribus voll. prodierunt A. 1666. 4.

(nnnn) *P. Serry*, Dominicanus, sub

ementito nomine *Augustini le Blanc*, Lovanii edidit *Hystoriam Congregationum de Auxiliis divinæ Gratiæ, sub summis Pontificibus Clemente VIII. & Paulo V. &c.* fol. Impugnavit eam *P. Gerson*, S. J. inque primo tantum libro quinquaginta amplius errata inesse contendit, *Libr. Errata de l'Histoire des Congrégations de Auxiliis, composée par l'Abbé le Blanc, &c. condamnée par l'Inquisition générale d'Espagne, &c.* Paris 1702. 8. V. la Bibliothèque des Auteurs Ecclésiastiques du XVIII. Siècle, Tom. I. pag. 1. 14. Mutua utriusque partis certamina conjicere hinc facile est.

ille sanè eruditus, ingenio systematico, & valdè laborioso, præditus. Viginti duos ipsos annos *Augustino* suo concinnando insumsit: scopus ejus inter cæteros fuit, Jesuitarum de libero arbitrio dogma confutare; hæc tamen decidi non potuit, libertatemve indifferentiæ repudiet, an admittat. Ex ejusdem Opere sexcenti in utramque partem textus excerpuntur, uti *Annatus* ipse palam facit in Opere jam laudato *de incoacta libertate*. Adeò facile est, huic argumento tenebras offundere, uti ait *Balius* huic discursui modum imponens. Quod *P. Gibieusium* adinet, fatendum est, eum vocum significationem innovare persæpè, adeoque quæstioni non omnino satisfacere, quamvis res sæpè bonas proferat.

367. Sanè confusio ex æquivocatione vocabulorum & distinctarum notionum comparandarum incuria frequenter oritur. Hinc lites illæ perennes, & plerumque non rectè perceptæ, de necessitate & contingentia, deque possibili & impossibili. Sed dummodò intelligatur, necessitatem & possibilitatem in metaphysico rigore, unice pendere ab ea quæstione, an objectum in se ipso, aut ejus oppositum, contradictionem involvat, nec ne; ac deinde consideretur, contingentiam cum inclinationibus, sive rationibus, ad voluntatem determinandam facientibus, optimè componi posse; insuper modò benè distinguatur inter necessitatem & determinationem vel certitudinem, inter necessitatem metaphysicam, quæ nullum electioni locum relinquit, cum unum duntaxat objectum hic & nunc possibile offerat, ac necessitatem moralem, quæ sapientissimum ad electionem optimi compellit: denique modò abjiciatur indifferentiæ plenæ chimeræ, quæ non, nisi in Philosophorum Commentariis, & charta, reperiri potest (nam ejus notionem ne quidem mente concipere, nec ejus realitatem ullo in rebus exemplo ostendere queunt) facile erit ex hoc se labyrintho extricare, cujus Dædalus infelix fuit humanum ingenium, quique innumera, tam apud veteres, quàm apud recentes, mala innoxit, ac homines adeò in ridiculum ignavi sophismatis errorem, non multum a facto Mahumetano discrepantem, induxit. Non miror, Thomistas & Jesuitas, immò & Molinistas ac Janfenistas, in re ipsa magis hic inter se concordare, quàm putetur. Thomista, immò Janfenista etiam sapiens, contentus erit determinatione certâ, nec ad necessitatem promovebit gressum; quam si quis etiam adstruat, error fortassis in sola voce consistet. Molinista verò sapiens contentus erit indifferentiâ necessitati oppositâ, sed quæ inclinationes prævalentes non excludat.

368. Interim tamen hæc difficultates *Balius* valdè adfecerunt, ad eandem urgendas, quàm diluendas propiore, quanquam, si hanc in partem potius convertere ingenium voluisset, potuisset fortasse, si quis alius, rem præclare agere. En ejus verba (Diction. Artic. *Janfenius*, litt. G. pag. 1626.) *Dixit nonnemo, materiam de Gratia Oceanum esse, ripa fundoque carentem. Rectius fortasse locutus fuit, si eam cum Mesanenſi Pharo*

com-

comparasset, in qua dum quis unum scopulum cavet, semper ab altero periclitatur.

*Dextrum Scylla latus, levum implacata Charybdis
Obsidet.*

Controversia tota hac denique redit: utrum Adamus liberè peccaverit, nec ne? si ais, ergò lapsus, inquit, non fuit prævisus; sin negas, igitur Adamus, reponet, non fuit reus. Ubi centum adversus utramlibet consequentiam volumina conscripseris, fateberis nihilominus, aut infallibilem eventus contingentis prævisionem mysterium esse, capiti omni superius; aut modum, quo creatura, sine libertate operans, tamen peccet, esse prorsus incomprehensibilem.

369. Aut vehementer fallor, aut binæ illæ jactatæ incomprehensibilitates solutionibus nostris penitus sunt sublatae. Utinam æquè facile responderi posset quærentibus, quo modo curandæ febres, & qua ratione vitandi duorum morborum chronicorum scopuli, qui enasci possunt, alter, dum febris non curatur, alter, dum malè curatur. Quando contenditur, eventum liberum prævideri non posse, libertas cum indeterminatione, vel indifferentia plena & æquilibri, confunditur: at cum denegatio libertatis hominem a culpa eximere adseritur, libertas intelligitur non a determinatione, vel certitudine, sed a necessitate & a coactione, immunis (oooo). Unde patet, dilemma illud *Balii* non urgere, cum binos inter scopulos istos lata via porrigatur. Respondebitur itaque, *Adamum* liberè peccasse, & Deum vidisse peccantem in statu *Adami* possibili, qui status, secundum decretum divinæ permissionis, factus est actualis. Verum quidem, *Adamum* ex inclinationum quarundam prævalentium ratione se determinasse ad peccandum, sed hæc determinatio nec contingentiam tollit, ne-

Bbb 2

que

(oooo) Conf. ad totam hanc materiam III. *Bispingerus* in *Libr. de Orig. Mali* §. 182. sqq. *Dilucid. Philos.* Sect. I. c. III. it. de *Harm. Praef.* Sect. VI. §. 186. ubi v. g. p. 197. not. 1. Negamus sanè, & optimo id quidem jure, necessitatem actionum futurarum; negamus indeterminationem quoque futurorum contingentium. Illud argumentis moralibus, hoc ducti metaphysicis, præcipue illis, quòd, nisi determinata sit futuritudo rerum, præscientia subsistere divina non possit. Jam, si placet, adtende determinationi futurorum, quid illa sit? Unde pendeat? Quid a necessitate differat? Quid ab indeterminatione actus? Quomodo fundare præscientiam possit? Et cum libertate agentium conspirare? Et quænam

futurorum determinatio id possit? Quæ non possit? Quæ sit objectiva rerum certitudo? Quod infallibilis & determinata Dei præscientiæ, in rebus ipsis, fundamentum? Et quæ sunt similia? de quibus hoc loco pluribus agere non convenit. Obiter tamen moneo, nam fortè existimes, *Poirum* cum Socinianis negare præscientiam peccati; quoniam in absoluta, quam tuetur, voluntatis liberæ indeterminatione & indifferentia fundamentum præscientiæ nullum observaverit? Conf. in *Theod. Leibniti* §. 369. eidemque contende dicta §. 364. Ex his, quæ hæcenus disputata sunt a *Viro* ill. solvi hæc omnes quæstiones facili poterunt negotio.

que libertatem; nec determinatio certa, quam homo ad peccandum habet, impedit, quo minus (absolute loquendo) possit non peccare, & dum peccat, reus sit & poenâ dignus; quia hæc ipsa poena vel peccanti, vel aliis, utilis esse potest ad eos alia vice determinandos ad non peccandum. Ut de iustitia vindicativa nihil dicam, quæ ultra damni compensationem emendationemque progreditur, & in qua etiam nihil est, quod certa contingentium voluntatis actuum determinatione lædatur. E contrario dici potest, præmia poenæque ex parte fore inutiles, & uno e finibus suis præcipuo, scilicet emendatione, carituras, si voluntati, ad meliora determinandæ aliâ vice, deservire non possent.

370. Progreditur Bælius: Circa libertatem alterutrum e duobus dicendum, vel quod causæ omnes, ab anima distinctæ, cum eaque concurrentes, agendi, vel non agendi, potestatem animæ relinquunt, vel quod eam ita determinent ad agendum, ut non possint non agere. Priorem partem sequuntur Molinistæ, posteriorem Thomistæ, Jansenistæ, & Protestantes Confessioni Genevensi addicti. Interim tamen Thomistæ se Jansenistas esse omni contentione pernegarunt, Jansenistæ verò non minori astu se in capite libertatis Calvinistas esse inficiati sunt. Ex altera parte Molinistæ contenderunt, S. Augustinum non docuisse placita Jansenii. Atque ita, dum illi fueri nolunt, se hominibus, qui heretici habebantur, consentire, hi, concedere renuentes, adversari se sancto Doctori, cujus sententiæ semper habita fuerunt pro orthodoxis, sexcentis commentis sunt astutias, &c.

371. Duæ illæ sectæ, quas hic Bælius distinguit, tertiam non excludunt, quæ adleret, animæ determinationem non provenire unice a cursu causarum omnium ab anima distinctarum, sed etiam ab ipsa conditione animæ, ejusdemque inclinationibus, quæ sensuum impressionibus intermixtæ, eas vel augent, vel minuunt. Jam verò causæ omnes internæ externæque, simul sumtæ, faciunt, ut anima certò, sed non necessariò, se determinet; non enim contradictionem implicaret, eam sese aliter determinare; cum voluntas inclinari possit, non necessitari. Non lubet hic discutere, quodnam sit Jansenistas inter & Reformatos in hoc negotio discrimen. Fortasse nec ipsi inter sese consentiunt, sive quoad res ipsas, sive quoad locutiones, in argumento, ubi e subtilitatum intricatarum labyrintho nullus sæpè reperitur exitus. P. Theophilus Raynaudus (pppp) Libro, cui Titulus, Calvinismus religio bestiarum, Doninicanos, quos tamen non nominabat, perfringere voluit. Ex alia parte ii, qui se S. Augustini sectatores nuncupabant, Molinistis Pelagianissimum, aut saltem Semipe-

(pppp) Theoph. Raynaudus, S. J. Cespitellensis, A. 1663. mortuus d. 31. Oct. Lugd. Gall. annos natus 87. Ejus opera universa in XIX. Tomos digesta pr. liere Lugduni A. 1665. quibus postmodum ac-

cessit Tomus vigesimus, in quo & citata Religio bestiarum adparet. V. L'abregé de l'Histoire des Savans anciens & modernes Tom. I. p. 242.

mipelagianissimum, exprobrabant, nec subinde modus utrimque servabatur, sive dum hi vagam indifferentiam tuentur, & homini nimium tribuunt, sive dum illi docent determinationem ad unum secundum qualitatem actus, licet non quoad ejus substantiam, hoc est, determinationem ad malum in non regeneratis, quasi hi nihil facerent, nisi peccare. Si res ipsa spectetur, existimo, solis Hobbesii & Spinosæ adfectis exprobrandam esse libertatis & contingentiae destructionem; arbitrantur enim, id, quod evenit, esse solum possibile, & bruta Geometricaque necessitate evenire debere. Et Hobbesius quidem omnia materialia statuebat, eaque solis legibus mathematicis subiciebat; Spinosæ verò insuper intelligentiam electionemque Deo adimebat, relicta ei potentia cæca, a qua cuncta necessariò emanent. Protestantes partis utriusque Theologi pari ardore in refutationem necessitatis intolerabilis incumbunt: & quamvis ii, qui Synodo Dordracenæ adhærent, interdum doceant, sufficere, ut libertas a coactione immunis sit, videtur tamen necessitas, quam libertati relinquunt, non esse, nisi hypothetica, aut certè esse id, quod magis propriè certitudinem, aut infallibilitatem, vocamus, ut sæpè difficultates in solis vocibus consistere comperiantur. Idem de Jansenistis dixerim, quanquam omnes istos in omnibus excusare nolim.

372. Apud Ebraeos Cabalistas, Malcuth, sive Regnum, ultima Sephirarum (qqqq), significabat, cuncta irresistibiliter, sed suaviter, ac sine violentia, a Deo administrari, ita ut homo, dum divinam exsequitur, suam se voluntatem exsequi putet. Aiebant, Adami peccatum fuisse truncationem Malcuth a cæteris plantis, hoc est, ab Adamo resectam fuisse Sephirarum ultimam, faciendo sibi imperium in imperio Dei, sibi tribuendo libertatem, a Deo independentem; sed eum lapsu suo edoctum fuisse, quòd ipse vi sua subsistere non possit, quodque homines ad erectionem Messia indigeant. Doctrina ista sensum commodum accipere potest, at Spinosæ, qui in Auctorum gentis suæ Cabala versatus erat, fœ-

Bbb 3 de

(qqqq) Qui de ratione decem Sephiroth, sive Ordinum in scala Cabalistica, scripserunt, eos recenset B. Fabric. in Bibliogr. Antiq. C. VIII. p. 244. Ultimum ex iis decem, Malcuth, seu Regnum, ex pleborumque sententiâ Ecclesiam denotat. Cæterum, quæ hic Vir ill. adserit, Spinosam ex Philoſophia Cabalistica multum profecisse, ea a Jo. Georgio Wachtero in Spinosismo Judaismi luculenter ostenduntur. Scriptum illius A. 1699. 8. Amst. prodit, Mosi isti Germano, de quo in Discurs. de Conform. F. & R. §. 9. oppositum, uti ibi notat Ill. Leibnitiu. Nomen illi Mosi fuit

Jo. Petr. Speeth, Augustan. de quo vid. de la Croze Vindiciæ Vet. Scriptorum contra Jo. Harduinum p. 61. Patet ex Scripto Wachteriano, uti & ex ejus Elucidario Cabalistico, Berolini, non Romæ, uti titulus habet, 1706. edito, licet hic infelicitè se revocarit, & ex Philoſophiæ Cabalisticæ rationibus divinitatem Christi, & veritatem universæ Religionis Christianæ, Spinosam agnovisse dixerit, Cabalistarum non Cartesianorum, dogmatis sua accepta tulisse, contra quam Albertus Verjaus existimavit cit. §. seq. 373.

dè exorbitavit, dicens, (Tract. Polit. cap. 2. n. 6.) homines, dum libertatem usitato more concipiunt, imperium in imperio Dei statuere. Imperium Dei apud *Spinosam* nihil aliud est, quàm imperium necessitatis, & quidem necessitatis cæcæ, (uti apud *Siratonem*) qua cuncta e natura divina ita emanant, ut penes Deum nulla sit electio, nec hominis electio a necessitate sit immunis. Addit, homines, ut *imperium in imperio* statuunt, animam humanam facere immediatam Dei productionem, quæ a causis naturalibus produci nequiverit, & quæ absolutam sese determinandi potestatem habeat, quod experientia repugnet. Merito *Spinoza* absolutam, hoc est, sine ratione ulla, se determinandi facultatem respuit, quæ ne in Deum quidem cadit; sed immitto arbitratu. animam, aut substantiam simplicem, posse naturæ viribus produci. Vel hinc satis apparet, animam *Spinozæ* non, nisi modificationem transitoriam, fuisse, dumque eam durabilem, immo perpetuam, se facere simulat, ideam ei corporis substituit, quæ mera notio est, non reale aliquid & actuale.

373. Curiositate Lectoris dignum est, quod de *Joanne Bredenburgio* (rrrr), cive Roterodamensi, narrat *Balius* (Diction. Artic. *Spinoza*, litt. H. pag. 2774.) Ediderat *Bredenburgius* Librum adversus *Spinosam*, sub indice: *Enervatio Tractatus Theologico-Politici, una cum demonstratione Geometrica ordine disposita, Naturam non esse Deum, cujus effectui contrario prædictus Tractatus unice innuitur*. Mirum fuit, hominem, qui litteras non profitebatur, nec admodum litteratus erat (utpote qui Librum suum, idioma te Flandrico a se conscriptum, ab alio Latine reddendum curaverit) omnia *Spinozæ* principia tam sagaciter introspicere, ac feliciter convellere potuisse, postquam illa per bonæ fidei analysin reduxisset ad statum, in quo vim suam omnem elicerere poterant. Mihi relatum est (subdit *Balius*) hunc Auctorem, postquam responsionem suam, & adversarii sui sententiam diutissime ruminatus fuerat, ac invicem contulerat, invenisse tandem, principium illud *Spinozæ* ad demonstrationem redigi posse. Itaque probandum suscepit, nullam aliam rerum omnium causam dari, nisi naturam quæmpiam necessariò existentem, & immobili, inevitabili, & irrevocabili, necessitate agentem. Geometricam methodum servavit omnem,

(rrrr) Confirmat hujus facti recensione *Balius*, in Epistola ad Dn. des Maisseaux, Roterod. Cal. Nov. 1701. exarata, verbis seqq. „Vous pouvez être persuadé „que tout ce que j'ai dit de *Bredenburg*, „est vrai selon la plus forte exactitude. „(Scil. Art. *Spinoza*, Litt. H.) Les Pièces „Flamandes, où son Accusateur inféra la „démonstration, étoient en quelque manière Ecritures de Procès; & ainsi qu'on qu'elles aient été imprimées, ou ne

„trouve point à les acheter. Le fils de ce „*Bredenburg* est de ma connoissance, „homme de grand raisonnement & précis: „il vit ce que j'avois écrit touchant son „père, aussitôt que le Dictionnaire eut paru, & tomba d'accord de tous les faits. „p. 839. T. III. Epp. 1729. ed. Prodiit *Bredenburgii* Commentatio Roterod. 1675. 4. Cæterum in compendio ad hunc locum tradit *Système Spinozanum* Cel. *Richterius* in Adnot. p. 831. 834.

nem, & constructam a se demonstrationem versavit omnem in partem expenditque, ut vitium deprehenderet, nec unquam ejus evertendæ, immo nec infirmandæ viam ullam, aut rimam, invenire potuit. Indoluit enim verò, ingemuit, amicorum doctissimos obtestatus est, ut in perverstigandis demonstrationis hujus defectibus ferrent suppetias. Ægrè tamen ferebat illius exempla describi. *Franciscus Cuperus*, Socinianus, (qui adversus *Spinosam Arcana Atheismi revelata* vulgaverat Roterodami, 1676. in 4.) unum nactus, quale erat, hoc est, Belgico sermone conscriptum, illud cum aliquot animadversionibus publicavit, & Auctorem Atheismi insinulavit. *Bredenburgius* eadem lingua causam tutatus est. *Orobio* (ssss), Medicus Judæus sanè eruditus, (is ipse, quem *Limborchius* consutavit, & qui, ut audiivi, opere posthumo, necdum in lucem edito, respondit *Limborchio*) contra demonstrationem *Bredenburgii* Librum evulgavit, cui titulus: *Certamen Philosophicum propugnate veritatis divinæ ac naturalis, adversus J. B. principia*, Amstelædami 1684. Sed & *Albertus Versaicus* (ttt) eodem anno stilum in *Bredenburgium* exacuit sub nomine *Latini Serbati Sartensis*. Protestatus est *Bredenburgius*, sibi de libero arbitrio ac Religione persuasum esse, & optare se solum, ut via sibi indicaretur demonstrationi suæ respondendi.

374. Cuperem equidem jactatam illam demonstrationem cernere, ac nosse, num scopus ejus sit probare, naturam primigeniam, omnium creatricem, absque electione & cognitione agere. Huc si tendat, fateor demonstrationem *Spinosificam* esse ac periculosam. At si fortassis intelligebat *Bredenburgius*, naturam divinam ad ea, quæ producit, determinari electione sua, & ratione optimi, non erat profecto, quod existimata illa necessitas *immutabilis, inevitabilis, irrevocabilis*, eum adfligeret. Est enim illa moralis duntaxat, est felix necessitas, quæ tantum abest, ut Religionem evertat, ut divinam perfectionem maxima in luce collocet.

375. Dicam, occasione datâ, *Balium* (pag. 1773.) eorum opinionem referre, qui Librum inscriptum, *Lucii Antistii Constantis de Jure Ecclesiasticorum Liber singularis*, Anno MDCLXV. evulgatum, *Spinozæ* tribuerunt;

(ssss) *Orobio*, Hispanus, Don *Balthasar*, Amstelædami verò *Isaacus* vocatus, diu Judaïsmum dissimulavit, adeo ut in Academia Salmanticensi Lectorem ageret Metaphysices, donec Inquisitioni delatus, illiusque crudelitati vix subductus, Amstelædami circumfessionem accepit, Judaïsmum aperte professus. E vita discessit A. 1687. *Philippi Limborchii* Amica Collatio cum Judæo de Veritate Religionis Christianæ, Goudæ prodit A. 1687. 4. V. Tr. no-

strum de Trinit. not. * p. 45. 46.

(ttt) *Aubert de Versé*, Socinianus, alias notus Libro: *L'Impie convaincu: ou Dissertation contre Spinoza, dans laquelle on refuse les fondemens de son Atheïsme*. L'on trouvera dans cet ouvrage, non seulement la réfutation des maximes impies de *Spinoza*, mais aussi celle des principales Hypothèses du Christianisme, qu'on fait voir être l'origine du Spinoïsme. Amst. 1685. in 8.

buerunt; sed dubium id esse mihi, quanquam *Colerus* (uuuu), qui de famosi hujus Judæi Vita Commentarium edidit, in eadem stet sententia. Litteræ initiales, L. A. C. argumento mihi sunt, Auctorem hujus Libri fuisse Dominum de La Court, sive Van den Hoof, notum ab eo, quod *Hollandiæ interest*, Bilance Politica, & compluribus aliis Libris editis, (ex parte vocando se V. D. H.) adversus Gubernatoris Hollandiæ potentiam, quæ tunc esse Reipublicæ perniciofa putabatur, dum molitionis *Guilielmi II.* Principis Auriaci, in Urbem Amstelædamentem recens esset memoria. Cumque plerique Hollandiæ Ecclesiastici pro filio Principis hujus, tunc pupillo, starent, & *Joannem de Witt* (xxxx), eosque omnes, qui factionis Lovensteinæ nomine comprehendebantur, Arminianis, Cartesianis, aliisque sectis, magis adhuc formidatis, favere suspicarentur, & plebem adversus illos concitare laborarent, quod successu non caruit, uti decuit eventus; valdè consentaneum erat, hunc Librum a *Lacourtio* vulgari: verum in opelis hujusmodi, quas partium studia in publicum propellunt, æqua mediocritas raro servatur. Dicam hic obiter, prodidisse nuper *Commodorum Hollandiæ*, a *Lacourtio* elucubratorem, seu ejus, quod *Hollandiæ interest*, Gallicam Versionem, sub titulo fallace *Commentariorum Domini Joannis de Witt, magni Hollandiæ Pensionarii*, quasi verò cogitata hominis privati, qui revera *Wuttii* partes sectabatur, & solers quidem erat, sed qui nec rerum publicarum notitia, nec ingenii ac prudentiæ præfidiis satis instructus erat, ut tanti rerum Administri adinstar scriberet, pro viri, inter sæculi sui summos meritò numerandi, partu habere possent.

376. Dum e Gallia per Angliam Hollandiamque reverterer, vidi *Lacourtium*, uti & *Spinosam*, ab eisque anecdota non contemnenda de rebus illius temporis didici. *Balius* (pag. 2770.) ait, *Spinosam* sub Medico quodam,

(uuuu) *La vie de B. de Spinoza, tirée des écrits de ce fameux Philosophe, & du témoignage de plusieurs personnes dignes de foi, qui l'ont connu particulièrement: Par Jean Colerus Ministre de l'Eglise Luthérienne de la Haye, à la Haye 1706. 8.* Ex Belgico idiomate a quodam in linguam Gallicam transfusa, referente *Balio* in Epistola, quæ in Coll. cit. est CCLXXXII. pag. 1076. Hinc inter alia, quæ tq. diverfa a *Balii* recensione in *Diff. Art. Spinoza* notantur, quarto loco p. 1079. scribitur: 4. » Il nie (*Colerus*) que Spinoza soit l'Auteur d'un Livre imprimé l'an 1665, sous le titre de *Lucii Anistii Constantis* de jure Ecclæs. & que le stile de ce livre

» ressemble à celui du *Traictatus Theologicus Politicus*. Il fait entendre qu'un Médecin d'Amsterdam, qu'il ne désigne que par ces deux Lettres L... M... (cela veut dire *Louis Meyer*) est l'Auteur du *Lucii Anistii* &c. & du *Traité* qui parut en 1666. sous le titre de *Philosophia Scripturæ re interpret.* Resp. *Balius*: Il ne faisoit point non plus s'en prendre à Mr. *Bayle* sur le 4. fait; car il a cité simplement les paroles du *Journal de Hambourg*, sans y ajouter aucun mot d'approbation. & (xxxx) *Dordraci natus A. 1625. d. 25. Sept. Hollandiæ Pensionarius factus A. 1652.* ob rationem ab *Ill. Viro* in §. cit. *maiorè interfectus A. 1672. d. 20. Aug.*

quodam, *Francisco van den Ende*, nuncupato, linguæ Latinæ operam dedisse, ac simul post *Sebastianum Kortholtum* (qui ea de re loquitur in Præfatione secundæ editionis (yyyy) Libri paterni, de *tribus impostoribus*, *Herberto L. B. de Cherbury*, *Hobbio* & *Spinoza*,) refert, eundem *Spinosam* a puella doctum fuisse Latinam linguam, hanc puellam deinde nupsisse *Kerkeringio*, *Spinoza* sub communi magistra condiscipulo. Super his observo virginem istam eruditam fuisse filiam ipsius *Van den Ende*, & Patri succollasse in docendi munere. *Van den Ende*, qui se etiam *A finibus* nuncupabat, deinde Parisios concessit, & in *S. Antonii* suburbiis convictores habuit. Excellens in didactico genere audiebat, mihi que invisenti dixit, se quovis pignore certaturum, auditores suos ad ea, quæ dicturus esset, adtentos fore. Aderat etiam tunc illi puella, Latinè docta, nec demonstrationum Geometricarum imperita. Ipse sese in *Arnaldi* favorem insinuarat, jamque Jesuitæ famam ejus ferre iniquius dicebantur; sed paullò post, cum Equitis *Rohanii* conspirationi sese implicuisset, pectus ivit (zzzz).

377. Satis ostendisse videmur, nec præscientiam, nec providentiam Dei, posse ejusdem justitiæ bonitatisque, aut libertati nostræ, præjudicare. Restat solum difficultas, orta ex concursu Dei cum actionibus creaturæ, quæ & bonitatem Dei respectu nostrarum actionum pravavarum, & libertatem nostram respectu nostrarum actionum bonarum, vel quarumcumque, propius attingere & sollicitare videtur. Hanc etiam *Balius* solita cum ingenii laude amplificat. Conabimur difficultates, ab ipso prolatas, diluere,

Tom. I.

C c c

(yyyy) Ed. A. 1700. Hamburg. in 4. 1. Alph. cura *Sebastiani Kortholii*. V. *Acta Eruditor.* A. 1701. m. Mart. pag. 105. Auctor illius *Christianus Kortholtus*, A. 1633. natus, & *Kiloniæ* tq. Prof. Theol. primar. A. 1694. d. 31. Mart. denatus. Prima ejus editio erat *Kiloniensis* A. 1680. *Herbertii*, *Hobbii* & *Spinoza* technas, quibus Christiani num penitus evertere visi sunt, ob oculos ponit. Ait autem in Præf. novæ editionis *Seb. Kortholtus*, *Christiani* fil. Poëfos tum Prof. accepisse se Hagæ Comitum a Viris eruditiss, & *Spinoza* domesticis, hunc impostorem patre mercatore Judæo Amstelodami natum, & *Paulum* adpellatum fuisse, Latinamque linguam ductu virginis adripuisse; Hagæ, ubi vitam egit, solitariam, templa Reformatorum Lutheranorumque frequentasse, & domi duriter vixisse, usque dum animam d. 21. Febr. A. 1677. præfente solo Medicinæ doctore (*Lud. Gail. Meyero*) cit. §. 375. not. (uuuu)

effavit. «

(zzzz) *Mr. des Maizeaux* in notis ad Epp. *Balianas*, & quidem Ep. XIII. p. 64. not. 6. » Le Chevalier de Rohan, la Marquise de Villars, & le Chevalier de Breau » furent exécutés à Paris le 17. de Novembre 1674. pour crime d'Erat. Ils » avoient formé le dessein chimérique de » faire soulever la Normandie, &c. « *Balius* in Ep. ipsa, ad Mr. *Minutoli* d. 151 Dec. 1674. exarata, p. 65. » Pour le Bourreau, il fut si glorieux d'avoir fait voter la tête d'un Prince, qu'il ne daigna pas profaner ses mains à pendre le Maître d'Ecole, complice de la Conjurati » tion. Mais, après avoir fait trois décollations, il dit à ses Valets fort fiérement, Vous autres pendez cela; en leur montrant le misérable *Van den Ende*, qui est Belge; & pourtant il est renoncé & par les Hollandois, & par les Flamans. «

diluere, quo peracto, finem huic Operi imponere fas erit. Jam supra statuimus, divinum concursum in eo consistere, quod ipse nobis assidue largiatur, quidquid in nobis, actionibusque nostris, reale est, quatenus id perfectionem aliquam involvit; sed, quod in his limitatum & imperfectum est, confectionarium esse quoddam præcedentium limitationum, in creatura originarie existentium. Cumque omnis creaturæ actio sit modificationum ejus inmutatio, manifestum est, actionem a Deo oriri, quantum ad perfectiones, a creatura, quantum ad limitationes, vel negationes, quas includit, quasque immutatione ista variari contingit.

378. Monui supra non semel, malum esse privationis confectionarium, idque ratione, satis intellectui obvia, a me explicatum arbitror. Hanc sententiam S. Augustinus jam tum illustrat: sed & S. Basilii adfines quidpiam dixit in Hexaëmero, Homil. 2. *Malum non substantiam viventem, animaque prædium, esse, sed adfectionem animæ, virtuti contrariam* (aaaa), *a desertione boni oriundum, ita ut querere malum primitivum necesse non habeamus.* *Basilii*, hunc S. Basilii locum referens (Diction. Artic. *Pauliciæ*, litt. D. pag. 2325.) adprobat animadversionem *Pfanneri* (bbbb), (quem Theologum Germanum vocat, cum tamen Jurisprudentiam profiteatur, & Saxonæ Ducibus a consiliis sit) S. Basilium carpentis, quod Deum mali physici auctorem esse non fateatur. Est utique Deus auctor mali physici, quando malum morale jam ponitur existens: sed, absolute loquendo, suslineri posset, quod Deus malum physicum permiserit consequenter, permittendo malum morale, quod ejus origo est. Videntur etiam Stoici agnovisse, quantula sit mali entitas; uti hæc *Epicteti* verba indicant: *Sicut aberrandi causa meta non ponitur, sic nec natura mali in mundo existit.*

379. Nihil itaque necesse fuerat, ad aliquod mali principium confugere, uti S. Basilii egerit observat, sed neque mali originem querere in materia est necesse. Qui statuere chaos, antequam Deus in materia quidquam operaretur, in eo inordinationis originem quaesierunt. Quam opinionem *Plato* posuerat in *Timæo*, sed reprehenditur ab *Aristotele* (Lib. 3. de Cælo, cap. 2.) quia, juxta hanc doctrinam, inordinatio esset originaria & naturalis, & ordo præter naturam introductus. Id *Anaxagoras* cavet, dum materiam, donec a Deo moveatur, quiescentem facit, & ideo ibidem ab *Aristotele* laudatur. Si *Plutarchum* audimus (de *Idæ & Osiride*, & *Tr. de animæ procreatione ex Timæo*) *Plato* in materia quandam animam,

(aaaa) *Interpr. Lat.* desidiis atque meritis, propterea quod a bono decedunt, inditam, neque malum forinsecus circumspiciendum atque inquirendum, neque quandam naturam principem malignitatis imaginandam.

(bbbb) *Tobias Pfannerus*, Augustanus, JC. natus A. 1641. d. 15. Mart. factus Consiliarius A. 1686. mortuus A. 1716. d. 23. Nov. Locus, a *Balio* notatus, existit in ejus *System. Theologiæ Geniis*, Cap. IX.

animam, sive vim, maleficam, Deo rebellantem, agnoscebat, hoc vitium reale erat, consiliorumque divinatorum obstaculum. Stoici quoque censuerunt, materiam esse originem defectuum, uti *Justus Lipsius* Lib. 1. *Physiologiæ Stoicorum* ostendit.

380. Chaos ab *Aristotele* merito repudiatum est; verum *Platonis*, & multo magis aliorum quorundam Veterum, quorum scripta perire, sententias explicare non semper est proclive. *Keplerus*, inter præstantissimos Mathematicos recentes merito suo numerandus, agnovit in materia speciem quandam imperfectionis, etiam dum in illa nullus inordinatus est motus, quam *inertiam naturalem* vocavit, quæ motui resistat, & ob quam major massa ab eadem vi movente maiorem accipit velocitatem. Hæc observatio solida est, eamque supra utiliter adhibui, ut comparatione quadam ostenderem, quo pacto originalis creaturæ imperfectionis Creatoris actionem, ad bonum tendentem, circumscribat. Sed quia materia ipsa Deum habet auctorem, non, nisi comparationem & exemplum, præbet, neque mali, & imperfectionis, origo ipsa esse potest. Supra ostendimus, hanc originem in formis, sive ideis possibilem, reperiri; æterna enim esse debet; materia autem æterna non est. Cum itaque Deus, quidquid est realitatis positivæ, fecerit, quæ ipsa æterna non est, etiam censendus foret, fecisse mali originem, nisi ea in rerum, sive formarum, possibilitate sita esset, quam possibilitatem unicam non fecit Deus, cum intellectus ipse sui causa non sit.

381. Interim, licet mali fons in formis possibilibus, omnes divinæ voluntatis actus antecedentibus, positus sit, verum tamen manet, Deum ad malum concurrere in executione actuali, quæ formas in materiam intro-ducit: & hinc oritur præsens difficultas. *Durandus* a S. Portiano, Cardinalis *Aureolus*, *Nicolaus Turrellus* (cccc), *P. Ludovicus a Dola*, *Bernierius*, alique nonnulli, de hoc concursu loquentes, eum non, nisi generalem, esse voluerunt, ne humanæ libertati, & divinæ sanctitati, præjudicaret. Videntur Auctores isti adferere, quod Deus, postquam creaturis virtutem agendi largitus est, satis habeat illam conservare. Ex altera parte, *Balio*, recentiores quosdam secutus, Dei concursum nimis extendit. Vereri videtur, ne creatura non satis a Deo dependeat, eoque progreditur, ut actionem omnem deneget creaturis, immo nec realem ullam inter substantiam & accidens distinctionem agnoscat.

382. Hanc opinionem præcipue fundat in doctrina Scholarum recepta, quod conservatio sit creatio continuata: quo posito, videtur creatura

Ccc 2

(cccc) Natus Mont. Bellicard. A. 1547. Altorfi mortuus A. 1606. Illius Lib. de rerum æternitate Marpurgi prodit A. 1604. 8. Lib. de mundo & cælo Ambergæ

A. 1611. 8. referente Ill. Leibnitio, vocante eum Scaligerum Germanorum, stylo, acumine, ingenio, libertate sentiendi, medicinæ professione, simillimum.

nunquam existere, semper nasci & semper mori, uti tempus, motus, aliaque entia succelliva. Platonis hæc sententia fuit de rebus materialibus & sensilibus, agentis, illas esse in fluxu perpetuo: *Semper fluunt, nunquam sunt*. Sed de substantiis immaterialibus, quas solas pro veris substantiis habebat, prorsus aliter sentiebat, in quo non usquequaque allucinabatur. Verum creatio continuata creaturas omnes indiscriminatim respicit. Philosophi complures eruditi huic de creatione continuata dogmati adversati sunt, refertque *Balius*, *Davidem Derodon* (dddd), celebrem apud Gallos, Genevæ addictos, Philosophum, illud data opera confutasse. Sed nec Arminianis magnoperè probabatur, quibus argutæ istæ metaphysicæ non valdè placent; ut Socinianos taceam, qui eas adhuc minus ferunt.

383. Ut benè expendatur, utrùm conservatio sit continuata creatio, considerandæ sunt rationes, quibus dogma illud superstruitur. Cartesiani, Magistrum suum secuti, ad id probandum utuntur principio, non admodum firmo. Ajunt, cum momenta temporis nullum inter se necessarium nexum habeant, ex eo, quod hoc momento existam, non sequitur, me momento sequente substituturum, nisi causa eadem, quæ mihi hoc momento data esse, illud ipsam mihi dei instanti sequente. Auctor Moniti in Icona Socinianismi hoc ratiocinium usurpavit, & *Balius* (ejusdem Moniti forsitan Auctor) (eeee) illud refert (Resp. ad Provincial. cap. 141. p. 771. T. 3.) Responderi potest, ex eo, quod nunc sim, nequaquam sequi necessariò, quod futurus sim, sed tamen id sequi naturaliter, hoc est, per se, nisi quid impediatur. Atque hoc est discrimen, quod inter *essentiale* & *naturale* intercedit: perinde sicut motus idem naturaliter durat, nisi nova quædam obstat causa, eumque immutet, quia ratio, quæ motum hunc cessare facit hoc instanti, si nova non est, jam dudum eum cessare fecisset.

384. *Erhardus Weigelius* (ffff), celeberrimus nuper Jenæ Mathematicus ac Philosophus, notus a sua *Analysti Euclidea*, *Philosophia Mathematica*, nonnullis mechanicis inventis satis elegantibus, ac denique studio Protestantis Imperii Principes ad postremam Calendarii reformationem adducendi, cujus tamen successum ipse non vidit; *Weigelius*, inquam, demonstrationem quandam existentie Dei communicabat cum amicis, quæ reverà in creationem hanc continuatam recidebat. Et quia computationem

(dddd) *David Derodon*, ex Delphinatibus, Religionem Reformam amplexus, Genevæ A. 1664. vitam clausit; ibi A. 1659. Opera ejus Philosophica junctim prodierunt. V. *Laus Stollæ Adnot. in Heumannii Conjectum*, p. 390.
(eeee) Conf. supr. §. 364. not. III. In ead. Ep. scribit *Balius* pag. 324. „On ne

„émouit pas l'Auteur de l'Aviz sur le Tableau du Socinianisme; mais on soupçonne fort un Ministre Réfugié, autrefois un peu suspect de Pajonisme, ou d'erreurs approchantes.“
(ffff) V. *Vitam Leibn. §. IX. conf. Laus Stollæ in Conjectum Heumannianum*, p. 380.

tionem cum ratiocinatione æquiparare solebat, quod ejus Ethicæ Arithmetica (*Rechen-schafftliche Sitten-Lehre*) testatur, aiebat, demonstrationis suæ fundamentum esse initium tabulæ Pythagoricæ: *Semel unum est unum*; Hæ unitates repetitæ essent momenta existentie rerum, quorum quodlibet a Deo dependebat, qui res omnes, extra se positas, momento quovis resuscitat, ut ita dicam. Et, quia illæ momento quolibet concidunt, aliquo semper indigent resuscitante, qui alius a Deo esse nequit. At certe magis exacto argumento opus foret, ut id demonstratio vocari posset. Probandum esset, creaturam semper e nihilo egredi, & in illud relabi; ac præcipuè ostendendum esset, prærogativam durandi plus, quam uno momento, ex natura sua, soli enti necessariò competere. Difficultates super compositione *Continui* hanc quoque materiam pervadunt. Videtur enim istud dogma resolvere tempus in momenta, cum alii ex adverso momenta & puncta considerent tanquam meras continui modalitates, hoc est, tanquam extrema partium, in eo assignabilem, non tanquam partes constitutivas. Sed non est hic Labyrinthum illum subeundi locus.

385. Hoc in re præsentī pro certo potest adferri, creaturam a divina operatione pendere continuò, nec minus pendere, postquam cœpit, quàm dum primò incipit. Hac dependentia fit, ut creatura non pergeret existere, nisi Deus pergeret agere; denique hanc Dei actionem esse liberam. Nam si foret emanatio necessaria, qualis est emanatio proprietatum circuli, ab ejus essentia profluentium, dicendum esset, Deum statim ab initio necessariò produxisse creaturam; vel saltem ostendendum, qua ratione, semel eam creando, necessitatem ipse sibi imposuerit eandem conservandi. At verò nihil obstat, quo minus actio illa conservativa, productio, immò, si lubet, creatio, vocetur. Cum enim creatura dependentia non minor sit deinceps, quàm ab initio, denominatio extrinseca novæ, vel non novæ, naturam rei haudquaquam immutat.

386. Admittamus itaque hoc sensu, conservationem esse continuatam creationem, ac videamus, quid *Balius* inde colligat, (pag. 772.) post Auctorem Moniti in Icona Socinianismi, Juris oppositam. *Mihi videtur* (inquit hic Auctor): inde concludendum, quod Deus omni agat, nec tunc creaturas ulla sint, cause, sive prima, sive secunda, immò, nec occasione quidem; ut facile probari potest. Hoc eum momentum, quo loquor, sum, qualis sum, cum omnibus adjunctis, sive circumstantiis meis, cum tali sagitatione, tali actione, tali sim: quod si Deus hoc momento me creet, quæ sit, uti hoc in Systemate necessariò dicendum est, utique, me, creaturam tali cogitatione, tali actione, tali motu, tali denique determinatione. Nec debet ei Deus me primò creare, ac deinde, postquam me creavit, meos motus, measque determinationes, unâ mecum producere; hoc enim nullo pacto defendi potest duabus de causis. Primò quia, dum Deus me hoc instanti creat, aut conservat, non conservat me velut ens informe, velut speciem, aut aliud quodpiam universale logicum. Sum individuum aliquod, & Deus

ui tale me creat conservatque, qui sum, quidquid sum eo instante cum omnibus appendicibus meis. Secundo quia, dum Deus hoc instanti me creat, si deinde meas actiones mecum producere dicatur, necessario concipiendum erit aliud instans ad agendum; & sic essent duo instantia, cum unum tantum instans esse ponamus. Certum igitur est in hac hypothese, creaturas nec plus connexionis, nec plus relationis, habere cum actionibus suis, quam habuerint cum productione sui primo sue creationis instanti. Auctor hujus Moniti sectaria inde valde dura elicit, quæ facile cogitari possunt, ac denique probationibus viam monstraret, qua se ab horrendis istis absurdis expedire possent.

387. Longius adhuc rem istam promovet *Balius*. *Nostis*, inquit, (pag. 775.) in *Scholis demonstrari* (citatur *Arriagam*, *Disp. 9. Phys. Sect. 6. & præsertim Subsect. 3.*) quod creatura nec totalis, nec partialis, causa conservationis esse queat, si enim alterutra esset, existeret, antequam existeret, quod est contradictorium. *Nostis*, argumentum ita institui: id, quod se conservat, agit; atqui id, quod agit, existit, & nihil potest agere, priusquam completè existat; ergo si qua creatura se conservat, agit, antequam sit. Hoc argumentum non in probabilitatibus, sed in primis *Metaphysicæ* principiis fundatur, ipsa luce meridianâ clarioribus, non entis nullæ sunt qualitates, aut accidentia, operari sequitur esse. *Progrediamur ulterius*. Si creatura cum Deo concurreret (intelligitur hic concursus activus, & non concursus instrumenti passivus) ad sui conservationem, agerent, antequam forent: id supra demonstratum. Atqui si in cujuslibet alterius rei productione cum Deo concurrerent, agerent pariter, antequam essent; ergo aequè impossibile est, eas cum Deo concurrere ad productionem cujuslibet alterius rei, (quales sunt motus localis, affirmatio, volitio aliqua, quæ, uti contenditur, sunt entitates, a creaturarum substantia distinctæ) quam ad propriam sui conservationem. Cumque earum conservatio sit continuata creatio, & quidquid in orbe hominum est, fieri debeant, eas, primo existentie sue momento, cum Deo concurrere non posse, neque ad sui productionem; neque ad dandam sibi modalitatem ullam, id enim foret agere, antequam essent; (nota; Thomam Aquinatem, pluresque alios Scholasticos, docere, quod, si Angeli primo sue creationis momento peccassent, Deus eorum peccati auctor foret. Vide Petrum a S. Joseph Fuliensem, in *Suavi Concordia humanae Libertatis*, pag. 318. & seqq. Hoc indicat, eos cognoscere, quod instanti primo creatura nihil omnino agere possit.) Sequitur evidenter, eas nullo momentorum sequentium cum Deo concurrere posse, nec ad sui, nec ad aliarum rerum productionem. Quod si secundo sue durationis momento concurrere, nihil videret, quo minus etiam primo momento concursum præstare possent.

388. His argumentis sic erit respondendum. Demus aliquo sensu, creaturam quolibet instanti de novo produci; largiamur etiam, instans, utpote indivisibile, excludere omnem prioritatem temporis: sed moneamus,

mus, nequaquam excludere prioritatem naturæ, vel id, quod vocant anterioritatem in signo rationis, & hanc ipsam sufficere. Productio, sive actio, qua Deus producit, est natura prior existentia creaturæ productæ. Creatura, secundum se sumpta, cum natura & proprietatibus suis necessariis anterior est adfectionibus accidentalibus & actionibus suis, & nihilominus cuncta ista eodem momento existunt. Deus creaturam producit convenienter existentie instantium præcedentium, secundum leges suæ sapientie; Creatura verò conformiter ei naturæ, quam Deus creatione continuatâ ipsi reddit, operatur. Limitationes & imperfectiones ei adnascuntur per naturam subjecti, quæ Dei productionem limitat, & hic est originalis creaturarum imperfectionis effectus; at vitium & crimen ex operatione creaturæ interna liberaque nascitur, quanta haberi instanti potest, quæque repetitione notabilis evadit.

389. Hæc naturæ anterioritas apud Philosophos pervulgata est; sic enim dicitur ordo esse inter decreta Dei. Dumque Deo (ut par est) ratiocinationum & consecutionum, a creaturis deductarum, intelligentia tribuitur, ita ut omnes earum demonstrationes, & Syllogismi omnes, Deo sint perspecti, in eoque reperiantur eminenter; agnoscitur, in propositionibus, sive veritatibus, quas ipse novit, ordo esse aliquis naturæ, si ne ullo ordine vel intervallo temporis, quo in cognitione proficiat, & a præmissis transeat ad conclusionem.

390. In argumentis, jam relatis, nihil admodum reperio, quod hæc observatione non diluatur. Dum res a Deo producit, tanquam individuum producit, & non tanquam universale logicum, fateor; sed rei essentia producit ante accidentia, ejusdem naturæ ante operationes, secundum naturæ suæ prioritatem, & in signo anteriore rationis. Hinc patet, quo pacto creatura possit esse vera peccati causa, non obstante ejusdem conservatione orta a Deo, sese ad præcedentem ejusdem creaturæ statum accommodante, ut sapientie suæ legibus obtemperet, neque obstante peccati rudimento momentaneo, jamjam a creatura producenda. Verum tamen Deus ab initio non condidit animam in statu, quo primo statim momento peccatura fuerat, uti Scholastici rectè observant: nihil enim in sapientie suæ legibus erat, quod huc impelleret posset (ggggg).

391. Ex hac etiam sapientie lege fit, ut Deus eandem reproducat substantiam, eandem animam (hhhhh); & hoc reponere poterat Abbas, quem *Balius* loquentem inducit (*Dictio. Art. Pyrrhon. litt. B. p. 2492*). Hæc sapientia rerum nexum facit. Largior itaque, creaturam non concurrere

(ggggg) Addit *Interpr. Lat.* quod secus est in progressu, ubi antecedentia sequentibus modum præscribunt.

(hhhhh) Idem: cum contra corpus minus quam ultra momentum idem permaneat.

currere cum Deo ad sui conservationem (eo modo, quo conservatio jam explicata est) sed non video, quid vetet, eam cum Deo concurrere ad alterius rei productionem, ac præsertim internæ suæ operationis, qualis esset cogitatio, volitio, quæ utique realiter a substantia distinguuntur.

392. Ecce autem novum cum Bælio certamen, pugnat ille; nulla esse huiusmodi accidentia, a substantia distincta. Rationes, inquit, quas Philosophi recentes ad probandum, quod accidentia non sint entia a substantia realiter distincta, adhibere, non nude sunt difficultates, sed argumenta, quæ suo pondere obruunt, neque solvi possunt. Subdit: Require sis illa vel in P. Maignano (iiii), vel in P. Malebranchio, vel in Cl. Callio (Philosophiæ Professore Cadomenfi) vel in Libello, cui titulus: Accidentia profigata, quem P. Saguens, Maignani discipulus, edidit, & cujus excerptum in Novellis Reipublicæ Litterariæ, Junio 1702. reperies, aut, si unicum tibi auctorem satis esse cupis, elige Dominum Franciscum Lamium, Benedictinum, unum e robustissimis, qui in Gallia vivunt, Cartesianis, cujus inter Epistolas Philosophicas, Trivulzii Anno 1703. excusus, unam reperies, in qua methodo Geometrica demonstrat, Deum esse veram unicam causam omnium ejus, quod est reale. Cuperem equidem omnes istos Libros videre (kkkkk): Quod ultimam hanc oppositionem adinet, ea sensu valde bono vera esse potest. Deus enim est sola principalis causa realitatum purarum & absolutarum, sive perfectionum. Causæ secunda agunt in virtute primæ. Sed cum limitationes & privationes sub realitatibus comprehenduntur, dici potest, causas secundas concurrere ad productionem ejus, quod est limitatum: alioqui Deus peccati causa foret, & quidem unica.

393. Cæterum consultum erit, cavere, ne, dum substantiæ cum accidentibus confunduntur, dum substantiis creatis actio omnis adimitur, gradus fiat ad Spinosismum, qui Cartesianismus est immoderatus. Quod non agit, substantiæ nomen non meretur: si accidentia non distinguuntur a substantiis, si substantia creata est ens successivum, uti motus, si ultra momentum non permanet, neque (aliquo temporis spatio adsignabili) eadem reperitur magis, quam ejus accidentia, si non magis, quam mathematica quædam figura, vel numerus, operatur, cur non dicamus cum Spinoza, Deum solum esse substantiam, creaturas verò nihil esse, nisi accidentia, sive modificationes? Hucusque creditum fuit, substantiam manere, mutari accidentia: in hac veterè doctrina perscrutandum censeo; nec argumenta, quæ legisse memini, contrarium probant, & nimium probant, si quid probant.

394. Unum ex absurdis, inquit Bælius (p. 779.) ex admissa substantiam inter.

(iiii) Exhibuit inter alia Cursum Philosophicum Emanuel Maignan, Tolosæ natus A. 1601. denatus A. 1676. Ejus vitam dedit discipulus, P. Jo. Saguens, idiom.

Lat. A. 1697.

(kkkkk) Vide Remarques de Mr. de Leibniz sur sa sixième lettre Philosophique.

inter & ejus accidentia distinctione emanantibus, est illud, quod, si creature producant accidentia, potentiam creatricem & annihilatricem habebunt, ita ut ne minima quidem actio fieri possit, quin entium realium numerus innumerus creetur, & totidem alia in nihilum redigantur. Si clamandi, aut comedendi, gratiâ linguam moveas, tot creas accidentia, quot sunt motus partium linguæ, totque destruis accidentia, quot sunt comestæ rei partes, quæ formam suam amittunt, & in chylum, sanguinem, &c. convertiuntur. Hoc argumentum nihil, nisi terculamentum, est. Quid, obsecro, mali est, infinitos motus, infinitas figuras, momento quovis in Universo modò, immò in qualibet Universi parte, nasci & emori? Aliunde demonstrari potest, id esse necessarium.

395. Quod jactatam accidentium creationem adinet, quis non videt, opus non esse potentiâ ullâ creatricæ ad mutandum locum, aut figuram, ad efformandum quadratum vel parallelogrammum oblongum, aliamve quamcumque figuram agminis militum arma exercentium, magis, quam ad fingendam statuam, demendo partes a marmore, vel construendam aliquam figuram exstantem, mutando, minuendo, vel augendo ceram? Modificationum productio nunquam dicta creatio, & vocibus abutitur, quisquis hominibus terculamentum illud objicit. Deus substantias e nihilo producit, substantiæ verò limitem suorum mutatione sua produciunt accidentia.

396. De animabus, sive formis substantialibus, meritò Bælius adjicit, nihil accidere molestius iis, qui formas substantiales adserunt, quàm quod illis objicitur, non, nisi per veram creationem, eas produci posse, & miseratione dignos esse Scholasticos, ac turpiter se dare, dum huic objectioni respondere conantur. At verò nihil mihi, meoque systemati, hac ipsa objectione commodius, qui adsero, omnes animas, Entelechias, aut vires primigenias, formas substantiales, substantias simplices, sive monadas, quocumque demum nomine vocentur, naturaliter nasci, aut interire, non posse. Concipio autem qualitates, sive vires derivativas, aut id, quod formas accidentales adpellant, tanquam Entelechias primitivæ modificationes; uti figuræ sunt modificationes materiæ. Hinc modificationes istæ in fluxu perpetuo sunt, interim dum substantia simplex invariata perseverat.

397. Ostendi suprâ (Part. I. §. 86. & seqq.) animas nec nasci naturaliter, nec alias ex aliis educi posse, ac necesse esse, ut nostra vel creetur de novo, vel præexistit. Quin immò medium quendam indicavi modum inter creationem omnimodam, & præexistentiam perfectam, arbitratu congruè dici posse, quòd anima, præexistens in feminibus, ab initio non fuerit, nisi sensitiva, sed deinde ad superiorem rationis gradum elevata, postquam homo ille, cujus futura erat anima, conceptus fuisset, quòdque corpus organicum, huic animæ semper ab initio copulatum, post multas denique mutationes, determinatum fuerit ad formandum corpus hu-

Tom. I.

D d d

manum.

manum. Judicavi etiam, hanc animæ sensitivæ elevationem (quæ ipsam promovet ad gradum essentialem magis sublimem, hoc est, ad Rationem) extraordinariæ Dei operationi adscribi posse. Juverit tamen addere, quòd mallet hominis perinde, atque aliorum animalium, generationem sine miraculo statuere: quod ipsum utcumque explicari poterit, si concipias, e magno illo animarum & animalium, vel saltem corporum organicorum, vitam habentium, & in feminibus latentium, numero solas animas, naturæ humanæ destinatas, Rationem involvere, suo tempore prodituram, & corpora organica sola esse præformata, atque prædisposita ad suscipiendam aliquando formam humanam, dum interim animalcula, sive viventia seminalia, in quibus nihil huiusmodi præstabilitum est, a prioribus illis essentialiter discrepant, & in genere inferiore sunt constituta. Hæc productio *Tradux* quidam erit, sed paullo tractabilior, quàm qui vulgò ponitur, non animæ ex anima, sed animati ex animato, ac frequentia novæ creationis miracula evitans, quibus anima noviter creata ac pura in corpus, illam corrupturum, immitteretur.

398. Interim sentio tamen cum R. P. *Malebranchio*, generatim creationem, rite intellectam, non adeò esse admissu difficilem, quàm posset putari, eamque in notione dependentiæ creaturarum esse quodammodo involutam. O *Philosophos stupidos ac ridiculos!* (exclamat *Malebranchius* Meditatione Christiana 9. n. 3.) *Imaginantur sibi, impossibilem esse creationem, quia non concipiunt, Dei potentiam esse satis magnam, ut ex nihilo faciat aliquid; at meliusne concipiunt, Dei potentiam festuca movendæ capacem esse? Addit præterea optimè: (n. 5.) Si materia foret increata, Deus illam movere non posset, neque ex ea formare quidquam. Deus enim materiam nec movere, nec sapienter ordinare potest, quin eam perspectam habeat. Deus autem illam habere perspectam nequit, nisi illi dat esse: non enim ab alio, quam a se ipso notitias suas haurire potest. Nihil in ipsum agere, nihil ipsum edocere potest.*

399. *Balius*, non contentus dicere, quòd continuo creemur, insitit adhuc alteri illi doctrinæ, quam e creatione continuata elicere vellet, animam nempe nostram agere non posse. Qua de re sic loquitur (cap. 141. p. 765.) *Notior ipsi (erudito, quem adloquitur, adversario) Cartesiano, quàm ut ignoret, quanta vi fuerit ætate nostra propugnatum, nullam Creaturam posse producere motum, & animam nostram esse subiectum merè passivum respectu sensationum, ac idearum, perceptionumque doloris & voluptatis, &c. Quòd si id ipsum ad volitiones necdum fuit extensum, id accidit propter veritates revelatas; quæ si non obtuissent, actus voluntatis æquè passivi, quàm actus intellectus, censerentur. Eadem rationes, quæ ideas nostras ab anima nostra non efformari, nec ab eadem organa nostra moveri, probant, etiam probarent, actus nostros amoris, nostrasque volitiones, efformari ab illa non posse, &c. Addere poterat, actiones nostras vitiosas, nostra peccata.*

400. Sanè non eam, quam rationibus, a se laudatis, *Balius* tribuit, inesse vim oportet, cum nimium probarent; facerent namque Deum auctorem peccati. Fateor, animam influxu physico organa movere non posse, censeo enim corpus ita præformari debuisse, ut tempore & loco faciat, quidquid voluntatibus animæ respondet; quanquam interim verum sit, animam esse principium operationis. Sed nullam video dicendi rationem, animam suas cogitationes, suas sensationes, suas doloris voluptatisque perceptiones, non producere. Apud me omnis substantia simplex (hoc est, omnis vera substantia) debet esse vera causa immediata omnium suarum actionum passionumque internarum; & si metaphysico rigore loquamur, alias anima non habet adfectiones, quàm quas ipsa producit. Qui aliter sentiunt, quique Deum solum agentem faciunt, sine causa sese locutionibus implicant, e quibus, illæsa Religione, sese vix, ac ne vix quidem, expedient, præterquam quòd Rationi penitus adversentur.

401. Ecce verò fundamentum *Balii*. Ait, nos non facere id, quod quomodo fiat, nescimus. Sed non largior ipsi principium illud. Disputationem ejus audiamus. (pag. 767. & seqq.) *Stupenda res est, omnes ferè Philosophos (exceptis iis Aristotelis interpretibus, qui intellectum universalem, ab anima nostra distinctum, intellectionum nostrarum causam, statuere. Vide Dission. Hist. Critic. Notam E. Artic. Averroës) existimasse cum vulgo, ideas nostras a nobis activè efformari. Et tamen quis est, qui nesciat, hinc quidem ignorare se omnino, quo pacto fiant ideas, inde verò nec actu quidem pingere quemquam posse, qui quomodo acus ducenda sit, nesciat? An ergo acum ducere opus difficilius est, quàm pingere in mente rosam, simul atque in oculos illa incurrit, quamvis hanc pingendi artem didicerit ante nunquam? An non contra potius adparet, imaginem istam spirituales in se opus difficilius esse, quàm in tela flores exprimere? quod nisi didicerimus, uique facere non valeamus. Certissimi sumus omnes, clavem, nisi ejus usum edocli simus, aperiri cista nihil nobis profore; & tamen nobis persuademus, animam nostram motus brachiorum nostrorum efficientem esse causam, quamvis, nec ubi sint nervi, ciendo huic motui idonei, nec unde spiritus animales, quos in nervos influere oportet, adcersendi sint, noverit? Experimur quotidie, ideas quarentem effugere, incogitant sponte præsto esse. Quodsi hoc non vetat credere, nos esse earum causam efficientem, quid colligemus ex probatione sensus, quæ Jaquelotio tam explorata videtur? Num imperium in nostras ideas sæpe angustius est, quàm imperium in nostras volitiones? si bene rem putaremus, plures in viæ nostræ cursu velleitates, quàm volitiones, inveniremus: hoc est, plura servientis voluntatis nostræ, quàm imperantis, argumenta. Quam sæpe idem homo experitur, se certum quandam voluntatis actum elicere non posse (puta, actum amoris in eum, a quo recentissime offensus est, actum contentum in elegans aliquod Tetradecastichon, actum odii in amicum, actum adpro-*

bationis in epigramma aliquod inficetum & ridiculum. Nota, me non loqui, nisi de actibus internis exprimendis per verbum volo, uti volo contemnere, volo adprobare, &c.) Non, si centum aureorum lucrum offeratur, & ipse quàm maximè cupiat, nec si ambitiosa proprium voluntatis in actus suos dominium experimento comprobandi gloria animos addat, eo unquam adducetur.

402. Ut omnium jam dictorum robur paucis unum sub adpectum ponam, observabo, omnibus rem penitus perscrutantibus evidens esse, quod alicujus effectus vera causa debeat eum cognoscere, ac modum etiam scire, quo produci debeat. Secus est in nudis causis instrumentis, aut actionis subjectis duntaxat passivis, quibus id necessarium non est; sed alicui verò agenti id necessarium non esse concipi nequit. At, si nos ipsos adcuratè excutiamus, compertissimum nobis erit, abstrahendo ab experientia, animam nostram tam parum scire, quid sit volitio, quàm parum novit, quid sit idea. Reperiemus, eam post longam experientiam non magis scire, quomodo volitiones efformantur, quàm id nosset, antequàm quidquam voluisset. Quid jam inde concludendum, nisi eam volitionum suarum non magis, quàm idearum suarum, quàm motus spirituum, quibus brachia moventur, efficiemem causam esse posse? (Nota me hic nolle id penitus decidere, sed solum hac considerare relatè ad principia objectionis.)

403. Hem tibi ratiocinium prorsus mirabile! Quid, obsecro, necesse est scire semper, quomodo fiat id, quod facimus? An salia, metalla, plantæ, animalia, sexcentaque alia, sive animata, sive inanimata, ea, quæ faciunt, faciendi modum norunt, aut notitiâ ullâ indigent? An ergo olei, vel adipis, guttam, ut in aquæ superficie rotundetur, Geometriæ peritam esse oportebit? Aliud est fila trajicere, sive acum ducere, tunc enim agitur finis alicujus gratiæ, adeoque media, ad hunc idonea, per noscenda sunt. Ideas verò nostras non ideo, quia volumus, efformamus; in nobis & a nobis efformantur illæ, non ex vi & imperio nostræ voluntatis, sed secundum nostram & rerum ipsarum naturam. Et quemadmodum foetus in animali formatur, quemadmodum alia naturæ miracula sexcenta producuntur per instinctum quendam, a Deo rebus inditum, hoc est, virtute præformationis divinæ, quæ admiranda illa automata, tam egregios effectus mechanice producere nata, extinxit: ita facile judicatur, animam esse automatum spirituale, adhuc mirabilius, & virtute divinæ præformationis elegantes illas ideas producere, in quibus voluntas nostra nullam partem habet, & ad quas ars nostra non valet pertingere. Automatorum spiritualium, sive animarum, operatio non est mechanica, sed, quicquid in mechanica pulchrum est, eminenter continet: nempe motus, qui in corporibus evolvuntur, per præsentationem concentrantur in anima, velut in mundo quodam ideali, mundi actualis leges, earumque effectus, exhibente; cum hoc tamen discrimine a mundo ideali perfectio,

fecto, qui in Deo est, quod pleræque perceptiones in nobis sunt tantum confusæ. Sciendum enim est, quod omnis substantia simplex Universum per suas perceptiones confusas, vel sensationes, involvat, quodque perceptionum harum series in qualibet substantia naturæ ipsius speciali adtemperetur, ita tamen, ut naturam universam omnem semper exprimat: & perceptio quælibet præsens ad perceptionem novam tendat, uti omnis motus, quem perceptio repræsentat, ad alium motum tendit. Sed impossibile est, ut anima totam suam naturam distinctè cognoscat, videatque, quomodo innumerabilis ille perceptionum minutissimarum numerus, quarum aliæ aliis coacervatæ, vel potius concentratæ, sunt, in se efformetur: ad hoc enim opus esset, ut Universum omne, perceptionibus illis involutum, perfectè cognosceret, hoc est, foret Deus.

404. Quod *Velleitates* adinet, hæ sunt duntaxat voluntatum conditionalium genus quoddam valdè imperfectum. Vellem, si possem; *liberet*, si *liceret*: &c, dum velleitatem hujusmodi habemus, non tam volumus velle, quàm posse. Hinc in Deo nullæ sunt velleitates, quæ cum voluntatibus antecedentibus confundendæ non sunt. Alibi satis explicari, non solum in volitiones imperium non, nisi indirectè, posse exerceri, & imperium illum fore, qui ita suarum actionum dominus esset, ut temerè, sine nexu & ratione, velle posset. Hoc imperio qui se desitutum quereretur, imitaretur exemplum *Plinii*, potentiam divinam in eo incusantis, quod semet ipse destruere nequeat.

405. Atque ita discursui instituto finem hic imponere decreveram, postquam (ut mihi quidem videtur) omnibus hoc de argumento *Belli* objectionibus, quas in ejus Operibus potui reperire, satisfeci. Sed cum in mentem mihi venisset *Laurentii Vallæ* de libero arbitrio Dialogus, adversus *Boëtium*, cujus supra memini, eum hic summatim referendum, servatâ Dialogi formâ, putavi, ac deinde prosequendum, ubi ipse definit, continuatâ, quam coepit, fictione: idque non tam argumenti-totius exhilarandi gratiâ, quàm ut in Discursus mei meta, quàm possem clarissimè maximeque populariter, mentem meam explicarem. Hic *Vallæ* Dialogus, ejusdemque de voluptate & vero bono Libri, palam faciunt, eum non minus Philosophiâ, quàm humanioribus excultum fuisse litteris. Quatuor hi Libri totidem *Boëtii* Libris de Consolatione Philosophiæ opponuntur; Dialogus autem quinto respondet. Quidam *Antonius Glarea*, Hispanus, postulat a *Vallæ* elucidationes aliquas super difficultate de libero arbitrio, argumento tam ignoto, quàm digno cognosci, utpote in quo justitia & injustitia, hujus ac futuræ vitæ poena præmiique, versantur. Respondet *Laurentius Vallæ*, ferendam æquo animo communem mortalibus cunctis ignorantiam, quemadmodum nos volucrum alis desitui non iniquè ferimus.

406. *Antonius*. Atqui tu has alas, alterius instar *Dædali*, scio, aptare
Ddd 3. mihi.

mihî potes, quibus ex ignorantia ergastulo egressus, ad regionem veritatis, animarum patriam, sublimis ferar. Libri, hæcenus a me visi, mihî non faciunt, quod satis est, ne celebris quidem *Boëtius* ipse, omnium licet suffragio comprobatus, qui quæ de intellectu divino, deque supergrediente tempus æternitate, differit, an intellexerit ipse, nescio, tuamque de præscientiæ cum libertate conciliandæ ratione rogo sententiam. *Laurentius*. Multorum offensam pertimesco, si tantum virum confutare adgrediar; huic tamen timori preces amici præferam, si fidem des. . . *Ant.* Ecquam? *Laur.* Ubi prænatus apud me fueris, te cœnam a me non postulaturum; volo, inquam, te propositæ quæstionis solutioni acquiescere, nec novam aliam ingerere.

407. *Ant.* Fidem do. En tibi nodum. Si Deus proditorem *Juda* præsensit animo, necesse fuit eum prodere, non potuit non proditor esse. At nemo ad impossibile tenetur, non igitur peccabat *Judas*, neque poenam merebatur. Hoc vero iustitiam, religionem, Deique timorem, evertit. *Laur.* Deus quidem peccatum præsensit, hominem tamen ad peccatum non adegit; peccatum est voluntarium. *Ant.* Voluntas illa, cum prævisâ fuerit, necessaria erat. *Laur.* Si mea scientia res præteritas, aut præsentis, existere non facit, neque præscientia mea faciet existere futuras.

408. *Ant.* Fallax est comparatio ista; nec præsens, nec præteritum, mutari possunt: hæc sunt jam necessaria; futurum verò, in se mutabile, fixum necessariumque sit præscientiâ. Fingamus Deum aliquem apud gentes futurorum notitiâ gloriari, sciscitabor, an norit, utrum pedem prius moturus sim, saxo deinde contra, quam prædixerit. *Laur.* Deus iste, quid facere volueris, sciet. *Ant.* At quo pacto sciet, cum facturus sim oppositum ejus, quod ipse dixerit, eumque ex animi sententia locuturum ponam? *Laur.* Fallit te commentum tuum: vel a Deo isto responsum nulum auferes, vel, si respondeat, pro tua in illum veneratione facies illicod; quidquid dixerit: ejus prædictio erit tibi instar mandati. Sed quæstionem mutavimus: non hic agitur, quid Deus sit prædicturus, sed quid prævideat. Ad præscientiam itaque revertamur, & necessarium distinguamus a certo: non est impossibile, id, quod prævisum fuerit, non evenire, sed tamen infallibiliter eveniet. Miles aut Sacerdos fieri possum, nec fiam.

409. *Ant.* Hic te teneo: leges Philosophorum volunt, omne possibile considerari posse velut existens. Atqui id, quod esse possibile dicis, hoc est, eventus ejus, quod prævisum est, si reapse eveniret, errasset Deus. *Laur.* Philosophorum leges mihî non sunt pro oraculis. Hæc quidem certe adcurata non est. Ambo sæpè contradictoria sunt possibilia; numquid ambo quoque possunt simul existere? Sed, majoris claritatis gratiâ, ad exemplum veniamus, ac fingamus, *Sextum Tarquinium*, oraculi consulendi causâ Delphos profectum, ab *Apolline* hoc ferre responsum:

Exul

Exul inopisque cades iratâ pulsus ab Urbe.

Expostulabit adolescens: Ego basilicum tibi munus adtuli, ô *Apollo*, tu verò mihî fortem tam duram nuncias. Reponet *Apollo*: Perplacet munus, &, quod a me petis, præsto est, quid futurum sit, eloquor: futura novi, non facio. I, querere *Jovi* & *Parcis*. Ridiculus foret *Sextus*, si de *Apolline* queri pergeret. Quid censēs? *Ant.* Dicit: Grates ago, ô sancte *Apollo*, ob patefactam veritatem. At cur *Jupiter* in me tam crudelis est, cur homini innocenti, & religioso Deorum cultori, fatum tam immitte præparat? *Laur.* Tu innocens? inquiet *Apollo*. Atqui te superbum, adulterum, & patriæ proditorem, fore scias. Possentne *Sextus* reponere: Tuâ culpâ talis fiam, ô *Apollo*, nam ad ista me adigis prævidendo? *Ant.* Infans sit, fateor, istud si reponat. *Laur.* Igitur nec *Judas* ipse proditor de præscientia Dei queri poterit. Habes, ô bone, nodi tui solutionem.

410. *Ant.* Vicisti spem meam, quod *Boëtius* nequiverat, id tu præstitisti: obstrictum me senties, quoad vixero. *Laur.* Interim coeptam fabellam tantisper prosequamur. Dicit *Sextus*: Nequaquam ita est, ô *Apollo*, nolo facere, quæ dicis. *Ant.* Quid? referet Deus, mentior igitur? Iterum repeto, facies, quidquid jam dixi. *Laur.* At *Sextus* forsitan Deos rogabit, ut fata mutant, ac meliorem sibi mentem largiantur. *Ant.* Si faciat, audiet:

Desine fata Deum flecti sperare precando.

Divinam profectò providentiam non faciet mendacem. Sed quid ad hæc *Sextus*? nonne querelis adversus Deos implebit omnia? nonne vociferabitur? Quid? an ergò non sum liber? an non in manu & potestate mea est studere virtuti? *Laur.* Dicit forsitan *Apollo*: Notum tibi sit, mi bone *Sexte*, unumquemque a Diis factum esse, qualis est. *Jupiter* lupum rapacem fecit, leporem timidum, asinum stupidum, leonem generosum. Hic idem animam tibi pravam, & bonæ frugis incapacem, indidit, tu genio tuo obsequeris, & *Jupiter* te pro meritis accipiet. Ita per Stygem juravit.

411. *Ant.* Fateor, *Apollinem*, dum se expurgat, *Jovi* magis, quam *Sexto*, culpam tribuere videri. Respondebit *Sextus*: Ergo *Jupiter* proprium in me scelus ulciscetur? ipse solus est reus. Prorsus alium me fingere poterat, sed, cum me talem fecerit, qualis sum, agere debeo, uti voluit. Cur me plectit igitur? num ejus voluntati potero reluctari? *Laur.* Hic juxta tecum hæreo, fateor. Deos e machina, *Apollinem Jovemque*, adcersivi, ut te divinam præscientiam a providentia discernere docerem. Palam feci, *Apollinem*, sive præscientiam, nequaquam officere libertati; at de *Jovis* decretis, hoc est, de Providentiæ placitis, satisfacere tibi non valeo. *Ant.* Ex uno me barathro eripuisti, & in aliud altius præcipitas.

pitās. *Laur.* Memento pacti nostri: ego prandium adposui; tu nunc etiam coenam fligitas.

412. *Ant.* Video nunc astutiam tuam: decepisti me planissime tuo isto pacto fraudulento. *Laur.* Quid facerem? vinum & obsonia e paupere penu mea tibi præbui; Nectar & Ambrosiam si cupis, Deos roga. Cibus ille divinus apud mortales non paratur. Audiamus Apostolum, vas illud electionis, raptum ad tertium usque cælum, qui audit arcana verba, quæ non licet homini eloqui; respondebit ille tibi per exemplum figuli, per incomprehensibilitatem viarum Dei, per altissimæ ejusdem sapientiæ admirationem. Observandum tamen est, non id quæri, cur Deus rem prævideat, satis quippe hoc intelligitur, nempe quia res erit, sed quare sic statuatur, cur hunc induret, illius misereatur, id quæritur. Latent nos ejus rationes, sed *satis est, eum optimum ac sapientissimum esse, ut bonas esse judicemus.* Et quia justus etiam est, sequitur, ejusdem decretis ac operationibus nostram non destrui libertatem. Nonnulli aliquam hujus negotii rationem scrutati, dixere, nos e massa corrupta, impura luteaque, confictos. At *Adamus*, at Angeli, ex argento auroque concreti, peccavere tamen. Quid? quod & post regenerationem non pauci indurantur: quærenda igitur alia mali causa, quæ num Angelis ipsis nota sit, dubito. Felices tamen nihilominus sunt, & Deum laudant. *Boëtius*, quod Philosophiæ magis, quàm *Pauli*, responsum auscultaret, turpiter se dedit. Nos Jesu Christo, virtuti sapientiæque Dei, credamus, dicenti, Deum velle omnes homines salvos fieri, nolle mortem peccatoris. Fidamus misericordiæ divinæ, nec nos ad illam ineptos vanitate & malitiâ nostrâ redamus.

413. Dialogus iste *Vallæ* non inelegans est; peccat tamen hinc inde, sed in eo maxime, quod nodum fecet, & providentiam sub nomine *Jovis*, quem tantum non peccati auctorem facit, damnare videatur. Promoveamus ergo fabellam tantisper. *Sextus.* *Apolline* Delphisque relictis, Dodonam se confert ad *Jovem*, victimis eum placat, ac deinde sic satur expostulans. Cur me, ô magne *Jupiter*! ut malus & miser essem, adegisti? aut fortem muta meam & mentem, aut culpam in te hærere agnosce. *Jupiter* ei respondet: Si Romam abdicas, meliora tibi fata nebunt *Parcæ*, sapiēs, fortunatus eris. *Sext.* Ecce regni spem abdicem? numquid Rex bonus esse non potero? *Jup.* Frustra es, mi *Sexte*, quid tibi expediat, ego melius novi. Romam si tendis, periisti. *Sextus*, tam duræ conditionis impatiens, prorumpit e templo, & satis se suis permittit. Tum *Theodorus*, Antistes templi, qui colloquio interfuerat, hisce verbis compellat *Jovem*: Sapientiam tuam deveneror, ô Deorum maxime, nam hominem istum injustæ querelæ convicisti planissime. Præter suæ voluntati infortunium suum posthac imputet: prorsus nihil habet, quod mutiet. At certe fideles tui cultores obstupescunt, quibus esset in votis, bonitatem tuam perinde,

perinde, atque magnitudinem, admirari: nonne penes te erat, aliam illi voluntatem impertiri?

414. *Theodorus*, Athenas profectus, & in Divæ fano pernoctare jussus, per somnium ignotam in regionem se translatus comperit. Visitatur ibi palatium supra, quàm concipi potest, fulgentissimum, & vastitate sua immensum. Occurrit ad portam Dea *Pallas*, majestatis, oculorum aciem perstringentis, radiis circumcincta.

*Qualisque videri
Caliculis & quanta solet.*

Ea olivæ ramo, quem manu gestabat, *Theodori* frontem tetigit, & ecce! extemplo sacius est idoneus ad ferendum *Minervæ* jubar, rerumque ab illa exhibendarum speciem. *Jupiter*, cui carus es, (*Divæ* eum adloquebatur) te mihi erudiendum tradidit. *Fatorum* hic palatium, curæ meæ conceditum, coram cernis. Præsto sunt repræsentationes non eorum solum, quæ sunt, sed eorum etiam omnium, quæ fieri possunt. Hæc eadem ante mundi constitutionem cum lustraret *Jupiter*, possibilitates omnes digestit in mundos, & hos inter omnes optimum, sibi condendum, delegit. Revisit interdum hæc loca Pater, ut res omnes recolat, suamque renovet electionem, qua non potest non delectari. Verbum unicum si dixero, statim mundum integrum, quem producere Pater poterat, coram intuebamur, in quo quidquid de illo quæri potest, repræsentatum reperietur: hac ope resciri etiam potest, quid futurum esset, si possibile hoc, aut illud, existeret. Porro, quando conditiones casum non satis ab alio quovis distinguunt, præsto erunt hujusmodi mundi quotlibet, inter se diversi, qui eidem quæstioni diversè per omnes possibiles modos respondeant. Geometriam didicisti juvenis, ut Græci probè educati solent. Nosti itaque, quando puncti alicujus quæsitæ conditiones illud non satis determinant, sed infinita puncta quæstioni satisfacere queunt, omnia illa incidere in id, quod Geometræ locum vocant, & hunc saltem locum (qui sæpe est linea) esse determinatum. Similiter fingere tibi potes ordinatam mundorum seriem, qui omnes & solos, de quibus agitur, casus complectantur, eorumque circumstantias & consecutiones varient. Sed si casum ponas, quia mundo, qui nunc est, non, nisi unica in re definita, discrepet, certus quidam mundus determinatus quæsitæ tuo respondebit. Omnes hi mundi hic præsto sunt, videlicet in ideis. Eorum quosdam exhibebo tibi, ubi non quidem omnino idem ille *Sextus*, quem videras, (hoc fieri nequit, semper namque secum fert id, quod erit) sed alii, ipsi simillimi, *Sexti* reperiantur, qui, quidquid de genuino illo *Sexto* jam nosti, totum habeant, non tamen, quidquid in illo jam est, etsi adhuc dum lateat, adeoque nec quidquid ipsi contingeret in posterum. In horum mundorum aliquo *Sextum* quendam reperies, fortunatum admodum, & ad magnam evectum;

evectum; in alio *Sextum* alium invenies, mediocri forte contentum, denique in aliis *Sextos* omnigenos, & infinitè variatos, reperies.

415. His dictis, *Theodorus a Deo* in unum e conclavibus deducitur: quod uti ingressus est, non jam conclave, sed mundus erat,

Solemque suum, sua sidera norat.

Tum, jubente *Deâ*, illico Dodona cum Templo *Jovis*, & *Sextus* inde pedem efferens, se videndos præbent: ac hic quidem audiebatur proficiens, se consilio *Jovis* obtemperaturum. Et ecce in urbem bimarem commigrat, similem Corintho. Ibi hortulum mercatur, quem dum fodit, thesaurum invenit, ditescit, amatur, colitur, ac longævus moritur, urbi toti carus. Hæc omnia quasi in ictu oculi, ac veluti in scena, vidit *Theodorus*. Erat in hoc conclavi iugens volumen scriptum. Non se tenuit *Theodorus*, quin sciscitaretur, quid sibi volumen istud vellet. Historia est mundi, quem modò lustramus, *retulit Dea*, liber fatorum ejus. Vidisti numerum in fronte *Sexti*, quare sis hoc in libro locum, numero illo notatum. Quæsit *Theodorus*, & historiam *Sexti* ea, quam viderat in compendio, ampliorem reperit. Tum *Pallas*: cuicumque volueris lineæ digittum adplica, & sigillatim exhibitum spectabis, quidquid linea ista summam indicat. Paruit *Theodorus*, & subito vitæ hujus *Sexti* partem adjunctis omnibus, veluti coloribus depictam, conspexit: inde ad aliud conclave digressis alius sese mundus offert, alius liber, & alius *Sextus*, qui templo egressus, ac *Jovi* morem gerere certus, in Thraciam concedit, ibidem filiam Regis unicam ducit uxorem, focero succedit, & a subditis impensè colitur. Itum est deinceps in alia conclavia, novæ semper scenæ vivebantur.

416. Conclavia ista coibant in pyramidem, quoque adscendebatur altius, eò pulchriora fiebant, & pulchriores exhibebant mundos. Tandem ad supremum, quo pyramis claudatur, omniumque pulcherrimum, devenire; habebat enim pyramis initium, sed non finem, apicem, sed non basin, crescebatque deorsum in infinitum. Nempè (ut explicabat *Diva*) quia inter mundos possibiles infinitos unus datur omnium optimus, alloqui Deus ad nullum eorum condendum fuisset permotus: nullus tamen est, qui alium imperfectiorem sub se non habeat; hinc pyramis descendit in infinitum. *Theodorus*, ubi supremum hoc conclave subiit, in ecstasi subito raptus est: opem *Dea* tulit, & instillata linguæ ejus gutta liquoris cujusdam divini, revocavit ad sensum. Non capiebat se præ gaudio *Theodorus*. Nunc tandem (*inquit Dea*) ad verum, ac re ipsa exstantem, mundum pertigimus: ad boni fontem consistis. Ecce quæ tibi *Jupiter* in illo præparat, si modò fideliter eum colere perrexeris. En tibi *Sextus*, qualis est, & qualis reapse futurus est. Prorumpit e Templo subundus, & Deorum monita flocci facit. Viden' ut Romam tendit, ut

miscet

miscet ima summis, ut amici conjugem polluit, ut cum Patre pellitur, ut profigatur, ut vitam agit infelicem? Quodsi *Jupiter Sextum* alterum illum Corinthi felicem, aut Thraciæ Regem, hic posuisset, non jam hic idem mundus foret. Et tamen non poterat, quia hunc ipsum mundum, cæteris omnibus perfectiorem, ac pyramidis apicem, eligeret: aliter enim *Jupiter* sapientiam suam abdicasset, meque, filiam suam, projecisset. Vides insuper *Sextum* a Patre meo non fuisse factum improbum, talis quippe ab omni æternitate fuit, & quidem semper liberè; existere tantum ei concessit *Jupiter*, quod ipsum profectò ejus sapientia mundo, in quo ille continebatur, denegare non poterat: ergò *Sextum* e regione possibilem ad rerum existentium classem transtulit. Et *Sexti* crimen ad magna prodest, Romam in libertatem adserit, magnum inde nascetur imperium, magna exempla daturum. Sed hæc nihil ad mundum totum, cujus speciem miraberis olim, ubi ab hac conditione mortali ad meliorem alteram feliciter transgresso, illius penitus cognoscendæ Dii tibi facultatem indulserint.

417. Hæc ubi dicta, *Theodorus* expergiscitur, *Diva* gratias agit, debitas; justitiæ *Jovis* persolvit laudes, ac visis istis auditisque intimè permotus, summâ qua potest religione, & omni, quæ in mortalem cadit, lætitiâ, munus Antistitis obire pergit. Hæc fabulæ continuatio nodum, a *Valla* intactum, expedire mihi videtur. Quod si *Apollo* divinam scientiam visionis (quæ circa existentia versatur) sat scitè repræsentavit; *Pallas*, ut spero, non ineptè personam egerit ejus scientiæ, quam simplicis intelligentiæ vocant, (quæ omnia possible respicit) a qua demum adcersenda est rerum origo.

EPITOME CONTROVERSIÆ AD SYLLOGISMOS REDACTÆ.

Hanc adpenticem Operi subnecti voluerunt Viri quidam intelligentes, quorum monito paruius tantò libentiùs, quòd hoc pacto difficultates adhuc quasdam diluendi, & observationes aliquas, in ipso Operis decursu necdum satis indicatas, inspergendi occasionem nancisceremur.

I. OBJECTIO. Quicumque optimam partem non eligit, vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, caret.

Deus, mundum hunc condendo, non elegit optimam partem.

Ergò Deus vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, carebat.

RESPONSIO. Negatur Minor, sive secunda præmissa, quam probat adversarius hoc

PROSYLLOGISMO. Quicumque res, quæ omitti, aut sine malo effici, poterant, cum malo efficit, is non eligit optimam partem.

Deus mundum fecit cum malo; mundum, inquam, qui omitti omnino, aut sine malo effici, poterat.

Ergò Deus non elegit optimam partem.

RESPONSIO. Conceditur Minor hujus Prosylogismi; fatendum enim est, aliquod esse malum in mundo, quem Deus fecit, & possibile fuisse, ut mundum sine ullo malo conderet, vel etiam nullum omnino conderet mundum, quandoquidem ejus creatio in libera Dei voluntate posita fuerat; sed negatur Major, sive prima præmissa Prosylogismi hujus, cujus probationem ab adversario postulare nobis sufficeret; sed, ut hanc materiam amplius illustremus, negandi rationem dare libuit, monendo, illud non semper esse optimum, quo malum evitatur, cum fieri possit, ut malum cum aliquo majore bono copuletur. Exempli gratiâ, Dux belli aliquis mavolet ingentem victoriam cum levi vulnere, quam immunitatem a vulnere sine victoria. Ostendimus hoc admodum fusè in hoc Opere, argumentis etiam e Mathematica disciplina, & aliunde, petitis, imperfectionem in parte requiri posse ad perfectionem in toto maximam. Quia in re *S. Augustini* sententiam secuti sumus, qui centies dixit, Deum permisisse malum, ut inde bonum eliceret, hoc est, majus bonum; nec non *Thomæ Aquinatis*, qui (in 2. Sent. dist. 32. qu. 1. art. 1.) permissionem mali tendere ait ad bonum Universi. Ostendimus, *Adami* lapsum Veteribus dictum fuisse *felicem culpam*, quia cum foenore immenso reparata fuit.

per

OPERA THEOLOGICA.

per incarnationem Filii Dei, quæ Universo nobilius quiddam impertit, quàm quidquid in rebus creatis absque illa futurum fuisset. Et pro majore rei intelligentia, complures bonos Auctores secuti, addidimus, ordinis & boni generalis interfuisse, ut Deus certis quibusdam creaturis exercendæ libertatis occasionem præberet, etiam dum eas prævidit ad malum deflexuras, quod commodè & cum lucro emendare ipse poterat; quia non erat consentaneum, ut Deus ad impediendum peccatum extraordinario modo semper ageret. Itaque ad objectionem dissolvendam sufficit, ostendere, quòd mundus cum malo possit esse melior, quàm mundus sine malo: sed nos in Opere longius processimus, ostendimusque adeò, hoc Universum omni alio Universo possibili reverà melius esse debere.

II. OBJECTIO. Si in creaturis intelligentibus plus mali sit, quàm boni; plus mali, quàm boni erit in opere toto Dei.

Atqui in creaturis intelligentibus est plus mali, quàm boni.

Ergò in toto Dei opere plus mali est, quàm boni.

RESP. Negatur & Major, & Minor, hujus Syllogismi conditionalis.

Major quidem ideò non conceditur, quia existimata consecutio illa a parte ad totum, a creaturis intelligentibus ad creaturas universas, tacitè sumit, & quidem sine probatione, creaturas ratione destitutas non posse in comparationem & computationem venire cum ratione præditis. Sed cur fieri non posset, ut excessus boni in creaturis non intelligentibus, mundum replentibus, compensaret, immò longè superaret excessum mali, in creaturis rationalibus repertum? Verum quidem est, has posteriores majores esse pretii, sed vice versà priorum multò major est numerus, potestque numeri quantitatisque proportio superare proportionem pretii & qualitatis.

Sed nec Minor concedenda est; non, inquam, concedendum, in creaturis intelligentibus plus esse mali, quàm boni; immò ne in genere quidem humano necesse est id concedere, quia fieri potest, immò etiam rationi valdè congruit, ut gloria perfectioque beatorum sit sine comparatione major miseriâ & imperfectione damnatorum, utque hic præstantia totius boni in minore numero præponderet toti malo in numero majore. Beati adpropinquant divinitati, ope divini Mediatoris, quantum in creaturas cadere fas est, & in bono progressus faciunt, quos in malo facere nullatenus possunt damnati, etiam si ad Cacodæmonum naturam accederent quàm proximi. Deus infinitus est; Dæmon limites habet; bonum in infinitum progredi potest, & verè progreditur; at malum suis terminis coercetur. Fieri itaque potest, & fieri credibile est, ut in beatorum damnatorumque comparatione contingat oppositum ejus, quod in creaturarum intelligentium, & non intelligentium, comparatione posse continere paullo antè dicebamus; fieri, inquam, potest, ut in beatorum damnatorumque comparatione proportio graduum superet proportionem numero.

merorum, in proportionem verò creaturarum intelligentium, & non intelligentium, proportio numerorum major sit proportionem pretiorum. Tam diu jus habemus ponendi aliquid esse posse, quàm diu impossibile id esse non probatur: immò, quod hic adserimus, meram hypothesin excedit.

Sed denique, dato quod in humano genere plus mali sit, quàm boni, adhuc jure optimo negari potest, de creaturis intelligentibus Universi idem rectè dici. Namque Geniorum, & fortassis etiam aliarum creaturarum rationalium, numerus captum nostrum longissimè superat, nec adversarius probare poterit, in universa Civitate Dei, tam ex Geniis, quàm ex animalibus rationalibus innumeris, & in species infinitas discretis, composita, malum bono præcellere (a). Et quamquam ad respondendum obiectio-

(a) Septimò ait Theologus Romano-Catholicus, cujus judicium de Theodiciæ Leibnitiana tertio loco dedimus in Præfatione: *Non placet, quod variis locis dicitur, infinitam propemodum multitudinem creaturarum rationalium in aliis globis cælestibus existere. Interpres Latinus: Duo adferit Auctor Tentaminum, & quòd infinita propemodum existat multitudo creaturarum rationalium, quæ homines non sint, & quòd illæ creaturæ existant in globis cælestibus, sive planetis ac stellis.*

Ac posterior quidem conjectura nullo probari potest argumento, quo non probetur pariter in mari, e. g. existere debere creaturas rationales, quæ homines non sint; quod nemo, opinor, adferet. Nec nominatim lex optimi, quam hic adhibet Auctor, quidquam evincit, quamvis enim, absolute loquendo, forsan melius esset, animantes in planetis existere, quàm non existere; melius tamen id esse respectu Universi, quis ostendit, nisi qui omnium divinorum operum symmetriam proportionemque inter se, animo comprehensam habeat, quod in hominem certè non cadere Leibnitius ipse non uno loco facit. Mitto nunc argumenta Theologica. Videri potest Diarii Trevoltiani mensis Octobris anni 1702. art. 8. editionis Batavicæ, ubi recensetur Christiani Hugonii Cosmotheoros. Ceterùm e Catholicis idem, quod Leibnitius, systema de planetis inhabitatis lepide proposuit in venusto Opusculo, quod Gallicè inscriptum est: *Dialogi*

de Mundorum pluralitate. Videatur etiam Norisius sæpiùs laudatus Vindictiarum Augustinianarum cap. 4. §. 2. in fine.

Pars prior, nempe quòd infinita propemodum multitudo creaturarum rationalium, quæ homines non sint, existat, vel ob id ipsum argumentum, ad quod solvendum Leibnitius eam conjecturam adhibet, verisimilitudine non caret, si per creaturas rationales intelligantur Angeli; quia scilicet alioqui plus in Universo mali moralis esset, quàm boni, si plures creaturæ rationales damnarentur. S. Thomas in 1. Dist. 39. q. 2. art. 2. obicit sibi hoc argumentum ordine quartum. Omne, quod est provisum, consequitur finem, ut in pluribus, nisi sit providentia errans, sed malum invenitur, ut in pluribus, quod est secundum exitum a fine. Ergo. Respondet S. Doctor, malum posse accipi vel in rebus naturalibus, vel voluntariis, & si accipitur in naturalibus, constas, quòd malum est in paucioribus, quia malum naturæ non contingit, nisi in sphaera generabilium & corruptibilium, quæ est parvæ quantitatis respectu corporum cælestium, in quibus malum esse non potest... sed in voluntariis etiam, quantum ad numerum, invenitur malum, ut in paucioribus in natura Angelica, quia multo plures fuerunt remanentes, quam cadentes, & forè etiam plures, quam omnes damnandi demones & homines; sed in natura humana bonum videtur esse, ut in paucioribus.

Hanc Doctoris Angelici congruentiam Suarez Lib. 1. de Angelis, cap. 11. n. 9. vocat

objectioni cuiusvis opus non sit, probare, rem ita se habere, quando sola possibilitas sufficit, non omnimodum tamen hoc Opere ostendere, summam supremi rerum Arbitri perfectionem postulare, ut Dei regnum omnium Statuum, sive Imperiorum, possibilium perfectissimum sit, atque adeo modicum, quod in eo reperitur, malum ad immensum, quod complectitur, boni cumulum necessarium habeatur.

III. Ob-

vocat per se probabilem, tum quia in his, quæ a Deo principaliter intenduntur, ut sunt creaturæ intellectuales, conveniens fuit, bonum in pluribus esse, quàm malum, tum etiam, quia deest divinam misericordiam simul cum distributiva seu munerativa justitia in pluribus, quàm vindicativam, ostendit... Hinc autem evidenter sequitur excessus in numero Angelorum, quia homines, qui damnantur, sunt incomparabiliter plures, quàm qui salvantur; ergo ut numerus prædestinatorum numerum reproborum excedat, necesse est, ut Angeli sancti incomparabiliter plures sint, quàm homines prædestinati.

His addo SS. Patres nonnullos, Angelorum multitudinem respectu hominum propè infinitam adserere.

S. Dionysius: *Multis sunt Beati exercitus supernarum mentium infirmam & contrictam excedentes numerorum materialium nostrorum commensurationem. His verbis, inquit S. Bernardinus Senensis Tom. 4. Serm. 48. Dionysius dicit, quòd solum Angeli, in Paradiso existentes, sunt plures, quàm sint stellæ, quàm sint arcus maris ac terræ, quàm sint folia & herbarum, & quàm sint omnia, quæcumque creata sunt. Adpositè etiam ad mentem Leibnitii S. Cyrillus Hierosolymitanus, Catechesi 15. ait: Ex loci magnitudine incolarum multitudo estimari solet, est autem universa terra puncti instar. Quibus verbis, inquit Genet Disp. 2. de Angelis, art. 3. §. 1. n. 30. significat Cyrillus, quòd sicut vastitas celi Emjrei est penè incomprehensibilis, comparata ad terram, ita & Angelorum multitudo per comparationem ad res corporeas & materiales, qua comparatione etiam utitur S. Thomas 1. p. q. 50. art. 3. quem sic concludit. *Rationabile est, quòd substantiæ immateriales**

excedant secundum multitudinem substantias materiales quasi incomparabiliter. Videatur Petavius de Angelis Lib. 1. cap. 14. a n. 8.

Dato itaque, non concesso, tertiam partem Angelorum cecidisse cum Luciferò (hoc enim ex eo, quòd Draco secum tertiam stellarum partem traxerit, non rectè colligi dicit Suarez supra n. 2.) dato etiam, quòd numerus hominum salvandorum respectu damnandorum foret ut unus ad centum millia (quod falsum est, quia sic in una serie mundi, qua miliones mille continerentur, decem duntaxat millia salvarentur) adhuc tamen ostendi poterit, juxta superius recentia PP. dicta, quod in morali estimatione duplo plures creaturæ rationales salventur, quàm damnentur. Cum enim Angelorum numerus incomparabiliter sit major numero hominum, & se habeat instar puncti, pono Angelos habere se ad homines, sicut tres biliones, hoc est, tres miliones millionum se habent ad unitatem, cum ergo ex data, minime concessa, hypothesi, tertia pars Angelorum, hoc est, unus bilio ceciderit addita unitate, minus una centies millesima parte unitatis, collectio Angelorum & hominum damnandorum habeat se ad collectionem Angelorum Beatorum, sicut unus bilio & una unitas, minus una centies millesima parte unitatis se habent ad duos biliones; numerus verò posterior (duorum bilionum) in morali estimatione duplus, est prioris, sive unius bilionis addita etiam unitate, quia unitas, tanto numero addita, instar puncti est.

Ex dubiis, ab Interprete Lat. in suo Monito dissipatis, unicum hoc ad ea, quæ in Præfatione citabantur, addendum, remansit, huic loco ob materiæ convenientiam insertum.

III. OBJECT. Si semper impossibile sit non peccare, semper erit injustum punire.

Sed semper est impossibile non peccare, sive omne peccatum est necessarium.

Ergo semper est injustum punire.

Minor probatur.

PROSYLLOGISMUS I. Omne prædeterminatum est necessarium.

Omnis eventus est necessarius.

Ergo omnis eventus (& consequenter etiam peccatum) est necessarius.

Probatur etiam hæc altera minor hoc modo.

PROSYLLOGISMUS II. Quod est futurum, quod prævidetur, quod in causis involvitur, est prædeterminatum.

Omnis eventus est talis.

Ergo omnis eventus est prædeterminatus.

RESP. Conceditur certo quodam sensu conclusio secundi Prosylogismi, quæ Minor est primi; sed negatur primi Prosylogismi Major, nempe quod omne prædeterminatum sit necessarium, negatur, inquam, si per peccandi, vel agendi utcumque, necessitatem, vel non peccandi, aut non agendi, impossibilitatem intelligatur ea, de qua hic agitur, necessitas, hoc est, essentialis, & absoluta, quæ moralitatem actionis, punitionumque iustitiam, evertit. Nam si quis aliam necessitatem, vel impossibilitatem, intelligat, quæ non sit, nisi moralis, aut hypothetica, (quam mox explicabimus) manifestum est, negari illi objectionis ipsius Majorem. Atque hac in responsione acquiescere quis posset, & propositionis negatæ probationem exigere; sed, quo res ista melius illustraretur, & argumentum hoc totum clariori in luce collocaretur, libuit rationem reddere instituti nostri hoc in Opere, explicando & necessitatem, quæ rejicienda est, & determinationem, quæ locum habere debet. Nempe *Necessitas*, moralitati contraria, quæ vitanda est, & punitionem injustam efficeret, est necessitas insuperabilis, quæ omnem oppositionem inutilem redderet, etiam si quis actionem illam necessariam evitare ex toto corde vellet, omnique virium contentione conaretur. Jam verò manifestum est, id actionibus voluntariis adplicari non posse, cum eas nemo, nisi velit, faciat. Itaque earum prævisio, & prædeterminatio, non est absoluta, sed voluntatem supponit: si certum est, fore, ut eas quis faciat, non minus certum est, fore, ut eas facere velit. Actiones hæc voluntariæ, earumque consecutaria, non eveniunt, quidquid agas, aut non agas, vel sive velis, sive nolis, sed quia facies, & facere voles id, quod illuc ducit. Et hoc ipsum in prævisione, inque prædeterminatione, continetur, atque adeo prævisionis & prædeterminationis rationem constituit. Eventuum hujusmodi necessitas vocatur conditionalis, sive hypothetica, seu necessitas consequentiæ, quia voluntatem, & alia *requisita*, supponit; cum contra necessitas,

itas, moralitati inimica, quæ punitionem reddit injustam, & præmium inutile, sit in rebus, quæ erunt, quidquid agas, & quidquid agere velis: verbo, in eo, quod rebus essentialis est: & hæc necessitas absoluta dicitur. Hinc etiam intuitu eorum, quæ absolute necessaria sunt, inutile est prohibere, vel jubere, poenas aut præmia proponere, laudare vel vituperare; nullam enim hæc omnia in absolute necessariis immutationem efficient. At in actionibus voluntariis, & iis, quæ inde pendent, præcepta, quæ potestate puniendi & remunerandi armata sunt, sapientissime profunt, & in causarum, actionem producentium, ordine comprehenduntur. Quam ob rationem non solum curæ & labores, sed etiam preces, utilitatem habent, utpote quas Deus intuebatur, antequam cuncta ordinaret, earumque congruam habuit rationem. Quare præceptum, quod dicit, *ora & labora*, subsistit integrum, nec solum illi, qui, sub inani necessitatis eventuum obtentu, volunt, negligi posse curas negotiis debitas, sed etiam illi, qui adversus preces disputant, in *Sophisma* incidunt, quod Veteres pridem nuncuparunt *ignavum*. Atque ita prædeterminatio eventuum per causas omnino ad moralitatem confert, tantum abest, ut eam tollat; & causæ voluntatem inclinant, non necessitant. Quapropter determinatio, de qua agitur, non est necessitatis: certum est (ei, qui cuncta novit) effectum, hanc inclinationem secuturum, sed effectus hic non sequetur sequela necessaria, hoc est, tali, cujus oppositum contradictionem involvat: per talem etiam inclinationem internam fit, ut voluntas se determinet citra necessitatem. Pone, aliquem vehementissimo aliquo adfectu (verbi gratia, siti ardentissimâ) laborare, fateris, animam posse rationem aliquam ei resistendi comminisci, vel ad ostendam potentiam suam. Itaque quanquam voluntas nunquam in perfectio indifferentiæ æquilibrio constituta sit, semperque inclinatio in partem eligendam prævaleat, nunquam tamen electio absolute necessaria efficitur.

IV. OBJECT. Quicumque alienum peccatum impedire potest, nec tamen impedit, sed potius ei cooperatur, quamquam probè conficius, inter peccati complices habetur.

Deus creaturarum intelligentium peccatum impedire potest, nec tamen impedit, quin potius cooperatur, tum concursu suo, tum occasionibus, quas præbet, quamquam eventus futuri probè conficius.

Ergo, &c.

RESP. Negatur Major hujus Syllogismi. Potest enim contingere, ut quis peccatum impedire possit, nec tamen impedire teneatur, quia id non, nisi peccando, ipse, vel (ubi de Deo agitur) non, nisi incongruenter operando, posset impedire. Cujus rei varia exempla dedimus, Deoque ipsi adplicavimus. Fieri etiam potest, ut quis ad malum cooperetur, immò & viam interdum sternat, faciendo ea, quæ facere tenetur. Et cum quis officio suo fungitur, aut (cum de Deo sermo est) ubi, omni-

bus pensatis, id agit, quod ratio postulat, eventus ei non queunt imputari, quantumvis prævisti. Non sanè vult hæc mala, sed ea vult permittere, ob majus bonum, aliis quibuscvis considerationibus ex recta ratione anteferendum. Et hæc voluntas est *consequens*, e voluntatibus resultans *antecedentibus*, quibus bonum adpetitur. Scio, nonnullos, dum de voluntate Dei antecedente & consequente loquuntur, per *antecedentem* quidem intellexisse illam, qua vult, omnes homines salvos fieri, per *consequentem* verò eam, qua vult, ob peccatum perseverans, aliquos damnari. Verùm sunt ista notionis latius patentis duntaxat exempla, & eandem ob rationem dici potest, Deum antecedente sua voluntate velle, ne homines peccent, voluntate verò consequente, vel finali & decretoria, (quæ effectum semper habet) permittere, ut peccent, cum hæc permisso sit rationum superiorum consuetudine. Ac generatim dicere fas est, voluntatem Dei antecedentem ad productionem boni, & impeditionem mali, tendere, si singula seorsim & in se sumantur (*particulariter & secundum quid*, Thom. 1. q. 19. art. 6.) secundum mensuram gradus cuiusque boni, vel cuiusque mali; sed voluntatem divinam consequentem, sive finalem ac totalem, ferri in productionem bonorum, quotquot simul poni possunt, quorum combinatio hoc ipso fit determinata, & complectitur etiam permissionem quorundam malorum, & exclusionem quorundam bonorum, prout idea Universi possibilium omnium optima exigit. *Arminius* (b) in *Antiperkinso* suo egregiè explicavit, voluntatem Dei adpellari posse consequentem, non solum respectu actionis creaturæ, in intellectu divino præviè considerata, sed etiam respectu aliarum voluntatum divinarum anteriorum. Verùm sufficit hic considerare laudatum *Thomæ Aquinatis* textum, itemque *Scoti*, 2. dist. 46. qu. 11. ut pateat eos accipere distinctionem illam, prout hic illam accipimus. Quòd si tamen quis hunc vocum usum ferre nolit, pro antecedente substituat *voluntatem præviã*, & pro consequente *voluntatem finalem* aut *decretoriam*, neque enim hic de vocabulis tritari libet.

V. OBJECT. Quicumque producit, quidquid in re aliqua reale est, is rei illius est causa.

Deus, quidquid est in peccato reale, producit.

Ergò Deus est causa peccati.

RESP. Sufficeret negare vel Majorem, vel Minorem, quia *Reale* interpretationes admittit, quæ has propositiones falsas efficere possunt. Sed melioris explicationis gratia distinctionem adhibebimus. *Reale* vel significat id, quod est positivum duntaxat, vel etiam entia privativa complectitur.

(b) Opera Jac. Arminii Theologica junctim recutata sunt Franco. 1635. In iis reperitur etiam Examen Libelli Perkiniani de Prædestinationis modo & ordine. Li-

bellus hic Guil. Perkinsi, Theologi Angli, existat secundo loco inter Opera illius Theol. quæ Genevæ, 1611, fol. prodire.

ctitur. In priori sensu negatur Major, & conceditur Minor; secus in secundo. Atque hic sistere licebat, sed tamen ulterius progredi libuit, ad reddendam hujus distinctionis rationem. Monuimus itaque, omnem realitatem purè positivam, sive absolutam, habendam esse pro perfectione; imperfectionem verò a limitatione, hoc est, a privativo, oriri: nam limitare est progressum, sive plus ultra, prohibere. Jam verò Deus omnium perfectionum, ac proinde realitatum omnium, causa est, si considerentur tanquam merè positivæ. Sed limitationes, sive privationes, ex originali creaturarum imperfectione, earundem receptivitatem circumscribente, resultant. Quemadmodum fit in navi onusta, quam fluvius magis minusve lentè agit pro ratione oneris, quo gravatur: itaque celeritas a fluvio, tarditas autem, hanc celeritatem limitans, ab onere provenit. Scilicet in hoc Opere palam fecimus, qua ratione creatura, dum peccatum perpetrat, causa sit deficiens; quomodo errores, & pravæ inclinationes, a privatione nascantur; quo pacto privatio sit per accidens effica: ac sententiæ S. Augustini (Lib. 1. ad Simplicium, qu. 2.) veritatem comprobavimus, explicantis (exempli gratiã) quo pacto Deus induret, non aliquid mali dando animæ, sed quia bonæ impressionis divinæ effectus per animæ resistantiam, & per circumstantias, ad hanc resistantiam cooperantes, circumscribitur; unde fit, ut Deus non impertiatur omne bonum, quo malum animæ vinceretur. Nec (inquit) ab illo erogatur aliquid, quo homo fit deterior, sed tantum quo fit melior, non erogatur omne. At si Deus amplius aliquid in anima facere voluisset, alias naturas, vel alia miracula, naturas earum immutatura, producere debuisset, quæ in optimum Universi systema non cadebant. Veluti si fluvius naves velocius agere deberet, vel fluvium ipsum rapidiorem esse, quàm finat ejus declivitas, vel naves ipsas minus onustas esse oporteret. Ac limitatio, sive imperfectio, creaturarum originalis facit, ut ne optima quidem Universi series a quibusdam malis esse possit immunis, quæ tamen mala in bonum majus converti necesse est. Hæc nimirum anomaliz in partibus mirè exaggerant pulchritudinem totius, sicuti dissonantiæ quædam, opportunè adhibitæ, harmoniam efficiunt elegantiorē. Sed hoc pendet ab iis, quæ jam ad objectionem primam respondimus.

VI. OBJECT. Quicumque punit eos, qui quàm potuerunt optime egerunt, is injustus est.

Deus hoc facit.

Ergò, &c.

RESP. Negatur Minor hujus argumenti. Credimus enim, Deum semper præbere auxilia & gratias, quæ sufficerent iis, qui essent bonæ voluntatis, hoc est, qui gratias istas novo peccato non respuerent. Itaque non concedimus infantium sine baptismo, aut extra Ecclesiam, mortuorum damnationem, uti nec adultorum, qui egerint secundum concessa sibi

sibi a Deo lumina. Credimus autem, si quis acceptorum luminum ductum secutus fuerit, dubio procul majoribus, quibus indiget, præsidiis a Deo donandum, uti quondam *Hülsemannus* (c), celebris ac profundus Lipsiensis Theologus, alicubi observavit; & si homo talis reliquo vitæ suæ curriculo auxiliis hujusmodi destitutus fuisset, saltem in mortis articulo iis non privandum.

VII. OBJECT. Quicumque aliquibus duntaxat, nec omnibus, præsidia largitur, quæ faciunt illos re ipsa habere bonam voluntatem, & fidem finalem salutarem, is non habet satis bonitatis.

Deus hoc facit.

Ergo, &c.

RESP. Negatur Major hujus argumenti. Verum quidem est, Deum humani cordis resistentiam, quantumvis magnam, superare posse, idque etiam facere interdum, sive per gratiam internam, sive per externas circumstantias, quæ in animam multum possunt; non tamen id semper facit. Unde hoc discrimen, inquires, & quare bonitas ejus limitata adparet? Causa est, quia ordini non congruebat, agere semper extraordinariè, ac rerum nexum perturbare, uti suprâ monuimus in responsione ad objectionem primam. Rationes hujus nexus, vi cujus unus in circumstantiis favorabilioribus collocatur, quàm alius, in divinæ sapientiæ abyssu latent, & ab harmonia universali dependent. Optima Universi idea, infallibiliter a Deo eligenda, non aliter ferebat. Et hoc ipsum ab eventu judicatur; nam, cum Deus fecerit, melius fieri non poterat. Atque hæc agendi ratio tantum abest, ut divinæ bonitati repugnet, ut potius summa bonitas eum ad illam induxerit. Hæc obiectio, ejusque solutio, ex iis, quæ ad primam objectionem dicta sunt, elici poterant, sed e re visum est eam seorsim adtingere.

VIII. OBJECT. Quicumque infallibiliter optimum eligit, is non est liber.

Deus infallibiliter eligit optimum.

Ergo Deus non est liber.

RESP. Negatur Major hujus argumenti: immò potius hæc est vera perfectissima

(c) In *Breviario Theologico*, Cap. XV. §. XIII. p. 414. ed. 5ta Heilbronn. ait: „Ad communem illam gratiam, ex prædicatione vel lectione verbi divini consequendam, possunt alio communiore ductu Dei peccentem devenire singuli adulti, per discipulum sequentem: *Apud sese non solum verum Deum, quia manibus hominum molitur: Igitur alibi querendum esse, Actor. XVIII. 25, 27. c. VIII. §. II. III. Quam*

inquisitionem si neglexerint; præter originale peccatum, etiam hoc actuale & evitabile vitium infidelitatis Deus in iis repetit, quare eos præterit, seu non prædestinavit ad vitam, *Rom. I. 20, 21, 24. &c.* Infantes gentilium, qui consummationem hanc positivam per avaritiam exterere actum secundo non possunt, iudicio divino committimus, *1. Cor. IV. 12. Quid ad me, jure dicare de salute illorum, qui foris sunt, &*

perfectissimaque libertas, posse optimè uti libero suo arbitrio, & semper hanc potentiam exercere, nec inde, aut vi ulla externa, aut internis adfectibus, deflecti, quorum illa corporum, hi animorum, servitutem gi-gnunt. Nihil minus servile, quàm semper ad bonum duci, idque semper sponte sua, sine ulla coactione, sine dolore molestiæ ulla. Objicere verò, fore ergò, ut Deus rebus externis indigeat, merum est Sophisma. Deus res externas liberè creat, at, ubi finem sibi aliquem, scilicet exercendæ bonitatis suæ, proposuit, a sapientia sua jam determinatus est ad eligenda media, huic fini obtinendo aptissima. Hoc si *indigentiam* vocas, vocabulum illud accipis insolito sensu, qui illud ab omni imperfectione expurgat, uti ferè fit, dum de ira Dei absque adfectibus sermo est.

Seneca nonnunquam dixit, Deum semel tantum jussisse, sed semper parere, quia legibus, quas sibi præscribere voluit, obsequitur; *semel jussit, semper parat*. Sed rectius dixisset, Deum jubere semper, & ei semper obtemperari; dum enim vult, naturæ suæ propensionem semper sequitur, & reliqua omnia voluntati ejus semper obsequuntur. Cumque voluntas illa semper eadem sit, ipse non potest dici parere, nisi illi, quam alias habebat. Interim quamvis voluntas ejus semper inflexibilis sit, semperque feratur in optimum; malum tamen, & minus bonum, quod ipse respuit, non idcirco non est in se possibile; alioqui boni necessitas foret Geometrica (ut ita loquar) aut Metaphysica, penitusque absoluta; atque ita rerum contingentia pessum iret, nec ullus foret electioni locus. Verum hoc genus necessitatis, qua contrarii possibilitas non tollitur, non, nisi per analogiam, necessitas appellatur; ponitur autem reapse in natura, non vi solius rerum essentia, sed vi illius, quod extra & supra rerum essentias cadit, nimirum vi divinæ voluntatis. Necessitas hæc moralis appellatur, quia apud Sapientem necessarium & debitum æquivalent, & ubi semper effectum illa sortitur suum, uti fit in sapiente perfecto, hoc est, Deo, necessitas felix dici potest. Quo propius ad illam accedunt creaturæ, eo propius ad perfectam felicitatem accedunt. Nec verò necessitatis species hæc est, quam vitare conantur homines, quaque moralitas, præmia laudesque, destruantur. Nam, quod ab illa inducitur, non evenit, quidquid agas, aut quidquid velis, sed quia vis. Voluntas autem, cui bene eligere naturale est, majorem laudem meretur; & verò suam ipsa mercedem, videlicet supremam felicitatem, secum adfert.

Cumque hæc divinæ naturæ constitutio plenam sui possessori delectationem tribuat, hinc etiam optima est, maximeque optanda creaturis, quæ omnes a Deo pendent. Si Dei voluntas principium optimi, tanquam legem, non sequeretur, tunc vel in malum ferretur, quod esset pessimum, vel saltem ad bonum malumque indifferens quodammodo foret, & a casu duceretur: atqui voluntas, quæ a casu se semper abripi sineret, Universi

gubernationi non multò aptior foret, quàm fortuitus atomorum concursus, omni divinitate sublata. Et, quamvis Deus non, nisi quibusdam casibus, & quadantenùs, forti sese committeret, (uti faceret, si non semper tenderet ad optimum, & si minùs bonum majori bono, hoc est, malum bono præferre posset; quandoquidem id, quod majus bonum impedit, malum est) nihilominus eo ipso imperfectus foret æquè, ac id, quod eligit, nec fiduciam omnimodam mereretur. Quin tali casu temerè, ac sine ratione, ageret, & talis Universi administratio similis esset tesslerariis illis ludis, in quibus divisum imperium ratio sibi cum sorte vindicat. Ex his omnibus liquet, objectionem, quæ fit contra electionem optimi, notiones liberi ac necessarii pervertere, & optimum ipsum nobis tanquam malum repræsentare, quod malignum est, aut ridiculum.

CON-

CONSIDERATIONES
AD
OPUS HOBBSII
IN ANGLIA EVULGATUM,
DE
LIBERTATE, NECESSITATE,
ET CASU FORTUITO,

ARGUMENTUM.

§. 1. **H**istoria certaminis inter Hobbesium & Bramhallum, & occasio Libri Hobbesiani. §. 2. Ratio doctrinarum Hobbesianarum. §. 3. Ejus sententia de necessitate omnium rerum absoluta rejicienda. §. 4. Quando Hobbesius docet, nos habere adhuc aliquam potestatem in volitiones nostras, indirecta scilicet certitudinem eventuum, ipsamque adeo necessitatem, non impedire deliberationes, admonitiones, vituperia & laudes, penas & præmia, sed esse media ad actiones producendas vel omittendas; rem pro libera declarari; si facultas ejus nulla re externa impediatur, libertate generaliter sumta, quatenus ad substantias intelligentes & non intelligentes applicari potest, saniora & solidiora tradit. §. 5. Epitome Articulorum controversorum, ex Hobbesii Præfatione excerpta: Ex uno scilicet latere, 1. rectè contendunt, non esse in præsentii hominis potestate, sibi voluntatem, quam habere debeat, eligendi; 2. uerum præclare, casum nihil producere, h. e. sine causa vel ratione; sed 3. malè adferunt, omnes eventus habere causas suas necessarias, & 4. malè, voluntatem Dei imponere omnibus rebus necessitatem; §. 6. Ex altero latere, juxta Hobbesium, contendunt, 1. malè, hominem non solum esse liberum (absolute) ad eligendum, quidquid velit facere, sed insuper etiam ad eligendum, quidquid velit.

velit velle; 2. benè, si homo bonam actionem velit, concurrere Dei voluntatem cum voluntate ipsius, non secus; 3. malè, voluntatem posse eligere, num velit velle, nec ne; 4. malè, res evenire casu sine necessitate, 5. initium bene, finis malè se habet in his: Quamquam Deus praevideat eventum futurum, tamen ipsum eventum non esse necessarium, cum Deus res praevideat non ut futuras, & tanquam in suis causis, sed ut presentes. §. 7. De doctrina Arminiana, in Belgio & Anglia magnos motus causante. Cit. Archiep. Laud.; Nic. Crellius; Episcopi Iprensis adfecte. §. 8. De duobus Hobbesii fontibus argumentorum, Ratione & Auctoritate; & quidem de primo fonte, nim. Ratione; §. 9. De altero fonte, scil. Auctoritate, ubi adlegantur loca Scripturae S. pro Hobbesio militantiā, & causam nostrā voluntatis ad Deum referentiā. §. 10. Loca Scripturae S. quae illi videntur esse indifferentia, & dicere; hominem habere optionem agendi, si velit, aut non agendi, si noli; Loca Hobbesiana sententia contraria, quae dicunt, voluntatem hominis cum voluntate Dei non consonare. §. 11. Responsa, quae Hobbesius ad infringendam locorum contrarietatem vim adfert, dissolvuntur. §. 12. Ostenditur, Hobbesium perperam habuisse cultum pro signo potentiae ejus, qui colitur, cum hac sententia omni bonitate veraque iustitia Deum exuat; ex eoque Tyrannum effingat; neque eludi hoc telum, dicendo; bonitatem esse partem potentiae divinae, ita namque cum terminis abuti, & distinguenda confundere; sic & iustitiam Dei non cerni in potentia bona & mala conferendi, sed in voluntate ea secundum rationem distribuendi, hoc est, in bonitate cum sapientia conjuncta; iustitiam non pendere a legibus superiorum arbitrariis, sed ab aeternis sapientiae & bonitatis regulis cum in Deo, tum in hominibus, &c.

1. **C**um Quaestio de Necessitate & Libertate juxta cum iis quaestionibus, quae inde dependent, aliàs celebrem inter Hobbesium & Joannem Bramhallum, Episcopum Deriensem, agitata esset vulgatis ab utraque parte Libris; operæ pretium judicavi, exhibere illius cognitionem distinctam (quamvis jam non una vice ejus a me injecta fuerit mentio) eoque magis, quod hæc scripta Hobbesii Anglico duntaxat stylo exarata proflent hactenus, hujusque Auctoris cogitata plerumque aliquid boni adferant & ingeniosi. Episcopus Deriensis & Hobbesius, cum apud Marchionem, post Ducem de Newcastle, Anno MDCXLVI. Parisiis convenissent, de hoc argumento inter se decertare coeperunt. Disputatio satis moderatè continuabatur, sed, cum Episcopus, missa paullo post ad Ducem de Newcastle commentatione aliqua, in votis haberet, ut Hobbesius ad respondendum permoveretur, dedit etiam is responsum, cum hac quidem cautione, ne illud luci exponeretur publicæ, quod homines indocti & malè morati facillè ad abusum trahere possent doctrinas, suis similes, quantumvis veras. Accidit interim, ut Hobbesius ipse responsum cum amico quodam

quodam Gallo communicaret, ejusque gratia permetteret a juvene quodam Anglo in Gallicum idioma transfundi. Servabat hic Anglus exemplum autographi Anglici, &, imprudente Auctore, postea in Anglia typis committebat. Coactus ita est Episcopus ad responsum, & Hobbesius ad iteratam exceptionem, omnesque has commentationes uno volumini plagarum 348. includere, Londini in 4. Anno MDCLVI. impresso, sub indice: *Quaestiones de Libertate, Necessitate, & Casu, illustratae, & agitatae inter Doctorem Bramhallum, Episcopum Deriensem, & Thomam Hobbesium, Malmesburiensem*. Altera prostat editio Anni MDCLXXXIV. in Opere, inscripto *Hobbs's Tripas*, in quo reperitur illius Liber de Natura humana, Tractatus de Corpore Politico, & de Libertate ac Necessitate, sed & responso Episcopi, & iterata exceptio Auctoris, in illa frustra quaeretur. Hobbesius tractat hanc materiam solitè ingenii & judicii praestantiā: sed incommodum est, utramque partem minutis cavillationibus plurimum indulgere, uti fieri solet inter ludendum se inflammantibus. Episcopus multa cum vehementia loquitur, animoque quadantenus elato. Hobbesius contrā, non minore utens parsimonia, nimis fertur in contemptum Theologiae, terminorumque Scholasticorum, quibus adhærentem viderat Episcopum.

2. Fatendum est, in Hobbesii opinionibus aliquid inesse, quod absurdum & defendi nescium. Contendit, doctrinas, divinitatem spectantes, penitus a determinatione ejus pendere, qui summā in civitate praeditus est potestate, Deumque non magis bonarum, quam malarum, actionum in creaturis causam esse (a). Vult, omnia, quae Deus facit, esse justa, quia nullum habet superiorem, qui eum punire & cogere possit. Interim quandoque loquitur, quasi ea, quae de Deo dicuntur, essent tantum verba officiosa, hoc est, expressiones ad ipsum quidem honorandum, non verò cognoscendum, accommodatae. Quin & testatur, videri sibi poenas malorum interitu eorum cessare debere, quae ferè opinio Socinianorum

Tom. I.

G g g est,

(a) Cel. Prof. Groninganus, Nicol. Engelhardus, in *Feris suis Aetivis Groninganis Anni 1733. Tom. I. sect. I. ad locum hunc (not. 1.)* adnotat sequentia. „Memini, ait, me apud Theologos quosdam inter nostros non incelebres talia meditationum potentia legisse, licet ex alio principio, quam Hobbesiano, originem traxerint, in hunc scil. labyrinthum incidunt, qui vires causarum secundarum veras negantes, Deum ubique quasi ex machina advocant, his quippe conveniunt illa verba, actionem aliquam posse esse malam creaturarum respectu, sed bonam, si Deum ip-

sum auctorem respicias, colunt illi Deum, quem imitari neias esse ducunt, sapienti sat, p. 207. sqq. Quos sub verbis admodum obscuris atque ambiguis innuat Vir eruditus, penes alios sit judicium. Argumentum autem de concursu Dei ad actiones satis distinctè traditum in Theodicaa, & amplius traditur in *Causa Dei*. Cæterum rursus ad Hobbesii scripta laudamus & commendamus Ricardi Cumberlandi Disquisitionem Philosophicam de Legibus Naturae, absurda Hobbesiana solidissime destruentem; conf. hic eund. in *Confessariis*, §. XVIII.

est, sed ipse tamen adhuc longius progredi videtur. Philosophia illius, dum sustinet, sola corpora esse substantias, parum cum providentia Dei, & animæ immortalitate, conspirat. In aliis quidem argumentis rationi valdè consentanea docet. Egregiè ostendit, nihil casu fieri, vel potius casum nihil significare aliud, quàm causarum, effectum producentium, ignorantiam, & ad quemlibet effectum requiri omnium conditionum sufficientium, eventu anteriorum, concursum; undè patet, ne earum quidem unicam abesse posse, si eventus debeat sequi, propterea quòd conditiones sunt; nec eventum non posse sequi, si omnes illæ junctim præsto sint, quia sunt conditiones sufficientes. Hoc idem eò recidit, quòd toties inculcavi, omnia fieri per rationes determinantes, quarum notitia, si eà gauderemus, simul nobis exhiberet, cur res facta sit, & cur non alio modo facta fuerit.

3. Verùm Auctoris hujus ingenium, ad paradoxa pronum, & cupidine aliis contradicendi abreptum, impulit eum quoque, ut exindè necceret consequentias & expressiones præcipitatas & odiosas, quasi cuncta fierent per absolutam necessitatem. Contrà verò Episcopus Deriensis præclare notavit in sua Responsione ad Articulum XXXV. (pag. 327.) nihil indè sequi, nisi necessitatem hypotheticam, qualem nos omninò tribuimus eventibus intuitu præscientiæ divinæ, contendente interim *Hobbesio*, vel solam Dei præscientiam sufficere ad stabiliendam necessitatem eventuum absolutam; qua in sententia aliàs hæsit *Wiclefius*, immo & *Lutherus*, dum *de servo arbitrio* scripsit, saltem verba eorum ita sonabant (b). Verùm nostro tempore satis constat, hanc necessitatis speciem, quæ hypothetica adpellatur, quæque a præscientia, aliisve rationibus anterioribus,

(b) Satis superque de hoc puncto disputatum est in *Tentaminib. Theod.* Addit tamen laud. *Engelhardus*, (not. 3.) Etiam si ita loquuti fuerint Reformatores, alique Doctores ante Reformationem, qui Theologiæ Scholasticæ & erroribus Pontificiorum sese opposuerunt, non tamen impia *Hobbesii* sententia ipsi est adfingenda; firmiter tenebant inter finem & media interpositum a Deo talem esse nexum, ut non eveniat homini aliquid inevitabili necessitate, quidquid demum ipse faciat, cuiuslibet officium suum faciendum esse inculcabant, reliqua verò Deo committenda, agnoscebant interea, vi divini decreti & præscientiæ ab æterno certum esse, an homo officio suo functurus sit satis, nec ne, in quo adferto nihil omninò est, quod

culpari merito possit, scil. cum terminis absolutæ necessitatis non illam jungebant notionem, quam postea *Hobbesius*, aut *Spinosa* junxerunt; aliud insigne exemplum, quod ostendit, quàm injuri essemus contra Majores nostros; si verbis ipsorum significatum apud recentiores quosdam receptum adfingere vellemus, nobis præbet terminus *Contingentis*, disputabant cum Scholasticis, num dentur circa rerum eventus verè contingentia? quæstionemque strenuè negabant, non quòd veram rerum creaturarum contingentiam eo sensu negarent, quo *Spinosa* & *Hobbesius* id faciunt, sed quòd casum purum simpliciter rejicerent, vide *Annotationem ad Metaphysicam nostram* § 337. si ad superos redirent viri illi nunquam satis laudandi, quàm maxime proba-

bus, provenit, nihil habere, quod incutere timorem debeat, quod longè aliter comparatum foret, si res in se necessaria esset, & ita, ut oppositum implicaret contradictionem. Neque commodius fert *Hobbesius* necessitatem moralem, quia reapse omnia fiunt per causas physicas. Verùm enim verò jure meritoque observatur ingens discrimen, quod intercedit inter necessitatem, qua sapiens ad bonam actionem obligatur, quæ moralis dicitur, quæque in Deo etiam locum reperit, & inter hanc necessitatem brutam, per quam *Epicurus*, *Sirato*, *Spinosa*, fortè & *Hobbesius*, existimarunt, existere res sine intelligentia & electione, adeoque sine Deo, cujus profectò, ipsorum sententia, nullatenus indigemus, cum juxta hanc necessitatem omnia existerent per propriam suam essentiam tam necessariò, quàm necessarium esset, duo & tria facere quinque. Atque hæc necessitas absoluta est, quia omne id, quod secum vehit, evenire debet, quidquid facias: cum contra id, quod per necessitatem hypotheticam fit, vi suppositionis eveniat, quia nimirum hoc illudve prævisum aut decretum, vel antecederet factum fuit; necessitasque moralis obligationem rationis includat, quæ in sapiente nunquam suo effectu destituitur. Hæc necessitatis species felix & optanda est, quando quis rationibus probis permovetur ad agendum, uti agit; sed necessitas cæca & absoluta pietatem & disciplinam moralem everteret.

4. Majore soliditate se commendat disputatio *Hobbesii*, quando concedit, actiones nostras esse in potestate nostra, ita ut faciamus id, quod volumus, si facultatem habeamus, nec quidquam impediatur; interim tamen sustinet, volitiones nostras non ita in nostra potestate esse, ut absque aliqua difficultate, & pro beneplacito nostro, dare nobis inclinationes possumus, & voluntates, quas habere lubuerit. Episcopus non satis adtentum tenuisse animum videtur ad hanc cogitationem, quam ne ipse quidem *Hobbesius* satis evoluit. Verum quidem est, nos habere aliquam adhuc potestatem in volitiones nostras, sed eam quidem ratione obliqua, non absolute & indifferenter. Explicavimus rem variis in locis hujus operis (c). Denique ostendit *Hobbesius* cum aliis, certitudinem eventuum, ipsamque adeo necessitatem, si quæ daretur in modo, quo actiones nostræ a causis dependent, impedimento nobis non futuram, quo minùs adhiberemus deliberationes, exhortationes, vituperia & laudes, poenas & præmia; quandoquidem illa profunt, & permovent homines ad actiones vel producendas, vel omittendas. Quod si itaque actiones humanæ essent necessariae, per hæc certè media id ipsum forent. Sed explorata res est, dum hæc actiones non sunt absolute necessariae, & quodcumque fecerit quispiam, me-

G g g 2 dia

probarent posterorum suorum studium; quendi, ut Atheismum eò felicius debellare possint. "p. 221. sqq.

(c) Conf. Theod. §§ 326. 327. &c.

dia ista prodesse tantum, ut actiones fiant determinatae & certae, uti revera sunt; cum earum natura demonstret, ipsas necessitatis absolutae incapaces esse. Satis probatam insuper notionem exhibet *libertatis*, in quantum ea accipitur sensu generali, ad substantias intelligentes & non intelligentes applicabili; dicendo, rem pro libera declarari, si facultas ejus nullam re externam praepediat. Sic aqua, aggere cohibita, effundendi se quidem facultatem habet, at libertatem non habet: cum contra ea ipsa facultate non polleat se supra aggerem elevandi, quamquam in hoc casu ejus excursionem nihil impediret; nec re quadam externam prohibeatur, quo minus ad tantam altitudinem ascendant: verum, ut hoc fieret, ab altiore loco profluere deberet, vel aliarum aquarum accessione incrementum accipere. Ita captivus libertate, aegrotus vero progrediendi virtute, destituitur.

5. Invenitur in Praefatione *Hobbesii* momentorum controversarum epitome; ea hic adferam, addito brevi judicio. EX UNO LATERE (ait) *contendunt, non esse in praesenti hominis potestate, sibi voluntatem, quam habere debeat, eligendi.* Haec BENE dicuntur, praesertim intuitu voluntatis praesentis: homines objectam voluntate, non vero voluntates suas praesentes, eligunt. Proficiscuntur illae a rationibus & dispositionibus. Interim tamen verum manet, quaeri sibi novas rationes posse, & successu temporis etiam novas sibi dispositiones dari; atque hac via tandem procurari sibi voluntas potest, quam quis non habebat, quamque e vestigio sibi imperare non valebat. Res (ut comparatione ipsius *Hobbesii* utar) se habet perinde atque fames, vel sitis: nunc quidem penes me non stat esurire, aut non esurire, sed stat tamen penes me edere; aut non edere. Interim, quod ad tempus futurum, a mea pendet voluntate esurire; aut famem hac aut illam diei horam prohibere, si nimirum cibos antea capeffivero. Hac igitur via pravæ sapius voluntates vitantur: &, quamquam *Hobbesius* in iterata sua responsione dicat, n. 14. pag. 138. leges solere pronunciare, debes hoc facere, aut debes hoc illudve omittere, nunquam verò, debes hoc velle, aut debes hoc non velle; manifestum tamen est, falli ipsum intuitu Legis divinae, dicentis, *Non concupisces*: licet hæc quidem interdictio primos motus non respiciat, qui sunt involuntarii. *Concedunt 2. casum* (Anglicè *chance*) *nihil producere.* Hoc est, sine causa vel ratione; perquam BENE, consensio, si sermo est de casu reali. Fortuna namque & casus tantum sunt adparentiae, vel ab ignorantia causarum, vel abstractione inde facta, pullulantes. 3. *Omnes eventus habere causas suas necessarias.* MALE: habent illi causas suas determinantes, quibus eorum ratio reddi potest; sed hæc non sunt causae necessariae. Oppositum fieri posset, nec implicaret contradictionem. 4. *Voluntatem Dei facere necessitatem omnium verum.* MALE: Voluntas Dei nihil, nisi res contingentes, producit, quæ potuissent se habere aliter, cum tempus, spa-

spatium, & materia, ad omne genus figurarum ac motuum sint indifferentia.

6. EX ALTERO LATERE (juxta *Hobbesium*) contendunt. 1. *hominem non solum esse liberum* (absolutè) *ad eligendum, quicquid velit facere, sed insuper etiam ad eligendum, quicquid velit velle.* Hæc MALE dicuntur; nemo est dominus absolutus suæ voluntatis, ut sine aliquo medio, & adhibita ad id industria, eam derepente mutare possit. 2. *Homo si bonam actionem velit, Dei voluntatem cum ipsius voluntate concurrere, sine secus, non.* BENE hæc docentur, ubi sensus est, Deum actiones malas non velle, quamvis eas velit permittere, ne quid eveniat, quod sit iis ipsis peccatis deterius. 3. *Voluntatem posse eligere, num velit velle, nec ne.* MALE, intuitu volitionis praesentis (d). 4. *Res evenire sine necessitate, casu.* MALE; quod evenit sine necessitate, non ideo evenit casu, hoc est, sine causis & rationibus. 5. *Quamquam DEUS praevideat, eventum futurum, tamen id, quod evenit, non esse necessarium, cum Deus res praevideat, non ut futuras, & tanquam in suis causis, sed ut praesentes.* Initium horum verborum BENE, finis MALE se habet. Merito admittitur necessitas consequentiae, at sine ratione gressus promovetur ad quaestionem, quo pacto futurum Deo sit praesens: nihil enim obstat necessitas consequentiae, quo minus eventus, seu consequens, in se sit contingens.

7. Persuadet sibi Auctor noster, doctrinam, ab *Arminio* resuscitatam, cum ea in Anglia faventes offendisset Archiepiscopum *Laudium* (e) & Aulam, promotionesque insuper Ecclesiasticae alicujus momenti non, nisi iis, collatae fuissent, qui ab his partibus stabant, aniam inter alia praebuisse turbis, quibus factum, ut ipse & Episcopus, exules, Lutetiae Parisiorum apud Marchionem de *Newcastle* se invicem convenissent, mutuumque certamen iniissent. Nolo ego omnes probare actiones Archiepiscopi *Laudii*, qui merita habuit, nec fortasse bonam voluntate caruit, sed qui plus, quam satis erat, Presbyterianos urfisse videtur. Interim dici potest, turbas, tam in Belgio, quam in Magna Britannia, ex parte suam debere originem nimis magnæ Rigidorum intolerantiae: quin & adferi potest, defensores decreti absoluti non minorem certè rigorem exercuisse, quam alios, cum in Hollandia adversarios suos auctoritate Principis *Mauritii* oppressissent, G g g 3. tur-

(d) Conf. Theod. §. 51.

(e) *Wilhelmus Laud*, Archiep. Cant. A. 1513. d. 7. Oct. natus, & A. 1645. d. 10. Jan. capite truncatus, cum à Presbyterianis adularetur, ipsum religionem Papist. introducere voluisse: v. B. *Andr. Caroli* Memorabilia Eccles. criminationes & innocentiam viri prolixè docentia, ad A.

1644. L. V. p. 1062. & ad A. 1697. L. X. p. 773. sq. & quæ citat, *Acta Erud.* ad A. 1696. p. 139. 142. seq. & *Epistola ipsius Laudii*, durantibus intestinis motibus, ad Pastores & Professores Helveticos exarata A. 1639. m. April. quæ exstat in *Er. virorum Epp. Eccles. & Theol.* suprâ cit. p. 749.

turbasque, Regi *Carolo I.* funestas, in Anglia aluissent. Enimverò hæc vitia sunt hominum, non doctrinarum: nec adversarii majore in eos æquitate utuntur, quemadmodum severitas, in Saxonia adversus *Nicolaum Crellium* (f) exercita, Jesuitarumque agendi ratio adversus Episcopi Iprensis adleclas (g), testantur.

8. *Hobbes*

(f) Cel. *Engelhardus* l. cit. (not. 7.) Non ingratarum fore Lectoribus spero, si, quæ *Nicolaum Crellium* respiciunt, paucis expediam. Erat Nic. *Crellius*, J. U. D. & *Christiani I.* Electoris Saxonie Cancellarius, Vir omnino doctissimus, in odium incurrit Lutherorum, quod *Calvini* placitis addictus esset, neque proinde per *Formulam Concordiæ* constringi sese patere, hincque factum est, ut post obitum *Christiani I.* 17. Novembr. A. 1591. in carcerem conjectus, integroque decennio inibi detentus, 9. Octobr. 1601. capite fuerit truncatus. Capita adscussionum erant, 1. Quodd contra fidem, Electori datam, negotiis Religionis sese immiscuerit. 2. Quodd lites inter Electorem & Nobiles Saxonie seminaverit juris venandi respectu. 3. Quodd cum Rege Gallie, insciis reliquis Electoris Consiliariis, consilia iniverit Imperio Romano Germanico inimica. Accedebat, quodd Ministros Lutheranos acerbis tractasse dictus fuerit. Tantum erat odium erga hunc virum, ut sequenti epitaphio dignus fuerit habitus: *A Deo, pro Justitia, Christianus II. D. 6. Dux & Elector Saxonie, supplicio de hoste pacis, & quietis publice turbatore, secundum Leges sumpto, Patre Patriæ & Casare justè vindicante, in pæne memoriam, audaciæ terrorem, atque sceleratis in exemplum. Rom. XIII. Die Obrigkeit trägt das Schwert nicht unsonst. Time Deum, Honora Casarem, p. 237. Laud. Andr. Carolus ad A. 1601. L. I. pag. 26. Nic. Crellius, &c. quodd, insigni ulus perfidia, molitus talia fuerat, quæ visa sunt Electoribus intolerabilia, & religioni fraudem fecerat, Dreſcæ ultimo supplicio adfectus est, postquam actio decennium durasset, sæpius visa & revisa in aula Casarea. V. sermonem funebre. a Nicol. Blumio habitum, typis excusum Tubingæ, ubi*

pag. 64. memoratur, *Siberum*, Scholæ Grimmeris Rectorem, *Crellio*, cum ejus adhuc discipulus esset, prædixisse, Tu eris aliquando pestis Patriæ! Conf. *Spem. syllog. geneal.* 133. *Hutt. Conc.* 1258. "

(g) *Engelhardus* l. c. (not. 8.) „Opus esse haud videtur, ut, quæ *Cornelium Jansenium* & *Jansenistas* ab una parte, ab altera verò parte *Jesuitas* respiciunt, hic doceam, cum ea res tam nota sit, quam quæ notissima: Unicum moneo, post obitum *Jansenii* occasionem præcipue controversiæ adeò celebri dedisse hujus Episcopi librum, *Augustinum* dictum, quem ante obitum suum in manus deposuit *Jansenius* celebris *Liberti Fromondi*, qui cum hunc Librum, præfixa Biographia Auctoris, in lucem emisisset, urgentibus *Jesuitis*, quinque in eo præcipue articuli fundamentales condemnati, & in hæresium numerum relati sunt ab *Urbano VIII. A. 1641.* deinde ab *Innocentio X. A. 1653.* tandem ab *Alexandro VIII. A. 1657.*

Propositiones damnatæ hæ sunt: *Prima:* Quorundam Dei præceptorum observatio hominibus justè volentibus & conantibus impossibilis est. *Secunda:* Interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nunquam resistitur. *Tertia:* Ad merendum & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit Libertas a coactione. *Quarta:* Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei, & in hoc erant hæretici, quodd vellent eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas obistere vel obtemperare. *Quinta:* Semipelagianum est, dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fuisse, " p. 238.

8. *Hobbesius* adnotat post *Aristotelem*, duos esse fontes argumentorum: Rationem & Auctoritatem. Quod ad Rationem, ait, se admittere rationes, ab adtributis DEI petitas, quas argumentativas adpellat, quarum notiones concipi possunt; at contendit insimul, dari alias, quæ nullatenus concipiuntur, quæque locutiones tantum sunt, quibus Deum honorari nobis persuademus. Verum haud intelligo, quo pacto Deum honorare queamus locutionibus nihil significantibus. Forſan *Hobbesio*, uti *Spinoſæ*, Sapientia, Bonitas, Justitia, tantum sunt fictiones intuitu Dei & Universi; cum causâ primitiva, juxta eorum mentem, agat ex necessitate suæ potentie, non verò ex electione suæ sapientie; cujus quidem sententiæ falsitatem satis superque monstravi. Videtur *Hobbesius* se satis explicare noluisse, veritus, ne alios offenderet, in quo quidem laudem meretur. Hanc quoque ob rationem, uti ipse fatetur, noluit emanare in publicum, quod Parisiis inter ipsum & Episcopum gestum fuit. Adit incongruè dici, fieri aliquam actionem, quam Deus fieri nolit, cum revera hoc idem sit, ac si dixeris, Deum potentiâ carere. Sed & pergit insimul, non minùs incongruè dici contrarium, & statui, ipsum velle malum, cum hoc illius venerationi detrahat, ipsumque proſcindere videatur tanquam eum, qui non satis habeat bonitatis. Existimat itaque, dicere in his argumentis veritatem haud convenire, neque id sine ratione pronunciaret, si veritas in paradoxis istis opinionibus, ab ipso prolatis, cerneretur; videtur enim, ni fallor, juxta mentem hujus Auctoris, Deum carere bonitate, vel potiùs, id, quod Dei nomine insignit, nihil esse, nisi cæcam collectarum rerum materialium naturam, agentem juxta leges mathematicas, necessitate quadam absoluta, quemadmodum atomis usu venit in systemate *Epicuri*. Quodd si Deus ita moratus esset, uti quandoque sunt Magnates in hac terra, inconsultum foret omnes pandere veritates, ad ipsum pertinentes: sed Deus homini non assimilatur, cujus consilia & actiones sæpiùs occultari debent; ex adverso potiùs licitum est, & rationi conforme, consilia actionesque DEI ebuccinare, cum semper sint pulchræ & laudabiles. Itaque veritates, ad divinitatem pertinentes, sine damno semper panduntur; saltem quoad offensionis metum, & putem a nobis esse explicatum viâ Rationi consentaneâ, nec a pietate abludente, quo pacto concipere quis debeat, voluntatem Dei habere suum effectum, & concurrere ad peccatum, salvâ suâ & sapientiâ & bonitate.

9. Quod auctoritates concernit, ex sacris Pandedictis depromtas, *Hobbesius* eas in tria genera dispescit; aliæ, inquit, a meis stant partibus, aliæ sunt neutrarum partium, aliæ denique a partibus adversarii mei stare videntur. Loca, quæ pro sua militare sententia autumat, causam nostræ voluntatis ad Deum referunt. Verbi gratia Gen. XLV. 5. ubi *Josephus* adloquitur fratres suos, *Nolite adfligi & aegritudine confici, quodd me vendidistis huc abducendum, Deus namque præmisit me vobis, ad conservandam viam vestram: & vers. 8. Non vos me deduxistis in hunc locum, sed Deus.*

Deus. Et Deus dicit Exod. VII. 3. Indurabo cor Pharaonis. Et Moses ait Deuter. II. 30. At Sihon, Hesbonitarum Rex, interdixit nobis transitu per terram suam. Nam Dominus, Deus tuus, induravit animum ipsius, & obfirmavit cor ipsius, ut eum in manus tuas traderet. Et Davides fatetur de Simeis, 2. Sam. XVI. 10. Sinite execrari, nam Dominus ei dixit, execrare in caput Davidis, & quisnam ei dicet, quare hoc fecisti? Et 1. Reg. XII. 15. Rex (Roboam) non audivit populum, ita namque direxerat Dominus. Joh. XII. 16. Illius est & is, qui aberrat, & is, qui aberrare facit: v. 17. Sensum aufert Judicibus: v. 24. Animum aufert populorum ducibus, eosque errare facit in desertis. v. 25. Reddit eos titubantes, uti homines ebrios. De Assyriorum Rege dicit Deus, Esai. X. 6. Mittam eum contra populum, ut magnam exerceat expilationem, eumque proterat, tanquam lutum in plateis. Et Jeremias ait, Jerem. X. 23. Novi, Domine, viam hominis non ab ipso pendere, nec in potestate ejus esse, qui ambulet, gressusque suos dirigat. Et Deus dicit, Ezech. III. 20. Si justus a justitia sua desectus, perpetretque iniquitatem, scrupulum ipsi objiciam, ut moriatur. Et optimus Servator ait, Joann. VI. 44. Nemo potest venire ad me, nisi quem Pater, qui misit me, trahat. Et S. Petrus Act. II. 23. Jesum, consilio definito & providentiâ Dei traditum, comprehendistis. Et Act. IV. 27. 28. Herodes & Pontius Pilatus, cum Gentibus & populo Israel, congregaverunt se, ad faciendum omnia, quæ manus tua, & consilium tuum, antea determinaverant debere fieri. Et S. Paulus, Rom. IX. 16. Non igitur est volentis, nec currentis, sed Dei miserescitis. Et v. 18. Miseretur itaque, cujus vult, & indurat, quem vult. v. 19. Sed dices mihi, cur de nobis tandem queritur? quis est, qui ipsius voluntati resistere queat? v. 20. Quin immo, quis es, ô homo, qui cum Deo litigare audeas? Num res formata dicit auctori suo, cur me ita fecisti? Et 1. Cor. IV. 7. Quis est, qui te alteri prætulerit, & quid habes, quod non acceperis? Et 1. Cor. XII. 6. Diversæ sunt operationes, sed unus idemque est Deus, qui operatur omnia in omnibus. Et Ephes. II. 10. Nos ipsius opus sumus, creati in Jesu Christo ad bona opera, quæ Deus preparavit, ut in iis ambulemus. Et Philipp. II. 13. Deus est, qui in vobis producit & velle & perficere juxta beneplacitum suum. Adjungit his locis possumus cuncta ea, quæ Deum faciunt auctorem omnis gratiæ, omniumque bonarum inclinationum, uti & cuncta ea, quæ nos pronunciant quasi mortuos in peccato.

10. Ecce tibi nunc loca, quæ a nullis stare partibus *Hobbesius* existimat. Ea sunt, in quibus Scriptura sacra dicit, hominem habere optionem agendi, si velit, aut non agendi, si nolit. Exempli gratiâ, Deut. XXX. 19. Testes hodie, Cælum & Terram, contra vos provo, quod vobis proposuerim vitam & mortem: elige igitur vitam, ut vivas, tu & posteritas tua. Et Jos. XXIV. 15. Elige hodie, cuinam servire velitis. Et Deus ait Prophetæ Gad, 2. Sam. XXIV. 12. Vade, dic Davidi: ita dixit Dominus: tria contra te adfero. Elige unum ex tribus, quod tibi faciam, & Jesai. VII. 16. Usque

Usque dum puer didicerit malum rejicere, & bonum eligere. Denique loca, quæ *Hobbesius* fatetur videri sententiæ suæ contraria, sunt omnia ea, in quibus animadvertitur, voluntatem hominis cum voluntate Dei non conionare, veluti Jesai. V. 4. Quid amplius cum vinea mea faciendum restat, quod non fecerim? cur igitur speravi, ipsam uvas prolaturam, & protulit racemos agrestes? Et Jerem. XIX. Edificaverunt Bahali excelsa, ad infantes suos igni tradendos in holocausta Bahali, quod non præcepi, de quo non locutus sum, & quod nunquam cogitavi. Et Hoseæ XIII. 9. O Israel, tua destructio a te ipso provenit, sed auxilium tuum in me residet. Et 1. Tim. II. 4. Deus vult omnes homines salvari, & ad veritatis cognitionem pervenire. Fatetur, se multò plura adhuc loca alia adferre potuisse, uti ea, quæ indicant, Deum non velle iniquitatem, velle salutem peccatoris, & generatim omnia ea, quæ declarant, Deum præcipere bonum, & vetare malum.

11. Ad hæc loca respondet, Deum non semper velle id, quod præcipiat, veluti dum *Abrahamo* præcepit sacrificare suum filium; voluntatemque ipsius revelatam non semper esse ipsius voluntatem plenam aut decretum, uti dum *Jonæ* revelavit, fore, ut Ninive pereat intra quadraginta dies. Addit etiam, si dicatur, velle Deum salutem omnium, hoc tantummodò significare, præcipere Deum, ut omnes faciant ea, quæ ad salutem requiruntur: cumque Scriptura dicat, Deum averfari peccatum, id significare, ipsum velle peccatum punire. Cætera verò refert *Hobbesius* ad modos loquendi humanos. Verum enim verò respondebitur ipsi, indignum Deo esse, revelatam ipsius voluntatem opponere ejusdem voluntati veræ: monitum, quod per *Jonam* Ninivitis dedit, fuisse potius interminationem quandam, quam prædictionem, subintellecta impenitentia conditione, quo etiam sensu Ninivite id acceperint. Dicitur etiam, Deum quidem, sacrificium filii *Abrahamo* imperantem, obsequium illius voluisse, minimè verò actionem ipsam, quam impedivit, obvento ejus obsequio, quia actio in se ipsa omnem volendi propensionem exclusit. Aliter verò sentiendum de actionibus, quas indicat reapse velle, quæque reverà sunt dignæ, quæ suæ voluntatis objectum constituentur. Hujusmodi est pietas, charitas, & omnis actio virtuti conformis, a Deo præcepta; hujusmodi est omisso peccati, quod a divina perfectione multò est alienissimum. Longè igitur satius est, explicare voluntatem Dei ratione, quam secuti sumus in hoc Opere: ita dicemus, Deum, virtute summæ suæ bonitatis, in antecessum seriam habere inclinationem producendi, aut productum videndi & faciendi omne bonum, omnemque actionem laudabilem; impediendi item, aut impeditum videndi & faciendi omne malum, omnemque pravam actionem; sed hac ipsa bonitate, sapientiæ infinitæ junctâ, omniumque etiam inclinationum prævariarum & particularium versus quodlibet bonum, & cujuslibet mali prohibitionem,

concurſu, determinari ad producendam ideam omnium poſſibilium optimam; in quo voluntas ipſius finalis & decretoria conſpicitur; cumque hæc optimi idea ita ſit comparata, ut bonum inibi obvium, ad inſtar lucis, debeat intendi atque elevari opacitate alicujus mali, bono ipſo ſine comparatione inferioris, Deum excludere hoc malum non potuiſſe, neque introducere quædam bona, ab idea illa excluſa, niſi vim facere ſummæ ſuæ perfectioni voluiſſet; hancque ob cauſam dicendum, ipſum permiſiſſe peccatum alienum, quia aliàs ipſe actionem, quovis creaturarum peccato pejorem, commiſiſſet.

12. Video certè, Episcopum Derienſem iteratæ Reſponſionis ſuæ Articulo XV. (p. 153.) non ſine ratione monere, ſententiam adverſariorum pietati officere, propterea quòd omnia ad ſolam Dei potentiam reſerunt, *Hobbeſiumque* perperam habuiſſe honorem, ſeu cultum, pro ſigno potentia illius, quem honoramus, cum & poſſit & debeat inſuper agnoſci & honorari ſapientia, bonitas, juſtitia, aliæque perfectiones. *Magnos facile laudamus, bonos libenter*; hanc opinionem, quæ omni bonitate, omnique verà juſtitia Deum exuit, quæ eum tanquam Tyrannum repræſentat, poteſtate abſolutà utentem, ab omni jure, omnique æquitate, independentem, innumeraſque condentem creaturas ad æternas miſerias, eo tantum ſine, ut potentiam ſuam manifeſtare poſſit; hanc, inquam, opinionem malitiæ hominum quàm maximè velificari, eaque receptà, non alio opus eſſe in mundo diabolo, ad homines mutuà ſimultate inter ſe & cum Deo collidendos, quemadmodum a ſerpente factum, dum *Eva* perſuaſit, Deum, fructum arboris prohibendo, illius bonum nequaquam intendiſſe. Evitare conatur hunc ictum *Hobbeſius* in iterata ſua Exceptione, (p. 160.) ubi dicit, bonitatem eſſe partem potentia divina, hoc eſt, eſſe potentiam ſe reddendi amabilem. Hoc verò eſt abuti vocabulis ope alicujus receptaculi, & confundere id, quod diſtinguendum; & fanè, ſi Deus bonum creaturarum intelligentium non intendiſſet, ſi nulla alia juſtitia principia habet, quàm ſolam ſuam potentiam, quæ eum ad producendum permovet vel modo arbitrario, quidquid caſus ipſi repræſentat, vel neceſſariò, quidquid fieri poteſt, ita ut nulla adſit electio in boni ratione fundata, qui reddere ſeſe amabilem poteſt? Siſtunt igitur hæc doctrinam vel potentia cæcæ, vel poteſtatis arbitrarie, qua pietas peſſum it: altera namque tollit principium intelligens, ſeu providentiam divinam, altera verò Deo adtribuit actionem, malo principio convenientes. Juſtitia in Deo, ait *Hobbeſius* (p. 161.) nihil aliud eſt, quàm potentia, qua fulget, quamque exercet, bona & mala diſtribuendo. Miror quàm maximè hanc definitionem, ea non cernitur in potentia, bona & mala diſtribuendi, ſed in voluntate, ea ſecundum rationem diſtribuendi, hoc eſt, in bonitate, ſapientiam ducem habente, quæ propriè conſtituit juſtitiam Dei. Verum, ingerit, juſtitia in Deo talis non eſt, qualis in homine, qui.

qui juſtus tantum eſt per obſervationem legum, a ſuperiore ſuo laturum. Fallitur iterum in hoc *Hobbeſius* æquè ac *Pufendorſius*, cum ſecutus; *juſtitia* minimè pendet a legibus ſuperiorum arbitrariis, ſed ab æternis ſapientia & bonitatis regulis cum in Deo, tum in hominibus (h). Eodem loco contendit *Hobbeſius*, ſapientiam, quæ Deo tribuitur, non conſiſtere in diſcuſſione logica relationis mediorum atque finium, ſed in adtributo quodam incomprehenſibili, naturæ cuidam incomprehenſibili, ad honorandam illam, collato. Videtur velle dicere, eſſe aliquid nescio quid, adtributum alicui nescio quid, immò eſſe qualitatem aliquam chimæricam, ſubſtantia chimæricæ tributam, ad terrendos & detinendos populos cultu, quem ei offerunt. Etenim reverà *Hobbeſius* vix, ac ne vix quidem, H h h 2 aliam,

(h) *Engelhard*. l. c. (not. 10.) Nul- lum omninò dogma monſtroſius eſt illo, quo, negatà intrinſecà actionum moralitate, earum honeſtas & turpitudinem ex inſtituto ſive a voluntate Legislatoris deducitur. Error ſine dubio ex eo ortum traxit inter recentiores, (de Veteribus enim quibuſdam Genilibus Philoſophis, ut de *Theodoro*, *Archelao*, *Aviſippo*, loqui ſuperiedo) quòd ad principia Metaphyſica animum non debetè adverterint, nullaque erat ratio, quare *Pufendorſius* a *Grosio* diſſenſerit, quod ſi enim *u.* res omnes, quæ exiſtunt, a divina voluntate dependeant, ſolius exiſtentia non verò eſſentia quoque reſpectu; atque *p.* dentur actiones idealiter & antecedenter ad divinam voluntatem ſpectata, quæ ita comparata ſunt, ut ſtatim ſubjecti agentis perficiant, aut deteriorem reddant; & *y.* impoſſibile ſit, Deum vi bonitatis & ſapientia ſuæ non intendere bonum creaturarum ſuarum, ſequitur omnino *p.* rationem bonitatis, aut pravitatis, actionum non a voluntate Dei ſimpliciter, ſed aliùs ab intellectu ſcil. divino arceſſendam eſſe, quia in ipſis rerum eſſentia fundatur; Interim *s.* quia Deo liberum fuit, hiſ potius creaturis, quàm aliis quibuſcumque, exiſtentiam largiri, hac ſua voluntate ſtabilivit quoque Deus Naturæ Legem, quæ in pluribus locum non habuiſſet, ſi alias creaturas condidiſſet legis alicujus capaces, ſed quarum alia fuiſſet conditio, aliud e. g. corpus aliter organizatum, &c. Legis ergò Naturæ, quæ inter homines jam obtinet, *Princi-*

pium eſſendi Deus eſt tam quatenus antecederet ad ſuam voluntatem intelligit, quid cuilibet creaturarum in quolibet ſtatu & conditione conducatur, quàm quatenus etiam vult, ut hæc potius, quàm aliæ quæcumque creaturæ, exiſtant, & veritatibus æternis in ipſarum eſſentia fundatis convenienter vivant.

Quæ ut eo rectius intelligantur, ſint duæ propoſitiones: *Exiſtunt homines*: & altera: *Luxuriâ & intemperantiâ vires mentis & corporis debilitantur, abſtinentia autem & ſobrietate conſervantur, adeoque intemperantia & luxuria vitioſa & turpes, abſtinentia autem & ſobrietas laudabiles & honeſtæ ſunt.* Quis non videt, propoſitionem priorem planè arbitriariam eſſe, & ab inſtituto Creatoris unicè dependere; Poſteriorẽ autem inter æternas veritates reſe- rendam eſſe, cum omninò veriſſima maneat, ſive homines exiſtant, ſive non exiſtant, neque enim propter divinam voluntatem huic propoſitioni ſua conſtat veritas, ſed illam jam habet in ideis divini intellectus antecedenter ad divinam voluntatem, qui ergò negat intrinſecam actionum quarundam honeſtatem & turpitudinem, ad principia Metaphyſica haud debetè attendit. Cæterum ex dictis, patet, quare principium cognoscendi Juris Naturæ in ipſius hominis eſſentia querendum ſit, & quænam proinde cognitio requiratur in eo, qui *Juriſprudentiam Naturalem*, methodo ſcientifica pertractandam, ſuſcipit. pag. 254 - 257.

aliam de Deo, ejusque sapientia, opinionem fovere potest, ut qui sub-
stantias duntaxat admittit materiales (i). Quodsi in vivis adhuc esset
Hobbesius, nollem ipsi tribuere sententias, quæ ipsi possent detrimento
esse; verum tamen ab illis liberare virum planè difficile est: fortasse mu-
tavit mentem annis insequentibus, ad magnam enim ætatem vivendo ad-
scendit, ita ut speraverim, errores auctori suo fatales non fuisse (k).
Cum

(i) Ad ea, quæ hic monet, Engelhar-
dus, l. c. (not. 11.) conf. Theod. §. 172.
Ill. Bifing. vi Dilucid. §. XXXVII. Ait
nim. „Animadvertere id debuisset Phil.
Thummigius, id quod si fecisset, non adeò
benigna de Hobbesio sentire sese debere fa-
cile perpexisset, dum in Dissert. de genui-
na & completa necessarij notione §. 7. (Ex-
stat illa in ejus Meletematis, pag. 183.)
inquit: „Acris ingenii Vir & Philosophus
inignis, Thomas Hobbesius, a multis ab-
solute rerum necessitatis defensor circum-
fertur. Etenim cum impossibile esse propu-
gnaret, quidquid non evenit, ejusdem
cum Spinoza futuris statim habebatur. Enim-
verò si æquitatis & veritatis studiosos ge-
rere nos velimus, mitiori judicio, nec ob
id tantæ nominis maculâ dignus videtur.
Impossibile esse dicit, quidquid non eve-
nit, quia nunquam fit, ut omnia rei non
futuræ requisita simul existant, sine quibus
tamen res existeret non potest. At quis non
capit id impossibilitatem duntaxat hypothet-
icam probare, cum certum sit, rem ali-
quam, si conditio ad ejus existentiam re-
quisita desit, existere non posse. Enimve-
rò ut rem aliquam, etsi non existat, exi-
stere posse evidens est, ita pariter nemo
non admittet, esse posse requisitas ad illam
conditiones, etsi non existant.“ (p. 187.)
Eodem quippe orthodoxæ colore impia
Spinosa philosophemata in crustari facile pos-
se observabit, qui, quæ suprà pag. 27.
(v. Caus. Dei §. 7. & annotat.) & seqq.
ex Spinoza a nobis adlata sunt, adrento
animo perlegit: Hujus farinæ homines, qua-
lis Hobbesium fuisse constat, patrocinio in-
digni meritò habentur, quippe

Causa patrocinio non bona pejor erit.
Ipse certè ill. Jo. Com. Rocestriensis,
dum viveret, inter Atheos tam benè co-

gnitus, in lecto suo emortuali ad sanio-
rem mentem conversus, falsus omnino
est: Ex philosophematis Hobbesianis suam
se impietatem hausisse. Vide Sermonem fu-
nebrem ea occasione habitum a Rev. Ro-
berto Parsons. „p. 257, 258. Confer ad
hoc judicium Nic. Hier. Gundlingii Observ.
select. Tom. I. Observ. II. Gundlingiana;
XIV. Stück, p. 309. sqq.

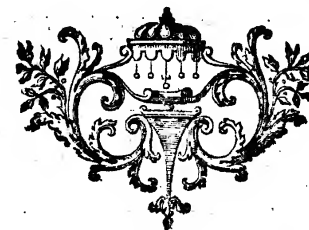
(k) Quæ ad hæc verba adnotat Engel-
hardus, l. c. (not. 12.) nos non mora-
buntur, ut quibus ex iis, quæ & in vita
ipsius, & in ipso Tentaminum opere, de
Leibnitio didicimus; certè stat de ejus so-
brietate sententia. Exclamat autem ille:
At! quid quæso cum salute aut condem-
natione hominum negotii tibi est, Leibni-
ti? Si ipsemet Religionis contemptor fal-
sa existimes ea, quæ de Inferis memoran-
tur, diversa loca a piis impia & formido-
losa habere, uti Caronem memini Jul. Cas-
ari apud Sallustium exprobrare in Conjur-
atione Catilin. Sed salva res est, meliore
jure de te sperare possumus, errores, quos
habuisti, homo enim eras, & humani ni-
hil a te alienum esse putabas, apud Deum
misericordem propter merita Christi Sa-
vatoris, in quo agnoscebas benedicti de-
buisse omnes gentes (vid. Causa Dei §. 49.)
tibi in condemnationem non cessasse, sed
te inhabitare illa loca, ubi . . . . . sancta
virorum agmina, pulvereum quæ dedignan-
tia censum, divitias (Christe) petiere tuas.

Et, ut finem imponam, quam maximè
in Leibnitium quadrare mihi videntur ver-
ba, Serenissimi Principis Landgravii Hassiæ,
Ernesti, quibus suum de celeberrimo Theo-
logo, Joanne Ludovico Fabricio, judicium
expressit: „A Castro iccir aequè ac Protestan-
tibus, qui suis indulgebant adfectibus, in-
terim tamen re ipsa plerumque rerum pla-

Cum verò facile alios exitio dare possent, juvat monito quodam suc-
currere iis, qui ad legendum se adcingunt Auctorem, alias benè meri-
tum, multiplicique ratione proficuum. Verum quidem, Deum, propriè
loquendo, non ratiocinari, nec nostro modo tempus impendere, ut trans-
eat ab una veritate ad aliam: sed, quoniam omnes veritates, earumque
nexus omnes, simultaneo actu comprehendit, omnes etiam consequentias
cernit, inque se eminenter continet omnia ratiocinia, quæ nos formare
possumus, quod ipsum sapientiam suam perfectam reddit.

nè inficii & imperiū maximè erant, tra-
ducebatur, ac si parum sincerè Religioni
suz addictus fuisset. Qua in re tamen ex
imperfectia & ignorantia ingessit ejus, agen-
dique rationis, illi toto cœlo aberrabant,
siquidem longè aliud est unicuiqueque par-
tium defectus & infirmitatem nosse, & non

defendere velle ea, quæ uno alterove re-
pectu defendi non possunt: aliud verò esse
Atheum, Libertinum, aut Indifferentem. „
Vid. Heid. in vit. Fabri p. 259. 260. Tali
opinor, defensore non indiget Ill. Vir Leib-
nitius, conf. infr. Libr. King. not. ad §. 17.

ADNOTATIONES
IN LIBRUM
DE ORIGINE MALI,
HAUD ITA PRIDEM IN ANGLIA
EVULGATUM.

ARGUMENTUM.

§. 1. *S*yngraphia generalis Libri Kingiani de Origine Mali, qui quinque absolvitur capitibus. Eorum quintum cum suis sectionibus vult ostendere, veram libertatem pendere ab indifferentia aequilibrii, vaga, integra & absoluta. §. 2. Hoc principium electionis sine causa & ratione nulli habent pro grandi privilegio Dei & substantiarum intelligentium; sed persuasio hac vana est, nec in natura unquam reperietur electio sine antecedente boni malive representatione, sine inclinationibus quibusdam, vel rationibus movenibus. §. 3. Refertur inter doctrinas, a Scholasticis resuscitatas, indifferentia vaga in electionibus, vel casus verus, in animis conceptus, quasi nihil nobis inclinationem inspiraret, quando ejus distincta perceptione caremus. Plato, Aristoteles, Thomas, Durandus, alique Scholastici, libertatem in usu rationis atque inclinationum, ad eligendum, vel averfandum, objecta permoventium, collocaverunt, a quibus alii quidam Philosophi nimium subtiles sine causa disceserunt, electionem inexplicabilem, a quavis omnino re independentem, introducentes; inter eos est Kingius, qui spontaneitatem & rationem privare suis commodis, eaque omnia in vagam indifferentiam conferre novit. §. 4. Sed distinctius rem exponemus. Caput ejus primum versatur in principiis, & agit de notione Substantiae, Materiae, de natura Notionum. §. 5. De criterio Veritatis. Explicatio ill. Leibnitii, qui distinguit inter veritates facti & veritates rationis. §. 6. De Motu, Materia, Spatio. Quamcumque de spatio sententiam tuemur, sufficit, existere Deum, causam materiae & motus, & denique omnium rerum. In fine Capitis praclare docet Kingius, Deum agere finis alicujus gratia,

gratia, & in creatione mundi spectasse id sollicitè, ut ei maximam convenientiam impertiret, maximam opportunitatem entium sensu praeiorum, & maximam adpetituum compatibilitatem, quam potentia, sapientia & bonitas aliqua, omnes infinitae & invicem colligatae, unquam producere potuissent, & si mali quid remanserit, judicandum, perfectiones hasce divinas infinitas non potuisse (mallem non debuisse) id inde excludere. §. 7. Caput secundum, mali anatomiam quandam exhibet: Malum est vel metaphysicum, vel physicum, vel morale. Incipit Auctor a malo metaphysico in Capite tertio, observatque, creaturas esse imperfectas, quod ex nihilo prodissent, nec ab earum productione manum abstinuisse Deum, ob abundantiam suae bonitatis, qua imperfecti quid adesse maluit, quàm nihilum; certas quasdam res fieri quidem meliores potuisse, sed non sine aliis novis, iisque majoribus, incommodis; esse bonitatis infinitae eligere optimum; corpora aequè esse creata, atque spiritus, nec opus materiae summo Deo indignum fuisse. §. 8. Caput quartum agit de malo physico. Existimat Kingius, malum physicum a materia, vel potius ab ejus motu, proficisci. Summus Operis apex erat structura animalium, quo passim exstarent creature cognitionis capaces. Censet hinc porro Auctor cel. aërem, immò & aethærem purissimum, suos habere incolas, perinde atque aquam & terram; non dari tantum spiritus puros, sed etiam animalia immortalia, iis similia, quorum anima cum materia aetherea & incorruptibili conjunguntur; & immortalitatem, Adamo concessam, si obsequutus fuisset, non naturae suae, sed gratiae divinae, effectum fuisse. §. 9. Porro ostenditur, ad conservationem animalium corruptibilitatem necessaria illis fuisse certa quaedam indicia, periculum imminens proderat, ejusque evitandi inclinationem gignentia; hinc adesse dolorem, metum mortis, famem, sitim, &c. §. 10. Sed Auctorem Naturae istiusmodi incommoda sexcentis commodis communibus & perpetuis compensasse; famem ac sitim augere voluptatem in capiendis cibis, laborem moderatum jucundum esse virium animalis exercitium, somnum, propagationem sobolis, voluptates gignere, metum, cupiditatem, alioque adfectus, plerumque esse utiles, & per accidens tantum ad malum vergere; idem dicendum de venenis, morbis epidemicis, aliisque rebus noxiis, esse scilicet inevitabilia bene concepti systematis consecraria: quod ignorantiam atque errores adinet, eos, qui vitari nequeant, nec tam usitatos, nec tam perniciosos existere: qui plurimum mali adferant, culpa nostra oriri solere, nec hinc a malis naturalibus duci debere consciscende sibi mortis argumentum. §. 11. Quin etiam, cuncta haec mala per accidens a bonis oriri causis, & ex omni eo, quod cognoscimus, concludi posse ad omne id, quod ignoramus, ea scilicet mala excludi non potuisse, nisi admissis incommodis multo majoribus, mundum ad instar magni aedificii considerandum esse: praeterea existimat Auctor, Adamum non, nisi virtute gratiae divinae, & pacti cum Deo iniiti, a malis naturalibus exemptum fuisse, Moysen septem tantum effectus primi peccati enumerare; maximam malorum nostrorum

vim a necessitate materia proficisci, imprimis post gratiam subtractam, immortalitatem post nostrum exilium oneri nobis fuisse, & forsan pro beneficio habendum, quod nullus amplius aditus nobis pateat ad arborem vite. §. 12. Caput quintum explicat originem mali morali; Auctor eam derivat ab eo, quod perfectionem aliquam adpellat, scil. a potentia eligendi sine aliqua ratione & causa finali seu impulsiva: ingens sanè paradoxum, maximam imperfectionem, hoc est, peccatum, ab ipsa perfectione proficisci, at non minus paradoxum, rem a ratione longè alienissimum pro perfectione habere. §. 13. Sectio igitur hujus Capitis prima naturam electionum pandere debet. Confundit hic Kingius eos Auctores, qui voluntatem judicio intellectus, aut inclinationibus adpetitis antecedentibus, flecti censent, cum iis, qui voluntatem ad decretum suum absolutà quadam necessitate compelli statuunt. Distinguendum interim iudicium intellectus a rationibus moventibus, quæ a perceptionibus, & inclinationibus insensibilibus, oriuntur, & existimandum, voluntatem semper sequi utilissimam boni & mali distinctam aut confusam representationem, quæ ex rationibus, passionibus & inclinationibus, resultat, licet eadem rationes quoque reperire possit, suspendendo suo iudicio apas. §. 14. Solvitur ab ill. Leibnitio nodus Gordius Contingentiae atque Libertatis, remotâ confusione consequentiae necessariæ necessitate absolutâ, & consequentia fundatæ in veritatibus tantum convenientiæ, seu ejus, quod a principio contradictionis, veritates necessarias & indispensabiles efficientie, dependet, & ejus, quod a principio rationis sufficientis, in veritatibus adhuc contingentibus obvio, dependet. Ita patet, substantiam cogitantem ad decretum suum flecti rationibus quidem, sed inclinantibus, non necessitantibus, futura contingentia, & in se ipsis & rationibus suis prævisâ, manere contingentia, Deumque infallibiliter sapientiâ & bonitate suâ adductum esse ad mundum potentiâ suâ condendum, ipsique formam, quæ fieri queat, optimam conferendam, sed necessario non esse adductum; cunctaque salvâ suâ libertate perfectâ & suprema factâ esse. §. 15. Submovet hæc explicatio Leibnitiana omnes Kingii objectiones: 1. contingentia cum libertate sic subsistit; 2. mala voluntates non idèò male sunt, quod nocent, sed etiam, quod sunt origo rerum noxiarum, vel malorum physicorum: Praxis etiam tribunalium, & communis hominum opinio, consentit, dum in administratione justitiæ, quo major ad peccandum tentatio est, eo major imponitur necessitas eam reprimendi per panarum intensionem; §. 16. 3. discrimen inter malum physicum & morale semper consistit, quamvis in hoc convenient, quod ambo suas rationes & causas habeant; 4. quando anima ad actiones suas voluntarias per objecta compellitur, ea non fit passiva, & homo mixet vera peccati causâ, cum representationes rerum externarum etiam in anima nostra reperiuntur, &c. §. 17. 5. præcipimus, virtutem sequendam, gratum animum præstandum, justitiâ colendam, non tantum ob commodum privatum, ob spem vel metum, sed etiam ob voluptatem, in bonis actionibus reperendam: pariter censemus, malitiam majorem evasisse,

si in voluptatem exierit: justitiâ, quæ puniat per penas medicinales, ad corrigendum maleficum, vel saltem ad præbendum aliis exemplum, locum quidem habere apud eos, qui rejiciunt libertatem a necessitate vacuam, non item veram justitiâ vindictivam, quæ quid adhuc altius supponat, & hinc ab Hobbesio & Socinianis repudietur. §. 18. 6. quando obicitur, homines felicitatis spem habere planè nullam posse, si moveri voluntas nequeat, nisi boni & mali representatione, cum felicitas nostra sic pendeat a rebus externis, adeoque in potestate nostra non sit, quod res externa nostro se adpetitui adcommodaturæ non sint; resp. argumentum hoc ubique claudicare: nullam vim esse in consequentia, concedi posse conclusionem, & argumentum ipsum in Auctorem retorqueri, id quod etiam pluribus ostenditur. §. 19. Commoda suæ hypotheseos ostendere vult Kingius, v. gr. dum dicit, puram eam indifferentiam solam posse libertatem nostram salvam reddere, eam omnem nostram felicitatem conficere, nosque eâ fieri multo perfectiores; porro, per hanc solam potentiam nos esse veram actionum nostrarum causam, utpote cui imputari possent, cum alias ab objectis externis cogeremur, immò propter eam ipsam fieri, ut possemus nostræ felicitatis momentum nobis ipsis tribuere, & in sinu nostro gaudere. Sed ostendit ill. Leibnitius, omnia se opposita ratione habere. §. 20. Ratio, qua confirmare suam hypothesin laborat Kingius, per omnes gradus offendit; dicit nimirum, Deum tantum & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur: jam id, quod per se ipsum determinatur, per objecta determinari non debet, adeoque necesse est, ut substantia libera, quatenus libera, intuitu objectorum sit indifferens, nec hanc indifferentiam relinquat, nisi per electionem suam, quæ objectum ipsi reddet amabile: &c. ill. Leibnitius. §. 21. Pergit Kingius hypothesin suam urgere, & conatur ostendere, hanc potentiam indifferentem reapse in Deo inveniri, eique adscribendam omnino esse, nihil ei bonum, nihil malum esse in creaturis: Respondet ill. Vir, & demonstrat, qualitates objectorum, in eorum ideis reperiatis, electionis divinæ rationem dedisse. §. 22. Dum Kingius largitur, Deum, cum homines creare decrevisset, simul decrevisse illis imperiri omnes opportunitates, quarum mundus capax erat, ipse indifferentiam puram excludit. Nempe, Deus decrevit creare Mundum, sed bonitas ejus simul ipsum compellere debuit ad eligendum illum, in quo plurimum ordinis, regularitatis, virtutis, felicitatis possibilis, esset. §. 23. Etiam nos ornat Kingius hac indifferentia pura, tanquam eximio munere: Argumenta illius, 1. quod nos eam in nobismet ipsis sentiamus; 2. ejus indicia & proprietates in nobis experiamur; ostendere queamus, alias causas, voluntatem nostram determinaturas, esse insufficientes; argumenta, inquam, hæc ab ill. Leibnitio diluuntur, & quidem argumentum primum & secundum; §. 24. Argumentum tertium, ubi exempla adferuntur, uti Vanini, qui ob chimeras suas martyrium po-

rius subit, quàm impietati sua nuntium misit, &c. §. 25. Continuat idem discursus, & ostenditur, si ad partem quandam, rationi agnita contrariam, accedimus; nos ed adduci per rationem aliam, specie fortio- rem, uti v. gr. voluptas est, quam capimus ex eo, quod videamur independen- tes, & actionem insolentem suscipiamus. De Heliodoro, Episcopo Larif- sœo. §. 26. In secunda sectione capitis quinti Kingius pronunciat, nos Deo fieri similes per potentiam sine ratione eligendi, sicque esse felicissimos; sed emendat iterum hæc effusa §. 5. docendo, ad præstandam nobis felici- tatem opus esse, ut electiones nostras adcommodemus rebus, quoniam res non facile se nobis adcommodant, hocque reverà esse se voluntati divinæ adcommodare: concedit hoc modo, rationes moventes boni & mali liber- tati non esse contrarias, tantumque abesse, ut potentia sine causâ eligendi nostræ felicitati inserviat, ut ea potius inutilis sit, immò perniciosissima: Sectio tertia agit de electionibus intempestivis: Quarta de origine electio- num intempestivarum, quales sunt error vel ignorantia, negligentia, &c. Quinta occupatur in conciliandis pravis electionibus, aut peccatis, cum potentia & bonitate Dei. Omnia hæc argumenta ab ill. Leibnitio dignè ex- cutiuntur, obiectioque, quam sibi ipse movet Kingius, nec tamen sufficien- ter solvit, tollitur. §. 27. Sectio quinta in sublectiones divisa est, & in sublectione quarta utitur parvâ digressionem quadam ad materiam de preci- bus, ubi inquiritur, num ordo naturæ mutetur per preces, per ministe- rium Angelorum? Collocat Kingius ipsum naturalem precum usum in vir- tute animam reddendi meliorem, adfectus vincendi, & certum novæ gratiæ gradum acquirendi: Nos propè, ingerit ill. Leibnitius, eadem dicere pos- sumus in nostra hypothesis, quæ vult, voluntatem agere tantum secundum motiva, neque iis premimur difficultatibus, quibus Auctor exponit po- tentiâ suâ eligendi sine ratione; qualis est difficultas a præscientia Dei pro- ficiens, cujus solutionem ad alium locum remittit Kingius. Ceterum idem Auctor quandoque cogitata profert de malo morali, principii Leibnitianis sui conformia, ut si sublectione texta dicit, vitia & crimina Universi pul- chritudinem nequaquam minuire, sed augere potius, uti quædam disjunctio- nis in commixtione harmoniam efficerent multo suaviorem: multa bona ma- lis inclusa esse: nos non oportere judicare de Universo ex globi nostri, om- niumque illorum, quæ nobis cognita sunt, parvitate. Proponit dehinc ob- jectionem Cottæ apud Cæronem, Providentiam culpantis, Epicuri item apud Lactantium, usque solutis, finit Opus suum eruditum, adjectâ Ad- pendice, quæ agit de Legibus divinis. Eas distinguit in naturales & po- sitivas; has putat indicare & prædicere potius malum, quàm illud inflige- re; hinc loquitur de æterna malorum damnatione, & existimat, penas istas malorum aliquid emolumentum adferre bonis, ac fortè melius esse dam- nari, quàm non existere; damnatos forsân judiciorum suorum pravitate adplaudere, & in voluntate Dei taxanda voluptatem querere. Non con-

tem-

temenda vocat hæc cogitata ill. Leibnitius, eaque occasione citat fabulam de Diabolo, veniam, ab Anachoreta quodam Dei nomine oblatam, repu- diante, & profert singularia quædam de Barone Andrea Taifel, & Comite de Villamediana, Hispano. In questione, cur sæpe numero boni male, & mali bene habeant, adnotat Kingius inier alia, parum nobis perspectam esse prosperitatem, & latere sæpe felicitatem sub laciniis pauperis alicuius, sua sorte contenti, dum frustra queritur in Magnatum aliquorum palatiis; maximam denique felicitatem in hac vita consistere in spe felicitatis futuræ, adeoque dici posse, improbis nihil accidere, quod non ad emendationem vel castigationem profuit, nec quidquam bonis evenire, quod non majus bonum illis adportet: quæ conclusiones, ait ill. Leibnitius, cum meis cogitatis op- timè conspirant.

I. D Olendum, quod *Balius* tantum recensiones, in Diariis de eleganti hoc opere exhibitas, viderit; quod si ipse legisset, debitoque subjecisset examini, largam nobis suppeditasset occasionem elucidandi com- plures difficultates, quæ, hydrini capitis instar, iteratis vicibus resurgunt in argumento, in quo difficulter vitatur confusio, nisi totum systema in- spiciatur, & ratiocinia secundum rigorem formentur. Sciendum namque est, rigorem in ratiocinando, in rebus imaginatione superioribus, idem efficere, quod faciunt figuræ in Geometria; quandoquidem semper ad- esse quid debet, quod attentionem nostram figere, nexumque meditatio- num conservare possit. Quapropter cum hic *Liber Latinus*, eruditionis & leporum ornamentis refertus, primum Londini, dein Brema impressus, (a) in manus meas incidisset, ab argumenti dignitate, Auctorisque me- ritis, haud alienum judicavi, addere considerationes quasdam, quas a me Lectores ed magis expectare possent, quod non, nisi dimidiatis, mihi cum Auctore hac in materia convenit. Et profectò, dum Opus quinque constat capitibus, quintumque cum Adpendice priora magnitudi- ne adæquat, observavi, quatuor priora, in quibus de malo in genere, & de malo physico in specie, agitur, cum meis principii (exceptis quibus-

Iii 2 dam

(a) De Origine Mali, Auctore Guiliel- mo King, S. T. D. Episcopo Duresi, Lon- dini apud Benj. Tooke, 1702. 8. plag. 16. & Bremæ apud P. G. Sauerman, 1704. 8. plag. 20. ad quem etiam annum Libellus recentior a Cl. Prole, uti Cel. Ludovici scribit in H. P. L. T. I. §. 485. in *Actis Eruditorum Lipsiensibus*, p. 272-275. Ba- lius in Ep. ad Dn. des Maizeaux, Rotterd. d. 10. Febr. 1705. quæ in Coll. est CCLXIV. „L'autre chose, que je vou- „drois savoir, est si le Livre de Mr. King

„de Origine Mali, imprimé à Londres „l'an 1702, est estimé en Angleterre; & „si les sentimens de l'Auteur, qui d'E- „vêque de Londondéri, qu'il étoit alors, „est devenu Archevêque de Dublin, sont „reputés orthodoxes; & en général, „dans quelle estime il est parmi les Pré- „lats de l'Eglise Anglicane. M. Bernard „a donné deux longs Extraits de ce Li- „vre-là, dans lesquels je trouve des cho- „ses peu solides.“ p. 1010. 1011.

dam locis particularibus) egregiè conspirare, & quandoque, cum multa soliditate atque eloquentia, aliqua explanare momenta, a me paucis faltem indigitata, quòd ea non urfit *Balius*. Caput autem quintum cum suis sectionibus (quarum aliquæ integra capita adæquant) dum de libertate & malo morali, independente, loquitur, fundatur in principiis, quæ meis non solum, sed sæpè etiam ipsis *Balii* axiomatibus repugnant, si modò ei firma & certa quædam principia adscribi possent. In eo namque versatur caput quintum, ut (si fieri posset) ostendat, veram libertatem pendere ab indifferentia æquilibrii, vaga, integra, & absoluta; ita ut neque in eo, qui eligit, neque in objecto, ulla sese determinandi ratio præsto sit, determinatione ipsa anterior, nec eligatur id, quod placet, sed instituta absque argumento electione efficiatur, ut id, quod eligitur, placeat.

2. Hoc principium electionis sine causa & ratione, electionis, inquam, a sapientiæ & bonitatis termino avulsæ, considerant complures tanquam grande privilegium Dei & substantiarum intelligentium, & tanquam suæ libertatis, adquefcentiæ, disciplinæ moralis, & boni malive fontem. Certè persuasio, qua dici nos independentes posse arbitramur, non solum ab inclinatione, sed & intus ab ipsa ratione, & extus a bono vel malo, quandoque tam pulchris depingitur coloribus, ut ea haberi posset in rebus longè præstantissimis: interim tamen nihil nisi vana persuasio est, suppressio rationum, obstinati, quem ostentamus, animi index. Id, quod jactatur, est impossibile, & vero, si locum haberet, damno quoque esset. Existimatus iste character adtribui posset cuidam *Don Juan* in aliquo *Petri* festo, immò posset homo aliquis fabulosus ejus ludere adparentias, & credere demum, rem ita se habere: at in natura nunquam invenietur electio, ad quam antecedens boni malive repræsentatio, inclinationes quædam vel rationes, non compulissent; quare semper dubitavi, num absolutæ hujus indifferentiæ defensores, illius exemplum proferre valerent. Quodsi verò imaginariam cenfeo esse hanc electionem, in qua nihil nos determinat, non tamen eam ob causam hujus suppositionis Defensores, & in primis eruditum nostrum Auctorem, vanitatis arguo. Peripatetici quædam hujus generis opiniones exosculantur, sed annon ab omni justitia alienum foret, ea de re despicari velle *Occamum* (b), *Suissetium* (c), *Casalp-*

(b) *Guilielm. Occam*, Anglus Jo. Duns Scoti discipulus, Doctor invincibilis, venerabilis, singularis, & inceptor vocatus, Caput Nominalium, mortuus Monachi A. 1347. d. 10. Apr. Scripsit *Comment. in Libr. IV. Sententiarum*, *Librum Quodlibetorum de ingressu scientiarum*, &c. V. Stolle

H. Litt. p. 387. sq. Ill. *Leibnizius* in *Diff. de Sulo Philof.* §. XXVIII.

(c) *Suiset*, *Suinset*, vel *Swinshed*, alias *Schwins-Kopff*, vulgò *Calculator*, cel. Mathematicus in Academia Oxoniensi. V. Ill. *Leibnizius* in Ep. ad Jo. Alb. *Fabricium*.

Casalpini, *Conringium*, horumque similes, nonnullis adhuc Scholæ doctrinis, hodie emendatis, adhærentes.

3. Inter has doctrinas, ab humili Scholasticorum turba, & temporibus fabulosis, ad vitam reductas atque excultas, refertur indifferentia vaga in electionibus, vel casus verus, in animis conceptus; quasi nihil nobis inclinationem inspiraret, quando distincta ejus perceptione caremus; & quasi effectus esse posset sine causis, quando causæ istæ non percipiuntur; ferè quemadmodum nonnulli corpuscula insensibilia negarunt, eo quòd non cadunt eorum sub oculos. Enimverò sicut Philosophi recentiores Scholæ opiniones emendarunt, ostendentes juxta naturæ corporeæ leges, corpus moveri non posse nisi motu alterius corporis, illud pulsantis: ita judicandum quoque est, animas nostras (virtute legum naturæ spiritalis) non posse moveri, nisi aliqua boni malive ratione, quamvis distincta ejus notitia erui non queat, propter infinitam multitudinem minutissimarum perceptionum, quæ modò nos hilares, modò morosos reddunt, ac diversimodè adficiunt, unamque rem altera digniorem nobis sistunt, licèt insciis, quare id potissimum contingat. *Plato*, *Aristoteles*, & ipse *Thomas Aquinas*, *Durandus*, alique Scholastici solidiores, juxta vulgi sententiam & mentem hominum, a præjudiciis vacuum, ea de re existimant. Collocant libertatem in usu Rationis atque inclinationum, quæ ad eligendum vel averfandum objecta permovent, exploratumque prorsus habent, voluntatem nostram ad electiones suas repræsentatione bonorum in objecto vel malorum, verorum vel adparentium, impelli. Verum nonnulli tandem philosophi nimium subtiles ex alembico suo notionem inexplicabilem extraxerunt electionis, a quavis omnino re independentis, quæ mira quædam felicitate solvendis omnibus difficultatibus par esse debeat. At ea ipsa mox scopulo adlidit nulli secundo, dum magnum ratiocinandi principium offendit, quo nunquam non edocemur, nihil fieri sine causa, vel ratione sufficiente. Cum Schola sæpè adplicationem magni hujus principii omitteret, toleratis certis quibusdam qualitatibus occultis primitivis, mirum videri non debet, si fictio hæc de indifferentia vaga suos tulerit plausus, virique alias præstantissimi eam secuti sint (d). Auctor noster, a multis aliis Scholæ vulgaris erroribus immunis, huic etiamnum fictioni adhæret, quam etiam, si quisquam alius, summa cum eruditionis laude videtur defendere:

Si Pergama dextra

Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Ornat eam quàm fieri potest optimè, nec, nisi partem ejus venustam, oculis conspiciendam præbet. Novit spontaneitatem & Rationem privare

l i i 3

suis

(d) Ad ea, quæ hæcenus disputavit Auctor ill. conf. Ep. XII. ad Cel. *Hanschium* §. 4.

luis commodis, eaque omnia in vagam indifferentiam conferre; hac indifferentia fit, ut simus ad agendum apti, ut resistamus passionibus, ut electio nobis placeat, ut simus felices: immò, ut videtur, misera conditio nostra foret, si fausta quadam necessitate ad benè eligendum obligaremur. Præclara docuit Auctor noster de origine & rationibus malorum naturalium; reliquum modò fuit eadem adplicare principia ad malum morale, eoque magis, quòd & ipse arbitrat, malum morale fieri malum per mala physica, quæ causatur, vel causari nititur. At non capio, quo pacto potuerit adduci, ut crederet, Deum atque homines, si Rationi subijcerentur, de gradu suo deturbari, fieri planè entia passiva, & a se ipsis disfidere; denique homines nihil habere, quod calamitatibus, foris ingruentibus, opponerent, nisi per bello isto intus fruerentur privilegio res reddendi bonas aut tolerabiles ipsa electione, cunctaque in aurum permutandi mirabilis hujus facultatis contrectatione.

4. Distinctius eam expendemus in sequentibus; juvabit autem capere antea quid emolumenti ex præstantissimis Auctoris nostri meditationibus, quas promovet de natura rerum, deque malis naturalibus, quoniam aliqua occurrunt loca, in quibus nos paulò altius ascendere poterimus, & per hanc quoque viam totam systematis sui œconomiam majori luci exponemus. *Caput primum* versatur in principiis. Auctor *Substantiam* adpellat ens, cujus notio alterius existentiam non includit. Nescio, num hujusmodi dentur inter creaturas, ob nexum rerum; cereique funalis exemplum non magis alicujus substantiæ exemplum præbet, quam id præstaret examen apum. Verùm vocabula in sensu latiore accipi queunt. Optimè notat, post omnes mutationes *materiæ*, & post omnes qualitates, quæ removeri ab ea unquam possunt, remanere extensionem, mobilitatem, divisibilitatem, & resistantiam. Explicat etiam naturam *Notionum*, ostendendo, *universalia* similitudines tantum indicare *individuum*; concipere nos *per ideas* modò id, quod immediata sensatione aliqua cognoscitur, & reliqua per relationes ad hæc ideas nobis innotescere. Quòd si verò fatetur, destitui nos ideâ Dei, Spiritûs, Substantiæ, non satis observasse videtur, nos immediatè nobis conscios esse substantiæ atque spiritûs, dum nosmet ipsos agnoscimus; & ideam Dei in nostra contineri, liberando perfectiones nostras a limitibus, quemadmodum extensio absolutè accepta continetur in idea globi alicujus. Meritò insuper tuetur, *ideas* nostras simplices minimum nobis *imatus* esse, rejicitque *Tabulam rasam Aristotelis & Lockii*; sed illud ipsi concedere nelim, ideas nostras haud majorem ad res relationem habere, quam voces in auras abeuntes, vel litteræ in chartam missæ, habeant ad nostras ideas; & relationes sensationum esse arbitrarías atque *ex insinuo* æquè, ac vocabulorum significationes. Alio jam loco patefeci, cur hoc in puncto Cartesianorum cogitata displiceant.

5. Ut verò ad *causam primam* ultrà penetremus, quærit Auctor *criterium*,

rium, notam aliquam veritatis, eamque in ea vi reperire vult, per quam nostræ propositiones internæ, si sunt evidentes, intellectum ad consensum suum obligant, & per hoc ipsum, ait, fidem habemus sensibus; pandit item notam Cartesianorum, perceptionem nimirum claram & distinctam, novâ quadam notâ opus habere, ad faciendum discrimen illius, quod clarum atque distinctum sit, & convenientiam vel disconvenientiam idearum (aut potius vocabulorum, uti aliàs dictum est,) adhuc fallere posse, eo quòd dantur convenientiæ reales & adparentes. Videtur præterea agnoscere, vim internam, quæ *adsensum* nostrum a nobis extorquet, cautioni adhuc subesse, & a præjudiciis, altas agentibus radices, proficisci posse. Fatetur hanc ob causam, eum, qui aliud *criterium* suppeditaret, prolaturum rem esse generi humano quàm utilissimam. Conatus equidem sum explicare hoc *criterium* in commentatiuncula quadam de Veritate & Ideis, A. MDCLXXXIV. evulgata, & quanquam nolim de nova aliqua detectione, eo in argumento a me data, gloriari, credo tamen res evolutas esse, antea non, nisi confusè, cognitatas. Distinguo inter veritates facti & veritates rationis. Veritates facti comprobari nequeunt, nisi commissione earum cum veritatibus rationis, & reductione ad perceptiones immediatas, quæ in nobis existunt, & de quibus, uti præclare observarunt S. Augustinus & Cartesius, dubitare nemo potest; videlicet, non possumus dubitare de eo, quòd cogitemus, imò quòd hoc illudve cogitemus. Ut verò judicare liceat, num nostræ adpositiones internæ habeant aliquam realitatem in rebus, & a cogitationibus transitum facere ad objecta, considerandum, meâ quidem sententiâ, est, num *perceptiones* nostræ & inter se, & cum aliis, quas jam habuimus, benè sint connexæ, ita ut regulæ Mathematicæ, aliæque veritates rationis, locum hic inveniunt: quo in casu reales illæ haberi debent, nec credo ego ullam aliam dari viam & rationem, eas ab imaginationibus, somniis, ac visionibus, distinguendi (e). Igitur veritas rerum, extra nos positarum, agnosci nequit, nisi nexu phænomenorum. *Criterium* veritatum Rationis, seu a *Conceptionibus* oriundarum, cernitur in exacto regularum *Logicarum* usu. Quod ideas adinet, vel *notiones*, omnes eas *reales* adpello, quarum explorata est possibilitas, & *definitiones*, hanc possibilitatem non ostendentes, tantum sunt *nominales*. Geometriæ, in recta Analyti gnavius versati, intercedentem hac in re inter proprietates, per quas lineæ quædam, aut figura, definiri potest, differentiam haud ignorant. Forsan eruditus Auctor noster tam altè non adicendit; quanquam & ex iis, quæ

(e) Conf. ill. *Wolffii* Log. Lat. P. I. sect. I. c. I. & Ont. Lat. P. I. sect. III. c. VI. In omnia omnia sunt absque ratione sufficiente, & contradictorii locus est: in

veritate rerum singula sunt & sunt cum ratione sufficiente, nec contradictorii locus est. In veritate ordo est, in somnio confusio, §§. 493, 494.

quæ suprà de eo retulimus, & ex iis, quæ sequuntur, intelligatur, ipsi nec acumen ingenii, nec meditandi artem, defuisse.

6. Post hæc, excutere adgreditur, num motus, materia & spatium, ex seipsis prodeant, quem in finem expendit, num aliquo pacto concipi queat, quod non existant; adnotatque simul hocce Dei privilegium, vi cuius, quamprimum Deus existere sumatur, admittendum quoque sit, ipsum necessarium existere. Est hoc corollarium observationis cuiusdam, quam in Commentatiuncula suprà citata promovi, scilicet, quam primum largiamur, Deum esse possibilem, admittendum etiam esse, ipsum necessarium existere. Jam, ut primum admittimus, Deum existere, admittendum, ipsum existere necessarium. Hoc verò privilegium non cadit in tres illas res, de quibus modò locuti sumus. Auctor & speciatim de motu iudicat, minimè sufficere, si cum *Hobbesio* dicatur, motum præsentem oriri ex motu antecedente, huncque iterum ex alio, & sic deinceps in infinitum. Etenim quantum tibi visum fuerit, retrò adscende, profecto nunquam eo te pervenisse gaudebis, ut perspectam haberes rationem motus, in materia obvi. Ergo ratio hæc extra istam seriem querenda est; & si motus daretur æternus, præsto quoque æternus motor esse deberet: quemadmodum radii solares, si cum sole æterni essent, etiam sui causam in sole æternam haberent. Placet omnino referre hæc eruditi Auctoris nostri ratiocinia, ut adpareat, quanti, vel secundum illius ipsius mentem, ponderis sit *principium Rationis sufficientis*. Quod si namque aliquid admittere licet, quod nullam habere rationem scimus, facile erit Atheo argumentum hoc concidere, dicenti, minimè necesse esse, ut ad sit aliqua motus ratio sufficiens. Nolo hic realitatem & æternitatem spatii expendere, ne longius a nostra materia divertar. Sufficit retulisse, quod existimet Auctor noster, illud annihilari posse potentia divinâ, sed planè totum, non verò per partes; nosque solos cum Deo existere posse, etiamsi nullum foret spatium, nulla materia, quoniam notionem existentie rerum externarum in nobis haud continemus. Considerandum insuper exhibet, in sensationibus sonorum, odorum & saporum, ideam spatii non includi. Verum enim verò, quamcumque tuleris de spatio sententiam, sufficit, existere Deum, causam materie & motus, & denique omnium rerum. Persuadet sibi Auctor, nos de Deo posse ratiocinari, uti cæcus natus ratiocinaretur de lumine. Sed aliquid in nobis amplius esse contendo, nostrum enim lumen radius est luminis divini. Postquam de quibusdam Dei attributis verba fecisset Auctor, censet, Deum agere finis alicuius gratiâ, quæ est communicatio sue bonitatis, operaque illius bene ordinata esse. Tandem finem huic capiti imponit dignissimum, adserendo, Deum in creatione Mundi id sollicitè spectasse, ut ei impertiret maximam convenientiam rerum, maximam opportunitatem entium sensu præditorum, & maximam appetituum compatibilitatem, quam potentia, sapientia & bonitas aliqua, omnes infinitæ & invicem colligatæ, unquam producere potuissent:

addit insimul, si nihileminùs mali quid in eo remanserit, iudicandum esse, perfectiones has divinas infinitas non potuisse (dicere mallet, non debuisset) id inde excludere.

7. *Caput II.* mali anatomiam quandam exhibet. Dividit illud perinde, atque nos, in metaphysicum, physicum & morale. Malum metaphysicum cernitur in imperfectionibus; malum physicum complectitur dolores, aliaque incommoda similia; malum denique morale ponitur in peccatis. Omnia ista mala reperiuntur in operibus Dei, inde collegit *Lucretius*, nullam esse providentiam, & negavit Mundum esse effectum Divinitatis,

Naturam rerum divinitus esse creatam;

quandoquidem in natura rerum tot adparent defectus,

quoniam tantâ stat prædita culpâ.

Alii duo admiserunt principia, alterum bonum, alterum malum, & fuerunt, qui credebant, difficultatem invictam esse, quibus verbis Auctor respexit ad *Belium* videtur. Putat offendere se in Opere suo, nodum hunc non esse Gordium, qui secari debeat, & jure meritoque adserit, potentiam, sapientiam & bonitatem Dei, non fore infinitas & perfectas in exercitio, si mala ista exulatum abiissent. Incipit a malo imperfectionis in capite III. observatque post *S. Augustinum*, creaturas esse imperfectas, propterea quod ex nihilo prodissent, cum e contrario, si Deus ex suo ipso fundo substantiam aliquam produxisset, Deum aliquem fecisset (f);

Tom. I.

K k k

id

(f) Conf. ad hæc, & ea, quæ §. antecedit. adierit ill. *Vir.* ejusdem Principia Philos. §. 40-45. At v. g. §. 42. Sequitur hinc etiam, creaturas habere perfectiones suas ab influxu Dei; sed imperfectiones a propria natura; essentia sine limitibus incapaci. In eo enim a Deo distinguuntur. Ad quæ *Cel. Crelingius* præclare: „Hic creatoris cum creatura, perfecti cum imperfecto, independentis cum dependenti, sit comparatio, & fons atque origo detegitur omnis mali. Cum enim impossibile sit, plura dari præter unum infinitum actuale & perfectum absolutum, seu *en tout sens*, ut ita loquamur, ab eo verò omnia dependere debeant, Ens dependens, seu creatura, in suo conceptu formali, involvit aliquam limitationem vel imperfectionem. Quemadmodum si una tantum datur linea recta, reliquæ omnes plus minus erunt curvæ, prout ab hac rectitudine mul-

tum aut parum deficiunt. Unde nonnulli haud malè dicunt, causam mali non dari efficientem, sed deficientem, si quidem de prima omnis mali origina philosophica sermo sit. Creatura ergo (ut rectissime ill. *Leibnizius* inquit) perfectiones suas, h. e. bonitatem, habent ab influxu Dei, (adeoque Deus nullatenus, ne quidem per accidens, est causa mali, sed tantum boni) sed imperfectiones a propria natura, quæ consistit in tali essentia, quæ non potest non habere limites, ut ad summam boni, quod ex integra causa tale est, adscendere nequeant. Omnia quidem bona sunt, sed bonitatis in creaturis sunt gradus, & optima illa est, quæ minimis urgetur malis seu defectibus. Eleganter *Augustinus* L. I. contra *Julianum* c. III. scribit: Querunt ex nobis, unde sit malum, respondemus, ex bono, sed non summo; ex bonis igitur inferioribus atque

muta.

id quod ei ansam præbet faciendi brevem quandam digressionem adversus Soenianos. At ingeret aliquis, quare Deus a productione rerum manum non abstinuerit potius, quam quod eas imperfectas creaverit? Præclare respondet Auctor, abundantiam bonitatis Dei ejus causam esse. Voluit se communicare cum impendio scrupulositatis, quam in Deo concipimus, dum eum ab imperfectionibus offendi arbitramur. Itaque imperfecti quid adesse maluit, quam nihilum. Sed addi potuisset, Deum reverâ universum possibilem omnium perfectissimum produxisse, & quo planè contentus esse potuit, cum imperfectiones partium longè majori perfectioni in toto deserviant. Ita observatur quoque paullo post, certas quasdam res fieri quidem meliores potuisse, sed non sine aliis novis, iisque *forſan* majoribus, incommodis. Vocabulum hoc, *forſan*, omitti potuisset: dumque Auctor pro certo adsumit, nec id sine ratione, in fine capitis, *esse bonitatis infinita eligere optimum*, citius etiam integrum ipsi fuisset, hoc inde corollarium elicere, quod res imperfectæ cum perfectis conjungerentur, si illæ non obſtarent, quo minùs ex his posterioribus tot adessent, quot adesse possent. Itaque corpora æquè sunt creata, atque Spiritus, quandoquidem unum alteri obſtaculum nullum obicit, neque opus materiæ summo Deo indignum fuit, quemadmodum sibi persuaserunt antiqui Hæretici, opus hoc certo cuidam Demogorgo adtribuentes.

8. Veniamus ad *malum physicum*, de quo verba fecit in *capite IV*. Celeberrimus Auctor noster, postquam malum metaphysicum, hoc est, imperfectionem, ex nihilo derivasset, censet, malum physicum, hoc est, incommoda, a materia, vel potius ab ejus motu, proficisci, absque motu enim materia foret inutilis; sed & contrarietas aliqua hisce motibus inesse debet; aliàs, si cuncta simul ad idem latus tenderent, neque varietas quædam,

mutabilibus orta sunt mala. Mala enim omnia participant ex bono, merum enim, & ex omni parte tale, dari repugnat, ad minimum si physicè rem & metaphysicè (quale in rigore nullum datur) confideres. --- Haud verò difficulter omnia expedit, qui conceptum mali semel rectè formaverit, eumque semper defectum aliquem involvere adtenderit; perfectionem autem omnimodam incommunicabiliter possidere Deum; neque magis possibile esse, creaturam illimitatam, adeoque independentem creari, quàm creari alium Deum. Si enim possibile foret creatura infinita ex omni parte, haberet illam infinitudinem per participationem, non per essentiam, at per participationem habere nequit, quia implicat infinitum ex omni parte & infinitum

per participationem, participium quippe dicit aliquam limitationem & dependentiam. Quia etiam infinitudo omnimoda idem est, ac ipsa divinitas, hæc autem est incommunicabilis, uti omnes fatentur, patet, quod talis creatura sit omnino impossibilis. Undè pronum & facile est derivare in creatura rationali defectibili *malum*, quod dicitur *morale*, ex intellectu & voluntate finitis, limitatis, adeoque faciliè impingentibus, aberrantibus, immò in nonnullis ad certum prævitatis genus propendentibus, alveo declivi fluens. Hæc vero omnia in foro philosophico dicta volumus, in quantum origo prima mali, seu defectus in bono, ex ratione sola inquiri potest, *p. 1. Disp. 2da.*

quædam; neque generatio, locum haberet. Verùm motus, qui generationes faciunt, corruptiones quoque producunt, quandoquidem ex motuum varietate corporum oritur conflictus, quibus eadem sæpè dissipantur & destruuntur. Interim Auctor Naturæ, corpora, ut durabiliora fiant, in *Systemata* distribuit, quorum ea, quæ nobis sunt cognita, ex globis luminosis & opacis componuntur, ratione tam eleganti, tamque idonea ad patefacienda & cum admiratione lustranda ea, quæ in se complectuntur, ut nihil elegantius animo concipi possit. At summus operis apex erat structura animalium, quo passim exſtarent creaturæ cognitionis capaces,

Ne regio foret ulla suis animalibus orba.

Judiciosissimus Auctor noster existimat, aërem, immò & *ætherem* purissimum, suos habere incolas perindè, atque aquam & terram. Quodsi verò & loca quædam sine animalibus essent, possent ea ipsa tamen usus præstare necessarios aliis, quæ incoluntur, uti verbi gratià montes, superficies Globi nostri inæqualem, & quandoque desertam ac sterilem, red-dentes, profunt ad fluviorum & ventorum productionem: neque est, cur arenis & paludibus indignemur, cum plurima etiamnum loca ad culturam supersint. Adde, quod falsò sibi persuadetur, omnia solummodo hominis causâ facta esse, & statuit Auctor, non dari tantum Spiritus puros, sed etiam animalia immortalia, ad hosce Spiritus accedentia, hoc est, animalia, quorum animæ cum materia ætherea & incorruptibili sunt conjunctæ. Sed aliter se res habet cum animalibus, quorum corpus terrestre, compositum ex tubis ac particulis fluidis, quæ inibi circulantur, & quarum motus vasorum rupturâ cessat; quo ipso adducitur Auctor, ut credat, immortalitatem; *Adamo* concessam, si præstitisset obsequium, non naturæ suæ, sed gratiæ divinæ, effectum fuisse.

9. Jam ad conservationem animalium corruptibilium necessaria ipsis fuerunt certa quædam indicia, quibus periculum imminens potuissent cognoscere, quæque illius evitandi propensionem indidissent. Quidquid igitur causari nobis magnam aliquam læsionem tentabit, id causari antea dolorem debet, qui animal compellere posset ad contentiones, causæ hujus incommodi repellendæ vel declinandæ, & malo majori anticipando, aptas. Metus mortis eam quoque vitare docet: quod si non tam deformis illa esset, nec solutiones continuitatis tam acerbæ, sæpè animalia non curarent suum interitum, aut partes sui corporis perire faciliè sinerent, & robustissima quæque vix integrum diem subsisterent.

Deus etiam famem & sitim animalibus indidit, ut ea ad victum & conservationem sui adstringeret, supplendo hac ratione id, quod usu deditur, quodque sensum & sine sensu in auras abit. Adpetitus isti ea ad laborandum quoque compellunt, ut adquirant alimenta constitutioni suæ

congrua, & vigori impertiendo idonea. Præterea necessarium duxit Auctor rerum, ut animal quoddam sæpius alteri nutrimento esset, quod quidem sortem illius haudquaquam infeliciorem reddit, cum mors, morbis adersita, eisdem, immo majores, dolores pariat, quam mors violenta; hæcque animalia, aliis in prædam cedentia, nec consequentia cernunt, non majore quiete fruuntur, ubi a periculis sunt libera.

Eadem res est cum inundationibus, terræ motibus, fulminis ictibus, aliisque inordinationibus, quas bruta animalia non metuunt, & homines plerumque non metuere debent, quia paucis tantum cum iis consiliari contingit.

10. Auctor Naturæ hæc & alia mala, raro obvia, sexcentis commodis communibus & perpetuis compensavit. Fames ac sitis augent voluptatem; qua in capiendis cibis fruimur. Labor moderatus jucundum est virium animalis exercitium; & somnus præterea ratione prorsus contraria delicias gignit, dum per quietem vires reparat. At inter voluptates vividissimas numeranda venit ea, quæ animalia ad propagationem compellit. Cum Deus curare voluisset, ut species immortales essent, quando individua hac in terra perpetim manere non poterant, voluit etiam, animalia tenerrimo in pullos suos adfectu tangi adeo, ut & vitam eorum tuendorum causâ quibuscumque fortunæ telis exponere non dubitarent.

A dolore & voluptate oriuntur metus, cupiditas, alique adfectus, plerumque utiles, quanquam per accidens fieri soleat, ut interdum ad malum vergant: idem dicendum de venenis, morbis epidemicis, aliisque rebus noxiis, hoc est, esse inevitabilia bene concepti systematis consuetudine. Quod ignorantiam & errores concernit, considerandum est, & creaturas perfectissimas multa procul dubio ignorare, notitiaque necessitatibus solere proportionatas esse. Interim quibusdam nos obnoxios casibus esse oportet, quos prævidere non potuimus, hæcque accidentium generavitari nullo pacto queunt. Sæpè necesse est, ut fallamur judicio nostro, cum illud suspendere non concedatur usque ad exactam rei discussionem. Istiusmodi incommoda a rerum systemate separari nequeunt: sæpius necesse est ea inter se similitudinem aliquam habere certo quodam respectu, unumque pro altero accipi posse. Verum errores, qui vitari nequeunt, nec tam usitati, nec tam perniciosi existunt. Qui plurimum mali adferunt, culpâ nostrâ oriri solent, adeoque nefarium foret, a malis naturalibus ducere consciscendæ sibi mortis argumentum, quoniam constat, illos, qui eo usque sunt progressi, plerumque voluntariis malis exci-tatos fuisse.

11. Quid? quod exploratum est, cuncta hæc mala, de quibus locuti sumus, per accidens bonis causis ortum suum debere; nec absolum, ex omni eo, quod cognoscimus, concludere ad omne id, quod ignoramus, ea scilicet mala excludi non potuisse, nisi admissis incommodis multo majoribus.

ioribus. Ut verò hæc melius capiantur, Auctoris consilium est, Mundum, ad instar magni ædificii, animo sistere. Illud instructum esse debet non variis solum conclavibus, atriis, porticibus, hortis, spelæis, sed etiam culinâ, cellâ vinariâ, arêâ, stabulis, cloacis. Ita incongruum fuisset, in Mundo tantum Soles condere, aut Terram fabricari, auro quidem & adamantibus constantem, sed ad recipiendos incolas ineptam. Si homo, quantus quantus est, oculus, aut auris, totus fuisset, conservare se nequaquam potuisset. Quodsi Deus ipsum sine adfectibus creasset, stupidus evasisset: & si sine errore condere voluisset, privare eum sensibus debuisset, vel alio modo, quam organorum ope, sentientem facere, hoc est, non homo fuisset. Eruditus Auctor noster citat hic sententiam, quam Historiæ sacræ & profanæ loqui videntur, videlicet, belluas, plantas venenatas, aliasque naturas, nobis noxias, adversus nos per peccatum armatas fuisse. Sed cum hic tantum principia Rationis sequatur, seponit ea, quæ Revelatio docere potest. Interim sibi persuadet, Adamum (quantumvis obedientem) non, nisi virtute gratiæ divinæ, & pacti cum Deo initi, a malis naturalibus exemptum fuisse, & Moysen septem ferè effectus primi peccati disertè tantum memorare. Effectus autem isti sunt:

1. Revocatio doni gratiosi immortalitatis.
2. Sterilitas Terræ, quæ sponte suâ proferre fructus & herbas non debebat nisi vitiosas ac parum utiles.
3. Labor durus, alendi sui causâ ab homine suscipiendus.
4. Subjectio feminae voluntati mariti.
5. Dolores puerperii.
6. Inimicitia inter hominem & serpentem.
7. Ejectio hominis ex loco deliciarum pleno, in quo a Deo collocatus erat.

Sed existimat, maximam malorum nostrorum vim a necessitate materiæ proficisci, imprimis post subtractam gratiam; præterea persuadet sibi Auctor, post nostrum exilium immortalitatem oneri nobis fuisse, & forsitan inter beneficia, non poenas, referendum, quod nulla amplius via, nec ullus aditus, ad arborem vitæ nobis pateat. Possent quidem variæ passim adnotationes hunc discursum illustrare; interim tamen satendum, fundamentum illius, in materia de origine malorum, præclaris atque solidis abundare meditationibus, quas juverit convertere in usus meos. Nunc autem progrediendum ad illud caput, de quo inter nos disceptatur, nempe ad explicationem naturæ LIBERTATIS.

12. Dum eruditus Auctor hujus Operis de origine mali explicare originem mali moralis quinto capite instituit, quod dimidiam totius Libri partem absolvit, arbitratur, eam diversissimam esse ab origine mali physici, quod cernitur in imperfectione creaturarum declinari neicia. Etenim, uti statim intelligemus, existimat is, malum morale potius ab eo oriri, quod perfectionem aliquam salutat, quodque creaturæ cum Creatore, secundum.

dum illius mentem, commune est, nimirum in potentia eligendi sine aliqua ratione, & causa finali seu impulsiva. Ingens sanè paradoxum, tueri, maximam imperfectionem, hoc est, peccatum, ab ipsa perfectione proficisci; at non minus absurdum est, pro perfectione habere rem a ratione longè alienissimam, cujus ex usu foret quoddam privilegio contra Rationem esse munitum. Et reverà, tantum abest, ut id originem mali moralis patefaciat, ut potius indicet, illius investigationem in votis non haberi. Quodsi namque voluntas se determinat, licet nihil sit præstare, neque in persona eligente, nec in objecto eligibili, quod electionem suadere possit, nulla erit hujus electionis causa, nec ulla ratio: cumque malum morale consistat in mala electione, adferitur, malum morale omnino nullam originem habere. Itaque per regulas bonæ Metaphysicæ necesse esset, ut in natura malum morale nullum inveniretur; quin & ex eadem ratione nullum foret bonum morale, omnisque moralitas destrueretur. Verum juvat audire solertem Auctorem nostrum, cui subtilitas sententiæ, a celebratissimis Scholæ Philosophis propugnata non minus, quam ornamenta, quæ ipse pro suo ingenio, suæque eloquentia, addidit, magna, quæ includit, incommoda occurrunt. Dum *statum controversiæ* explanat, Auctores in duas partes dispescit: Quibusdam, ait, sufficit dicere, libertatem voluntatis esse a coactione externa immunem; alii verò tuentur, illam insuper a necessitate interna liberam esse. Sed non satisfacit hæc explicatio, nisi necessitas absoluta, & moralitati contraria, distinguatur a necessitate hypothetica & morali, uti nos quidem multis jam locis ostendimus.

13. *Sectio prima hujus capituli naturam Electionum pandet.* Auctor primo loco sententiam eorum exponit, qui censent, voluntatem flecti judicio intellectus, aut inclinationibus appetitus antecedentibus, quo se determinet ad partem, quam deinceps amplectitur. At confundit is Auctores istos cum illis, qui statuunt, voluntatem ad decretum suum compelli necessitate quadam absoluta, quique contendunt, volentem nullam in suas volitiones potestatem habere; videlicet Thomistam cum Spinosa confundit. Utitur expressionibus & declarationibus odiosis *Hobbesii*, sique similibus, ut his illos oneret, qui inde longissime absunt, quique eosdem Auctores refellere omni contentione laborant; has iis imputat propterea, quod statuunt cum *Hobbesio*, & omnibus ferè hominibus, (si discefferis a doctoribus quibusdam, quos suæ ipsorum subtilitates obruunt) moveri voluntatem boni malique repræsentatione: colligit enim exinde, ita nullam dari contingentiam, omniaque ligata esse necessitate quadam absoluta. Valdè deproperatum est hoc ratiocinium, interim addit ampliùs, propriè loquendo nullam voluntatem malam fore, cum ita omne id, quod reprehensione dignum haberi posset, malum illud esset, quod causari voluntas potest; quod quidem, illius opinione, a notione communi abhorret, dum homines non eapropter improbis indignantur, quod nocent, sed quia absque necessitate nocent. Itaque sibi persuadet, improbos fore solum-

lummodo infelices, nequaquam verò pœnæ obnoxios; nullum fore delictum inter malum physicum & malum morale; cum homo ipse planè non esset causa vera actionis, quam vitare nullo pacto valeret; maleficos non ideo convitiis proscindi ac malè mulctari, quod mereant, sed quod id homines a malo abstergere queat; atque hanc solam ob rationem irasci nos nebuloni, non ægroto, quod reprehensiones & minæ alterum corrigere possint, alterum verò sanare non possint; juxta hanc doctrinam finem pœnarum tantum fore impeditionem mali futuri, sine quo soli mali jam admissi consideratio ad puniendum non sufficeret; pariterque, gratum animum unicum hunc finem habiturum, ut novum sibi beneficium adcereret, sine quo sola præteriti beneficii consideratio rationem ejus sufficientem nequaquam suppeditaret. Denique exilimat Auctor, si doctrina hæc, quæ voluntatis decretum a boni malique repræsentatione repetit, vera esset, desperandum fore de felicitate humana, cum ea nullo modo in nostra potestate esset, & a rebus, extra nos constitutis, dependeret. Jam, cum sperare non liceat, fore, ut res externæ se adcommodent ac respondeant votis nostris, semper nobis aliquid deerit, semperque aliquid, quod nimium est, reperietur. Omnes hæc consequentiæ, secundum illius mentem, etiam contra eos militant, qui censent, voluntatem determinare se juxta finale intellectus judicium, quæ opinione arbitratur voluntatem de jure suo deturbari, animamque penitus passivam reddi. Atque hæc adculatio innumeros Auctores, graves & probatos, impetit, qui in eandem hic coacti sunt classem cum *Hobbesio* & *Spinosa*, & aliis quibusdam scriptoribus improbatis, quorum doctrina pro infesta & intolerabili est judicata.

Equidem haud statuo, voluntatem semper sequi judicium intellectus, quoniam hoc judicium a rationibus moventibus distinguo, quæ a perceptionibus & inclinationibus insensibilibus oriuntur. At censeo, voluntatem semper sequi utilissimam boni & mali, distinctam aut confusam, repræsentationem, quæ ex rationibus, passionibus & inclinationibus, resultat, quamvis eadem rationes quoque reperire possit, suspendendo suo judicio aptas. Verum tamen semper agit illa ex rationibus moventibus.

14. Ad objectiones verò has, sententiæ nostræ adversas, antè respondendum est, quam ad ea, quibus Auctor suam opinionem stabilire nititur, transsum faciamus. Origo contentus adversariorum ex eo repetenda est, quod confunditur consequentia necessaria necessitate absoluta, cujus oppositum contradictionem implicat, cum consequentia in veritatibus tantum convenientiæ fundata, quæ effectu quidem suo non destituitur; hoc est, quod confunditur id, quod a principio contradictionis, veritates necessarias & indispensabiles efficienter, dependet, cum eo, quod a principio rationis sufficientis, in veritatibus adhuc contingentibus obvio, dependet. Alias (g) jam observationem hanc protuli in medium, quæ una est

est ex gravissimis in Philosophia, ostendendo, *duo magna esse principia, alterum* scilicet *identitatem* vel contradictionis, quod vult, ex duabus enunciationibus contradictoriis alteram esse veram, alteram falsam; & *alterum rationis sufficientis*, quod vult, nullam enunciationem veram esse, cujus rationem perspicere non valeret is, qui omni, ad intelligendam eam necessaria, cognitione instructus esset. Utrumque principium locum habere debet non in veritatibus solum necessariis, sed etiam in contingentibus, immò quidquid rationem nullam habet, nec existere ullo pacto potuit. Aliquo namque modo dici potest, hæc duo principia in definitione *Veri & Falsi* contineri. Interim, ubi, factâ analyfi veritatis propositæ, eam videmus a veritatibus dependere, quarum oppositum contradictionem involvit, dicere possumus, eam absolutè necessariam esse. Quod si verò, promotâ quantumlibet analyfi, nunquam ad istiusmodi elementa veritatis datæ pervenire quimus, dicendum, eam esse contingentem, suamque debere originem rationi prævalenti, inclinanti, non necessitanti. Hoc posito, intelligitur, qua ratione nos cum multis Philosophis & Theologis celeberrimis adlerere queamus, substantiam cogitantem ad decretum suum flecti repræsentatione prævalente boni vel mali, idque certò atque infallibiliter, non necessariò: hoc est, rationibus inclinantibus, non necessitantibus. Hinc *futura contingentia*, & in se ipsis & rationibus suis *prævisa*, manent contingentia; ac Deus infallibiliter sapientiâ & bonitate suâ adductus est ad Mundum potentiâ suâ condendum, ipsique formam, quæ fieri possit, optimam conferendam; sed necessariò non est adductus; cunctaque, illasâ suâ libertate perfectâ & supremâ, facta sunt. Neque video, quàm facile, missa hac, a nobis prolata, consideratione, solvi queat nodus Gordius Contingentiæ atque Libertatis.

15. Submovet hæc explicatio omnes periti nostri adversarii objectiones. *Primò*, cernimus, contingentiam cum libertate subsistere; 2. malas voluntates non idèò malas esse, quòd nocent, sed etiam, quòd sunt origo rerum noxiarum; vel malorum physicorum; cum animus malignus in sphaera activitatis suæ esset, quod malum Manichæorum principium foret in Universo. Ita Auctor quoque notavit cap. 4. sect. 4. §. 8. sapientiam divinam plerumque eas actiones vetuisse, quæ adportarent incommoda, hoc est, mala physica. Consensus est, eum, qui malum causatur necessariò, nullo se adstringere crimine. Enimverò neque Legislator ullus, neque Jurisconsultus per hanc necessitatem intelligit vim rationum boni & mali, veri vel adparentis, quæ hominem ad malè agendum compulerunt; aliàs is, qui grandem pecuniæ summam furatur, aut qui hominem potentem interficit, ut ad magnum dignitatis gradum perveniat, minori se poenæ redderet obnoxium, quàm is, qui nummulos aliquos furripere, exhauriendo fortè vini quadranti destinandos, aut qui canem vicini sui ludibundus occideret, propterea quòd hi postremi non tantis expositi fuerunt tentationibus. At contrarium omnino regnat in admini-

stratione

stratione iustitiæ, in Mundo probatæ, & quo major ad peccandum tentatio est, eò major imponitur necessitas, eam propositâ magnâ aliqua poenâ reprimendi. Alioqui, quòd plura observantur ratiocinia in consilio hominis malefici, eò deliberatior illius nequitia fuisse reperietur, eoque major ac poenâ dignior illa censébitur. Sic *dolus* nimis artificiosus crimen adgravat, quod *stellionatus* vocatur, & homo fallax evadit *falsarius*, ubi tantâ est subtilitate, ut ipsa etiam fundamenta nostræ securitatis in Actis scripto consignatis suffodiât. Verùm indulgentiores erimus illis, qui ingenti aliquo animi motu abripiuntur, quomiam is ab ipsa dementia haud procul abest. Et Romani rigidissimo supplicio adfecerunt sacerdotes Dei *Apis*, qui nobilis cujusdam feminæ, equiti alicui, perditè illam amanti, castitatem labefactarunt, dum eum pro Deo suo venditabant, cum contra amatorem exilio mulctare illis sufficeret. Quòd si verò quis malas actiones perpetrasset sine ratione adparente & sine probabilitate cujusdam adfectus, non multum abesset, quin a Judice pro stulto haberetur, præsertim si ad istiusmodi ineptias, sæpius iterandas, proclivis inveniretur, quod ipsum poenæ minuendæ inservire posset, nequaquam verò veram nequitiam & castigationis rationem suppeditaret. Tam aliena sunt principia nostrorum adversariorum a praxi Tribunalium & a communi hominum opinione.

16. *Tertiò*, discrimen inter malum physicum & malum morale semper consistet, quamvis in hoc convenient, quòd ambo suas rationes & causas habeant. Et quid est, quod novas nobis difficultates facellamus intuitu originis mali morales, cum principium, solvendis iis aptum, quas mala naturalia producant, etiam sufficiat ad reddendam malorum voluntariorum rationem? Scilicet sufficit ostendere, impediri non potuisse, quin homines vitiiis admitrendis obnoxii fuissent, nisi Systematis omnium optimi constitutio immutari, aut ad miracula creberrimus fieri descensus voluisset. Verum quidem, peccatum magnam, immò maximam, humanæ miseriæ partem conficere, hoc tamen non obstat, quo minùs dici queat, improbos esse homines & poenâ dignos: aliàs dicendum esset, peccata actualia irrogenitorum excusari posse, utpote oriunda a principio nostræ miseriæ, quod est peccatum originis. *Quartò*, dicere, Animam fieri passivam, hominem non esse veram peccati causam, si ad actiones suas voluntarias per objecta fuerit compulsus, quemadmodum Auctor contendit plurimis in locis, & imprimis cap. 5. sect. 1. subsect. 3. §. 18. est cudere sibi novas terminorum notiones. Quando Veteres de eo locuti sunt, quod est *in ipso*, vel ubi nos loquimur de eo, quod a nobis, a spontaneitate, a principio nostrarum actionum interno, dependet, repræsentationem rerum externarum nequaquam excludimus; hæc namque repræsentationes etiam in anima nostra reperiuntur, & constituunt partem aliquam modificationum illius principii activi, quod in nobis est. Nullus datur Actor, qui agere possit, quin idem ad id quoque sit antè dispositus, quod actio requirit;

Tom. I.

LII

&c

& rationes, sive inclinationes, a malo vel bono depromtæ, sunt dispositiones, quæ faciunt, ut anima determinare se inter plures partes possit. Contendunt, voluntatem solam esse activam, atque summo jure imperantem, eamque sibi repræsentare solent instar Reginæ, Throno suo insidentis, cujus Intellectus est Minister Status, cujusque adfectus sunt aulici, seu feminæ istæ gratiosæ, quæ influxu suo sæpè numero consilium Ministerii superant. Volunt, Intellectum non, nisi mandante hac Regina, loqui, ipsam posse instituere examen inter rationes Ministri & ea, quæ amicissimæ istæ mulieres in aurum insusurrant, immò utramque partem repudiare, tandem iis vel tacendi vel loquendi necessitatem imponere, aures præbere vel denegare, sicut illi bonum videatur. At hæc Prosopopœia aut fictio est infelicius excogitata. Si voluntatis est judicare, aut notitiam sibi comparare rationum atque inclinationum, quas intellectus vel sensus ei exhibent, illa opus habebit alio intellectu in se ipsa, ut cognoscat id, quod ipsi repræsentatur. Id verum est, animam, seu substantiam cogitantem, intelligere rationes, & sentire inclinationes, & determinare se secundum repræsentationes præponderantes, quæ, ut actionem specificent, vim suam activam modificant. Possum hic superfedere meo Systemati Harmoniæ præstabilitæ, quod independentiam nostram mirum in modum illustrat, nosque ab influxu objectorum physico immunes præstat. Quod enim jam dictum est, ad solvendam objectionem sufficit. Et quamquam Auctor noster cum vulgo admittat hunc in nos influxum physicum objectorum, tamen satis ingeniosè animadvertit, corpus, vel objecta sensuum, nobis ideas non impertiri, multo minus vim animæ activam, & inservire duntaxat evolvendis iis, quæ in nobis existunt; ferè sicuti *Cartesius* credidit, animam, cum corpori vim dare nequeat, minus ipsi aliquam directionem impertiri. Ab utraque sic parte medium est quoddam inter influxum physicum & harmoniam præstabilitam.

17. Quintò, obijciunt, secundum nostram sententiam peccatum non ea propter reprehendi vel puniri, quòd castigationem mereat, sed quòd reprehensio & poena faciant, ut alia vice illud omittatur; cum tamen homines aliquid ulteriùs requirant, hoc est, satisfactionem pro crimine, si vel illa nec ad emendationem, nec ad exemplum, faceret. Planè uti jure meritoque homines exigunt, verum referendæ gratiæ studium progeminare ex vera beneficii accepti agnitione, non verò ex intentione novi elicendi beneficii, quæ privati commodi curam sapit nimiam. Obiectio ista elegantibus, nec improbandis, cogitationibus referta est, sed nos quidem minimè ferit. Præcipimus, virtutem sequendam, gratum animum præstandum, justitiam colendam esse, non tantum ob commodum privatum, ob spem vel metum; sed etiam ob voluptatem, in bonis actionibus reperendam; aliàs nondum aspiravimus ad istum virtutis gradum, quem ut adsequamur, remis velisque laborandum est? Hoc innuitur, quando justitia

&c

& virtus per se ipsa amore prosequenda docetur; immò hoc ipsum explicavi, dum rationem *Amoris*, *privatam utilitatem negligentis*, exhibui paullo ante exortam controversiam, quæ tantos dedit strepitus (h). Consimiliter judicamus, malitiam majorem evasisse, quando in voluptatem exierit, veluti cum latro aliquis, vias obsidens, qui antea homines ob ipsorum repugnantiam, vel ultionis metum, interfecerat, tandem ita crudelis evadit, ut in iis necandis, quin & prius excrucians, voluptatem suam inveniat. Atque hic malitiæ gradus diabolicus judicatur, licet homo, qui illius insimulatur, in hac detestanda voluptate fortiolem reperiat suorum homicidiorum rationem, quàm habuit, cum eos tantum spe metue adductus occideret. Observavi etiam in responsione ad difficultates Bælianas (i), secundum mentem celebris *Conringii*, justitiam, quæ puniat per poenas, ut ita loquar, medicinales, hoc est, ad corrigendum maleficum, vel saltem ad præbendum aliis exemplum, locum habituram apud eos, qui libertatem, a necessitate immunem, evertunt, sed veram justitiam vindicativam, quæ ultra medicinalem progreditur, aliquid adhuc altius supponere, videlicet intelligentiam ac libertatem peccantis, quoniam harmonia rerum satisfactionem aliquam exigit, malum aliquod passionis, quod animum deducat in sensum sui peccati, post malum actionis voluntariæ, in quam consenserat. Ita *Hobbesius*, libertatem destruens, justitiam vindicativam rejecit, uti faciunt Sociniani, quos nostri Doctores refutarunt, quanquam illius partis Auctores notionem libertatis mirificè fatigare soleant.

18. Sextò, obijciunt denique, homines felicitatis spem habere planè nullam posse, si voluntas moveri nequeat, nisi boni & mali repræsentatione. Enimverò hæc obiectio videtur mihi, si quæ alia, prorsus nulla, & vix, ac ne vix quidem, divinari a quoquam credo, quoniam imbuti tandem colore potuerit. Hinc mira etiam & insolita quàm maximè ea de causa produntur ratiocinia: nimirum, felicitatem nostram pendere a rebus externis, si verum, quod a boni malive repræsentatione pendeat. Igitur ea, inquirunt, in potestate nostra non est, neque enim ullam ha-

LII 2 bernus

(h) Conf. ad hæc *Theod. Præf. §. 4. 5. Felleri* Otium Hannov. p. 73. Idem *Vir ill.* in Ep. ad *Gerh. Wolth. Molanum*, quæ est XVIa, ap. *Kortholtium*, T. II. p. 155. scribit: Tantum abest, ut, qui non spe aut metu a superiore, sed propensione animi, rectè agit, justè non agat, ut ipse potissimum justè agat, quadam divinæ justitiæ humana imitatione. Nam qui amore Dei aut proximi benefacit, in ipso rectè facto invenit voluptatem, (ea enim amoris natura est) neque alio stimulo indiget, aut

justu superioris opus habet: ac de tali dictum est, legem justo positam non esse. Uique adeo abhorret a ratione, solam legem aut coactionem justum facere: tamen fatendum sit, eos, quorum animus eo perfectionis non devenit, non, nisi spe metusque, obligari; & in divinæ maxime vindictæ expectatione, quam nec morte effugere detur, necessitatem plenam, & in omnes valituram, servandi juris & æqui posse inveniri.

(i) V. *Theod. §. 73. 74.*

venimus rationem sperandi, fore, ut res externæ nostro se adcommodent adpetitui. Sed hoc argumentum cunctis suis claudicat pedibus: *Nulla vis est in consequentia: Concedi posset conclusio: Argumentum potest in Auctorem retorqueri.* Incipiamus ab hac *retorsione*, quæ facilis est: Num tandem homines feliciores, aut a casibus fortunæ magis independentes, evadunt isto medio, vel quia ipsis facultas sine ratione eligendi adtribuitur? Num doctores corporis mitius patientur? An minor est eorum propensio ad bona, vera vel adparentia, minor metus malorum verorum, vel imaginariorum? Num quid minus sunt mancipati voluptati, ambitioni, avaritiæ? minus timidi? minus invidi? Immò verò, inquiet eruditus Auctor noster. Probabo id modo, qui a rationibus & pretiis rerum desumitur. Utinam per experientiam probare voluisset: sed audiamus ejus computationem. Posito, quod electione mea, qua intuitu mei rei, quam eligo, bonitas confertur, concedam objecto electo sex gradus bonitatis, & posito insuper, quod antea in statu meo duo gradus mali fuerint, evadam certè fortunatus uno momento & ex voto meo: quatuor namque possiderem gradus liquidi lucri, vel boni gratuiti. Quam præclare hæc sine dubio sonant, at dolendum, quod casus sit impossibilis. Etenim qua ratione objecto senos hosce bonitatis gradus conferam? Ad hoc opus nobis esset potentia immutandi gustum nostrum, aut res, pro beneplacito nostro. Idem hoc ferè esset, ac si plumbo cum efficacia quadam dicere possem, fies aurum, filici, fies adamas, vel saltem vos eundem mihi præstabitis effectum. Vel hoc perinde se haberet, atque id, quod dicitur de loco Mosaisco, qui videtur significare, Manna deserti eum habuisse saporem, quem Israelitæ illi dare voluerunt. Nihil opus erat, nisi dicere ad Gomor suum, fies capo, fies perdix. At si mihi liberum, senos hosce gradus bonitatis objecto impertiri, annon etiam licebit mihi plures adhuc in illud conferre? Credo equidem licere. Hoc verò posito, cur objecto non largiemur bonitatem omnem, quæ excogitari possit? Cur non ad viginti & quatuor bonitatis gradus ascendemus? Ecce verò quàm perfectè sumus hac via felices non obstantibus fortunæ casibus quibuscumque; flet, grandinet, ningat, nihil nos movebit: excellentis hujus arcani virtute a fortuitis casibus semper tuti erimus. Concedit etiam Auctor (in hac 1. sectione cap. 5. subsect. 3. §. 12.) hanc potentiam adpetitus naturales vincere omnes, nec ipsam ab eorum aliquo vinci posse; immò intuetur illam (§. 20. 21. 22.) tanquam solidissimum felicitatis fundamentum. Reverà, dum nihil est, quod limitare potentiam possit tam indeterminatam, qualis est potentia sine ratione eligendi, & per electionem objecto bonitatem conferendi, vel bonitas hæc longissimè superare debet eam, quam adpetitus naturales in objectis quærunt; quandoquidem hi adpetitus, hæcque objecta, limitata sunt, cum ea potentia independens sit; vel saltem, bonitas ista, quam voluntas objecto electo impertitur, debet esse arbitraria, & talis, qualis

ab.

ab illa requiritur. Unde namque repetenda esset ratio limitum, si objectum possibile, si in ejus, qui vult, potestate situm est, & si voluntas ei dare bonitatem potest, quamcumque velit, independentem a realitate & rebus adparentibus? Istud mihi sufficere videtur ad destruendam hypotheseos tam *precario* adsumtam, in qua offenditur aliquid, quod Fearum fabulis per simile, *Optantis isthæc sunt, non inveniuntur.* Perstat igitur certius, eleganti hac fictione non magis nos exsolvi malis posse; videbimusque infra, cum homines victores existunt certorum quorundam adpetituum vel averfionum, id fieri per adpetitus alios, qui semper fundamentum suum agnoscunt in repræsentatione boni & mali. Dixi porro, *concedi posse conclusionem Argumenti*, quod insinuat, non absolute a nobis pendere felicitatem, in præsentia certè vitæ humanæ statu, quis enim dubitat, sexcentis nos esse casibus obnoxios, quos vitare non cadit in humanam prudentiam? Quo pacto, exempli gratiâ, impediam, quo minus motu quodam terræ absorbeatur unâ cum urbe, quam incolò, si hic est ordo rerum? Sed *possum* denique & *consequentiam argumenti negare*, quæ dicitur, si voluntas non movetur, nisi repræsentatione boni & mali, penes nos non stare nostram felicitatem. Bona esset consequentia, si nullus daretur Deus, si omnia regerentur per causas brutas: sed fecit Deus, ut ad procurandam suam felicitatem unicuique sufficeret esse virtutis studium. Itaque, si anima rationem sequitur & leges, a Deo ipsi datas, certa profectò est de felicitate sua, quamvis ea plenè reperiri in hac vita nequeat.

19. Postquam eruditus Auctor incommoda nostræ hypotheseos ostendere laborasset, commoda suæ hypotheseos pandere incipit. Sibi igitur persuadet, eam solam posse libertatem nostram salvam reddere, eam omnem nostram felicitatem conficere, augere bona nostra, & minuere mala, atque agentem, hac potentia instructum, ea fieri multò perfectiorem. Commoda ista penè cuncta modò refellimus. Ostendimus, ad libertatem nostram sufficere, quod repræsentationes bonorum & malorum, aliæque dispositiones, internæ vel externæ, nos inclinent, non necessitent. Nec intelligimus, quo pacto mera indifferentia quid ad felicitatem conferre possit: ex adverso potius, quo magis erimus indifferentes, eo major stupor erit & impotentia bona percipiendi. Adde quod hypothesis in effectu producendo multum excedit. Quòd si namque potentia aliqua indifferens sibi sensum boni dare posset, ea sibi dare etiam posset felicitatem perfectissimam, uti jam supra monstravimus. Et positum est in aprico, nihil illam limitaturum, quod limites eam ex pura hac indifferentia expellerent, quam tamen non, nisi per se ipsam, relinquere dicitur, vel potius, in qua nunquàm fuit. Denique haud capimus, in quonam consistat puræ hujus indifferentiæ perfectio: contrà, nihil est eâ imperfectius, scientiam & bonitatem redderet inutiles, omniaque ad casum revocaret, ut nullas sequi regulas, nulla capere consilia possemus. Restant tamen adhuc ali-

qua commoda, ab Auctore prolata, nondum hactenus ventilata. Existimat itaque, per hanc solam potentiam nos esse veram actionum nostrarum causam, utpote cui possent imputari, cum alias ab objectis externis cogereur; immò propter hanc solam potentiam fieri, ut possemus nostræ felicitatis momentum nobis ipsis tribuere, & in sinu nostro gaudere. Verùm enim verò cuncta opposita ratione se habent: quòd si namque incidimus in actionem motu absolute indifferenti, non verò propter ejus bonas malave qualitates, nonne idem est, ac si eo delaberemur cæcorum in morem, casu aut forte aliqua: quid igitur gloriæ & laudis adferret actio bona, vel quid vituperii & ignominiae actio mala, si ea accepta ferenda, aut imputanda, fortunæ vel sorti esset? Credo equidem, eum laude digniorem esse, qui actionem bonis suis qualitatibus abreptus fuit in deterius. Actiones æstimare velle, nec expendere qualitates, ex quibus illæ gignuntur, est in auram loqui, & in locum causarum substituere imaginarium quoddam *nescio quid*. Quòd si ergò casus hic fortuitus, seu hoc *nescio quid*, causa esset nostrarum actionum, exclusis nostris qualitatibus, naturalibus vel acquisitis, nostris inclinationibus, & consuetudinibus, profectò nulla ratione quidquam nobis polliceri possemus de alterius proposito, cum nulla via suppeteret figendi hominem indeterminatum, atque judicandi, quamnam in stationem jaceretur navis voluntatis, per incertam insulsa indifferentiæ tempestatem.

20. Verùm, sepositis istis commodis & incommodis, videamus, qua ratione confirmet eruditus Auctor noster hypothefin hanc, quam tanta utilitate conspicuam jactat. Arbitratur, Deum tantum & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur. Jam id, quod per se ipsum determinatur, per objecta determinari non debet, adeoque necesse est, ut substantia libera, quatenus libera, intuitu objectorum sit indifferens, nec hanc indifferentiam relinquat, nisi per electionem suam, quæ objectum ipsi reddet amabile. Sed omnes ferè gradus hujus rationis parviunt. Non creaturæ solùm liberæ, sed & omnes reliquæ substantiæ ac naturæ, ex substantiis compositæ, sunt activæ. Bruta non sunt libera, interim tamen gaudent animabus activis, nisi cum Cartesianis ea pro putis machinis habere velis. Neque porrò necessarium est ad activitatem, determinari solum per se ipsum, cum res quædam recipere possit directionem, quamquam vim ipsam haud recipiat. Ita equus regitur ab equite, & navis dirigitur gubernaculo, crediditque *Cartesius*, corpus nostrum, servando virtutem suam, recipere tantummodò ab anima quandam directionem (k). Sic res aliqua activa foris recipere potest quandam determinationem seu directionem, quæ illam quoque mutare valeat, quam a se ipsa haberet.

(k) V. Theod. §. 60.

Denique,

Denique, licet etiam substantia quædam activa per se ipsam tantum determinetur, minimè tamen inde sequitur, eam non moveri ab objectis; repræsentatio namque objecti, in illa ipsa obvia, ad determinationem facit; non igitur foris accedit, adeoque spontaneitas tota hic manet illibata. Objecta non agunt in substantias intelligentes tanquam causæ efficientes & physicae, sed tanquam causæ finales & morales. Si Deus agit secundum suam sapientiam, adcommodat se ideis possibilem, quæ ipsius objecta sunt, sed quæ ante creationem actualem extra illum omni realitate destituuntur. Igitur hoc genus motionis spiritualis ac moralis non ad-versatur activitati substantiæ, nec spontaneitati suæ actionis. Postremò, quamvis potentia libera ab objectis non determinaretur, nunquam tamen indifferens esse posset ad actionem, quando in eo est, ut agat; quoniam actio in ea oriri debet a dispositione quadam agendi; alias *quidvis ex quo-vis* fiet, nec quidquam erit tam absurdum, quod addumi nequeat. At dispositio hæc jam interruperit blandimenta puræ indifferentiæ, & ubi anima hanc sibi dispositionem impertit, requiritur alia quædam prædispositio ad hunc illam impertiendi actum; adeoque, quantumvis ascendatur, nunquam pervenietur ad puram indifferentiam in anima respectu actionum ab ipsa exercendarum. Verum quidem, has dispositiones eam inclinare saltem, non necessitare, & plerumque suam relationem habere ad objecta: interim tamen nec negandum, quasdam etiam alias provenire a *subiecto*, vel ab anima ipsa, & facere, ut objectum unum magis sit ad palatum, quàm alterum, vel ut idem objectum aliter sapiat alio tempore.

21. Auctor noster persistit firmiter in sua sententia, qua nobis realitatem suæ hypotheseos inculcat, conaturque ostendere, hanc potentiam indifferentem reapse in Deo inveniri, immò verò eam ipsi necessariò adscribendam esse. Ait enim, nihil ei bonum, nihil ei malum est in creaturis. Non habet appetitum naturalem, fruitione rei alicujus, extra ipsum positæ, satiandum: est igitur absolute indifferens ad omnes res externas, quoniam iis nec juvari, nec molestiâ addici, potest; debetque se ipse determinare, atque eligendo quasi appetitum sibi creare. Factam verò electionem suam deinceps tueri debet, profectò non aliter, ac si inclinatione quadam naturali eo compulsus fuisset. Ita divina voluntas erit causa bonitatis in entibus; nimirum, erit quædam bonitas in objectis, non verò natura sua, sed voluntate Dei, qua seposita, nec boni, nec mali quid in rebus inveniri potest. Intellectu difficile est, quomodo multorum meritum Auctores exoculari sententiam tam insulam potuerint, ratio enim, quæ hic citari videtur, ne minimam quidem vim habet. Videntur illi opinionem hanc eo probaturi argumento, quod omnes creaturæ omne suum esse a Deo habeant, quodque ita sine ipso agere nequeant, nec se determinare possint. At hoc est aperte statum mutare controversiæ. Quando dicimus, substantiam quandam intelligentem moveri bonitate sui ob-

jecti,

jecti, non certè adferimus, hoc objectum esse necessariò ens extra ipsam existens, sufficitque nobis, id concipi posse; repræsentatio namque agit in suam substantiam, vel potius substantia agit in se ipsam, in quantum repræsentatione hac disponitur & adficitur. Quod ad Deum, manifestum est, illius intellectum continere ideas omnium rerum possibilem, quod ipsum ostendit, omnia in eo esse eminenter. Ideæ istæ repræsentant ipsi bonum & malum, perfectionem & imperfectionem, ordinem & confusionem, convenientiam & inconvenientiam possibilem; illius verò bonitas superabundans facit, ut eligat id, quod est commodissimum. Deus igitur per se ipsum se determinat, ejus voluntas vi bonitatis activa est, sed specificatur atque dirigitur in actione per intellectum sapientiæ referendum. Et uti illius intellectus perfectus est, cogitationes semper distinctæ, inclinationes semper bonæ, ita nunquam discedit a producendo optimo: cum contra nos falsis veri & boni adparentiis falli queamus. Sed quæ, quæso, fieri potest, ut dicatur, non dari bonum vel malum in ideis ante voluntatem Dei? Numquid voluntas Dei ideas format, quæ in ejus intellectu insunt? Non ausim erudito nostro Auctori tam insulam adscribere sententiam, quæ intellectum ac voluntatem confunderet, & usum notionum omnem everteret. Jam si ideæ a voluntate sunt independentes, nec perfectio, vel imperfectio, in iis repræsentari solita, ab ea dependebit. Certè, num verbi gratià voluntati Dei, an verò naturæ potius rerum, tribuendum venit, quod certi quidam numeri facilius, quàm alii, admittant multas divisiones exactas? quod hi magis sint idonei, quàm isti, ad formanda quadrata, ad componenda polygona, aliasque figuras regulares? quod numero senario contingit esse minimo omnium numerorum, qui perfecti nuncupantur? quod in plano sex circuli æquales tangere queant septimum? quod inter omnia corpora æqualia sphaera minimam habeat superficiem? quod quædam lineæ sint incommensurabiles, adeoque ad harmoniam non satis aptæ? Annon intelligitur, omnia hæc commoda vel incommoda ab idea rei proficisci, oppositumque contradictionem implicare? Num cogitas porro, dolorem & molestiam creaturarum sensivarum, & inprimis felicitatem atque infelicitatem substantiarum intelligentium, Deo esse indifferentes? Et quid dices de illius justitia? Nonne & hæc est res aliqua arbitraria, nonne sapienter, ac justè fecisset, si damnare innocentes decrevisset? Novi equidem, fuisse Auctores satis imprudentes ad adsurgendum opinioni tam periculosa, evertendæque pietati tam adcommoda. Verum habeo persuasissimum, celeberrimum Auctorem nostrum ab ea longissimè abesse. Interim tamen videtur hæc hypothesis eò ducere, si nihil est in objectis, quod divinæ voluntati ante suam electionem non sit indifferens. Verum quidem, Deum nulla re indigere, ipse tamen Auctor præclare docuit, bonitatem, non indigentiam illius, ad producendas creaturas ipsum compulisse. Igitur in eo ratio erat decreto anterior; & uti multoties innui, neque casu fortuito, neque sine ratione,

ratione, nec etiã ex necessitate, factum, ut Deus crearet hunc Mundum, sed inclinatione eò progressus est, quæ ipsius inclinatio semper eum ad optimum ducit. Ita insolita quoque res est, quod Auctor noster hic statuatur, (cap. 5. sect. 1. subsect. 4. §. 5.) Deum, absolute perfectum & in se ipso beatum, nulla ratione commoveri potuisse ad creandum quid extra se; cum ipse antè docuerit (cap. 1. sect. 3. §. 8. 9.) Deum agere ad finem, ejusque finem esse communicare suam bonitatem. Itaque ipsi non erat absolute indifferens, creare aut non creare, & nihilominus creatio manet actus liber. Non magis ipsi indifferens erat, creare hunc illumve Mundum, creare chaos perpetuum, aut creare systema ordine plenum. Ita qualitates objectorum, in eorum ideis repertæ, electionis suæ rationem confecerunt.

22. Auctor noster, qui tam præclara supra docuit de pulchritudine & commoditate operum Dei, ea cum hypothesi sua conciliandi viam quæsit, quæ Deo omnes respectus ad bonum, & commoditatem creaturarum, detrudere videtur. Indifferentia Dei, inquit, in primis tantum suis electionibus locum habet, sed, utprimum Deus aliquid elegit, eodem tempore virtualiter elegit omne id, quod cum eo necessariò connexum est. Erat infinitus hominum possibilem æquè perfectorum numerus: electio quorundam ex illis merè est arbitraria (secundum Auctorem nostrum.) Sed, simulatque Deus eos elegerat, nihil amplius velle potuit, quod naturæ humanæ repugnaret. Hactenus Auctor hypothesi suæ conformiter loquitur: sed, quæ sequuntur, ultra tendunt: adserit enim, Deum, cum certas creaturas producere decrevisset, eodem tempore, vi suæ bonitatis infinitæ, decrevisse, illis quamque possibilem commoditatem conferre; profectò nihil est magis rationi consentaneum, at verò nihil quoque est tam contrarium hypothesi, quam posuit, meritoque illam evertit potius, quàm longius finit subsistere gravem incommodis, bonitati & sapientiæ Dei adversis. Ecce videamus luculentissimè, eam cum dictis stare non posse. Quæstio prima erit: Num Deus aliquid creabit, nec ne, & quare? Auctor respondit, ipsum aliquid creaturum ad communicandam suam bonitatem. Igitur illi non est indifferens creare aut non creare. Post hæc quæritur: Num Deus creabit hanc potius rem, quàm alteram, & quare? Respondendum esset (si constare sibi vellet) eandem bonitatem facere, ut eligat optimum, & certè, eò recidit Auctor in sequentibus; verum juxta hypothesin suam respondet, creaturum ipsum hanc rem, sed non adesse id, quod amplius quæritur, quare, quoniam Deus absolute indifferens erga creaturas, quæ bonitatem suam soli ipsius electioni acceptam referunt. Auctor quidem verbis parum sibi constat hac in causâ, ait enim (cap. 5. sect. 5. subsect. 4. v. 12.) indifferens esse Deo eligere inter homines in perfectione æquales, aut inter species æquè perfectas creaturarum rationalium. Ita quæ secundum hanc expressionem eligeret potius speciem

perfectissimam: dumque species æquè perfectæ plus minusve cum aliis concordant, Deus eligit eas, quæ maximè conveniunt: igitur nulla erit pura & absoluta indifferentia, Auctorque sic ad nostra principia relabitur. Sed loquamur, ut ipse juxta suam hypothesin loquitur, ponamusque cum eo, Deum quasdam eligere creaturas, quamquam illi sint absolute indifferentes. Igitur æquè facile eligit creaturas irregulares, incompositas, noxias, infelices, confusiones perpetuas, monstra passim obvia, scelestos tantum incolas terræ, diabolos, totum Universum implentes, atque systemata pulchra, species elegantes, homines probos, Angelos bonos! Nequaquam, inquiet Auctor, Deus, cum homines creare decrevisset, simul decrevit illis impertiri omnes opportunitates, quarum Mundus capax erat, sicque statuendum etiam est de cæteris speciebus. Respondeo, quòd si hæc opportunitas necessariò connexa esset cum eorum natura, Auctor sequeretur in hoc suam hypothesin; sed cum hoc admitti nequeat, consentire tenetur, Deum nova quadam electione, diversa ab ea, quæ eum ad condendos homines impulit, decrevisse omnem possibilem opportunitatem hominibus largiri. Unde verò nova hæc electio? num ea ex pura indifferentia nascitur? quod si ita est, nihil Deum ad quærendum bonum hominum permovet, in quod si quandoque incidit, quasi casu fortuito id fiet. At contendit Auctor, Deum bonitate suâ ad id commotum esse; igitur hoc bonum & malum creaturarum minimè ipsi est indifferens; suntque in ipso electiones primitivæ, ad quas bonitate objecti compellitur. Non eligit tantum creare homines, sed etiam creare homines tam felices, quam esse queunt in hoc systemate. Post hæc, nulla amplius indifferentia pura locum habebit, possumus enim de toto planè Mundo ita judicare, uti judicavimus de genere humano. Deus decrevit creare Mundum, sed bonitas ejus simul ipsum compellere debuit ad eligendum illum, in quo plurimum ordinis, regularitatis, virtutis, felicitatis possibilis esset. Non enim ullam adverto causam verisimilem dicendi, Deum, bonitate suâ commotum, reddere homines, quos creare decrevit, tam perfectos, quam fieri possit in hoc systemate, nec eandem erga totum Universum bonam intentionem fovere. Ecce verò, ad ipsam objectorum bonitatem pervenimus, indifferentia pura, ubi Deus ageret sine ratione, penitus eversa per ipsum eruditi Auctoris nostri institutum, in quo vis veritatis, ubi ad factum fieri debuit transitus, præponderavit hypothesi speculativa, quæ ad realitatem rerum adplicari nullo pacto potest.

23. Quoniam itaque Deo nihil absolute indifferens est, omnes cognoscendi gradus, omnes effectus, omnes relationes rerum, unoque momento omnes earum possibiles nexus, perspicienti: videamus, annon ignorantia saltem, atque insensibilitas hominis, eum in sua electione prorsus indifferentem efficere possit. Auctor nos ornat hac indifferentia pura, tanquam eximio munusculo. Ecce verò illius argumenta: 1. nos eam in nobismet:

nobismet ipsis sentimus; 2. ejus judicia & proprietates in nobis experimur; 3. possumus ostendere, quòd aliæ causæ, quæ determinare nostram voluntatem queunt, sint insufficientes. Quod ad *momentum primum*, existimat, nos, dum libertatem in nobis sentimus, sentire simul eodem tempore indifferentiam puram. Sed nequaquam ei adientior, nos ejusmodi indifferentiam sentire, nec jactatum istum sensum ex sensu libertatis sequi (1). Plerumque in nobis sentimus aliquid, quod nos ad nostram electionem inclinat, &c, quando contingit interdum, ut rationem omnium nostrarum dispositionum exhibere nequeamus, parva tamen adtentio quædam nobis palam facit, constitutionem corporis nostri, corporumque circumcumeuntium, præsentem aut præcedentem animæ nostræ statum, & plurimas res exiguas, magnis & præcipuis hisce momentis involutas, posse efficere, ut plus minusve objecta nobis adrideant, utque de iis diversis temporibus diversa judicia formemus, licet nemo id puræ indifferentiæ adtribuat, vel nescio cui virtuti animæ, quæ in objectis operetur id, quod a coloribus fieri dicitur in chamæleonte. Non igitur opus est, ut Auctor hic provocet ad judicium vulgi, quod facit, in multis, inquit, rebus vulgus meliùs ratiocinari, quam Philosophos. Verum quidem est, quosdam Philosophos in chimæras incidisse, videturque pura indifferentia esse e numero notionum chimæricarum. Quòd si verò quis existimat, rem aliquam non existere, quia vulgus eam non animadvertit, vulgus pro bono judice haberi nequit, quandoquidem sensibus tantum regitur. Multi credunt, aërem nihil esse, nisi a vento agitetur. Plurimi nullam corporum insensibilibium, fluidi gravitatem efficientis, vel elateris, materiæ magnetiæ, notitiam habent; ut nihil dicam de atomis, aliisque substantiis indivisibilibus. Numquid igitur dicemus, has res non existere, quia vulgus eas ignorat? Hac ratione dicere etiam possumus, animam interdum agere sine ulla dispositione aut inclinatione, quæ illam ad agendum compellit, quoniam multæ dantur dispositiones atque inclinationes, quæ a vulgo non satis adnotantur, culpa neglectæ adtentiois & meditationis. 2. Quod ad *indicia potentiae*, de qua loquimur, jam refelli privilegium, M m m 2 illi

(1) Cognoscimus 1. libertatem nostram, per experientiam, sed non immediate sine ratiocinio; cognoscimus mediante ratiocinio, sed bono. 2. Cognoscimus, per experientiam, non, ut *Kingius* adieruisse creditur, indifferentiam ita puram & absolutam, ut voluntas in nullam partem inclinet bonitate objectorum mota, sed sua electione demum quasi diffundat bonitatem in objecta. vid. *Leibn.* in Respons. ad *Libellum Kingii*, §. 23. sed libertatem tamen, ut dicit facultatem agendi & non

agendi. 3. Cognoscimus illam ex experientia potius, si ad singula, ejus requirita attendamus, quam si collectim spectentur, (en gros.) 4. Si spontaneitatem nostram, i. e. dependentiam nostrarum actionum a nobis ipsis veram, & realem; (non solum adparentem) in cæteris systematibus non experimur: experimur illam tamen in systemate *Harmonia Præstabilita*. Vid. *Leibn.* Theod. §. 299. 300. "Ill. *Bispingerus* in *Di-lucid.* §. CCCIV.

illi tributum, quod scilicet ea faciat, ut simus activi, & vera causa nostrarum actionum, ut simus imputationis ac moralitatis capaces: at hæc indicia ejus existentiam non bene declarant. Neque ea nota, quæ sequitur, quamque Auctor adlegat, majoris est momenti: ait nimirum, nos in nobis habere potentiam resistendi adpetitibus naturalibus, hoc est, non sensibus solum, sed & rationi. Verum enim verò jam monui, resistere nos adpetitibus naturalibus per alios adpetitus naturales. Toleramus quandoque incommoda, eaque cum gaudio; sed sit id ob spem quandam, vel voluptatem malo junctam, illudque superantem: pollicemur nobis exinde bonum, vel in eo bonum reperimus: contendit Auctor, potentia hac transformandi adparentias, ab ipso in medium prolata, nos reddere id jucundum, quod initio nobis displiceat; sed quis non videt, hoc ea propter fieri, quod applicatio & adtentio ad objectum, itemque consuetudo, dispositionem nostram, adeoque adpetitus nostros naturales, immutent. Facit etiam adfuetudo, ut admodum insignis gradus frigoris, aut caloris, nos non amplius adficiat aliquo incommodo, quod antea nobis usu venit; neque quicquam hunc effectum potentiae nostræ eligendi adscribit. Tempore etiam opus est ad indurandum ita corpus suum, induendumque istiusmodi callum, quo certorum quorundam opificum manus gradui caloris resistunt, qui nostras manus conficeret. Voiguis, ad quod Auctor provocat, optimè de causa hujus effectus judicat, quamvis ejus adplicationes quandoque sint ridiculae. Erant duæ ancillæ ad ignem in culina, quarum una ustulata alteri dixit; obsecro, quis ignem purgatorii ferre poterit? ad quod respondit altera, desipis, corculum meum, omnia vertuntur tandem in consuetudinem.

24. At, inquiet Auctor, mirifica ista potentia, quæ nos ad cuncta indifferentes reddit, vel ad cuncta propensos, juxta merum arbitrium nostrum, ipsam quoque rationem antecellit. Atque hoc tertium ejus argumentum est, videlicet, *actiones nostras sufficienter explicari non posse*, nisi ad hanc potentiam decurratur. Sexcenti homines inveniuntur, preces amicorum, consilia propinquorum, conscientiae stimulos, supplicia, mortem, iram divinam, immò & infernum, contemnentes, ut nugis se dare totiqueant, in quibus nihil est boni, nec quidquam, quod ferri possit, nisi puræ & liberæ illorum electionis habeatur quædam ratio. In hoc ratiocinio, exceptis verbis ultimis, omnia probantur. Quod si namque ad exemplum quoddam progrediemur, reperiemus, adfuisse rationes vel causas, hominem ad electionem suam compellentes, darique vincula admodum robusta, quibus adligetur. Amoris, verbi gratiâ, ardor stolidus ex pura quadam indifferentia nunquam orietur, inclinatio, vel animi commotio aliqua, hic ludum suum luit; sed adfuetudo atque obstinatio in quibusdam ingeniis tantum valere poterunt, ut perdere se malint, quam inde se abstrahere. An aliud exemplum, quod Auctor adfert: Atheus quispiam »

piam; *Lucilius* aliquis *Vaninus* (m), (ita multi nomen illius efferunt, cum ipse sibi in Operibus suis adtribuat magnificum nomen *Julii Caesaris Vanini*) ob chimæras suas martyrium potius risu dignum subibit, quam impietati suæ remittere nuntium. Auctor *Vaninum* non citat, sed ille reverà impias suas opiniones negabat, donec convinceretur, quod Atheismum docuerit, M m m 3 ejusque

(m) Conf. Litteratiff. *Stolle* Hist. Litt. p. 500, 501. In Taurisano oppido regni Neapolis, quod Duci ejusdem nominis patet, lucem primam adpexisse *Vaninum*, scribit *Petr. Frid. Arpe* in Vita ill. Ann. 1586. combustus est A. 1619. In *Painianis* p. 15. Iq. referente eod. *Stolle* in *Additionib. & Emendationibus novissimis*, p. 172. sequentia de *Vanino* leguntur. » Il » faisoit le savant & ne l'étoit point. » Tout son livre de *Arcanis naturæ* *Diologi* est dérobé de *Scaliger* in *Cardanum*, de *Fracastror*, & de *Pomponace*. » Je vous assure que *æta* est très vrai, » car je l'ai moi-même vérifié. On dit » qu'il écrivoit au Pape *Paul V.* que si on ne lui donnoit un bon *Bénéfice* capable de le nourrir & de l'entretenir, il s'en alloit dans trois mois renverser toute la Religion Chrétienne. Je connois un homme d'honneur qui a vu cette Lettre, dans laquelle il y avoit plusieurs autres sottises, & même des choses horribles. Il a prêché à Paris en Italien en divers endroits. Il est mort Martyr de l'Athéisme. . . . Quand on lui dit de demander pardon à Dieu, au Roi & à la Justice, il répondit, qu'il ne crovoit pas qu'il y eût de Dieu, qu'il n'avoit jamais offensé le Roi, & qu'il donnoit la Justice au Diable, s'il y en avoit. Eadem docet B. Cancell. *Tubing. Wagnerus* in *Examine Elenctico Atheismi speculativi*, cap. V. Detestandi, ait, & ex memoria generis humani eradicandi hujus libri (scil. *De viribus Impostoribus Mundi*, *Idem quo in cap. IV. anteqd.*) Auctoris, quisquis fuerit, lateri merito jungendas venit *Julius Caesar Vaninus*, decantatus *Atheorum* Apostolus, & vivicomburio absumptus *Diaboli* Martyr, quartâ lunâ Neapoli in Italia . . . natus, qui publicè fuit confessus, tredecim

hujus veneni Apostolos e Patria sua fuisse emissos, qui id per omnem Europam spargerent, assignatâ sibi Luretiâ, qui in *Amphitheatro æternæ Providentiæ divino Magico*, Libro A. 1625. sub hoc titulo Lugduni evulgato, Atheismum sub specie resistentis astutissimè confirmavit, is argumentis providentiam divinam adferens, quorum probatio frigida improbationi vicinior erat; Editio insuper Libro de *admirandis Naturæ Reginæ*, *Deaque mortalium arcanis*; quo naturam omnium deam fuit professus, donec A. 1619. corruptæ per novum dogma juventutis, & Dei perisæpe negati, convictus *Tolosæ* post exactum lite semestrem capitali judicio, ut exacta prius lingua vivus combureretur, fuit condemnatus, de quo *Gramondus*, horrendi hujus supplicii auctor, Lib. 3. Hist. p. 210. scribit: *Non alias vociferatio horrendior; dicere mugire istum bovem: Cujus non hominis furor tam insensatus fuit, ut, cum ei a iudicibus imponeretur, veniam petere a Deo, Rege, & Justitiâ, negaret id se facere posse; A Deo non, quia eum esse, non esset certum, nec ipse crederet: Non a Rege, quod nihil in eum peccasset, & Rex se nullum fideliorum subditum habuerit: Non a Justitiâ, seu Iudiciis, quod in eos non peccasset; Illi verò ipsum maxima injuria adficerent; Et si Diaboli essent in Inferno, ut quidem hoc credi & dici solet, se potius devotum Iudicem, ut ab illis auferrentur.* » Ill. *Leibnitius* in Ep. ad Seb. *Korholtum* in *Korholtii* Coll. T. I. Ep. CXCV. Scripta *Vanini* parvi momenti sunt, sed homo ineptus, immò stultus, comburi non merebatur, claudi jure poterat, ne alios inficeret. » dat. Viennæ, 1713. d. 15. Mart. p. 310. Conf. etiam, quæ *Tellerus* profert in *Otio Hannov.* pag. 178. Da *Gloria post mortem.*

ejusque Apostolum egerit. Rogatus, an Deus esset, herbam aliquam evulsit, inquit:

Et levis est cespes, qui probet esse Deum.

Enimverò, cum Procurator Generalis Senatus Tolosani (uti fama fert) pungere animum voluisset primi Præsidis, apud quem *Vaninus* multum poterat, cujusque liberos præceptis Philosophiæ imbuebat, fortè & inter domesticos illius numerandus; continuata inquisitio est summo cum rigore, donec *Vaninus*, desperatâ veniâ, moriturus aperiebat ipse, quid esset, Atheus nimirum, in qua quidem actione nihil admodum insolens atque inusitatum videtur. Quod si vel Atheus quidam ad supplicium se ultrò offerret, in eo jactantia posset esse ratio satis robusta, uti fuit in *Gymnosophista Casano* (n), & in *Sophista*, cujus mortem voluntariam per ignem nobis *Lucianus* describit. At Auctor sibi persuadet, hanc ipsam jactantiam, hanc obstinationem, aliasque istius furfuris intentiones absurdas hominum, qui aliàs non hebeti videntur esse judicio, explorari non posse per adpetitus, a repræsentatione boni & mali oriundos, easdemque nos cogere, ut refugium quæramus in potentia hac transcendente, bonum in malum, & malum in bonum, & indifferens in bonum, vel malum, transformante. Sed non est, quod tam longè procedamus, nostrorumque errorum causæ satis sunt manifestæ. Possumus certè istiusmodi transformationes instituire, sed non, uti in Fearum regno, simplici quodam magicæ hujus potentie actu, sed quòd obscuramus atque in animo suppressimus repræsentationes bonarum malarumve qualitatum, certis objectis naturaliter junctas, & quod non adtendimus, nisi ad eas, quæ nostrò gustui, vel nostris præjudicatis opinionibus, sunt conformes, vel etiam, quia ope meditationis, certas iis qualitates tribuimus, quæ per accidens tantum, aut ex ratione eas considerandi, nobis consueta, cum illis copulantur. Ut exemplo res fiat illustrior, abhorreo ego per totam vitam a cibo aliquo sat probato, quia puer adfectus sum illius fastidio, quod magnam mihi impressionem reliquit. Contrà, adquiescam in certo quodam vicio naturali, eo quòd resuscitabit in me partem ejus ideæ, quam habui de homine aliquo, mihi caro & amabili. Magnis fortè tactus est homo

(n) Referunt historiam *Plutarchus* in *Alexandro*. *Strabo*, Lib. XV. *Diodorus Sic.* Lib. XVII. *Bibl. Athenæus*, Lib. X. *Tullius* de *Divinat.* I. & *Quæst. Tuscul.* II. *Arrianus* Lib. VII. *Val. Max.* Lib. I. c. ult. *Suidas*: *Ælianus* Lib. V. c. VI. Ἀέλιος δὲ καὶ τὸ Κλάδιον τὸ Ἰνδὸν τίλος ἰκνύμεται, ἃ καὶ δὲ αὐτῶν, ἐν τῷ ἀναδιδόναι; Est & *Calani Indii finis dignus, quem laudemus, alius forte dixisset, quem etiam admiremur;*

Ad ea Eruditiss. *Perizonius* in notis: Longè aliter sensit *Lucianus* de *Morte Peregrini*, pag. 772. qui, quum retulisset, *Peregrini* discipulum voluisse hunc adsimilare *Brahmanibus* Indorum, addit; ἀποπερὶ αὐτοῦ καὶ ἡ Ἰνδίου χώρα τίλος παύει, & ἀναδίδωκε αὐτοῖς, quasi fieri non possit, ut etiam in *India* sint *stulti* quidam & *vani* homines. ed. Gronovian. 1731. 4. p. 493. not. 3. V. *Tent. Theod.* §. 257. & not. q.

mo juvenis adplausibus, ipsi post rem publicè & feliciter gestam collatis: impressio ingentis hujus voluptatis mirificum in eo excitabit gloriæ sensum, dies noctesque in alendo hoc adfectu occupabitur, mortem etiam contemnet, dummodò finis sui compos fiat. Quamvis enim non ignoret, se minimè percepturum ea, quæ de ipso mortuo prædicabuntur; tamen ejus laudis repræsentatio anticipata in mentem ipsius plurimum valet. Istiusmodi certè rationes semper adsunt in actionibus, quæ vanissimæ & absurdissimæ videntur iis, quibus hæ rationes displicent. Uno verbo, impressio valida, vel sæpius repetita, nostra organa, nostram imaginationem, nostram memoriam, immò & ratiocinium nostrum, mirificè permutare potest. Homo, qui mendacium, forsitan ex suo sinu profectum, sæpius narravit aliis, tandem ut vero ipsemet adfuerit. Cumque ejus rei, quæ placet, crebra sit repræsentatio, eadem quoque facilis putatur, & ita comparata, ut parvo negotio obtineri queat, unde plerumque facile creditur, quod optatur,

Et qui amant ipsi sibi somnia fingunt.

25. Itaque errores, absolute loquendo, nunquam sunt voluntarii, quamquam sæpius cum iis concurrat voluntas ratione quadam indirecta, ob voluptatem, quam ex nonnullarum cogitationum præsentia capimus, vel ob aversionem, qua in alias ferimur. Bona libri alicujus idea Lectoris persuasioni inservit. Habitus gestusque loquentis auditorum adiciunt gratiam. Proni erimus in contentum doctrinarum, ab homine, quem nauci habemus, aut odio prosequimur, vel ab alio quodam, in eo, quod nos urget, alteri haud dissimili proficiscentium. Jam monui, cur tam facile ea nobis persuaderi sinamus, quæ utilia vel jucunda sunt, novique homines, qui initio mundanis commoti rationibus, religionem mutarunt, postea verò persuasum habuerunt, immò penitus exploratum, se ad meliorem partem discessionem fecisse. Constat etiam, obstinationem non esse tantum electionem malam, eamque perseverantem, sed quandam etiam dispositionem in ea perseverandi, a bono aliquo oriundam, quod sibi formatur, vel a malo aliquo, quod mutationi inesse fingitur. Forsitan electio prima animi levitati debetur, illius verò fovendæ consilium rationibus, vel impressionibus, quibusdam fortioribus acceptum ferendum est. Sic inveniuntur nonnulli disciplinarum moralium Doctores, qui electionem semel factam tuendam esse præcipiunt, ne inconstantes simus, vel esse videamur. Interim perseverantia aliqua incommoda est, si monita rationis spernuntur, inprimis in argumento satis digno, quod serio examini subjiciatur: quòd si verò idea mutationis molesta est, adtentio inde facile abducitur; hocque ipso via sapientissimè ad obstinationem paratur. Auctor, qui obstinationem jactatæ puræ suæ indifferentiæ tribuere voluit, considerare potuisset, ad electionem quandam suscipiendam requiri aliquid aliud, atque solam tantum electionem, vel puram indifferentiam; inprimis ubi electio hæc

hæc ex levitate profecta est, quæ levitas eò major cernitur, quò majore cum indifferentia eligebatur; quo in casu ea facile depellitur, nisi vanitas, adfuetudo, utilitas, vel alia quædam ratio, nobis suaserit perseverantiam. Neque existimandum est, vindictam sine causa placere. Qui ad doloris sensum sunt vivaces, ii noctem diemque in ea cogitatione consumunt, & vix, ac ne vix quidem, imaginem mali, vel acceptæ contumeliæ, ex animo eradicare possunt. Pro maxima delectatione habent, ab idea contentus liberari, quæ semper recrudescit, quæque nonnullis vindictam ipsa vita dulciorem reddit:

Quis vindicta bonum vix jucundius ipsâ.

In eo videtur esse Auctor, ut nobis persuadeat, si adpetitus noster, vel averfatio nostra, ad objectum non satis dignum tetenderit, plerumque collatum illi esse residuum boni vel mali, quo adfecti sumus, jactata illa eligendi potentia, quæ ad voluntatem res vel bonas, vel malas, repræsentat. Præsto fuerunt duo gradus mali naturalis, adceperunt sex gradus boni artificialis potentia, quæ sine argumento eligere potest. Igitur adierunt quatuor gradus boni gratuiti (cap. 5. sect. 2. §. 7.) Quòd si hæc ita fieri possent, longè procederetur, uti jam supra notavi. Censet etiam, ambitionem, avaritiam, ludendi furorem, aliasque cupiditates frivolas, omnem suam vim ab hac potentia accipere mutuam (cap. 5. sect. 5. subsect. 6.) Enimverò dantur aliæ tot falsæ in rebus adparentiæ, tot imaginationes, ad augenda vel minuenda objecta idoneæ, tot malè fundatæ concatenationes in ratiociniis nostris, ut auxilio non sit opus parvæ istius Fæ, hoc est, potentiæ hujus internæ, quæ veluti magica quadam arte operatur, cuique Auctor omnes has confusiones adtribuit. Denique jam sæpè dixi, si ad partem quandam, rationi agnitæ contrariam, accedimus, nos eò adduci per rationem aliam, specie fortiorem, uti verbi grati voluptas est, quam capimus ex eo, quòd videamur independentes, & actionem insolentem suscipiamus. Erat quondam in Aula Osnabrugensi Ducalis Ephebei Præfectus, qui, instar alterius *Mutii Scævole*, brachium flammæ immisit, ut propè nihil deesset, quin gangrænâ sibi induceret, probatur nimirum, animi sui virtutem vel acutissimo dolore majorem esse. Pauci, opinor, hominem imitabantur, nec scio, an facile inveniri posset Auctor, qui, suscepta potentiæ sine argumento, vel & sine ratione, eligendi defensione, Librum suo ipsius exemplo ita probare vellet, ut insignie quoddam stipendium, vel munus aliquod luculentum, ultrò abdicaret, quo tantum superioritas hæc voluntatis in rationem constaret. Equidem persuasissimum habeo, neminem, cui sanum sinciput, id accepturum, statimque intellecturum, quod sacrificium suum redderetur inutile, si ipsi ostenderetur, ita se vestigia tantum persecutorum *Heliodori*

dori (o), Episcopi Larissæi, cui, (quemadmodum fama est) liber de amoribus *Theagenis* & *Charicleæ*, majore in pretio fuit, quam Episcopatus ipse: id quod illi non erit difficile, qui carere officio suo ob facultates privatas potest, & tenerrimo gloriæ stimulo ducitur. Ita quotidie reperiuntur, qui commoda suis adfectibus, hoc est, bona realia bonis adparentibus, devovent.

26. Quod si persequi luberet omnia ratiocinia Auctoris, sæpius id, quod jam nostro examini subiectum est, repetentia, sed ita repetentia, ut plerumque inibi additionem quandam elegantem & benè excogitatam cernere liceat, animum rei penitiùs, quàm satis est, immergere tenerer: quo quidem labore me superfedere posse confido, quod omnes illius rationes, uti par erat, investigatæ & dilutæ videantur. Commodum accidit, quod in eo praxis plerumque theoriam corrigat atque emendet. Postquam in *secunda sectione* capitis hujus quinti pronunciaisset, nos ad Deum accedere potentia sine ratione eligendi, exercitiumque hujus potentiæ nobilissimæ reddere nos posse quàm felicissimos; qualia effata profecto omni admiratione digna sunt, cum Deum potius Ratione imitemur, nostraque felicitas in eo conspiciatur, quod rationi obtemperemus; Auctor insignem iterum adfert emendationem, dum §. 5. præclare docet, ad præstandam nobis felicitatem opus esse, ut electiones nostras adcommodemus rebus, quoniam res non facile se nobis adcommode solent; hocque reverà esse se voluntati divinæ adcommode. Sine dubio rectè se habent, quæ dixit, at ita statuit etiam eodem tempore, voluntatem nostram, quantum fieri possit, conformandam esse ad realitatem objectorum, & ad veras boni & mali repræsentationes; adeoque rationes moventes boni & mali,

Tom. I.

N n n liber-

(o) B. Jo. Alb. Fabricius in Biblioth. Græc. Lib. V. c. VI. §. 1. „*Heliodorus*, Theodosii F. Phoenix Emesenus, Imperatorum Theodosii M. Arcadii atque Honorii temporibus clarus, homo Christianus, composuit admodum juvenis *A'sionis*, fabulam disertam, elegantem & amœnam, scriptam prosâ, complexamque amores castos, & varias jactationes *Theagenis* & *Charicleæ*, Libris X. Postea, teste *Socrate*, V. 22. p. 287. factus Episcopus Tricenis in Thessalia, auctor fuit moris, ut Clericus, qui post susceptum sacrum munus cum uxore, ante clericatum legitimo matrimonio junctâ, cohabitaret, deponeretur. Quod verò *Nicéphorus* XII. 34. Hist. Eccles. addit, Synodum provincialem statuisse, ut quoniam lectione ejus librorum juvenes multi in periculum pudoris conjice-

rentur, ipsos vel igni abolendos daret, vel Episcopatu cederet; atque *Heliodorum* Episcopatu excidere, quàm scripta sua abolere maluisse: Hoc meritò fabulolum videtur viris doctissimis *Valesio* p. 72. ad *Socratem*, *Petavio* apud *Varassorem* & *Vassafiori* ipsi p. 149. de ludicra dictione, *Sorello* in observationibus ad Librum XIII. Pastoris sui insinantis (*Bergeri extravaganti*) p. 685. *Huetio* p. 36. Libri de Origine fabularum Romanensium, & *Petro Batlo* in Dictionario Historico-Critico, Tom. 2. p. 1499. “ Idem §. V. citat alium *Heliodorum* Larissæum, sub cuius nomine Optica, sive *καταλινία τῶν ὀπτικῶν*, paucis foliis constantia, edita sunt Græcè & Latine Florentiæ apud *Juntas*, 1573. 4. & alibi, deinceps.

libertati non esse contrarias, tantumque abesse, ut potentia sine causa eligendi nostræ felicitati inserviat, ut ea potius inutilis sit, immò perniciosissima. Interim bonum est, eam nullibi subsistere, esseque tantum *ens rationis ratiocinantis*, quemadmodum Scholastici fisiones nuncupant necdum possibiles (p). Equidem mallem ea adpellare *entia rationis non ratiocinantis*. Video insuper, *sectionem III.* (de Electionibus intempestivis) posse transmitti, quoniam ea præcipit, non eligendas esse res impossibiles, instantes, noxias, voluntati divinæ contrarias, ab aliis præoccupatas. Auctor etiam observat quàm commodissimè, de alterius felicitate sine necessitate detrahentes, voluntati divinæ adversari, quæ omnes, quantum fieri potest, vult esse felicissimos. Idem dicam de *IV. sectione*, in qua locutus est de origine electionum intempestivarum, quales sunt error vel ignorantia, negligentia, levitas celeriter sine aliquo scrupulo sententiam mutandi, obstinatio temporariam mutationem excludens, ac pravæ consuetudines; denique importunitas appetituum, sæpè nos perincommode ad res externas compellentium. *Sectionis quinta* occupatur in conciliandis pravis electionibus aut peccatis, cum potentia & bonitate Dei, & quoniam ea sectio proluxa, in subsecutiones dividitur. Auctor haud levis objectionis onus sine necessitate sibi ipsi imposuit: tueretur namque, sine potentia eligendi, in electione prorsus indifferente, nullum dari peccatum. Jam Deo foret quàm minimè difficile, creaturis potentiam tam parum rationi consentaneam denegare. Sufficeret illis commoveri repræsentationibus bonorum & malorum; Deus igitur, juxta Auctoris hypothesein, facile peccatum impedire posset. Neque aliam tollendæ hujus difficultatis rationem invenit, quàm si dicat, potentiam hæc a rebus avulsam, Mundum fore duntaxat machinam purè passivam. Verùm cuncta hæc satis superque sunt refutata. Quòd si potentia ista in mundo deficeret, uti reverà deficit, illa non magnoperè desideraretur. Animæ satis erunt contentæ repræsentationibus bonorum vel malorum, ut electiones suas suscipiant, mundusque eandem, quam habet, pulchritudinem servabit. Auctor repetit id, quod suprà monuit, sine hac potentia nullam fore felicitatem; sed sufficienter responsum est, & ne minimam quidem verisimilitudinem claret ista assertio, nec alia quædam paradoxa, quæ ad tuendum primum suum paradoxum hoc loco producit.

27. Utitur parvâ quadam digressionem ad materiam de precibus (subsect. 4.) illos, inquit, qui preces ad Deum fundunt, expectare mutationem ordinis naturalis, sed videntur se fallere juxta ipsius sententiam. Certè, homines acquiescent, ubi exaudiuntur, nec erunt solliciti, num eorum gratiâ cursus naturæ sit mutatus, nec ne? Quod si etiam bonorum Angelorum opera adjuvantur, nulla tamen aderit mutatio in ordine rerum generali. Neque illa Auctoris nostri sententia a ratione abludit, dari scilicet.

(p) Conf. ill. *Wolffii Ontol.* Lat. §. 140.

licet systema substantiarum spiritualium æquè ac corporearum, substantiasque spirituales perinde, atque corpora, inter se commercium habere. Deus utitur ministerio Angelorum ad regendos homines, salvo tamen & incolumi manente ordine Naturæ. Interim facilius istiusmodi res dicuntur, quàm explicantur, nisi ad meum harmoniæ systema fiat transitus. Auctor verò paullo longius pedem promovet. Existimat, missionem Spiritûs Sancti initio magnum fuisse miraculum, nunc autem illius in nobis operationes esse naturales. Videat ipse, quomodo opinionem suam explicet, & cum Theologis aliis consentiat. Observo interim, ipsum naturalem precum usum collocare in virtute animam reddendi meliorem, adfectus vincendi, & certum novæ gratiæ gradum acquirendi. Nos propè eadem dicere possumus in nostra hypothesi, quæ vult voluntatem agere tantum secundum motiva; neque iis premimur difficultatibus, quibus Auctor exponitur potentiâ suâ eligendi sine ratione. Videt se præterea valdè constrictum difficultate a præscientia Dei proficiscente; quòd si enim anima perfectè indifferens est in electione sua, quomodo ista electio præscribi potest, & quænam ratio sufficiens cognoscendæ rei alicujus inveniri poterit, si nec illius esse rationem ullam agnoscit? Auctor ad alium locum remittit solutionem hujus difficultatis, quæ (juxta illius mentem) integrum opus requireret. Cæterum, quandoque cogitata non spernenda profert de malo morali, nostrisque principiis sat conformia. Exempli gratiâ, quando dicit (subsect. 6.) vitia & crimina Universi pulchritudinem nequaquam minuire, sed augere potius; uti quædam dissonantiæ duritate sua auribus offensioni forent, si solæ fuerint perceptæ, quæ tamen in commissione harmoniam efficerent multò suaviorem. Adnotat etiam permulta bona, malis inclusa, verbi causâ, utilitatem prodigalitatis in opulentis, & avaritiæ in pauperibus, quod profectò artium incrementis inservit. Porro ostendit quoque, nos non oportere judicare de Universo ex Globi nostri, omniumque illorum, quæ nobis cognita sunt, parvitate, cum eorum maculæ, aut vitia, perinde prodesse queant ad pulchritudinem residui efferendam, atque fuci muscarii, qui in se ipsis pulchri nihil habent, apti putantur a formoso seminarum sexu ad faciem integram ornandam, utut illius partem, quam tegunt, deformare videantur. Cotta apud *Ciceronem* Providentiam, dum ea hominibus Rationem largitur, comparaverat cum Medico, vinum ægroto concedente, quamvis præsensisset abusum cum damno vitæ suæ. Respondet Auctor, Providentiam facere id, quod sapientia & bonitas postulet, ac bonum, inde redudans, malum quantitate superare. Si Deus homini rationem non dedisset, nullus planè homo existeret, Deusque similis foret Medico, qui, ut morbum impediret, hominem interimeret. Addi potest, Rationem in se ipsam minimè nocere, sed nocere defectum Rationis (q); inque abusu

N n n 2

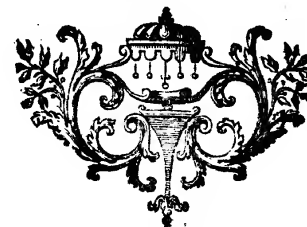
Rationis

(q) Conf. *Disq. de Conform. Fidei cum Ratione*, §. 46. lxx.

Rationis institui quidem examen intuitu mediorum, sed finem, pravum videlicet, qui sibi proponitur, non satis excuti. Igitur semper ob defectum Rationis prava admittitur actio. Proponit etiam objectionem *Epicuri* apud *Lactantium* in Libro de Ira Dei, quæ ita ferè sonat: Aut Deus mala tollere vult, nec id efficere potest, quo casu impotens esset; aut potest ea tollere, nec vult, id quod malignitatem in ipso proderet; aut certè utraque virtute, & potentia & voluntate, simul destituitur, id quod ipsum & impotentem & invidum eodem planè momento nobis sisteret; aut denique potest & vult, sed eo in casu quæstio erit, cur igitur id non facit, si existit? Respondet Auctor, Deum non posse mala tollere, nec velle etiam, neque tamen eam ob causam malignum, vel impotentem, esse. Dicere maluissem, ipsum ea tollere posse, sed non velle absolutè, idque cum ratione; quia eodem actu & bona tolleretur, immò plus boni tolleretur, quàm mali. Postquam ita tandem Auctor noster finem imposuit operi suo erudito, adjunxit adhuc *Appendicem quandam*, in qua illi sermo est de Legibus divinis. Optimè distinguit hæc Leges in naturales & positivas; monet, Leges particulares naturæ animalium cedere debere Legibus generalibus corporum; Deum propriè non irasci, quando Leges ipsius violatæ sunt; sed ordinem voluisse, ut is, qui peccet, adcerferet sibi malum, & ut is, qui vim adferat aliis, vim iterum pateretur. Censet autem, Leges positivas Dei indicare & prædicare potius malum, quàm illud infligere. Atque hoc ei occasionem suppeditat de æterna malorum damnatione verba faciendi, quæ non amplius ad emendationem, neque ad exemplum prodest, & tamen iustitiæ Dei vindictivæ satisfaciunt, quamquam illi ipsi suæ calamitatis sint architecti. Interim suspicatur, poenas hæc malorum aliquid emolumenti adferre bonis, & nescit insuper, an non satius sit damnari, quàm non existere, quandoquidem fieri posset, ut damnati, insania quadam abrepti, animis in transversum actis obstinarent perseverare in sua miseria, sicque, ut Auctor opinatur, mediis in malis iudiciorum suorum pravitati adplauderent, in voluntate Dei arguenda voluptatem suam quærentes. Videmus namque quotidiano die exempla hominum morosorum, malignorum, invidiorum, qui ex representatione suorum malorum voluptatem capiunt, seque ipsos adfigere laborant. Non contemnenda sunt hæc cogitata, quorum similia & ipse interdum sum meditatus, sed nolim tamen de his decretoriam pronuntiare sententiam. Retuli suprà §. 271. Tentaminum, *Belio* oppositorum, fabulam de Diabolo, veniam ab Anachoreta quodam Dei nomine oblatam repudiante. Baro *Andreas Taiffel*, ex Optimatibus Austriacis, *Ferdinandi*, Archiducis Austriaci, dein Imperatoris hoc nomine secundi, primarius equitandi Magister, facta ad nomen suum adlusione (quod in lingua Teutonica Diabolum significare videtur) pro symbolo elegit Diabolum seu Satyrum quendam, cum hocce dicto Hispanico, *mas perdido*,

y

y *menos arrepenido*, plus jacturæ, & minùs poenitentia; quo indicatur adfectus spe omni fraudatus, & depelli nescius. Repetiit postea tesseram hanc Comes *de Villamediana*, Hispanus, cum Regina diceretur amafius. In quæstione, cur sæpè numero boni malè, & mali benè habeant, illustris Auctor noster existimat, eam satis jam excussam, scrupulosque omnes penitus dissipatos esse. Interim tamen adnotat, posse quandoque dubitari, an non boni, calamitatibus pressi, ipsarum ope calamitatum boni evaserint, & an non impii felices felicitatis ipsius usu forte depravati fuerint. Adjicit, iniquos nos esse iudices, non solum ubi agitur de cognoscendo homine bono, sed & de cognoscendo homine felice. Sæpius in honore est hypocrita, & in contemptu alius quispiam, sine adfectione solidæ virtutis studiosus. Ita parum quoque nobis perspecta est prosperitas, & latet sæpè felicitas sub laciniis pauperis alicujus, sua forte contenti, dum frustra quæritur in Magnatum aliquorum palatiis. Denique Auctor observat, maximam felicitatem in hac vita consistere in spe felicitatis futuræ, adeoque dici posse, improbis nihil accidere, quod non ad emendationem, vel ad castigationem, profit, nec quidquam bonis evenire, quod non majus bonum illis adportet. Hæ conclusiones cum meis cogitationis oppidò conspirant, neque ad finem hujus Operis proferri quid potest, quod magis sit conveniens.

CAUSA DEI ADserta
PER JUSTITIAM EJUS,
CUM CÆTERIS EJUS PERFECTIONIBUS
CUNCTISQUE ACTIONIBUS CONCILIATAM.

ARGUMENTUM.

§. 1. **T** Ractatio Cause Dei duas habet partes: prior est præparatoria, & separatim spectat Magnitudinem Bonitatemque divinam. §. 2. Magnitudo Dei oppositum habet errorem: Anthropomorphismum, Bonitas Despotismum. §. 3. Revocari illa potest ad duo capita, Omnipotentiam & Omniscientiam. §. 4. Omnipotentia complectitur tum independentiam Dei ab aliis; §. 5. quæ elucet & in existendo; §. 6. & in agendo; §. 7. Tum dependentiam omnium a Deo; §. 8. scilicet possibilem ab ejus intellectu; §. 9. & actualium non tantum ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate, & quidem in existendo per conservationem; §. 10. In agendo per concursum; §. 11. Qui simul est & immediatus, §. 12. & specialis. §. 13. Omniscientia versatur itidem tam circa possiblem, quam circa actualia. §. 14. 15. Partes ejus sunt Scientia possibilem, seu simplicis intelligentiæ; §. 16. Scientia actualium seu visionis; §. 17. Scientia media, an & quomodo concipi possit? §. 18. 19. Hæc, nimirum, Bonitas divina, est perfectio voluntatis, cujus & natura & species consideranda. §. 20. Ad voluntatis naturam requiritur Libertas. §. 21. Et excluditur Necessitas, non quidem Moralis, sed Metaphysica. §. 22. Error eorum, qui nihil possibile statuunt, nisi quod actuale. §. 23. Sequitur voluntatis divisio duplex; §. 24-27. Prior est in antecedentem & consequentem; §. 28. Posterior in productivam & permissivam. §. 29. Objectum voluntatis, seu ratio volendi, est bonum & malum, cujus species sunt, §. 30. Metaphysicum non intelligentium; §. 31. Physicum, quo pertinet malum pænæ; §. 32. Morale, quo pertinet malum culpæ. §. 33-39. Adplicantur hæc species ad voluntatem divinam, tum antecedentem & consequentem, tum productivam & permissivam. §. 40. Hactenus de præparatoria parte, Magnitudinem

OPERA THEOLOGICA.

& Bonitatem Dei separatim spectante. Pars principalis ad utramque junctim pertinentia exhibet. Bonitas refertur vel ad creaturas in universum, vel speciatim ad intelligentes: priore modo cum magnitudine constituit Providentiam. §. 41. Providentia, quam Sapientia dirigit, sese ostendit in tota Universi serie, Deusque seriem rerum inter possibilem optimam elegit, eam ipsam, quæ actu existit. §. 42. Unicum hinc decretum Dei, quo scilicet hæc rerum series ad existentiam perveniret. §. 43. Et decretum Dei est immutabile, nec tamen fundit necessitatem absolutam seu consequentis, sed tantum hypotheticam & consequentiam. §. 44. Ob hanc rerum certitudinem preces laboresque nequaquam sunt inutiles; §. 45. Quoniam res ex divina præscientia & providentia sunt determinatæ, non absolute, sed per suas causas & rationes. §. 46. Sapientia autem infinita Omnipotentis, Bonitati juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quam a Deo factum est. §. 47. Imperitia est, aliquid in operibus Dei velle reprehendere. §. 48. Unde felicitas Deo servientium. §. 49. Sed optimæ rerum serie eligende maxima ratio Christus fuit *ὁ ἀνθρώπος*. §. 50. Posteriore modo, quatenus scilicet speciatim refertur ad creaturas intelligentes, cum Sapientia constituit Justitiam, cujus summus gradus Sanctitas. §. 51. Justitia specialius sumta versatur circa bonum malumque physicum; Sanctitas circa bonum malumque morale. §. 52. Bona malæque physica eveniunt tam in hac vita, quam in futura: Querelæ hominum ob malorum multitudinem; §. 53. Et ob malorum inaequalem distributionem in hac vita: §. 54. 55. Responsio duplex. §. 56. Circa vitam futuram difficultas eadem ob malorum multitudinem, imprimis quod ad damnationem æternam. §. 57-59. Responsio ab amplitudine regni cælestis desumpta. §. 60. Circa Sanctitatem difficultates sunt gravissimæ. §. 61-65. Ei a) objicitur Deum nimis concurrere ad malum morale, physice & moraliter, voluntate & productiva & permissiva. §. 66. 67. Respondetur ad concursum moralem permittentis, & hoc ostenditur fieri propter necessitatem moralem; §. 68-73. Ad concursum physicum, & hoc ostenditur fieri quoad bonitatem involutam in malo. §. 74. Ei b) objicitur, hominem concurrere non satis, probaturque tum ex imbecillitate naturæ humanæ, tum ex defectu divinæ gratiæ. §. 75. In natura spectari debet a) Corruptio, hujusque ortus, qui est tum a lapsu Protoplastorum, tum a contagii propagatione. §. 76. Causa lapsus non querenda in quadam despotica Dei potestate; §. 77. Nec in quadam ad bonum malumque, justum & injustum, indifferentia; §. 78. Neque etiam in voluntate quadam Deo adfecta, minime sancta, minimeque amabili; §. 79. sed in imperfectione seu imbecillitate creaturarum originali. §. 80. Natura lapsus. §. 81-85. Propagatio contagii in posteros, ubi de origine animæ. §. 86. Natura & Constitutio Corruptionis cernitur in peccato originali & derivativo; §. 87-90. Peccatum Originale, ubi questio, quotenus damnet; §. 91. Peccatum derivativum, quod est actuale & habituale; §. 92. Actuale, in quoniam consistit; §. 93. Habituale, unde oritur; §. 94-96.

§. 94-96. An ideo nullæ unquam irrogeniorum actiones sint verè virtuosæ. §. 97. β) Spectari debent reliquæ divinæ imaginis. §. 98. Ex consistunt tum in lumine innato intellectu, tum & in libertate congenita voluntatis. §. 99. Lumen innatum consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. §. 100. Id probatur tum ex Scriptura, tum ex Ratione. §. 101. Libertas in quantumcumque humana corruptione salva manet; §. 102. Exempta est a necessitate & coactione. §. 103. Necessitatem non facit futuritio veritatum; §. 104. Non præscientia aut præordinatio Dei; §. 105. Neque etiam prædispositio rerum aut causarum series; §. 106. In quo ipso distinguitur fatum Christianum a Mahumetano, rationale ab absurdo; §. 107. Mahumetanum describitur. §. 108. Nec coactio in voluntariis reperitur actionibus. §. 109. Gratia duplex est, una sufficiens volenti, altera præstans, ut velimus. §. 110. Gratia volenti sufficiens nemini negatur; ea est vel ordinaria per verbum & sacramenta; §. 111-113. Vel extraordinaria, Deo relinquenda. §. 114. Gratia volendi non datur omnibus; §. 115-122. sed α) sine Milanthropia, Deo imputata; §. 123-127. Præsentia summa in Deo Philanthropia. §. 128-129. De Gratia Dei per se victrice, quatenus locum habeat; §. 130-133. De beneficiis Dei male ad paucos electos restrictis; Post Despotismum ejusmodi Particularismi species maxime fugienda. §. 134. Gratia volendi non datur omnibus, sed β) sine Prosopolepsia, Deo exprobrata, quasi ejus electio ratione careret. Fundamentum Electionis Christus. §. 135-136. De consideratione qualitatum objecti in rationes eligendi apud sapientem ingrediente; §. 137-144. In ultimis rationibus singularium & æconomia circumstantiarum agnoscendum β) δ, quia in harmonia rerum involvitur consideratio Infiniti.

§. 1. **A** Pologetica Causæ Dei Tractatio non tantum ad divinam gloriam, sed etiam ad nostram utilitatem pertinet, ut tum magnitudinem ejus, id est, potentiam sapientiamque colamus, tum etiam bonitatem, & quæ ex ea derivantur, justitiam ac sanctitatem amemus, quantumque in nobis est, imitemur. Hujus Tractationis duæ sunt partes: prior præparatoria magis, altera principalis censerî potest; prior spectat divinam Magnitudinem Bonitatemque separatim; posterior pertinentia ad utramque junctum, in quibus sunt Providentia circa omnes creaturas, & Regimen circa intelligentes, præsertim in negotio pietatis & salutis.

2. Magnitudinis divinæ potius, quam Bonitatis rationem habuerit Theologi rigidiores; at laxiores contra: utraque perfectio æquæ curæ est verè Orthodoxis. Error Magnitudinem Dei infringentium Anthropomorphismus, Bonitatem tollentium Despotismus adpellari possent.

3. Magnitudo Dei studiosè tuenda est contra Socinianos inprimis, & quosdam Semifocinianos, in quibus Conradus Vorstius hic maxime peccavit (a).

(a) Conf. Ep. Leibnitii ad Du. la Croze.

Revocari

Revocari autem illa potest ad duo capita summa, omnipotentiam & omniscientiam.

4. Omnipotentia complectitur tum Dei independentiam ab aliis, tum omnium dependentiam ab ipso.

5. Independentia Dei in existendo elucet, & in agendo. Et quidem in existendo, dum est necessarius & æternus, &, ut vulgò loquuntur, ens a se: Unde etiam consequens est immensum esse.

6. In agendo independents est naturaliter & moraliter. Naturaliter quidem, dum est liberrimus, nec, nisi a se ipso, ad agendum determinatur; moraliter verò, dum est ἀναγκάσιμος, seu superiorem non habet.

7. Dependentia rerum a Deo extenditur tum ad omnia possibilis, seu quæ non implicant contradictionem (b); tum etiam ad omnia actualia.

Tom. I.

O o o

8. Ipsa

(b) Præter Librum Hobbesianum, supra ab ill. Leibnitio illustratum, etiam Causam Dei Leibnitianam suis adnotationibus ornavit Cel. Nicol. Engelhardus in cit. Ferrii Groningani. Ad hunc locum discrimen inter adserta Leibnitiana & Spinosiana ita pandit. (p. 27-29.) „Verum est, ait, in Systemate Spinosæ nihil esse possibile, nisi quod & actuale sit. Vide inter alia Eth. Part. I. Prop. 16. cum Coroll. in Systemate verò Leibnitii innumera dari possibilia, quæ tamen nunquam sunt actualia, propterea quod divinæ voluntatis efficacia ex omnibus mundis possibilibus non, nisi unicus, ad existentiam perducatur, vide infr. §. 15. atque adeò hæc Systema Spinosæ cum Systemate Leibnitii adversa fronte pugnare patet. At enim verò si definitionem legam possibilem, apud Spinosam occurrentem, eamque cum aliis propositionibus apud eundem obviis comparem, dissensus denud in verbis magis, quam in re, esse videri possit: Ethices Part. 4. Defin. 4. Easdem res singulares voco possibles, quatenus dum ad causas, ex quibus produci debent, attendimus, nescimus, an ipse determinate sint ad easdem producendum, vi definitionis hujus ipse quoque Spinosæ concedere debet, & reverà concessit, plura hoc sensu esse possibilia, quam sunt actualia, vide quæ adfert ad Part. I. prop. 8. & 11. & confer ea cum prop. 28. atque eam scholio prop. 10. part. 2. Quid quod Part. I. prop. 33. schol. 1. talem præbeat

Necessarii & Contingentis explicationem, ut videri posset Spinosæ cum Leibnitio distinxisse inter ea, quæ absolute, eaque, quæ tantum hypothetice sunt necessaria, inter ea item, quæ absolute, & inter ea, quæ non, nisi hypothetice, impossibilia existunt; Ita enim loquitur: „Res aliqua necessaria dicitur vel ratione suæ essentiae, vel ratione causæ: Rei enim alicujus existentia vel ex ipsius essentia & definitione, vel ex data causa efficiente necessario sequitur. Deinde etiam de causis res aliqua impossibilis dicitur, nim. quia vel ipsius essentia seu definitio contradictionem involvit, vel quia nulla causa externa datur ad talem rem producendam determinata. „ Quid inde? An non ergò Leibnitio convenit cum Spinosæ? Non Leibnitio magis, Lector! quam orthodoxis omnibus: In Systemate quippe Spinosæ α. possibilia propriè nulla dantur, quæ non & actualia, nisi respectu iterum cognitionis nostræ, non verò respectu ipsius Dei: v. Eth. part. I. prop. 33. β. Existentiam consequuntur possibilia omnia necessitate naturæ divinæ sine consilio & libertate agentis, ita ut, posito Deo, eadem necessitate absoluta consequantur hæc adtributorum ejus modificationes, quæ ex natura trianguli sequitur, tres ejus angulos æquales esse duobus rectis, conf. Part. I. Eth. prop. 17. 32. 33. Contrariam & sanam sententiam ill. Leibnitii, quam pluribus dein effert Cel. Auctor, satis superque percepinus in ipsi Theodicæa Ten-

tanti.

8. Ipsa rerum *possibilitas*, cum actu non existunt, realitatem habet fundatam in divina existentia: nisi enim Deus existeret, nisi possibile foret; & *possibilia* ab æterno sunt in ideis divini intellectus.

9. *Actualia* dependent a Deo tum in existendo, tum in agendo, nec tantum ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in *existendo*, dum omnes res a Deo liberè sunt creatæ, atque etiam a Deo conservantur; neque malè docetur, conservationem divinam esse continuatam creationem, ut radius continuò a sole prodit; etsi creaturæ neque ex Dei essentia, neque necessariò, promanent (c).

10. In agendo res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrir; quatenus inest actionibus aliquid perfectionis, quæ utique a Deo manare debet.

11. *Concursus* autem Dei (etiam ordinarius seu non miraculosus) simul & immediatus est & specialis. Et quidem *immediatus*, quoniam effectus non ideò tantum a Deo dependet, quia causa ejus a Deo orta est, sed etiam quia Deus non minùs, neque remotius, in ipso effectu producendo concurrir, quàm in producenda ipsius causa.

12. *Specialis* verò est concursus, quia non tantum ad existentiam rei actusque dirigitur, sed & ad existendi modum & qualitates, quatenus aliquid

taminibus. Antea similem inter Leibnitii & Spinozæ effata in doctrina de Contingentia rerum comparisonem instituit, illiusque sententiam ab hujus nugis toto cælo distare ostendit, a pag. 7 - 27.

(c) Non spernenda & hæc Engelhardi adnotatio videtur. Ait p. 50. Quodnam desiderari posset luculentius innocentiar ill. Auctoris documentum? Veteres Platonici existimabant, Mundum ab omni æternitate ex Deo tq. causâ suâ fluxisse ut de perenni sole perveniret radiis; similitudo periculosa est, quam ut admitti possit, cum ne ipse quidem Spinoza eam reformidaret. In systemate Epicureorum veterum & hodiernorum Newtonianorum radii, ex sole effluentes, sunt particule ipsius corporis solaris emissionem ab ipso separatæ, sunt igniculi, ab ignea massa solis ejaculati, posset aliquis inde inferre, creaturas omnes nihil esse, nisi totidem divinitatis particulas: hinc est, quod Leibnitius, ne crassissimo huic errori ansam praberet, creaturas neque ex Dei essentia, neque necessariò promanare adfirmat. Similia planè lego apud Wolfium in Animadv. ad Metaphys. p. 60. & 61.

(scil. §. 28.) Cæterum systema de propagatione luminis Carresii, Hugenii, Leibnitii, Wolfii, aliorum, longè magis ad rhombum admodum est, licet, uti proverbio dici solet, in hac quoque reverum sit, quòd omnis similitudo claudicat. In eo quippe systemate radii luminosi neque ex sole egrediuntur, neque proinde ad ejusdem essentiam pertinent, cum in sola ætheris globulosi propulsione luminis propagati sita sit, dissimilitudo in eo quàm maxime sita est, quod Deus rebus extra se existentiam largitus fuerit veri nominis creatione, ita ut sine ejusdem voluntatis div. efficacia ne quidem per momentum subsistere possent, quæ actio omnem similitudinem & analogiam in rebus creatis excludit. Observent interim Lectores verum illud Schibboleth, quod Atheos inter & Orthodoxos hac in re Philosophos differentiam genuinam ostendit, esse illud, quod apud Auctorem nostrum deprehendis, Creationem scil. actum esse Dei trans-euntem, non immanentem, uti impiè negatur Spinoza Eth. Part. 1. prop. 18.

aliquid perfectionis illis inest, quod semper a Deo profuit, patre luminum, omnisque boni datore.

13. Hactenus de potentia Dei, nunc de sapientia ejus, quæ ob immensitatem vocatur *Omniscientia*. Hæc cum & ipsa sit perfectissima, (non minùs quàm Omnipotentia) complectitur omnem ideam & omnem veritatem; id est, omnia tam incompleta, quàm complexa, quæ objectum intellectus esse possunt: & versatur iidem tam circa *possibilia*, quàm circa *actualia*.

14. *Possibile* est, quæ vocatur *Scientia simplicis intelligentiæ*, quæ versatur tam in rebus, quàm in earum connexionibus; & utraq; sunt tam necessaria, quàm contingentes.

15. *Possibilia contingentia* spectari possunt tum ut *sejuncta*, tum ut *coordinata* in integros Mundos *possibiles infinitos*, quorum quilibet Deo est perfectè cognitus (d), etsi ex illis non, nisi unicus, ad existentiam perducatur: neque enim plures Mundos *actuales* fingi ad rem facit, cum unus nobis totam universitatem creaturarum cujuscumque loci & temporis complectatur, eoque sensu hoc loco *Mundi* vocabulum usurpetur (e).

16. *Scientia Actualium*, seu *Mundi* ad existentiam perducti, & omnium in eo præteritorum, præsentium & futurorum, vocatur *Scientia visionis*: nec differt a *Scientia simplicis intelligentiæ* hujus ipsius *Mundi*, spectati ut *possibilis*, quàm quod accedit cognitio reflexiva, qua Deus novit suum

O o o 2 decre-

(d) Nescio, ait Engelhardus, pag. 57. proinde, quid sibi velit quorundam contra systema Leibnitianum objectio: Rerum nexum Deus vel invenit, vel fecit, sed non invenit, ergò fecit, ergò falsum est systema Leibnitianum. Meræ sunt tenebræ. Rerum nexum & invenit & fecit, invenit non extra se, quasi darentur entia a Deo distincta, ipsique cœterna, sed quatenus infinitus Dei intellectus uno & simultaneo actu omnes omnium rerum *possibilia*, sive *sejuncta*, sive in nexu suo, *spectatarum*, ideas complectitur: hunc verò rerum nexum etiam fecit, quia voluntatis suæ efficacia ex innumeris mundis æquè *possibilibus* hunc potius, quàm quemvis alium, liberrimè produxit: Dicendum ergò est, nexum rerum Deum constituere intelligendo & volendo, quia, nisi Deus existeret, nihil omnino possibile foret.

(e) Dici vix potest, observante Engelhardo, p. 58. quantopere Leibnitii Antagonistas propria deceptis eorum inadvertentia. Dum adfirmat Leibnitius, Deum crea-

viffe Mundum optimum; statim querunt; an Mundus non fuerit multo perfectior in statu integritatis? Quasi verò id negaret Leibnitius, imperitè confundunt hanc aut illam mundi faciem, prout in hoc vel illo temporis articulo, hoc aut illo loco, nobis obversatur, cum mundo in toto suo complexu temporis & spaii considerato, mundum quippe ex mente Leibnitii non constituit hæc aut illa mundi facies, quæ hodie, heri aut antè 6000. annos locum habuit, sed omnes omnino omnium creaturarum status præsentis, præteriti & futuri, ad eum pertinent, ita ut & præmia & poenas in altera vita, & quidquid unquam fuit, est, aut erit in omne ævum, complectatur. Et hinc, ut loquitur Cudworthius Syst. Intell. Univ. p. 1180. de viis divinæ Providentiæ rectè judicare nemo potest, nisi, qui futura cum præsentibus & præteritis comparaverit. Conf. laud. Richterum, præclarè de Mundi vocabulo docentem, in Adnot. p. 812.-815.

decretum de ipso ad existentiam perducendo. Nec alio opus est divinæ præscientiæ fundamento.

17. *Scientia* vulgò dicta *Media*, sub *Scientia* simplicis intelligentiæ comprehenditur, eo, quem exposuimus, sensu. Si quis tamen *Scientiam* aliquam *Mediam* velit inter *Scientiam* simplicis intelligentiæ, & *Scientiam* visionis; poterit & illam & *Mediam* aliter concipere, quàm vulgò solent, scilicet ut *Media* non tantum de futuris sub conditione, sed & in universum de possibilibus contingentibus accipiatur. Ita *Scientia* simplicis intelligentiæ restrictius sumetur, nempe ut agat de veritatibus possibilibus & necessariis; *Scientia* *Media* de veritatibus possibilibus & contingentibus, *Scientia* visionis de veritatibus contingentibus & actualibus. Et *media* cum prima commune habebit, quod de veritatibus possibilibus agit; cum postrema, quod de contingentibus.

18. Haftenus de divina Magnitudine, nunc agamus etiam de *Divina Bonitate*. Ut autem *Sapientia*, seu veri cognitio, est perfectio intellectus, ita *Bonitas*, seu boni adpetitio, est perfectio voluntatis. Et omnis quidem voluntas bonum habet pro objecto, saltem adparens, at divina voluntas non, nisi bonum simul & verum.

19. Spectabimus ergo & *Voluntatem*, & objectum ejus, nempe *Bonum* & *Malum*, quod rationem præbet volendi & nolendi. In *Voluntate* autem spectabimus & naturam ejus & species.

20. Ad *Voluntatis naturam* requiritur *Libertas*, quæ consistit in eo, ut actio voluntaria sit spontanea ac deliberata, atque adeo, ut excludat necessitatem, quæ deliberationem tollit.

21. *Necessitas* excluditur *Metaphysica*, cujus oppositum est impossibile; seu implicat contradictionem; sed non *Moralis*, cujus oppositum est inconvenienti. Etsi enim Deus non possit errare in eligendo, adeoque eligat semper, quod est maximè conveniens (f); hoc tamen ejus libertati adeo non

(f) *Engelhardus*, p. 77. In Systemate ill. *Leibnizii*, prouti libertas agendi Deo essentialis est & absolutæ necessitatis in Etre perfectissimo, & propter eam ipsam libertatem, actus quoque Dei decernentis liberimus esse debet, ita non minus Deo naturale est, semper agere ex rationibus sanctissimis, licet illas rationes Deum ad agendum non necessitent, sed summam potius agendi libertatem in Deo præsupponant. Nolo plura ad *Systema Leibnizii de creatione mundi Optimi*; adferre, firmiter teneo cum *Calvino*, aliisque Theologis Reformatis, Deum decreti sui rationes habere sanctissimas, easque nobis homuncio-

nibus imperscrutabiles in specialioribus, licet in genere adfirmari possit, Deum semper velle id, quod optimum est, quia scilicet nihil est, quod amare possit, nisi se ipsum, huncque amorem perfectionum suarum ostendere tam in regno Naturæ, quàm in regno Gratiæ, cumque utrumque hoc Dei regnum Mundum absolvat in sensu Leibniziano, si quis eo sensu Mundum hunc dicere velit Optimum, non restagbor, quia ad Optimum finem tendit, scilicet Gloriæ divinæ manifestationem, qua major nec dari, nec concipi potest: Atque id ex ipsa divinitatis & divinarum perfectionum distinctis notionibus. Neque enim perfec-

tionum.

non obstat, ut eam potius maximè perfectam reddat. Obstaret, si non, nisi unum, foret voluntatis objectum possibile, seu si una tantum possibilis rerum facies fuisset; quo casu cessaret electio, nec sapientia bonitasque agentis laudari posset.

22. Itaque errant, aut certè incommode admodum loquuntur, qui ea tantum possibilia dicunt, quæ actu fiunt, seu quæ Deus elegit; qui fuit lapsus *Diodori Stoici* apud *Ciceronem*, & inter Christianos *Abailardi*, *Wiclefii*, *Hobbii*. Sed infra plura de libertate dicentur, ubi humana tuenda erit.

23. Hæc de *Voluntatis natura*; sequitur *Voluntatis divisio*, quæ in usum nostrum præsentem est potissimum duplex: una in antecedentem & consequentem, altera in productivam & permissivam.

24. *Prior divisio* est, ut *Voluntas* sit vel antecedens seu prævia, vel consequens seu finalis, sive, quod idem est, ut sit vel inclinatoria vel decretoria; illa minùs plena, hæc plena vel absoluta. Equidem solet aliter (prima quidem specie) explicari hæc divisio a nonnullis, ut antecedens Dei voluntas (verbi gratiâ, omnes salvandi) præcedat considerationem; consequens autem, (verbi gratiâ, quosdam damnandi) eam sequatur. Sed illa præcedit etiam alias Dei voluntates, hæc sequitur; cum ipsa facti creaturarum consideratio, non tantum a quibusdam Dei voluntatibus præsupponatur, sed etiam quasdam Dei Voluntates, sine quibus factum creaturarum supponi nequit, præsupponat. Itaque *Thomas* & *Scotus*, aliique, divisionem hanc, eo, quo nunc utimur, sensu sumunt, ut voluntas antecedens ad Bonum aliquod in se, & particulariter, pro cuiusque gradu, feratur, unde hæc voluntas est tantum secundum quid; voluntas autem consequens spectet totale, & ultimam determinationem contineat; unde est absoluta & decretoria; & cum de divina sermo est, semper effectum plenum obtinet. Cæterum, si quis nostram explicationem nolit, cum eo

000 3 de

tissimum hunc omnium suarum perfectionum amorem ostendisset Deus, si illustrius daretur Gloriæ divinæ theatrum, quàm illud est, quod creavit, non quoddam aliquid ex creaturis in Deum redundet commodi aut perfectionis, sed quoddam Deus sibi ipsi quasi lex sit. Videtur *Bellius* in *Dist. Critico*, *Artic. Anaxagoras* litt. R. ex eo, quod in hominis potestate non sit positum ostendere, quomodo & quousque quodlibet rerum corporum individuum ad perfectionem totius machinæ mundanæ influat, negare velle, nos de mundi perfectione cum ratione aliquid statuere posse: Verum enim verò ad inferendum, Deum omnia

fecisse *אשר הוא* sive optimè, non opus est, ut omnes causas Dei finales in numero habeamus, sufficit novisse Creatorem huius Universi ens esse summè perfectum, adeoque etiam optimum, sapientissimum & potentissimum, ut inde inferamus, in ipso quoque operibus nihil esse, quod superfluum sit, aut verè defectuosum, sed defectus, quos deprehendere in illis nobis videmur, non posse, nisi merè adparentes, esse, vide *Metaphys. nostræ* §§. 94. 395. 431. 449. 470. seqq. præprimis verò consulat Lector *Cudworthi* systema sapientis cap. 5. sect. 5. p. 1165.

de vocabulis non litigabimus: pro antecedente & consequente substituat, si volet, præviam & finalem (g).

25. *Voluntas antecedens* omnino seria est & pura, non confundenda cum velleitate, (ubi quis vellet, si posset, velletque posse) quæ in Deum non cadit; nec cum voluntate conditionali, de qua hic non agitur. Tendit autem voluntas antecedens in Deo ad procurandum omne bonum, & ad repellendum omne malum, quatenus talia sunt, & proportionem gradus, quo bona malave sunt. Quam seria autem hæc voluntas sit, Deus ipse declaravit, cum tanta adseveratione dixit, se nolle mortem peccatoris, velle omnes salvos, odisse peccatum.

26. *Voluntas consequens* oritur ex omnium voluntatum antecedentium concursu, ut scilicet, quando omnium effectus simul stare non possunt, obtineatur inde quantus maximus effectus per sapientiam & potentiam obtineri potest. Hæc voluntas etiam *Decretum* adpellari solet.

27. Unde patet, voluntates etiam antecedentes non omnino irritas esse, sed efficaciam suam habere; qui etsi effectus earum obtinetur, non semper fit plenus, sed per concursum aliarum voluntatum antecedentium restrictus. At voluntas decretoria, ex omnibus inclinatoriis resultans, semper plenum effectum sortitur, quoties potentia non deest in volente: quemadmodum certè in Deo deesse nequit. Nempe in sola voluntate decretoria locum habet Axioma: qui potest & vult, ille facit; quippe cum eo ipso scientiam requisitam ad agendum sub potentia comprehendendo, jam nihil intus extraque actioni deesse ponatur. Neque verò aliquid felicitati perfectionique volentis Dei decedit, dum non omnis ejus voluntas effectum plenum sortitur: quia enim bona non vult, nisi pro gradu bonitatis, quæ in unoquoque est; tum maximè ejus voluntati, satisficit, cum optimum resultans obtinetur.

28. *Posterior Voluntatis divisio* est in *productivam* circa proprios actus, & *permissivam* circa alienos. Quædam enim interdum permittere licet, (id est, non impedire) quæ facere non licet, velut peccata, de quo mox. Et permissivæ voluntatis objectum proprium non id est, quod permittitur, sed permissio ipsa.

29. Hactenus de Voluntate, nunc de *Ratione Volendi*, seu *Bono & Malo*. Utrumque triplex est, Metaphysicum, Physicum & Morale.

30. *Metaphysicum* generatim consistit in rerum etiam non intelligentium perfectione & imperfectione. Liliorum campi & passerum curam a Patre cœlesti geri Christus dixit, & brutorum animantium rationem Deus habet apud *Jonam*.

31. *Phy-*

(g) Conf. inprimis, monente Engelhardo, p. 82. Clar. Houtingeri *Dissert. de Vol. Ant. & Conf. quæ occurrunt in Hist. de Gratia & Prædestin. Tom. 2.*

31. *Physicum* accipitur speciatim de substantiarum intelligentium commodis & incommodis, quo pertinet *malum pœnæ*.

32. *Morale* de earum actionibus virtuosis & vitiosis, quo pertinet *malum culpæ*: & malum physicum hoc sensu a morali oriri solet, etsi non semper in iisdem subjectis, sed hæc tamen, quæ videri possit aberratio, cum fructu corrigitur, ut innocentes nollent passi non esse. add. infra §. 55.

33. Deus vult bona per se, antecederet ad minimum; nempe tam rerum perfectiones in universum, quam speciatim substantiarum intelligentium omnium felicitatem & virtutem, & unumquodque bonorum pro gradu suæ bonitatis, ut jam dictum est.

34. Mala, etsi non cadant in voluntatem Dei antecedentem, nisi quatenus ea ad remotionem eorum tendit, cadunt tamen interdum, sed indirectè in consequentem: quia interdum majora bona ipsis remotis obtineri non possunt, quo casu remotio malorum non planè perducitur ad effectum; & consistens intra voluntatem antecedentem, non prorumpit in consequentem. Unde *Thomas de Aquino* post *Augustinum* non incommode dixit, Deum permittere quædam mala fieri, ne multa bona impediatur.

35. Mala *Metaphysica* & *Physica*, (veluti imperfectiones in rebus, & mala pœnæ in personis) interdum fiunt bona subliatiata, tanquam media ad majora bona.

36. At malum morale, seu malum culpæ, nunquam rationem mediæ habet, neque enim (Apostolo monente) facienda sunt mala, ut eveniant bona; sed interdum tamen rationem habet conditionis, quam vocant, sine qua non, sive colligati & concomitantis; id est, sine quo bonum debitum obtineri nequit; sub bono autem debito etiam privatio mali debita continetur. Malum autem admittitur non ex principio necessitatis absolutæ, sed ex principio convenientiæ. Rationem enim esse oportet, cur Deus malum permittat potius, quam non permittat: ratio autem divinæ voluntatis non, nisi a bono, sumi potest.

37. Malum etiam culpæ nunquam in Deo objectum est voluntatis productivæ, sed tantum aliquando permissivæ; quia ipse nunquam peccatum facit, sed tantum ad summum aliquando permittit.

38. Generalis autem *Regula* est permittendi peccati, Deo hominique communis, ut nemo permittat peccatum alienum, nisi impediendo ipsemet actum pravum exerciturus esset. Et, ut verbo dicam, peccatum permitti nunquam licet, nisi cum debet, de quo distinctius infra §. 66.

39. Deus itaque inter objecta voluntatis habet optimum, ut finem ultimum; sed bonum ut qualemcumque, etiam subalternum, res verò indifferentes, itemque mala pœnæ sæpè ut media; at malum culpæ non nisi ut rei aliqui debitæ conditionem sine qua non esset; eo sensu, quo Christus dixit oportere, ut scandala existant.

40. Haftenus de magnitudine & de bonitate separatim ea diximus, quæ præparatoria hujus Tractationis videri possunt; nunc agamus de pertinentibus ad utramque junctim. *Communia* ergò *magnitudinis & bonitatis* hic sunt, quæ non ex sola bonitate, sed etiam ex magnitudine, (id est, sapientiâ & potentiâ) proficiuntur: facit enim magnitudo, ut bonitas effectum suum consequatur. Et bonitas refertur vel ad creaturas in universum, vel speciatim ad intelligentes. Priore modo cum magnitudine constituit providentiam in Universo creando & gubernando; posteriore, justitiam in regendis speciatim substantiis ratione præditis.

41. Quia bonitatem Dei, in creaturis sese generatim exerentem, dirigit sapientia; consequens est, *providentiam divinam* sese ostendere in tota serie Universi; dicendumque, Deum ex infinitis possibilibus seriebus rerum elegisse optimam; eamque adeo esse hanc ipsam, quæ actu existit. Omnia enim in Universo sunt harmonica inter se, nec sapientissimus, nisi omnibus perspectis, decernit, atque adeo non, nisi de toto. In partibus, singulatis sumtis, voluntas prævia esse potest, in toto decretoria intelligi debet.

42. Unde adcuratè loquendo, non opus est ordine Decretorum divinarum; sed dici potest, unicum tantum fuisse Decretum Dei, ut hæc scilicet series rerum ad existentiam perveniret; postquam scilicet omnia, seriem ingredientia, fuere considerata, & cum rebus, alias series ingredientibus, comparata (h)

43. Ita-

(h) Engelhardus ad h. locum, p. 93. seqq. Stephanum Vitum, Virum longè doctissimum, in *Apologia Synodi Dordracenæ* memini (neque enim liber ille jam ad manus mihi est) adseverare, ill. Leibnitium inter Supralapsarios merito referri, hujusque sui iudicii se non poenitere alicubi dicit in *Apologia Vindictæ*. Auctor *Usus Philosophiæ Leibnitianæ & Wolfianæ*, J. Th. C. cap. de *Prædestinatione* contra Theologos reformatos disputans, Vitum propter hoc ejus adsertum vel malæ fidei, vel oscitantia adculat. Sibi non deerit doctissimus Vitus, interim, ut Lector judicare possit, an adeo desperanda sit Leibnitii cum Supralapsariis reconciliatio; cum placitis Supralapsariorum, quæ ab una parte statuunt, actum decernentis Dei unicum & simplicissimum esse; ab altera parte omnino concedunt, Deum decreti sui habere rationes sanctissimas, cum hisce, inquam, placitis conferat *Theodicæ* §§. 75. usque ad 83. Ab-

solutio horum §§. textu addit: Ex quibus facile patet, nullam intercedere differentiam, nisi quod Supralapsarii inter Reformatos, rationes illas nobis haud esse perspektas, prudenter adfirmant, Leibnitium vero illas determinare fuerit ausus. « Sed fallitur omnino Vir eruditus, cum in eo potissimum discrimen versetur, quod Supralapsarii rejiciunt rationes obiectivas, & admittunt tantum subiectivas. Nihil igitur contra adserta Cel. Canzlii solidissima evincit cum Vito Engelhardus, nisi satisfecerit illius postulato, si scribit cap. IX. de *Prædest.* §. 31. Si Supralapsarios audias, Deus non habet rationes obiectivas decernendi gloriam justitiæ, verum duntaxat subiectivas, quia sic decernere vult: si Leibnitium sequaris, Deus planè nullas rationes, nisi merè obiectivas respicit, non ita decernit, quia vult, sed quia objecti condicio hæc optima est, non autem alia, quia partes in objecto v. g. salus *Peccati* convenientior est, quam

43. Itaque etiam Decretum Dei est immutabile, quia omnes rationes, quæ ei objici possunt, jam in considerationem venere: sed hinc non alia oritur necessitas, quam consequentiæ, seu quam *hypotheticam* vocant, ex supposita scilicet prævisione & præordinatione; nulla autem subest necessitas absoluta, seu consequentis; quia alius etiam rerum ordo possibilis erat, & in partibus, & in toto; Deusque, contingentium seriem eligens, contingentiam eorum non mutavit.

44. Neque ob rerum certitudinem preces laboresque fiunt inutiles ad obtinenda futura, quæ desideramus. Nam in hujus seriei rerum, tantquam possibilis, repræsentatione apud Deum, antequam scilicet decerni intelligeretur; utique & preces in ea (si eligeretur) futuræ, & aliæ effectuum in ea comprehendendorum causæ, inerant, & ad electionem seriei, adeoque & ad eventus in ea comprehensos, ut par erat, valere. Et quæ nunc movent Deum ad agendum aut permittendum, jam tum eum moverunt ad decernendum, quid acturus esset aut permissurus (i).

45. Atque hoc jam supra monuimus, res ex divina præscientia & providentia esse determinatas, non absolute, seu, quidquid agas, aut non agas, sed per suas causas rationesque. Itaque si quis preces, siue studium & laborem, inutiles diceret, incideret in *sophisma*, quod jam veteres *ignavum* adpellabant. add. infra, §. 106. 107.

46. Sapientia autem infinita Omnipotentis, bonitati ejus immensæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quam quod a Deo est factum; atque adeo, ut omnia sint perfecte harmonica, conspirentque pulcherrimè inter se: causæ formales, seu animæ, cum

Tom. I.

P p p

causis

quàm perniciēs, nimirum ob fidem. SI VEL UNUM SUPRALAPSARIUM ADLEGARE POSSIT VITUS DOCTISSIMUS, ADMITTENTEM RATIONES OBJECTIVAS, TOTA HAC CAUSA CECIDERO. -- Per orbem, quæ patet, omnem vulgatum est, in eo poni decretorum absolutorum a conditionatis discrimen, ut illa non, nisi rationes subiectivas in Deo eligente, hæc autem obiectivas in re electa requirantur.

(i) Suarezus, adnotante Cel. Engelhardo, p. 106. citante Leibnitio Theod. §. 310. censuit, Deum res antecederet ita constituisse, ut beatorum preces, quando plena cum voluntate fiunt, eventum semper obtineant. Cariesius Part. 1. Epist. 8. ita scribit, ad Elisabetham, Principem Palatinam, haud etiam credo per particularem hanc Dei providentiam, quam Celsitudo Tua Theologia fundamentum esse dicit, intelligere te muta-

tionem aliquam, quæ in decretis ejus accidat, ratione actionum, quæ a libero nostro arbitrio pendens. Hanc enim mutationem Theologia non admittit, & cum jubet nos Deum orare, non ideo jubet, ut, quod nobis desit, cum doceamus, neque etiam, ut ordinem ab omni æternitate, providentia ejus constitutum, precibus nostris conetur immutare: horum enim utrumque esset culpandum; sed solum, ut ea impetremus, quæ ab omni æternitate precibus nostris impetratum iri voluit. Arbitror autem omnes in hoc Theologos consentire, atque vel ipsos, quos hic Arminianos vocant, qui videntur præ cæteris libero arbitrio maxime tribuere. Post adlata aliqua loca Theod. §§. 52-54. citat etiam Plethonem in Libello de fato similia docentem: hujus verba lege a p. 111-114.

causis materialibus, seu corporibus; causæ efficientes, seu naturales, cum finalibus, seu moralibus; regnum gratiæ cum regno naturæ (k).

47. Et proinde, quotiescumque aliquid reprehensibile videtur in operibus Dei, judicandum est, id nobis non satis nosci; & sapientem, qui intelligeret, judicaturum, ne optari quidem posse meliora.

48. Unde porro sequitur, nihil esse felicius, quam tam bono Domino servire, atque adeo Deum super omnia esse amandum, eique penitus confidendum.

49. Optimæ autem seriei rerum (nempe hujus ipsius) eligendæ maxima ratio fuit Christus Θεός, sed qui, quatenus creatura est ad summum provecta, in ea serie nobilissima contineri debebat, tanquam Universi creati pars, immò caput, cui omnis tandem potestas data est in cælo & in terra, in quo benedici debuerunt omnes gentes, per quem omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei (l).

50. Hactenus de Providentia, nempe generali, porro bonitas, relata speciatim ad creaturas intelligentes, cum sapientia conjuncta, *Justitiam* constituit, cujus summus gradus est *Sanctitas*. Itaque tam lato sensu justitia non tantum jus strictum, sed & æquitatem, atque adeo & misericordiam laudabilem, comprehendit.

51. Discerni autem justitia generatim sumpta potest in justitiam specialius sumtam & sanctitatem. *Justitia specialius sumpta* versatur circa bonum malumque physicum, aliorum nempe intelligentium; *sanctitas* circa bonum malumque morale.

52. *Bona malaque physica* eveniunt tam in hac vita, quam in futura. In hac vita multi queruntur in universum, quod humana natura tot malis exposita est, parum cogitantes, magnam eorum partem ex culpa hominum fluere, & reverà non satis gratè agnosci divina in nos beneficia, magisque adtentionem ad mala, quam ad bona nostra, verti.

53. Allis displicet in primis, quòd bona malaque physica non sunt distributa secundum bona malaque moralia, seu quòd sæpè bonis est malè, malis est benè.

54. Ad

(k) Præclare docet Exc. Crellingius ad Principia Philosophiæ Leibnitiana. §. 90. seqq. Harmoniam inter regnum naturæ & regnum gratiæ haud paucos quoque e cordatis Theologis & Philosophis admisisse. Per vias enim, pergit, naturæ gradatim adscensum fieri ad gratiæ regnum, per visibilia ad invisibilia, diserte Gentium Apostolus docet, omniaque Dei opera egregie conspirare, vix aliquis negabit. Ex his, & iis, quæ diximus §. 64. not. (ddd) it. quæ ill. Vir de miraculis docet §. 54. Theod.

intelligitur, quæ vis sit querelarum seqq. Perfectam, adæquatam, & universalem introducit (recentior Philosophia) naturæ & gratiæ harmoniam, naturam rerum gratiæ consiliis & decretis Dei omnibus adæquat, atque ita ampliat & eyehit, simul & harmoniam illam unam tantum & tantam facit, ut operationibus Dei immediatis adiuvum omnino præcludat.

(l) Conf. ill. Bilfingeri Dilucid. Phil. lof. §. CCCCLXXXVII.

54. Ad has querelas duo responderi debent: unum, quod Apostolus adtulit; non esse condignas afflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis; alterum, quod pulcherrima comparatione Christus ipse subgeffit, nisi granum frumenti, cadens in terram, mortuum fuerit, fructum non feret.

55. Itaque non tantum largè compensabuntur afflictiones, sed & intervient ad felicitatis augmentum, nec tantum profunt hæc mala, sed & requiruntur. Add. §. 32.

56. Circa futuram vitam gravior adhuc est difficultas: nam objicitur, ibi quoque bona longè vinci a malis, quia pauci sunt electi. Origenes quidem æternam damnationem omnino fustulit; quidam veterum paucos saltem æternum damnandos credidere, quorum in numero fuit Prudentius; quibusdam placuit, omnem Christianum tandem salvatum iri, quorsum aliquando inclinasse visus est Hieronymus (m).

57. Sed non est, cur ad hæc paradoxa & rejicienda confugiamus: Vera responsio est, totam amplitudinem regni cœlestis non esse ex nostra cognitione æstimandam; nam tanta esse potest beatorum per divinam visionem gloria, ut mala damnatorum omnium comparari huic bono non possint, & Angelos beatos incredibili multitudine agnoscit Scriptura; & magnam creaturarum varietatem ipsa nobis aperit natura, novis inventis illustrata; quod facit, ut commodius, quam Augustinus & alii veteres, prævalentiam boni præ malo tueri possimus.

58. Nempe Tellus nostra non est, nisi satelles unius Solis, & tot sunt Soles, quot stellæ fixæ; & credibile est, maximum esse spatium trans omnes fixas. Itaque nihil prohibet, vel maxime regionem trans Soles, habitari felicibus creaturis. Quanquam & Planetæ esse possint, aut fieri, ad instar Paradisi, felices. In domo Patris nostri multas esse mansiones,

P p p 2 nes,

(m) Conf. Theod. §. 17. Prudentii, de medio loco loquentis, versus extant, observante Engelhardo p. 121. in Hamartigenia sub finem, & ita habent:

Multa in thesauris Patris est habitatio
Christi,

Disparibus discreta locis, non postco
beata

In regione domum; sine illic casta virorum

Agmina, pulvereum quæ dedignantia
consum

Divitias petiere suas: sit flore perenni
Candida virginitas, animum castrata
recisum:

At mihi Tivariæ satis est si nulla mi-
nistri

Occurras facies, avide nec flamma ge-
hennæ

Devoret hanc animam, merjam fornaci-
bus imis.

Esto: caverneoso, quia sic pro labe ne-
cesse est

Corporea, tristis me sorbeat ignis Aver-
no:

Saltem mitificos incendia lenta vapores
Exhalant, astuque calor languente re-
pescat,

Lux immensa alior, & tempora vin-
cta coronis

Glorificent, me parva levis clementer
adurat.

nes, de cœlo beatorum propriè Christus dixit, quod Empyreum vocant Theologi quidam, & trans sidera, seu soles, collocant, etsi nihil certi de loco beatorum adfirmari possit: interim & in spectabili mundo multas creaturarum rationalium habitationes esse verisimile judicari potest, alias aliis feliciores.

59. Itaque argumentum a multitudine damnatorum non est fundatum, nisi in ignorantia nostra, unaque responsione dissolvitur, quam suprà innuimus; si omnia nobis perspecta forent, adpariturum, ne optari quidem posse meliora, quàm quæ fecit Deus. Pœnæ etiam damnatorum ob perseverantem eorum malitiam perseverant; unde insignis Theologus, Jo. Fechtius, in eleganti Libro de Statu damnatorum, eos benè refutat, qui in futura vita peccata pœnam demereri negant, quasi iustitia, Deo essentialis, cessare unquam posset.

60. Gravissimæ tandem sunt difficultates circa *Sanctitatem Dei*, seu circa perfectionem ad bona malaque moralia aliorum relatum, quæ eum amare virtutem, odisse vitium, etiam in aliis facit, & ab omni peccati labe atque contagione quàm maximè removel; & tamen passim scelera regnant in medio potentissimi Dei imperio. Sed quidquid hoc est difficultatis, divini luminis auxilio etiam in hac vita ita superatur, ut pii, & Dei amantes, sibi, quantum opus est, satisfacere possint.

61. *Obijciatur* nempe, Deum nimis concurrere ad peccatum, hominem non satis. Deum autem nimis concurrere ad malum morale physicè & moraliter, voluntate & productiva & permissiva peccati.

62. Concursum moralem locum habiturum observant, etsi Deus nihil conferret agendo ad peccatum, saltem dum permetteret, seu non impediret, cum posset.

63. Sed reverà Deum concurrere moraliter & physicè simul: quia non tantum non impedit peccantes, sed etiam quodammodo adjuvat, vires ipsis occasionesque præstando. Unde phrasæ Scripturæ Sacræ, quòd Deus induret incitetque malos.

64. Hinc quidam inferre audent, Deum vel utroque, vel certè alterutro modo, peccati complicem, immò auctorem esse; atque adeò, divinam sanctitatem, iustitiam, bonitatem evertunt.

65. Alii malunt divinam omniscientiam & omnipotentiam, verbo, magnitudinem, labefactare; tanquam aut nesciret minimè curaret mala, aut malorum torrenti obistere non posset. Quæ Epicureorum, Manichæorumve, sententia fuit: cui cognatum aliquid, etsi alio miriøre modo, docent Sociniani, qui rectè quidem cavere volunt, ne divinam Sanctitatem polluant, sed non rectè alias Dei perfectiones deferunt.

66. Ut primùm ad *Concursum Moralem permittentis* respondeamus, prosequendum est, quod suprà dicere cœpinus, permissionem peccati esse licitam, (seu moraliter possibilem) cum debita (seu moraliter necessaria) inve-

invenitur: scilicet cum non potest peccatum alienum impediri sine propria offensa, id est, sine violatione ejus, quod quis aliis, vel sibi, debet. Exempli gratiâ, miles in statione locatus, tempore præsertim periculoso, ab ea decedere non debet, ut duos amicos, inter se duellum parantes, a pugnando avertat. Add. suprà §. 36. Deberi autem aliquid apud Deum intelligimus, non humano more, sed *Στοιχειώδως*, quando aliter suis perfectionibus derogaret.

67. Porro, si Deus optimam Universi seriem, (in qua peccatum intercurrit) non elegeret, admisisset aliquid pejus omni creaturarum peccato; nam propriæ perfectioni, & quod hinc sequitur, alienæ etiam, derogasset: divina enim perfectio a perfectissimo eligendo discedere non debet, cum minus bonum habeat rationem mali. Et tolleretur Deus, tollerentur omnia, si Deus vel laboraret impotentia, vel erraret intellectu, vel laberetur voluntate.

68. *Concurfus ad peccatum physicus* fecit, ut Deum peccati causam auctoremque constituerent quidam; ita malum culpæ etiam objectum productivæ in Deo voluntatis foret: ubi maximè insultant nobis Epicurei & Manichæi. Sed hic quoque Deus, mentem illustrans, sui est vindex in anima pia & veritatis studiosa. Explicabimus igitur, quid sit, Deum concurrere ad peccati materiale, seu, quod in malo bonum est, non ad formale.

69. Respondendum est scilicet, nihil quidem perfectionis & realitatis purè positivæ esse in creaturis, earumque actibus bonis malisque, quod non Deo debeatur; sed imperfectionem actus in privatione consistere, & oriri ab originali limitatione creaturarum, quam jam tum in statu puræ possibilitatis (id est, in regione veritatum æternarum, seu ideis divino intellectui obversantibus) habent ex essentia sua: nam quod limitatione careret, non creatura, sed Deus foret. *Limitata* autem dicitur creatura, quia limites, seu terminos, suæ magnitudinis, potentia, scientia, & cuiuscumque perfectionis, habet. Ita fundamentum mali est necessarium, sed ortus tamen contingens; id est, necessarium est, ut mala sint possibilia, & contingens est, ut mala sint actualia: non contingens autem per harmoniam rerum a potentia transit ad actum, ob convenientiam cum optima rerum serie, cujus partem facit.

70. Quod autem de privativa mali constitutione, post *Augustinum*, *Thomam*, *Lubinum* (n), aliosque veteres & recentiores, adferimus, quia multis vanum, aut certè perobscurum habetur; ita declarabimus ex ipsa rerum natura, ut nihil solidius esse adpareat: adhibentes in similitudinem sensibile quiddam & materiale, quod etiam in privativo consistit.

Ppp 3

(n) *Eilhardus Lubinus*, Prof. Rostochien. natus A. 1565. d. 24. Mart. denatus A. 1622. d. 1. Jun. Liber huc pertinens in-

scrib. *Phosphorus de prima causa & natura mali.*

fit, cui *inertiæ corporum naturalis* nomen *Keplerus*, insignis naturæ indagator, imposuit (o).

71. Nimirum (ut facili exemplo utamur) cum flumen naves secum defert, velocitatem illis imprimit, sed ipsarum inertia limitatam, ut, quæ (cæteris paribus) oneratiores sunt, tardius ferantur. Ita fit, ut celeritas sit a flumine, tarditas ab onere; positivum a virtute impellentis, privativum ab inertia impulsu.

72. Eodem

(o) Hunc locum sequentem in modum illustrare insinuat *Cel. Engelhardus* p. 141. fgg. Omnino, ait, firmiter tenenda est hæc Doctrina, qua mali constitutio in privatione consistere dicitur, exigit id r. notio perfecti & imperfecti, quorum hoc illi opponitur, ut *luci tenebræ & mori vitæ* opponi solent. Et prout aliquis ex effectis positivis, qui cum tenebris & morte conjuncti sunt per accidens, ex condensatione e. g. aeris, descensu roris, ex eo item, quod in tenebris visus conservetur, ex vermibus, quibus cadavera scatent, frustra probare conaretur, tenebris & mortem esse accidentia positiva, & reale quid, ita ex effectis positivis, qui peccatum comitantur, illud inter accidentia positiva referendum esse, haud felicius inferitur. Scilicet quando quaestio est de natura peccati, vel metaphysicè vel moraliter illa spectari potest. In sensu morali peccatum non est merum nihil, sed veram omnino involvit relationem actionum nostrarum ad legem Dei vel naturalem vel positivam: At in sensu metaphysico, ubi rerum essentias spectamus, quæcunque statum alicujus rei deteriore reddunt, essentia carere, & accidentia privativa esse, dicuntur, eoque ipso mala quæ mala, falsa quæ falsa, entia esse negantur. 2. Suadet id ipsius Dei natura, qui prout omnes omnino realitates essentia sua complectitur, ita omnium quoque realitatum, in creaturis occurrentium, causa existit, utpote a quo habent, quod sint, aliquid & non nihil, quia, uti *Leibnizius* supra §. 8. loquitur, nisi Deus existeret, nihil etiam possibile foret. 3. Denique involvitur id in relatione Dei & creaturarum, inque ea implicita omnimoda harum ab illo dependentia, nullo enim

momento a Deo independens cum sit creatura, sed continuatæ quasi creationi debeat, quod existat in singulis momentis, etiam nulla dari potest actio creaturæ rationalis, cui non aliquid inest boni, id scilicet quod efficacia divinæ voluntatis existit, adpellant id materiale Theologi, quod habet causam efficientem Deum, & a formali distinguitur, quod actui peccaminoso adhaeret, & mentem ipsam pro causa habet, sed deficiente ad illa norma, ad quam actiones suas componere debuisset. Accipe similitudinem: objectum vides, cuius superficies ita est modificata, ut omnes luminis radios absorbendo coloris sensum omnino nullum excitet: Colorem nigrum adpellare consuevimus hunc coloris defectum, qui per se neque color est, neque sentitur, neque quidquam exprimit, quod reale & positivum dici posset: Nigredo neque ad essentiam materiæ, neque ad modificationes partium ejus, h. e. neque ad magnitudinem, figuram aut situm earum, pertinet, licet cum modificationibus ejus hic colorum defectus conjunctus sit. Substantiæ rationales, quatenus substantiæ, sunt & a Deo conservantur, nihil habent vitii morali, neque quod facultatibus suis naturaliter utantur, reprehensionem merentur, sed cum ex earum actionibus deberent resplendere quasi divinæ perfectiones, moraliter vitiosæ sunt, quando actiones earum ita sunt comparatæ, ut regno tenebrarum interserviant, peccaminosa ergo est actio, non quatenus cogitatio est, sed quatenus cum cogitationum formalitate defectus vel vitium morale conjunctum est. De errore *Flacii Illyrici* lege seq. a p. 146-156. ubi prolixus est in referenda ejus controversiæ historia.

72. Eodem planè modo Deum dicendum est creaturis perfectionem tribuere, sed quæ receptivitate ipsarum limitetur: ita bona erunt a divino vigore, mala a torpore creaturæ.

73. Sic defectu adtentionis sæpè errabit intellectus, defectu alacritatis sæpè refringetur voluntas; quoties mens, cum ad Deum usque, seu ad summum bonum, tendere debeat, per inertiam creaturis adhærescit.

74. Hucusque iis responsum est, qui Deum nimis ad malum concurrere putant: nunc illis satisfacimus, qui hominem ajunt concurrere non satis, aut non satis culpabilem esse in peccando, ut scilicet rursus adtentionem in Deum refundant. Id ergo probare contendunt Antagonistæ tum ex imbecillitate humanæ Naturæ, tum ex defectu divinæ Gratiae, ad juvandam nostram naturam necessariæ; infraque in natura hominis spectabimus tum corruptionem, tum & reliquias imaginis divinæ ex statu integritatis.

75. Corruptionis humanæ considerabimus porrò tum ortum, tum & constitutionem. Ortus est tum a lapsu Protoplastorum, tum a contagii propagatione. Lapsus spectanda est causa & natura.

76. Causa Lapsus, cur homo scilicet lapsus sit, sciente Deo, permitte, concurrente, non quaerenda est in quadam despotica Dei potestate, quasi justitia vel sanctitas adtributum Dei non esset; quod in effectu verum foret, si nulla apud eum juris & recti ratio haberetur.

77. Neque quaerenda est lapsus causa in quadam Dei ad bonum malumque, justum & injustum, indifferentia, quasi hæc ipse pro arbitrio constituisset; quo posito sequeretur, quidvis ab eo constitui posse, pari jure aut ratione, id est, nulla; quod rursus omnem justitiæ, atque etiam sapientiæ, laudem in nihilum redigeret, siquidem ille nullum delectum haberet in suis actionibus, aut delectus fundamentum.

78. Neque etiam in voluntate quadam Deo adfecta, minimè sancta, minimèque amabili, causa lapsus ponenda est: tanquam nihil aliud, quam magnitudinis suæ gloriam, spectans, bonitatisque exors, crudeli misericordiâ miseros fecerit, ut esset, quorum misereretur; & perversa justitia peccantes voluerit, vel essent, quos puniret: quæ omnia tyrannica, & a vera gloria perfectioneque alienissima, sunt, cujus decus non tantum ad magnitudinem, sed etiam ad bonitatem, refertur.

79. Sed vera radix lapsus est in imperfectione seu imbecillitate creaturarum originali, quæ faciebat, ut peccatum optimæ seriei rerum possibili inesset, de quo supra. Unde jam factum est, ut lapsus, non obstante divina virtute & sapientia, rectè permitteretur, immò his salvis non posset non permitti.

80. Natura lapsus non ita concipienda est cum *Belio*, quasi Deus Adamum in poenam peccati condemnasset ad porrò peccandum cum posteritate, eique (exsequendæ sententiæ causâ) peccaminositatem infuderit; cum potius ipsa vi primi peccati, velut physico nexu, consecuta sit peccamin-

caminositas, quemadmodum ex ebrietate multa alia peccata nascuntur.

81. Sequitur *Propagatio contagii*, a lapsu Protoplastorum orti, perveniens in animas posterorum (p). Ea non videbitur commodius explicari posse,

(p) Cel. Engelhardus p. 156. sqq. Ad hunc §. & sequentes aliquot, quæ dicenda habemus, ut *Spinosisimi* crimen ab Auctore nostro depellamus, in tria quasi capita dispicimus. *Primum* respicit stamina, ex quibus per generationem naturalem nascuntur homines. *Alterum* præexistentiam animarum spectat ante generationem. *Tertium* denique modum Auctoris, quo unionem animæ & corporis explicat. Videamus *Primum*. Duo hodie de generatione ordinaria corporis humani Philoſophis præstantioribus recepta esse systemata vix opus esse videtur, ut moneam. *Alii* scilicet stamen futuri foetus in ovario quærent foeminæ cum *Harveo*, *alii* in spermate virili cum *Leuwenhoekio*, *Harveo* quoque, aliisque innumeris, in quibus quoque ipse est *Leibniti*. Duo dico hæc esse Systemata Philoſophorum *primaria*, *Tertium* quippe, quod *Cartesii* est aliorumque, qui ex sola seminis utriusque sexus commixtione sine prævia organisatione corpus organicum generari adfirmant, adeo ab omni ratione alienam est, ut *Cartesius* nullibi turpius se dederit, quam in *Tractatu*, quem de homine & formatione foetus conscripsit, ipsum quæres, Lector! *Cartesium* in *Cartesio*, cui ingenium alias erat, uti *Valerius Maximus* de *Homeri ingenio* loquitur, sine comparatione ejus ævi maximum. *Systema Harveii* cum ex una parte nullis confirmetur observationibus, quæ ostendant, stamina organizata in ovulis reperta fuisse sine præcedanea imprægnatione, ab altera verò parte insolubili labore difficultate circa originem staminum in ovulis; In Systemate verò *Leibniti* corpusculorum organicatorum præsentia in semine virili innumeris observationibus evincatur, eorundemque origo longè facilius explicetur, me quod attinet, hæcenus omnino apud me illud prævalet: Non ignoro, quid Viri plurimi doctissimi, interque eos ipse, qui alias unus est ex *Leibniti* adsecutis, Magistro suo

addictissimus, Cl. *Bourguet*, in *Litteris de formationis saluum*, &c. contra hoc systema monuerint, sed ignoscant mihi, si argumentis eorum ab hac sententia divelli hæcenus nequiverim: Non hic locus est, uberius in hanc materiam inquirendi, sed alia vice nos id facturos esse promittimus, quæ *Exercit. Subsec. Francos. T. I. sect. I. exercit. I.* iniquis adferuntur. Unicum addo, in primo hoc articulo nihil esse in systemate *Leibniti*, quod *Spinozæ* magis favere dici possit, quam quæ in aliis systematibus docentur.

Videamus *secundum*. Credidit *Leibniti*, cum quolibet stamine jam in rerum omnium creatione unitam esse animam, ita tamen, ut inter se quàm maximè differant, cum enim ex istis staminibus quedam a Deo sint destinata ad propagationem generis humani, alia verò non, aliis quoque ex illis staminibus animam tribuit merè sensitivam, aliis verò longè nobiliorem, licet utius facultatum suarum compotes haud fiant, donec per generationem ordinariam organa corporis humani evolvantur, omniaque requiſita adſint, quæ ad rationalitatem requiruntur. Conf. quæo cum hoc §. quæ occurrunt *Theod. §. 86-88. 90. 91.* Ut de totius quæſtionis momento judicari facilius possit, statim observo. Rationem sibi relictam faciliè animadvertere 1. Animas humanas omnes, tanquam veri nominis substantias, cum omnibus aliis substantiis non, nisi creatione, initium existendi habere potuisse. 2. De tempore verò & ordine creationis nihil omnino determinare posse, sed ejus cognitionem à revelatione unice pendere, ita sana quidem ratio evidentiſſimè docet, notum hoc Universum a Deo creatum esse, sed opera sextidui ex narratione Mosaica cognoscuntur. 3. In principiis rationis humanæ sibi soli relicto, nihil occurrere, unde distinctè cognoscere queat, Deum substantias

alias,

posse, quàm statuendo, animas posterorum in *Adamo* jam fuisse infectas. Quod ut intelligatur rectius, sciendum est ex recentiorum observatis rationibusque adparere, animalium & plantarum formationem non prodire
Tom. I. Q 99 ex

alias, aliis citius creare voluisse, & proinde, quamdiu non, nisi philoſophicè, agimus, eodem jure exigere a me posse alium, ut credam, substantias hujus mundi omnes unice & simultaneo actu fuisse a Deo productas, quo ego exigo ab ipſo, ut credat, successivè id ita fieri, ut Deus per summam etiam hominum malitiam quotidie, immo singulis momentis, determinetur ad creandas continuò novas substantias, quæ antea non existerint, revelatione in ea re opus est, si certitudo haberi debeat. Quæ cum ita sint, de tempore creationis animarum humanarum aliquid statuere *Theologorum*, non *Philosophorum*, est, & quamdiu Scripturæ S. testimonia, omni exceptione majora, ab illis non adducuntur, libertas sentiendi nemini debet in detrimentum cedere. V. *Moshemium* loco sæpius cit. fol. 48. Apud ipsum quoque *Cudworthum*, *Synefius alexand.* inquit, *τὸ ψυχὴν ἐκ ἀλλοῦ πῶς εἰσάγει ὑποτίθει*, Nuncquam ego adducar, ut credam, animam meam corpore juniorem esse: Nempe quia id, quod in homine materiale est, jam inde a creatione substituit, ipsam partem nobiliorem, mentem scilicet in generatione demum hominis creari paradoxum *Synefio* videbatur. Legantur etiam, quæ habet interpres Theodicæ Latinus: existant ad §. 91. (rrr)... Pergamus ad *Tertium* non minus momentosum, scilicet *Unionem Animæ & Corporis*. Notum est, quòd difficultates sese offerant Philoſophis, dum hoc Metaphysicæ caput explicare conantur. Mentem humanam Ens simplex solo voluntatis suæ imperio corpus aut ad motum concitare, aut motus saltem, in corpore jam existentis, directionem habere, innumeris circumseptum esse difficultatibus nemo non novit; unde *Leibniti* suum, uti illud adpellare solebat, *systema Harmonia a Deo præstabilita* reliquis omnibus præferendum esse duxit; Audia-

mus ipsum differentem *Theod. §§. 58-62...* Nolo hic adducere, quo modo novum hoc *Leibniti* systema fuerit receptum, & pluribus ostendere, quare illud ab aliis in dignitate tam Ecclesiastica, quàm Civili, constitutis Viris, pietate & eruditione inclutis, fuerit adprobatum, ab aliis rejectum; Unicum illud moneo, omnes omnino systematis *Leibniti* possibilitatem agnoscere, atque eatenus propria sua confessione *Leibnitium* a *Spinoſismo* liberare, utpote qui naturæ Dei & Mundi repugnat, eoque ipſo impossibilis est: Manifestò enim sibi contradiceret, qui dum adfirmaret in Syſt. H. P. *Spinoſismum* latere, idem tamen Syſt. possibile esse pronuntiaret: Agnoscere ergò tenentur *Leibniti* adversarii, quando de hoc ipsius systemate disputamus, agi de hypothesi, in cuius veritatem atque falsitatem inquiremus; Ingenue hic fateor, me ex eorum esse numero, quibus hæc *Leibniti* hypothesi minus placet, & puto, difficultates in explicanda unionem Mentis & Corporis inde oriri, quòd nobis persuadeamus, mentem, dum reverà agit in corpus, motum per impulsum producere, aut eundem augere, vel nauceri, ad instar dirigere, cumque deinde concipere nequeamus, quomodo hæc sine contactu locum habere possint, in labyrinthum incidisse nos sentimus, unde vix datur egressus. Ad intelligendam hanc unionem tam crasso conceptu opus non est: firmiter tenemus, corpus quodcumque ex innumerabili substantiarum multitudine constatum esse, quarum naturam ignoramus. 2. Quæcumque per sensus sese nobis offerunt phenomena, circa extensionem, vim motricem & inertiam, in harum substantiarum activitate & modificationibus earundem, sita esse. 3. Substantiarum modificationes in mutuis illarum actionibus & passionibus esse fundatas. 4. Ad obtinendam ergò unionem animæ & corporis

ex massa quadam confusa, sed ex corpore jam nonnihil præformato in semine latente, & dudum animato. Unde consequens est, vi benedictionis divinæ & primæ, omnium viventium rudimenta quædam organica, (& pro animalibus quidem, animalium licet imperfectorum forma) animasque quodammodo ipsas dudum in Protoplasto cujusque generis existisse; quæ sub tempore omnia evolverentur. Sed animas animantiaque feminum, humanis corporibus destinatum, cum cæteris animalculis feminalibus talem destinationem non habentibus, intra gradum naturæ sensitivæ substituisse dicendum est, donec per ultimam conceptionem a cæteris discernentur, simulque corpus organicum ad figuram humanam disponeretur, & anima ejus ad gradum rationalitatis (ordinaria an extraordinaria Dei operatione non definitio) eveheretur.

82. Unde etiam adparet, non statui quidem rationalitatis præexistentiam, censei tamen posse, in existentibus præstabilita jam divinitus & præparata esse proditura aliquando, non organismum tantum humanum, sed & ipsam rationalitatem, signato, ut sic dicam, actu exercitum præveniente; simulque & corruptionem animæ, etsi nondum humanæ, lapsu *Adami* inductam, postea accedente rationalitatis gradu, demum in peccaminositatis originalis vim transisse. Cæterum adparet ex novissimis inventis, a solo patre animans animamque esse, at a matre in conceptu velut indumentum, (ovuli forma, ut arbitrantur) incrementumque ad novi corporis organici perfectionem necessarium præberi.

83. Ita tolluntur difficultates, tum Philosophicæ de origine formarum & animarum, animæque immaterialitate, adeoque impartibilitate, quæ facit, ut anima ex anima nasci non possit.

84. Tum Theologicæ de animarum corruptione, ne anima rationalis pura, vel præexistens, vel noviter creata, in massam corruptam, corrumpenda & ipsa, intrudi a Deo dicatur.

85. Erit ergo Tradux quidam, sed paullo tractabilior, quam ille, quem *Augustinus*, alique Viri egregii, statuerunt, non animæ ex anima (rejeçtus veteribus, ut ex *Prudentio* patet, nec naturæ rerum confentaneus) sed animati ex animato.

86. Hactenus de causa, nunc de natura & constitutione corruptionis nostræ: ea consistit in peccato originali & derivativo. *Peccatum originale* tantam

corporis non requirit impulsus, sed sufficere modificationes elementorum materiæ ex activitate mentis, & mentis perceptiones ex elementorum modificationibus consequentes. Licet enim modum, quo Ens simplex finitum in alterum agere, ejusque activitatem limitare, possit, non iniquellamus, eo minus tamen de rei ve-

ritate dubitare debemus, quod veras compositorum in se invicem actiones animadvertamus, quæ sine veris elementorum materiæ actionibus & passionibus mutuis nullæ omnino essent. Et Respondemus ad hæc cogitata iterum ea, quæ diximus ad §. 59. *Theod. not. (22).*

tantam vim habet, ut homines reddat in naturalibus debiles, in spiritualibus mortuos ante regenerationem; intellectu ad sensibilia, voluntate ad carnalia versis; ita ut naturâ filii iræ simus.

87. Interim *Belio*, aliisque adversariis, divinam benignitatem impugnantibus, aut saltem per objectiones quasdam suas obnubilantibus, concedere non oportet, eos, qui soli peccato originali obnoxii, sine actuali ante sufficientem rationis usum moriuntur (veluti infantes ante baptismum & extra Ecclesiam decedentes) necessario æternis flammis addici: tales enim clementiæ Creatoris relinqui præstat.

88. Qua in re etiam *Joannis Hülsemanni*, *Joannis Adami Osiandri*, aliorumque nonnullorum insignium Augustinæ Confessionis Theologorum, moderationem laudo, qui subinde huc inclinarunt.

89. Neque etiam extinctæ sunt penitus scintillæ imaginis divinæ, de quibus paullo post; sed, per gratiam Dei prævenientem, etiam ad spiritualia rursus excitari possunt: ita tamen, ut sola gratia conversionem operetur.

90. Sed nec originale peccatum corruptam generis humani massam a Dei benevolentia universali penitus alienam reddit. Nam nihilominus sic Deus dilexit mundum, licet in malo jacentem, ut Filium suum unigenitum pro hominibus daret.

91. *Peccatum derivativum* duplex est, actuale & habituale, in quibus consistit exercitum corruptionis, ut scilicet hæc gradibus modificationibusque variet, variæque in actiones prorumpat.

92. Et actuale quidem consistit tum in actionibus internis tantum, tum in electionibus compositis ex internis & externis; & est tum commissio-nis, tum omissionis; & tum culposum ex naturæ infirmitate, tum & malitiosum ex animæ pravitate.

93. *Habituale* ex actionibus malis, vel crebris, vel certè fortibus, oritur, ob impressionum multitudinem vel magnitudinem. Et ita habitualis malitia aliquid originali corruptioni pravitatis addit.

94. Hæc tamen peccati servitus, etsi sese per omnem irrogeniti vitam diffundat, non eo usque extendenda est, tanquam nullæ unquam irrogenitorum actiones sint verè virtuosæ, immò nullæ innocentes, sed semper formaliter peccaminosæ.

95. Possunt enim etiam irrogeniti in civilibus agere aliquando amore virtutis & boni publici, impulsuque rectæ rationis, immò & intuitu Dei, sine admixta aliqua prava intentione ambitionis, commodi privati, aut adfectus carnalis.

96. Semper tamen ex radice infecta procedunt, quæ agunt, & aliquid pravi (etsi interdum habitualiter tantum) admiscetur.

97. Cæterum hæc corruptio depravatioque humana, quantumque sit, non ideo tamen hominem excusabilem reddit, aut a culpa eximit; tan-

quam non satis sponte liberèque agat; supersunt enim *reliquiæ divinæ imaginis*, quæ faciunt, ut iustitia Dei in puniendis peccatoribus salva maneat.

98. Reliquiæ divinæ imaginis consistunt tum in lumine innato intellectus, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuosam vitiosamque actionem necessarium est, ut scilicet sciamus velimusque, quæ agimus; & possimus etiam ab hoc peccato, quod committimus, abstinere; si modò satis studii adhibeamus.

99. *Lumen innatum* consistit, tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. Ita fit, ut Deus & lex Dei æterna inscribantur cordibus nostris, etsi negligentia hominum, & adfectibus sensualium, sæpè obscurantur.

100. Probatur autem hoc lumen contra quosdam nuperos Scriptores, tum ex Scriptura sacra, quæ cordibus nostris Legem Dei inscriptam testatur, tum ex ratione, quia veritates necessariae ex solis principiis mentis insitis, non ex inductione sensuum, demonstrari possunt. Neque enim inductio singularium unquam necessitatem universalem infert.

101. *Libertas* quoque in quantacumque humana corruptione salva manet, ita ut homo, etsi haud dubiè peccaturus sit, nunquam tamen necessario committat hunc actum peccandi, quem committit.

102. Libertas exemta est tam a necessitate, quàm a coactione. *Necessitatem* non faciunt futuritio veritatum, nec præscientia & præordinatio Dei, nec dispositio rerum.

103. Non *futuritio*; licet enim futurorum contingentium sit determinata veritas, certitudo tamen objectiva, seu infallibilis determinatio veritatis, quæ illis inest, minimè necessitati confundenda est.

104. Nec *præscientia* aut *præordinatio Dei necessitatem imponit*, licet ipsa quoque sit infallibilis. Deus enim vidit res in serie possibilium ideali, quales futuræ erant, & in iis hominem liberè peccantem; neque hujus rei seriei decernendo existentiam, mutavit rei naturam, aut, quod contingens erat, necessarium fecit.

105. Neque etiam *prædispositio rerum*, aut causarum series, nocet libertati. Licet enim nunquam quidquam eveniat, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii (quasi in substantia libera & extra eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam haberent:) cum potius semper sint quædam præparationes in causa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeterminationes vocant: dicendum tamen est, has determinationes esse tantum inclinantes, non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia, sive contingentia, sit salva. Nec tantus unquam in nobis adfectus adpetitusve est, ut ex eo actus necessario sequatur: nam quamdiu homo mentis compos est, etiamsi vehementissimè ab ira, a siti, vel simili causa, stimuletur: semper tamen aliqua.

qua ratio sistendi impetum reperiiri potest, & aliquando vel sola sufficit cogitatio exercendæ suæ libertatis, & in adfectus potestatis.

106. Itaque tantum abest, ut prædeterminatio seu prædispositio ex causis, qualem diximus, necessitatem inducat contrariam contingentia, vel libertati, aut moralitati: ut potius in hoc ipso distinguatur Fatum Mahumetanum a Christiano, absurdum a rationali: quod Turcæ causas non curant; Christum verò, & quicumque sapiunt, effectum ex causa deducunt.

107. Turcæ scilicet, ut fama est (quamquam non omnes sic desipere putem) frustra pestem & alia mala evitari arbitrantur, idque eo prætextu, quòd futura vel decreta eventura sint, *quidquid agas, aut non agas*, quod falsum est: cum Ratio dicet, eum, qui certò peste moriturus est, etiam certissimè causas pestis non esse evitaturum. Nempe, ut rectè Germanico proverbio dicitur, mors vult habere causam. Idemque in aliis omnibus eventis locum habet. Add. suprà §. 45.

108. *Coactio* etiam non est in voluntariis actionibus: etsi enim externorum repræsentationes plurimum in mente nostra possint, actio tamen nostra voluntaria semper spontanea est, ita ut principium ejus sit in agente. Id quod per harmoniam inter corpus & animam, ab initio a Deo præstabilitam, luculentius, quàm hætenus, explicatur.

109. Hucusque de Naturæ humanæ imbecillitate actum est, nunc de *Gratiæ divinæ auxilio* dicendum erit, cujus defectum obijciunt antagonista, ut rursus culpam ab homine transferant in Deum. Duplex autem concipi Gratia potest; una sufficiens volenti, altera præstans, ut velimus.

110. *Sufficientem volenti Gratiam* nemini negari dicendum est. Facienti, quod in se est, non desore Gratiam necessariam, vetus dictum est, nec Deus deserit, nisi deserentem, ut post antiquiores notavit ipse *Augustinus*. Gratia hæc sufficiens est vel ordinaria per verbum & sacramenta; vel extraordinaria, Deo relinquenda, quali erga *Paulum* est usus.

111. Etsi enim multi populi nunquam salutarem Christi doctrinam acceperint, nec credibile sit, prædicationem ejus apud omnes, quibus defuit, irritam futuram fuisse, Christo ipso de Sodoma contrarium adfirmante; non ideò tamen necesse est, aut salvari aliquem sine Christo, aut damnari, etsi præstitisset, quidquid per naturam potest. Neque enim nobis omnes viæ Dei exploratæ sunt, neque scimus, an non aliquid extraordinaria ratione præstetur vel morituris. Pro certo enim tenendum est, etiam *Cornelii* exemplo, si qui ponantur benè usi lumine, quod acceperunt, eis datum iri lumen, quo indigent, quod nondum acceperunt, etiamsi in ipso mortis articulo dandum esset (q).

112. Quemadmodum enim Theologi Augustanæ Confessionis fidem aliquam agnoscunt in fidelium infantibus, baptismo ablutis, etsi nulla ejus adpareant vestigia; ita nihil obstat, Deum iis, quales diximus, licet hæcenus non Christianis, in agone ipso lumen aliquod necessarium tribuere extra ordinem, quod per omnem vitam antea defuisset.

113. Itaque etiam *si* *Deo*, quibus sola prædicatio externa negata est, clementiæ justitiæque Creatoris relinquendi sunt; etsi nesciamus, quibus, aut quam fortè ratione, Deus succurrat.

114. Sed cum saltem certum sit, non omnibus dari *ipsam volendi gratiam*, præsertim quæ felici fine coronetur; hic jam in Deo vel misanthropiam, vel certè prosopolepsiam, arguunt adversarii veritatis, quòd miseriam hominum procuret, quòdque non omnes salvet, cum possit, aut certè non eligat merentes.

115. Et sanè, si Deus maximam hominum partem ideò tantum creasset, ut æterna eorum malitia miseriaque justitiæ sibi gloriam vindicaret: neque bonitas in eo, neque sapientia, neque ipsa vera justitia, laudari posset.

116. Et frustra regeritur, nos apud eum nihili, nec pluris, quàm vermiculi apud nos, esse: excusatio enim ista non minueret, sed augeret duritatem; omni utique philanthropia sublata, si non magis Deus hominum curam gereret, quàm nos vermiculorum, quos curare nec possumus, nec volumus. Dei verò providentiam nihil exiguitate sua latet, aut multitudine confundit; passerculos alit, homines amat, illis de victu prospicit, his, quantum in se est, felicitatem parat.

117. Quòd si quis longius provectus contenderet, tam solutam esse Dei potestatem, tam exortem regulæ gubernationem, ut innocentem quoque, & quidem jure, damnet; jam non adparet, aut quæ apud Deum foret justitia, aut quid a malo principio, rerum potente, distaret talis Universi Rector, cui etiam meritò *Misanthropia* & tyrannis tribueretur.

118. Hunc enim Deum timendum ob magnitudinem, sed non amandum ob bonitatem, manifestum foret. Certè tyrannicos actus non amorem, sed odium excitare constat, quantumque sit potentia in agente, immò tanto magis, quanto hæc major est; etsi demonstrationes odii metu suppressimantur.

119. Et homines, talem Dominum colentes, imitatione ejus a caritate ad duriciem crudelitatemque provocarentur. Itaque malè quidam prætextu absoluti in Deo juris talia ei acta tribuerunt, ut fateri cogerentur, hominem, si sic ageret, pessimè facturum esse: quemadmodum & nonnullis elapsum est, quæ in aliis prava sint, in Deo non fore, quia ipsi non sit lex posita.

120. Longè alia nos de Deo credere ratio, pietas, Deus, jubent. Summa

ma in illo sapientia, cum maxima bonitate conjuncta, facit, ut abundantissimè justitiæ, æquitatis, virtutisque leges servet, ut omnium curam habeat, sed maximè intelligentium creaturarum, quas ad imaginem condidit suam; & ut tantum felicitatis virtutisque producat, quantum capit optimum exemplar Universi, vitium autem miseriamque non alia admittat, quàm quæ in optima serie admitti exigebatur.

121. Et licet præ ipso Deo infinito nos nihili videamur, hoc ipsum tamen infinitæ ejus sapientiæ privilegium est, infinite minora perfectissimè curare posse: quæ etsi nulla adsignabili ipsum proportionem respiciant, servant tamen inter se proportionalitatem, exiguntque ordinem, quem Deus ipsis indidit.

122. Eaque in re quodam modo Deum imitantur Geometriæ per novam infinitesimorum analysin ex infinite parvorum atque inadsignabilem comparatione inter se, majora atque utiliora, quàm quis crederet, in ipsis magnitudinibus adsignabilibus inferentes.

123. Nos igitur, rejectâ illâ odiosissimâ Misanthropiâ, tuemur meritò summam in Deo *Philanthropiam*, qui omnes ad veritatis agnitionem pervenire, omnes a peccatis ad virtutem converti, omnes salvos fieri, seriò voluit, voluntatemque multiplicibus Gratiae auxiliis declaravit. Quòd verò non semper facta sunt, quæ hic voluit, utique repugnanti hominum malitiæ adtribui debet.

124. At hanc, inquires, superare potuit summa potentia sua: Fateor, inquam, sed, ut faceret, nullo jure obligabatur, neque id ratio aliunde ferebat.

125. Instabis: tantam benignitatem, quantam Deo meritò tribuimus, progressuram fuisse ultra ea, quæ præstare tenebatur; immò optimum Deum teneri ad optima præstanda, saltem ex ipsa bonitate naturæ suæ.

126. Hic ergò tandem ad summæ Sapientiæ divitias cum *Paulo* recurrendum est, quæ utique passa non est, ut Deus vim ordini rerum naturisque sine lege mensuraque inferret, ut turbaretur harmonia universalis, ut alia ab optima rerum series eligeretur. In hac autem continebatur, ut omnes libertati, atque adeò quidam improbitati suæ, relinquerentur: quod vel inde judicamus, quia factum est. Add. §. 142.

127. Interim *Philanthropia* Dei universalis, seu voluntas salvandi omnes, ex auxiliis ipsis elucet; quæ omnibus, etiam reprobis, sufficientia, immò persæpe abundantia, præstita sunt, etsi in omnibus gratia victrix non sit.

128. Cæterum, non video, cur necesse sit, gratiam, ubi effectum plenum consequitur, consequi eum semper suâ naturâ, seu esse per se effectricem; cum fieri queat, ut eadem mensura gratiæ in uno ob repugnantiam, vel circumstantias, effectum non consequatur, quem in alio obtinet. Nec video, quo modo vel ratione, vel revelatione, probari possit,

sit, gratiam victtricem semper tantam esse, ut quantacumque resistentiam, quantacumque circumstantiarum incongruentias, esset superatura. Sapientis non est superfluas vires adhibere.

129. Non tamen nego, aliquando evenire, ut Deus contra maxima obstacula, acerrimamque obstinationem, Gratiâ illâ triumphatrice utatur; ne de quoquam unquam desperandum putemus, etsi regula inde constitui non debeat.

130. Errant multò gravius, qui solis electis tribuunt gratiam, fidem, justificationem, regenerationem; tanquam (repugnante experientiâ) *ὑποκριται* omnes hypocritæ essent; nec a baptismo, nec ab eucharistia, & in universum nec a verbo, nec a sacramentis, spirituale juvamen accepturi; aut tanquam nullus electus, semelque verè justificatus, in crimen seu in peccatum proæreticum relabi posset; vel, ut alii malunt, tanquam in mediis sceleribus gratiam regenerationis electus non amitteret. Iidem a fidei certissimam finalis fidei persuasionem exigere solent; vel negantes reprobis fidem imperari, vel statuentes falsum eos credere juberi.

131. Sed hæc doctrina, rigidiùs accepta, merè quidem arbitraria, nulloque fundamento nixa, & ab antiquæ Ecclesiæ sententiis, ipsoque *Augustino*, planè aliena, in praxin influere, & vel temerariam futuræ salutis, etiam in improbo, persuasionem, vel anxiam de præsentem in gratiam receptione, etiam in pio, dubitationem, utramque non sine securitatis, aut desperationis, periculo generare posset: itaque post *Despotismum* hanc Particularismi speciem maximè dissuaserim.

132. Feliciter autem evenit, ut plurimi temperent tantæ, tamque paradoxæ, novitatis rigorem; & ut, qui supersunt, lubricæ adeò doctrinæ defensores, intra nudam theoriam subsistant: nec pravis ad praxin consequentiis indulgeant; dum pii inter eos, ut ex meliori dogmate par est filiali timore, & plena amoris fiducia, salutem suam operantur.

133. Nos fidei, gratiæ, justificationisque præsentis, certi esse possumus, quatenus conscii sumus eorum, quæ nunc in nobis fiunt; futuræ autem perseverantiæ bonam spem habemus, sed curâ temperatam; monente Apostolo, ut, qui stat, videat, ne cadat: sed electionis persuasionem remittere de studio pietatis, & futuræ poenitentiae confidere minimè debemus.

134. Hæc contra Misanthropiam, Deo imputatam, suffecerint: nunc ostendendum est, nec *Prospolepsiam* jure exprobrari Deo, tanquam scilicet Electio ejus ratione careret. Fundamentum Electionis Christus est, sed quod quidam minùs Christi participes sunt, ipsorum finalis malitia in causa est, quam reprobus prævidit Deus.

135. At hic rursus quæritur, cur diversa auxilia vel interna, vel certè externa, diversis data sint, quæ in uno vincant malitiam, in alio vincantur?

tur? Ubi sententiarum divortia nata sunt: nonnullis enim visum, Deum minùs malos, aut certè minùs resituros, magis juvisse; aliis placet, æquale auxilium in his plus effecisse; alii contra nolunt hominem quodammodo se discernere apud Deum, prærogativa naturæ melioris, aut certè minùs malæ.

136. Equidem indubium est, in rationes eligendi apud Sapientem ingredi considerationem qualitatum objecti. Non tamen semper ipsa absolute sumta objecti præstantia rationem eligendi facit, sed sæpè convenientia rei ad certum finem in certa rerum hypothese magis spectatur.

137. Ita fieri potest, ut in structura, vel in ornatu, non eligatur lapis pulcherrimus, aut pretiosissimus, sed qui locum vacantem optimè implet.

138. Tutissimum autem est, statuere, omnes homines, cum sint spiritualiter mortui, æqualiter esse, at non similiter malos. Itaque pravis inclinationibus different, evenietque, ut præferantur, qui per seriem rerum circumstantis favorabilioribus obijciuntur; in quibus minorem (certè in exitu) exerendæ peculiaris pravitatis, majorem recipiendæ gratiæ congruæ occasionem invenerunt.

139. Itaque nostri quoque Theologi, experientiam secuti, in externis certè salutis auxiliis, etiam cum æqualis esset interna gratia, agnoverunt differentiam hominum insignem, & in circumstantiarum extraneorum, nos adficientium, œconomia confugiunt ad *ἁθροῦς Pauli*: dum forte nascendi, educationis, conversationis, vitæ generis, casuumque fortuitorum, sæpè homines aut pervertuntur, aut emendantur.

140. Ita fit, ut præter Christum, & prævisam status salutaris ultimam perseverantiam, qua ipsi adhæretur, nullum Electionis, aut dandæ fidei, fundamentum nobis innotescat, nulla regula constitui debeat, cujus applicatio a nobis agnosci queat, per quam scilicet homines aut blandiri sibi, aut insultare aliis, possint.

141. Nam interdum insolitam pravitatem, summamque resistendi obstinationem, vincit Deus, ne quisquam de misericordia desperet, quod de se *Paulus* innuit; interdum diu boni in medio cursu deficiunt, ne quis sibi nimium fidat; plerumque tamen ii, quorum minor est relucendi pravitas, & majus studium veri bonique, majorem divinæ gratiæ fructum sentiunt; ne quis ad salutem nihil interesse putet, quomodo se homines gerant. Add. §. 112.

142. Ipsum autem *ἁθροῦς* in divinæ sapientiæ thesauris, vel in Deo abscondito, & (quod eodem redit) in universali rerum harmonia latet; quæ fecit, ut hæc series Universi, complexa eventus, quos miramur, judicia, quæ adoramus, optima præferendaque omnibus a Deo judicaretur. Add. §. 126.

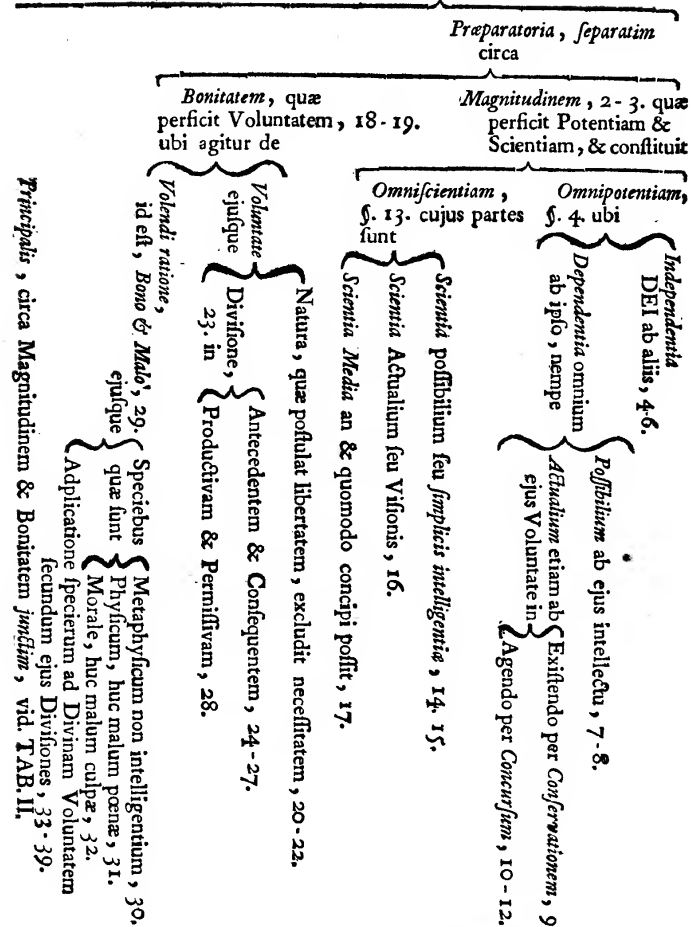
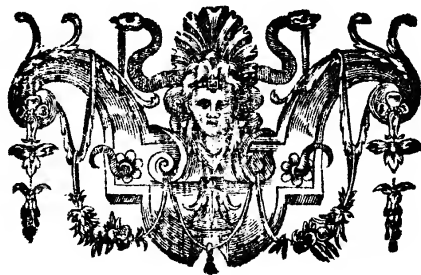
143. Theatrum mundi corporei magis magisque ipso naturæ lumine in
Tom. I. R r r hæc

hac vita elegantiam suam nobis ostendit, dum Systemata Macrocosmi & Microcosmi recentiorum inventis aperiri coepere.

144. Sed pars rerum præstantissima, Civitas Dei, spectaculum est, cuius ad pulchritudinem noscendam aliquando demum illustrati divinæ gloriæ luminæ propius admitemur (r). Nunc enim solis fidei oculis, id est, divinæ perfectionis certissima fiducia, attingi potest: ubi quanto magis non tantum potentiam & sapientiam, sed & bonitatem supremæ Mentis exerceri intelligimus, eò magis incalescimus amore Dei, & ad imitationem quandam divinæ bonitatis iustitiæque inflammur.

(r) Ad finem *Engelhardus* huic loco addit, p. 202. „Immo spero, *Leibniti*! Te jam illo lumine circumdari, quod nobis agriculis videre negatum est, degis, spe-

ro, ubi Tecum
Lux immensa alios; & tempora cincta
coronis
Glorificant. Prudentius, «

EPISTOLÆ DUÆ G. G. LEIBNITII,
AD C. D. KOCHIUM.

EPISTOLA I.

*De instituto Societatis Academiæ Juliae & de suo Theodiceæ
judicio.*

Vir maximè reverende & clarissime Fautor honoratissime.

Institutum tuum cum juvenibus colloquendi de novis literariis, Philosophico-Theologicis imprimis, videtur perutile illis futurum, tum ut notitiâ rerum imbuantur, tum ut judicium acutur.

Ita est, ut scribis, de meis Theodicæ tentamentis. Prima fronte paradoxum censetur, mundum peccato infectum posse alio, a quo peccatum absit, esse meliorem; sed si rem intentius inspicias, non posse id non admitti: quia malum in parte potest infervire ad boni incrementum in toto; uti nævus aliquis in corpore potest augere pulchritudinem, & facere corpus pulchrius alio, a quo absit nævus. Itaque eâ in re mentem meam planè affectus videris. Cæterum in libro ipso omnia uberius exposita illustrataque sunt, quàm possit fieri in recensione. Quod superest, vale, & fave. Dabam Hanoveræ 30. Sept. 1711.

Deditissimus G. G. L.

EPISTOLA II.

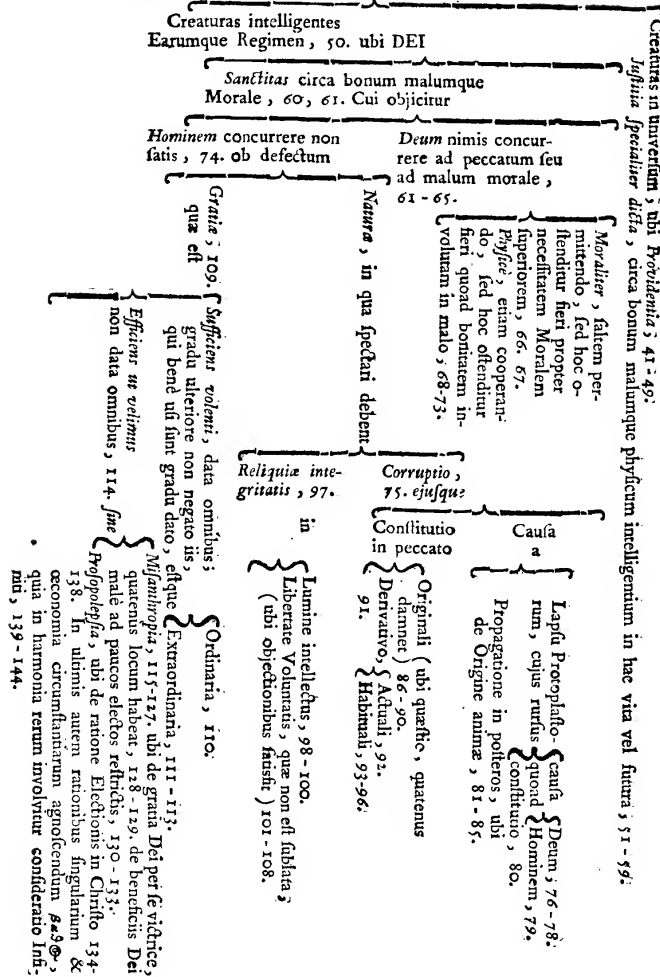
*De suo programme de Theologiâ naturali Barbaricâ, deque
parandâ historiâ primæ Philosophiæ.*

Vir celeberrime, Fautor honoratissime.

PRO doctissimo programme gratias ago, in quo ad *historiam Theologiae* omnigenam scriptores indicas. Theologiae naturalis historia distinguetur meritis ab *historia scientiae generalis* de rebus in univ[er]sum, quae itidem cognitione non indigna foret. Et vellem nosse, quis primus Metaphysicam in formam artis redegerit, tradiderique in disciplinae vel systematis

R r r 3. modum.

R r r 3. modum 3.

modum; Nam *Fonseca* & alii in *Aristotelem* commentati, systematici non sunt. Gallus *Bonjour* (quem *Euemerum* appello) cujus in tuo programme meministi, non *Augustinus* nomine, sed *Augustinianus* ordine, qui inscriptiones Aleppo missas explicuit, non alius est a *Guilielmo Bonjour*.

Cudworthi systema intellectuale mihi dono ante annos aliquot misit filia ejus, foemina ingeniosissima, quæ & litteras nonnullas de rebus philosophicis mecum commutavit. Autor pro parte fecit, quod faciendum censeo, ut non tam enarrentur omnia de rebus divinis dogmata hominum, cum errorum numerus sit infinitus, quam excerpantur utiliora ad illustrandam veritatem, quæ unica est: itaque & *historiam cultuum*, seu rituum sacrorum, ab *historia dogmatum* secerni interest, ne multitudine obruamur: Responsum meum ad objectiones tuas acceperis. Si qua in re commodare possum, faciam lubens, & festa & imminis anni auspicia felicia apprecor. Quod superest, vale, & fave. Dabam Hanoveræ, 24. Decembr. 1709.

Deditissimus G. G. L.

EPISTOLA G. G. LEIBNITII

AD D. JO. FRANC. BUDDEUM.

*De dissertatione sub Buddæi præsidio de origine mali habita
judicium.*

LEgeram jam dissertationem vestram de *origine mali*, quum eam missu tuo accepi, eoque nomine & pro humanitatis tuæ expressis in præloquo vestigiis gratias ago. Cæterum, ut ingenuè dicam quod sentio, interdum æquitatem, sæpe attentionem in juvene illo tuo erudito dissertationis auctore requiro, nec dubito, quin aliquando ad meliora & maturiora sit aspiraturus. Neque enim videtur satis nervum rei consequutus, & gravissimas difficultates aut præterit, aut levi brachio tractat, & nullo negotio (scilicet) expedit, & sine discussione tamquam ex tripode pronuntiat, tantum abest, ut suas dubitationes proponere voluisset videatur. Passim etiam dudum solutas à me objectiones tantum reponit, ubi sola responsum repetitione opus esset. Ego verò optatissimam occasionem rei altius inspicendæ datam. Sententiam etiam defendit, & nulla argumenti specie comprobata, penè instar fundamenti ponit, de moralitate actionum non ex natura rei, sed sola voluntate Legislatoris pendente. Quæ uti cum meis sententiis planè consistere nequit, sic nisi a superficialia admodum rerum consideratione nasci potest. Quod reliquum est, vale & fave.

RE-

REMARQUES PHILOSOPHIQUES

DE MR. DE LEIBNIZ

SUR SA THEODICÉE. (a)

IL m'a paru que la *Théodicée* de M. de L. donne quelque éclaircissement plausible des difficultés, & en la lisant je disois quelquefois en moi-même, *je voudrais savoir ce que M. Bayle auroit pu repliquer à cela*. Vous dites, Monsieur, qu'après avoir lu toutes les réponses, vous avez trouvé que les difficultés revenoient toujours à l'esprit. Mais il me semble que les réponses, quelques bonnes qu'elles puissent être, ne sont jamais capables de bannir les difficultés de la mémoire. Et comme les difficultés sont ordinairement plus aisées que les solutions, on les retient aussi plus aisément, & on en est aussi plus prévenu. Ainsi après une longue discussion, il est naturel qu'on se souvienne plus aisément des difficultés que des réponses, & que l'embarras revienne, tant qu'on n'agit que par cette mémoire. Et même après un long compte, on doutera si l'on ne s'est pas mépris quelque part, & pour en être parfaitement assuré, on est obligé d'y repasser pièce par pièce, & n'y trouvant rien à redire en détail, on est obligé enfin de se rendre en gros. C'est pourquoi je souhaiterois que quelque homme habile & sincère repliquât bien distinctement aux réponses de la *Théodicée*. Et si quelqu'un en vouloit faire l'épreuve sans trop de prolixité, il pourroit examiner *l'abrégé de la controverse réduite à des argumens en forme*, qui se trouve à la fin de la troisième partie des *Essais*, & ne fait guères plus de 20 pages. Vous avez raison, Monsieur, de dire que Madame l'Électrice d'Hanover a été amie de M. de L. Elle lui a écrit une longue Lettre sur les affaires d'Angleterre deux semaines & demie avant sa mort (b). Cette Lettre est aussi judicieuse que si elle avoit été écrite par le plus grand Ministre d'Etat, & aussi enjouée que si elle venoit d'une jeune Princesse *Sophie*, comme les Anglois l'appellent.

REMAR-

(a) M. De Leibniz ayant un jour été pressé par une Dame de lui suggérer ce qu'elle devoit répondre à un de ses amis, qui lui avoit écrit sur sa *Theodicée*, le fit sur le champ par ces Remarques.

(b) Cette Princesse étoit épouse d'Ernest Auguste de Brunswick, & ce fut en sa faveur que la Reine Anne d'Angleterre assura la succession de la Couronne d'Angleterre dans la ligne Protestante.

REMARQUES DE M^R. DE LEIBNIZ

*Sur la sixième Lettre Philosophique, imprimée à
Trevoux 1703.*

J'ai dit dans mes essais, article 392, que je desirois de voir les démonstrations citées par Mr. Bayle, & contenues dans la cinquième & sixième Lettres imprimées à Trevoux 1703. Le R. P. Desbosses m'a communiqué cette Lettre, où l'on entreprend de démontrer par la méthode des Géomètres, que Dieu est l'unique vraie cause de tout ce qui est réel; & la lecture que j'en ai faite m'a confirmé dans le sentiment que j'ai marqué au même endroit, que cette proposition peut être vraie dans un fort bon sens, Dieu étant la seule cause des réalités pures, & absolues, ou des perfections; mais que lorsque l'on comprend les limitations, ou les privations, sous le nom de réalités, l'on peut dire que les causes secondes concourent à la production de ce qui est limité; & qu'autrement Dieu feroit la cause du péché, & même la cause unique. Et j'ai quelque penchant à croire, que l'habile Auteur de la Lettre n'est pas fort éloigné de mon sentiment; quoiqu'il semble comprendre toutes les modalités sous les réalités dont il veut que Dieu seul soit la cause: Car dans le fond je crois qu'il n'admettra pas que Dieu est la cause & l'auteur du péché: Il s'explique même d'une manière qui semble renverser la thèse, & accorder une véritable action aux créatures. Car dans la confirmation du huitième corollaire de la seconde proposition il y a ces mots: *Le mouvement naturel de l'Ame, quoique déterminé en lui-même, est indéterminé par rapport aux objets; car c'est l'amour du bien en général. C'est par les idées du bien qui paroît dans les objets particuliers, que ce mouvement devient particulier, & déterminé par rapport à ces objets; & ainsi comme l'esprit a le pouvoir de diversifier ses idées, il peut aussi changer les déterminations de son amour. Il n'est point nécessaire pour cela qu'il succombe à la puissance de Dieu, ni qu'il s'oppose à son action. Ces déterminations des mouvemens vers ces objets particuliers ne sont point invincibles, & c'est leur non-invincibilité qui fait que l'esprit est libre & capable de les changer; mais après tout il ne fait ces changemens que par le mouvement que Dieu lui donne, & lui conserve.*

Selon mon stile, j'aurois dit que la perfection qui est dans l'action de la créature vient de Dieu; mais que les limitations qui s'y trouvent, sont une suite de la limitation originale, & des limitations précédentes

surve;

survenues dans la créature, & que cela a lieu, non-seulement dans les esprits, mais encore dans toutes les autres substances, qui sont par là des causes concourantes au changement qui arrive en elles-mêmes: Car cette détermination dont l'Auteur parle, n'est autre chose qu'une limitation.

Or, en repassant après cela sur toutes les démonstrations ou corollaires de la Lettre, on pourra accorder ou rejeter la plupart de ses assertions, suivant l'explication qu'on en pourra faire. Car si par la réalité on n'entend que des perfections ou des réalités positives, Dieu en est la seule cause véritable: mais si ce qui enveloppe des limitations est compris sous les réalités, on niera une bonne partie des Thèses; & l'Auteur lui-même nous en aura montré l'exemple.

C'est pour rendre la chose plus concevable, que je me suis servi dans les essais de l'exemple d'un bateau chargé, que le courant emporte d'autant plus tard que le bateau est plus chargé. On y voit clairement que le courant est cause de ce qui est positif dans ce mouvement, de la perfection, de la force, de la vitesse du bateau; mais que la charge est cause de la restriction de cette force, & qu'elle produit le retardement.

On est louable de vouloir appliquer la méthode des Géomètres aux matières métaphysiques: mais il faut avouer qu'on y a rarement réussi jusqu'ici, & Mr. Descartes lui-même, avec toute cette très grande habileté qu'on ne peut lui refuser, n'a peut-être jamais eû moins de succès, que lorsqu'il l'a entreprise dans une de ses réponses aux objections. Car dans les Mathématiques il est plus aisé de réussir, parce que les nombres, les figures, & les calculs suppléent aux défauts cachés dans les paroles; mais dans la Métaphysique, où l'on est privé de ce secours, (au moins dans les manières de raisonner ordinaires) il faudroit que la rigueur employée dans la forme du raisonnement, & dans les définitions exactes des termes, suppléât à ce manquement; mais on n'y voit ni l'un ni l'autre.

L'Auteur de la Lettre, qui montre sans doute beaucoup de feu & de pénétration, va un peu trop vite quelquefois, comme lorsqu'il prétend prouver qu'il y a autant de réalité & de force dans le repos que dans le mouvement: au cinquième corollaire de la cinquième proposition, il allègue que la volonté n'est pas moins positive dans le repos que dans le mouvement, & qu'elle n'est pas moins invincible. Soit, mais s'enfuit-il qu'il y a autant de réalité & de force dans l'un que dans l'autre? Je ne vois point cette conséquence, & par le même raisonnement on prouveroit qu'il y a autant de force dans un mouvement foible, que dans un mouvement fort; Dieu en voulant le repos, veut que ce corps soit au lieu A, où il a été immédiatement auparavant, & pour cela il suffit qu'il n'y ait point de raison qui porte Dieu au changement; mais lorsque Dieu veut que dans la suite le corps soit au lieu B, il faut qu'il y

Tom. I.

S s s

ait

ait une nouvelle raison, qui détermine Dieu à vouloir qu'il soit en B, & non pas en C, ou en tout autre lieu, & qu'il y soit plus ou moins promptement; & c'est de ces raisons de volontés de Dieu qu'il faut tirer l'estime de la force, & de la réalité qui se trouve dans les choses; mais il ne parle guères dans cette Lettre des raisons qui le portent à vouloir, & dont tout dépend, & ces raisons sont prises des objets.

Je remarque même d'abord, au corollaire second de la première proposition, qu'elle est bien vraie, mais qu'elle n'est guères bien prouvée. On affirme que si Dieu cessait seulement de vouloir qu'un être existât, il ne seroit plus, & on le prouve ainsi mot pour mot. *Démonstration: ce qui n'existe que par la volonté de Dieu, n'existe plus dès que cette volonté n'est plus* (mais c'est ce qu'on doit prouver; on tâche de le faire en ajoutant) *Otez la cause, vous ôtez l'effet*; il auroit fallu mettre cette maxime parmi les axiomes marqués au commencement; mais par malheur cet axiome se peut compter parmi les règles philosophiques, qui sont sujettes à beaucoup d'exceptions, *Or, par la précédente proposition, » & par » son premier corollaire, nul être n'existe que par la volonté de Dieu, » donc &c.*

Il y a de l'ambiguïté dans cette expression, que rien n'existe que par la volonté divine. Si l'on veut dire que les choses ne commencent à exister que par cette volonté, on a raison de se rapporter aux propositions précédentes. Mais si l'on veut que l'existence des choses soit toujours une suite de la volonté de Dieu, l'on suppose à peu près ce qui est en question. Il falloit donc prouver d'abord, que l'existence des choses dépend de la volonté de Dieu, & qu'elle n'en est pas seulement un simple effet, mais encore une dépendance, à proportion de la perfection qu'elle renferme; & cela posé, elles n'en dépendent pas moins dans la suite qu'au commencement; c'est ainsi que j'ai pris la chose dans mes essais.

Cependant je reconnois que la Lettre sur laquelle je viens de faire des remarques est belle & digne d'être lûe, & qu'elle contient des sentimens beaux & véritables, pourvu qu'on la prenne dans le sens que je viens de marquer; & ces manières de raisonner peuvent servir d'introduction à des méditations un peu plus avancées.

R E C U E I L

DE PLUSIEURS DISSERTATIONS ET LETTRES,

Ecrites sur le projet de réunir les Protestans d'Allemagne de la Confession d'Ausbourg à l'Eglise Catholique, par Messieurs J. Benigne Bossuet Evêque de Meaux, Molanus Abbé de Lokkum, & de Leibniz, Conseiller intime & Historiographe de Jean-Frederic Duc de Brunswick-Hanover.

Extrait de la Préface aux Oeuvres posthumes de M. Bossuet Evêque de Meaux, pour servir de Préface aux Lettres suivantes.

Les Pièces suivantes sont un Recueil très curieux & très-instructif de Dissertations & de Lettres composées dans la vûe de réunir les Protestans d'Allemagne de la Confession d'Ausbourg, avec l'Eglise Romaine. Un projet de pacification des troubles de Religion qui désoloient l'Allemagne, avoit longtemps occupé les Diètes de l'Empire. L'Empereur Léopold entra dans ce projet avec tout le zèle qu'on pouvoit attendre d'un Prince Chrétien; & voyant que l'Evêque de Neustadt, en conséquence des délibérations des Diètes, avoit déjà fait auprès des Ministres Protestans plusieurs démarches qui tendoient au but qu'on se proposoit, il lui fit expédier un Rescript datté de 1691. par lequel il lui donna plein pouvoir de traiter des affaires de la Religion avec tous les Etats, Communautés & particuliers de ses Royaumes, &c. Il vouloit qu'on tentât toutes les voyes praticables de conciliation; & l'Evêque qu'il chargeoit de cette affaire délicate paroissoit propre à la bien conduire.

Ce Prélat, bon Théologien & très-versé dans les matières de controverse, méritoit singulièrement la confiance de l'Empereur & de tous les Ordres de l'Empire, par son caractère de douceur, de piété & de modération, qu'on trouve rarement dans les Controversistes, sur-tout pendant la chaleur des disputes. Lorsqu'on entreprend de pacifier des querelles de Religion, un pacificateur a plus besoin de flegme que s'il s'agissoit de concilier les droits respectifs des Souverains.

M. de Neustadt jugea sagement qu'il devoit prendre une méthode différente de celle que les Controversistes avoient suivie jusqu'alors. Les disputes, ou par écrit, ou de vive voix, n'avoient fait qu'aigrir les esprits, embrouiller de plus en plus les questions, & par une suite nécessaire, éloigner du point de réunion auquel on s'étoit flatté vainement d'arriver par ce moyen.

Ce Prélat avoit goûté le Livre de l'*Exposition de la Doctrine Catholique*, composé par M. Bossuet en 1671.

La méthode de cette Exposition paroissant à M. de Neustadt la moins sujette aux chicanes, il résolut de s'en servir. Il trouva dans les Etats d'Hanovre de grandes dispositions à la paix, parce que le Duc Jean-Frédéric de Brunswick, qui s'étoit déjà fait Catholique, & le Prince Ernest-Auguste créé par l'Empereur Léopold, neuvième Electeur de l'Empire, souhaitoient avec ardeur la pacification des troubles de Religion. Ces deux Princes choisirent M. Molanus parmi les Théologiens Protestans, pour conférer avec l'Evêque de Neustadt. Ce Docteur étoit de tous les Luthériens le plus habile & le plus pacifique. Après avoir long-temps professé la Théologie dans l'Université d'Helmstadt, dite l'Académie Julienne, il avoit été fait Abbé de Lokkum, & Directeur des Eglises ou Consistoires des Etats d'Hanovre. M. de Neustadt travailla pendant sept mois avec ce Théologien, qui n'entra pas tout-à-fait dans ses vues, & qui même déranger son plan, en ce qu'il vouloit qu'on commençât par se réunir sous certaines conditions, & qu'ensuite on convînt des dogmes de la Foi. L'Ecrit intitulé *Regule* fut le fruit de leurs Conférences.

L'Evêque négociateur n'osa s'engager plus avant sans s'être assuré du suffrage de M. Bossuet. Il lui communiqua le plan qu'il vouloit suivre, & les offres des Protestans. Ce Prélat loua son zèle, & pour l'encourager à ne pas négliger une si belle occasion, il lui dit dans sa Réponse, que le Roi goûtoit ses pensées, & les favorisoit.

Vers ce tems là la Princesse Palatine Louise-Hollandine, fille de Frédéric V. Comte Palatin du Rhin & Electeur, élu Roi de Bohême, & d'Elisabeth d'Angleterre, étant venue en France pour y faire profession ouverte de la Religion Catholique Romaine, se fit Religieuse dans l'Abbaye de Maubuisson, dont elle fut depuis Abbessse. Elle ne desiroit rien avec plus d'ardeur que d'attirer la Duchesse d'Hanovre sa sœur, à laquelle

quelle elle envoyoit tous les ouvrages de controverse qui se faisoient en France. Ayant sçu que la Cour d'Hanovre s'occupoit du soin de pacifier les troubles de Religion, elle crut qu'il étoit de l'intérêt de l'Eglise qu'on ne fit rien sans la participation de M. l'Evêque de Meaux. Elle engagea donc cette Cour, dans laquelle ce sçavant Prélat n'étoit pas moins estimé qu'en France, à lui demander ce qu'il pensoit du projet de réunion dressé par les Docteurs Luthériens, & remis entre les mains de l'Evêque de Neustadt. Le Prélat répondit à Madame de Brinon, (a) par l'entremise de qui l'Abbessse de Maubuisson faisoit passer tout ce qu'elle envoyoit à Hanovre, & ce qu'elle en recevoit, que l'Ecrit sur lequel on lui demandoit son avis se trouvoit égaré : qu'il n'en avoit fait autrefois qu'une lecture rapide : qu'il ne lui en restoit qu'une idée confuse, qui lui faisoit juger ce projet insuffisant & peu propre à produire les effets qu'on en attendoit. Il posoit dans cette même Lettre les principes généraux, dont l'Eglise Romaine juge ne devoir pas s'écarter, & qui doivent servir de base à tout projet de réunion.

La Réponse de M. Bossuet fut communiquée aux Théologiens d'Hanovre, qui lui firent sçavoir, en lui renvoyant la copie du projet, que M. Molanus en dressoit un nouveau plus détaillé & plus satisfaisant que le premier. Le célèbre M. de Leibniz, chargé par la Cour d'Hanovre d'entretenir la correspondance avec Maubuisson, profita de cette occasion pour lier un commerce de Lettres avec M. de Meaux. Peut-être aussi avoit-il en vue de servir de second à M. Molanus, & de défendre un plan qu'il prévoyoit ne devoir pas être tout-à-fait du goût d'un Evêque Catholique, aussi bien instruit des maximes de l'Eglise Romaine, que l'étoit M. Bossuet.

M. Molanus envoya son second plan, sous le titre de *Cogitationes privatae* : & on a sujet d'admirer avec M. Bossuet la science de l'Auteur, & plus encore sa droiture & l'esprit de paix qui l'animoit.

(a) Madame de Brinon étoit une Religieuse Ursuline de beaucoup d'esprit. Son couvent ayant été brûlé, elle se retira à Montchevreuil, où elle fit connoissance avec Madame de Maintenon, qui lui procura dans la suite divers établissemens, & la fit enfin Supérieure de la Maison de S. Cyr, dont elle dressa tous les Réglemens. On la croyoit nécessaire pour maintenir ce nouvel établissement. Néanmoins Madame de Maintenon s'en dégoûta, & la fit sortir de S. Cyr par ordre du Roi. La Duchesse de Brunswick la conduisit à Maubuisson, où elle resta le reste de ses jours. Elle

servoit de Secrétaire à Madame l'Abbessse, qui l'employa pour communiquer à M. Pellisson les difficultés que M. de Leibniz oppoioit à ses *Réflexions sur les différens de Religion*. Les Réponses de M. Pellisson furent pareillement adressées à Madame de Brinon, pour être envoyées en Allemagne, & la correspondance de ces deux sçavans hommes se fit toujours par son entremise. Lorsqu'on fit entrer M. Bossuet dans l'affaire du projet de réunion, on convint aussi d'adresser à Madame de Brinon tout ce qu'on écrirait de part & d'autre.

TABLE.

- I. **E**xtrait d'une Lettre de Madame la Duchesse d'Hanovre, du 10. Septembre 1691. à Madame l'Abbesse de Maubuisson.
- II. Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à Madame de Brinon, du 29. Septembre 1691.
- III. Lettre de M. de Leibniz à Madame de Brinon, sans date.
- IV. Lettre de M. de Leibniz à Madame de Brinon, de Hanovre le 17. Décembre 1691.
- V. Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, écrite de Hanovre le 28. Décembre 1691.
- VI. Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M. de Leibniz, du 10. Janvier 1692.
- VII. Réponse de M. de Leibniz à la précédente, du 28. Janvier, nouveau style, 1692.
- VIII. Autre Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du 8. Avril 1692.
- IX. Executoria Dominorum Legatorum super Compactatis data Bohemis, & expedita in formâ quæ sequitur, anno 1436.
- X. Annotationes D. Leibnitii.
- XI. Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M. Pelisson, du 7. May 1692.
- XII. Extrait d'une Lettre de M. de Leibniz à M. Pelisson, du 3. Juillet 1692.
- XIII. Autre Extrait d'une Lettre du même & de même date, à Madame de Brinon.
- XIV. Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux, du 3. Juillet 1692.
- XV. Réponse de M. l'Evêque de Meaux à la Lettre précédente, du 27. Juillet 1692.
- XVI. Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M. de Leibniz, du 28. Août 1692.
- XVII. Réponse de M. de Leibniz à la Lettre précédente de M. l'Evêque de Meaux, du 4. Octobre 1692.
- XVIII. Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du 29. Mars 1693.
- XIX. Autre Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du 15. Juin 1693.
- XX. Réponse de M. de Leibniz au Mémoire de M. Pirot, touchant l'autorité du Concile de Trente.
- XXI. Mémoire ou Dissertation de M. Bossuet, Evêque de Meaux, pour servir de Réponse à plusieurs Lettres de M. de Leibniz, & en particulier à

OPERA THEOLOGICA.

- à celle du 29. Mars 1693. où il est parlé du culte des Images, de l'erreur des Monothélites, & de la concession des deux espèces par le Concile de Bâle, & pour réfuter la Dissertation du même M. de Leibniz contre le discours de M. Pirot sur l'autorité & la réception du Concile de Trente, entre Juin & Octobre 1693.
- Sur le Concile de Trente.
- XXII. Réponse de M. de Leibniz à la Lettre précédente, sur la réception & l'autorité du Concile de Trente. (sans date.)
- XXIII. Lettre de M. de Leibniz à Madame de Brinon, du 23. Octobre 1693.
- XXIV. Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du 29. Octobre 1693.
- XXV. Lettre de M. de Leibniz à Madame la Duchesse de Brunswick, du 2. Juin 1694.
- XXVI. Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du 12. Juillet 1694.
- XXVII. Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du 11. Décembre 1699.
- XXVIII. Réponse de M. l'Evêque de Meaux, du 29. Janvier 1700.
- XXIX. Autre Réponse de M. de Meaux, ou suite de la Réponse précédente à M. de Leibniz.
- XXX. Première Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du 14. May 1700.
- XXXI. Seconde Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du 24. May 1700.
- XXXII. Autre Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du 30. Avril 1700.
- XXXIII. Réponse de M. l'Evêque de Meaux à la précédente, du 1. Juin 1700.
- XXXIV. Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux, du 3. Septembre 1700.
- XXXV. Autre Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux, du 21. Juin 1701.
- XXXVI. Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, du 12. Août 1701.
- XXXVII. Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, du 17. Août 1701. sur le décret du Concile de Trente, Sess. IV. touchant le Canon des Ecritures.
- Summa Controversiæ de Eucharistiâ, inter quosdam Religiosos & Molanum. Judicium D. Bossuet, Meldensis Episcopi, de Summâ Controversiâ de Eucharistiâ.

I.

Extrait d'une Lettre de Madame la Duchesse d'Hanovre du 10. Septembre 1691. à Madame l'Abbesse de Maubuisson.

J'ai envoyé la Lettre de Madame de Brinon à Leibniz, qui est présentement dans la Bibliothèque de Wolfenbütel. Je ne sçai si elle a lu un Livre, où il y a le Voyage d'un Nonce au Mont-Liban, où il a reçu les Grecs dans l'Eglise Catholique, dont la différence est bien plus grande que la nôtre avec votre Eglise; & on les a laissés, comme vous verrez dans cette Histoire, comme ils étoient, donnant la liberté à leurs Prêtres de se marier, & ainsi du reste. C'est pour cela que je ne sçais pas la raison pourquoi nous ne serions pas reçus aussi-bien qu'eux, la différence étant bien moindre. Mais comme vous dites que chez vous il y en a qui y sont contraires, c'est aussi la même chose parmi nous; ce qui me fait appréhender que, quand on voudra s'accorder sur les points dont notre Abbé Molanus de Lokkum est convenu avec quelques autres des Eglises Luthériennes, il y en aura d'autres qui y seront contraires; & ainsi ce seroit comme une nouvelle Religion. Je crois avoir envoyé autrefois à M. l'Evêque de Meaux tous les points dont l'on est convenu avec M. l'Evêque de Neustadt, où M. Pelisson les pourra avoir, s'ils ne sont pas perdus. Si Madame de Brinon avoit donné les Livres de M. de Meaux à M. de la Neuville, il les auroit apportés ici; s'il n'est pas parti, cela se pourroit faire encore. Une difficulté que je trouve encore: si on nous accorde ce que nous demandons pour rentrer dans le giron de l'Eglise, les Catholiques pourroient dire: nous voulons qu'on nous accorde les mêmes choses. Il n'y a que les Princes qui puissent mettre ordre à cela, chacun dans son Pays. Je ne crois pas que Leibniz ait lu les Livres de M. de Meaux; mais la Réponse à Jurieu est celle où la Duchesse l'a fort admiré, comme aussi le Catéchisme du Père Caspi Jésuite, qu'on a traduit en Allemand.....

II.

II.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à Madame de Brinon, du 29. Septembre 1691.

JE me souviens bien, Madame, que Madame la Duchesse d'Hanovre me fit l'honneur de m'envoyer autrefois les articles qui avoient été arrêtés avec M. l'Evêque de Neustadt; mais comme je ne crus pas que cette affaire dût avoir de la suite, j'avoue que j'ai laissé échapper ces papiers de dessous mes yeux, & que je ne sçai plus où les retrouver; de sorte qu'il faudroit, s'il vous plaît, supplier très-humblement cette Princesse de nous renvoyer ce projet d'accord. Car encore qu'il ne soit pas suffisant, c'est quelque chose de fort utile que de faire les premiers pas de la réunion, en attendant qu'on soit disposé à faire les autres. Les ouvrages de cette sorte ne s'achèvent pas tout d'un coup, & l'on ne revient pas aussi vite de ses préventions qu'on y est entré. Mais pour ne se pas tromper dans ces projets d'union, il faut être bien averti, qu'en se relâchant selon le tems & l'occasion sur les articles indifférens & de discipline, l'Eglise Romaine ne se relâchera jamais d'aucun point de la doctrine définie, ni en particulier de celle qui l'a été par le Concile de Trente. M. de Leibniz objecte souvent à M. Pelisson, que ce Concile n'est pas reçu dans le Royaume. Cela est vrai pour quelque partie de la discipline indifférente, parce que c'est une matière où l'Eglise peut varier. Pour la doctrine révélée de Dieu, & définie comme telle, on ne l'a jamais altérée, & tout le Concile de Trente est reçu unanimement à cet égard, tant en France que par-tout ailleurs. Aussi ne voyons-nous pas que, ni l'Empereur, ni le Roi de France, qui étoient alors, & qui concouroient au même dessein de la réformation de l'Eglise, aient jamais demandé qu'on en réformât les dogmes, mais seulement qu'on déterminât ce qu'il y avoit à corriger dans la pratique, ou ce qu'on jugeoit nécessaire pour rendre la discipline plus parfaite. C'est ce qui se voit par les articles de réformation qu'on envoya alors de concert, pour être mis en délibération à Trente, qui tous, ou pour la plupart, étoient excellens; mais dont plusieurs n'étoient peut-être pas assez convenables à la constitution des tems. C'est ce qu'il seroit trop long d'expliquer ici, mais ce qu'on peut tenir pour très-certain.

Quant au voyage d'un Nonce au Mont-Liban, où Madame la Duchesse d'Hanovre dit qu'on a reçu les Grecs à notre Communion, je ne sçais rien de nouveau sur ce sujet là. Ce qui est vrai, c'est, Madame, que

que le Mont-Liban est habité par les Maronites, qui sont, il y a longtemps, de notre Communion, & conviennent en tout & par-tout de notre doctrine. Il n'y a pas à s'étonner qu'on les ait reçus dans notre Eglise sans changer leurs rites; & peut-être même qu'on n'a été que trop rigoureux sur cela. Pour les Grecs, on n'a jamais fait de difficulté de laisser l'usage du mariage à leurs Prêtres. Pour ce qui est de le contracter depuis leur Ordination, ils ne le prétendent pas eux-mêmes. On sçait aussi que tous leurs Evêques sont obligés au célibat, & que pour cela ils n'en font point qu'ils ne tirent de l'ordre Monastique, où l'on en fait profession. On ne les trouble pas non plus sur l'usage du pain de l'Eucharistie, qu'ils font avec du levain: ils communient sous les deux espèces, & on leur laisse, sans hésiter, toute leur coutume ancienne. Mais on ne trouvera pas qu'on les ait reçus dans notre Communion, sans en exiger expressément la profession des dogmes qui séparent les deux Eglises, & qui ont été définis conformément à notre doctrine, dans les Conciles de Lyon & de Florence. Ces dogmes sont, la procession du Saint-Esprit du Père & du Fils, la prière pour les Morts, la réception dans le Ciel des âmes suffisamment purifiées, & la primauté du Pape établie en la personne de Saint Pierre. Il est, Madame, très-constant qu'on n'a jamais reçu les Grecs qu'avec la profession expresse de ces quatre articles, qui sont les seuls où nous différons. Ainsi l'exemple de leur réunion ne peut rien faire au dessein qu'on a. L'Orient a toujours eu ses coutumes, que l'Occident n'a pas improuvées; mais comme l'Eglise d'Orient n'a jamais souffert qu'on s'éloignât en Orient des pratiques qui y étoient unanimement reçues, l'Eglise d'Occident n'approuve pas que les nouvelles Sectes d'Occident aient renoncé d'elles-mêmes, & de leur propre autorité, aux pratiques que le consentement unanime de l'Occident avoit établies. C'est pourquoi nous ne croyons pas que les Luthériens, ni les Calvinistes aient dû changer ces coutumes de l'Occident tout entier, & nous croyons au contraire, que cela ne se doit faire que par ordre & avec l'autorité & le consentement du Chef de l'Eglise. Car, sans subordination, l'Eglise même ne seroit rien qu'un assemblage monstrueux, où chacun feroit ce qu'il voudroit, & interromproit l'harmonie de tout le corps. J'avoue donc qu'on pourroit accorder aux Luthériens certaines choses qu'ils semblent désirer beaucoup, comme sont les deux espèces; & en effet, il est bien constant que les Papes, à qui les Pères de Trente avoient renvoyé cette affaire, les ont accordées depuis le Concile à quelques pays d'Allemagne, qui les demandoient. C'est sur ce point, & sur les autres de cette nature, que la négociation pourroit tomber. On pourroit aussi convenir de certaines explications de notre doctrine; & c'est, s'il m'en souvient bien, ce qu'on avoit fait inutilement en quelques points dans les articles de M. de Neufstadt. Mais, de croire, qu'on

faîte

faîte jamais aucune capitulation sur le fond des dogmes définis, la constitution de l'Eglise ne le souffre pas; & il est aisé de voir que d'en agir autrement, c'est renverser les fondemens, & mettre toute la Religion en dispute. J'espère que M. de Leibniz demeurera d'accord de cette vérité, s'il prend la peine de lire mon dernier Ecrit contre le Ministre Jurieu, que je vous envoie pour lui. Je vois dans la Lettre de Madame la Duchesse d'Hanovre, qu'on a vû à Zell les Réponses que j'ai faites à ce Ministre, & que Madame la Duchesse de Zell ne les a pas improuvées. Si cela est, il faudroit prendre soin de lui faire tenir ce qui lui pourroit manquer de ces Réponses, & particulièrement tout le sixième Avertissement. Voilà, Madame, l'éclaircissement que je vous puis donner sur la Lettre de Madame la Duchesse d'Hanovre, dont Madame de Maubuisson a bien voulu que vous m'envoyassiez l'extrait. Si elle juge qu'il soit utile de faire passer cette Lettre en Allemagne, elle en est la maîtresse.

Quant aux autres difficultés que propose M. de Leibniz, il en aura une si parfaite résolution par les Réponses de M. Pelisson, que je n'ai rien à dire sur ce sujet. Ainsi je n'ajouterai que les assurances de mes très-humbles respects envers Madame d'Hanovre, à qui je me souviens d'avoir eu l'honneur de les rendre autrefois à Maubuisson; & je conserve une grande idée de l'esprit d'une si grande Princesse. C'est, Madame, votre très-humble serviteur, J. Benigne Bosquet, Evêque de Meaux.

III.

Lettre de M. de Leibniz à Madame de Brinon, du 29. Septembre 1691.

MADAME,

Aussi-tôt que nous avons appris que ce qu'on avoit envoyé autrefois à M. l'Evêque de Meaux, touchant la négociation de M. de Neufstadt, ne se trouve pas; M. l'Abbé Molanus, qui est le premier Théologien de cet Etat, & qui a eu le plus de part à cette affaire, y a travaillé de nouveau. J'envoie son Ecrit à M. l'Evêque de Meaux, & je n'y ai pas voulu joindre mes réflexions; car ce seroit une témérité à moi de me vouloir mettre entre deux excellens hommes, dans une matière qui regarde leur profession. Cependant comme vous avez la bonté, Madame, de souffrir mes discours, qui ne peuvent être recommandables que par leur sincérité, je dirai quelque chose à vous, sur cette belle Lettre de

M. de Meaux que vous nous avez communiquée, & dont en mon particulier je vous ai une très-grande obligation, aussi-bien qu'à cet illustre Prélat, qui marque tant de bonté pour moi.

M. de Meaux dit, I. *Que ce Projet donné à M. de Neustadt ne lui parait point encore suffisant.* II. *Qu'il ne laisse pas d'être fort utile, parce qu'il faut toujours quelque commencement.* III. *Que Rome ne se relâchera jamais d'aucun point de la doctrine définie par l'Eglise, & qu'on ne sçaurait faire aucune capitulation là dessus.* IV. *Que la doctrine définie dans le Concile de Trente est reçue en France & ailleurs par tous les Catholiques Romains.* V. *Qu'on peut satisfaire aux Protestans, à l'égard de certains points de discipline & d'explication, & qu'on l'a voit fait utilement en quelques uns touchés dans le Projet de M. de Neustadt.* Voilà les propositions substantielles de la Lettre de M. de Meaux, que je tiens toutes très-véritables. Il n'y en a qu'une seule encore dans cette même Lettre, qu'on peut mettre en question : sçavoir si les Protestans ont eu droit de changer, de leur autorité, quelques rites reçus dans tout l'Occident. Mais comme elle n'est pas essentielle au point dont il s'agit, je n'y entre pas.

Quant aux cinq propositions susdites, (autant que je comprends l'intention de M. de Neustadt, & de ceux qui ont traité avec lui) ils ne s'y opposent point, & il n'y a rien en cela qui ne soit conforme à leurs sentimens, sur-tout la troisième, qu'on pourroit croire contraire à de tels projets d'accommodement, ne leur pouvoit être inconnue; M. de Neustadt, aussi-bien que M. Molanus & une partie des autres qui avoient traité cette affaire, ayant régenté en Théologie dans des Universités. On peut dire même qu'ils ont bâti là-dessus; parce qu'ils ont voulu voir ce qu'il est possible de faire entre des gens qui croient avoir raison chacun, & qui ne se départent point de leurs principes; & c'est ce qu'il y a de singulier & de considérable dans ce projet. Ils ne nièrent point non plus la première; car ils n'ont regardé leur projet que comme un pour-parler, pas un n'ayant charge de son parti de conclure quelque chose. La seconde & la cinquième contiennent une approbation de ce qu'ils ont fait, qui ne sçaurait manquer de leur plaire. Je conviens aussi de la quatrième; mais elle n'est pas contraire à ce que j'avois avancé. Car quoique le Royaume de France suive la doctrine du Concile de Trente, ce n'est pas en vertu de la définition de ce Concile, & on n'en peut pas inférer que la Nation Françoisé ait retracté les protestations, ou doutes d'autrefois, ni qu'elle ait déclaré que ce Concile est véritablement œcuménique. Je ne sçais pas même si le Roi voudroit faire une telle déclaration, sans une Assemblée générale des trois Etats de son Royaume; & je prétends que cette déclaration manque encore en Allemagne, même du côté du parti Catholique. Cependant il faut rendre cette justice à M. l'Evêque de Neustadt, qu'il souhaiteroit fort de pouvoir disposer les

Protes-

Protestans, & tous les autres, à tenir le Concile de Trente pour ce qu'il le croit être, c'est-à-dire, pour universel, & qu'il y eût moyen de leur faire voir qu'ils ont lieu de se contenter des expositions aussi belles & aussi modérées que celles que M. de Meaux en a données, de l'aveu de Rome même. C'est même une chose à laquelle je crois que M. de Neustadt travaille encore effectivement. Il m'avoua d'avoir extrêmement profité de cet Ouvrage, * qu'il considère comme un des plus excellens moyens de retrancher une bonne partie des controverses.

Mais comme il en reste quelques unes, où il n'y a pas encore eu moyen de contenter les esprits par la seule voie de l'explication, telle qu'est, par exemple, la controverse de la Transubstantiation, la question est : *Si, nonobstant des dissensions sur certains points qu'un parti tient pour vrais & définis, & que l'autre ne tient pas pour tels, il seroit possible d'admettre ou de rétablir la Communion Ecclesiastique; je dis possible en soi-même d'une possibilité de droit, sans examiner ce qui est à espérer dans le tems & dans les circonstances où nous sommes.* Ainsi, il s'agit d'examiner si le schisme pourroit être levé par les trois moyens suivans joints ensemble: Premièrement, en accordant aux Protestans certains points de discipline, comme seroient les deux espèces, le Mariage des gens d'Eglise, l'usage de la Langue vulgaire, &c.... Et secondement, en leur donnant des expositions sur les points de controverse & de Foi, telles que M. de Meaux a publiées, qui font voir, du moins de l'aveu de plusieurs Protestans habiles & modérés, que des doctrines prises dans ce sens, quoiqu'elles ne leur paroissent pas encore toutes entièrement véritables, ne leur paroissent pas pourtant damnables non plus: & troisièmement, en remédiant à quelques scandales & abus de pratique, dont ils se peuvent plaindre, & que l'Eglise même & des gens de piété & de sçavoir de la Communion Romaine désapprouvent; en sorte qu'après cela les uns pourroient communier chez les autres suivant les rites de ceux où ils vont, & que la Hiérarchie Ecclesiastique seroit rétablie; ce que les différentes opinions sur les articles encore indécis empêcheroient aussi peu que les controverses sur la Grace, sur la probabilité morale, sur la nécessité de l'amour de Dieu & autres points; ou que le différend qu'il y a entre Rome & la France touchant les quatre articles du Clergé de cette nation, ont pu empêcher l'union Ecclesiastique des disputans; quoique peut-être quelques-uns de ces points, agités dans l'Eglise Romaine, soient aussi importants pour le moins que ceux qui demeuroient encore en dispute entre Rome & Ausbourg; à condition pourtant, qu'on se soumettroit à ce que l'Eglise pourroit décider quelque jour dans un Concile œcuménique nouveau, autorisé dans les formes, où les Nations Protestantes réconciliées interviendroient par leurs Prélats & Surintendans généraux reconnus pour Evêques, & même confirmés de Sa Sainteté, aussi-bien que les autres Nations Catholiques.

* Exposition de la doctrine de l'Eglise Catholique.

C'est ainsi que l'état de la question sur la négociation de M. de Neustadt & de quelques Théologiens de la Confession d'Ausbourg, assemblés à Hanovre par l'ordre de Monseigneur le Duc, doit être entendue, pour en juger équitablement, & pour ne pas imputer à ces Messieurs, ou d'avoir par là trahi les intérêts de leur parti, & renoncé à leurs confessions de foi, ou d'avoir bâti en l'air. Car quant à ces Théologiens de la Confession d'Ausbourg, ils ont cru être en droit de répondre affirmativement, bien qu'avec quelque limitation, à cette question, après avoir examiné les explications & déclarations autorisées qu'on a données dans l'Eglise Romaine, qui lèvent, selon ces Messieurs, tout ce qu'on pourroit appeller erreur fondamentale.

M. de Neustadt de son côté a eu en main des résolutions affirmatives de cette même question, données par des Théologiens graves de différens ordres; ayant parlé plutôt en se rapportant aux sentimens d'autrui que de son chef. Et voici ce que j'ai compris de la raison de l'affirmative: *C'est qu'on peut souvent se tromper, même en matière de foi, sans être hérétique ni schismatique, tandis qu'on ne sçait pas & qu'on ignore invinciblement que l'Eglise Catholique a défini le contraire; pourvu qu'on reconnoisse les principes de la Catholicité, qui portent, que l'assistance que Dieu a promise à son Eglise, ne permettra jamais qu'un Concile œcuménique s'éloigne de la vérité en ce qui regarde le salut.* Or, ceux qui doutent de l'œcuménicité d'un Concile ne sçavent point que l'Eglise a défini ce qui est défini dans ce Concile; & s'ils ont des raisons d'en douter fort apparentes pour eux, qu'ils n'ont pu surmonter, après avoir fait de bonne foi toutes les diligences & recherches convenables, on peut dire qu'ils ignorent invinciblement que le Concile dont il s'agit est œcuménique; & pourvu qu'ils reconnoissent l'autorité de tels Conciles en général, ils ne se trompent en cela que dans le fait, & ne sçauroient être tenus pour hérétiques.

Et c'est dans cette assiette d'esprit que se trouvent les Eglises Protestantes, qui peuvent prendre part à cette négociation, lesquelles se soumettent à un véritable Concile œcuménique futur, à l'exemple de la Confession d'Ausbourg même; & ceux qui déclarent de bonne foi, qu'il n'est pas à présent en leur pouvoir de tenir celui de Trente pour tel, font connoître qu'ils sont susceptibles de la Communion Ecclésiastique avec l'Eglise Romaine, lors même qu'ils ne sont pas en état de recevoir tous les dogmes du Concile de Trente. Après cela, jugez, Madame, si l'on n'a point fait du côté de notre Cour & de nos Théologiens toutes les démarches qu'il leur étoit possible de faire en conscience, pour rétablir l'union de l'Eglise, & si nous n'avons pas droit d'en attendre autant de l'autre côté. En tout cas, si on n'y est pas en humeur ou en état d'y répondre, les nôtres ont du moins gagné ce point, que leur conscience est déchargée, qu'ils sont allés au dernier degré de condescendance, *usque ad*

arar,

arar, & que toute imputation de schisme est visiblement injuste à leur égard.

Enfin la question étant formée comme j'ai fait, on demande, non pas si la chose est praticable à présent, ou à espérer; mais si elle est loisible en elle-même, & peut-être même commandée en conscience, lorsqu'on rencontre toutes les dispositions nécessaires pour l'exécuter. Si ce point de droit & de théorie étoit établi, cela ne laisseroit pas d'être de conséquence, & la postérité en pourroit profiter, quand le siècle qui va bientôt finir ne seroit pas assez heureux pour en voir le fruit. Il n'en faut pourtant pas encore désespérer tout à fait. La main de Dieu n'est pas raccourcie: l'Empereur y a de la disposition; le Pape Innocent XI. & plusieurs Cardinaux, Généraux d'Ordres, le Maître du sacré Palais, & des Théologiens graves, après l'avoir bien comprise, se sont expliqués d'une manière très-favorable. J'ai vu moi-même la lettre originale de feu R. P. Noyelles Général des Jésuites, qui ne sçauroit être plus précise; & on peut dire que si le Roi & les Prélats & Théologiens qu'il entend sur ces matières s'y joignoient, l'affaire seroit plus que faisable; car elle seroit presque faite, sur-tout si Dieu donnoit un bon moyen de rendre le calme à l'Europe. Et comme le Roi a déjà écouté autrefois les sentimens de M. l'Evêque de Meaux sur cette sainte matière, ce digne Prélat, après avoir examiné la chose avec cette pénétration qui lui est ordinaire, aura une occasion bien importante & peu commune de contribuer au bien de l'Eglise & à la gloire de Sa Majesté: car l'inclination seule de ce Monarque seroit déjà capable de nous faire espérer un si grand bien, dont on ne sçauroit se flatter sans son approbation.

En attendant, on doit faire son devoir par des déclarations sincères de ce qui se peut ou doit faire; & si le parti Catholique Romain autorisoit des déclarations, dont leurs Théologiens ne sçauroient disconvenir dans le fond, il est sûr que l'Eglise en tireroit un fruit immense, & que bien des personnes de probité & de jugement, & peut-être des Nations & des Provinces entières, avec ceux qui les gouvernent, voyant la barrière levée, seroient conscience de part & d'autre de demeurer dans la séparation, &c. Leibniz.

IV.

*Lettre de M. de Leibniz à Madame de Brinon, de Hanovre
le 17. Décembre 1691.*

MADAME,

Voici enfin une partie de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Le reste suivra bientôt. J'avoue de l'avoir promis il y a long-tems, & d'y avoir manqué plusieurs semaines de suite; mais ce n'étoit pas ma faute, ni celle de M. *Molanus* non plus. Je puis lui rendre témoignage qu'il y a travaillé à diverses reprises; mais qu'il a été interrompu par des occupations indispensables. Je vous supplie, Madame, de faire tenir ma lettre à M. de Meaux, (a) avec l'Ecrit Latin ci-joint. Je vous envoie en même tems mes réflexions que j'avois faites il y a plusieurs semaines. (b) C'est pour vous donner des preuves du zèle avec lequel je serai toujours, Madame, Votre, &c. *Leibniz*.

(a) Cette Lettre ne s'est point trouvée dans les papiers de M. *Bosquet*. M. de *Leibniz* y renvoie dans la Lettre suivante. (b) Ce sont apparemment celles qu'on trouve dans la Lettre précédente.

V.

Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, écrite de Hanovre le 18 Décembre 1691.

MONSIEUR,

Je ne doute point que vous n'avez reçu la première partie de l'éclaircissement que vous aviez demandé, touchant un projet de réunion qui avoit été négocié ici avec M. l'Evêque de Neustadt; car je l'avois adressé à Madame de Brinon, avec une lettre que j'avois pris la liberté de vous écrire, pour me conserver l'honneur de vos bonnes grâces, & pour vous témoigner le zèle avec lequel je souhaite d'exécuter vos ordres.

Je

Je vous envoie maintenant le reste de cet éclaircissement fait par le même Théologien, qui vous honore infiniment, mais qui désire avec raison, comme j'ai déjà marqué, que ceci ne se publie point, d'autant qu'on en est convenu ainsi avec M. de Neustadt. Nous attendrons votre jugement, qui donnera un grand jour à cette matière importante. Au reste, je me rapporte à ma précédente, & je suis avec respect,

MONSIEUR,

Votre très-humble, &c.

Geoffroy - Guillaume Leibniz.

P. S. Je prie Dieu que l'année où nous allons entrer vous soit heureuse, & accompagnée de toutes sortes de prospérités, avec la continuation *ad multos annos*.

VI.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M. de Leibniz, du 10. Janvier 1692.

MONSIEUR,

J'ai reçu, par l'entremise de Madame de Brinon, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, qui est si honnête & si obligeante, que je ne puis assez vous en remercier, ni assez vous témoigner l'estime que je fais de tant de politesse & d'honnêteté, jointes à un si grand savoir & à de si bonnes intentions pour la paix du Christianisme. Les articles de M. l'Abbé *Molanus* seront, s'il plaît à Dieu, un grand acheminement à un si bel ouvrage. J'ai lu ce que vous m'en avez envoyé avec beaucoup d'attention & de plaisir, & j'en attens la suite, que vous me faites espérer, avec une extrême impatience. Ce sera quand j'aurai tout vu, que je pourrai vous en dire mon sentiment; & je croirois mon jugement trop précipité, si j'entreprendois de le porter sur la partie avant que d'avoir vu & compris le tout. Pour la même raison, Monsieur, il est assez difficile de répondre précisément à ce que vous dites à Madame de Brinon, dans la lettre qu'elle m'a communiquée. Puisque tout dépend de ce projet, il faut l'avoir vu tout entier avant que de s'expliquer sur cette matière. Tout ce que je puis dire en attendant, c'est,

Tom. I.

V u u

Mon-

Monfieur, que fi vous êtes véritablement d'accord des cinq propositions mentionnées dans votre lettre, vous ne pouvez pas demeurer long-tems dans l'état où vous êtes fur la Religion ; & je voudrois bien feulement vous fupplier de me dire, 1°. fi vous croyez que l'infailibilité foit tellement dans le Concile œcuménique, qu'elle ne foit pas encore davantage, s'il fe peut, dans tout le corps de l'Eglife, fans qu'elle foit afsemblée. 2°. fi vous croyez qu'on fût en fûreté de conscience après le Concile de Nicée & de Calcédoine, par exemple, en demeurant d'accord que le Concile œcuménique eft infailible, & mettant toute la difpute à fçavoir fi ces Conciles méritoient le titre d'œcuméniques : 3°. s'il ne vous paroît pas que réduire la difpute à cette queftion, & fe croire par ce moyen en fûreté de conscience, c'eft ouvrir manifeftement la porte à ceux qui ne voudront pas croire aux Conciles, & leur donner une ouverture à en éluder l'autorité : 4°. fi vous pouvez douter que les décrets du Concile de Trente foient autant reçus en France & en Allemagne parmi les Catholiques, qu'en Elpagne & en Italie, en ce qui regarde la Foi ; & fi vous avez jamais oui un feul Catholique qui fe crût libre à recevoir ou à ne pas recevoir la Foi de ce Concile : 5°. fi vous croyez que dans les points que ce Concile a déterminés contre *Luther*, *Zuingle* & *Calvin*, & contre les Confeffions d'Ausbourg, de Strasbourg & de Genève, il ait fait autre chofe que de propofer à croire à tous les fidèles ce qui étoit déjà cru & reçu, quand *Luther* a commencé de fe féparer : par exemple, s'il n'eft pas certain qu'au tems de cette féparation, on croyoit déjà la Tranfubftantiation, le Sacrifice de la Mefle, la néceffité du libre arbitre, l'honneur des Saints, des Reliques, des Images, la Prière & le Sacrifice pour les Morts ; en un mot, tous les points pour lesquels *Luther* & *Calvin* fe font féparés. Si vous voulez, Monfieur, prendre la peine de répondre à ces cinq queftions avec votre brièveté, votre netteté & votre candeur ordinaires, j'efpère que vous reconnoîtrez facilement que quelque difpofition qu'on ait pour la paix, on n'eft jamais vraiment pacifique & en état de falut, jufqu'à ce qu'on foit actuellement réuni de Communion avec nous. Je verrois au refte avec plaifir, l'Hiftoire de la réformation d'Allemagne de *M. de Seckendorf*, (a) fi elle pouvoit venir jufqu'en ce pays, fupposé qu'elle fût écrite en une langue que j'entendifle ; & je puis vous affurer par avance, que fi cette Hiftoire eft véritable, il faudra néceffairement qu'elle fe trouve conforme à celle des Variations, que j'ai pris la liberté de vous envoyer ; puifque je n'y donne rien pour certain que ce qui eft avoué par les adverfaires. C'eft, Monfieur, à mon avis, la feule méthode fûre d'écrire de telles Hiftoi-

(a) Apparemment que *M. de Leibniz* parloit de cette Hiftoire dans fa Lettre à *M. de Meaux*.

Hiftoires, où la chaleur des parties feroit trouver fans cela d'inévitables écueils. Excufez, Monfieur, fi je vous entretiens fi long-tems. Ce n'eft pas feulement par le plaifir de converfer avec un homme comme vous, mais c'eft que j'efpère que nos entretiens pourront avoir des fuites heureufes pour l'ouvrage que vous & Monfieur l'Abbé *Molanus* avez tant à cœur. Il ne me refte qu'à vous témoigner la joie que je reffens des chofes obligeantes que Madame la Duchefle d'Hanovre daigne me dire par votre entremife, & de vous fupplier de l'affurer de mes très-humbles refpects, en l'encourageant toujours à ne fe rebuter jamais des difficultés qu'elle trouvera dans l'accompliffement du grand ouvrage dont Dieu lui a infpiré le defsein. Je connois, il y a long-tems, la capacité & les faintes intentions de *M. l'Evêque de Neufstadt*. Je fuis, avec toute l'eftime poffible, Monfieur, votre très-humble ferviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

VII.

Réponse de *M. de Leibniz* à la précédente, du 8. Janvier, nouveau style 1692.

MONSIEUR,

Je vous dois de grands remercimens de votre préfent, qui ne m'a été rendu que depuis quelques jours. Tout ce qui vient de votre part eft précieux, tant en foi, qu'à caufe de fon Auteur ; mais le prix d'un préfent eft encore réhauffé par la difproportion de celui qui le reçoit ; & une faveur, dont le plus grand Prince fe tiendroit honoré, eft une grace infiniment relevée à l'égard d'un particulier auffi peu diftingué que moi.

Je ne doute point que vous n'ayez fait l'effort, dans l'Hiftoire des Variations, de rapporter exactement les faits. Cependant comme votre ouvrage ne fait voir que quelques imperfections qu'on a remarquées dans ceux qui fe font mêlés de la réforme, il femble que celui de *M. de Seckendorf* étoit néceffaire pour les montrer auffi de leur bon côté. Il eft vrai qu'il ne diffimule pas des chofes que vous reprenez, & il me paroît fincère & modéré pour l'ordinaire. Peut-être qu'il y a quelques endroits un peu durs qui lui font échappés ; mais il eft difficile d'être toujours

réfervé, quand on a devant ses yeux tant de passages des adversaires infiniment plus choquans; & qui est - ce qui peut être toujours sur les gardes dans un si grand ouvrage? car ce sont de ux volumes in-folio, & le Livre s'est grossi par l'insertion des extraits d'une infinité de pièces, dont une bonne partie n'étoit pas imprimée. Tout l'ouvrage est écrit en Latin. S'il y avoit occasion de l'envoyer en France, je n'y manquerois pas. Cependant je m'imagine qu'on l'y recevra bien-tôt de Hollande.

Vous avez reçu cependant la suite du Discours de M. l'Abbé Molanus. Mais les questions que vous me proposez, Monseigneur, à l'occasion de cela, me paroissent un peu difficiles à résoudre, & je souhairois plutôt votre instruction là dessus. La première de ces questions traite du sujet de l'infailibilité, si elle réside proprement & uniquement dans le Concile œcuménique, ou si elle appartient encore au Corps de l'Eglise, c'est-à-dire, comme je l'entens, aux opinions qui y sont reçues le plus généralement. Mais puisque dans l'Eglise Romaine on n'est pas encore convenu du vrai sujet ou siège radical de l'infailibilité, les uns le faisant consister dans le Pape, les autres dans le Concile, quoique sans Pape; & que les Auteurs qui ont écrit de l'analyse de la Foi, sont infiniment différens les uns des autres; je serois bien empêché de dire comment on doit étendre cette infailibilité encore au-delà, à un certain sujet vague, qu'on appelle le Corps de l'Eglise, hors de l'Assemblée actuelle; & il me semble que la même difficulté se rencontreroit dans un état populaire, prenant le peuple hors de l'Assemblée des Etats. Il y entre encore cette question difficile: si elle est dans le pouvoir de l'Eglise moderne ou d'un Concile, & comment, de définir comme de foi, ce qui autrefois ne passoit pas encore dans l'opinion générale pour un point de foi; & je vous supplie de m'instruire là-dessus. On pourroit dire aussi que Dieu a attaché une grace ou promesse particulière aux Assemblées de l'Eglise; & comme on distingue entre le Pape qui parle à l'ordinaire, & entre le Pape qui prononce *ex cathedra*, quelques-uns pourroient aussi considérer les Conciles comme la voix de l'Eglise *ex cathedra*.

Quant à la seconde question: si un homme, qui après le Concile de Nicée ou de Calcédoine, auroit voulu mettre en doute l'autorité œcuménique de ces Conciles, eût été en sûreté de conscience, on pourroit répondre plusieurs choses; mais je vous représenterai seulement ceci, pour recevoir là dessus des lumières de votre part. Premièrement, il semble qu'il soit difficile de douter de l'autorité œcuménique de tels Conciles, & je ne vois pas ce que l'on pourroit dire à l'encontre de raisonnable, ni comment on trouvera des Conciles œcuméniques, si ceux-ci ne le sont pas. Secondement, posons le cas qu'un homme de bonne foi y trouve de grandes apparences à l'encontre; la question sera, si les choses définies

pas

par ces Conciles étoient déjà auparavant nécessaires au salut ou non. Si elles l'étoient, il faut dire que les apparences contraires à la forme légitime du Concile, ne sauveront pas cet homme; mais si les points définis n'étoient pas nécessaires avant la définition, je dirois que la conscience de cet homme est en sûreté.

A la troisième question: si une telle excuse n'ouvre point la porte à ceux qui voudront ruiner l'autorité des Conciles, j'oserois répondre que non; & je dirai que ce seroit un scandale plutôt pris que donné. Il s'agit de la mineure, ou du fait particulier d'un certain Concile: sçavoir s'il a toutes les conditions requises à un Concile œcuménique, sans que la majeure de l'autorité des Conciles en reçoive de la difficulté. Cela fait seulement voir que les choses humaines ne sont jamais sans quelque inconvénient; & que les meilleurs réglemens ne sçauroient exclure tous les abus *in fraudem legis*. On ne sçauroit rejeter en général l'exception du juge incompetent ou suspect, bien que les chicaneurs en abusent. Rien n'est sujet à de plus grands abus, que la torture des criminels; cependant on auroit bien de la peine à s'en passer entièrement. Un homme peut s'inscrire en faux contre une écriture qui ressemble à la sienne, & demander la comparaison des écritures. Cela donne moyen de chicaner contre le droit le plus liquide; mais on ne sçauroit pourtant retrancher ce remède en général. J'avoue qu'il est dangereux de fournir des prétextes pour douter des Conciles; mais il n'est pas moins dangereux d'autoriser des Conciles douteux, & d'établir par là un moyen d'opprimer la vérité.

Quant à la quatrième question: si je doute que les decrets du Concile de Trente soient aussi bien reçus en France & en Allemagne, qu'en Italie ou en Espagne? je pourrois me rapporter au sentiment de quelques Docteurs Espagnols ou Italiens, qui reprochent aux François de s'éloigner en certains points de la doctrine de ce Concile, par exemple, à l'égard de ce qui est essentiel à la validité du Mariage; ce qui n'est pas seulement de discipline, mais encore de doctrine, puisqu'il s'agit de l'essence d'un Sacrement. Mais sans m'arrêter à cela, je répondrai, comme j'ai déjà fait, quand toute la doctrine du Concile de Trente seroit reçue en France, qu'il ne s'ensuit point qu'on l'ait reçue comme venue du Concile œcuménique de Trente, puisqu'on a si souvent mis en doute cette qualité de ce Concile.

La cinquième question est d'une plus grande discussion: sçavoir, si tout ce qui a été défini à Trente passoit déjà généralement pour Catholique & de foi avant cela, lorsque *Luther* commença d'enseigner sa doctrine. Je crois qu'on trouvera quantité de passages de bons Auteurs, qui ont écrit avant le Concile de Trente, & qui ont révoqué en doute des choses définies dans ce Concile. Les Livres des Protestans en sont pleins; & il est très-sûr que depuis on n'a plus osé parler si librement. C'est pourquoi les Livres appelés *Indices expurgatorii*, ont trouvé tant de

choses à retrancher dans les Auteurs antérieurs. Je crois qu'un passage d'un habile homme, comme *Erasme*, mérite autant de réflexion que quantité d'Ecrivains du bas ordre, qui ne font que se copier les uns les autres. Mais quand on accorderoit que toutes ces décisions passioient déjà pour véritables, selon la plus commune opinion, il ne s'ensuit point qu'elles passioient toujours pour être de foi; & il semble que les anathèmes du Concile de Trente ont bien changé l'état des choses. Enfin, quand ces décisions auroient déjà été enseignées comme de foi, par la plupart des Docteurs, on retomberoit dans la première question, pour sçavoir si ces sortes d'opinions communes sont infaillibles, & peuvent passer pour la voix de l'Eglise.

En écrivant ceci, je reçois l'avis que vous me donnez, Monseigneur, d'avoir reçu le reste de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Nous attendrons la grace que vous nous faites espérer de voir votre jugement là dessus. Je ne doute point qu'il ne soit aussi équitable que solide. On a fait ici de très-grands pas pour satisfaire à ce qu'on a jugé dû à la charité & à l'amour de la paix. On s'est approché des bords de la rivière de (a) *Bidasoa*, pour passer un jour dans l'isle de la Conférence. On a quitté exprès toutes ces manières qui sentent la dispute, & tous ces airs de supériorité, que chacun a coutume de donner à son parti; & *quidquid ab utraque parte dici potest, est ab utraque parte vere dici non possit*, cette fierté choquante, ces expressions de l'assurance où chacun est en effet, mais dont il est inutile & même déplaisant de faire parade auprès de ceux qui n'en ont pas moins de leur part. Ces façons servent à attirer de l'applaudissement des Lecteurs entêtés, & ce sont ces façons qui gâtent ordinairement les Colloques, où la vanité de plaire aux auditeurs & de paroître vainqueur l'emporte sur l'amour de la paix; mais rien n'est plus éloigné du véritable but d'une Conférence pacifique. Il faut qu'il y ait de la différence entre des Avocats qui plaident, & entre des entremetteurs qui négocient. Les uns demeurent dans un éloignement affecté & dans des réserves artificieuses; & les autres font connoître, par toutes leurs démarches, que leur intention est sincère & portée à faciliter la paix. Comme vous avez fait louer votre modération, Monseigneur, en traitant les controverses publiquement, que ne doit-on pas attendre de votre candeur, quand il s'agit de répondre à celles des personnes qui marquent tant de bonnes intentions? Aussi peut-on dire que le blâme de la continuation du schisme doit tomber sur ceux qui ne font pas tout ce qu'ils peuvent pour le lever; sur-tout dans les occasions qui

(a) L'Auteur fait allusion à ce qui se fit dans l'Isle des Faïsans, formée par la rivière de Bidasoa. Le Cardinal *Mazarin* & D.

Mendez de Haro, Plénipotentiaires des Rois de France & d'Espagne, y conclurent un Traité de Paix le 7. de Novembre 1659.

les doivent inviter, & qu'à peine un siècle a coutume d'offrir. Quand il n'y auroit que la grandeur & les lumières infiniment relevées de votre Monarque, si capable de faire réussir ce qu'il approuve; jointes aux dispositions d'un Pape, qui semble avoir la pureté du zèle d'*Innocent XI* sans en avoir l'austérité, vous jugeriez bien qu'il seroit inexcusable de n'en point profiter. Mais vous voyez qu'il y a encore d'autres raisons qui donnent de l'espérance. Un Empereur des plus éclairés dans les affaires qui aient jamais été, & des plus zélés pour la Foi, y contribue; un Prince Protestant des plus propres, par son mérite personnel & par son autorité, de faire réussir une grande affaire, y prend quelque part; des Théologiens séculiers & réguliers, célèbres de part & d'autre, travaillent à applanir le chemin, & commencent d'entrer en matière par l'unique ouverture que la nature des choses y semble avoir laissée; pour se rapprocher sans que chacun s'éloigne de ses principes. Votre réputation y peut donner le plus grand poids du monde; & vous vous direz assez à vous-même, sans moi, que plus on est capable de faire du bien, & que ce bien est grand, plus on est responsable des omissions. Toute la question se réduit à ce point essentiel de votre côté: s'il seroit permis en conscience aux Eglises unies avec Rome, d'entrer en union Ecclesiastique avec des Eglises soumises aux sentimens de l'Eglise Catholique, & prêtes à être même dans la liaison de la Hiérarchie Romaine; mais qui ne demeurent pas d'accord de quelques décisions, parce qu'elles sont portées, par des apparences très-grandes & presque insurmontables à leur égard, à ne point croire que l'Eglise Catholique les ait autorisées, & qui d'ailleurs demandent une réformation effective des abus que Rome même ne peut approuver. Je ne vois pas quel crime votre parti commettrait par cette condescendance. Il est sûr qu'on peut entretenir l'union avec de telles gens, qui se trompent sans malice. Les points spéculatifs, qui resteroient en contestation, ne paroissent pas des plus importants, puisque plusieurs siècles se sont passés sans que les Fidèles en aient eu une connoissance fort distincte. Il me semble qu'il y a des contestations tolérées dans la Communion Romaine, qui sont autant, ou peut-être plus importantes que celles-là; & j'oserois croire, que si l'on seignoit que les Eglises Septentrionales fussent unies effectivement avec les vôtres, à ces opinions près, vous seriez fâché de voir rompre cette union, & que vous dissuaderiez la rupture de tout votre pouvoir, à ceux qui la voudroient entreprendre. Voilà sur quoi tout roule à présent. Car de parler de rétractations, cela n'est pas de saison. Il faut supposer que de l'un & de l'autre côté on parle sincèrement; & puisqu'on s'est épuisé en disputes, il est bon de voir une fois ce qu'il est possible de faire sans y entrer; sauf à les diminuer par des éclaircissements, par des réformations effectives des abus reconnus, & par toutes les démarches qu'on peut faire en conscience, & par conséquent qu'on doit faire s'il est possible, pour faciliter

faciliter un si grand bien ; en attendant que l'Eglise, par cela même, soit mise en état de venir à une Assemblée, par laquelle Dieu mette fin au reste du mal. Mais je m'apperois de la faute que je fais, de m'étendre sur des choses que vous voyez d'un clin d'œil, & mieux que moi. Je prie Dieu de vous conserver long-tems, pour contribuer au bien des ames, tant par vos ouvrages, que par l'estime que le plus grand, ou pour parler avec M. Pellisson, le plus Roi entre les Rois, a conçu de votre mérite. Je ne sçauois mieux marquer, que par un tel souhait, le zèle avec lequel je suis, Monseigneur, votre très-humble & obeissant serviteur,

Geoffroi - Guillaume de Leibniz.

P. S. Il est peut-être inutile que je dise, que ce qu'on vous envoie, Monseigneur, peut encore être communiqué à M. Pellisson, dont on se promet le même ménagement.

VIII.

*Autre Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux,
du 8. Avril 1692.*

MONSIEUR,

Je ne veux pas tarder un moment de répondre à votre lettre (a) pleine de bonté, d'autant qu'elle m'est venue justement le lendemain du jour où je m'étois avisé d'un exemple important, qui peut servir dans l'affaire de la réunion. Vous avez toutes les raisons du monde de dire qu'on ne doit point prendre pour facile, ce qui dans le fond ne l'est point. Je vous avoue que la chose est difficile par sa nature & par les circonstances, & je ne me suis jamais figuré de la facilité dans une si grande affaire. Mais il s'agit d'établir avant toutes choses ce qui est possible ou loisible. Or tout ce qui a été fait, & dont il y a des exemples approuvés dans l'Eglise, est possible; & il semble que le parti des Protestans est si considérable, qu'on doit faire pour eux tout ce qui se peut. Les Calixtins de Bohême l'étoient bien moins : ce n'étoit qu'une partie d'un Royaume. Cependant vous voyez par la Lettre exécutoire des Députés du Concile de Bâle, que je joins ici, qu'en les recevant on a suspendu à leur égard un

Decret

(a) Nous n'avons pu trouver cette Lettre à laquelle répond M. de Leibniz.

Decret notoire du Concile de Constance : sçavoir, celui qui décide que l'usage des deux espèces n'est pas commandé à tous les Fidèles. Les Calixtins ne reconnoissant point l'autorité du Concile de Constance, & n'étant point d'accord avec ce Decret, le Pape *Eugène* & le Concile de Bâle passèrent par dessus cette considération, & n'exigèrent point d'eux de s'y soumettre; mais renvoyèrent l'affaire à une nouvelle décision future de l'Eglise. Ils mirent seulement cette condition, que les Calixtins réunis devoient croire ce qu'on appelle la concomitance, ou la présence de JESUS-CHRIST tout entier sous chacune des espèces, & admettre par conséquent que la Communion sous une espèce est entière & valide, (pour parler ainsi) sans être obligés de croire qu'elle est licite. Ces concordats entre les Députés du Concile & ceux des Etats Calixtins de la Bohême & de la Moravie ont été ratifiés par le Concile de Bâle. Le Pape *Eugène* en fit connoître sa joie par une lettre écrite aux Bohémiens; encore *Leon X.* long-tems après déclara qu'il les approuvoit, & *Ferdinand* promit de les maintenir. Cependant ce n'étoit qu'une poignée de gens : un seul *Zisca* les avoit rendus considérables : un seul *Frocope* les maintenoit par sa valeur; pas un Prince ou Etat Souverain, point d'Evêque ni d'Archevêque n'y prenoit part. Maintenant c'est quasi tout le Nord qui s'oppose au Sud de l'Europe; c'est la plus grande partie des Peuples Germaniques opposés aux Latins. Car l'Europe se peut diviser en quatre Langues principales, la Grecque, la Latine, la Germanique & la Sclavonne. Les Grecs, les Latins & les Germains font trois grands partis dans l'Eglise; la Sclavonne est partagée entre les autres; car les François, Italiens, Espagnols, Portugais, sont Latins & Romains; les Anglois, Ecois, Danois, Suédois sont Germains & Protestans; les Polonois, Bohémiens & Russes ou Moscovites, sont Sclavons; & les Moscovites, avec les Peuples de la même Langue, qui ont été soumis aux Ottomans, & une bonne partie de ceux qui reconnoissent la Pologne, suivent le rit Grec. Jugez, Monseigneur, si la plus grande partie de la Langue Germanique ne mérite pas pour le moins autant de complaisance qu'on en a eu pour les Bohémiens. Je vous supplie de bien considérer cet exemple, & de me dire votre sentiment là-dessus. Ne vaudroit-il pas mieux pour Rome & pour le bien général de regagner tant de nations, quand on devroit demeurer en différend sur quelques opinions durant quelque tems; puisqu'il est vrai que ces différens seroient encore moins considérables que quelques-uns de ceux qui sont tolérés dans l'Eglise Romaine, tel qu'est, par exemple, le point de la nécessité de l'amour de Dieu, & le point du Probabilisme, pour ne rien dire du grand différend entre Rome & la France. Je ne désespère pas cependant. Si l'affaire étoit traitée comme il faut, je crois que les Protestans pourroient un jour s'expliquer sur les dogmes encore plus favorablement qu'il ne semble d'abord; sur tout,

Tam. I.

X x x

s'ils

s'ils voyoient des marques d'un véritable zèle pour la Réforme effective des abus reconnus, particulièrement en matière de culte. Et en effet, je suis persuadé en général qu'il y a plus de difficulté dans les pratiques que dans les doctrines.

Le P. Denis Capucin a été Lecteur de Théologie, & maintenant il est Gardien à Hildesheim. Dans sa *via pacis*, il traite de la justification, du mérite des œuvres & matières semblables, & allègue un grand nombre de passages des Auteurs de son parti, qui parlent d'une manière que les Protestans peuvent approuver.

J'ai eu l'honneur de parler des Sciences avec M. de la Loubere; mais je croyois que c'étoit plutôt de Mathématique que de Philosophie. Il est vrai que j'ai encore fort pensé autrefois sur la dernière, & que je voudrois que mes opinions fussent rangées pour pouvoir être soumises à votre jugement. Si vous ne me sembliez ordonner d'en toucher quelque chose, je croirois qu'il seroit mal - à - propos de vous en entretenir. Car, quoique vous soyez profond en toutes choses, vous ne pouvez pas donner du tems à tout dans le poste élevé où vous êtes. Or, pour ne rien dire de la Physique particulière; quoique je sois persuadé que naturellement tout est plein, & que la matière garde sa dimension, je crois néanmoins que l'idée de la matière demande quelque autre chose que l'étendue, & que c'est plutôt l'idée de la force qui fait celle de la substance corporelle, & qui la rend capable d'agir & de résister. C'est pourquoi je crois qu'un parfait repos ne se trouve nulle part; que tout corps agit sur tous les autres à proportion de la distance; qu'il n'y a point de dureté ni de fluidité parfaite; & qu'ainsi il n'y a point de premier ni de second élément: qu'il n'y a point de portion de matière si petite, dans laquelle il n'y ait un monde infini de créatures. Je ne doute point du système de Copernic; je crois avoir démontré que la même quantité de mouvement ne se conserve point, mais bien la même quantité de force. Je tiens aussi que jamais changement ne se fait par faut: (par exemple, du mouvement au repos, ou au mouvement contraire;) & qu'il faut toujours passer par une infinité de degrés moyens, bien qu'ils ne soient pas sensibles; & j'ai quantité d'autres maximes semblables, & bien des nouvelles définitions, qui pourroient servir de fondement à des démonstrations. J'ai envoyé quelque chose à M. Pelisson (sur ses ordres) touchant la force, parce qu'elle sert à éclaircir la nature du corps; mais je ne sçai si cela mérite que vous jettiez les yeux dessus.

J'ajouterai un mot de M. de Seckendorf. Son Livre est long; mais cela n'est pas un défaut à l'égard des choses bonnes. Cependant je l'exhortai d'abord à en donner un abrégé, ce qui se fera bientôt. Il y a une infinité de choses qui n'étoient pas bien connues. Je ne sçais si on se peut plaindre de l'ordre, car il suit celui des tems. On reconnoît par-tout la bonne

bonne foi & l'exactitude. Il pouvoit retrancher bien des choses; mais c'est de quoi je ne me plains jamais, surtout à l'égard des Livres qui ne sont pas faits pour le plaisir. Il y a de bons Registres. Le stile, les expressions, les réflexions marquent le jugement & l'érudition de l'Auteur. Son âge avancé a fait qu'il s'est borné à la mort de Luther; & pour aller à la formule de concorde, il auroit fallu avoir à la main les Archives de la Saxe Electorale, comme il a eu celles de la Saxe Ducale. Avec toute la grande opinion que j'ai du sçavoir, des lumières & de l'honnêteté de M. de Seckendorf, je lui trouve quelquefois des sentimens & des expressions rigides; mais c'est en conséquence du parti, & il ne faut pas trouver mauvais qu'une personne parle suivant sa conscience. Aussi sçait-on que les Saxons supérieurs sont plus rigides que les Théologiens de ces Provinces de la basse Saxe. Pour ce qui est de l'Histoire de la Concorde, les deux Livres contraires, l'un d'Hospinien, appelé *Concordia discors*, l'autre de Hunterus, appelé *Concordia concors*, opposé au premier, en rapportent beaucoup de particularités. Je m'imagine qu'il y aura des gens qui se chargeront de la continuation de l'Histoire de M. de Seckendorf. Je demeure d'accord qu'il y a beaucoup de choses dans le Livre de celui-ci, qui regardent plutôt le Cabinet que la Religion; mais il a cru, avec raison, que cela serviroit à faire mieux connoître la conduite des Princes Protestans, d'autant plus que ceux qui tâchent de la décrier, prétendent que le contre-coup en doit rejaillir sur la Religion. Puisque Madame la Marquise de Beibune passe par ici, je profite de l'occasion pour vous envoyer le Livre du Père Denis, & j'adresserai le paquet à M. Pelisson.

J'ai oublié de dire ci-dessus, que je demeure d'accord que tout se fait mécaniquement dans la nature; mais je crois que les principes mêmes de la mécanique, c'est-à-dire, les loix de la nature, à l'égard de la force mouvante, viennent des raisons supérieures & d'une cause immatérielle, qui fait tout de la manière la plus parfaite; & c'est à cause de cela, aussi-bien que de l'infini envelopé en toutes choses, que je ne suis pas du sentiment d'un habile homme, Auteur des *Entretiens de la pluralité des Mondes**, qui dit à sa Marquise, qu'elle aura eu sans doute une plus grande opinion de la nature, que maintenant qu'elle voit qu'il n'est que la boutique d'un ouvrier; à peu près comme le Roi Alphonse, qui trouva le système du monde fort médiocre. Mais il n'en avoit pas la véritable idée, & j'ai peur que le même ne soit arrivé à cet Auteur, tout pénétrant qu'il est, qui croit à la Cartésienne, que toute la machine de la nature se peut expliquer par certains ressorts ou élémens. Mais il n'en est pas ainsi, & ce n'est pas comme dans les montres, où l'analyse étant poussée jusqu'aux dents des roues, il n'y a plus rien à considérer. Les machines de la nature sont machines par-tout, quelque petite partie qu'on y prenne;

prenne ; ou plutôt, la moindre partie est un monde infini à son tour , & qui exprime même à sa façon , tout ce qu'il y a dans le reste de l'Univers. Cela passe notre imagination : cependant on sçait que tout cela doit être ; & toute cette variété infiniment infinie est animée dans toutes ses parties par une sagesse architectonique plus qu'infinie. On peut dire qu'il y a de l'Harmonie , de la Géométrie , de la Métaphysique , & pour parler ainsi , de la Morale par-tout ; & ce qui est surprenant , à prendre les choses dans un sens , chaque substance agit spontanément , comme indépendante de toutes les autres créatures , bien que , dans un autre sens , toutes les autres l'obligent à s'accommoder avec elle ; de sorte qu'on peut dire que toute la nature est pleine de miracles , mais de miracles de raison , & qui deviennent miracles à force d'être raisonnables , d'une manière qui nous étonne. Car les raisons s'y pouffent à un progrès infini , où notre esprit , bien qu'il voye que cela se doit , ne peut suivre par sa compréhension. Autrefois on admiroit la nature sans y rien entendre , & on trouvoit cela beau. Dernièrement on a commencé à la croire si aisée , que cela est allé à un mépris , & jusqu'à nourrir la saignée de quelques nouveaux Philosophes , qui s'imaginèrent en sçavoir déjà assez. Mais le véritable tempéramment est d'admirer la nature avec connoissance , & d'y reconnoître , que plus on y avance , plus on y découvre de merveilles ; & que la grandeur & la beauté des raisons mêmes , est ce qu'il y a de plus étonnant & de moins compréhensible à la nôtre. Je suis allé trop loin , en voulant remplir le vuide de ce papier. J'en demande pardon , & je suis avec zèle & reconnoissance , Monseigneur , votre très-obéissant serviteur , *Leibniz*.

IX.

Executoria Dominorum Legatorum super Compactatis data Bohemis , & expedita in formâ quæ sequitur , anno 1436.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi , qui est amator pacis & veritatis , & pro unitate Christiani populi preces porrexit ad Patrem. Nos *Philibertus* , Dei & Apostolicæ Sedis gratiâ , Episcopus Constantiensis Provinciae Rothomagensis ; *Joannes de Polomar* , Archidiaconus Barchinonensis , Apostolici Palatii causarum auditor , Decretorum Doctor ; *Martinus Bernerii* , Decanus Turonensis ; *Tilmanus* , Præpositus sancti Florini de Confluentia , Decretorum Doctor ; *Ægidius Carlerii* , Decanus Cameracensis ; & *Thomas Haselbach* , Sacræ Theologiæ Professor Viennensis ,

fieri

fieri Generalis Concilii Basiliensis ad Regnum Bohemiæ & Marchionatum Moraviæ , Legati destinati , autoritate sacri Concilii recipimus & acceptamus unitatem & pacem , per dictos Regnum Bohemiæ & Marchionatum Moraviæ acceptas , factas & firmatas , secundum quod utrique parti constat , per literas inde confectas , cum universo populo Christiano. Tollimus omnes sententias censuræ , & plenariam abolitionem facimus. Item autoritate Dei omnipotentis & beatorum Apostolorum *Petri & Pauli* , & dicti sacri generalis Concilii , pronunciamus veram , perpetuam , firmam , bonam & Christianam pacem dictorum Regni & Marchionatus , cum reliquo universo populo Christiano , mandantes autoritate prædictâ , universis Christiani orbis Principibus , & aliis Christi fidelibus universis , cuiuscumque status , gradus & præminentie aut dignitatis existant , quatenus dictis Regno & Marchionatui , bonam , firmam & Christianam pacem observent. Neque pro causis dissensionum , pro difficultatibus aliquibus circa materias fidei , & quatuor articulorum dudum exortas & agitata (cum jam sint per dicta capitula complanata) aut pro eo quod communicarunt , communicant , & communicabunt sub utraque specie formam dictorum capitulorum , eos invadere , offendere , infamare , aut injuriari præsumant. Sed ipsos Bohemos & Moravos tanquam fratres , bonos & Catholicos Ecclesiæ orthodoxæ filios , reverentes & obediens eidem habeant , & firmâ dilectione contrahant : hoc declarato expressè , quod si aliquis contrâ faceret , non intelligatur pax ipsa violata , sed debeat fieri de illo emenda condigna. Cumque (prout in dictis capitulis continetur) circa materiam Communionis sub utraque specie , sit hoc modo concordatum , quod dictis Bohemis & Moravis suscipientibus Ecclesiasticam unitatem & pacem , realiter & cum effectu , & in omnibus aliis quàm in usu Communionis utriusque speciei , fidei & ritui universalis Ecclesiæ conformibus , illi & illæ , qui talem usum habent , communicabunt sub duplici specie , cum autoritate Domini nostri Jesu Christi & Ecclesiæ veræ sponsæ ejus. Et articulus ille in sacro Concilio discutietur ad plenum quoad materiam de præcepto , & videbitur , quid circa illum articulum pro veritate Catholicâ sit tenendum & agendum , pro utilitate & salute populi Christiani. Et omnibus maturè & digestè pertractatis , nihilominus si in desiderio habendi dictam Communionem sub duplici specie perseveraverint , hoc eorum Ambassadoribus indicantibus , sacrum Concilium Sacerdotibus dictorum Regni & Marchionatus , communicandi sub utraque specie populum , eas videlicet personas , quæ in annis discretionis reverenter & devotè postulaverint , facultatem pro eorum utilitate & salute , in Domino largietur. Hoc semper observato , quod Sacerdotes sic communicantibus semper dicant , quod ipsi debent firmiter credere , quod non sub specie panis caro tantum , nec sub specie vini sanguis tantum , sed sub qualibet specie est integer & totus Christus. Et juxta dictorum compactatorum formam , dictis Bohemis & Moravis , suscipientibus Ecclesiasticam unitatem & pacem rea-

liter & cum effectu, & in omnibus aliis, quàm in usu Communionis utriusque speciei, fidei & ritui universalis Ecclesiæ conformibus, illi & illæ, qui talem usum habent, valeant communicare sub duplici specie, cum autoritate Domini nostri Jesu Christi & Ecclesiæ, veræ sponsæ ejus. Hoc expressè declarato, quòd per verbum *fidei*, supra & infra positum, intelligunt & intelligi volunt veritatem primam, & omnes alias credendas veritates, secundum quòd manifestantur in Scripturis sacris, & doctrinâ Ecclesiæ sanè intellectis. Item, cum dicitur *de ritibus universalis Ecclesiæ*, intelligunt & intelligi volunt, non de ritibus specialibus, de quibus in diversis Provinciis diversa servantur, sed de ritibus, qui communiter & generaliter circa divina servantur. Et quòd postquam in nomine Regni & Marchionatûs in universitate hoc suscipietur, *si aliqui in divinis celebrandis non statim suscipiant ritus, qui generaliter observantur*, propterea non fiat impedimentum pacis, nec unitatis.

Idcirco Reverendis in Christo Patribus, Archiepiscopo Pragensi, & Olomucensi & Luthomislensi Episcopis, qui sunt vel qui pro tempore erunt, universis & singulis Ecclesiarum Prælati curam habentibus animarum, in virtute sanctæ obedientiæ districtè præcipiendo mandamus, quatenus illis personis, *quæ usum habent communicandi sub duplici specie*, juxta formam in dicto capitulo contentam, sacrum Eucharistiæ Sacramentum sub duplici specie, requisiti, prout ad unumquemque pertinet aut pertinebit in futurum ministrant, & pro necessitate plebis, ut non negligatur, faciant ministrari, & his nullatenus resistere aut contra ire præsumant. Scholares quoque, qui communicaverunt, & deinceps juxta dictorum capitulorum formam communicare volent, & etiam cum promoti fuerint, & ad eos ex officio pertinebit, aliis ministrare sub duplici specie, propterea à promotione ad sacros Ordines non prohibeant, sed si aliud canonicum non obstat, eos ritè promoveant eorum Episcopi. Quod si quisquam contra hoc facere præsumperit, per ejus superiorem debite puniatur, ut, poenâ docente, cognoscat quàm grave sit, auctoritatem sacri Concilii generalis habere contemptam. Universis quoque & singulis cujuscunque Status præeminentiae aut conditionis existant, præsentium tenore districtè præcipiendo mandamus, quatenus dictis Bohemis & Moravis servantibus Ecclesiasticam unitatem, & utentibus Communionem sub duplici specie, *modo & formâ prædictis*, nemo audeat impropere, aut eorum famæ vel honori detrudere. Item, quòd Ambasiatores dicti Regni & Marchionatûs, ad sacrum Concilium, Deo propitio, feliciter dirigendi, & omnes qui de eodem Regno vel Marchionatu dictum sacrum Concilium adire voluerint, securè poterunt ordinato & honesto modo proponere, quicquid difficultatis occurrat, circa materias fidei, Sacramentorum, vel rituum Ecclesiæ, vel etiam pro reformatione Ecclesiæ in capite & in membris; & Spiritu sancto dirigente, fiet secundum quod justè & rationabiliter ad Dei gloriam & Ecclesiastici statûs debitam honestatem fuerit faciendum.

dum. Item, recognoscimus in gestis apud Pragam in schedulâ, quæ incipit: *Hæc sunt responsa: actum per Reverendum in Christo Patrem Dominum Philibertum*, &c. Hanc responsionem scriptam, &c. Primò dixerunt, &c. quòd non est intentionis sacri Concilii permittere Communionem sub duplici specie, permissione tolerantiae, vel sicut Judæis permittus fuit libellus repudiî. Quia cum sacrum Concilium viscera maternæ pietatis exhibere dictis Bohemis & Moravis intendat, non est intentionis Concilii, permittere tali permissione, quæ peccatum non excludat; sed taliter elargitur, quòd auctoritate Domini nostri Jesu Christi & Ecclesiæ veræ sponsæ suæ sit licita, & dignè sumentibus utilis & salutaris. Quoniam ita concordati sumus cum Gubernatore, Baronibus & aliis, quod per illas formas in hac & in aliâ literâ conceptas & scriptas dicta Compactata ad executionem deducantur, & in illis formis ambæ partes refedimus. Item, in literis ab utrâque parte ad invicem apponantur in testimonium ad partium petitionem sigilla Serenissimi Domini Imperatoris, & Illustrissimi Domini Ducis Austriæ Alberti, Ambasiatoribus Regni Bohemiæ ad sacrum Concilium destinandis, dabimus saluum conductum eo modo, quo dedimus Dominis Mathiæ, Procopio & Martino. Dabimus Bullam sacri Concilii, in quâ inserentur Compactata & confirmabuntur. Item, aliam Bullam in quâ inseretur litera pro executione Compactorum, per nos factâ cum ratificatione. Quando datae fuerint nobis literæ Regni & facta fuerit obedientia, nos dabimus literam, per quam promittimus, quòd quàm citò commodè poterimus, procurabimus habere à sacro Concilio, dictas duas Bullas; & hæc litera erit munita sigillis Regni, & Serenissimi Domini Imperatoris & Illustrissimi Domini Ducis in testimonium. Simili modo petimus saluum conductum, si nos vel aliqui ex nobis, velint transire ad Regnum: in quorum fidem & testimonium, nos Philibertus Episcopus Constantiensis præfatus, Joannes de Polomar Auditor, & Tilmannus præpositus sancti Florini, vice & nomine omnium aliorum collegarum nostrorum, in absentia suorum sigillorum, præsentem has literas dedimus, sigillorum nostrorum munimine roboratas. In alio autem codice sic habetur. In quorum omnium & singulorum fidem & testimonium has nostras literas sigillis nostris fecimus communiri. Et ad majorem evidentiam, robur & firmitatem, sigilla Serenissimi Domini Sigismundi Romanorum Imperatoris, & Illustrissimi Principis Domini Alberti Ducis Austriæ & Marchionis Moraviæ, ad instantes preces nostras sunt præsentibus appensa. Datum Iglaviæ Olomucensis Diocesis die quintâ mensis Julii, anno Domini 1436.

X.

ANNOTATIONES D. LEIBNITII.

HÆC *Compactata* fuere approbata à Concilio Basileensi & ab ipso Pontifice *Eugenio IV.*

Inprimis memorabile est *questionem de præcepto* (utrum scilicet utriusque speciei usus omnibus Christianis præceptus sit) relictam in his Concordatis indecisam, & ad futuram Concilii definitionem fuisse remissam; tametsi constaret quid jam pronuntiasset Synodus Constantiensis; quoniam scilicet ejus auctoritatem Bohemi non agnoscebant.

Unde intelligitur posse Pontificem Maximum hodie eodem jure uti, & sepositis apud Protestantes Tridentinis decretis, conciliare eos cum reliquis Ecclesiis, & controversias quasdam superfuturas, non obstantibus Tridentinæ Synodi definitionibus vel anathematismis, ad futuri Concilii œcumenici irrefragabilia statuta remittere; eaque videtur unica supereffe schismatis sine vi ac multâ sanguinis effusione tollendi via.

Et quod uni regno eique non integro, sacræ pacis amore, & servandarum animarum gratiâ olim concessum est, multò gravioribus causis videntur impetrare debere Protestantes, tot regna, magnamque Europæ partem complexi & totum prope Septentrionem Meridionaliâ tractui Europæ, gentesque plerasque Germanicas Latinis opposcentes. Ut adeo sine ipsis aliquid de totâ Ecclesiâ velle statuere, neque æquum satis, neque admodum efficax futurum videatur, & consultius futurum sit ejusdem, quem paulò ante nominavimus, *Eugenii IV.* tractandæ pacis rationem imitari, qui Græcos licet toties in Occidente damnatos & calamitatibus fractos, ac prope modum supplices, non superbè rejectit, aut alienis decretis parere jussit, sed in ipsum Concilium Florentinum sententiam dicturos admisit.

X I.

XI.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à M. Pellisson, du 7. May 1692.

JAi vû, Monsieur, la Pièce que vous envoye *M. de Leibniz* sur les Calixtins. Il n'y paroît autre chose qu'une sainte œconomie du Concile & de ses Légats, pour les attirer à cette sainte Assemblée. La discussion qu'on leur offre dans le Concile de Bâle, n'est pas une discussion entre les Juges, comme si la chose étoit encore en suspens après le jugement de Constance; mais une discussion amiable entre les contredisans pour les instruire. Cela n'est rien moins qu'une suspension du Concile de Constance. Les Calixtins cependant s'obligeoient à consulter le Concile: ils y venoient pour y être enseignés; on espéroit qu'en y comparoissant, la majesté, la charité, l'autorité du Concile qu'ils reconnoissoient, achèveroient leur conversion: finalement la question qu'on remettoit au Concile y fut terminée par une décision conforme en tout point à celle du Concile de Constance. Si cette affaire eut peu de succès, ce ne fut pas la faute du Concile, qui poussa la condescendance jusqu'au dernier point où l'on pouvoit aller, sans blesser la foi & l'autorité des jugemens de l'Eglise. Voilà ce qu'il est aisé de justifier par pièces. Si vous sçavez quelque chose de particulier sur ce fait, vous m'obligerez de m'en faire part avant que j'envoye ma Réponse. Il faut aussi bien observer que les Calixtins ne demandoient pas de prendre séance dans le Concile; mais qu'eux & leurs Prêtres reconnoissoient celui de Bâle, qui n'étoit composé que de Catholiques. Voilà, Monsieur, la substance de ma Réponse, que je vous enverrai enrichie de vos avis, si vous en avez quelques uns à me donner. Si vous croyez même qu'il presse de faire quelque réponse, vous pouvez faire passer cette Lettre à *M. de Leibniz*. Il verra du moins qu'on fait attention à ses remarques. Celle qu'il fait sur le Concile de Florence, où les Grecs sont admis à décider la question avec les Latins dans la session publique, seroit quelque chose, si ce n'étoit qu'avant que de les y admettre, on étoit convenu de tout avec eux dans les disputes & congrégations tenues entre les Prélats. Tout cela est expliqué dans mes Réflexions sur l'Ecrit de *M. l'Abbé Molanus*. Si ma Réponse est tardive, il le faut attribuer aux occupations d'un Diocèse; & si elle est un peu longue, c'est qu'il a fallu travailler, non pas seulement à montrer les difficultés, mais à proposer de notre côté les expédiens. S'il vous en

Y y y vient

Tom. I.

vient d'autres que ceux que je propose, je profiterai de vos lumières; mon esprit, comme le vôtre, étant de pousser la condescendance jusqu'à ses dernières limites, autant qu'il dépend de nous.

Quand vous aurez reçu le Livre du Capucin, intitulé, *Via pacis*, que M. de Leibniz veut bien vous envoyer pour moi, je vous prie de m'en donner avis.

La pièce de M. de Leibniz est en substance dans Raymaldus, &c, si je m'en souviens bien, dans les Conciles du Père Labbe. Mais je ne l'avois pas vue si entière qu'il vous l'envoie; &c il seroit curieux pour l'Histoire de savoir d'où elle est prise; (a) du reste elle est conforme à tout ce qu'on a déjà. Elle pourroit être aussi dans Coclaeus, que je n'ai point ici. J'attends, Monsieur, une réponse. Vous ne parlez point si vous ferez du voyage. J'aurois bien de la joie de vous embrasser à Chantilly, où je me rendrai, s'il plaît à Dieu.

J. Benigne, Evêque de Meaux.

(a) Elle est tirée de Goldast. de offic. Elector. Bohem. p. 173.

XII.

Extrait d'une Lettre de M. de Leibniz à M. Pelisson, du 3. Juillet 1692.

Nous avons appris que les réflexions de M. l'Evêque de Meaux sont achevées, &c nous espérons, Monsieur, que vous nous communiquerez vos propres pensées sur le même sujet, &c que vous nous direz sur-tout votre sentiment sur la condescendance du Concile de Bâle envers les Calixtins, qui lui a fait suspendre à leur égard les décrets du Concile de Constance contre ceux qui soutenoient que les deux espèces étoient *ex precepto*; ce qui paroît être *in terminis*, le cas que nous traitons, &c non une simple concession de l'usage des deux espèces, sur laquelle il n'y peut avoir de difficulté.

Nous nous attendons qu'on viendra à l'essentiel de la question, savoir, si ceux qui sont prêts à se soumettre à la décision de l'Eglise, mais qui ont des raisons de ne pas reconnoître un certain Concile pour légitime, sont véritablement hérétiques; &c si une telle question n'étant que de fait, les choses ne sont pas à leur égard *in foro poli*, &c lorsqu'il s'agit de l'affaire de l'Eglise & du salut, comme si la décision n'avoit pas été faite; puisqu'ils ne sont pas opiniâtres. La condescendance du Concile de Bâle semble appuyée sur ce fondement.

XIII.

XIII.

Autre extrait d'une Lettre du même &c de même date, à Madame de Brinon.

JE voudrois dans les matières importantes un raisonnement tout sec, sans agrément, sans beautés, semblable à celui dont les gens qui tiennent des livres de compte, ou les arpenteurs se servent à l'égard des nombres & des lignes. Tout est admirable dans M. de Meaux & M. Pelisson: la beauté & la force de leurs expressions, aussi bien que leurs pensées, me charment jusqu'à me lier l'entendement. Mais quand je me mets à examiner leurs raisons en Logicien & en calculateur, elles s'évanouissent de mes mains; & quoiqu'elles paroissent solides, je trouve alors qu'elles ne concluent pas tout à fait tout ce qu'on en veut tirer. Plût à Dieu qu'ils pussent se dispenser d'épouser tous les sentimens de parti! On a souvent décidé des questions non nécessaires. Si ces décisions se pouvoient sauver par des interprétations modérées, tout iroit bien. On ne pourra du moins, ce semble, guérir les défiances des Protestans que par la suspension de certaines décisions. Mais la question est, si l'Eglise en pourra venir là sans faire tort à ses droits. J'ai trouvé un exemple formel, où l'Eglise l'a pratiqué; sur quoi nous attendons le sentiment de M. de Meaux & de M. Pelisson, &c sur tout le reste de l'Ecrit de M. Molanus.

Nous espérons que tant nos écrits que les censures, seront ménagées & tenues secrètes, hors à des personnes nécessaires. Publier ces choses sans sujet, c'est en empêcher l'effet. C'est pourquoi Madame la Duchesse a été surprise de voir par la lettre de Madame la sœur (l'Abbesse de Maubuisson) qu'on pensoit à l'imprimer. Peut-être y a-t-il du mal-entendu (a). En tout cas, je vous supplie, Madame, de faire connoître l'importance du secret, afin que ni l'Evêque de Neustadt ni M. Molanus n'aient sujet de se plaindre de moi.

(a) M. de Meaux ayant promis de traduire en François ses Réflexions composées en Latin pour les Théologiens d'Hanovre, comme il fit en effet pour Madame la Duchesse d'Hanovre, cela fit croire que c'étoit pour les imprimer, ce qu'il n'avoit pas dessein de faire, &c ce qu'il ne fit pas non plus.

XIV.

Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux, du 13. Juillet 1692.

MONSIEUR,

Je suis bien aise que le livre du R. P. Denis, Gardien des Capucins de Hildesheim, ne vous ait point déplu. Ce Père est de mes amis, & il étoit autrefois à Hanovre dans l'hospice que les Capucins avoient ici du tems de feu Monseigneur le Duc Jean-Frédéric. Il se contente de faire voir que les bons sentimens ont été en vogue depuis long-tems dans son parti, sans en tirer aucune fâcheuse conséquence contre la Réforme; comme il semble que vous faites, Monseigneur, dans la lettre que vous me faites l'honneur de m'écrire. Les Protestans raisonnables, bien loin de se fâcher d'un tel ouvrage, en sont réjouis, & rien ne leur sauroit être plus agréable que de voir que les sentimens qu'ils jugent les meilleurs soient approuvés jusques dans l'Eglise Romaine. Ils ont déjà rempli des volumes de ce qu'ils appellent catalogues des témoins de la vérité; & ils n'appréhendent point qu'on en infère l'inutilité de la Réforme. Au contraire, rien ne sert davantage à leur justification que les suffrages de tant de bons Auteurs, qui ont approuvé les sentimens qu'ils ont travaillé à faire revivre, lorsqu'ils étoient comme étouffés sous les épines d'une infinité de bagatelles, qui détournoient l'esprit des fidèles de la solide vertu & de la véritable Théologie. Erasme & tant d'autres excellens hommes, qui n'aimoient point Luther, ont reconnu la nécessité qu'il y avoit de ramener les gens à la doctrine de S. Paul; & ce n'étoit pas la matière, mais la forme qui leur déplaisoit dans Luther. Aujourd'hui que la bonne doctrine sur la justification est rétablie dans l'Eglise Romaine, le malheur a voulu que d'autres abus se font aggrandis, & que par les confraternités & semblables pratiques, qui ne sont pas trop approuvées à Rome même, mais qui n'ont que trop de cours dans l'usage public, le peuple fut détourné de cette adoration en esprit & en vérité, qui fait l'essence de la Religion. Plût à Dieu que tous les Diocèses ressemblassent à ce que j'enrens dire du votre, & de quelques autres gouvernés par de grands & saints Evêques. Mais les Protestans seroient fort mal-avisés, s'ils se laissoient donner le change là dessus. C'est cela même qui les doit encourager à presser davantage la continuation de ces fruits des travaux

com-

communs des personnes bien intentionnées; & vous, Monseigneur, avec vos semblables, (dont il seroit à souhaiter qu'il y en eût beaucoup à présent, & qu'il y eût sûreté d'en trouver toujours beaucoup dans le tems à venir) vous vous devez joindre avec eux en cela, sans entrer dans la dispute sur la pointille, sçavoir, à qui on en est redevable, si les Protestans y ont contribué, ou si on sçavoit déjà ces choses avant eux. Ces questions sont bonnes pour ceux qui cherchent plutôt leur honneur que celui de Dieu, & qui font entrer par-tout l'esprit de secte, ou, ce qui est la même chose, de l'autorité & gloire humaine.

Je suis ravi d'apprendre que vos réflexions sur l'Ecrit de M. l'Abbé de Lokkum sont achevées. Nous vous supplions d'y joindre votre sentiment sur l'exemple du Pape Eugene & du Concile de Bâle, qui jugèrent que les décrets du Concile de Constance ne les devoient point empêcher de recevoir à la Communion de l'Eglise les Calixtins de Bohême, qui ne pouvoient pas acquiescer à ces décrets sur la question du précepte des deux espèces. Cet exemple m'étant venu heureusement dans l'esprit, je m'étois proposé de vous l'envoyer; parce que c'est notre cas *in terminis*; & je croyois qu'il pourroit diminuer la répugnance que vous pourriez avoir contre la suspension des décrets d'un Concile, où les Protestans trouvent encore plus à dire que les Calixtins contre celui de Constance. Mais nous nous assurons sur-tout que vous aurez la bonté de ménager ces écrits là, afin qu'ils ne passent point en d'autres mains. C'est la prière que je vous ai faite d'abord, & vous y aviez acquiescé. Il ne s'agit pas ici de disputer & de faire des livres, mais d'apprendre les sentimens, & ce que chacun juge pouvoir faire de part & d'autre. En user autrement, ce seroit gâter la chose, au lieu de l'avancer. Madame la Duchesse de Zell a lu particulièrement votre Histoire des Variations. Je n'ai pas encore eu l'honneur de la voir depuis qu'elle m'a renvoyé cet ouvrage; mais je sçai déjà qu'elle estime beaucoup tout ce qui vient de votre part.

Vous avez, sans doute, la plus grande raison du monde d'avoir du penchant pour cette Philosophie, qui explique mécaniquement tout ce qui se fait dans la nature corporelle; & je ne crois pas qu'il y ait rien où je m'éloigne beaucoup de vos sentimens. Bien souvent je trouve qu'on a raison de tous côtés, quand on s'entend; & je n'aime pas tant à réfuter & à détruire, qu'à découvrir quelque chose & à bâtir sur les fondemens déjà posés. Néanmoins s'il y avoit quelque chose en particulier que vous n'approuviez pas, je m'en défierois assurément, & j'implorerois le secours de vos lumières, qui ont autant de pénétration que d'étendue. Un seul mot de votre part peut donner autant d'ouvertures que les grands discours de quelqu'autre. Je suis entièrement, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, Leibniz.

XV.

*Réponse de M. l'Evêque de Meaux à la Lettre précédente,
du 27. Juillet 1692.*

MONSIEUR,

Après vous avoir marqué la réception de votre Lettre du 13. je commencerai par vous dire qu'on n'a pas seulement songé à imprimer ni l'écrit de M. l'Abbé Molanus, ni mes Réflexions. Tout cela n'a passé, ni ne passera en d'autres mains, qu'en celles que vous avez choisies vous-même pour nous servir de canal, qui sont celles de Madame de Brinon. Tout a été communiqué, selon le projet, à M. Pelisson seul, & Madame de Brinon m'écrit, qu'on vous a bien mandé que je traduisois les Ecrits Latins pour les deux Princesses, mais non pas qu'on eût parlé d'impression. Nous regardons ces Ecrits de même œil que vous, non pas comme des pièces qui doivent paroître, mais comme une recherche particulière de ce qu'on peut faire de part & d'autre, & jusqu'où il est permis de se relâcher sans blesser en aucune sorte les droits de l'Eglise, & les fondemens sur lesquels se repose la foi des peuples. Je traiterai cette matière avec toute la simplicité possible, & j'examinerai en particulier ce que vous avez proposé des Conciles de Constance & de Bâle, avec toute l'attention que vous souhaitez, sans me fonder sur aucune autre chose que sur les actes. On achève de décrire mes Réflexions. Si vous prenez la peine de considérer tout ce qui a retardé cet Ouvrage, j'espère que vous me pardonnerez le délai.

Ce que j'ai remarqué, Monsieur, sur l'Ecrit du Père Denis, est bien éloigné de la pointille de sçavoir à qui est dû l'honneur des éclaircissemens qu'on a apportés à la matière de la justification; mais voici uniquement où cela va: si la doctrine qui a donné le sujet, premièrement aux reproches, & ensuite à la rupture de Luther, a toujours été enseignée d'une manière orthodoxe dans l'Eglise Romaine, & si l'on ne peut montrer qu'elle y ait dérogé par aucun acte, donc tout ce qu'on a dit & fait pour la rendre odieuse au peuple, venoit d'une mauvaise volonté, & tendoit au schisme. Les Confratries que vous alléguiez, premièrement n'ont rien qui soit contraire à la véritable doctrine de la justification; & d'ailleurs il est inutile de les alléguer comme une matière de rupture, puisqu'après tout personne n'est obligé d'en être. Au reste, avec le principe que vous

posez,

posez, que dans les siècles passés on a fait beaucoup de décisions inutiles, on iroit loin; & vous voyez qu'en venant à la question: quand est-ce qu'on a commencé à faire de ces décisions? il n'y a rien qu'on ne fasse repasser par l'étamine; de sorte qu'avec cette ouverture, on ne trouvera point de décision dont on ne puisse éluder l'autorité, & qu'il ne restera plus de l'infailibilité de l'Eglise que le nom. Ainsi ceux, qui, comme vous, Monsieur, font profession de la croire & de se soumettre à ses Conciles, doivent croire très-certainement que le même esprit qui l'empêche de diminuer la foi, l'empêche aussi d'y rien ajouter; ce qui fait qu'il n'y a non plus de décisions inutiles que de fausses. Je ne répons rien sur ce que vous voulez bien penser de mon Diocèse. C'est autre chose de corriger les abus autant qu'on le peut, & autre chose d'apporter du changement à la doctrine constamment & unanimement reçue. Les gens de bien qui aiment la paix auroient pu se joindre à vos Réformateurs, s'ils s'en étoient tenus au premier; mais le second étoit trop incompatible avec la foi des promesses faites à l'Eglise; & s'y joindre, c'étoit rendre tout indéci, comme l'expérience ne l'a que trop fait connoître. Il faut donc chercher une réunion qui laisse en son entier ce grand principe de l'infailibilité de l'Eglise dont vous convenez; & l'Ecrit de M. l'Abbé Molanus donne un grand jour à ce dessein. Vous y contribuez beaucoup par vos lumières, & j'espère que dans la suite vous ferez encore plus.

Il n'est encore rien venu à moi de votre Philosophie. Je vous rends mille grâces de toutes vos bontés, & je finis en vous assurant de l'estime avec laquelle je suis, Monsieur, votre très-humble serviteur,

† J. Benigne, Evêque de Meaux.

XVI.

*Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à M. de Leibniz, du 28.
Août 1692.*

MONSIEUR,

J'accompagne encore de cette Lettre la version que je vous envoie de l'Ecrit de M. l'Abbé Molanus & du mien. Ce qui m'a déterminé à la faire, c'est le désir que j'ai eu que Madame la Duchesse d'Hanovre pût entrer dans nos projets. Je demande pardon à M. l'Abbé Molanus de la liberté que j'ai prise d'abrégier un peu son Ecrit. Pour mes Réflexions, il m'a été d'autant plus libre de leur donner un tour plus court, que par

là

là loin de rien ôter du fond des choses, il me paroît au contraire que j'ai rendu mon dessein plus clair.

Je me suis cru obligé, dans l'écrit Latin, de suivre une méthode scholastique, & de répondre pied à pied à tout l'écrit de M. l'Abbé, pour y remarquer ce qui m'y paroïssoit praticable ou impraticable. Il a fallu, après cela, en venir à dire mon sentiment; mais tout cela est tourné plus court dans l'écrit François; & j'espère que ceux qui auront lu le Latin, ne perdront pas tout à fait leur tems à y jeter l'œil.

Voilà, Monsieur, ce que j'ai pu faire pour entrer dans les desseins d'union; mais je ne puis vous dissimuler qu'un des plus grands obstacles que j'y vois, est dans l'idée qui paroît dans plusieurs Protestans, sous le beau prétexte de la simplicité de la doctrine Chrétienne, d'en vouloir retrancher tous les mystères, qu'ils nomment subtils, abstraits & métaphysiques, & de réduire la Religion à des vérités populaires. Vous voyez où nous mènent ces idées; & j'ai deux choses à y opposer du côté du fond: la première, que l'Evangile est visiblement rempli de ces hauteurs, & que la simplicité de la doctrine Chrétienne ne consiste pas à les rejeter ou à les affaiblir, mais seulement à se renfermer précisément dans ce qui en est révélé, sans vouloir aller plus avant, & aussi sans demeurer en arrière: la seconde, que la véritable simplicité de la doctrine Chrétienne consiste principalement & essentiellement à toujours se déterminer en ce qui regarde la Foi, par ce fait certain: hier on croyoit ainsi, donc encore aujourd'hui il faut croire de même.

Si l'on parcourt toutes les questions qui se sont élevées dans l'Eglise, on verra qu'on les y a toujours décidées par cet endroit là: non qu'on ne soit quelquefois entré dans la discussion pour une plus pleine déclaration de la vérité, & une plus entière conviction de l'erreur; mais enfin, on trouvera toujours que la raison essentielle de la décision a été: on croyoit ainsi quand vous êtes venus, donc à présent vous croyez de même, ou vous demeurerez séparés de la tige de la société Chrétienne. C'est ce qui réduit les décisions à la chose du monde la plus simple; c'est-à-dire, au fait constant & notoire de l'innovation, par rapport à l'état où l'on avoit trouvé les choses en innovant.

C'est ce qui fait que l'Eglise n'a jamais été embarrassée à résoudre les plus hautes questions; par exemple, celles de la Trinité, de la Grace, & ainsi du reste; parce que lorsqu'on a commencé à les émouvoir, elle en trouvoit la décision déjà constante dans la foi, dans les prières, dans le culte, dans la pratique unanime de toute l'Eglise. Cette méthode subsiste encore dans l'Eglise Catholique; c'est donc elle qui est demeurée en possession de la véritable simplicité chrétienne. Ceux qui n'y peuvent entrer sont bien loin du Royaume de Dieu, & doivent craindre d'en venir enfin à la fausse simplicité, qui voudroit qu'on laissât la foi des hauts mystères à la liberté d'un chacun.

Au

Au reste les Luthériens, quoiqu'ils se vantent d'avoir ramené les dogmes des Chrétiens à la simplicité primitive de l'Evangile, s'en sont visiblement éloignés; & c'est de là que sont venus leurs raffinemens sur l'ubiquité, sur la nécessité des bonnes œuvres, sur la distinction de la justification d'avec la sanctification, & sur les autres articles où nous avons vu que tout consiste en pointille, & qu'ils en sont revenus à nos expressions & à nos sentimens, lorsqu'ils ont voulu parler naturellement.

Je prends, Monsieur, la liberté de vous dire ces choses en général, comme à un homme que son bon esprit fera aisément entrer dans le détail nécessaire; & je finirai cette Lettre, en vous avançant deux faits constants: le premier, qu'on ne trouvera dans l'Eglise Catholique aucun exemple où une décision ait été faite autrement qu'en maintenant le dogme déjà établi: le second, qu'on n'en trouvera non plus aucun où une décision déjà faite ait jamais été affaiblie par la postérité.

Il ne me reste qu'à vous supplier de vouloir bien avertir vos grandes Princesses, si elles jettent les yeux sur mes Réflexions, qu'il faudra qu'elles se résolvent à me pardonner la sécheresse à laquelle il a fallu me réduire, dans cette manière de traiter les choses. Vous en sçavez les raisons; & sans perdre le tems à m'en excuser, je vous dirai seulement toute l'estime avec laquelle je suis, Monsieur, votre très-humble serviteur,

† J. Benigne, Evêque de Meaux.

XVII.

Réponse de M. de Leibniz à la Lettre précédente de M. l'Evêque de Meaux, du 4. Octobre 1692.

MONSIEUR,

J'ai eu enfin le bonheur de recevoir, des mains de M. le Comte Balui, vos Réflexions importantes sur l'écrit de M. l'Abbé Molanus, avec ce que vous m'avez fait la grace de m'écrire en particulier. Ce n'est que depuis quelques jours que nous avons reçu tout cela, que je donnai d'abord à M. Molanus, & nous le parcourûmes ensemble sur le champ avec cette avidité que l'Auteur, la matière & notre attente avoient fait naître. Cependant nous reconnûmes fort bien que des méditations aussi profondes & aussi solides que les vôtres, doivent être lues & relues avec beaucoup

Tom. I.

Z z z

d'atten-

d'attention ; c'est à quoi nous ne manquerons pas aussi. Madame la Duchesse aura encore cette satisfaction ; & Monseigneur le Duc lui-même en voudra être informé. C'est déjà beaucoup qu'il paroît que vous approuvez assez la conciliation de tant d'articles importants, & M. Molanus en est ravi. Nous ne doutons point que votre dessein ne soit de donner encore des ouvertures convenables, sur-tout à l'égard des points où les conciliations n'ont point de lieu, & dont nous ne sçaurions encore nous persuader qu'ils aient été décidés par l'Eglise Catholique. Nous tâcherons d'apprendre ces ouvertures en méditant votre Ecrit ; & s'il en est besoin, j'espère que vous nous permettrez de demander des éclaircissements.

Je toucherais maintenant ce que vous m'écrivez, Monseigneur, sur quelques points de mes Lettres, où je ne me suis pas assez expliqué. Quand j'y parlois des décisions superflues, je n'entendois pas celles de l'Eglise & des Conciles œcuméniques, mais bien celles de quelques Conciles particuliers, ou des Papes, ou des Docteurs. Je n'avois allégué les Confratries, entre autres choses, que parce qu'il semble que des abus s'y pratiquent publiquement, à quoi il est bon de remédier, pour montrer qu'on a des intentions sincères.

Quant à l'obstacle que vous craignez, Monseigneur, de la part de plusieurs Protestans, dont vous croyez que le penchant va à réduire la foi aux notions populaires, & à retrancher les mystères ; je vous dirai que nous ne remarquons pas ce penchant dans nos Professeurs. Ils en sont bien éloignés, & ils donnent plutôt dans l'excès contraire des subtilités, aussi bien que vos Scholastiques. Il y a bien à dire à ceci : *Hier on croyoit ainsi, donc aujourd'hui il en faut croire de même.* Car que dirions-nous, s'il se trouve qu'on croyoit autrement avant-hier ? Faut-il toujours canoniser les opinions qui se trouvent les dernières ? Notre Seigneur réfuta bien celles des Pharisiens : *Olim non erat sic.* Un tel axiome sert à autoriser les abus dominans. En effet, cette raison est provisionnelle, mais elle n'est point décisive. Il ne faut pas avoir égard seulement à nos tems & à notre pays, mais à toute l'Eglise, & sur-tout à l'antiquité Ecclésiastique. J'avoue cependant que ceux qui ne sont pas en état d'approfondir les choses, sont bien de suivre ce qu'ils trouvent. Je ne sçais s'il n'y a pas des instances contraires à cette Thèse, qui suppose, *qu'on a toujours maintenu ce qu'on trouvoit déjà établi* ; car ce qu'on a décidé contre les Monothélites, paroît aupaaravant fort douteux ; d'autant qu'on ne s'étoit point avisé de songer à cette question, s'il y a une ou deux volontés en JESUS-CHRIST. Encore aujourd'hui, je gage, que si on demandoit à des gens, qui ne sçavent point l'Histoire Ecclésiastique, quoique d'ailleurs instruits dans les dogmes, s'ils croyent une ou deux volontés en JESUS-CHRIST, on trouvera bien des Monothélites.

second.

second Concile de Nicée, que vos Messieurs veulent faire passer pour œcuménique ? A-t-il trouvé le culte des Images établi ? Il s'en faut beaucoup. Irène venoit de l'établir par la force : les Iconodules & les Iconoclastes prévalaient tour à tour ; & le Concile de Francfort, qui tenoit le milieu, s'opposa formellement à celui de Nicée, de la part de la France, de l'Allemagne & de la Bretagne. Aujourd'hui l'Eglise de France paroît assez éloignée des sentimens de ses ancêtres, assemblés dans ce Concile, lesquels se seroient bien récriés, s'ils avoient vu ce qu'on pratique souvent maintenant dans leurs Eglises. Je ne sçais si cela se peut nier entièrement, quoique je ne veuille blâmer que les abus qui dominent. Je vous demande pardon, Monseigneur, de la liberté que je prends de dire ces choses. Je ne vois pas moyen de les dissimuler, lorsqu'il s'agit de parler exactement & sincèrement. Si ces axiomes avancés dans votre Lettre étoient universels & démontrés, nous n'aurions plus le mot à dire, & nous serions véritablement opiniâtres. Je suis avec respect, Monseigneur, votre très humble & très-obéissant serviteur, Leibniz.

P. S. Sur les Monothélites.

Je crois que sans la décision de l'Eglise, les Scholastiques disputeroient jusqu'au jour du Jugement, s'il y a deux différentes actions complètes dans la Personne de JESUS-CHRIST, ou s'il n'y en a qu'une. Je sçais par expérience que les personnes de bon esprit, & d'ailleurs instruites sur la foi, quand on leur a proposé cette question : Si les deux volontés, sçavoir, la divine & l'humaine, exercent ensemble un seul acte, ou deux ; sans leur rien dire de ce qui s'est passé là-dessus dans l'Eglise : se sont trouvées embarrassées. Il ne s'agit, dit-on, que de sçavoir s'il y a une ame humaine en JESUS-CHRIST ; mais les Monothélites ne le sçavoient-ils pas ? Les facultés, dit-on, sont données pour l'acte ; mais les adversaires en pouvoient demeurer d'accord ; car ils pouvoient dire que la faculté de l'ame concourt à l'acte commun des deux natures.

Plusieurs Scholastiques ont soutenu qu'il n'est pas vrai que la matière ou que la forme agisse ; mais que l'action appartient au composé ; & ils l'ont entendu de même à l'égard du corps & de l'ame dans l'état de l'union naturelle.

Les adversaires pouvoient dire aussi, qu'en vertu de l'union personnelle, (qui fait que la nature humaine n'a pas sa propre subsistance, qu'elle auroit sans cela naturellement) on doit juger que des actions naturelles de l'ame humaine n'auront pas en elles ce qui les rend complètes, non plus que la nature qui est leur principe ; & que ce complément, tant du supôt que de son action, se trouve dans le Verbe. Et si les actions ne se doivent attribuer *in concreto* qu'au supôt, ils diront que l'action, qui

s'attribue proprement à une nature abstraite, est incomplète, & qu'ils n'entendent parler que de celle qui s'attribue proprement *in concreto*, lorsqu'ils n'en admettent qu'une; que sans cela on viole l'union des natures, & qu'on établit le Nestorianisme par conséquence, & sans y penser. Aussi sçait-on que les Monothélites imputoient autant le Nestorianisme à leurs adversaires, que ceux-ci leur imputoient l'Eutychianisme. Je tiens que les Monothélites ne raisonnaient pas exactement dans le fond, mais je tiens aussi qu'ils ne manquoient pas d'apparences très-plausibles, ni même d'autorités qu'on sçait qu'ils alléguoient. Car il est ordinaire qu'avant une question émue & éclaircie, les Auteurs n'en parlent pas avec toute l'exacritude qui seroit à désirer; témoin le Pélagianisme & autres erreurs. Il y a mille difficultés chez les Philosophes à l'égard du concours de Dieu avec les créatures. Quelques-uns ont cru que la créature n'agissoit point du tout; d'autres ont cru que l'action de Dieu devenoit celle des créatures par leur réception, & y trouvoit sa limitation. On a douté aussi quel être pouvoit être l'action de Dieu; si c'étoit un être créé ou incréé; ou si ce n'étoit pas l'action même de la créature, autant qu'elle dépend de Dieu; & la difficulté devient encore plus grande, lorsque Dieu concourt avec une créature qui lui est unie personnellement, & qui n'a qu'en lui sa subsistance ou son support.

XVIII.

Lettre * de M. de Leibniz à M. l'Evêque, de Meaux, du 29-Mars 1693.

MONSIEUR,

Je suis d'autant plus sensible pour mon particulier, à la perte que nous avons faite dans la mort de M. Pelisson, que j'ai joui bien peu de tems d'une si belle & si importante connoissance. Il pouvoit rendre de grands services au public, & ne manquoit pas de lumières, ni d'ardeur; & il y avoit sans doute bien peu de gens de sa force. Mais enfin, il faut s'en

* Cette Lettre en suppose une précédente de M. Bossuet, dans laquelle le Prélat répondoit aux objections faites par M. de Leibniz dans sa Lettre du 14. Octobre 1692. tirées de la condamnation des Monothélites dans le VI. Concile, & du cul-

te des Images établi dans le II. Concile de Nicée. Mais nous n'avons point trouvé dans les papiers de M. de Meaux la Lettre, à laquelle il est visible que M. de Leibniz répond ici.

s'en remettre à Dieu, qui sçait choisir le tems & les instrumens de ses desseins, comme bon lui semble. Madame de Brinon m'a fait l'honneur de me communiquer une Lettre que vous lui avez écrite, pour désabuser les gens de certains faux bruits qui ont couru. Pour moi, si j'ai cru que M. Pelisson se trompoit en certains points de Religion, je ne l'ai jamais cru hypocrite. J'ai aussi reçu une feuille imprimée, que M. le Landgrave Ernest m'a envoyée. Je crois qu'elle est venue de France. Elle tend à justifier la mémoire de cet excellent homme contre les imputations de la Gazette de Rotterdam; mais il me semble que l'auteur de la feuille n'étoit pas parfaitement informé, & il l'avoue lui-même. Madame de Brinon me mande que, par ordre du Roi, les papiers de feu M. Pelisson, sur la Religion, ont été mis entre vos mains. Sans doute le Roi ne les pouvoit mieux placer. Elle ajoute que ce qu'il avoit écrit sur l'Histoire de Sa Majesté, a été donné à M. Racine, qui est chargé de ce travail. J'avois moi-même quelques vûes pour l'Histoire du tems; & M. Pelisson, par la bonté qu'il avoit pour moi, alloit jusqu'à me faire espérer du secours & des informations sur le fond des choses; mais je crains que sa mort ne me prive de cet avantage, comme elle m'a privé d'autres lumières que j'attendois de sa correspondance; si ce n'est que vous, Monseigneur, ne trouviez quelque occasion d'y pourvoir.

Madame de Brinon ne me pouvoit rien mander de plus propre à me consoler, que ce qu'elle me fit connoître de la bonté que vous voulez avoir, Monseigneur, de vous mettre en quelque façon à la place de M. Pelisson, quand il s'agira de me favoriser. Cependant vos bontés ont déjà assez paru à mon égard en plusieurs occasions, & je ménagerai vos grâces comme il faut, sçachant que vos importantes fonctions vous laissent peu à vous-même.

C'est cette considération qui m'avoit fait différer de répondre à votre Lettre extrêmement obligeante, & pleine d'ailleurs de considérations importantes & instructives, pour ne pas revenir trop souvent. Maintenant je vous dirai, Monseigneur, que la réplique de M. l'Abbé Molanus sera bien-tôt achevée. Comme il a la direction des Eglises du pays, il a été bien distrait, & il se retire exprès à son Abbaye, pour quelques semaines pendant le Carême, (qui chez nous, suivant le vieux stile, est venu cette fois bien plus tard que chez vous) afin de finir. Je ne renouvelle pas les petites plaintes que j'avois cru avoir sujet de faire. Il est vrai que si la censure fut allée au général, sans me frapper nommément en particulier, je n'aurois pas eu besoin d'apologie.

Quand j'accorderois cette observation: qu'on a toujours maintenu ce qu'on a trouvé établi en matière de foi, cela ne suffiroit pas pour en faire une règle pour toujours. Car enfin, les erreurs peuvent commencer une fois à régner, tellement qu'alors on sera obligé de changer de conduite. Je ne vois pas que les promesses divines insèrent le contraire. Ce pendant

pendant l'observation même qui est de fait, me paroît encore douteuse. Par exemple, je tiens que toute l'ancienne Eglise ne croyoit pas le culte des Images permis; & si quelqu'un des anciens Martyrs revenoit ici, il se trouveroit bien surpris. Cependant l'Orient ayant changé peu à peu là-dessus, ce dogme combattu long-tems, par l'inclination qui porte les hommes à l'extérieur, a été enfin renversé par le second Concile de Nicée, qui se sert de contes pour appuyer sa prétention; & malgré la meilleure partie de l'Occident, qui s'y opposoit dans le Concile de Francfort, Rome donna là-dedans. Votre remarque, Monseigneur, sur ce Concile de Nicée, est considérable. L'argument *ad hominem* d'Anastase le Bibliothécaire, pris de l'adoration de la Croix déjà reçue, prouve seulement que ces abus s'autorisent les uns les autres. On avoit été plus facile sur la Croix, d'autant que ce n'est pas la ressemblance d'une chose vivante: par après on a joint l'image ou effigie de JESUS-CHRIST à la Croix pour l'adorer; & enfin, on s'est laissé aller jusqu'aux Images de simples créatures, en adorant celles des Saints; ce qui étoit le comble. J'ai de la peine à croire que les Pères de Francfort auroient permis le culte des Images, sous condition d'une adoration inférieure. Ils ont donc tort de n'avoir pas marqué qu'ils entroient dans un tempérament, qui se présente naturellement à ceux qui y avoient de l'inclination; mais ils jugoient tout autrement: ils croyoient, *principiis esse obstandum*. Si on l'avoit fait de bonne heure, le Christianisme ne seroit point devenu méprisable dans l'Orient, où Mahomet n'auroit point prévalu.

L'autre question étoit, si l'on n'a pas reçu quelquefois des sentimens, comme de foi, qui n'étoient pas établis auparavant. J'avois apporté l'exemple de la condamnation des Monothélites. Vous répondez, Monseigneur, qu'accordant que JESUS-CHRIST a véritablement la nature humaine aussi bien que la divine, il falloit accorder qu'il a deux volontés. Mais voilà une autre question, sur la conséquence de laquelle les plus habiles gens de ce tems-là ne demeuroient point d'accord. Il s'agit du dogme même, s'il étoit établi. De plus, la conséquence souffre bien des difficultés, & dépend d'une discussion profonde de Métaphysique; & je suis comme persuadé, que si la chose n'avoit été décidée, les Scholastiques se seroient trouvés partagés sur cette question. Il ne s'agit pas de la volonté *in actu primo*, qui est une faculté inséparable de la nature humaine; mais de l'action de vouloir, *quæ potest indigere complemento à sustentante Verbo, ita ut ab utraque resultat unica actio, cum dici soleat actiones esse suppositorum*.

Quant au Concile de Bâle, il lui étoit permis de parler comme vous dites, Monseigneur; & si l'on faisoit un traité semblable avec les Protestans, il seroit permis à chaque parti de dire, que la discussion future des points qui resteroient à décider, seroit une discussion d'éclaircissement & non pas de doute, chacun ayant la croyance que l'opinion qu'il tient véritable prévaudra. Ce seroit donc assez que vos Messieurs fissent ce qu'on

fit

fit à Bâle. J'ai cru que la seule exposition ne suffisoit pas, entre autres, parce qu'il y a des questions qui ne sont pas de théorie seulement, mais encore de pratique. J'avoue aussi, Monseigneur, que je ne vois pas comment de certains principes accordés, il s'ensuive qu'on doive tout accorder de votre côté; au contraire, j'ose dire que je crois voir clairement l'obligation où l'on est d'offrir ce que fit le Pape Eugène avec le Concile de Bâle à l'égard des Calixtins. En vérité je ne crois pas qu'autrement il y ait moyen de venir à une réunion qui soit sans contrainte. Cependant il faut pousser la voie de l'exposition aussi loin qu'il est possible, & je ne crois pas que personne vous y surpasse. Aussi M. Melancthus tâchera de vous y seconder; & pour moi, je contribuerai au moins par mes applaudissemens, ne le pouvant pas par mes lumières. Je suis avec un attachement parfait, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur,
Leibniz.

XIX.

Autre Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux, du
15. Juin 1693.

MONSEIGNEUR,

Je me rapporte à une Lettre assez ample que je me suis donné l'honneur de vous écrire il y a quelque tems. Je crois cependant vous avoir envoyé la Réponse de M. l'Abbé de Lokkum; & en effet, j'en ai lu déjà la plus grande partie; mais comme il est souvent très-occupé, ayant la direction de notre Consistoire & de tant d'Eglises, il n'a pas encore pu finir. Ce sera pourtant dans peu; car il se presse effectivement pour cela le plus qu'il peut. La Réponse sera bien ample, & contiendra de bonnes choses.

En attendant cet Ouvrage, qui sera *gravis armatura miles*, je vous envoie, Monseigneur, *velutem quemdam*. C'est ma Réponse au Discours de M. l'Abbé Piro, touchant l'autorité du Concile de Trente, que je soumets aussi à votre jugement, & vous supplie de la lui faire tenir. Je suis avec beaucoup de zèle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, Leibniz.

XX.

Réponse de M. de Leibniz au Mémoire de M. Pirot, touchant l'autorité du Concile de Trente.

I. LA Dissertation de M. l'Abbé *Pirot* sur l'autorité du Concile de Trente en France, ne m'a point paru prolix, & quand j'étois à la dernière feuille, j'en cherchois encore d'autres. Il y a plusieurs faits importants éclaircis en aussi peu de mots qu'il est possible; & les discussions des faits demandent plus d'étendue que les raisonnemens. Je lui suis infiniment obligé de la peine qu'il a prise principalement pour mon instruction, lui qui est si capable d'instruire le Public. Je souhaiterois qu'il me fût possible, dans l'état de distraction où je me trouve maintenant, d'entrer assez avant dans cette discussion des faits pour profiter davantage de ses lumières; mais ne pouvant pas aller si loin, je m'attacherai principalement aux conséquences qu'il en tire.

II. Le Concile de Trente a eu deux buts: l'un, de décider ou de déclarer ce qui est de Foi & de droit divin: l'autre, de faire des Réglemens ou Loix positives Ecclésiastiques. On demeure d'accord de part & d'autre, que les Loix positives Tridentines ne sont pas reçues en France sur l'autorité du Concile, mais par des Constitutions particulières ou Réglemens du Royaume; & sur ce que le Concile de Trente décide comme de foi ou de droit divin, M. l'Abbé *Pirot* m'assure qu'il n'y a point de Catholique Romain en France qui ne l'approuve, & je veux le croire. On demandera donc en quoi je ne suis pas tout-à-fait convaincu; le voici. C'est premièrement qu'on peut tenir une opinion pour véritable, sans être assuré qu'elle est de foi: C'est ainsi que le Clergé de France tient les quatre propositions, sans accuser d'hérésie les Docteurs Italiens ou Espagnols, qui sont d'un autre sentiment: secondement, qu'on peut approuver comme de foi tout ce que le Concile a défini comme tel, non pas en vertu de la décision de ce Concile, ou comme si on le reconnoît pour œcuménique, mais parce qu'on en est persuadé d'ailleurs: troisièmement, quand il n'y auroit point de particulier en France qui osât dire qu'il doute de l'œcuménicité du Concile de Trente, cela ne prouve point encore que la Nation l'a reçu pour œcuménique. Les Loix doivent être faites dans les formes dûes. Ces mêmes personnes, qui maintenant qu'elles sont dispersées, paroissent être dans quelque opinion, pourroient se tourner tout autrement dans l'assemblée. On en a des exemples dans les Elections & dans les Jugemens rendus par quelques Tribunaux ou Parle-

Parlemens, dont les Membres sont entrés dans le Conseil avec des sentimens bien différens de ceux que certains incidens ont fait naître dans la délibération même. C'est aussi en cela que le S. Esprit a privilégié particulièrement les Assemblées tenues en son nom, & que la direction divine se fait connoître. Et cette considération a même quelque lieu dans les affaires humaines; par exemple, quand un Roi de la Grande Bretagne voulut amasser les voix des Provinces pour trouver la dedans un préjugé à l'égard du Parlement, cette manière de sçavoir la volonté de la Nation ne fut point approuvée; d'autant que plusieurs n'osent point se déclarer quand on les interroge ainsi, & que les cabales ont trop beau jeu; outre que les lumières s'entrecommuniquent dans les délibérations communes.

III. Pour éclaircir davantage ces trois doutes, qui me paroissent être raisonnables, je commencerai par le dernier, sçavoir, par le défaut d'une déclaration solennelle de la Nation. M. l'Abbé *Pirot* donne assez à connoître qu'il a du penchant à ne pas croire qu'il y ait jamais eu un Edit de Henri III. touchant la réception du Concile de Trente en ce qui est de foi. Un acte public de cette force ne seroit pas demeuré dans le silence: les Registres & les Auteurs en parleroient: cependant il n'y a que M. de *Marca* seul qui dise l'avoir vu, à qui la mémoire peut avoir rendu ici un mauvais office. Mais quand il y auroit eu une telle Déclaration du Roi, il la faudroit voir, pour juger si elle ordonne proprement de tenir le Concile de Trente pour œcuménique; car autre chose est recevoir la foi du Concile, & recevoir l'autorité du Concile.

IV. Quant à la Profession de Foi de *Henri IV.* je parlerai ci-dessous de celle qu'il fit à *Saint Denys*; & cependant j'accorde que la seconde, que Messieurs du *Perron* & d'*Osat* firent en son nom à Rome, a été conforme incontestablement au Formulaire de *Pie IV.* Je ne veux pas aussi avoir recours à la chicane, comme si le Roi eût révoqué ou modifié, par quelque acte inconnu ou réserve cachée, ce qui avoit été fait par lesdits du *Perron* & d'*Osat*; bien qu'il y ait eu bien des choses dans cette absolution de Rome, qui sont de dure digestion; & particulièrement cette prétendue nullité de l'absolution de l'Archevêque de Bourges, dont je ne sçai si l'Eglise de France demeurera jamais d'accord; comme si les Papes étoient Juges & seuls Juges des Rois, & d'une manière toute particulière à l'égard de leur Orthodoxie. Disons-nous que, par cette ratification, *Henri IV.* a soumis les Rois de France à ce joug? Je crois que non, & je m'imagine qu'on aura recours ici à la distinction entre ce qu'un Roi fait pour sa Personne, & entre ce qu'il fait pour sa Couronne; entre ce qu'il fait dans son Cabinet, & entre ce qu'il fait *ex Throno*; pour avoir un terme qui réponde ici à ce que le Pape fait *ex Cathedra*. Un Pape pourra faire une Profession de la foi, sans qu'il déclare *ex Cathedra*

la volonté qu'il a de la proposer aux autres. Nous sçavons assez le sentiment du Pape *Clément VIII.* sur la matière de *auxiliis* : il s'est assez déclaré contre *Molina* ; mais les Jésuites, qui tiennent le Pape infaillible, lorsqu'il prononce *ex Cathedra*, ne jugent pas que celui-ci ait rien prononcé contre eux, & on en demeure d'accord. Ainsi la Profession de *Henri IV.* ne sçauroit avoir la force d'une Déclaration du Royaume de France à l'égard de l'œcuménicité du Concile de Trente ; elle prouve seulement que *Henri IV.* en son particulier, ou plutôt ses Procureurs, ont déclaré tenir le Concile de Trente pour œcuménique, & ce n'est qu'un aveu de son opinion là-dessus. Ainsi je n'ai pas besoin d'appuyer ici sur la clause qui le dispense de l'obligation de porter ses sujets à la même foi, sçachant bien que ce ne fut qu'à l'occasion des Religionnaires que le Pape l'en dispensa, bien qu'en effet la dispense soit générale, & qu'il ne faille pas juger des actes solennels par leur occasion, mais par leur teneur précise ; sur-tout *in iis que sunt stricti juris nec amplianda nec restringenda*, tel qu'est ce qui emporte l'introduction d'une nouvelle décision dans l'Eglise à l'égard des articles de foi. Mais encore, quand le Roi se seroit obligé de porter ses sujets à la reconnaissance de l'autorité œcuménique du Concile de Trente, sans en excepter d'autres que les Religionnaires, ce ne seroit pas une Déclaration du Royaume, mais une obligation dans le Roi de faire ce qu'il pourroit raisonnablement pour y porter son peuple ; ce qui n'exclurroit nullement une assemblée des Etats, ou au moins des notables des trois Etats.

V. Quand il n'y auroit point eu autrefois de Déclaration solennelle de la France contre le Concile de Trente, il semble néanmoins qu'il faudroit toujours une Déclaration solennelle pour ce Concile, afin que son autorité y soit établie, à cause des doutes où le monde a toujours été là-dessus. Ainsi, quand j'ai dit que la Déclaration solennelle doit être levée par une autre Déclaration solennelle, c'est seulement pour aggraver cette nécessité. Et quand ces Déclarations solennelles contraires auroient quelque défaut de formalité, cela ne nuirait pas à mon raisonnement. Car il ne s'agit pas ici de l'établissement de quelque droit, ou qualité de droit ; mais seulement de ce qui fait paroître la volonté des hommes ; à peu près comme un testament défectueux ne laisse pas de marquer la volonté du Testateur. Ainsi l'esprit de la Nation, ou de ceux qui la représentent, paroissant avoir été contraire au Concile de Trente, on a d'autant plus besoin d'une Déclaration bien expresse, pour marquer le retour & la repentance de la même Nation.

VI. Mais considérons un peu les actes publics, faits de la part de la France contre ce Concile, tirés des Mémoires que Messieurs du Puy ont publiés. Le premier acte est la protestation du Roi *Henri II.* lue dans le Concile même par *M. Amiot*. Le Roi y déclare tenir cette Assemblée sous

Jules III.

Jules III. pour une convention particulière, & nullement pour un Concile général. *M. Amiot* avoit une Lettre de Créance du Roi pour être ouï dans le Concile ; & cela autorise sa protestation ; bien que ladite Lettre ne parlât point de la protestation ; ce qu'on fit exprès sans doute pour empêcher les Pères de rejeter d'abord la Lettre, & de renvoyer le porteur sans l'entendre ; & apparemment il ne voulut point attendre la réponse du Concile, parce qu'il ne s'attendoit à rien de bon. Aussi n'avoit-il rien proposé qui demandât une réponse. Ensuite de cette protestation, les François ne se trouvèrent point à cette Convocation, & ne reconnurent pas les six séances tenues sous *Jules III.*, tout comme les Allemands ne reconnurent point ce qui s'étoit fait auparavant sous *Paul III.* après la translation du Concile faite malgré l'Empereur. Nous verrons après si cette protestation a été levée ensuite. Or, dans les séances contestées par les François, on avoit entrepris de régler des points fort importants, comme sont l'Eucharistie & la Pénitence ; & *M. l'Abbé Piro* le reconnoît lui-même.

VII. La seconde protestation des François fut faite dans la troisième Convocation sous *Pie IV.* à cause de la partialité que le Pape & le Concile témoignèrent pour l'Espagne à l'égard du rang ; & les Ambassadeurs de France se retirèrent à Venise, tant à cause de cela, que parce qu'on n'avoit pas assez d'égard à Trente à l'autorité du Roi, aux libertés de l'Eglise Gallicane, & à l'opposition que les François faisoient à la prétendue continuation du Concile, soutenant toujours, que ce qui avoit été fait sous *Jules III.* ne devoit pas être reconnu, & que la Convocation sous *Pie IV.* étoit une nouvelle indiction. Il est vrai que les Prélats François restèrent au Concile, & donnèrent leur consentement à ce qui y fut arrêté, & même à ce qui avoit été arrêté dans les Convocations précédentes, sans excepter ce qui s'étoit fait sous *Jules III.* Mais on voit cependant que les Ambassadeurs du Roi n'approuvoient, ni ce que faisoit le Concile, ni la qualité qu'il prenoit ; & bien que la harangue sanglante que *M. du Ferrier*, un des Ambassadeurs, avoit préparée, n'ait pas été prononcée, elle ne laissa pas de témoigner les sentiments de l'Ambassade & l'état véritable des choses, que les hommes ne découvrent souvent que dans la chaleur des contestations. Elle dit : *Cum tamen nihil à vobis, sed omnia magis Romæ quam Tridenti agantur, & hæc que publicantur magis Pii IV. placita, quam Concilii Tridentini decreta jure existimentur, denuntiamus ac testamur, quacumque in hoc Concilio, hoc est Pii IV. mota decreta sunt & publicata, decernentur & publicabuntur, ea neque Regem Christianissimum probaturum, neque Ecclesiam Gallicanam pro decretis œcumenicæ Synodi habituram.* Il est vrai que la même harangue devoit déclarer le rappel des Prélats François, qui ne fut point exécuté ; mais quoi qu'on en soit venu à des tempéramens, pour ne pas rompre la Convoca-

tion; la vérité du fait demeure toujours, que la France ne croyoit pas cette Convocation assez libre pour avoir la qualité de Concile œcuménique. La protestation que Messieurs *Pibrac & du Ferrier*, Ambassadeurs de France, ont faite ensuite, avant que de se retirer, déclare formellement qu'ils s'opposent aux décrets du Concile. Il est vrai qu'ils allèguent pour raison le peu d'égard qu'on a pour la France, & pour les Rois en général; mais quoique la raison soit particulière, l'opposition ne laisse pas d'être générale. De dire que cet acte n'ait pas été fait au nom du Roi, c'est à quoi on ne voit point d'apparence; car les Ambassadeurs n'agissent pas en leurs noms dans ces rencontres: ils n'ont pas besoin d'un nouveau pouvoir ou aveu pour tous les actes particuliers. Le Roi leur ordonnant de demeurer à Venise, a approuvé publiquement leur conduite; & les sollicitations du Cardinal de Lorraine pour les faire retourner au Concile furent sans effet; outre qu'on reconnoît qu'ils avoient ordre du Roi de protester & de se retirer. On a laissé aussi les Prélats François pour éviter le blâme, & pour donner moyen au Pape & au Concile de corriger les choses insensiblement & sans éclat, en rétablissant dans le Concile la liberté des suffrages, & tout ce qui étoit convenable pour lui donner une véritable autorité. Le défaut d'enregistrement de la protestation faite par M. du Ferrier, & le refus qu'il fit d'en donner copie, ne rend pas la protestation nulle; & on ne peut pas même dire qu'un tel acte demeure comme en suspens, jusqu'à ce qu'on trouve bon de l'enregistrer, & d'en communiquer des copies; puisqu'il porte lui-même avec soi toutes les solemnités nécessaires pour subsister. Le refus des copies vint apparemment de ce qu'on vouloit adoucir les choses, & dorer la pillule, & encore pour ne pas donner sujet à des contestations nouvelles. C'est ainsi que les Ambassadeurs de Bavière & de Venise, ayant protesté dans le même Concile l'un contre l'autre, à cause du rang contesté entre eux, refusèrent d'en donner copie, comme le Cardinal *Palavicin* le rapporte; mais quand la protestation seroit nulle à cause des défauts de formalité, j'ai déjà dit que le sentiment des Ambassadeurs & de la Cour ne laisse pas de marquer la vérité des choses; & les Lettres que les Ambassadeurs écrivirent de Venise au Roi font connoître qu'ils ne trouvoient pas à propos de retourner à Trente, & d'assister à la conclusion du Concile, pour ne pas paroître l'approuver, & pour ne pas donner la main à la prétendue continuation, ni aller contre la protestation de *Henri II.* outre les autres raisons qu'ils allèguent dans leur Lettre au Roi *Charles IX.*

VIII. La ratification du Concile entier & de toutes ses séances, depuis le commencement jusqu'au dernier acte, faite en présence des Prélats François & de leur consentement, sans excepter même les Sessions tenues sous *Jules III.* sans les François, contre la protestation de *Henri II.* ne suffit.

suffit pas, à mon avis, pour lever l'opposition de la nation Française. Ces Prélats n'étoient point autorisés à venir à l'encontre de la déclaration de la nation faite par le Roi. Leur silence & même leur consentement peut témoigner leur opinion, mais non pas l'approbation de l'Eglise & nation Gallicane. La conduite du Cardinal de Lorraine n'a pas été approuvée, & les autres furent entraînés par son autorité; outre que ces sortes de ratifications *in sacro*, en général & sans discussion, ou pour parler avec nos anciens Jurisconsultes, *per averfionem*, sont sujettes à des surprises & à des subreptions. Il falloit reprendre toutes les matières qui avoient été traitées en l'absence de la nation Française, aussi bien que les matières traitées en l'absence de la nation Allemande; & après une délibération préalable, faire des conclusions convenables, pour suppléer au défaut de l'absence de ces deux grandes Nations.

IX. Tout ce que je viens de dire, depuis le troisième paragraphe, tend à justifier ce que j'ai dit de la déclaration solennelle de la nation, qui bien loin de se trouver pour l'autorité du Concile, se trouve plutôt contraire à son autorité. Quand même j'accorderois que les particuliers ont été & sont persuadés que ce Concile est véritablement œcuménique, (cependant je ne vois rien encore qui m'oblige d'accorder cela) assurément ce n'étoit pas le sentiment de Messieurs *Pibrac & du Ferrier*. Il semble qu'on reconnoît aussi que ce n'étoit pas celui du feu Président de *Thou*, ni des Messieurs du *Puy*. J'ai vu des objections d'un Auteur Catholique - Romain, contre la réception du Concile de Trente, faites pendant la séance des Etats, l'an 1615. avec des réponses assez emportées, le tout inséré dans un volume manuscrit, sur l'Assemblée du Clergé de l'an 1614. & 1615.

Ces objections marquent assez que l'Auteur ne tient pas ce Concile pour œcuménique; à quoi l'Auteur des réponses n'oppose que des pétitions de principes. J'ai lu ce que les Députés du tiers Etat ont opiné entre eux sur l'article du Concile. Quelques uns demeurent en termes généraux, refusant d'entrer en matière, soit parce qu'on étoit sur le point de finir leurs cahiers, qu'ils devoient présenter au Roi, soit, disent ils, parce que les François ne sont pas à présent plus sages qu'ils étoient il y a soixante ans; & que leurs prédécesseurs apparemment avoient eu de bonnes raisons de ne pas consentir à la réception du Concile, qu'on n'avoit pas maintenant le loisir d'examiner. Quelques uns disent qu'on reçoit la foi du Concile de Trente, mais non pas la discipline. J'ai remarqué qu'il y en a eu un, & il me semble que c'est *Miron* lui-même, Président de l'Assemblée, qui dit, en opinant, que le Concile est œcuménique, mais que nonobstant cela, il n'est pas à propos de parler de sa réception. Cependant je ne vois pas que d'autres en aient dit autant. *Charles du Moulin*, Auteur Catholique - Romain & fameux Jurisconsulte, a écrit positivement, si je ne me trompe, contre l'autorité du Concile.

de Trente; ce qui a fait que les Italiens l'ont pris pour Protestant, & que les Livres sont tellement *inter prohibitos primæ classis*, que j'ai vu que lorsqu'on donne licence à Rome de lire des Livres défendus, *Machiavel & du Moulin* sont ordinairement exceptés. L'on en trouvera sans doute bien d'autres déclarés contre le Concile. Monsieur *Vigor* en paroît être; & peut-être Monsieur de *Launoi* lui-même, à considérer son Livre de *potestate Regis circa validitatem matrimonii*; & les modernes, qui se rapportent aux raisons & considérations de leurs ancêtres, témoignent assez de laisser au moins ce point en suspens. La foiblesse du gouvernement, sous *Catherine de Medicis* & ses Enfants, a fait que le Clergé, de son autorité privée, a introduit en France la profession de Foi de *Pie IV.* & obligé tous les Bénéficiers, & ceux qui ont droit d'enseigner, de faire cette profession, par une entreprise semblable à celle qui porta Messieurs du Clergé, dans leur assemblée de 1615, à déclarer, quant à eux, le Concile de Trente pour reçu. Je crois que Messieurs des Conseils & Parlemens, & les Gens du Roi dans les Corps de Justice, n'approuvent guères ni l'un, ni l'autre.

X. Or pour revenir enfin à ma première distinction, ces Catholiques-Romains, qui doutent de l'autorité du Concile de Trente, peuvent pourtant demeurer d'accord de tout ce qu'il a défini comme de foi: ils peuvent approuver la foi du Concile de Trente, sans recevoir le Concile de Trente pour règle de foi; & ils peuvent même approuver les décrets du Concile, sans approuver qu'on y ait attaché les anathèmes, ni qu'on exige des autres l'approbation des mêmes décrets, sous peine d'hérésie. Car on n'est pas hérétique quand on se trompe sur un point de fait, tel qu'est l'autorité d'un certain Concile prétendu œcuménique. C'est ainsi que les Ultramontains & Citramontains ont été & sont en dispute touchant les Conciles de Constance & de Bâle, ou au moins touchant leurs parties, & touchant celui de Pise & le dernier de Latran; & apparemment la Reine *Catherine de Medicis* avec son Conseil, étoit dans le sentiment que je viens de dire sur le Concile de Trente, lorsque, pour donner raison du refus qu'elle fit de la réception de ce Concile, elle alléguait qu'elle empêcheroit la réunion des Protestans, comme M. l'Abbé *Pirot* l'avoue, & reconnoît que le prétexte étoit beau; ce qui marque qu'elle desiroit un Concile plus libre, plus autorisé & plus capable de donner satisfaction aux Protestans, & qu'alors la difficulté n'étoit pas seulement sur la discipline.

XI. Cela peut suffire maintenant, sur ce que M. l'Abbé *Pirot* dit dans son Discours, de l'autorité du Concile de Trente en France. Je vois qu'il suppose qu'en Allemagne tout le Concile de Trente passe pour œcuménique, nonobstant les oppositions que l'Empereur *Charles V.* avoit faites contre la translation du Concile. Cependant ayant été autrefois moi-même au service d'un Electeur de Mayence, qui est le premier Prélat de l'Alle-

magne,

magne, & dont la juridiction Ecclésiastique est la plus étendue, j'ai appris que le Concile de Trente n'a pas encore été reçu dans l'Archidiocèse de Mayence, ni dans les Evêchés qui reconnoissent cet Archevêque. Je crois l'avoir entendu de la bouche du feu Electeur *Jean-Philippe*, dont le sçavoir & la prudence sont connus. La même chose m'a été confirmée par ses Ministres. Je ne suis pas bien informé de ce qui s'est fait dans les autres Eglises Métropolitaines d'Allemagne; mais je suis porté à en croire autant de quelques unes; parce qu'autrement il auroit fallu des Synodes Provinciaux pour cette introduction, dont cependant on n'a point de connoissance.

XII. Au reste, les Protestans ont publié plus d'une fois les raisons qu'ils avoient de ne pas déférer à ce Concile. Je n'y veux point entrer, & je dirai seulement ici, qu'outre l'opposition faite par l'Empereur *Charles V.* contre ce qui s'étoit passé à Boulogne, il falloit que *Pie IV.* tâchât de faire mettre les choses, à l'égard des Allemands, aux termes où *Charles V.* les avoit mises, lorsque les Ambassadeurs & les Théologiens des Protestans alloient à Trente; ce qui ayant été sans suite, à cause de la guerre survenue, devoit être par après réintégré. Mais la Cour de Rome étoit bien-aisée de s'en être dépeignée; & ce fut avec une étrange précipitation que les grandes controverses furent dépêchées à Trente par une troupe de gens dévoués à Rome, & peu zélés pour le véritable bien de l'Eglise, qui appréhendoient davantage de choquer *Scot* ou *Cajetan*, que d'offenser irréconciliablement des Nations entières. Car ils se moquoient des peuples éloignés, qui ne les touchoient guères, pendant qu'ils ménageraient des Moines; parce qu'il y en avoit beaucoup dans leur Assemblée, & qu'ils les voyoient considérés dans les pays d'où étoient les Prélats qui remplissoient le Concile. Ainsi ces Messieurs ne faisoient pas la moindre difficulté de trancher net sur des questions de la dernière importance, qui étoient en controverse avec les Protestans, & que les anciens Pères n'avoient pas osé déterminer, & parloient ambiguëment & avec beaucoup de réserve, de ce qui étoit en dispute entre les Scholastiques.

XIII. Il semble même qu'ils vouloient profiter de ces momens favorables, que les tems & les conjonctures leur fournissoient, lorsque les Protestans & presque toutes les nations du Nord étoient absentes, aussi bien que les Grecs & les Orientaux: qu'il y avoit un Roi d'Espagne entêté des Moines, dont les sentimens étoient bien éloignés de ceux de l'Empereur son père, & que la France étoit gouvernée par une femme Italienne & par les Princes de la Maison de Lorraine, qui avoient leur but. Ainsi ces Prélats, Italiens pour la plupart, toujours entetés de certaines opinions chimériques, que les autres sont des barbares, & qu'il appartient à eux de gouverner le monde, bien-aisés d'avoir les coudées franches, & de voir en quelque façon, dans l'opinion de bien des gens, le

le pouvoir de l'Eglise Universelle déposé entre leurs mains ; au lieu qu'à Constance & à Bâle les autres Nations balançoient fort & obscurcissoient même l'autorité des Italiens : ces Prélats, dis-je, soutenus & animés par la direction de Rome, taillèrent en plein drap & firent des décisions à outrance à l'égard de la foi, sans vouloir ouïr des oppositions ; & au lieu d'une réforme véritable des abus dominans dans l'Eglise, ils consumèrent le tems en des matières qui ne touchoient que l'écorce, pour se tirer bien-tôt d'affaire & appaiser le monde, qui avoit été dans l'attente de quelque chose de grand de la part de ce Concile. Aussi peut-on dire que bien des choses empirèrent quand il fut terminé ; que Rome triomphoit de joie d'être sortie sans dépens de cette grande affaire ; & d'avoir maintenu toute son autorité ; que l'espérance de la réconciliation fut perdue ; que les abus jettèrent des racines plus fortes ; que les Religieux, par le moyen des Confrairies & de mille inventions, portèrent la superstition plus loin qu'elle n'avoit jamais été, au grand déplaisir des personnes bien intentionnées ; que personne n'osa plus ouvrir la bouche, parce qu'on le traitoit d'abord d'hérétique ; au lieu qu'auparavant, des *Erasmes* & des *Vivés*, tout estimés qu'ils étoient dans l'Eglise Romaine, n'avoient pas lâché de s'ouvrir sur les erreurs & les abus des Moines & des Scholastiques, qu'on vit alors canonisés, tandis que plusieurs honnêtes gens & bons Auteurs furent marqués au coin de l'hérésie par ces nouveaux juges. La France presque seule, pouvoit & devoit maintenir la liberté de l'Eglise, contre cette conspiration d'une troupe de Prélats & de Docteurs Ultramontains, qui étoient comme aux gages des Légats du Pape ; mais la faiblesse du gouvernement, & l'ascendant du Cardinal de Lorraine, lièrent les mains aux bien intentionnés. Cependant Dieu voulut que la victoire ne fût pas entière ; que le génie libre de la nation François ne fût pas tout-à-fait supprimé, & que nonobstant les efforts des Papes & du Cardinal de Lorraine, la réception du Concile ne passât jamais.

XIV. Quelqu'un dira qu'on n'a pas besoin du consentement des Nations, que les seuls Prélats ou Evêques convoqués par le Pape, sont de l'essence du Concile œcuménique, & que ce qu'ils décident doit être reçu, sous peine de damnation éternelle, comme la voix du Saint-Esprit, sans s'arrêter aux intérêts des Couronnes ou Nations. Il semble que c'étoit le sentiment de l'Evêque de Beauvais, dans la Harangue qu'il fit aux Députés du tiers Etat, l'an 1615. C'est aussi l'opinion de l'Auteur des Réponses pour la réception du Concile, contre les objections dont j'ai parlé ci-dessus ; & même les Ambassadeurs de France, retirés à Venise, écrivirent au Roi leur Maître, que les Ambassadeurs n'assistoient pas aux anciens Conciles ; & quelques Députés du tiers Etat disent en opinant, que les Conciles n'ont pas besoin de réception, & s'étonnent qu'on la demande ; mais c'est pour éviter la réception qu'ils le disent.

Je

Je réponds qu'il semble en effet que les seuls Evêques ou Pasteurs des peuples doivent avoir voix délibérative & décisive dans les Conciles ; mais cela ne se doit point prendre avec cette précision métaphysique, que les affaires humaines n'admettent point. Il faut des préparatifs avant que de venir à ces délibérations décisives ; & les Puissances séculières, en personne ou par leurs Ambassadeurs, y doivent avoir une certaine concurrence à l'égard de la direction. Il est convenable que les Prélats soient autorisés des Nations, & même que les Prélats se partagent & délibèrent par Nation, afin que chaque Nation faisant convenir ceux de son corps, & communiquant avec les autres, on prépare le chemin à l'accord général de toute l'Assemblée. C'est ainsi qu'on en usa à Constance ; & je me suis étonné plusieurs fois, de ce que l'Empereur & la France ne tâchèrent pas d'obliger le Pape à suivre cet exemple à Trente. Les choses auroient tourné tout autrement, & peut-être les Nations Allemande & Angloise, avec le reste du Nord, ne seroient pas venues à cette séparation entière qu'on ne sçauroit assez déplorer, & de laquelle la Cour de Rome ne se soucioit plus guères, aimant mieux les perdre & garder un plus grand pouvoir sur ceux qu'elle retenoit, que de les retenir toutes aux dépens de son autorité. Mais je crois qu'en effet les Papes craignant déjà assez la tenue d'un Concile général, n'y seroient venus qu'à l'extrémité, si on les avoit obligés à cette forme ; & leur bonheur fut le malheur commun, en ce que les deux Puissances principales de la Chrétienté étoient toujours brouillées ensemble.

XV. Quant à l'assistance de la Puissance séculière, on ne sçauroit disconvenir à l'égard des anciens Conciles, que l'indiction dépendoit de l'Empereur ; & que les Empereurs ou leurs Légats avoient proprement la direction du Concile pour y maintenir l'ordre. Presque toute l'Eglise étoit comprise dans l'Empire Romain ; les Perses étoient encore idolâtres ; les Rois des Goths & des Vandales étoient Ariens, les Asumites ou Abissins, & quelques autres Peuples semblables, convertis depuis peu par des Evêques de l'Empire Romain, n'y faisoient pas grande figure, & venoient plutôt pour apprendre que pour enseigner. Enfin, les Légats des Empereurs avoient encore grande influence sur la conclusion finale du Concile, qu'ils pouvoient avancer ou suspendre. Le Pape s'est attribué une partie de ce pouvoir depuis la décadence de l'Empire Romain : le reste doit être partagé entre les Puissances Souveraines ou grands Etats qui composent l'Eglise Chrétienne ; en sorte néanmoins que l'Empereur y ait quelque précipt, comme premier Chef séculier de l'Eglise ; & les Ambassadeurs, qui représentent leurs Maîtres dans les Conciles, forment un Corps ensemble, dans lequel se trouve le droit des anciens Empereurs Romains ou de leurs Légats ; & le moyen le plus commode de maintenir le droit de leur influence, est celui des Nations ; puisque chaque Na-

Tom. I.

B b b

tion

tion & Couronne a un rapport particulier à ses Souverains, & à ceux qui les représentent. Cela n'est pas assujettir l'Eglise Universelle aux Souverains, mais trouver un juste tempéramment entre les Puissances Ecclésiastique & Séculière, & employer toutes les voies de la prudence pour disposer les choses à une bonne fin.

XVI. On me dira peut-être que tout ceci est fort bon, mais nullement nécessaire. Je ne veux point disputer présentement, quoiqu'il y ait peut-être quelque chose à dire à l'égard de l'indiction d'un Concile, où le concours des Souverains pourroit paroître essentiel; mais je dirai seulement, à l'égard du Concile de Trente, qu'afin qu'un Concile soit œcuménique, il ne faut pas qu'une Nation ou deux y dominent: il faut que le nombre des Prélats des autres Nations y soit assez considérable pour s'entrebalancer, afin qu'on puisse reconnoître la voix de toute l'Eglise, à laquelle Dieu a promis particulièrement son assistance; outre que dans les Conciles, il s'agit souvent de la Tradition, de laquelle une ou deux Nations ne sçauroient rendre un bon témoignage. Or il faut reconnoître que les Italiens dominoient proprement à Trente, & qu'après eux les Espagnols se faisoient considérer, que les François n'y faisoient pas grande figure, & que les Allemands, qui devoient sur-tout être écoutés, n'en faisoient point du tout. Mais l'Eglise Grecque particulièrement ne devoit pas être négligée, à cause des Traditions anciennes dont elle peut rendre témoignage contre les opinions nouvelles, reçues & devenues communes parmi les Latins, par l'ascendant qu'y avoient pris les Ordres Mendians & les Scholastiques sortis de ces Ordres, souvent bien éloignés de l'ancien esprit de l'Eglise.

XVII. Ainsi on peut dire que les Prélats n'étoient pas en nombre suffisant à proportion des Nations, pour représenter l'Eglise œcuménique, & qu'afin de balancer les Italiens & les Espagnols, il falloit bon nombre, non-seulement de François, qui, avec lesdits Italiens & Espagnols, composent proprement la Langue Latine, mais encore de la Langue Allemande, sous laquelle on peut comprendre encore les Anglois, les Danois, Suédois, Flamands; & de la Langue Slavonne, qui comprend les Couronnes de Pologne & de Bohême, & autres Peuples, & qui se pourroit associer les Hongrois, pour ne rien dire des Grecs & des Orientaux. Et il ne sert de rien de dire qu'une bonne partie de ces Peuples est séparée de l'Eglise; car c'est prendre pour accordé ce qui est en question, & de dire qu'on les a cités, cela ne sert de rien non plus. Il falloit prendre des mesures pour qu'ils pussent venir honnêtement & sûrement, & sans vouloir les traiter en condamnés. On en sçut bien prendre avec les Grecs dans le Concile de Ferrare ou de Florence; & le prétexte du schisme où l'on veut que les Grecs se trouvoient enveloppés, n'empêcha pas leurs Prélats d'entrer dans le Concile, & de traiter avec les Latins

Latins d'égal à égal. On les ménagea même dans les matières qu'on a précipitées à Trente sans ménagement; & M. l'Abbé *Pirrot* a bien remarqué qu'on ne voulut rien décider à Florence, en présence des Grecs, à l'égard de la dissolution du mariage par adultère. Quelle apparence donc de le décider dans un autre Concile en leur absence, sans aucune communication avec eux? C'est cependant ce que le Concile de Trente n'a pas fait scrupule de faire, passant ainsi par-dessus toutes les formes. C'étoit apparemment pour contrecarrer davantage les Protestans; car on prenoit plaisir de les condamner en toutes les rencontres, comme si on étoit bien aise de se défaire des gens & des peuples dont la Cour de Rome craignoit quelque préjudice à son autorité. On a coutume de dire qu'il y avoit peu d'Occidentaux au grand Concile de Nicée; mais le nombre ne fait rien, quand le consentement est notoire; au lieu qu'il faut entendre les gens, lorsque leur dissension est connue. Mais j'ai déjà dit que le Concile de Trente étoit plutôt un Synode de la nation Italienne, où l'on ne faisoit entrer les autres que pour la forme & pour mieux couvrir le jeu, & que le Pape y étoit absolu. C'est ce que les François déclarèrent assez dans les occasions, lorsqu'on avoit mis leur patience à bout, par quelque entreprise contraire à cette Couronne. Qu'ils l'aient fait en forme due ou non, par des harangues prononcées ou seulement projetées, par des protestations enregistrées ou non enregistrées, avouées ou non avouées; qu'on ait rappelé les François ou qu'on les y ait laissés, cela ne fait rien à la vérité des choses, & ne lève pas les défauts essentiels qui se trouvoient dans le Concile.

XVIII. Je ne m'étois proposé que de parler de l'autorité du Concile de Trente en France; mais j'ai été insensiblement porté à parler de l'autorité de ce Concile en elle-même, à l'égard de la forme. Ainsi, pour achever, je veux encore dire quelque chose de sa matière & de ses décisions. J'ai été bien aise d'apprendre par la dissertation de M. l'Abbé *Pirrot*, en quoi l'on croit proprement que le Concile de Trente a fait de nouvelles décisions en matière de Foi. Je sçais que les sentimens sont assez partagés là dessus; mais le jugement d'un Sorbonniste aussi célèbre & aussi éclairé que lui, paroîtra toujours très considérable. Il rapporte donc qu'après la définition du Concile de Trente, auprès de ceux qui le tiennent pour œcuménique, on ne sçauroit douter, sans hérésie, d'aucuns des Livres, ni d'aucune partie des Livres compris dans le volume de l'Ecriture Sainte, sans en excepter même *Judith*, *Tobie*, *la Sageſſe*, l'*Ecclésiastique*, les *Machabées*, & sans en excepter encore le reste d'*Esther*, le Cantique des Cantiques, l'Histoire de *Susanne*, celle de l'Histoire de *Bel & du Dragon*, aussi bien que la Prophétie de *Baruch*: qu'on ne sçauroit plus douter que la Justification se fait par une qualité inhérente, ni que la Foi justifiante est distinguée de la confiance en la miséricorde divine, ni

du nombre septenaire des Sacremens, de l'intention du Ministre y requise, de la nécessité absolue du Baptême, de la concomitance du corps & du sang de JESUS-CHRIST dans l'Eucharistie avec sa divinité, de la matière, forme & ministre des Sacremens, de l'indissolubilité du lien du mariage nonobstant l'adultère, &c.

XIX. Je crois qu'on y pourroit ajouter encore d'autres points: par exemple, la distinction entre le Baptême de *S. Jean-Baptiste* & celui de notre Seigneur, établie avec anathème; la confirmation de quelques Canons de *S. Augustin* & du Concile d'Orange sur la Grace; & selon les Jésuites ou leurs partisans, la suffisance de l'attrition jointe avec le Sacrement de Pénitence; & selon les Protestans, & même selon quelques Catholiques Romains, qui doutent de l'autorité de quelques Conciles antérieurs, on y pourroit encore joindre bien d'autres articles; mais en général on peut dire que plusieurs propositions reçues dans l'Occident avant ce Concile, n'ont commencé que par lui à être établies sous peine d'hérésie & d'anathème.

XX. Mais tout cela, bien loin de servir à la louange du Concile de Trente, doit rendre, tant les Catholiques-Romains que les Protestans, plus difficiles à le reconnoître. Nous n'avons peut-être que trop de prétendues définitions en matière de Foi. On devoit se tenir à la tradition & à l'antiquité, sans prétendre de sçavoir, & d'enjoindre aux autres, sous peine de damnation, des articles dont l'Eglise s'étoit passée depuis tant de siècles, & dont les Saints & grands hommes de l'antiquité Chrétienne n'étoient nullement instruits ni persuadés. Pourquoi rendre le joug des fidèles plus pesant, & la réconciliation avec les Protestans plus difficile? Quel besoin de canoniser l'histoire de *Judith* & autres semblables, malgré les difficultés qu'il y a à l'encontre? & quelle apparence que nous en puissions plus sçavoir que l'Eglise au tems de *S. Jérôme*, vu que tout ce qui est de Foi divine, tandis que nous manquons de révélations nouvelles, ne nous sçauroit être appris que par l'Ecriture Sainte ou par la Tradition de l'ancienne Eglise? Et si nous nous tenons à la règle de *Vincent de Lerins*, touchant ce qu'on doit appeler Catholique, ou même à ce que dit la Profession de *Pie IV.* qu'il ne faut jamais interpréter l'Ecriture, que *juxta unanimum consensum Patrum*, & enfin à ce qu'*Henri Holden*, Anglois, Docteur Sorbonniste, si je m'en souviens bien, a écrit de l'analyse de la Foi contre les sentimens du P. *Gretzer* Jésuite, toutes ces décisions seront en danger de perdre leur autorité. Sur-tout il falloit bien se donner de garde d'y attacher indifféremment des anathèmes. *George Calixte*, un des plus sçavans & des plus modérés Théologiens de la Confession d'Ausbourg, a bien représenté dans ses remarques sur le Concile de Trente, & dans ses autres ouvrages, le tort que ce Concile a fait à l'Eglise par ses anathématismes.

XXI.

XXI. Cependant je crois que bien souvent on pourroit venir au secours du Concile par une interprétation favorable. J'ai vu un essai de celles d'un Protestant. & j'en vois des exemples parmi ceux de la Communion de Rome. En voici deux assez considérables. Les Protestans ont coutume de se récrier étrangement contre ce Concile, sur ce qu'il fait dépendre la validité du Sacrement de l'intention du Ministre. Ainsi, disent-ils, on aura toujours sujet de douter si on est baptisé ou absous. Cependant je me souviens d'avoir vu des Auteurs Catholiques-Romains, qui le prenoient tout autrement; & lorsqu'un Prince de leur Communion, dans une Lettre que j'eus l'honneur de recevoir de lui, cottoit parmi les autres différens celui de l'intention du Ministre, je lui en marquai mon opinion. Il eut de la peine à y ajouter foi; mais ayant consulté un célèbre Théologien aux Pays-Bas, il en eut cette réponse: que j'avois raison, que plusieurs Catholiques-Romains étoient de cette opinion, qu'elle avoit été soutenue en Sorbonne, & même qu'elle y étoit la mieux reçue: qu'effectivement un Baptême comique n'étoit pas valide; mais aussi que lorsqu'on fait tout ce que l'Eglise ordonne, la seule subtraction interne du consentement ne nuisoit point à l'intention, & n'étoit qu'une protestation contraire au fait. L'autre exemple pourra être la suffisance de l'attrition sans le Sacrement. J'avoue que le Concile de Trente paroît la marquer assez clairement, chap. iv. de la xiv. session, & les Jésuites prennent droit là-dessus. Cependant ceux qu'on appelle Jansénistes, s'y sont opposés avec tant de force & de succès, que la chose paroît maintenant douteuse, sur-tout depuis que les Papes mêmes ont ordonné que les Parties ne se déchireroient plus, & ne s'accuseroient plus d'hérésie sur cet article. Cela fait voir que bien des choses passent pour décidées dans le Concile de Trente, qui ne le sont peut-être pas autant qu'on le pense. Ainsi, quelque autorité qu'on donne au Concile de Trente, il sera nécessaire un jour de venir à un autre Concile plus propre à remédier aux playes de l'Eglise.

XXII. Toutes ces choses étant bien considérées, & surtout l'obstacle que le Concile de Trente apporte à la réunion étant mûrement pesé, on jugera peut-être que c'est par la direction secrète de la Providence, que l'autorité du Concile de Trente n'est pas encore assez reconnue en France, afin que la Nation Française, qui a tenu le milieu entre les Protestans & les Romanistes outrés, soit plus en état de travailler un jour à la délivrance de l'Eglise, aussi bien qu'à la réintégration de l'unité. Aux Etats de l'an 1614. & 1615. le Clergé avoit manqué, en ce qu'il avoit différé de parler de ce point de la réception du Concile jusqu'à la fin des Etats; autrement, autant que je puis juger par ce qui se passa dans le tiers Etat, on seroit entré en matière, & je crois que le Clergé, qui avoit déjà gagné la Noblesse, l'auroit emporté. Mais j'ai déjà dit, & je dis encore, qu'il semble que Dieu ne l'a point voulu, afin que le Royau-

Bbbb 3 me

me de France conservât la liberté, & demeurât en état de mieux contribuer un jour au rétablissement de l'unié Ecclésiastique, par un Concile plus convenable & plus autorisé. Aussi mettant à part la force des armes, il n'est pas vraisemblable que, sans un Concile nouveau, la réconciliation se fût, ni que tant de grandes Nations qui remplissent quasi tout le Nord, sans parler des Orientaux, se soumettent jamais aveuglément au bon plaisir de quelques Italiens, uniques Auteurs du Concile de Trente. Je ne le dis par aucune haine contre les Italiens. J'y ai des amis, & je sçai par expérience qu'ils sont mieux réglés aujourd'hui & plus modérés qu'ils ne paroissent être autrefois; & même j'estime leur habileté à se mettre en état de gouverner les autres par adresse, au défaut de la force des anciens Romains. Mais enfin, il est permis à ceux du Nord d'être sur leurs gardes, pour ne pas être la dupe des Nations, que leur climat rend plus spirituelles. Pour assurer la liberté publique de l'Eglise dans un Concile nouveau, le plus sûr sera de retourner à la forme du Concile de Constance, en procédant par Nations, & d'accorder aux Protestans ce qu'on accordoit aux Grecs dans le Concile de Florence.

P. S. XXIII. J'ajouterai un mot de la puissance indirecte de l'Eglise sur le temporel des Souverains, puisque M. l'Abbé *Pirot* a voulu faire des réflexions sur ce que j'avois dit à cet égard. J'ai vu la consultation de M. d'Ossat, qui porte pour titre: *Utrum Henricus Borbonius sit absolvendus & ad regnum dispensandus*, où il semble qu'il a voulu s'accommoder aux principes de la Cour de Rome où il étoit, selon le proverbe, *nila cum lupis*. Le Cardinal *du Perron*, dans sa harangue prononcée devant les Députés du tiers Etat, pouvoit se borner à démontrer qu'il ne falloit pas faire une loi en France, par laquelle les Docteurs Ultramontains & le Pape même seroient déclarés hérétiques; mais il alla plus avant, & fit assez connoître son penchant à croire que les Princes Chrétiens perdent leur état par l'hérésie. Ce n'est pas à moi de prononcer sur des questions si délicates. Cependant, exceptant ce qui peut avoir été réglé par les loix fondamentales de quelques Etats ou Royaumes, j'aime mieux croire que régulièrement les Sujets se doivent contenter de ce qu'on les affranchit de l'obéissance active, sans qu'ils se puissent dispenser de la passive; c'est-à-dire, qu'il leur doit être assez de ne pas obéir aux commandemens des Souverains contraires à ceux de Dieu, sans qu'ils aient droit de passer à la rebellion, pour chasser un Prince qui les incommode, ou qui les persécute. Il sera difficile de sauver ce qu'on dit dans le Concile troisième de Latran sous *Alexandre III.* ni ce qu'on a fait dans le premier Concile de Lyon sous *Innocent IV.* Cependant le soin que M. l'Abbé *Pirot* prend en faveur de ces deux Conciles, est fort louable. Mais sans parler de la déposition des Princes, & de l'absolution des Sujets de leur serment de fidélité, on peut former des questions, où la puissance indirecte de l'Eglise sur les matières temporelles paroît plus raisonnable; par exemple,

si quelque Prince exerceoit une infinité d'actions cruelles contre les Eglises, contre les innocens, contre ceux qui refuseroient de donner leur approbation expresse à toutes ses méchancetés. On demande si l'Eglise pourroit déclarer pour le salut des âmes, que ceux qui assistent ce Prince dans les violences pèchent grièvement & sont en danger de leur salut, & si elle pourroit procéder à l'excommunication, tant contre ce Prince, que contre ceux de ses Sujets qui lui donneroient assistance; non pas pour le maintenir dans son Royaume & dans ses autres droits, mais pour continuer les maux que nous venons de dire. Car ce cas ne paroît pas contraire à l'obéissance passive; & c'est à cet égard que j'ai parlé de la puissance indirecte de l'Eglise sur les matières temporelles, pour ne rien dire à présent des Loix Ecclésiastiques, des mariages & autres matières semblables.

XXIV. Avant que de conclure, je satisferai, comme hors d'œuvre, à la promesse que j'ai faite ci-dessus de dire ce que j'ai appris de la Profession de Foi que *Henri IV.* avoit faite à Saint Denys, quand l'Archevêque de Bourges l'eut reconcilié avec l'Eglise. J'ai lu un volume manuscrit contenant tout ce qui concerne l'absolution de *Henri IV.* tant à Saint Denys qu'à Rome. Les six premières pièces du volume appartiennent à l'absolution de Saint Denys. Il y a 1°. la promesse du Roi à son avènement à la Couronne de maintenir la Religion Catholique-Romaine, 4. d'Août 1589. 2°. Acte par lequel quelques Princes, Ducs & autres Seigneurs François le reconnoissent pour Roi conformément à l'acte précédent, de la même date. 3°. Le procès-verbal de ce qui se passa à Saint Denys à l'instruction & absolution du Roi, du 22. au 25. Juillet 1593. 4°. Promesse que le Roi donna par écrit signée de sa main & contresignée du Sieur *Ruxé* son Secrétaire d'Etat, après avoir fait l'abjuration & reçu l'absolution comme dessus, du 25. Juillet 1593. 5°. Profession de Foi faite & présentée par le Roi, lors de son absolution. 6°. Discours de M. du Mans pour l'absolution du Roi.

Le procès-verbal susdit marque que les Prélats délibérèrent si on ne renverroit pas l'affaire à Rome; mais enfin ils conclurent à cause de la nécessité du remède, du péril ordinaire de mort, auquel le Roi étoit exposé par la guerre, & de la difficulté d'aller ou d'envoyer à Rome; mais surtout pour ne pas perdre la belle occasion de la réunion d'un si grand Prince, que l'absolution lui seroit donnée, à la charge que le Roi enverroit envers le Pape; & ces raisons sont étendues plus amplement dans le Discours de M. du Mans. Il y est aussi marqué que les Prélats assemblés pour l'instruction & réconciliation du Roi, firent dresser la Profession de Foi à la demande répétée du Roi, qui fut lue & approuvée de toute l'Assemblée, comme conforme à celle du Concile. Cependant il est très remarquable que cette Profession, toute conforme qu'elle est en tout autre point avec celle de *Pie IV.* en est notablement différente dans

dans les seuls endroits dont il s'agit ; sçavoir en ce qu'elle ne fait pas la moindre mention du Concile de Trente. Car les articles en question de ladite Profession de Pie IV. disent : *Omnia & singula quæ de peccato originali & justificatione in sacro-sanctâ Tridentinâ Synodo definita & declarata fuerunt, amplector & recipio* ; & plus bas : *Cætera item omnia à sacris Canonibus & œcumenicis Conciliis ac præcipuè à sacro-sanctâ Tridentinâ Synodo tradita, definita & declarata indubitanter profiteor, simulque contraria omnia, atque hæreses quascunque ab Ecclesiâ damnatas & rejectas & anathematizatas ego pariter damno, rejicio & anathematizo* ; au lieu que la Profession de Henri IV. omettant exprès le Concile de Trente dans tous ces deux endroits, dit ainsi : *Je crois aussi & embrasse tout ce qui a été défini & déclaré par les saints Conciles, touchant le péché originel & la justification* ; & plus bas : *J'approuve sans aucun doute & fais profession de tout ce qui a été décidé & déterminé par les saints Canons, & Conciles généraux, & rejette, réprouve & anathématise tout ce qui est contraire à iceux, & toutes hérésies condamnées, rejetées & anathématisées par l'Eglise*. On ne sçauroit concevoir ici de faute de Copiste, puisqu'elle seroit la même en deux endroits. Je ne crois pas aussi qu'il y ait de la falsification ; car l'exemplaire vient de bon lieu. Ainsi je suis porté à croire que ces Prélats mêmes, qui eurent soin de cette instruction & abjuration du Roi, trouvèrent bon de faire abstraction du Concile de Trente, dont l'autorité étoit contestée en France ; & cela fait assez connoître que le doute où l'on étoit là dessus ne regardoit pas seulement les réglemens sur la discipline, mais qu'il s'étendoit aussi à son autorité en ce qui regardoit la Foi.

J'ajouterai encore cette réflexion : que si le Concile de Trente avoit été reçu pour œcumenique par la Nation Françoisë, on n'auroit pas eu besoin d'en solliciter la réception avec tant d'empressement. Car, quant aux loix positives ou de discipline, que ce Concile a faites, elles étoient presque toutes reçues ou recevables en vertu des Ordonnances, excepté ce qui paroïssoit éloigné des Libertés Gallicanes, que le Clergé même ne prétendoit pas faire recevoir. Il paroît donc qu'on a eu en vue de faire recevoir le Concile pour œcumenique & règle de Foi : que c'est ainsi que la Reine Catherine de Medicis l'a entendu, en alléguant pour raison de son refus l'éloignement de la réconciliation des Protestans que cela causeroit ; & que les Prélats François assemblés à Saint Denys, l'ont pris de même, & ont cru une telle réception encore douteuse, lorsqu'ils ont omis tout exprès la mention du Concile dans la Profession de Foi qu'ils demandèrent à Henri IV.

XXI.

MEMOIRE OU DISSERTATION

De M. Bossuet, Evêque de Meaux,

Pour servir de Réponse à plusieurs Lettres de M. de Leibniz, & en particulier à celle du 29. Mars 1693. où il est parlé du culte des Images, de l'erreur des Monothélites, & de la concession des deux espèces par le Concile de Bâle ; & pour réfuter la Dissertation du même M. de Leibniz contre le Discours de M. Pirot sur l'autorité & la réception du Concile de Trente, entre Juin & Octobre 1693.

EN relisant la Lettre de M. de Leibniz du 29. de Mars 1693. j'ai trouvé que sans m'engager à de longues dissertations, qui ne sont plus nécessaires après tant d'explications qu'on a données, je pouvois résoudre trois de ses doutes.

Le premier sur le culte des Images. Ce culte n'a rien de nouveau ; puisque pour peu qu'on le veuille définir, on trouvera qu'il tend principalement à exciter le souvenir des originaux, & qu'au fond cela est compris dans l'adoration de l'Arche d'Alliance, & dans l'honneur que toute l'Antiquité a rendu aux Reliques & aux choses qui servent aux ministères divins. Ainsi on trouvera dans toute l'Antiquité des honneurs rendus à la Croix, à la crèche de notre Seigneur, aux Vaisseaux sacrés, à l'Autel & à la Table sacrée, qui sont de même nature que ceux qu'on rend aux Images. L'extension de ces honneurs aux Images, a pu être très-différente, selon les tems & les raisons de la discipline ; mais le fond a si peu de difficulté, qu'on ne peut assez s'étonner comment des gens d'esprit s'y arrêtent tant.

Le second doute regarde l'erreur des Monothélites. Avec la permission de M. de Leibniz, je m'étonne qu'il regarde cette question comme dépendante d'une haute Métaphysique. Il ne faut que sçavoir qu'il y a une ame humaine en JESUS-CHRIST, pour sçavoir en même tems qu'il y a une volonté, non-seulement en prenant la volonté pour la faculté & le principe, mais encore en la prenant pour l'acte ; les facultés n'étant données que pour cela.

Ce qu'il dit que les actions sont des supposés, selon l'axiome de l'Ecole, ne signifie rien autre chose sinon, qu'elles lui sont attribuées *in concreto*; mais non pas que chaque partie n'exerce pas son action propre, comme en nous le corps & l'ame le font. Ainsi, dans la personne de JESUS-CHRIST, le Verbe, qui ne change point, exerce toujours la même action; l'ame humaine exerce la sienne sous la direction du Verbe, & cette action est attribuée au même Verbe comme au supposé. Mais que l'ame demeure sans son action, c'est une chose si absurde en elle-même, qu'on ne la comprend pas. Aussi paroît-il clairement par les témoignages rapportés dans le Concile VI. & par une infinité d'autres, qu'on a toujours cru deux volontés, même quant à l'acte en JESUS-CHRIST; & si quelques uns ont cru le contraire, c'est une preuve que les hommes sont capables de croire toute absurdité, quand ils ne prennent pas soin de démêler leurs idées; ce qui paroît à la vérité dans toutes les hérésies, mais plus que dans toutes les autres, dans celle des Eutichiens, dont celle des Monothélites est une annexe.

Pour le Concile de Bâle, son exemple prouve qu'on peut offrir aux Protestans un examen par manière d'éclaircissement, & non par manière de doute; puisqu'il paroît par les termes que j'en ai rapportés, qu'on excluait positivement le dernier. Si l'on prétend qu'il ne puisse y avoir de réunion qu'en présupposant un examen par forme de doute sur les questions résolues à Trente, il faut avouer, dès à présent, qu'il n'y en aura jamais. Car l'Eglise ne fera point une chose, sous prétexte de réunion, qui renverseroit les fondemens de l'unité. Ainsi les Protestans de bonne foi, & encore plutôt ceux qui croient, comme M. de Leibniz, l'infailibilité de l'Eglise, doivent entrer dans l'expédient de terminer nos disputes par forme d'éclaircissement; & ce qui prouve qu'on peut aller bien loin par là, c'est le progrès qu'on feroit en suivant les explications de M. l'Abbé Molanus.

SUR LE CONCILE DE TRENTÉ.

Pour donner une claire & dernière résolution des doutes que l'on propose sur le Concile de Trente, il faut présupposer quelques principes.

Premièrement, que l'infailibilité que JESUS-CHRIST a promise à son Eglise, réside primitivement dans tout le corps; puisque c'est là cette Eglise qui est bâtie sur la pierre, à laquelle le Fils de Dieu a promis que les portes d'enfer ne prévaudroient point contre elle.

Secondement, que cette infailibilité, entant qu'elle consiste, non à recevoir, mais à enseigner la vérité, réside dans l'ordre des Pasteurs, qui doivent successivement, de main en main, succéder aux Apôtres; puisque

puisque c'est à cet ordre que JESUS-CHRIST a promis qu'il seroit toujours avec lui: *Allez, enseignez, baptisez, je suis toujours avec vous*; c'est-à-dire, sans difficulté, avec vous qui enseignez & qui baptisez, & avec vos successeurs, que je considère en vous comme étant la source de leur vocation & de leur ordination, sous l'autorité & au nom de JESUS-CHRIST.

Troisièmement, que les Evêques ou Pasteurs principaux, qui n'ont pas été ordonnés par & dans cette succession, n'ont point de part à la promesse; parce qu'ils ne sont pas contenus dans la source de l'ordination Apostolique, qui doit être perpétuelle & continuelle, c'est-à-dire, sans interruption. Autrement cette parole: *Je suis avec vous jusqu'à la consommation des siècles*, seroit inutile.

Quatrièmement, que les Evêques ou Pasteurs principaux, qui auroient été ordonnés dans cette succession, s'ils renonçoient à la foi de leurs consécrateurs, c'est-à-dire, à celle qui est en vigueur dans tout le corps de l'Episcopat & de l'Eglise, renonceroient en même tems à la promesse, parce qu'ils renonceroient à la succession, à la continuité, à la perpétuité de la doctrine; de sorte qu'il ne faudroit plus les réputer pour légitimes Pasteurs, ni avoir aucun égard à leur sentiment; parce qu'encore qu'ils conservassent la vérité de leur caractère, que leur infidélité ne peut pas anéantir, ils n'en peuvent conserver l'autorité, qui consiste dans la succession, dans la continuité, dans la perpétuité qu'on vient d'établir.

Cinquièmement, que les Evêques ou les Pasteurs principaux, établis en vertu de la promesse, & demeurans dans la Foi & dans la Communion du corps où ils ont été consacrés, peuvent témoigner leur foi, ou par leur prédication unanime dans la dispersion de l'Eglise Catholique, ou par un jugement exprès dans une Assemblée légitime. Dans l'une & l'autre considération, leur autorité est également infailible, leur doctrine également certaine: dans la première, parce que c'est à ce corps, ainsi dispersé à l'extérieur, mais uni par le Saint-Esprit, que l'infailibilité de l'Eglise est attachée: dans la seconde, parce que ce corps étant infailible, l'Assemblée qui le représente véritablement, c'est-à-dire, le Concile, jouit du même privilège, & peut dire, à l'exemple des Apôtres: *Il a semblé bon au Saint-Esprit & à nous*.

Sixièmement, la dernière marque que l'on peut avoir que ce Concile ou cette Assemblée représente véritablement l'Eglise Catholique, c'est lorsque tout le corps de l'Episcopat & toute la société qui fait profession d'en recevoir les instructions, l'approuve & le reçoit: c'est-là, dis-je, le dernier sceau de l'autorité de ce Concile & de l'infailibilité de ses decrets; parce qu'autrement, si l'on supposoit qu'il se pût faire qu'un Concile ainsi reçu errât dans la Foi, il s'ensuivroit que le corps de l'Episcopat, & par conséquent l'Eglise ou la société qui fait profession de recevoir les enseignemens de ce corps, se pourroit tromper; ce qui est direc-

tement opposé aux cinq articles précédens, & notamment au cinquième.

Ceux qui ne voudront pas convenir de ces principes, ne doivent jamais espérer aucune union avec nous ; parce qu'ils ne conviendront jamais qu'en paroles, de l'infailibilité de l'Eglise, qui est le seul principe solide de la réunion des Chrétiens.

Ces six articles suivent si clairement & si nécessairement l'un de l'autre, dans l'ordre avec lequel ils ont été proposés, qu'ils ne font qu'un même corps de doctrine, & sont en effet renfermés dans l'article du Symbole : *Je crois l'Eglise Catholique* ; ce qui veut dire, non-seulement, Je crois qu'elle est ; mais encore, Je crois ce qu'elle croit ; autrement, c'est ne la pas croire elle-même : c'est ne pas croire qu'elle est ; puisque le fond, & pour ainsi dire, la substance de son être, c'est la foi qu'elle déclare à tout l'Univers ; de sorte que si la Foi que l'Eglise prêche est vraie, elle constitue une vraie Eglise ; & si elle est fautive, elle en constitue une fautive. On peut donc tenir pour certain, qu'il n'y aura jamais d'accord véritable que dans la confession de ces six principes, desquels nous ne pouvons non plus nous départir que de l'Evangile ; puisqu'ils en contiennent la solide & inébranlable promesse, d'où dépendent toutes les autres, & toutes les parties de la profession Chrétienne.

Cela posé, il est aisé de résoudre tous les doutes qu'on peut avoir sur le Concile de Trente, en ce qui regarde la Foi, étant constant qu'il est tellement reçu & approuvé, à cet égard, dans tout le corps des Eglises qui sont unies de Communion à celle de Rome, & que nous tenons les seules Catholiques, qu'on n'en rejette non plus l'autorité que celle du Concile de Nicée. Et la preuve de cette acceptation est dans tous les Livres des Docteurs Catholiques, parmi lesquels il ne s'en trouvera jamais un seul, où lorsqu'on objecte une décision du Concile de Trente en matière de Foi, quelqu'un ait répondu qu'il n'est pas reçu ; ce qu'on ne fait nulle difficulté de dire de certains articles de discipline, qui ne sont pas reçus par-tout. Et la raison de cette différence est, qu'il n'est pas essentiel à l'Eglise que la discipline y soit uniforme non plus qu'immuable ; mais qu'au contraire la Foi Catholique est toujours la même.

Qu'ainsi ne soit, je demande qu'on me montre un seul Auteur Catholique, un seul Evêque, un seul Prêtre, un seul homme, quel qu'il soit, qui croie pouvoir dire dans l'Eglise Catholique : Je ne reçois pas la foi du Concile de Trente. Cela ne se trouvera jamais. On est donc d'accord sur ce point, autant en Allemagne & en France, qu'en Italie & à Rome même, & par-tout ailleurs ; ce qui enseigne la réception incontestable de ce Concile en ce qui regarde la Foi.

Toute autre réception qu'on pourroit demander n'est pas nécessaire. Car s'il falloit une Assemblée pour accepter le Concile, il n'y a pas moins de raison de n'en demander pas encore une autre pour accepter celle-là.

Ainsi.

Ainsi de formalité en formalité, & d'acceptation en acceptation, on iroit jusqu'à l'infini ; & le terme où il faut s'arrêter, est de tenir pour infailible, ce que l'Eglise, qui est infailible, reçoit unanimement, sans qu'il y ait sur cela aucune contestation dans tout le corps.

Par là, on voit qu'il importe peu qu'on ait protesté contre le Concile une fois, deux fois, tant de fois que l'on voudra. Car outre que ces protestations n'ont jamais regardé la Foi, il suffit qu'elles demeurent sans effet par le consentement subséquent ; ce qui ne dépend d'aucune formalité, mais de la seule promesse de JESUS CHRIST & de la seule notoriété du consentement universel.

On dit que tel pourra convenir de la doctrine du Concile, qui ne conviendra pas de ses anathèmes ; mais c'est là une illusion. Car c'est une partie de la doctrine, de décider si elle est digne ou non digne d'anathème. Ainsi, dès que l'on convient de la doctrine d'un Concile, ses anathèmes, très constamment, passent avec elle en décisions.

On trouve de l'inconvénient à faire passer & recevoir tout d'un coup tant d'anathèmes. On n'y en trouveroit point si l'on songeoit que ces anathèmes, que l'on a prononcés à Trente en si grand nombre, dépendent après tout, de cinq ou six points, d'où les autres sont si clairement & si naturellement dérivés, qu'on voit bien qu'ils ne peuvent être révoqués en doute, sans y révoquer aussi le principe d'où ils sont tirés. Ainsi pour affermir la foi de ces principes, il n'a pas été moins nécessaire d'affermir celle des conséquences, & d'en faciliter la croyance par des décisions expresses & particulières.

Et pour s'arrêter à un des exemples que l'Auteur de la réponse à M. Piroz semble trouver l'un des plus forts, il juge que la distinction du Baptême de JESUS CHRIST d'avec celui de S. Jean Baptiste, n'est pas un article d'une importance à être établi sous peine d'anathème. Mais si l'on rejettoit cet anathème, on rejetteroit en même tems celui qui regarde l'institution divine & efficace des Sacramens ; outre que la distinction de ces deux Baptêmes est formelle dans les paroles de JESUS CHRIST & des Apôtres.

J'allègue cela pour exemple ; mais il seroit aisé de faire voir que tous les anathèmes du Concile dépendent de cinq ou six articles principaux ; & c'est à l'Eglise à juger de la liaison de ces anathématismes particuliers avec les principes généraux ; puisque cela fait une partie de la doctrine, & qu'avec la même autorité que l'Eglise emploie à juger de ces articles principaux, elle juge aussi de tous ceux qui sont nécessaires pour servir de rempart, & qui doivent faire corps avec eux. Autrement il n'y auroit point d'infailibilité. Exemple : par la même autorité avec laquelle l'Eglise a jugé que JESUS-CHRIST est Dieu & homme, elle a jugé qu'il avoit une ame humaine aussi-bien qu'un corps ; & par la même autorité avec laquelle elle a jugé qu'il avoit une ame humaine, elle a jugé qu'il

avoit dans cette ame un entendement & une volonté humaine, tout cela étant renfermé dans cette décision : *Dieu s'est fait homme*. Il en est de même de tous les articles décidés ; & s'il y en a eu un plus grand nombre décidés à Trente, c'est que ceux qu'il y a fallu condamner avoient remué plus de matières, & que pour ne donner pas lieu à renouveler les hérésies, il a fallu éteindre jusqu'à la moindre étincelle. Et sans entrer dans tout cela, il est clair que si la moindre parcelle des décisions de l'Eglise est affoiblie, la promesse est démentie, & avec elle tout le corps de la révélation.

Il ne sert de rien de dire que les Protestans, un si grand corps, n'ont point consenti au Concile de Trente, au contraire qu'ils le rejettent, & que leurs Pasteurs n'y ont point été reçus, pas même ceux qui avoient été ordonnés dans l'Eglise Catholique, comme ceux de Suede & d'Angleterre. Car par l'article quatrième, les Evêques, quoique légitimement ordonnés, s'ils renoncent à la foi de leurs conservateurs & du corps de l'Episcopat, auquel ils avoient été aggrégés, comme ont fait très-constamment les Anglois, les Danois & les Suedois, dès-lors ils ne sont plus comptés comme étant du corps, & l'on n'a aucun égard à leurs sentimens. A plus forte raison n'en aura-t-on point à ceux des Pasteurs qui ont été ordonnés dans le cas de l'article troisième, & hors de la succession.

Ainsi l'on n'a pas besoin d'entrer dans la discussion de tous les faits, très-curieusement & très-doctement, mais très-inutilement recherchés dans la réponse à M. *Pirot*. Tout cela est bon pour l'Histoire particulière de ce qui pourroit regarder le Concile de Trente ; mais tout cela ne fait rien à l'essentiel de son autorité ; & tout dépend de sçavoir, s'il est effectivement reçu ou non ; c'est à-dire, s'il est écrit dans le cœur de tous les Catholiques, & dans la croyance publique de toute l'Eglise, que l'on ne peut, ni l'on ne doit s'opposer à ses décisions, ni les révoquer en doute : or cela est très-constant, puisque tout le monde l'avoue, & que personne ne réclame. Il est donc incontestable que le Concile de Trente a reçu ce dernier sceau, qui est expliqué dans l'article sixième, qui renferme en soi la vertu, & qui est le clair résultat des cinq autres, comme les cinq autres s'entre-suivent mutuellement les uns des autres, ainsi qu'il a été dit.

Et si l'on dit que les décisions de ce Concile sont reçues, non pas en vertu du Concile même, mais à cause qu'on croyoit auparavant les points de doctrine qu'elles établissent ; tant pis pour celui qui rejetteroit ces points de doctrine, puisqu'il avoueroit que c'étoit donc la foi ancienne, que le Concile l'a trouvée déjà établie, & n'a fait que la déclarer plus expressément contre ceux qui la rejettoient ; ce qui en effet est très-véritable, non-seulement de ce Concile, mais encore de tous les autres.

Enfin, il ne s'agit plus de délibérer si l'on recevra ce Concile ou non.

Il est constant qu'il est reçu en ce qui regarde la Foi. Une confession de Foi a été extraite des paroles de ce Concile : le Pape l'a proposée : tous les Evêques l'ont souscrite & la souscrivent journellement : ils la font souscrire à tout l'ordre Sacerdotal : il n'y a là ni surprise, ni violence : tout le monde tient à gloire de souscrire : dans cette souscription, est comprise celle du Concile de Trente. Le Concile de Trente est donc souscrit de tout le corps de l'Episcopat, & de toute l'Eglise Catholique. Nous faire délibérer après cela si nous recevrons le Concile, c'est nous faire délibérer si nous croirons l'Eglise infaillible, si nous ferons Catholiques, si nous serons Chrétiens.

Non-seulement le Concile de Trente, mais tout acte qui seroit souscrit de cette sorte par toute l'Eglise, seroit également ferme & certain. Lorsque les Pelagiens furent condamnés par le Pape S. *Zozime*, & que tous les Evêques du monde eurent souscrit à son décret, les hérétiques se plaignirent qu'on avoit extorqué une souscription des Evêques particuliers : *De singularibus Episcopis subscriptio extorta est* : on ne les écouta pas : S. *Augustin* leur soutint qu'ils étoient légitimement & irrémédiablement condamnés. Si les actes qui les condamnoient furent ensuite approuvés par le Concile œcuménique d'Ephèse, ce fut par occasion, ce Concile étant assemblé pour une autre chose. Le Concile d'Orange, dont il est fait mention dans la Réponse, n'étoit rien moins qu'universel. Il contenoit des Chapitres que le Pape avoit envoyés : à peine y avoit-il douze ou treize Evêques dans ce Concile ; mais parce qu'il est reçu sans contestation, on n'en rejette non plus les décisions que celles du Concile de Nicée, parce que tout dépend du consentement. L'Auteur même de la Réponse reconnoît cette vérité : que tout dépend de la certitude du consentement. *Le nombre ne fait rien*, dit-il, *quand le consentement est notoire*. Il n'y avoit que peu d'Evêques d'Occident dans le Concile de Nicée : il n'y en avoit aucun dans le Concile de Constantinople : il n'y avoit dans celui d'Ephèse & dans celui de Calcedoine que les seuls Légats du Pape, & ainsi des autres ; mais parce que tout le monde consentoit, ou a consenti depuis, ces décrets sont les décrets de tout l'Univers. Si l'on veut remonter plus haut, *Paul de Samosate* n'est condamné que par un Concile particulier tenu à Antioche ; mais parce que le décret en est adressé à tous les Evêques du monde, & qu'il en a été reçu, (car c'est là qu'est toute la force, & sans cela l'adresse ne serviroit de rien), ce décret est inébranlable. Quelle assemblée a-t-on faite pour le recevoir ? nulle assemblée : le consentement universel est notoire : *Alexandre* d'Alexandrie dit avec l'applaudissement de toute l'Eglise, que *Paul de Samosate* étoit condamné par tous les Evêques du monde, quoiqu'il n'y en eût aucun acte ; & une telle condamnation est sans appel & sans retour.

Je ne dis pas qu'on ne puisse & qu'on ne doive quelquefois s'assembler en Corps, ou pour former des décisions, ou pour accepter celles qui

auront déjà été formées. On le peut, dis-je, & on le doit faire quelquefois, ou pour faciliter la réception des Articles résolus, ou pour mieux fermer la bouche aux contredifans. Mais cela n'est point nécessaire, quand la réception est constante d'ailleurs, comme l'est celle du Concile de Trente; quand ce ne seroit que par la souscription qu'on en fait journellement, & sans aucune contestation.

Qu'importe après cela d'examiner si dans la Profession de Foi qu'on fit souscrire à *Henri le Grand* à *Saint Denys*, on y avoit exprimé le Concile de Trente, ou, si par condescendance, & pour empêcher de nouvelles noies & de nouvelles chicanes, on avoit trouvé à propos d'en taire le nom? En vérité, je n'en sçai rien, & je ne sçai aucun moyen de m'en assurer; puisque les Historiens n'en disent mot, & que les actes originaux ne se trouvent plus; mais aussi tout cela est inutile, & quelque forme que ce grand Roi eût souscrite, il demeureroit pour constant qu'il avoit souscrit à la Foi qu'on avoit à Rome, autant qu'à celle qu'on avoit en France, puisque personne ne doutoit que ce ne fût la même en tout point. La Foi ne dépend point de ces minuties. Ou l'Eglise consent, ou elle ne consent pas; c'est ce qu'on ne peut ignorer; c'est d'où tout dépend.

On parle de Bâle & de Constance, où l'on opina par Nations: une seule Nation ne dominoit pas; l'une contrebalaçoit l'autre. Tout cela est bon; mais cette forme n'est pas nécessaire. Il y avoit à Ephèse deux cens Evêques d'Orient contre deux ou trois d'Occident, & à Calcédone, six cens encore contre deux ou trois. D'oit-on que les Grecs dominaient? Ainsi, que les Italiens aient été à Trente en plus grand nombre, ils ne nous dominoient pas pour cela. Nous avions tous la même Foi. Les Italiens ne disoient pas une autre Messe que nous: ils n'avoient point un autre culte, ni d'autres Sacremens, ni d'autres Rituels, ni des Temples ou des Autels destinés à un autre Sacrifice: les Auteurs, qui de siècle en siècle avoient soutenu contre tous les Novateurs les sentimens dans lesquels on se maintenoit, n'étoient pas plus Italiens que François ou Allemands: une partie des articles résolus à Trente & la partie la plus essentielle, avoit déjà été déterminée à Constance, où l'on avoue que les Nations étoient également fortes. Quant aux points qui restent encore contestés, il est bien aisé de les connoître. Ce qui est reçu unanimement a le vrai caractère de la Foi. Car si la promesse est véritable, ce qui est reçu aujourd'hui l'étoit hier, & ce qui l'étoit hier l'a toujours été.

Le Concile de Trente, dit l'Auteur de la réponse, est devenu par la multiplicité de ses décisions un obstacle invincible à la réunion. Au contraire, la révocation ou la suspension de ce Concile seroit seul cet obstacle. Qu'on me trouve un moyen de faire un acte ferme, si le Concile de Trente, reçu & souscrit de toute l'Eglise Catholique, est mis en doute. Mais vous supposez, direz-vous, que vous êtes seuls l'Eglise Catholique.

Il est vrai, nous le supposons: nous l'avons prouvé ailleurs; mais il suffit ici de le supposer; parce que nous avons affaire à des personnes qui en veulent venir avec nous à une réunion, sans nous obliger à nous départir de nos principes.

Mais, dira-t-on, à la fin, avec ce principe, il n'y aura donc jamais de réunion. C'est en quoi est l'absurdité, qu'on pense pouvoir établir une réunion solide sans établir un principe qui ne le soit pas. Or le seul principe solide, c'est que l'Eglise ne peut errer; par conséquent, qu'elle n'erroit pas quand on a voulu la réformer dans la Foi; autrement, ce n'eût pas été la réformer, mais la dresser de nouveau; de sorte qu'il y avoit une manifeste contradiction dans les propres termes de cette réformation; puisqu'il falloit supposer que l'Eglise étoit & qu'elle n'étoit pas. Elle étoit, puisqu'on ne vouloit pas dire qu'elle fût éteinte, & qu'on ne le pouvoit dire sans anéantir la promesse: elle n'étoit pas, puisqu'elle étoit remplie d'erreurs. La contradiction est beaucoup plus grande à présent que l'on convient de l'infailibilité de l'Eglise; puisqu'il faut dire en même tems qu'elle est infailible & qu'elle se trompe, & unir l'infailibilité avec l'erreur.

Il est vrai qu'on répond qu'en convenant de l'infailibilité de l'Eglise, on dispute seulement d'un fait, qui est de sçavoir, si un tel Concile est œcuménique; mais ce fait entraîne une erreur de toute l'Eglise, si toute l'Eglise reçoit comme décision d'un Concile œcuménique, ce qui est si faux ou si douteux, qu'il en faut encore délibérer dans un nouveau Concile.

Pour nous recueillir, il n'y a rien à espérer pour la réunion, quand on voudra supposer que les décisions de Foi du Concile de Trente peuvent demeurer en suspens. Il faut donc, ou se réduire à des déclarations qu'on pourra donner sur les doutes des Protestans, conformément aux decrets de ce Concile & des autres Conciles généraux, ou attendre un autre tems, & d'autres dispositions de la part des Protestans.

Et de la part des Catholiques, nous avons proposé deux moyens pour établir la réception du Concile de Trente dans les matières de Foi: le premier, que tous les Catholiques en conviennent comme d'une règle. Dans toute contestation, si un Catholique oppose une décision de Trente, l'autre Catholique ne répond jamais qu'elle n'est pas reçue: par exemple, dans la dispute de *Jansenius*, on lui objecte que le Concile de Trente, *Seff. vi. chap. xi. & Canon xviii.* est contraire à sa doctrine: il avoue l'autorité, & convient de la règle. Voilà le premier moyen. Le second: il y a une réception, & souscription expresse du Concile. Tous les Evêques & tous ceux qui sont constitués en dignité reçoivent & souscrivent la Confession de Foi dressée par *Pie IV.* Confession qui est un extrait des décisions du Concile, & dans laquelle la foi du Concile est

souscrite expressément en deux endroits : nul ne réclame : tout le monde signe : donc ce Concile est reçu unanimement en matière de Foi ; & l'on ne peut le tenir en suspens, quoiqu'il n'y ait point, peut-être en France ou ailleurs, d'acte exprès pour le recevoir ; parce que la manière dont constamment il est reçu, est plus forte que tout acte exprès.

On en revient souvent, ce me semble, & plus souvent même qu'il ne conviendrait à des gens d'esprit, à certaines dévotions populaires, qui semblent tenir de la superstition. Cela ne fait rien à la réunion ; puisque tout le monde demeure d'accord qu'elle ne peut être empêchée que par des choses auxquelles on soit obligé dans une Communion. Mais en tout cas, pour étouffer tous ces cultes ou ambigus ou superstitieux, loin qu'il faille tenir en suspens le Concile de Trente, il n'y a qu'à l'exécuter ; puisque premièrement, il a donné des principes pour établir le vrai culte sans aucun mélange de superstition, & que secondement, il a donné aux Evêques toute l'autorité nécessaire pour y pourvoir.

Et quant à la réformation de la discipline, il n'y auroit pour la rendre parfaite qu'à bâtir sur les fondemens du Concile de Trente, & ajouter sur ces fondemens ce que la conjoncture des tems n'a peut-être pas permis à cette sainte Assemblée.

XXII.

Réponse de M. de Leibniz à la Lettre précédente, sur la réception & l'autorité du Concile de Trente. (sans date.)

Pour le faire court, & autant qu'il semble que cela est désiré de ceux qui supposent avoir donné une claire & dernière résolution, je ne veux pas éplucher les six principes, qui ne sont pas sans quelques obscurités & doutes, peut-être même du côté de ceux qui les avancent, ou du moins dans leur parti, quoiqu'ils soient couchés avec beaucoup de savoir & d'adresse. Je viendrai d'abord à ce qu'on dit pour les appliquer au Concile de Trente, & je réduis le tout à deux questions.

L'une, si le Concile de Trente est reçu de la Nation Française : l'autre, quand il seroit reçu de toutes les Nations unies de Communion avec Rome, il s'ensuit que ce Concile ne sauroit demeurer en suspens à l'égard des Protestans, en cas de quelque réunion. La première question étoit proprement agitée entre M. *Pirot* & moi ; mais il semble qu'on en fait maintenant un accessoire. J'avois prouvé par plusieurs raisons que le Concile de Trente n'avoit pas été jugé autrefois reçu dans ce Royaume, par
même

même en matière de Foi ; entr'autres preuves, parce que la Reine Catherine de Medicis, en refusant de le faire publier, alléguait, que cela rendroit la réunion des Protestans trop difficile ; item, parce que plusieurs des principaux Prélats de France assemblés pour l'instruction de *Henri IV.* se servirent en effet du formulaire de la Profession de Foi de *Pie IV.* pour le proposer au Roi ; mais après en avoir rayé exprès deux endroits qui font mention de l'autorité du Concile de Trente, comme je l'ai trouvé dans un livre manuscrit tiré des Archives, où le procès-verbal tout entier est mis assez au long. Item, parce que ceux qui pressoient la réception du Concile, témoignaient assez qu'il ne s'agissoit pas de la discipline ; puisque les Ordonnances avoient déjà autorisé les points de discipline recevables en France, & qu'on demeurait d'accord que les autres ne seroient point introduits par la réception ; pour ne pas répéter les Déclarations solennelles de la France, faites par la bouche de ses Ambassadeurs, contre l'autorité de ce Concile, qu'on ne reconnoissoit nullement pour un Concile libre. On ne dit rien à toutes ces choses, sinon, que le Concile de Trente a été reçu en France par un consentement subséquent. On ajoute seulement, à l'égard de la Profession de *Henri le Grand* à Saint Denys, que les Historiens ne parlent point de cette particularité, que j'avois remarquée, & que les actes originaux ne se trouvent plus. Passe pour les Historiens ; mais quant aux originaux, je ne sçai d'où l'on juge qu'ils ne subsistent plus. Je jugerois plutôt le contraire, & je m'imaginer que les Archives de France en pourroient fournir des pièces en bonne forme. En tout cas, je crois qu'il y en a des copies assez authentiques pour prouver au défaut des originaux ; d'autant que le manuscrit que j'ai vu vient de bon lieu.

Je viens au *consentement subséquent*, auquel on a recours ; mais il semble que ce *consentement subséquent*, quand il seroit prouvé, ne sçauroit lever les difficultés. Car la France d'aujourd'hui peut-elle mieux sçavoir si le Concile de Trente a été libre, & si l'on y a procédé légitimement, que la France du siècle passé, & que les Ambassadeurs préens au Concile, qui ont protesté contre, par ordre de la Cour. J'avoue que la France peut toujours déclarer qu'elle reçoit, ou a reçu la Foi du Concile ; mais quand elle déclareroit aujourd'hui qu'elle reçoit l'autorité du Concile, cela ne guériroit de rien, à moins qu'on ne trouve qu'elle a plus de lumières aujourd'hui qu'alors, sur le fait du Concile, puisque c'est du fait dont il s'agit. Les Députés du tiers Etat, qui disoient l'an 1614. que les François d'alors n'étoient pas plus sages que leurs ancêtres, avoient raison dans cette rencontre de se servir d'une maxime, qui d'ailleurs est assez sujette aux abus.

Mais voyons comment ce *consentement subséquent* se prouve. On avoue qu'il n'y a aucun acte authentique de la Nation, qui déclare un tel

consentement. On est donc contraint de recourir au sentiment des particuliers, & à la Profession de Foi de *Pie IV.* qui se fait en France, comme ailleurs, par ceux qui ont charge d'âmes, & quelques autres. Quant au sentiment des particuliers, je veux croire qu'il n'y en a aucun en France qui ose dire que le Concile de Trente n'est point œcuménique, en parlant de sa propre opinion, excepté peut-être ces nouveaux convertis, qui n'ont pas été obligés à la Profession de *Pie IV.* Je le veux croire, dis-je, bien qu'en effet je ne sache pas si la chose seroit tout-à-fait sûre. S'il falloit opiner dans les Cours Souveraines, peut-être qu'il y auroit des gens qui ne le nieroient & ne l'affirmoient pas, remettans la chose à une plus ample discussion, & à une décision autentique de la Nation; & il semble que le tiers Etat n'a pas encore renoncé au droit de dire ce qu'il dit l'année 1614. Il semble aussi que tous les François du parti de Rome, soit anciens ou nouvellement convertis, qui n'ont pas encore fait ladite Profession de Foi, ont droit d'en dire autant, sans que Messieurs du Clergé, qui ne sont que le tiers de la Nation en ceci, leur puissent donner de loi là-dessus; & même parmi les Théologiens, je me souviens que quelque Auteur a reproché à feu M. de Launoï, qu'il n'avoit pas eu égard à la décision du Concile de Trente, sur le sujet du divorce pour adultère, qui est pourtant accompagnée d'anathème. Je me rapporte à ce qui en est.

Mais accordons que tout François n'oseroit disconvenir que le Concile de Trente est œcuménique: il ne sera pas obligé de dire pour cela que le Concile de Trente est suffisamment reconnu en France pour œcuménique. Car il y entre une question de droit, qui paroît recevoir de la difficulté, savoir, si cela fait autant qu'une Déclaration de la Nation. En effet, s'il s'agissoit de la Foi, j'accorderois plus volontiers que l'opinion de tous les particuliers vaut autant qu'une Déclaration du Corps; mais il s'agit ici d'un fait; savoir, si l'on a procédé légitimement à Trente, & si le Concile qu'on y a tenu a toutes les conditions d'un Concile œcuménique. On m'avouera que l'opinion de tous les Juges interrogés en particulier, quand elle seroit déclarée par leurs écrits particuliers, ne seroit nullement un Arrêt, jusqu'à ce qu'ils se joignent pour en former un. Ainsi, tout ce qu'on allégué du consentement de l'Eglise, qui fait proprement qu'une doctrine est tenue pour Catholique, quand il n'y auroit point de Concile, & qui peut même adopter la doctrine des Conciles particuliers, ne convient point à la question: si la Nation Française a reçu le Concile de Trente pour œcuménique, & légitimement tenu. Je ne veux pas répéter ce que j'ai dit dans ma première réponse, pour montrer qu'on doit être fort sur ses gardes à l'égard de ces consentemens des particuliers, recueillis par des voies indirectes & moins autentiques.

Du

Du sentiment des particuliers venons à la Profession de Foi de *Pie IV.* introduite en France par l'adresse du Clergé, sans l'intervention de l'autorité suprême, ou plutôt contre son autorité; puisqu'on sçavoit que les Rois & les Etats généraux du Royaume n'étoient pas résolus de déclarer ce qui s'y dit du Concile. La question est, si cela peut passer pour une réception du Concile. J'oierois dire que non. Car, comme c'est une matière de fait; dont les Nations ont droit de juger, si un Concile a été tenu comme il faut, ce n'est pas seulement au Clergé qu'il appartient de prononcer; & tout ce qu'il peut introduire là-dessus ne sçauroit faire préjudice à la Nation, non plus que l'entreprise du même Clergé, qui après le refus du tiers Etat s'avance jusqu'à juger de son chef, que le Concile étoit reçu, ce qu'on a eu l'ingénuité de ne pas approuver. On voit par-là combien on doit être sur ses gardes contre ces sortes d'introductions tacites, indirectes & artificieuses, qui peuvent être extrêmement préjudiciables au bien du peuple de Dieu, en empêchant sans nécessité la paix de l'Eglise, & en établissant une prévention qu'on défend après avec opiniâtreté; parce qu'on s'en fait un point d'honneur, & même un point de Religion.

Il reste maintenant la seconde question: posé qu'un Concile soit reçu, ou que la Foi d'un Concile soit reçue dans toute la Communion Romaine, s'il s'ensuit que l'autorité ou le sentiment de ce Concile ne sçauroit demeurer en suspens à l'égard des Protestans, qui pourtant croient avoir de grandes raisons de n'en point convenir. J'avois répondu que cela ne s'ensuit point; & entr'autres raisons, j'avois allégué l'exemple formel du Concile de Bâle encore uni avec le Pape *Eugene*, qui déclara de recevoir les Calixtins de Bohême à la Communion, nonobstant le refus qu'ils firent de se soumettre au Concile de Constance, qui avoit décidé qu'il étoit licite de prendre la Communion sous une seule espèce.

Je ne vois pas qu'on y réponde; mais on croit avoir trouvé un autre tour pour l'éviter. Voici comment on raisonne: Le consentement général de l'Eglise Catholique est infailible, soit qu'elle s'explique dans un Concile œcuménique, ou que d'ailleurs sa doctrine soit notoire: donc les Protestans, qui ne veulent pas se soumettre au sentiment de l'Eglise Romaine, qui est seule Catholique, sont par cela même irréconciliables. C'est parler rondement; mais la supposition est un peu forte, & on le reconnoît en se faisant cette objection: *Mais vous supposez, direz-vous, que vous êtes seuls l'Eglise Catholique. Il est vrai que nous le supposons: nous l'avons prouvé ailleurs; mais il suffit de le supposer; parce que nous avons affaire à des personnes qui en veulent venir avec nous à une réunion, sans nous obliger à nous départir de nos principes.*

J'avoue que cette manière de raisonner m'a surpris, comme si toutes les suppositions ou conclusions prétendues qu'on suppose avoir prouvé ailleurs, étoient des principes, ou comme si nous avions déclaré vouloir

consentir à tous leurs principes, par cela seul que nous voulons consentir qu'ils les gardent jusqu'à ce qu'un Concile légitime les établisse ou les réforme, comme nous prétendons aussi garder les nôtres de même. Il me semble qu'il y a bien de la différence entre suivre un principe, & consentir que d'autres ne s'en départent point. Supposons que le Concile de Trente soit le principe de l'Eglise Romaine, & que la Confession d'Ausbourg soit le principe des Protestans; (je parle des principes secondaires); des personnes de mérite des deux côtés avoient jugé que la réunion, à laquelle on peut penser raisonnablement, se doit faire sans obliger l'un ou l'autre parti à se départir de ses principes & Livres symboliques, ou de certains sentimens dont il se tient très assuré. On a prouvé par le Concile de Bâle, que cela est faisable dans la Communion Romaine. On avoue pourtant que cette Communion a un autre principe, dont elle est obligée d'exiger la créance; c'est l'infailibilité de l'Eglise Catholique, soit qu'elle s'explique légitimement dans un Concile œcuménique, ou que son consentement soit notoire suivant les règles de *Vincent de Lerins*, que *George Calixte*, un des plus célèbres Auteurs, a trouvées très-bonnes. On peut convenir de ces points de droit ou de Foi sur l'article de l'Eglise, quoiqu'on ne soit pas d'accord touchant certains faits: sçavoir, si un tel Concile a été légitime, ou si une telle Communion fait l'Eglise; & par conséquent, si une telle opinion sur la doctrine ou sur la discipline est le sentiment de l'Eglise; pourvu cependant que la dissension ne soit que sur des points dont on avoue qu'on pouvoit les ignorer, sans mettre son salut en compromis, avant que le sentiment de l'Eglise là-dessus ait été connu. Car on suppose que la réunion ne se sçauroit faire qu'en obviant de part & d'autre aux abus de doctrine & de pratique, que l'un ou l'autre parti tient pour essentiels. Aussi n'offrons-nous de faire que ce que la partie adverse est obligée de faire aussi; c'est-à-dire, de contribuer à la réunion, autant que chacun croit qu'il lui est permis dans sa conscience; & ceux qui s'opiniâtrent à refuser ce qu'ils pourroient accorder, demeurent coupables de la continuation du schisme.

Je pourrais faire des remarques sur plusieurs autres endroits de la réplique à laquelle je viens de répondre; mais je ne veux encore toucher qu'à quelques endroits plus importans, à l'égard de ce dont il s'agit. On dit que s'il faut venir un jour à un autre Concile, on pourroit encore disputer sur les formalités. Mais c'est pour cela qu'on en pourroit convenir, même avant la réunion. Il peut y avoir de la nullité dans un Arrêt, sans qu'on puisse alléguer contre celui qui allègue cette nullité, que ainsi il pourroit révoquer en doute tous les autres Arrêts. Car il ne pourra pas toujours avoir les mêmes moyens. J'avois dit que le Concile de Trente a été un peu trop facile à venir aux anathèmes, & j'avois allégué les décisions sur le Baptême de *S. Jean-Baptiste*, & sur le divorce en cas d'adultère. On ne dit rien sur la seconde, & on répond sur la première, que

que sans cela l'institution divine du Baptême de JESUS-CHRIST seroit rejetée; mais il n'est pas aisé d'en voir la conséquence. On nous nie aussi que les Italiens aient dominé à Trente. C'est pourtant un fait assez reconnu. On ne sçauroit dire aussi qu'on n'y ait décidé que des choses établies déjà; puisqu'on demeure d'accord, par exemple, que la condamnation du divorce, en cas d'adultère, n'avoit pas encore paru établie dans le Concile de Florence. On dit aussi que les dévotions populaires, qui semblent tenir de la superstition, ne doivent pas empêcher la réunion; parce que, dit-on, tout le monde demeure d'accord qu'elle ne peut être empêchée que par des choses auxquelles on soit obligé dans une Communion. Mais je ne sçai d'où l'on a pris cette maxime; au moins nous n'en demeurons nullement d'accord; & on ne sçauroit aisément entrer dans une Communion où des abus pernicieux sont autorisés, qui font tort à l'essence de la piété. A quoi tient-il qu'on n'y remédie, puisqu'on le peut, & qu'on le doit faire?

XXIII.

Lettre de M. de Leibniz à Madame de Brinon,
du 23. Octobre 1693.

MADAME,

Quand je n'aurois rien vû de votre part que la dernière Lettre, j'aurois eu de quoi me convaincre également de votre charité & de votre prudence, qui vous fait tourner toutes choses du bon côté, & prendre en bonne part ce que j'avois dit peut-être avec un peu trop de liberté. Vous imitez Dieu qui sçait tirer le bien du mal. Nous le devons faire dans les occasions; & parce qu'il y a un schisme depuis tant d'années, il faut le faire servir à lever les causes qui l'ont fait naître. Les abus & les superstitions en ont été la principale. J'avoue que la doctrine même de votre Eglise en condamne une bonne partie; mais pour venir à la réforme effective d'un mal invétéré, il faut de grands motifs, tel que pourra être la réunion des peuples entiers. Si on nous prévient, pour ne paroître point, y avoir été poussé par les Protestans, nous ne nous en fâcherons pas. La France y pourra le plus contribuer; & il y a en cela de quoi couronner la gloire de votre grand Monarque.

Vous dites, Madame, que toutes les superstitions imaginables ne sçauroient excuser la continuation du schisme. Cela est très-vrai de ceux qui l'entrent.

l'entretennent. Il est très-sûr qu'une Eglise peut être si corrompue, que d'autres Eglises ne sçauroient entretenir la Communion avec elle; c'est lorsqu'on autorise des abus pernicieux. J'appelle autoriser ce qu'on introduit publiquement dans les Eglises & dans les Confrairies. Ce n'est pas assez qu'on n'exige pas de nous de pratiquer ces choses; il suffit qu'on exige de nous d'entrer en Communion avec ceux qui en usent ainsi, & d'exposer nos peuples & notre postérité à un mal aussi contagieux, que le sont les abus, dont ils ont été à peine affranchis après tant de travaux. L'union est exigée par la charité; mais ici elle est défendue par la suprême Loi, qui est celle de l'amour de Dieu, dont la gloire est intéressée dans ces connivences. Mais quand tous ces abus seroient levés d'une manière capable de satisfaire les personnes raisonnables, il reste encore le grand empêchement; c'est que vos Messieurs exigent de nous la profession de certaines opinions, que nous ne trouvons ni dans la raison, ni dans l'Ecriture Sainte, ni dans la voix de l'Eglise Universelle. Les sentimens ne sont point arbitraires. Quand je le voudrois, je ne sçauois donner une telle déclaration sans mentir. C'est pourquoi quelques Théologiens graves de votre parti ont renouvelé un tempéramment pratiqué déjà par leurs ancêtres, & j'avoue que c'est là le véritable chemin; & cela joint à une déclaration efficace contre les abus pernicieux, peut redonner la paix à l'Eglise. En espérer d'autres voies, je parle des voies amiables, c'est se flatter. Nous avons fait dans cette vue des avances, qu'on n'a point faites depuis les premiers auteurs de la Réforme; mais nous en devons attendre de réciproques. C'est à cela, Madame, qu'il est juste que vous tourniez vos exhortations, & celles des personnes puissantes par leur rang & par leur mérite, dont vous possédez les bonnes grâces. Madame de Maubuisson a déjà fait des démarches importantes. Son esprit & sa piété étant élevés autant que sa naissance, elle a des avantages merveilleux pour rendre un grand service à l'Eglise de Dieu. Je tiens, Madame, que votre entremise pourroit avoir un grand effet de plusieurs façons. Nous ne serons jamais excusables, si nous laissons perdre des conjonctures si favorables. Il y a chez vous un Roi qui est en possession de faire ce qui étoit impossible à tout autre, dont on m'assure que les lumières, qui vont de pair avec la puissance, sont fort tournées du côté de Dieu. Il y a chez nous un Prince des plus éclairés, qui a de l'autorité, & sur-tout de l'inclination pour ces bons desseins. L'Electrice son épouse & Madame de Maubuisson, contribueront beaucoup à entretenir nos espérances. Ajoutez-y des Théologiens aussi éclairés que M. l'Evêque de Meaux, & aussi bien disposés que l'est M. l'Abbé Molanus, dont la doctrine est aussi grande que sa sincérité. Il est vrai que M. de Meaux a fait paroître des scrupules, que d'autres excellens hommes n'ont point eus. C'est ce qui nous a donné de la peine, & pourra faire quelque tort; mais j'espère que ce n'aura été qu'un mal-entendu. Car si l'on croit obtenir un parfait consentement

tement sur toutes les décisions de Trente, adieu la réunion. C'est le sentiment de M. l'Abbé de Lokkum, qu'on ne doit pas même penser à une telle soumission. Ce sont des conditions véritablement onéreuses, ou plutôt impossibles. C'est assez, pour un véritable Catholique, de se soumettre à la voix de l'Eglise, que nous ne sçaurions reconnoître dans ces sortes de décisions. Il est permis à la France de ne pas reconnoître le dernier Concile de Latran & d'autres Conciles: il est permis aux Italiens de ne point reconnoître celui de Bâle: il sera donc permis à une grande partie de l'Europe de demander un Concile plus autorisé que celui de Trente, sauf à d'autres de le reconnoître en attendant mieux. Il est vrai que M. de Meaux n'a pas encore nié formellement la proposition dont il s'agit; mais il a évité de s'expliquer assez là-dessus. Peut-être que cela tient lieu de consentement; sa prudence trop réservée ne lui ayant pas permis d'aller à une telle ouverture. Il a même dit un mot qui semble donner dans notre sens. Je crois qu'une ouverture de cœur est nécessaire pour avancer ces bons desseins. On en a fait paroître beaucoup de notre côté; & en tout cas, nous avons satisfait à notre devoir, ayant mis bas toutes les considérations humaines; & notre conscience ne nous reproche rien là-dessus. Je joins un grand paquet pour M. l'Evêque de Meaux. Si ce digne Prélat veut aller aussi loin qu'il peut, il rendra un service à l'Eglise, qu'il est difficile d'attendre d'aucun autre; & c'est pour cela même qu'on le doit attendre de sa charité, que son mérite éminent en rendra responsable. Nous attendons l'arrivée de Madame la Duchesse Douairière, qui nous donnera bien de la joie. Il y a long-tems que cette Princesse, dont la vertu est si éminente, m'a donné quelque part dans ses bonnes grâces. Peut-être que son voyage servira encore à nos bons desseins. Je suis avec zèle, Madame, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXIV.

Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux,
du 23. Octobre 1693

MONSIEUR,

Je voudrois pouvoir m'abstenir d'entrer en matière dans cette Lettre. Je sens bien qu'elle ne devroit contenir que des marques d'un respect que
Tom. I. E e e je

je souhaiterois pouvoir porter jusqu'à une déférence entière à l'égard même des sentimens, si cela me paroïssoit possible; mais je sçais que vous préférerez toujours la sincérité aux plus belles paroles du monde que le cœur désavoue. Ce qui nous a donné de la peine, & particulièrement à M. l'Abbé de Lokkum, qui avoit fait paroître tant d'ouverture & tant de sincérité, c'est cette réserve scrupuleuse qu'on remarque, Monseigneur, dans vos Lettres & dans la Réponse à son Ecrit, qui vous a fait éviter l'éclaircissement dont il s'agissoit chez nous, sur le pouvoir que l'Eglise a de faire à l'égard des Protestans, ce que le Concile de Bâle a fait envers d'autres; quoique d'excellens Théologiens de votre parti n'aient point fait les difficultés là-dessus. M. l'Abbé étoit surpris de voir qu'on donnoit un autre tour à la question, comme si nous demandions à vos Messieurs de renoncer aux décisions qu'ils croient avoir été faites, ou de les suspendre à leur propre égard, ce qui n'a été nullement notre intention, non plus que celle des Pères de Bâle n'a été de se départir des décisions de Constance, lorsqu'ils les suspendoient à l'égard des Bohémiens réunis. Mais nous avons surtout été étonnés, de la manière dont notre sentiment a été pris dernièrement dans la réplique que j'ai reçue touchant la réception du Concile de Trente en France; comme si nous nous étions engagés à nous soumettre à tous les principes du parti Romain, lorsque nous avons dit seulement qu'une réunion raisonnable se devoit faire, sans obliger l'un ou l'autre parti de se départir par avance de ses principes ou livres symboliques. Je crois que cela vient de ce que l'Auteur de cette réplique n'a pas été informé à fond de nos sentimens; puisqu'aussi-bien on avoit désiré qu'ils ne fussent communiqués qu'aux personnes dont on étoit convenu. Mais cela étant, il étoit juste qu'on ne permit point que de si étranges sentimens nous fussent attribués. Je doute que jamais Théologien Protestant, depuis *Melancthon*, soit allé au delà de cette franchise pleine de sincérité, que M. l'Abbé de Lokkum a fait paroître dans cette rencontre; quoique son exemple ait été suivi depuis de quelques autres du premier rang. Mais ayant fait des réflexions sur vos Réponses, il a souvent été en doute du fruit qu'il doit attendre, en cas qu'on s'y arrête. Car étant persuadé autant, suivant ses propres termes, qu'on le pourroit être d'une démonstration de Mathématique, que les seules expositions ne sçauraient lever toutes les controverses, avant l'éclaircissement qu'on dit attendre d'un Concile général, il est persuadé aussi qu'à moins d'une condescendance préalable, qui soit semblable à celle des Pères de Bâle, il n'y a rien à espérer. Ces sortes de scrupules étoient fort capables de ralentir notre ardeur, pleine de bonne intention, sans votre dernière qui nous a remis en espérance; lorsque vous dites, Monseigneur, qu'on ne viendra jamais de votre part à une nouvelle discussion par forme de doute, mais bien par forme d'éclaircissement. J'ai pris cela pour le plus excellent expé-

expédient que vous pouviez trouver sur ce sujet. Il n'y a rien de si juste que cette distinction, & rien de si convenable à ce que nous demandons. Aussi tous ceux qui entrent dans une Conférence, ou même dans un Concile avec certains sentimens dont ils sont persuadés, ne le font pas par manière de doute, mais dans le dessein d'éclaircir & de confirmer leur sentiment; & ce dessein est commun aux deux partis. C'est Dieu qui doit décider la question par le résultat d'un Concile œcuménique, auquel on se sera soumis par avance; & quoique chacun présume que le Concile fera pour ce qu'il croit être conforme à la vérité salutaire, chacun est pourtant assuré que ce Concile ne sçauroit faillir, & que Dieu fera à son Eglise la grace de toucher ceux qui ont ces bons sentimens pour les faire renoncer à leur erreur, lorsque l'Eglise Universelle aura parlé. C'étoit, sans doute, le sentiment des Pères de Bâle, lorsqu'ils déclarèrent qu'ils recevoient ceux qui paroïssent animés de cet esprit. Et si vous croyez, Monseigneur, que l'Eglise d'à présent les pourroit imiter après les préparations convenables, nous avouerons que vous aurez jetté un fondement solide de la réunion, sur lequel on bâtira avec beaucoup de succès, suivant votre excellente méthode d'éclaircissement, qui servira à y acheminer les choses. Car plus on diminuera les controverses, & moins celles qui resteront seront capables d'arrêter la réunion effective. Mais si la déclaration préliminaire que je viens de dire est refusée, nous ne pouvons manquer de juger qu'on a fermé la porte. Car l'ouverture & la condescendance en tout ce qui est loisible, doit être réciproque. Sans cela, le parti qui fait seul les frais des avances, se préjudicie, & les particuliers, qui font des démarches de leur côté, sans en attendre de proportionnées de l'autre, s'exposent à faire tort à leur parti, ou du moins à en essuyer des reproches, qui ne seront pas sans quelque justice. Aussi ne seroit-on pas allé si loin sans des déclarations formelles de quelques éminens Théologiens de votre parti, dont il y en a un qui dit en termes exprès dans son Ecrit: *Quod circa paucas questiones minus principales, ubi Tridentinum cum aliis confessionibus unio expressa fieri non posset, fieri debet saltem implicita. Hæc autem, inquit, in hoc consistit, quod partes circa difficultatem remanentem paratæ esse debent illa tandem acceptare quæ per legitimum & œcumenicum Concilium decidentur, aut actu decisa esse demonstrabuntur. Interim utrinque quietabuntur per exemplum unionis sui manifestum inter Stephanum Papam & S. Cyprianum.* Il allègue aussi l'exemple de la France, dont l'union avec Rome n'est pas empêchée par la dissension sur la supériorité du Pape ou du Concile; & il en infère que nonobstant les contestations moins principales qui pourroient rester, la réunion effective se peut, & quand tout y sera disposé, se doit faire. C'est du côté des vôtres qu'on a commencé de faire cette ouverture; & ces Messieurs qui l'ont faite, ont eu raison de croire qu'on gagneroit beaucoup, en obtenant une sou-

mission effective des nations Protestantes à la Hiérarchie Romaine, sans que les nations de la Communion Romaine soient obligées de se départir de quoi que ce soit, que leur Eglise enseigne ou commande. Ils ont bien jugé qu'il étoit plutôt permis aux Protestans de faire les difficiles là-dessus, & que pour eux, c'étoit une nécessité indispensable de leur offrir cela, pour entrer en négociation, & pour donner l'espérance de quelque succès. Si vous ne rejetez point cette Thèse, Monseigneur, que nous considérons comme la base de la négociation praticable, il y aura moyen d'aller bien avant; mais sans cela, nous nous consolons d'avoir fait ce qui dépendoit de nous, & le blâme du schisme restera à ceux qui auront refusé des conditions raisonnables. Peut-être qu'on s'étonnera un jour de leur scrupulosité, & qu'on voudrait acheter pour beaucoup, que les choses fussent remises aux termes qu'on dédaigne d'accepter à présent, sur une persuasion peu sûre de tout emporter sans condition, dont on s'est souvent repenti. La Providence ne laissera pas de trouver son tems, quand elle voudra se servir d'instrumens plus heureux: *Fata viam inveniunt*. Cependant vous aurez la bonté, Monseigneur, de faire ménager ce qu'on a pris la liberté de vous envoyer sur ce sujet; & M. l'Abbé Molanus ne laissera pas d'achever ce qu'il prépare sur votre réponse, où ses bonnes intentions ne paroîtront pas moins que dans son premier Ecrit. Je tâche de le fortifier dans la résolution qu'il a prise d'y mettre la dernière main, malgré la difficulté qu'il y a trouvée, depuis qu'on avoit mis en doute, contre son attente, une chose qu'il prenoit pour accordée, & qu'il a raison de considérer comme fondamentale dans cette matière. Peut-être, que suivant votre dernier expédient, il se trouvera qu'il n'y a eu que du mal-entendu, ce que je souhaite de tout mon cœur. Enfin, Monseigneur, si vous allez aussi loin que vos lumières & votre charité le peuvent permettre, vous rendrez à l'Eglise un service des plus grands, & d'autant plus digne de votre application, qu'on ne le sauroit attendre aisément d'aucun autre.

Je vous remercie, Monseigneur, de la bonté que vous avez eue de m'assurer les bontés d'une personne aussi excellente que l'est M. l'Abbé Bignon, à qui je viens d'écrire sur ce fondement. Il n'a point été marqué de qui est l'Ecrit sur la notion du corps; mais il doit venir d'une personne qui a médité profondément sur la matière, & dont la pénétration paroît assez. J'ai inféré dans ma réponse une de mes Démonstrations sur la véritable estime de la force, contre l'opinion vulgaire; mais sans l'appareil qui seroit nécessaire pour la rendre propre à convaincre toute sorte d'esprits. Je suis avec beaucoup de vénération, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXV.

XXV.

Lettre de M. de Leibniz à Madame la Duchesse de Brunswick,
du 2. Juillet 1694.

MADAME,

Votre Altesse Sérénissime ayant paru surprise de ce que j'avois dit sur le Concile de Trente, comme s'il n'étoit pas reçu en France pour règle de foi, j'ai jugé qu'il étoit de mon devoir de lui en rendre raison; & j'ai cru que Votre Altesse Sérénissime le prendroit en bonne part, son zèle pour l'essentiel de la foi étant accompagné de lumières qui la lui font distinguer des abus & des additions. Je sçais bien qu'on a insinué cette opinion dans les esprits, que ce Concile est reçu en France pour règle de foi, & non pas pour règle de discipline; mais je ferai voir, que la nation n'a déclaré ni l'un, ni l'autre, quoiqu'on ait usé d'adresse pour gagner insensiblement ce grand point, que les prétendus zélés ont toujours cherché de faire passer; & c'est pour cela même qu'il est bon qu'on s'y oppose de tems en tems, afin d'interrompre la prescription, de peur qu'ils n'obtiennent leur but par la négligence des autres. Car c'est par cette négligence du bon parti, que ces zélotes ont gagné bien d'autres points; par exemple, le second Concile de Nicée, tenu pour le culte des Images, a été désapprouvé hautement par le grand Concile d'Occident, tenu à Francfort sous Charlemagne. Cependant le parti des dévotions mal-entendues, qui a ordinairement le vulgaire de son côté, étant toujours attentif à faire valoir ce qu'il s'est mis en tête, & à profiter des occasions où les autres se relâchent, a fait en sorte qu'il n'y a presque plus personne dans la Communion de Rome, qui ose nier que le Concile de Nicée est oecuménique.

Rien ne doit être plus vénérable en terre que la décision d'un véritable Concile général; mais c'est pour cela même qu'on doit être extrêmement sur ses gardes, afin que l'erreur ne prenne pas les livrées de la vérité divine. Et comme on ne reconnoît pas un homme pour Plénipotentiaire d'un grand Prince, s'il n'est autorisé par des preuves bien claires, & qu'on sera toujours plus disposé, en cas de doute, à le récuser qu'à le recevoir; on doit à plus forte raison user de cette précaution envers une Assemblée de gens, qui prétendent que le Saint Esprit parle par leur bouche; de sorte qu'il est plus sûr & plus raisonnable, en cas de

E e e 3 doute,

doute, de récuser que de recevoir un Concile prétendu général. Car si l'on s'y trompe, les choses demeurent seulement aux termes où elles étoient avant ce Concile, sauf à un Concile futur, plus autorisé, d'y remédier; mais si l'on recevoit un faux Concile & de fausses décisions, on feroit une brèche presque irréparable à l'Eglise; parce qu'on n'ose plus révoquer en doute ce qui passe pour établi par l'Eglise Universelle, qu'un tel Concile représente.

Avant que de prouver ce que j'ai promis, il faut b'en former l'état de la question, pour éviter l'équivoque. Je demeure d'accord que les doctrines du Concile de Trente sont reçues en France; mais elles ne sont pas reçues comme des doctrines divines, ni comme de foi; & ce Concile n'est pas reçu en France pour règle de foi, ni par conséquent comme œcuménique. L'équivoque qui est là dedans trompe bien des gens. Quand ils entendent dire que l'Eglise de France approuve ordinairement les dogmes de Trente, ils s'imaginent qu'elle se soumet aux décisions de ce Concile comme œcuménique, & qu'elle approuve aussi les anathèmes que ce Concile a prononcés contre les Protestans, ce qui n'est point. Moi-même, je suis du sentiment de ce Concile en bien des choses; mais je ne reconnois pas pour cela son autorité ni ses anathèmes.

Voici encore une adresse dont on s'est servi pour surprendre les gens. On a fait accroire aux Ecclésiastiques qu'il est de leur intérêt de poursuivre la réception du Concile de Trente; & c'est pour cela que le Clergé de France, gouverné par le Cardinal du Perron, dans les Etats du Royaume tenus immédiatement après l'assassinat de *Henri IV.* sous une Reine Italienne & novice au gouvernement, fit des efforts pour procurer cette réception; mais le tiers Etat s'y opposant fortement, & le Clergé ne pouvant accomplir son dessein dans l'Assemblée des Etats, il osa déclarer de son autorité privée, qu'il vouloit tenir ce Concile pour reçu; ce qui étoit une entreprise blâmée des personnes modérées. C'est à la Nation, & non au Clergé seul, de faire cette déclaration, & c'est suivant cette maxime que le Clergé s'est laissé induire, par les partisans de Rome, d'obliger tous ceux qui ont charge d'âme, à faire la profession de foi publiée par *Pie IV.* dans laquelle le Concile de Trente est autorisé en passant; mais cette introduction particulière, faite par cabale & par surprise contre les déclarations publiques, ne sauroit passer pour une réception légitime; outre que ce qui se dit en passant est plutôt une supposition, où l'on se rapporte à ce qui en est, qu'une déclaration directe.

Après avoir prévenu ces difficultés & ces équivoques, je viens à mes preuves, & je mets en fait qu'il ne se trouvera jamais aucune déclaration du Roi, ni de la nation Française, par laquelle le Concile de Trente soit reçu.

Au contraire, les Ambassadeurs de France déclarèrent dans le Concile même, qu'ils ne le tenoient point pour libre, ni ses décisions pour légitimes,

times, & que la France ne les recevoit pas; & là-dessus ils se retirèrent. Une déclaration si authentique devoit être levée par une autre déclaration authentique.

Par après, les Nonces des Papes sollicitans toujours la réception du Concile en France, la Reine *Catherine de Medicis*, qui étoit une Princesse éclairée, répondit que cela n'étoit nullement à propos, parce que cette réception rendroit le schisme des Protestans irrémédiable; ce qui fait voir que ce n'est pas sur la discipline seulement, mais encore sur la foi, qu'on a refusé de reconnoître ce Concile.

Pendant les troubles, la Ligue résolut la réception du Concile de Trente; mais le parti fidèle au Roi s'y opposa hautement.

J'ai remarqué un fait fort notable, que les Auteurs ont passé sous silence. *Henri IV.* se réconciliant avec l'Eglise de France, & faisant son abjuration à *S. Denys*, demanda que l'Archevêque de Bourges, & autres Prélatz assemblés pour son instruction, lui dressassent un formulaire de la foi. Cette Assemblée lui prescrivit la profession susdite du Pape *Pie IV.* mais après y avoir rayé exprès les deux endroits, où il est parlé du Concile de Trente; ce qui fait voir incontestablement que cette Assemblée Ecclésiastique ne tenoit pas ce Concile pour reçu en France & comme règle de la foi, puisqu'elle le raya, lorsqu'il s'agissoit d'en prescrire une au Roi de France.

Après la mort de *Henri le Grand*, le tiers Etat s'opposa à la réception, comme j'ai déjà dit, nonobstant que le Clergé eût assuré qu'on ne recevrait pas une discipline contraire aux libertés de l'Eglise Gallicane. Or, comme les autres réglemens de Trente étoient déjà reçus en France par des Ordonnances particulières, on voit qu'il ne s'agissoit plus de discipline, qui étoit ou déjà reçue ou non recevable; mais qu'il s'agissoit de faire reconnoître le Concile de Trente pour œcuménique, c'est-à-dire, pour règle de la foi.

Les Auteurs Italiens soutiennent hautement, que l'Ordonnance publiée en France sur la nullité des Mariages faits par des enfans sans demander le consentement des pères & des mères, est contraire à ce que le Concile de Trente a décidé comme de droit divin; & ils soutiennent qu'il n'appartient pas aux Loix séculières de changer ce qui est de l'essence d'un Sacrement; mais l'Ordonnance susdite est toujours demeurée en vigueur.

Je pourrais alléguer encore bien des choses sur ce point, si je n'aimois la brièveté, & si je ne croyois pas que ce que j'ai dit peut suffire. Je tiens aussi que les Cours Souveraines & les Procureurs Généraux du Roi n'accorderont jamais que le Concile de Trente a été reçu en France pour œcuménique; & s'il y a eu un tems où le Clergé de France s'est assez laissé gouverner par des intrigues étrangères, pour solliciter ce point, je crois maintenant que ce Clergé, qui a de grands hommes à sa tête, qui entendent mieux les intérêts de l'Eglise Gallicane, ou plutôt de l'Eglise Uni-

Universelle, en est bien éloigné; & ce qui me confirme dans cette opinion, c'est qu'on a proposé à des nouveaux convertis une profession de foi, où il n'étoit point fait mention du Concile de Trente.

Je ne dis point tout cela par un mépris pour ce Concile, dont les décisions, pour la plupart, ont été faites avec beaucoup de sagesse; mais parce qu'étant sûr que les Protestans ne le reconnoîtront pas, il importe, pour conserver l'espérance de la paix de l'Eglise Universelle, que l'Eglise de France demeure dans l'état qui la rend plus propre à moyenner cette paix, laquelle seroit sans doute une des plus souhaitables choses du monde, si elle pouvoit être obtenue sans faire tort aux consciences, & sans blesser la charité. Je suis avec dévotion, Madame, de Votre Altesse Sérénissime, le très humble & très-fidèle serviteur, *Leibniz*.

P. S. Le Cardinal *Palavicin*, qui fait valoir le Concile de Trente autant qu'il peut, & marque les lieux où il a été reçu, ne dit point qu'il ait été reçu en France, ni pour règle de la foi, ni pour la discipline; & même cette distinction n'est point approuvée à Rome.

XXVI.

Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux,
du 12. Juillet 1694. (a)

MONSIEUR,

Votre dernière a fait revivre nos espérances. M. l'Abbé de Lokkum travaille fort & ferme à une espèce de liquidation des controverses qu'il y a entre Rome & Ausbourg, & il le fait par ordre de l'Empereur; mais il a affaire à des gens qui demeurent d'accord du grand principe de la réunion, qui est la base de toute la négociation; & c'est sur cela qu'une convocation de nos Théologiens avoit fait solennellement & authentiquement ce pas que vous sçavez, qui est le plus grand qu'on ait fait depuis la réforme. Voici l'échantillon de quelques articles de cette liquidation que je vous envoie, Monsieur, de sa part. Il y en a jusqu'à cinquante qui sont déjà prêts. Ce qu'il avoit projeté sur votre excellent Ecrit, entre maintenant dans sa liquidation, qui lui a fait prendre les choses de plus haut, & les traiter plus à fond; ce qui servira aussi à vous donner

(a) On n'a point la Lettre de M. de Meaux, à laquelle répond M. de Leibniz

donner plus de satisfaction un jour. Cependant je vous envoie aussi la préface de ce qu'il vous destinoit dès lors, & des passages où il s'expliquoit à l'égard du Concile de Trente; & rien ne l'a arrêté que la difficulté qu'il voyoit naître chez vous sur ce Concile, jugeant que si l'on vouloit s'y attacher, ce seroit travailler sans fruit & sans espérance, & même se faire tort de notre côté, & s'éloigner des mesures prises dans la convocation, & du fondement qu'on y a jeté. Il espère toujours de vous une déclaration sur ce grand principe, qui le mette en état de se joindre à vous dans ce grand & pieux dessein de la réunion, avec cette ouverture de cœur qui est nécessaire. Il me presse fort là-dessus, & il est le plus étonné du monde de voir qu'on y fait difficulté; ceux qui ont fait la proposition de votre côté, & qui ont fait naître la négociation, ayant débuté par cette condescendance, & ayant très-bien reconnu que sans cela il n'y auroit pas moyen d'entrer seulement en négociation. Le grand article qu'on accorde de notre côté, est qu'on se soumette aux Conciles œcuméniques & à l'unité hiérarchique; & le grand article qu'on attend de votre côté, est que vous ne prétendiez pas que pour venir à la réunion, nous devions reconnoître le Concile de Trente pour œcuménique, ni ses procédures pour légitimes. Sans cela M. *Molanus* croit qu'il ne faut pas seulement songer à traiter; & que les Théologiens de ce pays n'auroient pas donné leur déclaration; & qu'ainsi lui-même ne peut guères avancer non plus, de peur de s'écarter des principes de cette convocation, où il a eu tant de part. Il s'agit de sçavoir si Rome, en cas de disposition favorable à la réunion, & supposé qu'il ne restât que cela à faire, ne pourroit pas accorder aux peuples du Nord de l'Europe, à l'égard du Concile de Trente, ce que l'Italie & la France s'accordent mutuellement sur les Conciles de Constance, de Bâle, & sur le dernier de Latran, & ce que le Pape avec le Concile de Bâle ont accordé aux Etats de Bohême *sub utraque*, à l'égard des décisions de Constance. Il me semble, Monsieur, que vous ne sçauriez nier *in thesi*, que la chose est possible ou licite. Mais si les affaires sont déjà assez disposées, *in hypothesis*, c'est une autre question. Cependant il faut toujours commencer par le commencement, & convenir des principes, afin de pouvoir travailler sincèrement & utilement.

Puisque vous demandez, Monsieur, où j'ai trouvé l'acte en forme, passé entre les Députés du Concile de Bâle & les Bohémiens, par lequel ceux-ci doivent être reçus dans l'Eglise sans être obligés de se soumettre aux décisions du Concile de Constance, je vous dirai que c'est chez un Auteur très-Catholique que je l'ai trouvé: sçavoir, dans les *Miscellanea Bohemica* du R. P. *Balbinus*, Jésuite des plus sçavans de son Ordre pour l'Histoire, qui a enrichi ce grand Ouvrage de beaucoup de pièces authentiques tirées des Archives du Royaume, dont il a eu l'entrée. Il n'est

mort que depuis peu. Il donne aussi la Lettre du Pape *Eugène*, qui est une espèce de gratulation sur cet accord. Car le Pape & le Concile n'avoient pas rompu alors.

N'ayant pas maintenant le Livre du P. *Balbinus*, j'ai cherché si la pièce dont il s'agit ne se trouveroit pas dans le livre de *Goldastus de Regno Bohemia*. Je l'y ai donc trouvée, & l'ai fait copier telle qu'il la donne; mais il sera toujours à propos de recourir à *Balbinus*. Les *compilata* mêmes se trouvent aussi dans *Goldastus*, qui disent la même chose & dans les mêmes termes. Quant au point de *præcepto*, peut-être que dans les Archives de l'Eglise de Coutance en Normandie, dont l'Evêque a été le principal entre les Légats du Concile, ou parmi les papiers d'autres Prélats & Docteurs François, qui ont été au Concile de Bâle, on trouveroit plus de particularités sur toute cette négociation. Je suis avec zèle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXVII.

Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux,
du 11. Décembre 1699.

MONSIEUR,

Lorsque j'arrivai ici il y a quelques jours, Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* me demanda de vos nouvelles; & quand je répondis que je n'avois point eu l'honneur d'en recevoir depuis long tems, il me dit qu'il vouloit me fournir de la matière, pour vous faire souvenir de nous. C'est qu'un Abbé de votre Religion, qui est de considération & de mérite, lui avoit envoyé le Livre que voici, (a) qu'il avoit donné au Public sur ce qui est de foi; que S. A. S. m'ordonna de vous communiquer pour le soumettre à votre jugement, & pour tâcher d'apprendre, Monseigneur, selon votre commodité, s'il a votre approbation, de laquelle ce Prince feroit

(a) *Secretio eorum qua de fide Catholica, ab iis qua non sunt de fide, in controversiis plerisque hoc sæculo motis, juxta regulam fidei ab Ex. D. Franc. Verronio Sacrae Theologiae Doct. antehac compilatam, ab omnibus Sorb. Doct. in plenâ congregatione Facultatis Theologiae approbatam, nec-*

non an. 1645. in gen. conventu ab universo Clero Gallic. receptam, ac per Illust. & Doctiss. Wallemb. Episc. multum laudatam ex ipso Concilio Tridentino & præfatâ regulâ compendiosè excerptis an. Christi 1699. in-16. sans nom d'Auteur, de ville & d'Imprimeur.

feroit presque autant de cas que si elle venoit de Rome même; m'ayant ordonné de vous faire ses complimens, & de vous marquer combien il honore votre mérite éminent.

Le dessein de distinguer ce qui est de foi, de ce qui ne l'est point, paroît assez conforme à vos vûes & à ce que vous appelez la méthode de l'exposition; & il n'y a rien de si utile pour nous décharger d'une bonne partie des controveries, que de faire connoître, que ce qu'on dit de part & d'autre n'est point de foi. Cependant S. A. S. ayant jetté les yeux sur ce Livre, y a trouvé bien des difficultés. Car premièrement, il lui semble qu'on n'a pas assez marqué les conditions de ce qui est de foi, ni les principes par lesquels on le peut connoître. De plus, il semble en second lieu, qu'il y a des degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importants que les autres.

Si j'ose expliquer plus amplement ce que S. A. S. m'avoit marqué en peu de mots, je dirai que pour ce qui est des conditions & principes, tout article de foi doit être sans doute une vérité que Dieu a révélée; mais la question est, si Dieu en a seulement révélé autrefois, ou s'il en révèle encore; & si les révélations d'autrefois sont toutes dans l'Ecriture Sainte, ou sont venues du moins d'une Tradition Apostolique; ce que ne nient point plusieurs des plus accommodans entre les Protestans.

Mais comme bien des choses passent aujourd'hui pour être de foi, qui ne sont point assez révélées par l'Ecriture, & où la Tradition Apostolique ne paroît pas non plus, comme, par exemple, la Canonicité des Livres que les Protestans tiennent pour apocryphes, laquelle passe aujourd'hui pour être de foi dans votre Communion, contre ce qui étoit cru par des personnes d'autorité dans l'ancienne Eglise; comment le peut-on sçavoir? Si l'on admet des révélations nouvelles, en disant que Dieu assiste tellement son Eglise, qu'elle choisit toujours le bon parti, soit par une réception tacite ou droit non écrit, soit par une définition ou loi expresse d'un Concile œcuménique, où il est encore question de bien déterminer les conditions d'un tel Concile, & s'il est nécessaire que le Pape prenne part aux décisions, pour ne rien dire du Pape à part, ni encore de quelque particulier qui pourroit vérifier ses révélations par des miracles. Mais si l'on accorde à l'Eglise ce droit d'établir de nouveaux articles de foi, on abandonnera la perpétuité, qui avoit passé pour la marque de la Foi Apostolique. J'avois remarqué autrefois que vos propres Auteurs ne s'y accordent point, & n'ont point les mêmes fondemens sur l'analyse de la foi, & que le P. *Gregoire de Valentia*, Jésuite, dans un livre fait là-dessus, la réduit aux décisions du Pape, avec, ou sans le Concile; au lieu qu'un Docteur de Sorbonne nommé *Holden*, vouloit, aussi dans un livre exprès, que tout devoit avoir déjà été révélé aux Apôtres, & puis proposé jusqu'à nous par l'entremise de l'Eglise; ce qui paroît le meilleur

aux Protestans. Mais alors il sera difficile de justifier l'antiquité de bien des sentimens, qu'on veut faire passer pour être de foi dans l'Eglise Romaine d'aujourd'hui.

Et quant aux degrés de ce qui est de foi, on disputa dans le Colloque de Ratisbonne de ce siècle, entre *Hunnius*, Protestant, & le P. *Tanner*, Jésuite, si les vérités de peu d'importance, qui sont dans l'Ecriture Sainte, comme, par exemple, celle du chien de *Tobie*, suivant votre Canon, sont des articles de foi, comme le Père *Tanner* l'assura. Ce qui étant posé, il faut reconnoître qu'il y a une infinité d'articles de foi, qu'on peut, non-seulement ignorer, mais même nier impunément, pourvu qu'on croie qu'ils n'ont point été révélés. Comme si quelqu'un croyoit que ce passage: *Tres sunt qui testimonium perhibent, &c.* n'est point authentique, puisqu'il manque dans les anciens exemplaires Grecs. Mais il sera question maintenant de sçavoir s'il n'y a pas des articles tellement fondamentaux, qu'ils soient nécessaires *necessitate medii*; en sorte qu'on ne les sçaurait ignorer ou nier sans exposer son salut, & comment on les peut discerner des autres.

La connoissance de ces choses paroît si nécessaire, Monseigneur, pour entendre ce que c'est que d'être de foi, que Monseigneur le Duc a cru qu'il falloit avoir recours à vous pour les bien connoître, ne sçachant personne aujourd'hui dans votre Eglise, qu'on puisse consulter plus sûrement, & se flattant, sur les expressions obligeantes de votre Lettre précédente, que vous aurez bien la bonté de lui donner des éclaircissemens. Je ne suis maintenant que son interprète, & je ne suis pas moins avec respect, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

Wolfenbutel 11. Décembre 1699.

XXVIII.

Réponse de M. l'Evêque de Meaux, du 9. Janvier 1700.

MONSIEUR,

Rien ne me pouvoit arriver de plus agréable que d'avoir à satisfaire, selon mon pouvoir, aux demandes d'un aussi grand Prince que Monseigneur le Duc *Antoine Ulric*, & encore m'étant proposées par un homme aussi habile & que j'estime autant que vous. Elles se rapportent à deux points: le premier consiste à juger d'un Livret, intitulé: *Secretio, &c.*

ce

ce qui demande du tems, non pour le volume, mais pour la qualité des matières sur lesquelles il faut parler sûrement & juste. Je supplie donc Son Altesse de me permettre un court délai; parce que n'ayant reçu ce Livre que depuis deux jours, à peine ai-je eu le loisir de le considérer.

La seconde demande a deux parties, dont la première regarde les conditions & les principes par lesquels on peut reconnoître ce qui est de foi, en le distinguant de ce qui n'en est pas: & la seconde observe, qu'il y a des degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importants que les autres.

Quant au premier point, vous supposez avant toutes choses, comme indubitable, que tout article de foi doit être une vérité révélée de Dieu, de quoi je conviens sans difficulté; mais vous venez à deux questions, dont l'une est: *Si Dieu en a seulement révélé autrefois, ou s'il en révèle encore*; & la seconde: *Si les révélations d'autrefois sont toutes dans l'Ecriture Sainte, ou sont venues du moins d'une tradition Apostolique, ce que ne nient point des plus accommodans entre les Protestans.*

Je répons sans hésiter, Monsieur, que Dieu ne révèle point de nouvelles vérités qui appartiennent à la foi Catholique, & qu'il faut suivre la règle de la perpétuité, qui avoit, comme vous dites très-bien, passé pour la règle de la Catholicité, de laquelle aussi l'Eglise ne s'est jamais départie.

Il ne s'agit pas ici de disputer de l'autorité des traditions Apostoliques; puisque vous dites vous-même, Monsieur, que les plus accommodans, c'est-à-dire, comme je l'entens, non-seulement les plus doctes, mais encore les plus sages des Protestans ne les nient pas, comme je crois en effet l'avoir remarqué dans votre sçavant *Calixte* & dans ses Disciples. Mais je dois vous faire observer que le Concile de Trente reconnoît la règle de la perpétuité, lorsqu'il déclare qu'il n'en a point d'autre, que ce qui est contenu dans l'Ecriture Sainte, ou dans les Traditions non écrites, qui re-
Seff. iv. de
cret. de
Can.
Script.
 ques par les Apôtres de la bouche de JESUS-CHRIST, ou distées aux mêmes Apôtres par le Saint-Esprit, sont venues à nous comme de main en main.

Il faut donc, Monsieur, tenir pour certain que nous n'admettons aucune nouvelle révélation, & que c'est la foi expresse du Concile de Trente, que toute vérité, révélée de Dieu, est venue de main en main jusqu'à nous; ce qui aussi a donné lieu à cette expression qui régit dans tout ce Concile: que le dogme qu'il établit a toujours été entendu comme il l'expose: *Sicut Ecclesia Catholica semper intellexit.* Selon cette règle, on doit tenir pour assuré que les Conciles œcuméniques, lorsqu'ils décident quelque vérité, ne proposent point de nouveaux dogmes, mais ne font que déclarer ceux qui ont toujours été crus, & les expliquer seulement en termes plus clairs & plus précis.

Quant à la demande que vous me faites: *s'il faut, avec Gregoire de Valence, réduire la certitude de la décision à ce que prononce le Pape, ou*
 Ffff 3 avec,

avec, ou sans le Concile, elle me paroît assez inutile. On sçait ce qu'a écrit sur ce sujet le Cardinal du Perron, dont l'autorité est de beaucoup supérieure à celle de ce célèbre Jésuite; & pour ne point rapporter des autorités particulières, on voit en cette matière ce qu'enseigne & ce que pratique, même de nos jours, & encore tout récemment, l'Eglise de France.

Nous donnerons donc pour règle infaillible & certainement reconnue par les Catholiques des vérités de foi, le consentement unanime & perpétuel de toute l'Eglise, soit assemblée en Concile, soit dispersée par toute la terre, & toujours enseignée par le même Saint-Esprit. Si c'est-là, pour me servir de vos expressions, *ce qui est le plus agréable aux Protestans*, bien loin de les détourner de cette doctrine, nous ne craignons point de la garantir, comme incontestablement sainte & orthodoxe.

Mais alors, continuez-vous, il sera difficile de justifier l'antiquité de bien des sentimens, qu'on veut faire passer pour être de foi dans l'Eglise Romaine d'aujourd'hui.

Non, Monsieur, j'ose vous répondre avec confiance que cela n'est pas si difficile que vous pensez, pourvu qu'on éloigne de cet examen l'esprit de contention, en se réduisant aux faits certains.

Vous en pouvez faire l'essai dans l'exemple que vous alléguiez, & qui est aussi le plus fort qu'on puisse alléguer, *de la canonicité des Livres que les Protestans tiennent pour apocryphes, laquelle passe aujourd'hui pour être de foi dans notre Communion, contre ce qui étoit cru par des personnes d'autorité dans l'ancienne Eglise.* Mais, Monsieur, vous allez voir clairement, si je ne me trompe, cette question résolue par des faits entièrement incontestables.

Le premier est, que ces Livres dont on dispute, ou dont autrefois on a disputé, ne sont pas des Livres nouveaux ou nouvellement trouvés, auxquels on ait donné de l'autorité. La seconde Lettre de S. Pierre, celle aux Hébreux, l'Apocalypse & les autres Livres qui ont été contestés, ont toujours été reconnus dans l'Eglise, & intitulés du nom des Apôtres, à qui encore aujourd'hui on les attribue. Si quelques-uns leur ont disputé ce titre, on n'a pas nié pour cela l'existence de ces Livres, & qu'ils ne portaient cette intitulation, ou par-tout, ou dans la plupart des lieux où on les lisoit, ou du moins dans les plus célèbres.

Second fait: j'en dis autant des Livres de l'Ancien Testament. La Sagesse, l'Ecclésiastique, les Maccabées & les autres, ne sont pas des Livres nouveaux: ce ne sont pas les Chrétiens qui les ont composés: ils ont précédé la naissance de JESUS-CHRIST, & nos Pères les ayant trouvés parmi les Juifs, les ont pris de leurs mains, pour l'usage & pour l'édification de l'Eglise.

Troisième fait: ce n'est point non plus par de nouvelles révélations, ou par de nouveaux miracles, qu'on les a reçus dans le Canon. Tous ces

moyens sont suspects ou particuliers, & par conséquent insuffisans à fonder une tradition & un témoignage de la foi. Le Concile de Trente, qui les a rangés dans le Canon, les y a trouvés il y a plus de douze cents ans, & dès le quatrième siècle, le plus sçavant sans contestation de toute l'Eglise.

Quatrième fait: personne n'ignore le Canon XLVII. du Concile III. de Carthage, qui constamment est de ce siècle-là, & où les mêmes Livres, sans en excepter aucun de ceux que le Concile de Trente a reçus, sont reconnus comme Livres qu'on lit dans l'Eglise sous le nom de divines Ecritures, & d'Ecritures canoniques: SUB NOMINE DIVINARUM SCRIPTURARUM, &c. CANONICÆ SCRIPTURÆ, &c.

Cinquièmement: c'est un fait qui n'est pas moins constant, que les mêmes Livres sont mis au rang des saintes Ecritures, avec le Pentateuque, avec l'Evangile, avec tous les autres les plus canoniques, dans la réponse du Pape S. Innocent I. à la Consultation du S. Evêque Exupère de Toulouse, chap. VII. en l'an 405. de notre Seigneur. Le décret du Concile Romain, tenu par le Pape S. Gélase, fait le même dénombrement au cinquième siècle, & c'est-là le dernier canon de l'Eglise Romaine sur ce sujet, sans que ses décrets aient jamais varié. Tout l'Occident a suivi l'Eglise Romaine en ce point; & le Concile de Trente n'a fait que marcher sur ses pas.

Sixième fait: il y a des Eglises, que dès le tems de S. Augustin on a regardées comme plus sçavantes & plus exactes que toutes les autres: Doctiores ac diligentiores Ecclesie. On ne peut dénier ces titres à l'Eglise De Doct. d'Afrique, ni à l'Eglise Romaine, qui avoit outre cela la principauté ou Christ. Li. la primauté de la Chaire Apostolique, comme parle S. Augustin: In qua semper Apostolica Cathedra viguit principatus, & dans laquelle on convenoit, dès le tems de S. Irénée, que la Tradition des Apôtres s'étoit toujours conservée avec plus de soin.

Septième fait: S. Augustin a pris séance dans ce Concile, du moins il étoit de ce tems-là, & il en a suivi la Tradition dans le Livre de la Doctrine Chrétienne, où nous lisons ces paroles: Tout le Canon des Ecritures contient ces Livres: cinq de Moïse, &c..... où sont nommés en même rang, Tobie, Judith, deux des Maccabées, la Sagesse, l'Ecclésiastique; quatorze Epîtres de S. Paul, & notamment celle aux Hébreux, ainsi qu'elles sont comptées, tant dans le Canon de Carthage, que dans S. Augustin: deux Lettres de S. Pierre, trois de S. Jean, & l'Apocalypse. Ibid. L. II. c. VII.

Huitième fait: ces anciens Canons n'ont pas été une nouveauté introduite par ces Conciles & par ces Papes, mais une déclaration de la Tradition ancienne, comme il est expressément porté dans le Canon déjà cité du Concile III. de Carthage: Ce sont les Livres, dit-il, que nos Pères nous ont appris à lire dans l'Eglise, sous le titre d'Ecritures divines & Canoniques, comme marque le commencement du Canon.

Neuvième:

De præ-
dest. SS.
c. XIV.

Neuvième fait : la preuve en est bien constante par les remarques suivantes. *S. Augustin* avoit cité, contre les Pélagiens, ce passage du Livre de la Sagesse : *Il a été enlevé de la vie, de peur que la malice ne corrompît son esprit.* Les semi-Pélagiens avoient contesté l'autorité de ce Livre, comme n'étant point canonique ; & *S. Augustin* répond : qu'il ne falloit point rejeter le Livre de la Sagesse, qui a été jugé digne depuis une si longue antiquité, TAM LONGA ANNOSITATE, d'être lu dans la place des Lecteurs, & d'être ouï par tous les Chrétiens, depuis les Evêques jusqu'aux derniers des Laïques, Fidèles, Catéchumènes & Payens, avec la vénération qui est due à l'autorité divine ; à quoi il ajoute : Que ce Livre doit être préféré à tous les Docteurs particuliers ; parce que les Docteurs particuliers les plus excellens & les plus proches du tems des Apôtres, se le sont eux-mêmes préféré, & que produisant ce Livre à témoin, ils ont cru ne rien alléguer de moins qu'un témoignage divin : NIHIL SE ADHIBERE NISI DIVINUM TESTIMONIUM CREDIDERUNT ; répétant encore à la fin le grand nombre d'années, TANTA ANNORUM NUMEROSITATE, où ce Livre a eu cette autorité. On pourroit montrer la même chose des autres Livres, qui ne sont ni plus ni moins contestés que celui-là, & en faire remonter l'autorité jusqu'aux tems les plus voisins des Apôtres, sans qu'on en puisse montrer le commencement.

Dixième fait : en effet, si l'on vouloit encore pousser la Tradition plus loin, & nommer ces excellens Docteurs & si voisins du tems des Apôtres, qui sont marqués dans *S. Augustin*, on pourroit assurer qu'il avoit en vue le Livre des témoignages de *S. Cyprien*, qui est un recueil des passages de l'Ecriture, où, à l'ouverture du livre, la Sagesse, l'Ecclésiastique & les *Maccabées* se trouvent cités en plusieurs endroits, avec la même autorité que les livres les plus divins, & après avoir promis deux & trois fois expressément dans les préfaces, de ne citer dans ce livre que des Ecritures prophétiques & apostoliques.

Onzième fait : l'Afrique & l'Occident n'étoient pas les seuls à reconnaître pour canoniques ces Livres, que les Hébreux n'avoient pas mis dans leur canon. On trouve par-tout dans *St. Clement* d'Alexandrie & dans *Origene*, pour ne point parler des autres Pères plus nouveaux, les Livres de la Sagesse & de l'Ecclésiastique cités avec la même autorité que ceux de *Salomon*, & même ordinairement sous le nom de *Salomon* même, afin que le nom d'un Ecrivain canonique ne leur manquât pas, & à cause aussi, dit *S. Augustin*, qu'ils en avoient pris l'esprit.

Douzième fait : quand *Julius Africanus* rejetta dans le Prophète *Daniel* l'Histoire de *Susanne*, & voulut défondre les Hébreux contre les Chrétiens, on sçait comment il fut repris par *Origene*. Lorsqu'il s'agira de l'autorité & du sçavoir, je ne crois pas qu'on balance entre *Origene* & *Julius Africanus*. Personne n'a mieux connu l'autorité de l'Hébreu qu'*Origene*, qui l'a fait connoître aux Eglises Chrétiennes ; & sans plus de

de discussion, la Lettre à *Africanus*, dont on nous a depuis peu donné le Grec, établit le fait constant : que les Livres que les Hébreux ne lisoient point dans leurs Synagogues, étoient lus dans les Eglises Chrétiennes sans aucune distinction d'avec les autres Livres divins.

Treizième fait : il faut pourtant avouer que plusieurs Eglises ne les mettoient point dans leur Canon ; parce que dans les Livres du Vieux Testament, elles ne vouloient que copier le Canon des Hébreux, & compter simplement les Livres que personne ne contesloit, ni Juif, ni Chrétien. Il faut aussi avouer que plusieurs sçavans, comme *S. Jérôme*, & quelques autres grands Critiques, ne vouloient point recevoir ces Livres pour établir les dogmes ; mais leur avis particulier n'étoit pas suivi, & n'empêchoit pas que les plus sublimes, & les plus solides Théologiens de l'Eglise ne citassent ces Livres en autorité, même contre les Hérétiques, comme l'exemple de *S. Augustin* vient de le faire voir, pour ne point entrer ici dans la discussion inutile des autres Auteurs. D'autres ont remarqué devant moi, que *S. Jérôme* lui-même a souvent cité ces Livres en autorité avec les autres Ecritures ; & qu'ainsi les opinions particulières des Docteurs étoient, dans leurs propres Livres, souvent emportées par l'esprit de la Tradition, & par l'autorité des Eglises.

Quatorzième fait : je n'ai pas besoin de m'étendre ici, ni sur le Canon des Hébreux, ni sur les diverses significations du mot *apocryphe*, qui, comme on sçait, n'est pas toujours également défavorable. Je ne dirai pas non plus quelle autorité parmi les Juifs, après leur Canon formé par *Esdras*, pouvoient avoir sous un autre titre, que celui de canonique, ces Livres qu'on ne trouve point dans l'Hébreu. Je laisserai encore à part l'autorité que leur peuvent concilier les allusions secrètes qu'on remarque aux sentences de ces Livres, non-seulement dans les Auteurs profanes, mais encore dans l'Evangile. Il me semble que le sçavant Evêque d'Avranches*, dont le nom est si honorable dans la Littérature, n'a rien laissé à dire sur cette matière ; & pour moi, Monsieur, je me contente d'avoir démontré, si je ne me trompe, que la définition du Concile de Trente sur la canonicité des Ecritures, loin de nous obliger à reconnaître de nouvelles révélations, fait voir au contraire que l'Eglise Catholique demeure toujours inviolablement attachée à la Tradition ancienne venue jusqu'à nous de main en main.

Quinzième fait : que si enfin vous m'objectez que du moins cette Tradition n'étoit pas universelle, puisque de très-grands Docteurs & des Eglises entières ne l'ont pas connue ; c'est, Monsieur, une objection que vous avez à résoudre avec moi. La démonstration en est évidente : nous convenons tous ensemble, Protestans & Catholiques également, des mêmes Livres du Nouveau Testament ; car je ne crois pas que personne voulût suivre encore les emportemens de *Luther* contre l'Epître de *S. Jac.*

ques. Passons donc une même canonicité à tous ces Livres, contestés autrefois ou non contestés ; après cela, Monsieur, permettez moi de vous demander, si vous voulez affaiblir l'autorité ou de l'Épître aux Hébreux, si haute, si théologique, si divine ; ou celle de l'Apocalypse, où reluit l'esprit prophétique avec autant de magnificence que dans *Isaïe* ou dans *Daniel* ? Ou bien dira-t-on peut-être que c'est une nouvelle révélation qui les a fait reconnoître ? Vous êtes trop ferme dans les bons principes pour les abandonner aujourd'hui. Nous dirons donc, s'il vous plaît, tous deux ensemble, qu'une nouvelle reconnaissance de quelque Livre canonique, dont quelques-uns auront douté, ne déroge point à la perpétuité de la Tradition, que vous voulez bien avouer pour marque de la vérité Catholique. Pour être constante & perpétuelle, la vérité Catholique ne laisse pas d'avoir ses progrès : elle est connue en un lieu plus que dans un autre, en un tems plus qu'en un autre, plus clairement, plus distinctement, plus universellement. Il suffit, pour établir la succession & la perpétuité de la foi d'un Livre Saint, comme de toute autre vérité, qu'elle soit toujours reconnue, qu'elle le soit dans le plus grand nombre sans comparaison, qu'elle le soit dans les Eglises les plus éminentes, les plus autorisées & les plus révérees, qu'elle s'y soutienne, qu'elle gagne & qu'elle se répande d'elle-même, jusqu'au tems que le S. Esprit, la force de la Tradition & le goût, non celui des particuliers, mais l'universel de l'Eglise, la fasse enfin prévaloir, comme elle a fait au Concile de Trente.

Seizième fait : ajoutons, si vous l'avez agréable, que la foi qu'on a eue en ces Livres nouvellement reconnus, a toujours eu dans les Eglises un témoignage authentique, dans la lecture qu'on en a faite dès le commencement du Christianisme, sans aucune marque de distinction d'avec les Livres reconnus divins : ajoutons l'autorité qu'on leur donne par-tout naturellement dans la pratique, comme nous l'avons remarqué : ajoutons enfin que le terme de canonique n'ayant pas toujours une signification uniforme, nier qu'un Livre soit canonique en un sens, ce n'est pas nier qu'il ne le soit en un autre ; nier qu'il soit, ce qui est très-vrai, dans le Canon des Hébreux, ou reçu sans contradiction parmi les Chrétiens, n'empêche pas qu'il ne soit au fond dans le Canon de l'Eglise, par l'autorité que lui donne la lecture presque générale, & par l'usage qu'on en faisoit par tout l'Univers. C'est ainsi qu'il faut concilier plutôt que commettre ensemble les Eglises & les Auteurs Ecclésiastiques, par des principes communs à tous les divers sentimens, & par le retranchement de toute ambiguïté.

Dix-septième fait : il ne faut pas oublier un fait que *S. Jérôme* raconte à tout l'Univers, sans que personne l'en ait démenti, qui est que le livre de *Judith* avoit reçu un grand témoignage par le Concile de Nicée. On n'aura point de peine à croire que cet infatigable Lecteur de tous les livres & de tous les Actes Ecclésiastiques, ait pu voir par ses curieuses

&c.

& laborieuses recherches, auxquelles rien n'échappoit, quelque Mémoire de ce Concile, qui se soit perdu depuis. Ainsi, ce sçavant Critique, qui ne vouloit pas admettre le livre dont nous parlons, ne laisse pas de lui donner le plus grand témoignage qu'il pût jamais recevoir, & de nous montrer en même tems, que sans le mettre dans le Canon, les Pères & les Conciles les plus vénérables s'en servoient dans l'occasion, comme nous venons de le dire, & le consacroient par la pratique.

Dix-huitième fait : quoique je commence à sentir la longueur de cette lettre, qui devient un petit livre contre mon attente, le plaisir de m'entretenir par votre entremise avec un Prince qui aime si fort la Religion, qu'il daigne même m'ordonner de lui en parler de si loin, me fera encore ajouter un fait qu'il approuvera. C'est, Monsieur, que la diversité des Canons de l'Ecriture, dont on usoit dans les Eglises, ne les empêchoit pas de concourir dans la même Théologie, dans les mêmes dogmes, dans la même condamnation de toutes les erreurs, & non-seulement de celles qui attaquoient les grands Mystères, de la Trinité, de l'Incarnation, de la Grace ; mais encore de celles qui bleffoient les autres vérités révélées de Dieu, comme faisoient les Montanistes, les Novatiens, les Donatistes, & ainsi du reste. Par exemple, la Province de Phrygie, qui, assemblée dans le Concile de Laodicée, ne recevoit point en autorité, & sembloit même ne vouloir pas lire dans l'Eglise quelques-uns des livres dont il s'agit, contre la coutume presque universelle des autres Eglises, entr'autres de celle d'Occident, n'en condamnoit pas moins avec elles, toutes les erreurs qu'on vient de marquer ; de sorte qu'en vérité il ne leur manquoit aucun dogme, encore qu'il manquât dans leur Canon quelqu'un des livres qui servoient à les convaincre.

Dix-neuvième fait : c'est pour cela qu'on se laissoit les uns aux autres une grande liberté, sans se presser d'obliger toutes les Eglises au même Canon ; parce qu'on ne voyoit naître de là aucune diversité, ni dans la foi, ni dans les mœurs ; & la raison en étoit, que ceux d'entre les Fidèles, qui ne cherchoient pas les dogmes de foi dans ces livres non canonisés en quelques endroits, les trouvoient suffisamment dans ceux qui n'avoient jamais été révoqués en doute ; & que même ce qu'on ne trouvoit pas dans les Ecritures en général, on le recouvroit dans les Traditions perpétuelles & universelles.

Vingtième fait : sur cela même nous lisons dans *S. Augustin*, & dans l'un de ses plus sçavans Ecrits, cette sentence mémorable : *L'homme qui de docteur est affermi dans la foi, dans l'espérance & dans la charité, & qui est inébranlable à les conserver, n'a besoin des Ecritures que pour instruire les autres ; ce qui fait aussi que plusieurs vivent sans aucun livre dans les solitudes.* On sçait d'ailleurs qu'il y a eu des peuples, qui sans avoir l'Ecriture, qu'on n'avoit pu encore traduire en leurs Langues barbares & irrégulières,

res, n'en étoient pas moins Chrétiens que les autres ; par où aussi l'on peut entendre, que la concorde dans la foi, loin de dépendre de la réception de quelques livres de l'Ecriture, ne dépend pas même de toute l'Ecriture en général ; ce qui pourroit se prouver encore par *Tertullien* & par tous les autres Auteurs, si cette discussion ne nous jettoit trop loin de notre sujet.

Vingt-unième fait : que si enfin on demande pourquoi donc le Concile de Trente n'a pas laissé sur ce point la même liberté que l'on avoit autrefois, & défend sous peine d'anathème de recevoir un autre Canon que celui qu'il proposa sess. iv ? sans vouloir rien dire d'amer, je laisserai seulement à examiner aux Protestans modérés, si l'Eglise Romaine a dû laisser ébranler par les Protestans le Canon, dont, comme on a vu, elle étoit en possession avec tout l'Occident, non-seulement dès le quatrième siècle, mais encore dès l'origine du Christianisme : Canon enfin dont on prenoit occasion de la calomnier, comme falsifiant les Ecritures ; ce qui faisoit remonter l'accusation jusqu'aux siècles les plus purs : je laisse, dis-je, à examiner, si l'Eglise a dû tolérer ce soulèvement, ou bien le réprimer par ses anathèmes.

Vingt-deuxième fait : il n'est donc rien arrivé ici que ce que l'on a vu arriver à toutes les autres vérités, qui est d'être déclarées plus expressément, plus authentiquement, plus fortement par le jugement de l'Eglise Catholique, lorsqu'elles ont été plus ouvertement, & s'il est permis de dire une fois ce mot, plus opiniâtrement contredites ; en sorte qu'après ce décret, le doute ne soit plus permis.

Vingt-troisième fait : je n'ai point ici à rendre raison pourquoi nous donnons le nom d'Eglise Catholique à la Communion Romaine, ni le nom de Concile œcuménique à celui qu'elle reconnoît pour tel. C'est une dispute à part, où l'on ne doit pas entrer ici ; & il me suffit d'avoir remarqué les faits constants, d'où résultent l'antiquité & la perpétuité du Canon dont nous usons.

Vingt-quatrième fait : après tout, quelque inviolable que soit la certitude que nous y trouvons, il sera toujours véritable que les livres qui n'ont jamais été contestés, ont par cela seul une force particulière pour la conviction ; parce qu'encore que nul esprit raisonnable ne doive douter des autres, après la décision de l'Eglise, les premiers ont cela de particulier, que procédant *ad hominem* & *ex concessis*, comme l'on parle, ils sont plus propres à fermer la bouche aux contredisans.

Voilà, Monsieur, un long discours, encore que je n'aie fait que proposer les principes. C'est à Dieu à ouvrir les cœurs de ceux qui les liront. Ce dont je vous prie, c'est de le présenter à votre grand Prince, de prendre les momens heureux où son oreille sera plus libre, & enfin de le lui faire regarder comme un effet de mon très-humble respect. Le

reste.

reste se dira une autre fois, & bientôt, s'il plaît à Dieu. Je suis cependant, & je serai toujours avec une estime & une affection cordiale, Monsieur, votre très, &c.

† J. Benigne Bossuet, Evêque de Meaux.

XXIX.

Autre Réponse de M. de Meaux, ou suite de la Réponse précédente à M. de Leibniz.

A Versailles, le 30. Janvier 1700.

MONSIEUR,

Des deux difficultés que vous m'avez proposées dans votre Lettre du 11. Décembre 1699. de la part de votre grand & habile Prince, la seconde regardoit les degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importants que les autres ; & c'est celle-là sur laquelle il faut tâcher aujourd'hui de le satisfaire.

Vous l'expliquez en ces termes : *Quant au degré de ce qui est de foi, on disputa dans le Colloque de Ratisbonne de ce siècle, entre Hunnius Protestant & le Père Tanner Jésuite, si les vérités de peu d'importance, qui sont dans l'Ecriture Sainte, comme, par exemple, celle du chien de Tobie, sont des articles de foi, comme le Père Tanner l'assura ; ce qui étant posé, il faut reconnoître qu'il y a une infinité d'articles de foi qu'on peut, non-seulement ignorer, mais même nier impunément, pourvu qu'on croie qu'ils n'ont point été révélés ; comme si quelqu'un croyoit que ce passage, TRES SUNT QUI TESTIMONIUM PERHIBENT, &c. n'est point authentique, puisqu'il manque dans les anciens exemplaires Grecs. Il sera question maintenant de savoir, s'il y a des articles tellement fondamentaux qu'ils soient nécessaires, NECESSITATE MEDII ; en sorte qu'on ne les sçauroit ignorer ou nier sans exposer son salut, & comment on les peut discerner d'avec les autres.*

Il me semble premièrement, Monsieur, que si j'avois assisté à quelque Colloque semblable à celui de Ratisbonne, & qu'il m'eût fallu répondre à la question du chien de Tobie ; sans sçavoir alors ce que dit le Père Tanner, j'aurois cru devoir user de distinction. En prenant le terme d'article de foi selon la signification moins propre & plus étendue, j'aurois dit, que toutes les choses révélées de Dieu dans des Ecritures canoniques, importantes ou non importantes, sont en ce sens articles de foi ; mais qu'en

prenant ce terme d'article de foi dans la signification étroite & propre, pour des dogmes Théologiques immédiatement révélés de Dieu, tous ces faits particuliers ne méritent pas ce titre.

Je n'ai pas besoin de vous dire que je compte ici parmi les dogmes révélés de Dieu, certaines choses de fait sur lesquelles roule la Religion, comme la Nativité, la Mort & la Résurrection de notre Seigneur. Les faits dont nous parlons ici, sont, comme je viens de le marquer, les faits particuliers. Il y en a deux sortes : les uns servent à établir les dogmes par des exemples plus ou moins illustres, comme l'Histoire d'*Esau* & les combats de *David* : les autres, pour ainsi parler, ne font que peindre & décrire une action, comme seroit, par exemple, la couleur des pavillons qui étoient tendus dans le festin d'*Assuerus*, & les autres menues circonstances de cette fête Royale ; & de ce genre seroit aussi le chien de *Tobie*, aussi-bien que le bâton de *David*, & si l'on veut, la couleur de ses cheveux. Tout cela de foi est tellement indifférent à la Religion, qu'on peut ou le savoir, ou l'ignorer sans qu'elle en souffre pour peu que ce soit. Les autres faits, qui sont proposés pour appuyer les dogmes divins, comme sont la justice, la miséricorde & la providence divine, quoique bien plus importants, ne sont pas absolument nécessaires ; parce qu'on peut savoir d'ailleurs ce qu'ils nous apprennent de Dieu & de la Religion.

Pour ce qui est de nier ces faits, la question se réduit à celle de la canonicité des livres dont ils sont tirés. Par exemple, si l'on nioit le bâton de *David*, ou la couleur de ses cheveux, & les autres choses de cette sorte, la dénégation en pourroit devenir très-importante ; parce qu'elle entraîneroit celle du livre des Rois, où ces circonstances sont racontées.

Tout cela n'a point de difficulté, & je ne les rapporte que pour toucher tous les points de votre Lettre ; mais pour les vrais articles de foi, qui regardent les dogmes Théologiques, immédiatement révélés de Dieu, encore que leur discussion demande plus d'étendue, il est aisé d'en sortir.

Je rappelle tout à trois propositions : la première, qu'il y a des articles fondamentaux & des articles non fondamentaux ; c'est-à-dire, des articles dont la connoissance & la foi expresse n'est pas nécessaire au salut.

La seconde, qu'il y a des règles pour les discerner les uns des autres. La troisième, que les articles révélés de Dieu, quoique non fondamentaux, ne laissent pas d'être importants, & de donner matière de schisme, surtout après que l'Eglise les a définis.

La première proposition, qu'il y a des articles fondamentaux ; c'est-à-dire, dont la connoissance & la foi expresse est nécessaire au salut, n'est pas disputée entre nous. Nous convenons tous du Symbole attribué à *S. Athanase*, qui est l'un des trois reconnus dans la Confession d'Ausbourg, comme parmi nous, & on y lit à la tête ces paroles : *Quicum-*
que

que vult salvus esse, &c. & au milieu, qui vult ergo salvus esse, &c. & à la fin, hæc est fides Catholica, quam nisi quisque, &c.... absque dubio in æternum peribit.

Sçavoir maintenant si les articles contenus dans ce Symbole y sont reconnus nécessaires, *neccessitate medii*, ou *neccessitate præcepti* ; c'est, à mon avis, en ce lieu une question assez inutile, & il suffira peut-être d'en dire un mot à la fin.

La seconde proposition, qu'il y a des règles pour discerner ces articles, n'est pas difficile entre nous ; puisque nous supposons tous, qu'il y a des premiers principes de la Religion Chrétienne qu'il n'est permis à personne d'ignorer ; tels que sont, pour descendre dans un plus grand détail, le Symbole des Apôtres, l'Oraison Dominicale, & le Décalogue avec son Abrégé nécessaire dans les deux préceptes de la charité, dans lesquels consiste, selon l'Evangile, toute la Loi & les Prophètes.

C'est de quoi nous convenons tous Catholiques & Protestans également, & nous convenons encore que le Symbole des Apôtres doit être entendu comme il a été exposé dans le Symbole de Nicée, & dans celui qu'on attribue à *S. Athanase*.

On se peut réduire à un principe plus simple, en disant, que ce dont la connoissance ou la foi expresse est nécessaire au salut, est cela même sans quoi l'on ne peut avoir aucune véritable idée du salut qui nous est donné en JESUS-CHRIST, Dieu voulant nous y amener par la connoissance, & non par un instinct aveugle, comme on seroit des bêtes brutes.

Dans ce principe si clair & si simple, tout le monde voit d'abord qu'il faut connoître la personne du Sauveur, qui est JESUS-CHRIST Fils de Dieu : qu'il faut aussi connoître son Père, qui l'a envoyé, avec le S. Esprit, de qui il a été conçu, & par lequel il nous sanctifie : quel est le salut qu'il nous propose, ce qu'il a fait pour nous l'acquérir, & ce qu'il veut que nous fassions pour lui plaire ; ce qui ramène naturellement l'un après l'autre les Symboles dont nous avons parlé, l'Oraison Dominicale & le Décalogue ; & tout cela réduit en peu de paroles, est ce que nous avons nommé les premiers principes de la Religion Chrétienne.

La troisième proposition a deux parties : la première, que ces articles non fondamentaux, encore que la connoissance & la foi expresse n'en soit pas absolument nécessaire à tout le monde, ne laissent pas d'être importants. C'est ce qu'on ne peut nier ; puisqu'on suppose ces articles révélés de Dieu, qui ne révèlent rien que d'important à la piété, & dont aussi il est écrit, *Je suis le Seigneur ton Dieu, qui t'enseigne des choses très-utiles* ;

Ce fondement supposé, il y a raison & nécessité de noter ceux qui s'opposent à ces dogmes, & qui manquent de docilité à les recevoir, quand.

quand l'Eglise les leur propose. La pratique universelle de l'ancienne Eglise confirme cette seconde partie de la proposition. Elle a mis au rang des hérétiques, non-seulement les Ariens, les Sabelliens, les Paulianistes, les Macédoniens, les Nestoriens, les Eutychiens, & ceux en un mot qui rejettoient la Trinité & les autres dogmes également fondamentaux; mais encore les Novatiens ou Cathares, qui ôtoient aux Ministres de l'Eglise le pouvoir de remettre les péchés; les Montanistes ou Cataphrygiens, qui improuvoient les secondes noces; les Aériens qui nioient l'utilité des oblations pour les Morts, avec la distinction de l'Episcopat & de la Prêtrise; Jovinien & ses Sectateurs, qui, à l'injure du Fils de Dieu, nioient la virginité perpétuelle de sa sainte Mère; & jusqu'aux Quartodecimans, qui, aimant mieux célébrer la Pâque avec les Juifs qu'avec les Chrétiens, tâchoient de rétablir le Judaïsme & ses observances, contre l'ordonnance des Apôtres. Les Auteurs opiniâtres de ces dogmes pervers ont été frappés d'anathème par les Pères, par les Conciles, quelques-uns même par le grand Concile de Nicée, le premier & le plus vénérable des œcuméniques; parce qu'encore que les articles qu'ils combattoient ne fussent pas de ce premier rang qu'on appelle fondamentaux, l'Eglise ne devoit pas souffrir qu'on méprisât aucune partie de la doctrine céleste que JESUS-CHRIST & les Apôtres avoient enseignée.

Si Messieurs de la Confession d'Ausbourg ne convenoient de ce principe, ils n'auroient pas mis au nombre des hérétiques, sous le nom de Sacramentaires, Berenger & ses Sectateurs, puisque la présence réelle, qui fait leur erreur, n'est pas comptée parmi les articles fondamentaux.

L'Eglise fait néanmoins une grande différence entre ceux qui ont combattu ces dogmes utiles & nécessaires à leur manière, quoique d'une nécessité inférieure & seconde, avant ou depuis ses définitions. Avant qu'elle eût déclaré la vérité & l'antiquité, ou plutôt la perpétuité de ces dogmes, par un jugement authentique, elle toléroit les errans, & ne craignoit point d'en mettre même quelques-uns au rang de ses Saints; mais depuis sa décision, elle ne les a plus soufferts, & sans hésiter, elle les a rangés au nombre des hérétiques. C'est, Monsieur, comme vous savez, ce qui est arrivé à S. Cyprien & aux Donatistes. Ceux-ci convenoient avec ce saint Martyr dans le dogme pervers, qui rejettoit le Baptême administré par les hérétiques; mais leur état a été bien différent; puisque S. Cyprien est demeuré parmi les Saints, & les autres sont rangés parmi les hérétiques: ce qui fait dire, au docteur Vincent de Lerins, dans ce livre tout d'or qu'il a intitulé *Commonitorium*, ou Mémoire sur l'antiquité de la foi: O changement étonnant! Les Auteurs d'une opinion sont Catholiques, les Sectateurs sont condamnés comme hérétiques: les maîtres sont absous, les disciples sont réprouvés: ceux qui ont écrit des livres erronnés sont les enfans du Royaume, pendant que leurs défenseurs sont précipités dans l'enfer. Voilà

Voilà des paroles bien terribles pour la damnation de ceux qui avoient opiniâtement soutenu les dogmes que les Saints avoient proposés de bonne foi, dont on voit bien que la différence consiste précisément à avoir erré avant que l'Eglise se fût expliquée, ce qui se pouvoit innocemment; & avoir erré contre ses decrets solennels, ce qui ne peut plus être imputé qu'à orgueil & irrévérence.

C'est aussi ce que S. Augustin ne nous laisse point ignorer, lorsque comparant S. Cyprien avec les Donatistes: *Nous-mêmes*, dit-il, *nous n'o-* Aug. L. III. *serions pas enseigner une telle chose*, contre un aussi grand Docteur que S. de Bapt. Cyprien; c'est-à-dire, la sainteté & la validité du Baptême administré par les hérétiques, *si nous n'étions appuyés sur l'autorité de l'Eglise universelle, à laquelle il auroit très-certainement cédé lui-même, si la vérité éclaircie avoit été confirmée dès-lors par un Concile universel.* CUI ET ILLE PROCUL DUBIO CEDERET, SI QUÆSTIONIS HUIUS VERITAS ELIQUATA ET DECLARATA PER PLENARIUM CONCILIUM SOLIDARETUR.

Telle est donc la différence qu'on a toujours mise entre les dogmes non encore entièrement autorisés par le jugement de l'Eglise, & ceux qu'elle a déclarés authentiquement véritables; & cela est fondé sur ce que la soumission à l'Eglise étant la dernière épreuve où JESUS-CHRIST a voulu mettre la docilité de la foi, on n'a plus, quand on méprise cette autorité, qu'à attendre cette sentence: *S'il n'écome pas l'Eglise, qu'il vous* Mart. *soit comme un Payen & un Publicain.* XVIII. 173

Il ne s'agit pas ici de prouver cette doctrine, mais seulement d'exposer à votre grand Prince la méthode de l'Eglise Catholique, pour distinguer parmi les articles non fondamentaux les erreurs où l'on peut tomber innocemment, d'avec les autres. La racine & l'effet de la distinction se tirent principalement de la décision de l'Eglise. Nous n'avancons rien de nouveau en cet endroit, non plus que dans toutes les autres parties de notre doctrine. Les plus célèbres Docteurs du quatrième siècle parloient & pensoient comme nous. Il n'est pas permis de mépriser des autorités si révérees dans tous les siècles suivans; & d'ailleurs, quand S. Augustin assure que S. Cyprien auroit cédé à l'autorité de l'Eglise universelle, si la foi s'étoit déclarée de son tems par un Concile de toute la terre, il n'a parlé de cette sorte que sur les paroles expresses de ce saint Martyr, qui, interrogé par Anonien son Collègue dans l'Episcopat, quelles étoient les erreurs de Novatien: *Scachez premièrement*, lui disoit-il, *que nous ne de-Cypr. E. vous pas même être curieux de ce qu'il enseigne, puisqu'il est hors de l'Eglise: pif. LII. quel qu'il soit, & quelque autorité qu'il s'attribue, il n'est pas Chrétien, puis-édit. Ri. qu'il n'est pas dans l'Eglise de JESUS-CHRIST: CHRISTIANUS NON EST,* qui IN CHRISTI ECCLESIA NON EST. S. Augustin n'a pas tort de dire qu'un homme qui ne souffre pas qu'on juge digne d'examen une doctrine qu'on enseigne hors de l'Eglise, mais qui veut qu'on la rejette à ce seul

titre, n'auroit eu garde de se soustraire lui-même à une autorité si inviolable.

Il n'est pas même toujours nécessaire, pour mériter d'être condamné, d'avoir contre soi une expresse décision de l'Eglise, pourvu que d'ailleurs sa doctrine soit bien connue & constante. C'est aussi par cette même raison que le même *S. Augustin*, en parlant du Baptême des petits enfans, a prononcé ces paroles: *Il faut, dit-il, souffrir les contredisans dans les questions qui ne sont pas encore bien examinées ni pleinement décidées par l'autorité de l'Eglise*: IN QUÆSTIONIBUS NONDUM PLENA ECCLESIE AUCTORITATE FIRMATIS: *c'est là, continue ce Père, que l'erreur se peut tolérer*, mais elle ne doit pas entreprendre d'ébranler le fondement de l'Eglise: IBI FERENDUS EST ERROR, NON USQUE ADEO PROGREDI DEBET UT FUNDAMENTUM IPSUM ECCLESIE QUATERE MOLIAIUR.

On n'avoit encore tenu aucun Concile pour y traiter expressément la question du Baptême des petits enfans; mais parce que la pratique en étoit constante & universelle, en sorte qu'il n'y avoit aucun moyen de la contester, loin de permettre de la révoquer en doute, *S. Augustin* la prêchoit hautement comme une vérité toujours établie, & dit que le doute seul emporte le renversement du fondement de l'Eglise.

C'est à cause que ceux qui nient cette autorité sont proprement ces esprits contentieux, que l'Apôtre ne souffre pas dans les Eglises. Ce sont ces frères qui marchent désordonnément, & non pas selon la règle qu'il leur a donnée, dont le même Apôtre veut qu'on se retire. On ne se doit retirer d'eux qu'à cause qu'ils se retirent les premiers de l'autorité de l'Eglise & de ses décrets, & se rangent au nombre de ceux qui se séparent eux-mêmes; d'où l'on doit conclure qu'encore que la matière de leur dispute ne soit peut-être pas fondamentale, & du rang de celles dont la connaissance est absolument nécessaire à chaque particulier, ils ne laissent pas par un autre endroit d'ébranler le fondement de la foi, en se soulevant contre l'Eglise, & en attaquant directement un article du Symbole aussi important que celui-ci: *Je crois l'Eglise Catholique*.

S'il faut maintenant venir à la connoissance nécessaire, *necessitate mediæ*, la principale de ce genre est celle de JESUS CHRIST; puisqu'il est établi de Dieu comme l'unique moyen du salut, sans la foi duquel on est déjà jugé, & la colère de Dieu demeure sur nous. Il n'est pas dit qu'elle y tombe, mais qu'elle y demeure; parce qu'étant, comme nous le sommes, dans une juste damnation par notre naissance, Dieu ne fait point d'injustice à ceux qu'il y laisse. C'est peut-être à cet égard qu'il est écrit: *Qui ignore sera ignoré*; & quoi qu'il en soit, qui ne connoît pas JESUS CHRIST n'en est pas connu; & il est de ceux à qui il sera dit au Jugement: *Je ne vous connois pas*.

On pourroit ici considérer cette parole de notre Seigneur: *La vie éternelle*.

nelle est de vous connoître, vous qui êtes le seul vrai Dieu, & JESUS-CHRIST que vous avez envoyé. Cependant, à parler correctement, il semble qu'on ne doit pas dire que la connoissance de Dieu soit nécessaire, *necessitate mediæ*, mais plutôt d'une nécessité d'un plus haut rang, *necessitate finis*; parce que Dieu est la fin unique de la vie humaine, le terme de notre amour, & l'objet où consiste le salut; mais ce seroit inutilement que nous nous étendrions ici sur cette expression; puisqu'elle ne fait aucune sorte de controverse parmi nous.

Pour le livre intitulé *Secretio*, &c. il est très-bon dans le fond. On en pourroit retrancher encore quelques articles: il y en auroit quelques autres à éclaircir un peu davantage. Pour entrer dans un plus grand détail, il faudroit traiter tous les articles de controverse; ce que je pense avoir assez fait, & avec toutes les marques d'approbation de l'Eglise, dans mon livre de l'*Exposition*.

Je me suis aussi expliqué sur cette matière dans ma Réponse Latine à M. l'Abbé de Lökkum. Si néanmoins votre sage & habile Prince souhaite que je m'explique plus précisément, j'embrasserai avec joie toutes les occasions d'obéir à Son Altesse Sérénissime.

Rien n'est plus digne de lui que de travailler à guérir la plaie qu'a faite au Christianisme le schisme du dernier siècle. Il trouvera en vous un digne instrument de ses intentions; & ce que nous avons tous à faire dans ce beau travail, est, en fermant cette plaie, de ne donner pas occasion au tems à venir d'en r'ouvrir une plus grande.

J'avoue au reste, Monsieur, ce que vous dites des anciens exemplaires Grecs sur le passage, *Tres sunt &c.* mais vous sçavez aussi bien que moi, que l'article contenu dans ce passage ne doit pas être pour cela révoqué en doute, étant d'ailleurs établi, non-seulement par la Tradition des Eglises, mais encore par l'Ecriture très-évidemment. Vous sçavez aussi sans doute, que ce passage se trouve reçu dans tout l'Occident; ce qui paroît manifeste, sans même remonter plus haut, par la production qu'en fait *S. Fulgence* dans ses Ecrits, & même dans une excellente Confession de foi présentée unanimement au Roi *Huneric* par toute l'Eglise d'Afrique. Ce témoignage produit par un aussi grand Théologien, & par cette sçavante Eglise, n'ayant point été reproché par les hérétiques, & au contraire étant confirmé par le sang de tant de Martyrs, & encore par tant de miracles, dont cette Confession de foi fut suivie, est une démonstration de la Tradition, du moins de toute l'Eglise d'Afrique, l'une des plus illustres du monde. On trouve même dans *S. Cyprien* une allusion manifeste à ce passage, qui a passé naturellement dans notre Vulgate, & confirme la Tradition de tout l'Occident. Je suis, &c.

† J. Benigne, Evêque de Meaux.

XXX.

Première Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du 14. Mai 1700.

MONSIEUR,

Vos deux grandes & belles Lettres n'étant pas tant pour moi, que pour Monseigneur le Duc *Antoine Ulric*, je n'ai point manqué d'en faire rapport à Son Altesse Sérénissime, qui même a eu la satisfaction de les lire. Il vous en est fort obligé; & comme il honore extrêmement votre mérite éminent, il en attend aussi beaucoup pour le bien de la Chrétienté, jugeant, sur ce qu'il a appris de votre réputation & autorité, que vous y pourriez le plus contribuer. Il seroit fâché de vous avoir donné de la peine, s'il ne se félicitoit de vous avoir donné en même tems l'occasion d'employer de nouveau vos grands talens à ce qu'il croit le plus utile, & même très-conforme à la volonté du Roi, suivant ce que M. le Marquis de Torcy avoit fait connoître.

I. Comme vous entrez dans le détail, j'avois supplié ce Prince de charger un Théologien de la discussion des points qui le demandent; mais il a eu ses raisons pour vouloir que je continuasse de vous proposer les considérations qui se présenteroient, & dont une bonne partie a été fournie par Son Altesse même; & pour moi, j'ai tâché d'expliquer & de fortifier ses sentimens par des autorités incontestables.

II. Il trouve fort bon que vous ayez choisi une controverse particulière, agitée entre les Tridentins & les Protestans. Car s'il se trouve un seul point, tel que celui dont il s'agit ici, où il est visible que nous avons contre certains anathématismes prononcés chez vous, des raisons qui, après un examen fait avec soin & avec sincérité, nous paroissent invincibles, on est obligé chez vous, suivant le droit, & suivant les exemples pratiqués autrefois, de les suspendre à l'égard de ceux qui ne s'éloignent point pour cela de l'obéissance due à l'Eglise Catholique.

III. Mais pour venir au détail de vos Lettres, dont la première donne les principes qui peuvent servir à distinguer ce qui est de foi de ce qui ne l'est pas, & dont la seconde explique les degrés de ce qui est de foi, je m'arrêterai principalement à la première, où vous accordez, Monseigneur, que *Dieu ne révèle point de nouvelles vérités qui appartiennent à la* foi.

foi Catholique: que la règle de la perpétuité est aussi celle de la Catholicité; que les Conciles œcuméniques ne proposent point de nouveaux dogmes: enfin, que la règle infailible des vérités de la foi est le consentement unanime & perpétuel de toute l'Eglise. J'avois dit que les Protestans ne reconnoissent pour un article de la foi Chrétienne, que ce que Dieu a révélé d'abord par JESUS-CHRIST & ses Apôtres; & je suis bien aise d'apprendre par votre déclaration, que ce sentiment est encore, ou doit être celui de votre Communion.

IV. J'avoue cependant que l'opinion contraire, ce semble, d'une infinité de vos Docteurs me fait de la peine. Car on voit que, selon eux, l'analyse de la foi revient à l'assistance du Saint-Esprit, qui autorise les décisions de l'Eglise Universelle; ce qui étant posé, l'ancienneté n'est point nécessaire, & encore moins la perpétuité.

V. Le Concile de Trente ne dit pas aussi qu'elles sont nécessaires, quoiqu'il dise sur quelques dogmes particuliers que l'Eglise l'a toujours entendu ainsi; car cela ne tire point à conséquence pour tous les autres dogmes.

VI. Encore depuis peu *George Bullus*, sçavant Prêtre de l'Eglise Anglicane, ayant accusé le Père *Pétavius* d'avoir attribué aux Pères de la primitive Eglise des erreurs sur la Trinité, pour autoriser davantage les Conciles à pouvoir établir & manifester, *constituere & pascere*, des nouveaux dogmes, le Curateur de la dernière édition des dogmes théologiques de ce Père, qui est apparemment de la même Société, répond dans la Préface: *Est quidem hoc dogma Catholica rationis, ab Ecclesia constitui fidei capita; sed propterea minime sequitur Petavium malis artibus ad id confirmandum usum.*

VII. Ainsi le Père *Grégoire de Valentia* a bien des approbateurs de son Analyse de la foi, & je ne sçai si le sentiment du Cardinal du Perron, que vous lui opposez, prévaut à celui de tant d'autres Docteurs. Le Cardinal d'ailleurs n'est pas toujours bien sûr, & je doute que l'Eglise de France d'aujourd'hui approuve la harangue qu'il prononça dans l'Assemblée des Etats, un peu après la mort de *Henri IV.* & qu'il n'aurait osé prononcer dans un autre tems, que celui d'une minorité; car il passe pour un peu politique en matière de foi.

VIII. De plus, suivant votre maxime, il ne seroit pas dans le pouvoir du Pape ni de toute l'Eglise, de décider la question de la Conception Immaculée de la sainte Vierge. Cependant le Concile de Bâle entreprit de le faire; & il n'y a pas encore long tems qu'un Roi d'Espagne envoya exprès au Pape, pour le solliciter à donner une décision là-dessus; ce qu'on entendoit sans doute sous anathème. On croyoit donc en Espagne que cela n'exécède point le pouvoir de l'Eglise. Le refus aussi, ou le délai du Pape n'étoit pas fondé sur son impuissance d'établir de nouveaux articles de foi.

IX. J'en dirai autant de la question de *auxiliis gratiæ*, qu'on dit que le Pape *Clément VIII.* avoit dessein de décider pour les Thomistes contre les Molinistes ; mais la mort l'en ayant empêché, ses successeurs trouvèrent plus à propos de laisser la chose en suspens.

X. Il semble que vous-même, Monseigneur, laissez quelque porte de derrière ouverte, en disant, que les Conciles œcuméniques, lorsqu'ils décident quelque vérité, ne proposent point de nouveaux dogmes, mais ne font que déclarer ceux qui ont toujours été crus, & les expliquer seulement en termes plus clairs & plus précis. Car si la déclaration contient quelque proposition qui ne peut pas être tirée par une conséquence légitime & certaine de ce qui étoit déjà reçu auparavant, & par conséquent n'y est point comprise virtuellement, il faudra avouer que la décision nouvelle établit en effet un article nouveau, quoiqu'on veuille couvrir la chose sous le nom de déclaration.

XI. C'est ainsi que la décision contre les Monothélites établissoit en effet un article nouveau, comme je crois l'avoir marqué autrefois ; & c'est ainsi que la Transubstantiation a été décidée bien tard dans l'Eglise d'Occident, quoique cette manière de la présence réelle & du changement ne fût pas une conséquence nécessaire de ce que l'Eglise avoit toujours cru auparavant.

XII. Il y a encore une autre difficulté sur ce que c'est que d'avoir été cru auparavant. Car voulez-vous, Monseigneur, qu'il suffise que le dogme que l'Eglise déclare être véritable & de foi, ait été cru en un tems par quelques-uns, quels qu'ils puissent être ; c'est-à-dire, par un petit nombre de personnes, & par des gens peu considérés ? ou bien faut-il qu'il ait toujours été cru par le plus grand nombre, ou par les plus accrédités ? Si vous voulez le premier, il n'y aura guères d'opinion qui n'ait toujours eu quelques sectateurs, & qui ne puisse ainsi s'attribuer une manière d'ancienneté & de perpétuité ; & par conséquent cette marque de la vérité, qu'on fait tant valoir chez vous, sera fort affoiblie.

XIII. Mais si vous voulez que l'Eglise ne manque jamais de prononcer pour l'opinion qui a toujours été la plus commune, ou la plus accréditée, vous aurez de la peine à justifier ce sentiment par les exemples. Car outre qu'il y a *opinion communes contra communes*, & que souvent le grand nombre & les personnes les plus accréditées ne s'accordent pas ; le mal est, que des opinions, qui étoient communes & accréditées, cessent de l'être avec le tems, & celles qui ne l'étoient pas, le deviennent. Ainsi, quoiqu'il arrive naturellement qu'on prononce pour l'opinion qui est la plus en vogue, lorsqu'on prononce, néanmoins il arrive ordinairement que ce qui est *endoxe* dans un tems étoit *paradoxe* auparavant, & *vice versa*.

XIV. Comme, par exemple, le règne de mille ans étoit en vogue dans la primitive Eglise, & maintenant il est rebuté. On croit maintenant que les Anges sont sans corps, au lieu que les anciens Pères leur don-

noient

noient des corps animés, mais plus parfaits que les nôtres. On ne croyoit pas que les âmes qui doivent être sauvées, parviennent sitôt à la parfaite béatitude ; sans parler de quantité d'autres exemples.

XV. D'où il s'ensuit que l'Eglise ne sauroit prononcer en faveur de l'incorporalité des Anges, ou de quelqu'autre opinion semblable ; ou que si elle le faisoit, cela ne s'accorderoit pas avec la règle de la perpétuité, ni avec celle de *Vincent de Lerins*, du *semper & ubique*, ni avec votre règle des vérités de foi, que vous dites être le consentement *unanime & perpétuel* de toute l'Eglise, soit assemblée en Concile, soit dispersée par toute la terre. En effet, cela est beau & magnifique à dire, tant qu'on demeure en termes généraux ; mais quand on vient au fait, on se trouve loin de son compte, comme il paroît dans l'exemple de la controverse des Livres canoniques.

XVI. Enfin, on peut demander si pour décider qu'une doctrine est de foi, il suffit de dire qu'elle a été simplement crue ou reçue auparavant, & s'il ne faut pas aussi qu'elle ait été reçue comme de foi ? Car, à moins qu'on ne veuille se fonder sur de nouvelles révélations, il semble que pour faire qu'une doctrine soit un article de foi, il faut que Dieu l'ait révélée comme telle, & que l'Eglise, dépositaire de ses révélations, l'ait toujours reçue comme étant partie de la foi ; puisqu'on ne sauroit savoir que par révélation si une doctrine est de foi ou non.

XVII. Ainsi il ne semble pas qu'une opinion qui a passé pour philosophique auparavant, quelque reçue qu'elle ait été, puisse être proposée légitimement sous anathème ; comme, par exemple, si quelque Concile s'avisait de prononcer pour le repos de la terre contre *Copernic*, il semble qu'on auroit droit de ne lui point obéir.

XVIII. Et il paroît encore moins qu'une opinion qui a passé long-tems pour problématique, puisse enfin devenir un article de foi par la seule autorité de l'Eglise, à moins qu'on ne lui attribue une nouvelle révélation, en vertu de l'assistance infaillible du Saint-Esprit : autrement, l'Eglise auroit d'elle-même un pouvoir sur ce qui est de droit divin.

XIX. Mais si nous refusons à l'Eglise la faculté de changer en article de foi ce qui passoit pour philosophique ou problématique auparavant, plusieurs décisions de Trente doivent tomber, quand même on accorderoit que ce Concile est tel qu'il faut ; ce qui va paroître particulièrement, à mon avis, à l'égard des livres que ce Concile a déclarés canoniques contre le sentiment de l'ancienne Eglise.

XX. Venons donc maintenant à l'examen de la question de ces livres de la Bible, contredits de tout tems, à qui le Concile de Trente donne une autorité divine, comme s'ils avoient été dictés mot à mot par le Saint-Esprit, à l'égal du Pentateuque, des Evangiles, & autres Livres reconnus pour *canoniques* du premier rang, ou *proto-canoniques* ; au lieu que les Protestans tiennent ces livres contestés pour bons & utiles, mais pour

Ecclesi-

Ecclésiastiques seulement ; c'est à dire , dont l'autorité est purement humaine , & nullement infaillible.

XXI. J'étois surpris , Monseigneur , de vous voir dire , *que je verrois cette question clairement résolue par des faits incontestables* en faveur de votre doctrine ; & je fus encore plus surpris , en lisant la suite de votre Lettre ; car j'étois comme enchanté pendant la lecture , & vos expressions & manières belles , fortes & plausibles , s'emparoiént de mon esprit ; mais quand le charme de la lecture étoit passé , & quand je comparois de sang froid les raisons & autorités de part & d'autre , il me semble que je voyois clair comme le jour , non-seulement que la canonicité des Livres en question n'a jamais passé pour article de foi , mais plutôt que l'opinion commune , & celle encore des plus habiles , a été toujours à l'encon-

tre.

XXII. Il y a même peu de dogmes si approuvés de tout tems dans l'Eglise que celui des Protestans sur ce point ; & on pourroit écrire en sa faveur un livre de la perpétuité de la foi à cet égard , qui seroit surtout incontestable par rapport à l'Eglise Grecque , depuis l'Eglise primitive jusqu'au tems présent ; mais on la peut encore prouver dans l'Eglise Latine.

XXIII. J'avoue que cette évidence me fait de la peine ; car il me seroit véritablement glorieux d'être vaincu , Monseigneur , par une personne comme vous êtes. Ainsi , si j'avois les vûes du monde , & cette vanité qui y est jointe , je profiterois d'une défaite qui me seroit avantageuse de toutes les manières ; & on ne me diroit pas pour la troisième fois : *Æneæ magni dextrâ cadis*. Mais le moyen de le faire ici sans blesser sa conscience ? outre que je suis interprète en partie des sentimens d'un grand Prince. Je suivrai donc les vingt-quatre paragraphes de votre première Lettre , qui regarde ce sujet , & puis j'y ajouterai quelque chose de mien ; quoique je ne me fonde que sur des autorités que *Chemnice* , *Gerard* , *Calixte* , *Ruinold* , & autres théologiens Protestans ont déjà apportées , dont j'ai choisi celles que j'ai cru les plus efficaces.

XXIV. Comme il ne s'agit que des Livres de l'Ancien Testament , qu'on n'a point en Langue originale Hébraïque , & qui ne se sont jamais trouvés dans le Canon des Hébreux , je ne parlerai point des livres reçus également chez vous & chez nous. J'accorde donc , que suivant votre §. 1. les livres en question ne sont point nouveaux , & qu'ils ont toujours été connus & lus dans l'Eglise Chrétienne , suivant les titres qu'ils portent , & §. 2. que particulièrement la Sagesse , l'Ecclésiastique , *Judith* , *Tobie* , & les *Maccabées* ont précédé la naissance de notre Seigneur.

XXV. Mais je n'accorde pas ce qui est dans le §. 3. que le Concile de Trente les a trouvés dans le Canon , ce mot pris en rigueur , depuis 1200. Et quant à la preuve contenue dans le §. 4. je crois que je ferai voir clairement ci dessous , que le Concile II. de Carthage , *S. Augustin* qui y a été

été présent , à ce qu'on croit , & quelques autres , qui ont parlé quelquefois comme eux , se sont servis des mots *canoniques* & *divins* d'une manière plus générale , & dans une signification fort inférieure , prenans *canonique* pour ce que les Canons de l'Eglise autorisent , & qui est opposé à l'*apocryphe* ou caché , pris dans un mauvais sens ; & *divin* , pour ce qui contient des instructions excellentes sur les choses divines , & qui est reconnu conforme aux livres immédiatement divins.

XXVI. Et puisque le même *S. Augustin* s'explique fort nettement en d'autres endroits , où il marque précisément après tant d'autres , l'infériorité de ces livres , je crois que les règles de la bonne interprétation demandent que les passages où l'on parle d'une manière plus vague , soient expliqués par ceux où l'Auteur s'explique avec distinction.

XXVII. On doit donner la même interprétation §. 5. à la Lettre du Pape *Innocent I.* écrite à *Exupere* , Evêque de Toulouse , en 405. & au décret du Pape *Gélase* ; leur but ayant été de marquer les livres autorisés ou *canoniques* , pris largement , ou opposés aux *apocryphes* , pris en un mauvais sens ; puisque ces livres autorisés se trouvoient joints aux livres véritablement divins , & se lisoient aussi avec eux.

XXVIII. Cependant ces Auteurs ou Canons n'ont point marqué ni pu marquer en aucune manière contre le sentiment reçu alors dans l'Eglise , que les livres contestés sont égaux à ceux qui sont incontestablement canoniques , ou du premier degré ; & ils n'ont point parlé de cette infailibilité de l'inspiration divine , que les Pères de Trente se sont hasardés d'attribuer à tous les livres de la Bible , en haine seulement des Protestans , & contre la doctrine constante de l'Eglise.

XXIX. On voit en cela par un bel échantillon comment les erreurs prennent racine & se glissent dans les esprits. On change premièrement les termes par une facilité innocente en elle-même , mais dangereuse par la suite ; & enfin on abuse des termes , pour changer même les sentimens , lorsque les erreurs favorisent les panchans populaires , & que d'autres passions y conspirent.

XXX. Je ne sçai si avec le §. 6. on peut dire que les Eglises de Rome & d'Afrique , favorables en apparence , comme on vient d'entendre , aux livres contestés , étoient censées du tems de *S. Augustin* , *doctiores & diligetiores Ecclesia* , & que *S. Augustin* les a eues en vûe , liv. II. chap. XII. de *doctrinâ christianâ* , en disant , que lorsqu'il s'agit d'estimer l'autorité des livres sacrés , il faut préférer ceux qui sont approuvés par les Eglises où il y a plus de doctrine & plus d'exactitude.

XXXI. Car les Africains étoient à l'extrémité de l'Empire , & n'avoient leur doctrine ou érudition que des Latins , qui ne l'avoient eux-mêmes que des Grecs. Ainsi , on peut bien assurer que *doctiores Ecclesia* n'étoient pas la Romaine ni les autres Eglises Occidentales , & encore moins celles d'Afrique.

XXXII. L'on sçait que les Pères Latins de ce tems n'étoient ordinairement que des Copistes des Auteurs Grecs ; surtout quand il s'agissoit de la Sainte Ecriture. Il n'y a eu que *S. Jérôme* & *S. Augustin* à la fin, qui ayent mérité d'être exceptés de la règle, l'un par son érudition, l'autre par son esprit pénétrant.

XXXIII. Ainsi l'Eglise Grecque l'emportoit sans doute du côté de l'érudition ; & je ne crois pas non plus que l'Eglise Romaine de ce tems puisse être comptée *inter Ecclesias diligentiores*. Le faste mondain, *typhus sæculi*, le luxe & la vanité y ont régné de bonne heure, comme l'on voit par le témoignage d'*Ammian Marcellin*, Payen, qui en blâmant ce qui se faisoit alors à Rome, rend en même tems un bon témoignage aux Eglises éloignées des grandes Villes ; ce qui marque son équité sur ce point.

XXXIV. Cette vanité, jointe au mépris des études, excepté celle de l'éloquence, n'étoit guères propre à rendre les gens industrieux. Il n'y a presque point d'Auteur Latin d'alors qui ait écrit quelque chose de tolérable sur les sciences, surtout de son chef. La Jurisprudence même (qui étoit la véritable science des Romains, est presque la seule avec celle de la guerre, où ils ayent excellé, suivant ce bon mot de Virgile :

*Tu regere Imperio populos, Romane, memento :
Hæ tibi erunt artes :*)

étoit tombée, aussi-bien que l'art militaire, avec la translation du Siège de l'Empire. On négligeoit à Rome l'Histoire Ecclésiastique & les anciens monumens de l'Eglise ; & sans *Eusèbe* & quelques autres Grecs, nous n'en aurions presque rien. Ainsi, avant l'irruption des Barbares, la barbarie étoit à demi formée dans l'Occident.

XXXV. Cette ignorance, jointe à la vanité, faisoit que la superstition, vice des femmes & des riches ignorans aussi-bien que la vanité, prenoit peu à peu le dessus, & qu'on donna par après, en Italie principalement, dans les excès, sur le culte surtout des Images ; lorsque la Grèce balançoit encore, & que les Gaules, la Germanie & la Grande Bretagne étoient plus exemptes de cette corruption. On reçut la mauvaise marchandise d'un *Isidorus Mercator* ; & on tomba enfin en Occident dans une barbarie de Théologie pire que la barbarie qui y étoit déjà à l'égard des mœurs & des arts.

XXXVI. Encore présentement, s'il s'agissoit de marquer dans votre Communion, *Ecclesias doctiores & diligentiores*, il faudroit nommer sans doute celle de France, & des Pais-Bas, & non pas celle d'Italie ; tant il est vrai qu'on s'étoit relâché depuis long-tems à Rome & aux environs à l'égard de l'érudition & de l'application aux vérités solides. Ce défaut des Romains n'empêche point cependant que cette Capitale n'ait eu la

Primatie.

Primatie & la direction dans l'Eglise, après celle qu'elle avoit eue dans l'Empire. L'érudition & l'autorité sont des choses qui ne se trouvent pas toujours jointes, non plus que la fortune & le mérite.

XXXVII. Mais quand on accorderoit que *S. Augustin* avoit voulu parler des Eglises de Rome & d'Afrique, j'ai déjà fait voir que ces Eglises ne nous étoient pas contraires ; & de plus, *S. Augustin* ne parloit pas alors des livres véritablement canoniques, dont l'autorité ne dépend pas de si foibles preuves.

XXXVIII. Pour ce qui est dit de l'autorité de *S. Augustin*, §. 7. j'y ai déjà répondu, comme aussi au texte du Concile de Carthage, §. 8. mais je le ferai encore plus distinctement en son lieu, c'est-à-dire, dans la Lettre suivante. Il est vrai aussi, §. 9. que *S. Augustin* ayant cité contre les Pélagiens ce passage de la Sagesse : *Il a été enlevé de la vie, de crainte que la malice ne corrompit son esprit*, & que des Prêtres de Marseille ayant trouvé étrange qu'il eût employé un livre non canonique dans une matière de controverse, il défendit sa citation ; mais je ferai voir plus bas que son sentiment n'étoit pas éloigné du nôtre dans le fond.

XXXIX. Et quant aux citations de ces livres, qui se trouvent chez *Clément Alexandrin*, *Origène*, *S. Cyprien* & autres, §. 10. & 11. elles ne prouvent point ce qui est en question. Les Protestans en usent de même bien souvent. *S. Cyprien*, *S. Ambroise*, & le Canon de la Messe, ont cité le quatrième livre d'*Esdras*, qui n'est pas même dans votre Canon ; & le livre du Pasteur a été cité par *Origène*, & par le grand Concile de Nicée, sans parler d'autres ; & s'il y a des allusions secrètes que l'Evangile fait aux sentences des livres contestés entre nous, §. 14. peut-être en pourrat-on trouver qui se rapportent encore au quatrième livre d'*Esdras*, sans parler de la prophétie d'*Enoch* citée par *S. Jude*.

XL. Il est sûr qu'*Origène* a mis expressément les livres contestés hors du Canon ; & s'il a été plus favorable aux fragmens de *Daniel* dans une Lettre écrite à *Julius Africanus*, que vous m'apprenez §. 12. avoir été publiée depuis peu en Grec, c'est quelque chose de particulier.

XLI. Vous reconnoissez, Monseigneur, §. 13. 15. que plusieurs Eglises & plusieurs Sçavans, comme *S. Jérôme* par exemple, ne vouloient point recevoir ces livres pour établir les dogmes ; mais vous dites, que leur avis particulier n'a point été suivi. Je montrerai bientôt que leur doctrine là-dessus étoit reçue dans l'Eglise ; mais quand cela n'auroit point été, il suffiroit que des Eglises entières, & des Pères très-estimés, ont été d'un sentiment, pour en conclure que le contraire ne pouvoit être cru de foi de leur tems, & ne le sçauroit être encore présentement, à moins qu'on n'accorde à l'Eglise le pouvoir d'en établir de nouveaux articles.

XLII. Mais vous objectez, §. 15. que par la même raison on pourroit encore

encore combattre l'autorité de l'Épître aux Hébreux, & de l'Apocalypse de *S. Jean*; & qu'ainsi il faudra que je reconnoisse aussi, ou que leur canonicité n'est point de foi, ou qu'il y a des articles de foi, qui ne l'ont pas été toujours. Il y a plusieurs choses à répondre. Car premièrement les Protestans ne demandent pas que les vérités de foi aient toujours prévalu, ou qu'elles aient toujours été reçues généralement; & puis il y a bien de la différence aussi entre la doctrine constante de l'Eglise ancienne, contraire à la pleine autorité des livres de l'Ancien Testament, qui sont hors du Canon des Hébreux, & entre les doutes particuliers que quelques-uns ont formés contre l'Épître aux Hébreux, ou contre l'Apocalypse; outre qu'on peut nier qu'elles sont de *S. Paul* ou de *S. Jean*, sans nier qu'elles sont divines.

XLIII. Mais quand on accorderoit chez nous qu'on n'est pas obligé sous peine d'anathème de reconnoître ces deux livres pour divins & infaillibles, il n'y auroit pas grand mal. Le moins d'anathèmes qu'on peut, c'est le meilleur.

XLIV. Vous essayez dans le même endroit, §. 15. de donner une solution conforme à vos principes; mais il semble qu'elle les renverse en partie. Après avoir dit par forme d'objection contre vous-même: *Que du moins cette Tradition n'étoit pas universelle, puisque de très-grands Docteurs & des Eglises entières ne l'ont pas connue*, vous répondez: *qu'une nouvelle reconnaissance de quelques livres canoniques, dont quelques uns auroient douté, ne déroge point à la perpétuité de la Tradition, qui doit être la marque de la vérité Catholique, laquelle, dites-vous, pour être constante & perpétuelle, ne laisse pas d'avoir ses progrès. Elle est connue en un lieu plus qu'en un autre, plus clairement, plus distinctement, plus universellement: il suffit pour établir la succession & la perpétuité de la foi d'un livre saint, comme de toute autre vérité, qu'elle soit toujours reconnue, qu'elle soit dans le plus grand nombre sans comparaison, qu'elle le soit dans les Eglises les plus éminentes, les plus autorisées, & les plus révérees, qu'elle s'y soutienne, qu'elle gagne & qu'elle se répande d'elle-même jusqu'au tems que le Saint-Esprit, la force de la Tradition, le goût, non celui des particuliers, mais l'universel de l'Eglise, la fasse enfin prévaloir, comme elle a fait au Concile de Trente.*

XLV. J'ai été bien aise, Monseigneur, de répéter tout au long vos propres paroles. Il n'étoit pas possible de donner un meilleur tour à la chose. Cependant où demeurent maintenant ces grandes & magnifiques promesses qu'on a coutume de faire du toujours & par-tout, SEMPER ET UBIQUE, des vérités qu'on appelle Catholiques, & ce que vous aviez dit vous-même ci dessus, que la règle infaillible des vérités de la foi est le consentement unanime & perpétuel de toute l'Eglise? Le toujours ou la perpétuité se peut sauver en quelque façon & à moitié, comme je vais dire; mais le par-tout ou l'unanime, ne sauroit subsister suivant votre propre aveu.

XLVI.

XLVI. Je ne parle pas d'une unanimité parfaite; car j'avoue que l'exception des sentimens extraordinaires de quelques particuliers ne déroge point à celle dont il s'agit; mais je parle d'une *unanimité d'autorité* à laquelle déroge le combat d'autorité contre autorité, quand on peut opposer Eglises à Eglises, & des Docteurs accrédités les uns aux autres; surtout lorsque ces Eglises & ces Docteurs ne se blâmoient point pour être de différente opinion, & ne contestoient & ne disputoient pas même; ce qui paroît une marque certaine, ou qu'on tenoit la question pour problématique & nullement de foi, ou qu'on étoit dans le fond du même sentiment, comme en effet *S. Augustin*, à mon avis, n'étoit point d'un autre sentiment que *S. Jérôme*.

XLVII. Or ce que nous venons de dire étant vrai, la *perpétuité* même reçoit une atteinte. Car elle subsiste, à la vérité, à l'égard du dogme considéré comme une doctrine humaine; mais non pas à l'égard de sa qualité, pour être crue un article de foi divine. Et il n'est pas possible de concevoir comment la Tradition continuelle sur un dogme de foi, pourroit être plus claire onze ou douze siècles après, qu'elle ne l'étoit dans le troisième ou quatrième siècle de l'Eglise; puisqu'un siècle ne la peut recevoir que de tous les siècles précédens.

XLVIII. Il se peut, je l'avoue, que quelquefois elle se conserve tacitement, sans qu'on s'avise d'y prendre garde ou d'en parler; mais quand une question est traitée expressément en simple problème entre les Eglises & entre les principaux Docteurs, il n'est plus soutenable qu'elle ait été enseignée alors comme un article de foi connu par une Tradition Apostolique. Une doctrine peut avoir pour elle plus d'Eglises & plus de Docteurs, ou des Eglises plus révérees & des Docteurs plus estimés; cela la rendra plus considérable; mais l'opinion contraire ne laissera pas que d'être considérable aussi, & elle sera hors d'atteinte, au moins pour lors, & selon la mesure de la révélation qu'il y a alors dans l'Eglise; & même absolument, si l'on exclut les nouvelles révélations, ou inspirations en matière de foi. Car toutes ces Eglises, quoique partagées sur la question, convenoient alors qu'il n'y avoit aucune révélation divine là-dessus; puisque même les Eglises qui étoient les plus révérees & que vous faites contraires à d'autres, non-seulement n'exerçoient point de censures contre les autres, & ne les blâmoient point, mais ne travailloient pas même à les défabuser, quoiqu'elles sçussent bien leur sentiment, qui étoit public & notoire.

XLIX. De sorte que si une doctrine combattue par des autorités si considérables, & reconnue dans un tems pour n'être pas de foi, se soutient pourtant, se répand & gagne enfin le dessus de telle sorte, que le Saint-Esprit & le goût présent universel de l'Eglise la font prévaloir, jusqu'à être déclarée enfin article de foi par une décision légitime, il faut dire que c'est par une révélation nouvelle du Saint-Esprit, dont l'assistance infaillible

fait naître & gouverner ce goût universel & les décisions des Conciles œcuméniques; ce qui est contre votre système.

L. J'ai parlé ici, suivant votre supposition, que les livres en question ont eu pour eux la plus grande partie des Chrétiens, & les plus considérables Eglises & Docteurs; mais en effet je crois que c'étoit tout le contraire, ce qui ne s'accorde pas avec le principe du grand nombre, sur lequel certains Auteurs ont voulu fonder depuis peu la perpétuité de leur croyance, contre le sentiment des antérieurs, tels qu'*Alphonse Tostatus*, qui a dit: *Manet Ecclesia universalis in partibus illis quæ non errant*,

Prolog. 11. tus, qui a dit: *Manet Ecclesia universalis in partibus illis quæ non errant*, in *Math. sive illæ sint plures numero quàm errantes, sive non*; où il suppose que le plus grand nombre peut tomber dans l'erreur.

LI. Mais il y a plus ici, & nous verrons par après, dans la Lettre suivante, que non-seulement la plupart, & les plus considérables, mais tous en effet étoient du sentiment des Protestans, qui pouvoit passer alors pour œcuménique.

LII. Il est vrai, suivant votre §. 16. que ces livres ont toujours été lus dans les Eglises, tout comme les livres véritablement divins; mais cela ne prouve pas qu'ils étoient du même rang. On lit des Prières & on chante des Hymnes dans l'Eglise, sans élever ces Prières & ces Hymnes aux Evangiles & aux Epîtres. Cependant j'avoue que ces livres que vous recevez, ont eu ce grand avantage sur quelques autres livres, comme sur celui du Pasteur, & sur les Epîtres de *Clément* aux Corinthiens & autres, qu'ils ont été lus dans toutes les Eglises; au lieu que ceux-ci n'ont été lus que dans quelques-unes; & c'est ce qui paroît avoir été entendu & considéré par ces Auteurs, qui ont enfin canonisé ces livres, qu'ils trouvoient autorisés universellement; & c'est à quoi *S. Augustin* paroît avoir buté, en voulant qu'on estime davantage les livres reçus *apud Ecclesias doctiores & diligentiores*.

LIII. Peut-être pourroit-on encore dire, qu'il en est en quelque façon comme de la version de la Vulgate, que votre Eglise tient pour authentique, & pour ainsi dire, pour canonique, c'est-à-dire, autorisée par vos canons; mais je ne crois pas qu'on pense lui donner une autorité divine infaillible, à l'égard de l'original, comme si elle avoit été inspirée. En la faisant authentique, on déclare que c'est un livre sûr & utile; mais non pas qu'elle est d'une autorité infaillible pour la preuve des dogmes, non plus que les Livres qu'on avoit mêlés parmi ceux de la Sainte Ecriture divinement inspirée.

LIV. Il ne paroît pas qu'on puisse concilier les Anciens, qui semblent se contrarier sur notre question, en disant, avec le §. 16. que ceux qui mettent les livres de *Judith*, de *Tobie*, des *Maccabées*, &c. hors du canon, l'entendent seulement du canon des Hébreux, & non pas du canon des Chrétiens. Car ces Auteurs marquent en termes formels, que l'Eglise Chrétienne ne reçoit rien du Vieux Testament dans son canon, que l'Eglise

l'Eglise du Vieux Testament n'ait déjà reçu dans le sien. J'en apporterai les passages dans la Lettre suivante.

LV. Il faut donc recourir à la conciliation expliquée ci-dessus, sçavoir, que ceux qui ont reçu ces livres dans le canon l'ont entendu d'un degré inférieur de canonicité; & cette conciliation, outre qu'elle peut seule avoir lieu & est fondée en raison, est encore rendue incontestable; parce que quelques-uns de ces mêmes Auteurs s'expliquent ainsi, comme je le ferai encore voir.

LVI. Je croirai volontiers, sur la foi de *S. Jérôme*, que le grand Concile de Nicée a parlé avantageusement du livre de *Judith*; mais dans le même Concile, on a encore cité le livre du Pasteur d'*Hermas*, qui n'étoit guères moins estimé par plusieurs que celui de *Judith*. Le Cardinal *Baronius*, trompé par le passage de *S. Jérôme*, crut que le Concile de Nicée avoit dressé un canon pour le dénombrement des Saintes Ecritures, où le livre de *Judith* s'étoit trouvé; mais il se retracta dans une autre édition, & reconnut que ce ne devoit avoir été qu'une citation de ce livre.

LVII. Au reste, vous soutenez vous-même, Monseigneur, §. 18. que les Eglises de ces siècles reculés étoient partagées sur l'autorité des livres de la Bible, sans que cela les empêchât de concourir dans la même Théologie; & vous jugez bien que cette remarque plaira à Monseigneur le Duc, comme en effet rien ne lui sçauroit plaire davantage que ce qui marque de la modération. Ils avoient raison aussi, puisqu'ils reconnoissoient; comme vous le remarquez, §. 19. que cette diversité du canon, mais qui, à mon avis, n'étoit qu'apparente, ne faisoit naître aucune diversité dans la foi ni dans les mœurs. Or, je crois qu'on peut dire, qu'encore à présent la diversité du canon de vos Eglises & de la nôtre, ne fait aucune diversité des dogmes. Comme nous nous servirions de vos raisons & vous des nôtres en un besoin, nous pourrions bien en user de même, sans rien hasarder, à l'égard des Livres apocryphes que vous avez canonisés. Donc il semble que l'Assemblée de Trente auroit bien fait d'imiter cette sagesse & cette modération des Anciens que vous recommandez.

LVIII. J'avoue aussi, suivant ce qui est dit §. 20. que, non-seulement la connoissance du canon, mais même de toute l'Ecriture Sainte, n'est point nécessaire absolument: qu'il y a des peuples sans Ecriture, & que l'enseignement oral ou la Tradition peut suppléer à son défaut. Mais il faut avouer aussi que, sans une assistance toute particulière de Dieu, les Traditions de bouche ne sçauroient aller dans des siècles éloignés sans se perdre, ou sans se corrompre étrangement, comme les exemples de toutes les Traditions qui regardent l'Histoire profane, & les Loix & Coutumes des peuples, & même les Arts & Sciences, le montrent incontestablement.

LIX. Ainsi la Providence se servant ordinairement des moyens naturels,

rels, & n'augmentant pas les miracles sans raison, n'a pas manqué de se servir de l'Ecriture Sainte, comme du moyen le plus propre à garantir la pureté de la Religion, contre les corruptions des tems; & les anathèmes prononcés dans l'Ecriture même contre ceux qui y ajoutent ou qui en retranchent, en font encore voir l'importance, & le soin qu'on doit prendre à ne rien admettre dans le canon principal, qui n'y ait été d'abord. C'est pourquoi, s'il y avoit des anathèmes à prononcer sur cette matière, il semble que ce seroit à nous de le faire avec bien plus de raison, que les Grecs n'en avoient de censurer les Latins, pour avoir ajouté leur *Filioque* dans le Symbole.

Beff. 17. LX. Mais comme nous sommes plus modérés, au lieu d'imiter ceux qui portent tout aux extrémités, nous les blâmons; & par conséquent nous sommes en droit de demander, comme vous faites enfin vous-même §. 21. *pourquoi le Concile de Trente n'a pas laissé sur ce point la même liberté que l'on avoit autrefois? & pourquoi il a défendu, sous peine d'anathème, de recevoir un autre canon que celui qu'il propose?* Nous pourrions même demander comment cette Assemblée a osé condamner la doctrine constante de l'antiquité Chrétienne. Mais voyons ce que vous direz au moins à votre propre demande.

LXI. La réponse est, §. 21. que l'Eglise Romaine avec tout l'Occident, étoit en possession du canon approuvé à Trente, depuis 1200 ans, & même depuis l'origine du Christianisme, & ne devoit point se laisser troubler dans sa possession, sans s'y maintenir par des anathèmes. Il n'y auroit rien à repliquer à cette réponse, si cette même Eglise avoit été depuis tant de tems en possession de ce canon comme certain & de foi; mais c'étoit tout le contraire, & selon votre propre sentiment, l'Eglise étoit autrefois en liberté là-dessus. Comme en effet rien ne lui avoit encore fait perdre cette liberté, les Protestans étoient en droit de s'y maintenir avec l'Eglise, & d'interrompre une manière d'usurpation contraire, qui enfin pouvoit dégénérer en servitude, & faire oublier l'ancienne doctrine, comme il n'est arrivé que trop souvent. Mais, qui plus est, il y avoit non-seulement une faculté libre, mais même une obligation ou nécessité de séparer les livres Ecclésiastiques des livres divinement inspirés; & ce que les Protestans faisoient, n'étoit pas seulement pour maintenir la liberté & le droit de faire une distinction juste & légitime entre ces livres, mais encore pour maintenir ce qui est du devoir, & pour empêcher une confusion illégitime.

LXII. Mais vous ajoutez, §. 22. qu'il n'est rien arrivé ici que ce que l'on a vu arriver à toutes les autres vérités, qui est d'être déclarées plus expressément, plus autenthiquement, plus fortement par le jugement de l'Eglise Catholique, lorsqu'elles ont été plus ouvertement & plus opiniâtrément contredites. Mais les Protestans ont ils marqué leur sentiment plus ouvertement, ou plutôt est-il possible de le marquer plus ouvertement

ment & plus fortement que de la manière que l'ont fait *S. Meliton* Evêque de Sardes, & *Origene*, & *Eusebe*, qui rapporte & approuve les autorités de ces deux, & *S. Athanase*, & *S. Cyrille* de Jérusalem, & *S. Epiphane*, & *S. Chrysostome*, & le Synode de Laodicée, & *Amphilochius*, & *Rufin*, & *S. Jérôme*, qui a mis un gardien ou Suisse armé d'un calque à la tête des livres canoniques; c'est son prologue *Galeatus*, à qui il dit avoir donné ce nom exprès pour empêcher les livres apocryphes & les Ecclésiastiques de se fourrer parmi eux; & après cela, est-il possible d'accuser les Protestans d'opiniâtreté? ou plutôt est-il possible de ne pas accuser d'opiniâtreté & de quelque chose de pis, ceux qui, à la faveur de quelques termes équivoques de certains Anciens, ont eu la hardiesse d'établir dans l'Eglise une doctrine nouvelle & entièrement contraire à la sacrée Antiquité, & de prononcer même anathème contre ceux qui maintiennent la pureté de la vérité Catholique? Si nous ne connoissons pas la force de la prévention & du parti, nous ne comprendrions point comment des personnes éclairées & bien intentionnées peuvent soutenir une telle entreprise.

LXIII. Mais si nous ne pouvons pas nous empêcher d'en être surpris, nous ne le sommes nullement de ce qu'on donne chez vous à votre Communion, le nom d'Eglise Catholique; & je demeure d'accord de ce qui est dit, §. 23. que ce n'est pas ici le lieu d'en rendre raison. Les Protestans en donnent autant à leur Communion. On connoît la Confession Catholique de notre *Gerard*, & le Catholique orthodoxe de *Molan* Anglois. Et il est clair au moins que notre sentiment sur le canon des Livres divinement inspirés, a toutes les marques d'une doctrine Catholique; au lieu que la nouveauté introduite par l'Assemblée de Trente a toutes les marques d'un soulèvement schismatique. Car que des Novateurs prononcent anathème contre la doctrine constante de l'Eglise Catholique, c'est la plus grande marque de rébellion & de schisme qu'on puisse donner. Je vous demande pardon, Monseigneur, de ces expressions indispensables, que vous connoissez mieux que personne, ne pouvoir point passer pour téméraires, ni pour injurieuses dans une telle occasion.

LXIV. Je ne vois donc pas moyen d'excuser la décision de Trente, à moins que vous ne vouliez, Monseigneur, approuver l'explication de quelques-uns, qui croient pouvoir encore la concilier avec la doctrine des Protestans; & qui, malgré les paroles du Concile, prétendent qu'on peut encore les expliquer comme *S. Augustin* a expliqué les *seenes*. En ce cas, il ne faudroit pas seulement donner aux livres incontestablement canoniques, un avantage *ad hominem*, comme vous faites, §. 24. mais absolument, en disant, que le canon de Trente, comme celui d'Afrique, comprend également les livres infaillibles ou divinement inspirés, & les livres Ecclésiastiques aussi; c'est-à-dire, ceux que l'Eglise a déclarés auten-

tiques & conformes aux livres divins. Je n'ose point me flatter que vous approuviez une explication qui paroît si contraire à ce que vous venez de soutenir avec tant d'esprit & d'érudition. Cependant il ne paroît pas qu'il y ait moyen de sauver autrement l'honneur des canons de Trente, sur cet article. Me voilà maintenant au bout de votre Lettre, Monseigneur, dont je n'ai pu faire une exacte analyse, qu'en m'étendant bien plus qu'elle. Je suis bien fâché de cette prolixité, mais je n'y vois point de remède; & cependant je ne suis pas encore au bout de ma carrière; car j'ai promis plus d'une fois de montrer en abrégé, autant qu'il sera possible, la perpétuité de la foi Catholique conforme à la doctrine des Protestans sur ce sujet. C'est ce que je ferai, avec votre permission, dans la Lettre suivante, que je me donnerai l'honneur de vous écrire; & cependant, je suis avec zèle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXXI.

Seconde Lettre de M. de Leibniz à M. de Méaux, sur l'autorité du Concile de Trente, du 24. Mai 1700.

MONSEIGNEUR,

Vous avez reçu sans doute ma Lettre précédente, laquelle, toute ample qu'elle est, n'est que la moitié de ce que je dois faire. J'ai tâché d'approfondir l'éclaircissement que vous avez bien voulu donner sur ce que c'est que d'être de foi, & surtout sur la question, si l'Eglise en peut faire de nouveaux articles; & comme j'avois douté, s'il étoit possible de concilier avec l'antiquité tout ce qu'on a voulu définir dans votre Communion depuis la Réformation, & que j'avois proposé particulièrement l'exemple de la question de la Canonicité de certains livres de la Bible, ce qui vous avoit engagé à examiner cette matière, j'étois entré avec toute la sincérité & docilité possible dans tout ce que vous aviez allégué en faveur du sentiment moderne de votre parti. Mais ayant examiné, non seulement les passages qui vous paroissent favorables, mais encore ceux qui vous sont opposés, j'ai été surpris de me voir dans l'impossibilité de me soumettre à votre sentiment; & après avoir répondu à vos preuves dans ma précédente, j'ai voulu maintenant représenter, selon l'ordre des tems, un abrégé de la perpétuité de la Doctrine Catholique.

OPERA THEOLOGICA.

sur le Canon des Livres du Vieux Testament, conforme entièrement au Canon des Hébreux. C'est ce qui sera le sujet de cette seconde Lettre, qui auroit pu être bien plus ample, si je n'avois eu peur de faire un livre; outre que je ne puis presque rien dire ici, qui n'ait déjà été dit. Mais j'ai tâché de le mettre en vûe, pour voir s'il n'y a pas moyen de faire en sorte que des personnes appliquées & bien intentionnées puissent vuider entr'eux un point de fait, où il ne s'agit ni de Mystère ni de Philosophie, soit en s'accordant ou en reconnoissant au moins qu'on doit s'abstenir de prononcer anathème là-dessus.

LXII. (a) Je commence par l'antiquité de l'Eglise Judaïque. Rien ne me paroît plus solide que la remarque que fit d'abord Monseigneur le Duc, que nous ne pouvons avoir les Livres divins de l'Ancien Testament, que par le témoignage & la Tradition de l'Eglise de l'Ancien Testament. Car il n'y a pas la moindre trace ni apparence que JESUS-CHRIST ait donné un nouveau Canon là-dessus à ses Disciples; & plusieurs Anciens ont dit en termes formels, que l'Eglise Chrétienne se tient à l'égard du Vieux Testament au Canon des Hébreux.

LXIII. Or cela posé, nous avons le témoignage incontestable de *Josèphe*, Auteur très digne de foi sur ce point, qui dit dans son premier livre contre *Appion*, que les Hébreux n'ont que xxii. livres de pleine autorité, sçavoir, les cinq Livres de *Moyse*, qui contiennent l'Histoire & les Loix, treize Livres qui contiennent ce qui s'est passé depuis la mort de *Moyse*, & jusqu'à *Artaxerxès*, où il comprend *Job* & les Prophètes, & quatre Livres d'Hymnes & admonitions, qui sont sans doute les Pseaumes de *David*, & les trois Livres canoniques de *Salomon*, le Cantique, les Paraboles, & l'Ecclesiaste.

LXIV. *Josèphe* ajoute que personne n'y a rien osé ajouter ni retrancher ou changer, & que ce qui a été écrit depuis *Artaxerxès*, n'est pas si digne de foi. Et c'est dans le même sens, qu'*Eusebe* dit, que depuis le tems de *Zorobabel* jusqu'au Sauveur, il n'y a aucun Volume sacré. Demonst. Evang. L. vii. c. 1.

LXV. C'est aussi ce que confessent unanimement les Juifs, que depuis l'Auteur du premier Livre des *Maccabées* jusqu'aux modernes, l'inspiration divine, ou l'esprit prophétique a cessé alors. Car il est dit dans le Livre des *Maccabées*, qu'il n'y a jamais eu une telle tribulation depuis qu'on n'a plus vu de Prophète en Israël. Le *Seder Olam*, ou la Chronique des Juifs, avoue que la prophétie a cessé depuis l'an 52. des Médes & Perses; & *Aben Ezra* sur *Malachie*, dit, que dans la mort de ce Prophète la prophétie a quitté le peuple d'Israël. Cela a passé jusqu'à

K k k k 2 S. Au-

(a) M. de Leibniz a voulu suivre les numéros de sa Lettre précédente; mais il s'est trompé. Car ce N. devoit être LXV. au lieu de LXII. Comme cette erreur est

peu importante, nous laissons les numéros tels qu'ils sont dans son Manuscrit original, parce que M. Bossuet les cite ainsi dans sa Réponse.

De civit. S. Augustin, qui dit, qu'il n'y a point eu de Prophète depuis Malachie
Dei L. VI. jusqu'à l'avènement de notre Seigneur. Et conserant ces témoignages
c. ult. avec celui de Joseph & d'Eusebe, on voit bien que ces Auteurs entendent toute inspiration divine, dont aussi l'esprit prophétique est la plus évidente preuve.

LXVI. On a remarqué que ce nombre des xxii Livres canoniques du Vieux Testament, que nous avons tous dans la Langue originale des Hébreux, se rapportoit au nombre des lettres de la Langue Hébraïque. L'allusion est de peu de considération; mais elle prouve pourtant que les Chrétiens qui s'en sont servis, étoient entièrement dans le sentiment des Protestans sur ce Canon, comme Origene, S. Cyrille de Jerusalem, & S. Gregoire de Nazianze, dont il y a des vers, où le sens d'un des dix-huits est :

*Fœderis antiqui duo sunt librique viginti,
Hebrææ quot habent nomina literulæ.*

LXVII. Ces xxii Livres se comptent ainsi chez les Juifs, suivant ce que rapporte déjà S. Jérôme dans son Prologus Galeatus : cinq de Moïse, huit prophétiques, qui sont Josué, Juges avec Ruth, Samuel, Rois, Isaïe, Jérémie, Ezéchiel, & les douze petits Prophètes, & neuf Hagiographes, qui sont Pleaumes, Paraboles, l'Ecclesiaste & Cantique de Salomon, Job, Daniel, Esdras & Néhémie pris ensemble; enfin Esther & les Chroniques. Et l'on croit que les mots de notre Seigneur chez S. Luc se rapportent à cette division. Car il y a : Il faut que tout ce qui est écrit dans la Loi de Moïse, dans les Prophètes & dans les Pseaumes, s'accomplisse.

LXVIII. Il est vrai que d'autres ont compté xxiv Livres; mais ce n'étoit qu'en séparant en deux ce que les autres avoient pris ensemble. Ceux qui ont fait ce dénombrement, l'ont encore voulu justifier par des allusions, soit aux six ailes des quatre animaux d'Ezéchiel, comme Tertullien; soit aux vingt-quatre Anciens de l'Apocalypse, comme le rapporte S. Jérôme dans le même Prologue, disant : Nonnulli Ruth & Cinoth (les Lamentations de Jérémie détachées de sa Prophétie) inter Hagiographa putant esse computandos, ac hos esse prisicos legis libros xxiv. quos sub numero viginti quatuor Seniorum Apocalypsis Joannes inducit adorantes Agnum. Quelques Juifs devoient compter de même; puisque S. Jérôme dit dans son Prologue sur Daniel : In tres partes à Judæis omnis Scriptura dividitur, in Legem, in Prophetas & in Hagiographa; hoc est, in quinque, & in octo, & in undecim Libros. Ainsi, il paroît que l'allusion aux six ailes des quatre animaux venoit des Juifs, qui avoient coutume de chercher leurs plus grands mystères cabalistiques dans les animaux d'Ezéchiel, comme l'on voit dans Maimonide.

LXIX.

LXIX. Venons maintenant de l'Eglise du Vieux Testament à celle du Nouveau, quoiqu'on voye déjà que les Chrétiens ont suivi le Canon des Hébreux; mais il sera bon de le montrer plus distinctement. Le plus ancien dénombrement des livres divins qu'on ait, est celui de Meliton, Evêque de Sardes, qui a vécu du tems de Marc-Aurèle, qu'Eusebe nous a conservé dans son Histoire Ecclésiastique. Cet Evêque, en écrivant à Onésimus, dit, qu'il lui envoie les livres de la Sainte Ecriture, & il ne nomme que ceux qui sont reçus par les Protestans; sçavoir, ces mêmes xxii livres, le livre d'Esther paroissant avoir été omis par mégarde & par la négligence des Copistes.

LXX. Le même Eusebe nous a conservé au même endroit un passage du grand Origène, qui est de la Préface qu'il avoit mise devant son Commentaire sur les Pleaumes, où il fait le même dénombrement : le livre des douze petits Prophètes ne pouvant avoir été omis que par une faute contraire à l'intention de l'Auteur; puisqu'il dit qu'il y a xxii Livres, sçavoir, autant que les Hébreux ont de lettres.

LXXI. On ne peut point douter que l'Eglise Latine de ces premiers siècles n'ait été du même sentiment. Car Tertullien, qui étoit d'Afrique, & vivoit à Rome, en parle ainsi dans ses vers contre Marcion.

*Asi quater alæ sex veteris præconia verbi
Testificantis ea que postea facta docemur :
His aliis voluit cælestia verba per orbem.*

Alarum numerus antiqua volumina signat, &c.

LXXII. On ne trouve pas que dans ces siècles d'or de l'Eglise, qui ont précédé le grand Constantin, on ait compté autrement. Plusieurs mettent le Synode de Laodicée avant celui de Nicée; & quoiqu'il paroisse postérieur, néanmoins il en a été assez proche, pour que son jugement soit cru celui de cette primitive Eglise; & vous avez remarqué vous-même, Monseigneur, §. 18. que ce Synode de Laodicée, dont l'autorité a été reçue généralement dans le code des Canons de l'Eglise universelle, & qui ne doit pas être prise pour un sentiment particulier des Eglises de Phrygie, ne compte qu'avec les Protestans; c'est-à-dire, les xxii Livres du Vieux Testament.

LXXIII. De cela, il est aisé de juger que les Pères du Concile de Nicée ne pouvoient avoir été d'un autre sentiment que les Protestans sur le nombre des livres canoniques; quoiqu'on y ait cité, comme les Protestans font souvent aussi, le livre de Judith, de même que le livre du Pasteur. Les Evêques assemblés à Laodicée ne se feroient jamais écartés du sentiment de ce grand Concile, & s'ils avoient osé le faire, jamais leur Canon n'auroit été reçu dans le code des Canons de l'Eglise universelle. Mais cela se confirme encore davantage par les témoignages de S. Athanasius.

Kkkk 3

nase,

nuse, le meilleur témoin sans doute qu'on puisse nommer à l'égard de ce tems-là.

LXXIV. Il y a dans ses œuvres une synopse ou abrégé de la Sainte Ecriture, qui ne nomme aussi que xxii livres canoniques du Vieux Testament; mais l'Auteur de cet Ouvrage n'étant pas trop assuré, il nous peut suffire d'y ajouter le fragment d'une Lettre circulaire aux Eglises, qui est sans doute de *S. Athanase*, où il a le même Catalogue que celui de la synopse, qu'il oblige, s'il m'est permis de me servir de ce terme, par ces mots: *Nemo his addat, nec his auferat quicquam*. Et que cette opinion étoit également des Orthodoxes ou Homoeusiens, & de ceux qu'on ne croyoit pas être de ce nombre, cela paroît par *Eusebe*, dans l'endroit cité ci-dessus de son Histoire Ecclesiastique, où il rapporte & approuve les autorités des plus Anciens.

LXXV. Ceux qui sont venus bientôt après, ont dit uniformément & unanimement la même chose. L'Ouvrage catéchétique de *S. Cyrille* de Jérusalem a toujours passé pour très-considérable. Or il spécifie justement les mêmes livres que nous, & ajoute qu'on doit lire les divines Ecritures, savoir, les xxii. Livres du Vieux Testament, que les soixante & douze Interprètes ont traduits.

Sup. n.
LXVI.

LXXVI. On a déjà cité un distique tiré du Poème, que *S. Gregoire* de Nazianze a fait exprès sur le dénombrement des véritables livres de l'Ecriture divinement inspirée: *ἀπὸ τῶν ἁγίων Βιβλίων τῆς Θεοπνευστοῦ γραφῆς*. Ce dénombrement ne rapporte que les livres que les Protestans reconnoissent, & dit expressément qu'ils sont au nombre de vingt-deux.

LXXVII. *S. Amphiloche*, Evêque d'Iconie, étoit du même tems & de pareille autorité. Il a aussi fait des vers, mais iambiques, sur le même sujet, adressés à un *Seleucus*. Outre qu'il nomme les mêmes livres, il parle encore fort distinctement de la différence des livres qu'on faisoit passer sous le nom de la Sainte Ecriture. Il dit, qu'il y en a d'adultérins, qu'on doit éviter, & qu'il compare avec de la fausse monnaie: qu'il y en a de moyens *ἡμιθῆτοι*, & comme il dit, approchant de la parole de la vérité, *γύριον*, voisins; mais qu'il y en a aussi de divinement inspirés, dont il dit vouloir nommer chacun, pour les discerner des autres.

Ego Theopneustos singulos dicam tibi.

Et là-dessus il ne nomme du Vieux Testament, que ceux qui sont reçus par les Hébreux; ce qu'il dit être le plus assuré Canon des livres inspirés.

LXXVIII. *S. Epiphane*, Evêque de Salamine dans l'Isle de Chypre, a fait un livre des poids & des mesures, où il y a encore un dénombrement tout semblable des Livres divins du Vieux Testament, qu'il dit être vingt-deux en nombre, & pousse la comparaison avec les lettres de l'Alphabet si loin, qu'il dit, que comme il y a des lettres doubles de l'Alphabet,

phabet, il y a aussi des livres de la Sainte Ecriture du Vieux Testament, qui sont partagés en d'autres livres. On trouve la même conformité avec le Canon des Hébreux dans ses hérésies 5. & 76.

LXXIX. *S. Chrysostome* n'étoit guères de ses amis. Cependant il étoit du même sentiment, & il dit dans sa quatrième Homélie sur la Genèse, que tous les Livres divins, *πάντας αἱ ὅτιαι βιβλῆαι*, du Vieux Testament ont été écrits originellement en Langue Hébraïque; & tout le monde, ajoute-t-il, le confesse avec nous. Marque que c'étoit le sentiment unanime & incontestable de ce tems-là.

LXXX. Et afin qu'on ne s' imagine point que c'étoit seulement le sentiment des Eglises d'Orient, voici un témoignage de *S. Hilaire*, qui, dans la Préface de ses explications des Psaumes, où il paroît avoir suivi *Origene*, comme ailleurs, dit: que le Vieux Testament consiste en vingt-deux livres.

LXXXI. Jusqu'ici, c'est-à-dire, jusqu'au commencement du cinquième siècle, pas un Auteur d'autorité ne s'est avisé de faire un autre dénombrement. Car bien que *S. Cyprien* & le Concile de Nicée, & quelques autres aient cité quelques-uns des livres Ecclesiastiques parmi les livres divins, l'on sçait que ces manières de parler confusément, en passant, & *in sensu laxiore*, sont assez en usage, & ne sçauroient être opposées à tant de passages formels & précis qui distinguent les choses.

LXXXII. Je ne pense pas aussi que personne veuille appuyer sur le passage d'un recueil de coutumes & de doctrines de l'ancienne Eglise, qui a été fait par un Auteur inconnu, sous le nom des canons des Apôtres, qui met les trois livres des *Maccabées* parmi les livres du Vieux Testament, & les deux Epîtres de *Clément* écrites aux Corinthiens, parmi ceux du Nouveau. Car outre qu'il peut parler largement, on voit qu'il flotte entre deux comme un homme mal instruit, excluant du canon *sapientiam eruditissimi Syracidis*, qu'il dit être *extra hos*; mais dont il recommande la lecture à la jeunesse.

LXXXIII. Voici maintenant le premier Auteur connu & d'autorité, qui traitant expressément cette matière, semble s'éloigner de la doctrine constante que l'Eglise avoit eue jusqu'ici sur le canon du Vieux Testament. C'est le Pape *Innocent I.* qui répondant à la consultation d'*Exupere*, Evêque de Toulouse, l'an 405. paroît avoir été du sentiment Catholique dans le fond; mais son expression équivoque & peu exacte a contribué à la confusion de quelques autres après lui, & enfin à l'erreur des Latins modernes; tant il est important d'éviter le relâchement, même dans les manières de parler.

LXXXIV. Ce Pape est le premier Auteur qui ait nommé canoniques les Livres que l'Eglise Romaine d'aujourd'hui tient pour divinement inspirés, & que les Protestans, comme les Anciens, ne tiennent que pour Ecclesiastiques; mais en considérant ses paroles, on voit clairement son but,

but, qui est de faire un canon des Livres que l'Eglise reconnoît pour authentiques, & qu'elle fait lire publiquement comme faisant partie de la Bible. Ainsi ce canon devoit comprendre tant les livres Theopneustes ou divinement inspirés, que les livres Ecclesiastiques, pour les distinguer tous ensemble des livres apocryphes, plus spécialement nommés ainsi; c'est à dire, de ceux qui doivent être cachés & défendus comme suspects. Ce but paroît par les paroles expresses, où il dit: *Si qua sunt alia, non solum repudianda, verum etiam noveris esse damnanda.*

LXXXV. Non-seulement l'appellation de canoniques, mais encore de saintes & divines Ecritures étoit alors employé abusivement; & c'étoit l'usage de ces tems là de donner dans un excès étrange sur les titres & sur les épithètes. Un Evêque étoit traité de *votre sainteté* par ceux qui l'accusoient, & parloient de le déposer. Un Empereur Chrétien disoit: *Nostrum numen*, & ne laissoit presque rien à Dieu, pas même l'éternité. Il ne faut donc pas s'étonner des termes du Concile III. de Carthage, que d'autres croient être le cinquième, ni les prendre à la rigueur, lorsque ce Concile dit: *Placuit, ut præter Scripturas canonicas nihil in Ecclesiâ legatur sub nomine divinarum Scripturarum.*

LXXXVIII. Cela fait voir qu'on avoit accoutumé déjà d'appeler abusivement du nom d'Ecritures divines tous les livres qui se lisoient dans l'Eglise, parmi lesquels étoient le livre du *Pasteur*, & je ne sçais quelle doctrine des Apôtres *πιστὴν καὶ καλὴν τὴν Ἀποστολὴν*, dont parle *S. Athanase* dans l'Epître citée ci-dessus: *item*, les Epîtres de *S. Clement* aux Corinthiens, qu'on lisoit dans plusieurs Eglises, & particulièrement dans celle de Corinthe, surtout la première suivant *Eusebe* & suivant *Denis*, Evêque de Corinthe, chez *Eusebe*. C'est pourquoi elle se trouvoit aussi jointe aux livres sacrés dans l'ancien exemplaire de l'Eglise d'Alexandrie, que le Patriarche *Cyrille Lucaris* envoya au Roi de la Grande Bretagne *Charles I.* sur lequel elle a été ressuscitée & publiée.

LXXXIX. Tout cela fait voir qu'on se servoit quelquefois de ces termes d'une manière peu exacte; & même *Origene* compte en quelque endroit le livre du *Pasteur* parmi les livres divins, ce qu'il n'entendoit pas sans doute dans le sens excellent & rigoureux. C'est sur le chapitre xvi. verset 14. aux Romains, où il dit: *Je crois que cet Hermas est l'Auteur du Livre qu'on appelle le Pasteur, qui est fort utile, & me semble divinement inspiré.*

XC. On peut encore néanmoins nous opposer la liste des livres de l'Ecriture, qu'on dit que le Pape *Gélase* a faite dans un Synode Romain, au commencement du cinquième siècle, où il en fait aussi le dénombrement d'une manière large, qui comprend les livres Ecclesiastiques aussi-bien que les livres canoniques par excellence; & l'on voit clairement que ces deux Papes, & ces Synodes de Carthage & de Rome, vouloient nommer tout ce qu'on lisoit publiquement dans toute l'Eglise, & tout ce

qui passoit pour être de la Bible, & qui n'étoit pas suspect ou apocryphe, pris dans le mauvais sens.

XCI. Cependant il est remarquable que le Pape *Gélase* & son Synode, n'ont mis dans leur liste que le premier des *Maccabées*, qu'on sçait avoir été toujours plus estimé que l'autre; *S. Jérôme* ayant remarqué que le sile même trahit le second des *Maccabées* & le livre de la Sagesse, & fait connoître qu'ils sont originaires Grecs.

XCII. Je ne vois pas qu'il soit possible qu'une personne équitable & non prévenue, puisse douter du sens que je donne au canon des deux Papes & du Concile de Carthage. Car autrement il faudroit dire qu'ils se sont séparés ouvertement de la doctrine constante de l'Eglise Universelle, du Concile de Laodicée & de tous ces grands & saints Docteurs de l'Orient & de l'Occident que je viens de citer; en quoi il n'y a point d'apparence. Les erreurs ordinairement se glissent insensiblement dans les esprits, & elles n'entrent guères ouvertement par la grande porte. Ce divorce auroit été fait très-mal à propos, & auroit fait du bruit & fait naître des contestations.

XCIII. Mais rien ne prouve mieux le sens de la Lettre du Pape *Innocent I.* & de l'Eglise Romaine de ce tems, que la doctrine expresse, précise & constante de *S. Jérôme*, qui fleurissoit à Rome en ce tems-là même, & qui cependant a toujours soutenu que les livres proprement divins & canoniques du Vieux Testament, ne sont que ceux du canon des Hébreux. Est-il possible de s'imaginer que ce grand homme auroit osé s'opposer à la doctrine de l'Eglise de son tems, & que personne ne l'en auroit repris, pas même *Rufin*, qui étoit aussi du même sentiment que lui, & tant d'autres adversaires qu'il avoit; & qu'il n'eût jamais fait l'apologie de son procédé, comme il fait pourtant en tant d'autres rencontres de moindre importance? Il est sûr que l'ancienne Eglise Latine n'a jamais eu de Père plus sçavant que lui, ni de meilleur Interprète critique ou littéral de la Sainte Ecriture, surtout du Vieux Testament, dont il connoissoit la langue originale; ce qui a fait dire à *Alphonse Tostatus*, qu'en cas de conflit, il faut plutôt croire à *S. Jérôme* qu'à *S. Augustin*, surtout quand il s'agit du Vieux Testament & de l'Histoire, en quoi il a surpassé tous les Docteurs de l'Eglise.

XCIV. C'est pourquoi, bien que j'aye déjà parlé plus d'une fois des passages de *S. Jérôme*, entièrement conformes au sentiment des Protestans, il sera bon d'en parler encore ici. J'ai déjà cité son *Prologus Galeatus*, qui est la Préface des livres des Rois; mais qu'on met, suivant l'intention de l'Auteur, au devant des livres canoniques du Vieux Testament, comme une espèce de sentinelle, pour défendre l'entrée aux autres. Voici les paroles de l'Auteur: *Hic Prologus Scripturam quasi Galeatum Principium omnibus Libris quos de Hebræo vertimus in Latinum convenire potest.* Il

semble que ce grand homme prévoyoit que l'ignorance des tems, & le torrent populaire forceroit la digue du véritable canon, & qu'il travailla à s'y opposer. Mais la sentinelle qu'il y mit avec son casque, n'a pas été capable d'éloigner la hardiesse de ceux qui ont travaillé à rompre cette digue, qui séparoit le divin de l'humain.

N. LXVII. XCV. Or, comme j'ai dit ci-dessus, il comptoit tantôt LXVIII. xxiv livres du Vieux Testament; mais en effet toujours les mêmes. Et ce qu'il écrit dans une lettre à *Paulin*, qu'on avoit coutume de mettre au devant des Bibles avec le *Prologus Galeatus*, marque toujours le même sentiment. Il s'explique encore particulièrement dans ses Préfaces sur *Tobie*, sur *Judith*, & ailleurs: *Quod talium autoritas ad roboranda ea quæ in contentione veniunt minus idonea judicatur*: & parlant du livre de *Jésus*, fils de *Sirach*, & du livre nommé faussement la Sagesse de *Salomon*, il dit: *Sicut Judith & Tobia & Maccabæorum libros, legit quidem Ecclesia, sed eos in canonicas Scripturas non recipit, sic & hæc duo volumina legit ad adificationem plebis, non ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.*

Præf. in Esdr. & Nehem. Sup. num. LXVIII. XCVI. Rien ne sauroit être plus précis; & il est remarquable qu'il ne parle pas ici de son sentiment particulier, ni de celui de quelque Sçavant, mais de celui de l'Eglise: *Ecclesia*, dit-il, *non recipit*. Pouvoit-il ignorer le sentiment de l'Eglise de son tems? ou pouvoit-il mentir si ouvertement & si impudemment, comme il auroit fait sans doute, si elle avoit été d'un autre sentiment que lui? Il s'explique encore plus fortement dans la Préface sur *Esdras* & *Néhémie*: *Quæ non habentur apud Hebræos, nec de xxiv senibus sunt*, (on a expliqué cela) *procul abjiciantur*; c'est-à-dire, loin du canon des livres véritablement divins & infail-

Præf. in Esdr. & Nehem. Sup. num. LXVIII. XCVII. Je crois qu'après cela on peut être persuadé du sentiment de *S. Jérôme* & de l'Eglise de son tems; mais on le fera encore davantage, quand on considérera que *Rufin* son grand adversaire, homme sçavant, & qui cherchoit occasion de le contredire, n'auroit point manqué de se servir de celle-ci, s'il avoit cru que *S. Jérôme* s'éloignoit du sentiment de l'Eglise; mais bien loin de cela, il témoigne lui-même d'être du même sentiment, lorsqu'il parle ainsi dans son exposition du Symbole, après avoir fait le dénombrement des livres divins ou canoniques, tout comme *S. Jérôme*: *Il faut sçavoir*, dit-il, *qu'il y a des livres que nos Anciens ont appelés, non pas Canoniques, mais Ecclésiastiques, comme la Sagesse de Salomon, & cette autre Sagesse du fils de Sirach, qu'il semble que les Latins ont appelée pour cela même du nom général d'Ecclésiastique; en quoi on n'a pas voulu marquer l'Auteur, mais la qualité du livre: Tobie encore, Judith & les Maccabées sont du même ordre ou rang: & dans le Nouveau Testament, le livre Pastorale d'Hermas appelé les deux Voyes & le Jugement*

de Pierre. Ce sont là des livres qu'on a voulu faire lire dans l'Eglise, mais qu'on n'a pas voulu laisser employer pour confirmer l'autorité de la foi. Les autres Ecritures ont été appelées apocryphes, dont on n'a pas voulu permettre la lecture publique dans les Eglises.

XCVIII. Ce passage est fort précis & instructif; & il faut le conférer avec celui d'*Amphilochius* cité ci-dessus, afin de mieux distinguer les trois espèces d'Ecritures: sçavoir, les divines ou les canoniques de la première espèce; les moyennes ou Ecclésiastiques qui sont canoniques, selon le stile de quelques-uns, de la seconde espèce, ou bien apocryphes selon le sens le plus doux; & enfin les apocryphes dans le mauvais sens, c'est-à-dire, comme dit *S. Athanase* ou l'Auteur de la Synopse, qui sont plus dignes d'être cachés que d'être lus, & desquels *S. Jérôme* dit, Ep. VII. ad Latum: *Curveat apocrypha*, & sur *Isaïe*, Lxiv. 4. *Apocryphorum deliramenta conficiant.*

Voici la représentation de ces degrés ou espèces:

Canoniques.

Proprement, ou du premier rang. Improprement, ou d'un rang inférieur.

Divins, ou infail-

Ecclésiastiques, ou moyens.

Défendus, quant à la lecture publique.

Apocryphes.

Improprement, ou dans le sens plus doux. Plus proprement, ou dans le mauvais sens.

XCIX. Mais on achèvera d'être persuadé que la doctrine de l'Eglise de ce tems étoit celle des Protestans d'aujourd'hui, quand on verra que *S. Augustin*, qui parle aussi comme le Pape *Innocent I.* & le Synode III. de Carthage, où l'on croit qu'il a été, s'explique pourtant fort précisément en d'autres endroits tout comme *S. Jérôme* & tous les autres. En voici quelques passages: Cette Ecriture, dit-il, qu'on appelle des *Macca-* L. II. cont. Epiſt. Gaudent. c. xxiii. bées, n'est pas chez les Juifs comme la Loi, les Prophètes & les Pseaumes, à qui notre Seigneur a rendu témoignage, comme à ses témoins. Cependant

l'Eglise l'a reçue avec utilité, pourvu qu'on la lise sobrement; ce qu'on a fait principalement à cause de ces Maccabées, qui ont souffert en vrais Martyrs pour la Loi de Dieu, &c.

L. XVII.
C. Et dans ses livres de la Cité de Dieu : *Les trois livres de Salomon ont été reçus dans l'autorité canonique, savoir, les Proverbes, l'Ecclesiaste, & le Cantique des Cantiques. Mais les deux autres, qu'on appelle la Sagesse & l'Ecclesiastique, & qui, à cause de quelque ressemblance du stile, ont été attribués à Salomon (quoique les Sçavans ne doutent point qu'ils ne soient point de lui) ont pourtant été reçus anciennement dans l'autorité par l'Eglise Occidentale principalement. . . . Mais ce qui n'est pas dans le Canon des Hébreux n'a pas cette force contre les contredisans, que ce qui y est. On voit par là qu'il y a selon lui des degrés dans l'autorité: qu'il y a une autorité canonique dans le sens plus noble, qui n'appartient qu'aux véritables livres de Salomon, compris dans le Canon des Hébreux; mais qu'il y a aussi une autorité inférieure, que l'Eglise, Occidentale surtout, avoit accordée aux livres qui ne sont pas dans le Canon Hébraïque, & qui consiste dans la lecture publique pour l'édification du peuple; mais non pas dans l'infailibilité, qui est nécessaire pour les dogmes de la foi contre les contredisans.*

Ibid. Lib.
XVIII. c.
XXXVI. CI. Et encore dans le même Ouvrage : *La supputation du tems depuis la restitution du Temple ne se trouve pas dans les Saintes Ecritures qu'on appelle Canoniques, mais dans quelques autres, que, non les Juifs, mais l'Eglise tient pour Canoniques, à cause des admirables souffrances des Martyrs, &c.* On voit combien *S. Augustin* est flottant dans ses expressions; mais c'est toujours le même sens. Il dit, que les *Maccabées* ne se trouvent pas dans les Saintes Ecritures qu'on appelle Canoniques; & puis il dit, que l'Eglise les tient pour Canoniques. C'est donc dans un autre sens inférieur, que la raison qu'il ajoutée fait connoître. Car les admirables exemples de la souffrance des Martyrs, propres à fortifier les Chrétiens durant les persécutions, faisoient juger que la lecture de ces livres seroit très-utile. C'est pour cela que l'Eglise les a reçus dans l'autorité, & dans une manière de Canon, c'est à dire, comme *Ecclesiastiques* ou utiles; mais non pas comme divins ou infailibles; car cela ne dépend pas de l'Eglise, mais de la révélation de Dieu faite par la bouche de ses Prophètes ou Apôtres.

De doct.
Chr. II. Enfin, *S. Augustin*, dans son livre de la doctrine Chrétienne, raisonne sur les *Livres Canoniques* dans un sens fort ample & général, entendant tout ce qui étoit autorisé dans l'Eglise. C'est pourquoi il dit que pour en juger, il faut en faire estime selon le nombre & l'autorité des Eglises: puis il vient au dénombrement: *Totus autem Canon Scripturarum in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur, &c.* & il nomme les mêmes que le Pape *Innocent I.* Ce qui fait visiblement

CORR.

connoître qu'en parlant du Canon, il n'entendoit pas seulement les livres divins incontestables, mais encore ceux qu'on regardoit diversément, & qui avoient leur autorité de l'Eglise seulement, ou des Eglises, & nullement d'une révélation divine.

CIII. Après cela, le passage de *S. Augustin*, où, dans la chaleur de l'apologie de sa citation, il semble aller le plus loin, ne sçauroit faire de la peine. Vous aviez remarqué, Monseigneur, §. 9. qu'il avoit cité contre les Pélagiens ce passage de la Sagesse, IV. 11. *raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus*. Quelques sçavans Gaulois avoient trouvé mauvais qu'il eût employé ce livre, lorsqu'il s'agissoit de prouver des dogmes de foi: *tanquam non Canonicum desiniebant omittendum*. *S. Augustin* se défend De præ dans son livre de la Prédestination des Saints. Il ne dit pas que la Sagesse est égale en autorité aux autres, ce qu'il auroit fallu dire, s'il avoit été dans les sentimens Tridentins; mais il répond que quand elle ne diroit rien de semblable, la chose est assez claire en elle-même: qu'elle doit cependant être préférée à tous les Auteurs particuliers, omnibus Tractatoribus debere anteponi; parce que tous ces Auteurs, même les plus proches des tems des Apôtres, avoient eu cette déférence pour ce livre, qui eum testem adhibentes, nihil se adhibere nisi divinum testimonium crediderunt; & un peu auparavant: *meruisse in Ecclesiâ Christi tam longâ amissitate recitari, & ab omnibus Christianis cum veneratione divine autoritatis audiri*.

CIV. Ces paroles de *S. Augustin* paroissent étranges, d'autant qu'elles semblent contraires à la doctrine reçue dans l'Eglise, si on n'étoit déjà instruit de son langage par tous les passages précédens. Donc, puisqu'aussi il n'est pas croyable que ce grand homme ait voulu s'opposer à lui-même & à tant d'autres, il faut conclurre que cette autorité divine dont il parle, ne peut être autre chose que le témoignage que l'Eglise a rendu au livre de la Sagesse, qu'il n'y a rien là que de conforme aux Ecritures immédiatement divines ou inspirées; puisqu'il avoit reconnu lui-même dans son livre de la Cité de Dieu, que ce livre n'a reçu son autorité que par l'Eglise, surtout en Occident; mais qu'il n'a pas assez de force contre les contredisans, parce qu'il n'est pas dans le Canon originaire du Vieux Testament. Et le même *S. Augustin*, citant un livre de pareille nature, qui est celui du fils de *Sirach*, n'y insiste point, & se contente de dire, que si on contredit à ce livre, parce qu'il n'est pas dans le Canon des Hébreux, il faudra au moins croire au Deutéronome & à l'Evangile qu'il cite après.

CV. Ce qu'on a dit du sens de *S. Augustin*, doit être encore entendu de ceux qui ont copié ses expressions par après, comme *Isidore* & *Rabanus Maurus* & autres, lorsqu'ils parloient d'une manière plus consacrée. Mais quand ils parloient distinctement, & traitoient la question de l'égalité ou inégalité de l'autorité des livres de la Bible, ils continuèrent à

parler comme l'Eglise avoit toujours parlé ; en quoi l'Eglise Grecque n'a jamais biaisé. Et l'autorité de *S. Jérôme* a toujours servi de préservatif dans l'Eglise d'Occident, malgré la barbarie qui s'en étoit emparée. On a toujours été accoutumé de mettre son *Prologus Galeatus*, & la Lettre à *Paulin* à la tête de la Sainte Ecriture ; & ses autres Préfaces devant les livres de la Bible qu'elles regardent ; où il s'explique aussi nettement qu'on a vu, sans que personne ait jamais osé, je ne dis pas condamner, mais critiquer même cette doctrine, jusqu'au Concile de Trente, qui l'a frappée d'anathème par une entreprise des plus étonnantes.

CVI. Il sera à propos de particulariser tant soit peu cette conservation de la saine doctrine ; car pour rapporter tout ce qui se pourroit dire, il faudroit un ample volume. *Cassiodore*, dans ses Institutions, a donné les deux catalogues, tant le plus étroit de *S. Jérôme* & de l'Eglise Universelle, qui n'est que des livres immédiatement divins, que la liste plus large de *S. Augustin* & des Eglises de Rome & d'Afrique, qui comprend aussi les livres Ecclésiastiques.

CVII. *Junilius*, Evêque d'Afrique, fait parler un Maître avec son Disciple. Ce Maître s'explique fort nettement & sert très-bien à faire voir qu'on donnoit abusivement le titre de livres divins à ceux qui, à parler proprement, ne le devoient point avoir. *DISCIP. Quomodo divinarum Librorum consideratur autoritas? MAG. Quia quidam perfecta autoritatis sunt, quidam medie, quidam nullius.* Après cela on ne s'étonnera pas, si quelques-uns, sur-tout les Africains, ont donné le nom de *divines Ecritures* aux livres, qui dans la vérité n'étoient qu'Ecclésiastiques.

CVIII. *Gregoire le Grand*, quoique Pape du Siège de Rome, & successeur d'*Imocent I.* & de *Gélase*, n'a pas laissé de parler comme *S. Jérôme*, & il a montré par là, que les sentimens de ses prédécesseurs devoient être expliqués de même. Car il dit positivement que les livres des *Maccabées* ne sont point canoniques, *licet non canonicos* ; mais qu'ils servent à l'édification de l'Eglise.

CIX. Il sera bon de revoir un peu les Grecs avant que de venir aux Latins postérieurs. *Leontius*, Auteur du sixième siècle, parle comme les plus anciens. Il dit qu'il y a vingt-deux livres du Vieux Testament, & que l'Eglise n'a reçu dans le canon que ceux qui sont reçus chez les Hébreux.

CX. Mais sans s'amuser à beaucoup d'autres, on peut se contenter de l'autorité de *Jean de Damas*, premier Auteur d'un système de Théologie, qui a écrit dans le huitième siècle, & que les Grecs plus modernes, & même les Scholastiques Latins ont suivi. Cet Auteur, dans son livre iv. de la foi orthodoxe, imitant, comme il semble, le passage allégué ci-dessus du livre d'*Epiphane* des poids & des mesures, ne nomme que vingt-deux livres canoniques du Vieux Testament, & il ajoute que „ les livres des deux Sagesse, de celle qu'on attribue à *Salomon* & de „ celle

„ celle du fils de *Sirach*, quoique beaux & bons, ne sont pas du nombre „ des canoniques, & n'ont pas été gardés dans l'Arche, où il croit que „ les livres canoniques ont été enfermés. “

CXI. Pour retourner aux Latins, *Sirabus*, Auteur de la Glose ordinaire, qui a écrit dans le neuvième siècle, venant à la Préface de *S. Jérôme*, mise devant le livre de *Tobie*, où il y a ces paroles : *Librum Tobie Hebræi de Catalogo divinarum Scripturarum secantes, iis que Hagiographa memorant, manciparunt* ; remarque ceci, *potius & verius dixisset apocrypha, vel largè accepit Hagiographa quasi Sanctorum scripta, & non de numero illorum novem, &c.*

CXII. *Radulphus Flaviacensis*, Bénédictin du dixième siècle, dit au commencement de son livre quatorzième sur le Lévitique : *quoiqu'on lise Tobie, Judith & les Maccabées pour l'instruction, ils n'ont pas pourtant une parfaite autorité.*

CXIII. *Rupert*, Abbé de Tuits, parlant de la Sagesse : ce livre, dit-il, *L. III. n'est pas dans le canon, & ce qui en est pris n'est pas tiré de l'Ecriture canonique.* in Gen. c. XXXI.

CXIV. *Pierre le Vénérable*, Abbé de Clugny, écrivant une Lettre contre certains, nommés *Petrobrusiens*, qu'on disoit ne recevoir de l'Ecriture que les seuls Evangiles, leur prouve, en supposant l'autorité des Evangiles, qu'il faut donc recevoir encore les autres Livres canoniques.

Sa preuve ne s'étend qu'à ceux que les Protestans reconnoissent aussi. Et quant aux Ecclésiastiques, il en parle ainsi : „ Après les livres authentiques de la Sainte Ecriture, restent encore six, qui ne sont pas à oublier, la Sagesse, *Jesus* fils de *Sirach*, *Tobie*, *Judith* & les deux des *Maccabées*, qui n'arrivent pas à la sublime autorité des précédens ; „ mais qui, à cause de leur doctrine louable & nécessaire, ont mérité „ d'être reçus par l'Eglise. Je n'ai pas besoin de vous les recommander ; „ car si vous avez quelque considération pour l'Eglise, vous recevrez „ que chose sur son autorité. „ Ce qui fait voir que cet Auteur ne considère ces livres que comme seulement Ecclésiastiques.

CXV. *Hugues* de *S. Victor*, Auteur du commencement du douzième siècle, dans son livre des Ecritures & Ecrivains sacrés, fait le dénombrement des vingt-deux livres du Vieux Testament, & puis il ajoute : „ il y a encore d'autres livres, comme la Sagesse de *Salomon*, le livre de „ *Jesus* fils de *Sirach*, *Judith*, *Tobie*, & les *Maccabées* qu'on lit, mais „ qu'on ne met pas dans le canon ; „ & ayant parlé des Ecrits des Pères, comme de *S. Jérôme*, *S. Augustin*, &c. il dit que ces livres des Pères ne sont pas du texte de l'Ecriture Sainte, de même qu'il y a des livres du Vieux Testament qu'on lit, mais qu'on ne met pas dans le canon, comme la Sagesse & quelques autres.

CXVI. *Pierre Comestor*, Auteur de l'Histoire Scholastique, contemporain de *Pierre Lombard*, fondateur de la Théologie Scholastique, va jusqu'à

qu'à corriger en critique le Texte du passage de *S. Jérôme*, dans sa Préface de *Judith*, où il y a que *Judith* est entre les *hagiographes* chez les Hébreux, & que son autorité n'est pas suffisante pour décider des controverses; *Pierre Comestor* veut qu'au lieu d'*hagiographa*, on lise *apocrypha*, croyant que les Copistes, prenant les apocryphes en mauvais sens, ont corrompu le Texte de *S. Jérôme*, *apocrypha horrentes, eo rejecto hagiographa scripsere*. Il semble que le passage de *Strabus* sur *Tobie*, a donné occasion à cette critique.

CXVII. Dans le treizième siècle fleurissoit un autre *Hugo*, Dominicain, premier Auteur des Concordances sur la Sainte Ecriture; c'est à dire, des allégations marginales des passages parallèles, fait Cardinal par *Innocent IV*. On a de lui des Vers, où après le dénombrement des livres canoniques, suivant l'Antiquité & les Protestans, on trouve ceci :

Lex vetus his Libris perfectè tota tenetur :
Restant Apocrypha: Jesus, Sapientia, Pastor,
Et Maccabæorum Libri, Judith atque Tobias.
Hi quia sunt dubii sub canone non numerantur;
Sed quia vera canunt, Ecclesia suspicit illos.

CXVIII. *Nicolas de Lire*, fameux Commentateur de la Sainte Ecriture du siècle quatorzième, commençant d'écrire sur les livres non canoniques, débute ainsi dans sa Préface sur *Tobie*: » Jusqu'ici j'ai écrit, avec » l'aide de Dieu, sur les livres canoniques, maintenant je veux écrire sur » ceux qui ne sont pas dans le canon. « Et puis, » bien que la vérité » écrite dans les livres canoniques précède ce qui est dans les autres, à » l'égard du tems dans la plupart, & à l'égard de la dignité en tous, » néanmoins la vérité écrite dans les livres non canoniques est utile pour » nous diriger dans le chemin des bonnes mœurs, qui mène au Royaume » des Cieux. «

Can. c. dist. 16. CXIX. Dans le même siècle, le Glossateur du décret, qu'on croit être *Jean Semeca*, dit le Teutonique, parle ainsi: » La Sagesse de *Salomon*, » & le livre de *Jesus* fils de *Sirach*, *Judith*, *Tobie* & le livre des *Maccabées* sont apocryphes. On les lit; mais peut-être n'est-ce pas généralement. «

p. 3. tit. 18. 6. vi. §. 2. CXX. Dans le quinzième siècle, *Antonin*, Archevêque de Florence, que Rome a mis au nombre des Saints, après avoir dit que la Sagesse, l'Ecclésiastique, *Judith*, *Tobie* & les *Maccabées* sont apocryphes chez les Hébreux, & que *S. Jérôme* ne les juge point propres à décider les controverses; il ajoute, que » *S. Thomas*, in *secunda secunda*, & *Nicolas de Lire* sur *Tobie*, en disent autant; sçavoir, qu'on n'en peut pas tirer des » arguments efficaces en ce qui est de la foi, comme des autres livres de » la Sainte Ecriture. Et peut être, ajoute *Antonin*, qu'ils ont la même » autorité que les paroles des Saints, approuvées par l'Eglise. «

CXXI.

CXXI. *Alphonse Tostat*, grand Commentateur du siècle qui a précédé celui de la Réformation, dit dans son *Defensorium*, » que la distinction » des livres du Vieux Testament en trois classes, faite par *S. Jérôme* dans » son *Prologus Galeatus*, est celle de l'Eglise Universelle; qu'on l'a eue des » Hébreux avant *JESUS-CHRIST*, & qu'elle a été continuée dans l'Eglise. « Il parle en quelques endroits comme *S. Augustin*, disant dans son Commentaire sur le *Prologus Galeatus*, que l'Eglise reçoit ces livres exclus par les Hébreux pour authentiques, & compris au nombre des Saintes Ecritures. Mais il s'explique lui-même sur *S. Matthieu*: » Il y a, dit-il, d'autres *quæst.* » livres que l'Eglise ne met pas dans le canon, & ne leur ajoute pas » autant de foi qu'aux autres, *non recipientes non judicat inobedientes aut infideles*: elle ignore s'ils sont inspirés; « & puis il nomme expressément à ce propos la Sagesse, l'Ecclésiastique, les *Maccabées*, *Judith* & *Tobie*, disant: *quod probatio ex illis sumpta sit aequaliter efficax*. Et parlant *quæst. 3:* des apocryphes, dont il n'est pas certain qu'ils ont été écrits par des Auteurs inspirés, il dit » qu'il suffit qu'il n'y a rien qui soit manifestement » faux ou suspect; qu'ainsi l'Eglise ne les met pas dans son canon, & ne » force personne à les croire, cependant elle les lit, &c. « & puis il dit expressément au même endroit, qu'il n'est pas assuré que les cinq livres susdits soient inspirés: *De autoribus horum non constat Ecclesia an Spiritu sancto dictante scripserint, non tamen reperit in illis aliquid falsum aut valde suspectum de falsitate*.

CXXII. Enfin, dans le seizième siècle, immédiatement avant la Réformation, dans la Préface de la Bible du Cardinal *Ximenes*, dédiée à *Léon X*. il est dit que les livres du Vieux Testament, qu'on n'a qu'en Grec, sont hors du canon, & sont plutôt reçus pour l'édification du peuple, que pour établir des dogmes.

CXXIII. Et le Cardinal *Cajetan* écrivant après la Réformation commençant, mais avant le Concile de Trente, dit à la fin de son Commentaire sur l'Ecclésiaste de *Salomon*, publié à Rome en 1534. » C'est ainsi que » finit l'Ecclésiaste avec les livres de *Salomon* & de la Sagesse. Mais » quant aux autres livres, à qui on donne ce nom, *qui vocantur Libri sapientiales*, puisque *S. Jérôme* les met hors du Canon qui a l'autorité » de la foi, nous les omettrons, & nous nous hâterons d'aller aux Oracles des Prophètes. «

CXXIV. Après ce détail de l'autorité de tant de grands Hommes de tous ces siècles, qui ont parlé formellement comme l'ancienne Eglise & comme les Protestans, on ne sçauroit douter, ce semble, que l'Eglise a toujours fait une grande différence entre des livres Canoniques ou immédiatement divins, & entre d'autres compris dans la Bible, mais qui ne font qu'Ecclésiastiques; de sorte que la condamnation de ce dogme que le Concile de Trente a publiée, est une des plus visibles & des plus

Tom. I.

M m m m

étranges

étranges nouveautés qu'on ait jamais introduites dans l'Eglise. Il est tems, Monseigneur, que je revienne à vous, & même que je finisse; car votre seconde Lettre n'a rien qui nous doive arrêter, excepté ce que j'ai touché au commencement de ma première Réponse. Au reste, j'y trouve presque tout assez conforme au sens des Protestans; car je n'insiste point sur quelques choses incidentes, & il suffit de remarquer que ce que vous dites si bien de l'autorité & de la doctrine constante de l'Eglise Catholique, est entièrement favorable aux Protestans, & absolument contraire à des Novateurs aussi grands que ceux qui étoient de la faction si délaprouvée en France, qui nous a produit les anathêmes inexcusables de Trente.

Je ne doute point que la postérité au moins n'ouvre les yeux là-dessus; & j'ai meilleure opinion de l'Eglise Catholique & de l'assistance du S. Esprit, que de pouvoir croire qu'un Concile de si mauvais alloi soit jamais reçu pour être oecuménique par l'Eglise Universelle. Ce seroit faire une trop grande brèche à l'autorité de l'Eglise & du Christianisme même; & ceux qui aiment sincèrement son véritable intérêt, s'y doivent opposer. C'est ce que la France a fait autrefois avec un zèle digne de louange, dont elle ne devrait pas se relâcher maintenant, qu'elle a été enrichie de tant de nouvelles lumières, parmi lesquelles on vous voit tant briller.

En tout cas, je suis persuadé que vous & tout ce qu'il y a de personnes éclairées dans votre parti, qui ne sçauroient encore surmonter les préventions où ils sont engagés, rendront assez de justice aux Protestans, pour reconnoître qu'il ne leur est pas moins impossible d'effacer l'impression de tant de raisons invincibles, qu'ils croient avoir contre un Concile, dont la matière & la forme paroissent également insoutenables. Il n'y a que la force, ou bien une indifférence peu éloignée d'une irréligion déclarée, qui ne se fait que trop remarquer dans le monde, qui puisse le faire triompher. J'espère que Dieu préservera son Eglise d'un si grand mal; & je le prie de vous conserver long-tems, & de vous donner les pensées qu'il faut avoir, pour contribuer à sa gloire, autant que les talens extraordinaires qu'il vous a confiés vous donnent moyen de le faire. Et je suis avec zèle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXXII

XXXII.

*Autre Lettre de M. de Leibniz à M. l'Evêque de Meaux,
du 30. Avril 1700. (a)*

MONSEIGNEUR,

Il y a plus de deux mois que j'ai écrit deux Lettres très-amples pour répondre distinctement à deux des vôtres, que j'avois eu l'honneur de recevoir, sur ce qui est de foi en général, & sur l'application des principes généraux à la question particulière des livres canoniques de la Bible. J'avois laissé le tout alors à Wolfenbutel, pour être mis au net & expédié; mais j'ai trouvé en y arrivant présentement, que la personne qui s'en étoit chargée, ne s'est point acquittée de sa promesse. C'est ce qui me fait prendre la plume pour vous écrire ceci par avance, & pour m'excuser de ce délai, que j'aurai soin de réparer. Je suis fâché cependant de ne pouvoir pas vous donner cause gagnée, Monseigneur, sans blesser ma conscience. Car après avoir examiné la matière avec attention, il me paroît incontestable que le sentiment de *S. Jérôme* a été celui de toute l'Eglise, jusqu'aux innovations modernes qui se sont faites dans votre parti, principalement à Trente; & que les Papes *Innocent* & *Gélase*, le Concile de Carthage & *S. Augustin* ont pris le terme d'Ecriture canonique & divine largement, pour ce que l'Eglise a autorisé comme conforme aux Ecritures inspirées, ou immédiatement divines; & qu'on ne sçauroit les expliquer autrement sans les faire aller contre le torrent de toute l'Antiquité Chrétienne; outre que *S. Augustin* favorise lui-même avec d'autres cette interprétation. Ainsi, à moins qu'on ne donne encore avec quelques-uns une interprétation de pareille nature aux paroles du Concile de Trente, que je voudrois bien le pouvoir souffrir, la conciliation par voie d'exposition cesse ici, & je ne vois pas moyen d'excuser ceux qui

Mmm 2

ont

(a) Il y a erreur dans cette date. Car il est clair que cette Lettre, dans laquelle *M. de Leibniz* rend compte des raisons qui l'ont empêché d'envoyer plutôt les deux Lettres précédentes, devoit avoir une date postérieure à celle des deux Lettres qu'on vient de voir. Mais nous

n'avons aucun moyen de corriger cette erreur, qui se trouve également dans les Lettres originales de *M. de Leibniz*, & dans les copies faites sous les yeux de *M. de Meaux*, à moins qu'on ne dise que *M. de Leibniz* ne datra ses deux Lettres précédentes, qu'après les avoir fait copier.

ont dominé dans cette Assemblée, du blâme d'avoir osé prononcer anathème contre la doctrine de toute l'ancienne Eglise. Je suis bien trompé si cela passe jamais, à moins que par un étrange renversement, on ne retombe dans la barbarie, ou qu'un terrible jugement de Dieu ne fasse régner dans l'Eglise quelque chose de pire que l'ignorance. Car la vérité me semble ici trop claire, je l'avoue. Il me paroît fort supportable qu'on se trompe en cela à Trente ou à Rome, pourvu qu'on raye les anathématismes, qui sont la plus étrange chose du monde, dans un cas où il me paroît impossible que ceux qui ne sont point prévenus très fortement, se puissent rendre de bonne foi.

C'est avec cette bonne foi & ouverture de cœur que je parle ici, Monseigneur, suivant ma conscience. Si l'affaire étoit d'une autre nature, je ferois gloire de vous rendre les armes. Cela me seroit honorable & avantageux de toutes les manières. Je continuerai d'entrer dans le détail avec toute la sincérité, application & docilité possibles; mais en cas que procédant avec soin & ordre, nous ne trouvions pas le moyen de convenir sur cet article, quand même il n'y en auroit point d'autre, quoiqu'il n'y en ait que trop, il faudra ou renoncer aux pensées *iréniques* là-dessus, ou recourir à la voix de l'exemple que je vous ai allégué autrefois, auquel vous n'avez jamais satisfait, & où vous n'avez voulu venir qu'après avoir épuisé les autres moyens, j'entens ceux de douceur. Car quant aux voies de fait & guerres, je suppose que suivant le véritable esprit du Christianisme, vous ne les conseilleriez pas; & quelque espérance qu'on pût avoir dans votre parti de réussir un jour par ces voies, lesquelles, quelque spécieuses qu'elles soient, peuvent tromper, ce ne sera pas ce qui vous empêchera de donner les mains à tout ce qui paroîtra le plus propre à retenir la plaie de l'Eglise.

Monseigneur le Duc a pris garde à un endroit de votre Lettre, où vous dites que cela ne se doit point faire d'une manière où il y ait danger que cette plaie se pourroit r'ouvrir davantage, & devenir pire; mais il n'a point compris en quoi consiste ce danger, & il a souhaité de le pouvoir comprendre; car non plus que vous, nous ne voulons pas des cures palliatives, qui fassent empirer le mal. Je suis avec zèle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXXIII.

XXXIII.

Réponse de M. l'Evêque de Meaux, à la précédente,
du 1. Juin 1700.

MONSIEUR,

Votre Lettre du 30. Avril m'a tiré de peine sur les deux miennes, en m'apprenant, non seulement que vous les avez reçues, mais encore que vous avez pris la peine d'y répondre, & que je puis espérer bien-tôt cette réponse. Il ne serviroit de rien de la prévenir, & encore que dès à présent je pusse peut-être vous expliquer l'équivoque du mot de canonique, qui à la fin se tournera contre vous, il vaut mieux attendre que vous ayez traité à fond ce que vous n'avez dit encore qu'en passant. Mais je ne puis tarder à vous expliquer l'endroit de ma Lettre, sur lequel Monseigneur le Duc veut être éclairci. J'ai donc dit que l'on tenteroit vainement des pacifications sur les controverses, en présupposant qu'il fallût changer quelque chose dans aucun des jugemens portés par l'Eglise. Car comme nos successeurs croiroient avoir le même droit de changer ce que nous ferions, que nous en aurions eu de changer ce que nos ancêtres auroient fait, il arriveroit nécessairement, qu'en pensant fermer une plaie, nous en r'ouvririons une plus grande. Ainsi la Religion n'auroit rien de ferme; & tous ceux qui en aiment la stabilité, doivent poser avec nous pour fondement, que les décisions de l'Eglise une fois données, sont infaillibles & inaltérables. Voilà, Monsieur, ce que j'ai dit, & ce qui est très-véritable. Au reste, à Dieu ne plaise que je sois capable de compter la guerre parmi les moyens de finir le schisme: à Dieu ne plaise, encore un coup, qu'une telle pensée ait pû m'entrer dans l'esprit; & je ne sçais à quel propos vous m'en parlez.

Quant à l'endroit où vous dites que je n'ai pas répondu, ou que j'ai différé de répondre; j'avoue que je ne l'entends pas. Je soupçonne seulement que vous voulez parler d'un acte du Concile de Bâle, que vous m'avez autrefois envoyé. Mais assurément j'y ai répondu si démonstrativement dans mon écrit à M. l'Abbé de Lokkum, que je n'ai rien à y ajouter. Je vous supplie donc, Monsieur, encore un coup, comme je crois l'avoir déjà fait, de repasser sur cette réponsé, si vous l'avez, & de marquer les endroits où vous croyez que je n'aye pas répondu, afin

M m m 3

que

Première
Instruct.
Past. sur
les pro-
messes,
Etc.

que je tâche de vous satisfaire, ne désirant rien tant au monde que de contenter ceux qui cherchent le Royaume de Dieu. Permettez moi, encore une fois, de vous prier, en finissant cette Lettre, d'examiner sérieusement devant Dieu, si vous avez quelque bon moyen d'empêcher l'état de l'Eglise de devenir éternellement variable, en présupposant qu'elle peut errer & changer ses decrets sur la foi. Trouvez bon que je vous envoie une Instruction Pastorale que je viens de publier sur ce sujet là; & si vous la jugez digne d'être présentée à votre grand & habile Prince, je me donnerai l'honneur de lui en faire le présent dans les formes, avec tout le respect qui lui est dû. J'espère que la lecture ne lui en sera pas désagréable ni à vous aussi; puisque cet Ecrit comprend la plus pure Tradition du Christianisme sur les promesses de l'Eglise. Continuez moi l'honneur de votre amitié, comme je suis de mon côté avec toute sorte d'estime, Monsieur, votre très-humble serviteur,

† J. Benigne Bossuet, Evêque de Meaux.

XXXIV.

Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux,
du 3. Septembre 1700.

MONSEIGNEUR,

Votre Lettre du premier Juin ne m'a été rendue qu'à mon retour de Berlin, où j'ai été plus de trois mois; parce que Monseigneur l'Electeur de Brandebourg m'y a fait appeler, pour contribuer à la fondation d'une nouvelle Société pour les Sciences, dont Son Altesse Electorale veut que j'aye soin. J'avois laissé ordre qu'on ne m'y envoyât pas les paquets un peu gros; & comme il y avoit un livre dans le vôtre, on l'a fait attendre plus que je n'eusse voulu. C'est de la communication de ce livre encore, que je vous remercie bien fort; & je trouve que par les choses & par le bon tour qu'il leur donne, il est merveilleusement propre pour le but où il est destiné; c'est à dire, pour achever ceux qui chancellent. Mais il ne l'est pas tant pour ceux qui sont dans une autre aliette d'esprit, & qui opposent à vos préjugés de belle prestance, d'autres préjugés qui ne le sont pas moins, & la discussion même, qui vaut mieux que tous les préjugés. Cependant il semble, Monseigneur, que l'habitude que vous avez de vaincre, vous fait toujours prendre des expressions qui y

COR.

OPERA THEOLOGICA.

conviennent. Vous me prédisez que l'équivoque de canonique se tournera enfin contre moi. Vous me demandez à quel propos je vous parle de la force, comme d'un moyen de finir le schisme. Vous supposez toujours qu'on reconnoît que l'Eglise a décidé; & après cela, vous inférez qu'on ne doit point toucher à de telles décisions.

Mais quant aux livres canoniques, il faudra se remettre à la discussion où nous sommes; & quant à l'usage de la force & des armes, ce n'est pas la première fois que je vous ai dit, Monseigneur, que si vous voulez que toutes les opinions qu'on autorise chez vous, soient reçues partout comme des jugemens de l'Eglise, dictés par le Saint-Esprit, il faudra joindre la force à la raison.

En disputant, je ne sçais si on ne pourroit pas distinguer entre ce qui se dit *ad populum*, & entre ce dont pourroient convenir des personnes qui font profession d'exactitude. Il faut *ad populum*, *phaleras*. J'y accorderois les ornemens, & je pardonnerois même les suppositions & pétitions de principe. C'est assez qu'on persuade; mais quand il s'agit d'approfondir les choses & de venir à la vérité, ne vaudroit-il pas mieux convenir d'une autre méthode, qui approche un peu de celle des Géomètres, & ne prendre pour accordé que ce que l'adversaire accorde effectivement, ou ce qu'on peut dire déjà prouvé par un raisonnement exact. C'est de cette méthode que je souhaiterois de me pouvoir servir. Elle tranche d'abord tout ce qui est choquant: elle dissipe les nuages du beau tour, & fait cesser les supériorités, que l'éloquence & l'autorité donnent aux grands hommes, pour ne faire triompher que la vérité.

Suivant ce stile, on diroit qu'un tel Concile a décidé ceci, ou cela; mais on ne dira pas que c'est le jugement de l'Eglise, avant que d'avoir montré qu'on a observé, en donnant ce jugement, les conditions d'un Concile légitime & œcuménique, ou que l'Eglise Universelle s'est expliquée par d'autres marques, ou bien, au lieu de dire l'Eglise, on diroit l'Eglise Romaine.

Pour ce qui est de la réponse que vous nous avez donnée autrefois, Monseigneur, voici de quoi je me souviens. Vous aviez pris la question comme si nous voulions que vous renonçassiez vous-mêmes aux Conciles que vous reconnoissez; & c'est sur ce pied-là que vous répondites à M. l'Abbé de Lokkum. Mais je vous montrai fort distinctement qu'il ne s'agissoit pas de cela, & que les Conciles, suivant vos propres maximes, n'obligent point là où de grandes raisons empêchent qu'on ne les reçoive ou reconnoisse; & c'est ce que je vous prouvai par un exemple très-considérable. Avant que d'y répondre, vous demandâtes, Monseigneur, que je vous envoyasse l'acte public qui justifioit la vérité de cet exemple. Je le fis; & après cela le droit du jeu étoit que vous répondissiez conformément à l'état de la question qu'on venoit de former. Mais vous ne le

le fites jamais ; & maintenant , par oubli sans doute , vous me renvoyez à la première réponse , dont il ne s'agissoit plus.

Vous avez raison de me sommer d'examiner sérieusement devant Dieu s'il y a quelque bon moyen d'empêcher l'état de l'Eglise de devenir éternellement variable ; mais je l'entens , en supposant qu'on peut , non pas changer ses décrets sur la foi , & les reconnoître pour des erreurs , comme vous le prenez ; mais suspendre ou tenir pour suspendue la force de ses décisions , en certains cas & à certains égards ; en sorte que la suspension ait lieu , non pas entre ceux qui les croient émanés de l'Eglise , mais à l'égard d'autres ; afin qu'on ne prononce point anathème contre ceux à qui , sur des raisons très-apparentes , cela ne paroît point croyable ; sur-tout lorsque plusieurs grandes Nations sont dans ce cas , & qu'il est difficile de parvenir autrement à l'union , sans des bouleversemens qui entraînent , non seulement une terrible effusion de sang , mais encore la perte d'une infinité d'âmes.

Hé bien , Monseigneur , employez-y plutôt vos méditations , & ce grand esprit dont Dieu vous a doué. Rien ne le mérite mieux.

A mon avis , le bon moyen d'empêcher les variations est tout trouvé chez vous , pourvu qu'on le veuille employer mieux qu'on n'a fait ; comme personne ne le peut faire mieux que vous-même. C'est qu'il faut être circonspect , & on ne sçauroit l'être trop , pour ne faire passer pour le jugement de l'Eglise , que ce qui en a les caractères indubitables ; de peur qu'en recevant trop légèrement certaines décisions , on n'expose & on n'affoiblisse par-là l'autorité de l'Eglise universelle , plus sans doute incomparablement que si on les rejettoit comme non prononcées , ce qui seroit tout demeurer sauf & en son entier ; d'où il est manifeste , qu'il vaut mieux être trop réservé là-dessus que trop peu. Tôt ou tard la vérité se fera jour , & il faut craindre que lorsqu'on croira d'avoir tout gagné , quand c'est par des mauvais moyens , on aura tout gâté , & fait au Christianisme même un tort difficile à réparer. Car il ne faut pas se dissimuler ce que tout le monde en France & ailleurs pense & dit sans se contraindre , tant dans les livres que dans le Public. Ceux qui sont véritablement Catholiques & Chrétiens , en doivent être touchés , & doivent encore souhaiter qu'on ménage extrêmement le nom & l'autorité de l'Eglise , en ne lui attribuant que des décisions bien avérées ; afin que ce beau moyen qu'elle nous fournit d'apprendre la vérité , garde sans falsification toute sa pureté & toute sa force , comme le cachet du Prince , ou comme la monnaie dans un Etat bien policé ; & ils doivent compter pour un grand bonheur , & pour un coup de la Providence , que la Nation Gallicane ne s'est pas encore précipitée par aucun acte authentique , & qu'il y a tant de peuples qui s'opposent à certaines décisions de mauvais aloi.

Jugez

Jugez vous-même , Monseigneur , je vous en conjure , lesquels sont meilleurs Catholiques , ou ceux qui ont soin de la réputation solide & pureté de l'Eglise & de la conservation du Christianisme , ou ceux qui en abandonnent l'honneur , pour maintenir , au péril de l'Eglise même & de tant de millions d'âmes , les thèses qu'on a épousées dans le parti. Il semble encore tems de sauver cet honneur , & personne n'y peut plus que vous. Aussi ne crois-je pas qu'il y ait personne qui y soit plus engagé par des liens de conscience ; puisqu'un jour on vous reprochera peut-être , qu'il n'a tenu qu'à vous qu'un des plus grands biens ait été obtenu. Car vous pouvez beaucoup auprès du Roi dans ces matières , & l'on sçait ce que le Roi peut dans le monde. Je ne sçai si ce n'est encore l'intérêt de Rome même ; toujours est-ce celui de la vérité.

Pourquoi porter tout aux extrémités , & pourquoi reculer les voies qui paroissent seules conciliables avec les propres & grands principes de la Catholicité , & dont il y a même des exemples ? Est-ce qu'on espère que son parti l'emportera de haute lutte ? Mais Dieu sçait quelle blessure cela fera au Christianisme. Est-ce qu'on craint de se faire des affaires ? Mais outre que la conscience passe toutes choses , il semble que vous sçavez des voies sûres & solides pour faire entrer les Puissances dans les intérêts de la vérité. Enfin je crains de dire trop , quand je considère vos lumières , & pas assez , quand je considère l'importance de la matière. Il faut donc en abandonner le soin & l'effet à la Providence , & ce qu'elle fera sera le meilleur ; quand ce seroit de faire durer & augmenter nos maux encore plus long-tems. Cependant il faut que nous n'ayons rien à nous reprocher. Je fais tout ce que je puis ; & quand je ne réussis pas , je ne laisse pas d'être content. Dieu fera sa sainte volonté , & moi j'aurai fait mon devoir. Je prie la divine bonté de vous conserver encore long-tems , & de vous donner les occasions aussi-bien que la pensée de contribuer à sa gloire , autant qu'il vous en a donné les moyens. Et je suis avec zèle , Monseigneur , votre très humble & très-obéissant serviteur , *Leibniz*.

P. S. Mon zèle & ma bonne intention ayant fait que je me suis égaré un peu dans cette Lettre , j'ai cru que je ne ménagerois pas assez ce que je vous dois , si je la faisois passer sous d'autres yeux en la laissant ouverte. J'ajoute encore seulement que toutes nos ouvertures ou propositions viennent de votre parti même. Nous n'en sommes pas les inventeurs. Je le dis , afin qu'on ne croie pas qu'un point d'honneur ou de gloire m'intéresse à les pousser ; c'est la raison , c'est le devoir.

XXXV.

*Autre Lettre de M. de Leibniz à M. de Meaux,
du 21. Juin 1701.*

MONSEIGNEUR,

J'ai eu l'honneur d'apprendre de Monseigneur le Prince, héritier de Wolfenbutel, que vous aviez témoigné de souhaiter quelque communication avec un Théologien de ces Pays-ci. Son Altesse Sérénissime y a pensé, & m'a fait la grace de vouloir aussi écouter mon sentiment là-dessus; mais on y a trouvé de la difficulté, puisque M. l'Abbé de Lokkum même paroïssoit ne vous pas revenir, que nous sçavons être sans contredit celui de tous ces Pays-ci qui a le plus d'autorité, & dont la doctrine & la modération ne sont guère moins hors du pair chez nous. Les autres qui seront le mieux disposés, n'oseront pas s'expliquer de leur chef d'une manière où il y ait autant d'avances, qu'on en peut remarquer dans ce qu'il vous a écrit; & comme ils communiqueront avec lui auparavant, & peut-être encore avec moi, il n'y a point d'apparence que vous en tiriez quelque chose de plus avantageux que ce qu'on vous a mandé. La plupart même en seront bien éloignés, & diront des choses qui vous accommoderont encore moins incomparablement; car il faut bien préparer les esprits pour leur faire goûter les voies de modération. Outre qu'il faut, Monseigneur, que vous sachiez aussi des avances, qui marquent votre équité, d'autant qu'il ne s'agit pas proprement dans notre communication, que vous quittiez à présent vos doctrines, mais que vous nous rendiez la justice de reconnoître, que nous avons de notre côté des apparences assez fortes pour nous exempter d'opiniâtreté, lorsque nous ne sçaurions passer l'autorité de quelques-unes de vos décisions. Car si vous voulez exiger comme articles de foi, des opinions dont le contraire étoit reçu notoirement par toute l'antiquité, & tenu encore du tems du Cardinal Cajetan, immédiatement avant le Concile de Trente, comme est l'opinion que vous paroissiez vouloir soutenir d'une parfaite & entière égalité de tous les Livres de la Bible, qui me paroît détruite absolument & sans réplique, par les passages que je vous ai envoyés, il est impossible qu'on vienne au but. Car vous avez trop de lumières & trop de bonnes intentions, pour conseiller des voies obliques & peu théologiques; & nos

Théolog-

Théologiens sont de trop honnêtes gens pour y donner. Ainsi je vous laisse à penser à ce que vous pourrez juger faisable; & si vous croyez pouvoir me le communiquer, j'y contribuerai sincèrement en tout ce qui dépendra de moi. Car bien loin de me vouloir approprier cette négociation, je voudrois la pouvoir étendre bien avant à d'autres; & je doute qu'on retrouve si tôt des occasions si favorables du côté des Princes & des Théologiens.

Vous m'aviez témoigné autrefois, Monseigneur, d'avoir pris en bonne part, que j'avois conseillé qu'on y joignit de votre côté quelque personne des Conseils du Roi, versé dans les Loix & Droits du Royaume de France, qui eût toutes les connoissances & qualités requises, & qui pourroit prêter l'oreille à des tempérammens & ouvertures où votre caractère ne vous permet pas d'entrer, quand même vous les trouveriez raisonnables; mais qui ne feroient point de peine à une personne semblable à feu M. Pelisson, ou au Président Miron, qui parla pour le tiers Etat en 1714. Car ces ouvertures pourroient être réconciliables avec les anciens principes & privilèges de l'Eglise & de la nation Françoisé, appuyés sur l'autorité Royale, & soutenus dans les Assemblées nationales & ailleurs; mais que votre Clergé a tâché de renverser par une entreprise contraire à l'autorité, qui ne seroit point soufferte aujourd'hui. Ainsi je suis très-content, Monseigneur, que vous demandiez des Théologiens, comme j'ai demandé des Jurisconsultes. La différence qu'il y a, est, que votre demande ne sert point à faciliter les choses, comme faisoit la mienne, & que vous avez en effet ce que vous demandez. Car ce que je vous ai mandé a été communiqué avec M. l'Abbé de Lokkum, & en substance encore avec d'autres. Je suis avec tout le zèle & la déférence possible, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, Leibniz.

XXXVI.

Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, du 12. Août 1701.

MONSIEUR,

Je vois dans la Lettre dont vous m'honorez, du 21. Juin de cette année, qu'on avoit dit à Monseigneur le Prince, héritier de Wolfenbutel, que j'avois témoigné souhaiter quelque communication avec un Théologien de pays où vous êtes, & qu'on y trouvoit d'autant plus de difficulté, que

M. l'Abbé de Lokkum même ne sembloit pas me revenir. C'est sur quoi je suis obligé de vous satisfaire; & puisque la chose a été portée à Messieurs vos Princes, dans la bienveillance desquels j'ai tant d'intérêt de me conserver quelque part, en reconnaissance des bontés qu'ils m'ont souvent fait l'honneur de me témoigner par vous-même, je vous supplie que cette réponse ne soit pas seulement pour vous, mais encore pour leurs Alteſſes Sérénissimes.

Je vous dirai donc, Monsieur, premièrement, que je n'ai jamais ni proposé, ni témoigné desirer avoir communication avec qui que ce soit de de là, me contentant d'être prêt à exposer mes sentimens, sans affectation de qui que ce soit, à tous ceux qui voudroient bien entrer avec moi dans les moyens de fermer la plaie de la Chrétienté. Secondement, quand quelqu'un de vos Pays, Catholique ou Protestant, m'a parlé des voies qu'on pouvoit tenter pour un ouvrage si désirable, j'ai toujours dit que cette affaire devoit être principalement traitée avec des Théologiens de la Confession d'Ausbourg, parmi lesquels j'ai toujours mis au premier rang M. l'Abbé de Lokkum, comme un homme dont le sçavoir, la candeur & la modération le rendoient un des plus capables que je connusse pour avancer ce beau dessein.

J'ai, Monsieur, de ce sçavant homme la même opinion que vous en avez; & j'avoue, selon les termes de votre Lettre, que de tous ceux qui seront le mieux disposés à s'expliquer de leur chef, aucun n'a proposé une manière où il y ait autant d'avances qu'on en peut remarquer dans ce qu'il m'a écrit.

Cela, Monsieur, est si véritable, que j'ai cru devoir assurer ce docteur Abbé, dans la réponse que je lui fis il y a déjà plusieurs années, par M. le Comte Balati, que s'il pouvoit faire passer ce qu'il appelle ses pensées particulières, COGITATIONES PRIVATÆ, à un consentement suffisant, je me promettois qu'en y joignant les remarques que je lui envoyois sur la Confession d'Ausbourg & les autres Ecrits symboliques des Protestans, l'ouvrage de la réunion seroit achevé dans ses parties les plus difficiles & les plus essentielles; en sorte qu'il ne faudroit, à des personnes bien disposées, que très-peu de tems pour le conclure.

Vous voyez par-là, Monsieur, combien est éloigné de la vérité, ce qu'on a dit comme en mon nom, à Monseigneur le Prince héritier; puisque bien loin de récuser M. l'Abbé de Lokkum, comme on m'en accuse, j'en ai dit ce que vous venez d'entendre, & ce que je vous supplie de lire à vos Princes aux premiers momens de leur commodité que vous trouverez.

Quand j'ai parlé des Théologiens, nécessaires principalement dans cette affaire, ce n'a pas été pour en exclure les Laïques; puisqu'au contraire un concours de tous les Ordres y sera utile, & notamment le vôtre.

En

En effet, quand vous proposâtes, ainsi que vous le remarquez dans votre Lettre, de nommer ici des Jurisconsultes, pour travailler avec les Théologiens, vous pouvez vous souvenir avec quelle facilité on y donna les mains; & cela étant, permettez moi de vous témoigner mon étonnement sur la fin de votre Lettre, où vous dites que ma demande ne sert point à faciliter les choses, comme faisoit la vôtre. Vous semblez par là m'accuser de chercher des longueurs, à quoi vous voyez bien par mon procédé, tel que je viens de vous l'expliquer, sous les yeux de Dieu, que je n'ai seulement pas pensé.

Quant à ce que vous ajoutez, que j'ai déjà ce que je demande, ou plutôt ce que je propose sans rien demander, c'est-à-dire, un Théologien; cela seroit vrai, si M. l'Abbé de Lokkum paroïssoit encore dans les dernières communications que nous avons eues ensemble; au lieu qu'il me semble que nous l'avons tout-à-fait perdu de vue.

Vous voyez donc, ce me semble assez clairement, que cette proposition tend plutôt à abrégier qu'à prolonger les affaires; & ma disposition est toujours, tant qu'il restera la moindre lueur d'espérance dans ce grand ouvrage, de m'appliquer sans relâche à le faciliter, autant qu'il pourra dépendre de ma bonne volonté & de mes soins.

Il faudroit maintenant vous dire un mot sur les avances que vous désireriez que je fisse; qui, dites-vous, marquent de l'équité & de la modération. On peut faire deux sortes d'avances: les unes sur la discipline, & sur cela on peut entrer en composition. Je ne crois pas avoir rien omis de ce côté-là, comme il paroît par ma réponse à M. l'Abbé de Lokkum. S'il y a pourtant quelque chose qu'on y puisse encore ajouter, je suis prêt à y suppléer par d'autres ouvertures, aussi-tôt qu'on se fera expliqué sur les premières, ce qui n'a pas encore été fait. Quant aux avances que vous semblez attendre de notre part sur les dogmes de la foi, je vous ai répondu souvent que la constitution de l'Eglise Romaine n'en souffre aucune que par voie expositive & déclaratoire. J'ai fait sur cela, Monsieur, toutes les avances dont je me suis avisé pour lever toutes les difficultés qu'on trouve dans notre doctrine, en l'exposant telle qu'elle est. Les autres expositions que l'on pourroit encore attendre, dépendent des nouvelles difficultés qu'on nous pourroit proposer. Les affaires de la Religion ne se traitent pas comme les affaires temporelles, que l'on compose souvent en se relâchant de part & d'autre; parce que ce sont des affaires dont les hommes sont les maîtres. Mais les affaires de la foi dépendent de la révélation, sur laquelle on peut s'expliquer mutuellement pour se faire bien entendre; mais c'est-là aussi la seule méthode qui peut réussir de notre côté. Il ne serviroit de rien à la chose, que j'entraissâtes dans les autres voies; & ce seroit faire le modéré mal à propos. La véritable modération qu'il faut garder en de telles choses, c'est de dire au vrai l'état où elles sont; puisque toute autre facilité qu'on pourroit chercher,

ne serviroit qu'à perdre le tems, & à faire naître dans la suite des difficultés encore plus grandes.

La grande difficulté à laquelle je vous ai souvent représenté qu'il falloit chercher un remède, c'est, en parlant de réunion, d'en proposer des moyens qui ne nous fissent point tomber dans un schisme plus dangereux & plus irremédiable que celui que nous tâcherions de guerir. La voie déclaratoire que je vous propose évite cet inconvénient; & au contraire, la suspension que vous proposez nous y jette jusqu'au fond, sans qu'on s'en puisse tirer.

Vous vous attachez, Monsieur, à nous proposer pour préliminaire la suspension du Concile de Trente, sous prétexte qu'il n'est pas reçu en France. J'ai eu l'honneur de vous dire, & je vous le répéterai sans cesse, que sans ici regarder la discipline, il étoit reçu pour le dogme. Tous tant que nous sommes d'Evêques, & tout ce qu'il y a d'Ecclésiastiques dans l'Eglise Catholique, nous avons souscrit la foi de ce Concile. Il n'y a dans toute la Communion Romaine aucun Théologien qui réponde aux decret de foi qu'on en tire, qu'il n'est pas reçu dans cette partie: tous au contraire, en France ou en Allemagne, comme en Italie, reconnoissent d'un commun accord, que c'est-là une autorité dont aucun Auteur Catholique ne se donne la liberté de se départir. Lorsqu'on veut noter, ou qualifier, comme on appelle, des propositions censurables, une des notes des plus ordinaires est, qu'elle est contraire à la doctrine du Concile de Trente: toutes les Facultés de Théologie, & la Sorbonne comme les autres, se servent tous les jours de cette censure: tous les Evêques l'employent, & en particulier & dans les Assemblées générales du Clergé, ce que la dernière a encore solennellement pratiqué. Il ne faut point chercher d'autre acceptation de ce Concile quant au dogme, que des actes si authentiques & si souvent réitérés.

Mais, dites vous, *vous ne proposez que de suspendre les anathèmes de ce Concile à l'égard de ceux qui ne sont pas persuadés qu'il soit légitime.* C'est votre réponse dans votre Lettre du 3. Septembre 1700.

Mais au fond, & quoi qu'il en soit, on laissera libre de croire, ou de ne croire pas ses décisions; ce qui n'est rien moins, bien qu'on adoucisse les termes, que de lui ôter toute autorité. Et après tout, que servira cet expédient, puisqu'il n'en faudroit pas moins croire la Transsubstantiation, le Sacrifice, la Primauté du Pape de droit divin, la Prière des Saints, & celle pour les Morts, qui ont été définies dans les Conciles précédents, ou bien il faudra abolir par un seul coup tous les Conciles, que votre Nation, comme les autres, ont tenus ensemble depuis sept à huit cens ans. Ainsi le Concile de Constance, où toute la Nation Germanique a concouru avec une si parfaite unanimité contre *Jean Wiclef* & *Jean Hus*, sera le premier à tomber par terre: tout ce qui a été fait, à remonter jusqu'aux decrets contre *Berenger*, sera révoqué en doute, quoique reçu par

par toute l'Eglise d'Occident, & en Allemagne comme par-tout ailleurs: les Conciles que nous avons célébrés avec les Grecs n'auront pas plus de solidité: le second Concile de Nicée, que l'Orient & l'Occident reçoivent d'un commun accord parmi les œcuméniques, tombera comme les autres. Si vous objectez que les François y ont trouvé de la difficulté pendant quelque tems, M. l'Abbé de Lokkum vous répondra que ce fut faute de s'entendre; & cette réponse, contenue dans les Ecrits que j'ai de lui, est digne de son sçavoir & de sa bonne foi. Les Conciles de l'âge supérieur ne tiendront pas davantage; & vous-même, sans que je puisse entendre pourquoi, vous ôtez toute autorité à la définition du Concile VI. sur les deux volontés de JESUS-CHRIST, encore que ce Concile soit reçu en Orient & en Occident sans aucune difficulté. Tout le reste s'évanouira de même, & on ne fera appuyé que sur des fondemens arbitraires. Trouvez, Monsieur, un remède à ce désordre, ou renoncez à l'expédient que vous proposez.

Mais, nous direz-vous, vous vous faites vous mêmes l'Eglise, & c'est ce qu'on vous conteste. Il est vrai, mais ceux qui nous le contestent, ou nient l'Eglise infallible, ou ils l'avouent. S'ils la nient infallible, qu'ils donnent donc un moyen de conserver le point fixe de la Religion. Ils y demeureront courts, & dès la première dispute l'expérience les démentira. Il faudra donc avouer l'Eglise infallible; mais déjà, sans discussion, vous ne l'avouez pas, ou plutôt vous ôtez constamment cet attribut à l'Eglise. La première chose que fera le Concile œcuménique que vous proposez, sans vouloir discuter ici comment on le formera, sera de repasser toutes les professions de foi, & de les refondre par un nouvel examen. Laissez nous donc en place comme vous nous y avez trouvé, & ne forcez pas tout le monde à varier ni à mettre tout en dispute: laissez sur la terre quelques Chrétiens qui ne rendent pas impossibles les décisions inviolables sur les questions de la foi, qui osent assurer la Religion, & attendre de JESUS-CHRIST, selon sa parole, une assistance infallible sur ces matières. C'est là l'unique espérance du Christianisme.

Mais, direz vous, quel droit pensez-vous avoir de nous obliger à changer plutôt que vous? Il est aisé de répondre: c'est que vous agissez selon vos maximes, en nous offrant un nouvel examen, & nous pouvons accepter l'offre; mais nous, de notre côté, selon nos principes, nous ne pouvons rien de semblable; & quand quelques particuliers y consentiroient, ils seroient incontinent démentis par tout le reste de l'Eglise.

Tout est donc désespéré, répondrez-vous, puisque nous voulons entrer en traité avec avantage. C'est, Monsieur, un avantage qu'on ne peut ôter à la Communion dont les autres se sont séparés, & avec laquelle on travaille à les réunir. Enfin, c'est un avantage qui nous est donné par la constitution de l'Eglise où nous vivons, & comme on a vu, pour le bien commun & la stabilité du Christianisme, dont vous devez être jaloux. autant que nous.

A cela, Monsieur, vous opposez la convention, ou comme on l'appelloit, le compact accordé aux Calixtins dans le Concile de Bâle, par une suspension du Concile de Constance; & vous dites que m'en ayant proposé l'objection, je n'y ai jamais fait de réponse. C'est ce qu'on lit dans votre Lettre du 3. Septembre 1700. Pardonnez moi, Monsieur, si je vous dis que par-là vous me paraissez avoir oublié ce que contenoit la réponse que j'envoyai à la Cour d'Hanovre par M. le Comte *Balati*, sur l'Ecrit de M. l'Abbé de Lokkum & sur les vôtres. Je vous prie de la repasser sous vos yeux; vous trouverez que j'ai répondu exactement à toutes vos difficultés, & notamment à celle que vous tirez du Concile de Bâle. Si mon Ecrit est égaré, comme il se peut depuis tant d'années, il est aisé de vous l'envoyer de nouveau, & de vous convaincre par vos yeux de la vérité de tout ce que j'avance aujourd'hui. Pour moi, je puis vous assurer que je n'ai pas perdu un seul papier de ceux qui nous ont été adressés, à feu M. *Pelisson* & à moi, par l'entremise de cette sainte & religieuse Princeesse Madame l'Abbesse de Maubuisson, & que les repassant tous, je vois que j'ai satisfait à tout.

Vous-même, en relisant ces réponses, vous verrez en même tems, Monsieur, qu'encore que nous rejettons la voie de suspension comme impraticable, les moyens de la réunion ne manqueront pas à ceux qui la chercheront avec un esprit Chrétien; puisque bien loin que le Concile de Trente y soit un obstacle, c'est au contraire principalement de ce Concile que se tireront des éclaircissements qui devront contenter les Protestans, & qui seront à la fois dignes d'être approuvés par la Chaire de *S. Pierre*, & par toute l'Eglise Catholique.

Vous voyez par là, Monsieur, quel usage nous voulons faire de ce Concile. Ce n'est pas d'abord de le faire servir de préjugé aux Protestans, puisque ce seroit supposer ce qui est en question entre nous. Nous agissons avec plus d'équité. Ce Concile nous servira à donner de solides éclaircissements de notre doctrine. La méthode que nous suivrons sera de nous expliquer sur les points où l'on s'impute mutuellement ce qu'on ne croit pas, & où l'on dispute, faute de s'entendre. Cela se peut pousser si avant, que M. l'Abbé de Lokkum a concilié actuellement les points si essentiels de la justification & du Sacrifice de l'Eucharistie, & il ne lui manque de ce côté-là, que de se faire avouer. Pourquoi ne pas espérer de finir par le même moyen, des disputes moins difficiles & moins importantes? Pour moi bien certainement je n'avance, ni je n'avancerai rien dont je ne puisse très aisément obtenir l'aveu parmi nous. A ces éclaircissements on joindra ceux qui se tireront, non des Docteurs particuliers, ce qui seroit infini, mais de vos livres symboliques. Vos Princes trouveront sans doute qu'il n'y a rien de plus équitable que ce procédé. Si l'on avoit fait attention aux solides conciliations que j'ai proposées sur ce fondement, au lieu qu'il ne paroît pas qu'on ait fait semblant de les voir, l'affaire seroit

seroit peut-être à présent bien avancée. Ainsi, ce n'est pas à moi qu'il faut imputer le retardement. Si l'état des affaires survenues rend les choses plus difficiles, si les difficultés semblent s'augmenter au lieu de décroître, & que Dieu n'ouvre pas encore les cœurs aux propositions de paix si bien commencées, c'est à nous à attendre les momens que notre Père céleste a mis en sa puissance, & à nous tenir toujours prêts, au premier signal, à travailler à son œuvre, qui est celle de la paix.

Je n'avois pas dessein de répondre à vos deux Lettres sur le Canon des Ecritures, parce je craignois que cette réponse ne nous jettât dans des traités de controverse, au lieu que nous n'avions mis la main à la plume que pour donner des principes d'éclaircissement; mais comme j'ai vu dans la dernière Lettre dont vous m'honorez, que vous vous portez jusqu'à dire que vos objections contre le décret de Trente sont sans réplique, je ne dois pas vous laisser dans cette pensée. Vous aurez ma réponse, s'il plaît à Dieu, dès le premier ordinaire; & cependant je demeurerai avec toute l'estime possible, Monsieur, votre très-humble & très-obéissant serviteur,

† J. Benigne, Evêque de Meaux.

XXXVII.

Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, du 17. Août 1701.

Sur le decret du Concile de Trente, Sess. iv. touchant le Canon des Ecritures.

JE ne croyois pas avoir encore à traiter cette matière avec vous, Monsieur, après les principes que j'avois posés. Car de descendre au détail de cette matière, cela n'est pas de notre dessein, & n'opéreroit autre chose qu'une controverse dans les formes, ajoutée à toutes les autres. Ne nous jettons donc point dans cette discussion, & voyons par les principes communs, s'il est véritable que le decret du Concile de Trente sur la Canonie des Livres de la Bible soit détruit absolument & sans réplique par vos deux Lettres du 14. & du 24. Mai 1700. ainsi que vous l'assurez dans votre dernière Lettre qui est du 21. Juin 1701. Il ne faut pas vous laisser dans cette erreur, puisqu'il est si aisé de vous donner les moyens de vous en tirer; & qu'il n'y a, en vous remettant devant les yeux les principes que vous posez, qu'à vous faire voir qu'ils sont tous évidemment contraires à la règle de la foi, & qui plus est, de votre aveu propre.

Lettre de
Leib. du
21. Juin
1701.

I. Ce que vous avez remarqué comme le plus convainquant, c'est que nous exigeons comme articles de foi des opinions dont le contraire étoit reçu notoirement par toute l'antiquité, & tenu encore du tems du Cardinal Cajetan, immédiatement devant le Concile de Trente. Vous alléguiez sur cela l'opinion de ce Cardinal, qui rejette du Canon des Ecritures anciennes, la Sagesse, l'Ecclesiastique, & les autres livres semblables, que le Concile de Trente a regus; mais il ne falloit pas dissimuler que le même Cardinal exclut du Canon des Ecritures l'Epître de S. Jacques, celle de S. Jude, deux de S. Jean, & même l'Epître aux Hébreux, comme n'étant ni de S. Paul, ni certainement canonique; en sorte qu'elle ne fust pas à déterminer les points de la foi par sa seule autorité.

Il se fonde comme vous sur S. Jérôme, & il pousse si loin sa critique, qu'il ne reçoit pas dans S. Jean l'histoire de la femme adultère, comme tout-à-fait authentique, ni comme faisant une partie assurée de l'Evangile. Si donc l'opinion de Cajetan étoit un préjugé en faveur de ces exclusions, le Concile n'auroit pas pu recevoir ces livres; ce qui est évidemment faux, puisque vous-même vous les recevez.

II. Vous voyez donc, Monsieur, que dans l'argument que vous croyez être sans réplique, vous avez posé d'abord ce faux principe: qu'il n'est pas permis de passer pour certainement canonique un livre dont il auroit été autrefois permis de douter.

III. J'ajoute que dans tous vos autres argumens vous tombez dans le défaut de prouver trop, qui est le plus grand où puisse tomber un Théologien, & même un Dialecticien & un Philosophe; puisqu'il ôte toute la justesse de la preuve, & se tourne contre soi-même. J'ajoute encore, que vous ne donnez en effet aucun principe certain pour juger de la Canonité des saints Livres. Celui que vous proposez comme constamment reçu par toute l'ancienne Eglise pour les livres de l'Ancien Testament, qui est de ne recevoir que les livres qui sont contenus dans le Canon des Hébreux, n'est rien moins que constant & universel; puisque le plus ancien Canon que vous proposez, qui est celui de Meliton chez Eusebe, ne contient pas le livre d'Esther, quoique constamment reçu dans le Canon des Hébreux.

Eus. Hist.
Eccel. L. IV.
c. xxvi.

Conc.
Laod. can.
LX.

IV. Après le Canon de Meliton, le plus ancien que vous produisiez, est celui du Concile de Laodicée; mais si vous aviez marqué que ce Concile a mis dans son Canon, Jérémie avec Baruch, les Lamentations, l'Epître de ce Prophète, où l'on voit avec les Lamentations qui sont dans l'Hébreu, deux livres qui ne se trouvent que dans le Grec: on auroit vu que la règle de ce Concile n'étoit pas le Canon des Hébreux.

V. Le Concile de Laodicée étoit composé de plusieurs Provinces d'Asie. On voit donc par-là le principe, non pas seulement de quelques particuliers, mais encore de plusieurs Eglises, & même de plusieurs Provinces.

VI. La

VI. Le même Concile ne reçoit pas l'Apocalypse que nous recevons tous également, encore qu'il fut composé de tant d'Eglises d'Asie, & même de l'Eglise de Laodicée, qui étoit une de celles à qui cette divine révélation étoit adressée. Nonobstant cette exclusion, la Tradition plus universelle l'a emporté. Vous ne prenez donc pas pour règle le Canon de Laodicée, & vous ne tirez pas à conséquence cette exclusion de l'Apocalypse.

VII. Vous produisez le dénombrement de S. Athanase, dans le fragment précieux d'une de ses Lettres Pascales, & l'abrégé ou synopse de l'Ecriture, ouvrage excellent attribué au même Père; mais si vous aviez ajouté, que dans le fragment le livre d'Esther ne se trouve pas au rang des Canoniques, le défaut de votre preuve eût sauté aux yeux.

n. LXXIV.
S. Athan.
fragm.
Tom. II.
p. 963.
ib. p. 126;

VIII. Il est vrai que sur la fin il ajoute, que pour une plus grande exactitude, il remarquera d'autres livres qu'on lit aux Catéchumènes par l'ordre des Pères, quoiqu'ils ne soient pas dans le canon, & qu'il compte parmi ces livres celui d'Esther. Mais il est vrai aussi qu'il y compte en même tems la Sagesse de Salomon, la Sagesse de Sirach, Judith & Tobie. Je ne parle pas de deux autres livres dont il fait encore mention, ni de ce qu'il dit des apocryphes inventés par les Hérétiques, en confirmation de leur erreur.

IX. Pour la Synopse, qui est un Ouvrage qu'on ne juge pas indigne de S. Athanase, encore qu'il n'en soit pas, nous y trouvons en premier lieu, avec Jérémie, Baruch, les Lamentations, & la Lettre qui est à la fin de Baruch, comme un ouvrage de Jérémie; d'où je tire la même conséquence que du Canon de Laodicée.

ib. p. 127;

X. En second lieu, Esther y est, mais non pas parmi les xxii livres du Canon. L'Auteur la met à la tête des livres de Judith, de Tobie, de la Sagesse de Salomon, & de celle de Jesus fils de Sirach. Quoiqu'il ne compte pas ces livres parmi les xxii livres canoniques, il les range parmi les livres du Vieux Testament qu'on lit aux Catéchumènes; sur quoi je vous laisse à faire telle réflexion qu'il vous plaira. Il me suffit de vous faire voir qu'il les compte avec Esther, & leur donne la même autorité.

ib. p. 129;

XI. Vous alléguiez le dénombrement de S. Grégoire de Nazianze, & l'Amblique III. du même Saint à Seleucus, que vous attribuez à Amphiloque. Vous deviez encore ajouter que S. Grégoire de Nazianze omet le livre d'Esther, comme avoit fait Meliton, avec l'Epître aux Hébreux & l'Apocalypse, & laisse parmi les livres douteux ceux qu'il n'a pas dénommés.

Ibid.
Greg. Naz.
zianz.
Carm.

XII. L'Amblique que vous donnez à Amphiloque, après le dénombrement des livres de l'Ancien Testament, remarque que quelques-uns y ajoutent le livre d'Esther, le laissant par ce moyen, en termes exprès, parmi

les douteux. Quant à l'Épître aux Hébreux, il la reçoit, en observant que quelques uns ne l'admettent pas; mais pour ce qui est de l'Apocalypse, il dit que la plupart la rejettent.

XIII. Je vous laisse à juger à vous-même de ce qu'il faut penser de l'omission du Livre d'*Esther*, que vous dites faite par mégarde & par la négligence des Copistes dans le dénombrement de *Melion*. Foible dénombrement s'il en fut jamais; puisque les passages de *S. Athanase*, de la Synopse & de *S. Grégoire de Nazianze*, avec celui d'*Amphiloque*, font voir que cette omission avoit du dessein, & ne doit pas être imputée à la méprise à laquelle vous avez recours sans fondement. Ainsi le livre d'*Esther*, que vous recevez pour constamment canonique, demeure, selon vos principes, éternellement douteux, & vous ne laissez aucun moyen de le rétablir.

XIV. Vous répondez en un autre endroit, que ce qui pouvoit faire difficulté sur le livre d'*Esther*, c'étoient les additions; sans songer que par la même raison, il auroit fallu laisser hors du Canon *Daniel* comme *Esther*.

XV. Vous faites beaucoup valoir le dénombrement de *S. Epiphane*, qui dans les livres des poids & des mesures, & encore dans celui des Hérésies, se réduit au Canon des Hébreux pour les livres de l'Ancien Testament.

Ibid. num. xxviii. Epiph. har. 76. Mais vous oubliez dans cette même hérésie 76. qui est celle des Anoméens, l'endroit où ce Père dit nettement à l'Hérésiarque *Aetius*, que s'il avoit lu les xxii. Livres de l'Ancien Testament depuis la Genèse jusqu'au tems d'*Esther*, les quatre Evangiles, les quatorze Epîtres de *S. Paul*, avec les Catholiques & l'Apocalypse de *S. Jean*, ensemble les livres de la Sagesse de *Salomon*, & de *Jésus fils de Sirach*, enfin, tous les livres de l'Ecriture, il se condamneroit lui-même sur le titre qu'il donnoit à Dieu pour ôter la divinité à son Fils unique. Il met donc dans le même rang, avec les saints Livres de l'Ancien & du Nouveau Testament, les deux livres de la Sagesse & de l'Ecclésiastique; & encore qu'il ne les compte pas avec les xxii. qui composent le Canon primitif, qui est celui des Hébreux, il les employe également, comme les autres livres divins, à convaincre les Hérétiques.

XVI. Toutes vos règles sont renversées par ces dénombremens des Livres sacrés. Vous les employez à établir que la règle de l'ancienne Eglise, pour les Livres de l'Ancien Testament, est le Canon des Hébreux; mais vous voyez au contraire, que ni on ne met dans le Canon tous les livres qui sont dans l'Hébreu, ni on n'en exclut tous ceux qui ne se trouvent que dans le Grec; & qu'encore qu'on ne mette pas certains livres dans le Canon primitif, on ne laisse pas d'ailleurs de les employer comme Livres divinement inspirés, pour établir les vrais dogmes & condamner les mauvais.

XVII.

XVII. Votre autre règle tombe encore, qui consiste à ne recevoir que les livres qui ont toujours été reçus d'un consentement unanime; puisque vous recevez vous-même des livres que le plus grand nombre, en certains pays, & des Provinces entières avoient exclus.

XVIII. Je ne répéterai pas ce que j'ai dit d'*Origène*, dans ma Lettre du 9. Janvier 1700. & que vous avez laissé passer sans contradiction dans votre Lettre du 14. Mai 1700. en répondant seulement que c'est-là quelque chose de particulier. Mais quoi qu'il en soit, il y a ceci de général dans un Auteur si ancien & si sçavant, que les Hébreux ne sont pas à suivre dans la suppression qu'ils ont faite de ce qui ne se trouve que dans le Grec; & qu'en cela il faut préférer l'autorité des Chrétiens; ce qui est décisif pour notre cause.

XIX. Pendant que nous sommes sur *Origène*, vous m'accusez du même défaut que je vous objecte, qui est celui de prouver trop; & vous soutenez que les citations si fréquentes dans les Ouvrages de ce grand homme, de ces livres contestés, aussi-bien que celles de *S. Clément Alexandrin*, de *S. Cyprien* & de quelques autres, ne prouvent rien; parce que le même *Origène* a cité le Pasteur, livre si suspect. C'est, Monsieur, ce qui fait contre vous; puisqu'en citant le Pasteur il y ajoute ordinairement cette exception: *Si cui tamen libellus ille suscipiendus videtur*; restriction que je n'ai pas remarqué qu'il ajoutât, lorsqu'il cite *Judith*, *Tobie* & le livre de la Sagesse, comme on le peut remarquer en plusieurs endroits, & notamment dans ses Homélies xxviii & xxxiii sur les Nombres, où les trois livres qu'on vient de citer sont allégués sans exception & en parallèle avec les livres d'*Esther*, du Lévitique & des Nombres, & même avec l'Evangile & les Epîtres de *S. Paul*.

XX. Vous aviez comme supposé votre principe, dès votre Lettre du 11. Décembre 1699. & je vous avois représenté par ma réponse du 9. Janvier 1700. n. 15. que cette difficulté vous étoit commune avec nous; puisque vous receviez pour certainement canoniques l'Épître aux Hébreux & les autres, dont vous voyez aussi-bien que moi, qu'on n'a pas plus été toujours d'accord que de la Sagesse, &c.

XXI. Si je voulois dire, Monsieur, que c'est là un raisonnement sans réplique, je le pourrois démontrer par la nullité évidente de vos réponses dans votre Lettre du 14. Mai 1700.

XXII. Vous en faites deux, la première dans l'endroit de cette Lettre, où vous parlez en cette sorte: *Il y a plusieurs choses à répondre; car premièrement les Protestans ne demandent pas que les vérités de foi aient toujours prévalu, ou qu'elles aient toujours été reçues généralement.* Dites moi donc, je vous prie, quelle règle se proposent vos Eglises sur la réception des Ecritures canoniques? En sçavent-elles plus que les autres, pour les discerner? Voudront-elles avoir recours à l'inspiration particulière des prétendus Réformés, c'est-à-dire, à leur fanatisme? C'est, Monsieur, ce

O o o o 3,

que.

que je vous laisse à considérer; & je vous dirai seulement que votre réponse est un manifeste abandonnement du principe que vous aviez posé comme certain & commun, dans votre Lettre du 11. Décembre 1699. qui a été le fondement de tout ce que nous avons écrit depuis.

Ibid.

XXIII. Je trouve une autre réponse dans la même Lettre du 14. Mai 1700. où vous parlez ainsi: *Il y a bien de la différence entre la doctrine constante de l'Eglise ancienne contraire à la pleine autorité des livres de l'Ancien Testament qui sont hors du canon des Hébreux, & entre les doutes particuliers que quelques-uns ont formés contre l'Épître aux Hébreux & contre l'Apocalypse; outre qu'on peut nier qu'elles soient de S. Paul ou de S. Jean, sans nier qu'elles soient divines.*

XXIV. Mais vous voyez bien en premier lieu, que ceux qui n'admettoient pas l'Épître aux Hébreux & l'Apocalypse, ne leur ôtoient pas seulement le nom de S. Paul ou de S. Jean, mais encore leur canonicité; & en second lieu, qu'il ne s'agit point ici d'un doute particulier, mais du doute de plusieurs Eglises, & souvent même de plusieurs Provinces.

Ibid. n.
XLIV.

XXV. Convaincu par ces deux réponses, que vous avez pu aisément prévoir, vous n'en avez plus que de dire: *Que quand on accorderoit chez les Protestans qu'on n'est pas obligé, sous anathème, de reconnaître ces deux livres, (l'Épître aux Hébreux & l'Apocalypse) comme divins & infaillibles, il n'y auroit pas grand mal.* Ainsi, plutôt que de conserver les livres de la Sagesse & les autres, vous aimez mieux consentir à noyer sans ressource l'Épître aux Hébreux & l'Apocalypse, & par la même raison, les Épitres de S. Jacques, de S. Jean, & de S. Jude. Le livre d'Esdras sera entraîné par la même conséquence. Vous ne ferez point de scrupule de laisser perdre aux enfans de Dieu tant d'oracles de leur Père céleste, à cause qu'on aura souffert à Cajetan, & à quelques autres, de ne les pas recevoir. On n'osera plus réprimer Luther, qui a blasphémé contre l'Épître de S. Jacques, qu'il appelle une *Épître de paille*: il faudra laisser dire impunément à tous les esprits libertins, ce qui leur viendra dans la pensée contre deux livres aussi divins que sont l'Épître aux Hébreux & l'Apocalypse; & l'on en fera quitte pour dire comme vous faites en ce lieu, *que le moins d'anathèmes qu'on peut, c'est le meilleur.*

XXVI. L'Eglise Catholique raisonne sur de plus solides fondemens, & met les doutes sur certains livres canoniques au rang de ceux qu'elle a soufferts sur tant d'autres matières, avant qu'elles fussent bien éclaircies & bien décidées par le jugement exprès de l'Eglise.

XXVII. Vous avez peine à reconnaître l'autorité de ces décisions. Vous comptez pour innovations, lorsqu'on passe en articles des points qu'on ne souffre plus qui soient contestés par ceux qu'on souffroit auparavant. Par là vous rejetez la doctrine certaine & indubitable que j'avois tâché d'expliquer par ma Lettre du 30. Janvier 1700. à laquelle vous voulez bien que je vous renvoie; puisqu'après l'avoir laissée sans contradiction,

diction, vous déclarez sur la fin de votre Lettre du 24. Mai 1700. qu'au fond elle ne doit point nous arrêter.

XXVIII. Aussi cette doctrine est-elle certaine parmi les Chrétiens. Personne ne trouve la rebaptisation aussi coupable dans S. Cyprien qu'elle l'a été dans les Donatistes depuis la décision de l'Eglise universelle. Ceux qui ont favorisé les Pélagiens & les demi-Pélagiens, devant les définitions de Carthage, d'Orange, &c. sont excusés, & non pas ceux qui l'ont fait depuis. Il en est ainsi des autres dogmes. Les décisions de l'Eglise, sans rien dire de nouveau, mettent dans la chose une précision & une autorité à laquelle il n'est plus permis de résister.

XXIX. Quand donc on demande ce que devient cette maxime: que la foi est enseignée *toujours, par-tout, & par tous*, il faut entendre ce *tous*, du gros de l'Eglise; & je m'assure, Monsieur, que vous-même ne feriez pas une autre réponse à une pareille demande.

XXX. Il n'y a plus qu'à l'appliquer à la matière que nous traitons. L'Eglise Catholique n'a jamais cru que le Canon des Hébreux fût la seule règle, ni que pour exclure certains livres de l'Ancien Testament de ce Canon, qu'on appelloit le Canon par excellence, parce que c'étoit le premier & le primitif, on eût eu intention pour cela de les rayer du nombre des Livres que le Saint-Esprit a dictés. Elle a donc porté ses yeux sur toute la Tradition; & par ce moyen, elle a aperçu que tous les livres qui sont aujourd'hui dans son Canon, ont été communément, & dès l'origine du Christianisme, cités même en confirmation des dogmes les plus essentiels de la foi, par la plupart des Saints Pères. Ainsi elle a trouvé dans S. Athanase, au livre contre les Gentils, la Sagesse citée en preuve indifféremment avec les autres Ecritures. On trouve encore dans sa première Lettre à Serapion, aussi-bien qu'ailleurs, le livre de la Sagesse cité sans distinction avec les livres les plus authentiques, en preuve certaine de l'égalité des attributs du S. Esprit avec ceux du Père & du Fils, pour en conclure sa divinité. On trouvera le même argument dans S. Grégoire de Nazianze & dans les autres Saints. Nous venons d'ouïr la citation de S. Epiphane contre l'hérésie d'Aetius, qui dégradoit le Fils de Dieu. Nous avons vu dans les Lettres du 9. & du 30. Janvier 1700. celle de S. Augustin contre les semi-Pélagiens, & il y faudra bien-tôt revenir. Nous produirions aisément beaucoup d'exemples semblables.

XXXI. Pour marcher plus sûrement, on trouve encore des Canons exprès & authentiques, où ces livres sont rédigés. C'est le Pape S. Innocent, qui, consulté par S. Exupère, a instruit en sa personne toute l'Eglise Gallicane de leur autorité, sans les distinguer des autres. C'est le troisième Concile de Carthage, qui voulant laisser à toute l'Afrique un monument éternel des livres qu'elle avoit reconnus de tout tems, a inséré dans son canon ces mêmes livres sans en excepter un seul, avec le titre d'*Ecritures canoniques*. On n'a plus besoin de parler du Concile Romain sous le:

le Pape Gelase ; & il faut seulement remarquer que s'il ne nomme qu'un livre des *Maccabées*, c'est visiblement au même sens que dans la plupart des canons les deux livres des Paralipomènes ne sont comptés que pour un, non plus que *Nebémias* & *Esdras*, & beaucoup d'autres ; à cause, comme *S. Jérôme* l'a bien remarqué, qu'on en faisoit un même volume ; ce qui peut d'autant plutôt être arrivé aux deux livres des *Maccabées*, que dans le fond ils ne sont ensemble qu'une même Histoire.

Hieron.
Epist. ad
Paul.

XXXII. Vous voulez nous persuader que sous le nom d'Ecriture canonique, on entendoit souvent en ce tems les Ecritures qu'on lisoit publiquement dans l'Eglise, encore qu'on ne leur donnât pas une autorité inviolable ; mais le langage commun de l'Eglise s'oppose à cette pensée, dont aussi il ne paroît aucun témoignage au milieu de tant de passages que vous produisez.

XXXIII. Je ne sçai quelle conséquence vous voulez tirer dans votre Lettre du 24. Mai 1700. des paroles de *S. Innocent I.* qui ajoute au dénombrement des Ecritures, la condamnation expresse des apocryphes. *Si qua sunt alia, non solum repudianda, verum etiam noveris esse damnanda.*

XXXIV.

Voici comment vous vous en expliquez : *En considérant ses paroles, qui sont celles qu'on vient d'entendre, on voit clairement son but, qui est de faire un canon des livres que l'Eglise reconnoît pour authentiques, & qu'elle fait lire publiquement comme faisant partie de la Bible. Ainsi ce canon devoit comprendre tant les Livres Theopneustes ou divinement inspirés, que les livres Ecclésiastiques, pour les distinguer tous ensemble des livres apocryphes, plus spécialement nommés ainsi ; c'est-à-dire, de ceux qui doivent être cachés & défendus comme suspects.*

Sup. num.
VII.

XXXIV. J'avoue bien la distinction des livres apocryphes, qu'on défendoit expressement comme suspects, ou ainsi que nous l'avons vu dans le fragment de *S. Athanasie*, comme inventés par les Hérétiques. Ceux-ci devoient être spécialement condamnés, comme ils le sont par *S. Innocent*. On pouvoit aussi rejeter & en un sens condamner les autres, entant qu'on les auroit voulu égaler aux livres canoniques ; mais quant à la distinction des livres authentiques, & qui faisoient partie de la Bible, d'avec les livres divinement inspirés, je ne sçai où vous l'avez prise ; & pour moi, je ne la vois nulle part. Car aussi quelle autorité avoit l'Eglise de faire que des livres, selon vous, purement humains & nullement infail-
Lett. du
14. Mai
1700. n.
XX.

tibles, fussent authentiques & méritassent d'être partie de la Bible ? Quelle est l'authenticité que vous leur attribuez, s'il n'est pas indubitable qu'ils sont sans erreur ? L'Eglise les déclare utiles, dites-vous ; mais tous les livres utiles font-ils partie de la Bible, & l'approbation de l'Eglise les peut-elle rendre authentiques ? Tout cela ne s'entend pas ; & il faut dire qu'être authentique, c'est, selon le langage du tems, être reçu en autorité comme Ecritures divines. Je ne connois aucun livre qui fût partie de la Bible, que les livres divinement inspirés, dont la Bible est le recueil. Les apocryphes

cryphes qu'on a jugés supportables, comme pourroit être la Prière de *Manassés* avec le troisième & le quatrième livre d'*Esdras*, sont bien aujourd'hui attachés à la Bible ; mais ils n'en sont pas pour cela réputés partie, & la distinction en est infinie. Il en étoit de même de l'ancienne Eglise, qui aussi ne les a jamais mis au rang des Ecritures canoniques dans aucun dénombrement.

XXXV. Je n'entens pas davantage votre distinction, de la manière que vous la posez, entre les livres que vous appelez Ecclésiastiques & les livres vraiment canoniques. Dans le livre que *S. Jérôme* a composé, *de Scriptoribus Ecclesiasticis*, il a compris les Apôtres & les Evangélistes sous ce titre. Il est vrai qu'on peut distinguer les Auteurs purement Ecclésiastiques, d'avec les autres. Mais vous ne montrerez jamais que la Sagesse & les autres livres dont il s'agit, soient appelés purement Ecclésiastiques. Si vous voulez dire qu'on lisoit souvent dans les Eglises des livres qui n'étoient pas canoniques, mais qu'on pouvoit appeler simplement Ecclésiastiques, comme les Actes des Martyrs, j'en trouve bien la distinction dans le canon XLVII. du Concile III. de Carthage ; mais j'y trouve aussi que ce n'est point en ce rang qu'on mettoit la Sagesse, & les autres livres de cette nature ; puisqu'ils sont très-expressément nommés canoniques, & que le Concile déclare en termes formels, que ceux qui sont compris dans son canon, parmi lesquels se trouvent ceux-ci en parfaite égalité, sont les seuls qu'on lit sous le titre de canoniques : *sub titulo canonica Scriptura*.

XXXVI. Je ne puis donc dire autre chose sur votre distinction de livre inspiré de Dieu & de livre authentique, & qui fût partie de la Bible, sinon qu'elle est tout-à-fait vaine ; & qu'ainsi, en rangeant les livres, dont nous contestons l'autorité, au nombre des authentiques & faisant partie de la Bible, au fond vous les faites vous-même véritablement des livres divins ou divinement inspirés & parfaitement canoniques.

XXXVII. *S. Augustin*, qui étoit du tems & qui vit tenir le Concile de Carthage, s'il n'y étoit pas en personne, a fait deux choses : l'une, de mettre lui-même ces livres au rang des Ecritures canoniques ; l'autre, de répéter trente fois : que les Ecritures canoniques sont les seules à qui il rend
Lib. 11. de
Doct.
Christ. 6.
VIII. n.
11. & 12.
12. & 13.
Vid. Epist.
mais en doute l'autorité ; ce qui montre l'idée qu'il avoit & qu'on avoit de son tems, du mot d'Ecritures canoniques.
XIX. n. 2.
& 3.

XXXVIII. Cependant c'est *S. Augustin* que vous alléguiez, dans votre Lettre du 24. Mai 1700. pour témoin de ce langage que vous attribuez à l'Eglise. Voyons donc si vos passages seront sans réplique. L'Ecriture Aug. Lib. 11. cont.
des Maccabées, dit *S. Augustin*, n'est pas chez les Juifs comme la Loi & les Prophètes ; mais l'Eglise l'a reçue avec utilité, pourvu qu'on la lise sobrement. La Sagesse & l'Ecclésiastique ne sont pas de Salomon ; mais l'Eglise,
Gaud. 1.
XXXII.

Id. de Ci- vii. lib. xvii. c. xx. Ibid. lib. xiii. c. xix. principalement celle d'Occident, les a reçus anciennement en autorité. Les tems du second Temple ne sont pas marqués dans les Saintes Ecritures, qu'on appelle canoniques; mais dans les livres des Maccabées, qui sont tenus pour canoniques, non par les Juifs, mais par l'Eglise, à cause des admirables souffrances de certains Martyrs.

XXXIX. Je vois, Monsieur, dans tous ces passages, qu'on appelle particulièrement canoniques, les livres du canon des Hébreux, à cause que c'est le premier & le primitif, comme il a déjà été dit; pour les autres, qui sont reçus anciennement en autorité par l'Eglise, je vois aussi l'occasion qui l'y a rendue attentive, & qu'il les faut lire avec quelque circonspection, à cause de certains endroits, qui mal entendus, pourroient paroître suspects; mais que leur canonicité consiste précisément en ce qu'on les lit dans l'Eglise sans avoir dessein d'en recommander l'autorité comme inviolable; c'est de quoi *S. Augustin* ne dit pas un mot.

De Civit. lib. xvii. c. xx. XL. Et je vous prie, Monsieur, entendons de bonne foi quelle autorité *S. Augustin* veut donner à ces livres: premièrement, vous auriez pu nous avertir qu'au même lieu que vous alléguez pour donner atteinte à la Sagesse & à l'Ecclésiastique, *S. Augustin* prétend si bien que ces livres sont prophétiques, qu'il en rapporte deux Prophéties très-claires & très-expreses; l'une, de la Passion du Fils de Dieu; l'autre, de la Conversion des Gentils. Je n'ai pas besoin de les citer: elles sont connues, & il me suffit de faire voir que ce Père, bien éloigné de mettre leur canonicité en ce qu'on les lisoit dans l'Eglise, comprenoit au contraire que de tout tems, comme il le remarque, on les lisoit dans l'Eglise, à cause qu'on les y avoit regardées comme Prophétiques.

XLI. Venons à l'usage qu'il fait de ces livres, puisque c'est la meilleure preuve du sentiment qu'il en avoit. Ce n'est pas pour une fois seulement, mais par une coutume inviolable, qu'il les emploie pour confirmer les vérités révélées de Dieu, & nécessaires au salut par autorité infaillible. Nous avons vu son allégation du livre de la Sagesse. Il a cité avec le même respect l'Ecclésiastique, pour établir le dogme important du libre arbitre, & il fait marcher ce livre indistinctement comme *Moyse* & les Proverbes de *Salomon*, avec cet éloge commun à la tête: *Dieu nous a révélé par ses Ecritures, qu'il faut croire le libre arbitre; & je vais vous représenter ce qu'il en a révélé par la parole, non des hommes, mais de Dieu: NON HUMANO ELOQUIO SED DIVINO.* Vous voyez donc que s'il a cité le livre de la Sagesse & celui de l'Ecclésiastique, ce n'est pas en passant ou par mégarde, mais de propos délibéré, & parce que chez lui c'étoit un point fixe de se servir authentiquement des livres du second canon, ainsi que des autres.

XLII. C'est dans ses derniers ouvrages qu'il a parlé le plus fermement de ce sujet; c'est à dire, qu'il alloit toujours se confirmant de plus en plus dans la Tradition ancienne; & que plus il se consummoit dans la science.

science Ecclésiastique, plus aussi il faisoit valoir l'autorité de ces livres.

XLIII. Ce qu'il y a ici de plus remarquable, c'est qu'il s'attacha à soutenir la divinité du livre de la Sagesse, après qu'elle lui eut été contestée par les fauteurs du demi-Pélagianisme; & qu'au lieu de lâcher pied, ou de répondre en hésitant, il n'en parla que d'un ton plus ferme.

XLIV. Après cela, Monsieur, pouvez-vous être content de votre réponse, lorsque vous dites, dans votre même Lettre du 24. Mai, que *S. Augustin* a parlé si ferme de l'autorité de la Sagesse dans la chaleur de son Apologie; pendant que vous voyez si clairement que ce n'est pas ici une affaire de chaleur, mais de dessein & de raison; puisque ce grand homme ne fait que marcher sur les principes qu'il avoit toujours soutenus, & dans lesquels il s'affermissoit tous les jours, comme on fait dans les vérités bien entendues.

XLV. Vous remarquez qu'il n'a pas dit, que ce livre fût égal aux autres, ce qu'il auroit fallu dire s'il eût eu des sentimens Tridentins. Mais ne voit-on pas l'équivalent dans les paroles, où il inculque avec tant de force qu'on fait injure à ce livre, lorsqu'on lui conteste son autorité, puisqu'il a été écouté comme un témoignage divin? Rapportons les propres paroles: *On a cru, dit-il, qu'on n'y écoutoit autre chose qu'un témoignage divin, sans qu'il y eût rien d'humain mêlé dedans. Mais encore, qui en avoit cette croiance? les Evêques & tous les Chrétiens, jusqu'au dernier rang des Laïques, Pénitens & Catéchumènes.* On eût induit ces derniers à erreur, si on leur eût donné comme purement divin ce qui n'étoit pas dicté par le Saint-Esprit, & si l'on eût fait de l'autorité divine de ce livre comme une partie du Catéchisme? Après cela, Monsieur, permettez que je vous demande, si c'est-là ce que disent les Protestans, & si vous pouvez concilier l'autorité de ces livres purement Ecclésiastique & humaine, & nullement infaillible que vous leur donnez, avec celle d'un témoignage divin, unanime, reconnu par tous les Ordres de l'Eglise, que *S. Augustin* leur attribue. C'est ici que j'espère tout de votre candeur, sans m'expliquer davantage.

XLVI. En un mot, *S. Augustin* ayant distingué, comme on a vu ci-Sup. nrm; dessus, aussi clairement qu'il a fait, la déference qu'il rend aux Auteurs qu'il appelle Ecclésiastiques: ECCLESIASTICI TRACTATORES, & celle qu'il a pour les Auteurs des Ecritures canoniques; en ce qu'il regarde les uns comme capables d'errer, & les autres non: dès qu'il met ces livres au-dessus des Auteurs Ecclésiastiques, & qu'il ajoute que ce n'est pas lui qui leur a donné ce rang, mais les Docteurs les plus proches du tems des Apôtres: TEMPORIBUS PROXIMI APOSTOLORUM ECCLESIASTICI TRACTATORES; il est plus clair que le jour, qu'il ne leur peut donner d'autre autorité que celle qui est supérieure à tout entendement humain; c'est à dire, une autorité toute divine & absolument infaillible.

XLVII. Vous pouvez voir ici, encore une fois, ce qui a déjà été démontré ci dessus, combien vous vous éloignez de la vérité, en nous disant, qu'en ce tems le livre de la Sagesse & les autres étoient mis simplement au rang des Livres *Ecclesiastiques*; puis-que vous voyez si clairement *S. Augustin*, Auteur de ce tems, les élever au dessus de tous les Livres *Ecclesiastiques*, jusqu'au point de n'y écouter qu'un témoignage divin; ce que ce Père n'a dit ni pu dire d'aucun de ceux qu'il appelle *Ecclesiastiques*, à l'autorité desquels il ne se croit pas obligé de céder.

XLVIII. Quand vous dites, dans votre même Lettre du 24. Mai 1700. qu'il reconnoît dans ces livres seulement l'autorité de l'Eglise, & nullement celle d'une révélation divine, peut-être n'auriez vous point regardé ces deux autorités comme opposées l'une à l'autre, si vous aviez considéré que le principe perpétuel de *S. Augustin* est de reconnoître sur les Ecritures l'autorité de l'Eglise, comme la marque certaine de la révélation, jusqu'à dire, comme vous sçavez aussi-bien que moi, qu'il ne croiroit pas à l'Evangile, si l'autorité de l'Eglise Catholique ne l'y portoit.

XLIX. Que s'il a dit souvent avec tout cela, comme vous l'avez remarqué, qu'on ne cite pas ces livres, que les Hébreux n'ont pas reçus dans leur Canon, avec la même force que ceux dont personne n'a jamais douté, j'en dirai bien autant moi même, & je n'ai pas feint d'avouer que les livres du premier Canon sont en effet encore aujourd'hui cités par les Catholiques avec plus de force & de conviction; parce qu'ils ne sont contestés ni par les Juifs, ni par aucun Chrétien, orthodoxe ou non, ni enfin par qui que ce soit: ce qui ne convient pas aux autres. Mais si vous concluez de là que ces livres ne sont donc pas véritablement canoniques, les regardant en eux-mêmes, vous vous sentirez forcé, malgré vous, à rejeter la parfaite canonicité de l'Apocalypse & de l'Épître aux Hébreux, sous prétexte qu'on n'a pas toujours également produit ces divins livres comme canoniques.

L. Puisque vous appuyez tant sur l'autorité de *S. Jérôme*, voulez-vous que nous prenions au pied de la lettre ce qu'il dit si positivement en plusieurs endroits? Que la coutume des Latins ne reçoit pas l'Épître aux Hébreux parmi les Ecritures canoniques: LATINA CONSUETUDO INTER CANONICAS SCRIPTURAS NON RECIPIT. A la rigueur, ce discours ne seroit pas véritable. Le torrent des Pères Latins comme des Grecs, cite l'Épître aux Hébreux comme canonique dès le tems de *S. Jérôme* & auparavant. Raudra-t-il donc démentir un fait certain? ou plutôt ne faudra-t-il pas réduire à un sens tempéré l'exagération de *S. Jérôme*? Venons à quelque chose de plus précis. Quand *S. Augustin*, quand les autres Pères, & ce qu'il y a de plus fort, quand les Papes & les Conciles ont reçu authentiquement ces livres pour canoniques, *S. Jérôme* avoit déjà écrit qu'ils n'étoient pas propres, en matière contentieuse, à confirmer les dogmes de la

soi ;

soi; mais l'Eglise qui dans le fait voyoit en tant d'autres, les plus anciens, les plus éminens en doctrine, & en si grand nombre, une pratique contraire, n'a-t-elle pas pu expliquer bénévolement *S. Jérôme*, en reconnoissant dans les livres du premier Canon, une autorité plus universellement reconnue, & que personne ne recusoit; ce qui est vrai en un certain sens encore à présent, comme on vient de le voir; & c'est ce que les Catholiques ne contestent pas?

LI. On pourra donc dire que le discours de *S. Jérôme* est recevable en ce sens, d'autant plus que ce grand homme a comme fourni une réponse contre lui-même, en reconnoissant que le Concile de Nicée avoit compris le livre de Judith parmi les Saintes Ecritures, encore qu'il ne fût pas du premier Canon.

LII. Vous conjecturez que ce grand Concile aura cité ce livre en passant, sous le nom de Sainte Ecriture, comme le même Concile, à ce que vous dites, Monsieur, (car je n'en ai point trouvé le passage) ou quelques autres Auteurs auront cité le Pasteur, ou bien comme *S. Ambroise* a cité le quatrième livre d'*Esdras*. Mais je vous laisse encore à juger, si une citation de cette sorte remplit la force de l'expression, où l'on énonce, que le Concile de Nicée a compté le livre de Judith parmi les Saintes Ecritures. Que si vous me demandez pourquoi donc il hésite encore, après un si grand témoignage, à recevoir ce livre en preuve sur les dogmes de la foi, je vous répondrai que vous avez le même intérêt que moi à adoucir ses paroles par une interprétation favorable, pour ne le pas faire contraire à lui-même. Au surplus, je me promets de votre candeur, que vous m'avouerez que le Pasteur, & encore moins le quatrième livre d'*Esdras*, n'ont été cités ni pour des points si capitaux, ni si généralement, ni avec la même force, que les livres dont il s'agit. Du moins il est bien certain, que jamais ni en Orient, ni en Occident, ni en particulier, ni en public, on ne les a compris dans aucun Canon ou dénombrement des Ecritures. Cet endroit est fort décisif, pour empêcher qu'on ne les compare avec des livres qu'on trouve dans les Canons si anciens & si authentiques; que nous avons rapportés. (a)

LIII. Vous avez vu les Canons que le Concile de Trente a pris pour modèles. Je dirai à leur avantage, qu'il n'y manque aucun des Livres de l'Ancien ou du Nouveau Testament. Le livre d'*Esdras* y trouve sa place, qu'il.

PPPP 3

(a) *M. Bossuet* avoit mis de sa propre main les paroles suivantes à la marge de la copie de cette Lettre, qui nous tient lieu d'original. « Nous avons remarqué comment *Origène* cite le livre du Pasteur. » Il est vrai que *S. Athanasie* cite quelquefois ce livre, mais il ne faut pas ou-

blier comment; car au lieu qu'il cite par-tout le livre de la Sagesse comme l'Ecriture Sainte, il se contente de dire, « le très-utile livre du Pasteur. » Ceci renvoie clairement aux deux grandes Lettres du Prélat, sur l'autorité du Concile de Trente, rapportées ci-dessus.

qu'il avoit perdue parmi tant de Grecs : le Nouveau Testament y est entier. Ainsi déjà de ce côté-là, les Canons que le Concile de Trente a suivis, sont sans reproche. Quand il les a adoptés ou plutôt transcrits, il y avoit douze cens ans que toute l'Eglise d'Occident, à laquelle depuis plusieurs siècles toute la Catholicité s'est réunie, en étoit en possession ; & ces Canons étoient le fruit de la Tradition immémoriale des les tems les plus prochains des Apôtres, comme il paroît, sans nommer les autres, par un *Origène* & par un *S. Cyprien*, dans lequel seul on doit croire entendre tous les anciens Evêques & Martyrs de l'Eglise d'Afrique. N'est-ce pas là une antiquité assez vénérable ?

L. IV. de
Bapt. c.
XXIV. &
alib. pass.

LIV. C'est ici qu'il faut appliquer cette règle tant répétée & tant célébrée par *S. Augustin* : *Ce qu'on ne trouve pas institué par les Conciles, mais reçu & établi de tout tems, ne peut venir que des Apôtres*. Nous sommes précisément dans le cas. Ce n'est point le Concile de Carthage qui a inventé ou institué son Canon des Ecritures ; puisqu'il a mis à la tête que c'étoit celui qu'il avoit trouvé de toute antiquité dans l'Eglise. Il étoit donc de tout tems ; & quand *S. Cyprien*, quand *Origène*, quand *Clément d'Alexandrie*, quand celui de Rome, car comme les autres il a cité ces livres en autorité ; en un mot, quand tous les autres ont concouru à les citer comme on a vû, d'étoit une impression venue des Apôtres & soutenue de leur autorité, comme les autres Traditions non écrites que vous avez paru reconnoître dans votre Lettre du 1. Décembre 1699. comme je l'ai remarqué dans les Lettres que j'écrivis en réponse.

LV. Cette doctrine doit être commune entre nous, & si vous n'y revenez entièrement, vous voyez que non-seulement les Conciles seront ébranlés ; mais encore que le Canon même des Ecritures ne demeurera pas en son entier.

LVI. Cependant c'est pour un Canon si ancien, si complet, & de plus venu d'une Tradition immémoriale, qu'on accuse d'innovation les Pères de Trente, au lieu qu'il faudroit louer leur vénération & leur zèle pour l'antiquité.

LVII. Que s'il n'y a point d'anathèmes dans ces trois anciens Canons, non plus que dans tous les autres, c'est qu'on n'avoit point coutume alors d'en appliquer à ces matières ; qui ne causoient point de dissension, chaque Eglise lisant en paix ce qu'elle avoit accoutumé de lire, sans que cette diversité changeât rien dans la doctrine, & sans préjudice de l'autorité que ces livres avoient par-tout. Encore que tous ne les missent pas dans le Canon, il suffisoit à l'Eglise que sa Tradition sur ce point se fortifiât par l'usage, & que la vérité prit tous les jours de plus en plus le dessus.

LVIII. Quand on vit à Trente, que des livres canonisés depuis tant de siècles, non-seulement n'étoient point admis par les Protestans, mais encore en étoient repoussés le plus souvent avec mépris & avec outrage,

on

on crut qu'il étoit tems de les réprimer, de ramener les Catholiques qui se licencioient, de venger les Apôtres & les autres hommes inspirés, dont on rejettoit les Ecrits, & de mettre fin aux dissensions, par un anathème éternel.

LIX. L'Eglise est juge de cette matière comme des autres de la foi : c'est à elle de peser toutes les raisons qui servent à éclaircir la Tradition ; & c'est à elle à connoître quand il est tems d'employer l'anathème qu'elle a dans sa main.

LX. Au reste je ne veux pas soupçonner que ce soient vos dispositions peu favorables envers les Canons de Rome & d'Afrique, qui vous aient porté à rayer ces Eglises du nombre de celles que *S. Augustin* appelle les plus sçavantes, les plus exactes, les plus graves : DOCTIORES, DILIGENTIORES, GRAVIORES ; mais je ne puis assez m'étonner que vous ayez pû entrer dans ce sentiment. Où y a-t-il une Eglise mieux instruite en toutes matières de dogmes & de discipline, que celle dont les Conciles & les Conférences sont le plus riche trésor de la science Ecclésiastique, qui en a donné à l'Eglise les plus beaux monumens, qui a eu pour maîtres un *Tertullien*, un *S. Cyprien*, un *S. Optat*, tant d'autres grands hommes, & qui avoit alors dans son sein la plus grande lumière de l'Eglise, c'est-à-dire, *S. Augustin* lui-même ? Il n'y a qu'à lire ses livres de la doctrine Chrétienne, pour voir qu'il excelloit dans la matière des Ecritures, comme dans toutes les autres. Vous voulez qu'on préfère les Eglises Grecques. A la bonne heure. Recevez donc *Baruch* & la Lettre de *Jérémie*, avec celles qui les ont mis dans leur Canon. Rendez raison pourquoi il y en a tant qui n'ont pas reçu *Esdras* ; & cessez de donner pour règle de ces Eglises le Canon Hébreu où elle est. Dites aussi pourquoi un si grand nombre de ces Eglises ont omis l'Apocalypse, que tout l'Occident a reçu avec tant de vénération, sans avoir jamais hésité. Et pour Rome, quand il n'y auroit autre chose que le recours qu'on a eu dès l'origine du Christianisme à la foi Romaine, & dans les tems dont il s'agit à la foi de *S. Anastase*, de *S. Innocent*, de *S. Celestin* & des autres ; c'en est assez pour lui mériter le titre que vous lui ôtez. Mais surtout on ne peut le lui disputer en cette matière, puisqu'il est de fait que tout le Concile d'Afrique a recouru au Pape *S. Boniface II.* pour confirmer le Canon de ce même Concile sur les Ecritures, comme il est expressément porté dans ce Canon même ; ce qui pourtant ne se trouva pas nécessaire ; parce qu'apparemment on sçut bientôt ce qu'avoit écrit par avance *S. Innocent* sur ce point.

LXI. J'ai presque oublié un argument que vous mettez à la tête de votre Lettre du 24. Mai 1700. comme le plus fort de tous ; c'est que depuis la conclusion du Canon des Hébreux tous *Esdras*, les Juifs ne reconnoissent plus parmi eux d'inspirations prophétiques ; ce qui même paroît à l'endroit du premier livre des *Maccabées*, où nous lisons ces mots :

Il

2. Macc.
xx. 27.

Il n'y a point eu de pareille tribulation en Israël depuis le jour qu'Israël a cessé d'avoir des Prophètes. Mais entendons nous, & toute la difficulté sera levée. Israël avoit cessé d'avoir des Prophètes; c'est-à-dire, des Prophètes semblables à ceux qui paroissent aux livres des Rois, & qui régloient, en ce tems, les affaires du peuple de Dieu avec des prodiges inouis & des prédictions aussi étonnantes que continuelles; en sorte qu'on les pouvoit appeler, aussi-bien qu'*Elie & Elise, les conducteurs du char d'Israël*, je l'avoue: des Prophètes, c'est-à-dire, en général des hommes inspirés, qui ayent écrit les merveilles de Dieu & même sur l'avenir, je ne crois pas que vous même le prétendiez. S. Augustin, non content de mettre les livres que vous contestez parmi les livres prophétiques, a remarqué en particulier deux célèbres Prophéties dans la Sagesse & dans l'Ecclésiastique; & celle entr'autres de la Passion de notre Seigneur est aussi expresse que celle de David & d'Isaïe. S'il faut venir à Tobie, on y trouve une Prophétie de la fin de la captivité, de la chute de Ninive, & de la gloire future de Jérusalem rétablie, qui ravit en admiration tous les cœurs Chrétiens; & l'expression en est si prophétique, que S. Jean l'a transcrite de mot à mot dans l'Apocalypse. On ne doit donc pas s'étonner si S. Ambroise appelle Tobie un Prophète, & son livre un livre prophétique. C'est une chose qui tient du miracle, & qui ne peut être arrivée sans une disposition particulière de la divine Providence, que les promesses de la vie future, scellées dans les anciens livres, soient développées dans le livre de la Sagesse & dans le martyre des Maccabées avec presque autant d'évidence que dans l'Evangile; en sorte qu'on ne peut pas s'empêcher de voir qu'à mesure que les tems de JESUS-CHRIST approchoient, la lumière de la prédication Evangélique commençoit à éclater davantage par une espèce d'anticipation.

Apon.
xxii. 16.
& seq.
S. Amb.
de Tob. 1.
C.

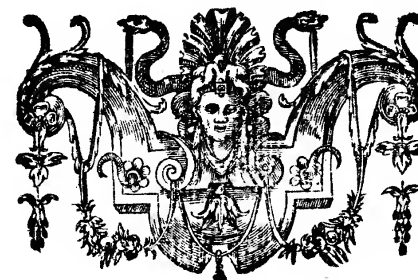
LXII. Il est pourtant véritable que les Juifs ne purent faire un nouveau Canon, non plus qu'exécuter beaucoup d'autres choses encore moins importantes, jusqu'à ce qu'il leur vint de ces Prophètes du caractère de ceux qui régloient tout autrefois avec une autorité manifestement divine; & c'est ce qu'on voit dans le livre des Maccabées. Si cependant cette raison les empêchoit de reconnoître ces livres par acte public, ils ne laissent pas de les conserver précieusement. Les Chrétiens les trouvèrent entre leurs mains: les magnifiques Prophéties, les Martyres éclatans & les promesses expresses de la vie future, qui faisoient partie de la grace du Nouveau Testament, les y rendirent attentifs: on les lut, on les goûta, on y remarqua beaucoup d'endroits que JESUS-CHRIST même & les Apôtres sembloient avoir expressément voulu tirer de ces livres, & les avoir comme cités secrètement; tant la conformité y paroissoit grande. Il ne s'agit pas de deux ou trois mots marqués en passant, comme sont ceux que vous alléguiez de l'Epiître de S. Jude. Ce sont des versets entiers tirés fréquemment de mot à mot de ces livres. Nos Auteurs les

2. Macc.
xv. 46.
21v. 41.

ont recueillis; & ceux qui voudront les remarquer, en trouveront de cette nature un plus grand nombre & de plus exprès qu'ils ne pensent. Toutes ces divines conformités inspirèrent aux plus saints Docteurs, dès les premiers tems, la coutume de les citer comme divins avec la force que nous avons vue. On a vu aussi que cette coutume ne pouvoit être introduite ni autorisée que par les Apôtres, puisqu'on n'y remarquoit pas de commencement. Il étoit naturel, en cet état, de mettre ces livres dans le Canon. Une Tradition immémoriale les avoit déjà distingués d'avec les ouvrages des Auteurs qu'on appelloit Ecclésiastiques: l'Occident, où nous pouvons dire avec confiance, que la pureté de la Foi & des Traditions Chrétiennes s'est conservée avec un éclat particulier, en fit le Canon, & le Concile de Trente en a suivi l'autorité.

Voilà, Monsieur, les preuves constantes de la Tradition de ce Concile. J'aime mieux attendre de votre équité, que vous les jugiez sans réplique, que de vous le dire; & je me tiens assuré que M. l'Abbé de Lokkum ne croira jamais que ce soit là une matière de rupture, ni une raison de vous élever avec tant de force contre le Concile de Trente. Je suis avec l'estime que vous sçavez, Monsieur, votre très-humble serviteur,

† J. Benigne, Evêque de Meaux.

SUMMA CONTROVERSIÆ

*De Eucharistiâ, inter quosdam Religiosos & Molanum Abbat.
Lokkumens.*

Licet plurimi dicant Christum esse in hoc mysterio prout sol irradiat cubiculum, existimo tamen simile esse dissimile, solemque justitiæ adesse non præsentiam virtutis solum, quæ est omnibus Sacramentis & sacris communis, sed virtute præsentiam personalis, includentis totum Christum & totum Christum; ita ut corpus Christi in cælo, in cruce, & in arâ modaliter, non substantialiter aut numericè distinctum existat: in cruce modo naturali & cruento, in cælo viibili & glorioso, in altari modo invisibili, incruento & gratioso, sed semper idem corpus. Cum itaque Ecclesiæ Orientalis & Occidentalis Patribus agnosco realem alterationem significatam per terminos TRANSMUTATIONIS, TRANSELEMENTATIONIS, TRANSUBSTANTIATIONIS, quos Græci expriment per *μετεσώωσις*; unde post verba Dominica congruè prolata, significatur hoc totum virtute unionis realiter esse quod non erat, adorabilis scilicet Jesus. Verum cum hic visibilia & invisibilia concurrant, in quo composito necessariò sequitur mutatio, quaeritur qualis sit hæc mutatio in partibus componentibus? Pro responso, termini *ad quem* & *a quo* considerentur. *Ad quem*, est corpus Christi, quod ut glorificatum, idcirco ingenerabile & incorruptibile. Quâ cum variatione existat in altari, varii variè opinantur. Communiter dici ut fieri per productionem aut reproductionem. At *Scorus* cum *Bellarmino* & aliis dicunt non produci nec reproduci, sed adduci per novam unionem vel conservationem cum hoc quod sentitur & videtur. Num hæc sint admittenda, doctiores hisce cum inveniuntur determinent. Tales enim in Ecclesiâ Coriphæi cum discrepent, propriam ignorantiam non erubescens, nec anathema metuens confiteor. Quod ad terminum *a quo*, panem videlicet & vinum, quanta in his detur mutatio? Respondeo, hoc esse mysterium magnum, superans hominum captum, forsitan & Angelorum. Quis igitur vel quantus sum ego humi reptilans vermiculus, qui giganteo conatu audeam imponere Pelion Cissæ, qui sum ego homuncio in naturâ vermium & ranarum ignarus, quamque nocti volans, & ad solem lippiens sum ego vespertilio, qui offuscato rationis lumine hanc sacrilegè attentem introspicere arcam mysteriis plenam. Atheniensi igitur, ipso gentium non renuente Doctore, litans altari, piè adoro quod simplex ignoro; nec contra me ut opinor, Concilium militat Tridentinum. Si enim:

OPERA THEOLOGICA.

enim canon quem intelligo sine rigore, sumatur in rigore, contrarium, scilicet nullam dari vel posse dari transubstantiationem, non dico. Audax enim est illud *Japeti* genus, quod Omnipotenti sicut & *Herculi* imponit terminos, *nec plus ultra*. Verè tamen dubito num hæc dissertatio: utrum hic detur mutatio physica, non sit quaestio magis philosophica quàm theologica. Distinctio enim inter substantiam & accidentia, materiam & formam, quantitatem & materiam quam nominant primam, vel suppositum quoddam, quod nec est quantitativum, nec sensibile, & forsitan cognoscibile tantum instar entis rationis, alter foetus ejusdem cerebri est, ex *Aristotelis* lacunis hausta, quæ multi-partitos habet patronos & antagonistas. Difficultatum itaque, si non contradictionum conglomerato præviso agmine, talia disquirere ex fide non teneor; licetque Concilia duo utantur termino *transubstantiationis*, non sonus, sed sensus; non verba, sed scopus est spectandus, quem conjicio, magis esse ad adstruendam veritatem præsentiam Corporis Christi contra Figurantes, quàm ad determinationem modi, multò minùs modalitatis hujus modi; cum simplex Christi Sponsa per decem vel duodecim sæcula, fide, sine philosophiâ ex hoc verè divino vixerit cibo, qui est cibus Domini & cibus Dominus. Quamvis enim hoc sit mysterium super superlativè magnum, ut tamen arguè contra Calvinianos argumentatur, si mysterium consistat in figurâ, instar hederæ pro vino vendibili, mysterium est nullum: ita ego similiter applico, si præsentia non tantum credatur, sed pariter modus intelligatur, mysterium aut est nullum aut parvum. Nec sum adeò Lynceus, ut videam quæ major sit necessitas cognoscere quomodo terminus *a quo* quàm terminus *ad quem* mutatur. Unum vos confitemini vos ignorare, & ego alterum Deo cognitum & congruum cognoscere remitto. Quocirca si simus pacifici (virtus & finis sacrificii) veniam petimusque damusque vicissim. Quod ad me igitur, qui non sum de gente Figuratorum, nullam faciens distinctionem, inter *hic est Christus in cenâ*, & *hoc est Corpus meum*; dialecticis sepositis tricus ut vanam sapientibus philosophiam, campique *Martii*, quem licet intelligerem non amo, sepositâ curâ, sat esse opinor, Christi gloriosum corpus, non ferissim & in sensu diviso, sed conjunctim & in sensu composito, unâ cum gloriosâ animâ & adorandâ divinitate, in hoc stupendo mysterio summâ cum humilitate, timore & tremore agnoscere, ut Deum factum refugium meum.

Hæc pauca consideranda significo, quò facilius Ecclesiæ decisivo submittam sigillo, contra quam nemo sobrius.

JUDICIUM D. BOSSUET,

MELDENSIS EPISCOPI,

De summâ Controversiæ de Eucharistiâ.

HÆc summa de reali præsentia Corporis Christi verissima tradit: *ἡ ἀληθινή, ἡ θεοειδὴς πρᾶξις*.

Rectè docet de reproductione & adductione Scholasticorum sententias inter ἀδιαφόρα relinquendas.

De Transubstantiatione rectum illud quod est in summâ: *Agnosco realem alterationem significatam per terminos TRANSMUTATIONIS, TRANSELEMENTATIONIS, TRANSUBSTANTIATIONIS, quam Græci dicunt μεταστροφή.*

De termino ad quem hujus alterationis seu transmutationis, nempe Corpore & Sanguine Christi, rectè & præclare docet.

De termino à quo, nempe pane & vino, ait esse *mysterium magnum superans hominum captum, forte & Angelorum*; quod quidem explicatione indiget. Nam res ipsa certa ex Ecclesiæ decretis; modus autem faciendæ rem Theologorum disputationi relictus.

Res ipsa, inquam, certa per Ecclesiæ decreta: nempe Tridentinum. Sess. xiiii. Can. ii. anathema dicit ei qui dixerit in sacro. sancto Eucharistiæ Sacramento remanere substantiam panis & vini, &c. negaveritque mirabilem illam & singularem conversionem totius substantiæ panis in Corpus, & totius vini in Sanguinem, manentibus dumtaxat speciebus panis & vini. Qui Canon Tridentinus respondet capiti iv. ejusdem sessionis titulo de Transubstantiatione.

Quo decreto clarum est, nullam partem substantiæ panis & vini in Sacramento remanere; cum tota substantia panis & vini in Corpus & Sanguinem Christi convertatur. Manifesta ergo est Ecclesiæ sententia, de quâ præclare summæ auctor. ait contra eam *neminem esse sobrium.*

Congruit Tridentinum decretum cum Lateranensi sub Innocentio III. cap. i. de Fide Catholica.

Congruit & confessioni fidei Berengarii Turonensis, in quâ constituitur panem & vinum substantialiter converti in proprium & veram ac vivificantem Carnem & Sanguinem Jesu Christi; quæ confessio edita est ab eodem Berengario in Concilio Romano VI. cum hæresim suam secundò ejuravit.

Quare si quis aliquam partem substantiæ panis aut vini remanere dixerit, sive ea materia sit, sive forma, apertissimis verbis ab Ecclesiâ condemnatur.

Sanè

Sanè quæ distinctio sit inter substantiam & accidentia, materiam & formam, quantitatem & materiam, quam vocant primam, meritò summae autor refert inter quæstiones Philosophicas magis quàm Theologicas.

Interim certum illud, substantiæ panis & vini partem remanere nullam, quocumque nomine appelletur; alioqui falsum esset decretum Ecclesiæ de totâ substantiâ immutata, speciebus tantum remanentibus.

Quo etiam constat, mutationem illam verè esse physicam; hoc est realem & veram, non moralem aut improprie dictam; cum sit rei ipsius in aliam rem vera conversio.

Quin etiam auctor pius & eruditus confitetur *realem alterationem significatam per terminos transmutationis, transelementationis, &c.* Realis autem alteratio procul dubio est Physica mutatio. Certum ergo, ex ipso auctore est, intervenire in pane & vino mutationem physicam, quæ non sit simplex alteratio ad qualitatem aut accidens spectans, sed vera ac realis in ipsâ substantiâ mutatio aut conversio.

Neque hoc ad modum pertinet, sed ad rem ipsam; cum Ecclesiâ clare definiverit rem ipsam, sive substantiam panis & vini converti, transmutari, transubstantiari.

Ad modum quidem pertinet, an transubstantiatio sit annihilatio, quod negat sanctus Thomas. Item ad modum pertinet, cujus naturæ sint illæ species quæ remanent, aliaque ejusmodi; sed fieri mutationem substantiæ in substantiam, est ipsa res quæ fit, non rei conficiendi modus.

Congruunt Ecclesiæ decretis antiqua illa dicta Patrum Orientalium æquæ ac Occidentalium: *Qui apparet panis, non est panis, sed Corpus Christi: quod apparet vinum, non esse vinum, sed Sanguinem Christi*; iam verè mutari panem in Corpus, & vinum in Sanguinem, quàm verè mutata est à Christo aqua in vinum: adesse Spiritum sanctum, velut ignem invisibilem, quo panis & vinum depascentur, consumantur, ut olim víctima celestis ignis descendit, & cætera ejusmodi, quæ veram, physicam & substantialem indicant conversionem. Quæ omnia eo nituntur, quod Christus non dixerit: *Hic, sive in re tali est Corpus meum*; quæ locutio conjunctionem panis cum Corpore efficeret; sed *hoc est Corpus meum*, quo Patres omnes atque Ecclesiæ semper intellexerint id fieri, ut Corpus Christi jam esset illa substantia, quæ antea panis erat, conversione verâ, non conjunctione.

Hæc est procul dubio vera & Catholica Fides, quam summæ autor sequendam tam piè proficitur.

Cæterum, si quid adhuc obscurum est, exponere non gravabimur.

LETTRES
DE M. DE LEIBNIZ
ET
DE M. PELISSON,
*De la Tolerance & des différens de
la Religion.*

AVERTISSEMENT AU LECTEUR.

CES Ecrits que l'on donne au public n'ont pas été faits pour être imprimés. Le stile même le fera assez connoître; mais on a eu des raisons essentielles de n'y rien changer, & de les laisser en leur état naturel. Des personnes d'un rang & d'une piété fort au dessus du commun ont crû qu'ils pourroient avoir leur effet, surtout en des lieux, où par le malheur du siècle l'indifférence des Religions semble devenir insensiblement la Religion dominante. On leur obéit, & on prie ceux qui feront cette lecture, de demander à Dieu, qu'ici & par tout il y mette sa sainte & toute-puissante bénédiction.

I. OBJECTIONS DE M^R. DE LEIBNIZ,

*Envoyées en France par Madame la Duchesse d'Hanover à
Madame l'Abbesse de Maubuisson sa sœur.*

JE vous suis bien obligé, Monsieur, de la communication des Réflexions de Monsieur Pelisson sur les différens de Religion. Ce livre est nouveau pour moi: car là où j'ai été dernièrement pendant deux ans & davantage, on n'en voit guères de cette sorte. Je le trouve excellent & tout d'une autre force que beaucoup de livres qui nous viennent de France depuis quelque tems, dont je compare les Auteurs avec les diseurs de rien des ruelles. Il y a ici de l'érudition & de la méditation tout ensemble; & de plus ce beau tour, qui rend les pensées sensibles & touchantes. J'ai tant lû autrefois en matière de controverse, & j'ai tant parlé avec quelques-uns des plus illustres Controversistes du siècle, que la plupart des livres qu'on fait sur ces matières, me paroissent superflus. Cependant la réputation de Monsieur Pelisson m'a engagé dans cette lecture, & je ne m'en suis point repenti. Mais je remarque qu'il laisse quelquefois ses raisonnemens imparfaits, & qu'il ne nous mène qu'à un certain endroit, où il nous abandonne tout d'un coup, comme si nous étions déjà arrivés là où il faut. Plus un livre est bon, & plus le Lecteur est sensible à ce manquement: car lorsqu'on est charmé de la bonne compagnie de son guide, il y a du déplaisir à le voir disparaître au beau milieu du chemin. Et ce déplaisir me fait prendre la plume pour marquer ce qui me paroît rester à faire.

Il me semble qu'on doit demeurer d'accord avec l'Auteur, que pour être d'une Religion, & sur-tout pour la changer, il faut croire d'en avoir des raisons considérables: car comme la Religion consiste en deux choses, dans la croyance & dans le culte, il est visible, qu'on ne sçauroit rien croire, si on ne pense d'en avoir quelque preuve ou fondement. Il faut avouer donc, que nous avons tous besoin de quelque examen, autrement la Religion seroit arbitraire, & nous n'aurions point d'avantage sur les Infidèles & sur les Sectes.

Mais les raisons de notre persuasion sont de deux sortes, les unes sont explicables, les autres inexplicables. Celles que j'appelle explicables, peuvent être proposées aux autres par un raisonnement distinct; mais les raisons inexplicables consistent uniquement dans notre conscience ou perception, & dans une expérience de sentiment intérieur, dans lequel on ne sçauroit.

ſçauroit faire entrer les autres, ſi on ne trouve moyen de leur faire ſentir les mêmes choſes de la même façon. Par exemple, on ne ſçauroit toujours dire aux autres ce qu'on trouve d'agréable ou de dégoûtant dans une perſonne, dans un tableau, dans un ſonner, dans un ragoût; c'eſt pour cela qu'on dit qu'il ne faut pas diſputer des goûts. C'eſt par la même raiſon qu'on ne ſçauroit faire comprendre à un aveugle né, ce que c'eſt que la couleur. Or ceux qui diſent trouver en eux une lumière divine intérieure, ou bien un rayon, qui leur fait ſentir quelque vérité, ſe fondent en raiſons inexplicables. Et je vois que non-ſeulement les Proteſtans, mais encore des Catholiques Romains employent ce rayon: car outre les motifs de croyance ou de crédibilité (comme ils les appellent,) c'eſt-à-dire, outre les raiſons explicables de nôtre Foi, qui ne ſont qu'un amas d'argumens de différens degrés de force, & qui ne peuvent fonder tous enſemble qu'une foi humaine, ils demandent une lumière de la grace du Ciel, qui faſſe une entière conviction, & forme ce qu'on appelle la Foi divine: de forte que ceux qui ſe fondent ſur cette lumière, ne peuvent demander d'autre examen à ceux qui ſe fondent ſur une lumière contraire, que celui de la propre conſcience d'un chacun, ſçavoir s'il dit vrai & s'il ſent effectivement la lumière dont il ſe vante. Mais comme cette *lumière intérieure* prétendue eſt ſujette à caution, & que l'examen de conſcience ſur ce ſujet eſt aſſez difficile, je voudrois que Monsieur *Peliſſon* eût traité exactement ce point important, en nous expliquant les marques intérieures de la lumière divine, qui la diſtinguent de l'illuſion, comme l'or ſe reconnoît à la couleur, au poids, & à d'autres marques ſenſibles.

En attendant cet éclairciſſement, venons aux *raiſons explicables*, aſſi n'eſt-ce que par elles qu'on peut perſuader les autres. Ces raiſons ſont *générales* ou *particulières*. Les raiſons générales peuvent être appellées des préjugés, que *Tertullien*, parlant en Jurisconſulte, appelloit des preſcriptions. Les raiſons particulières ſe peuvent comprendre ſous le nom de diſcuſſion: car tant que ces préjugés ne donnent que ce qui fait préſumer, ou que les Jurisconſultes appellent une préſomption, ils peuvent être effacés par une preuve contraire; & tant qu'ils ne donnent qu'une grande apparence, il ſe peut que la diſcuſſion particulière fourniſſe des raiſons ou apparences contraires plus fortes. C'eſt pourquoi Mr. *Peliſſon* prétend qu'il y doit avoir une *infaillibilité*. Je crois que ſon deſſein a été de former un tel argument: Il faut qu'il y ait un préjugé infaillible; or ſ'il y en a, il ne ſe ſçauroit trouver que dans cette Eglife viſible, qui s'appelle la Romaine. Donc l'Eglife Romaine eſt infaillible.

Conſidérons maintenant la première des deux prémiſſes de cet argument, & voyons comment l'Auteur établit l'exiſtence d'une infaillibilité, dont on ſe puiſſe ſervir aſſément pour décider les controverſes. Il ſemble qu'il raiſonne ainſi: S'il n'y avoit point d'infaillibilité, chacun ſeroit obligé

à une diſcuſſion parfaite; or cette parfaite diſcuſſion eſt impraticable à l'égard de bien des gens; Donc il faut qu'il y ait un préjugé infaillible. Comme j'aime la ſincérité, je n'accorderai pas ſeulement qu'on ne ſçauroit charger toutes les perſonnes ſans diſtinction, du ſoin d'examiner exactement les controverſes; mais je dirai de plus que parmi les Sçavans même, il y en a bien peu qui ſ'y puiſſent prendre comme il faut, pour ſ'aſſurer de la vérité ſur des matières épineuſes. Il paroît même que nous n'avons pas le moyen de découvrir la vérité à l'égard de certaines queſtions relevées. Quelqu'un dira qu'il n'eſt pas néceſſaire de décider toutes les controverſes; mais Monsieur *Peliſſon* peut répliquer, qu'il y en a au moins quelques-unes dont la déciſion eſt néceſſaire, & il ſera toujours très-difficile au peuple de les examiner à fond: donc le peuple a beſoin d'une marque claire & infaillible, qui ſoit à la portée de tout le monde.

Il y a deux réponſes qu'on peut oppoſer à la force de cet argument. La première eſt, qu'il ſuffit que les hommes croient la vérité ſur quelques points néceſſaires, quoique ces hommes peut-être ne ſoient pas arrivés à la connoiſſance de la vérité par des raiſons explicables aſſez fortes, & qu'ils ne ſe ſoient pas ſervis d'un préjugé infaillible, ni d'une diſcuſſion exacte. Effectivement il y a peu de Chrétiens, qui entrent bien avant dans les preuves de la vérité du Chriſtianisme, & il ſemble que c'eſt aſſez, que les ſçavans voyent bien les avantages de nôtre Foi ſur les autres Religions; il y aura toujours bien des gens qui ſeront obligés de croire leur Paſteur ſur ſa parole. » Heureux ſont ceux à qui Dieu a donné des Maîtres éclairés, ou qu'il a voulu toucher au moins intérieurement au défaut du miniſtère d'un bon Maître extérieur! «

Il y a encore une autre Réponſe, que les Théologiens Proteſtans n'approuvent point; mais comme elle a cours parmi quelques perſonnes dont on loue la piété, & dont pluſieurs ſont bande à part, ſur-tout en Hollande, qui ſ'imaginent, que la juſtice divine ſeroit bleſſée ſi le ſalut étoit ſuſpendu des controverſes & du hazard de quelque bonne inſtruction, qui peut manquer même aux bien-intentionnés, il ſemble qu'elle mérite d'être examinée, d'autant qu'elle paroît conforme aux ſentimens de pluſieurs Docteurs très-célèbres de l'Eglife Romaine. Cette réponſe eſt, qu'il n'y a aucun article revelé qui ſoit abſolument néceſſaire, & qu'ainſi on peut être ſauvé dans toutes les Religions, pourvu qu'on aime Dieu véritablement, ſur toutes choſes, par un amour d'amitié, fondé ſur ſes perfections infinies. On objectera que cela ſe pourroit peut-être ſoutenir à l'égard de ceux qui ſont demeurés dans l'innocence, au lieu que ceux qui ſont ſous le péché, n'en peuvent obtenir l'abſolution que dans la vraie Eglife. Mais on répond que ces mêmes Théologiens demeurent encore d'accord, quand on auroit péché, que la contrition, c'eſt-à-dire, la pénitence, qui vient de cet amour ſincère, efface les péchés ſans aucune intervention des clefs de l'Eglife ou du Sacrement.

Ils ajoutent, que ceux qui sont dans ces sentimens du *divin amour*, dans lequel consiste ce qu'il y a de plus essentiel dans la piété, sont éclairés par la lumière qui est venue dans le monde pour illuminer tous les hommes, qu'ils sont remplis de la grace du Saint-Esprit, & se trouvent étroitement unis avec le Verbe éternel, & avec la Sagesse divine, qui est dans JESUS-CHRIST, quand même ils ne le connoitroient point assez selon la chair, & même quand ils n'auroient jamais ouï nommer cet assemblage de lettres qui forment son nom. Qu'étant portés avec ardeur à faire ce qu'ils peuvent juger conforme à la volonté de Dieu, ils seront toujours dans la bonne foi, ils ne seront jamais opiniâtres, & par conséquent ils ne sçauroient être hérétiques. Et qu'étant empressés à chercher la vérité, autant que d'autres devoirs le permettent, & prêts à la croire quand elle se présentera à eux avec les livrées dont elle a besoin pour se faire reconnoître, ils ne sçauroient passer pour infidèles : Et par conséquent cette terrible sentence (*qui ne croira point, sera damné*) n'appartient pas à eux, non plus que les excommunications que les Eglises vraies ou fausses peuvent fulminer. Enfin, que cette intention sincère & droite, qu'ils ont de se conformer à la volonté de Dieu qu'ils aiment, fait qu'ils sont dans l'Eglise, *in voto*, ou par un désir virtuel, qui les fait prendre part à la vertu du Baptême & des Sacremens, *ad instar Baptismi fluminis*, ou à la manière de ce qu'on appelle le Baptême du Saint-Esprit, où l'eau n'entre point, tout comme s'ils avoient reçu la grace par l'entremise des symboles visibles, puisque ce n'est pas le défaut ou l'absence du Sacrement, mais le mépris qui condamne.

Cette doctrine est enseignée par plusieurs grands hommes de l'Eglise Romaine, quoique ceux qui écrivent des controverses semblent la dissimuler. Il est vrai qu'elle est combattue par quelques Protestans, mais c'est de quoi il ne s'agit point ici. C'est assez qu'on voie par-là que les sentimens des Docteurs de l'Eglise Romaine sur le salut de ceux de dehors, ne sont pas si rudes que l'on s'imagine : on s'y est souvent déclaré, qu'il n'y a aucun article fondamental, que celui de l'amour de Dieu ou de l'obéissance filiale, & qu'il n'y a par conséquent que l'opiniâtreté ou la débilité qui fait l'hérétique ; & que c'est pour cela que S. Salvien Evêque de Marseille a excusé les Ariens de bonne foi, quoiqu'ils nissent la divinité de JESUS-CHRIST.

Voilà donc une partie de ce qui resteroit à examiner pour achever la démonstration de Monsieur Pelisson. Je me dispenserai maintenant de parler de l'autre promesse, qui nous assure que l'infailibilité, s'il y en a, ne se trouve que dans l'Eglise Romaine. Je ne toucherai pas non plus aux autres préjugés, qui ne sont pas infailibles, sur lesquels l'Auteur dit assurément des choses bien pensées, comme par exemple sur l'argument du grand nombre. Mais comme ces préjugés, & autres semblables ont be-

soin

soin eux-mêmes de quelque discussion, qui est difficile aux personnes ordinaires, & n'exempte pas les sçavans d'une discussion plus exacte des matières particulières, je n'y veux point entrer à présent, non plus que dans les raisons du Traité particulier de l'Eucharistie : car toutes ces choses nous mèneraient trop loin ; il vaut mieux pousser à bout un point de conséquence que d'en entamer plusieurs.

Je voudrais pouvoir satisfaire aux objections, que j'ai représentées ; mais je vous laisse à juger, Monsieur, s'il ne faut pas avoir l'érudition & la force d'esprit de Monsieur Pelisson pour en venir à bout. Aussi peut-on tout espérer d'un si grand génie, pourvu que ce dont il s'agit ne soit pas tout à-fait impossible.

Autorités des Théologiens Catholiques-Romains, favorables au salut de ceux qui sont dans l'erreur, quelque grande qu'elle puisse être, pourvu qu'ils aient le véritable amour de Dieu.

LES Réverends Pères Jésuites, & autres Théologiens graves de l'Eglise Romaine, enseignent, qu'il y a deux sortes de pénitence : L'une s'appelle Contrition, lorsqu'on abhorre & déteste le péché par le motif déintéressé d'un véritable amour de Dieu, & cette pénitence est nécessaire à ceux qui sont hors de l'Eglise. L'autre pénitence moins parfaite qui s'appelle Attrition, fondée sur l'amour propre, c'est-à-dire, sur la crainte ou sur l'espérance, suffit aux Catholiques, lorsque ce qui lui manque est suppléé par le Sacrement de Pénitence, que JESUS-CHRIST a institué dans l'Eglise, & c'est en quoi consiste l'avantage des Catholiques sur les autres.

Jaques Paiva Andradius, Portugais, un des principaux Théologiens du Concile de Trente, a fait un livre intitulé : *Explicationes orthodoxæ de controversiis Religionis capitibus*, où il enseigne en ces propres termes : Que les Philosophes, qui ont employé toutes leurs forces pour connoître un vrai Dieu, & pour l'honorer religieusement, ont eu la Foi, qui fait vivre le Juste. Il ajoute, que la rédemption du genre humain par JESUS-CHRIST est contenue tacitement, *implicite*, dans la Providence générale de Dieu, & que les Philosophes, qui ont bien connu cette Providence, n'ont pas tout à fait ignoré JESUS-CHRIST crucifié, tant qu'ils ont sçu que Dieu n'obmettroit rien de ce qui seroit convenable à faire sauver les hommes, quoiqu'ils n'aient point connu en détail la manière dont Dieu s'est servi. Que ce seroit la plus grande cruauté du monde (*neque immenius deterius ulla esse potest*) de condamner les hommes aux peines éternelles, pour avoir manqué d'une Foi, à laquelle il n'y avoit pas moyen de parvenir.

Le Réverend Père *Louis Molina*, Jésuite, (dans son livre de *Justitia & Jure*, tract. 5. disp. 59.) soutient expressément, que Dieu a rendu le salut plus aisé par JESUS-CHRIST, en ce qu'il a donné moyen aux hommes de se sauver par l'entremise des Sacremens de l'Eglise, quand même ils n'auroient pas la contrition; c'est-à-dire, la pénitence fondée sur l'amour divin, qui est nécessaire hors de l'Eglise, afin qu'on puisse être sauvé, & qu'on sçait être bien plus difficile qu'une simple attrition ou pénitence ordinaire, qui suffit avec le Sacrement. Voici ses expressions :

- » Avant la Loi de la Grace & l'institution des Sacremens, capables de
- » justifier ceux qui ne sont qu'attrits, on étoit obligé d'exercer plus souvent l'acte de l'amour divin, surtout lorsqu'on étoit souillé de quelque
- » péché mortel, & en péril de mort; & alors quand on faisoit le sien,
- » Dieu ne manquoit pas de donner la grace pour cette charité surabondante (ou amitié filiale.) Maintenant que Dieu ayant pitié de la fragilité humaine, a institué par JESUS-CHRIST notre Redempteur les Sacremens de la nouvelle Loi, on n'est pas tant obligé à cet amour,
- » parce que le Sacrement de Pénitence suffit avec l'attrition. Cependant, encore aujourd'hui, ceux qui ne reçoivent point ce Sacrement,
- » lorsqu'ils se trouvent coupables de quelque péché mortel & en danger de la vie, sont obligés à l'acte de l'Amour divin ou de la Contrition,
- » tout comme s'ils ne vivoient que selon la Loi de la nature. «

Ambroise Catharin, *Maldonat*, *Grégoire de Valence*, ont dit les mêmes choses, & le Père *Pereyra* dans sa dix-huitième dispute sur le huitième chapitre de l'Epiître de *S. Paul* aux Romains, soutient aussi que ces Payens ont eu une Foi implicite de JESUS-CHRIST. On en pourroit produire quantité d'autres, touchant le salut des Hérétiques ou Infidèles matériels.

II. REPONSE AUX OBJECTIONS ENVOYÉES

D'ALLEMAGNE.

(*Madame l'Abbesse de Maubuisson employa une Dame de grand mérite (*)*, pour communiquer ces objections à Mr. Pelisson, qui fit cette réponse.)

LES objections que vous m'avez fait l'honneur de m'envoyer, Madame, sont de bonne main, & non seulement d'un homme d'esprit &

(*) Madame de Brinon.

& de sçavoir, mais aussi d'un honnête homme; ce que j'estime bien davantage. Il donne par-tout beaucoup de marques de sincérité. Je lui dois en mon particulier tenir compte du bien qu'il dit de moi. Je voudrais en mériter quelque petite partie. Plût à Dieu qu'il me donnât un jour la meilleure de toutes les louanges, qui seroit de se laisser persuader.

J'avois répondu au Mémoire par des apostilles en marge, ou pour mieux dire, en colonne; mais ayant repassé sur mon travail, je l'ai trouvé long & ennuyeux; & j'ai remarqué surtout, que pour être bien entendu en rapportant l'apostille au texte, il avoit besoin d'une application suivie & laborieuse, qu'on ne doit pas exiger des personnes comme vous. Je me résous donc, Madame, à vous en faire l'extrait un peu mieux digéré, réduisant les objections à certains chefs ou articles principaux.

Le premier, sera des raisonnemens, qu'on croit que je laisse imparfaits.

Le second, des raisons qu'on appelle inexplicables, & des marques (s'il y en a) pour distinguer les bonnes d'avec les mauvaises.

Le troisième, des points fondamentaux, & non fondamentaux; & si cette distinction peut faire espérer le salut à ceux qui ne sont pas dans l'Eglise, nonobstant l'excommunication de l'Eglise.

Le quatrième, s'il peut être soutenu, qu'il n'y ait qu'un point fondamental, qui est l'amour de Dieu, & notre union avec lui, sans que pour être sauvé il se faille mettre en peine de toutes ces disputes, en quelque Secte que l'on vive.

Le cinquième, s'il y a des Théologiens Catholiques, qui soient de cette opinion, ou qui la favorisent.

I. Quant au premier point, il se peut faire facilement, que j'aye laissé plusieurs raisonnemens imparfaits, non-seulement par l'imperfection humaine, mais par la mienne propre. On craint quelquefois de blesser un Lecteur habile, si on ne lui laisse rien à faire. On veut abrégé, & on se rend obscur. Le style de la plupart des écrits du tems, où il y a bien des paroles perduës, m'a jeté dans l'extrémité contraire. Le *Journal de France*, sur la troisième partie des Reflexions, après m'avoir trop loué, remarque comme un défaut, que les matières y sont trop pressées, & que cela demande quelquefois trop d'attention au Lecteur, en quoi je tiens qu'il a dit vrai. Et si votre ami me marque les endroits particuliers de ces raisonnemens imparfaits, je tâcherai d'en profiter. Il doit de son côté prendre garde, s'il a eu cette attention, peut-être trop grande, que j'exigeois de lui, & dont je viens de parler: car il n'est pas impossible qu'il ne lui soit échappé quelque chose de ce que j'aurai traité dans ce style serré; je vous en donnerai un exemple un peu plus bas.

II. Pour le second point, qui est des raisons inexplicables, je crois qu'à parler bien proprement, il n'y en a point qu'on doive nommer ainsi. Car raison, & raisonnement, ne sont autre chose que le progrès que l'on fait

d'une connoissance à une autre, par les conséquences que l'on tire de la première pour venir à la seconde, & cela se peut toujours expliquer. Aussi votre ami ne dit pas précisément, *raisons*, mais *raisons de persuasion*: ce qui signifie, comme je le veux entendre, *motifs secrets pour se confirmer dans l'opinion où la raison nous a mis*. Or ces motifs secrets & obscurs que l'on ne peut expliquer, ne sont autre chose, si je ne me trompe, que les vérités de sentiment, dont *M. Jurieu* a tant parlé, ou bien l'opération de la grace en nos cœurs, ou l'imagination de la grace.

A l'égard des vérités de sentiment, je crois avoir prouvé avec assez de clarté qu'on ne doit nommer ainsi, que ce qui se trouve dans le sentiment du grand nombre, (a) & qui est écrit, s'il faut ainsi dire, dans le cœur des hommes par les propres mains de Dieu & de la nature: Que les vérités prétendues de sentiment particulier contre le sentiment général, ne sont pas vérités, mais illusions & imaginations, où l'on croit sentir ce que l'on ne sent pas: & j'en ai donné des exemples. J'en marquerai les endroits au bas des pages; car je dicte ceci dans le bain qu'on m'a ordonné pour remède. Il est bon de vous le dire, Madame, afin que vous ne cherchiez pas ici une grande exactitude. En cet état d'infirmité il est défendu de faire aucun effort de l'esprit, c'est-à-dire, de faire rien qui vaille.

A l'égard de la grace, ou véritable ou imaginaire, si votre ami croit que je n'ai pas marqué les moyens de distinguer l'une d'avec l'autre, je le supplie de relire quelques endroits, qui seront aussi cités au bas des pages, où je ne me ferai peut-être pas assez étendu, & sur lesquels il aura peut-être passé trop vite (b). *Mon système perpétuel est celui-ci*: Il y a une grace & une élection prouvée, & une grace & une élection non prouvée & qui ne le peut être. La grace & l'élection prouvée est celle de l'Eglise, qui a pour elle toutes les preuves de la vérité de la Religion Chrétienne. La grace & l'élection non prouvée est celle du particulier, dont il ne peut jamais être assuré jusqu'à la mort. J'accorderai si l'on veut que le sentiment de la grace dans le particulier, puisse être appelé un motif de persuasion inexplicable. Mais je dis, que s'il n'a que ce motif tout seul, il ne s'y doit pas confier, parce que le mouvement qu'il prend pour la grace, pourroit n'être qu'une grande prévention. J'ai marqué aussi jusqu'où l'on pouvoit déferer à ce sentiment de la grace, que l'on croit avoir: & je l'ai marqué par un seul principe, qui est que Dieu ne peut être contraire à Dieu, & la grace à la grace. Or quant à

(a) 3. Volume des Réflexions sur les différends de la Religion, appelées *Chimères* de *Mr. Jurieu*, première partie, section 5.

(b) 2. Volume section 4. 6. 7. 11. & particulièrement en la 14. Au 3. volume, première partie, section 5. déjà citée. Au même 3. volume, seconde partie, section 2. & 4.

à la grace de Dieu sur l'Eglise, elle est très-bien prouvée dans les excellens ouvrages de l'antiquité & de notre tems sur la vérité de la Religion Chrétienne. Ma grace particulière n'est point prouvée; mais tant qu'elle s'accordera avec la grace de l'Eglise, & ne fera que la suivre, je puis déferer au sentiment que je crois en avoir. Si au contraire ma prétendue grace particulière & non prouvée, s'oppose à la grace de l'Eglise si bien prouvée, c'est assurément une illusion, & non pas une grace, par la raison que je viens de dire, qui est que Dieu ne peut être contraire à Dieu, ni la grace à la grace.

J'entends bien, Madame, ce que votre ami demanderoit. Il voudroit que je lui donnasse quelque marque intérieure, par laquelle sans avoir recours à la règle que je viens d'établir, chacun pût décider dans son cœur, ce mouvement que je sens est la grace véritable; ou ce mouvement, qui me sembloit grace, n'est qu'une prévention de mon esprit. Mais je n'ai garde, Madame, de lui marquer ce moyen; car ma pensée est qu'il n'y en a aucun de semblable. Et sans parler maintenant des controverses, où la prévention imite si bien la foi, tout ce que les Théologiens, ou Catholiques, ou Protestans, ont dit pour distinguer les véritables & les fausses révélations, ne donne pas, au moins selon moi, une entière satisfaction à l'esprit; & les plus habiles Directeurs se trouvent quelquefois assez empêchés là-dessus. Il n'y a rien que le Démon ne puisse imiter pour se déguiser en Ange de lumière; & par conséquent, point de marque intérieure de la grace qui ne soit équivoque, ou au moins sujette à un très grand examen. Le seul événement réitéré confirme la véritable Prophétie: le seul miracle extérieur, sur tout continué & réitéré, nous prouve notre grace intérieure d'une manière indubitable, la souveraine & infinie bonté de Dieu ne pouvant jamais permettre une suite d'illusions en son nom, & que l'homme soit exposé à une tentation si grande, & pour ainsi dire, plus qu'humaine, à laquelle il seroit juste & raisonnable de succomber.

Si vous n'ordonnez toutefois, Madame, de faire un effort en faveur de votre ami, j'ajouterai quelque chose de nouveau pour distinguer la fausse grace de la véritable: mais cette nouveauté reviendra toujours à ce que je pense en avoir déjà établi. Je me souviens de ce qu'en enseignoit à ses disciples un de ces saints Anachorètes, dont les vies dans leur simplicité ancienne sont si édifiantes. Si vous ne prenez garde aux artifices du Démon, leur disoit-il, il pourra vous tromper; de l'esprit & du savoir il en a très-assurément plus que vous; de vos austérités il s'en moque; il jeûne, il veille, il se mortifie & se tourmente plus que vous ne ferez jamais. Toutes les vertus Chrétiennes, il les imite quand il lui plaît: il n'y en a qu'une seule, qu'il ne sauroit contrefaire, pour être trop incompatible avec lui: c'est l'humilité & l'obéissance. Je dirai à votre ami, Madame, sur ce même principe, Vous cherchez une pierre de touche intérieure pour éprou-

ver la véritable grace & la fausse. Je vais vous la donner. La fausse grace, non-seulement de l'Anabaptiste, du Trembleur, du Fanatique, mais aussi de celui qui plus sensé, ou moins hardi, ne laisse pas de se faire *incognito* une oi & une Religion à part : cette fausse grace, dis-je, de quelque espèce qu'elle puisse être, pourra avoir tous les dehors de la charité Chrétienne ; elle sera d'une exacte régularité dans les mœurs, sobre, chaste, juste, affectueuse, fervente ; mais pour humble, elle ne le sera jamais. Au contraire vous la trouverez toujours hardie, fière, insolente, superbe, hautaine : car le moyen d'être humble, & de se revolter contre la grace générale des Chrétiens sur la bonne opinion qu'on a de soi-même ? Y a-t-il rien de si insolent, que de dire à toute la terre, j'ai l'esprit de Dieu, & vous ne l'avez pas ? Le véritable fidèle croit bien avoir l'esprit de Dieu ; mais l'avoir avec le grand corps de l'Eglise, à qui Dieu l'a promis ; il ne se flatte point d'un privilège particulier ; il ne donne pas la Loi, il la reçoit, il suit, il obéit, il se soumet ; il se trouve trop heureux, que son obéissance & sa soumission lui tiennent lieu de mérite.

III. La distinction entre les points fondamentaux & non fondamentaux, qui est notre troisième article, n'est pas nouvelle. Elle a toujours servi de prétexte aux Protestans, pour se promettre le salut hors de l'Eglise, nonobstant son excommunication.

L'Eglise croit, à la vérité, qu'il y a des erreurs plus détestables les unes que les autres ; mais elle soutient que la moindre erreur en la foi, accompagnée de rébellion, est détestable & peut priver du salut. C'est un grand crime de leze-majesté, de lever une armée contre son Roi pour le détrôner ; mais il ne s'ensuit pas, que de déchirer le moindre de ses Edits, déclarer qu'on ne lui obéira point en cela, se cantonner, & se liguier pour s'empêcher d'y être contraint, ne soit un crime digne de mort. Je suis souvent étonné, que tant de gens de bon sens puissent hésiter sur une vérité si claire & si palpable. Nulle société humaine ne subsiste que sur ce fondement, que ceux qui voudront la rompre seront privés de l'effet qu'elle se proposoit. L'Eglise est une société humaine, qui a seulement l'avantage d'avoir des Loix divines. Elle est établie de Dieu pour nous conduire au salut. Il est juste, naturel & nécessaire, que ceux qui veulent s'en séparer, soient privés du salut ; autrement on pourroit dire, que l'établissement seroit inutile, & qu'il enfermeroit même quelque contradiction. Il sembleroit que Dieu eût dit aux hommes, au moins aux Juifs & aux Chrétiens : Je fais une alliance avec vous, je vous choisis pour mon Peuple, je vous donne des Loix, j'institue des Sacramens, j'établis un ordre & un ministère public parmi vous ; les uns seront Pasteurs, les autres brebis ; aux uns j'ordonne la vigilance, la force, l'équité, la charité pour leur troupeau ; aux autres la docilité, la douceur, la soumission pour ceux qui les conduisent, afin que vous puissiez tous

ensemble.

ensemble aller au salut : mais ce n'est pas à dire que chacun de vous à part n'y puisse fort bien aller sans cela.

Je n'ose, Madame, faire une comparaison trop peu sérieuse, & prise de ces lectures frivoles, qui ont amusé mon enfance ; mais je ne sçaurois pourtant m'empêcher d'y penser. Dans une de nos Fables Françaises (l'ingénieux Roman de Monsieur d'Urfé, que tout le monde connoît, l'Amant inconstant, & la Maîtresse volage, font avec grand soin les loix de leur amitié ; mais la dernière de toutes, est qu'on n'en observera pas une, si l'on ne veut. Est-ce ainsi que Dieu aura contracté avec son épouse ?

Et quant à la force de l'excommunication, qui fait partie de cet article, & que j'ai extrêmement relevée au premier volume des Réflexions, parce qu'il me sembloit qu'on n'y avoit pas assez insisté jusques ici pour les Catholiques, je vous avoue encore de très bonne foi, Madame, que je ne comprends pas, comment on s'en peut défendre ; & si votre ami, qui est une personne très éclairée, en sçait davantage, il me fera plaisir de me le communiquer. Car au fond, on ne peut jamais être reçu à établir des principes, & puis les abandonner quand on veut. Nous convenons tous de l'Ecriture Sainte pour principe, chacun de nous convient de sa confession de foi pour principe. L'Ecriture sainte marque en termes exprès, que l'Eglise qui est en terre, lie & délie pour le ciel, ouvre & ferme le ciel, qui est ce qu'on appelle le *pouvoir des Clefs*. Toutes les confessions de foi de nos frères séparés, dont j'ai rapporté les passages au long (a) conviennent de ce pouvoir des Clefs. Les Eglises séparées de France ont toujours usé en ces occasions des termes d'*Anathème*, *Maranatha*, *Malédiction*. Il faut de nécessité ou que la promesse de Dieu soit vaine, ou qu'il y ait un pouvoir tel qu'il l'a dit, qui s'exerce par l'excommunication. Il faut que ce pouvoir soit dans l'Eglise visible, car l'invisible n'excommunie personne ; il faut par conséquent que cette Eglise visible, en prononçant anathème, ne se puisse jamais tromper en la foi, que ses jugemens soient les jugemens de Dieu, qu'elle juge avec Dieu, & enfin qu'elle puisse dire avec confiance : *Il a semblé bon au S. Esprit & à nous*, comme disoit l'Eglise naissante au Concile de Jérusalem, ou comme notre Eglise de France en l'an 314. au Concile d'Arles (b), *le plus ancien, dont nous ayons les Actes : Il nous a semblé bon, le Saint Esprit présent, & ses Anges* ; en un mot, qu'elle soit toujours inspirée pour ce qui regarde la doctrine & le salut. M. Jurieu, qui est aussi habile qu'un autre à se tirer des mauvais pas, a voulu essayer de nous jeter de la poudre aux yeux, dans quelque lettre Pastorale contre moi sur cet

Tom. I.

S s s s

argu-

(a) Voyez au 1. volume des Réflexions la section 5. & les preuves.

(b) Placuit presente Spiritu sancto & Angelis ejus.

argument de l'excommunication ; mais je crois avoir assez fait (c) voir, qu'il ne touchoit pas à la difficulté & combien sa réponse étoit frivole, pour ne rien dire de plus.

Je sçai bien que votre ami ajoute en quelque endroit : Nous cherchons la vérité de bonne foi, prêts à la reconnoître aussi-tôt qu'on nous la fera voir ; nous ne pouvons donc pas être traités d'hérétiques ; mais si cette défense est reçue, il n'y eut jamais d'hérétiques, n'y en ayant jamais eu qui n'ayent tenu le même langage.

IV. Je passe au quatrième article, qui ne se contente pas de certains points non fondamentaux, mais veut presque qu'il n'y ait qu'un seul point fondamental, qui est l'amour de Dieu, & notre union avec lui, sans se mettre en peine de toutes les autres disputes. C'est peut-être l'endroit des objections le plus important à examiner, non pas tant par la difficulté, que par la disposition où se trouvent un assez grand nombre de gens, en apparence bien intentionnés, parmi ceux qui sont séparés de l'Eglise.

J'ai déjà vû les Ecrits de Mr. *Poiret*, de Mademoiselle *Bourignon*, & de quelques autres, qui ont publié de semblables pensées sur l'amour de Dieu & l'union avec lui. Ils sont louables en ce qu'ils voudroient sauver tout le monde ; je le voudrois bien aussi, & je m'en suis expliqué ; mais j'ai trouvé que je ne le pouvois pas, & j'en ai rendu les raisons, (d) que je ne répéterai point ici.

Il faut seulement, Madame, remarquer le progrès de l'esprit humain, quand il s'est une fois écarté de l'unique règle de la foi. On a toujours dit contre la distinction des points fondamentaux, & non fondamentaux, que c'étoit rendre la Religion arbitraire, parce que chacun appelle fondamental ce qu'il lui plaît, nos frères séparés n'ayant jamais convenu de ce qu'on devoit appeller ainsi. M. *Jurieu* change mille fois d'avis là-dessus. J'ai rapporté (e) un passage d'un de leurs sçavans hommes, *Jaques Capel*, qui par cette même distinction semble vouloir sauver les Mahométans aussi-bien que les Chrétiens. On s'est accoutumé peu à peu à ces idées, & à la fin, pour avoir plus tôt fait, ôtant toute distinction, on est venu à ce principe, que l'amour de Dieu & l'union avec lui suffisoient pour sauver sans aucune autre connoissance. Qui ne voit en tout cela l'inquiétude, l'inconstance & l'incertitude de ceux qui ayant une fois quitté le droit chemin, ne sçavent plus où ils en sont ?

Je crois, à vous dire la vérité, Madame, que ceux qu'on appelle *Sociniens*, & après eux ceux qu'on nomme *Déistes* & *Spinozistes*, ont beaucoup contribué à répandre cette doctrine, qu'on peut appeller la plus grande

grande des erreurs, parce qu'elle s'accorde avec toutes. Car craignant de n'être pas soufferts, & que les Loix civiles ne s'en mêlassent, ils ont été bien aises d'établir, qu'il falloit tout souffrir. De là est né le Dogme de la *Tolérance*, comme on l'appelle ; & un autre mot encore plus nouveau, qui est l'*Intolérance*, dont on accuse l'Eglise Romaine comme d'un grand crime.

Or, Madame, je ne traite point ici la question, si le Prince doit tolérer plusieurs Religions dans son Etat ; elle dépend de cent mille circonstances. Il fait bien de tolérer la diversité de Religions, si l'Etat est perdu sans cela. Il fait bien de ne la pas tolérer, s'il le peut sans perdre l'Etat, se souvenant toujours néanmoins de la charité, de l'humanité, & que les supplices sont assez souvent des remèdes d'ignorer pour cette sorte de maux, & les irritent plutôt qu'ils ne les guérissent.

Mais ici, Madame, nous ne traitons que de la tolérance ou intolérance de l'Eglise ; il n'est pas question de sçavoir s'il faut laisser vivre le Socinien, par exemple, mais s'il lui faut promettre la vie éternelle.

Votre ami dit que *Salvien* excuse les Ariens. J'ajoute que *S. Grégoire de Nazianze* a excusé l'Empereur *Constance* protecteur de l'Arianisme. Mais autre chose est excuser & plaindre quelqu'un, & le regarder avec compassion, autre chose lui faire espérer le salut dans son erreur. Le même *S. Grégoire de Nazianze* a suivi & imité *S. Basile*, son ami, dans une conduite, dont plusieurs murmuroient en ce tems-là contre l'un & l'autre ; car prêchant parmi ceux qui nioient la divinité du Saint Esprit, ils s'abstenoient de l'appeler Dieu dans leurs sermons, de peur de rebuter dès l'entrée des auditeurs infirmes, qu'ils vouloient sauver ; mais en même tems ils attribuoient au Saint Esprit tout ce qui pouvoit faire comprendre qu'il étoit Dieu, l'immensité, la toute-puissance, la connoissance de toutes choses, & celle du secret des cœurs. Ce sont des ménagemens, où la charité Chrétienne peut entrer, mais toujours sans approuver la fausse doctrine, ni lui promettre ce que Dieu n'a promis qu'à la véritable.

Je me suis un peu écarté, Madame ; je reviens à ce prétendu point fondamental unique de l'amour de Dieu, & de l'union avec lui. Si jamais les portes d'enfer pouvoient prévaloir contre l'Eglise, si jamais la Religion Chrétienne pouvoit périr, je ose dire, ce seroit par cet endroit qu'on lui porteroit des blessures mortelles. Car qui ne voit, que laissant à chacun la liberté de croire ce qu'il voudra avec cette prétendue union à Dieu, dont chaque particulier sera lui-même le juge & l'arbitre, il n'y a plus ni Religion, ni Eglise ; & que si pour croire plus ou moins, on n'en est ni plus ni moins sauvé, personne ne croira que le moins qu'il lui sera possible. Ce n'est au bout du compte qu'une équivoque assez visible : car il est bien vrai, que l'amour de Dieu & l'union

(c) 3. volume, I. partie, section 6.
(d) Au 1. volume, section 1.

(e) Au 1. volume, section 6.

avec lui, font le dernier but de la Religion Chrétienne ; mais en le disant ainsi, nous disons assez que cette union & cet amour supposent & renferment toute la Religion Chrétienne, comme un fondement certain, sans lequel elles ne peuvent jamais être.

Notre Seigneur a parlé de même, quand il a dit qu'il y a deux grands Commandemens, aimer Dieu sur toutes choses, aimer son prochain comme soi-même ; qu'en ces deux Commandemens consistoient la Loi & les Prophètes. Il n'a pas effacé par-là, mais plutôt enfermé & confirmé la Loi & les Prophètes, ni voulu nous dire : *Tuez & volez, pourvu que vous aimiez Dieu & votre prochain, vous ne laisserez pas d'être sauvés* ; mais plutôt : *Si vous aimez Dieu & votre prochain, vous ne tuerez, ni ne volerez, ni ne ferez rien de contraire aux Commandemens de la Loi & des Prophètes*.

Votre ami dit en propres termes, qu'on s'est souvent déclaré dans l'Eglise Romaine, qu'il n'y a aucun article fondamental, que celui de l'amour de Dieu, & l'obéissance filiale. Si quelque Catholique avoit jamais parlé ainsi, de quoi il me permettra de douter jusqu'à ce que je l'aie vu, ce ne pourroit jamais être qu'au sens que je viens de dire.

Aimer Dieu, & s'unir à Dieu, selon nous, n'est pas aimer l'idole qu'on se fait soi-même de la Divinité, ni s'unir à cette invention de son propre cœur ; c'est aimer le Dieu véritable, tel qu'il a voulu se faire connoître à nous, non seulement par la nature, mais aussi par la révélation ; c'est s'unir à lui, suivant les règles & les Loix de cette union qu'il a données à son Eglise, & dont la première, s'il faut ainsi dire, est de ne se pas défunir d'avec l'Eglise elle-même.

Si vous supposez que cette union avec Dieu, dont chacun est lui-même le juge & l'arbitre, fût pour nous sauver, vous supposez que toutes les Religions sont bonnes, sans en excepter la Payenne. Si vous supposez que toutes les Religions sont bonnes, vous entrez en contradiction avec vous-même. Il s'ensuit que la Religion Judaïque & la Chrétienne, qui vous sembloient pourtant les meilleures, chacune en son tems, car l'une n'est que la perfection de l'autre, & les deux n'en font qu'une ; il s'ensuit, dis-je, que ces deux Religions ne sont pas bonnes. Le Juif prend pour sa devise : *Le salut est des Juifs* : le Chrétien : *Hors de l'Eglise point de salut*. L'un se borne à un peuple choisi, & d'une seule race, qui est celle d'Abraham ; l'autre à un peuple choisi dans toutes les races & dans toutes les nations du monde, mais néanmoins choisi par grace. Ainsi le Juif & le Chrétien, selon vous, se fonderont sur un principe d'erreur, & ces deux Religions, que vous teniez pour les meilleures, seront à dire vrai les seules mauvaises & fausses.

Reste le cinquième & dernier article, où votre ami, Madame, a rassemblé quelques autorités des Scholastiques, qu'il croit être favorables à

cc

ce dogme de l'union avec Dieu, sans qu'il faille se mettre en peine de tous les autres articles de Foi.

Je suis persuadé, que qui entreroit dans le détail de ces autorités, il se trouveroit beaucoup de mécompte à l'application qu'on en veut faire. Mais ce seroit se charger de preuves superflues, comme on dit au Palais, parce qu'en un mot, Madame, nul Catholique n'est obligé de défendre, tout ce que chaque Scholastique particulier aura bien ou mal avancé.

D'ailleurs, je crois qu'il n'en sera pas besoin à l'égard de votre ami, après ce que j'ai dit, & que je vais dire en général sur cette matière.

Ce n'est pas, Madame, dans ces sortes d'Ecrivains que l'on doit prendre la foi ; il faut la prendre dans les Décisions des Conciles, dans les Confessions de Foi, dans les Catéchismes que l'Eglise autorise.

Qu'on ne s'imagine pourtant pas que ce soit désapprouver & désavouer en général la Théologie, qu'on appelle Scholastique ; on ne peut ni la condamner sans crime, ni la mépriser sans se rendre méprisable. Quelqu'un ignore-t-il ce que la Religion lui doit ? que ces Docteurs Scholastiques ont développé & expliqué les points de Doctrine d'une manière plus nette, plus précise & plus convaincante, qu'on n'avoit fait auparavant, fermant, pour ainsi dire, toutes les portes aux vains équivoques des hérésies ou passées, ou présentes, ou même à venir ?

Mais y a-t-il Art, Science, Discipline, Institution, bien aucun au monde, qui par accident, ou par la faute des particuliers, ne puisse produire quelque mal ?

Nous ne mettons pas tous les Scholastiques en un même rang ; il y en a qui par la grandeur & la beauté de leur esprit, par la sainteté de leur vie, par les services qu'ils ont rendus à l'Eglise, sont dignes d'une extrême vénération, encore qu'il n'y en ait pas un, dont le sentiment particulier nous doive servir de Loi. Mais quant à la multitude innombrable de toute Langue, de toute Tribu, & de toute Nation, qui marchent en foule, après ces grands hommes, pendant que le petit peuple Protestant s'imagine que nous les écoutons tous comme autant d'oracles ; à peine connoissons-nous ni leurs écrits, ni leurs noms, qui vieillissent, s'obscurcissent & s'effacent tous les jours, dans l'Ecole même.

On prendra par-ci par-là quelques endroits de leurs ouvrages, hors de leur place, & peut être tout-à-fait contre leur pensée ; & si par hazard on s'imagine qu'il ont dit trop, ou trop peu, on croira avoir confondu la Religion Catholique ; à peu près comme celui qui prétendrait avoir défait l'armée ennemie, parce qu'un peloton de Carabins, pour s'être un peu écartés auroient donné dans son embuscade ; ou comme ce ridicule Empereur, qui pour dire à sa manière, *je suis venu, j'ai vu, j'ai vaincu*, mena ses troupes avec une extrême rapidité jusqu'à la vue des côtes d'Angleterre, & les ramena de même, sans autre exploit que de ramasser quel-

ques coquilles extraordinaires au bord de la mer pour servir d'ornement à son vain triomphe.

Trois choses, Madame, qu'on n'a peut-être pas jusqu'ici assez remarquées, ont donné lieu à ces vains triomphes de quelques Auteurs Protestans sur des passages des Scholastiques, le plus souvent mal appliqués, ou mal entendus.

La première, c'est que comme la Scholastique en général fait profession de parler plus exactement que le commun, pour éviter tous les équivoques & les sophismes des Hérétiques, elle parle un langage qui n'est pas commun & qu'on n'entend pas toujours, encore qu'on entende le Latin. Les mêmes termes signifient autre chose dans l'Ecole, autre chose dans le monde; il n'y a personne qui n'en soit convaincu, sans qu'il soit besoin d'en rapporter des exemples; & dans le Traité de l'Eucharistie sur lequel je suis, j'espère de faire voir qu'une des grandes difficultés de nos Frères contre la présence réelle, vient de ce qu'ils prennent toujours le mot de substance, comme on le prend dans le discours commun, & non pas comme il se prend au langage des Philosophes, que l'Eglise a été contrainte de suivre en s'opposant à l'erreur & aux chicanes de ses ennemis. Pour peu que le Scholastique particulier ajoute du sien à ce langage général de l'Ecole, il en fera un autre, que les Scavans, & même ceux de sa profession, auront peine à bien entendre. Il faudra, pour ne s'y pas tromper, avoir suivi ses Ecrits pied à pied, être instruit non-seulement des manières de s'exprimer qui lui sont propres, mais même de celles de son pays; d'où il arrive assez souvent que le Casuiste Espagnol est moins bien entendu en France, & le François en Espagne, ou en Allemagne: car on sçait assez qu'il y a un *Latin François*, & un *Latin Espagnol*, & un *Latin Allemand*; chaque Nation mêlant à cette langue commune je ne sçai quel tour, quel goût & quelle teinture de sa langue naturelle.

En second lieu, l'Ecole a établi une manière très-nécessaire & très-utile en elle-même pour la recherche de la vérité, qui est de traiter toutes les questions pour & contre avec une égale force, comme si elle étoit également persuadée de l'un & de l'autre. Faites que le particulier Scholastique y ajoute du sien un peu moins de netteté d'esprit & d'expression qu'il ne faudroit, qu'il apporte un peu moins d'attention à ce qu'il dit, ou ses Lecteurs un peu moins d'attention à ce qu'ils lisent, il sera facile de prendre l'objection pour la réponse, & la raison de douter pour la raison de décider: ce qui est arrivé mille & mille fois à ceux qui ont allégué ces passages mal appliqués ou mal entendus.

Aussi peut-on dire avec vérité, que très-souvent en approuvant leurs livres, on ne les examine pas à la rigueur, non pas qu'il ne le fallût, mais parce qu'il est trop difficile de bien distinguer ce qu'ils agitent de ce qu'ils

qu'ils décident; & que faisant profession de manier les poisons comme les remèdes, & de dire tout le bien & tout le mal qu'ils sçavent, on se contente de voir qu'ils soumettent toutes leurs spéculations au jugement de l'Eglise, par où ils finissent toujours; & l'on pose pour fondement général, qu'aux choses qu'elle n'aura pas décidées, chacun a droit d'abonder en son sens, comme parle l'Apôtre.

En dernier lieu, Madame, & ceci est très-remarquable, l'Ecole pour mieux distinguer la nature de chaque chose en particulier, les regarde très-souvent par abstraction, comme l'on parle, séparant celles qui ne peuvent jamais être séparées: d'où il arrive, qu'après avoir supposé une chose impossible, on tire une conséquence impossible, qui seroit vraie, si ce qu'on avoit supposé étoit vrai, mais qui est fausse, comme ce qu'on a supposé étoit faux; & cela ne laisse pas d'avoir son utilité, comme dans l'Algèbre, où en posant faux on trouve de certaines vérités, qu'on auroit eu peine à découvrir par la simple Arithmétique.

Encore que cette manière de chercher ce qui est, en supposant ce qui n'est pas, & qui ne peut être, paroisse d'abord extraordinaire, on peut dire que chacun de nous la connoît & la pratique tous les jours, surtout dans les choses divines, comme par exemple, lorsque nous séparons les attributs de Dieu, & que nous opposons sa miséricorde à sa justice, qui ne sont qu'une seule & même chose en lui, & ne se peuvent séparer que par la pensée; mais cela ne laisse pas de nous faire concevoir en quelque sorte & selon notre imperfection, la souveraine perfection de Dieu, qui rassemble en lui ce que nous ne sçaurions trouver que séparé par-tout ailleurs, c'est à dire, une extrême justice & une extrême miséricorde.

Et que dirons-nous de *S. Paul*, qui semble renfermer plus d'une supposition impossible dans une seule expression de peu de paroles, *Le faible de Dieu est plus fort que les hommes* (f). Voilà non-seulement diversité & opposition accompagnée de défaut & de faiblesse. Et cependant par cette idée extraordinaire & magnifique, *S. Paul* a voulu seulement nous remplir l'esprit de cette vérité très-importante & très-certaine, que Dieu est toujours égal à lui-même, & n'a pas besoin de faire effort pour surmonter tous les efforts humains.

Mais si les suppositions impossibles ont leur usage, elles peuvent aussi avoir leur abus; & il n'est pas quelquefois à propos de les pousser trop loin.

Il se pourra faire, par exemple, que quelqu'un dans ce grand nombre de Scholastiques presque inconnus, pour mieux exprimer comment l'amour de Dieu & l'union avec lui renferment toute la Religion Chrétienne, suivant que je l'ai déjà dit, fera cette supposition impossible, qu'un homme ait l'amour de Dieu en sa perfection sans aucune connoissance, & de

Il lui conclurra une chose impossible, qui est que cet amour de Dieu le sauvera sans aucune connoissance. Cela est vrai, comme ce qu'il a posé est vrai, c'est à dire, que cela est faux, comme ce qu'il a posé est faux. J'excuserai ce Scholastique que je suppose moi-même, & qui peut-être n'a jamais été, parce qu'il aura parlé & raisonné à sa manière; mais il trouvera bon que ce ne soit pas la mienne, de peur qu'il ne m'arrivât comme à lui, de faire tomber quelqu'un en erreur, qui m'entendrait autrement que je ne voudrais être entendu. Ou s'il m'étoit arrivé sans y penser de m'exprimer comme lui, j'ajouterais ce qu'il a peut-être négligé d'ajouter comme déjà trop connu, & je dirai: » mais comme c'est raisonner sur une supposition impossible, & qu'en effet l'amour de Dieu ne se peut jamais séparer de sa connoissance, il est impossible d'aimer véritablement Dieu, sans le connoître véritablement: car ce seroit adorer une Idole & non pas Dieu même. »

Il n'est pas possible, Madame, qu'on ne vous ait rien écrit de la dispute sur le péché Philosophique, qui fait aujourd'hui tant de bruit en France, & qui n'en fera peut-être pas moins dans les Pays étrangers. Ce n'est autre chose pourtant qu'une supposition impossible, dont on tire une conséquence impossible. Il est certain que la Loi fait le péché, S. Paul l'a dit en vingt endroits de l'Épître aux Romains: *Où il n'y a point de Loi, il n'y a point de péché; le péché n'est connu que par la Loi; les Gentils sont Loi à eux mêmes, parce qu'ils condamnent en autrui ce qu'ils pratiquent.* Sur cette maxime très constante, & peut-être sur quelque petit endroit de S. Thomas (g) mal entendu, où en expliquant l'Épître aux Romains il semble distinguer entre le péché contre notre raison, & le péché qui emporte l'offense de Dieu, quelques Scholastiques ont raisonné à leur mode, & ont demandé: Que seroit-ce si un homme se trouvoit dans une ignorance entière & parfaite du droit naturel & dans une ignorance invincible? Il s'ensuivroit, ont-ils dit, que cet homme tueroit son père & empoisonneroit son frère sans nul péché. Ils disent vrai, si la supposition est vraie; mais ils disent faux, parce qu'elle est fautive: car le droit naturel proprement dit, & borné à ces premiers & plus clairs principes, qui sont écrits dans nos cœurs, ne peut être ignoré de personne, moins encore de cette ignorance qu'on appelle invincible. Que si quelque impertinent particulier l'entendoit autrement, ou si par des conséquences encore plus pernicieuses, il passoit de cette ignorance supposée, & qui ne peut

(g) *Lection. 2. in cap. 7. ad Romanos, sur ces paroles de S. Paul: Peccatum non cognovi nisi per Legem, &c. Il dit: Dicendum est ergo, quod sine Lege peccatum quidem cognoscebatur, secundum quod habet rationem inhonesti, id est, contra ra-*

tionem nostram, non autem secundum quod importat offensam divinam, quia per Legem divinitus datam manifestatur homini, in hoc quod ea prohibet & mandat puniri.

peut être (à un simple défaut de réflexion & d'attention dans le péché, comme prenant ce défaut d'attention pour une manière d'ignorance passagère & de quelques momens) du droit naturel & éternel écrit dans nos cœurs, toute l'Eglise & toute l'Ecole s'élèveroit infailliblement contre lui, & ne manqueroient jamais à le condamner d'une commune voix. Et quant au passage de S. Thomas, qui ne voit, s'il n'a trop d'envie de disputer, que ce grand & saint Docteur n'a point entendu, qu'on pût pécher contre la raison sans pécher contre celui qui nous l'a donnée pour règle & pour guide; mais que par une manière d'abstraction de l'Ecole, il a opposé Dieu Créateur à Dieu Législateur, sans ajouter ce qui étoit trop connu, & que S. Paul avoit déjà dit & redit lui-même dans les chapitres précédens, c'est qu'outre la Loi que nous appelons divine, il y a une Loi naturelle écrite en nos cœurs, par laquelle Dieu jugera sans grâce, & dans la rigueur de sa Justice, ceux qui n'ont point connu d'autre Loi.

Il peut y avoir quelque chose de semblable, Madame, dans une des citations de votre ami, qui est celle de Jacques de Payva Andradius Portugais, sur laquelle seule je vais m'arrêter un moment pour finir aussitôt après. Je n'ai jamais vu cet Auteur. Je le chercherai par curiosité, quand je serai à Paris. Mais j'ai vu Clément Alexandrin, ancien écrivain Chrétien & très sçavant homme, qui étant nourri dans les écrits des Philosophes, surtout dans ceux de Platon, dont on voit assez qu'il a imité le style, semble avoir aussi voulu sauver ces Philosophes par la seule Philosophie. Que faut-il dire sur cela, Madame? On dit ordinairement que c'est une erreur dans Clément Alexandrin; & c'en seroit une de même dans ce Docteur Portugais bien moins considérable que lui. Mais on peut, si je ne me trompe, expliquer Clément Alexandrin lui-même plus favorablement, par la remarque que j'ai faite des suppositions impossibles. En effet, Madame, si nous supposons qu'il y ait un homme si bien composé par la nature, ou plutôt si bien préservé des infirmités de la nature, par quelque grace particulière, que jamais il n'ait manqué à suivre ses lumières naturelles, que jamais la passion ni l'intérêt, l'amour ni la haine, la crainte ni l'espérance, la colère ni l'ambition, ne l'aient emporté ni à droite ni à gauche, qu'il n'ait jamais fait à autrui que ce qu'il voudroit qu'on lui fit à lui-même; cet homme, non pas véritable & réel, car il ne le fut jamais, mais imaginaire & supposé, comme il a été préservé du péché par quelque grace particulière, sera aussi sauvé dans la pensée de Clément Alexandrin, par quelque grace particulière. Mais si nous posons au contraire, ce qui est très véritable, que tout homme est menteur, & pécheur par sa nature corrompue; que nous sentons une Loi de péché en nos membres, opposée à la Loi de la raison, & qui nous fait faire le mal que nous ne voulons pas, comme parle S. Paul;

que tout péché a besoin de pardon ; que tout pardon devant une Justice infinie a besoin de rédemption ; que toute rédemption a besoin d'une connoissance du Rédempteur , & d'une acception de notre part ; il s'en suivra , comme l'Eglise le croit , que Dieu a fait miséricorde à qui il a fait miséricorde ; grace aux uns , justice aux autres. Et c'est aussi à quoi il faut s'en tenir , laissant à part toutes les suppositions impossibles , que peut-être *Clément Alexandrin* n'a jamais faites , & qui même en diminuant son erreur , ne l'excuseroient pas tout à-fait.

Je pense , Madame , en avoir assez dit sur le sujet des Scholastiques particuliers , le plus souvent mal appliqués ou mal entendus ; mais votre ami croira peut-être , que je ne défère pas assez à leur autorité , parce que je n'ai pas été leur disciple , & qu'on ne m'a point vû sur les bancs. Le grand Cardinal *du Perron* , dont je conseille toujours la lecture à ceux qui veulent sçavoir au vrai ce que c'est que nos controverses , avoit sans doute passé par là , & en avoit tiré parti peut-être plus qu'aucun autre. On peut voir ce qu'il dit des Scholastiques en plusieurs endroits , surtout dans son ouvrage de l'Eucharistie *liv. 3. chap. 20. & suivans* (h) , où après avoir rassemblé une infinité de questions bizarres , que quelques-uns d'entre eux ont accoutumé de traiter , comme s'il en vouloit faire une

raill-

(h) Cette institution de Théologie , que nous appelons la Théologie Scholastique , n'avoit point encore lieu au siècle de l'Antiquité , parce que la Dialectique & la Métaphysique , qui en sont les principaux instrumens , (car la Théologie Scholastique n'est autre chose que la doctrine de l'Ecriture & des Pères , traitée par les organes de la Dialectique & de la Métaphysique) étoient encore fort peu usitées parmi les Chrétiens , à cause du peu de connoissance qu'ils avoient des écrits d'*Aristote* , qui est le Père de l'une & de l'autre science. Et aussi parce que les premiers Pères , ou occupés en perpétuelles guerres & disputes sérieuses contre les Ethniques , ou Hérétiques , ou employant ce qui leur restoit de tems en écrits ou prédications , n'avoient point encore le loisir d'introduire en l'Eglise cette forme de disputes faites à l'ombré , & par forme d'exercice , comme une espèce d'escrime & de combat feint , pour dresser & préparer leurs écoliers aux combats vrais & sérieux :

au moyen de quoi n'ayant ni le loisir , ni la curiosité , que donne cette vocation à ceux qui sont dédiés pour exercer la jeunesse en ces disputes feintes , & en ces salles d'escrime spirituelles , de rechercher des questions sur chaque pointille des propositions de la Théologie , & les disputer exactement de part & d'autre , pour pouvoir être prêts de répondre à toutes les curiosités de ceux qui voudroient attaquer les matières de la Foi , & n'ayant été les écrits d'*Aristote* connus à bon escient en Occident , que depuis les incursions des Arabes en Espagne & en Sicile , du voisinage desquels les Occidentaux tirèrent il y a 500. ou 600. ans la version Latine des écrits d'*Aristote* , prise de l'Edition Arabe , & la version des Commentaires Arabes sur le même Auteur , qu'ils avoient plus soigneusement éclaircis & examinés que les Expositors Grecs ; il ne faut point trouver étrange si les Scholastiques , qui sont venus depuis , se dédiant particulièrement à cet exercice , & ayant le

raillerie , au-lieu qu'il ne pense qu'à en faire l'apologie , il fait assez connoître par toute la suite de son discours que leurs combats feints , qu'il compare à l'escrime , & leurs disputes abstraites ont leur usage , & leur abus : que ce qui nous paroît superflu leur est quelquefois nécessaire , mais n'est ni nécessaire ni utile au commun des fidèles , & pourroit même être mauvais aux Docteurs s'ils s'y attachoient avec excès , en négligeant la méditation de l'Ecriture , ou l'étude de l'antiquité Ecclésiastique.

Il remarque aussi très-bien , que la Scholastique est l'enfant & la production de la Dialectique , ou Logique d'*Aristote* , appliquée à la Religion ; Dialectique ou Logique , que je regarde en mon particulier comme une des plus belles inventions de l'esprit humain. Car qui n'admireroit qu'un seul homme par sa contemplation ait pû réduire & renfermer en certaines classes , & sous certaines formes , les manières infinies , dont les hommes raisonnent ; & nous donner des marques extérieures , pour ainsi dire , qui nous fassent distinguer la véritable raison de la fausse. Mais quoi ? tous les secours que l'art donne à la nature , quand ils passent un certain point , & qu'ils la veulent trop soulager , ne font plus que l'affoiblir. Les lunettes , le bâton , les remèdes , quand on s'en sert , ou trop tôt , ou trop souvent , ou mal à-propos , émoussent , éteignent & étouffent , pour ainsi dire , ce qu'il y avoit de force & de vigueur en nos facultés naturelles. Un pur Logicien est quelquefois moins raisonnable qu'un autre homme ,

T t t t 2

parce

le loisir & les armes de la Dialectique & de la Métaphysique , ont proposé , traité , & agité infinies disputes exercitatives sur chaque point de la Foi , qui n'avoient point été remuées & débattues par les Pères , occupés lors seulement à défendre & propager ce qui se disputoit sérieusement entre eux , & les Hérétiques de leur siècle.

Et quant aux absurdités que le Sieur du *Plessis* trouve en ces questions & recherches scholastiques , recherches à la vérité , nées d'esprits plus abondans en loisir & en curiosité , que les occupations des Pères , non encore distingués en Professeurs de Théologie positive & de Théologie Scholastique , ne leur permettoient d'être. Quel est l'article de foi , sur les conséquences duquel les Scholastiques n'ayent excogité , & agité des questions pleines en apparence d'aussi grandes ou plus grandes absurdités.

Si quand *S. Augustin* répondit à ceux qui s'enqueroient de ce que Dieu faisoit

avant que de créer le monde , qu'il faisoit l'enfer pour mettre les curieux , il eût pû par cette réponse reprimer tous les esprits pleins de loisir , & de vaine & malicieuse curiosité , il eût été utile , que les Scholastiques se fussent contenus dans la même simplicité.

Mais le Diable suggérant de jour en jour aux ennemis de la foi de nouvelles questions sur les matières de la Religion Chrétienne , pour ébranler & inquiéter de doutes & scrupules la croyance des simples , qui accusera les Scholastiques , si par leur religieuse curiosité ils vont au devant de ces impies & irréligieuses curiosités , & prévenans les questions , qu'ils reconnoissent que les ennemis de la Religion leur devoient faire , se les proposent à eux mêmes en disputes feintes & agitées de part & d'autre , pour s'exercer eux & leurs disciples à les refuter , quand elles seront proposées à bon escient , & en guerre ouverte , par les adversaires de l'Eglise.

parce qu'il est accoutumé à n'examiner presque jamais les choses par le dedans & par le fond, mais par la forme & par le dehors; ainsi à force de bien raisonner, il ne raisonne plus. Un pur Scholastique, qui abandonne les sources des choses, & les véritables difficultés pour ces difficultés feintes, à force de vouloir être Théologien, commence à ne le plus être.

Ne pensez pas, Madame, que je me sois étendu là-dessus sans dessein. Je sçai par ma propre expérience, que les Scholastiques mal appliqués & mal entendus sont un des *scandales mal pris*, de ceux qui sont en erreur. Je voudrais donner aux autres les secours dont j'ai eu besoin, & à votre ami autant qu'à personne du monde. Mais, Madame, vos prières, & celles de toute la sainte Maison où vous êtes, y peuvent assurément beaucoup plus que tous nos efforts humains; & non-seulement les miens, qui sont en effet très peu de chose, mais ceux des personnes plus habiles, à qui il me semble que vous voulez communiquer son écrit. Nous combattons tant qu'il vous plaira; mais c'est à vous, Madame, à nous faire vaincre; & si vous n'obtenez pas son salut du Ciel, ce sera bien plus votre faute que la notre.

A Versailles, le 4. Septembre 1690.

III. AUTRE LETTRE DE M^r. PELISSON,

Touchant le Docteur Portugais Payva Andradius.

1. Novembre 1690.

Votre ami, Madame, c'est ainsi que j'appellerai toujours ce sçavant & honnête Protestant, jusqu'à ce que j'en sçache davantage, sera peut-être bien aise d'apprendre que je lui ai tenu parole, en cherchant avec soin le livre du Docteur Portugais *Payva Andradius*.

Ce n'est pas une petite affaire que de le trouver à Paris; la rue *S. Jacques* ne le connoît pas; les Bibliothèques les plus nombreuses ne l'ont point, non pas même celle des Jésuites, ce qui est remarquable, parce qu'il a écrit en leur faveur. A la fin on me l'a déterré dans la Bibliothèque de Sorbonne. Monsieur l'Abbé *Pirot*, personne de mérite, s'il y en a aujourd'hui en France, ou ailleurs, & l'un des plus capables & des plus illustres sujets de cette Maison, qui ne connoissoit cet Auteur non plus que moi, s'est donné la peine de le lire à ma prière; & ne pouvant m'envoyer le volume à Fontainebleau, où j'étois, a eu la patience d'en faire lui-même un extrait très-ample, où il y a bien des passages entiers copiés.

piés mot à mot & de sa main: ainsi c'est presque comme si je l'avois lu. J'ai pourtant donné ordre de le faire venir d'Hollande, ou de Francfort, pour le lire à ma commodité: car on ne peut pas emprunter les livres de la Sorbonne pour les garder long-tems, & je ne suis pas si heureux que je puisse passer les journées entières à ces fortes d'études.

Cet Ecrivain a du mérite, & n'est pas un Scholastique sec & décharné, comme sont tant d'autres; on lui trouve par-tout de l'esprit, de l'élégance, & de la vivacité fort au-dessus du commun; & il répond, en un mot, à la réputation qu'il avoit dans le Concile de Trente.

Son autorité n'est pas à mépriser; mais quand il diroit tout ce qu'on voudroit, ce ne seroit que l'autorité d'un particulier, comme je l'ai remarqué.

J'ai été bien aise d'y voir, Madame, ce que je ne sçavois pas, c'est qu'il est entré dans ce discours, en défendant *Clément Alexandrin* que j'ai défendu moi-même dans ma réponse aux objections de votre ami.

Mais oserois-je vous dire, Madame, tout ce que je pense? Il se trouvera peut-être que j'ai défendu *Clément Alexandrin* mieux que ne le défend cet habile Docteur Portugais, quoique je me tienne, comme je le suis en effet, fort au dessous de son sçavoir & de son génie.

Il n'y a que deux petites différences, ce me semble, entre ce que j'ai dit, & ce que dit *Payva Andradius*.

La première, c'est que je me suis expliqué nettement; car j'ai dit qu'il est moralement impossible qu'un homme suive toujours ses lumières naturelles sans pécher jamais contre ce qu'il sçait, & qu'il sent être bien. Mais quant à *Payva*, il ne dit point précisément que cela soit ni possible ni impossible, & laisse les choses dans une certaine ambiguïté, qu'on n'oseroit censurer en un Ecrivain de réputation tel que lui, mais qu'on n'approuveroit jamais en un moderne obscur tel que moi; & au fonds il suppose ce que je tiens impossible, encore qu'il ne l'appelle ni possible ni impossible: de sorte qu'il vient à mon sens, ou pour mieux dire, que j'ai rencontré le sien.

La seconde différence entre lui & moi, est qu'il prétend, que par la lumière naturelle on a pu connoître en quelque sorte un Rédempteur, ce que je tiens très faux. On peut bien connoître un Dieu bon, juste, sage, d'une prévoyance ou Providence infinie, qui aura tout réglé avec bonté, sagesse & justice; mais que ce Dieu punisse son propre Fils, fait Homme, pour sauver le genre humain, c'est ce que la raison humaine ne sçauroit jamais découvrir: & tout le reste est si vague & si général, qu'il ne semble pas suffire pour dire qu'on a connu un Rédempteur.

Mais ce qu'il y a de plus important à remarquer, Madame, pour venir au fait dont il s'agit, c'est qu'en toute cette question le Docteur Portugais.

tugais ne parle que des Philosophes, ou qui ont vécu avant l'Evangile, ou du moins à qui il n'a jamais été annoncé.

Or cela une fois supposé, Madame, quelle conséquence en peut tirer votre ami, au moins qui soit juste & convaincante? les Philosophes à qui CHRIST n'a point été annoncé, ont pu se sauver à force de bien vivre suivant leurs lumières naturelles: donc les Chrétiens, à qui la révélation a été donnée, peuvent se sauver sans déférer à cette révélation, pourvu qu'ils tâchent d'aimer Dieu tel qu'ils le conçoivent: je ne vois pas que cela s'en ensuive.

De dire, nous faisons ce que nous pouvons avec cette révélation, comme les Philosophes faisoient ce qu'ils pouvoient avec leurs lumières naturelles; qu'on nous fasse connoître la vérité, nous la suivrons &c. je ne tiens pas que cette raison puisse être reçue. Je m'en suis expliqué, elle prouve trop. Si cela est, il n'y eut jamais d'hérétique. Or il est certain, qu'il y en a qu'il faut même éviter, comme dit l'Apôtre, après les avoir avertis plusieurs fois de revenir à leur devoir. *Je ne puis croire* n'est pas une bonne excuse, pour être à couvert des peines de l'incrédulité.

Je voudrais que votre ami, qui me paroit si éclairé, fit cette petite réflexion par laquelle je finis.

A peine pourroit on trouver trente ou quarante personnes de quelque nom depuis plusieurs siècles, qui ayent tenu qu'on pouvoit se sauver en toutes les Religions, & ces trente ou quarante ne se sont jamais vûes, & n'ont jamais fait aucun corps. Est-il d'un homme sage tel que votre ami, & qui semble avoir été touché de ce que j'ai dit sur l'autorité du grand nombre dans la Religion Chrétienne, de hasarder son salut éternel sur la pensée de trente ou quarante particuliers séparés, contre l'avis de tout le grand Corps de l'Eglise? Combien vaudroit-il mieux, Madame, sacrifier à Dieu & à la paix, toutes les petites répugnances qu'on peut avoir pour le sentiment commun, & dire, je n'entens pas tout-à-fait cela; mais l'esprit humain ne voit jamais tout-à-fait clair, & jusqu'au fond dans les choses divines. Je suis, Madame, avec tout le respect possible, &c.

IV. SECOND MEMOIRE

DE MR. DE LEIBNIZ.

J'Honore si parfaitement le mérite de Monsieur *Pelisson*, que j'appréhende de me trop émanciper en repiquant à ses remarques sur mon Mémoire, & de passer pour un homme, qui voudroit l'engager dans une longue dispute: ce qui seroit abuser de son tems. Cependant la civilité m'ordonne de répondre à ses honnêtetés, & la bonne foi de dire sincé-

sincèrement l'effet que sa réplique a fait dans mon esprit. Il y régne sans doute ce beau tour, cette netteté & cette force, qui lui est ordinaire; on y fait toujours profit, tantôt en apprenant quelque chose, tantôt en se sentant touché des bonnes choses qu'on sçavoit déjà: & c'est l'usage de l'éloquence. Cependant je suis forcé d'avouer, que je ne suis pas encore convaincu sur le grand point dont il s'agit; & on ne doit pas s'en étonner, c'est une chose trop importante & trop difficile. Mais comme je voudrais surtout me conserver l'éloge de sincère, que Mr. *Pelisson* m'accorde (au défaut des autres qu'il y ajoute & que je ne mérite point,) je tâcherai de m'expliquer de manière qu'on connoisse au moins que je suis éloigné de chicane. Je suis quelquefois réduit à des répétitions de ce que j'avois dit dans le premier écrit, lorsqu'il me paroît qu'on n'y a point touché assez; aussi semble-t-il que la réplique n'est pas encore entière, parce que certains points des plus difficiles n'y ont pas encore été approfondis, surtout celui du sentiment des Théologiens Catholiques très célèbres touchant le salut des Hérétiques matériels. Je n'ai pas l'honneur d'être connu de la Dame, à laquelle Monsieur *Pelisson* adresse son écrit, en supposant que je le suis: mais ce qu'il en dit suffit pour me faire comprendre que ce doit être une personne d'une force d'esprit extraordinaire, & d'une grande piété. Je me sens extrêmement obligé à sa bonté, dont l'étendue va jusqu'à un inconnu, & je voudrais la pouvoir mériter en quelque façon; mais comme j'apprens que ceci passe par les mains de personnes de la première élévation, d'une naissance à porter des sceptres & d'un mérite à les manier, le respect que cette idée m'imprime me fait briser court sur tout ce qui n'est pas essentiel à la matière.

Ce que j'avois voulu dire des raisonnemens que Monsieur *Pelisson* avoit à mon avis laissé imparfaits, se particularisoit par la suite de mon discours & par les exceptions que j'avois apportées, qui me sembloient rester à discuter après ses réflexions: C'est pourquoi je ne veux pas en faire un article à part.

Je confesse que les motifs inexplicables sont suspects naturellement, & qu'on doit s'en défier: cependant j'ai fait voir que les Théologiens de l'Eglise Romaine s'en servent, lorsqu'ils veulent que la conviction, qui vient du mouvement intérieur du Saint-Esprit, fait la Foi divine, au lieu que les raisons explicables ne la rendent qu'humaine, & ne donnent qu'une vraisemblance: ainsi ils sont tous réduits à chercher les marques intérieures du mouvement du Saint-Esprit. Si Monsieur *Pelisson* croit qu'il n'y a point de telle marque (comme il paroît par ses paroles,) comment peut-on sauver cette conviction ou certitude, qui se doit rencontrer dans la Foi divine, d'autant plus qu'il y a bien des gens qui croient sans en sçavoir les raisons?

Quant à la distinction des points fondamentaux & non fondamentaux, Monsieur *Pelisson* a raison encore de dire, que la moindre erreur dans la Foi,

Foi, accompagnée de rébellion, peut priver du salut : mais tous ceux qui sont hors de la communion de l'Eglise, ne sont pas rebelles. Les Théologiens demeurent d'accord, qu'on peut être excommunié injustement. De plus les Catholiques accordent, qu'il y a des Hérétiques matériels qu'ils n'osent point condamner : ce n'est donc que la désobéissance selon eux qui condamne. Or celui qui n'entend pas les ordres, ou ne les comprend pas, ou enfin ne peut pas les exécuter, quoiqu'il fasse des efforts pour tout cela, n'est pas désobéissant. Si les Conciles s'avisent de condamner Copernic, plusieurs habiles Astronomes seroient en danger d'être ou hypocrites, ou exclus de l'extérieur de l'Eglise, malgré eux. Les opinions ne sont pas volontaires, & on ne s'en défait pas quand on veut ; c'est pourquoi (absolument parlant) elles ne se commandent pas ; il suffit qu'on soit docile, & porté sincèrement à faire les diligences dont on est capable à proportion de sa profession. C'est pour cela que ceux qui ont juré de suivre certaines doctrines, & ont depuis changé de sentiment (comme cela arrive assez souvent,) ne sont pas tenus parjures : Cependant l'excommunication ne laisse pas d'avoir un grand pouvoir, mais c'est lorsqu'elle se fait justement (*clavis non errans* :) Elle frappe les obstinés, & ne fait point de mal aux humbles, comme la foudre. Quand on dit, que l'Eglise ne se peut jamais tromper en la Foi, il y a de l'équivoque : car cela peut signifier, que Dieu ne permettra pas, qu'une erreur damnable l'emporte entièrement sur la vérité. Mais de cela il ne s'ensuit point que toutes les opinions qu'on décide comme de foi, sont nécessairement de foi : car cette erreur (si on se trompoit là-dessus dans l'Eglise,) n'est pas damnable. De plus il peut quelquefois arriver, que la doctrine autorisée soit bonne, comme elle est conçue dans les livres Symboliques, & comme même on l'enseigne dans les Ecoles ; mais qu'il s'y mêle des abus très-grands dans la pratique & dans l'instruction des peuples. Un homme bien intentionné s'élève contre ces abus ; on ne l'écoute point ; on le veut obliger à se retracter, à quoi il ne se peut point soumettre sans être hypocrite ; on le condamne là-dessus, peut-on l'accuser de schisme ? J'avoue donc que l'Eglise, qui est une espèce de République, a les avantages des autres Républiques, & même d'une manière éminente ; il faut qu'elle ait un pouvoir & une exécution (*quod extremum est in jurisdictione* :) Et c'est Dieu qui se charge d'exécuter ses sentences, mais c'est avec quelque réserve : on doit de l'obéissance aux Supérieurs & à l'Eglise plus qu'à tous les autres ; c'est beaucoup dire, & je le dis néanmoins ; mais elle n'est pas assez autorisée de Dieu pour prétendre à une obéissance absolue. On n'en voit pas des titres assez clairs pour pouvoir avoir l'esprit en repos là-dessus, & pour digérer tout ce qui allarme la conscience d'un homme de bien. Ceux qui s'imaginent que l'Antechrist s'y est mis sur le Trône, croient y voir des abus si terribles, que les raisons particulières de discussion l'emportent de beaucoup dans leur esprit sur le préjugé

de l'autorité des Supérieurs. Ceux qui sont frappés de ces idées affreuses, n'ont garde de se pouvoir rendre à des raisons générales de convenance. Je ne pousse pas les choses si loin, cependant j'oserois avancer qu'ils disent quelquefois des choses, qui ne méritent que trop d'être écoutées. Pour les désabuser, il faut venir au fait, surtout il faudroit remédier effectivement à plusieurs abus reconnus par des gens de piété & de doctrine. Ce seroit le vrai moyen de lever des obstacles, autrement plusieurs s'imaginent qu'on ne cherche qu'à plâtrer les choses, qu'il y a plus de politique que de zèle, & que ceux qui crient le plus, croient le moins. Il y a autant de malédictions contre ceux qui participent aux abominations, qu'il y en a contre ceux qui rompent l'union : on oppose préjugés à préjugés, nouveautés contre nouveautés, Pères contre Pères ; mais la balance propre à les peser les uns contre les autres, n'est pas entre les mains de tous les hommes, & n'est pas aisée à manier. J'avoue que je ne dis pas ici des choses fort nouvelles, mais je ne vois pas encore qu'on ait levé ces difficultés. Mr. de Meaux, Mr. Arnaud, Mr. Pellisson, Mr. Nicole, & quelque peu d'autres ont dit des choses admirables ; mais il semble qu'ils ne tournent point la médaille ; ils approfondissent & cultivent quelque argument avantageux, ils lui donnent de l'éclat ; quand on ne voit que cela, on est frappé. La même chose arrive souvent à des Juges, quand ils n'ont encore écouté qu'un témoin ; mais comme il y a un conflit de raisons, il faut mettre tout en ligne de compte, la recette & la dépense. Mr. de Meaux dans son exposition, fait voir que la doctrine du Concile de Trente peut avoir un sens tolérable. Voilà qui va bien, & il seroit à souhaiter que les autres Docteurs de son parti parlassent toujours comme lui : mais tout ce qui est tolérable, n'est pas véritable ; & tout ce qui est véritable, n'est pas toujours nécessaire. Il ne s'ensuit point pour cela, qu'on soit obligé de suivre des doctrines qu'on peut excuser. Mr. Arnaud met dans un fort grand jour la croyance des Orientaux sur la présence réelle ; il justifie les Catholiques d'Angleterre d'une conspiration imaginaire ; il fait valoir les inconvénients des expressions des Réformés, qui soutiennent l'inamissibilité de la grace. Mr. Pellisson montre excellentement que les sentiments, ou expériences intérieures où l'on se doit fier, sont celles qui sont générales, & que c'est alors la voix de Dieu & de la nature qui nous parle ; il fait valoir l'autorité du grand nombre là-dessus ; il relève fortement la nécessité d'un pouvoir d'excommunier dans l'Eglise. Mr. Nicole prouve l'impraticabilité d'un examen particulier exact ; & tous ces hommes illustres savent trouver merveilleusement le faible de leurs adversaires ; mais ces victoires particulières ne décident point. Il me semble qu'on voit des braves défier quelqu'un des ennemis, & le défaire à la vue des deux armées ; mais ce n'est pas la bataille. Il faut montrer exactement jusqu'où va l'autorité des Supérieurs Ecclésiastiques, & la nécessité

cessité de leur obéir ; car elle n'est pas illimitée. Et il faut prouver que ce pouvoir s'étend sur tout ce qu'on exige des Protestans ; ou bien il faut se refoudre à la discussion particulière , & abandonner une bonne fois des argumens généraux non concluans.

Je viens au dernier point , sçavoir si un véritable amour de Dieu sur toutes choses suffit au salut ; je n'ose pas le décider , & je n'ai garde de le dire dans les termes touchés par M. Pelisson , comme si celui qui aime Dieu , puisse être sauvé sans se mettre en peine des Disputes ou Controverses. Je dirai plutôt tout le contraire , & j'avoue que le plus sûr est de ne rien négliger , & que l'amour véritable même le commande. » Il faut » chercher la véritable Eglise & l'écouter quand on la connoit , obéir » aux Supérieurs tant qu'on le peut sans blesser la conscience , & emplo- » yer avec soin tous les moyens de connoître les volontés révélées de » Dieu. « Mais quand après tout cela on ne réussit point à rencontrer la vérité sur certains points d'importance , la question est , si on pourra être sauvé. Il est très sûr , que les Théologiens distinguent communément entre les Hérétiques matériels & formels , & qu'ils condamnent les uns & non pas les autres. On peut dire que les Jésuites généralement enseignent , qu'un *Hérétique matériel* se peut sauver par la véritable contrition , quoiqu'ils jugent qu'elle n'est pas aisée. Il sera difficile de produire de leurs Auteurs qui soient d'un autre sentiment , & il y en a beaucoup qui ont étendu cette doctrine jusqu'aux Payens , comme j'ai fait voir , quoique les Auteurs Protestans se soient récriés contr'eux. Or la véritable contrition est une pénitence fondée sur l'amour divin. *L'Hérésie formelle* n'est damnable que parce qu'alors la véritable droiture de la volonté manque , & par conséquent l'amour de Dieu , qui renferme cette obéissance filiale. La Foi est morte sans la charité , qui supplée au défaut de la connoissance : ainsi suivant ces principes tout s'y réduit. Quoi ! Mr. Pelisson voudra-t-il renverser la distinction entre les Hérétiques formels & matériels ? Pourquoi excuse-t-on des *Pères des premiers siècles* , qui ont eu des sentimens assez étranges , même sur la Trinité (comme le Père Petau l'a reconnu ,) sans parler d'autres matières ? C'est parce qu'on dit , qu'avant la décision de l'Eglise les erreurs n'étoient pas des Hérésies , puisqu'elles n'étoient pas accompagnées de désobéissance. Le passage de S. Salvien fait voir aussi qu'il excuse les *Ariens* de bonne foi ; & on ne voit pas qu'il les plaigne comme des gens qui doivent être damnés. C'est donc l'obéissance , (laquelle n'est parfaite que lorsqu'elle se fait par un motif désintéressé du divin amour ,) qui est le point le plus fondamental. Pourquoi le schisme est-il un si grand mal ? n'est-ce pas parce qu'il blesse si fort la charité ? Ce ne sont pas là des sentimens particuliers de quelque Scholastique obscur , encore moins de certains écrivains modernes pleins de paradoxes , dont je n'approuve guères les opinions extraordinaires. C'est pour

pourquoi je passe ce que Mr. Pelisson remarque fort bien sur les Scholastiques & sur ces autres Auteurs : je demeure aussi d'accord avec lui que cette doctrine ne doit pas être un prétexte pour autoriser les Sectes , & que le véritable amour fait tout son possible pour connoître la volonté de Dieu touchant l'Eglise ou autrement , & tâche d'y satisfaire & de cultiver l'union ; mais il ne s'ensuit pas qu'il ne se trouve jamais hors de la communion visible de l'Eglise. J'ai déjà remarqué , qu'on peut être dans l'Eglise *in voto* , comme c'est ainsi qu'on peut prendre part à l'effet des Sacramens , lorsqu'on ne sçauroit les recevoir eux-mêmes. Il me semble que M. Pelisson passe sur les distinctions qu'il y a à faire sur un point si important , peut-être parce qu'il a voulu méditer davantage là-dessus , & consulter (comme il dit en quelque endroit) les Auteurs que j'avois cités. Il ne faut pas s'étonner si les Conciles & les livres Symboliques ne touchent guère une question si délicate , & qui n'est pas à la portée de tout le monde , d'autant qu'elle est sujette aux abus ; c'est assez qu'on y parle des voyes ordinaires du salut , sans faire mention de ceux que l'injustice des Supérieurs ou autres raisons en peuvent priver. On sçait d'ailleurs que le Concile de Trente étoit fort réservé sur les points qui n'étoient pas principalement en controverse avec les Protestans. L'Eglise n'ayant donc rien décidé là-dessus , pourquoi méprisera-t-on les sentimens reçus parmi les Docteurs célèbres , surtout quand ils servent à lever les grandes difficultés qui naissent sur la Justice de Dieu , & qui peuvent diminuer cet amour qu'on lui doit sur toutes choses. Il ne faut pas que le desir de gagner notre cause , & de ramener les adversaires , nous fasse donner dans des sentimens qui nous y paroissent propres , mais qui font tort à l'essence de la piété. M. Pelisson dit lui-même fort judicieusement dans un endroit de son premier Tome , que nos lumières sont trop courtes pour percer la profondeur de la Justice divine. Ne prononçons donc pas si hardiment des sentences condamnatoires contre nos frères ; & contentons nous de dire , qu'il est dangereux d'être privé des voyes ordinaires au salut : cela suffit pour faire voir l'importance de l'Eglise , & nous oblige à faire tous les efforts imaginables pour rétablir l'union. Il faut donc s'y prendre de la bonne sorte de part & d'autre pour lever les obstacles. Malheur à ceux qui entretiennent le schisme par leur obstination à ne vouloir écouter raison , & à vouloir en avoir toujours !

V. REFLEXIONS SUR LE SECOND MEMOIRE DE M^r. DE LEIBNIZ.

JE ne vous ai promis, Madame, que des Notes fort courtes sur le second Mémoire de Monsieur de Leibniz, & qui ne pourront guères être entendues que par lui.

I. Non seulement je continue à le louer, mais je loue Dieu de tout mon cœur, de ce qu'un homme de ce mérite me paroît quelquefois fort proche des sentimens que nous lui souhaitons. Il convient par-tout dans ce second Mémoire d'une Eglise visible, à laquelle il faut tâcher de se réunir, & y faire tout ce qu'on peut; qu'elle doit avoir le pouvoir d'excommunier les rebelles; qu'on doit obéissance aux Supérieurs que Dieu y a établis; qu'il faut conserver un esprit de docilité pour eux, & un esprit de charité pour le grand Corps dont on s'est séparé. Voilà en apparence & selon moi plus de la moitié de l'ouvrage; mais voici la difficulté. Il reste à voir, si Monsieur de Leibniz, ou quelqu'autre particulier, remarquant dans ce grand Corps de l'Eglise certains Dogmes ou certaines pratiques, dont sa conscience est alarmée, il peut sans rentrer dans cette Eglise se tenir assuré de son salut.

II. A parler franchement, cette seconde partie détruit un peu la première: car il est bien vrai que la conscience alarmée n'est rien, si c'est une fausse alarme; mais si l'on suppose, que cette alarme ait un véritable fondement, ce n'est plus une Eglise qu'il y a, ce sont au moins deux Eglises, savoir celle où l'on se trouve, & celle où l'on voudroit rentrer, si la conscience alarmée le permettoit. Et il faut que la vérité soit partagée entre ces deux Eglises, comme qui diroit les trois quarts en l'une, un quart en l'autre; ou bien qu'il y ait encore un plus grand nombre d'Eglises, dont chacune ait quelque partie de la vérité, sans que pas une ait la vérité entière.

III. J'ai combattu ce partage de la vérité entre plusieurs Eglises, au premier Tome des Réflexions *sect. 4. 5. & 6.* Ici je n'insiste que sur l'excommunication & le pouvoir des Clefs, dont toutes les Eglises conviennent, & qui est le seul argument que je traite avec Monsieur de Leibniz. Si la vérité est partagée entre plusieurs Eglises, ce pouvoir des clefs est absolument ôté du monde, & s'en est retourné au Ciel comme l'*Astrie* des Payens. Nulle de ces Eglises, qui ont partagé la vérité, ne peut excommunier les autres avec raison, ni en être excommuniée.

IV. La distinction de la clef qui erre, ou qui n'erre point, *clavé non errante*, est souvent employée par les Catholiques; mais elle ne peut ici avoir

avoir aucune application. Cette erreur de la Clef ne s'entend jamais que du particulier commis pour exercer le pouvoir des Clefs au nom de l'Eglise. La Clef dans les mains de ce particulier peut errer; mais la Clef n'erre jamais entre les mains de l'Eglise Universelle dans les articles de foi non contestés. La Clef n'erre jamais entre les mains des Conciles généraux, qui représentent toute l'Eglise, lorsqu'ils prononcent sur les matières de foi. La Clef n'erre jamais enfin entre les mains de cette même Eglise, qui acquiesce à leurs décisions, les ratifie & les confirme tous les jours par un continuel & nouveau suffrage. Les Catholiques ne sauraient pas entendre autrement, *clavé non errante*, sans se contredire eux-mêmes, puisqu'une Eglise inspirée & infaillible est leur premier principe.

V. Au fond cette promesse si magnifique faite à toute l'Eglise en la personne des Apôtres, se réduit à rien, & devient une illusion, si on l'entend comme Monsieur de Leibniz. Quand vous jugerez bien, vous jugerez bien, & je jugerai comme vous dans le Ciel; mais quand vous jugerez mal, vous jugerez mal, & je ne jugerai pas comme vous. Voilà un très beau privilège: & où est le petit juge de Village, & le petit particulier, qui ne puisse dire de même, Si je juge bien, Dieu jugera comme moi: En un mot, ou la promesse n'est rien, ou elle enferme ceci, Vous jugerez toujours bien, parce que vous jugerez avec moi, que mon esprit ne vous abandonnera point, & que je suis avec vous jusqu'à la fin du monde. Monsieur de Leibniz semble vouloir apporter là-dessus une distinction toute nouvelle, au moins que je n'ai point vue ailleurs. L'Eglise, dit-il, pourroit être infaillible sur la foi, c'est-à-dire, que Dieu ne permettroit pas qu'elle tombât sur la foi en une erreur damnable; mais il ne s'ensuivroit pas qu'elle ne pût décider comme de foi ce qui ne seroit point de foi: car cette erreur, si on se trompoit là-dessus dans l'Eglise, ne seroit pas damnable. Je le prie d'y faire un peu de réflexion, de se souvenir de la Loi de Talion, œil pour œil, dent pour dent, de supposer ensuite le pouvoir de l'excommunication, tel que nous l'avons établi par l'autorité de notre Seigneur lui-même, & de juger enfin, s'il y auroit une erreur plus-damnable que celle qui par dogme & par principe damneroit les Chrétiens lorsqu'ils ne doivent pas être damnés, & lanceroit sur des têtes innocentes les foudres, non pas chimériques, mais réels & toujours suivis de leur effet que Dieu a laissé entre les mains de son Eglise. Où nous trouverait-on d'ailleurs cette distinction dans la promesse de notre Seigneur: Vous ne pouvez vous tromper en ce qui est de la foi, mais vous pouvez vous tromper à juger de ce qui est de la foi? Qui n'entend naturellement que l'un enveloppe & renferme l'autre, que c'est d'un objet en faire deux, & voir double ce qui est simple?

VI. Mais, dit-on, il y a des Hérétiques formels & des Hérétiques matériels; ces derniers peuvent se sauver, les Catholiques même en conviennent: pourquoi n'en sera-t-il pas de même de ceux qu'une conscience al-

l'armée tient séparés de l'Eglise; car cette distinction des Hérétiques formels & matériels est si établie, qu'on n'oseroit la nier & la renverser. Je dirai mon secret à M. de Leibniz comme à mon ami: car dans la vérité, j'ai une estime très solide & très haute pour toutes les qualités de son esprit & de son cœur, qu'il me découvre tous les jours davantage; & cela se joint avec un desir sincère & ardent de son salut, qui est quelque chose de plus que l'amitié même. Je lui dirai donc mon secret; je ne dispute jamais contre les distinctions reçues, qui sont presque toujours bonnes au sens où on les prend. Mais en gardant toujours le respect qu'on doit au grand nombre & à l'usage commun, il y a de ces distinctions dont je ne me fers pas volontiers, parce que souvent elles me semblent embrouiller les matières au lieu de les démêler; remplissant l'esprit de certaines idées confuses sur lesquelles on s'endort, & on se trompe. Nous disons fort souvent, par exemple, Cela est vrai à parler en Politique, mais n'est pas vrai à parler en Chrétien. Est-ce qu'il y a depuis peu deux vérités au monde au lieu d'une? point du tout, & personne ne l'entend ainsi; mais cependant sur cette idée confuse, le Politique peu Chrétien se persuade qu'en suivant la fausse politique, il suit pourtant une vérité. *A quoi distinguer les Hérétiques matériels, & les Hérétiques formels?* N'auroit-on pas plutôt fait de dire, ce qui est très vrai, qu'il n'y a point d'Hérétique que celui qui sachant la décision de l'Eglise, s'obstine à lui résister? Mais avec cette idée confuse d'Hérétiques formels & matériels, on peut se flatter de cette conclusion: il y a donc des Hérétiques qui se peuvent sauver, il faut chercher maintenant si je suis des matériels ou des formels, & sur cela on s'endort.

VII. Mais ne disputons pas sur des mots. Soit, donc il y a des Hérétiques matériels & des Hérétiques formels. Les matériels se peuvent sauver, c'est-à-dire, ceux qui ont été avant la décision de l'Eglise, & qui n'ont pu la savoir. Donc moi qui sçais la décision de l'Eglise, mais qui ne puis gagner sur ma conscience allarmée d'y acquiescer, je puis me sauver; & où est la conséquence? Ne faut-il pas dire tout au contraire, Je sçai la décision de l'Eglise & j'y résiste: donc je suis un de ces Hérétiques formels, qui ne se peuvent sauver.

VIII. Mais, ajoute-t-on, quelle est l'inhumanité de condamner un homme, qui fait ce qu'il peut! nul n'est tenu à l'impossible. J'ai réfuté cette objection au premier volume des Réflexions, sect. 7. Ici j'ajoute, que cette objection montre évidemment la vérité de notre doctrine: car c'est l'objection que S. Paul fait à sa propre doctrine. *Ce n'est point, dit-il, ni du voulant, ni du courant (i):* Voilà l'homme qui fait ce qu'il peut; il ne marche pas à petit pas, il court, & peut-être à perte d'haleine: *c'est de Dieu qui fait miséricorde.* Telle est la doctrine de S. Paul; voici

(i) Rom. p.

l'objection. *Mais, ajoute-t-il, vous me direz: de quoi Dieu se plaint-il encore? qui est-ce qui peut résister à sa volonté?* Ecoutez la réponse: *O homme! qui êtes vous pour contester avec Dieu? le vase d'argille dira-t-il à celui qui l'a formé, pourquoi m'avez-vous fait ainsi?*

IX. J'ai mis dans les Réflexions un endroit, que Monsieur de Leibniz m'a fait un fort grand plaisir de remarquer, pour montrer que nous ne connoissons point la nature de la Justice divine. Mais la conclusion qu'on en doit tirer, est celle que j'en ai tirée; c'est qu'il faut croire de cette Justice, non pas ce que nous en penserions par nos raisonnemens humains, & notre justice humaine; mais au contraire ce qu'elle nous en a dit & révélé elle-même, encore qu'il ne s'accommode pas à notre justice humaine & à nos raisonnemens humains.

X. Tâchons néanmoins à justifier Dieu d'une manière plus humaine. Vous voulez entrer en compte avec lui comme Job; il vous confondra, & de mille articles de votre compte bien débattus, vous n'en gagnerez pas un seul. Vous avez fait ce que vous pouviez, dites-vous, il vous montrera que vous n'en avez pas fait la centième partie. N'avez-vous rien préféré au desir de lui plaire? N'avez-vous point eu plus d'ardeur pour quelqu'autre chose que pour lui, & quelqu'autre affaire plus importante que celle de connoître sa vérité? Ne l'avez-vous point offensé? L'impénitence, la vanité, la dureté, l'insensibilité de votre cœur n'ont-elles mis aucun obstacle aux lumières qu'il vouloit répandre dans votre esprit? Vous en direz ce qu'il vous plaira, pour moi à qui il a fait cette miséricorde de me ramener à son Eglise, je sçai que je n'ai pas fait la millième partie de ce que je pouvois pour obtenir cette grande & infinie miséricorde.

XI. Revenons donc à ce que Dieu nous apprend de sa propre Justice, sans nous l'imaginer nous-mêmes telle que nous la voudrions. Il nous dit, *qui croira sera sauvé; & non pas, qui fera ce qu'il pourra pour croire.* Il nous dit que la foi est un de ses dons. Il nous dit, qu'il endureit qui il lui plaît. Il nous dit, Je lierai ou délierai au Ciel ce que mes Ministres auront lié ou délié en terre. Il nous parle de l'Hérétique à éviter & à abandonner, après l'avoir averti plusieurs fois. Il veut que nous le regardions comme Payen & comme Infidèle. Voilà de terribles Loix & de terribles Arrêts; mais ce sont Loix & Arrêts pour nous, il n'y a que lui qui puisse les revoquer.

XII. Mais pourquoi revoqueroit-il ses Loix éternelles? il lui sera plus facile de convertir Mr. de Leibniz, qui fait ce qu'il peut, ou tout autre nouveau Corneille, dont les prières & les aumônes seront montées jusqu'à lui. Il le fera quand même il faudroit lui envoyer extraordinairement un Ange du Ciel l'avertir de s'adresser à S. Pierre, c'est-à-dire, au Ministre établi pour le salut des hommes; & alors Corneille se trouvera éclairé.

par l'esprit, échauffé par le cœur; Dieu ne sépare point l'un de l'autre en ceux à qui il fait grace entière. De marquer les bornes de l'un & de l'autre, comme Mr. de Leibniz sembleroit le desirer, nous ne le pouvons: car c'est ce que Dieu ne nous a point révélé, je m'en suis expliqué ailleurs. On peut dire même que cela est d'un côté semblable, & de l'autre différent en tous les Fidèles, comme le sont dans la nature le visage, la voix, l'écriture, & toute l'action des particuliers, avec une infinité de variétés, qu'on ne sauroit exprimer. Ici Dieu mettra plus de lumière & moins de chaleur; là plus de chaleur & moins de lumière; il y aura pourtant lumière & chaleur par-tout en une infinité de degrés différens, par proportion à l'état où le Fidèle se trouve. Mais enfin Corneille sentira en son cœur l'effet de la grace, il n'aura point besoin de preuve pour ce qu'il sent, & n'aura pas lieu de tenir ce sentiment pour suspect, parce que c'est le sentiment commun & général des Fidèles, & que la grace ne fait que suivre une autre grace bien prouvée & bien établie, qui est celle de l'Eglise. Au contraire l'Anabaptiste, qui croira sentir comme lui l'effet de la grace, ne pourra pas s'y confier de même: car la grace prétendue & non prouvée, s'oppose à la grace prouvée; & Dieu ne peut être contraire à Dieu, ni la grace à la grace. Je reviens toujours à mon système, non pas par amour propre, à moins que cet amour propre lui-même ne me trompat beaucoup, mais parce que c'est de mon système dont il s'agit, & de faire voir qu'il ne se dément pas (k).

XIII. Je crains bien que Mr. de Leibniz n'ait pas assez employé toutes les belles & grandes lumières de son esprit sur la distinction dont il se flatte, quand il nous parle d'être baptisé *in voto*, & dans l'Eglise *in voto*, c'est-à-dire, recevoir l'effet du Baptême, & l'effet de l'union avec l'Eglise par le desir qu'on en a; matière qui nous mèneroit bien loin, s'il falloit l'examiner à fond: mais voici en-tout cas à quoi cela se pourroit réduire. Etre baptisé *in voto*, ce n'est pas dire dans son cœur: » Dès que je serai persuadé que le Baptême des Chrétiens est bon, & la Religion Chrétienne véritable, je me ferai baptiser. C'est tout au contraire dire en son cœur: Le Baptême des Chrétiens est bon, & la Religion Chrétienne seule véritable, j'en suis convaincu; je ne veux que finir ma campagne, ayant les mains encore teintes de sang, & aller recevoir ce Sacrement salutaire par les mains de S. Ambroise, qui me donnera mieux qu'aucun autre toutes les instructions dont j'ai encore besoin. C'est peut-être dire: J'ai trop long-tems résisté au vrai Dieu que Cloilde adore, bien que j'en aye reçu par ses prières des grâces très grandes. S'il me fait encore celle de gagner cette bataille, je vais soumettre ma fierté naturelle à sa Majesté divine aux pieds de S. Remy. C'est peut-être dire enfin par une conscience allarmée & er-

(k) Réflexions Tome 3. seconde Partie, sect. 4.

» rante, comme faisoient quelques anciens: Je diffère mon Baptême, de peur que retombant, non par dessein, mais par foiblesse, dans les mêmes fautes, que le Baptême aura effacées, elles ne puissent plus trouver de pardon, ou ne l'obtiennent que par une longue & affreuse pénitence. « Voilà ce que c'est qu'être baptisé *in voto*. A ce compte rentrer dans l'Eglise *in voto*, ce seroit dire: » Je suis résolu, à quelque prix que ce soit, de me faire Catholique; mais j'aime mieux que ce soit à Paris qu'à Hambourg, & je souhaite que ce soit entre les mains de Monsieur de Meaux, & avec les secours de Monsieur Nicole, puisque les Ecrits de l'un & de l'autre ont été les premiers dont Dieu s'est servi pour me toucher. « Quelle joye, si Monsieur de Leibniz étoit ainsi *in voto* dans l'Eglise!

XIV. Voilà, Madame, ce qui m'est principalement demeuré dans l'esprit, après avoir relû deux fois avec attention son second Mémoire. Il y a quantité d'autres endroits, sur lesquels on pourroit s'arrêter, si l'on ne craignoit de faire un trop long Ecrit. Je lui sçai le meilleur gré du monde de ne faire pas en son particulier un grand fondement sur la controverse de l'Antechrist, cela est digne de son sçavoir & de sa bonne foi. J'ai été pris de cette chimère comme un autre, avant que j'eusse étudié l'antiquité; mais quel moyen de prendre le Pape pour l'Antechrist, quand on voit clair comme le jour, Madame, qu'il n'a pas plus de part que vous ni moi à toutes ces doctrines d'Antechrist prétendues, qui étoient dans l'Eglise avant que le Pape fût Prince, & en des régions très éloignées, où l'on n'entendoit que rarement parler de lui. Ajoutez y, Madame, que les Auteurs Protestans eux-mêmes, sans avoir trop bien pensé aux conséquences, ont la simplicité d'un côté de faire naître, croître & élever dans l'Orient ces abus imaginaires, avant que de les faire passer en Occident: & d'un autre côté, de soutenir, que le Pape n'avoit rien à voir dans l'Eglise Orientale. Cela n'est pas vrai au sens qu'ils entendent; car il étoit regardé par-tout comme le premier des Métropolitains en dignité, & qui avoit les plus grands Diocèses sous lui; comme le Chef, le Président & le Capitaine général dans l'Eglise assemblée, tel qu'Agamemnon entre les Rois au siège de Troye, pour user de la noble & élégante comparaison, que le Cardinal du Perron a tirée d'Homère; comme fondé enfin à recevoir au besoin les appellations de tous les autres Métropolitains: ce qui renferme la Jurisdiction universelle & la conduite générale de toute l'Eglise. Mais il est très vrai, que pour les Diocèses qui dépendoient des autres Métropoles, on n'avoit recours au Siège de Rome, qu'en des occasions tout-à-fait extraordinaires, dont l'histoire de plusieurs siècles ne fournit qu'un petit nombre d'exemples, & où il ne s'agissoit de rien moins que de ces points de doctrine, qu'on nous dispute aujourd'hui. Qu'a donc fait le Pape pour lui attribuer ces prétendues

corruptions de la doctrine & ce prétendu règne de l'Antechrist ? Les souhaits d'un accommodement avec l'Eglise, & de quelque reformation, sont ordinaires à toutes les personnes d'un génie élevé, quand Dieu veut les convertir ; mais il faut revenir à ce qui se peut pratiquer. La véritable Eglise ne peut consentir à aucune reformation de ses dogmes dans la Foi, elle ne seroit plus véritable Eglise, si cette reformation pouvoit avoir lieu. Quant à la *reformation des abus* dans la pratique, non pas générale, mais particulière, l'Eglise n'a jamais nié qu'elle n'en ait besoin : & c'est pour cela même qu'elle s'est très souvent assemblée dans ses Conciles généraux, & qu'elle a ordonné des Synodes & des Conciles particuliers, qui y travaillaient sans cesse. Mais voulez-vous la reformer, tenez-vous-y si vous y êtes, ou rentrez-y si vous n'y êtes pas. Ce n'est pas en se séparant, ou en demeurant séparé, qu'on en peut venir à bout, si ce n'est par accident, comme *Luther* nous a reformés en provoquant l'Eglise à jalousie, selon le langage de l'Ecriture, par une Eglise qui n'est pas Eglise, auquel cas il est bon que scandale avienne, mais malheur à ceux par qui il sera avvenu. Le peuple fait un grand *abus des Images* : Montrez lui par votre exemple, quel est l'usage légitime qu'on en peut faire ; ou par vos instructions ou par vos ordres, si Dieu vous a mis en autorité pour cela. Mais on a eu tort de défendre au peuple la *lecture des livres sacrés* : Le Cardinal du Perron vous dira, que c'est le pain qu'on ôte au malade, pour le lui rendre quand sa fièvre ardente & maligne sera passée. Donnez-vous un peu de patience ; cette défense qui étoit de discipline, & non pas de doctrine, ne durera pas toujours. Un tems viendra, & ce tems est déjà venu, que les Livres sacrés seront entre les mains de tout le peuple. Mais il faudroit lui rendre l'ancienne liberté de *communier sous les deux espèces*, au moins quatre ou cinq fois l'année : car les Protestans pour la plupart ne communient guère davantage : Et qui vous a dit que cela ne puisse être accordé, quand il sera demandé avec la soumission nécessaire ? ou plutôt qui peut douter que les Princes Protestans d'Allemagne ne l'obtinissent pour eux & pour leurs Etats en rentrant dans l'Eglise ? Nous avons vu il n'y a pas dix ans, quand on n'employoit en France que la persuasion & les grâces à ramener nos Frères, ce projet non seulement écouté à la Cour, & approuvé de plusieurs saints Prélats, mais en état d'être reçu à Rome, si les différens sur la Régale & sur les Franchises ne fussent venus à la traverse. Voilà les reformations, si reformations y a, que les personnes puissantes ont droit d'attendre de leur intercession & de leurs offices. C'est à quoi il faudroit penser, non pas à demeurer dans cette funeste séparation, parce qu'on y est ; malheur qui ne sauroit être assez pleuré de toutes nos larmes. Une bonne partie de l'Allemagne s'ennuie il y a long tems d'être appelée *Luthérienne & Protestante* plutôt que Catholique. On a honte en se-

cret:

cret de s'être séparé pour des questions qu'on a oubliées, & qui ne sont plus questions, aussi-tôt qu'on n'est plus échauffé, & qu'on veut s'écouter & s'entendre : disputes qui firent un si grand bruit au commencement du schisme, & dont personne ne parle aujourd'hui, sur la justification par la Foi, ou par le mérite des œuvres, sur l'efficace des Sacremens, *par l'œuvre avérée*, ou par *l'œuvre de l'ouvrant*, & autres choses semblables. Les Princes qui avoient crû trouver dans ces divisions je ne sçai quel *agrandissement temporel* pour leurs Maisons, ont reconnu par une longue expérience, que rien n'étoit plus contraire à leur véritable grandeur. On ne sçait presque plus à quoi il tient que nous ne soyons un. L'œuvre de Dieu semble toute prête dans une Nation genereuse, franche & sincère. Quand il plaira à ce Maître des cœurs, de toucher celui d'une grande & incomparable Princesse, en qui il a déjà mis toutes les lumières de l'esprit, & qu'il a peut-être laissée exprès jusqu'ici à la tête du parti, elle rentrera en triomphe dans l'Eglise de ses Pères, avec une suite de Peuples & de Nations, & pourra hardiment se promettre une couronne de gloire, non-seulement dans le Ciel, mais aussi sur la terre.

VI. EXTRAIT D'UNE LETTRE DE MR. DE LEIBNIZ.

Il parle d'un acheminement à la réunion des Protestans.

Les malheurs du tems s'y opposent, je l'avoue, mais peut-être reverrons-nous encore la sérénité & le calme. Je ne désespère pas entièrement du soulagement des maux de l'Europe, quand je considère que Dieu peut nous le donner, en tournant, comme il faut pour cela, le cœur d'une seule personne, qui semble avoir le bonheur & le malheur des hommes entre ses mains. On peut dire, que ce Monarque (car il est aisé de juger de qui je parle,) fait lui seul le destin de son siècle, & que la félicité publique pourroit naître de quelques heureux momens, quand il plaira à Dieu de lui donner une Réflexion convenable. Je crois que pour être assez touché, il n'auroit besoin que de connoître sa puissance : car il ne manquera jamais de vouloir le bien, qu'il jugera pouvoir faire. Que si cette prudence réservée & scrupuleuse, qu'il fait paroître au milieu des plus grands succès dont un homme est capable, lui avoit permis de croire qu'il dépend de lui seul de rendre le genre humain heureux, sans que personne soit en état de l'empêcher & de l'interrompre, je tiens qu'il n'auroit pas balancé un seul moment ; & s'il considéroit que c'est le comble de la grandeur humaine, de pouvoir comme lui, faire le bien général des hommes, il jugeroit bien aussi que le suprême degré

Xxxx 2

de

de félicité seroit de le faire en effet. Les éloges gâtent les Princes foibles ; mais ce grand Roi a besoin de comprendre toute l'étendue des siens pour connoître ce qu'il peut, & pour le faire. Voilà un endroit où l'éloquence inimitable de *** pourroit triompher, en persuadant au Roi qu'il est plus grand qu'il ne pense, & par conséquent qu'il est au dessus de certaines craintes pour le bien de son Etat, qui le pourroient détourner des vûes plus grandes & plus héroïques, dont l'objet est le bien du monde. Quel panégyrique peut-on se figurer plus magnifique & plus glorieux, que celui dont le succès seroit suivi de la tranquillité de l'Europe, & même de la paix de l'Eglise ?

VII. LETTRE DE M^R. PELISSON

à Mr. de Leibniz, du 16. Juin 1691.

J'ai reçu, Monsieur, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écire par Mr. le Resident d'Hanover. Je ne sçauois jamais vous en rendre assez de graces très humbles, quand il n'y auroit que les seules marques de votre bonté, dont elle est remplie. Que voulez-vous que je fasse lorsque vous parlez encore au nom de votre grande Princesse, comme si elle avoit daigné prendre quelque part à ce qu'on vous écrivoit de ma santé. En voilà, Monsieur, mille & mille fois plus qu'il n'en faut, je ne dis pas pour payer, mais pour récompenser avec une magnificence royale les souhaits que j'ai faits, & que je ne cesserai jamais de faire pour sa gloire & pour son salut. Je ne vous dis rien davantage de son Altesse Electorale : quand on est déjà prévenu, comme je le suis, de la plus haute vénération, que le rang & le mérite puissent faire naître dans les esprits, il est non-seulement fort aisé, mais aussi fort agréable d'y ajouter cette vive reconnaissance & ce zèle ardent, dont je tâcherois de lui donner des preuves, s'il lui plaisoit quelque jour de m'honorer de ses commandemens. Mais la matière est trop grande pour moi. Je reviens à ce qui vous regarde, Monsieur ; je vous sçai le meilleur gré du monde d'avoir bien voulu me faire, avec toute l'ouverture & toute la confiance d'une véritable amitié, l'abrégé de votre vie, & un tableau raccourci, mais très juste, de vos inclinations, de vos occupations, & de vos pensées. Je ne trouve rien en tout cela, qui ne redouble les sentimens que j'avois déjà pour vous, & ne m'engage à vous les témoigner par toute sorte de devoirs & de très humbles services. Pardonnez-moi en premier lieu, Monsieur, si cette lettre un peu longue n'est pas *di proprio pugno* : mes mauvais yeux & mon mauvais caractère ont fait, que j'ai établi avec tout le monde,

monde, sans exception, ma qualité de *Dictateur perpétuel* ; c'est ainsi que j'ai revêtu d'un nom honorable la nécessité où je suis de passer une partie de ma vie à dicter. On ne vous a point trompé en ce qu'on vous a dit de l'histoire du Roi. Mais il est vrai, qu'en cette sorte de travail je ne vais qu'autant qu'on me pousse, parce que j'en connois le péril & qu'on y marche toujours.

per ignes

Suppositos cineri doloso.

Cependant, comme l'histoire d'un Prince tel que le notre, doit être, selon moi, celle de toute l'Europe durant son siècle, & que mon ambition étoit de bâtir de marbre, non pas de plâtre ou de stuc ; j'avoue que j'ai employé, peut-être perdu, un tems infini à chercher, à tirer, & à tailler ce marbre, dont je puis dire que les meilleures carrières m'ont été ouvertes. Si cela vous étoit de quelque usage, Monsieur, vous en pourriez disposer, n'y ayant rien que je puisse refuser à un mérite tel que le votre & à toutes les honnêtetés dont vous m'avez prévenu. Si vous m'en voulez croire pourtant, Monsieur, que nos annales ne nous fassent point perdre de vue les années éternelles, (1) ni nos Cours, cette Cour supérieure, où est notre véritable patrie ; je ne dis pas pour entrer dans ces disputes, qui n'ont point de fin, comme parle S. Paul (m), mais pour nous avertir, nous aider & nous édifier l'un l'autre avec tous les mouvemens d'une charité vraiment chrétienne. J'en suis maintenant sur la grande & importante matière de l'Eucharistie. Vous me pardonnerez, à mon avis, la curiosité que j'ai de sçavoir dans quel parti vous êtes parmi ceux qui ne sont pas avec nous, & si j'osois encore, ce que pense là-dessus votre Héroïne, qui sera celle de toute l'Europe Chrétienne, quand il lui plaira d'exaucer nos vœux. Ne me défendez pas, Monsieur, de penser en écrivant, je ne dis pas seulement à vous, mais à elle : un objet de cette élévation & de cet éclat ne pourra que m'élever l'esprit, & me donner un nouveau courage & de nouvelles forces, dont je vous avoue que j'ai grand besoin. Pour vous témoigner en attendant, Monsieur, quelle opinion j'ai de votre sincérité, de quelque parti que vous soyez, je vous demande votre avis sur une de mes conjectures, dont je ne ferois pas grand état si j'en trouvois une moins mauvaise. Il s'agit d'un passage de S. Augustin, peu important à mon avis, mais que chacun veut mettre de son côté, & qui selon moi n'a aucun sens raisonnable, si on n'y change quelque chose. J'ai retrouvé cette observation ces jours passés dans une grosse masse d'écrits ou extraits, que je fis sur cette con-

X x x x. 3 trouver.

(1) Annos æternos in mente habui.

(m) Ἀπεράττους, interminais, ad Timoth. I. 4.

traverse durant les quatre années de ma Bastille. Je n'ai encore consulté que vous là-dessus, & Mr. l'Abbé *Pirot* depuis trois jours, avec nos Pères de l'Abbaye *S. Germain*, qui ont fait l'édition de *S. Augustin*. J'attends leur sentiment; vous m'obligerez de me dire le votre avec une entière liberté, & beaucoup plus encore de m'apprendre quelque chose de meilleur pour débrouiller ce passage. Je suis, Monsieur, autant que personne du monde, Votre &c.

VIII. LETTRE DE MR. DE LEIBNIZ,

à Mr. Pelisson, sans date.

MONSIEUR,

Je ne sçauois exprimer assez combien je me trouve redevable à cette bonté généreuse, qui paroît à mon égard dans toute votre lettre. J'ai aussi fait part à Madame la Duchesse de ce qui la touche: elle se sent fort obligée à vos sentimens favorables, & je puis dire qu'elle prend grand plaisir à tout ce qui vient de votre part, où elle trouve un caractère particulier de force & de lumière. Comme elle est à présent aux Eaux, où notre Cour se trouve à quelques lieues d'ici, elle m'a fait la grace d'écrire, que l'exercice qu'on y fait, n'est pas propre aux méditations sur des matières éloignées des sens, telle qu'on fait l'*Eucharistie*, que cependant elle a toujours crû, qu'on pouvoit sauver les paroles de la Sainte Ecriture sans avoir recours à un mystère, qui semble choquer les principes de la raison. Quant à moi, (puisque vous en demandez mon sentiment, Monsieur,) je me tiens à la *Confession d'Ausbourg*, qui met une présence réelle du Corps de JESUS CHRIST, & reconnoît quelque chose de mystérieux dans ce Sacrement. Cela paroît plus conforme au texte & aux sentimens de l'antiquité, & on doit sauver le sens naturel des paroles, s'il est possible. J'avoue cependant, que si je tenois avec quelques-uns, que l'essence de la matière consiste dans l'étendue, je serois obligé de recourir à la figure, car les essences sont immuables; & d'attribuer aux choses ce qui répugne à leur essence, c'est une contradiction. Or c'est le principe des principes (comme vous avez bien remarqué, Monsieur, au commencement de votre seconde section) qu'une véritable contradiction ne doit pas être admise. Il est vrai, que sans avoir aucun égard à la Théologie, j'ai toujours jugé par des raisons naturelles, que l'essence du corps consiste dans quelque autre chose que l'étendue. Mais comme je vois que cela importe encore beaucoup pour soutenir ce que

que je tiens véritable en matière de foi, j'ai été d'autant plus porté depuis long-tems à méditer là-dessus. Dernièrement un habile homme, qui avoit appris que je n'étois pas en ceci du sentiment des Cartesiens, désira d'en sçavoir les raisons. Mais comme il auroit falu un grand discours, plein de méditations abstraites, pour expliquer tout ce que j'en pense, j'ai choisi de mes raisonnemens, celui qui est plus familier & plus conforme à l'imagination, tiré de la nature du mouvement & de la rencontre des corps. Peut-être qu'il fera maintenant dans votre *Journal des Sçavans*; car une personne de mes amis l'a porté pour cet effet à Mr. le Président *Cousin*, qui avoit dit de l'y vouloir mettre. Il est vrai, que je m'y suis borné à un certain point, qui n'est pas le plus important de tous sur cette matière du mouvement, afin d'éviter une longue discussion, & je me suis contenté de la négative pour exclure l'hypothèse de l'étendue, sans expliquer assez ce qu'il faut substituer. Je remarque que dans la nature des corps, outre la grandeur & le changement de la grandeur & de la situation, c'est-à-dire, outre les notions de la pure Géométrie, il faut mettre une notion supérieure, qui est celle de la force, par laquelle les corps peuvent agir & résister. La notion de la force est aussi claire que celle de l'action & de la passion, car c'est ce dont l'action s'ensuit, lorsque rien ne l'empêche; l'effort, *conatus*: & au lieu que le mouvement est une chose succellive, laquelle par conséquent n'existe jamais, non plus que le tems, parce que toutes ses parties n'existent jamais ensemble: au lieu de cela, dis je, la force ou l'effort, existe tout entier à chaque moment, & doit être quelque chose de véritable & de réel. Et comme la nature a plutôt égard au véritable, qu'à ce qui n'existe entièrement que dans notre esprit, il s'est trouvé (suivant ce que j'ai démontré) que c'est aussi la même quantité de la force, & non pas la même quantité du mouvement, (comme *Descartes* avoit crû) qui se conserve dans la nature. Et c'est de ce seul principe, que je tire tout ce que l'expérience a enseigné sur le mouvement, & sur le choc des corps contre les règles de *Descartes*, & que j'établis une nouvelle science, que j'appelle la *Dynamique*, dont j'ai projeté des Elémens. Cela me donne encore moyen d'expliquer les Anciens, & de réduire leurs pensées (qu'on a crû obscures & inexplicables) à des notions claires & distinctes. Et peut-être que cette fameuse *πρωτοχρεια ἢ ἀνάγκη*, & cette nature, qu'on appelle *Principium motus & quietis*, n'est que ce que je viens de dire. Je ne me suis pas encore expliqué assez à fond sur cette matière, & la petite contestation que j'ai eue avec le R. P. *Malebranche*, dans les Nouvelles de la République des lettres, n'a été que sur quelque chose de particulier, qui dépendoit pourtant de ces principes. Si Dieu me donne la santé & le loisir, j'espère de donner un jour quelque satisfaction au public sur une matière si importante, qui a cela de curieux, que les pensées abstraites se vérifient merveilleusement bien par les expériences, & qu'il y a là un beau mélange de

de Métaphysique, de Géométrie & de Physique, outre le grand usage qui en résulte, pour soutenir la possibilité du mystère. Car les personnes, à qui une fausse Philosophie fait croire que ce qu'on leur propose est impossible, ne se sçauroient rendre aux textes ou autorités, sans être défabulées sur cette prétendue impossibilité; autrement elles se croiront toujours en droit de chercher des *explications figurées*. Cependant la voye des autorités ne laisse pas d'être très bonne & très nécessaire. Je vous remercie fort, Monsieur, de ce que vous m'avez communiqué sur un passage de *S. Augustin*. Je suis très content de votre restitution, & j'en parle plus amplement dans le billet ci-joint. La bonté que vous avez de m'offrir des lumières sur l'histoire du tems, est grande, & j'en connois le prix. Peut être que j'aurai un jour le bonheur d'en profiter. Au reste, Monsieur, je ferois scrupule de vous détourner de vos occupations importantes, si je profitois seul de vos lumières, mais encore, hors de notre Cour, Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* & Madame la Duchesse de Zell, (qui ont tous deux des sentimens très équitables) ont été ravis de voir ce que j'avois reçu de votre part. Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* est Prince Régent à Wolfenbutel avec son frère aîné, Monseigneur le Duc *Rudolphe Auguste*; & comme l'aîné n'a point de mâles, & que sa fille a épousé le fils du cadet, il a trouvé bon d'associer son frère à la Régence. Monseigneur le Duc *Antoine Ulric* & Madame la Duchesse de Zell étant ici l'hiver passé, pour consoler Madame la Duchesse de la perte d'un fils, (qui lui a été très sensible, à cause du mérite de ce Prince) votre dernier écrit étoit venu bien à propos, d'autant qu'on jugea qu'étant écrit d'une manière propre à s'emparer de l'esprit, il seroit doublement; tant en chassant des pensées fâcheuses, qu'en en donnant des belles & importantes. Je suis avec ardeur, Monsieur, Votre, &c.

IX. CONJECTURE DE MR. PELISSON

Sur un passage de *S. Augustin*, (Edition de la Congrégation de *S. Maur*, pag. 1375. Ser. 354. c'étoit le 53. de Verbis Domini dans les anciennes éditions) envoyée à Mr. de Leibniz.

(n) Pene quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicunt, quia omnes in pascuis ejus simul pascunt: sed venturus est, qui dividat, &c.

Il paroît par la lecture du passage entier, qui est fort brouillé, qu'il doit y avoir quelque chose de corrompu au texte.

Les prétendus Reformés s'en servent pour montrer, que l'Eucharistie n'est le corps du Seigneur que de nom seulement, mais la suite du discours & les paroles qui viennent immédiatement après le mot *dicunt*, n'ont aucun rapport à ce sens-là.

Monsieur de la Millière, & autres, parmi les Catholiques, ont tenté des restitutions du texte, sans beaucoup de succès.

Je croirois qu'on en pourroit faire une autre, sur laquelle je demande avis, & qui me sembleroit plus heureuse, au moins qui se rapporte beaucoup mieux à la suite du discours. Mais il faut le reprendre de plus haut.

Quicumque in corpore ejus esse voluerit, non miretur, quia odit eum mundus. Corporis autem ejus sacramentum multi accipiunt, sed non omnes, qui accipiunt sacramentum, habituri sunt apud eum etiam locum promissum membrum suis. Pene quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicunt, quia omnes in pascuis ejus simul pascunt, sed venturus est, qui dividat & alios ponat ad dextram, alios ad sinistram, &c.

Ma restitution prétendue est celle-ci: Penes quidem sacramentum omnes corpus ejus dicuntur.

La corruption étoit aisée de *pene* pour *penes*, omettant une *s*. Et quant à

Tom. I.

Y y y

(n) Fossatenus vetus Codex: Sacramentum quidem pene omnes gentes dicunt corpus ejus. Sic etiam Florianensis, omisso tantum vocabulo gentes. Ceteri ferè MSS.

ab editis nil differunt, nisi transpositione particulæ, hoc modo: pene Sacramentum quidem omnes, &c.

à *dicuntur*, au lieu de *dicunt*, rien n'est plus facile : car la plupart des impressions anciennes même mettent *dicuntz*, avec une manière d'abréviation après le *t*, pour dire *ur*; laquelle abréviation s'obmet très facilement.

Cette restitution supposée, le sens sembleroit bien net, & bien juste pour la suite du discours.

Ceux qui ont étudié *S. Augustin*, sur les passages qui regardent l'Eucharistie, savent bien, que par-tout il considère dans le Saint Sacrement le corps véritable de Notre Seigneur, & son corps mystique, qui est l'Eglise, parce que son corps véritable, uni à nos corps, fait de nous tous en quelque sorte un seul corps, qui est celui qu'on nomme mystique; & c'est une des clefs pour toutes les difficultés très considérables qu'on forme sur ces passages. Le Cardinal du Perron a traité amplement la matière, en son livre des lieux de *S. Augustin*.

Il parle ici dans ce même esprit : *Penes quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicuntur*.

Quant au Sacrement, tous ceux qui y participent (bons ou mauvais) sont appelés le corps du Seigneur.

Et la raison qu'il en rend, est, *quia omnes in pascuis ejus simul pascunt*, ou *pascuntur*, par la même obmission de l'abréviation *t*; parce que tous paissent en même lieu, mangent le même corps qui s'unit à nous & nous fait tous un seul corps.

Mais il ne s'ensuit pas, que tous ceux qui reçoivent le Sacrement, dit-il, doivent avoir le lieu promis aux membres de son corps : *venturus est, qui dividat, &c.* Les uns avec ce corps auront reçu leur salut, les autres leur condamnation & leur jugement, comme parle l'Apôtre.

Je me confirmerois fort en cette pensée, si je trouvois dans *S. Augustin* quelques exemples de cette expression *penes Sacramentum*, c'est ce qu'il faut chercher. Je crois en avoir vu dans *Tertullien*, qui étoit Africain.

X. REPONSE DE MR. DE LEIBNIZ.

A Près avoir considéré attentivement le texte de *S. Augustin* dans le 53. Sermon de *verbis Domini*, je suis entièrement satisfait de la correction de Mr. *Pelisson*, que je tiens fort juste & fort heureuse. Car ce Père, après avoir dit, que parmi ceux qui reçoivent le Sacrement du corps de JESUS-CHRIST, il y en a qui n'auront pas le lieu & le droit des véritables membres, il ajoute, que quant au Sacrement, il est bien vrai qu'ils sont tous (ensemble) le corps de JESUS-CHRIST, étant tous remplis des pâturages (du corps) de ce divin Pasteur; mais qu'on fera un jour la

la séparation des bons & des mauvais) (des membres vifs & des membres pourris.) *Penes quidem sacramentum* (id est *secundum sacramentum*) omnes corpus ejus dicuntur, quia omnes in pascuis ejus simul pascunt; sed venturus est qui dividat, & alios ponat ad dextram, alios ad sinistram; car la leçon reçue, *penes quidem sacramentum omnes corpus ejus dicunt*, n'a point de sens raisonnable.

Il m'étoit venu au commencement un scrupule, c'est que la préposition *penes* d'ordinaire ne gouverne que l'accusatif d'une personne, & non pas celui d'une chose; & on dit *culpam*, *laudem*, *virtutem*, *arbitrium*, *penes aliquem esse*: *fides sit penes autorem*. Ainsi, *penes aliquem esse*, semble vouloir dire, être dans le pouvoir, ou droit, ou appartenante de quelqu'un, comme quelque chose qui lui est acquise & domestique: d'où viennent peut-être aussi, *penitus* & *penates*; car dans tous ces mots la première syllabe est brève. Et bien qu'Horace dise:

Si volet usus,

Quem penes arbitrium est, & vis & norma loquendi,

cela n'est pas contraire à la règle, car c'est une prosopopée, où il fait de l'usage une personne. Néanmoins j'ai trouvé qu'il y a quelques exemples contraires, où *penes* est attribué non-seulement aux personnes, mais encore aux choses; tout comme, *juxta*, *secundum*, *apud*. L'auteur de la Rhétorique ad *Herennium* (qui est ancien, bien qu'il soit incomparablement inférieur à *Cicéron*) dit dans son quatrième livre: *ita petulans es atque acer, ut ne ad solarium idoneus, ut mihi videtur, sed penes scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis*. Il est vrai que ceci n'est pas du bel usage, & l'auteur y dit exprès avoir voulu apporter un exemple d'un genre de parler bas & conforme à la façon de parler du petit peuple. Mais il est constant aussi, que *S. Augustin*, (qui écrivoit assez bien quand il vouloit,) s'abaissoit lui-même dans ses Sermons, & s'accommodoit un peu au goût & à la portée de ses auditeurs Africains, dont le Latin étoit sans doute bien déchu; de sorte, qu'il ne me reste plus aucune difficulté sur cette restitution du texte.

XI. LETTRE DE MR. PELISSON A MR. DE LEIBNIZ.

A Paris ce 23. Octobre 1691.

J E ne crois pas, Monsieur, vous devoir demander pardon si je répons un peu tard à la dernière lettre que vous m'avez fait l'honneur d'écrire. Je l'ai fait par discrétion, pour ne vous pas engager à un commerce
Y y y 2

merce trop fréquent. Cette lettre, dont je vous parle, se trouve sans datte, mais je vous la désignerai mieux, en vous disant que c'est celle, où vous avez eu la bonté de me mander de quel sentiment vous étiez sur l'Eucharistie, & de quel sentiment étoit votre grande Princesse. Mon inclination, si je ne l'eusse retenue, m'eût porté à vous en rendre grâces très humbles dès le lendemain. Je crus que je devois différer jusqu'à ce que je pusse vous rendre compte du petit imprimé, où j'ai l'honneur d'être avec vous, & que Madame de Maubuisson doit vous avoir envoyé ces jours passés. Je commencerai par-là, Monsieur : ne soyez point en peine du succès ; car pour ce qui regarde le langage, où vous semblez vous défier de vous-même, nos meilleurs Ecrivains sont étonnés de vous voir écrire si François ; & pour tout le reste, hors le fonds de la doctrine, dont nous sommes bien fâchés de n'être pas d'accord avec vous, vous aurez vu comment en parle Mr. *Pirrot* dans l'approbation qu'il a bien voulu me donner. Mais j'ai crû vous devoir faire copier ce qu'il m'en écrivit il y a deux mois, pour moi-même plutôt que pour le public, où vous trouverez des louanges encore plus grandes & moins suspectes. J'ajoute pour finir, que si dans cet ouvrage nous ne faisons autre bien, ni vous ni moi, Monsieur, au moins aurons-nous donné un bon exemple, en faisant voir qu'on peut n'être pas de même avis sur la Religion, & s'éclaircir les uns avec les autres, sans rompre les nœuds sacrés de la charité & de l'honnêteté chrétienne.

Je passe, Monsieur, à ce que vous me faites l'honneur de m'écrire touchant l'Eucharistie. *O factum bene*, que vous soyez de la confession d'Ausbourg ! Je ne compte presque pour rien la différence entre vous & nous, surtout, puisque *Luther* même vous permet de croire comme nous. Aussi je ne m'arrête point du tout à le combattre dans ce que j'ai entrepris d'écrire sur cette matière. Je vous dirai seulement, Monsieur, ce que je disois au sçavant Mr. *Obrecht* de Strasbourg, quand le Roi y fut pour la première fois, quelques années avant que cet excellent homme se fût converti, & nous eût découvert l'étude qu'il faisoit en secret sur la Religion. Je vous le dirai donc comme à lui, Monsieur ; je suis étonné qu'au tems où nous sommes, la première chaleur des disputes étant passée, on puisse être aussi éclairé que vous l'êtes, & aussi instruit de l'antiquité Ecclésiastique, & demeurer Luthérien. Car à dire la vérité, ce que vous nous reprochez dans tous nos autres différens, ne sont qu'exagérations violentes, ou mauvaises explications du dogme Catholique, qui bien entendu n'a rien que de bon & de conforme à la pratique de tous les siècles. C'est autre chose quand il faut cesser d'être Calviniste, & commencer par croire un très-grand miracle, de tous les jours, qu'on n'avoit point crû, qu'on avoit même été en horré depuis le berceau à ne jamais croire. Voilà un terrible abîme à combler : les forces humaines n'en sont presque

presque pas capables ; ou si l'on en peut venir à bout, ce n'est qu'à l'égard de ceux qui sont soutenus de forces divines : je veux dire, Monsieur, bien Chrétiens, & très-bien Chrétiens ; ce que personne n'est presque plus qu'à demi ; car il n'y a qu'une vive & très-vive foi, qui fasse embrasser ce mystère comme une suite de tous les autres. Quelle douleur que notre admirable Princesse (pardonnez-moi ce terme de notre, qui m'est échappé au lieu de votre,) quelle douleur qu'une personne de ce rang & de ce mérite ait mieux aimé suivre Genève qu'Ausbourg ? Genève, dis-je, qui comme j'espère de le montrer assez clairement, ne sçait, en un mot, ce qu'elle veut, & ce qu'elle entend dans ce grand mystère. Je n'ose me rien promettre de mon foible travail ; mais ce seroit une grande consolation pour moi, si je voyois, qu'un esprit aussi élevé que le sien, goûtât un peu ce que je puis avoir médité de particulier sur une importante matière. Ce qu'il y a de vrai, Monsieur, c'est que je souhaiterai la conversion & son salut autant que j'aye jamais souhaité chose du monde.

Je n'oublierai, s'il plaît à Dieu, ni la possibilité, par laquelle je commence l'ouvrage, ni les démonstrations prises de l'Ecriture Sainte, qui sont la seconde partie, ni les convictions tirées des Pères, qui sont la troisième, à laquelle j'en suis. Je crois, Monsieur, qu'étant de même avis que moi, pour une présence véritable & réelle, vous pouvez prier avec moi que je ne défende pas mal une si grande & si bonne cause.

J'ai plusieurs amis Cartésiens, qui ne laissent pas d'être fort bons Catholiques. Ils s'expliquent à leur manière ; mais il est vrai que l'opinion de leur maître n'est pas commode pour faire entendre cette merveille à ceux qui ne l'entendent pas. J'ai dit néanmoins en quelque endroit, que la Philosophie ne peut jamais être essentielle à la Religion ; que toute la science humaine pourroit être fautive, & la Religion demeurer toujours véritable. Dieu n'a pas eu dessein de nous enseigner la Physique ni l'Astronomie ; il se sert dans l'Ecriture des expressions, ou même des créances communes, sans les consacrer pourtant. Que *Protonie*, ou *Copernic*, ou *Ticho Brabé* aient raison, il est toujours vrai, qu'à la prière de *Josué*, Dieu fit un très-grand miracle, quand il est dit que le Soleil s'arrêta en Gabaon. Qu'il n'y ait, si on veut, ni substance ni accidens, (supposition, selon moi, impossible & chimérique) toujours seroit-il vrai qu'en l'Eucharistie, ou de cette sorte, ou de quelque autre, ce qui paroît être, encore n'est plus ; & ce qui ne paroît pas, commence à être. Cependant la doctrine d'*Aristote* explique plus nettement qu'aucune autre cette merveille ; & c'est pour cela qu'il s'en faut servir : car ne s'agissant en cette partie de la dispute, que de possibilité ou d'impossibilité, on seroit ridicule de traiter d'impossible ce qui s'accorderoit avec les principes d'une Philosophie commune & reçue par toute la terre, quand même elle ne seroit pas la plus véritable.

Mais, Monsieur, je vais trop loin avec vous, par l'envie que j'aurois de vous découvrir tout mon cœur dans une seule lettre. Il faut cependant vous dire encore, que ma vie ayant été toujours fort occupée, hors quatre ans & quatre mois de Bastille, & de loisir forcé, j'ai donné peu de tems aux sciences purement spéculatives. Je les regardois comme la première de nos curiosités, & les sciences, qu'on nomme *pratiques*, comme la première de nos affaires. D'ailleurs, je n'ai jamais pu me tirer de l'esprit que tout le sçavoir des Physiciens est purement historique, c'est-à-dire, qu'ils sçavent ce que chacun a crû & par quelles raisons il l'a crû, mais non pas ce qu'il faut croire. Or si quelque chose est capable de relâcher l'attention & l'application en des manières difficiles, c'est de s'imaginer qu'après beaucoup de travail, on attrapera tout au plus la vraisemblance, & non pas la vérité. Ajoutez-y, sans que pour tout cela, comme dit *Aristote* en quelque endroit, l'homme en devienne ni meilleur ni plus mauvais. Je ne le dis pas non plus que lui, pour mépriser ces beaux & riches talens en ceux qui les ont, mais pour m'excuser, si connoissant ma foiblesse, je n'ai pas eu le courage d'y aspirer. J'ai été élevé dans la *Philosophie d'Aristote* avec une grande vénération pour lui; mais cette vénération s'est bien augmentée, quand m'étant remis au Grec, dans ces années de solitude, je l'ai lû en lui-même, où je l'ai trouvé d'une élégance infinie, & sans comparaison plus clair que tous ses Commentateurs. Je ne connois point de génie plus étendu ni plus élevé, que le sien. J'admire aussi celui de *Descartes*: nos plus grands Géomètres, les *Fermats* & les *Robervaux*, mes maîtres & mes amis, le tenoient pour l'un des premiers Géomètres du monde. Ses pensées en Métaphysique sont sublimes, & s'accordent dignement aux plus hautes vérités de la Religion Chrétienne. Sa *méthode* si bien écrite, dont j'ai été amoureux en mon enfance, me semble encore aujourd'hui un chef-d'œuvre de jugement & de bon sens. Où trouveroit-on plus d'esprit & plus d'invention, qu'en tout ce qu'il a imaginé sur ce beau, mais difficile problème du monde, que Dieu a exposé à nos yeux & abandonné à nos disputes? J'ajoute aux louanges de ce grand Philosophe, comme j'ai fait ailleurs, qu'en vrai honnête homme, tel qu'il l'étoit en effet, il nous a donné tout son système pour possible seulement, & non pas pour nécessaire, comme le veulent les plus passionnés sectateurs. Mais il s'en faut beaucoup que je n'aie aussi loin qu'eux & plus loin que lui. Au contraire, soit que je ne l'aie pas assez étudié ou autrement, j'avoue, tout incapable que je me tiens de rien décider, qu'il y a quelques-unes de ces nouvelles pensées, pour lesquelles je me sens une extrême repugnance, soit aveugle, soit bien fondée. Entre celles là est cette même & égale quantité de mouvement, dont vous parlez, qui ne s'accorde, ce me semble, en façon du monde à nos idées naturelles; au lieu que la même quantité de force, ou de vertu, ou de puissance, que vous voulez mettre en la place, se per-

persuade presque d'elle-même, & s'établit dans l'esprit, sans qu'on lui demande pourquoi. Notre imagination est accoutumée à concevoir l'être, dans les choses même les plus insensibles, avec je ne sçai quoi qui le soutient, qui le défend, & qui lui donne une puissante inclination à s'étendre; comme on voit clairement qu'une goutte d'eau, si elle pouvoit, inonderoit toute la terre, & que la moindre étincelle de feu, si elle ne trouvoit point d'obstacle, embraseroit tout l'Univers. Ainsi, Monsieur, je ne puis que louer votre pensée. Ce pourroit bien être aussi, comme vous le dites, la fameuse *ἰνδιάνη* d'*Aristote*, mais je ne me souviens pas bien s'il l'applique à autre chose qu'aux corps organiques capables d'avoir la vie, & n'attendant plus que ce je ne sçai quoi, qui est tout ensemble leur dernière perfection & leur premier être actuel, ou leur premier acte. Je me persuade au contraire, que votre force ou vertu s'étend à tous les corps généralement; de sorte que si je vous entens bien, Monsieur, lors qu'une grosse pierre nous paroît sans force, sans action, & comme toute morte sur le globe terrestre, qui est plus fort qu'elle, il ne faut pas croire que ce soit faute de bonne volonté. Car si vous l'élevez en l'air, & qu'incontinent après vous lui rendiez sa liberté naturelle, le feu lui-même n'auroit pas plus d'action, plus de force & plus de vigueur qu'elle en aura: la foudre ne briseroit pas avec plus de violence qu'elle le fera, les porcelaines, le verre, & tous les autres corps fragiles, qui s'opposeroient à son passage.

Mais j'en parle comme un aveugle des couleurs, n'y ayant jamais fait de reflexion que dans la lecture de votre lettre, & quelque tems auparavant dans la lecture du Journal des Sçavans, où je fus fort aisé de vous trouver, & que nos gens fussent un peu instruits de votre mérite. Quoiqu'il en soit, Monsieur, ni l'une ni l'autre de ces lectures ne font que me faire souhaiter davantage votre *Traité de la Dynamique*, ou *Dynamique*, & je vous exhorte de tout mon cœur à n'en point abandonner le dessein; la matière étant très belle, très nouvelle & très curieuse, capable de vous acquérir bien de l'honneur, & même de rendre un bon service tant à la Philosophie qu'à la Religion, suivant que vous le prenez.

J'ai encore, Monsieur, nonobstant la longueur de cette lettre, à vous rendre mille & mille grâces très humbles de votre avis sur le *passage de St. Augustin*. Je compte votre suffrage pour beaucoup en faveur de ma conjecture; & l'exemple que vous me fournissez, tiré de la Rhétorique *ad Herennium*, est une autorité considérable. Vous avez persuadé Mr. l'Abbé *Pirot* là-dessus, comme vous le verrez par sa lettre, & Monsieur *de Meaux* m'a écrit aussi qu'il entroit dans votre sentiment.

Mais que vous dirai-je enfin, Monsieur, sur les bons offices que vous me rendez de tous côtés? Personne n'ignore le grand mérite de Madame la Duchesse de Zell, ni du Prince *Antoine Uric*; c'est un honneur & un avantage au-dessus de moi que d'en être connu: mais c'est à vous à voir.

Mon-

Monsieur, si vous ne leur avez point donné une trop bonne & trop favorable opinion de ces pauvres petits ouvrages. Vous les trouveriez, Monsieur, plus dignes, non pas de louange, mais d'excuse, si vous sçaviez quels bouts de tems j'y employe, & à combien d'autres choses je suis obligé de me partager, qui ne me permettent pas d'être médiocre en chacune. L'Euphrate lui-même, s'il étoit divisé en cent ruisseaux, comme on dit qu'il le fut autrefois, se laisseroit passer à pied sec. Je ne laisserai pas de continuer, s'il plaît à Dieu, tant que je vivrai, mes faibles efforts pour la Religion; afin que quand il plaira au Maître de m'appeler, il me trouve non seulement éveillé, mais occupé à quelque chose qui le regarde, & ne regarde que lui. Vous, Monsieur, à qui il a donné de plus grands talens, tâchez de lui en rendre compte, & soyez persuadé que personne ne vous rend plus de justice que moi, ni n'est davantage, votre, &c.

XII. EXTRAIT D'UNE LETTRE DE M. L'ABBE' PIROT

A Mr. Pellisson, du 24. Août 1691. dont il est parlé dans la Lettre précédente.

Mais au lieu de m'en accuser comme d'une faute telle qu'elle est, je m'en remercirois, si je sçavois qu'elle m'eût attiré la communication de ce que vous me faites aujourd'hui l'honneur de m'envoyer. J'aime mieux présumer de la bonté que vous avez pour moi, & croire que quand vous n'auriez pas eu occasion de me faire souvenir de mon devoir & d'exciter ma lenteur, vous auriez bien voulu me donner un des grands plaisirs, que j'aye eu il y a long-tems. De bonne foi, je suis charmé de notre Mr. de Leibniz: je vis bien du brillant dans ses premières notes, & il me parut ensuite bel esprit, esprit fort, & d'un raisonnement fin, profond, suivi, mais je ne le croyois pas si solide: la lettre, dont vous me faites l'honneur de m'envoyer copie, & la critique de la restitution heureuse que vous avez imaginée du Sermon de S. Augustin, marquent un grand sens, une érudition exacte, & un goût exquis en toutes choses. J'ai été ravi de voir tant de Religion dans des méditations de Physique; cela marque de bonnes intentions, des vûes pures, & un cœur droit. S'il m'est permis de dire mon sentiment de ses idées sur l'étendue, elles me paroissent justes, & je suis tout de son avis; soit à prendre la nature dans son fonds, soit à y faire entrer nos mystères, dont la foi doit nous guider pour y trouver la droite raison. Je crois que les choses sont ainsi qu'il les conçoit, & je trouverois comme lui de l'impossibilité à concilier les principes

principes de Mr. Descartes avec la présence réelle de JESUS-CHRIST au Saint Sacrement. Ce ne sera peut-être pas là l'opinion de tout le monde, mais ç'auroit été celle de S. Thomas, & c'est encore celle de l'Ecole. Depuis peu le Roi a fait dire par Mr. l'Archevêque à trois Professeurs de Paris, qui paroissent donner un peu dans le système de Descartes, de se conformer à la Philosophie d'Aristote, comme les censures de l'Université & les Arrêts du Parlement les y obligeoient. J'aurois curiosité de voir ce qu'il a fait sur cette matière. Mr. Cousin n'a pas encore, que je sache, rien mis de cela dans le Journal François, & je n'ai pas vu ce que la République des lettres a marqué de sa contestation avec le P. Malebranche. Je souhaite passionnément qu'il imprime bientôt ce qu'il marque en projet: je voudrois voir le déchiffrement de l'indéchiffrable *εντελεχεια* & *οργη* de sa façon. Ses observations sur la correction de S. Augustin sont admirables; & à tout prendre, je le tiens un des hommes du monde les plus estimables & les plus aimables: je ne connois ni plus de mérite ni plus d'honnêteté, que ce qui m'en paroît dans ses écrits. Vous avez donné lieu à tout cela: l'agrément qu'on trouve en ce que vous faites est si engageant, qu'on ne s'en peut défendre; vos pensées sont si raisonnables, vos conjectures si bien fondées, qu'il faut entrer dans votre sens & se rendre à vos lumières. Vous pouvez présentement, quelque défiance que votre modestie vous fasse avoir de vous-même, avancer sûrement ce que vous avez remarqué du Sermon de S. Augustin. Ce que vous me fîtes l'honneur de m'en dire d'abord me gagna; mais un suffrage aussi foible n'est garant de rien; l'approbation de Mr. de Leibniz, autorisée comme il vous l'envoie, est au dessus de tout: il n'y auroit qu'à souhaiter qu'il fût d'entre-nous, *utinam ex nostris esset*. Mais j'espère que cela se fera un jour. Je le regarde comme une de ces ouailles destinées à entrer dans la bergerie, quoiqu'elles n'y soient pas encore. Si ceux qui nous quittent n'étoient pas des nôtres, quoiqu'ils parussent entre nous, ceux qui n'en sont pas, & qui en seront un jour, peuvent être regardés comme en étant déjà. Mais il n'y a que Dieu qui sache ce secret: comme il n'y a que lui qui touche les cœurs, il n'y a que lui qui les fonde. Je le prierai qu'il agisse si puissamment sur lui, qu'il le mette dans son Eglise.

XIII. LETTRE DE M^R. DE LEIBNIZ

A Mr. Pelisson. A Hanovre du 19. Novembre 1691.

Monsieur,

Quoique je ne sache que trop, combien il est difficile qu'un étranger se puisse expliquer comme il faut dans une langue qu'on a portée à un aussi haut point de perfection que la votre; je ne laisse pas de me reposer sur votre parole, parce que je sçai, que la bonté qu'on a en France pour les étrangers, & la protection que vous avez donnée à mon écrit, le feront toujours croire passable. C'est sur ce fondement & sur celui de votre bonté déjà reconnue, que j'ai pris la liberté de vous écrire sur les fautes d'impression à corriger dans la seconde édition que vous allez faire. J'ajoute ici qu'il auroit été peut-être à souhaiter, qu'on y vit encore certaines objections, que j'avois faites par des lettres suivantes, qui n'ont pas été mises au jour, sans doute parce qu'elles contenoient quantité d'autres choses hors du sujet, quoiqu'il y en eût qui paroissent essentielles. Vous aviez dit, Monsieur, qu'on ne pouvoit tenir pour hérétiques matériels, ou en apparence seulement, que ceux qui ignorent invinciblement la décision de l'Eglise, & que l'autorité d'excommunier, que j'accordoïs à l'Eglise, se réduisoit à rien par la limitation de *clavis non errante*, ce qui seroit dire, *vous jugerez bien quand vous jugerez bien*. A ces deux points j'avois répliqué pour ma justification & pour celle des Protestans, que suivant cette définition des hérétiques véritables, on n'y sçauroit comprendre les Protestans, qui ne croient pas (après un examen convenable) que les décisions contraires à leurs sentimens aient été faites par des Conciles Oecuméniques; que les supérieurs Ecclesiastiques sont faillibles dans leurs sentences ou excommunications, mais que cela n'est pas contraire à l'infailibilité de l'Eglise, universelle à l'égard des dogmes; & que le pouvoir des supérieurs n'est point éludé par ma limitation, dont en effet personne ne sçauroit disconvenir. Car ils ont toujours la présomption pour eux, en sorte qu'on est obligé d'obéir en tout ce qui ne paroît pas contraire au commandement de Dieu, & c'est déjà beaucoup, ou plutôt c'est tout. Je ne dis pas ceci pour recommencer la dispute, je n'ai garde, mais seulement pour vous laisser juger, Monsieur, si on en pourroit toucher quelque chose dans la seconde édition, afin qu'on ne laisse rien d'imparfait.

On

On prépare ici un Opera Italien; quand tout sera prêt, nous verrons ici les Cours de Zell & de Wolfenbutel. Je ne doute point que Monseigneur le Duc Antoine Ulric (car depuis qu'il est Régent, nous ne l'appellons plus Prince), aussi bien que Madame la Duchesse de Zell, n'apprennent alors avec une satisfaction extraordinaire les expressions favorables, dont vous vous servez à leur égard.

Celles de Monsieur l'Abbé Pirot le sont trop pour moi; mais c'est la bonté de vous autres Messieurs, d'estimer dans un étranger ce qui ne passeroit que pour fort médiocre parmi vous. Après ce que vous me dites du mérite extraordinaire de cet habile Docteur de Sorbonne, je tiens à bonheur d'en avoir acquis la connoissance. Il me semble que Mr. Ludolphi, un des plus sçavans hommes que nous ayons en Allemagne, me l'a nommé autrefois après son retour de France, comme une personne qu'il estimoit beaucoup. Je suis bien-aisé que vous ayez goûté aussi bien que lui ce que j'avois dit de la matière, de l'étendue & de la force. J'ai eu là-dessus un petit procès avec un sçavant Cartésien, nommé Mr. l'Abbé de Castelan, où le R. P. Malebranche étoit un peu mêlé. Mais au bout du compte, il se trouva que Mr. l'Abbé n'avoit pas encore pris mon sens; on m'avoit donné le change pour ne pas répondre à ce qu'il y avoit d'essentiel. Je vous enverrai la copie des pièces de ce procès qui est de conséquence; car il s'ensuit que la même quantité de mouvement ne se conserve pas, & qu'elle est différente de la quantité de la force qui se doit conserver. J'y avois mêlé aussi un petit échantillon, comment la considération de la sagesse divine est utile pour des découvertes importantes, qu'on peut faire en Physique. Et de plus, il s'ensuit qu'il y a dans les corps quelqu'autre chose que l'étendue, ou que grandeur, figure & mouvement. C'est pourquoi je souhaiterois que ce procès fût examiné par quelques habiles Géomètres; peut-être l'entremise de Mr. l'Abbé Pirot pourroit en donner l'occasion. Il est sûr qu'Aristote étoit incomparablement plus habile que plusieurs ne pensent. Je vois que beaucoup de jeunes gens courent après la matière subtile, & les petits globes de Descartes, pour avoir de quoi parler & pour se donner le droit de mépriser les anciens, & de négliger l'érudition, qu'il faudroit pourtant puiser dans les sources. Mr. l'Evêque d'Avanches a dit agréablement de ces Messieurs, *ignorantia inflat*. J'estime Descartes infiniment; il étoit très-sçavant, & avoit plus lu que ses sectateurs ne s'imaginent. On peut dire qu'il est un de ceux qui ont le plus ajouté aux découvertes de leurs prédécesseurs. Mais ceux qui se contentent de lui, se trompent fort. Cela est vrai jusques dans la Géométrie même, où Mr. Descartes, tout grand Géomètre qu'il étoit, n'étoit pas allé si loin que plusieurs se persuadent: la Géométrie est bornée. J'ai donné quelques échantillons dans les *Acta eruditorum* de Leipzig, qui le font voir. Il a eu l'adresse de donner

L z z z 2

ner

ner exclusion aux problèmes & figures, qui ne peuvent point s'affujettir à son calcul : & cependant ce sont souvent les plus importants & les plus utiles, & surtout qui ont le plus d'usage en Physique. Il faut une *nouvelle espèce d'Analyse* pour cela, dont j'ai donné des essais, qui ont été applaudis en Angleterre & ailleurs. Un sçavant Professeur de Basle les ayant étudiés & compris, me pria de dire si je ne pourrais pas par cette voye résoudre un certain problème proposé par *Galilée*, qui étoit demeuré sans solution. J'y réussis d'abord : & comme j'avois il y a cinq ou six mois quelque commerce de lettres avec *Mr. de la Roque*, fils d'un sçavant Ministre & très sçavant lui-même, sur certains points d'histoire, je joignis cette solution à ma dernière, pour être mise dans le Journal des Sçavans, si on le trouvoit à propos. Mais par un mal-entendu ma lettre avoit été portée à un autre *Mr. de la Roque*. Je l'appris de *Mr. de la Louberie*, qui me l'a mandé dernièrement. *Mr. Thevenot* l'a fait dire au véritable *Mr. de la Roque*, à ce que *Mr. Brossé* me manda ; mais comme l'autre est mort depuis, j'ai peur que la lettre avec ce qui étoit joint, n'ait été perdue. Mais pourquoi vous importuner de ces bagatelles ? si ce n'est peut-être pour dire que ce n'est pas légèrement, ni sans quelque connoissance de cause, que je juge du Cartésianisme, comme je fais.

Il y a quelques années que j'échangeai trois ou quatre lettres avec *Mr. *** au sujet de mes sentimens touchant la nature de la substance corporelle, différente de l'étendue. Ce fut par l'entremise de *Mr. le Landgrave Ernest*, qui lui avoit communiqué quelque chose de mes méditations. Elles lui avoient paru étranges d'abord ; mais après avoir vû mes explications, il commença à en juger tout autrement. Je lui donnai des éclaircissimens sur quelques doutes. Il est vrai qu'il ne voulut rien décider, ayant toujours été pour *Descartes* depuis long-tems. Il semble que chez *Aristote l'Entelechie* en général est une réalité positive, ou l'actualité opposée à la possibilité nue ou à la capacité ; c'est pourquoi il l'attribue aux actions (comme sont le mouvement & la contemplation), aux qualités ou formes accidentelles (comme la science, la vertu), aux formes des substances corporelles, & particulièrement aux ames, qu'il considère comme les formes des substances vivantes. Mais il ne donne pas le moyen de rendre ces choses assez intelligibles. Il l'avoue lui-même, quand il parle de l'ame un peu après sa définition, qu'il n'en donne qu'une description légère, & qu'il y a des degrés dans les définitions ; ce qu'il explique très-bien par l'exemple du tetragonisme d'un parallélogramme, qui pourra être expliqué légèrement, en disant que ce n'est autre chose que l'invention d'un carré égal à un parallélogramme ; mais il peut aussi être expliqué plus à fond, en disant que c'est l'invention d'une moyenne proportionnelle entre la base & la hauteur, qui est le côté de ce carré. Or de toutes les notions différentes de l'étendue & de ses modifications, je

trouve

trouve celle de la force la plus intelligible & la plus propre à expliquer la nature du corps. Il semble que la substance corporelle a deux forces, sçavoir la *force passive*, c'est-à-dire, la résistance à l'égard de sa matière, qui est commune à tous ; (car l'impenétrabilité n'est autre chose que la résistance générale de la matière) & puis la *force active* à l'égard de sa forme spécifique, qui est variable selon les espèces. Car il faut sçavoir que tout corps fait effort d'agir au dehors, & agiroit notablement, si les efforts contraires des ambians ne l'en empêchoient. C'est ce que nos Modernes n'ont pas assez conçu. Ils s'imaginent qu'un corps pourroit être dans un parfait repos sans aucun effort, faute d'avoir entendu ce que c'est que la substance corporelle ; car à mon avis (au moins naturellement) la substance ne sçauroit être sans action, ce qui détruit encore l'inaction, que les *Sociniens* attribuent aux ames séparées. C'est par ce moyen qu'on connoit la distinction de la substance du corps d'avec son étendue, & que rien n'empêche que la substance d'un même corps ne puisse être appliquée à plusieurs lieux. Mais si la substance du corps n'étoit autre chose que l'étendue avec ses modifications ou figures, il semble qu'il auroit autant de corps qu'il y a de lieux ou d'étendues qu'il occupe. Cependant, je n'ai garde d'accuser Messieurs les Cartésiens d'être contraires à ce qui est de foi, & je loue les efforts qu'ils font pour se sauver de cette difficulté ; mais comme on y trouve beaucoup de peine, j'aime mieux me tenir à la voye la plus sûre, d'autant que je la trouve la plus raisonnable d'ailleurs. Je crois aussi que plusieurs habiles Modernes ont quitté les principes de leurs prédécesseurs, parce que personne ne les a expliqués d'une manière assez intelligible selon leur portée, & que ceux qui ont combattu pour la vérité, ordinairement l'ont mal défendue en niant ce qu'ils ne devoient pas nier, sçavoir que tout se fait mécaniquement ; car par-là ils s'exposent au mépris, comme s'ils vouloient rendre raison des particularités de la nature par des notions générales & vagues, par des formes, qualités, facultés, sympathies, &c. Mais comme dans le corps humain la connoissance de l'ame ne nous dispense pas d'entrer dans le détail des parties de notre corps propres à expliquer distinctement nos fonctions, il en est ainsi à proportion dans toute la nature ; & quoique tout se fasse mécaniquement, cela ne doit pas nous allarmer, parce que les principes mêmes de la mécanique, (c'est-à-dire, les loix que la nature observe à l'égard du mouvement) ne sçauroient être expliquées par les seuls principes de science de l'étendue (c'est-à-dire, de la Géométrie) & j'ai démontré, qu'il faut recourir à une cause supérieure pour en rendre raison. Mais je m'enfonce trop ici dans des matières qui ne sont pas du goût général, ni fort propres à des lettres. Cependant l'occasion & le sujet important que vous traitez, Monsieur, joint à la bonté que vous avez eu de donner votre approbation à ce que j'en avois écrit auparavant, m'y ont convié, pour vous en donner une idée plus distincte aussi.

Z z z z 3

bien

bien qu'à Mr. l'Abbé *Pirot*. Aussi m'arrive-t-il bien rarement de pouvoir me donner carrière sur ces matières; les droits de la *Sérénissime Maison de Brunswick*, qui m'obligent à faire des recherches d'histoire, & à éplucher des vieux titres, étant une occupation qui m'est ordinaire. Aussi la Jurisprudence & l'histoire m'ont occupé dès ma jeunesse, & ce fut déjà à l'âge de vingt-quatre ans, que je fus *Assesseur ou Conseiller d'une Cour Souveraine de Justice chez un Electeur Ecclesiastique*, car les Electeurs ont le privilège de *non appellando*: mais après la mort de ce Prince, la Cour ayant changé de face, je me mis à voyager, & le séjour de France, qui fut de quelques années, me donna le loisir d'approfondir davantage les matières Mathématiques & Physiques. Et comme j'eus le bonheur d'y rencontrer de nouvelles ouvertures, cela m'invita d'y penser davantage, aussi-bien que les exhortations des amis curieux; car la Société Royale d'Angleterre me donna une place, & on m'en voulut donner une dans votre Académie Royale des Sciences, si j'étois resté à Paris. Ici, si je pense à ces choses, c'est comme à la dérobée. On n'en sauroit quasi parler avec personne. Je ne sçai, Monsieur, si vous avez trouvé le livre de *Jure suprematus & legationis Principum Germanie*, dont je vous avois parlé. Il fut fait & imprimé en Hollande du tems des Traités de Nimégue, & réimprimé d'abord en Allemagne jusqu'à quatre fois: en tout cas, à la première occasion je vous en enverrai un exemplaire. Je suis avec beaucoup de zèle & de reconnoissance, Monsieur, Votre, &c.

EXCERPTUM EX EPISTOLA AD AMICUM,

De unione Ecclesiarum.

Quòd si, uti suspicor, suades in *Irenicis* tuis, ut Protestantes inter se coeant arctius, habes me assentientem. Multi jam anni sunt, quòd cum doctis nostratium Theologis ea de re disserui, & Pontificios multo longius abesse agnovi. Et sæpè miratus sum post *Duraum* non fuisse, cui res satis curæ esset, cum tamen omnia nunc maturiora videantur, & vel sola Regis *Guilhelmi* & Electoris Brandenburgici apud Germanos auctoritas magnum pondus pacificis consiliis, aspirante divina gratia, dare possit. Sed hæc tibi. Etsi enim sensa animi non premam, nolim tamen affectasse videri, quæ aliis displicere queant.

DE

DE UNIONE PROTESTANTIUM
MOLANI ET LEIBNITH JUDICIUM.

Jugement impartial sur l'utilité que les Luthériens peuvent espérer de leur union avec les Reformés, résultant de la délibération que Mr. *Gerhard Molan*, Abbé de Lokkum, & Directeur des Eglises de l'Electorat de Brunswick-Lunebourg, & Mr. *Godfr. Guil. Leibniz*, Conseiller intime de Hanovre, ont tenue sur cette matière, en conséquence d'un ordre souverain; traduit de l'Allemand.

SOMMAIRE.

- 1°. La Tolérance réciproque entre les Evangeliques est extrêmement pernicieuse.
- 2°. Ce qui est assez démontré par le Colloque tenu à Cassel.
- 3°. L'effet du mal fut très funeste.

1°. Quelque bonne & chrétienne, quelque louable & utile que paroisse être la Tolérance mutuelle, ou l'union virtuelle entre les Evangeliques dans la théorie; elle a toujours engendré dans la pratique des effets si pernicioeux, par l'envie de Satan, & par les instigations des zélés trop passionnés, que les plus modérés, c'est-à-dire, ceux même entre les Evangeliques, qui ne reconnoissent pas les dogmes particuliers des Reformés pour des dogmes fondamentaux, mais qui envisagent seulement les Reformés comme frères en Christ, abhorrent avec raison une Tolérance, qu'on voudroit introduire par une déclaration publique, par laquelle l'Eglise Evangelique n'a jamais rien gagné, & qui au contraire a toujours rendu sa condition pire; ou par une persécution, & une oppression secrète, ou par une reformation publique de nos Membres; suites ordinaires d'une pareille union.

2°. On ne peut avoir une preuve plus incontestable des torts que la Tolérance réciproque, solennellement introduite, a faits à l'Eglise Evangelique, que celle que le Colloque de Cassel fournit. Si jamais des le com-

commencement de la Reformation jusqu'à présent, deux partis ont procédé dans un Colloque pacifique, avec toute la candeur & la sincérité possible, c'étoit sûrement à Cassel, où de l'une & de l'autre part des hommes d'une érudition profonde, & de la dernière sincérité, se sont assemblés, & après avoir amiablement proposé les questions de controverse, & disputé avec la plus grande modération sur l'importance de ces controverses, sont enfin restés d'accord, que les questions de controverse ne regardent point les principes fondamentaux de la foi, & que malgré les dissensions, s'il y en a quelques-unes, on pourroit, & on devroit même se tolérer, & s'entre aimer comme frères en Christ. C'est ce qu'on peut voir plus amplement dans la relation du Colloque de Cassel publiée par ordre du Gouvernement.

Quoique les Saxons avec leur censure, & presque toute l'Eglise Evangelique, se soient opposés à l'établissement de cette décision, les Théologiens de Rentheln, Mr. de Henichius, & Mr. Musæus, pour lors Orateurs de la Communauté, ne se laissèrent pas ébranler par cette opposition, & ils eurent, au contraire, le courage de faire tête à tous les zéloteurs, en défendant la relation dudit Concile de Cassel par une lettre très ample, qu'ils adressèrent à tous les Théologiens Evangeliques.

3°. Qui ne se seroit promis d'une Tolérance réciproquement établie, & d'une association aussi fraternelle, des siècles d'or, & les avantages les plus réels pour l'Eglise & l'Académie de Rentheln? & cependant malgré cela, les effets ont été bien différens; non-seulement le libre exercice de la Religion Reformée, chose en elle-même si juste, y fut introduit; mais encore l'Académie a été forcée de céder aux Reformés son Eglise, où les Etudiens en Théologie jusqu'alors s'exercoient à prêcher. Outre cela, & malgré la convention de paix, qui dans un de ses articles ordonnoit justement le contraire, & que l'on avoit inséré exprès en faveur de l'Académie de Rentheln, les Théologiens Evangeliques avec toutes leurs instances, & toutes leurs plaintes, n'ont pas pu empêcher qu'on ait envoyé chez eux plusieurs Professeurs Reformés pour enseigner la Philosophie, & entr'autres un pour l'Ethique, & la Logique, deux sciences, qui n'influent que trop dans la Théologie. On ne s'est pas borné à cela, deux Prédicateurs Reformés y ont été placés, & en même tems constitués Professeurs, l'un pour la langue Grecque, & l'autre pour l'Hébraïque, avec un pouvoir illimité d'expliquer *Philologicè* le Vieux & le Nouveau Testament. Le Magistrat Evangelique a été déposé, & l'on a créé à sa place un Bourguemâitre, & des Conseillers Reformés; ce qui ne contribua pas peu à ce que la partialité & la faveur fussent si ouvertement déclarées, que les Prosélites de la Religion Evangelique pouvoient presque compter sur un établissement. Ce zèle alla si loin,

loin, que parmi ces Prédicateurs Reformés qu'on y plaça, il s'en trouva quelques-uns, qui moins modérés dans leur fonction de prêcher, s'avisèrent d'attaquer les dogmes Evangeliques, & de leur donner atteinte.

De là est venu à la fin, que Mr. Musæus a quitté Rentheln, & qu'il est allé s'établir à Helmstad (*), que Mr. Henichius, voyant que sa bonne intention réussissoit si mal, en a conçu un chagrin si cuisant, qu'il en est mort peu de tems après; & qu'enfin le troisième Théologien, Mr. Eccard, qui dans des écrits publics a défendu le Colloque de Cassel contre plusieurs de nos Auteurs, & qui par-là s'est attiré la haine universelle, ne pouvant plus tenir à Rentheln, a abandonné la chaire de Théologie, qu'il a possédée pendant tant d'années, & est passé à Hildesheim pour y faire le Surintendant & l'Aumônier du Chapitre (**).

(*) *Petrus Musæus* non ita multo post Theologiæ Professor primarius in condita anno 1665. Academia Kiloniensis evasit, cujus & primus Rector fuit.

(**) *Relatio Colloquii Cassellani 1662.* Cassel. in 4. prodit. Theologi Vitembergenses anno sequenti, quæ Cassellii gesta erant, publicis scriptis improbarunt. Neque enim solum scriptum ediderunt, cujus index: *Observationes supra Colloquium Cassellanum, & supra Syncretismum, qui ibidem stabilius fuit, verum etiam, quum Sam. Marefius Observationes irenicas ad Colloquium Cassellanum publici juris faceret, Syllog. Disputationum ejus P. II. p. 819. inierat, Abrahamus Calovius 1673. Vitemb. ad observationes irenicas Marefii de Colloquio Cassellano Hypomnemata publicè*

defendebat. Non desuit quidem sibi Collegique suis D. Henr. Mart. Eccardus, qui 1662. Rinthelii in 4. edidit *Observationes supra Colloquium Theologicum, quod ante annum & medium Cassellii habitum fuit; sed eidem & Jacobus Tenzelius, Antistes tum Greussensis dein Arnstadiensis, & Christianus Chemnitzius, Theologus, & Superintendens Ienenfis scripta opposuere. Ille enim in brevi ostensione de pace Lutheranorum ecclesiastica cum erroribus Calvinianis errorumque propugnatoribus Vitemb. 1665. eum approbat. Facultat. Theolog. Vitembergensis sermone Germanico contra Eccardum disputavit; hic in libro, cujus index: *fundamentum fidei & beatitudinis, Ienæ 1664. edito, Eccardi judicium sub examen vocavit.**

LETTRE DE M^R. DE LEIBNIZ A MADEMOISELLE DE SCUDERY.

17. Nov. 1697.

Vous êtes trop éclairée pour soutenir des opinions infoutenables, mais en même tems vous êtes trop circonspecte pour dire nettement, que vous ne les approuvez pas &c. Je louerai même voire charité, pourvu que vous ne disiez pas, qu'on doit envoyer au Diable tout ce qui n'est pas Romain.

Je ne crois pas qu'il faille prendre ces paroles à la lettre, ni qu'il faille négliger le soin de faire quelque chose d'utile suivant ses talens. *Dieu ne veut point des médiateurs fainéants, ignava opera, philosopha sententia*; mais il faut avoir soin des affaires avec une supériorité d'esprit, qui dirige les choses au grand but, c'est-à-dire, à l'amour de Dieu, toujours avec un plein contentement de ce que Dieu a ordonné pour le présent ou passé, & avec un ardent desir de contribuer à ce qu'on juge conforme à sa volonté pour l'avenir.

Au reste j'avois écrit quelque chose à Monsieur l'Abbé *Nicaise* touchant la controverse agitée maintenant en Théologie sur l'amour desintéressé; & lui ayant dit, qu'il n'y en a aucune qui soit davantage de la juridiction des Dames, il me mande d'en avoir pris occasion de vous l'envoyer. Il a bien jugé que les Dames & les Hommes s'en remettroient à vos lumières; mais il pouvoit faire instruire la cause par quelque autre, dont les considérations eussent été plus dignes de paroître à vos yeux. Il y a quelque chose de personnel, que je voudrois avoir retranché. Me voilà donc devant votre tribunal de plus d'une façon. Si vous m'allez condamner, Mademoiselle, je n'aurai ni droit d'appeller, ni sujet de me plaindre. Mais si vous me faites grace, je vous en aurai des obligations d'autant plus grandes, étant d'ailleurs avec respect &c.

EXTRAIT D'UNE LETTRE A LA MÈME,

Sur la Pieté.

Rien n'est plus estimable qu'une *piété éclairée*, qui cherche à se répandre par de bonnes actions, propres à produire de véritables biens parmi les hommes, c'est-à-dire, à produire encore dans les autres la bonne volonté, & le pouvoir de l'exécuter, avec la science de bien faire.

Une *dévotion oisive* & renfermée en elle-même ne me paroît pas assez solide: & un homme de bien est comme un aimant, qui communique sa direction aux autres corps magnétiques qu'il touche.

Bien des gens parlent de l'*Amour de Dieu*; mais je vois par les effets, que peu de gens l'ont véritablement, même de ceux qui sont le plus enfoncés dans le mystique. La pierre de touche de l'amour de Dieu est celle que *S. Jean* nous a donnée; & lorsque je vois qu'on a une véritable ardeur pour procurer le bien général, on n'est pas loin de l'amour de Dieu.

REFLEXION DE MR. LEIBNIZ

Sur l'esprit Sectaire. 1697.

ON trouve dans le monde plusieurs personnes bien intentionnées ; mais le mal est , qu'elles ne s'entendent point, & ne travaillent point de concert. S'il y avoit moyen de trouver une espèce de glu pour les réunir, on feroit quelque chose. Le mal est souvent que les gens de bien ont quelques caprices ou opinions particulières , qui font qu'ils sont contraires entr'eux. On le voit, par exemple , dans feu Mademoiselle *Antoinette Bourignon*, qui méprisoit tous les autres. J'espère que Mr. *Poiret* sera plus raisonnable. On me dit du bien de lui ; & effectivement il y a de bonnes pensées dans son économie divine. Il y a sans doute encore d'autres personnes en Hollande, dont on pourroit profiter, si on pouvoit bannir l'esprit sectaire, qui consiste proprement dans cette prétention de vouloir que les autres se réglient sur nos maximes , au lieu qu'on se devoit contenter de voir qu'on aille au but principal.

INDEX LOCUPLETISSIMUS RERUM ET MATERIARUM,

In Tomo primo contentarum.

A

A *Balarus* (*Petrus*) citatus pag. 115. quandam floruerit ? *ibid.* in not. doctrina de fato & futuro. 254. de potentia Dei 255. quatuordecim propositiones ex ejus operibus excerptæ à Concilio Senonensi improbatæ. *ibid.* sententia de necessitate Dei morali. 275. in not. nullam inter possibile & actuale distinctionem admittit, 294. *Wicelius* etiam *ibid.* ejus assensum error de possibilibus demonstratus. 477.

Aben-Ezra de *Malachiâ* relatus 627.

Abusus non tollit usum. 212.

de *Academia Julia* Societatis instituto Epistola *Leibnitii* ad D. *Kochium*. 501.

Accidentia an sint entia à substantiâ realiter distincta ? 392.

Actio insolens in aula *Osnabrugensi* Ducalis *Ephebei* Præfecti, brachium flammæ immittentis 464.

Actio libera quæ ? 144. satis libertatis habet quantum ad præmiorum poenarumque justitiam faciendam requiritur ; 166. exemplum ex poenis brutis infligendis desumptum. 167.

Actionum liberarum independentiam *Cartesius* quomodo probaverit. 155.

Actionum & passionum origo. 166. quomodo probet *Hobbesius* adversus *Bramhallum* actiones nostras esse in potestate nostra ? 419. an actiones sint suppositæ ? 547. respondet *Bosquetus*. 570.

Actus permanens animæ quid ? 179. *Actus* successivus ? *ibid.* quid fugitivus ? *ibid.*

Adami lapsus an poenæ æternæ origo ;

juxta *Balium* ? 205. ejus originem explicat *Balius* ab authore reprehensus : 245. quare *Adamus* fuerit peccator juxta *Balium* ? *ibid.* an ejus peccatum fuerit necessarium gloriæ Dei juxta *Balium* ? 293.

Adamus & *Eva* quamvis à Diabolo seducti, liberè tamen peccaverunt : 332. dixerunt *Ebraei* *Cabalistæ* *Adami* peccatum fuisse truncationem *Malcut* à cæteris plantis. 381. docet *Kingius* *Adamum* necessariò malis naturalibus obnoxium fuisse. 445. *Balii* error de naturâ lapsus *Adami*. 487.

Adam Cadmon quis ? 134.

Adepius quis de materiâ Fidei ? 89.

Adultorum, seu eorum qui ad annos discretionis progressi in peccata ruunt, status expenditur. 186.

Ælianus de *Calano* vivum se comburendum præbendo in spectaculum *Alexandro Magno*. 320. in not.

Æqualia & similia an sufficiant ad probandum ? 283.

Æquilibrium, ejus indifferentia respectu voluntatis : 154. exemplum de casu *Asini Buridani* inter duo prata ; 155. an perfectum sit æquilibrium in voluntate ? *ibid.*

Æriani qui ? 608.

Æsculapii fabula *Hippolytum* ab inferis revocantis à *Virgilio* relata. 330.

Æternitas Dei probata, 15. definitio ejus ; 18. 22. *Boetiana* descriptio *ibid.*

Æther purissimus suos habet incolas, juxta *Kingium*. 443.

Ætius *Hæresiarum* de libris S. Scripturæ

relatus. pag. 660.
Afflictiones quomodo inserviant ad felicitatis augmentum? 483.
Albius (Thomas) relatus 115.
Aleñis (Alex.) auctori consentit in definienda scientia conditionata. 148. in not.
Alexander Alexandrinus de Pauli Samosatenſis condemnatione. 575.
Allemani qui? 233.
Alphonſus Castellæ Rex docuit Deum non optimum, quanquam à Sapiētiā indicetur, eligere; 269. quandonam floruerit? *ibid.* in not. doctrina de ſyſtemate mundi. 531.
Alvareſius (Didacus) prædeterminationis divinæ deſenſor. 154.
Amare, eſt felicitate alterius delectari. 29.
S. Ambroſius relatus. 158. ejus dictum de ſato. *ibid.* de officiis. 214.
Ambroſii (Catharini) doctrina de limbo 184. quandonam floruerit? *ibid.* in not. vide *Catharinus*.
Amos de Concilio Tridentino relatus. 554 & 555.
Amiraldus (Moſes) de jure Dei in creaturas; 260. defendit Calvinum, & à Riveſio & Frid. Spanhemio oppugnatus fuit. *ibid.* in not.
Amor Dei, 28. ejus origo; *ibid.* definitio; *ibid.* in quo conſiſtat? 39. ejus effectus. *ibid.* privatam utilitatem negligit. 451.
quorundam Theologorum Pontificiorum deciſiones, ſaluti errantium faventes, quantumcumque ſit eorum error, dummodo verum Dei amorem habeant. 683. *Peliſſonius* judicium. 690. 691. & 693. ſi ſolus Dei amor ſufficiat quid inde ſequitur? 692. in quo conſiſtat amor Dei juxta *Peliſſonius*? *ibid.* Authoris ſententia. 706. Authoris ad D. de Scudery Epistoſa de controverſiſ circa amorem Divinum: 738. Amoris Dei effectus 739.
Amphilochius (Epiſc.) de deſenſione Religionis relatus; 625. de librorum veteris Teſtamenti canonicorum numero: 630. *Boſſuetii* judicium. 659.
Analysi nova ſpecies ab Autore relata. 732.
Anaſtaſius (Biblioth.) de adoratione Crucis relatus. 550.
Anathema Auctori odioſum. 620. 644. cur

Concilium Tridentinum anathemata adhibuerit? 671. Eccleſiam juſ anathematis habere contendit *Boſſuetius*; *ibid.* & *Peliſſonius*; 689. an omnes qui non ſunt Ponificii anathemate ſint ſerendi? 738.
Anaxagoræ doctrina de materiâ increatâ 386.
Andreas Caſalpinus quandonam floruerit. 73; vide *Caſalpinus*.
Andreas (Valentinus) de Scioppio 318. in not.
Angeli definitio. 18. Angelorum artiſcium à noſtro in quo differat? 66. lapſus, 124. natura, 219. in not. an corporibus donentur? *ibid.* in not. & 615. malorum Angelorum prælium in cælo. 332. quomodo Deus Angelorum miniſterio utatur ad regendos homines? 467. Angeli beati incredibili multitudine ſunt. 483.
Angeli Aſſiſtentes qui? 219. in not.
Angelus Globi noſtri. 134.
Anima. vide *Formæ*.
Animæ qualitates; 28. ejus influxus in corpus, vel corporis in animam; 54. 162. ejus delitiæ & ſtatus in amore Dei; 39. ejus origo juxta quosdam Philoſophos; 70. ejus mortalitas ab *Averroisſis* deſenſa 73. ejus cum corpore unio quomodo intelligenda? 97. & 160. animarum poſt mortem ſtatus intermedius à quibuſdam ſtatuſ; 133. quomodo ſit automatum ſpirituale? 156. ejus cum corpore communicatio metaphyſica eſt. 160. ejus independentia quomodo intelligenda? 164. quomodo in ſe omnium ſuarum actionum principium habeat? 165. ejus dependentia mutua eam inter & corpus; 166. tres opiniones de animæ origine; 178. ſcilicet 1a. ejus præexiſtentia in alio mundo, Platonicis & Origeni tributa; *ibid.* 2a. ejus traductio juxta quosdam Confeſſionis Auguſtini Theologos. *ibid.* 3a. ejus creatio juxta majorem ſcholarum Chriſtianam partem. *ibid.* ejus traductio æque ac educatio ſunt inexplicabiles. 180. Thomiſtarum doctrina de anima; 181. authoris ſententia de animæ origine; *ibid.* an, humano corpore exuta, adhuc unionem cum corpore retineat? 220. *in not.* reſpondetur *Balio* indifferentiam invenire volenti in legibus unionis animæ & corporis; 369. & 489. *in not.* quomodo

modo corporis repræſentativa ſit? pag. 371.
Docet Kingius animam fieri paſſivam, hominemque non eſſe veram peccati cauſam, ſi ad actiones ſuas voluntarias per objecta fuerit compulſus: 449. animæ creatio expenditur 488. *in not.* de animarum immaterialitate, impartibilitate, & corruptione difficultates tolluntur: 490. an anima ſeparata ſit iners? 733.
Anima belluarum. 181. *Sennerti* & *Sperlingii* doctrina de earum indeſtructibilitate *ibid.*
Anima *Platonis* 71. *Pythagoræ* doctrina de eâ *ibid.* in not. ejus definitio. 179.
Anima univerſalis quid? 70. *Virgilii* ſententia de eâ *ibid.* & 71. à *Preſſaco* deſenſa. 72.
Animalium generationem ſine miraculo ſtatuit author. 394.
Animantia an exiſtant in univerſo ſimilia illi, quod *Cyrano de Bergerac* in foliſ globo peregrinanti, occurrat? 364. an ſint loca ſine animantibus? 443. animalia immortalia dari docet *Kingius*. 441.
Animalium fortium errores de neceſſitate fati. 43.
Anani (P. Francis) Liber de incoactâ libertate relatus, 377. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Anſelmus de neceſſitate relatus. 274.
Anthropomorphiſmus cum Deo ludere quid? 217. quid ſit anthropomorphiſmus? 472.
Anti-Chriſtus quiſ ſit? 713.
Antipater Stoicus de rebus poſſibilibus. 254.
Antipater Lucius, vide *Conſtantius*.
Antitrinitarii reſutati. 10. 17. hiſtorica quedam de Anglici Antitrinitarii libello. 17. auctoris annotata in ejus Librum de Trinitate. 24.
Antoninus (Archiep. Florent.) de Libris S. Scripturæ Apocryphis relatus. 640.
Antonius *Uiricus* (*Brunſwicenſis* Dux) de controverſiſ Reformatos inter & Pontificios componendis relatus. 611. & ſeq. de ejus ſimilia. 720.
Apocalypſeos authoritas expenſa. 620.
Apocataſtaſis quid? 133. & *in not.*
Arceſilar Philoſophus relatus. 370.
Archidamus Stoicus de rebus poſſibilibus. 254.
Archimedes immerito reprehenuſ à *Jof. Scav-*

ligero. 83. & *in not.*
Arianis Epistoſa reſutata; 10. ſententia de Chriſto creaturâ 19.
Arianis favit Imp. *Conſtantius*; 691. quem excuſavit *S. Gregorius Nazianz.* *ibid.*
Arimandæ feudum. 233.
Arimanius & *Oromafda* principia veterum. 59. 231. *in not.* 233. 237. 259.
Arimanni qui? 233.
Ariſtoteles: Philoſophiæ Ariſtoteliæ fata. 68. immortalitatem animæ negat. 70. ejus Logica à Recentioribus improbata. 84. ejus organon *ibid.* in not. ejus logica ſufficit ad dijudicandas demonſtrationes. 85. doctrina de legum divinarum naturalium à legibus divinis poſitivis diſtinctione, laudata. 263. de doloribus corporeis. 319. de ſato. 358. de origine mali. 386. ejus doctrina de origine formarum, 179. de futuro, 251. ejus elogium à *Peliſſonio*. 716. ejus entelechia relata. 727. & 729. ejus Philoſophiam Rex Galliarum tres Profeſſores Pariſienſes qui *Careſſii* ſyſtema ſequi videbantur, amplecti juſſit. *ibid.*
Arminius quiſ? 234.
Arminius (Jac.) caput & princeps Remonſtrantium; 99. *in not.* quandonam floruerit? 172. *in not.* ejus *Amperkinſus* laudatus. 410. & *in not.* ejus doctrina turbarum in Angliâ *Carolo I.* Regi ſuneſtarum cauſa. 421.
Arnaldus (Anton.) relatus. 52. 84. quandonam floruerit? 94. & *in not.* quomodo *Malebranchium* de creatione immerito reprehendit? 277. de Orientalium fide de præſentia reali. 705.
de Arriaga (Rodericus) quandonam floruerit? 107. *in not.* de conſervatione vel creatione continuatâ citatus. 390.
Arrianus de rerum nunquam futurarum poſſibilitate. 254.
Arriere-bani quid? 234.
Ars cogitandi, quinam ejus libri auctor? 87. & *in not.*
Aſarubal ſervum interfici juſſit lætatiem in tormentis. 319.
Aſſaſini qui? 320. & *in not.*
Aſtra inclinant, non neceſſitant. 151.
Aſtrogium ſatum an detur? 344.
S. Athanaſius relatus de Paſſione J. Chriſti f. 81.

p. 81. de symbolo; 606. quomodo Religionem defenderit? 625. doctrina de Librorum veteris Testamenti Canonico-
rum numero: 630. ejus synopsis relata.
ibid. *Bosuetii* sententia, 659. qui probare
vult omnes libros apocryphos eam-
dem autenticitate ac alios libros ca-
nonicos, præditos fuisse 663.
Athenaus de Calano relatus. 320. *in not.*
Athotes quis? 235. *in not.*
Atomi, earum origo. 8. *Epicuri* & *Gassendi*
doctrina. 181. & 346. quid earum decli-
natio? 346. eam admittere videtur *Ba-
lius* in casu affini *Buridani*. *ibid.* *Epicuri*
error hæc de materia. 353. & 375.
Astrutio an sit sufficiens sine sacramento?
565. & 683.
Auctoritas & *Ratio*, duo argumentorum
fontes juxta *Hobbesium*. 423.
Averroes quandonam floruerit? 69. & *in not.*
Averroista ejus affectæ immortalitatem
animæ negant; *ibid.* eorum opinio ex-
penditur. 73.
Augusti Imp. molestiæ à *Balio* expensæ.
323.
S. Augustini sententia de peccato *Adami*. 46.
liber de gratiâ & libero arbitrio rela-
tus. 57. ab ejus sententiâ de hac mate-
riâ recedit *Auctor*. *ibid.* & 68. ejus laus.
ibid. *in not.* sententiâ de fide, 94. de
malo, 141. & 336. de mysteriorum veri-
tate inveniendâ: 115. de induratione
Dei; 411. de plurimorum librorum *S.*
Scripturæ autoritate; 599. & 600. *Bos-
uetii* judicium. 665. de bono perseveran-
tiæ. 149. *in not.* Supralapsiariorum
sententiæ favet. 175. de peccato origi-
nali & creatione animæ. 179. *in not.* de
infantum sine baptismo mortuorum fla-
tu, 184. *Tolle, Lege*, verba quibus de-
serere Manichæismum compulsus fuit.
189. de Angelis, 220. *in not.* de mis-
ericordia; 249. exaggeratio de virtuti-
bus; 322. docuit fieri posse ut damna-
torum poenæ æternum durent, & ta-
men certis temporum intervallis miti-
gentur: 330. adversus Pelagianos: 619.
Librum arbitrium ex Libro Sapientiæ
probavit. 666.
Augustana Confessio non fere dissidet à Ca-
tholicis in negotio justificationis; 55. 57.

ejus dissidia de fidei cum ratione con-
formitate 76. vide *Lutherani*.
Aursolus (*Petrus Card.*) quandonam flo-
ruerit? 140. & *in not.* ejus doctrina de
concurſu Dei cum creaturâ. *ibid.* de con-
curſu Dei ad malum citatus. 387.
Auspicia Deorum agnoscebant *Lutherici*;
Horatii exemplum. 351. Belli Duces
sub Imperatorum auspiciis præliabantur.
352. & *in not.*
Automatum spirituale est anima humana;
156.
Axiomata Rationis quo casu abdicanda?
113.
Axiomata verosimilia; 113. veritatibus æ-
ternis cedere debent. *ibid.*

B.

B. Acci Præceptor *Silemus*. 322. & *in not.*
Baco (*Franc. de Verulamio*) laudatus. 5.
dixit Philosophiam mediocriter deliba-
tam, à Deo nos alienare, profundius
haustam ad Deum adducere. 341. quan-
donam floruerit? *ibid.* *in not.*
Balius (*Petrus*) resuscitavit dogma de du-
bus principiis, altero bono, & altero
malo: 44. controversiæ cum eo occa-
sionem dederunt scribendæ Theodicææ;
48. opinio de necessitate refutata; 44.
legēs naturæ de necessitate non satis in-
tellexit; 47. laudatus, sed vituperatus
in negotio gratiæ, & auxilii divini:
48. ubi Religio & Ratio inter se pu-
gnare videntur, Rationi silentium impe-
rat. *ibid.* ejus sententia de organica ani-
malium formatione; 50. scopus Autho-
ris de Dialogo Tentamina Anti-Bæliana
claudente; 59. sententia de veritatibus
æternis; 64. ejus quasi, num veritas
fidei, objectionibus solutionem nullam
admittentibus esse possit obnoxia, ab
autore tractata. 82. expensus de fide &
ejus qualitatibus; 90. & 91. Rationis
hostem se proficitur. 93. *Origenem* malè
interpretatus est. 96. recusavit tribunal
notionum communium. 97. ei minus est
reddere rationem quam instantiis re-
pondere. 99. distinctionem inter ea quæ
sunt supra & contra Rationem infelici-
ter

ter impugnavit p. 101. Judicium Authoris
102. & 105. immeritò reprehendit *Arg-
mannum* & *Turretinum*; 101. objectio
ab exemplo visus resolu a 104. *Caricij*
sententiam asserti ab auctore refutatam;
106. *Balii* opinio quod objectionibus
quæ à Ratione Mysteriis opponuntur sa-
disferi non possit, ab auctore expensa,
107. & 108. sententia de Disputatione
Philosophica circa materiam ab auctore
confutata 110. ejus confessio de ino-
utilitate argumentorum adversus Myste-
ria; 114. in opere posthumo adversus
Clericum facetur objectiones contra fi-
dem non habere vim demonstrationis.
ibid. Bona spes authoris de eo 115. &
in not. *Nicolij* doctrinam de statu infan-
tum sine baptismo mortuorum tuitus est;
185. ejus axiomata auctor expendit;
204. & seq. Difficultatem exaggerat,
quam in propulſandâ à Deo peccati im-
putatione positam esse arbitrat. 229.
sententiæ eorum applaudit qui Dei bo-
nitatem cum ipsius magnitudinis dispen-
dio salvant. 230. Pyrrhonismo favet,
ibid. & multorum Hereticorum opinio-
nibus: *ibid.* ejus judicium de *Zoroastri*
doctrinâ. 237. *Melissi* doctrinam de unico
principio impugnavit; 243. de lapsu
Adami; 245. de fato. 252. de eo dici
potest, ubi bene nemo melius; 257. Do-
ctrina de possibili & impossibili ab au-
thore improbat; *ibid.* de legum divi-
narum naturalium à legibus divinis po-
sitivis ab auctore laudatus. 263. de bo-
no & malo morali *ibid.* illius cum *Joan-
ne Clerico* contentiones de naturis pla-
sticis. 267. odiosa nomina rebus optimis
imponit 291. sententia de doloribus;
319. probare conatur plus esse mali
quam boni. 321. Doctrina de indiffe-
rentiâ & libero arbitrio 345. & seq.
Balius Balio oppositus 353. ab uno ex-
tremo transibat ad aliud, nil æquale ho-
mini fuit illi, nil fuit unquam sic impar
sibi; 370. & *in not.* authoris notæ in
sexto *Balii* Epistolam philosophicam
Trivulzii anno 1703. editam. 504.
509. *Pauli* explicatur. 497.
Balii Comes relatus. 652. 656.
Balbins Miicellanea Bohemica relata, de
Tom. I.

instrumento Bohemis à Concilio Basileen-
si concessio. 593.
Balthusii liber *Défense des Saints Pères ar-
cufis de Platonisme* relatus. 68.
Barque quid? 159. *in not.*
Bartholus (*Dominicus*) prædeterminatio-
nem divinam defendit. 154.
Baptismus; de distinctione Baptismus in-
ter *Johannis Baptistæ*, & *J. Christi*:
564. Judicium *Bosuetii*. 573. de heredi-
corum baptismo. *S. Cypriani* doctrina,
609. *S. Augustini* sententia; *ibid.* & de
Infantum baptismo; *ibid.* & 610.
Baptizari in voto quid sit? 712.
Barbarus (*Hermolaus*) de Entelechiâ 179;
quandonam floruerit? *ibid.* *in not.*
Barlaus (*Lambert.*) relatus. 287. *in not.*
Baro vocis origo. 235.
Baro (*P. Vincentius*) relatus de probandâ
mysteriorum veritate & possibilitate; 114.
Baro (*Petrus*) citatus. 176.
Baronius (*Robertus*) ejus liber cui titulus
Philosophia Theologia ancillans. 77.
Bartonius (*Thomas*) quis? 115.
S. Basilii definitio mali; 386. methodus
prædicandi apud eos qui Spiritus sancti
divinitatem negabant. 691.
Bassetta ludus relatus. 42.
Beatitudo Dei semper perfecta, augmenti-
que incapax. 286.
Beccheri (*Joan. Joach.*) precatio naturæ
relata; 367. quandonam floruerit? *ibid.*
Bekkeri (*Balthazaris*) liber *Mundus incan-
tatus* relatus. 244. quandonam floruerit?
ibid. *in not.*
Bellarminus de gratiâ & libero arbitrio re-
latus, 56. *in not.* & de distinctione Ra-
tionem inter rectam & corruptam. 102.
Bellovacensis Episcopus de Concilio Tri-
dentino relatus. 560.
Beneficia Dei quomodo nocitura? 211. &
212.
Berengarius (*Turonensis*) de Eucharistiâ re-
latus. 676.
Berengarius à *Lutheranis* inter hereticos
recentissus; 608.
de *Bergerac* (*Cyranus*) de peregrinatione in
Solis globo relatus; 564. quandonam
floruerit? *ibid.* *in not.*
Berigardus (*Claudius*) quando floruit? 73;
in not. *Averroistarum* dogmata tuitus est. *ib.*
Bbbbb Err.

Bernaculorum Scoticarum fabula. p. 368. & in not.

S. Bernardus dixit; ordinatissimum est, minus interdu ordinatè fieri aliquid. 315.

Bernerius relatus; 71. quandonam floruerit? 140. in not. ejus doctrina de concursu Dei cum creatura. *ibid.* & 387.

Bertius (*Petrus*) de mali causâ relatus; 249. ejus fata. *ibid.* in not.

Beverovicus (*Joan.*) seu *van Beverwyk*, quandonam floruerit? 159. & in not. ejus liber de termino vitæ laudatus, *ibid.*

Beza (*Theodori*) Sermo de peccato in Colloquio Montis Pelicardi habitus: 295. à *Belio* impetrus, *ibid.* quandonam floruerit? *ibid.* in not. Judicium authoris. *ibid.*

Bidassoa flumen locus Colloquii Lutheranos inter & Catholicos. 526.

Bignon (*Abbas*) relatus. 588.

Bilani Politica *Lacourio* tributa. 384.

Bisfingerus relatus de viâ Dei attributa investigandi; 38. de unionè animæ & corporis; 54. in not. de mysteriis; 67. in not. de cultu Dei rationali; 82. in not. de organo *Aristotelis*; 84. in not. de origine mali; 137. de conservatione Dei; 141. in not. de libertate; 144. in not. de necessitate; 146. in not. de eo quod author dixerit animam humanam automatam spirituale esse. 156. de doctrinâ *Malebrancii* de lege optimi; 277. de miraculis; 279. de repræsentatione animæ cum corpore; 372. explicat quomodo Deus videat omnia in omnibus. 374.

Blyvi vox quid? 111.

Boeclerus (*Jo. Henr.*) de auspicio regio citatus; 352. in not.

Boße (*Jo. Georg.*) libellus de termino gratiæ peremptorio relatus; 159. in not.

Boetius (*Anicius Manlius Torquatus*) ejus descriptio eternitatis; 22. quandonam floruit? 68. in not. sententia de conformitate fidei cum ratione. *ibid.* ejus cum *Laurentio Vallâ* difficultates de libero arbitrio; 397.

Bohemi, & *Moravi*. Executoria D. Legatorum super compactatis data Bohemis anno 1436 de communione sub utraque specie, & pace cum Ecclesiâ Ro-

manâ. 532. & seq. vide *Calixtini*.

Boineburgius (*Baro*) laudatus. 10.

Bonartes (*Thomas*) relatus de concordia scientiæ cum fide, 45. & 114. ejus fata. 115.

Bonaventura (*Card.*) sententia de Epulone divite; 331. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Bonjour (*Gulielm.*) seu *Euemerus* relatus. 502.

Bonitas Dei quomodo sit infinita juxta *Balium*? 208. de notionum nostrarum circa bonitatem ad Dei actiones applicatione egregiè disserit *Balius*. 261. error eorum qui bonitatem justitiamque ab optione arbitrariâ Dei unicè pendere contendunt à *Belio* impugnata. *ibid.* an bonitati Dei ejusque perfectioni limites statui possint? 269. Docuit *Hobbesius* bonitatem esse partem potentie Divinæ. 426. Definitio bonitatis Divinæ; 476. ad omnes creaturas refertur, 480. unde oritur Providentiâ Divina. *ibid.*

Bonum denique in omnibus & ubique prævalebit juxta quosdam. 133. Bonum ex causâ integrâ, malum ex quolibet defectu. 144. ab bonum Creaturarum felicitatis capacium quomodo tendant beneficia quæ Deus cum iis communicat, juxta *Balium*? 210. bonorum & malorum mixtura expenditur. *ibid.* & seq. bona quomodo in malum vertant juxta *Balium*? 214. Bona cur Deus non impertiat hominibus, nisi post longas ærumnas, juxta *Balium* expenditur. 216. expenditur sententia *Balii* ex eo quod bonum morale, bonumque physicum aliquod, virtutis ac felicitatis quædam exempla ubique reperiantur, & quod si pravi & infelices soli existerent ad duorum principiorum hypothesin minimè recurrendum foret: 240. error eorum qui docent arbitrario decreto bonum malumque stabilisse; 258. cui sententiæ *Samuel Rhetorfortius* supralapsarius favit. *ibid.* respondet author ad instantias *Balii* objicientis Principem magnanimum opus incolis commodum magnifico prælatum in condendâ urbe; 285. Respondet alteri *Balii* objectioni dicentis Legislatores nostros nunquam singulis

singulis privatis commodas excogitare posse, propter circumscriptam ingenii perspicaciam, quod in Deum non cadere potest; f. 285. probatur boni plus esse quàm mali. 321. vult *Chrysippus* bonum intelligi non posse, nisi ex mali oppositione. 360.

Bonum metaphysicum, omne complectens, quomodo sit causâ cur dandus aliquando locus sit malo physico, maloque morali? 281. quæ fuit sententia veterum Stoicorum, quam refert *Balius* de *Chrysippo* & *Aulo Gellio*, *ibid.* Authoris judicium. 282. boni metaphysici definitio. 478.

de Bono & malo morali. 263.

Bonum physicum & bonum morale, & bonum metaphysicum complectuntur perfectionem: 280. bonum physicum ubi collocandum? 317. quid bonum physicum, quid morale? 479.

Bosluetius (*J. Benign. Mildenis Episcopus*) relatus. 55. in not. compendium Præfationis ejus operum posthumorum. 507.

Ejus variæ Epistolæ de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ 508. & seq. ejus Expositio Doctrinæ Catholicæ relata; *ibid.* Historia variationum Ecclesiæ Protestantium: 525. Judicium

Authoris de elegantia ejus stili 539. Ejus instructio Pastoralis de decisionibus Ecclesiæ sequendis ad Authorem missa; 646. ei respondet author rogavisse suspicato quemdam Theologum Reformatum quocum de controversiis communicare posset: 650. quam petitionem negat *Bosluetius*. 652. nil concedere vult Ecclesiæ decisionibus alienum, ad controversias faciles reddendas: 653. Concilio Tridentino aliisque hæret, & ejus argumenta; 654. Ecclesiæ infallibilitatem probare contendit. 655. ejus Responsio ad authoris Epistolam de Librorum S. Scripturæ canonicorum numero & Libris Apocryphis. 657. & seq.

Bourguet de formatione salium relatus. 488. in not.

Bourignon (*D. Antonia*) de amore divino relata; 690. authoris judicium. 739.

Boyle (*Robertus*) laudatus. 6.

Brachmanes qui? 86. in not.

Bradwardina (*Thomas de*) quandonam floruerit? 167. & in not. ejus doctrina de statu adultorum peccatorum; 186. de causâ Dei; 258. in not.

Brama quis? 86. & in not.

Bramhalli (*Joan. Episc.*) certamina cum *Hobbesio* de libertate, necessitate, & casu fortuito. 416.

Bredenburgii (*Joan.*) liber contra *Spinozam*. 382. & in not. Ejus adversarij *Franc. Cuperus*, *Orobio*, *Albertus Ver-*

saus. 383.

S. Brigida doctrina de Limbo; 184. quandonam floruerit? *ibid.*

Brinon (*Domina de*) inter *Ursulas* relata. 509. ejus fata. *ibid.* in not. *Bosuetii* & Authoris ad eam Epistolæ de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ; 510. & seq. ejus commercium cum *D. Pelissonio* de controversiis Religionis. 684.

Bruni (*Corn.*) Itinera relata. 232. in not.

Brunorum sensus & ratiocinium quomodo in iis agat? 104. eorum anima; 181. an sensu & perceptione careant? 316.

Buckinghamia (*Dux*) citatus de malo. 143.

Buddæus (*Jo. Franc.*) ejus Ilogoge Historico-Theologica relata; 68. in not. de controversiis *Dan. Hoffmannum* inter & *Jo. Caselium* de conformitate fidei cum ratione; 75. in not. ejus effatum de *Jo. Caselio*, *ibid.* de *Ludov. Meyero*. 75. in not. ad eum Authoris Epistola, de dissertatione sub ejus præfido de origine mali. 502.

Bullus (*Georgius*) adversus *Petavium* relatus. 613.

Burnetius (*Thomas*) de amore Dei expensius; 29. Telluris Theoria sacra; 314. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Burbequius de Turcis relatus. 158. in not.

C.

Abaliffæ qui? 71. eorum opinio de mundi statu; 134. *Sephioris* eorum nomen. 231. in not. eorum *Maluth* & doctrina de peccato *Adami*. 381.

Cæsalpinus de electione Dei relatus. 437. vide *Andreas*.

Cæsar Cremoninus quandonam floruerit? 73. Avertipitrum columen. 73.

B b b b 2 *Cæsar*

Cæsar (*Julius*) de antiquorum Gallorum numinibus relatus; p. 235. & in not. fortunâ magis suâ, quàm in rebus agendis dexteritate, gloriabatur. 351.
Cajetanus (*Card.*) à *Balio* de fide prolatus; 94. quandonam floruerit? *ibid.* & in not. ejus dictum de Scientiâ; 265. de libro *Salomonis*, & *Sapientia*; 441. *Bosluetii* responsio. 658.
Calanus se vivum comburendum *Alexandro Magno* in spectaculum præbuit. 320. 462.
Caligula institutum quomodo mali causâ fuerit? 249. & ejus matris? *ibid.*
Calixtini Communionis sub utraq. specie defensores. 528. & 529. *Zisca* & *Procopius* eorum defensores; 529. in Concilio Constantinensi, 537. & Basileensi. *ibid.* & 593. eorum Instrumentum à *Balbino* relatum; 593. judicium *Bosluetii*. 656.
Calixtus (*Georgius*) relatus; 102. de Concilio Tridentino. 564. 582.
Calli (*Cl.*) libellus, *accidentia* profugata, relatus. 392.
Callimachus de Celtis antiquis citatus. 236.
Calovius (*Abrah.*) quandonam vixerit? 77. & in not. Socinianos proligavit. *ibid.* de colloquio Castellano. 737. in not.
Calvinus (*Johan.*) quandonam floruerit? 78. & in not. ejus doctrina de Sacramento Eucharistiæ; *ibid.* invehitur in curiosam audaciam divina consilia perscrutantium, 95. doctrina de electione, 174. de Decreto absolute absoluto. 362. *Calvinistas* inter & *Lutheranos* discrimen. 725. de manducatione corporis & sanguinis Jesu Christi relatus; 30. de mali permissione, 245. de jure Dei in creaturas. 260. Decreta Dei justitiæ ac sapientiæ conformia esse docuit quamvis rationes illius conformitatis nobis sunt ignote. 262.
Cambracensis Archiepiscopus relatus de amore Divino. 29.
Camertonis (*Jos.*) docuit voluntatem semper necessariâ sequi ultimum actum intellectus practicum; 348. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Campanella (*Th.*) ejus liber de sensu rerum citatus; 71. de primalitatibus seu primordialitatibus Dei, 240. & in not.
Canisii (*P.*) Catechismus relatus. 522.

Canonici libri denominatio, & Sacrarum ac Divinarum Scripturarum, multorum errorum & æquivocationum causâ. 632.
Bosluetii sententia de Libris canonicis. 657. & seq.
Canus (*Melchior*) de Angelis citatus. 219. in not.
Canzius laudatus; 66. citatus de Revelatione, 85. de damnatione infantium non baptizatorum; 91. in not. de existentia Dei. 127. in not. malum nihil esse comparatione bonorum universi probavit. 136. in not. de jure Dei in creaturas. 260. in not.
Capella (*Jacobus*) de fundamentis fidei relatus. 690.
Caramuelis Theologia Fundamentalis relata quoad liberum arbitrium. 57.
Caranza (*Bartholom.*) de Angelis relatus. 219. in not.
Cardani dictum de voluptate, 318. quandonam floruerit? *ibid.* in not. ejus liber de utilitate ex adversis capiendâ laudatus, 325.
Carneadis doctrina de indifferentiâ, 347. & 355. ejus philosophia improbatâ. 370.
Caroli (*Andreas*) de parallelismo Deum inter & Tiberium relatus. 250.
Carolus V. Imp. de Concilio Tridentino relatus. 558. & seq.
Carpovius de SS. Trinitate citatus. 81. in not.
Carpovius (*Jo. Ben.*) laudatus de divinitate Christi; 23.
Cartesius de Ratione relatus; 102. sententia de libertate arbitrii nostri cum æternâ præordinatione Dei conciliandâ, ab autore refutata; 106. opinio de materiæ divisione in infinitum; 107. de actionibus creaturarum; 124. de inertia naturali corporum. 141. ejus systema causarum occasione expensum, 162. & 163. de libertate humanâ cum divinâ omnipotentia conciliandâ, 247. ejus error de voluntate Dei circa malum; 248. de veritatum æternarum realitate; 266. reprehendit *Hobbesii* Librum de cive. 287. de doloribus; 319. errorem adolescentem in Collegio Flexiensi hausit, ex falsâ contingentia & libertatis ideâ. 376. de generatione hominum, 488. in not.

not. ejus elogium à *Pelissio*, p. 726. & ab autore; 731. ejus Geometria limitata; *ibid.*
Casauboni (*Merici*) doctrina de malo; 321. & in not.
Casauboni (*Isaaci*) dictum de exedrâ Sorbonicâ, 370. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Casellius (*Joan.*) laudatus. 75. ejus controversiæ cum *Dan. Hoffmanno* de conformitate fidei cum ratione, *ibid.* & in not.
Cassiodorus (*Marc. Aurelius*); ejus liber de septem disciplinis relatus, 68. in not. de autoritate librorum S. Scripturæ. 638.
Casus merus, & fortuitus quid sit? 345. Doctrina *Hobbesii*. 418. 420.
Casus conscientie quomodo dijudicandi? 214.
Cataphrygii qui? 608.
Caselan (*Abbas de*) de controversiâ eum inter & Authorem de materiæ extensione, & conatu. 731.
Catena Rationis quid? 64.
Cathari ab Ecclesiâ hæretici dicti. 608.
Catharina Mediceæ agendi ratio ut Magnatum arcana eliceret, mali causâ. 249. Vide *Medicis*.
Catharinus (*Ambrosius*) de fide relatus. 684. Vide *Ambrosius*.
Catholici veri quomodo dignoscendi? 649.
Cato Uticensis relatus. 172.
Causarum cum effectibus connexio probata; 158. systema occasionale *Cartesii*. 162. Deus quomodo sit vera unica causa omnis ejus quod est reale? 392. Cause secundæ agunt in virtute primæ. *ibid.*
Causa Dei adserta per justitiam ejus, cum cæteris ejus perfectionibus, cunctisque actionibus conciliatâ; 470. scopus & divisio hujus tractatus. 472.
Celsus, ejus opinio de Christianismo ab *Origene* refutata; 96. & 97.
Celx qui? 236.
Cenomanum. vide *Mans*.
Cerdo de Zoroastre citatus. 237.
Ceremonia, earum usus; 36. abusus. 40.
Chaos an detur? 50. error eorum qui illud statuere; 386. illud repudiavit *Aristoteles*, 387.
Chardin (*Jo.*) Itinera relata. 232. & in not.

Charmoye (*Abbas de la*) de Celtis citatus. 236. vide *Pezron*.
Chemnitii (*Martini*) examen Concilii Tridentini relatum; 33. doctrina de iis quæ sunt supra rationem à *Vodelio* reprehensa, & à *Joh. Mysao* defensa. 105.
Chemnitius (*Christian.*) de Colloquio Castellano relatus. 737. in not.
Chimara chimæram parit. 353.
Chinensium numen *Josifé*. 231. in not.
Chingikan relatus. 233.
Christina Sueciæ Regina, 90. ejus effatum de fide, *ibid.* de mysteriorum explanationibus. 98.
CHRISTUS maxima ratio fuit eligendæ optimæ seriei rerum. 482.
Chrysippus quandonam floruerit? 97. & in not. ejus doctrina de fide ab Autore refutata; *ibid.* doctrina de futuro contingente, 252. de possibilibus & impossibilibus, & *Balii* judicium. 253. & seq. ejus opus πῶς δυνάται laudatum à *Menagio*, 254. alii tractatus à *Dionysio Halicarnassæo* relati; *ibid.* docuit bonum metaphysicum aliquando locum dare malo physico. 281. de fato. 358. ejus sententia ab *A. Gellio* relata. 359. reprehenditur à *Balio* *ibid.* bonum vult intelligi non posse nisi ex mali oppositione. 360. ejus comparationes ex comœdiâ & cylindro desumptæ expendantur. *ibid.*
S. Chrysostomus de defensione Religionis citatus, 625. de librorum veteris Testamenti Canonicorum numero. 631.
Ciacconius (*Alphonsus*) *Trajani* fabulæ apologiam scripsit. 330. in not.
Cicero de natura Deorum relatus; 93. & in not. de casibus conscientie; 214. de fato contra *Chrysippum* & alios; 252. 254. & 358. de doloribus; 319. in not. de *Calano*; 320. in not. de malo æquo animo ferendo. 323. *Epicurum* vituperavit. 355. *Carneadem* & *Arcefilam* reprehendit; 370. in not. Liber ejus de Divinatione laudatus. 375.
Circumstantiæ quomodo serviant, sive ad convertendum, sive ad pervertendum? 189. *Simonis* exemplum. *ibid.* an sint in quas invitâ aut incitâ ad salutem nobis adferendam vel eripiendam incidimus? 190.

Civitas Dei quâvis aliâ Republicâ possibili perfectior esse debet, pag. 288. pulcherrimum est spectaculum. 498.
Clamor de Huro explicatur. 234.
Claudianus de penâ malorum citatus; 132. 211. dictum de iudicandis Dei operibus. 238.
Clavium potentiam an habeat Ecclesia? 689. 708. quid sit *clavis errans & non errans*? 708. quæ sit limitatio *clavis non errans*? 730.
Cleanthes Stoicus de rerum possibilitate; 254. de necessitate. 358.
Clemens Alexandrinus relatus 68. de vocibus sensu vacuis; 111. opinio ejus de Lege Disputationis. *ibid.* de necessitate Dei morali. 274. in not. de autoritate plurimorum S. Scripturæ librorum. 600. de peccato philosophico; 697.
S. Clementis Epistolæ ad Hebræos relatæ; 622. an inter libros Canonicos referendæ? 631. 632.
Clemens VIII. Papa de auxiliis gratiæ relatus; 554. Molinæ insensus. *ibid.*
Clericus (Joan.) relatus; 49. 68. ei adversus *Balius*; 113. de Origenistarum opinione. 133. de damnatorum poenis. 328.
Cogitatio quid? 9. quomodo Deus eas producit in anima humanâ? 106. Deus, juxta Cartesianos, potuisset animabus, quas voluisset, cogitationes indere. 225.
Cognitio nostra duplicis est generis, alia distincta, alia confusa. 338.
Coleri (Joan.) vita *Spinosa* citata. 384. & in not.
Colloquium Cassellanum Lutheranos inter & Reformatos relatum; 736. & 737. ejus varæ relationes edicæ; 737. in not.
Colloquium Ratisbonense de controversiâ inter Hunnium & P. Tannerum. 596. 605.
Combinationes universum componentes Deus optimas selegit, per quas mali permisso explicatur. 245.
Comedie comparatio cum Mundo à Chrysippo adducta; 360. à Plutarcho reprehensa. *ibid.* & in not.
Cornestor (Petrus) de Libris Apocryphis relatus. 639.
Cometa systema nostri Mundi, juxta Origenistas. 134.

Communio sub utrâque specie an omnibus Christianis præcepta fuerit? 536. 538. cur populo denegata? 714.
Conatus corporum notionem explicat Author, respectu Eucharistiæ. 719.
Concilium Arelatense de inspiratione Spiritus Sancti relatum. 689.
Concilium III. Carthaginense de autoritate plurimorum S. Scripturæ librorum. 599. & 663.
Concilium Constantiense Calixtinus toleravit; 529. 537. ut & Concilium Basileense. *ibid.*
Concilium Ferrariense aut *Florentinum* cum Græcis communicavit. 562.
Concilium Hierosolymitanum de inspiratione Spiritus Sancti relatum. 689.
Concilium Laodicense, vide *Synodus*.
Concilii Lateranensis Doctrina de animâ Angelorum. 219. 221. in not.
Concilium Lateranense III. de depositione Principum relatum; 566. de Eucharistiâ. 676.
Concilium Lugdunense I. de depositione Principum relatum. 566.
Concilium secundum Nicenum de cultu imaginum relatum; 547. quem improbavit sub Imp. Carolo Magno; 589. de librorum S. Scripturæ Canonicorum & apocryphorum numero. 669.
Concilium Oecumenicum an sit infallibile; an verò Corpus Ecclesiæ? 524. an possit regulas fidei tradere? *ibid.* an quis possit tutò & sine peccato in dubium revocare quod Concilium Nicenum aut Calcedonianum definiivit? *ibid.* an hoc dubium Conciliorum auctoritatem evertere possit? 525. an potestas Concilii oecumenici à Prælati aut Episcopis pendeat, an à Legatis secularibus? 560. & 561. Concilium si receptum fuerit tanquam Oecumenicum, an inde sequatur ejus auctoritatem à Protestantibus sine ullo dubio recipi debere? 581.
Concilii Tridentini Doctrina à Bossuetio defensa adversus Authorem; 513. an in totâ Galliâ recepta fuerit? 516. 553. 554. an in Italiâ & Hispaniâ? 525. an quod Concilium Tridentinum definiivit in materiâ fidei jam receptum erat, ante doctrinas Lutheri, Zwinglii, & Calvinii? *ibid.*

ibid. authoris Responso memoriis D. Pior de autoritate ejus Concilii: p. 552. quomodo regulas fidei tradiderit? *ibid.* & 563. Historia ejus Concilii & contestationum inter Legatos Galliarum & Prælatos Romanos de Concilii autoritate; *ibid.* & seq. de ejus autoritate in Germaniâ? 558. agendi ratio Legatorum Romanorum in hoc Concilio, *ibid.* & seq. matrimonium indissolubile declaravit non obstante causâ adulterii. 563. & 564. ejus doctrina de plurimis S. Scripturæ libris. *ibid.* Itali in hoc Concilio prævaluerunt. 566. Respondet Bossuetius dubiis Authoris de Concilio Tridentino; 570. quibus replicat Author; 578. qui probat hoc Concilium in Galliis non receptum fuisse. 579. 586. & seq. 590. & seq. cur canones suos sub poenâ anathematis proposuerit? 604. 624. Authoris Epistolæ ad Bossuetium de autoritate Concilii Tridentini. 612. & seq. ejus doctrina de Libris S. Scripturæ canonicis relatâ. 617. & 625. an conciliari possit cum doctrinâ Protestantium? 625. probatur immeritò illud Concilium & adversus omnium Patrum & Ecclesiæ primitivæ decreta, libros Apocryphos in numerum Canonicorum referri decrevisse. 641. & 642. ejus decisionibus inhaeret Bossuetius; 654.
Concursus Dei, vide DEUS: eum nimis extendit *Balius*. 387.
Concurrius & præsentia divina ad pravas actiones; 44. quomodo Deus moraliter ad malum concurrat? 204. *Balius* respondet author; *ibid.* & difficultati ortæ ex concursu Dei cum actionibus creaturæ; 385. responderetur objectionibus desumptis ex concursu Dei ad malum morale 484. *concursum moralem* permittens expenditur. *ibid.* quid sit *concursum ad peccatum physicum*. 485.
Conditionum inæqualitas an sit inordinatio mundi? 314.
Confraternitatum abusum demonstrat Author; 540. 560. cui respondet Bossuetius; 542. & replicat Author. 584.
Confucius relatus. 152. in not.
Conjectura quid? 88.
Sanimbricensis Collegii doctrina de futuro-

rum contingentium determinatione. 358. & in not.
Conringius (Hermannus) de iusto relatus; 170. quandonam floruerit? *ibid.* de electione; 437. de iustitiâ puniente & vindicativâ. 451.
Conservatio Dei quid? 140. & 141. in not. quomodo sit creatio continua? 143. quæ est sententia *Balii* & Scholarum. 387. & seq. Kingii doctrina de conservatione animalium corruptibilium. 441.
Constantis (Lucii Antistii) de Jure Ecclesiasticorum liber singularis citatus; 383. ejus libri author non fuit, sed *Lacourrius*, Gall. *De la Court*, sive *van den Hoof*, qui Bilancis politicae author etiam fuit; 384. eum librum tribuit *Colerus* Ludovico Meyero Medico Amst. *ibid.* in not.
Constantius Imp. Arianis favebat; 691. quem excusavit S. Gregorius Nazianz. *ibid.*
Contingentia quid? 151. respondetur *Balio* dicenti, aut infallibilem eventus contingentis præsentionem mysterium esse, aut modum quo creatura, sine libertate peccans, tamen peccet, esse pressus incomprehensibilem. 379.
Contingentiæ atque libertatis nodus gordius. 448.
Continui compositio quid in Philosophiâ? 82. Labyrinthus de compositione continui auctore *Liberto Framondo* expensus; *ibid.* difficultates hæc de materiâ; 389.
Continuitatis Lex ab Authore expenditur. 366.
Contraremonstrantes qui? 172. in not. ipsorum principes *Franc. Gomarus*. *ibid.*
Contritio an sit sufficiens ad remissionem peccatorum, sine interventione Sacramentorum Ecclesiæ? 681.
Controversiæ argumentis urbanis, non vi & armis dirimendæ. 644. Bossuetii responsio de modis disputationis faciles reddendi. 652. & seq. Controversiæ de Religione juxta leges caritatis & urbanitatis christianæ dirigendæ, exemplo *Pelissonii* & authoris; 724.
Conversio divinæ gratiæ opus est. 56.
Copernici systema, eum *Kepleri* detectionibus, divinæ sapientiæ leges optimè demonstrans.

monstravit; pag. 269. illud admittit author. 530.

Corpus, ejus definitio & figuræ ratio; 6. motus; 7. qualitates; *ibid.* origo non alia deducenda nisi à Deo; 8. ejus idea relativè ad manducationem corporis & sanguinis Jesu - CHRISTI; 30. Corporum natura expensa, *ibid.* essentia, 31. passio primitiva; *ibid.* motus & actio relativè ad transubstantiationem; 77. inertia naturalis expensa quoad Dei in creaturas concursus. 141. corporis essentiam considerat author respectu habito ad Eucharistiam, 719. & corporum incursum. *ibid.* conatus eorum notionem explicat. *ibid.* an corpus possit esse in quiete perfectà sine ullo conatu? 733. Ejus influxus in animam, & animæ in corpus, 54. 161. communicatio cum animâ est metaphysica; 162. **Balii** error existimantis ideas quibus corporis qualitates anima percipit, esse prorsus arbitrarias; 364. Error **Hobbesii** docentis sola corpora esse substantias; 418. Corporum systemata juxta **Kingium**. 441. omne corpus in cætera agit & quomodo? 530.

Corpus mysticum Jesu - Christi & Ecclesiæ quid sit? 722.

Corporis & sanguinis Domini nostri perceptio realis & substantialis expensa. 30.

Corruptio quid? 9. Corruptio nostra cum non sit prorsus insuperabilis, sic nec gratia ita efficax, ut ei resistere nequeamus. 334. unde oriatur juxta **Kingium**? de corruptione humanâ considerationes. 487. de naturâ & constitutione corruptionis nostræ, & peccato originali & derivativo. 490. an salva maneat libertas in humanâ corruptione? 492.

Cousin (**Præfer**) relatus. 719.

Creatio: responderetur quæstioni **Balii** an Deus res perfectiores quàm condiderit, condere poterit? 276. **Arnaldus Malebranchium** affinia docentem immeritò reprehendit; 277. creatio continuata quid sit? 388. Sententia **Davidis Derodonis**. *ibid.* **Balii** difficultates; *ibid.* & seqq. Respondet Author **Balio** insistenti quòd e creatione continuatâ eliciatur animam nostram agere non posse. 394. Objectio

quod Deus mundum hunc condendo; non elegerit optimam partem, soluta. 404. de creatione animæ. 488.

Creatura non potest esse creandi instrumentum. 19. ejus modificationes in actionibus bonis & malis. 143. & in not. nulla datur creatura rationalis sine quopiam corpore organico, nec ullus Spiritus creatus à materiâ penitus avul. 218. & in not. & 222. in not. creatura quomodo videatur nunquam existere, semper nasci & semper mori? 388. Cur creaturæ sint imperfectæ juxta **Kingium**? 441. cur creatura sit limitata? 485. causa limitationis actionum creaturarum. 505.

Crelingius de creaturarum perfectione relatus. 441. in not. de harmoniâ inter regnum naturæ & regnum gratiæ. 482. in not.

Crellius (**Jo.**) relatus; 169. quandonam floruerit? *ibid.* ejus fata, & turbæ in Saxoniâ ejus occasione. 422. & in not.

Criterion veritatis quomodo indicet **Kingius**? 439. Judicium Authoris. *ibid.*

Cudworth relatus; 25. 49. ejus systema intellectuale ab ejus filiâ doctâ ad Authorem missum. 502.

Culpa quomodo felix? 130.

Culum & honorem habuit perperam **Hobbesius** pro signo potentie illius quem honoramus; 426.

Cumberland (**Ricard.**) de Legibus naturæ relatus; 287. in not. reprehendit **Hobbesium**. *ibid.*

Cusperi (**Franc.**) Arcana atheismi revelata adversus **Bredenburgium** citata. 383.

Cura Dei: Error eorum qui contendunt Deum mundum non curare à **Dioyso** refutatus; 271. cui objectioni respondet **Balius**; *ibid.* Judicium authoris. *ibid.*

Curio (**Cælius Secundus**) quandonam floruerit? 135. & in not. ejus libellus de amplitudine Regni Cœlestis laudatus. *ibid.*

Cyaxares Medorum Rex relatus. 233.

Cylindri comparatio cum motu animæ & ejus ad bonum & malum impulsione à **Chrysippo** adducta, 359. judicium authoris. 360.

S. Cyprianus de canonicitate plurimorum S. Scripturæ librorum. 600. ejus fatum de hæresi; 608. S. **Augustini** judicium de

de eo. pag. 609.

Cyrillus (**S. Hierosolym.**) de universi incolarum magnitudine relatus; 407. in not. quomodo Religionem defenderit? 625. ejus opus Catecheticum relatum. 630. de librorum veteris Testamenti Canonico-num numero. *ibid.*

Cyrillus Lucaris de Sacrorum Codicum exemplare, quod ad **Carolus I.** Angliæ Regem misit. 632.

D.

Dallaus citatus. 102.

Damasceus (**Johannes**) ejus sententia de conformitate fidei cum ratione. 68. & in not.

Damnatio hominis nondum per baptismum regenerati expenditur. 183. vide **Infanter**. Quomodo Ecclesia Romana non absolute damnet eos qui sunt extra suam communionem? 187. de statu eorum quibus non facultas respiciendi, sed bona voluntas deest. 188. quomodo Deus paucissimos homines à damnatione liberaverit, juxta **Balium**. 206. de damnatorum numero **Balii** objectioni respondet Author, opponentis non satis elementis esse, quando populus ingens totus perduellionis reus est, centies millesimæ parti ignoscere, reliquos omnes, ne pueris quidem lactentibus exceptis, neci tradere. 226. Damnatos tanquam insanos esse docet **Guill. Kingius** qui in miseriâ suâ quam sentiunt sibi plaudunt &c. 329. an impossibile sit salvari damnatum? *ibid.* fabula de anima **Trajan** ab inferno **Gregorii M.** precibus erepta. *ibid.* an damnentur ii, quibus lumina necessaria defunt? 336. de damnatione æterna; 326. **Kingii** sententia expenditur. 468. eam negat **Origenes**. 483. admittit circa paucos **Prudentius**. *ibid.* & in not. Christianos omnes salvatum iri docet **Hieronymus**. *ibid.*

Dannhæverus de salute infantum citatus. 188. in not.

Davidis baculi cognitio an sit articulus fidei? 606.

Davidius (**Joan.**) quandonam floruerit? 190. & in not. ejus **Veridicus Christianus** Tom. I.

nus laudatus. 190.

Decisiones Ecclesiæ quomodo distinguendæ & accipiendæ sunt? 648.

Decretorum Dei ordo 176. unicum fuit Dei decretum 480. cur sint immutabilia? 481. an preces ea immutare possint? *ibid.*

Decretum absolute absolutum est intolerabile. 361.

Definitiones Mathematicæ quales debeant esse? 22. in definitione mathematica Dei, Spiritus non poni potest, ut genus; *ibid.* de definitione æternitatis, & personæ divinæ. *ibid.* de mathematicorum more in definiendo; *ibid.* & 439.

Definitiones nominales quid sint? 439.

Deista, **Spinozista**, & **Sociniani**, Religionem arbitriam reddiderunt. 690.

Deitas quomodo intelligenda? 81.

De la Roque de problemate **Galilei** relatus; 732.

De Launey de lapsu **Adami** relatus. 205. in not.

Delectationis perceptio an paria dolori esse possit? 363.

Demiurgus quis? 231. in not.

Democritus de fato relatus. 358.

Dependentia mutua inter animam & corpus expenditur. 166.

Dependentia rerum à Deo demonstrata. 473.

Depositi mali causa quando non reddendum? 214.

Derodon (**David.**) de creatione continuatâ relatus; 388. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Des Bosses (**R. P.**) citatus 115. 504.

Despotismus quid sit in Theologia? 472.

Destinatio ad damnationem explicatur. 174. in quo differat à predestinatione. *ibid.*

Determinatio animæ ad agendum, an unicè proveniat à concursu causarum omnium ab animâ distinctarum? 380. **Jansenistarum** & **Reformatorum** in hoc negotio discrimen. *ibid.*

Determinatum quomodo distinguendum? 251. & in not. responderetur objectioni **Balii** dicentis quòd Deus, si per omnia determinatus sit, natura eo carere possit. 367.

Devotio. De formalitatibus Devotionis; quarum aliæ ad Ceremonias practicas, aliæ

aliæ ad formularia fidei redeunt; p. 36.
De formalitatibus devotionis apud Gen-tes, *ibid.* apud Ebræos, 37. apud Chri-istianos; errorum origo. 40.
Devotio otiosa quid sit? 739.
DEUS; ejus attributa investigandi duplex via; *Eminentia* & *perfectio*nis, altera *Causalitatis*. 38. ejus contemplatio & conversatio cum hominibus Philosophiæ fundamenta. 39. quid sit in Deo conser-vare? 140. quis ejus primarius fuerit scopus Decreta sua faciens in relatione ad homines? 173. error eorum qui cre-dunt Deum melius facere potuisse, cujus author fuit *Alphonfus Castellæ* Rex. 269. Ejus existentia ex corporum formâ, qua-litatibus, motu &c. demonstrata. 8. ejus unitas & trinitas defensæ 14. 15. & 21. eternitas. *ibid.* & 19. est prima ratio rerum. 126. quod probatur 128. quomodo malum permittat? 137. tendit ad omne bonum *ibid.* ejus concursus physicus cum creaturâ expenditur. 139. & *seq.* Scholasticorum de eo concursu doctrina, 140. ejus concursus exemplum ab inertia corporum desump-tum. 141. quomodo sit causa ejus quod est materiale mali? 142. 251. an solus agat? 143. è contra Dei & creaturæ actio est unica. *ibid.* & in not. an nihil poterit in mundo mutare? 157. an po-tuit facere miracula? *ibid.* quidquid facit perfectè harmonicum est. 169. an quæ extra ipsum sunt ipsi sint indifferen-tia? 173. quomodo offendatur? 207. Respondet author difficultati ortæ ex concursu Dei cum actionibus creaturæ. 385. Dei concursus immediatus & spe-cialis. 474. Dei cognitio an necessaria sit necessitate mediæ, an verò necessitate finis? 611.
 Ejus definitio 18. in ejus definitione ma-thematica, Spiritus non poni potest ut genus. 22. est unicus 19. demonstratur eum omnia creavisse ex nihilo: *ibid.* ejus attributa & proprietates. *ibid.* est adorandus; *ibid.* & 482. est unica nu-mero substantia absoluta cum Trinitate personarum: 21. quomodo contuendus ut ametur? 29. 38. 39. quomodo amet virtutem, & vitium oderit? 288. addu-

cuntur varia Scripturæ loca in quibus dicitur Deum *indurare* & malum per-mittere 332. & 411. an agere possit for-titudo, per decretum absolutum &c? 336.
Deus Averruncus antiquorum 231. in not.
Deus bonus, & malum principium apud Antiquos. 231. in not.
Dei infirmitas validissima est omnium ho-minum, explicatur. 695.
Deus invidus *Hærodoti*. 217.
Diabolus quomodo sit auctor peccati? 244.
 Diaboli an Angeli antequam laberentur? 245. Veteres quidam animo concepere Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum à Deo manere, nec submi-ttendo se liberare velle. 329. fabula *Ma-carii* Anachoretæ. *ibid.* & 468. peccavit ab initio 331.
Dialectica seu Logicæ laus & utilitas. 699.
Dimensionem suam materia conservat. 530.
Diodori doctrina de possibiliis & impos-sibiliis; 253. 254. 477. *Balii* judicium *ibid.*
Diodorus Siculus de *Calano* relatus. 320. in not.
Diogenes Laertius relatus de Doctrina *Ze-nonis* de necessitate; 41. de *Zoroastre*; 231. de malo; 321.
Dionysii (*Capucini*) via Pacis relata; 539.
 Judicium authoris. 540.
Dionysius Carthusianus de necessitate rela-tus; 274. in not.
Dionysius Halicarnassius de *Chrysippo* rela-tus. 254.
Diphili dictum de malo. 321.
Dioscori Liber, cui titulus *Argumenta & Præjudicia pro Religione Christiana*, rela-tus; 270. *Balii* Judicium. *ibid.* error de libertate Dei. 362.
Dis Patris quis? 235.
Disputandi methodus ab auctore proposita 647. Jurisperitos desiderabat *Author*. 651. cui respondet *Bossuetius*. 653. ejus ratiocinia de modis disputationis ope controversias dirimendi; *ibid.*
Disputatio Philosophica; qualiter proceden-dum in eâ? 110. *Balio* respondet Auc-tor in Disputationibus de Mysteriorum veritate: *ibid.* Vera Disputationum lex. *ibid.*
Diviso materiæ & numerorum in infini-tum.

tum ab Auctore probata; p. 107. ejus dif-ficultatibus respondere impossibile esse putat *Carresius*. *ibid.* ab Auctore consu-tatus; *ibid.* *Arriagæ* sententia. *ibid.*
Dogmata fidei quænam sint juxta *Bossue-tium*? 606. differentia inter Dogmata à Deo revelata, & Dogmata Theolo-gica: *ibid.* Ecclesiæ dogmata omnes se-qui vult *Bossuetius* sine ulla mutatione, & cur? 645.
Dola (*P. Ludov. de*) de concursu Dei ci-tatus. 155. & 387.
Dolores corporei an sapientis tranquillita-tem interrumpant? 319. exemplum læ-titiæ in doloribus è servo Hispano desumptum *ibid.* & e populis Americæ hostibus vincētib; in tormentis intul-tantibus; *ibid.* in not. & ex *Assasinis* populis Orientis; 320. ut & ex *Calano* vivum se comburentē; *ibid.* ut & ex *Indorum* uxoribus, quæ cum marito-rum suorum cadaveribus conflagrare am-biunt. *ibid.* quomodo sibi comparandus dolorum contemptus? *ibid.* dolor ad ho-mines periculi admonendos an necessa-rius sit? 363.
Domini vox quo respectu usurpanda? 12.
Donatistæ hæretici declarati. 608.
D'Offat (*Card.*) de protectione fidei *Hen-rici IV.* relatus; 553. de potestate Ec-clesiæ in Principes. 566.
Draconis leges cur non atramento, sed sanguine conscriptas dictum fuerit? 227.
Drake (*Fr.*) navis mira relata. 368. in not.
Drejeri (*Christiani*) dictum de genuina Metaphysica; 265. quandonam florue-rit? *ibid.* in not.
Drexlii (*Jeremie*) doctrina de damnatis; 327. quandonam floruerit? *ibid.*
D'searshambe. vide *Zarfshamba*.
Dualistæ qui? 237. eorum error. 271.
Du Ferrier, vide *Ferrierius*.
Duitæ qui? 231. in not. vel *Dualistæ* 237. in not.
Du Perron (*Card.*) de professione fidei *Henrici IV.* relatus; 553. docuit Prin-cipes hæresis causâ qualitibus suis priva-ri. 564. Concilii Tridentini Doctrinam in *Gallias* introducere conatus est. 590. Politicæ inculpatas in materiâ fidei. 613. commendatus de rebus quæ ad contro-

versas de Religione pertinent. 698.
Du Pin (*Lud. Ellier*) quandonam floruerit? 99. in not.
Du Plessis de Theologia Scholasticâ rela-tus; 699. in not.
Du Puy (*Domini*) de Concilio Tridentino relati. 554.
Duraus de unionē Ecclesiarum relatus, 734.
Durandus à *S. Portiano* quandonam florie-rit? 140. & in not. ejus doctrina de concursu Dei cum creaturâ, *ibid.* & 387. de prædestinatione, frequenter in opi-nando ab aliis discedit. 358.
Dynamica quid sit juxta *Auctorem*? 719.

E.

Eccardus (*Henr. Mart.*) de Colloquio Castellano & dissidiis in Academia Rintelii de tolerantia relatus. 737.
Ecclesiæ infallibilitatem supponit *Bossuetius*; 543. 570. de ejus potestate in tempo-rale Principum. 566. in quo constituat *Bossuetius* ejus infallibilitatem? 571. ut & Concilii Tridentini? 572. quænam sit Catholica juxta *Bossuetium*? 576. quo-modo ad concordiam Protestantē cum Catholicis reducendi? *ibid.* & 577. do-ctrina Authoris de Ecclesiâ Catholica, 581. & de concordia revocandâ; 582. ejus Epistola ad Dominam de *Brinon* de ejus concordie impedimentis. 583. quos-nam hæreticos vocaverit Ecclesiâ, juxta *Bossuetium*? 608. de dogmatibus ab Ec-clesiâ acceptis vel damnis quid sentiendum? 609. *S. Cypriani* sententia, *ibid.* & *S. Augustini*; *ibid.* an metis dissidentes à se removeat? 610. an Ec-clesiâ possit opinionem tanquam fidei re-gulam tradere? 615. ejus ignorantia & errorum causâ præcipuè in Occidente. 618. argumentum *Bossuetii* ad proban-dum Ecclesiæ decisionibus hærendum esse, sine ulla mutatione. 645. petit *Bossuetius* ab auctore ut modum inve-niat impediendi ne Ecclesiæ status sit semper in materiâ fidei variabilis; 648. cui respondet *Author*; 650. ejus deci-siones quomodo recipiendæ? *ibid.* ejus infallibilitatem probare contendit *Bos-suetius*.
 Cccc 2

rius, p. 655. & *Pelissonius*; 680. cui author respondet; *ibid.* quid sit esse in Ecclesia in voto? 682. 707. sententia & desiderium *Pelissonii* 713. jus habet articulos fidei fundamentales sub anathemate juxta *Pelissonium* constituere; 688. & *seq.* & *potentiam clavi* habet; 689. sententia authoris 704. de limitibus potestatis Ecclesiasticæ. 705. an conscientia trepidans Ecclesiam veram à falsâ dignoscere possit? 708. Ecclesiæ abusus quomodo reformandi? 714. judicium Authoris de potestate Ecclesiasticâ; 730. & quomodo ei obtemperandum? *ibid.* excerptum ex Epistola ad amicum de unione Ecclesiarum 734.

Ecclesiæ Africanæ an tempore *S. Augustini* fuerint doctores? 617. eorum sententia de Libris *S. Scripturæ* Canonicis; *ibid.* *Bossuetii* sententia: 671.

Ecclesiasticus liber *S. Scripturæ* an inter canonicos referendus? 636. eum *Augustinum* Canonicum agnovisse contendit *Bossuetius*. 666.

Eclipsis corporis & animæ exposita. 13.

Eductio formarum quid? 180. inexplicabilis est æque ac tractatio. *ibid.*

Electio: expenditur difficultas de eo quod dicatur *Pauci sunt salvandi* sive electi. 46. 125. 132. 483. ejus mysterium juxta *Lutherum* Academiæ Coelestis reservatum, 115. & reprobatio hominum gratiæ Divinæ æconomiz sunt contentanea; 172. an sit absoluta? 176. dissentiant hæc de re Reformati & Pontificii *ibid.* quomodo electionis ratio invenienda? 190. & 191. ab universi systemate generali pendet, quod Deus ob rationes superiores elegit. 191. qui putant electionem & reprobationem ex parte Dei fieri per potestatem aliquam despoticam; opinionem tuerentur quæ naturam rerum juxta & divinæ perfectiones subvertit. 361. amplius quàm par erat electionem Dei liberam: præstatavit *Bælius*; 368. dixit *Jaquelotius* cordis humani & circumstantiarum ejus dispositiones, electionis humane infallibilem Deo præbere cognitionem: 375. electionis principium sine causâ & ratione consideratum. 436. de indifferentiâ vagâ in electionibus, vel

casu vero, juxta doctrinam *Kingii*; 437. Electionum naturam idem pandit. 446. an electio Dei ex purâ indifferentiâ nascatur? 457. Electiones intempestivæ quid sint? 466. quomodo conciliandæ prævæ electiones aut peccata cum potentia & bonitate Dei, juxta *Kingium*? *ibid.* errare Deus non potest in eligendo. 476.

Elementum primum & secundum negat Author. 530.

ab *Elfwick* (*Jo. Herm.*) relatus. 68. in not.

Empedocles de fato relatus. 358.

Empyreum quid? 484.

van den Ende (*Franc.*) idem qui *A Finibus* Latinam linguam *Spinosam* docuit, 385. cujus puellam ipse *Spinosam* edocuit, quæ *Kerkeringio* nupsit; *ibid.* cum vidit Author; *ibid.* ejus fata. *ibid.* in not.

Engelhardus (*Nicol.*) de necessitate, & libertate relatus; 417. & 418. in not. de dissensionibus inter *Puffendorffium* & *Grotium* de justitiâ Divinâ. 427. in not. de *Hobbesii* doctrinâ: 428. in not. causam Dei Leibnitianam notis ornavit. 473. in not. discrimen inter asserta Leibnitiana & *Spinosiana* pandit; *ibid.* in not. de mali privatâ constitutione. 486. in not. de generatione hominum. 488. in not.

Ens necessarium quid? 127. in not. quid Ens quod rationem sui in se habet? *ibid.* in not. Vide *Substantia*: Quare sit unicum? *ibid.* & in not. an nullum Ens existat nisi ope voluntatis Dei? 506.

Entia possibilia Deus quomodo creavit? 204. *Bælio* responderet Author. *ibid.*

Ens rationis ratiocinantis quid sit? 468.

Enelechia quid? 179. 219. in not. Entelechia prima *Aristotelis*; 31. judicium *Pelissonii* 723. & *Abbatis Pirati*. 729. Authoris sententia. 732.

Epicteti dictum de malo 386.

Epicuri doctrina de futuro 251. & *seq.* de atomorum declinationibus; 353. ejus mentem exprimit *Lucretius*. 354.

Epimethi fabula 322. & in not.

S. Epiphanius (*Episc. Salamin.*) de defensione Religionis relatus; 625. de librorum Veteris Testamenti Canonicoz numero; 630. *Bossuetii* sententia. 660.

Epistola ad Hebræos auctoritas expenditur. 620.

Epulonius

Epulonius divinis parabola, p. 331. *Gregorii M. & S. Bonaventuræ* sententia: *ibid.*

Brafmus laudatus, 526. *Luthero* insensus. 540.

Erich quis? 235.

Erichtag quid? *ibid.*

Ernesti *Augusti Brunswicensis* uxoris Epistola ad *Leibnitium* relata. 503.

Errores, absolute loquendo, nunquam sunt voluntarii. 463.

Esparfa (*Martini*) de Angelis citatus; 219. in not. de necessitate Dei morali. 274. in not.

Esprit (*Abbas Jacobus*) quandonam floruerit? 131. & in not. ejus liber de falsitate virtutum humanarum ab Authore improbat. *ibid.*

Estheræ liber an inter libros Canonicos recensendus? 659. & 660.

Estrix (*Ægidius*) de necessitate Dei morali relatus. 273.

Ethnici an fidem Jesu-Christi implicitam habuerint? 684.

Eva quomodo Deus præviderit eam à serpente fallendam? 87. dictum de ea quod de *Mutii Scævole* dextra cecinit *Poeta*. 296. cur Deus ejus lapsum non impediverit? 315.

Evangelium æternum 133.

Eucharistia, vide *Sacramentum*.

Eucharistia consecratio expensa. 32. summa Controversiæ de Eucharistia, inter quosdam Religiosos & *Molanum* *Abbat. Lokkumens.* 674. *Bossuetii* Judicium. 676. sententiam suam in Epistola ad *Pelissonium* explanat Autor de Eucharistia. 718. *Pelissonii* conjecturæ. 721. realem præsentiam agnovit *S. Augustinus* 722. *Pelissonii* conjecturas sententiam adjicit autor. 722. quam probat. 723. præsentiam realem in Eucharistia probare vult *Pelissonius*; 725. an ad hoc mysterium explanandum *Aristotelis* doctrinâ interserviat? *ibid.*

Euclides de angulo 257.

Eventus omnes habere causas suas necessarias probare vult *Hobbesius*. 420.

Eugenius IV. Papa Calixtinis faviit; 529. Græcos in Concilio Florentino admittit. 536. 541.

Æuripides de malo. 321.

Eusebii Præparatio Evangelica citata; 359. quomodo Religionem defenderit? 605. de auctoritate librorum veteris Testamenti; 627. de eorum enumeratione. 629.

Eutrapelus Horatii cuicunque nocere volebat, vestimenta dabat pretiosa. 212.

Eutychnismus quid? 548.

Eutychniani ab Ecclesiâ hæretici vocati. 608.

Exceptiones originales quid sint? 361.

Excommunicationis jus an Ecclesiâ habeat? 689.

Exuperi (*Episc. Tholos.*) consultatio de libris canonicis relata; 599. ad eum *Innocentii I.* Papæ Epistola hanc in materiam. 617.

F.

Fabri (*Honorati*) relatus; 57. in not. de continuitatis lege. 366. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Fabricius (*Joan. Lud.*) laudatus. 52.

Fabricius (*Joan. Alb.*) de Ebræis Cabalisticis citatus. 381. in not.

Fatalia quid apud Jurisperitos? 160.

Fatalitas, sive necessitas peccati quam *Bælius* infert, non nisi moralis est. 292.

Fatum, vide *Necessitas*. Fatui necessitas à multis jactatur ubi vitii quaritur tegumentum, 43. 44. ejus abiectæ consequentiæ; *ib.* & 158. sententia *Epicuri* & *Chrysippi*. 252. *Bælii* judicium. *ibid.* quomodo dicat *Bælius* Deum fato subijci? 267. respondet Author. 268. Fatum sano sensu usurpatum quid sit? 291. *Cicero*, *Democritum*, *Heraclium*, *Empedoclem*, *Aristotelem* censuisse dixit, fatum necessitatis vim habere. 358. Doctrina *Chrysippi* de fato ab *Aulo Gellio* relata. 359.

Fatum Mahumetanum; 41. *Stoicum*; *ibid.* Christianum. 42. Fati Mahumetani speciem immittent Christiani in actionibus suis. *ibid.* ejus origo à Sophismate pigro; 158. omnium terrorum. 161. discrimen inter fatum Mahumetanum & Christianum. 493.

Fearum, vel Fatarum fabula. 357. & in not.

Fechii (*Jo.*) Tractatus de statu damnatorum. Cccc 3.

torum laudatus. pag. 327. 329. 484.
Felicitas; præstat rationaliter esse infelicem quam absque ratione felicem. 43. quomodo intelligendum *Balii* axioma, omnes perfectionum divinarum characteres ad creaturarum intelligentium felicitatem destinatos esse? 209. 213. an creaturæ dentur quæ felices nascantur vel ex naturâ suâ impeccabiles? 213. Felicitas an à nobis absolute pendeat? 453. in quo consistat maxima felicitas juxta *Kingham*? 469.
Felix qui potuit rerum cognoscere causas? 318.
Fenelon (*Franciscus de Salignac de la Motte*) laudatus, 324. quandonam floruerit. *ibid.* in not.
Ferreri Legati Galliarum oratio in Concilio Tridentino. 555.
Fides, vide *Ratio*. Fidei & rationis consensus. 32. de Discursu præliminari Rationem cum fide circa originem mali conciliante. 36. Fidei formularia qualia? *ibid.* Dissertatio Authoris de conformitate fidei cum ratione. 60. ejus materia, 64. cum experientia conferri potest. *ibid.* sæpe aliquid confusionis inest in verbis eorum qui cum Philosophiâ Theologiam, aut Fidem cum Ratione committunt. 67. Historia Controversiarum de hoc argumento; ut & Fata Philosophiæ, cum Platonice, tum Aristotelicæ; merita item & defectus Philosophiæ Scholasticæ. 68. controversiæ de hac questione *Dan. Hoffmannum* inter & *Joan. Caselium* 75. *Ludov. Meyerum* inter & *Jo. Labadium*, *Vogelsangium*, *van den Wayen* & alios Theologos Batavos. 76. nullus fidei articulus involvere potest contradictionem, aut demonstrationibus, Mathematicis certitudine æquantibus adversari; 81. quis *Adeptus* dicatur? 89. de ejus triumpho de humanâ ratione. 91. ejus documentis contenti esse debemus & quare? *ibid.* & 94. in ejus objectis duæ qualitates, incomprehensibilitas, & inversisimilitudo: *ibid.* cavendum de tertiâ *Balii*, quâ fatemur id quod credimus defendi non posse. *ibid.* triumphat de rebus falsis exemplo casûs *Pseudo-Martini Guerre* 92. Fidei triumphus juxta *Bæ-*

lium. ibid. quomodo ambulemus per fidem? 93. consistit in virtutum Theologiæ Christianæ exercitio. *ibid.* donum est Dei. 125. utrûm fides hominis, an verò salvatio sit anterior in intentione Dei? 176. nihil est in fide quod cum ratione conciliari nequeat. 204. an errare possimus in materiâ fidei sine hæresi aut schismate? 518. quamnam sit regula fidei juxta *Bossuetium*? 544. cui respondet *Author*, 546. & 550. an omnia quæ sunt de fide revelata fuerint, aut ad nos per traditionem pervenerint? 595. de variis fidei gradibus; *ibid.* Judicium *Bossuetii*. 597. de fide habendâ quibusdam S. Scripturæ libris; 596. sententia *Bossuetii*. 598. ejusdem doctrina de variis fidei gradibus. 605. & seq. regulas de articulis fidei discernendis tradit *Bossuetius*; 607. Authoris objectiones adversus eas. 613. & seq. an articulorum fidei antiquitas eis auctoritatem det? 614. an perpetuas ei etiam auctoritatem conciliat? 620. quid de ejus universalitate. *ibid.* *Pelissonii* sententia de fidei fundamentis. 689. ubinam fidem constituat *Pelissoni*? 693. de potestate Ecclesiæ in constituendis fidei punctis fundamentalibus vel non? 704. an discrimen sit in judicando quæ sit materiâ fidei, vel constituendo articulos fidei? 709.
Fidem qui non habent an damnabuntur? 682. 683.
Fides Catholica, & Fides Philosophica juxta *Cajetanum*. 94. de secretionem eorum quæ de fide Catholica ab iis quæ non sunt de fide; 594. Judicium *Antonii Ulrici* Princ. & *Authoris*, 595. & *Bossuetii*. 597.
Fides Divina quid sit? 680. sententia *Authoris*. 703.
Fides implicita quid sit? 684. an Ethnicis in Jesum-Christum talem fidem habuerint, juxta *Poreyram*? *ibid.*
Fiducia in Deum 41.
Figurantes in Eucharistiâ qui sint? 675.
Filius, ejus definitio, relativè ad æternitatem. 23. quo sensu *Verbum* à Scripturâ Sacra appelletur? 27. ejus relationes cum *Patre* & *Spiritu* S. 26. humanam naturam adsumpsit ad expianda pec-

ccata. pag. 125.
A Finibus, vide *van den Ende*. 385.
Flacii opinio de peccato originali refutata. 27.
Fluddus (*Robert.*) quandonam floruerit? 205. & in not. ejus sententiâ de primi hominis lapsu. *ibid.*
Foë Sina, auctor *Quietismi*. 72.
Fonsæca (*Petrus*) quandonam floruerit? 147. in not. *Systematicus* non fuit. 502.
Fontenelle; ejus de Pluralitate mundorum Doctrinam improbat *Author*. 531.
Formarum vacuum. 131. Origo formarum. 179. Origo formarum substantialium Philosophos divexavit. 180. *Jul. Scaligeri* doctrina. *ibid.* *Balii* objectiones de formis substantialibus solutæ. 393. de origine formarum difficultates tolluntur. 490.
Formæ accidentales quid? 181.
Formæ assistentes quid? 219. & 220. in not. quid inhærentes? *ibid.*
Formalitates devotionis, 36. quales apud Ethnicos? *ibid.*
Formosanorum numen *Tamagisanha*; 231. in not. *Sariafing. ibid.*
Fortuna. Quidam fortunam sequuntur ducem, neque infelici quandoque successu. 42. ejus fluxus & refluxus. *ibid.* error eorum qui ei se committunt. *ibid.* Demonstrat *Balius* homines non minùs sibi gratulari, imò sibi magis adplaudere, si superno auxilio, quam si judicio suo fortunam debeant. 351. Ethnicorum opinio de fortunâ *ibid.* ignorantia hominum fortunam Deam fecit, coeloque locavit. 375.
Foucherius (*Albas*) relatus; 84. reprehensus ab *autore*. 370.
Franchius (*B. Aug. Herm.*) relatus. 72.
Freitagius (*Joan.*) contra *Sennertum* scriptus. 180.
Fromondus (*Libertus*) quandonam floruerit? 82. & in not. liber ejus dictus *Labyrinthus* de compositione continui expensus. *ibid.*
Fulgentius (*Episc.*) quandonam floruerit? 175. & in not. supralapsarius assensus est; *ibid.* de loco N. Testamenti, *Tres sunt qui* &c. 611.
Eur Prædestinatus satyra contra *Gomaristas*, à *Georgio Rendalio* sub titulo *Eur pro trinitate* resutata. 250.

Futurum an necessarium? 41. quomodo Deus futura præviderit, & statuerit, juxta *Balius*? 206. de rerum nunquam futurarum possibilitate. 253.
Futura ignorantes officii nostri partes explere debemus, & quare? 160.
Futurorum contingentium veritas an sit determinata? 123. 145. 151. 251. à principio rationis sufficientis non sunt exempta. 153. *Epicuri* Doctrina erronea. 251. notavit *Durandus* à *S. Porciano* futura contingentia in suis causis determinatè videri. 374. futura contingentia, & in se ipsis & rationibus suis prævisa manent contingentia. 448.
Futurum eventuum quid? 145. 156. de possibilitate rerum futurarum quæstio expenditur. 251. an necessitatem faciat? 492.

G.

Galileus Galilei; opinio de *Saturno*. 104; quandonam floruerit? *ibid.* in not. ejus problema ab *autore* solutum. 732.
Galla (*Julius Cæsar della*) relatus, 180; contra *Sennertum* scriptus. *ibid.*
Gammaus quis? 233.
Gassendi (*Petri*) sententiâ de coherentiâ corporum. 8.
Gatakerus (*Thomas*) docuit sæpe malum partium esse bonum totius. 285. ejus fata & scripta. 284. in not.
Gelasius (*Papa*) de auctoritate plurimorum S. Scripturæ librorum, 599. & 617. de eorum enumeratione. 633.
Gellius (*Aulus*) de bono metaphysico aliquando causâ mali phyci, juxta sententiam *Chrysippi*; 281. *Balii* sententia, 282. *authoris* judicium; *ibid.* *Chrysippi* sententiam de fato refert. 359.
Generatio animalium ab *Autore* probata; 394. *Malebranchii* doctrina. *ibid.* de generatione hominum considerationes Physicæ ab *Engelhardo* illustratæ. 488.
Geneva à *Pelissonio* de Eucharistiæ doctrinâ relata: 725.
Geometria argumenta præbet elegantia hujus Universi. 283. & seq. difficile est methodum Geometricam ad res metaphysicas applicare. 505.

Gerardi

Gerardi Confessio Catholica relata. pag. 625.
Gerhardus (Joan.) de damnatis relatus. 327.
Germanorum origo. 233.
Germon (P. S. J.) Liber Errata de l'Histoire des Congregations de Auxiliis relatus. 377. in not.
Gerson laudatus; 72. impugnavit Jo. Rufbrochii librum de ornatu spiritualium nuptiarum. *ibid.*
Gibieufii (P.) Tractatus de libertate Dei & Creaturæ relatus. 377.
Gigantum qui cœli invadere muros voluerunt origo. 236.
Glarea (Antonius) relatus; 397. ejus colloquia cum Laurentio Valla de libero arbitrio. *ibid.*
Gloria Dei quænam? 204. *Bælio* respondet Author *ibid.* *Bælii* querula de gloria Dei ex aliorum infelicitate refutata. 217.
Godefridus (Monachus) de prædestinatione scripsit; 175. in not. ejus fata, *ibid.* de poenis reprobatorum. 330.
Goldastus de Regno Bohemæ & Instrumento Bohemis de Communione sub utraque specie à Concilio Basileensi concessio. 594.
Gomarus (Franc.) quandonam floruerit? 99. & in not. ejus controversiarum cum Arminio origo. *ibid.* & 172. in not.
Gomaristæ à Petro Berrio impugnati. 250.
Satyræ adversus eos *Fur prædestinatus* dicta, à Georgio Kendallio sub titulo *Fur pro Tribunali*, refutata. *ibid.*
Gonzalez (Thyrus) de necessitate Dei morali relatus. 273. in not.
Goropius (Jo.) de Diis fabulosis citatus; 237. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Græci in Ecclesiam Catholicam recepti à Nuncio in suo itinere ad Montem Libanum; 512. 513. eorum ritus non fuerunt immutati. 514. ab Eugenio IV. Papâ in Concilio Florentinum admissi fuerunt. 536.
Granadius (Jacobus) de necessitate relatus. 273. in not.
Gratia; sententia eorum qui salutem gratiæ & amoris divini unicuique tribuunt, expenditur; 682. gratia vera & imaginaria à *Pelissio* distincta adversus auctorem. 686. Quid sint gratia & electio

probata, & non probata? *ibid.* quid gratia vera, quid falsa? 687. quomodo Deus hominibus gratiam impertiat? 712.
Gratiæ auxilium; 55. quomodo eo utatur homo in conversione? *ibid.* interna & externa; 46. *Leibnizii* sententia defensio 55. in not. ejus effectus *ibid.* Explicatur quid sibi velit Auctor, dum ait hominem uti auxilio gratiæ per cessationem resistentiæ superatæ, sed sine ulla cooperatione ex parte suâ, sicut glaciæ, cum frangitur. 56. in not. omnes Christianos gratiæ restitutum iri contendit S. Hieronymus. 133. discussio de auxiliis gratiæ expenditur. 177. in qua Dominicanos inter & Jesuitas fuit concertatum; *ibid.* facienti quod in se est non denegatur gratia necessaria. 186. quomodo Deus hominibus quibusdam gratias offert, quas scit ab eis esse repudiandas, juxta *Bælium*? 207. cur gratiæ auxilium non omnibus proficit? 228. quo sensu fas sit dicere gratiam esse irresistibilem? 334. quomodo Deus gratias suas largiatur? 336. solvitur argumentum de sumptu ex eo quod si Deus aliquibus duntaxat, nec omnibus, præsidia largiatur, non habeat satis bonitatis. 412. duplex Gratia, una sufficiens voluntati, altera præstans ut velimus. 493. an salvari aliquis non possit sine Christo? *ibid.* respondetur objicientibus non omnibus dari ipsam volendi gratiam. 494. an gratia sit omnino victrix? 496. error eorum qui solis electis tribuunt gratiam. *ibid.* respondetur querelis de diversis gratiæ auxiliis. *ibid.* volebat *Clemens VIII.* litem inter Thomistas & Molinistas in gratiam primorum componere. 614.
Gratiæ & Prædestinatio; expenduntur ab Authore 47.
Gratus animus quare præstandus? 450.
Gregorii Ariminensis doctrina de damnatione infantum sine baptismo. 184. quandonam floruerit? *ibid.* in not. tortor infantum dictus est. *ibid.*
Gregorius M. precibus suis animam *Trajanii* ab inferno eripuit; fabula relata. 329. & in not. ejus sententia de Epulonis divitis parabola. 331. de librorum S. Scripturæ autoritatis gradibus. 638.
Gregorii

Gregorii Nazianzeni doctrina de damnatione infantum sine baptismo. pag. 184. Distichum de XXII. libris Canonicis; 628. & 630. *Bosuetii* sententia. 659. Imperatorem *Constantium* Arianis faventem excusavit. 691.
S. Gregorius Nyssinus à Prudentio locum medium inter Paradisum & Infernum statutum defendit. 133.
Gretzer (Jesuita) de fide relatus. 564.
Grimarellius; authoris ad eum epistola relata. 57. in not.
Grotius (Hugo) laudatus; 69. ejus liber de veritate Religionis citatus. 85. quandonam floruerit? *ibid.* in not. de officiis. 214. de legibus divinis. 263.
Gubernatio Dei admiranda. 229.
Gudius (Marquardus) de Scioppio 318.
Guerra (Martini) casus circa fidem. 92.
Guerra vocis origo. 234.
Guerremannus idem ac *Germanus*. 234.

H.

H Abitus innatus. 28.
Hæretici quinam dicendi, juxta *Pelissonium*? 710.
Hæretici materiales quinam sint? 703. 704. an servari possint? 706. 730. quinam *formales*? *ibid.* & 709. quæ distinctio inutilis; 710. judicium Authoris. 730.
Hanoveræ Ducissa, Abbatisse de *Malbuisson* soror, de controversiis Religionis relata. 679.
Hanschius relatus. 141. in not.
Hari vox explicata, 234. clamor de *Hara*. *ibid.*
Hariban quid? 234.
Harimanus idem ac *Arimanus*. *ibid.*
Harmonia præstabilita: 50. 51. error de anima universalis medela, 72. quis fuerit scopus Authoris eam introducendo? 98. accessio cajusdam Theologiam *Astronomicam* fabricandi; 133. author systema suum probat. 163. quomodo libertati non præjudicat? *ibid.* juxta *Jacquetium*. *ibid.* eam impugnavit *Balius* 267. & 369. consentanea est regulis generalibus à Deo electis. 280. optime probat spontaneitatem actionum nostrarum. 339. Sapiencia
Tom. I.
Dei facit ut omnia sint perfecte harmonica. 481.
Havimannus (Georg. Volom.) relatus de lapsu *Adami*. 205. in not.
Harsiockerus (Nicol.) quandonam floruerit? 182. in not. ejus doctrina de animæ origine. *ibid.*
Harsæi doctrina de generatione hominum; 488. in not.
Heer, *Hari*, *Haro* voces explicatæ. 234.
Heliodorus (Episcopus Larissæus) relatus; 465. ejus liber de amoribus *Theagenis* & *Charicleæ* causa fuit cur Episcopatu cesserit; *ibid.* & in not.
Helmoldus de *Zernebog* Slavorum relatus; 230. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Helmontius (Jo. Bapt.) citatus, quandonam floruerit? 129. & in not. ejus filius *Franciscus* citatus de metempsychosi; 178. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Henrichius de colloquio *Cassellano* & discipulis Academiæ *Rintheii* relatus; 736. ejus fata. *ibid.*
Henricus Julius Dux Brunsvicensis Jo. Casp. solum improbat. 75.
Henricus III. Rex Galliarum an Edictum promulgaverit de auctoritate Concilii Tridentini? 553.
Henricus IV. Rex Galliarum; de ejus professione fidei. 553. 567. 591. an Concilii Tridentini regulas fidei amplexus fuerit? 567. & 576.
Heraclitus de fato. 358.
Hermannus veterum Germanorum Deus; 233.
Hermas de Libro Pastoris relatus; 621. & seq. *Origenis* judicium, 632. & *Bosuetii*. 661. & 669.
Hermes relatus. 231. in not. idem ac *Mercurius*. 234.
Hermias Deus Antiquorum Asia. 233. 234.
Hermiones qui? 233.
Hermunduri qui? *ibid.*
Herodes quomodo intelligendus quando Sospitator noster dixit eum esse *vulpem*? 80.
Herodotus omne numen esse invidum dixit. 230.
Hesius quis? 235.
Heterogeneitatis vitium in Theologia. 75.
S. Hieronymus credidit Christianos omnes gratiæ denique restitutum iri. 133. ejus doctrina
D d d d d

dem tempore virtutem elegit omne id, quod cum eo necessario connexum est. pag. 457. *Kingii* argumenta ad indifferentiam puram probandam ab Authore eversa. *ibid.* & *seq.* an indifferens fuerit Deo creare aut non creare? *ibid.*
Indigentia quid sit, relativè ad media voluntatem exercendi? 413.
Indolis egregie effectus, 39. quid faciat ad electionem? 191.
Indorum uxores cum maritorum suorum cadaveribus conflagrare ambiunt. 320.
Induratio quid in Scripturâ Sacrà? 189. exemplum *Pharaonis*. *ibid.* quid significant hæ voces, *indurabo quem volam*? 711.
Inertia naturalis materię quid sit? 387. quid inertia naturalis corporum? 486. an anima separata sit in inactione juxta *Socinianos*? 733.
Infallibile inter & necessarium discrimen statuendum est. 334.
Infallibilitas Conciliorum expensa. 524.
Infallibilitas in materiâ fidei an existat? 680.
Infantes sine baptismo mortui, 33. an damnentur? 51. & in not. 130. 411. an dispositio hominis sub peccati dominatu nati, sed nondum per baptismum regenerati, sufficiat ad ejus damnationem? 183. variz sententię *Gregorii Nazianzeni*, *Augustini*, *Gregorii Ariminensis*, *Salmoneis*, *Moline*, & *Sfondrati*. 184. Theologorum in Gallia de hac materia controversię. 185. Judicium Authoris. 186. non consentit *S. Augustino* de infantom non regeneratum damnatione. 336. an infantes extra Ecclesiam mortui damnentur? 411.
Infantum innocentium status expensus; 32.
Infernus quid? 134.
Infinitas est character omnium Dei perfectionum. 208.
Influxus creaturarum physicus quid? 181.
Infralapsarii qui? 175. ut Synodus *Dordracena* favit; *ibid.* & *S. Augustini* sententia. *ibid.*
Ingenium Sectarium quid sit? 740.
Innocentii I. Papę Epistola ad *Exuperum* de libris Canonice relata. 617. de eorum numero; 631. ejus sententia parum ac-

curata multorum errorum causâ, *ibid.* eam explicavit *S. Hieronymus*. 633. *Bosuetii* judicium. 664.
Innocentius III. Papa quandam floruerit? 131. in not. ejus libri de miserâ humanâ ab Authore reprehensi. *ibid.*
Inordinationes Mundi ritè expensę ordinationis sunt pronuntiandę; 313. an inter eas numeretur conditio iniquitas? 314. Respondetur objectioni *Bælii* dicentis ipsi non probari quoddam in rebus inanimatis occurrere queunt inordinationes, cum iis quę Creaturarum rationalium felicitatem turbant, comparentur, aut quoddam vitii permillio in perturbationis legum motis evitanda cura ex parte fundetur. 315. incommoda naturę & alia mala innumeris commodis compensavit Naturę auctor, juxta *Kingium*, rem exemplis illustrantem. 444.
Insolubilitas objectionum an detur? 99.
Intellectus; probat *Balius* agere contra judicium intellectus, magnam esse animę imperfectionem. 351.
Intellectus & voluntas duo principia: 240. Respondet Author *Bælio* dicenti nos non facere id, quod quomodo fiat, nescimus. 395.
Intelligentia Extramundana, vel supramundana Deus est. 285.
Intelligentię simplicis scientia quid sit? 476.
Intolerantiâ tanquam crimine an merito accusetur Ecclesiâ Romana? 691.
Inverisimilitudo fidei quid? 91.
S. Joannis Epistola due an inter libros Canonicos referenda? 658.
Joannes Damascenus de S. Scripturę librorum canonicorum numero relatus: 638.
Johannes (Modestus) de æternis suppliciis relatus. 330. in not.
Johannes Comes Roesfriensis Atheus relatus; 428. in not. ejus dictum in lecto suo emortuali circa *Hobbesium*. *ibid.*
Joſeph Chinenſium nomen. 231. in not.
à S. Joſeph (Petrus) de concordia humanę libertatis relatus; 375. & 390. quandam floruerit? *ibid.*
Joſephus de auctoritate Librorum veteris Testamenti relatus. 617.
Joſue precibus mimaculum Solis ſtantis

quid

cum Eucharistiâ comparatum. pag. 725.
Joviniani ab Ecclesiâ anathemate percussus. 608.
Irenæus cultum imaginum introduxit. 547.
Irmin Sul columna à Carolo magno eversa. 234.
Irminus quis? 233.
Isidorus de auctoritate librorum S. Scripturę relatus. 637.
Italarum Ecclesiasticorum solertia laudata. 566.
Iubere & *parere* relativè ad Deum, quid sit? 413.
Judæ proditio si à Deo præsentia fuerit, an necesse fuerit *Judam* prodere? difficultas inter *Laurentium Vallam* & *Antonium Glaream*. 398.
S. Judæ Epistola an inter libros canonicos annumeranda? 658.
Judeorum doctrina de numero Librorum Canonicorum, 628. *Bosuetii* sententia. 672.
Judithæ Liber à *S. Hieronymo* commendatus, 602. 634. *Bosuetii* sententia de illo libro inter Canonicos recendo. 658.
Julius Africanus de *Danielis* Libro relatus; 600. ejus controversia cum *Origene*. *ibid.*
Julius III. (Papa) de Concilio Tridentino relatus. 555.
Jungius (Joach.) Geometrice Empiricę author; 283. quandam floruerit? *ibid.*
Junilius (Episc. Afric.) de variis S. Scripturę Librorum auctoritatis gradibus relatus. 638.
Jupiter; ejus origo. 236.
Juvianus (Petrus) relatus adversus *Nicolum*. 185. de perfectionum Dei infinitate. 208. quandam floruerit? *ibid.* in not. necesse non est cum eo dicere, dogmatizandum quidem esse cum *Augustino*, at cum *Pelagio* concionandum. 326. de poenis damnatorum. 328. adversus *Socinianos* scriptis; 376. adversus *Bosuetium*. 512. de venatibus sensus relatus. 686. *Pelissomus* eum impetit de excommunicatione, 689. & de articulis fidei fundamentalibus & non fundamentalibus; 690.
Jus Dei in creaturas à pluribus Theologis male positum 259. error *Twissii* & *Rheforſortii*; *ibid.* *Balii* judicium. 260.
Justinus (Martyr) relatus. 681.

Justinus (Trogus Pomp.) de *Zoroastre* citatus. 231.
Justitia cur colenda? 450.
Justitia Dei quid? 90. à *Luthero* probata: 95. quomodo ejus veritas probanda? 113. quomodo sit occulta? *ibid.* infinitæ Deo viæ patent, quibus justitię suę simul ac bonitati conſulere poteſt. 188. iusta omnia esse quę Deus facit vult *Hobbesius* quia nullum habet ſuperiorem, qui eum punire poſſit; inde falſę conſequentię; 417. quomodo definiat *Justitiam* in Deo? 426. *Puffendorſum* reprehendit Author de *justitiâ* Dei. 427. unde oriatur? 482. ejus diviſio. *ibid.* ſpecialiſ ſumpta verſatur circa bonum malumque phyſicum. *ibid.* nimis circumſcribimur limitibus ut de *justitiâ* Divinâ omnes difficultates ſolvere poſſimus. 707.
Peliſonii ſententia. 711.
Justitia Correctiva quid? 170.
Justitia puniens quid, & vindicativa? 451.
Justitia vindicativa quid? 168. *Sociniani* eam negant, 169. adversus quos *Grotius* ſcripſit. *ibid.*
Justum; *Thraſymachi* definitio. 45. an quędam exiſtant quę juſta ſint, anteceden-ter ad Decreta Dei? 262.
Izquierdus (Sebaſtianus) de neceſſitate re-latus. 273. in not. & *ſeq.*

K.

K *Eckermannus (Barthol.)* ejus doctrinæ de Myſteris, 100. quandam flo-ruerit? *ibid.* in not.
Kelſoth Cabbaſitarum. 231. in not.
Kendallius (Georg.) de origine mali re-latus; 250. quandam vixerit? *ibid.* in not.
Keplerus (Jo.) quandam floruerit? 1417. & in not. ejus doctrina de inertia natu-rali corporum, *ibid.* de materia. 387.
Keſſerus (Andreas) quandam floruerit? 77. in not. adverſus *Socinianos* ſcripſit. *ibid.*
King (Gall. Episc.) de origine mali re-latus. 329. doctrina de ſtatu damnatorum à *Bælio* expoſita. *ibid.* Authoris adnota-tiones in ejus librum de origine mali. P d d d d 3. p 430.

p. 430. *Belii* sententia de hoc libro. 435. in not.
Knitzer (Cl. Martin.) de influxu physico relatus. 161. in not.
Kochius (Christ. Theoph.) citatus. 244. in not. dux *Leibnizii* epistolæ ad eum. 501.
Kortholii (Sebast.) liber de tribus impostoribus relatus. 385. & in not.
Kuhnii de Indorum uxoribus cum maritis suis confagrat. 310. in not.

L.

L *Abadii* (Joan.) quandonam floruerit? 76. & in not. ejus controversiæ cum *Wolzenio*, *Vogelsangio*, & aliis Anticoceianis, de fidei cum ratione conformitate. *ibid.*
Lacourtius, Gallicè *de la Court*, sive *van den Hoof*, author Libri *Lucii Anstii Constantis* de Jure Ecclesiasticorum, & *Bilanacis* Politicæ 384. & in not. priorem tractatum tribuit *Colerus Ludovico Meyero*; *ibid.* in not. authoris colloquia cum eo. *ibid.*
Laetantii de malo dictum. 322.
Lamius (Francisc.) relatus, 84. de accidentibus citatus. 392.
Langius (Thomas) de peregrinatorum quorundam insulis moribus relatus. 368. in not.
Lapis divinus quid? 89.
Lapsus primi hominis, de ejus permissione. 45. 46. Angelorum. 124. *Lapsus* ortus natura & causa expenduntur. 487.
Latium Gallicum, Latinum Hispanum, & Latinum Germanum. 694.
Lauder nihil Deo profuit. 108.
Laudum ac vituperiorum utilitas. 170.
Laudius (Wilhelm. Episcopus) de turbis Angliæ circa Presbyterianos relatus, 421. ejus fata. *ibid.* in not.
Launoiius (Jo.) relatus; 68. in not. quandonam floruerit? 94. in not. Concilio Tridentino relatus. 558. 580.
Leeuwenhoeck (Anton. van) quandonam floruerit? 182. in not. ejus doctrina de animæ origine. *ibid.*
Leges divinas naturales à Legibus divinis positivis distinctæ *Turretinus*, 163. idem docuere *Maresius* & *Strimesius*, *Thomas*

Aquinas, omnes Thomistæ & Casuistæ inter quos *Grotius*; *ibid.* hanc sententiam impugnavit *Puffendorfius*; *ibid.* has Leges arbitrarías & indifferentes esse censuit *Belius*. 362. Respondet author *Belio* quærenti cur Deus leges stabiliverit, è quibus tot incommoda oriantur, cur sibi leges ipse præscripserit? 373. *Kingii* sermo de Legibus divinis expenditur. 468.

Legum naturalium viam non sequi aliquando sapientis est, exemplo *Bruti*. 350.

Leibnizius (G. G.) inter supralap.arios à *Stieph. Vito* relatus: 480. ejus cum *Bosuetio* Epistolæ de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ. 510. & sequ. se confessionem Augustinam sequi de Eucharistiâ profutur in sua ad *Pellissonium* Epistolâ 718. ejus elogium ab Abbate *Pirrot*. 728. juri & historiæ incubuit ab adolescentiâ, 734. Assessor & Consiliarius fuit in Curia Supremâ Electoris Ecclesiastici; *ibid.* occasio studii Mathematicorum & Physicorum; *ibid.* Academiæ Regiæ Scientiarum socius fuit. *ibid.*

Lemkerus (Henr. Christian.) de lapsu *Adam* relatus. 205. in not.

Leusant citatus 87. in not.

Leo X. S. P. Averroistarum dogma de animæ mortalitate damnavit. 73.

Leontius de numero Librorum S. Scripturæ Canoniceorum relatus. 638.

Leopoldus Imp. lites de Religione in Germaniâ componere conatus est. 507.

Le Quien (Michael) relatus. 68. in not.

de Lerins (Vincent.) de eo quod Catholicum est, relatus. 564. 582. de hæreticis. 608.

Libertas quid sit? 144. ejus requisita. *ibid.* quomodo nostra libertas nihil commune habeat cum præscientiâ Dei? 151. quomodo premium aut poenam mereatur? 166. exemplum poenarum brutis insinuat. 167. libertatis nostræ cum divinâ omnipotentia conciliatio juxta *Cartesium*. 247. respondetur *Balio* opponenti, circa libertatem alterutrum è duobus dicendum, vel quod causæ omnes, ab animâ distinctæ, cum eaque concurrentes, agendi, vel non agendi, potestatem animæ relinquunt, vel quoddam ita deter-

terminent ad agendum, ut non possint non agere. pag. 380. Evertitur syllogismus quo probare supponitur, quoddam quicunque infallibiliter optimum eligit, is non est liber, Deus infallibiliter eligit optimum, Ergo Deus non est liber. 412. Docet *Kingius* Deum tantum & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur. 454.

Libertas à necessitate immunis est. 47. ejus requisita. 55. in not. quomodo ei occurrat determinatio? 123. imperfecta poenarum & præmiorum origo. 170. in quo consistat? 338. expenditur *Balio* dicens libertatem, quo magis ab æquilibrio remota sit, eo esse præstantiorem. 347. Libertatis in creatura repertæ perfectio in Deo eminenter existit. 361. probare vult *Hobbesius* hominem esse liberum, non solum ad eligendum quicquid velit facere, sed insuper etiam ad eligendum, quicquid velit velle. 421. quomodo cognoscamus libertatem nostram, an per indifferentiam juxta *Kingium*? 459.

Libertas contingentia vel indifferentia, quid sit? 154. doctrina Stratoniceorum de eâ à *Balio* impugnata. 266. Objicit *Balio*, quoddam si Deus indifferentia libertate careret, nulla creatura hac libertatis specie posset gaudere; 292. cui respondet Author; *ibid.* ex falsa idea contingentia & libertatis persusum fuit multis eam indifferentia omnimodâ & æquilibrî indigere, quam persuasionem *Cartesius* adolens in Collegio Flexiensî haurit; 376. exempla certaminis in hoc argumento inter Thomistas & Jesuitas. 377. Libertatem & contingentiam destruant *Hobbesius* & *Spinoza*. 381. considerationes ad opus *Hobbesii* de libertate, & casu oriuo. 415.

Libertas agendi Deo essentialis est & absoluta necessitatis. 476. in not.

Libertatem arbitrii nostri cum æternâ præordinatione Dei conciliare vult *Cartesius*; 106. ab Authore refutatus. *ibid.*

Libertatem aliquid esse, impossibile est, sive indifferentem id, ad quod jam est determinatum juxta *Balium*. 225.

Libertatem arbitrium quomodo Deus homi-

nibus concessit, juxta *Balium*? 205. vide *Malum*: expenditur *Balii* axioma, Deo non convenire liberum creaturis dare arbitrium, quo ad infelicitatem suam u-uos certissime novit: 212. quomodo ludat in homine? 239. ejus origo opposita *Balii* sententiæ. 243. in bonam quomodo tendat? *ibid.* à Deo non potuit impediri juxta *Jaquelotium*. 246. ejus abusus à *Cartesio* explicatus, cui respondet Author. 247. & 248. unica mali causa; 251. 333. 338. eam *Balio* repudiat 338. *Balii* ratiocinium de libero arbitrio adversus Cartesianos ab Authore expenditur & reprehenditur. 343.

Liberum & necessarium; de eorum questione Ratio persæpe aberrat. 40.

Limborchius (Phil.) adversus *Orbionem Medicum* Judæum citatus. 383. & in not.

Limbus Scholasticorum quid? 184.

Lippius (Justus) *Ciceronem* reprehendit *Chrysippi* sententiam de fato referentem. 359. ejus scripta, *ibid.* in not. ejus Philo. Sophia Stoica expenditur. 370. in not.

de *Lira* (Nicolaus) de *Tobia* relatus. 640.

Lockius (Johan.) relatus de intellectu humano. 79. quandonam floruerit? 87. in not.

Locus medius inter infernum & paradysum, à *Prudentio* statutus. 133.

Lasseri Epistolæ dux de Trinitate & definitionibus mathematicis circa Deum, Spiritus &c. expen. 17.

Loescheri junioris Dissertatio de Decreti absoluti paroxysmis relata. 334.

Logica; ejus regularum neglectus & incuria nostra confusionem in negotio Rationis & fidei gignunt. 86.

Logica probabilium 85.

Lombardus (Petrus) Theologiæ Scholasticæ fundator relatus. 639.

de *la Loubere* relatus, 590. 732.

Lubinus (Erichardus) de privativâ mali constitutione, 485. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Luceus citans de Lumine divino, 115. de Trinitate antiquiorum Galorum. 235.

Luciani *Imon* relatus. 287.

Lucisri lapsus Astronomicæ relatus. 134.

Lucratius de *Epimero* citatus. 354. & in not. dixit

dixit nullam esse Providentiam, & negavit mandum esse effectum Divinitatis. pag. 441.

Ludolphus de Abbate *Pirot* relatus. 731.
Ludovica - *Hollandina* Princeps Palatina *Fredrici V.* Comitum Palatini Electoris filia & *Elizabethæ* Angliæ, Religionem Catholicam professæ fuit, & *Abbatissa* de *Marbuisson* fuit. 508. Ejus commercium Episcopale cum *Ducissa* Hanoveræ suâ sorore de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ. 509.

Lullius (*Raymundus*); ejus doctrina de fide & Trinitate. 100. quondam floruerit? *ibid.* in not.

Lumen innatum quid sit? 492.

Lutherus quid de Philosophia intellexerit? 74. & de *Aristotele*: *ibid.* ejus sententia de fide. 93. scripsit de hac materiâ contra *Erasmum*. 95. ejus liber de servo arbitrio relatus. *ibid.* & 334. & 418. quomodo intelligenda ejus sententia de insolubilitate objectionum contra *Mysteria*? 105. doctrina de decreto absolute absoluto. 362. eum improbavit *Erasmus*. 540. cur ab Ecclesiâ Romanâ discessit? 542. *Bossuetus* eum inculpat quod dixerit Epistolam *S. Jacobi* esse Epistolam *pæc.* 662. quomodo Ecclesiam reformaverit juxta *Pelissonium*? 714.

de Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ conciliandis, dissertationes & Epistolæ. 507. quanam dogmata huic conciliationi obstituerint? 514. Authoris judicium de prospectu *Molani* & sententiâ Episcopi *Neutadiensis*. 516. Elogium Principum & Monarcharum qui ad reunionis consilium contribuere conati fuerant. 527. Eos ab Ecclesiæ primitivæ simplicitate discessisse accusat *Bossuetus*. 545. Cur *Berengerium* inter hereticos receverint? 608. eos inter & Calvinistas discrimen. 724. de utilitate unionis Lutheranorum cum Protestantibus seu Reformatis. 735. *Lycetus* (*Fortunius*) de ortu animæ relatus. 182. in not.

Lysferus (*Polycarp.*) citatus. 81.

M.

M *Acarii* Anachoretæ fabula. pag. 319.
Maccabeorum liber an sit canonicus? 622.
627. *S. Hieronymi* judicium, 634. *S. Augustini*, 635. & *Bossuetii*. 664.
Macedoniani ab Ecclesiâ hæretici denunciati. 608.

Machiavellus citatus de virtute & vitii hominum. 240.

Magani (*Joh. Chrysost.*) Sententia de corporum coherentia. 8.

Magnitudo Dei quid sit? 472.

Maignan (*Enanuel*) de accidentibus relatus, 392. quondam floruerit? *ibid.* in not.

Maimonidis (*Rabbi Moysi*) doctrina de malo laudata. 324. quondam floruerit? *ibid.* in not. nullam mali præponderationem esse docet. 325 de animalibus *Ezechielis* numero librorum Canoniceorum alludentibus. 628.

Malachias an ultimus Propheta? 627.

Malbuisson *Abbatissa*, *Ducissæ* Hanoveræ soror, de religionis dilidibus relata. 679.

Malcuti *Ebraeorum* Cabalitarum. 381. & in not.

Maldonatus de fide relatus. 684.

Malebranche (*Nicol.*) quondam floruerit? 87. & in not. doctrina de veritatibus æternis. 265. quomodo ab *Antonio Arnaldo* de lege divinâ optimi immerito reprehensus fuerit? 277. ejus Tractatus de naturâ & gratiâ laudatur. *ibid.* de systemate mundi divino. 282. doctrina de Generatione & creatione animalium. 394. contestationem cum Autore sustinuit de principio motus & quietis. 719.
Maledictionis jus an Ecclesiâ habeat? 689.

Malum, vide *Vitium*. de ejus origine; 47. eam querebant veteres in materiâ. 386. sententia *Balii* de ejus permissione; 87. ejus prævisio quomodo consideranda? *ibid.* & 88. quid Deus agat quoad mali permissionem? 88. & 123. & 142. vide *Libertas*. Objectio omnem realitatem in peccato ipso opus esse Dei, refutata. 124. duo mala bonum ingens procurant. 129. illustratur argumentum à sensuum voluptatibus desumptum. 130. Er-

102

ET MATERIARUM.

ror de magnitudine malorum cum bonis collatorum. p. 131. de iis injuste sunt quærimoniz. *ibid.* & 132. malum sæpè pœna sequitur. 132. perturbationibus illis est in alterâ vitâ remedium. *ibid.* origo loci medi inter infernum & paradysum. 133. opinio quod bonum denique in omnibus & ubique prævalebit. *ibid.* quæ est sententia *S. Gregorii Nysseni*, *S. Hieronymi* & *Origenis*. *ibid.* malum cum bono comparatum adhuc pro nihilo haberi potest. 135. & 136. quæstioni unde proveniat respondet author. 136. causa deficiens juxta Scholasticos. 137. divisio in metaphysicum, physicum, & morale. *ibid.* & seqq. quomodo Deus illud permittit? *ibid.* & 142. & 251. voluntas quomodo agat in malo perpetrando? 137. mala non faciendâ, ut evaniant bona. 139. *S. Augustini* definitio mali. 141. cum tenebris comparatum. 143. exemplum à defectu visus desumptum. 144. causam habet non efficientem sed deficientem juxta *S. Augustinum*. *ibid.* malorum & bonorum mixtura expenditur. 210. 224. quomodo eveniat inevitabilis boni appendix? 214. exempla ex fabulis antiquis desumpta *ibid.* & 215. malum permittit quomodo maxima Dei bonitas sit? 215. quomodo Deus, ipsâ culpæ castigatione magis magisque homines ad malum inclinari noluerit? 223. an malum quod impediri potest, permittit, sit parum curare utrum committatur, nec ne, juxta *Balium*? *ibid.* quomodo vitium sit malum non permittit? *ibid.* an Deus mala non curet juxta *Balium*? 224. quando excusanda mali permissio, juxta eundem. *ibid.* de rationibus mixturæ boni & mali, quæ in limitatâ benefactorum virtute fundantur, an nulla in Deum aptari possit, juxta *Balium*? *ibid.* malum semper causis moralibus, non semper causis physicis imputatur. 225. relativè ad malum an idem sit causam quis necessariam adhibeat, si momenta deligat in quibus libera ipsa esse determinata cognoscitur, juxta *Balium*? *ibid.* consequentia *Balii* falsa ex eo quod plerique homines sint pravi & infelices. 239. quomodo homo

Tom. I.

ipse malorum suorum origo sit? 241. mali causæ per principium maleficum explicatio refutatur. 242. quomodo à privatione oriatur? *ibid.* respondetur *Balio* opponenti Deum hominem sine inclinatione ad malum creare debuisse: 243. mali causa moralis à *Balio* indacta; 245. qui supponit Deum illud velle; *ibid.* & occasionem ejus offerre exemplo Principis qui tabellariis ad certum iter conficiendum determinatam pecuniam præbet, additâ conditione præmii, intuitu eorum quibus argentum illud suffecerit, & pœnæ quibus non suffecerit. 246. *Cartesii* comparatio à Monarchâ desumpta, qui probè conficius, duos equites ad occursum mutuum certo duello congressuros, eosdem tamen sibi occurrere facit; 247. cui *Balio* respondet & Author *Balio*. 248. error eorum qui contendunt Deum malum permittit ut misericordiam exerceat. 249. de mali permissione & causâ exempla desumpta ex *Caligula*, *Catharina Medicea*, *Tiberio* *ibid.* malum quod in creaturis rationalibus superest evenit solum concomitanter. 281. Authoris dialogus de causâ mali & de justitiâ Dei, malè à *Balio* reprehensus: 282. *Stoicorum* error dum ferenda æquo animo mala esse dicebant, utpote necessaria non solum sanitati & integritati universi, sed etiam felicitati & conservationi Dei illud gubernantis; cui errori favit *Marcus Aurelius* Imp. 285. malum non tantum est quantum passim dicitur. 286. celebris Antisthenis Angli doctrina de origine mali ab Authore refutata. 296. malum bono potius esse quomodo probet *Balio*? 318. quomodo malam attentionem nostram acutus ferat quàm bonum? 321. non à naturâ, sed à malâ voluntate oritur. 336. *Chrysippi* comparationes de mali origine ex *Comædia* & cylindro desumptæ. 360. expenditur *Chrysippi* doctrina malum per concomitantiam adnatum esse contendentis. 361. est privationis confectarium. 386. illud affectionem animæ virtuti contrariam vocat *S. Basilii*. *ibid.* quomodo Deus ad malum concurrat in executione actuali, quæ formas in materiâ in-

Eccce

tro.

roducit? p. 387. solvitur objectio quod in toto Dei opere plus mali sit, quam boni; 405. quod probatur infinito numero Intelligentiarum Cœlestium, ubi referuntur Chr. Hugenus, S. Thomas, Suarez, S. Dionysius, 406. & seq. Mali definitio & divisio juxta Kingium. 441. Mala excludi non potuisse, nisi admissis incommodis multo majoribus docet Kingius, Mundum ad instar magni ædificii sistens. 445. rem idem illustrat exemplo Adami, qui quantumvis obediens fuisset, à malis naturalibus non nisi virtute divinæ gratiæ exemptus fuisset. *ibid.* idem docet maximam malorum nostrorum vim à necessitate materiæ proficisci. *ibid.* quare Deus malum tollere nolit? 468. quid sit privativa mali constitutio? 485. Authoris Epistola ad Jo. Franc. Buddum, de dissertatione sub Buddai præsidio de origine mali habita. 502.

Malum culpæ quid? 479.

Malum metaphysicum quid? *ibid.*

Malum morale ab eo oriri quod perfectionem aliquam saluat, docet Kingius. 445. ejus definitio. 479. idem est ac malum culpæ. *ibid.*

Mali physici definitio 312. 317. 479. nostrorum causâ malorum, nos sumus *ibid.* controversiâ de malo physico, difficultates habet cum quæstione de mali metaphysici origine communes. *ibid.* in quo considerandum ipsas misérias & monstra ordinis congruere, planè uti in Mathematicis quædam quæ videntur anomala, ritè expensâ ordinatissima sunt pronuntianda. *ibid.* idem dicendum de numeris, in seriem prorsus irregularis, & tamen qui clavem ænigmatis istius norit, dare regulam poterit, quæ ritè perspecta, seriem prorsus regularem esse, & insignes proprietates habere, demonstrabit. 313. S. Bernardi dictum. *ibid.* idem dicendum de monstris, aliisque defectibus qui nobis adparent, ut & vitæ terri in quibus reperiuntur metallorum ac mineralium genimina; ut & in mare. *ibid.* impugnât Balus illos qui divinam circa malum physicum, præcipuè beluinarum administrationem exculpare nituntur. 316. Respondetur Balio

quarenti, plusne boni an mali physici sit in mundo? 317. querulæ Ethnicorum de Diis suis. 322. Balii error de Magnatum ærumais, 323. & de nostris. 325. exemplum Augusti Imp. 323. probatur ejus originem in libertate creaturarum investigari posse. 331. Kingii Doctrina de malo physico. 442. iniqua querela de malis & bonis physicis in hac vitâ. 482. Mali physici originem diversissimam esse ab origine mali morali docet Kingius. 445. & 449.

Maner Hæreticus Persa relatus. 230. 237. Manichæi, eorum principium 90. 124. objectiones. 92. sententia de Mysteriis. 107.

Mannus quis? 233. & in not.

du Mans (Episc. oratio, pro Regis Henrici IV. absolutione. 567.

de Marca de concilio Tridentino relatus. 553. Marcellini (Ammiani) judicium de Ecclesiâ Romanâ. 618.

Marchetti (Alexand.) metaphrasis Lucretii relata. 354. & in not.

Marci Aurelii Imp. error de malo æquo animo ferendo. 285.

Marcion de Zoroastre citatus. 237.

Marefius (Samuel) leges divinas naturales à Legibus divinis positivis distinguit. 263. quandonam floruerit? *ibid.* in not. de colloquio Cassellano. 737. in not.

Maronitis qui? 514. montem Libanum incolunt. *ibid.*

Marshamus (Jo.) de animâ mundi Platonica relatus. 71. de numinibus antiquorum. 230.

Marlac Turcarum quid? 159. & in not.

Materia increata mali causâ juxta Veteres. 136. & 386. sententia Platonis, Aristotelis, Anaxagoræ & Plutarchi. *ibid.*

Materiæ idea in quo consistat? 530.

Materiæ indifferentiam ad motum & quietem consideranti, quid videatur? 369. Balii suspicio de dimensionum materiæ numero. 368. an materia aut forma ali. quid agat? 547.

Mathematicorum mos in definiendo. 22.

Mathematicæ definitiones quales debeant esse? 22.

Matrimonium sine consensu parentum an sit nullum? 591.

Matthæi (Petri) Historia obitus Henrici IV. relata;

relata. p. 226. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Maurus (Silvester) de necessitate Dei relatus. 273. in not.

Mayers (Jo. Frid.) relatus. 72.

Mechanicæ omnia fieri in naturâ, docet author. 531. quod probat. 733.

Mechanismus an sufficiat ad organica animalium corpora producenda? 50.

Medicis (Catharina de) Pii IV. Professionem fidei in Galliis introduxit. 558. 568. & 591.

Melanchron laudatus, 74. ejus effatum de Aristotelis Ethicâ: *ibid.* in not.

Meldenfis Episcopus relatus de amore Divino. 29. vide Bossuetius.

Melissi doctrina de unico principio. 242. quandonam floruerit? *ibid.* in not. eum cum Zoroastre dualitatis auctore confligentem inducit Balus: *ibid.* quomodo cum Balio impugnavit? 243.

S. Melion (Episc. Sard.) relatus. 625. de librorum canonicorum enumeratione; 629. Bossuetii judicium. 658.

Melius est dare, quam accipere. 286.

Menagius laudat Chryssippi opus *πρὶς τὴν ἀντιφασίν*. 254.

Menes Egyptiorum numen; 234.

Mens humana quid? 9. ejus immortalitas continuo sorte demonstrata. *ibid.*

Mercator (Isidorus) multorum errorum author. 618.

Mercurius Deus & dies. 231.

Merita & demerita, bonæ & malæ actiones quid proficiant si nihil immutari possit? 157.

Merita conditionata quid? 148. in not.

Metempsychosis 70. ab Aristotele non satis confutata. *ibid.* ab Helmontio filio defensâ. 178.

Metus, cupiditas, alique affectus à dolore & voluptate oriuntur juxta Kingium: 444.

Meyer (P. Livinus de) relatus de Jesuitarum doctrinâ circa scientiam mediam. 147. in not.

Meyerus (Ludov.) relatus; 76. ejus liber Philosophiæ Scripturæ interpres controversas inter Theologos Batavos excitavit *ibid.* effatum Buddæi de eo: 75. in not.

tribuitur Liber Lucii Anstij Constanti;

sis de Jure Ecclesiastico: 384. in not.

Michælis & ejus Angelorum cum Dracone in cœlo prælium. 332.

Microcosmi & Macrocosmi consideratio; 239.

Midæ Regis fabula de sorte hominum Silenium conulenti; 322. & omnia ad tactu in aurum convertentis. 357.

de la Millerière de loco S. Augustini de verbis Domini in Eucharistiâ, relatus; 721.

Miraculum, ejus origo; 65. effectus. *ibid.* in not. miracula faciendo quomodo Deus in rebus creatis quid producere queat, quod earum natura non ferat? *ibid.* Spinose sententia à quâ recedit Auctor. *ibid.* in not. quomodo Deus potuerit ea facere? 157. quomodo nihil habeant quo à cæteris eventibus distinguantur? 279. cur Deus miraculo mala non averruncaverit? 315. miraculorum distinctio in comparativè talia & rigorosè talia. *ibid.* in not. an ministerio Angelorum procurentur? 316.

Mironius (gall. Miron) de Concilio Tridentino relatus. 557.

Misericordia Dei quomodo sit crudelis juxta S. Augustinum? 249. an præsupponat miseriam, & justitiâ culpam juxta Theod. Beza? 295. Judicium authoris; *ibid.* explicantur loca S. Scripturæ de misericordia Dei. 337. quomodo concilianda cum ejus justitiâ? 711.

Mithra Persarum Deus. 232.

Molanus (Abbas Lokkumi) Epistolas & Dissertationes de Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ conciliandis scripsit. 508. & seq. an Bossuetio oppositus? 650. quem ipse Bossuetius laudibus cumulat. 652. ejus Cogitationes private à Bossuetio laudatæ. *ibid.* summa controversiæ de Eucharistiâ, inter eum & quosdam Religiosos; 674. Bossuetii judicium. 676.

Molæque atque dolores quæ ad portatam de affectibus victoriam comitantur, quibusdam in gaudium ingens convertuntur. 358.

Molina (Ludov.) quandonam floruerit? 147. in not. ejus liber de concordia liberi arbitrii cum gratiâ controversiarum causâ, *ibid.* ejus doctrina de scientiâ me-

Et ecce a dii

dia; pag. 147. ab autore refutata. 154. doctrina de limbo. 184. ei infensus *Clemens VIII.* 554. doctrina de salute per Jesum-Christum sine poenitentia. 684.
Molinaus (*Carolus*) de Concilio Tridentino relatus. 557. ejus opera Romæ prohibita fuerunt. 558.
Molsoni Catholicus Orthodoxus relatus. 625.
Monade quid? 222.
Monosychitæ qui? 71. 72.
Monothelitæ qui? 546. Judicium auctoris; 547. *Bossuetii* responsio. 549.
Montanistæ ab Ecclesiâ hæretici denunciati? 608.
Moravi, vide *Bohemi*.
Mornanius (*Phil. de Plessis*) de veritate Religionis citatus; 85. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Morr, ejus definitio. 10.
Morus (*Henricus*) de præexistentiâ animarum humanarum relatus. 178.
Moses de mundi mutationibus. 314.
Moses Germanus. 71. *Spinozæ* affecta; *ibid.* ejus nomen fuit *Jo. Petr. Speckth.* 381. in not.
Mosheimius (*Jo. Laur.*) laudatus. 49. *Platonem* de animâ impugnat. 71. in not. de unione animæ & corporis, 489. in not.
Motta Vajensis, (*gall. François de la Motte le Vayer*) de malo relatus; 318. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
de la Motte Fenelon (*François de Salignac*) laudatus. 324. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Motus, ejus definitio, & ratio, 7. 9. ejus leges à multis arbitrarie Authori videntur ceteri, quia pauci illas rite expendunt. 364. *Cartesii* error. *ibid.* argumentum sunt adversus systema necessitatis absolutæ, brutæque, à *Stratone* aut *Spinoza* inventum. 365. quomodo legum moris rationes reddi possunt? *ibid.* leges naturæ quibus motus temperantur, an sint prout necessarii, aut prorsus arbitrarii? 366. consequentia *Belli* absurda ex legibus motus, quid Deus potuisset tale unionis animæ cum corpore systema eligere, quo vulnera duntaxat excitarent ideam remelii, vel periculum effugiendi. 371. motus naturam & corporum

incursum explicat auctor respectu præsentis realis in Eucharistiâ. 719.
Motus, materia, & spatium num ex se ipsis prodeant? 410.
Motus & quietis principium explicatur. 719.
Mulieris adulteræ historia à *S. Johanne* relata, an sit autentica? 658.
Mundus hic omnium possibilium optimus. 53. 475. & minimus. 135. ejus mutationes. 314. inordinationes expensæ ordinatissimæ sunt. *ibid.* quinam fuerit scopus Dei in mundo condendo juxta *Kingium*? 440. falso sibi persuadet omnia solummodo hominis causâ facta esse. 443.
Ejus existentis ratio. 126. & causâ. 127. mundus contingens. *ibid.* & in not. ejus definitio secundum Auctorem. 128. an plures sint mundi? 127. & 128. an potuerit esse sine peccato & ærumnis? 128. eventus descripti. *ibid.* & 129. quomodo non potuerit Deus eligere optimum? *ibid.* & 251. Mundi alii qui concipiuntur possibiles nostro sunt longe inferiores quoad bonum. 129. ejus descriptio juxta Cabalistas & Origenistas. 134. antiquorum idea Mundi nostri. 135. an sit stella? *ibid.* an Deus nihil poterit in mundo mutare? 157. solâ bonitate suâ Deus ad creandum hoc universum impulsus est juxta *Balium*. 208.
Mundi anima juxta Stoicos Deus est. 286.
Mundi æternitatem docuerunt veteres & Epicurei. 474. in not.
Mundus incantatus *Bekkeri* relatus. 244.
Musai (*Jo.*) Liber de usu Principiorum Rationis & Philosophiæ in controversiis Theologicis contra *Nic. Vedeltium* commendatus. 80. & in not. defendit *Chemnium*. 106. ejus doctrina de iis quæ sunt supra rationem. *ibid.*
Musius (*Petrus*) de colloquio *Cassellano* & dissidiis in Academia *Rintheii* relatus; 736. & 737. quandonam floruerit? 737. in not.
Mysterium Religionis explicatio non est necessaria. 25. quomodo explicari possint? 67. *Bilfingeri* tententia. *ibid.* in not. quæ fides iis habenda? 85. quomodo explicanda? 97. sufficit nobis scire quid sint, nec necessarium scita quomodo sint. pag. 98.

pag. 98. Rationi supremæ & universali sunt consentanea. 101. & 103. quomodo ea explicet *Chr. Wolffius*? 103. in not. objectionibus quæ à ratione *Mysterii* opponuntur satisfieri potest, contra *Balium*. 107. & 108. quomodo disputatio philosophica fieri debeat? 110. quomodo eorum veritas probanda juxta *Balium*, cui Auctor respondet. 112. in comprehendendo hoc quomodo complures desudarunt? 114.
Mystici qui? 71. eorum deificatio. 72.

N.

Naturæ anterioris in signo rationis quid sit? 391.
Naturæ miracula quomodo consideranda? 532.
Naturæ plasticæ expositæ. 49. à *Balio* repudiatæ. 267.
Navarrete (*Balthazar*) relatus de auxilio gratiæ. 57. in not.
Naudæus de *Pomponatio* relatus. 73. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Necessarii & *possibiles* natura expenditur. 251. necessarium inter & *insalibile* discrimen statuendum. 334. & 348. *necessarium* vel *contingens*, *possibile* vel *impossibile* vocabula turbas excitaverunt. *ibid.*
Nicolii comparatio non inepta. 335. confusio ex equivocacione vocabulorum necessitatis & contingentis, *possibilis* & *impossibilis* perennium litiu causâ fuit. 378. de necessitate peccandi aut impossibilitate non peccare. 408.
Necessitatis idea malè intellecta peperit fatum *Mahumetanum*; 41. quoniam habenda? 45. *Stoici* veteres ferè simul de terminationem adfuerunt, & necessitatem negabant; 358. discrimen inter necessitatem absolutam, moralem, & arbitriam. 367. 419. quid sit necessitas moralis juxta *Hobbium*. 419.
Necessitas absoluta. 47. vide *Fatum*; in actionibus liberis minime reperitur. *ibid.* ejus requisiti. 146. error eorum quibus omnia esse necessari per unum est. 170. responderet objectioni eorum qui dicunt Deum moraliter necessitatum fuisse ut ex omnibus possibilibus optimum eligeret.

273. *Arnaldi* & *Belli* obiectio, contentium Deum esse necessitati obnoxium, & necessario agere, si optimum creare teneatur, aut saltem futurum fuisse impotentem, si aptiorem ad peccata aliaque mala excludenda viam reperire non potuisset. 286. Respondet Auctor *Balio* obiectenti, quod cum aptissima ad finem quempiam obtinendam via sit necessariò unica, ergo si Deus modo invincibili impulsus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc necessariò adhibuit. 293. qui determinationem cum necessitate permiscuerunt, aliquid evenire admiserunt sine causâ, sine ratione ullâ, quod abiurdum. 375.
Necessitatis fatalis absurdæ sequelæ, 43. gradus diversi. 44. Theologorum difficultates de eâ. 45. vide *Elestio*.
Necessitas hypothetica quid sit? 418.
Necessitas Logica, vel *Metaphysica* quid sit? 80. quomodo distinguenda à necessitate physica? *ibid.* prior nullam exceptionem patitur. *ibid.* de necessitate considerationes metaphysicæ. 251. inter eam discrimen & moralem. 476.
Necessitas physica fundatur in necessitate morali; 65. & utraque distinguitur à necessitate Geometricâ. *ibid.* quid sit? 80. de necessitate controversiæ *Bramhallum* inter *Balium* & *Hobbium*. 168. quomodo necessitas iustitiæ vindicari locum dederit? *ibid.*
Neo-Ariani Angli paradoxum de Christo, 20. retutus de Trinitate. 23.
Nestorianismus quid? 548. *Nestoriani* ab Ecclesiâ hæretici declarati. 608.
Newtonus relatus de corporum motu. 79.
Nicajius (*Albas*) de amore divino relatus. 738.
Nicolius (*Petrus*) quandonam floruerit? 914. & in not. ejus doctrina de fide divinâ, *ibid.* de infantum sine baptismo mortuorum statu ab Auctore immo'ata; 185. de articulo fidei examine 705.
Notiones: notionum communium tribunal recusavit *Balium*. 97. notionum naturam quomodo explicet *Angius*? 418. notionem omnes sunt reales juxta Auctorem. 439.
Notitia sui ipsius liber relatus. 54.
Eeeee 3 Nova-

Novarinus (*Aloisius*) de occultis Dei beneficiis relatus: pag. 211. & 323. quandonam floruerit? 211. in not.
Novatiani aut *Cathari* ab Ecclesia hæretici declarati. 608. *S. Cypriani* iudicium de *Novatiano*. 609.
Noyelles (*P. Jesuitarum Generalis*) de Lutheranis cum Ecclesia Catholica conciliandis relatus. 519.
Numina malefica antiquorum. 230. 231. in not.

O.

O *Objectiones* insolubiles quæ juxta *Balium*? 84. quas insuperabiles jactat; *ibid.* & 99. item *Cartesius* à *Balio* relatus. 106. & seq. quomodo objectionibus respondendum? 108. in quo fundari debeant? 109. respondet Auctor *Balio*. *ibid.* quales debeant esse objectiones adversus mysteriorum veritatem & responsa? 112. *Balio* ibi confutatur. *ibid.* ubi contra fidem revelatam militant, sufficit eas repelli posse. 113. eas non habere vim demonstrationum fatetur *Balio*. 114.
Obrechtius de mutatione Religionis relatus. 724.
Occamus (*Guillelm.*) de electione relatus. 436. quandonam floruerit. *ibid.* in not.
Ochinus (*Bernhardinus*) quandonam floruerit? 83. & in not. expressit id quod vocat Labyrinthos Prædestinationis. *ibid.*
Odinus, vide *Wodanus*. 59.
Officia quandonam deneganda? 214.
Olearius (*Joan.*) de peccato originis relatus. 205. in not.
Olevianus (*Casp.*) relatus. 327. in not.
Olug-Beigh de *Zoroastre* relatus. 231. in not.
Omnipotencia Dei demonstrata. 473.
Omnis vox syllogisticè expensa circa Trinitatem. 11.
Omniscientia Dei definitio. 475.
Onomai ac *Diogeniani* fragmenta de fato & necessitate. 359.
Opalenius (*Lucas*) de officiis relatus. 214. & in not.
Opera ignava quid sit? 738.
Opinionibus communibus an fides sit habenda? 614.

Opposui formido quid? 87.
Optimum produci impossibile esse an dici possit, quia non datur creatura perfectissima? 270. optimum si semper Deus producit, an dici possit alios Deos producturum? 272. *Balio* expendit responsionem *Diroyssi*: *ibid.* iudicium *Authoris*. *ibid.* optimum quod in toto est, etiam est inter possibilia omnia optimum in partibus singulis, quod geometricè probatur. 283.

Oreb-Fuiddi relatus. 205.

Origenes relatus; 68. in not. docet Christianum rationi esse consentaneum; 96. quandonam floruerit? *ibid.* in not. asseruit bonum fore ut denique in omnibus & ubique prævaleat. 133. de eo dicebatur, *ubi male nemo pejus* 257. de damnatorum poenis; 328. 330. & 483. ejus controverfia cum *Julio Africano* de *Danielis* Libro. 600. de *Libris S. Scripturæ* Canonicis; 619. quomodo Religionem defenderit? 625. de librorum Canonico-rum enumeratione. 629. de *Hermæ* libro *Pastoris* iudicium. 632. *Bosuetii* sententia. 661.

Orimazes nomen Persarum. 231. in not. 233.

Orobio Medicus Judæus citatus adversus *Bredenburgium*: 383. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Oromasda & *Arimanius* principia Veterum. 59. 231. 233. 237. 259.

Osiander (*Jo. Ad.*) relatus; 71. in not. doctrina de peccato originali. 491.

Ostis numen Ægyptiorum. 231. in not.

Ossat (*Card. d'*) vide *D'Ossat*.

Ostorodus (*Christoph.*) relatus; 326. in not.
Ovidius de veterum Persarum numine relatus. 232. de malo. 243. hominum peccata in Deos rejiciebat. 341. cui oppositus erat *Virgilius*. 342.

P.

P *Allavicinus* (*Card.*) de Concilio Tridentino relatus. 556. 592.
Papa elegans comparatio cum *Agamemnone*. 713. an sit Anti-Christus? *ibid.* & 714. ejus autoritas: 713. Princeps est omnium Ecclesiarum. *ibid.*

Paras

Paradisus: Cur Deus in hoc terræ globalem ordinem non constituerit, ut Paradisus hic perpetuus fuisset? pag. 369.
Parallelismus harmonicus regnorum naturæ & gratiæ. 134.

Pardies (*Ignatius Gaston.*) de continuitatis lege citatus; 366. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Particularistarum & *Universalistarum* diffidium. 174.

Passionum & actionum origo. 166.

Pater, ejus definitio relativè ad Trinitatem. 23.

Pater, *Filius*, & *Spiritus S.* sunt personæ inter se diversæ; 21. quomodo intelligendi? 24. eorum relatio ab *Authore* exposita; 26. *Patrum* sententia. 27. quomodo intelligendi? 81.

Basiliani iidem ac *Manichæi*. 230. eos refert *Balio*; 244. eos hæreticos declaravit Ecclesia. 608.

S. Pauli Epistola ad Hebræos an inter *Libros Canonicos* recensenda? 658. *Bosuetii* iudicium. 662. & 668.

Paulus *Manichæorum* coryphæus. 230.

Paulus III. (*Papa*) de Concilio Tridentino relatus. 555. eo sedente Galli auctoritatem ejus Concilii declinaverunt. *ibid.*
Paulus Samosatenensis à Concilio Ephesino condemnatus. 575.

Payva (*Jacobus Andradius*) laudatus; 33. Concilio Tridentino interfuit. 187. & de eo adversus *Chemnitium* scripsit. *ibid.* sententia ejus de fide salvifica. 683. *Pelissonii* ad *Abbatissam* de *Maubuisson* Epistola de hoc Doctore. 700. discrimen eum inter & *Clementem Alexandrinum* de peccato. 701.

Peccaminositas *Adami* juxta *Balium*. 487.

Peccatum: Quæstio num Deus sit peccati causa per accidens, à *Sterozio* tractata. 75. quomodo illud permittat? 88. & 123. & seq. ubi abundavit, superabundavit gratia. 130. de propulandâ à Deo peccati imputatione difficultates exaggerat *Balio*. 229. causa peccati an *Diabolus*? 244. obijci *Balio* Deum velle permittivè peccatum in quantum est punibile & condonabile; 291. cui respondet *Author* *ibid.* & syllogismo ejusdem concludenti Deum necessariò velle opus,

quod inter cætera peccatum omnium hominum & æternam plerorumque damnationem complectitur. 294. *Balio* *Theodorum Bezam* impedit in suo de peccato sermone. 295. Cum Deus hominem ad imaginem suam creaverit, & eum fecerit rectum & liberum, libertate abusus est in peccando. 333. delectatio in malo reperta, hamus est, quo se capi sinit: *ibid.* quo sensu fas sit dicere quod potentia bene agendi sæpè desit, etiam iustis, & peccatum sit necessarium, etiam in regeneratis, quod gratia sit irresistibilis &c. 334. an Deus videatur ipse sibi, seque colentibus & amantibus debere, ut in vitio, peccatoque permittendo, viarum suarum æquitatem ostendat? 326. Explicatur dictum *S. Augustini* quod manipati peccato, servorum libertatem habeamus. 339. *Ovidii* dictum peccata hominum in Deos rejicientis. 341. solvitur obiectio quod cum semper impossibile sit non peccare, semper injustum sit punire. 408. Evertitur syllogismus probare nitens quod qui peccatum impedire potest, nec tamen impedit, inter peccati complices habetur, & per consequens Deus creaturarum intelligentium peccatum impedire potuisset. 409. & aliud argumentum dicens, quicumque producit, quidquid in re aliqua reale est, is rei illius est causa; Deus quidquid est in peccato reale, producit, ergo Deus est cau. à peccati. 410. Dixit *Kingius* animam fieri passivam, hominemque non esse veram peccati causam, si ad actiones suas voluntarias per objecta fuerit compulsus. 449. Error eorum qui contendunt peccatum non esse propter reprehendi vel puniri, quod castigationem mereat, sed quod reprehensio & poena faciant, ut aliâ vice illud emittatur: 450. natura peccati metaphysicè & moraliter expensa: 486. in not. de ejus propagatione, 488. an peccatum originem trahat à *Lege*? 696. Quomodo explicanda *S. Pauli* verba, *Peccatum non cognovi nisi per legem* &c. *ibid.* de peccatis inficienter paratis: *ibid.* Peccati *Adami* origo 28. *S. Augustini* sententia 46. quomodo necessarium. 129. an

- an necessitas fuerit *Adamo*? p. 292. effectus ejus juxta *Mysen*, referente *Kingio*. 445.
- Peccatum derivativum, actuale & habituale expendantur. 491.
- Peccatum originale expensum. 27. 491. *riarii* opinio refutatur. 27. de Peccato originis, gratia, & prædestinatione. 46. *Balii* error de statu morientium in peccato originali. 491. expenditur difficultas, quo pacto anima, talvâ Dei justitiâ, potuerit infici peccato originali. 178.
- Peccatum Philosophicum quid? 33. & 34. sententia *Pelissonii*. 696.
- Pelagius* quandonam floruerit? 140. & in not. ejus doctrina de concursu Dei cum creaturâ. *ibid.* Semi-pelagianorum doctrina de præcipientiâ Dei. 148. in not.
- Pelissonus* laudatus. 187. de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Catholica. 509. 512. *Bossutii* ad eum Epistola de hac materia. 537. & Authoris: 538. Judicium auctoris de elegantia ejus stili. 539. & 679. ejus fata: 549. Eum inter & Authorem Epistolæ Tolerantiæ & Religionis controversiis. 678. Responsio ad Authoris objectiones. 685. & seq. de amore Dei: 690. & seq. ubinam fidem constituat? 693. Epistola ad Abbatissem de *Manbuisson* de Doctore *Payza Andradio*: 700. ad Authorem Epistola de sanitate suâ, oculorum morbis, & Historia *Ludovici Magni*. 717. Dictatorem perpetuum cur se nomet? *ibid.* elucidationes petit ab Authore de loco *S. Augustini* de Eucharistiâ. *ibid.*
- Penes* præpositio expenditur. 723.
- Perefixe* (*Hardwinus de*) citatus. 226. in not.
- Pereir* à *Dola* (*Ludov.*) relatus. 140.
- Percyra* de file implicitâ Ethnicorum in Jesum Christum. 684.
- Perez* (*Antonius*) de vitis & peccatis relatus. 57. de voluntate Dei. 273. in not.
- Perfessitabia* quid? 179.
- Perfessio* in quo consistat? 144. & 280. ad perfectionem summam omnia reducuntur. 280. perfectionum divinarum idea quomodo comparanda? 290.
- Perfectiones Dei in duas tabulas redactæ. 499.
- Perizonius* de uxoribus Indorum cum maritis suis mortuis coniagrat. 320. in not.
- Perpetua* precibus suis *Dinocratem* defunctum ex pœnis inferorum liberavit. 330. in not. ejus fabula & Felicitatis relata. *ibid.*
- Perfarum* veterum numina Sol & ignis. 232. eorum *Persepolis* seu *Tschelminaaris* relata. *ibid.*
- Persona* quid? 162.
- Periona* divina, de ejus definitione 22. 23. in not. 25.
- Petavius* (*Dionysius*); ejus opus de Theologicis Dogmatibus laudatum. 69. & in not. Doctrina de Angelis. 220. 221. in not. & 407. in not. à *Bullo* accusatus quod Patribus Ecclesiæ Primitivæ errores de Trinitate tribuerit; 613.
- Petersenius* (*Jo. Guill.*) citatur de Apocatastasi seu Restitutione universali. 133. in not.
- Petri Venerabilis* (*Abbatis Cluniac.*) Epistola adversus *Petrobrusenses* relata. 639. doctrina de libris *S. Scripturæ Ecclesiasticis*. *ibid.*
- Pezron* (*Paul. Abbas de la Charmoye*) de Celtis relatus. 236. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
- Pfaffii* (*Christ. Matth.*) Dissertatio de consecratione Eucharistiæ expensâ. 32.
- Pfannerus* (*Tobias*) *S. Basilium* reprehendit de malo. 386. quandonam floruerit? *ibid.*
- Phænomenorum* corporaliū ratio reddi non potest sine incorporeo principio; id est Deo. 5. Veterum sententia de iis. *ibid.* *Hobbesii* sententia laudata. *ibid.*
- Pharaonis* induratio. 189.
- Phasianorum* insula relata. 526. in not.
- Philanthropia* Dei probatur. 495. & misanthropia refellitur. *ibid.*
- Philosophia* quomodo dividenda juxta *Socratem*? 39. ejus usus in Theologiâ? 64. difficultates Theologiam impugnantes dissolvendæ. 73. diffidia de ejus uû in Theologiâ 77.
- Philosophia* corporularis *Averroistarum* sectam exinxit. 73.
- Phosiniapi* qui? 77. diffidorum de Philosophiâ usû in Theologiâ auctores. *ibid.*
- Physica*

- Physica*, auctoris Doctrina generalis. p. 530.
- Pioracus* Legatus Galliarum ad Concilium Tridentinum relatus. 556.
- Pietas* solida quid? 36. quid pietas illuminata? 739.
- Pietatis* vis omnis non tantum in timore, sed multo maximè in amore Dei super omnia consistit. 126.
- Pietistæ*, 76. eorum sectæ origo. *ibid.*
- Pirot* (*Abbas*). Authoris Responsio ad ejus Memorias de autoritate Concilii Tridentini; 552. laudatus à *Pelissonio*. 700. elogium auctoris. 724. & 728.
- Piscator* (*Jo.*) omnia in Dei voluntatem recidere juxta *Bælium* docuit. 229. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
- Pius IV.* (*Papa*) de Concilio Tridentino relatus. 555. eo sedente Galliarum Legati ab eo Concilio discesserunt. *ibid.* & 559.
- Placcete* (*Joan. de la*) doctrina, de scientiâ mediâ. 149. in not.
- Plato Thrasymachi* sententiam de justo caput. 45. in not. ejus sententia de conformitate fidei cum ratione. 68. in not. de origine mundi. 136. de *Zoroastre*. 231. doctrina de animorum statu. 323. voluptatem dicebat esse malorum. 333. Dialogus *Euthyphron* dictus ab Authore laudatus. 163. doctrina de materiâ increatâ. 387.
- le Platonisme dévoilé* liber relatus. 68. in not.
- Plenum* ubique est. 530.
- Plinius Junior* de vitis relatus. 227.
- Plinii secundii* error de malo. 321. & in not.
- Plutarchus* contra Stoicos relatus. 230. de *Iside* & *Osiride*. 231. contra *Chrysippum* de fato. 254. de Stoicorum resistentiis. *ibid.* contendit tollendam Deo potentiam potius, quam concedendam ei malorum permissionem. 359.
- Pœna* quomodo consideranda? 138. ejus usus necessitati non opponitur. 168. damnatorum pœnæ cur perdurent ut & præmia beatorum? 169. pœnarum & præmiorum origo libertas imperfecta. 170. earum utilitas; *ibid.* definitio. 312. pœnæ malum à malo culpæ derivandum. 326. solvitur argumentum probare nitens, quod quicumque punit eos, qui
- quàm potuerunt optimè egerunt, injustas est; Deus hoc facit; Ergo &c. *ibid.* pœnarum magnitudinis differentia. 449.
- Pœnitentia*: Disputatio de termino pœnitentiæ peremptorio inter Angustanæ confessionis Theologos expensâ; 159. duplicem eam constituunt Theologi Pontificii. 683.
- Peires* de amore divino relatus; 690. ejus Oeconomia divina ab authore laudata. 739.
- Pomponarius* (*Petrus*) quando floruerit? 73. *Averroistarum* dogma fovit. *ibid.* & in not.
- ad *Populum* phaleras. 647.
- Porée* (*Gilbertus de la*) sive *Porreianus* relatus. 115. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
- Portius* relatus, 33. & laudatus. *ibid.* & 34.
- Possibilia* an sint quædam inter ea quæ nec fuerunt, nec erunt unquam? an vero quidquid nec est, nec fuit, nec erit unquam impossibile sit? 253. *Chrysippi* sententia à *Dicodoro* refutata; *ibid.* *Balii* judicium; *ibid.* ubi de rei possibilitate sermo est, non agitur de causis quæ efficere possunt ut res illa existat, aut impedire ne existat. 294.
- Possibile inter & actuale distinctio existit. 294. possibilitas rerum realitatem habet fundatam in divinâ providentiâ; actualia quoque à Deo pendent, tum in existendo, tum in agendo. 474. errant qui contendunt possibilita tantum ea esse quæ actu sunt, seu quæ Deus elegit. 477.
- Possibilia contingentia quid sint? 475.
- Possibilis & necessarii natura expenditur. 252.
- Possibilium infinitudo, quantacumque sit; sapientiæ Dei, possibilia omnia cognoscens, infinitudine major non est. 289.
- Potentia actionum nostrarum causa à *Kingio* demonstrata, ab Authore refutata. 460. quomodo potentia ad Deum accedamus, sine ratione eligendi, ideoque summam felicitatem nobis præstemus? 465.
- Potentia obedientialis Scholasticorum. 65.
- Prædestinationis quid in Theologiâ? 82. Prædestinatio quid in Theologiâ? 82. Prædestinatio quid in Theologiâ? 82. Prædestinatio quid in Theologiâ? 82.

destinationis labyrinthi ab Ochino expressi. pag. 83. Liber *Sfondrati* relatus. 130. nulla datur ad damnationem. 138. explicatur dictum, si non es prædestinatus, fac ut prædestineris; 158. de prædestinationis & gratiæ argumento Theologi inter se dissident. 172. Prædestinatio ad vitam æternam an absoluta sit, an respectiva? 174. in quo differat à destinatione? *ibid.* quomodo intelligendum quod S. Paulus dixit de prædestinatione? 260. *Balii* iudicium. *ibid.* prædestinatio ad salutem quid sit? 337. quid prædestinatio Sanctorum? *ibid.*

Prædeterminatio immediata Dei an existat juxta Thomistas? 154.

Prædeterminatorum doctrinæ cur favent Dominicani & Augustiniani, 146.

Prædispositio rerum an noceat libertati? 492.

Præformatio quid? 50. 52. 182. præformatio divina admirandas animæ nostræ operationes indidit. 396.

Præmiorum usus necessitati non opponitur. 168. cur beatorum præmia perdurent, ut & damnatorum pœnæ? 169. eorum & pœnarum origo libertas imperfecta. 170.

Præordinatio Dei an necessitatem imponat? 492.

Præscientia divinæ & concursus ad pravæ actiones? 44. 123. an libertati sit contraria? 145. & 146. an quia Deus omnia prævidet necesse fuerit Judam proditorem fuisse? 398. Tabula Sexti Tarquinii Apollinem consulens. 399. Theodori somnium de Sexti Tarquinii fati. 401. Doctrina Hobbessii de modo quo Deus eventum futurum prævideat. 421. an præscientia Dei necessitatem imponat? 492.

Præciti qui? 175.

Præsens quomodo sit gravidum futuro? 374.

Præsumptio quid? 87. & 88.

Præterita an necessarij vera? 254. an magis necessaria quàm futura? *ibid.*

Præces qui ad Deum fiunt, an expectare possint mutationem ordinis naturalis? 466. an bonorum Angelorum operâ adjuventur? *ibid.* quis pius sit precum?

467. an decreta Dei immutare possint? 481.

Preissacus defendit animam universalem. 72.

Presbyteriani in Anglia oppressi. 421.

Primordialitates Dei juxta Campanellam. 241.

Principium: an per unicum principij hypothesin explicari commodè naturæ phænomena possint? opponente *Balio*: 238. objectioni *Balii* respondetur, si principium sit unicum summè bonum, cur homo morbis & malis sit obnoxius? 241.

Principia duo boni & mali quomodo agnoscant *Balii*? 240. qualia sint in Deo? *ibid.* Respondetur *Balio* urgenti Orthodoxos videri duo principia admittente, quando Diabolum peccati auctorem faciunt. 244. Doctrina Kingii de principio bono & malo. 441.

Principium contradictionis quid? 152.

Principium maleficum quid sit? 242.

Principium malum, & bonus Deus apud Antiquos. 231. in not.

Principium optimi quid? 53. ejus existentia probata ope rationis. 92.

Principia duo ratiocinationum nostrarum: 152.

Principium rationis determinantis, seu sufficientis quid? 152. & in not. & 448. quo usus est Archimedes, 152. in not. & Confucius, *ibid.* & Author in Litteris ad Sam. Clarkium. *ibid.* futura contingentia libera ab eo non sunt exempta. 153. quid sit hoc principium juxta Kingium? 440.

Procopius Calixtinorum defensor. 529.

Prometheus quis? 236. in not. ejus fabula. 322. & in not.

Propagatio contagij à lapsu protolapforum ordi explicatur. 488.

Propertii dictam de Prometheus. 322.

Prophetia an à Malachie obitu desierit? 627. S. Augustini sententia. 628. & Bossuetii. 672. Prophetias reperire vult Bossuetius in Sapienciâ, Ecclesiastico, & Tobia. *ibid.*

Propositiones an dentur quæ nec veræ sint, nec falsæ? 252.

Proprietates, ejus annihilatio, juxta Quietistas. 72.

Protopolepsia an Deo exprobrari possit? 494. de Præ

de Prosperitate improborum querimoniam injuste à Balio animadvertuntur; p. 278. Judicium auctoris. 279.

Protostantium cum Catholicis unioni quid obstiterit refert Bossuetius. 544. quomodo doctrinas suas adversus Catholicos defenderint? 624. & seq. excerptum Epistolæ Autoris de viâ ad reunionem Protestantium à Ludovico Magno Rege pendente: 715.

de Protestantibus Confessionis Augustinæ cum Ecclesiâ Catholica conciliandis, Epistolæ J. Benigni Bossuet, Episcopi Meldensis, Moani Abbatis Lokkumi, & Auctoris. 507. & seq. vide Lutherani.

Protolapsi à Balio adducti, & ejus sermo de libertate. 351.

Providentia Dei quomodo agat? 123. 191. 467. respondetur dicentibus nos apud Deum nihili, nec pluris quàm vermuculi apud nos esse. 494.

Providentiæ Divinæ quomodo se permitendum? 42. error Cartesianorum divinam providentiam libertatem tollere dicentium. 340. se se ostendit in totâ serie universi. 480.

Provincialis Quæstia relata. 88. circa fidem. 91. & seq. 111. de lapsu Adami; 245. & seq. de libero arbitrio. 343. & seq. Pulemens (Joan. Bapt.) laudatus. 58.

Prudentius citatus de paucorum electione. 132. de Dualistis. 237. de hominum malis. 241. de damnatione paucorum. 483. & in not.

Puffendorpius relatus de officiis. 214. ejus doctrina de legum divinarum naturalium à legibus divinis positivis distinctione, ab Authore improbat. 263. error de justitiâ Dei. 427. ejus cum Grotio dissensiones. *ibid.* in not.

Pythagoræ dictum de anima, 181. ex Hericulis vestigio proceritatem ejusdem conjectavit, allusio relata. 374.

Q.

Quæstiones, de eas solvendi ratione doctrina Bossuetii; 544. cui respondet Author. 546.

Qualitates animæ. 27. 28. 179.

Qualitates Corporum; 7. earum ratio. *ibid.* Cassendi & Magneni sententia. 8.

à Quantitate an consequentia bene procedat ad qualitatem? 283. Quantitatem inter & qualitatem discrimen. *ibid.*

Quartodecimani ab Ecclesiâ anathemate percussii. 608.

Quæsnellus laudatus. 58.

Quies absoluta nulla est. 530.

Quietista proprietatis totius annihilationem defendunt. 72. de Quietismo Foh. *ibid.*

R.

Rabanus Maurus de autoritate librorum S. Scripturæ relatus. 637.

Rachelius (Samuel) de officiis relatus: 214. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Radulphus Flaviacensis (Benedictin.) de librorum S. Scripturæ autoritate relatus. 639.

Ramissarum secta. 74.

Ramus (Petrus) quandonam floruerit? *ibid.* & in not.

Rapinus relatus. 70. in not.

Ratio, vide Fides. Ejus definitio quatenus fidei & experientie distinguitur. 64. est catena veritatum. *ibid.* & in not. & 103. quandoque experientie opponitur. *ibid.* ejus cum experientia connubium; *ibid.* in not. ejus veritates duplicis generis, æternæ & positivæ. 65. distinctio inter ea quæ sunt supra Rationem, & ea quæ sunt contra Rationem, 81. & 100. infelicitè à Balio impugnata. 101. 105. 107. & seq. quatenus facultas rerum nexus perspicendi quomodo intelligenda? 82. in not. Rationis indicia more humano fidei, veritati, & certitudini cedunt. 89. ejus abusus causa viii objectionum de fide. 90. Quæ rationi contraria sunt, ea nec fieri à sapiente posse credendum est: 218. An Deus atque homines, si rationi subicerentur, de gradu suo deturbentur, fiant planè entia passiva, & à se ipsis dissideant? 438. expenditur Quæstio de ejus usu in Theologiâ. 90. *Balii* objectiones circa hanc Quæstionem. *ibid.* eam Patres non repudiaverunt. 96. Origenis sententia. *ibid.* omnibus est communis & qualiter procedendum in eâ dignoscenda? 102.

Ratio & Autoritas duo argumentorum fontes,

fontes, juxta *Hobbesium*, pag. 423.
Ratio & Fides munus Dei sunt. 91. quomodo fidei obsequi debeat? 113. & ei ancilletur? 123.
Ratio humana principium destructionis, non ædificationis, juxta *Bælium*. 93. & 112.
Ratio ignava quid apud Veteres? 41. apud homines? 42. parum sophistica est. 47.
Rationis labyrinthus de libero & necessario, potissimum in origine mali & de continuo & infinito. 40.
Ratio prima rerum Deus est. 126. quid quid *Deus* fecit rationi est contentaneum; & probatur error *Bælii* & *Dironsii* Deo falsam libertatem tribuentium. 362.
Ratio pura quid? 64. in not.
Ratio recta quid sit? 101. quid corrupta? *ibid.* quomodo distinguenda? 102.
Ratio cum Religione quomodo concilianda juxta *Bælium*? 111. cui Author respondet. *ibid.* Rationis axiomata quo casu abdicanda? 113.
Rationis & Revelationis fundamentum. 85.
Ratiocinationum nostrarum principia. 152. vide *Principium*.
Ratiocinium quid sit? 104.
Ravalliaci crimen & poena referuntur. 226.
Raven (*Johannis*) Speculationes de copulâ laudatæ. 11.
Raynandi (*Theophil.*) Liber *Calvinismus religio bestiarum*, citatus. 380. quando nam floruerit? *ibid.* in not.
Reale quid sit? 410. 505. error de realitate peccati. 411. Authoris notæ philosophicæ in *Bælii* sextam Epistolam philosophicam Trivulzii anno 1703. editam, ubi *Bælius* contendit Deum omnium realitatum purarum unicam & veram causam esse. 504. & seq. an æqualis sit realitas in motu ac in quiete? 505.
Rechenbergius (*Adami*) relatus. 256. in not.
Redemptor an innotescere potuerit solo lumine naturali? 701.
Regis (*Petri Sylvani*) doctrina de providentiâ Dei, & actionibus liberis. 345. quando nam floruerit? *ibid.* in not. iudicium *Bælii*. *ibid.* & Authoris. 341. sententia de facultatibus à Deo homini concessis. 363.

Regnum mille annorum in primitivâ Ecclesiâ receptum. 612.
Regnum Naturæ quomodo serviat regno Gratiæ? 206. 209. & vice versâ? *ibid.*
Regulæ sunt voluntates generales, & quod plures observantur regulæ, eo plus obtinetur regularitatis. 282. in quo abest Author à *Bælio*. *ibid.*
Regulas inter generales, non absolutè necessarias, à Deo electæ sunt illæ quæ magis naturales sunt. 280.
Reinbeckius relatus. 152. in not.
Religionis scopus 39. Autorem inter & *Pelissium* de controversiis de Religione Epistolæ. 678. quarum sint rationes mutandæ Religionis? 679. duplices in Religionis persuasionem rationes, *ibid.* aliæ explicabiles, *ibid.* aliæ inexplicabiles? *ibid.* & 680.
Religionis res quomodo componendæ juxta *Bælium*? 653. an in quâcumque Religione homo possit æqualiter saltem obvenire? 681. sententia *Pelissii*; 702.
Religio naturalis; Doctrina *Abrahami*, *Mosis*, 37. *Mahometi*; 38. à *Mose* inchoata; 37. à *Christo* perfecta 38. à *Mahometo* non negata; *ibid.* finis ejus. *ibid.* plures auctores de ejus veritate citati. 85.
Religio naturalis vult Deum esse essentialiter bonum. 259.
Remonstrantes à scientiâ mediâ non abherrent. 149. in not. Deum modo morali considerant. 172. eorum princeps *Arminius*. *ibid.* in not. eorum sententia de misericordiâ Dei. 249.
Representatio animæ cum corpore probatur. 372.
Reprobatio. hominum ut & eorum electio gratiæ divinæ œconomiz sunt consentaneæ. 172.
Reproductio quid sit in Eucharistiâ? 674.
Revelatio, ejus & Rationis fundamentum. 85. an Revelatio ad salutem absolutè necessaria sit? 681.
Reuschi (*Jo. Petr.*) de Scientiâ mediâ relatus. 150. in not. de voluntate Dei circa malum. 248. in not.
Rhetorius (*Samuel*) Theologus supralapsarius, docuit nihil apud Deum esse injustum, sive moraliter malum antequam ab eo prohibeatur. 258. fuit rigi-

dus

us Calvinista, pag. 258. in not. error de jure Dei in creaturas. 259.
Rhetorica ad *Herennium* auctor relatus. 725. 727.
Rinkelii diffidia de tolerantia inter Protestantibus Ecclesiis. 736. & 737.
Ritus Ethnicorum. 37.
Rohanii (*Equitis*) conspiratio & fata. 385. in not.
Rorarius (*Hieron.*) de brutorum ratione relatus. 167. & in not.
Rudbeckius (*Olaus*) de Diis fabulosis citatus. 237. & in not.
Rufinus de defensione Religionis relatus. 625. *S. Hieronymo* coævus. 633. sententia de libris Ecclesiasticis & Apocryphis. 634.
Ruizius (*Didacus*) de voluntate Dei relatus. 273. in not. & seq.
Rupertus (*Abbas Tuisensis*) de Sipientiâ libro *S. Scripturæ* relatus. 639.
Rustrochius (*Joh.*) ejus liber de ornatu spiritualium nuptiarum à *Gersono* impugnatus. 72. in not. à *Joh. de Schonhovia* defensus. *ibid.*
Ruzé Sanctioris Consilii *Henrici IV.* Gall. Regis Commentariensis, 567.

S.

Sabelliana opinio de Patre, Filio, & Spiritu *S. refutata*. 24. Sabelliani ab Ecclesiâ hæretici denunciati. 608.
Sacramenta: Evangelicorum contra Reformatos Disceptatio de hac materiâ. 77. & 78. an eorum validitas pendeat ab intentione Ministrî? 565.
Sage igni addicti. 188.
Sagens (*P. Jo.*) relatus. 392.
Salesii (*Franc.*) doctrina de gratiâ. 187. quandonam floruerit? *ibid.*
Salmerson (*Alphonf.*) qualem beatitudinem infantibus sine baptismo defunctis concedit? 184. quandonam floruerit? *ibid.* in not.
Salvianus (*Episc. Massil.*) de Arianis relatus. 682. iudicium *Pelissii*. 691. quod explicat Author. 706.
Salus; Deus est ultima ratio salutis. 125. de aliorum salute desperare non debemus. 160. expenditur discussio de dis-

persatione mediæ & circumstantiarum ad salutem & damnationem conferentium, seu de *Auxiliis Gratiæ*: 177. eam omnibus Deus largiturus est, qui, quod humanitus in se est, faciunt, etiam si Christum non noverint. 188. de illa gratiâ ignari sumus. *ibid.* an casus sint in quos invitî aut inscii incidimus ad salutem nobis adserendam, vel excipiendam? 190. Salvos omnes Deus vult reddere, & respondet Author *Bælii* objectioni, è Medicis qui pharmaca ab ægroto rejicienda, eligunt, desumptæ, qui ob eorum rejectionem moriuntur. 128. Respondet Author *Bælii* syllogismo quo concludit quoddam Deus salutem omnium hominum velle nequit. 294. explicatur quod dixit *D. Paulus*, *Deum velle omnes homines salvos fieri*; 337. reprehenditur *S. Augustinus* de isto loco. *ibid.* hypothesis de salutorum numero damnatos infinitè superante. 407. perniciosum est viis ordinariis ad salutem privari 707.
Sammael numen Cabbalistarum. 231. in not.
Sanctitas Dei est summus gradus Justitiæ. 482. versatur circa bonum malumque morale. *ibid.* responderetur objectionibus adversus sanctitatem Dei. 484.
Sandii paradoxon de Spiritu Sancto. 21.
Sapiens semper agit per principia, per regulas, & nunquam per exceptiones, nisi in regularum collisione. 361.
Sapientia Dei, bonitati ejus adjuncta exponitur. 128. 214. & 215. quomodo variat? 218. *Hobbesii* error de sapientiâ Divinâ. 427. facit ut omnia sint perfectè harmonica. 481.
Sapientia prima est, stultitiâ caruisse. 317.
Sapientia liber *S. Scripturæ* an inter Canonicos referendus? 636. *S. Augustini* iudicium, *ibid.* & *Bossii*. 668. an Prophetias contineat? 672.
Sarase (*Antonii*) doctrina de præscientia divinâ. 148. in not.
Sariafing Formosanorum numen. 231. in not.
Scaliger (*Jos.*) immerito reprehendit librum *Archimedis* de circuli dimensione. 83. & in not. ejus opinio de mysteriis. 98. de formis. 180.

Scandalum datum & acceptum. pag. 212.
Scetici qui? 102.

Sclernboch Slavorum. 231. in not. vide *Zernehog*.

Scherzerus (Jo. Adam) quandonam floruerit? 77. & in not. ejus scripta adversus Socinianos. *ibid*.

Schoenbornus (Joan. Philip.) Elector Moguntinus in Magiæ diabolicæ reos habitos igne sævit. 188.

Scholasticorum doctrina de conformitate fidei cum ratione. 68. eorum Theologia expenditur à *Pelissio*. 693. & f. q. Authoris sententia. 707.

Schonhovia (Jo. de) relatus. 72.

Schrieckius (Adrian.) de originibus Celticis citatus. 237. quandonam floruerit? *ibid*. in not.

Scientia actualium quid? 475.

Scientia conditionata seu conditionatorum quid? 150. in not.

Scientia simplicis intelligentiæ quid? *ibid*. 475. & 476.

Scientiæ mediæ Patroni Franciscani & Jesuitæ. 147. ab eâ non abhorrent Protestantæ & Remonstrantes. 149. in not. Thomistarum doctrina de eâ. 150. ab Authore exponitur per principium de infinitis mundis possibilitibus. *ibid*. inutilis. 154. de salute an locum habeat? 190. sub scientiâ simplicis intelligentiæ potest comprehendendi. 476.

Scientia necessaria quid? 150. in not.

Scientia visionis quid? *ibid*. & 475.

Scindapsus vox quid? 111.

Scioppius (Gasp.) se passeribus invadebat quoad voluptates. 317. quandonam floruerit? *ibid*. in not.

Scotus (Joan.) quandonam floruerit? 181. in not. ejus doctrina de animâ. *ibid*. res sæpe obscurat potius, quam illustrat. 358. doctrina de divisione voluntatis divinæ. 477.

Scriptura sacra; de plurimorum librorum Apocryphorum auctoritate & canonicitate. 598. & seq. Populi fuerunt Christiani sine usu & cognitione S. Scripturæ; 603. de libris quos Concilium Tridentinum Canonicos vocat. 615. Argumenta Authoris adversus *Bossuetum*. 616. S. *Augustini* iudicium. 617. an Scripturæ

sacræ totius cognitio necessaria sit? 623; translationibus cur præferenda? 624. differentia inter doctrinam Reformationis & Pontificiorum de iudicio librorum Canonicorum. 625. Authoris historia perperitans Doctrinæ Catholicæ de Canone librorum veteris Testamenti, cum canone Hebræorum consentaneo; 627. undenam delumenta librorum veteris Testamenti auctores, *ibid*. *Iosephi* doctrina. *ibid*. an à *Zorobabele* usque ad *Isum Christum* nullum fuerit volumen sacrum? *ibid*. de XXII. libris Canonicis, 22 litteris Alpha-betici Hebraici respondentibus: 628. Versas S. *Gregorii Nazianzeni* de iis: *ibid*. eorum enumeratio; *ibid*. quidam XXIV. numeraverunt, alludentes ad sex alas quatuor animalium *Ezechialis*; *ibid*. vel 24 Seniorum Apocalypicos. *ibid*. *Tertulliani* versus eorum librorum numerum indicantes. 629. S. *Athanasii* doctrina. 630. Plurimorum S. Patrum sententia de eorum numero. 627. & seq. *Vox Canonice*, & *liber Divinus* & *Scriptura Divina* multorum errorum & æquivocationum causa. 632. quid sint libri *Apocryphi*? *ibid*. quinam Ecclesiastici? 634. Tabula librorum *Canonicorum*, *Ecclesiasticorum*, & *Apocryphorum*. 635. S. *Augustini* doctrina de variis auctoritatis librorum S. Scripturæ gradibus. *ibid*. & seq. probatur immerito & contra Patrum, Doctorum, & Ecclesiæ primitivæ sententias Concilium Tridentinum Libros Apocryphos in Canonicorum numerum referri decrevisse. 641. & 642. *Innocentius* & *Gelasius* Pape, Concilium *Carthagiense*, & S. *Augustinus* latiori sensu voces Libri Canonici acceperunt. 643. Argumentis Authoris de librorum Canonicorum & Apocryphorum distinctione respondet *Bossuetus*. 657. & seq. quomodo libri Canonici ab Apocryphis distinguantur petit *Bossuetus*; 661. ejus consequentia it quidam inter Apocryphos rejiciantur: 662. aggreitur authorem de distinctione librorum inter Canonicos, Ecclesiasticos, & Apocryphos. 664. & 665. Scripture Sacre lectio cur populo interdicta? 714.

Scuderi (Magdalena de) laudata ob ejus fabulas

fabulas Romanenses. p. 256. quandonam floruerit? *ibid*. in not. Autoris ad eam Epistola de amore divino. 738. altera de Pietate. 739.

Scylla (Lucius) fortunâ suâ magis quàm in rebus agendis dexteritate gloriabatur. 351.

Seckendorffii Historia Reformationis Germaniæ relata. 522. 523. Judicium Authoris. 530.

Sectis favere innocuum; 740. quid sit ingenium sectarium? *ibid*.

Seder-Olam libri Autoris opinio de Christo. 19. de tempore propheti. 627.

Semeca (Joan.) Teutonius dictus, de Libris S. Scripturæ Apocryphis reiarus. 640.

Semeca de misericordia relatus: 249.

Senior seu *Vetulus* Montanorum, seu *Affasfinorum* dominus. 320.

Semerius (Daniel) quandonam floruerit? 180. in not. ejus doctrina de formis, *ibid*.

Sensus externi & interni quid in nobis agant? 104. brutorum explicatus. *ibid*.

Sephiorah numen Cabbalistarum. 231. in not.

Serda Slavorum; idem quod *Zerda* Hungarorum. 59.

Serry (P.) Historia Congregationum de auxiliis divinæ gratiæ relata. 377. in not.

Serveus (Mch.) relatus. 73.

Servire Deo quid sit? 160.

Servus & *Servitus* quid sint? 291.

Servius, Virgii Commentator relatus. 71. in not.

Sextus Empiricus de futuro contingenti relatus. 252.

Sfondratus (Cardinalis) laudatus; 32. 33. ejus liber de Prædestinatione? 130. quandonam floruerit? *ibid*. in not. doctrina de statu insani sine baptismo mortuorum. 184.

Sharrokius (Robertus) de officiis relatus. 214. quandonam floruerit? *ibid*. in not.

Sherlockius (I.) nominalis vilis est inclinare ad *Trinitismum*. 18. 21. ejus sententia de Epistolis S. Joannis & S. Judæ. 331. in not.

Sileni fabula. 322. & in not.

Silesius (Joan. Angel.) relatus. 72.

Similia & æqualia an sufficiant ad probandum? 283.

Sixtus (Senenfir) de Angelis citatus. 219. in not.

Slevogtius (Paulus) quandonam floruerit. 75. ejus Pervigilium de Dissidio Theologi & Philosophi in utriusque principis fundato, relatum. *ibid*. & in not.

Socinianorum explicatio Patris, Filii, & Spiritus Sancti expensa. 24. 25. error de futurorum necessitate. 44. eorum scripta expensa. 77. reprehenduntur ab Authore quod Deo certam futurorum & præteritum volitionum creaturæ liberæ futurarum scientiam denegent. 376. Dixit *Jarrixus* eorum Deum fore ignarum atque impotentem. *ibid*. author moniti in Icona Socinianismi ignotus, difficultates de conservatione continuatâ suscitavit. 389. eorum doctrina Religionem arbitriariam reddidit. 690.

Socratis Philosophia. 39. ejus sapientia imitanda in dijudicandis Dei operibus. 238.

Solis sistentis in *Gabaone* miraculum cum Eucharistâ comparatum. 725.

Sommonacodom quis? 86. & in not.

Sommonokhodom quis apud Siameses? 86. in not.

Soneri (Ernesti) demonstratio contra æternitatem poenarum, 326. quandonam floruerit? *ibid*. in not.

Sophisma pigrum veterum evertitur. 158. Fari Mahumetani origo. *ibid*. *Sophisma* ignavum veterum, 409. 481.

Spee (Frider.) doctrina de gratiâ & amore Dei. 187. quandonam vixit? *ibid*. & in not. quâ occasione scripserit librum de cautione criminali circa processum contra sagas. *ibid*.

Speith (Jo. Petr.) Moyses germanus, *Spinose* affecta. 381. in not.

Sperlingius (Joan.) de formatione hominis citatus. 179. in not. quandonam floruerit? 180. in not. de animâ belluarum. 181.

Sperlingius (Oro) de Tentate citatus. 235. quandonam floruerit? *ibid*. in not.

Spinoza (Bened.) ejus opinio de rerum origine. 53. de miraculis. 66. in not. sententia de animâ. 71. cæcam necessitatem.

tem docuit; *paz.* 256. contra quam differit Author. 274. & 365. Authoris colloquia cum eo. 384. edoctus fuit à Francisco van d'm Endt. 385. cuius puellam Spinoza linguam latinam docuit. *ibid.* Spinositatum doctrina Religionem arbitriam reddidit. 690.

Spiritus definitio, 17. 18. relativè ad Trinitatem. 23. propositiones de eo. 20. non est Angelus: 21. non poni potest ut genus in definitione mathematica Dei. 22. & verbum quomodo intelligendi? 24. & adorandi; *ibid.* ut voluntas expostus. 27.

Spiritus promptus est, sed caro infirma. 142. nullus datur à materia penitus avulsus. 219. & in not.

Spirituum reflexio. 27.

Spiritus Sanctus, ejus relationes cum Patre & Filio. 26.

Spontaneitas actionum nostrarum probatur. 161. 165. quomodo ad nos pertineat? 329. in dubium revocari nequit. 345.

Stahlus (Dan.) creationem animæ defendit. 179. in not.

Stantius relatus. 39.

Stegmannus (Christoph.) quandonam floruerit? 77. in not. de Metaphysica Socinianorum scripsit. *ibid.* immerito à Bælio reprehensus. 101.

Steno (Nicolaus) quandonam floruerit? 189. & in not. cur Ecclesiæ Romanæ partem elegerit? *ibid.*

Steuchus (Augustinus) de veritate Religionis citatus. 85. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Stillingsfleetus (Eduardus) relatus adversus Lockium. 79.

Stobæus de malo relatus. 321.

Stoicorum doctrina de necessitate; 41. de animâ; 71. in not. de fato & rebus possibili. 254. repugnantia. *ibid.* error quod Universi bono delectari Deum debere putabant, quia Deum tanquam mundi animam concipiebant. 286. idem ac Epicuri de doloribus corporeis. 319. eorum error demonstratus à Bælio quod fatalem rebus omnibus necessitatem adfigant. 352. à Dei decretis eventuum prænotionem arceffebant. 375.

Stolle (Theoph.) laudatus. 68. in not. de

Lutheri odio, & Melancthonis amore à Aristotel. m. 74. in not. de Magdalena te Scuderi. 256. in not.

Strabus de librorum S. Scripturæ Canoniorum catalogo relatus. 639.

Stratonis doctrina de libertate indifferentiæ. 266. de necessitate absolutâ & bruti. 365. & 368.

Strimlingus (Samuel) Leges divinas naturales à Legibus divinis positivis distinxit. 263. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Suavius (Joh. Christoph.) laudatus. 54. ejus libellus *Enchiridion Catholicum* relatus. 283. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Suarezius de Angelis relatus. 220. de Beatorum precibus. 348. 481. in not. de Angelorum & Beatorum multitudinis. 407. in not.

Substantia quid? 17. quæ rationem suæ existentie in se ipsa habet. 126. de ejus ortu & interitu. 181. Authoris sententia de ejus origine. *ibid.* nulla apud Deum absolutè aut contemptibilis aut pretiosa est. 209. error eorum qui adserunt, & Dei substantiâ nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita Creaturam è nihilo esse productam. 336. errores cavendi in substantiarum cum accidentibus consuetudine. 392. Bælii difficultates hac de materiâ. 393. Hobbessii error substantias tantum materiales admittentis. 428. quomodo substantiam definiat Kingius? 438. substantiæ cuiusque actiones sunt spontaneæ. 532. substantia corporea duplicem habet vim. 733. an possit existere sine actione? *ibid.* an substantia corporis distinguere possit à suâ extensione? *ibid.* & possit in pluribus locis ejusdem corporis substantia supponi? *ibid.*

Suetonius de Augusto Imp. 323. in not. 324.

Suidas de Zoroastre citatus. 231. de Calano, 320. in not.

Suiset, *Suiset*, vel *Swinshed*, vel *Suisseius*, alias *Schwins*-Koff, vulgo *Calulator*, de electione relatus. 436. & in not.

Superstitiones causæ Schismatum inter Ecclesias. 583.

Syrpalasarius qui? 175. 250.

Swam

Swammerdamius (Joan.) laudatus. p. 51. & in not.

Syllogismorum copulæ vulgo non rectè concipiuntur. 11. Epitome controversiæ ad syllogismos redactæ. 404.

Symbolum fidei S. Athanasio attributum. 606.

Synodus Laodicensis de defensione Religionis relata. 625. de librorum veteris Testamenti enumeratione. 629. an præcesserit Concilium Nicænum? *ibid.* Bossuetii judicium. 658.

T.

T'Abula rasa Aristotelis & Lockii à Kingio rejecta. 438.

Tachard (P.) citatus. 86. in not.

Tacitus de vestitus Germanis relatus. 233. culpatus. 287. de Augustis. 324.

Taiffel (Andreas) symbolum relativè ad nomen suum. 468.

Tamagifantha Formosanorum numen. 231. in not.

Tamerlan relatus. 233.

Tanner (Soc. Jes.) ejus controversiæ cum nio de fide. 595. 605.

Taramis vel *Taranis* vocabulum explicatur. 235.

Taran quid? *ibid.*

Taurillus (Nicol.) relatus. 73. ejus liber *Alper* casæ adversus Andreæ Casalpium. *ibid.* & in not. doctrina de concursu Dei ad malum. 387. quandonam floruerit? *ibid.* in not.

Telemachus Archiepiscopi Cameracensis laudatus. 324.

Tellus nostra cum non sit nisi satelles unius Solis, inde credibile est stellas fixas & Planetas habitari felicibus creaturis. 483.

Tenzelius (Jacobus) de colloquio Castellano relatus. 737. in not.

Tertullianus, ejus locus de carne Christi relatus. 95. de librorum Canonicorum Veteris Testamenti numero. 629.

Tenar quis? 235.

Tentones qui? *ibid.*

Tensche vocis origo. *ibid.*

Theodiceæ Tentamina; 35. quam occasione scripta fuerunt? 48. 49. clarorum virorum judicia. 55. Epistola authoris ad Kochium de suo Theodiceæ judicio. 501.

Tem, L

Authoris notæ philosophicæ in suam Theodiceam, jussu Matronæ cujusdam scriptæ. 503.

Theodon quis? 235.

Theodori somnium & visio de Sexti Tarquinii fati. 401.

Theodori Cyrenai dictum *Lyfismacho* regi mortem minitant. 319. in not.

Theologia tractandæ materiæ consilium laudatum. 17. Mathematicus ordo. *ibid.* artem demonstrandi pauci tenent. *ibid.* ejus difficultates Philosophiam rectam impugnantes dissolvendæ. 73.

Theologia Astronomica. 133.

Theologia Ethniconum expensâ. 37.

Theologiæ Leibnitianæ summa eleganter decripta. 3.

de Theologia Naturali Barbarica Epistola authoris ad Kochium. 501. de programme Kochii ad illam Theologiam. *ibid.*

Theologia Scholastica quid præstiterit in Religione juxta Pelissonium? 693. & 694. cur eam præferat Theologiæ Protestantium? 694. Historia ejus institutionis. 698. in not. à Dialecticâ producta fuit. 699.

Theologiæ systematicæ historia de conformitate fidei cum ratione. 68.

Theologi Rationales & non-Rationales qui? 76.

Thevenot (Melchised.) quandonam floruerit? 189. & in not. relatus. 732.

Theutus, *Menes*, & *Hermer*, Ægyptiorum numina. 234.

Thier quis? 235.

Thomas (D. Aquinas) relatus. 100. in not. ejus doctrina de fide probandâ. *ibid.* & statu infantum ante baptismum susceptum mortuorum; 185. de Angelis assistentibus. 219. in not. de legibus divinis; 263. de gubernatoris bonitate. 284. ad solidum tendere solet; 358. de Angelorum primo peccato; 390. de providentia 406. in not. de voluntate Dei circa peccatum. 410. de divisione voluntatis Divinæ; 477. de Tobid, 690. de Eucharistiâ; 677. de peccato cuius lex causâ. 696.

Thomajus (Jacobus) dixit consultum non esse penitus ultra Deum progredi. 265. reprehendit Hobbessii librum de Cive. 285.

Thoma

Thomassinus (Ludov.) ejus Dogmata Theologica laudata. pag. 69. & in not.
Thrasymachi definitio Justii. 45. carpitur à Platone. *ibid.*
Thuanus de Concilio Tridentino relatus. 557.
Thuisio quis? 234.
Thunmigi Psychologia relata. 345. in not.
Tiberii susceptum quomodo mali causa. 249.
Tirese dictum de vero & falso. 252.
Titan quis? 235. Titanum qui cum Jove, ceterisque Diis bella gesserunt origo. 236.
Tobias; de veritate historię ejus canis; 596. 605. de hujus Libri autenticitate; 622. S. Hieronymi judicium; 634. & *Bossuetii*. 672. an Prophetiam contineat? *ibid.*
Tolandus author libri *Christianisme not mysteriorum*. 100. improbat ab auctore. *ibid.*
de Tolerantia & controversiis de Religione inter Auctorem & *Pelissonium* Epistolę. 678. an plurimas Religiones tolerare debeat Princeps? 691. Tolerantia reciproca inter Evangelicos an sit pernicioſa? 735. Historia ejus tolerantie in Academia *Rimelii*. 736.
Tolle, *Lege*, S. Augustini. 189.
Tonii (*Hicinihus*) de rerum creatione relatus. 183. in not.
de Torcy (*Marchio*) de controversiis Religionis relatus. 612.
Tolstius (*Alphonf.*) de dogmatibus Ecclesiarum relatus. 622. judicium S. Hieronymi S. Augustini antepondi. 633. de librorum S. Scripturę distinctione. 641. & libris Apocryphis. *ibid.*
Traditiones an necessarię sint in Conciliis? 562. an sint regulę fidei? 595. sententia *Bossuetii*. 597. in quibusnam Ecclesiis accuratius conservatę fuerint? 599. 602. quomodo ad nos pervenerint, & notę eorum antiquitatis. 602. quoniam sint requisita ad earum auctoritatem? 620. & seq. per seriem temporum non possunt non corrumpi. 623.
Traiani anima ab inferno Gregorii M. precibus erepta, fabula relata. 329. à plu-

ribus defenſa, ab aliis explosa. *ibid.* in not.
Transsubstantiatio, 78. *Lutheri* & Evangelicorum doctrina expenditur; *ibid.* ab auctore probatur, 79. an Lutheranos inter & Catholicos lis de hac doctrinā componi possit? 517. quomodo eam intelligat *Molanus*? 674. vide *Eucharistia*.
Tres sunt qui testimonium perhibent & c. locus S. *Johannis* in antiquis Codicibus Gręcis non repertus. 596. 605. *Bossuetii* judicium. 611.
Tridentinos inter & Protestantes controversia. 612.
Trinitas; cum Trinitate personarum Deus est unica numero substantia; 21. Principium Metaphysicum quę eadem sunt uni tertio, sunt eadem inter se, non habet locum in Trinitate. 25. 81.
Trinitatis defenſio per nova reperta Theologica, 10. Doctrina mathematicę tractata. 18. non repugnat principio quod effert, quę sunt eadem uni tertio, eadem etiam esse inter se. 81.
Tschelminaaris Persiarum Regia relata. 232.
Turcarum opinio de fato. 158. loca peste infecta minimę vitant. *ibid.* & 493.
Turnemini laudatus. 54.
Turretinus (*Franc.*) laudatus. 101. quoniam floruerit? *ibid.* in not. ejus doctrina de *Myſteriis* à *Balio* immeritō reprehensa. *ibid.*
Turretinus (*Joan. Alphonf.*) laudatus. 101. Leges divinas naturales à Legibus divinis positivis distinguit. 263. idem docere *Mareſius* & *Srinseſius*. *ibid.*
Twissii (*Guill.*) error de jure Dei in creaturas. 259. & in not.
Typhon Ægyptiorum malum principum. 231. in not.

V.

Vacuum formarum quid? 131.
Valentia (*Gregorius de*) de Angelis citatus. 219. de analysi fidei. 595. & 613. de amore divino saluifero sine fide in Jesum Christum. 684.
Vallę (*Laurentii*) opus contra *Boetium* relatum. 52. & 397. libertatem cum pre-

scientiā non malę conciliat. pag. 377. quoniam floruerit? *ibid.* in not. ejus de voluptate & vero bono libri laudati. 397. Respondet *Antonii Glareę* difficultati de libero arbitrio. *ibid.*
Varini (*Lucilii*) relatio *Pamponatii*. 73.
Atheismum defendit. 461. ejus scripta & fata, *ibid.* in not.
Vedelius (*Nicol.*) relatus. 80. ejus Rationale Theologicum à *Joan. Mujao* confutatum. *ibid.* & 106.
Velleitates quid sint? 395. & 397.
Verbum quo sensu tribuatur Jesu Christo filio à Scriptura Sacra? 27. discussio de verbo. 547. *Bossuetii* responſio. 570.
Verbum Dei quid? 18. & *Spiritus S.* quomodo intelligendi? 24. & adorandi; *ibid.* ejus cum naturā humanā unio quomodo intelligenda? 97.
Veritas; Expenditur *Balii* quęstio, num veritas aliqua, præsertim veritas aliqua fidei, objectionibus, solutionem nullam admittentibus, esse possit obnoxia? 82. vide *Fatum*. ejus natura. 145. quid veritas necessaria? *ibid.* an dentur propositiones quę nec verę sint, nec falsę? 252. an veritates admittantur à Dei voluntate independentes? 267. Quid veritates facti, quid rationis? 439.
Veritatum æternarum regio quomodo causa idealis mali? 136.
Veritates Rationis æternę & positivę, 65. adversus eas nulla datur objectio quę sit invicta: 66. Theologi Protestantes & Romani in eo consentiunt. *ibid.* quid veritas supra rationem, quid contra rationem? 81. de veritatum æternarum realitate. 265. de quibus dubitavit *Balius*. 272.
Veritates sensus quid sint? 686.
Veronius (*Franciscus*) auctor *Methodi Veroniane*. 102. & in not. auctoris judicium. *ibid.* de fide Catholicā. 594.
Versai (*Alberti*) Gall. *Aubert de Versé* liber, *l'Impie convaincu*, vel *Dissertation contre Spinoſa*, citatus. 383. & in not. stilum exacuit in *Bredenburgium* sub nomine *Laini Sebbati Sartensis*. *ibid.*
Versio S. Scripturę Vulgatę dicta an sit autentica? 622.
Victore (*Hugo à S.*) de librorum S. Scrip-

turę Canoniconum numero relatus. 639.
Vigorius de Concilio Tridentino relatus. 558.
de Villamediana Comitris tessera relata. 469.
Vincentius Lerinensis, vide de *Lerins*.
Vir probus quomodo cum magnete comparatur? 739.
Virgilius; ejus sententia de animā. 70. & 71. Luminis divini descriptio. 115. dictum de quodam apud inferos damnato. 323. de *Virginis Beatę* conceptione immaculatā, an Papa aut Ecclesia pronuntiare possit? 613.
Virtus quare nulla sit sine vitii mixturā expenditur, & *Balii* querulę respondeatur. 217. quomodo Deus ab hominibus virtutes exigit? 264. virtutis amor & odium vitii quę ad procurandam virtutis, & impediendam vitii existentiam indefinitę tendunt, non sunt nisi voluntates antecedentes. 288. an Ethniconum omnes virtutes spurie dicantur & adulterine? 336. quare virtus sequenda? 450.
Vir duplex in substantiā corporeā. 733. passiva scilicet, & activa. *ibid.*
Virus sensus imbecillitas, origo equivocationis distinctionis inter ea quę supra, & ea quę contra rationem sunt. 104. objectio *Bæliana* refutata. *ibid.* ejus defectus origo erroris. 144.
Vitium quomodo Deus permittat? 209. (vide *Malum*.) Cum in Deo summum sit odium vitii, cur illud ante ortum non elidat, juxta *Balius*? 222. aliquid cum optimā Universi ideā coheret. 286. positio plus esse in humano genere vitii quam virtutis, & reproborum numerum electorum numero potiorē esse, nullatenus hinc sequitur plus in Universo vitii miserięque esse quam virtutis ac felicitatis. 288. quomodo vitia & crimina universi pulchritudinem nequaquam minuant? 467.
Virus (*Stephanus*) Leibnizium inter supralapsarios refert. 480. in not.
Viva. (*Dominicus*) de necessitate Dei morali relatus. 273. & in not. & seq.
Unio corporis & animę, verbi divini cum naturā humanā quomodo intelligenda? pag. 97.

pag. 97. vide *Anima*. & 489. in not.
de Unione Ecclesiarum excerptum ex Epistolâ ad amicum. 734.
Unio hypostatica. 108.
Unio metaphysica quid? 98.
de Unione Protestantium *Molani* & *Leibnizii* iudicium. 735.
Universalistarum & *particularistarum* dissidium. 174.
Universi corpora integra quomodo enarent gloriam, potentiam, & unitatem Dei, juxta *Balium*? 238. quomodo iudicanda Dei opera? *ibid.* quomodo Deus optimam seriem, inter omnes possibiles universi ideas selectam produxerit? 256. universum Deus inruetur in quolibet ejus parte, ob perfectam rerum omnium connexionem. 374. omnia sunt in universo harmonica inter se. 480.
Universi omnium possibilium optimi creationis idea. 270. 290. inter omnes universi ideas possibiles unam cæteris omnibus meliorem seligit Deus. 290. unde *Balius* vult colligere Deum ergo non esse liberum; *ibid.* cui respondet Author. *ibid.*
Vocati multi, pauci verò electi vel salvati. 132.
Vogelsangius (*Reimerus*) quandonam floruerit? 76. *Wolzogenii* librum impugnavit. *ibid.* & in not.
Voidovius (*Andr.*) relatus. 326. in not.
Volendi ratio quid? 478.
Volitio quid? 155. ait *Balius* si rem bene putaremus, plures in vitæ nostræ cursu velleitates, quam volitiones inveniremus. 395.
Voluntas; ejus actus relativè ad conversionem, 56. in not. & ad malum. 137. voluntas tendit ad bonum in genere. 144. à coactione & necessitate immunis est. *ibid.* & 151. quomodo se determinet? 154. De iis quibus non facultas respiciendi, sed bona voluntas deest. 188. cur Deus iis ipsam hanc bonam voluntatem non largitus fuerit? *ibid.* voluntatis vocabulum perinde æquivocum est ac potentia & necessitas. 335. voluntas inclinata quid sit? *ibid.* voluntas cognitionis, qua bonum percipimus,

mensuræ respondet, ejusque prævalentiam sequitur. p. 337. Dixit *S. Augustinus* primum bonum motum à Deo indi, sed hominem etiam deinde agere, 338. Docet Author nullam voluntatem, exceptâ divinâ, intellectus iudicium semper sequi, 348. nec in Beatis & Angelis. *ibid.* in voluntatem nostram satis potestatis nobis inest, sed non semper venit in mentem illâ uti. 356. quomodo probet *Hobbesius* adversus *Bramhallum* non esse in præsentis hominis libertate, sibi voluntatem, quam habere debet, eligendi? 420. & voluntatem posse eligere, num velit velle, nec ne? 421. *Kingii* doctrina de diversis voluntatis actibus. 446. an voluntas flectatur iudicio intellectus? *ibid.* quid sint voluntates malæ? 448. Error eorum qui contendunt voluntatem solam esse activam atque summo jure imperantem, sine intellectus ope. 450. responderetur obijectionibus homines felicitatis spem habere planè nullam posse, si voluntas moveri nequeat, nisi boni & mali representatione. 451. an coactio sit in voluntariis actionibus? 493.

Voluntas Dei antecedens quid? 174. 176. in not. 207. 410. 477. quid consequens? 174. in not. 207. 410. & 477. inter eas quoddam medium concipi potest. 210. quid decretoria? 245. quid voluntas signi & beneplaciti? 248. ex istâ Dei voluntatis distinctione ortus est *Cartesii* error, dicentis Principem velle Duellum, & Deum malum velle aut permittere: 247. & 248. Hinc comparatio falsa inter voluntatem Dei & Principis. *ibid.* quomodo flet pro ratione voluntas? 262. *Arnaldus* & *Balius* contendunt quod methodus explicandarum rerum per voluntatem antecedentem, & stabiliendi inter omnia universi systemata optimi, quod ab alio superari nequeat, Dei potentiam circumferibat. 288. *Balii* error de imperio absoluto in voluntatem quod nec Deus quidem ipse habet. 357. Voluntatem. Dei facere necessitatem omnium rerum probare vult *Hobbesius*. 420. Idem docet Deum non semper velle id quod præcipit, exemplo

plo *Abrahami* cui Deus præcepit sacrificare filium suum: p. 425. & *Jonæ* de casu *Ninivæ*. *ibid.* Voluntatis Divinæ natura expenditur. 476. *Thomæ* & *Scoti* doctrina de divisione voluntatis divinæ. 477. voluntates Dei antecedens & consequens iterum expenduntur. 478.
Voluntas Dei media quid? 210. quid finalis? *ibid.* quid decretoria? 335. de duplici *J. Christi* voluntate, Divinâ & humanâ: 547. quam defendit *Bossuetius*. 570.
Voluntas & Intellectus duo principia. 240. expenditur parallelismus inter intellectum in ordine ad verum, & voluntatem in ordine ad bonum. 349.
Voluntas productiva & permissiva quid? 478.
Voluptas usus nimis frequens, magnitudoque, malum est maximum. 317. mentis voluptates omnium purissimæ sunt, & imprimis quæ ex eruditione. 318. quid fit voluptas & in quo vera consistat? 333. 450. voluptas in malo. 451. an voluptas sit ex eo quoddam videamur indifferentes, & actionem insolentem suscipiamus? 464. exemplum Præfecti Ducalis Ephebei in Aulâ Osnabrugensi, qui instar alterius *Mutii Scaevolæ* brachium flammæ immisit. *ibid.*
de *Voragine* (*Jacobus*) de fabulâ *Traiani* relatus. 329. in not.
Vorsii (*Conradi*) sententia de futurorum necessitate. 44. error de magnitudine Dei. 472.
Ursini (*Zacharie*) doctrina de poenis æternis. 327. quandonam floruerit? *ibid.*

W.

W Achterus (*Jo. Georg.*) de Spinossismo Judaismi citatus. 381. in not.
Wagnerus (*Tob.*) de Atheismo triumphato. 240. in not.
Wallenburgius (*Petrus*) laudatus. 52.
Wallisius confusionem personarum in Trinitate inducere est vitiosus. 17. ejus sententia de Trinitate. 21. 26.
van der *Wayen* relatus. 76.
Weigelius (*Valentinus*) relatus. 71. & in not.

Weigelius (*Erhardus*) relatus. 283. de creatione continuatâ citatus. 388.
Weismannus (*D. Christl. Eberhard.*) citatus. 133. in not.
Wicelius (*Joannes*) citatus. 115. quondam floruerit? *ibid.* ejus doctrina de necessitate, 255. & 418. de possibili & actuali; 294. ejus error de possibili demonstratus. 477.
Wiffowatii Epistolæ de Sacro-Sanctâ Trinitate causâ. 2. responsio ad ejus objectiones contra Trinitatem & Incarnationem Dei. 11.
de *Wint* (*Joannis*) fata. 384. & in not.
Wittichius (*Christophor.*) de fucata Gentium virtute. 336. in not. ejus doctrina de independentiâ nostrâ & providentiâ Dei actuali 342. & in not. Authoris iudicium. *ibid.*
Wodanus seu *Odinus* numen gentium septentrionalium. 59.
Wolffii (*Christi*) Psychologia relata, 64. in not. doctrina de Mysteriis explicandis. 103. in not. Theologia naturalis. 127.
Wolzogenius, 76. ejus liber de Interprete Scripturarum à *Johan. de Labadie* adgressus. *ibid.* & in not.

X.

X Anthus *Lydius* de *Zoroastre* relatus. 231.
Xaverius (*Franc.*) quandonam floruerit? 187. in not. ejus doctrina de gratiâ. *ibid.*
Xenophanes de malo relatus. 321.
Ximenes (*Card.*) de præfatione suâ in Biblia, & librorum Canoniceorum enumeratione relatus. 641.

Z.

Z Arschamba vel *Dsarschambe*, *Turcarum* & *Persarum* numen. 59.
Zeisoldus (*Jo.*) creationem animæ defendit. 179. in not.
Zekkeri (*B.*) Historia Crypto-Socinianismi relata. 327. in not.
Zeno relatus de necessitate. 41.
Zerda Heingarorum, idem quod *Serda* Slavorum. 59.
Zerdusius idem ac *Zoroaster*. *ibid.* & 231.
G g g g g 2. Zers.

790 INDEX RERUM ET MATERIARUM.

Zerobog Deus ater Slavorum. pag. 230.

Zifia Calixtinorum fautor. 529.

Zoroaster relatus de duobus principiis veterum. 59. & 230. quandonam floruerit? 230. in not. & 231. à *Plutarcho* & alijs Antiquis relatus. 231. an Magus

fuert? *ibid.* ejus doctrina expenditur. 237.

Zozimus (*Papa*) *Peiagianos* condemnavit. 575.

Zwinglius (*Huldricus*) quandonam floruerit? 78. Et in not. doctrina ejus de Transubstantiatione. *ibid.*

FINIS *primi Tomi.*

UNIVERSITY OF CHICAGO
 DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
 numero 100537
 CORRECTION
 ORIGIN
 DATE